16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції /
Materials of the International Scientific Conference

SCIENTIFIC HORIZONS OF THE XXI CENTURY: MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Рада молодих вчених ДВНЗ «УжНУ»
University of Public Service (Будапешт, Угорщина)
University of Bialystok, Faculty of Education (м. Білосток, Польща)
Державна наукова установа
«Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)
Польська асоціація аспірантів
Національний авіаційний університет
Одеський державний аграрний університет
Інститут сімейної медицини ДВНЗ «УжНУ»
Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України
Рада молодих вчених при Одеській обласній державній адміністрації
РМН Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Т.Г. Шевченка
ВГО «Українська асоціація сімейної медицини»
ГО «Асоціація сімейних лікарів Закарпатської області»
ГО «Карпатські обрії»
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України
Інститут цифровізації освіти НАПН України

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

SCIENTIFIC HORIZONS OF THE XXI CENTURY: MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

Матеріали Міжнародної наукової конференції / Materials of the International Scientific Conference

16-17 травня 2024 р.

Ужгород – 2024

УДК 001.891.”20” **DOI: http://doi.org/110.35668/978-966-479-144-8**

ISBN 978-966-479-144-8 (Онлайн)
Н34

Укладач Оксана АДАМЧО, провідний інженер Центру інформаційних технологій, асистент кафедри комп’ютерних систем та мереж інженерно-технічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу інтернет
Вченою радою ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»
(протокол № 7 від 30.07.2024).

Н34 **Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження** [Електронний ресурс] : матеріали Міжнародної наукової конференції, 16-17 травня 2024 р., м. Ужгород / уклад. О.П. Адамчо ; УжНУ, УкрІНТЕІ. – Ужгород ; Київ, 2024. – 1696 с.

Збірник матеріалів містить тези доповідей, подані на Міжнародну наукову конференцію «Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження», що відбулася 16-17 травня 2024 року в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у змішаному форматі. Матеріали були розглянуті під час роботи 16 секцій. У рамках конференції також проведено круглий стіл «Перспективи молодіжної та відкритої науки в Україні».

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність
за зміст та ілюстрації.

Організатори конференції та автори публікацій вдячні
Захисникам України за можливість продовжувати працювати та займатися
науковою діяльністю у період війни.
З вдячністю Збройним Силам України!
З вірою у перемогу України!

ISBN 978-966-479-144-8 (Онлайн)

© ДВНЗ «УжНУ», 2024
© ДНУ «УкрІНТЕІ», 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ
Міжнародної наукової конференції
«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ:
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»,
яка відбулася в Ужгородському національному університеті
16-17 травня 2024 року.

Володимир СМОЛАНКА - ректор ДВНЗ «УжНУ», доктор медичних наук, професор.

Іван МИРОНЮК - проректор з наукової роботи ДВНЗ «УжНУ», доктор медичних наук, професор.

Aleksandra LEWANDOWSKA - MSc in Criminology, International Cooperation Representative of the Board Polish National Association of Doctoral Candidates.

Оксана АДАМЧО - секретар Ради молодих вчених ДВНЗ «УжНУ», асистент кафедри комп'ютерних систем та мереж інженерно-технічного факультету, провідний інженер відділу технічних засобів навчання Центру інформаційних технологій, голова Ради молодих вчених інженерно-технічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Марія БОРТОШ - кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та диференціальних рівнянь, голова Ради молодих вчених факультету математики та цифрових технологій ДВНЗ «УжНУ».

Олеся ВАЩУК – доктор юридичних наук, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», голова Ради молодих учених при Міністерстві освіти та науки України.

Іван ГАБАНІ - доктор філософії, асистент кафедри міжнародного права, голова Ради молодих вчених юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Тетяна ГАРАПКО - доктор медичних наук, професор, професор кафедри анатомії людини та гістології, медичний факультет ДВНЗ «УжНУ».

Тарас ГРЯДІЛЬ - голова Ради молодих вчених ДВНЗ «УжНУ», асистент кафедри терапії та сімейної медицини факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, асистент кафедри внутрішньої медицини медичного факультету №2.

Руслана ДЖУГАН - кандидат соціальних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «УжНУ», голова правління ГО «Карпатські обрії».

Ангеліна ДОКУС - кандидат географічних наук, ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України».

Андріана ІВАНОВА - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, голова Ради молодих вчених факультету іноземної філології ДВНЗ «УжНУ»

Валентина КОВАЛЕНКО - кандидат педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Ганна КОСТЬОВ'ЯТ - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, голова Ради молодих вчених економічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Олександр КОЧМАР - доктор медичних наук, асистент кафедри хірургічних хвороб, голова Ради молодих вчених медичного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Єлизавета КУЛІКОВА - голова Ради молодих вчених Одеського національного економічного університету.

Микола КУТ - заступник голови Ради молодих вчених ДВНЗ «УжНУ», кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри органічної хімії, голова Ради молодих вчених Навчально-наукового інституту хімії та екології.

Василь ЛЕТА - кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та суспільних дисциплін Мукачівського державного університету.

Михайло НЬОРБА-БОБИКОВ - асистент кафедри ортопедичної стоматології, стоматологічний факультет ДВНЗ «УжНУ».

Сільвія ПАЦКУН - доктор філософії з медичних наук, доцент кафедри фізіології та патофізіології, голова Ради молодих вчених медичного факультету №2 ДВНЗ «УжНУ».

Василь РОМАН - викладач кафедри лісівництва географічного факультету, голова Ради молодих вчених географічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Ольга СИНЯВСЬКА - кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри теорії ймовірностей і математичного аналізу, заступник декана з наукової роботи факультету математики та цифрових технологій ДВНЗ «УжНУ».

Анастасія СІМАХОВА - доктор економічних наук, професор кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки Національного авіаційного університету, перший заступник Голови Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України.

Наталія ТОЛОЧКО - кандидат наук із соціальних комунікації, доцент кафедри журналістики, голова Ради молодих вчених філологічного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Юрій ХОДАНИЧ - кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, голова Ради молодих вчених факультету суспільних наук ДВНЗ «УжНУ»

Катерина ХРИПАК - асистент кафедри прикладної лінгвістики, голова Ради молодих вчених факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «УжНУ».

Іван ЧОПЕЙ - доктор медичних наук, професор, декан факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, директор Інституту сімейної медицини ДВНЗ «УжНУ».

Гретта ШЕПЕЛЛА - аспірант за спеціальністю 229 «Громадське здоров'я», факультет здоров'я та фізичного виховання ДВНЗ «УжНУ».

Андрій ЯЦИШИН - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, в. о. заввідділу технологій захисту довкілля та радіаційної безпеки Центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України.

Анна ЯЦИШИН - доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору моніторингу наукової діяльності ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації».

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО. ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Бабич А., Липський Т., Кравченко І.

АПСАЙКЛІНГ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ВЗУТТЯ 42

Вантюх Д.

ВПЛИВ ДОМІШКИ ЦЕОЛІТУ ПРИРОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПОКАЗНИКИ МІЦНОСТІ ДРІБНОЗЕРНИСТОГО БЕТОНУ 46

Губанов А.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ SALESFORCE EINSTEIN 49

Камак О., Кушніренко О., Шевченко Д., Чередніков О.

ОЦІНКА БЕЗВІДМОВНОСТІ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЛІДЕРНИХ ВИПРОБУВАНЬ 54

Капленко Д., Харченко К.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІОННОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ..... 59

Кисилиця Т.

ЗАВДАННЯ ЕРГОНОМІКИ В ДИЗАЙНІ..... 65

Кузнєцов В., Пастухова С.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В БУДІВЕЛЬНОМУ СЕКТОРІ: ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНИ 68

Макодзеба С.

РІДКЕ СКЛО ДЛЯ АВТОМОБІЛЯ..... 73

Макруха Т., Мисан С.

МОЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ ЗУБЧАТОГО КОЛЕСА ЗА ДОПОМОГОЮ 3D-ДРУКУ..... 77

Михалко Г., Михалко А., Михалко Я.

РУЙНУВАННЯ ВІЗЕРУНКІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗАПОВНЕННЯ 3D-ДРУКОВАНИХ СТРУКТУР ПРИ ДЕФОРМАЦІЇ СТИСНЕННЯ..... 82

Михалко Г., Михалко А., Михалко Я.

МІЦНІСТЬ 3D-ДРУКОВАНИХ ТРУБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ І ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРИВНИХ ТИСКІВ 85

Немченко Ю.

КРИТЕРІЇ ВИБОРУ КАБЕЛЬНО-ПРОВІДНИКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ЗАКРИТИХ ПРИМІЩЕНЬ 88

Проданчук О.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЛИТТЯ ПЛАСТИКУ ПІД ТИСКОМ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ АВТОМОБІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ТЕНДЕНЦІЙ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ ТРАНСПОРТУ 94

Стечишин М., Олександренко Є., Цепенюк М.

КОРОЗІЙНА І КАВІТАЦІЙНО-ЕРОЗІЙНА СТІЙКІСТЬ ТИТАНУ В СОЛЯНИХ РОЗЧИНАХ 99

Темченко В.

ПРИСТРІЙ ДЛЯ ВИДІЛЕННЯ ВОДИ З ПОВЕРХНІ КАНАТІВ ІЗ ЗМІНОЮ ФОРМОЮ КАМЕРИ 104

Чаус Є.

СТАН ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ 108

Шейко Н., Козаченко В.

ВПЛИВ ФІЗИЧНО-МЕХАНІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОРМОВИХ РЕЧОВИН І МОЛОТКОВИХ ПОДРІБНЮВАЧІВ НА ПРОЦЕС ФРАГМЕНТАЦІЇ 113

Ялова А., Баженов О.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕПЛОНАСОСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ КОГЕНЕРАЦІЇ 118

СЕКЦІЯ 2. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ, ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ ТА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Havryliuk L.

SPORULATION OF THE PATHOGEN ON WINTER WHEAT PLANTS UNDER THE INFLUENCE OF DIFFERENT CULTIVATION TECHNOLOGIES 125

Амінов Р.

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДИЧНИХ П’ЯВОК ПРИ ІМУНОСУПРЕСИВНИХ ТА ІМУНОДЕФІЦИТНИХ СТАНАХ 128

Боловацький А.

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ РІВНЕМ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЯКІСТЮ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 130

Гольцев А., Луценко О., Останков М., Сокіл Л., Гриша І., Чернишенко Л.

СПОСІБ КРІОКОНСЕРВУВАННЯ СУСПЕЗІЇ КЛІТИН ПЛАЦЕНТИ ЛЮДИНИ ВИЗНАЧАЄ В НІЙ РІВЕНЬ ІНТЕРЛЕЙКІНУ-10 136

Данилко Р., Ключевич М.

КОНТРОЛЬ ПІРОЛІЗИДИНОВИХ АЛКАЛОЇДІВ У ЛІКАРСЬКІЙ РОСЛИННІЙ СИРОВИНІ..... 139

Засько Б., Коротка І.

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ЖИТА ОЗИМОГО ЗА ВИРОЩУВАННЯ НА ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТОМУ ГРУНТІ 143

Корсун Т., Погоріла І.

ЛЕЙЦИНОЗ, АБО ХВОРОБА КЛЕНОВОГО СИРОПУ..... 149

Крайна М.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОДУКТИВНОСТІ КУКУРУДЗИ ВІД ВИДУ ЗАСТОСУВАННЯ РІДКОГО КОМПЛЕКСНОГО ДОБРИВА ЗА ВІДСУТНОСТІ ЛИСТОВОГО ЖИВЛЕННЯ НА ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТИХ ҐРУНТАХ..... 153

Кучмійова Т., Рагуліна А.

РОЗВИТОК ТА РОЗКВІТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС 157

Левішко А., Гуменюк І.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ МІКРОБНИХ ЕКОСИСТЕМ ҐРУНТІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 160

Носова Н.

ПОВОЄННА РОЗБУДОВА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ..... 165

Труфанов О., Ананьїна Г., Марценюк В., Степанюк Ол.

ОТРИМАННЯ ГЕЛЕВОГО РАНОВОГО ПОКРИТТЯ НА ОСНОВІ АЛЬГІНАТУ КАЛЬЦІЮ З ІММОБІЛІЗОВАНОЮ ЖИВОЮ КУЛЬТУРОЮ ПРОБІОТИЧНОГО ШТАМУ *LACTOBACILLUS BULGARICUS* 170

Чабаненко О., Єршова Н., Ніпот О., Руденко С., Шпакова Н.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОСТГІПЕРТОНІЧНОГО ШОКУ ЕРИТРОЦИТІВ ССАВЦІВ 175

Чіка В.

РОСЛИННІ МОЖЛИВОСТІ В КОСМЕТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИН ВИДІВ РОДИН АРІАСЕАЕ ТА ALLIACEA 180

СЕКЦІЯ 3. ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЛОГІЧНІ НАУКИ

Войтків П., Іванов Є., Войтович М.

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КУЛИКІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 184

Гармаш К.

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА В РІЗНИХ СФЕРАХ ЖИТТЯ 189

Кирнасівська Н.

РЕГІОНАЛЬНА ОЦІНКА БІОКЛІМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ 192

Коптєва Т.

ПОСТМАЙНІНГОВІ СИСТЕМИ ПОВЕРХНЕВОГО ЯРУСУ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО-ТЕХНІЧНОЇ СИСТЕМИ 197

Штурмак О.

СТАН ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ У ЧАС ВІЙНИ 202

СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Atorin A.

MODEL OF "DIFFERENTIATED SOCIAL SECURITY (DSS)" 206

Ishchuk M.

SIGNIFICANCE OF CUSTOMS MODERNIZATION FOR UKRAINE: INSIGHTS FROM U.S. AND GLOBAL INNOVATIONS 211

Lutsiv R., Chukhnii O.

ECONOMIC BENEFITS OF SMART CITIES BUILT FROM SCRATCH: A CASE OF NEOM 214

Nazarenko D.

EFFECTIVE FORM OF INTEGRATION WORLD ECONOMY THROUGH ECONOMIC GLOBALIZATION 219

Raichuk L.

ENVIRONMENTAL CRISIS MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT (UKRAINIAN CASE STUDY) 223

Vesolovska M.

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A COMPONENT OF SUCCESSFUL PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CIVIL SERVANTS 227

Wieczorek J.

ISTOTA STRATEGII KREOWANIA RAPORTÓW DANYCH POZAFINANSOWYCH 231

Андрієнко К., Осадчий М.

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ 238

Андрієнко К., Осадчий М.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЯХ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ 242

Андріянова Т.

ВИЗНАЧЕННЯ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ 246

Бондаренко Л., Йорж А.

КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ТУРИСТСЬКОЇ МОТИВАЦІЇ 249

Бурець О., Бегун С.

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ДИНАМІКИ КРЕДИТУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ ЗА 2015–2022 РР 253

Василик А., Пєркова М.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАКЕТУ В СУЧАСНИХ СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ 257

Волобоєв В.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІТ-КОМАНДАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ 261

Гайдук Х., Осадчий М.

ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В СФЕРІ НАВЧАЛЬНИХ ПОСЛУГ: АНАЛІЗ РИНКУ ТА ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ 266

Гайдук Х., Осадчий М.

ТОРГОВЕЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ РЕКЛАМИ ТА ПРОСУВАННЯ ПОСЛУГ ЦЕНТРІВ ДИТЯЧОГО РОЗВИТКУ 271

Греміт К., Кулікова Є.

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 275

Гречишкіна Т.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДО ШВИДКОГО ТЕМПУ ЗМІН У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 280

Грінь А.

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ВИТРАТАМИ ТА ДОХОДАМИ ПІДПРИЄМСТВА 284

Гуляйко А.

ЦІННІСТЬ ПРОДУКТУ, ЯК ФАКТОР УСПІХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ 287

Захарченко Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ ЗЕЛЕНИХ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 292

Карась О.

ЦИФРОВА ЕВОЛЮЦІЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ У СВІТІ ТЕХНОЛОГІЙ 296

Коваленко Н.

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КРАЇНИ..... 300

Кондратенко А.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНІСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 304

Корнієнко Р.

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ..... 308

Круглякова В., Білас Д.

СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ..... 311

Кушнірук В., Островерх В.

СТВОРЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА 316

Лапа І.

СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ..... 321

Мауер Д.

РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ..... 324

Мельник К.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АУДИТУ США ТА ЄС..... 327

Мельник К.

РОЛЬ АУДИТОРА У ВИЯВЛЕННІ ШАХРАЙСТВА У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ..... 331

Мірошниченко І.

РИЗИКИ ПРОЄКТУ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 335

Міщук Є.

ТРАНДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ МАРКЕТИНГУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ..... 338

Моргун Д.

РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ 343

Назаренко Д.

ДЕРЖАВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 348

Науменко Н., Кулаковська М.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕГКОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ ІЗ ВИРОБНИЦВА ДИТЯЧОГО ОДЯГУ 353

Носевич В., Осадчий М.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ АГЕНТСТВОМ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ 359

Носевич В., Осадчий М.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГЕНЦІЙ НЕРУХОМОСТІ..... 363

Нямещук Г.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕФЕКТИВНОМУ САМОМЕНЕДЖМЕНТІ МОЛОДІ УКРАЇНИ 367

Однорог М., Малишко І., Котлінський О.

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ МАЛОГО АГРОПІДПРИЄМСТВА 371

Осадчий М.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ 376

Осадчий М.

ФІНАНСУВАННЯ ВОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПРОЕКТІВ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ..... 381

Павлишин М., Тинта В.

АНТИКРИЗОВА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 386

Павлюк А., Осадчий М.

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИННОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ 391

Палига А.

ЗМІНИ У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 396

Пєткова К., Кулікова Є.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ДОХІДНІСТЬ АКЦІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ 399

Поліщук А.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ 404

Поліщук К.

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЗЕЛЕНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАЛОСТІ 409

Пряхіна К., Кущ А.

РЕКЛАМНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 413

Романчук А., Жибер Т.

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ТОВАРІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ: ДОСВІД КРАЇН АМЕРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ 418

Росохата А., Малик Р.

ІНСТРУМЕНТИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ В ІНДУСТРІЇ 4.0..... 423

Славкова О., Рибіна Л.

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ: МІСЦЕ ПУБЛІЧНИХ ІНФЕСТИЦІЙ 428

Собкевич О.

ЩОДО ПОРЯДКУ ДЕННОГО РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 433

Таратіна К., Осадчий М.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ СФЕРИ ПОСЛУГ 438

Таратіна К., Осадчий М.

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ 442

Ткаченко В.

РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ 446

Ткачук С.

ЗМІНА ПАРАДИГМИ: ІННОВАЦІЇ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС 449

Трибусовська Н.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ 454

Трунько В., Кулікова Є.

ВАЛЮТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 460

Фролов А.

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ 465

Ходюк С., Максимова Ю.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ВІРУТАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 470

Хома П.

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ 472

Хоменко І., Сорока А.

ЕКОНОМІЧНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ 475

Чередніченко О.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ 480

Чернова О., Гораль Л., Іванов О., Піх В.

МОДЕЛЮВАННЯ ГАЗОВИХ МЕРЕЖ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПРИ РІЗНИХ КОНФІГУРАЦІЯХ ПІДКЛЮЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ 485

Шараєвська Ю.

НАЦІОНАЛЬНІ ПОДАТКОВІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 490

Шекета В., Перевозова І., Шийко В., Степанюк О.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТАРИФІВ НА ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ 494

Шелудько Л.

СТРАТЕГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ДОПОМОГОЮ РІЗНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ 499

Шишпанова Н., Нехайчик Є.

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 505

Шумілов Б.

РОЛЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 510

Юденко К.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ КРИПТ ОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ СТАНОМ НА 2024 РІК 514

Юрчик Г.

ТИПОЛОГІЯ КОНФЛІКТОГЕНІВ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА 518

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Marchenko O., Zhovtonizhko I., Barannyk M.

FROM THE EXPERIENCE OF USING WEB TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 522

Levytska M., Kulaga Ya., Stepanenko O.

OSINT IN SOCIO-POLITICAL CONFLICTS 526

Азаренко О., Дівізінюк М., Фаррахов О., Вовк О., Сідельов А.

ВИБІР ПОРОГОВОГО КРИТЕРІЮ ВИЯВЛЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ СИСТЕМОЮ МОНІТОРИНГУ 531

Афанасенко Т., Тодавчич М.

ЗАСТОСУВАННЯ ПОХІДНОЇ ДЛЯ ДОВЕДЕННЯ ТОТОЖНОСТЕЙ 534

Бацуровська І., Кашина Г.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ 538

Беспала О., Варава О.

ГЕНЕРАЦІЯ КУЛІНАРНОГО РЕЦЕПТУ З ВИКОРИСТАННЯМ МОВНОЇ МОДЕЛІ..... 542

Бортош М., Туряниця В.

ПРО ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-АЛГЕБРАЇЧНІ СИСТЕМИ З ІМПУЛЬСНОЮ ДІЄЮ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ 546

Васильєв Д.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ЗАВАНТАЖЕННЯ СТОРІНОК У WEB-ЗАСТОСУНКАХ 549

Вішован А.

МЕТОД КРАМЕРА ДЛЯ РОЗВ’ЯЗАННЯ СИСТЕМ ЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ З ТРЬОМА ЗМІННИМИ..... 552

Вішован А., Афанасенко Т.

ГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДЛЯ РОЗВ’ЯЗАННЯ СИСТЕМ ЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ З ДВОМА ЗМІННИМИ 558

Вронський С.

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА ОЦІНКИ РІВНЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ 563

Глебена М., Ломага М.

СИМУЛЯЦІЇ ДО УРОКІВ ІНФОРМАТИКИ ЯК СПОСІБ НАБУТТЯ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ..... 568

Гнений А., Саланда І.

ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ НАВЧАННЯ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА НЕЙРОМЕРЕЖЕВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТУ 570

Завальнюк Є., Романюк О.

ВИКОРИСТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ FPS ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІГРОВИХ КАДРІВ 575

Камишин В., Сухий О.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ: СТВОРЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ..... 580

Коржук В.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 585

Костандогло І., Коренкова Г.

РОЗРОБКА АДАПТИВНОГО ДИЗАЙНУ ВЕБ-САЙТУ "LOCALISE" У СЕРЕДОВИЩІ VSCODE..... 590

Куніцька Т.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ..... 593

Куруца О., Дубів О.

ГЕНОМІКА ДІАБЕТУ 1 ТИПУ. РОЗРОБКА ТА ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ АНАЛІЗУ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ..... 596

Кучмійова Т., Битко Д.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ЗВІТНОСТІ В ОПОДАТКУВАННІ 601

Луханін В., Наумейко І.

ХАОТИЧНА ДИНАМІКА ОДНІЄЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ЛОТКИ-ВОЛЬТЕРРИ 605

Медведєва В.

ЗАПОБІГАННЯ ЗАСТОСУВАННЮ ФЕЙКІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ КРАЇНИ 608

Мельник О., Романюк О.

ВІДХИЛЕННЯ ВІД ІДЕАЛЬНОГО ВІДРІЗКА ПРЯМОЇ НА КВАДРАТНОМУ ТА НА ГЕКСАГОНАЛЬНОМУ РАСТРІ 610

Музика А.

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД..... 614

Орлов С.

NLP: АВТОМАТИЗАЦІЯ СТВОРЕННЯ НОВИННИХ ДАЙДЖЕСТІВ 618

Панько Д., Підгірська М.

ЗАСТОСУВАННЯ GEOGEBRA ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ 621

Паращак Л.

NLP: ВИЗНАЧЕННЯ БУКВЕНОЇ ФОРМИ ЧИСЛА В РЕЧЕННІ 625

Попов О., Скуратівський С., Запорожець А., Коваленко О., Мартинюк І.

МАТЕМАТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАДАЧ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ ГАММА ПОЛІВ ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ 630

Санакуєв М.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СЛУЖБИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБАЗПЕЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ КРИЗОВИМИ СИТУАЦІЯМИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 634

Семенюк А.

МОДЕЛЬ КЕРУВАННЯ СОНЯЧНИМИ ПАНЕЛЯМИ НА БАЗІ АЛГОРИТМУ ІТЕРАТИВНОГО ЛОКАЛЬНОГО ПОШУКУ 637

Семчишин Г.

КОМП'ЮТЕРНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ГЕОМЕТРІЇ 642

Синявська О.

ПРО КОНЗИСТЕНТНІ ОЦІНКИ НЕВІДОМИХ ПАРАМЕТРІВ ДРОБОВОГО БРОУНІВСЬКОГО ПОЛЯ 647

Яцишин А., Артемчук В., Багрій І., Маркіна Л., Подлящук О.

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ТРАНСПОРТУВАННЯ ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН 649

Яшина В.

АРХІТЕКТУРА МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ 653

СЕКЦІЯ 6. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Алмашій В.

СЛОВАЦЬКО-УГОРСЬКИЙ ДОГОВІР 1995 РОКУ З ПОЗИЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН 658

Берест А.

СОЮЗ КЛЕОПАТРИ З ЮЛІЄМ ЦЕЗАРЕМ: ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ 662

Бойда А.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР НОВОГО ВИТОКУ ДОСЛІДЖЕНЬ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В. ПОРАЙКА)..... 666

Бондаренко А.

БОРОТЬБА ЗА ЖИТТЯ: СПОГАДИ ЛІКАРКИ ГІЗЕЛЛИ ПЕРЛ З ТАБОРУ СМЕРТІ..... 671

Василенко А.

АНТИГЛОБАЛІЗМ ЯК НАСЛІДОК ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ 675

Гаврилюк М.

«УКРАЇНОФІЛЬСЬКА ПОЗИЦІЯ» М. П. ДРАГОМАНОВА У БОЛГАРІЇ ЯК УЧАСНИКА ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ..... 679

Гадинко О.

АДМІНІСТРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ І НОВИЙ СТАТУС МІСТА СТОРОЖИНЕЦЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918-1940 РР.)..... 682

Деребальт О.

ВПЛИВ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ НА РОЗВИТОК РИМСЬКОГО ПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЇ..... 689

Довгаль М.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКУ У ЯЗЛОВЦІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ПІД КЕРІВНИЦТВОМ БОГДАНА ГВЕРКЕНА..... 693

Івасюта Ю.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА ПОВТОРНА РАДЯНІЗАЦІЯ ОКУПОВАНОГО КРИМУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА В 2014-2024 РР. 698

Ковальчук В.

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ НОВОУТВОРЕНОГО МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ПРОСВІТИ ТА ПРОПАГАНДИ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ 703

Котелевський М.

ІСТОРІОГРАФІЯ КИЄВО-РУСЬКОЇ МИНУВШИНИ В ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 705

Куриляк В.

ПРИНЦИП ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ІНСТИТУТУ)..... 710

Літвіченко Ю., Ювсечко Я.

СКЕПТИЦИЗМ ДЕВІДА ЮМА 714

Мельник Л., Грек І.

ПРОБЛЕМА ВІДМІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ ВІД РОСІЯН У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М. КОСТОМАРОВА..... 716

Міхалко В.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЧАСІВ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ..... 721

Ниник Я.

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ В ДЖОНА ЛОККА..... 725

Новарчук А., Малеончук Г.

ДАВНЬОРУСЬКІ ПЕРСНІ У МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЯХ..... 729

Новарчук А., Кінд-Войтюк Н.

ПОХОВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВСЬКИХ РОДИН У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ..... 734

Полупанов Д.

Т. Я. ЛЕГОЦЬКИЙ ТА ЙОГО НАУКОВА СПАДЩИНА У РОБОТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ 1990 - 2022 рр..... 739

Рассоха І.

ВСУПЕРЕЧ Ф. БРОДЕЛЮ: ДО ПИТАННЯ ПРО АНОМАЛЬНУ ЕНЕРГООЗБРОЄНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНЦІВ..... 743

Рябов С.

МАРІУПОЛЬ: ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК..... 747

Скубіна Н.

ІНТЕГРАЛЬНА ТЕОРІЯ ОСМИСЛЕННЯ БУТТЯ КЕНА ВІЛБЕРА..... 751

Слобожан І.

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА В ПРИБОРКАННІ СІЧНЕВОГО ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 РОКІВ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ..... 756

Смірнов Т.

РОЛЬ УКРАЇНОМОВНОЇ ПЕРІОДИКИ У СОЦІОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У 1930-Х РОКАХ 761

Топчий В.

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ПЕРЕДДЕНЬ ТА ІСТОРІЯ ІДЕЙ..... 764

Топчий В.

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ 767

Трощанська В.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ЮВІЛЕЙ: ВІД ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ ДО ІНСТРУМЕНТУ ПРОПАГАНДИ..... 772

Хоменко О.

РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВІВ ТА ЕПІСТЕМІОЛОГІЧНОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ..... 776

Шлапай М.

ПРОСУВАННЯ СТАНДАРТУ СТРУНКОСТІ НА СТОРІНКАХ АМЕРИКАНСЬКОГО ЖІНОЧОГО ЖУРНАЛУ VOGUE ПРОТЯГОМ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ..... 781

Ювсечко Я.

СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНТЕКСТ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН 784

Яковець О.

ІНСТИТУТ ЯНИЧАРСТВА В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ВІДБОРУ..... 790

СЕКЦІЯ 7. ІННОВАТИЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА ВИРОБНИЦТВА

Diahyleva O., Yurzhenko A., Kononova O.

EFFECTIVE TRAINING METHODS FOR MARITIME ENGLISH COMMUNICATION SKILLS..... 796

Tschertenko L., Kernesh V., Kuzina N.

ADAPTIVES ZUBEHÖR FÜR MODERNE SCHUHE UND SEINE ROLLE BEI DER ENTWICKLUNG DES SCHUHDESIGNS 800

Аврамчук Б., Яцишин Ан., Лошакова Ю.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 804

Бобось О., Майстренко К.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ 807

Борак В.

ЛІДЕРСТВО В ІННОВАЦІЯХ ТА РОЗВИТОК НОВАТОРСЬКИХ ІДЕЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ 811

Докус А., Лабунець І.

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 815

Докус А., Скороход Д.

РОЗРАХУНОК ВОДНОГО БАЛАНСУ В БАСЕЙНІ РІЧКИ ПІВДЕННИЙ БУГ (В МЕЖАХ ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОНИ) 819

Драгунова В.

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПРОЄКТУВАННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ 823

Колодка А.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ 828

Погоріла М., Погоріла О.

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕЛЕКТРОННУ ТОРГІВЛЮ 833

Шандар А., Болобан А.

ОБҐРУНТУВАННЯ РИЗИКІВ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 837

Шевчук П.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДТРИМКА ТРИВАЛОГО НАВЧАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ MICROSOFT 365 842

СЕКЦІЯ 8. МЕДИЧНІ НАУКИ: ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ, ПРОФІЛАКТИКА. ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА СТОМАТОЛОГІЧНІ НАУКИ

Aleksandrov T., Aleksandrova T.

SIMULTANEOUS LAPAROSCOPIC SURGERY OF CHOLELITHIASIS AND HIATAL HERNIA COMORBID COURSE 847

Druzhkin M.

THE ROLE AND PLACE OF SURGICAL INTERVENTION IN THE TREATMENT OF VARICOSE VEIN DISEASE OF THE LOWER LIMBS 851

Horzov A., Baletskyi V.

MATHEMATICAL MODELING OF DENTAL ARCH SHAPE 855

Melenevych A.

COMPLEMENT C3 AND C-REACTIVE PROTEIN IN PATIENTS WITH MODERATE CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE IN REMISSION IN COMBINATION WITH HYPERTENSION 858

Serheta I.

HEALTH-PRESERVING TECHNOLOGIES AS A SIGNIFICANT FACTOR INCREASING THE EFFICIENCY OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND THE FORMATION OF HIGH PROFESSIONAL SUITABILITY OF MODERN PUPILS 861

Shpilchak L., Antonevich M.

PLACEBO. ESSENCE AND LEVEL OF EFFICIENCY 865

Андрєєва А., Литвинчук І., Гельмбольдт В.

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГЕКСАФТОРОСИЛІКАТІВ ДЕЯКИХ АРОМАТИЧНИХ АМІНОКИСЛОТ 868

Безушко Б., Гряділь Т.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПИТНИКІВ ТА ЇХ РОЛЬ В ДІАГНОСТИЦІ ТА КЛІНІЧНІЙ ОЦІНЦІ ПРОТІКАННЯ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЇ РЕФЛЮКСНОЇ ХВОРОБИ НА ФОНІ ПРОТІКАННЯ КОМОРБІДНИХ СТАНІВ ДЕПРЕСІЇ ТА ТРИВОЖНОСТІ 871

Булеза В., Балецький В.

АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЇ СИСТЕМИ КОРЕНЕВИХ КАНАЛІВ МОЛЯРІВ ВЕРХНЬОЇ ЩЕЛЕПИ 876

Бурмей С., Івашко М., Артьоменко В., Бойко Н.

ВАГІНАЛЬНІ ДИСБІОЗИ: КОРЕКЦІЯ НА ЗАСАДАХ ПЕРСОНІФІКОВАНОЇ ПРЕВЕНТИВНОЇ ПРЕДИКТИВНОЇ ПАЦІЄНТ ОРІЄНТОВАНОЇ МЕДИЦИНИ 881

Бутко Я., Міщенко В., Назаркіна В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ПРЕПАРАТІВ НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ДІЇ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІСЛЯ COVID-19 884

Височанська В.

ВИКЛИКИ У ЛІКУВАННІ ХРОНІЧНОЇ АКТИВНОЇ ЕБШТЕЙН-БАРР ВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ 889

Горбатенко Ю., Гурняк О.

РОЛЬ БАКТЕРІОФАГІВ ПРИ ЛІКУВАННІ БАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ 892

Горзов А., Балецький В.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМИ ЗУБНОЇ ДУГИ 895

Дика Б., Сорока Є.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ШИЗОФРЕНІЇ 898

Дика Б., Хімчик Є.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ 902

Дорошенко М.

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ІНФЕКЦІЄЮ HELICOBACTER PYLORI ТА ЕРОЗИВНОЮ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ У СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПАЦІЄНТІВ, СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ 906

Дорошенко М., Дорошенко О., Біда В., Омельяненко О., Дорошенко Макс., Андрусенко А.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПАЦІЄНТАМ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ 910

Дорошенко О., Біда В., Омельяненко О., Дорошенко М., Дорошенко Макс.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ 914

Ігнатко Я.

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ СТЕАТОЗУ, ФНП-А ТА ФЕТУЇНУ-А У ПАЦІЄНТІВ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ У ПОЄДНАННІ З НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ 920

Ігнатюк А.

РОЛЬ ЗАПАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РОЗВИТКУДІАБЕТУ ІІ ТИПУ ТА НЕАЛКОГОЛЬНОЇ ЖИРОВОЇ ХВОРОБИ ПЕЧІНКИ 923

Козачишин Н., Нетяженко В., Плєнова О.

ВИНИКНЕННЯ НЕСПРИЯТЛИВИХ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ПОДІЙ ВПРОДОВЖ РІЧНОГО У ХВОРИХ З ІШЕМІЧНОЮ ХВОРОБОЮ СЕРЦЯ ПІСЛЯ ПРОВЕДЕНОГО СТЕНТУВАННЯ КОРОНАРНИХ АРТЕРІЙ 927

Косенко Р., Кущ Ю.

РОЛЬ МАГНІЮ У ЗМЕНШЕННІ ТРИВОЖНОСТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 930

Кузьміна І.

ЗМІНЕННЯ СТРУКТУРИ ПЕЧІНКИ ЩУКІВ ПРИ АЛІМЕНТАРНОМУ ОЖИРЕННІ НА ФОНІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ 936

Мамонтова Т., Весніна Л.

ВИВЧЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ДІАГНОСТИКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ..... 941

Мельник В., Зомбор К., Білищук Л.

ПОІНФОРМОВАНІСТЬ БАТЬКІВ ПРО МЕТОДИ ТА ПРЕДМЕТИ ДОГЛЯДУ ЗА РОТОВОЮ ПОРОЖНИНОЮ ДІТЕЙ ДО ТРЬОХ РОКІВ..... 946

Пивоваров О., Мохнюк Д., Ворошило А.

ОЦІНКА ОБІЗНАНОСТІ ПРО СИМПТОМИ ЦЕЛІАКІЇ ТА ЛАКТАЗНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ СЕРЕД ДОРОСЛИХ ОСІБ..... 949

Пильгук О., Косяк О.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 952

Попов М., Александрова Т.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОНОРСЬКОГО СЕРЦЯ..... 955

Руденко М.

СЕРЦЕВО-СУДИННІ ЗАХВОРЮВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 960

Сегін Н.

НОВІ МОЖЛИВОСТІ УЛЬТРАЗВУКОВОЇ ДІАГНОСТИКИ АТЕРОСКЛЕРОЗУ СОННИХ АРТЕРІЙ..... 964

Стручков І., Гончаров А., Колесник В.

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕДОПЕРАЦІЙНОГО СТЕНТУВАННЯ ЖОВЧНИХ ПРОТОКІВ ПРИ ЗЛОЯКІСНІЙ БІЛІАРНІЙ ОБСТРУКЦІЇ 967

Тафічук Т.

ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ РАКУ ШЛУНКА, ВИЯВЛЕНОГО ПІСЛЯ ЕРАДИКАЦІЇ HELICOBACTER PYLORI 969

Щербакова Д., Ястребова О.

МОЗКОВИЙ ЛАБІРИНТ: НЕЙРОБІОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ КОДУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ІНФОРМАЦІЇ 973

СЕКЦІЯ 9. МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Ishchuk A., Ishchuk O.

ETHICAL COMMUNICATION IN BUSINESS: LANGUAGE, FRAMEWORKS, AND CHALLENGES 979

Nykyporets S.

CONTEMPORARY CHALLENGES AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE TRANSLATION OF ENGLISH TEXTS INTO UKRAINIAN 982

Savchuk V.

THE DARKENED PORTRAITS: NEGATIVE STEREOTYPING OF THE UKRAINIANS IN SCHINDLER'S LIST BY THOMAS KENEALLY 987

Адженілок Є.

ВИДИ РЕКЛАМИ У ВИДАННЯХ «THE WASHINGTON POST» ТА «THE NEW YORK TIMES» 990

Бортун К., Прянчикова В.

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН 994

Брижик О., Цимбал С.

СТАНОВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ГОНКОНГУ 998

Бурдельна С.

ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В УКРАЇНІ 1001

Ван І., Ван В.

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-СИНОЛОГІВ 1004

Волянюк І., Швайко М.

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 6 КЛАСІ ЗЗСО ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ 1008

Добровольська А.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ КИТАЇСТІВ 1-ГО КУРСУ НА ОСНОВІ СИСТЕМИ ТОПІК-КОМЕНТАР 1013

Дубровський Р., Колісецька Д.

ГЕРОЇКА І ЛІДЕРСТВО НА СТОРІНКАХ ПРОГРАМОВИХ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗЗСО 1018

Жовнір М., Лещенко Т.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ТЕКСТУ 1023

Кір'як В.

ЕМОЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИДАВНИЦТВОМ І СПОЖИВАЧЕМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОБУДОВИ ВИДАВНИЧОГО БРЕНДУ 1029

Кірейцева Я., Цимбал С.

МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ У КИТАЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ВАН ХАЙЛІН «РОЗЛУЧЕННЯ ПО-КИТАЙСЬКИ» («中国式离婚») 1032

Лисенко А., Кравченко О.

ОДОРАТИВНЕ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ ГАЛУЗЕЙ МОВОЗНАВСТВА 1038

Масленников А., Цимбал С.

СИМВОЛІЗМ У ПЕЙЗАЖНІЙ ПОЕЗІЇ ВАН ВЕЯ 1043

Моренчук О., Кравченко О.

ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКИХ РАМКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 1046

Олендер К.

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ 1050

Поляк І., Кібиш І.

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ В РОМАНІ БОГДАНА КОЛОМІЙЧУКА «ГОТЕЛЬ «ВЕЛИКА ПРУССІЯ»» 1054

Ріба-Гринишин О., Савчук С.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ 1059

Сипко Л.

МОВНІ СПОСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧУЩИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ 1062

Сукач А.

ДЕСТРУКТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЧИННОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА ЧИННОГО ПРЕЗИДЕНТА США ДЖ. БАЙДЕНА) 1067

Толочко Н.

СПЕЦИФІКА ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ 1070

Турчин В., Кан Д.С.

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ДІАЛЕКТІВ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МОВНИМ РОЗМАЇТТЯМ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ 1076

Чайківська М.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 1080

Чучмай Г., Москальов Д.

РЕМЕДІАЦІЯ КИТАЙСЬКИХ МАНЬХУА: ЕВОЛЮЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ У СУЧАСНИХ МЕДІА 1085

Шаламай А.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ВІДЕОІГОР РІЗНИХ ЖАНРІВ 1089

СЕКЦІЯ 10. ПЕДАГОГІКА. ПИТАННЯ ДОДИПЛОМНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Sokolovska I., Nechyporenko V., Pozdniakova O., Hordiienko N., Serhata N., Gerko M.

INNOVATIVE ACTIVITY OF A TEACHER AS AN EFFECTIVE MEANS OF DEVELOPING THE POTENTIAL OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION 1095

Vainagii T.

IMPLEMENTING AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO TEACHING ENGLISH FOR MEDICAL PURPOSES AT UNIVERSITIES 1100

Karpliuk S.

NIEKTÓRE ASPEKTY PROBLEMU PRZYGOTOWANIA ASYSTENTÓW MIĘDZYKULTUROWYCH DO PRACY Z DZIEĆMI Z DOŚWIADCZENIEM MIGRACJI W KONTEKŚCIE KSZTAŁCENIA PODYPLOMOWEGO W POLSCE 1105

Андрійчук М., Гасан А.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ОСВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОЇ НАУКИ 1108

Бережанська Г.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ ПРИРОДНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 1112

Булгакова Т., Жукова Г.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗААКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ВИДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ 1117

Вернигора О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 1120

Войналович О.

КОУЧИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ..... 1124

Гайович Є.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: АКТУАЛЬНЕ ТА ПЕРСПЕКТИВНЕ..... 1128

Драган М., Блохіна І.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 1133

Жукевич І.

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 1138

Іщенко Р., Горбунович І., Ісаєнко Г.

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ФІЗИКИ І ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 1141

Караманов О.

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ STEAM-ОСВІТИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І МУЗЕЮ 1146

Коваленко В., Рудовол В.

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ 1149

Крушинська Т., Пальчук О.

СПІВПРАЦЯ УНІВЕРСИТЕТІВ З РОБОТОДАВЦЯМИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН 1154

Лазурко М.

РОЛЬ НАОЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ 1159

Леонтьєва Т.

РОЛЬ ОСВІТЯН У ЖИТТІ ГРОМАДИ ТА ДЕРЖАВИ 1163

Матусевич В., Соколовська Н., Яцишин Ан.

РОЛЬ УКРІНТЕІ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ НАУКОВИХ, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА АСПІРАНТІВ ЩОДО ВІДКРИТОЇ НАУКИ 1167

Назарко О., Лисенко Н., Берестова А.

ПІДГОТОВКА ТЬЮТОРІВ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ 1172

Попадич Б.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЧЕРЕЗ ТЕХНОЛОГІЮ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ 1175

Попович А.

ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 1180

Потапова А., Літвінчук В.

ШКІЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА 1185

Проскурін І.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ С. Ф. РУСОВОЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ «ТЕОРІЯ ПЕДАҐОҐІКИ НА ОСНОВІ ПСИХОЛЬОҐІЇ», ЧИТАНОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕДАҐОҐІЧНОМУ ІНСТИТУТІ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У ПРАЗІ). РОЗВІДКА ДРУГА 1188

Рева О., Камишин В., Борсук С., Андросович К., Сагановська Л.

МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ ДУМОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНІВ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ 1192

Рогушина Ю., Аніщенко О., Гладун А., Прийма С.

ACTIVE-BOOK: СЕМАНТИЧНИЙ ВІКІ-РЕПОЗИТОРІЙ В ЕКОСИСТЕМІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ АНДРАГОГА 1197

Родіков В.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКОНАННЯ ФАХОВИХ ФУНКЦІЙ..... 1203

Савчук Т.

ПОНЯТТЯ ПРО ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 1206

Сахацька О.

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ НЕНАВИСТІ У МЕДІА І ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ ПОШИРЕННЮ..... 1210

Шафарчук Т.

ВОКАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ВМІННЯ ЗДОБУВАЧА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ 1214

Шевчук Ю.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ДЛЯ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ 1218

Штаєр Р.

ВИКОРИСТАНННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ 1222

СЕКЦІЯ 11. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКИ (ЗОКРЕМА МОЛОДІЖНОЇ) В УКРАЇНІ

Южека Р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КРАЩИХ ПРАКТИК НЕУРЯДОВИХ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 1227

СЕКЦІЯ 12. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ (ФІЗИЧНІ ТА ХІМІЧНІ НАУКИ)

Deva L., Huminilovych R.

$A^{II}B^{VI}$ GROUP QUANTUM WELLS: INVESTIGATION OF DIMENSIONAL EFFECTS AND APPLICATIONS IN HIGH-PERFORMANCE SEMICONDUCTOR DEVICES AND OPTOELECTRONICS 1233

Ковач В., Пилипчук Є., Яцишин Т., Куценко В., Краснов Є.

СПОСОБИ ПРИГОТУВАННЯ РАДІАЦІЙНО-ЗАХИСНИХ ПОЛІМЕР-МАТРИЧНИХ КОМПОЗИТІВ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ) 1238

Куля Д., Кут Д., Кут М., Онисько М., Карабінюк М., Романко В.

4-АЛІЛЗАМІЩЕНІ ХАЛЬКОГЕНОФУНКЦІОНАЛІЗОВАНІ ТІАЗОЛОХІН-АЗОЛІНИ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ РІСТРЕГУЛЮЮЧІ АГЕНТИ 1242

Прохоренко В.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗЗСО ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН 1245

СЕКЦІЯ 13. СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПОЛІТОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, МИСТЕЦТВО

Антонова А.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 1251

Бабаджанян Г., Гарькава А., Ковалівська К.

ТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ 1255

Борисов В., Копотілов М.

КОМІКС, ЯК ФОРМА МИСТЕЦТВА, ЯКА РОЗВИВАЄ ТВОРЧІ ОСОБИСТОСТІ 1260

Бровченко А.

СОЦІАЛЬНА ІЗОЛЯЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 1266

Вєліксар Д.

ВПЛИВ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ НА ПОЯВУ ДЕВІАЦІЙ У МОЛОДІ 1271

Гнатюк В.

ДІМ ЯК КОНЦЕПТ У МІГРАЦІЙНИХ РОЗВІДКАХ 1275

Гольцов А.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ 1281

Гоць А., Копотілов М.

НАУКОВА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО: ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ 1286

Гребеніченко Ю.

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НУШ..... 1290

Дарійчук М., Ольховенко Ю.

ЕМОЦІЙНА ІНГІБІЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ПЕРІОД ВІЙНИ 1293

Дубовий О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ РЕЛІГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 1297

Захаріна М., Риженко К.

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ..... 1299

Золотарьова-Пасюта Н., Шершова Т.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 1303

Ільїна А.

СВІТОВИЙ ПОРЯДОК: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ 1307

Казначеєва Л., Лавор М.

СПІВПРАЦЯ БІЗНЕСУ ТА КУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. РІВНЕ)..... 1313

Карчевський Д.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ..... 1317

Кетлер-Митницька Т.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ЧАС 1319

Колодка А.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ТА ЇЇ ПРОЯВИ..... 1323

Копотілова О.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ З АКЦЕНТОМ НА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ АПСАЙКЛІНГУ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ 1326

Коржук І.

ІНТЕРНЕТ МЕРЕЖІ, ЯК АГРЕГАТОРИ СУЧАСНОЇ МЕДІА КУЛЬТУРИ 1331

Кошелева Н.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 1334

Мітакі К.

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІЧНЕ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКА 1339

Науменко О.

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У СТІНАХ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1343

Мотозюк Л., Побережна К.

ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР САМОПРЕЗЕНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ 1346

Піменова О.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ 1350

Сакунова А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ПІДЛІТКІВ 1353

Самотовка Р.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВПО: ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ТА ВИКЛИКИ 1357

Сінкевич А.

ВРАХУВАННЯ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 1359

Сліпенко М.

БАГАТОСТОРОННЯ ДИПЛОМАТІЯ США НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ 1363

Слуцький Я.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОКОМПОНЕНТУ МЕДІА ТЕХНОЛОГІЙ У КОРИГУВАЛЬНИХ ЗАХОДАХ ПРИ РОБОТІ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ 1368

Станіслав І.

ВПЛИВ МОДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА СПОЖИВАЦЬКУ ПОВЕДІНКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 1373

Стеценко А.

АДАПТАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ 1375

Супрун-Живодрова А.

КРОС МОДАЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ КІНОТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ 1380

Сучков Д.

НЕТ-АРТ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА..... 1385

Ціось З.

ЕМОТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРОПАГАНДИ..... 1388

Цуп А.

ЖИВОПИС В ІНТЕР'ЄРІ. ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦТВА В ДИЗАЙН 1392

Шевцова К.

ГУМОР, ЯК МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ..... 1398

Шелудько Л.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО МАТЕРІ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ 1401

Шматлай А.

СТРЕС ЯК ЧИННИК ПОГІРШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я 1407

Шумейко Л.

ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СФЕРІ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ 1410

Щур В.

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ СЕРЕД МОЛОДІ 1414

Явкун О.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА УГОРЩИНОЮ. 1416

СЕКЦІЯ 14. ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Panchenko V.

EFFECTIVE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES TO IMPROVE THE QUALITY OF SERVICE AND MEET THE NEEDS OF INTERNATIONAL TOURISTS 1422

Медведєва Н.

АНАЛІЗ РИНКУ СТАРТАПІВ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ. СТАРТАП ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ 1425

Ніколайчук О.

РОЛЬ ТУРИЗМУ В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ 1429

Овдієнко С.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ, ЯК ОДИН З НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 1432

Покшевницька Т.

АНТРОПОГЕННЕ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНИХ ЗАПОВІДНИКІВ 1435

Рудик В.

ЕКОБЕЗПЕКА ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ: ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ 1440

Тищенко О.

ГОЛОВНІ ТУРИСТИЧНІ ТРЕНДИ 2024 РОКУ 1445

СЕКЦІЯ 15. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ

Kulyk Yu., Sliesarchuk V.

THE ROLE OF SPORT IN HUMAN DEVELOPMENT AND EDUCATION 1450

Бандура В., Захожий Р.

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ 1454

Белиба Є., Тютенко І.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ НАДРИВУ ЗВ'ЯЗОК КОЛІННОГО СУГЛОБУ 1457

Босенко А., Захожий Р.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПОРТУ 1461

Волошко Л., Бойко Г.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕРЕДСТАРТОВОГО СТАНУ СПОРТСМЕНІВ-ПАРАЛІМПІЙЦІВ ІЗ ВАДАМИ РОЗУМОВОГО ТА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ 1465

Герасименко А., Журавель Є.

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ НА ЗІР..... 1469

Каліновський В., Сисун В.

ВПЛИВ СКЕЛЕЛАЗІННЯ НА ФІЗИЧНЕ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я 1473

Липницька М., Сологубова С.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ПРИ МІОПІЇ..... 1476

Назаров К., Сердюков А.

БАСКЕТБОЛ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ ТА ЛЮДЕЙ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ 1480

Панасенко Б., Молчанов Є.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗВО ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТІ 1 ТИПУ 1483

Рєпін А., Головань Д.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ..... 1487

Троць А., Шиян О.

ЗАСОБИ Й МЕТОДИ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ 1490

СЕКЦІЯ 16. ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Khmelenko K.

CRYPTOCURRENCY REGULATION IN THE EUROPEAN UNION: THE GENERAL ASPECTS 1494

Stepanova Ye.

ANALYSIS OF OPPORTUNITIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN ECONOMY THROUGH THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS AND PRACTICES OF LEGAL REGULATION 1500

Vasylyshyna A.

HARMONIZATION OF EU AND UKRAINIAN LEGISLATION: PROSPECTS AND CHALLENGES 1504

Szatkiewicz A.

INSTYTUCJA PRZERWANIA BIEGU TERMINU PRZEDAWNIENIA ZALEGŁOŚCI PODATKOWYCH W POLSKIM PRAWIE 1508

Берлінська Е.

ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ 1512

Бублик К.

ОПТИМІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТОРГОВИХ ЗАКОНІВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЄВРОІНТЕГРАЦІЄЮ 1516

Бурбика В.

КОРУПЦІЯ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 1521

Габані І.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ОСВІТА АДВОКАТІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ВИМОГИ 1525

Галушневська К.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ТРАВМ ОТРИМАНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОНАННЯ ПРАЦІ 1530

Гребенюк Д.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК 1533

Гук І.М.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ 1536

Демченко М.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД ЯК ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТВИНОГО СУДОЧИНСТВА 1540

Ісаєвич О.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПРИНЦИП ЄДИНОГО ГРОМАДЯНСТВА" 1544

Каменецька К.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 1546

Коноваленко К.

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 1550

Корнійченко О.

ПОНЯТТЯ «ЗАКЛАД ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я»: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ВИМІР..... 1554

Красілинець А.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АДМІНІСТРАТИВНИЙ ВИМІР..... 1559

Мірошніченко А.

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ..... 1563

Мірошніченко А.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА ЗМІСТ ТА ФОРМУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ 1567

Мошняга А.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВОВІ СИСТЕМИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 1571

Санченко Д.

КЛЮЧОВІ ЗАВДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я..... 1574

Сітарський А.

ДЕБАТИ ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ..... 1577

Фекета І.

ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ІНОЗЕМНОЇ КОМПАНІЇ 1580

ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ..... 1585

МАТЕРІАЛ И КРУГЛОГО СТОЛУ..... 1668

РЕЗОЛЮЦІЯ..... 1690

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК / AUTOR INDEX 1691

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 1. АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО. ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

SECTION 1. ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION. TECHNICAL SCIENCES. OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFE

Антоніна БАБИЧ, канд. техн. наук, доцент
e-mail: babich.ai@knutd.edu.ua ORCID ID: 0000-0001-5061-3292
Тимофій ЛИПСЬКИЙ, канд. техн. наук, доцент
e-mail: lypskyi.tm@knutd.edu.ua ORCID ID: 0000-0003-4166-6581
Іван КРАВЧЕНКО, здобувач вищої освіти
e-mail: ivan2k@ukr.net
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

АПСАЙКЛІНГ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ВЗУТТЯ

Ключові слова: *виріб, форма, матеріал, дизайн, технології, апсайклінг.*

Вступ. З моменту трансформації суспільства і переходу виробництв на новий рівень ведення бізнесу, все більше з'являється інноваційних дизайнерських рішень [1] щодо виготовлення виробів модної індустрії з вживаних матеріалів, оновлення та реставрації виробів тощо.

Використання не типових матеріалів та технологій [2-4] для створення і виготовлення виробів індустрії моди сприяє розвитку інноваційних технологій апсайклінгу, глобальному зменшенню відходів і збереженню екосистеми планети[5,6].

Звичайно дизайнерські вироби виготовлені за принципом апсайклінгу – це не завжди повсякденні речі, оскільки не всі матеріали придатні для щоденного використання. Як правило, це одиничні ексклюзивні екземпляри, які купують сміливі люди з молодіжного прошарку суспільства.

Не стандартне бачення дизайнера та інноваційні авторські технології роботи з вживаним матеріалом дають змогу отримати функціональні вироби. Чим унікальнішим буде матеріал виробу і його конструкція, тим більше шансів у такого виробу на «життя». [7-11].

Аналіз попередніх теоретико-аналітичних досліджень щодо використання інновацій в дизайні, технології та матеріалах для виготовлення взуття дозволив авторам даної роботи проаналізували та систематизували основні напрями

застосування інновацій відкриваючи принципово нові можливості для розвитку індустрії моди як такої і виробництва взуття зокрема.

Мета роботи. Метою роботи є використання апсайклінг технологій та вживаних матеріалів для виготовлення сучасних дизайнерських колекцій взуття.

Результати. В процесі вивчення і дослідження питання виявлено, що практично увесь існуючий спектр промислових матеріалів можливо використати вторинно без переробки для виготовлення дизайнерських виробів індустрії моди, головне знати як і в який спосіб з ним правильно працювати. Всі ці матеріали дизайнери різних галузевих спрямувань активно використовують поєднуючи не поєднувані волокнисті структури і фактури створюючи шедеври свого покоління формуючи при цьому модні течії, напрями та стилі.

На етапі дизайнерського задуму творчого проєкту розробниками було вирішено, що колекцію взуття буде виготовлено з вживаного матеріалу, а саме натурального хутра норки, при цьому вироби будуть функціональними та носибельними.

Візуалізація дизайнерських ідей представлена у якості пробних зразків готових виробів виконаних в різних техніках, але з одного матеріалу, а саме з вторинної сировини – натурального хутра норки (рис. 1).

Рис.1. Візуалізація дизайн ідеї виготовлення взуття
з вживаних хутряних матеріалів

Висновки. В результаті науково-практичного дослідження згідно тематики даної розробки автори дійшли висновку, що світ дизайну є різноманітним, унікальним та безупинно інноваційним. Не залежно від часу та епохи в моді завжди присутнє дизайнерське бачення світу моди та естетики, яке призводить до творчих експериментів, використання інноваційних матеріалів і технологій. Такі творчі експерименти необхідні щоб підкреслити особливість та індивідуальність дизайнера, а також відобразити його стиль.

Отже, в статті досліджено та проаналізовано спектр матеріалів та технологій щодо виготовлення виробів індустрії моди з вживаних матеріалів. Досліджено питання можливості використання вживаних матеріалів у створенні сучасних колекцій виробів індустрії моди, зокрема взуття. Досліджено і проаналізовано теоретично питання еко-дизайну у виробах індустрії моди.

Розроблено і виготовлено зразки жіночого взуття з вживаних матеріалів, які в подальшій роботі будуть доопрацьовані авторами і утворять тематичні колекції, які буде представлено на міжнародному конкурсі «Печерські каштани-2024», м. Київ. Доведено теоретично і підтверджено практично доцільність даної розробки оскільки дизайнерські вироби користуються попитом у населення, а дані пробні зразки реалізовані.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо даний науковий проєкт актуальним у наш час, оскільки використання інноваційних підходів і втілення сміливих думок у подіумні колекції взуття сприяє розвитку дизайнерського мислення студента, молодого дизайнера-початківця, розробці дизайнерами нових конструктивних прийомів, створенню сучасних технологій в модній індустрії, дає можливість урізноманітнити конструктивно-технологічне рішення виробу. І головне у такий спосіб ми можемо спробувати зменшити кількість відходів на планеті Земля використавши вживані матеріали без переробки для створення сучасних дизайнерських виробів і втілити свої професійні мрії у життя.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів – ситуація, що характеризується суперечністю між особистим інтересом особи та її формальними обов’язками, що впливає на об’єктивність або неупередженість її поведінки чи дій. Конфлікт інтересів буде наявний у тієї особи, яка має повноваження, під час реалізації проєктів стосовно

її близької особи чи команди, може бути задоволений чи не задоволений приватний чи професійний інтерес. Відсутність таких повноважень виключатиме наявність конфлікту інтересів. В даному проєкті конфлікту інтересів не може бути оскільки творчий колектив авторів співпрацює разом довгий час, має багато спільних проєктів, наукових праць та патентів на промисловий зразок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головні правила сучасного дизайну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.remontbp.com/sovremennyj-interer-2020/
2. Щербань, Л.О., Костогриз, Ю.О., Керсновська, В. В., Кривенька, Н. В. & Іваницька, В. О. (2018). Інноваційні технології дизайн-проектування сучасного одягу. Технології та дизайн. [Електронний ресурс]. (1), 1-12. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2018_1_2.
3. Angelova, Y., Lazov, L., & Mezinska, S. (2017). Innovative laser technology in textile industry: marking and engraving. Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference. (Vol. III), 15–21. Retrieved from: http://dx.doi.org/10.17770/etr2017vol3.2610
4. Україна в цифрах: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Київ, 2019. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/Ukr_cifra_2018_u.pdf.
5. Сайт Ecofactor.Ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ecofactor.ua/blog/knigi-iz-upakovokukraina.
6. Amosova, E. Yu. (2020). Formirovanie modnyh tendencij pod vozdejstviem innovacionnyh tehnologij. Tekstilnaya promyshlennost. (2), 40–43. http://dx.doi.org/10.17770/etr2010vol3.2610
7. Бабич, А.І., Борщевська, Н.М., Федоренко, Л.О., & Бабич, А.О. (2020). Розробка колекції жіночого взуття в еко-стилі з вживаних речей. Вісник Хмельницького національного університету. Серія "Технічні науки", (3), 198-203. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/33-5.pdf
8. Українські еко-бренди [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://shotam.info/top-10-ukrains-ki-eko-brendy-iaki-pikluiut-sia-pro-dovkillia/
9. Пашкевич, К. Л., Креденець, Н. Д. , Постельняк, А. В. , & Кінчина, О. М.(2018). Дизайн-проектування колекції жіночого одягу з використанням , (3), 120–131. http://nbuv.gov.ua/UJRN/artges_2018_3_13
10. Сайт By-wire.net Innovative garment design. Retrieved from: http://www.by-wire.net/pages/activities/innovative-garment-design/
11. Липський, Т.М., Первая, Н.В., & Бабич, А.І.(2021). Розроблення взуття в стилі гранж. Вісник Хмельницького національного університету, Серія "Технічні науки", (1), 192-197. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/08/30-1.pdf

Діана ВАНТЮХ, викладач
e-mail: vantiukh.diana@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-6096-7016
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВПЛИВ ДОМІШКИ ЦЕОЛІТУ ПРИРОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ПОКАЗНИКИ МІЦНОСТІ ДРІБНОЗЕРНИСТОГО БЕТОНУ

Ключові слова: *цеоліт, дрібнозернистий бетон, пуцоланові компоненти, будівельні матеріали.*

Вступ. Бетон є основним конструкційним матеріалом, завдяки використанню якого можна вирішувати комплекс найскладніших завдань у будівництві. Залишаючись класичним будівельним матеріалом конгломератного типу, що вміщує цементуючу матрицю та заповнювачі, бетон може набувати властивостей інноваційного композиту нового покоління за рахунок використання мінеральних в'яжучих речовин у широкому діапазоні їх компонентних складів та розкриття закономірностей структуроутворення. Найголовнішою сучасною проблемою розробки та впровадження нових форм бетону є забезпечення його високої технологічності, що передбачає максимальне уникнення трудомістких операцій, збереження властивостей бетонної суміші протягом регламентованого терміну його використання та забезпечення властивостей, які окреслюють його довговічність [1]. Часткова заміна портландцементу активними мінеральними домішками дозволяє не тільки отримати позитивний економічний та екологічний ефект, але й покращити його основні технічні показники.

Серед великої кількості відомих і широко застосовуваних активних мінеральних добавок природного і штучного походження особливе місце займають цеолітові туфи, які все ширше залучаються у виробництво портландцементу як пуцоланові активні мінеральні добавки [2]. Цеоліти – алюмосилікати, структура яких утворена жорстким каркасом з впорядкованою системою каналів, з'єднаних між собою вікнами різних форм і розмірів. Вони забезпечують перебіг процесів масопереносу, адсорбції та десорбції крізь кристали цеоліту, чим надають їм властивостей мембран. У каналах цеолітів знаходяться катіони і молекули води.

Частина води є координаційно зв'язаною, а частина – рухомою водою. Це пояснює здатність цеолітів до іонообміну і зміни вмісту води [3]. Внаслідок окреслених властивостей актуальним є дослідження доцільності та ефективності використання в складі портландцементу тонкодисперсного цеолітового компоненту.

Мета: дослідження впливу природного цеоліту Сокирницького родовища на міцнісні параметри дрібнозернистого бетону.

Результати. Матеріали та методи. Для дослідження міцнісних параметрів дрібнозернистого бетону з природним цеолітом виготовлялися бетонні суміші з тонкодисперсним цеолітовим компонентом в кількості 5-15 % від маси цементу. Компонентами суміші були цемент ЦЕМ 1-32,5 Н виробництва «Бетон груп-4», фракційний кварцовий пісок 1,0 - 2,0 мм Миколаївського родовища Львівської області, та цеоліт фракції 0,01 – 0,02 мм Сокирницького родовища Закарпатської області.

Міцність бетонних зразків на стиск визначалася на зразках із загальноприйнятими розмірами 15*15*15 мм, на згин – на балочках розмірами 40*40*160 мм. В якості бетонного складу був вибраний склад 1:3. Витрати компонентів і дані випробувань на міцність наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Витрата компонентів і результати випробувань на міцність при згині та стиску

№	Витрата компонентів на заміс, г			Водно-цементне співвідношення	Межа міцності на стиск, $R_{ст}$, МПа	Межа міцності на згин, $R_{зг}$, МПа
	Цемент	Пісок	Цеоліт		28 діб.	28 діб
1.	500	1500	-	0,51	42,15	7,64
2.	475	1500	25	0,56	43,32	8,14
3.	450	1500	50	0,59	45,25	8,68
4.	425	1500	75	0,64	44,57	8,05

Виявлено, що додавання природного цеоліту в кількості 5-15 % від маси цементу має значний вплив на міцнісні характеристики дрібнозернистого бетону. Водночас встановлено, що введення цеолітовмісної породи в кількості 10 % (склад №3) призводить до найбільш вираженого збільшення показників міцності (міцність

на стиск зразка № 3 у віці 28 діб склала 45,25 МПа, а міцність на згин – 8,68 МПа), як у порівнянні з контрольним складом без домішки, так і зразками з вмістом цеоліту 5% і 15%. Варто зауважити, що зі збільшенням кількості природного цеоліту у бетонній суміші збільшується і кількість води, яку додають у суміш. Це зв`язано з високою адсорбційною здатністю цеолітовмісної породи. Ймовірно, це явище вплинуло на деяке зниження показників міцності у зразка №4 (із вмістом цеоліту 15%).

Висновки.

1. При дослідженні розроблених складів дрібнозернистих бетонів з дозуванням мінеральної домішки встановлено, що домішки природного цеоліту в кількості 5 - 15% від маси цементу мають суттєвий позитивний вплив на міцнісні характеристики дрібнозернистого бетону, порівняно з чистим бетоном.

2. Найбільшу доцільність та ефективність використання в складі портландцементу тонкодисперсного цеолітового компоненту за показниками міцності встановлено при вмісті цеоліту 10% від маси цементу.

Перспективи подальших досліджень полягають у додаванні інших компонентів з метою більш вираженого покращення показників міцності та енергоефективності бетонів з використанням природних цеолітів.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кривенко П. В. Будівельне матеріалознавство : навч. посіб. Київ : КНУБА, 2019. 624 с.
2. Соболь Х. С., Марків Т. Є., Петровська Н. І., Гуняк О. М. (2019). Активність полідисперсних мінеральних компонентів та їх роль у формуванні структури та міцності цементів. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Теорія і практика будівництва. 912, 175-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPTPB_2019_912_26
3. Мільович С. С., Гомонай В. І., Ковальчікова А., та ін. (2019). Хімічний склад і кристалічна структура природного клиноптилоліту Сокирницького родовища та його модифікованих форм. Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Хімія. 2(42), 73–80.

Андрій ГУБАНОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: andrey.gubanov98@gmail.com ORCID: 0009-0004-3217-9815
Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ ЗА ДОПОМОГОЮ SALESFORCE EINSTEIN

Ключові слова: *Salesforce Einstein, штучний інтелект, Salesforce, CRM.*

Вступ. Штучний інтелект (ШІ) все глибше проникає в різні сфери нашого життя. Не виключенням є бізнес: ШІ використовується в управлінні персоналом [1], фінансово-економічному аналізі [2], маркетингу [3] тощо. В роботі розглядається Salesforce Einstein [4] — розширення відомої CRM-системи Salesforce [5], що включає можливості штучного інтелекту для трансформації взаємодії з клієнтами та управління бізнес-процесами.

Мета. Метою роботи є аналіз можливостей Salesforce Einstein для розв’язання різноманітних прикладних бізнес-задач. Для демонстрації можливості системи розглянуті конкретні приклади із бізнес-практики.

Результати. Salesforce Einstein використовує передові алгоритми машинного навчання, автоматизацію рутинних завдань та вдосконалені аналітичні інструменти, які сприяють централізованому зберіганню даних та оптимізації процесів продажів. Ця інтегрована платформа покращує комунікацію з клієнтами, підвищує ефективність операцій з продажу та збільшує обсяги продажів. Крім того, завдяки мобільному доступу та широким можливостям інтеграції, Salesforce Einstein є незамінним інструментом для розвитку сучасного бізнесу.

Інтеграція Salesforce Einstein у взаємодію B2B є значним кроком вперед в управлінні складними взаємовідносинами з клієнтами та транзакціями. Використовуючи можливості CRM Salesforce зі штучним інтелектом, компанії можуть впорядкувати процеси B2B, підвищити ефективність і прискорити зростання бізнесу.

Розглянемо історії успіху, які демонструють, як Salesforce Einstein трансформував ефективність B2B.

1. Високотехнологічна виробнича компанія.

Проблема: Компанія боролася з довгими циклами продажів і низьким коефіцієнтом конверсії. Ці проблеми були пов’язані насамперед з неефективним управлінням лідами та процесами залучення клієнтів.

Рішення: Впровадити Salesforce Einstein, включаючи Einstein Activity Capture та Einstein Lead Scoring, автоматизовану реєстрацію електронної пошти та визначення пріоритетів лідів на основі ймовірності конверсії.

Результат: Компанія скоротила цикл продажів на 40% і підвищила коефіцієнт конверсії на 25%, значно збільшивши дохід і продуктивність команди продажів.

2. Провайдер фінансових послуг.

Проблема: Провайдер зіткнувся з розрізненими даними та непослідовним обслуговуванням клієнтів, що перешкоджало утриманню клієнтів та можливостям для подальших продажів.

Рішення: Перейшовши на Salesforce Einstein, компанія використовувала Einstein Opportunity Insights, щоб в режимі реального часу отримувати інформацію про настрої клієнтів і потенційні можливості для подальших продажів безпосередньо з даних CRM.

Результат: Цільові пропозиції послуг, засновані на аналітиці з використанням штучного інтелекту, збільшили рівень утримання клієнтів на 30%, а повторні продажі - на 50%.

3. Оптовий дистриб’ютор.

Проблема: Неточне прогнозування продажів та управління запасами призводило до затоварення та частих дефіцитів.

Рішення: Було інтегровано Einstein Forecasting для уточнення прогнозів продажів і потреб у запасах, приведення їх у відповідність до потреб ринку.

Результат: Точність прогнозів зросла на 35%, що дозволило підтримувати оптимальний рівень запасів і знизити операційні витрати.

Проаналізуємо можливості основних компонентів пакета Salesforce Einstein.

1. Einstein Activity Capture. Революційна функція Einstein Activity Capture змінює правила гри для торгових представників. Використання технології НЛП для інтерпретації людської мови автоматизує управління електронною поштою,

заощаджуючи дорогоцінний час і підвищуючи продуктивність. Програма аналізує електронні листи, щоб отримати необхідну інформацію, визначає критичні повідомлення, пропонує наступні кроки та варіанти відповідей. Оброблені електронні листи легко інтегруються в графіки активності пов'язаних акаунтів, контактів, потенційних клієнтів, можливостей, контрактів і цінових пропозицій, звільняючи ваш час для більш стратегічних продажів і звільняючи вас від тягаря ручного управління електронною поштою. Подібно до обробки подій, Einstein Activity Capture автоматично додає контакти з пов'язаних листів до бази даних Salesforce, перетворюючи їх на керовані записи Salesforce.

2. Einstein Lead Scoring. Цей інструмент гарантує, що ваша команда продажів зосередиться на найперспективніших лідах з максимальною точністю. Використовуючи машинне навчання та науку про дані, Einstein Lead Scoring аналізує історію конверсій для виявлення закономірностей. Чим більше лідів конвертується, тим більше штучний інтелект навчається і вдосконалюється, стаючи все більш вправним у виявленні потенційних успішних лідів. Він оцінює нові контакти в порівнянні з попередніми успіхами, щоб розставити пріоритети і оцінити їх на основі ймовірності конверсії, визначаючи найвпливовіші фактори для кожного показника. Такий рівень точності оцінки потенційних клієнтів забезпечує надійну основу для стратегій продажів компанії, надаючи впевненість у тому, що компанія може зосередитися на тих, хто має найбільше значення.

3. Einstein Opportunity Scoring. Можливості в Salesforce — це потенційні високоприбуткові продажі. Einstein Opportunity Scoring, функція, яка присвоює числове значення (від 1 до 99) кожній можливості, відіграє вирішальну роль у визначенні тих, які мають найбільші шанси на успіх. Як і Lead Scoring, ця функція використовує штучний інтелект для підвищення пріоритетності зусиль з продажу, спрямованих на угоди з найвищою ймовірністю закриття в черзі на укладення. Таким чином, компанія може зосередити свої зусилля на найперспективніших можливостях, збільшуючи шанси на укладення вигідних угод.

4. Einstein Opportunity Insights. Це доповнення до Activity Capture та Opportunity Scoring, функція, яка генерує важливі ідеї на основі даних про можливості. Аналіз настроїв, форма обробки природної мови (NLP), яка вимірює настрої клієнтів під час

комунікації, надає такі ідеї, як прогнози угод, нагадування про подальші дії та ключові моменти. Ці дані мають вирішальне значення для прийняття стратегічних рішень, допомагаючи вам краще розуміти своїх клієнтів і приймати обґрунтовані рішення.

5. Einstein Account Insights. Einstein Account Insights підтримує бізнес-стратегію компанії у відповідності до зовнішніх впливів, таких як ринкові тенденції, та внутрішніх показників ефективності, таких як цільові показники продажів та рівень задоволеності клієнтів, гарантуючи, що компанія завжди будете на крок попереду в управлінні корпоративним впливом.

6. Прогнозування Einstein. Einstein Forecasting, інструмент, який застосовує машинне навчання та інтелектуальний аналіз даних, прогнозує майбутні тенденції продажів на основі поточних даних CRM та діяльності команди. Цей інструмент прогнозування підвищує наочність і впевненість у бізнес-плануванні, допомагаючи робити точніші прогнози продажів і ефективніше планувати свої бізнес-стратегії.

7. Einstein Automated Contact. Це функція, яка спрощує управління контактами, автоматично ідентифікує та класифікує контакти на основі їхньої взаємодії та активності. Це звільняє торгових представників від ручного введення даних, дозволяючи їм зосередитися на побудові відносин і стратегіях продажів. Таким чином, компанія може керувати контактами більш ефективно, гарантуючи, що отримує всі важливі взаємодії і може зосередитися на побудові міцних відносин з клієнтами.

8. Einstein Analytics. Einstein Analytics - функція, яка надає комплексний огляд даних компанії за допомогою інтерактивних інформаційних панелей та звітів, що налаштовуються, і дозволяє приймати рішення на основі даних, що сприяють зростанню бізнесу. За допомогою Einstein Analytics компанія може краще розуміти свої бізнес-операції, виявляти тенденції, такі як сезонні моделі продажів або рівень відтоку клієнтів, і приймати рішення на основі даних, які сприятимуть зростанню бізнесу.

Висновки. Salesforce Einstein — це гарний вибір для організацій, які прагнуть вдосконалити свої системи управління продажами, покращити співпрацю в команді та побудувати довготривалі стосунки з клієнтами. Його надійні функції, від

уніфікованої платформи продажів до розширеної аналітики та мобільного доступу, дозволяють компаніям процвітати в динамічному комерційному середовищі.

Перспективи подальших досліджень. ШІ та машинне навчання продовжують розвиватися, майбутнє CRM-технологій для B2B має великі перспективи. Більш персоналізовані та прогнозовані системи стануть нормою. Для B2B-компаній, які розглядають Salesforce або подібні платформи, дуже важливо зосередитися на кастомізації для задоволення унікальних потреб бізнесу та інтеграції з існуючими системами, щоб забезпечити безперебійний потік даних і корисність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черненко, Н. (2022). Штучний інтелект в управлінні персоналом. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (12), 76-83. https://doi.org/10.32851/2708-0366/2022.12.11
2. Поповиченко, І. В., Спірідонова, К. О., & Андрійчук, А. С. (2024). Застосування штучного інтелекту в фінансово-економічному аналізі діяльності підприємства. Економічний простір, (189), 81-84. http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/12026
3. Хрупович, С. Є., & Борисова, Т. М. (2021). Використання штучного інтелекту при маркетинговому аналізі неструктурованих даних. *Маркетинг і цифрові технології*, 5(1), 17-26. https://doi.org/10.15276/mdt.5.1.2021.2
4. Yu, J. (2019). *Getting started with Salesforce Einstein analytics: A Beginner's guide to building interactive dashboards*. Apress Media, Singapore.
5. Manchar, A., & Chouhan, A. (2017). Salesforce CRM: A new way of managing customer relationship in cloud environment. *Second international conference on electrical, computer and communication technologies (ICECCT)* (pp. 1-4). IEEE.

Олександр КАМАК
e-mail: dnvc@meta.ua ORCID: 0000-0003-1953-411X
Олександр КУШНІРЕНКО
e-mail: kushnirenco.2015@gmail.com ORCID: 0000-0002-7316-9590
Дмитро ШЕВЧЕНКО
e-mail: shevchenko_dmytro94@ukr.net ORCID: 0009-0007-3720-9042
Олег ЧЕРЕДНІКОВ, канд. техн. наук, доцент
e-mail: cheronoleg52@gmail.com ORCID: 0000-0003-1258-590X
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, м. Черкаси, Україна

ОЦІНКА БЕЗВІДМОВНОСТІ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЛІДЕРНИХ ВИПРОБУВАНЬ

Вступ. Оцінка надійності функціональних систем літальних апаратів (ЛА) може зустрічати різні проблеми, які можуть ускладнити або ускладнити цей процес. Оцінка показників надійності таких систем може бути складною через велику кількість можливих варіантів компонентів функціональних систем та взаємодією між ними. Сучасні ЛА мають складну структуру та велику кількість компонентів, причому можуть піддаватися постійним змінам та модифікаціям. Деякі системи можуть мати обмежену історію експлуатації або недостатньо даних про відмови та пошкодження компонентів. Це ускладнює оцінку показників надійності всієї системи та потребує постійного оновлення та адаптації методів оцінки до умов проведення випробувань.

Ідея лідерних випробувань полягає в тому, що про генеральні характеристики парку ЛА судять по вибіркових характеристиках, обумовленим по групі ЛА-лідерів, що експлуатуються по спеціальній програмі і випереджають по нальоту ЛА всього парку. По характеристиках лідерної групи з залученням результатів інших досліджень приймається рішення на розробку необхідних заходів для забезпечення надійної експлуатації літаків або припинення подальшої експлуатації парку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вирішенню проблеми отримання конкретних характеристик надійності на основі інформаційних матеріалів про відмови, пошкодження та несправності авіаційної техніки (АТ) присвячено значна кількість науково-практичних робіт. Розв'язання цих проблем вимагає використання комплексного підходу, який включає в себе використання різних методів оцінки, а також залучення експертів відповідних спеціальностей [1,2]. Державними стандартами України регламентовані методи статистичного оцінювання показників надійності при різних планах випробувань (спостережень) [3-6]. Інженерний аналіз експлуатаційної надійності авіаційної техніки проводиться на основі узагальнення практичного досвіду збереження льотної придатності парку АТ [1,2,8,9].

Мета роботи полягає в розробки методу оцінки показників надійності виробів здійснюється по результатам випробувань або експлуатації представників лідерної групи.

Викладання основного матеріалу. Надійність – це комплексний показник, який в залежності від умов експлуатації обладнання може містити різні експлуатаційні показники: безвідмовність, довговічність, ремонтопридатність, збереженість тощо.

В практиці військової експлуатації для контролю стану надійності АТ використовуються точкові та інтервальні показники надійності, які детально розглянуті у працях [8, 9].

Для проведення комплексного аналізу динаміки зміни показників надійності з відповідними даними за попередні періоди експлуатації, проаналізовано статистичні показники технічної експлуатації літаків за період 2015 – 2022 роки [6,8].

Режими лідирування повинні бути такими, щоб усі відмови з небезпечними наслідками в першу чергу виникали на літаках-лідерах, а не на основному парку літаків. Тільки в цьому випадку літак-лідер виконує роль «розвідника надійності» або, як іноді свідчать, «індикатору ушкоджень». Якщо ж відмови виникають на літаках парку, а потім вже на літаках-лідерах, то лідирування втрачає зміст.

Першою особливістю даної задачі є те, що літаки парку мають різний наліт, кількість посадок і т.д. Друга особливість полягає в тому, що важливою є оцінка надійності парку літаків після досягнення ними певного нальоту. Для прогнозування

надійності парку літаків має значення не тільки імовірність виникнення відмов із небезпечними наслідками, але також і час виникнення цих відмов (діапазон нальоту літаків, у якому відбулася відмова). Таким чином, якщо врахувати різницю в наробітку, то імовірність порушення якості буде неоднакова для лідерів і літаків парку, тобто звичайні методи визначення обсягу вибірки не можливо застосувати для мети лідерних випробувань.

Виявимо імовірність $P(л)$ появи відмови на літаку-лідері на дільниці від нуля до βt через щільність розподілу часу появи відмови

$$P(л) = \int_0^{\beta t} f(\tau) d\tau .$$

Імовірність протилежної події, що полягає в безвідмовній роботі лідерів, буде дорівнювати

$$P(\bar{л}) = 1 - P(л) = 1 - \int_0^{\beta t} f(\tau) d\tau$$

Імовірність безвідмовної роботи усіх n лідерів, відповідно до теореми множення ймовірностей для незалежних подій

$$P^n(n) = \left[P(\bar{n})\right]^n = \left[1 - \int_0^{\beta t} f(\tau) d\tau\right]^n . \qquad (1)$$

При цьому вважаємо, що всі лідери мають однаковий наліт. Аналогічно, імовірність безвідмовної роботи літака парку в діапазоні нальоту (0, t) та розподіл нальоту літаків парку є рівномірним, що підтверджується практикою експлуатації військових літаків. Вважаємо також, що діапазон розкиду в міру збільшення нальоту парку залишається незмінним $\phi(r) = h = \frac{1}{r}$ при $t_{\min} \le \tau \le t$; $\phi(r) = 0$ при $\tau < t_{\min}$ и $\tau > t$.

Імовірність спільного здійснення двох подій: на літаку парку відмов немає і його наліт лежить у межах τ-dτ до τ

$$\varphi(\tau)d\tau\left(1-\int_0^{\tau} f(x)dx\right). \qquad (2)$$

Інтегруючи вираз (2) по інтервалу (*t-r, t*), одержано імовірність того, що хоча б на одному із літаків *N* парку відбудеться відмова до моменту *t*,

$$P'(N)=1-\left[\int_{t-r}^{t}\varphi(\tau)\left\{1-\int_0^{\tau} f(x)dx\right\}d\tau\right]^N. \qquad (3)$$

Тоді шукана імовірність подій *P*(*ЛП*), що міститься в тому, що хоча б на одному із літаків парку виявляється відмова, у той час як лідери працюють безвідмовно, буде дорівнювати твору ймовірностей (1) і (3)

$$P(ЛП)=\left[1-\int_0^{\beta t} f(\tau)d\tau\right]^n\cdot\left\{1-\left[\int_{t-r}^{t}\varphi(\tau)\left\{1-\int_0^{\tau} f(x)dx\right\}d\tau\right]^N\right\}. \qquad (4)$$

Очевидно, що через випадковість вибірки лідерної групи можливі помилки при оцінці надійності парку літаків за результатами лідерних випробувань. Раціональна організація лідерних випробувань полягає в тому, щоб зробити імовірність цієї небажаної події досить малою.

Висновки. Оцінка безвідмовності літальних апаратів за статистичними даними, отриманими в процесі експлуатації ЛА-лідерної групи оскільки враховує вплив умов та режимів роботи на стан авіаційної техніки їх конструктивного виконання та правил експлуатації. На практиці кількісні значення показників безвідмовності уточнюються на основі статистичних даних про виявлені відмови. Такий підхід дозволяє здійснити якісну оцінку рівня надійності АТ по відношенню до попередніх періодів експлуатації. При цьому статистичні дані про відмови та несправності ЛА військового призначення отримуються при нестабільних умовах спостережень, що значно впливає на точність та достовірність оцінки. Урахування цих проблем дозволяє здійснити більш точну та об’єктивну оцінку надійності функціональних систем літальних апаратів і забезпечити підвищення їхнього рівня безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Никифоров, О.В. (2017) Тенденції розвитку авіації Збройних Сил України. *Збірник наукових праць ХНУПС* (54). 23–28.
2. Соловйов, В.І., Павленко, А.Г., Копашинський, С.А.(2010) Аналіз можливих шляхів вирішення задачі нормування надійності обладнання військових літальних апаратів для реалізації стратегії технічного обслуговування за станом. *Труди університету НУОУ*. (91). 139-143.
3. Голуб, В.М., Башинський В.Г., Бурсала О.Л., Холодний Р.В.& Терновський А.Ю. (202) Концептуальні положення прогнозування показників безвідмовності літаків державної авіації. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*.1(7).С.13-22
4. *Надійність техніки. Експериментальне оцінювання та контроль надійності*: *ДСТУ 2864-94*. (1995). Київ: Держстандарт України.
5. *Надійність техніки. Методи розрахунку показників надійності. Загальні положення: ДСТУ 2862-94.* (1995). Київ: Держстандарт України.
6. *Надійність техніки. Моделі відмов. Основні положення: ДСТУ 3433-96.* (1996) Київ: Держстандарт України.
7. Пєвцов Г.В., Пантєлєєва Н.М., Хуторна М.Е., Гончаренко О.О. & Чередніков О.М. (2023) *Математика випробувань озброєння та військової техніки.* Черкаси: Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.286с.
8. Бурсала, О.Л., Чередніков, О.М., Голуб, В.М., & Трігуб, Ю.І. (2020) Щодо розробки моделей надійності авіаційної техніки (на прикладі вертольотів). *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки* (4).С. 8-16.
9. Голуб В.М. , Павленко А.Г. , Чередніков О.М. & Чуприна В.М.(2019) Аналіз методичних підходів до оцінювання надійності авіаційної техніки державної авіації за експлуатаційними. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки* 2(2).С.53-62

Дарина КАПЛЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: g1rk1na89@gmail.com ORCID: 0000-0002-6034-9373
Катерина ХАРЧЕНКО, канд. техн. наук, доцент, завідувач кафедри ДРАС
e-mail: katerinaharchenko75@gmail.com ORCID: 0000-0002-1908-4852
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІОННОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Ключові слова: *реабілітаційне середовище, дитячі психоемоційні розлади, корекція, індивідуальні особливості, архітектурно-планувальне рішення.*

Вступ. Психоемоційні розлади є поширеною проблемою серед дітей, що має значний вплив на їхній розвиток та благополуччя. Створення сприятливого середовища для корекції психоемоційних розладів у дітей є важливою умовою комплексного підходу до лікування. Урахування індивідуальних особливостей контингенту є ключовим моментом у формуванні реабілітаційного середовища для дітей з психоемоційними розладами. Дизайн реабілітаційного середовища повинен враховувати вікові потреби дітей, їхні емоційні особливості та специфіку психоемоційних розладів.

Метою даної роботи є дослідження індивідуальних особливостей контингенту, які необхідно враховувати під час формування реабілітаційного середовища корекції психоемоційних розладів у дітей.

Результати. Дослідженню особливостей формування реабілітаційного середовища для дітей присвячена достатня кількість наукових робіт як закордонних, так і вітчізняних науковців. Так, О. В. Бех та Л. М. Ковальчук (2020), досліджуючи особливості формування простору реабілітаційного центру для дітей з психоемоційними розладами, підкреслюють важливість врахування вікових потреб дітей, їхніх емоційних особливостей, а також специфіки психоемоційних розладів [1]. Дослідження О. О. Волошина та О. Б. Шкляр (2021) присвячено вивченню впливу

дизайну середовища на емоційний стан дітей з психоемоційними розладами. На думку науковців: правильно спроектоване середовище може сприяти покращенню емоційного стану дітей та їхньої адаптації до соціального середовища [2]. С. М. Гончаренко та О. М. Гуленко (2022) пропонують комплексний підхід до корекції психоемоційних розладів у дітей з урахуванням особливостей середовища та важливість не лише психотерапевтичної роботи, але й створення сприятливого просторового середовища [3]. B. J. Evans та D. A. Cohen (2020) розглядаючи роль середовища у сприянні психічному здоров'ю та благополуччю дітей, роблять висновок, що дизайн середовища може мати значний вплив на емоційний стан, поведінку та когнітивні функції дітей [4]. R. Lawson та R. McClanahan (2021) описують принципи дизайну терапевтичних просторів для дітей з емоційними та поведінковими розладами та підкреслюють важливість створення безпечного, комфортного та затишного середовища, яке сприяє емоційній регуляції та розвитку соціальних навичок [5]. R. C. Moore та B. J. Evans (2022) досліджуючи вплив фізичного середовища на лікування дітей з емоційними та поведінковими розладами, роблять висновок, що дизайн середовища може бути важливим фактором, який сприяє успішності терапії [6].

Створення реабілітаційного середовища для дітей – це складний та багатогранний процес, який потребує врахування багатьох факторів. Важливо, щоб реабілітаційне середовище було безпечним, функціональним, комфортним, доступним та естетично приємним для дітей. Першим етапом проектування реабілітаційного центру корекції психоемоційних розладів у дітей є розробка дизайн-концепції дитячого реабілітаційного середовища, що буде сприяти поліпшенню стану дитини відповідно впровадженню новітніх досліджень різних галузей науки. При цьому, архітектурно-планувальна організація реабілітаційного центру багато в чому залежить від специфічних вимог до його функціональних зон або окремих приміщень.

Ці вимоги можуть визначатись як індивідуальними особливостями контингенту (вік, стать, наявні психоемоційні розлади) так і методиками корекції психоемоційних розладів, що будуть застосовуватись у реабілітаційному центрі.

Визначаючи вікові межі дітей, що будуть проходити корекцію психоемоційних розладів в нашому центрі хочемо зупинитися на діапазоні 3-10 років, оскільки саме в цьому віці психоемоційні розлади мають найбільший вплив на розвиток та становлення особистості. Не зважаючи на те, що з точки зору педагогіки діапазон 3-10 років потрібно розбити на 4 вікові підгрупи (3-4, 5-6, 7-8, та 9-10 років), с позиції архітектурно-планувальної організації простору: дітей 3-10 років достатньо розбити на 2 підгрупи: дошкільний вік (3-6 років) та молодший шкільний вік (7-10 років). На сучасному етапі розвитку суспільства, більше значення мають саме вікові особливості дітей, оскільки в соціумі спостерігається загальна тенденція до зменшення основних гендерних вимог до оточуючого середовища дитини, і як альтернатива: формування універсального гендерного середовища. Усі види психоемоційних розладів, що зустрічаються у дітей 3-10 років, відповідно до міжнародної медичної класифікації DSM-5 [7], можна умовно поєднати: у 6 основних груп* або 16 підгруп (табл. 1).

Таблиця 1

Основні психоемоційні розлади у дітей

Група	Підгрупа психоемоційних розладів
Тривожні розлади*	1. Генералізований тривожний розлад (ГТР): стійкий, надмірний і неконтрольований страх щодо різних подій, що супроводжується вегетативними симптомами (втома, дратівливість, порушення сну, концентрації уваги). 2. Соціальний тривожний розлад (СТР): страх перед соціальними ситуаціями та спілкуванням з іншими людьми, що призводить до уникнення соціальних контактів. 3. Панічні атаки: раптові, епізодичні напади сильного страху, що супроводжуються вегетативними симптомами (серцебиття, задишка, запаморочення, нудота) та відчуттям неминучої смерті або катастрофи.
Депресивні розлади*	4. Депресивний епізод: стійке (більше 2 тижнів) зниження настрою, втрата інтересу до діяльності, апатія, а також зміни сну, апетиту, ваги, концентрації уваги, самооцінки. 5. Дистимія: хронічний субдепресивний стан, що триває більше року.
Розлади поведінки*	6. Синдром дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ): неуважність, імпульсивність, гіперактивність. 7. Опозиційно-девіантний розлад (ОДР): негативізм, ворожість, схильність до суперечок, непокора, прагнення до влади. 8. Протиправна поведінка: агресія, брехня, крадіжки, жорстокість.

Розлади аутистичного спектру*	9. Складність у спілкуванні та соціальній взаємодії. 10. Повторювані та стереотипні поведінкові патерни (аглоритми). 11. Обмежені та стереотипні інтереси.
Емоційні розлади*	12. Емоційна нестійкість: різкі зміни настрою, емоційні зриви. 13. Страхи: фобії, нічні страхи, нав'язливі ідеї. 14. Психогенні тілесні розлади: головний біль, біль у животі, енурез, енкопрез.
Розлади харчової поведінки*	15. Нервова анорексія: відмова від їжі, страх набору ваги, викривлене сприйняття тіла. 16. Нервова булімія: переїдання, що супроводжується очисними процедурами (блювота, проносні).

При цьому, частіш за усе, ці розлади в кожної окремої дитини носять не одиничний, а комплексний характер. Окрім цього, кожен з цих видів психоемоційних розладів може мати 3 рівня тяжкості: легкий, середній та тяжкий.

Якщо формувати середовище під кожне окреме захворювання, то навіть найменша кількість варіацій психоемоційних розладів, що становить 12 варіацій без врахування ступені тяжкості захворювання, не дає можливості підібрати оточуюче середовище під кожну з них (за умови, що потрібно зробити по 12 варіацій кожного функціонального приміщення, що використовується для корекції), тобто використання підгруп або груп захворювань у якості критерію, що визначає вигляд приміщення є не раціональним:

$$\text{Найменша кількість варіацій психоемоційних розладів} =$$
$$\mathbf{6}\ (\text{кількість груп психоемоційних розладів}) * \mathbf{2}\ (\text{кількість вікових підгруп}) =$$
$$\mathbf{12}\ \text{варіацій}.$$

За визначеннями*: «Емоційні порушення» (франц. emotion < лат. Emovere — збуджувати, хвилювати)* це психічні розлади, які ***характеризуються неадекватністю емоційного реагування на зовнішні події*** і (або) патологією настрою. Найбільш поширеними видами порушення емоційного реагування на зовнішні події є підвищена збудливість та емоційна лабільність. При цьому: *«Підвищена збудливість»* проявляється схильністю до бурхливих реакцій, гнівом, агресією з незначних приводів, а *«Емоційна лабільність»* — швидкою і частою зміною полярності емоцій, що виникає без достатньої підстави.

Оскільки такі види порушення емоційного реагування, як підвищена збудливість та емоційна лабільність, залежать від зовнішніх подій, то саме на них можуть впливати різні аспекти оточуючого середовища, і саме їх можна визначити у якості критеріїв підбору особливостей дизайну середовища для корекції психоемоційних розладів у дітей (за умови обов'язкового збереження 2 вікових підгруп: дошкільного та молодшого шкільного віку).

Ступінь тяжкості захворювання плануємо враховувати шляхом визначення максимальної кількості осіб, що підлягають корекції одночасно: л***егкий ступінь*** **–** допустимі групові заняття (6-12 осіб); с***ередній ступінь*** **–** рекомендовані заняття в малих групах (2-5 осіб); т***яжкий*** **–** показані лише індивідуальні заняття.

Висновки. За результатами дослідження індивідуальних особливостей дітей 3-10 років, які необхідно враховувати під час формування реабілітаційного середовища корекції психоемоційних розладів, рекомендуємо: розділити дітей на дві вікові підгрупи (дошкільного та молодшого шкільного віку), а замість класифікації за видами психоемоційних розладів, пропонується використовувати два типи емоційних порушень: підвищена збудливість та емоційна лабільність.

Перспективи подальших досліджень: розробити варіанти архітектурно-планувальних рішень, що забезпечать умови для корекції психоемоційних розладів у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, О. В., & Ковальчук, Л. М. (2020). Особливості формування простору реабілітаційного центру для дітей з психоемоційними розладами. Психологія і особистість, (42), 142-153.
2. Волошина, О. О., & Шкляр, О. Б. (2021). Вплив дизайну середовища на емоційний стан дітей з психоемоційними розладами. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки, 78(1), 127-134.
3. Гончаренко, С. М., & Гуленко, О. М. (2022). Комплексний підхід до корекції психоемоційних розладів у дітей з урахуванням особливостей середовища. Вісник Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, (56), 106-112.
4. Evans, B. J., & Cohen, D. A. (2020). The role of the physical environment in promoting mental health and well-being in children. Annual Review of Public Health, 41(1), 377-396.
5. Lawson, R., & McClanahan, R. (2021). Designing therapeutic spaces for children with emotional and behavioral disorders. Child and Adolescent Mental Health, 26(2), 182-193.
6. Moore, R. C., & Evans, B. J. (2022). The impact of the physical environment on the treatment of children with emotional and behavioral disorders: A review of the literature. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 35(1), 7-16.
7. Діагностичний і статистичний посібник з психічних розладів, п’яте видання (DSM-5): https://www.psychiatry.org/DSM-5

Тарас КИСИЛИЦЯ, викладач
Тернопільський фаховий коледж Університету «Україна»,
м. Тернопіль, Україна

ЗАВДАННЯ ЕРГОНОМІКИ В ДИЗАЙНІ

З кожним роком розвивається наука, впроваджуються нові технології. Вдосконалюється побут і середовище життя людини. Практична зручність, екологічна безпека і естетика ідуть поруч.

В моду ввійшла нова наука – ергономіка, яка вивчає діяльність людини в умовах сучасного виробництва з метою оптимізації знарядь і процесу праці та забезпечення необхідних зручностей для людини. І вона супроводжується та розробляється з допомогою сучасних інформаційних технологій.

Використання екологічних матеріалів у дизайні інтер'єру може мати значний позитивний вплив на здоров'я та самопочуття людини. Ось деякі аспекти, які слід враховувати.

Важливим аспектом є зменшення випаровувань шкідливих речовин. Зважаючи на те, що випаровування шкідливих речовин може бути серйозним проблемою для здоров'я, особливо у закритих приміщеннях, важливо враховувати вибір матеріалів, які будуть використовуватися у дизайні інтер'єру.

На жаль, часто зустрічаються в роботі дизайнерів шкідливі речовини в синтетичних матеріалах. Багато синтетичних матеріалів, таких як пластик, штучні килими, штучні фарби та лаки, містять хімічні сполуки, які можуть виділятися в повітря приміщення. Деякі з цих сполук, такі як формальдегід, бензол, толуол та інші, можуть бути канцерогенними або спричиняти інші проблеми здоров'я, такі як алергії, головні болі, подразнення дихальних шляхів тощо.

Тому наше завдання – обирати екологічні альтернативи. Для зменшення ризику випаровування шкідливих речовин варто використовувати екологічні матеріали, такі як органічні тканини (бавовна, льон, конопля), природні деревини, глина, вапняк тощо. Ці матеріали зазвичай мають менший вміст шкідливих речовин та не містять таких токсичних сполук, які можуть забруднити якість повітря у приміщенні.

Натуральні матеріали, такі як дерево, камінь, лляна тканина, вовна тощо, зазвичай не містять шкідливих хімічних сполук, що можуть випаровуватися та створювати токсичне повітря у приміщенні. Це забезпечує здорове та безпечне середовище для проживання.

Натуральні матеріали мають природну красу та унікальну текстуру, що додає особливого шарму до будь-якого інтер'єру. Дерев'яні підлоги, кам'яні стіни, вовняні килими - це лише деякі приклади натуральних матеріалів, які можуть надати приміщенню теплоти та затишку. Багато натуральних матеріалів, таких як дерево, вовна та лляна тканина, мають властивість регулювати вологість у приміщенні. Вони можуть абсорбувати вологу з повітря, коли вона занадто висока, і віддавати її, коли вона занадто низька, що створює комфортні умови для життя та роботи.

Деякі натуральні матеріали, наприклад, дерево, мають високі теплоізоляційні властивості. Це дозволяє зменшити витрати на опалення та кондиціонування повітря, забезпечуючи приємну температуру в приміщенні та знижуючи енергоспоживання.

Натуральні матеріали, як правило, володіють високою міцністю та витривалістю, що дозволяє їм служити довгі роки без зазіхань на якість. Це робить їх вигідним вибором з точки зору економії та сталого розвитку.

Сертифіковані матеріали мають бути доступними. Нині на ринку існують багато екологічних альтернатив синтетичним матеріалам, які сертифіковані на відповідність екологічним стандартам. Наприклад, у багатьох країнах є сертифікати, такі як LEED (Leadership in Energy and Environmental Design), які підтверджують екологічність будівельних матеріалів. Використання таких сертифікованих матеріалів може допомогти знизити ризик впливу на здоров'я людини.

Важливою умовою безпечної роботи є застосування вентиляції. Навіть при використанні екологічних матеріалів, треба забезпечити належну вентиляцію у приміщенні, щоб будь-які випари з матеріалів можна було вивести на зовнішню сторону, забезпечуючи чисте та безпечне повітря всередині будівлі.

Як не дивно, але нам можуть допомогти очищувати повітря декоративні рослини. Вазони квітів не тільки милують око і прикрашують інтерєр, а й мають здатність відфільтровувати токсичні речовини з повітря, такі як формальдегід, бензол,

ксилол, аміак та інші, які можуть виділятися з меблів, килимів, фарб, лаків та інших матеріалів.

Фітотерапія, або здатність рослин очищувати повітря, була доведена в наукових дослідженнях та широко використовується для покращення якості внутрішнього повітря.

Більшість рослин виділяють воду в процесі фотосинтезу. Це сприяє підвищенню вологості в приміщенні, що може бути особливо корисно в умовах централізованого опалення та кондиціонування повітря, які можуть спричиняти пересушування повітря.

Взаємодія з рослинами може покращити настрій, зменшити стрес та підвищити загальний психологічний комфорт. Деякі дослідження навіть показали, що просте перебування в природному оточенні або у приміщенні з багатою зеленню може підвищити концентрацію та продуктивність, знизити втому та підвищити загальний стан самопочуття.

Рослини додають природну красу та декоративність до будь-якого інтер'єру. Вони можуть бути використані як центральний елемент дизайну кімнати або як акцентні деталі, що надають приміщенню особливого шарму та характеру.

Загалом, використання рослин у дизайні інтер'єру не лише покращує якість повітря та створює затишну атмосферу, а й сприяє загальному здоров'ю та благополуччю мешканців приміщення.

Владислав КУЗНЄЦОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: kouznetsov595@gmail.com ORCID: 0009-0002-6152-4409
Сусанна ПАСТУХОВА, старший викладач кафедри ПЦБ
e-mail: susannapastukhova@gmail.com ORCID: 0000-0002-9324-3065
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В БУДІВЕЛЬНОМУ СЕКТОРІ: ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: *цифровізація, будівництво, інноваційні технології, будівельний сектор, цифрова трансформація.*

Вступ. XXI століття – це період суттєвого науково-технічного прогресу, який позначився на розробках та впровадженні величезної купи цифрових інновацій: Штучний Інтелект (далі ШІ), «хмарні» та «розумні» технології, 3D-друк, BIM- та NFC-технології, «Інтернет речей» (IoT), різні інструменти для конструювання моделей, проведення аналітичних досліджень тощо. У контексті відбудови України їх використання є актуальним явищем, оскільки дозволить проаналізувати стан інфраструктури, скоротити витрати фінансових та інших ресурсів, підвищити продуктивність та ефективність праці, залучити зацікавлених осіб та/або третіх сторін у процес відновлення тощо, що загалом призведе до росту рівня економіки та науково-технічного прогресу України. Вплив цифровізації на економічну сферу досліджували зарубіжні вчені: Д. Тапскотт, Н. Негропонте, Дж. Блумберг, та вітчизняні науковці: О. Гудзь, Г. Жосан, О. Грибіненко [1, с. 89], а використання цифрових технологій у будівництві розглядалися в працях Ізмайлової К. В., Ніколаєва В. П. та Ніколаєвої Т. В., Бугрової О. О., Титок В. В. [2, с. 15].

Мета. Проаналізувати процеси цифровізації в будівельному секторі з огляду впровадження сучасних інноваційних технологій. Дослідити їх розвиток у будівельній сфері України, зазначивши переваги та проблеми реалізації.

Результати. Цифровізація – це сучасний напрямок у майбутнє, який поступово вводить нові порядки в будівельному секторі. Обертів щодо використання набирають

BIM-технології, які можуть комплексно обробляти конструкторський, технологічний, економічний апарат об’єкта, відтворювати його до початку будівництва та відстежувати процеси від проектування до експлуатації, зменшуючи ймовірність появи помилок у проектах [3, с. 8]. Зокрема, Кабінетом Міністрів України було затверджено концепцію впровадження BIM-технологій у будівництво у два періоди: 2021-2022 рр. та 2023-2025 рр. [4]. Перспективи розвитку мають і 3D-технології, тому що дозволять виконувати просторові проекти та неповторні архітектурні роботи, економлячи час та інші ресурси. За даними Grand View Research, у 2021-му, розмір світового ринку 3D-друку будівель оцінювався в 13,84 млрд доларів, і очікується, що сукупний річний темп зростання буде 21% у період із 2022 по 2030 рік [5]. Також попитом користуються інструменти Доповненої та Віртуальної реальності (AR/VR), які допомагають у візуалізації проектів, навчанні персоналу та керуванні процесами будівництва віртуально [6].

Динамічного застосування в сферах архітектури та будівництва зазнали ШІ, який використовується для автоматизації виробництва, проектування, планування, управління ресурсами та контролю за якістю виконання робіт, для здійснення аналітичних досліджень та генерування креативних ідей, пов’язаних з дизайном чи моделюванням [6], «Інтернет речей» (IoT), що дає змогу збирати дані в режимі реального часу й використовувати їх для управління будівництвом, проектуванням через під’єднання до мережі пристроїв та обладнання, та «Інтернет всього» (IoE), який дозволяє керувати «розумними будинками» та розв’язувати технічні та ергономічні завдання, що приносять максимальний комфорт у повсякденне життя людини [3, с. 8]. На додаток, для обслуговування обладнання, автентифікації матеріалів та проектної документації, покращення безпеки, оптимізації управління та підвищення загальної ефективності будівельних компаній, можна застосовувати радіочастотну ідентифікацію (RFID) та технологію Bluetooth Low Energy (BLE) [7].

Використання цифровізації дозволяє залучати до робіт роботів для прискорення темпів будівництва, підвищення рівня безпеки та зменшення ймовірності появи помилок у виконанні завдань. За даними Державної служби статистики України на 2021 рік робототехніку використовували підприємства майже усіх видів діяльності, а частка будівельної галузі становила 2,5%, де переважали не тільки обслуговуючі

роботи [3, с. 8-9; 6]. Окремо варто сказати за безпілотні літальні апарати (БпЛА), які мають змогу підвищувати безпеку інженерних вишукувань та моніторингу робочих процесів, допомагати виявляти проблеми та прискорювати їх розв'язання, аналізувати місцевість та рельєф, а також виконувати аеро- та фотозйомки. Також потужні БпЛА експлуатуються при переносі вантажу на менш доступні ділянки. За даними DroneDeploy, використання дронів у будівництві щорічно зростає, і цей показник є вищим, ніж у інших комерційних секторах [8].

Використання цифровізації дає змогу зберігати величезні масиви інформації й захищати їх від несанкціонованих проникнень чи випадкового видалення. Це системи «великих даних» та «хмарних обчислень» (Cloud Computing), такі як: Enterprise Resource Planning (ERP) – контроль за використанням ресурсів підприємств; Supply Chain Management (SCM) – керування ланцюжками постачання (логістикою); Knowledge Management System (KMS) – накопичення інтелектуального капіталу організацій; Customer Relationship Management (CRM) – управління відносинами з клієнтами – їх розвиток та залучення нових; Enterprise Content Management (ECM) – управління цифровими документами й іншим контентом [3, с. 8-9]. Окремо, варто сказати за Blockchain, який створює надійні та захищені бази даних, допомагає створювати та прослідковувати ланцюжки поставок, обліку виробництва й контролю якості матеріалів або виконання робіт [6].

Впровадження цифрових технологій має низку переваг, зокрема, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств через прискорення темпів виробництва, поліпшення комунікацій з партнерами та клієнтами й підвищення рівня продуктивності та безпеки персоналу, заощадження фінансових та матеріальних ресурсів, економія часу виконання роботи, зменшення ймовірностей виникнення помилок у проектах та зниження рівня ризикованості через вдосконалення систем захисту та навчання персоналу. При цьому Україна стикається з рядом перешкод щодо реалізації цифрових технологій, це необхідність інвестування та фінансування, дефіцит компетенцій і знань, наявність різних форматів даних, що ускладнює їх використання, відсутність єдиної системи стандартизації цифрових технологій у будівельній галузі, потреба у безперебійному підключенні до Інтернету та чималої кількості часу для впровадження інновацій у підприємства, необхідність чималих

витрат на встановлення спеціального обладнання та перепідготовку кадрів, необхідність у сучасних системах захисту даних [6; 9; 10, с. 82-83]

Висновки. Таким чином, у роботі було досліджено впровадження інноваційних цифрових технологій, їх особливості та роль у будівельній сфері. Окрім цього, було проаналізовано їх загальні переваги та наявність перешкод на шляху використання цих інновацій Україною. Загалом, варто зазначити, що наявні результати щодо цифровізації будівництва в Україні, такі як запуск 6 липня 2020 року Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (ЄДЕССБ), що цифровізувала документообіг та стала основою будівельної реформи й поступові впровадження технологій, що законодавчо закріплені, мають перспективи, що відкриють доволі багато можливостей та в майбутньому полегшать роботу звичайного будівельника.

Перспективи подальших досліджень. Проведення досліджень у цій сфері дозволить структурувати наявний матеріал, започаткувати певні аспекти спеціальної системи стандартизації, влитися в коло інноваційних звершень у будівельному секторі та розширити діапазон використання і різновиди технологій.

Конфлікт інтересів. Чималі затрати на впровадження цифрових інновацій та дефіцит фахівців гальмують розвиток та реалізацію в будівництві, у зв’язку з чим стає можливим скорочення робочих місць, падіння темпів виконання робіт та зниження попиту на користування тими чи іншими послугами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коробка, С. В. (2021). Діджиталізація підприємницької діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, (100), 88–96. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2021_100_11
2. Бєлєнкова, О., Дубінін, Д., & Калашніков, Д. (2022). Цифрова трансформація будівництва і девелопменту територій як імператив формування стратегій учасників будівельного процесу. *Містобудування та територіальне планування*, (81), 13–22. http://mtp.knuba.edu.ua/article/view/265600/261649
3. Берестецька, О., & Цимбровський, В. (2022). Цифрова трансформація будівництва в україні. *«Цифрова економіка як фактор інновацій та сталого розвитку суспільства»*, 8–9. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/40127/2/III_MNPK_2022_Berestetska_O-Digital_transformation_8-9.pdf
4. *Уряд затвердив Концепцію впровадження в Україні BIM-технологій у будівництві.* (2021, 17 лютого). https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-koncepciyu-vprovadzhennya-v-ukrayini-vim-tehnologij-u-budivnictvi
5. *Скорочення витрат, економія часу та зменшення відходів — чи може 3D-друк змінити архітектуру житлових будинків*. (2023, 27 лютого). https://pragmatika.media/skorochennia-vytrat-ekonomiia-chasu-ta-zmenshennia-vidkhodiv-chy-mozhe-3d-druk-zminyty-arkhitekturu-zhytlovykh-budynkiv/
6. *Цифровізація будівельної галузі.* (б. д.). https://dedalsoft.com.ua/blog/tsifrovizatsiya-budivelnoi-galuzi
7. *Уявлення про екологічне будівництво та розумні будинки*. (б. д.). https://gaorfid.com/uk/insights-into-sustainable-building-and-smart-homes/?preview=true
8. *Використання БпЛА у будівництві: 7 переваг, які змінюють галузь на краще*. (б. д.). https://culver.aero/uk/news/vikoristannya-bpla-u-budivnictvi-7-perevag-yaki-zminyuyut-galuz-na-krashe
9. Лапін, А. В., Грінчук, І. О., & Оленюк, Д. О. (2022). Діджиталізація економіки в Україні: сучасний стан та перспективи. *«Ефективна економіка»*, (7). https://www.researchgate.net/publication/362275211_DIDZITALIZACIA_EKONOMIKI_V_UKRAINI_SUCASNIJ_STAN_TA_PERSPEKTIVI
10. Чупріна, М. О., & Бобошко, Є. М. (2023). Переваги та недоліки діджиталізації бізнес-процесів підприємства. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*, 186. https://confmanagement-proc.kpi.ua/

Сергій МАКОДЗЕБА, викладач
e-mail: sveta_jasha@ukr.net
Лозівська філія Харківського автомобільно-дорожнього фахового коледжу,
м. Лозова, Україна

РІДКЕ СКЛО ДЛЯ АВТОМОБІЛЯ

Ключові слова: *рідке скло, консистенція, догляд.*

Вступ. Рідке скло для автомобіля – покриття, виробники якого обіцяють не просто покращення зовнішнього вигляду авто, а й максимальний захист від багатьох зовнішніх факторів, від холоду до бруду, реагентів, дрібних каменів та піску. Технологічний матеріал повинен підкреслити красу лакофарбового покриття, уберегти його від потьмарення, подряпин та тріщин. Як правильно наносити рідке скло на автомобіль, які помилки потрібно виключити? Чи справді воно заслуговує на увагу?

Мета. Мета даної роботи полягає у розробці теоретичних і науково–методичних засад та науково–практичних рекомендацій щодо використання рідкого скла для легкових автомобілів.

Результати. Рідке скло для авто – розробка інженерів із Японії, що з’явилася близько 15 років тому. Термін «скло» не дуже коректний і позначає більше не технічні, а якісні ознаки покриття, воно відрізняється прозорістю та оптичними властивостями, схожими зі справжнім склом. Завдяки цій особливості, на увазі залишається весь кузовний декор, аерографія, а сам він набуває додаткового глянцю, насиченості відтінку.

Рідке скло – це хімічний склад, розчин або поліроль, що наноситься на поверхню кузова авто для захисту від фізичних ушкоджень.

До складу рідкого скла входять різні компоненти, полімери, діоксид кремнію, калієві та натрієві силікати, титан, завдяки чому вдається сформувати на кузові міцне покриття, що на молекулярному рівні зчепляється з основою.

Перед тим як наносити рідке скло на авто, необхідно грамотно вибрати склад. Основна класифікаційна ознака – базовий компонент, функцію якого виконує:

Натрій. Він забезпечує максимальну стійкість до нагріву, варіант оптимальний для сонячних, спекотних регіонів.

Калій. Матеріал ефективно відштовхує вологу, тому рекомендований для міст, на дорогах яких активно використовуються реагенти, регулярно бувають дощі.

Літій. Застосовується вкрай рідко, переважно, у фабричних і заводських умовах.

Найкраще рідке скло для авто передбачає присутність у складі та допоміжних компонентів, що підвищують експлуатаційні характеристики:

Діоксид кремнію. Його завдання – підвищення стійкості до фізичних навантажень.

Титановий оксид. Завдяки цій добавці, матеріал краще чинить опір впливу високих температур.

ПАР, завдяки яким на кузові не накопичуються забруднення, навіть найскладніші плями вдається усунути простою водою, без дорогої спеціалізованої хімії.

Нарешті, до класифікаційних ознак відноситься і консистенція, що визначає, як наносити рідке скло на автомобіль. Вона може бути рідкою, в аерозольних балонах або пастоподібною, в тубах.

На користь того, щоб провести покриття автомобіля рідким склом, можна навести такі переваги:

Додатковий захист кузовного металу та рідного лакофарбового покриття від зовнішніх навантажень. Можна не переживати з приводу потьмарення кольору, подряпин, тріщин, спричинених кліматичними, хімічними або механічними впливами. Перестає бути проблемою і головний ворог будь-якого металу – корозія.

Відновлення зовнішнього вигляду транспортного засобу, нівелювання дрібних дефектів.

Діелектричні властивості. На відміну від металу, скляне покриття не має статичного заряду, не притягує пил, після миття техніка довше зберігає чистоту, навіть поїздка по пиловій ґрунтовій дорозі часто не призводить до необхідності відвідувати автомийку.

Догляд за автомобілем вимагає мінімальних зусиль та часу. Як уже було сказано, найкраще рідке скло для автомобіля ідеально гладке, щільна структура виключає проникнення пилу, масляних та інших забруднень у пори, що характерно для фарби. Для відновлення чистоти можна просто обдати транспортний засіб зі шлангу, спеціалізовані шампуні не потрібні.

Без деяких мінусів, на жаль, обійтися не вдалося. Вони нечисленні, але їх обов'язково треба враховувати. Наприклад, якщо не знати, як користуватися рідким склом для автомобіля, не дотримуватися інструкцій при обробці кузова, воно може почати відшаровуватися, результат виявиться незадовільним, на поверхні виявляться помітні напливи та інші неприємні ефекти, що псують загальне враження.

Незважаючи на міцність, покриття досить вразливе для хімічного впливу, лужного чи кислотного, інтенсивного тертя. Щоб досягти терміну служби в півроку і більше, при миття краще використовувати тільки просту воду, м'які серветки та губки. Хімія – один із найкращих варіантів, як прибрати рідке скло з автомобіля, хоча можна використовувати й механічні методи.

Нарешті, нанесення рідкого скла на авто не виглядає гарним рішенням, якщо на кузові присутні виражені пошкодження, вм'ятини та тріщини, фарба на деяких ділянках сильно потьмяніла або змінила колір. Маскування в таких ситуаціях неможливе, навпаки, вони стануть лише помітнішими. Попередньо краще провести реставраційні роботи.

Перед тим, як наносити рідке скло на авто, потрібно знайти потрібне приміщення. Найкраще вести роботу в опалювальному боксі, температура повітря обов'язково має бути в діапазоні від 10 до 40 градусів, в ідеалі – близько 20-25. Обов'язкова умова – чистота та відсутність пилу, щоб вона не осідала на оброблюваних деталях.

Перед роботою потрібно ретельне миття, знежирення всіх поверхонь і ретельне їхнє сушіння. Найпростіше користуватися складами в рідкій формі, обробляти невеликі ділянки, чекати їх твердіння, яке займає не більше трьох хвилин, так що про значні часові витрати не йдеться навіть за такої схеми. Кінцева стадія обробки - полірування, в процесі якого усуваються дрібні нерівності, покриття набуває вираженого глянцю, починає виглядати дуже красиво і благородно.

Висновки. Заощаджувати на складі точно не потрібно, краще вибирати продукцію від перевірених марок із міцною репутацією. За самостійної роботи доведеться витратити кілька тисяч гривень, але за відсутності впевненості у своїх силах, краще довірити процес фахівцям. Сума витрат зросте, але з'явиться впевненість як результат!

Перспективи подальших досліджень. На завершення підкреслимо, що в сучасному світі існує значна кількість практичних кроків щодо втілення нової технології, що становлять значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сідашенко О.І. Ремонт машин / Сідашенко О.І., Поліський А.Я. - К.: Урожай, 1994. - 400 с.
2. Сідашенко О.І. Практикум з ремонту машин / О.І. Сідашенка, О.А. Науменко - К., Урожай, 1995. - 225 с.
3. Кисликов, В. Ф., Лущик, В. В. Будова й експлуатація автомобілів : підручник. – 5-те вид. – К. : Либідь, 2005. – 400 с. : іл.

УДК 621.7:681.6

Тетяна МАКРУХА, канд. техн. наук, доцент кафедри прикладної механіки
e-mail: tmakruha@gmail.com ORCID: 0000-0001-8841-1688
Сергій МИСАН, здобувач вищої освіти
e-mail: sergejmisan56@gmail.com
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті,
м. Кропивницький, Україна

МОЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ ЗУБЧАТОГО КОЛЕСА ЗА ДОПОМОГОЮ 3D-ДРУКУ

Глобальні трансформації способів виробництва у XXI столітті відбуваються під впливом новітніх передових цифрових технологій. Так, в умовах війни та руйнування промислової інфраструктури Україні необхідно шукати шляхи швидкого та економічно ефективного відновлення виробничих потужностей. Одним з таких шляхів, згідно до переліку 10 пріоритетних напрямів блоку «Індустрія» [1], є застосування адитивних технологій (3D-друку), які дозволяють створювати необхідні деталі та вироби з мінімальними витратами та відходами. Таке виробництво дозволить створити більш ефективні продукти з низьким рівнем відходів, вбудовану електроніку та датчики, що дозволить швидко розробляти та виготовляти запасні частини для зброї, бойових машин та іншого обладнання [2, 3].

Зокрема, технології 3D-друку можуть застосовуватися для виготовлення таких важливих елементів, як зубчасті колеса (шестерні), які широко використовуються в машинобудуванні. Їх виробництво методом 3D-друку є набагато дешевшим та швидшим порівняно з традиційними методами.

Відповідно до [4], існують такі способи 3D-друку: екструзія матеріалу (Material Extrusion Fused deposition Modeling); полімеризація (Vat Polymerization: Stereolithography та DigitalLight Processing); синтез порошкового шару (Powder Bed Fusion: Selective Laser Sintering); синтез порошкового шару (Powder Bed Fusion (metal): Direct Metal Laser Sintering, Selective Laser Melting, Electron Beam Melting), струменеве нанесення в’яжучого агента (Binder Jetting: Sand and Metal Binder Jetting)

та струменеве нанесення матеріалу (Material Jetting: Material Jetting (MJ), Drop on Demand).

Одним із найпоширеніших способів є екструзія матеріалу (Material Extrusion Fused deposition Modeling, далі – FDM). Причиною виділення FDM серед багатьох виробничих процесів адитивних технологій є широкий спектр його застосування. Процес FDM є найпростішим, доступним, він широко використовується в різних галузях, зокрема, в машинобудуванні [5].

Під час процесу FDM відбувається нагрівання і розплавлення ниткоподібного термопластичного матеріалу в нагрівальному елементі, який далі надходить у сопло під дією штока поршня нерозплавленого матеріалу, а потім під певним тиском сопло видавлює термопластичну нитку із заданим діаметром для формування готового виробу з високою точністю [6]. Схема 3D-друку FDM наведено на рис. 1.

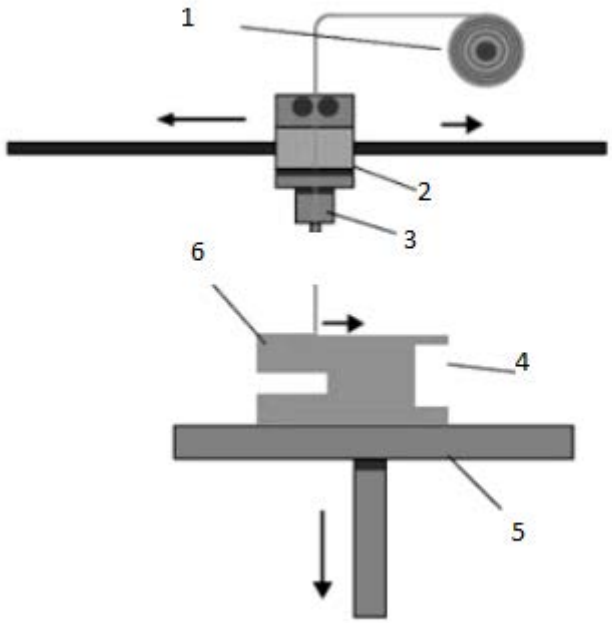

Рис. 1. Схема 3D-друку FDM:

1 – котушка матеріалу; 2 – нагрівальний елемент; 3 – сопло;

4 – супровідний матеріал; 5 – підмодельна платформа; 6 – об’єкт (модель) [7]

Для створення зубчастого колеса використано 3D принтер Flyingbear Ghost 6 (рис. 2), який складається з рами, екструдера, платформи, ізолювального ковпака.

Рис. 2. Будова 3D-принтера Flying bear Ghost 6

Основні переваги 3D-принтера Flying bear Ghost 6:

1) автокалібрування;

2) сенсорний екран для більш зручного управління;

3) 3D-принтер. автоматично відновлює друк після збою електроживлення;

4) можливе під’єднання через Wi-Fi;

5) принтер автоматично подає сигнал тривоги та вимикає джерело живлення, якщо відбувається загоряння під час друку;

6) легке очищення від філаменту;

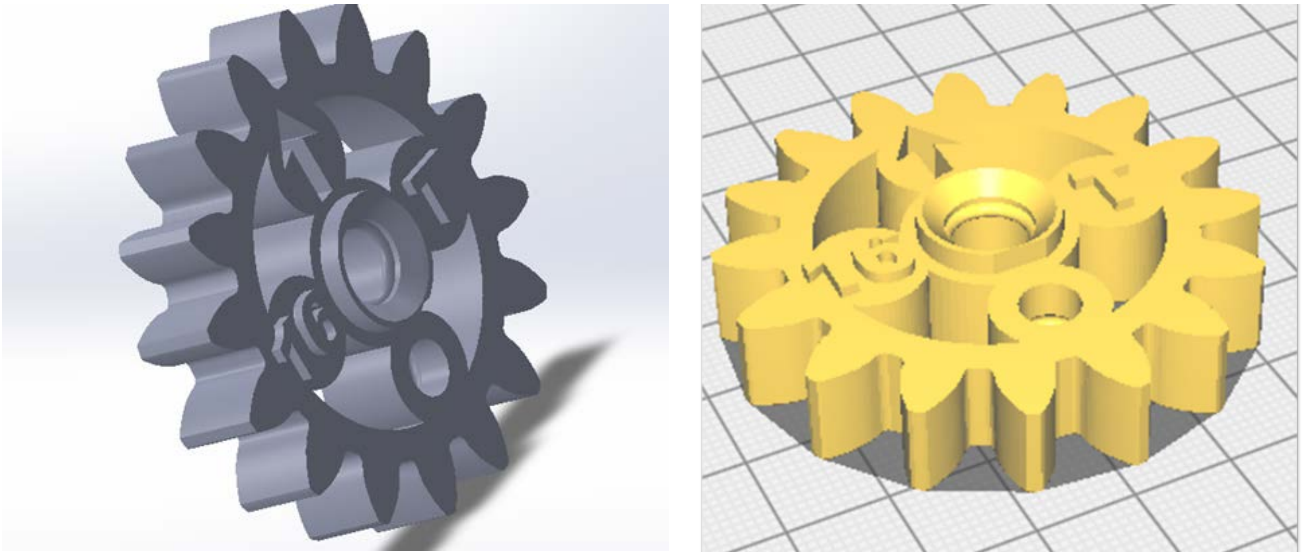
7) можливе спостереження за друком у режимі реального часу завдяки прозорому екструдеру;

8) можна використовувати широкий спектр матеріалів для друку, зокрема, PLA, ABS, TPU тощо.

Розглянемо основні етапи створення зубчастого колеса: спочатку проектується точна модель зубчатого колеса за допомогою програмного забезпечення SolidWorks (рис. 3, а), після чого файл спроектованої моделі форматується у формат STL.

Далі за допомогою програмного забезпечення Ultimaker Cura отримаємо G-код та нарізаємо на шари модель для друку (рис. 3, б).

Наступним кроком, налаштовуємо основні характеристики друку: заповнення моделі, діаметр пластику, швидкість друку тощо. Експортуємо готовий STL-файл на USB-накопичувач, який підключаємо до 3D-принтера.

а) б)

Рис. 3. 3D-Модель зубчастого колеса:
а – в програмному середовищі SolidWorks; б – в програмному середовищі Ultimaker Cura

Після закінчення друку отримано готове зубчате колесо з усіма параметрами, які було вказано перед початком друку (рис. 4).

Рис. 4. Зубчасте колесо, виготовлене 3D-друком FDM

Таким чином, технології 3D друку дозволяють «вирощувати» вироби майже будь якої складності з мінімальними витратами. При цьому майже відсутні відходи виробництва. Обладнання, на якому реалізуються адитивні технології, потребує значно меншої кількості обслуговуючого персоналу порівняно із класичними технологіями, а ступінь використання 3D-технологій в промисловому виробництві є

індикатором реальної індустріальної потужності держави, індикатором її інноваційного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство освіти і науки України. (2023). Дорожня карта використання науки, технологій, інновацій для досягнення цілей сталого розвитку [Ухвалено колегією Міністерства освіти і науки України, протокол від 22.12.2023, № 3].
2. Писаренко, Т. В., Кваша, Т. К., & Гаврис, Т. В. (2021). Аналіз світових технологічних трендів у військовій сфері: монографія (Т. В. Писаренко, Ред.). Київ: УкрІНТЕІ.
3. Макруха, Т. О. (2022). Актуальність підвищення твердості деталей конструкцій суден. У Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2022 в Україні "Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану" (с. 274-277). Київ.
4. Муравйов, О. В., Нижник, Ю. М., Петрик, В. Ф., Протасов, А. Г., & Сєрий, К. М. (2021). Сучасний стан та перспективи розвитку адитивних технологій. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського, 32(71), 114-119.
5. Mwema, F. M., & Akinlabi, E. T. (2020). Basics of Fused Deposition Modelling (FDM). У Fused Deposition Modeling, Manufacturing and Surface Engineering (с. 1-15). https://doi.org/10.1007/978-3-030-48259-6_11
6. Yan, L., Sun, H., Qu, X., & Zhou, W. (2016). The fused deposition modeling 3D printing. International Conference on Electrical, Mechanical and Industrial Engineering (с. 201-203).
7. Haghsefat, K., & Tingting, L. (2020). FDM 3D printing technology and its fundamental properties. International Conference on Innovation and Research in Engineering Sciences (с. 1-3). Tbilisi, Georgia.

Георгій МИХАЛКО
e-mail: ssfdssfd0@gmail.com
Андрій МИХАЛКО
e-mail: likespro.official@gmail.com
Ужгородський ліцей №12 Ужгородської міської ради Закарпатської області, м. Ужгород, Україна
Ярослав МИХАЛКО
e-mail: yaroslav.myhalko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-9890-6665
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

РУЙНУВАННЯ ВІЗЕРУНКІВ ВНУТРІШНЬОГО ЗАПОВНЕННЯ 3D-ДРУКОВАНИХ СТРУКТУР ПРИ ДЕФОРМАЦІЇ СТИСНЕННЯ

Ключові слова: *внутрішнє заповнення, деформація стиснення, 3D-друк, пластик.*

Вступ. 3Д-друк сягає своїм концептуальним корінням у 1945 рік, а практичне впровадження почалося в 1971 році [5]. За десятиліття ця трансформаційна технологія зазнала суттєвої еволюції, перетворившись із надзвичайно дорогого таскладного інструменту на ресурс, доступний широкому колу користувачів [3]. Адитивне виробництво дозволяє суттєво заощадити матеріали та зменшити кількість відходів. На відміну від традиційних методів виробництва, які часто є субтрактивними, 3Д-друк створює вироби пошарово. В той же час, це зумовлює високу анізотропію отриманих деталей, одним з негативних наслідків якої є зниження міцності. Крім того, використання різних візерунків для часткового внутрішнього заповнення має суттєвий вплив на кінцеві властивості виробів [1, 2, 4].

Метою роботи було вивчити механізми руйнування та поширення деформацій у різних візерунках внутрішнього заповнення 3D-друкованих виробів.

Матеріали та методи. Для дослідження було змодельовано кубічні об’єкти розмірами 20x20x20 мм та пдготовано їх до друку з використанням у Ultimaker Cura v.4.5. При цьому використовувалися візерунки внутрішнього заповнення «три-шестигранник», «сітка», «зигзаг», «лінія», «гіроїд», «восьмигранник», «хрестове-3Д»

та «куб». На 3Д-принтері GRABER i3 з екструдером MK8, використовуючи PLA пластик з діаметром філаменту 1,75±0,05 мм (Монофіламент, Україна) було виготовлено 64 зразки. Вони друкувалися тільки з двома стінками для забезпечення можливості спостереження за механізмами руйнування. Дослідження поведінки візерунків внутрішнього заповнення при дії деформації стиснення проводили з використанням гідравлічного пресу ПГПР-4.

Результати. Руйнування візерунку типу «сітка» при дії вертикальних навантажень (вздовж осі z, співвідносно до позиції зразків на столі принтеру) починалося близько до місць фіксації зразків – з боку дії навантаження або з протилежного. При цьому мало місце формування бічних випучень матеріалу, які посилювалися по мірі продовження дії деформуючої сили. Це відбувалося в основному за рахунок зміщення вертикальної осі зразків. Подібним чином руйнувалися патерни заповнення «гідроїд», «зигзаг» та «лінії». При руйнуванні інших візерунків вертикальна вісь досліджуваних зразків майже не зміщувалася, а утворювалися бічні випучення в середній частині деталей.

При дії на зразки сили в горизонтальній площині (вздовж осі x) руйнування візерунків заповнення «гідроїд» та «три-шестигранник» супроводжувалося зміщенням вертикальної осі деталей з одночасним формуванням бічних випучень, які були більш вираженими по осі y для патерну «три-шестигранник» та по осі z для візерунку «гідроїд». Деформації зразків з іншими патернами заповнення не супроводжувалися зміщенням вертикальної осі. Цікаво, що руйнування візерунків «лінії» та «зигзаг» відбувалося майже без утворення бічних випучень шляхом «складання» досередини об’єму. Руйнування візерунків «сітка», «восьмигранник», «хрестове-3Д» та «куб» відбувалося з утворенням бічних випучень, які були нерівномірним за вираженістю. Так, для візерунків типу «сітка» та «три-шестигранник» випучення були більш вираженими по осі y, в той час, як для візерунків «хрестове-3Д», «гіроїд» та «куб» – по осі z. Такий перерозподіл деформацій між напрямками x та z свідчить про складний стан напружень всередині матеріалу та підкреслює анізотропні властивості власне візерунків внутрішнього заповнення.

Висновки. Вибір патерну внутрішнього заповнення не тільки впливає на міцність, час друку та витрати матеріалу, але й дозволяє керувати анізотропністю та перерозподілом деформацій в надрукованих деталях. Отримані дані дозволяють розробити підходи для оптимізації розподілу навантаження на деталі, а, отже і підвищити їх стійкість до дії деформуючих сил.

Перспективи подальших досліджень. Потребують подальшого вивчення механізми руйнування власне візерунків внутрішнього заповнення та їх залежність від параметрів 3Д-друку.

Конфлікт інтересів. Автори роботи декларують відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Effect of Infill Parameters on the Compressive Strength of 3D-Printed Nylon-Based Material / J. Liu, A. N. Muhammad, M. Al Kouzbary. Polymers. 2023. V. 15 (2). P. 255.
2. Eryildiz M. The effects of infill patterns on the mechanical properties of 3D printed PLA parts fabricated by FDM. Ukrainian Journal of Mechanical Engineering and Materials Science. 2021. V. 7 (1-2). P. 1–8.
3. González C. M. Timeline of the 3D Printing History / The American Society of Mechanical Engineers. 2020. URL: https://www.asme.org/topics-resources/content/infographic-the-history-of-3d-printing (дата звернення: 10.02.2024).
4. Rismalia M., Hidajat S. C., Permana I. G. R. Infill pattern and density effects on the tensile properties of 3D printed PLA material. Journal of Physics: Conference Series. 2019. V. 1402. P. 044041.
5. Turney D. History of 3D Printing: It’s Older Than You Think. 2021. URL: https://www.autodesk.com/design-make/articles/history-of-3d-printing (дата звернення: 10.02.2024).

Георгій МИХАЛКО
e-mail: ssfdssfd0@gmail.com
Андрій МИХАЛКО
e-mail: likespro.official@gmail.com
Ужгородський ліцей №12 Ужгородської міської ради Закарпатської області, м. Ужгород, Україна
Ярослав МИХАЛКО
e-mail: yaroslav.myhalko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-9890-6665
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

МІЦНІСТЬ 3D-ДРУКОВАНИХ ТРУБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ І ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРИВНИХ ТИСКІВ

Ключові слова: *внутрішнє заповнення, деформація стиснення, 3D-друк, пластик*

Вступ. Технології адитивного виробництва представляють собою методологію виготовлення об’єктів шляхом послідовного пошарового нанесення матеріалів на основі цифрової моделі. На сьогодні технології 3Д-друку поділяються на сім груп на основі їх функції та методології [3]. При цьому переважаючим методом є fused deposition modelling (FDM), при якому матеріал, як правило, полімери, наноситься шар за шаром за допомогою екструзії. У сучасних умовах 3Д-друк знаходить широке застосування, в тому числі й у сантехнічній галузі, адже дозволяє виготовляти компоненти з раніше неможливими рівнями налаштування [1]. Так, ведуться дослідження можливостей виготовлення фітінгів, муфт, хомутів та інших виробів, а також застосування цієї технології для ліквідації дефектів труб у нафто- та газовидобувній промисловості [2, 4].

Однак, вагомим недоліком виробів, отриманих з використанням 3Д друку є їх порівняно низька міцність. Цей аспект є особливо важливим при виготовленні труб, які працюють під дією високого тиску.

Метою роботи було вивчення міцності 3Д-друкованих труб, залежно від їх параметрів.

Матеріали та методи. Для дослідження було змодельовано тестові зразки труб спеціальної конфігурації з різними зовнішніми діаметрами (30,00 40,00 та 50,00 мм) та товщинами стінок (0,40, 0,80, 1,20 мм). За допомогою 3Д-принтеру GRABER i3, використовуючи PLA пластик з діаметром філаменту 1,75±0,05 мм (Монофіламент, Україна) було виготовлено 45 зразків. Гідростатичне випробування деталей проводилося з використанням опресувального насосу САНКОМ ТР-01 (Wezer, Китай). Визначення розрахункового розривного тиску для досліджуваних труб проводився за допомогою формули Барлоу.

Результати. Зростання товщини стінки досліджуваних зразків супроводжувалося закономірним зростанням їх міцності. Проте воно було не однаковим (табл. 1).

Таблиця 1

Експериментальні та розрахункові значення розривного тиску 3D -друкованих труб

D, мм	t, мм	P_e, МПа (M±m)	P_p, МПа	ΔP, МПа
30,00	0,40	1,50±0,06	1,52	0,02
	0,80	2,63±0,15	3,04	0,41
	1,20	2,77±0,19	4,56	1,79
40,00	0,40	0,85±0,15	1,14	0,29
	0,80	1,23±0,09	2,28	1,05
	1,20	1,33±0,22	3,42	2,09
50,00	0,40	0,50±0,06	0,91	0,41
	0,80	0,77±0,19	1,82	1,06
	1,20	1,13±0,03	2,74	1,60

D – зовнішній діаметр труби;
t – товщина стінки труби;
P_e – розривний тиск експериментальний;
P_p – розривний тиск, розрахований за формулою Барлоу;
ΔP – різниця між теоретичним та експериментальним розривними тисками.

Так, для труб діаметром 40,00 мм потовщення стінки в 3 рази (з 0,40 до 1,20 мм) призводило до зміцнення у 1,56 разу, в той час як для труб діаметром 50,00 мм – у

2,26. З іншого боку, при збільшенні зовнішнього діаметру мало місце зниження максимального тиску, який могли витримати зразки перед руйнуванням.

Звертають на себе увагу досить суттєві розбіжності в експериментальних та розрахункових показниках. Зокрема, теоретична міцність завжди була вищою за отриману в дослідах, причому ця різниця прогресивно збільшувалася по мірі зростання товщини стінки. Так, для труб зовнішнього діаметру 30,00 мм ця різниця зросла у 89,50 разу при збільшенні товщини стінки в 3 рази (з 0,40 до 1,20 мм).

Висновки. Виявлено значні розбіжності між теоретичними розрахунковими значеннями розривного тиску, обчисленими за формулою Барлоу, та експериментальними даними. Теоретичні показники завжди були вищими за експериментальні, причому різниця між ними збільшувалася зі зростанням товщини стінки. Це свідчить про обмежену застосовність формули Барлоу для оцінки міцності 3Д-друкованих труб.

Перспективи подальших досліджень. Необхідно продовжувати дослідження способів підвищення міцності 3Д-друкованих труб та розробляти нові математичні моделі для точнішого розрахунку їх розривного тиску.

Конфлікт інтересів. Автори роботи декларують відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 3D Printing Plumbing Parts and Components Fabbaloo. URL: https://www.fabbaloo.com/news/3d-printing-plumbing-parts-and-components (date of access: 28.11.2023).
2. A 3D-printed repair clamp reduces pipeline downtime. URL: https://www.kimya.fr/en/a-3d-printed-repair-clamp-reduces-pipeline-downtime/ (дата звернення: 10.02.2024).
3. International Standard ISO/ASTM 52900 Additive manufacturing – General principles – Terminology. 2015. 26 p.
4. Maslin E. Subsea Tech: Taking 3D Printing to the Seabed. Offshore Engineer Magazine. URL: https://www.oedigital.com/news/489647-subsea-tech-taking-3d-printing-to-the-seabed (дата звернення: 10.02.2024).

Юрій НЕМЧЕНКО, канд. пед. наук, доцент
e-mail: Nemchenko@udu.edu.ua ORCID: 0000-0001-5081-3163
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

КРИТЕРІЇ ВИБОРУ КАБЕЛЬНО-ПРОВІДНИКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ЗАКРИТИХ ПРИМІЩЕНЬ

Об'єднана енергетична система України (ОЕС) забезпечує злагоджену взаємодію генеруючих компаній, електричних і теплових мереж, які працюють в загальному режимі виробництва, передачі і розподілу електричної і теплової енергії. В ОЕС України паралельно працюють атомні (АЕС), теплові (ТЕС), гідроелектростанції (ГЕС) та теплоелектроцентралі (ТЕЦ), а також електростанції, які використовують відновлювальні джерела енергії (ВДЕ). Всі вони об'єднані магістральними електричними мережами, які забезпечують передачу та розподіл електричної енергії від місць генерації до споживачів. Основою «транспортної системи» в електроенергетиці є кабельно-провідникова продукція яка застосовується як у системах електропостачання (силові електричні мережі) так і в інших сферах господарювання людини: в комунікаційних системах (передачі інформації), електричних системах автотранспорту, медицини, виробництва, електронних пристроях та ін. Сучасна промисловість випускає досить велику номенклатуру кабелів, кожен з яких має своє призначення і характеристики. Від правильності вибору провідників (кабелів) залежить безпека, ефективність та надійність функціонування електричних систем.

Кабелем зазвичай називають неізольовані або ізольовані провідники, які призначені для передачі електричної енергії або інформації. Конструктивно кабель складається з одного або декількох ізольованих провідників (жил), або оптичних волокон в захисній оболонці. Також кабель мати екран, броню, трос та інші конструктивні елементи. В залежності від призначення, кабелі поділяють на: електричні; мережеві; оптичні; коаксіальні та телефонний. Також в електротехніці розглядають такі поняття як дріт (ізольована або не ізольована жила без оболонки) та шнур (гнучкий кабель з багатопровідниковими жилами). Виходячи із завдань і умов

експлуатації, кабелі, дроти і шнури мають різну конструкцію, перетин струмопровідних жил, термостійкість, вологостійкість та використовують різну ізоляцію.

Провідники, які призначені для передачі електричної енергії (силові кабелі чи провідники) поділяють на побутову і високовольтну категорії. Побутова категорія розрахована на передачу змінного електричного струму промислової частоти (50 – 60 Гц з напругою в діапазоні від 110 до 380 В. Високовольтна категорія використовується на транспортних магістралях і розрахована на напругу до 150 тис. вольт. Споживачі електричної енергії використовують низьковольтну напругу (менше 1000 В). В нашому дослідженні увага буде зосереджена саме на цій групі провідників і кабелів.

Для правильного вибору кабельно-провідникової продукції під час проектування електричної мережі, варто визначитися з критеріями для аналізу.

В приміщеннях може використовуватися проводка відкритого або закритого типу. Пріоритет віддають закритій (прихованій) проводці, що дозволяє на етапі будівництва закласти провідники в товщу стін. Захищеність провідників м’якими облицювальними матеріалами стін або стелі, у стяжці підлоги або під покриттям підлоги чи у гіпсокартонних стінах дозволяє підвищити рівень електробезпеки. Через поширеність методу, діапазон вибору провідників для прихованої проводки досить великий: плоский або круглий дріт в одинарній або подвійній ізоляції, двожильний, трижильний або багатожильний.

Відкрита проводка організовується у випадку коли немає можливості організувати закриту. Провідники відкритої проводки укладаються в кабельні канали, які виготовляються з довговічного та негорючого пластику, який стійкий до механічних пошкоджень. Головною перевагою такої проводки є доступність для обслуговування або ремонту. Недоліком – порушення естетичності приміщення. Для такого типу проводки обирають плоский або круглий кабель у подвійній або потрійній ізоляції.

Всі сучасні силові кабелі виготовляють з міді або алюмінію. В якісних умовах (температурний та вологісний режим) теоретично провідники рівноцінні і служитимуть визначений період часу. Проте незважаючи на те що алюмінієвий

провідник в тричі дешевший, більшість з фахівців віддають перевагу мідним провідникам, оскільки надійність проводки в умовах перевищення розрахункового споживання енергії, надмірної вологості та виконання повторного монтажу навісного обладнання, є більша вірогідність безаварійної роботи мережі. завжди бути впевненим, що ви зробили кращий вибір.

Проектуючи електричної мережу слід визначитися з кількістю жил у кабелі та кількість провідників у окремій жилі. Якщо проводка прокладається стаціонарно і буде не рухомою, то варто обирати жилу з одним (моноліт) провідником. Обираючи кількість жил слід врахувати фазність та призначення мереж. Для побутових однофазних споживачів (фаза, нуль, земля) варто обрати – трижильний кабель. Проектуючи трифазну мережу промислового масштабу варто обрати чотирижильний кабель (3 фази, нейтраль). Підключаючи до мережі переносний електрифікований інструмент, варто обрати провідники жили яких складається з багатьох провідників, що допускає багаторазове перегинання кабелю.

Досить відповідальним є процес розрахунку перерізу провідника. Визначаючи величину перерізу слід врахувати величину напруги, сили струму та потужності в електричному колі. Зазвичай, переріз кабелю підбирається з невеликим запасом. Для освітлювальних систем зазвичай обирають провідник перерізом 1,5 мм.кв.; для звичайних розеток (офіс, побут) використовують провід перерізом 2,5 мм.кв.; для більш потужних споживачів – 4 – 6 мм.кв. Для більш точного визначення необхідного перерізу провідника можна скористатися табл. 1., або за результатами розрахунку електричного кола.

Таблиця 1. Залежність перерізу провідника від матеріалу, напруги та споживаної потужності

Перетин жил, мм	Мідні жили провідників та кабелів				Перетин жил, мм	Алюмінієві жили провідників та кабелів			
	Напруга 220 В		Напруга 380 В			Напруга 220 В		Напруга 380 В	
	Струм, А	Потужність, Вт	Струм, А	Потужність, Вт		Струм, А	Потужність, Вт	Струм, А	Потужність, Вт
1,5	19	4,1	19	10,5	2,5	22	4,4	19	12,5
2,5	27	5,9	25	16,5	4	28	6,1	23	15,1
4	38	8,3	30	19,8	6	36	7,9	30	19,3
6	46	10.1	40	26,4	10	50	11	39	25,7
10	70	15.4	50	33	16	60	13,2	55	26,3
16	88	18.7	75	48,5	25	85	18,2	70	46,2
25	115	25,3	90	59,4	38	100	22	85	56,1
38	135	29,7	115	75,9	50	136	29,7	110	72,6
50	175	38,5	145	98,7	70	168	36,3	140	92,4
70	219	47,3	180	118,8	95	200	44	170	112,2
95	260	57,2	220	148.2	120	230	50,6	200	132

Проектуючи електричну мережу та обираючи тип провідника варто приділяти увагу і якості ізоляційних матеріалів. Як ми раніше зазначали, провідник може мати ізоляцію або бути не ізольованим. Враховуючи експлуатаційні характеристики приміщення варто віддавати перевагу кабелям з подвійною ізоляцією, що подовжить термін експлуатації проводки. Слід зауважити, що ізоляція це шар діелектричного матеріалу, який нанесений на електричну жилу (провідник). Якщо кабель містить декілька жил (провідників), то вони разом покриваються поліамідною оболонкою, яка виконує як функцію другого шару ізоляції, так роль захисного шару від механічних та хімічних пошкоджень. Матеріал оболонки, за звичай, термостійкий, і може бути негорючим (**нг**) та не допускати димовиділення (**нгд**).

Отже, розуміючи загальні характеристики провідників та кабелів, можна визначитися з пріоритетами застосування кабельно-провідникової продукції під час проектування електромережі об’єкта. Враховуючи товщину перетину провідника, матеріал з якого виготовлено провідник, матеріалу ізоляції та облонки кабеля для закритих приміщень використовують кабелі ВВГ, провід ППВ або ПВС, ВВП або ПВ-1, ШВП або ШВВП.

Для монтажу освітлювальних та силових мереж в промислових та побутових приміщеннях використовують кабель НУМ, який розрахований на роботу в умовах температурного діапазону від – 40 до + 70 град. С при напрузі до 660 вольт. Кабель

виготовляється з монолітного мідного провідника перерізом від 1,5 до 35 мм.кв. Ізоляція окремих жил має різне забарвлення, що дозволяє розпізнавати фазність провідників.

Для прокладки внутрішніх стаціонарних електромереж наругою до 1000 В з частотою до 50 Гц використовують *кабель ВВГ* з мідним провідником перетином до 16 мм^2. Зовнішня оболонка та ізоляція окремих жил виконана з полівінілхлориду, яка стійка до агресивних середовищ та високих температур.

Для виготовлення гнучких шнурів, живлення освітлювальних систем, для живлення переносних пристроїв і приладів та виготовлення подовжувачів використовують кабель ПВС. Він призначений для роботи в електричних колах змінного струму частотою 50 Гц та напругою до 380 В. Кабель містить від 2 до 5 жил з мідними провідниками перерізом від 0,75 до 16 кв.мм. Ізоляція виготовлена з вінілу і розрахований на роботу в температурному режимі від – 25 до 40 град. С і стійкий до хімічного впливу.

Для приєднання потужних електричних пристроїв використовують кабель ШВВП, який розрахований на промисловий струм (220/380 В, 50 Гц) та виготовлений з міді перерізом 0,5 або 0,75 кв.мм. Жили покриті віниловою ізоляцією білого або чорного кольору. Провідник має плоский переріз та стійкий до хімічно агресивних середовищ.

Для монтажу стаціонарних електричних систем використовують провідники: ПБПП – мідний провід для прокладки внутрішніх стаціонарних мереж напругою до 250 В; ППВ – мідний провід для внутрішніх мереж напругою до 450 В.; АПВ – алюмінієвий провід для монтажу електричних щитів, силових мереж, електрообладнання під напругою до 750 В, Провідник з такими ж характеристиками але виготовлений з міді позначений як ПВ1.

Отже, за результатами проведеного дослідження, визначено критерії, які впливають на вибір кабельно-провідникової продукції, та встановлено пріоритети використання окремих типів кабелів (провідників) що використовується на сучасному динамічному ринку. Використання рекомендацій, дозволить забезпечити більш високий рівень безпеки побудованих мереж та безаварійність використання створених електричних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щерба А.А. Науково-технічне забезпечення організації та виробництва і сертифікації сучасної вітчизняної високовольтної провідникової продукції Стенограма доповіді на засіданні НАН України 10 серпня 2022 р.
2. Астафьєва В.А. Сучасні тенденції структури та динаміки світового ринку товарів кабельної промисловості
3. Характеристики та застосування кабельно-провідникової продукції https://vse-e.com/ua/novosti/harakteristiki-i-primenenie-kabelno-provodnikovoi-produktsii
4. Семенова В.Г. Напрямки ефективного розвитку підприємств кабельної промисловості / В.Г. Семенова // Technology audit and production reserves – № 2/6 (22), 2015. – С. 54-57.

Олег ПРОДАНЧУК, аспірант ІМІТ
e-mail: oleh.o.prodanchuk@lpnu.ua ORCID: 0000-0003-2263-586X
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЛИТТЯ ПЛАСТИКУ ПІД ТИСКОМ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ АВТОМОБІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ТЕНДЕНЦІЙ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Ключові слова: *лиття під тиском; полімери; прес-форма; переробка пластику; електромобіль.*

Вступ. Електрифікація транспортних засобів є невпинною тенденцією розвитку сучасного машинобудування. Зважаючи на зростаючу увагу до екологічних питань та стрімкий розвиток технологій, електрифікація в машинобудуванні стає однією з головних тенденцій. Вона охоплює широкий спектр інновацій, починаючи від повного переходу на електричні автомобілі до впровадження гібридних систем та електрифікації певних компонентів традиційних автомобілів.

Один з ключових факторів, що спонукає виробників автомобілів до електрифікації, - це зростання попиту на екологічно чисті автомобілі. Жорсткі стандарти щодо викидів вуглецю та регулювання щодо екологічних показників автомобілів змушують компанії шукати більш ефективні та екологічно безпечні рішення. Відтак, велика увага приділяється розробці батарейних технологій з високою ємністю та швидкісним заряджанням, а також розширенню мережі зарядних станцій.

Крім того, електрифікація відкриває нові можливості для інновацій у дизайні та функціональності автомобілів. Електричні приводи дозволяють створювати нові концепції транспортних засобів, змінюючи підходи до аеродинаміки, розташування двигунів та пасажирського простору. Це також стимулює розвиток автономних технологій, оскільки електричні платформи надають більше можливостей для інтеграції сучасних систем штучного інтелекту та сенсорів.

Важливим сегментом розвитку та популяризації даних технологій є індустрія переробки полімерів, а саме, лиття пластику під тиском. Завдяки даній технології, навіть на даному етапі розвитку машинобудування, значна частина елементів корпусу та салону автомобіля виготовляється з пластику різних типів та модифікацій.

Описане дослідження демонструє сучасні можливості лиття пластикових елементів на прикладі корпусу української зарядної станції для електромобілів.

Мета. Проведення дослідження по адаптації листового полімеру для лиття під тиском на термопластавтоматах зі збереженням унікальних оптичних властивостей. Застосування даного полімеру як корпусного матеріалу з можливістю виконання естетичних та практичних завдань, таких як герметичність корпусу, ударостійкість, стійкість до ультрафіолету, зміна кольору корпусу під впливом світіння внутрішнього джерела світла.

Визначення можливих дефектів при зміні типу обробки полімеру, оцінка їх критичності та пошук можливих варіантів їх усунення.

Оптимізація процесу лиття заданого полімеру при виготовленні корпусних деталей машин та комплектуючих.

Результати. Основою для будь-якого виробництва виробів з пластику є прес-форма. Для виготовлення виробів «Передня кришка корпусу зарядної станції» та «Задня кришка корпусу зарядної станції» потрібно дві окремі прес-форми, так як даний виріб є масивним і розміщення обох виробів на одній прес-формі потребувало б для подальшого лиття термопластавтомат значно більшої потужності. Задані прес-форми мають холодноканальну ливникову систему для спрощення та пришвидшення процесу їх виготовлення. Попередній розрахунок режимів різання для виготовлення прес-форм проводився у програмному середовищі DEFORM 2D, що дозволило підібрати оптимальні режими різання та відповідний металообробний інструмент та оснастку [1].

Рис.1. Прес-форма «Задня кришка корпусу зарядної станції».

Експериментальним матеріалом, який використовувався для досліджень є ALTUGLAS NIGHT&DAY TP1211. Даний матеріал має унікальні оптичні властивості, колір матеріалу при денному освітленні – не прозорий насичений чорний, але при дії на даний корпус штучного освітлення зсередини пристрою у темний час доби, колір змінюється на білий з відповідним яскравим світінням. Даний матеріал у листовому форматі використовується при виготовленні сучасних рекламних щитів, вивісок та ін.

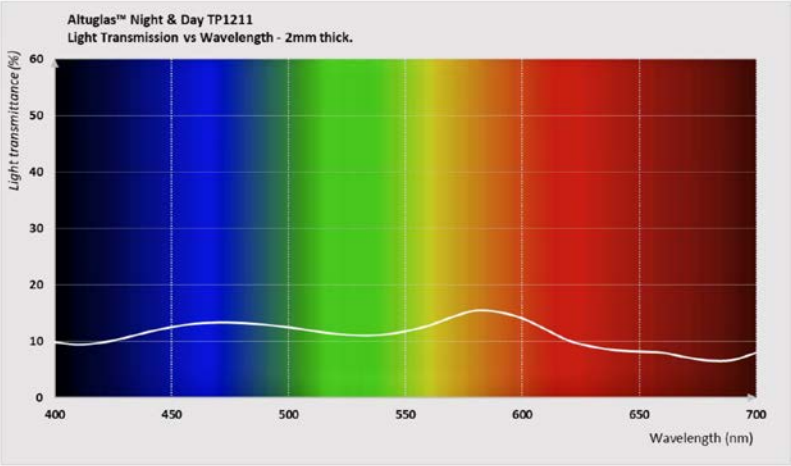

Рис.2. Залежність пропускання світла від довжини хвилі при товщині стінки корпусу 2 мм.

У випадку нашого корпусного виробу, використання листового матеріалу є технологічно неможливим, так як виріб виготовляється методом лиття під тиском, а сировиною слугує гранулят.

Для даного випробування було виготовлено тестову партію гранульованого матеріалу ALTUGLAS NIGHT&DAY TP1211. Теоретичне визначення температури плавлення визначено на рівні 225-235˚С.

Рис.3. Тестовий зразок виробу «Задня кришка корпусу зарядної станції».

Одержані тестові зразки мають значний візуальний брак, спричинений розшаруваннями матеріалу навколо зони подачі розплавленої сировини. Причиною даного дефекту є надмірна вологість матеріалу.

Для усунення ефекту розшарування матеріал було піддано попередньому просушування у сушильному пристрої бункерного типу. Температура просушування близько 75-80˚С. Значного результату досягнути не вдалося. Візуальний брак зменшено на 15-20%.

Для прецизійного видалення вологи застосовано сушильну шафу. Даний пристрій має значно більшу площину контакту матеріалу з гарячим повітрям та дозволяє працювати з вищими температурами просушування сировини та контролю точки роси. Встановлена оптимальна температура просушування - 120 ˚С. Результатом є повне усунення візуального браку та розшарування матеріалу, як першопричини його виникнення.

Висновки. Завдяки підбору та оптимізації технології лиття вдалося застосувати матеріал з унікальними оптичними властивостями для нового, більш ефективного методу обробки. Експериментальним шляхом встановлено необхідність додаткового етапу підготовки сировини, а саме – прецизійного просушування у сушильній шафі.

Дана додаткова обробка сировини не потребує значних фінансових вкладень чи затрат часу, натомість забезпечуючи готовий продукт без браку зі значною вихідною продуктивністю.

Рис.4. Готовий продукт «Зарядна станція для електромобілів».

Перспективи подальших досліджень. Дана сировина, адаптована для використання на термопластавтоматах є вельми перспективним рішенням для багатьох сфер не тільки у галузі машинобудування, а й у легкій промисловості, будівництві та навіть медицині.

Конфлікт інтересів. Як автор статті та дослідження, я, Проданчук Олег Олександрович, зацікавлений у просуванні технології лиття пластику під тиском на термопластавтоматах, так як я є фізичною особою підприємцем, що працює у даній галузі, заступником директора компанії ТОВ «Станкопласт», яка є виробником українських термопластавтоматів та офіційним представником імпортних виробників даного обладнання. Даний інтерес сприяє інвестуванню та проведенню досліджень, не несе негативного впливу на результати експериментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. V. Stupnytskyy, X. She, E. Dragašius, S. Baskutis, O. Prodanchuk, "Simulation and analytical studies of chip formation processes in the cutting zone of titanium alloys", Ukrainian Journal of Mechanical Engineering and Materials Science, vol. 9, no. 1, pp. 1-16, 2023.

Мирослав СТЕЧИШИН, д-р техн. наук, професор
e-mail: miro011951@gmail.com
Євген ОЛЕКСАНДРЕНКО, аспірант
e-mail: oleksandrenkoyevhen@gmail.com
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна
Михайло ЦЕПЕНЮК, канд. техн. наук, доцент
e-mail: tsepenyuk@bigmir.net
Тернопільський національний технічний університет, м. Тернопіль, Україна

КОРОЗІЙНА І КАВІТАЦІЙНО-ЕРОЗІЙНА СТІЙКІСТЬ ТИТАНУ В СОЛЯНИХ РОЗЧИНАХ

Проведені дослідження корозійної, кавітаційно-ерозійної стійкості та електрохімічних характеристик титану та його сплавів в соляних розчинах різної концентрації: 3, 5, 10, 15 і 20%

Вступ. Титан характеризується високою міцністю і високою корозійною стійкістю. Він має невелику щільність, що сприяє зменшенню маси використовуваного матеріалу, а за питомою міцністю він в 2 рази перевищує міцність легованих сталей.

В авіа- та ракетобудування із титану виготовляють панелі, лонжерони, шпангоути, рулі повороту, деталі шасі, монорельси, різне кріплення. Із сплаву титану також створюють обшивку фюзеляжу і крил надзвукових літаків. У ракетобудуванні титан застосовується для виробництва корпусів двигунів, балонів для зріджених газів, сопла. Титан відноситься до списку найбільш затребуваних матеріалів, які знайшли своє застосування у різних галузях промисловості (хімічна, харчова, суднобудування, нафтова і т.д.). Звичайні форми титанових сплавів включають пластини, стрижні, труби, поковки, дроти та лиття, причому пластини, стрижні та труби складають приблизно 85 відсотків виробництва титанового матеріалу в Китаї.

Що стосується попиту на титанові сплави, то в Україні титанові матеріали використовуються переважно в хімічній промисловості, а попит на титанові

матеріали в аерокосмічній промисловості швидко зростає. Згідно із статистикою Китайської асоціації промисловості кольорових металів титану, цирконію та гафнію, обсяг продажів основних виробників титанових матеріалів у хімічній промисловості становить близько 50 відсотків загального обсягу продажів. В аерокосмічній галузі продажі титану зберегли швидке зростання. У 2020 році загальний обсяг продажів основних виробників титанових матеріалів в аерокосмічній галузі становив близько 17 228 т, що на 36,73 відсотка зріс у річному обчисленні, а сукупний темп зростання становить 16,94 відсотка в порівнянні з обсягом продажів 3603 т в 2010 році.

Ширшому застосуванню титану заважає його вартість та недостатнє наукове супроводження технологій виробництва, властивостей і ефективності застосування.

Мета роботи. Дослідження корозійної та кавітаційно-ерозійної стійкості титану і його сплавів в соляних розчинах.

Методика досліджень. Досліджувалися такі сплави титану: технічний титан ВТ1-0, ОТ4 (α – структура); ВТ6, ВТ14, ВТ9 (α+β – структура) і ВТ3-1 (β-структура).

Випробування проводили в розчинах з концентрацією 3, 5, 10, 15 і 20 % хлориду натрію. Для отримання порівняльних даних випробування проводили також в жорсткій воді ($MgSO_4{}^x7H_2O$-0,343г и $CaCl_2{}^x6H_2O$-0,61г на 1 л дистиляту).

Дослідження закономірностей кавітаційно-ерозійного руйнування матеріалів, а також електрохімічні вимірювання проводили на установці з магнітострикційним вібратором (МСВ), з використанням методики потенціостатичних вимірювань [1].

Корозійний чинник руйнування знаходили за величиною струму корозії, відповідно рівняння Тафеля, з врахуванням омічного падіння напруження внаслідок наявності на поверхнях титану окисних плівок [2].

Для перевірки результатів електрохімічних вимірювань проводили також випробування на корозійну стійкість, які здійснювали методом відкритої ємності при повному зануренні зразків в розчині, кількість якого складала $4 \cdot 10^6$ мм^3 на 100 мм^2 поверхні зразка [3].

Результати. Аналіз отриманих результатів показує, що корозійна стійкість випробуваних матеріалів різко знижується при переході від твердої води до розчинів хлорид натрію. Корозійна стійкість металів залежить також від кількості розчиненого хлориду натрію. При її вмісті в межах 3...5 % корозійна стійкість мінімальна, а при

подальшому збільшенні відсоткового вмісту хлориду натрію вона підвищується, а для титанових сплавів отримані близькі до прямолінійної залежності швидкості корозії від вмісту хлориду натрію в розчині.

На підставі порівняння поляризаційних кривих, знятих у статичних умовах і при накладенні ультразвукових коливань та подальшого зіставлення з даними корозійних випробувань, можна провести попередню оцінку кавітаційно-ерозійної стійкості титану і титанових сплавів і можна зробити попередній висновок про їх кавітаційно-ерозійну стійкість у цих середовищах.

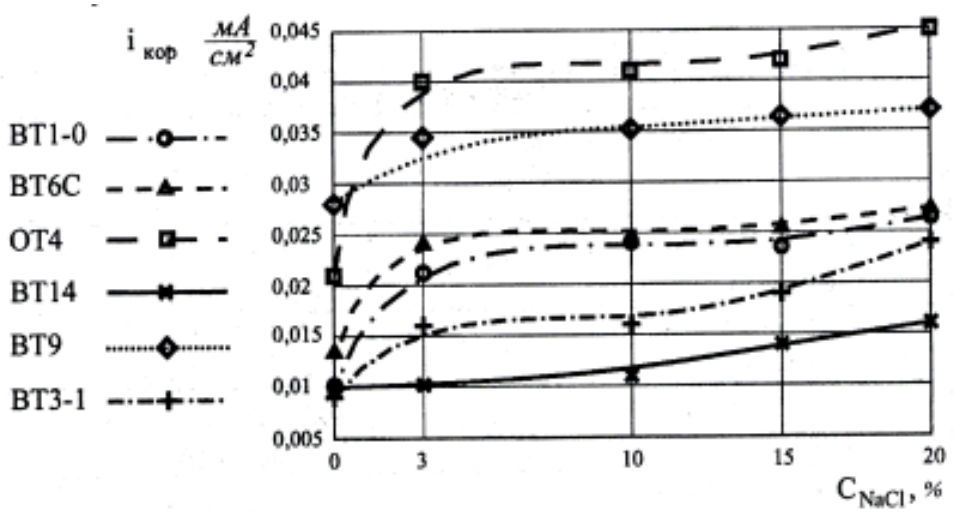

Рисунок 1 – Залежність струму корозії від концентрації в розчині NaCl

За отриманими поляризаційними кривими були визначені струми корозії досліджених металів при їх випробуванні в твердій воді та в розчинах хлориду натрію. За знайденими значеннями струмів корозії (рис. 1) визначали корозійні втрати маси металів, які використовувалися для з'ясування ролі корозійного фактора руйнування при лабораторних випробуваннях та в умовах експлуатації деталей обладнання машинобудівних виробництв.

Високими показниками стійкості кавітації характеризується досліджена група титанових сплавів. Причому, внаслідок більш однорідної структури, технічний титан має найбільшу корозійну стійкість у всіх розчинах хлориду натрію. Однак його кавітаційна стійкість дещо нижча за стійкість титанових сплавів, що пояснюється їх більш високими властивостями міцності [4].

Таким чином, висока корозійна стійкість у поєднанні з міцністю титанових сплавів забезпечує високу кавітаційну стійкість в розчинах хлориду натрію. При

інтенсивному мікроударному навантаженні більш переважні титанові сплави зі $\alpha + \beta$ структурою, що відносяться до III групи (переважає β-структура), що мають високу міцність при кімнатній та підвищеній температурах (рис. 2).

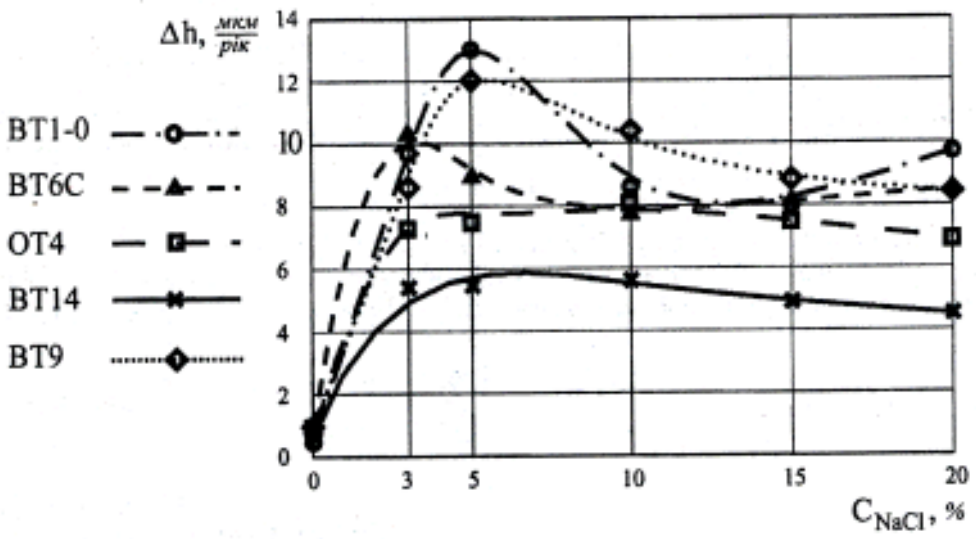

Рисунок 2 – Залежність кавітаційно-ерозійного руйнування титану від концентрації NaCl

Висновки.

1. Отримано дані про корозійну стійкість металів у розчинах хлориду натрію різної концентрації. Досліджено електрохімічну поведінку металів, визначено струми корозії та інтенсивність руйнування металів від корозійної активності середовища при кавітаційно-ерозійному зношуванні.

2. Вивчено взаємозв'язок процесів корозії та кавітаційно-ерозійного зношування металів. Отримані результати дозволяють на підставі електрохімічних досліджень з достатньою точністю судити про кавітаційно-ерозійну стійкість металів у розчинах хлориду натрію та морській воді.

3. На підставі даних корозійних випробувань, потенціостатичних вимірів проведено аналіз кавітаційно-ерозійної стійкості металів у розчинах хлориду натрію (морської води). Показано, що всі випробувані в розчинах NaCl та твердій воді метали можна умовно розділити на 3 групи і для виготовлення деталей обладнання харчової промисловості слід вибирати матеріали з 3-ї групи та насамперед - титан та його сплави. При випробуванні в розчинах хлориду натрію і в 3 %-ому розчині NaCl, що моделює морську воду, досліджені метали входять в 3 групу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стечишин М.С. Корозія і захист від корозії: навчальний посібник / М.С.Стечишин, В.П.Олександренко, Ю.М.Білик. – Хмельницький: ХНУ, 2015. - 197с.
2. Стечишин М.С. Кавітаційно-ерозійна зносостійкість деталей обладнання молокозаводів : монографія / М.С. Стечишин, Н.М. Стечишина, А.В. Мартинюк. – Хмельницький: ХНУ, 2018. – 148 с.
3. Стечишина Н.М. Корозійно-механічна зносостійкість деталей обладнання харчових виробництв: монографія / Н.М. Стечишина, М.С. Стечишин, Н.С. Машовець. – Хмнельницький: ХНУ, 2022.-181с.
4. M. Stechyshyn, M. Macko, O. Dykha, S. Matiukh, J. Musial. Tribotechnologies of strengthening and wear modeling of structural materials. Bydgoszcz: Foundation of Mechatronics Development, 2023. 196p. (Триботехнічне зміцнення та моделювання зносу конструкційних матеріалів).

Віктор ТЕМЧЕНКО, аспірант
e-mail: Temchenko.Vi.V@nmu.one ORCID: 0009-0003-8231-0263
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

ПРИСТРІЙ ДЛЯ ВИДІЛЕННЯ ВОДИ З ПОВЕРХНІ КАНАТІВ ІЗ ЗМІНОЮ ФОРМОЮ КАМЕРИ

Ключові слова: *поверхня канату, камера, плівка води, шахтна підйомна установка.*

Вступ. Шахтна підйомна установка є невід'ємною ланкою виробничого процесу шахти. Саме він сполучає поверхню з шахтним горизонтами, а вихід його з ладу на тривалий час призведе до простоювання всієї шахти і, як наслідок, до економічних збитків.

Окрім таких очевидних факторів, такі як фізичне знос деталей машини, є і зовнішні, які потрапляють до механізмів машини з шахтового середовища. Шляхами для цього слугують канати, що здатні на своїй поверхні накопичувати вологу та шахтовий пил, і тим самим заностити до машинної зали. Це в свою чергу може призвести до аварійної ситуації, якщо волога дістанеться гальмівних ободів або шляхів.

Існують декілька рішень даної проблеми:

- Механічно зчищати, тобто безпосередньо впливом на канат та плівку води металевих щіток, але даний метод вимагає частої їх заміни і не є досить зручним та ефективним.
- Нагнітання повітря, тобто за допомогою стисненого повітря видаляти плівку води з поверхні канату. Цей метод є більш ефективним, хоч і вимагає центрування канату роликами, що в свою чергу впливає на канат підвищуючи його зношування.
- За допомогою розрідженого повітря. Такий спосіб був запропонований професором кафедри інжинірингу та дизайну Зінов'євим і немає недоліків перших двох.

Під час роботи пристрою для видалення води з поверхні канату за принципом, який запропонував професор Зинов’єв в камері виникають вихрові потоки повітря, і хоч даний пристрій є досить ефективний (він видаляє до 80% води з поверхні), це призводить до зниження ефективності пристрою (Temchenko, 2024).

Мета. Метою роботи є розробка пристрою, яка б могла підвищити коефіцієнт корисної дії машини і усунути недоліки конструкції

Результати. Задля усунення недоліків конструкцію пристрою за схемою проф. Зінов’єва пропонується конструкція пристрою для видалення води з поверхні канатів із змінною формою камери (Рисунок 1), тобто за допомогою розрідженого повітря видаляється плівка води, а форма камери впорядковує потоки повітря не дозволяючи перемішуванню потоків і утворюючи прогнозований та стабільний режим роботи пристрою.

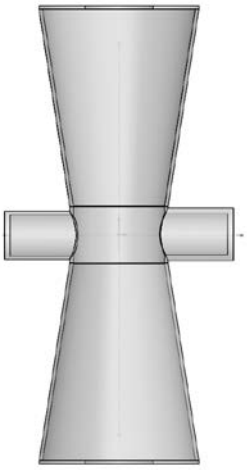

Рисунок 1 Модель камери пристрою для видалення води з поверхні канату

Для того , щоб підвередити працездатність пристрою його можна порівняти з вже існуючим, а саме на шахті «Козацька». Як відомо що інтенсивність видалення води з поверхні каната прямо пропорційна діаметру каната і кореню квадратному з величини депресії вентилятора (С.М., 2004).

$$In = \frac{8\sqrt{2}}{3\sqrt{3}} \cdot \frac{\pi^3 B K_p}{\sqrt{\rho}} \cdot \Lambda d_k \sqrt{\Delta p^*}$$

де Λ – ефективна довжина взаємодії повітряного потоку з плівкою води на поверхні каната;

B – коефіцієнт характеризує роботу устаткування для зневоднення канатів.

K_p – коефіцієнт периметра каната.

ρ – щільність плівки води на поверхні каната;

Δp^* – величина депресії вентилятора;

d_k – діаметр каната

Величина депресії вентилятора для виділення води з поверхні канату складає 5000 Па. При заданих параметрах видалення води з поверхні канату може відбуватися при тиску у 91000 - 96000 Па.

На розрахунковій моделі (Рисунок 1) можна побачити те, як рівномірно розподілений тиск по всій поверхні канату та камери в цілому в межах норми та підвищує ККД притрою на 5%.

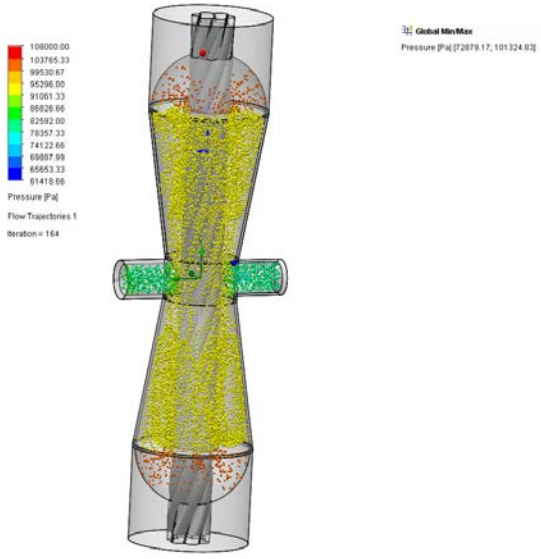

Рисунок 1 Розрахункова модель пристрою для видалення води з поверхні канату

Висновки. Проблемою пристрою для видалення води з поверхні канату є виникнення ділянок низького або високого тиску. Зміна форми камери дозволяє підвищити та прибрати їх, що в свою чергу може підняти ККД на 5%, що підвищує надійність шахтового підйому є досить суттєвою перевагою зважаючи на те, що простоювання шахти вносить великі економічні збитки споживачеві.

Перспективи подальших досліджень. Не дивлячись на те, що зміна канату підвищує властивості машини з видалення плівки води, було виявлено в отворах подачі канату було недостотне пониження тиску, що може слугувати предметом подальших досліджень та ще більше підвищити надійність шахтового підйому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Темченко, В.В. (2024). Abstracts of LVIX International Scientific. Canada,Ottawa: Pegas Publishing.
2. Зіновев С.Н. (2004). ОБҐРУНТУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ УСТАТКУВАННЯ ДЛЯ ЗНЕВОДНЕННЯ КАНАТІВ ШАХТНИХ ПІДЙОМНИХ УСТАНОВОК . Дніпропетровськ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ. [Автореф. дис. д-ра техн. наук, Національний гірничий університет]. Репозитарій НТУ "ДП".

Єгор ЧАУС, здобувач вищої освіти
e-mail: questionsspam@gmail.com
Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

СТАН ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

Ключові слова: *ліс, пожежа, Україна, війна, бойові дії.*

Уявімо собі страхітливий образ війни: постійні обстріли, вибухи, маніпуляція з легкозаймистими речовинами тощо. Однак існує один аспект, який може стати ще більшою загрозою, і він залишається непомітним на перший погляд – це пожежі. Умови, що виникають у період війни, створюють ідеальні передумови для їх виникнення та поширення. Пожежі, що виникають під час конфліктів, мають непередбачувані наслідки, які істотно впливають на життя людей і навколишнє середовище.

Основними районами проведення бойових дій на території України є Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська і Харківська області. За даними екологічної моніторингової системи SaveEcoBot (див. джерело 1), станом на березень 2024 року найбільша кількість пожеж фіксується на найбільш гарячих ділянках фронту, а саме Донецька область (Авдіївський, Бахмутський, Мар’їнський напрямки) та Харківська область (Кремінний та Куп’янський напрямки) (рис. 1).

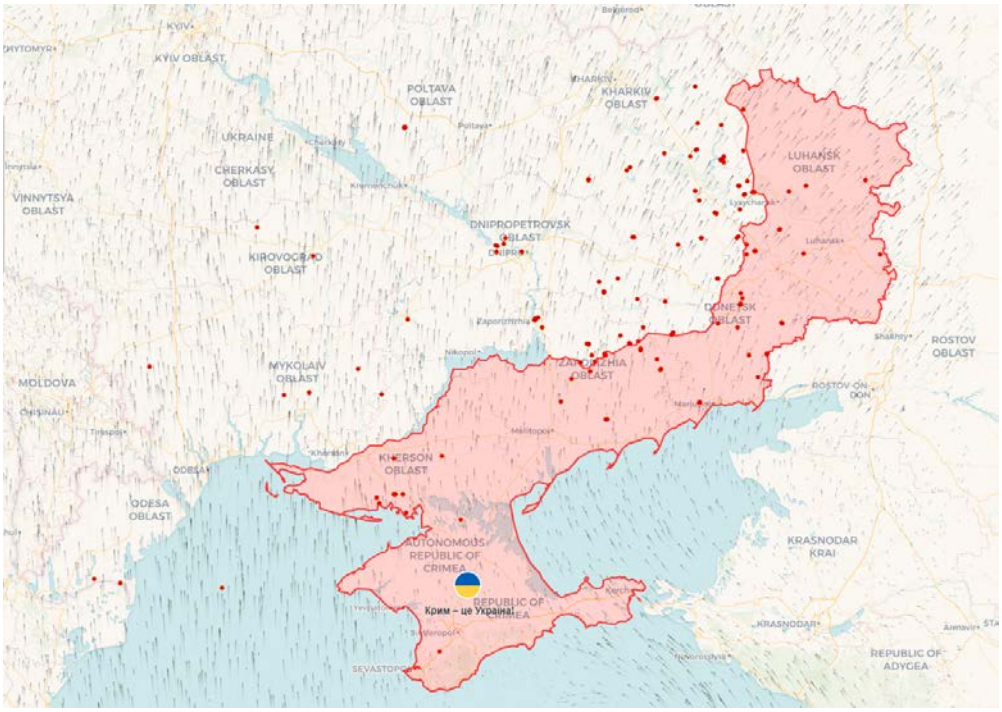

Рис. 1 Карта пожеж на території України (березень 2024р.) [1]

Станом на липень 2022 року, лінія фронту на території України мала досить інший вигляд. На той час, основною характерною рисою була більша інтенсивність бойових дій, під окупацією знаходились правобережжня Херсонської та більша частина Харківської областей (рис.2).

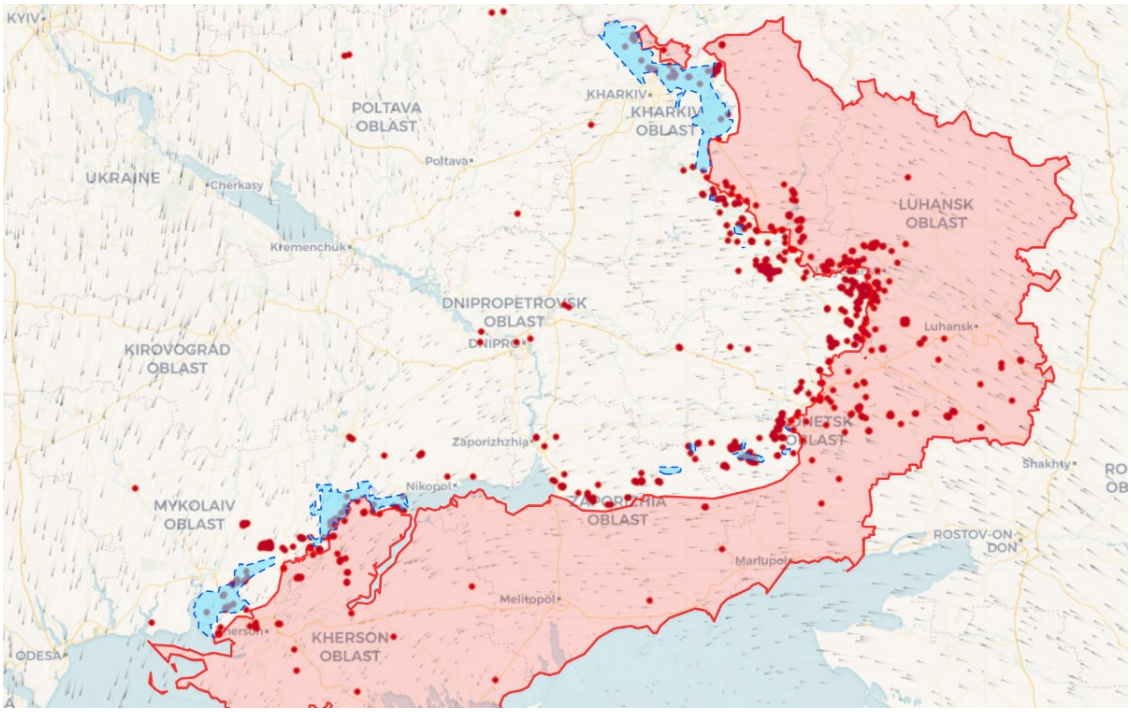

Рис. 2 Карта пожеж на території України (липень 2022р.) [1]

Аналізуючи дані зображення, можна зробити висновок, що кількість пожеж прямопропорційно залежить інтенсивності боїв та місця проходження лініїї фронту. Для південної та східної частини України характерна степова місцевість. В основному, деревні насадження зустрічаються уздовж доріг та річкових долин. Найбільшими лісовими масивами, біля яких проходить лінія фронту залишаються: поблизу м. Лиман Перший та річки Оскіл, Кремінські ліси, НПП «Святі гори» м. Часів Яр та м. Торецьк (рис. 3.).

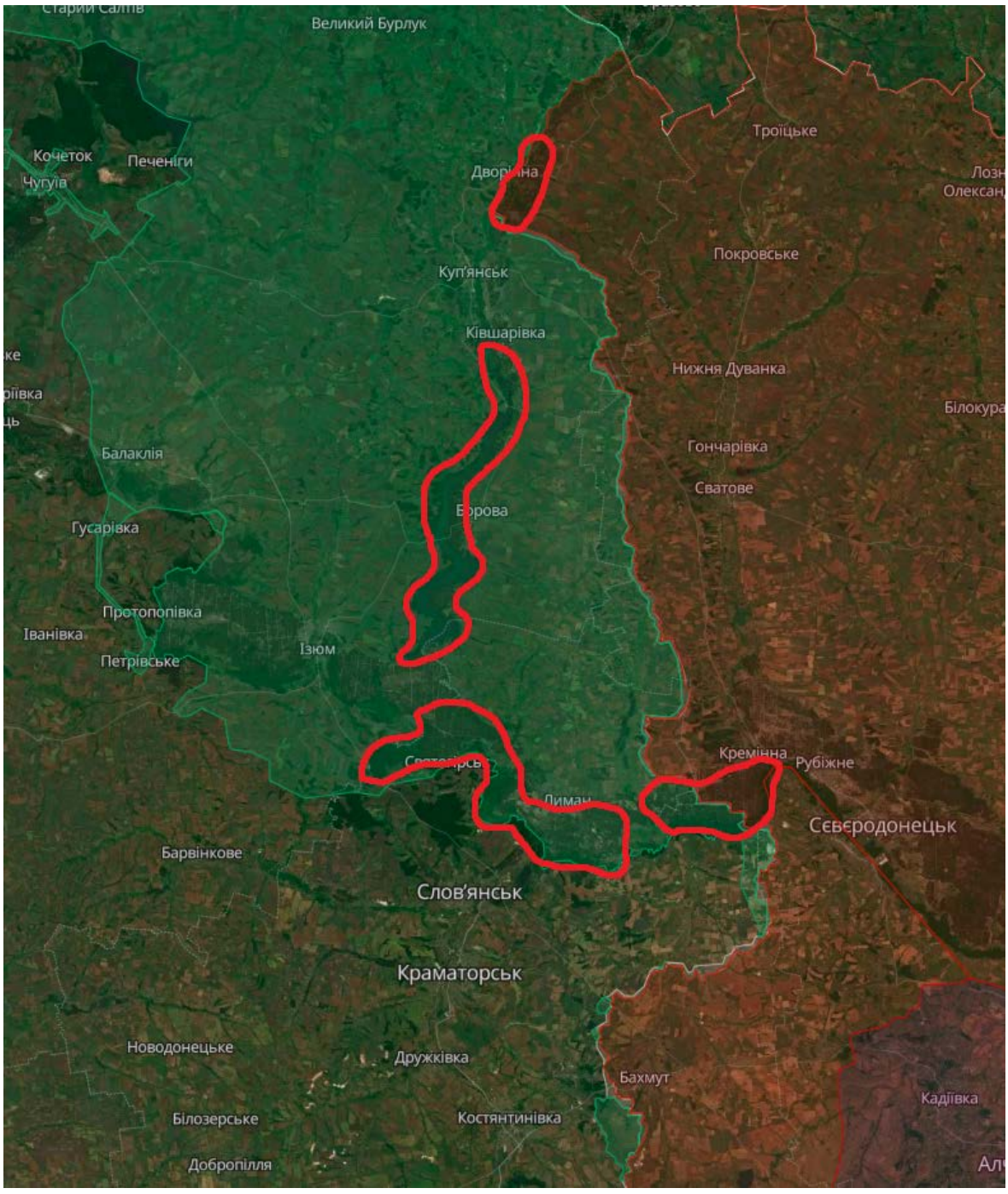

Рис. 3 Карта лісових насаджень вздовж лінії фронту

Негативний вплив на ліси та екосистеми за участю деревних і чагарникових порід під час воєнних дій на території України проявляється внаслідок [2]:

- загоряння лісів, лісових і полезахисних смуг після їх прямого ураження, виникнення локальних пожеж і неможливості (через недоступність до них) їх гасіння;
- загоряння лісів у зоні об'єктів підвищеної небезпеки, наприклад АЕС і їх зонах відчуження, що складає не тільки пряму загрозу саме для лісу, а й для численних стратегічних ядерних об'єктів;
- виникнення пожеж у лісах, які російські війська умисно підпалювали і які свого часу неймовірними зусиллями штучно створені в степовій зоні, зокрема і на заповідних територіях, оскільки ці екосистеми вельми уразливі та й на їх відновлення потрібні десятиліття і навіть століття;
- знищення природнозаповідних об'єктів на значних площах (національні природні парки «Святі гори», «Олешківські піски», Чорноморський та Чорнобильський біосферні заповідники, «Асканія Нова») та на менших за площею територіях різних категорій заповідання;
- знищення зелених насаджень у населених пунктах.

Обстріли житлових масивів, об'єктів промисловості та інфраструктури і зелених насаджень довкола і всередині них призводять до пожеж, які спричиняють додаткове забруднення повітря, фунту і вод, пошкоджень комунікацій підприємств та інших об'єктів підвищеної екологічної небезпеки. За відсутності та неможливості ліквідації негативних наслідків ці явища потенційно збільшують масштаби негативного впливу на довкілля. Наземні міни та снаряди залишають тривалий слід у навколишньому середовищі і є серйозною загрозою для довкілля навіть через десятиліття після використання.

Повномасштабна війна Росії проти України призвела до сплеску лісових пожеж по всій країні. Боротьба з ними ускладнюється війною, яка зв'язує всі ресурси, та нерозірваними мінами, що забруднюють територію. «18,5% території України вкриті лісами, і майже третина цих лісів складається з легкозаймистих сосен», – каже Йоганн Гольдаммер з Глобального центру моніторингу пожеж (GFMC) [3].

Зменшення кількості пожеж внаслідок ведення бойових дій є важливим завданням для забезпечення безпеки життя та майна людей, а також збереження навколишнього середовища. Саме тому, можна запропонувати основні заходи, які можуть бути вжиті для цього:

- навчання та підготовка військових під час ведення бойових дій, включаючи правильне обходження з вогнем, безпечне зберігання боєприпасів та ведення операцій у разі пожежі.
- використання дронів, тепловізорів та інших сучасних технологій може допомогти виявляти та вирішувати пожежі на ранніх стадіях.
- проведення регулярних інспекцій і обслуговування вогнегасників, пожежних гідрантів та іншого обладнання може запобігти їхньому відмову в критичний момент.
- розробка та практичне впровадження планів евакуації та пожежних заходів може зменшити ризик людських втрат у разі пожежі.
- міжнародна співпраця, задля для обміну досвідом та ресурсами з метою запобігання пожежам під час ведення бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. SaveEcoBot. URL: https://www.saveecobot.com/fire-maps#6/48.879/31.113
2. Пожежі в лісах і збитки завдані ними внаслідок воєнних дій. URL: https://www.forester.org.ua/pozhezhi-v-lisah-i-zbytky-zavdani-nymy-vnaslidok-voyennyh-dij/
3. В Україні через війну різко зросла кількість лісових пожеж, – дослідження. URL: https://texty.org.ua/fragments/110368/v-ukrayini-cherez-vijnu-rizko-zrosla-kilkist-lisovyh-pozhezh-doslidzhennya/

Надія ШЕЙКО, канд. іст. наук, доцент
e-mail: naksuq@gmail.com
Вадим КОЗАЧЕНКО, здобувач вищої освіти
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»,
м. Ніжин, Україна

ВПЛИВ ФІЗИЧНО-МЕХАНІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК КОРМОВИХ РЕЧОВИН І МОЛОТКОВИХ ПОДРІБНЮВАЧІВ НА ПРОЦЕС ФРАГМЕНТАЦІЇ

Ключові слова: *дробарка, кормовий матеріал, подрібнення, фізико-механічні властивості, ефективність.*

Вступ: В сучасних умовах розвитку сільського господарства та інших галузей економіки велике значення набуває оптимізація виробничих процесів, зокрема, вивчення та удосконалення роботи подрібнювача. Специфіка взаємодії робочих органів цих пристроїв із перероблюваною сировиною визначає їхню ефективність та якість виробленого продукту.

Постановка проблеми в даному дослідженні полягає в глибокому аналізі взаємодії робочих органів подрібнювача із різноманітною сировиною. Здійснення такого аналізу дозволить визначити фактори, що впливають на якість роботи подрібнювачів, а також знайти оптимальні шляхи їхнього удосконалення.

Дослідження структурно-технологічних параметрів та характеристик кормових речовин при подрібненні сировини є необхідним кроком у розв’язанні вказаних завдань. Це дозволить зрозуміти особливості впливу робочих органів на перероблювані матеріали та визначити оптимальні умови для досягнення максимальної ефективності процесу подрібнення.

Отже, дана робота спрямована на вирішення актуальних завдань у сфері вдосконалення подрібнювачів, які можуть мати велике значення як для сільського господарства, так і для інших галузей економіки, де використання подібних пристроїв є необхідним.

Мета: Мета даного дослідження полягає в глибокому вивченні взаємодії робочих органів подрібнювачів з перероблюваною сировиною з метою визначення причин, що впливають на якість їх роботи. Основний акцент робиться на сільському господарстві, але розглядаються також можливості застосування отриманих результатів у інших сферах економіки, де важлива ефективна обробка сировини.

Результати:

Головні чинники, які впливають на технологічні, механічні і конструктивні, компоненти продуктивності роботи подрібнювачів є: вологість вихідної сировини, її однорідність за розміром і міцнісні властивості; рівномірність завантаження дробильної камери; обертова швидкість на кінцях молотків; повітряний режим подрібнювальної камери; діаметр подрібнювальної камери і ротора; кількість і товщина молотків; зазор між кінцями молотків і поверхнею подрібнювальної камери; конструктивні особливості і розміри решіт. Аналізуючи вплив вологості зерна, як одного з основних технологічних факторів, деякі дослідники прийшли до загального висновку, що із зміною вологості змінюється якість розмелювання і енерговитрати. Виявлено, що із збільшенням вологості на 1% збільшуються енерговитрати процесу на 6% і розмір частинок на 3%. При цьому, при збільшенні вологості зерна понад 10%, за даними випробувань, швидко зростають енерговитрати і зменшується інтенсивність нарощування ступеня помелу.

Збільшення вологості листостеблової маси на 1% у проміжку від 12 до 15% викликає зростання питомої витрати енергії на 10,8 МДж/т, тоді як у проміжку від 18 до 20% ця витрата становить 18,0 МДж/т. Експериментальні дослідження дозволяють визначити, що оптимальне технологічне подрібнення фуражного зерна доцільне в умовах вологості 12...13%.

Розмір та однорідність частин подрібненого матеріалу суттєво впливають на ступінь подрібнення, продуктивність та енергетичні витрати. На сам процес подрібнення впливає не лише розмір частин, а й їх форма. Попереднє руйнування вихідного матеріалу змінює його габарити та однорідність, а також призводить до формування мікротріщин, які утворюють "зони передруйнування", що впливають на подрібнення зерна з меншими витратами енергії. Так, двоетапне подрібнення зерна за допомогою молоткової дробарки ДКУ-М підвищує ефективність у 2...3 рази і знижує

енергозатрати на подрібнення в 2 рази. Важливо відзначити, що попереднє руйнування пов'язане із додатковими енергетичними витратами та вимагає модифікації конструкції і збільшення металевої місткості.

Ступінь завантаження дробильної камери також впливає на весь процес подрібнення. Науковці рекомендують, щоб завантаження дробильної камери було оптимальним для кожного режиму роботи. Також існують точки зору і рекомендації стосовно завантаження дробильної камери так, щоб дробарка функціонувала у режимі перевантаження, а без використання решіток – з подальшим подрібненням матеріалу. Завантаження дробильної камери пов'язане із швидкістю подачі матеріалу, і для підвищення ефективності ударів молотків за рахунок збільшення швидкості зіткнення рекомендується використовувати прискорюючий ротор.

Колова швидкість молотків є основним динамічним фактором, який враховується при класифікації механічних впливів. Збільшення колової швидкості молотків інтенсифікує процес подрібнення, який відбувається у камері подрібнення, і впливає на швидкість виведення подрібненого продукту з неї.

Проведені експерименти дозволяють зробити висновок, що оптимальне значення колової швидкості молотків для подрібнення знаходиться у межах від 90 до 109 м/с. За іншими дослідженнями для подрібнення зерна відповідає колова швидкість молотків від 100 до 120 м/с, оскільки збільшення цієї швидкості сприяє поліпшенню гранулометричного складу подрібненого продукту.

Також приходимо до висновку, що підвищення ефективності процесу подрібнення, використання енергії зворотного повітряного потоку у роботі дробарки в закритій повітряній системі, дозволяє вдосконалити конструктивно-технологічну схему дробарки. Встановлено також, що використання додаткового вентилятора на молоткових дробарках дозволяє підвищити їх продуктивність на 6...40%, оскільки при розмелюванні зернового або стеблового матеріалу. Діаметр камери розмелювання і ротора впливає на економічні характеристики роботи дробарки. Зменшення діаметра ротора призводить до зменшення енергії, потрібної для переміщення матеріалу, і його діаметр повинен вибиратися в межах від 200...500 мм.

Висновок із проведених досліджень свідчить, що використання дробарок із меншим діаметром призводить до менших витрат енергії та покращує якість

подрібненого матеріалу. Рекомендується визначати відношення діаметра до довжини ротора в межах від 1,5...1,7 для одного типу дробарок і від 4 до 7 для іншого.

Деки виконують важливу роль, бо не лише відбивають матеріал, але й допомагають гальмувати кільцевий шар. Використання рифленої деки, порівняно з декою із центрмолотками, зменшує енергоспоживання розмелювання на 10...28%. Решето в дробарці є не лише сепараційним, але й активним робочим органом, яке суттєво впливає на весь процес розмелювання. Дослідження форм отворів і конструкцій решіт підтверджує, що теркові решета забезпечують кращу сепарацію порівняно з гладкими поверхнями з круглими отворами. Однак виготовлення теркових решіт є основною перешкодою для їх широкого впровадження в виробництво.

Висновки: На основі результатів експериментів ми прийшли до висновку, що зі збільшенням активного площі решета спостерігається зменшення витрат енергії і підвищення продуктивності. Великий інтерес викликає процес подрібнення в подрібнювальній камері. Застосувавши метод кінозйомки з високою швидкістю, дійшли висновку, що зерно, яке потрапляє в цю камеру, майже не впадає під удари молотків у зоні завантаження, а негайно вступає в обертовий рух, створений ротором дробарки. У зв’язку з цим молотки впливають на весь шар матеріалу. Аналізуючи результати кінозйомки, прийшли до висновку, що швидкість переміщення частинок різних розмірів є нерівномірною. Великі частинки в основному розташовані на робочій поверхні решета і деки, тоді як дрібні частинки перебувають у зоні впливу молотків, що призводить до подальшого подрібнення.

Отже, аналізуючи представлений матеріал та розглядаючи фактори, які впливають на ефективність молоткових дробарок, можна зробити висновок, що отримані в ході досліджень результати мають протилежний характер. Це пояснюється тим, що досліди проводилися та досліджувалися окремо.

На сучасному етапі все більше поширюється в різних галузях сільського господарства використання методу планування експерименту, що забезпечує пошук оптимального ходу технологічного процесу. Застосування методики багатофакторного експерименту при вивченні оптимальних умов проходження

технологічного процесу на молоткових дробарках дозволило отримати оптимальні значення параметрів, що використовуються для конкретних конструкцій дробарок.

Перспектива подальших досліджень у цьому напрямку може включати детальніші аналізи взаємодії робочих органів розмелювачів і перероблюваної сировини з урахуванням різноманітних факторів, таких як вологість, розмір часток, температура та інші параметри. Дослідницька робота може бути спрямована на вивчення конкретних причин, що впливають на якість роботи розмелювачів, таких як знос робочих органів, неоднорідність сировини та інші фактори, які можуть впливати на ефективність процесу.

Окрім того, можна провести додаткові дослідження щодо розробки та вдосконалення технологій розмелювання, включаючи використання нових матеріалів для робочих органів, оптимізацію конструкції подрібнювачів та вдосконалення систем керування.

Загалом, подальші дослідження у цьому напрямку мають потенціал розширити наше розуміння взаємодії розмелювачів і сировини, сприяти вдосконаленню технологій та забезпечити підґрунтя для розвитку більш ефективних і сталих виробничих процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кормоприготувальні машини та агрегати. Особистий сайт викладача - Головна сторінка. https://mtf.at.ua/index/kormoprigotuvalni_mashini_ta_agregati/0-36
2. Перший ступінь подрібнення. (б. д.). StudFiles. https://studfile.net/preview/5283815/page:3/
3. Візуальний супровід на тему "Приготування кормів". (б. д.). Освітній проект «На Урок». https://naurok.com.ua/vizualniy-suprovid-na-temu-prigotuvannya-kormiv-223866.html
4. Випуск 23 «Загальні професії хімічних виробництв» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП). (б. д.). Експертус Кадри — Цифрове видавництво Експертус. https://ek.expertus.com.ua/laws/14462

Альона ЯЛОВА, канд. техн. наук, доцент
ORCID:0000-0003-0926-542X
Олег БАЖЕНОВ, здобувач вищої освіти
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕПЛОНАСОСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ КОГЕНЕРАЦІЇ

Ключові слова: *утилізація, джерела теплоти, вторинні енергоресурси, температура, теплова енергія*

Вступ: Термодинамічна досконалості теплових електричних станції (ТЕС) досягла своєї межі майже 50 років тому, що визначалось початковими параметрами пара, які обмежуються властивостями застосовуваних матеріалів теплоенергетичного обладнання. Підвищення техніко-економічних показників ТЕС це пошуку нових нетрадиційних шляхів. Одним з найкращих рішень поданого завдання може розглядатися застосування теплонасосних технологій для рекуперації енергетичного потенціалу скидних низькотемпературних потоків, що є в достатній кількості в технологічній схемі ТЕС. [1]

Мета: Метою роботи є оцінити та порівняти можливості використання низькопотенційної теплової енергії.

Результати: Теплові насоси (ТН) перетворюють теплову низько потенційну енергію в енергію більш високого потенціалу, придатну для практичного використання, знайшли широке застосування в світі та в системах теплохладопостачання об’єктів житлово-комунального господарства [1]. В теплонасосній техніці за останні роки відбулося ряд звершень які пов’язані зі збільшенням одиничної потужності агрегатів, з ростом температури теплоносія в контурі високого тиску, з підвищенням енергетичної ефективності перетворення енергії. Саме це дозволяє розглядати можливість впровадження ТН в технологічні схеми ТЕС. А саме тепло що втрачається з циркуляційною водою при конденсації пари або скидна теплота яка була відведена з рідинами що охолоджують енергетичне обладнання, може бути повторно використана та перетворена в тепловому насосі,

наприклад, для підігріву магістральної води в теплових мережах, підігріву підживлювальної хімічно очищеної води, для опалення і гарячого водопостачання приміщень станції і пристанційного селища. При цьому з'являється можливість витиску пари теплофікаційного відбору в мережних підігрівачах і його використання в частині низького тиску турбіни для виробництва додаткової електричної потужності. [2]

Відомо, що втрати теплоти в конденсаторах парових турбін є найбільш значними при оцінці економічної ефективності ТЕС. У конденсаційних турбоустановках з циркуляційної водою в навколишнє середовище скидається до 60-70% загальної теплоти на турбоустановку. Втрата теплоти в конденсаторах теплофікаційних турбоустановок досягає значень 20-60% в залежності від режиму (теплофікаційного або конденсаційного) і графіка роботи. [3]

Можливість застосування на ТЕС тепло насосних технологій для рекуперації низкопотенційної теплоти, яка традиційно втрачається з метою підвищення ефективності використання первинного палива є перспективним енергозберігаючим рішенням.

При когенерації використання палива в єдиному циклі на теплоелектроцентралі (ТЕЦ) є більш ефективним, ніж їх окреме виробництво на ТЕС теплоти та електричної енергії або в районних котельнях виробництво теплоти . Особливістю на ТЕЦ є експлуатації теплофікаційних турбін, що обумовлені режимом роботи. Робота по електричному графіку теплофікаційної турбіни з незалежним завданням тепло – електронавантажень характеризується збільшеними втратами теплоти з циркуляційною водою.

При відсутності зовнішнього теплового споживання (коли турбіна працює в конденсаційному режимі) теплове навантаження є незначним і покривається за рахунок створення нерегульованих відборів пари понад регенерацією. В такому режимі парогенератора майже вся пара направляється в конденсатор турбіни і теплота його конденсації втрачається з циркуляційної водою. Для зменшення споживання природного первинного палива на ТЕЦ та підвищення економічності можна застосовувати утилізацію низько потенційного тепла, яке до цього витрачалось в навколишнє середовище.

Впровадження такої утилізації можна виконати на базі Криворізької теплової електричної станції із загальною встановленою потужністю 2 820 МВт. На ТЕС енергетичне обладнання складається з 10 дубль-блоків по 282 МВт, з котлами П-50 (4 блоки) та ТАП-210А (6 блоків), з турбінами К-300-240-2 (блоки № 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10) і К-300-240 (блоки № 6, 7, 8).

З циркуляційної водою, крім теплоти конденсації основного потоку пара $Q_К$, через низький температурний потенціал втрачається теплота, відведена при охолодженні обмоток і стали турбоелектрогенераторів, охолодженні масла і енергетичного обладнання. Наявність втрат призводить до зниження енергетичної ефективності ТЕС.

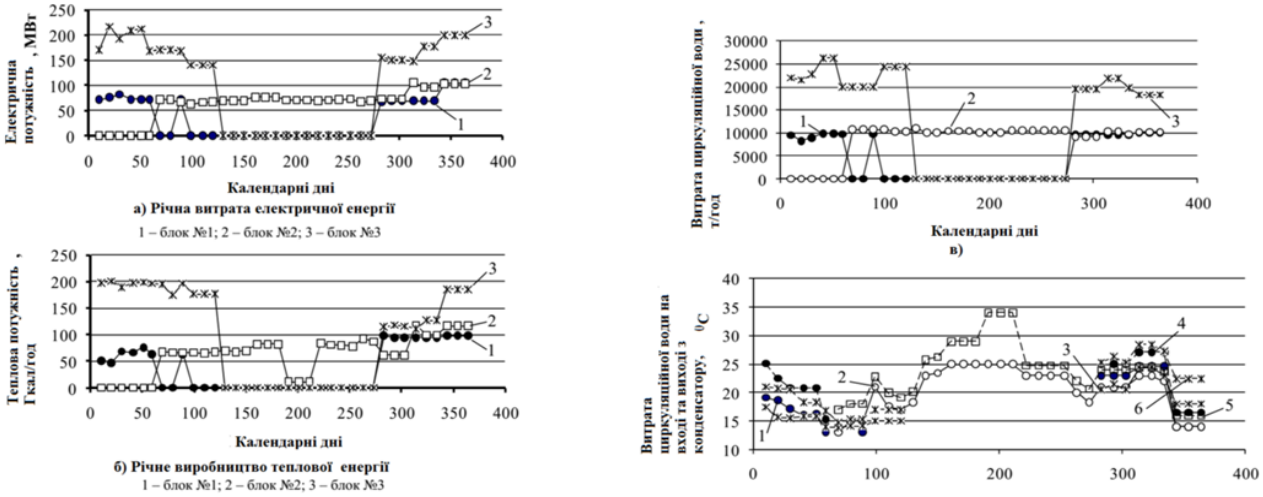

Рис.1 Показники режимних карт експлуатації обладнання.

Аналіз графіків показує, що навантаження вкрай нерівномірне.

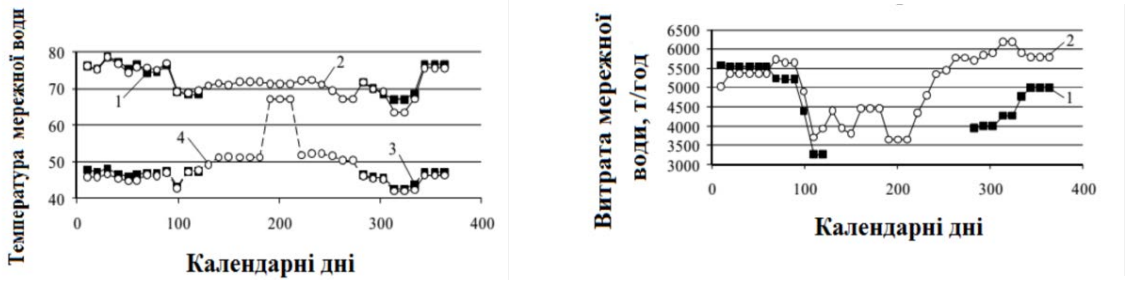

Рис 2 Параметри мережної води по магістралях станції:

1 - магістраль №1 пряма; 2 - магістраль №2 пряма;

3 - магістраль №1 зворотна; 4 - магістраль №2 зворотна;

Аналізуючи параметри мережної води в магістралі її повернення від споживача ,параметри циркуляційної води, що виходить з конденсаторів парових турбін (Рис. 2), неважко помітити, що існує потенційна можливість повторного використання скидної теплоти циркуляційної води за допомогою теплових насосів для зменшення витрат теплоти по станції для цілей теплофікації. Температура циркуляційної води навіть в зимові холодні дні не знижується нижче 13 ° С, що задовольняє при використанні її в теплових насосах в якості низькопотенційної теплоти.

При використанні технологічних та теплових схем впровадження теплонасосних установок (ТНУ) найбільший потенціал закладено у скидній теплоті циркуляційної води після конденсаторів турбін для ступеневого підігріву підживлювальної води до температури в зворотній магістралі або для підігріву мережної води зі зворотної магістралі. Схема використання теплоти скидної циркуляційної води після конденсаторів парових турбін і передачі в зворотну магістраль зображена на рис.3

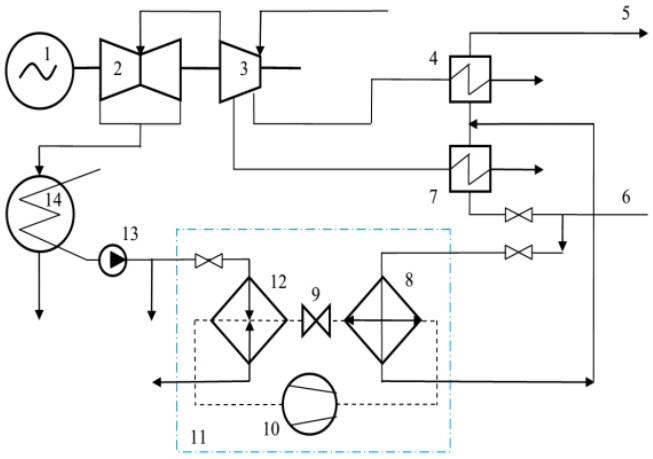

Рис. 3 Принципова схема використання ТН для підігріву мережної води на ТЕЦ. 1 - електричний генератор блоку; 2 - ЦНТ турбіни; 3 - ЦСТ турбіни; 4 - мережевий підігрівач 2-го ступеня; 5 - гаряча мережева вода до споживача; 6 - холодна мережева вода від споживача; 7 - мережевий підігрівач 1-го ступеня; 8 - конденсатор ТН; 9 - терморегулюючий вентиль ТН; 10 - компресор ТН; 11 - тепловий насос; 12 - випарник ТН; 13 - циркуляційний насос; 14 - конденсатор турбіни

Досліджуючи оціночні розрахунки , які наведені в роботі [4], припускаємо , що при витраті циркуляційної води на три блоки в зимовий час 30000 т / год з

мінімальною температурою 14 ° С і охолодженні її на 2 ° С у випарник теплового насоса економія теплоти складе 88 Гкал / год. Ця теплота може бути передана мережевій воді замість викиду в навколишнє середовище, що еквівалентно економії 12,6 т у. т. / рік.

На станції існує ще теплота скидної теплоти, що відводиться при охолодженні енергетичного обладнання.

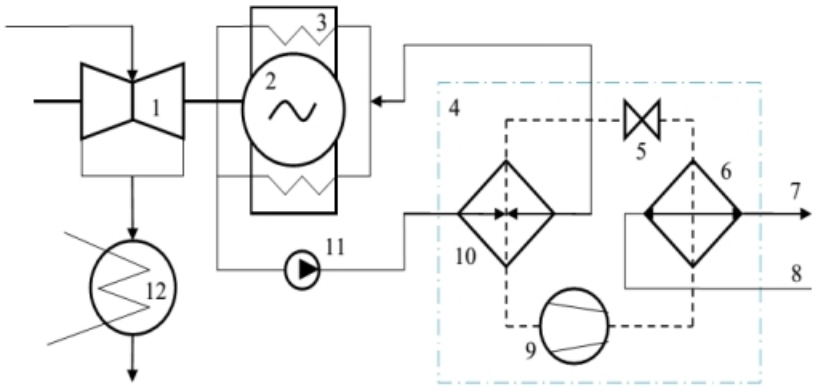

Рис.3.4 Принципова схема використання ТН для утилізації теплоти, що відводиться при охолодженні електрогенератора: 1 - ЦНТ турбіни; 2 - електричний генератор блоку; 3 - система охолодження електрогенератора; 4 - тепловий насос; 5 - терморегулюючий вентиль ТН; 6 - конденсатор ТН; 7 - нагріта підживлююча вода; 8 - холодна підживлююча вода; 9 - компресор ТН; 10 - випарник ТН; 11 - насос теплоносія системи охолодження електрогенератора; 12 - конденсатор турбіни.

Аналізуючи данні роботи ТЕС можна зробити висновки, що застосовуючи дану схему можна отримати економію палива приблизно 300 т/год на підігрів води, що підживлює.

Висновки: Приведені схеми показують технічну здійсненність і перспективність теплонасосного напрямку у використанні низькопотенційної теплоти ТЕС.

Застосування ТНУ на ТЕЦ та ТЕС вигідно не тільки технологічно (збільшується вакуум в конденсаторі і вироблення електроенергії підвищується), а й економічно (підвищення теплової потужності ТЕЦ або реальна економія палива без зайвих капітальних витрат).

Основною метою впровадження ТНУ в технологічну схему ТЕС є зменшення витрат первинного палива для виробництва тепла й електроенергії.

Перспективи подальших досліджень: дослідження застосування ТН на ТЕС від Австрійська компанія OCHSNER в Україні.

Конфлікт інтересів. Відсутній

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безродний М.К., Притула Н.О. (2012) енергетичга ефективність теплонасосних схем теплопостачання. Київ, НТУУ « КПІ»
2. Walter Grassi. Heat Pumps Fundamentals and Applications, 2018, p. 74.
3. Васильєв Г.П., Шилкін Н.В. Використання низькопотенційної теплової енергії землі в теплонасосних системах // АВОК. 2003. № 2.
4. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю. Енергозбереження як напрям підвищення безпеки критичних систем житлових будинків. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. №2. Т. 1. С. 72-76

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 2. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ, ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ ТА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

SECTION 2. BIOLOGICAL SCIENCES, VETERINARY SCIENCES AND AGRICULTURE

Liliia HAVRYLIUK, Doctor of Philosophy
e-mail: gavriluklilia410@gmail.com ORCID: 0000-0001-6901-0766
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

SPORULATION OF THE PATHOGEN ON WINTER WHEAT PLANTS UNDER THE INFLUENCE OF DIFFERENT CULTIVATION TECHNOLOGIES

Key words: *micromycetes, conidia, strategies, winter wheat, sporulation, chlamydospores.*

Introduction. It is known that phytopathogenic fungi of the necrotrophic type of nutrition are characterized by wide specialization and the ability to form a significant number of infectious structures, such as: mycelia, sclerotia, micro and macroconidia, chlamydospores, ascocarps with ascospores that are stored on plant remains, seeds and at the base and from year to year. Year is the main source of the formation of agricultural crops. Under the influence of biotic, abiotic and anthropogenic environmental factors, they are able to change their life strategies and feed as parasites on vegetative plants or as saprotrophs on plant remains in the soil [1, 2]. In the process of interaction of mushroom populations with plant varieties using different cultivation technologies, they face a choice between K, r and L life strategies [3]. Most anomorphic fungi are haploid r-strategists. The formation of vegetative resting structures - chlamydospores and sclerotia, which ensure the preservation of the species, indicates the transition of the micromycete to K and L life strategies. The main indicator for evaluating the superiority of r, K or L strategies is the ratio of the reproductive and generative phases of the mushroom development.

The purpose of the study: to study changes in the life strategies of the micromycete F. oxysporum under different winter wheat cultivation technologies.

The results. According to the results of the study, it was established that during the maturation phase under mixed and traditional growing technology, the intensity of chlamydospore sporulation decreases and ranges from 0.14 million pcs./ml on the Skagen variety to 0.91 million pcs./ml on the Oberig Myronivskyi variety, and the number of conidia significantly increases, especially under traditional growing technology, and reaches an average of 2.91 million units/ml on the roots of both varieties. It should be noted that an

increase in chlamydospores was observed under the mixed cultivation technology, and at the end there was an increase in the number of conidia, especially on the roots of the Oberig Myronivska variety, which amounted to 2.29 million units/ml. This is inherent in the K-strategy, which turns into the r-strategy. It can be assumed that changes in the soil environment are observed under the influence of drugs with a different spectrum of action, which cause negative conditions for the development of the F. oxysporum fungus and lead to its intensive reproduction and spread in the environment.

With the traditional cultivation technology, a significant increase in the number of conidia was observed, which was almost 10 times greater than the number of chlamydospores on the roots of both varieties. This is characteristic of r-strategists, which under the influence of adverse factors, namely pesticide load, are capable of rapid reproduction in order to occupy the most space in the agrocenoses of grain crops.

According to the organic cultivation technology (without the introduction of drugs), a significant increase in chlamydospores was observed, where their number was 3.55 million units/ml on the roots of the Skagen variety, and 3.91 million units/ml on the Oberig Myronivskyi variety, while the number of conidia was an average of 0.35 million units/ml. This indicates that the formation of resting structures prevailed in winter wheat crops, and the number of conidia was minimal compared to other cultivation technologies, which is characteristic of L-strategists.

Under the organic cultivation technology with the introduction of biological preparations, a significant increase in chlamydomspores was observed in winter wheat crops, which amounted to 1.41 million pcs/ml on the Oberig Myronivskyi variety, at the same time, when sowing the Skagen variety, their number was less and amounted to 1.02 million pcs/ml At the same time, the sporulation of conidia was less and amounted to 0.98 million units/ml on the Oberig Myronivsky variety, and 0.73 million units/ml on the Skagen variety. It should be noted that with this technology, we observed the smallest number of infectious structures during the ontogenesis of plants, and the number of conidia and chlamydospores did not differ significantly.

It is characteristic of K-strategies that if the resistance of the environment increases, there is not an increase in the rate of reproduction, but a decrease in the rate of extinction, which ensures the existence of the strain.

Conclusions. Therefore, in the process of selection of plant varieties for resistance to phytopathogenic fungi, it is advisable to evaluate varieties of cultivated plants according to indicators of their influence on the intensity of sporulation and life strategies of micromycetes, which will make it possible to create sustainable ecosystems in agrophytocenoses. Based on the results of research, it can be said that plants grown using organic technology are more environmentally friendly.

REFERENCES

1. Doehlemann, G., Ökmen, B., Zhu, W., Sharon, A. (2017). Plant pathogenic fungi. *Microbiology spectrum*, *5*(1), 5-1. DOI: https://doi.org/10.1128/microbiolspec.funk-0023-2016.
2. Tariqjaveed, M., Mateen, A., Wang, S., Qiu, S., Zheng, X., Zhang, J., Sun, W. (2021). Versatile effectors of phytopathogenic fungi target host immunity. *Journal of Integrative Plant Biology*. 63(11). 1856-1873. DOI: https://doi.org/10.1111/jipb.13162.
3. Ryabova, N., Tupolskikh, T., Serdyuk, V., Gordeeva, N. (2021). Analysis of infection with fungi of the genus Fusarium seed and vegetative organs of crops. In *E3S Web of Conferences*, Vol. 273, p. 01019. DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202127301019.

Руслан АМІНОВ, канд. біол. наук, старший викладач
e-mail: 91_amin_91@ukr.net ORCID: 0000-0002-8471-1525
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДИЧНИХ П'ЯВОК ПРИ ІМУНОСУПРЕСИВНИХ ТА ІМУНОДЕФІЦИТНИХ СТАНАХ

Ключові слова: *медичні п'явки, імуносупресивні стани, імунодефіцит.*

Вступ. У 21 ст. за рахунок зниження резистентності у тварин і людей зросла кількість захворювань інфекційної та неінфекційної природи, імунна система почала слабо або неправильно реагувати на дію різних патогенів. У результаті чого вчені активно почали шукати різні способи й методи боротьби з даними недугами. Синтезуються і виділяються нові біологічно активні речовини (БАР) рослинного та тваринного походження із імуномоделюючими та іншими терапевтичними ефектами. До найбільш актуальних БАР тваринного походження належать речовини, які отримують із організму медичних п'явок. Оскільки медичні п'явки в своєму організмі мають більше 100 БАР різної природи, які володіють широким спектром терапевтичної дії [1-6].

Мета. Дослідити вплив комплексу БАР медичної п'явки на стандартну створену хімічну модель імунодефіцитного стану (за допомогою препарату Ендоксан) у лабораторних нелінійних щурів різних вікових груп.

Результати. Створено 2 групи тварин: перша – контрольна з введенням ендоксану; друга, якій після введення ендоксану на другу добу вводився дозовано водно-сольовий екстракт медичної п'явки виду *Hirudo verbena*. Досліджено місячних, двомісячних та трьох місячних щурів. У результаті виявлено, що у дослідної групи щурів усіх вікових груп гематологічні (загальна кількість еритроцитів і лейкоцитів, лейкоцитарна формула крові) й імунологічні (фагоцитарна активність нейтрофілів) показники крові значно підвищуються (відновлюються) під дією водно-сольового екстракту медичної п'явки у порівнянні з контрольною групою тварин. У якої дані показники практично залишаються знижені протягом 3 тижнів, що свідчить про ефективність даного імуносупресивного препарату.

Висновки. Швидке відновлення гематологічних та імунологічних показників крові у імуносупресивних лабораторних тварин на водно-сольовий екстракт медичної п’явки, може свідчити про можливість ефективного застосування екстракту при імуносупресивних та імунодефіцитних станах.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому більш детально будуть вивчені інші імунологічні показники крові та лімфоїдних органів.

Конфлікт інтересів. Не маю конфлікт інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Krashenyuk, A. I. (2020). “Neurotrophic (Neural Stimulating) and Neuromediator Effects of *Hirudo medicinalis*. Pathogenetic Mechanism of Treatment of Diseases of the Nervous System of the Human″. Acta Scientific Medical Sciences, 4(3), 4-9.
2. Aminov, R. (2023). The influence of the water-salt extract of the medicinal leech *Hirudo verbana* Carena, 1820 on the general course of embryogenesis in rats after intraperitoneal administration. Studia Biologica, 17(2), 85–94.
3. Trenholme, H. N., Masseau, I., Reinero, C. R. (2021). Hirudotherapy (medicinal leeches) for treatment of upper airway obstruction in a dog. Journal of Veterinary Emergency and Critical Care, 31(5), 661-667.
4. Huang, H., Lei, R., Li, Y., Huang, Q., Gao, N., Zou, W. (2021). *Hirudo* (Leech) for proliferative vitreous retinopathy: a protocol for systemic review and meta-analysis. Medicine, 100(3), e24412.
5. Dudhrejiya, A.V., Pithadiya, S. B., Patel, A. B. (2023). Medicinal Leech Therapy and Related Case Study: Overview in Current Medical Field. J Pharmacogn Phytochem, 12(1), 21-31.
6. Chhayani, K., Daxini, P., Patel, P. (2023). An Overview on Medicinal Leech Therapy. Journal of Pharmacy and Pharmacology, 11, 107-113.

Андрій БОЛОВАЦЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: Bolovackiy@gmail.com
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ РІВНЕМ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЯКІСТЮ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ключові слова: *якість життя, фізична активність, фізичне здоров'я, психологічне здоров'я, студенти.*

Вступ. Якість життя – це не просто рівень доходу чи доступ до благ. Це складне поняття, що охоплює як матеріальні, так і духовні аспекти людського існування. Згідно з визначенням ВООЗ, якість життя – це суб'єктивне сприйняття людиною свого життя, яке ґрунтується на її цінностях, очікуваннях, стандартах та інтересах. Це те, як людина оцінює своє місце в житті у контексті культури та суспільства, в якому вона живе.

Мета – оцінка взаємозв'язку між рівнем фізичної активності та якістю життя студентів вищих навчальних закладів.

Результати. Категорія якості життя, що з'явилась у науковому обігу у 60-ті роки XX століття, спершу використовувалася для оцінки рівня життя людей у різних соціальних умовах, природному середовищі та на роботі. Згодом дослідження цієї теми значно розширилися, з'явились нові визначення та методики, де в центрі уваги опинилася особистість людини, її емоції та внутрішній стан [1, с. 112].

В Україні активно проводяться дослідження в цій галузі, публікуються праці, де теоретично обґрунтовуються та визначаються показники якості життя окремих груп населення. Сучасні наукові розвідки розглядають якість життя людини як інтегральну характеристику її стану, що складається з трьох основних компонентів: фізичного психологічного та соціального. Комплексне вивчення цих компонентів дає змогу оцінити рівень якості життя як окремої людини, так і цілих груп населення. Це дозволяє визначити, які саме фактори впливають на покращення або погіршення якості життя, та розробити заходи щодо їх покращення.

Студенти – це особлива група людей, яка зазнає значного інтелектуального та емоційного навантаження. Розумова праця в умовах дефіциту часу, поєднана з постійним стресом, робить їх однією з найуразливіших категорій населення. Навчаючись у вищих навчальних закладах, студенти зіштовхуються з безліччю завдань: оволодіння необхідними компетенціями, здобуття професійних знань і навичок. Суспільство очікує від них високого рівня здоров'я, адже саме від цього залежить їхня здатність до плідної праці та досягнення успіху в професійній сфері. Сучасна система освіти у ВНЗ ставить високі вимоги не лише до знань та навичок студентів, але й до їхнього фізичного та психічного здоров'я. Це підтверджують дослідження Л. Бережної, Т. Криводуд та П. Оксьом. Згідно з їхніми висновками, за останні роки кількість студентів, які мають проблеми зі здоров'ям, збільшилась у тричі. Цю тривожну статистику підтверджують й інші науковці, зокрема І. Дудник, Я. Олексієнко та В. Субота [2, с. 90].

Сучасні реалії життя студентів часто диктують їм малорухливий спосіб життя. Це негативно впливає на їхнє здоров'я, працездатність та загальне самопочуття. Б. Виноградський, Ю. Павлова та В. Тулайдан б'ють на сполох: саме низька рухова активність, а не лише несприятливі екологічні умови чи відсутність соціальної підтримки, стає однією з головних причин виникнення захворювань та погіршення якості життя здобувачів вищої освіти. Дослідження Т. Покладової, Г. Гусейнлі та О. Баяндіної свідчать про те, що фізична активність відіграє важливу роль не лише у підтримці фізичного здоров'я, але й у розвитку когнітивних функцій. Студенти, які систематично займаються фізичною культурою, мають кращі показники швидкості зосередження уваги та включення в роботу – запевняють науковці [3, с. 46].

Зважаючи на це, нами було обрано для дослідження студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а саме 1-6 курси факультету психології та соціальної роботи. Для проведення дослідження ми використовували анкету SF-36 (Short Form Health Survey). Анкета складається з 36 запитань, які охоплюють 8 основних компонентів, які можна систематизувати у дві категорії, що відображають ключові аспекти самопочуття. Фізичний компонент вміщує в себе фізичну активність та працездатність, вплив фізичного стану на соціальну активність, відчуття болю та дискомфорту, сприйняття загального стану

здоров’я. Психологічний компонент включає в себе рівень життєвої енергії та мотивації, здатність до соціальної взаємодії, вплив емоційного стану на соціальні ролі, оцінку психічного благополуччя. Зведені дані дослідження представлені у таблиці1.

Таблиця 1

Зведені показники якості життя студентів

Курс	PF	RP	BP	GH	VT	SF	RE	MH
1	90,6	79,8	75,8	73,1	67,1	84,1	68,4	70,8
2	92,7	71,7	69,2	75,4	67,9	74,6	69,3	67,9
3	91,8	69,3	81,1	69,7	68,4	79,1	61,6	68,6
4	88,3	81,1	79,7	69,3	68,9	81,2	59,3	69,2
5	87,1	78,8	78,4	68,3	69,7	82,6	67,5	69,7
6	86,3	76,5	77,3	66,9	70,1	82,9	66,2	70,1
Середнє значення	89,5	76,2	76,9	70,5	68,7	80,8	65,4	69,4

Аналізуючи отримані дані, можемо помітити, що найвищі показники фізичної діяльності (PF) спостерігаються серед студентів другого курсу – 92,7 бали. До кінця навчання у ВУЗі, цей показник помітно зменшується, що свідчить про те, що студентам важко виконувати будь-які фізичні навантаження. Це може бути пов’язано з такими факторами, як зростання навантаження, що лишає менше часу та сил на фізичну активність; зниження рівня мотивації до здорового способу життя; зростання кількості стресових ситуацій; погіршення якості харчування; збільшення кількості часу, проведеного студентами за гаджетами та інші.

Показник рольової діяльності (RP) найвищий серед студентів 4 курсу – 81,1 бал та відносно високий серед студентів 1 курсу – 79,8. Для студентів першого курсу це пояснюється бажанням адаптуватися до нового середовища та знайомитися з новими людьми, активною життєвою позицією. Що стосується студентів четвертого курсу, високий рівень RP можна пояснити зростанням впевненості в собі та своїх силах, набуттям досвіду виконання різних соціальних ролей, підвищенням відповідальності та кращим розумінням своїх можливостей та очікувань суспільства.

Згідно з отриманими даними, динаміка інтенсивності больового відчуття (BP) має різну динаміку у студентів різних курсів. Найбільше виражена вона в студентів

третього курсу – 81,1 бал. Це може бути пов'язано зі зростанням навчального навантаження, що призводить до збільшення кількості стресових ситуацій, погіршення якості харчування, зниженням фізичної активності, використання гаджетів, розвитком хронічних захворювань. Показник загального стану здоров'я (GH) найбільш високий серед студентів другого курсу – 75,4 бали, а найнижчий – серед шестикурсників – 66,9 балів. Що пов'язано з тими самими причинами, які ми розглядали за попереднім показником, а також погіршенням психоемоційного стану.

Показник життєвої активності (VT) зростає з роками навчання, від 67,1 балів на першому курсі до 70,1 балів на шостому, що свідчить про те, що з роками зростає впевненість у собі, набуваються нові навички та досвід, розширюється коло спілкування, збільшується кількість можливостей для самореалізації, підвищується відповідальність студентів. Дані таблиці свідчать, що показник соціальної активності (SF) студентів найвищий у першокурсників – 84,1 бали. Однак до кінця першого року навчання цей показник різко знижується, досягаючи найменшого значення на другому році навчання – 74,6 бали. Після другого року навчання у вищому учбовому закладі показник соціальної активності поступово збільшується, досягаючи 82,9 балів на шостому курсі.

Згідно з отриманими даними, динаміка показників рольової діяльності, обумовленої емоційним станом (RE) та психічного здоров'я (MH) у студентів різних курсів має свої особливості. Найбільше значення показник рольової діяльності має серед другокурсників – 69,3 бали. До кінця навчання у ВУЗі цей показник знижується, досягаючи найменшого значення на 4 курсі – 59,3 бали. Що стосується показника психічного здоров'я, то найвищий показник спостерігається у першокурсників – 70,8 балів. На другому курсі цей показник знижується до 67,9 балів. Після другого курсу показник психічного здоров'я поступово збільшується, досягаючи 70,1 балів на шостому курсі. Динаміку складових частин якості життя студентів наочно продемонстровано на рис. 1.

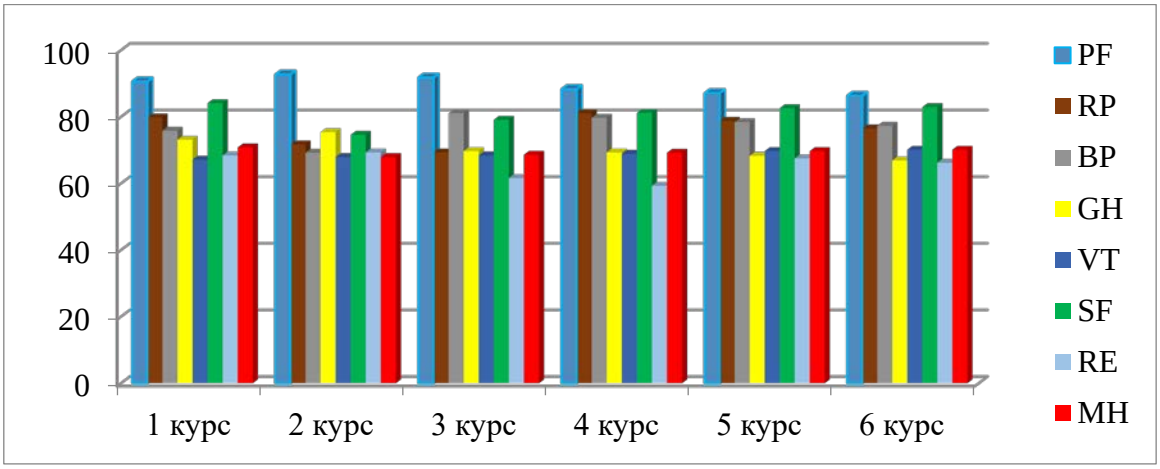

Рис. 1. Динаміка складових частин якості життя студентів ВНЗ

На діаграмі видно, що всі курси демонструють високий рівень фізичної активності (PF) серед студентів, незалежно від спеціальності, за якою вони навчаються. Варто зазначити, що першокурсники мають додатково досить високий рівень соціальної активності (SF). На третьому та четвертому курсах спостерігається зростання інтенсивності болю (BP).

Висновки. Дослідження показало, що рівень фізичної активності студентів вищих навчальних закладів зменшується протягом навчання, що є наслідком навчального навантаження, стресів, режиму харчування. Необхідно вживати заходів для підвищення рівня фізичної активності та покращення якості життя студентської молоді.

Перспективи подальших досліджень. Розробка та впровадження програм з оздоровлення та підвищення фізичної активності студентів, дослідження особливостей впливу фізичної активності та якості життя студентів різних спеціальностей.

Конфлікт інтересів. Автор статті декларує відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сибіров О., Хомич А., Самчук О. (2015). Стан фізичного й психологічного компонентів здоров'я в якості життя студентів вищих навчальних закладів // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному супільстві:* збірник наукових праць. 4 (55). 112-117.
2. Криворучко, С. М., Самохін, О. О. (2022). Вплив рухової активності на стан здоров'я та якість життя здобувачів вищої освіти // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). (11(157). 90-95.
3. Покладова Т., Гусейнлі Г., Баяндіна О. (2021). Вплив заняття фізичною культурою на когнітивну сферу студентів // *Психологічне здоров'я.* Вип. 2(7). 45-54.

Анатолій ГОЛЬЦЕВ, д-р мед. наук, академік НАН України
e-mail: cryopato@gmail.com ORCID: 0000-0002-5289-5876
Олена ЛУЦЕНКО, канд. біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: lenalutsenko809@gmail.com ORCID: 0000-0003-3982-9687
Максим ОСТАНКОВ, канд. біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: maxost68@gmail.com ORCID: 0000-0001-8412-5262
Лариса СОКІЛ, молодший науковий співробітник
e-mail: sokol060@gmail.com ORCID: 0000-0002-8702-7374
Ігор ГРИША, провідний інженер
e-mail: gricha26051959@gmail.com ORCID: 0000-0003-2875-910X
Людмила ЧЕРНИШЕНКО, інженер
e-mail: chernyshenkolg@gmail.com ORCID: 0000-0003-4246-1369
Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, м. Харків, Україна

СПОСІБ КРІОКОНСЕРВУВАННЯ СУСПЕЗІЇ КЛІТИН ПЛАЦЕНТИ ЛЮДИНИ ВИЗНАЧАЄ В НІЙ РІВЕНЬ ІНТЕРЛЕЙКІНУ-10

Ключові слова: *кріоконсервування, кріопротектори, плацента, цитокіни, інтерлейкін-10, імуномодуляція.*

Вступ. Імуномодулюючі властивості препаратів, які отримані з плаценти людини, обумовлені присутністю в них різноманітних біологічно активних речовин − ростових факторів, цитокінів, гормонів. Особливої уваги заслуговує ідентифікація в цих препаратах інтерлейкіну (ІЛ)-10, який є ключовим протизапальним цитокіном, що обумовлює його здатність реалізувати важливу роль у загоюванні ран та аутоімунітеті. Сучасні терапевтичні стратегії використання таких препаратів викликають постійну зацікавленість спеціалістів клінічної медицини. Важливу роль у використанні таких розробок відіграють наявність технологій довгострокового зберігання цього біоматеріалу шляхом кріоконсервування та збереження певних функціональних властивостей.

Мета. Визначення концентрації інтерлейкіну-10 в кріоконсервованій суспензії клітин плаценти людини.

Результати. Плаценту людини отримували від здорових жінок-породіль після підписання ними інформованої згоди. Суспензію клітин плаценти (СКП) людини готували згідно методичним рекомендаціям [1]. Отриману тканину плаценти відмивали в фізіологічному розчині, гомогенізували і фільтрували через фільтри для клітинних суспензій. В суспензію плаценти, призначену для низькотемпературного кріоконсервування добавляли 20% розчин кріопротектора диметилсульфоксида (зразок К-1) або пропандіосахароля (зразок К-2) при співвідношенні суспензія:кріопротектор - 1:1. Кінцева концентрація кріопротектора склала 10%. Окремо готували зразок без додавання кріопротектора (зразок К-3). Кріоконсервування зразків К-1 і К-2 проводили в кріопробірках (Nunc, Denmark) на програмному заморожувачі УОП-1 (ДВ ІПКіК НАН України) двоетапним способом охолодження: перший етап – охолодження із швидкістю 1 град/хв до –20°С, другий этап – занурення в рідкий азот. Зразки К-3 кріоконсервували шляхом одноетапного занурення в рідкий азот. Пробірки з СКП розморожували шляхом відігріву на водяній бані (42°С) при постійному струшуванні протягом 1 – 2 хвилин. Концентрацію цитокіну інтерлейкін-10 (ІЛ-10) в дослідних зразках визначали на імуноферментному аналізаторі (STAT FAX 2100,США).

Встановлено, що всі зразки дослідженого біоматеріалу містили ІЛ-10, що узгоджується з даними по ідентифікації цього цитокіну в плаценті людини [2]. Концентрація ІЛ-10 в зразку К-1 становила 0,28±0,04 пг/мл, в зразку К-2 – 0,01±0,01 пг/мл, в зразку К-3 – 0,35±0,02 пг/мл.

Висновки. Всі оцінені зразки кріоконсервованої суспензії клітин плаценти містять ІЛ-10. Високі концентрації ІЛ-10 були встановлені в зразках К-1 і К-3. Тобто, спосіб кріоконсервування СКП визначає концентрацію ІЛ-10 в дослідженому біоматеріалі, що має суттєву значимість при його використанні в клінічній практиці.

Перспективи подальших досліджень. Отримані дані відкривають можливість застосування різних режимів кріоконсервування суспензії клітин плаценти для отримання біоматеріалу із різною імуносупресивною активністю.

Конфлікт інтересів: відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грищенко, В.І, Морозова, Т.Ф., Воротилін, О.М., Моісєєв, В.О., Гольцев, А.М., Грищенко, О.В., …Ходько О.Т. 1997. *Приготування, зберігання та клінічне використання кріоконсервованої суспензії плаценти: Методичні рекомендації,* Харків.
2. Tauber, Z., & Cizkova, K. (2022). The anti-inflammatory role of placental Hofbauer cells is altered in patients with chorioamnionitis: Are CYP2C8 and soluble epoxide hydrolase involved in immunomodulation? *Biomedical papers*, *166*(3), 267-273. https://doi: 10.5507/bp.2021.026

УДК 632.95.024:633.88

Роман ДАНИЛКО, аспірант
e-mail: rdanylko@herbatica.com.ua
Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
Михайло КЛЮЧЕВИЧ, д-р с.-г. наук, професор
e-mail: Kluchevichm@ukr.net ORCID: 0000-0003-2711-2566
Державний університет «Житомирська політехніка» м. Житомир, Україна

КОНТРОЛЬ ПІРОЛІЗИДИНОВИХ АЛКАЛОЇДІВ У ЛІКАРСЬКІЙ РОСЛИННІЙ СИРОВИНІ

Ключові слова: *фітотоксини, якість сировини, піролізидинові алкалоїди, горизонтальне перенесення.*

Вступ. Наразі кожен рік якісні вимоги та стандарти на рослинну сировину стають жорсткіше, норми Європейської фармакопеї кожен рік збільшуються новими показниками безпеки, які виконувати та контролювати в українських реаліях дуже складно. Останні нововведення зобов'язують контролювати у рослинній сировині не тільки мікробіологічну зараженість, залишки пестицидів, канцерогенів та різного роду синтетичних сполук (перхлоратів, глифосатів, та інші), але і контролювати речовини, які синтезуються або накопичуються самими рослинами та, які за тривалого потрапляння в організм людини, несуть суттєву загрозу життю. Ці речовини – це фітотоксини, з яких основні за небезпечністю – це піролізидинові алкалоїди [1].

Широке дослідження піролізидинових алкалоїдів та їх вплив на здоров'я людини почалося з 2000-х років, а з початку 2010 року їх почали масово аналізувати в рослинній сировині. Із 2012–2014 років почали вводити обмеження вмісту в рослинній сировині та встановлювати дозволені норми, а з 2020 року норми вмісту алкалоїдів почали вносити в державні фармакопеї різних країн світу та обмежувати використання сировини, яка їм не відповідає. Питання цих алкалоїдів дедалі стає більш актуальним і можливим для аналізу і в інших сільськогосподарських культурах [2].

Піролізидинові алкалоїди (ПА) – група алкалоїдів рослинного походження, що містять у своїй молекулі залишок піролізидину. Описано понад 600 різних ПА, що містяться у більш ніж 6000 видів рослин. Найбільшу кількість ПА продукують рослини родин Айстрові (Asteraceae, триба Senecioneae та Eupatorieae), Шорстколисті (Boragináceae), Барвінкові (Apocynaceae, триба Echiteae) та Бобові (Fabaceae, рід Crotalaria). Токсичність ПА пов'язана з пошкодженням печінки, що призводить до цирозу печінки та печінкової недостатності. Крім того деякі ПА можуть пошкоджувати ДНК клітин, що може провокувати онкологічні захворювання, викликати легеневу гіпертензію, гіпертрофію серця, дегенеративні пошкодження нирок. ПА не руйнуються у процесі термічної обробки, але добре розчиняються у воді [3]. Європейське агентство з безпеки продуктів харчування (EFSA) рекомендує набір із 17 алкалоїдів, які необхідно контролювати у продуктах харчування. Допустиме добове споживання ПА різниться у різних країнах. Європейська агенція з лікарських засобів рекомендує максимальне добове споживання 0,007 мг/кг маси тіла. Для лікарських рослин, які будуть використані на виробництво трав'яних чаїв, норма вмісту ПА у Європі не більше 200 мг/кг, та не більше 400 мг/кг для рослин, які будуть використані для подальшої переробки [4].

Спочатку вважалося, що забруднення рослинної сировини ПА відбувається через випадкове включення у товарну сировину рослин бур'янів або їх частин, що містять ці речовини, під час збирання врожаю. Проте нещодавно також були проведені досліди, які виявили альтернативні шляхи забруднення, що включають горизонтальне природне перенесення ПА через ґрунт. У цьому сенсі ПА можуть виділятися з решток рослинних матеріалів, що розкладаються в ґрунті та призводить до їх поглинання рослинами-акцепторами (рослинами, що не продукують ПА) [4]. Попередні дослідження з мульчування рослин, що не містять ПА (м'ята перцева та ромашка), сухим листям хрестовника – рослина, що виробляє ПА, підтвердили поглинання ПА через ґрунт [5]. Проте підтверджено, що це горизонтальне природне перенесення через ґрунт може відбуватися і серед живих рослин, що ростуть поблизу. У результаті спільного культивування хрестовника, (рослина, що виробляє ПА), з петрушкою (рослина, що не містить ПА) в одному горщику, було встановлено, що ПА, синтезовані рослиною-донором хрестовником, були переміщені в рослину петрушки. Щоб

оцінити, чи може перенесення ПА відбуватися за прямого контакту листя обох рослин, було проведено додатковий експеримент з використанням пластикових огорож для запобігання цьому контакту між листям. Кількість ПА, перенесених у рослину-акцептор, була однакова з пластиковими корпусами і без них, тому від прямого перенесення від листа до листа відмовилися [6]. Крім того, у цій же роботі було проведено спільне культивування в польових умовах амброзії з рослинами-акцепторами, які не містять ПА (петрушка, меліса, ромашка, м'ята) для оцінки перенесення ПА між живими рослинами. У всіх випадках ПА були присутні у цих акцепторних рослинах після спільного культивування з амброзією. За допомогою цих експериментів було підтверджено, що перенесення ПА від рослин-донорів до рослин-акцепторів включає поглинання через ґрунт, що виключає пряму передачу від листа до листа або від кореня до кореня [6].

В Україні, згідно Державної Фармакопеї України, немає встановлених гранично допустимих норм піролізидинових алкалоїдів. Ці речовини не контролюються та їх вміст не обмежується у лікарській рослинній сировині, чаях, меду, продуктах тваринного походження. Також на сьогодні в Україні немає жодної лабораторії, яка зможе зробити визначення ПА [7].

Тому метою наших досліджень є детальний контроль піролізидинових алкалоїдів у рослинній лікарській сировині для забезпечення її конкурентоспроможності на світових ринках.

Висновки. Питання накопичення ПА в лікарській рослинній сировині є надзвичайно актуальним і маловивченим. Науковці навчилася розрізняти окремі з цих отруйних речовин природнього походження, але більш глибинне їх вивчення все ще триває і ринок лікарських рослин очікує розширення переліку цих заборонених речовин і посилення існуючих показників безпеки.

На сьогодні науковці визначають піролізидинові алкалоїди як речовини, вміст яких у рослинній сировині є більш небезпечнішим, ніж виявлення залишків пестицидів.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть направлені на вирощування якісної лікарської рослинної сировини із ретельним контролем вмісту різних алкалоїдів і залишків синтетичних елементів.

Конфлікт інтересів. Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Pharmacopoeia 11th Edition. (2023). European Directorate for the Quality of Medicines & HealthCare, Retrieved 21 April.
2. Public statement on the use of herbal medicinal products containing toxic, unsaturated pyrrolizidine alkaloids (PAs) including recommendations regarding contamination of herbal medicinal products with PAs. (2021). Committee on Herbal Medicinal Products (HMPC), 36.
3. Florian Kaltner, Michael Rychlik, Manfred Gareis, Christoph Gottschalk. (2020). Occurrence and Risk Assessment of Pyrrolizidine Alkaloids in Spices and Culinary Herbs from Various Geographical Origins. Chair of Food Safety, Faculty of Veterinary Medicine, Ludwig-Maximilians-University of Munich, 15.
4. Bruna Tábuas, Sílvia Cruz Barros, Catarina Diogo, Carlos Cavaleiro. (2024). Pyrrolizidine Alkaloids in Foods, Herbal Drugs, and Food Supplements: Chemistry, Metabolism, Toxicological Significance, Analytical Methods, Occurrence, and Challenges for Future. Faculty of Pharmacy, University of Coimbra, University of Porto, Associate Laboratory for Animal and Veterinary Sciences, 33.
5. Dirk Selmar, Ulrich H. Engelhardt, Sophie Hänsel, Claudia Thräne, Melanie Nowak, et al. (2015). Nicotine uptake by peppermint plants as a possible source of nicotine in plant-derived products. Agronomy for Sustainable Development, 35 (3), 1185–1190.
6. Selmar, D. et al. (6 лютого 2024). Horizontal Natural Product Transfer: A Novel Attribution in Allelopathy. In: Merillon, JM., Ramawat, K.G. (eds) Co-Evolution of Secondary Metabolites. Reference Series in Phytochemistry. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76887-8_10-1
7. Еліна Котова, Андрій Котов, Олександр Гризодуб. (2024, 7 лютого). Проблеми контролю вмісту піролізидинових алкалоїдів у вітчизняній сировині листя мати-й-мачухи. Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». http://sphu.org/problemi-kontrolyu-vmistu-pirolizidinovix-alkalo%D1%97div-u-vitchiznyanij-sirovini-listya-mati-j-machuxi

Богдан ЗАСЬКО, здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум», м. Чернігів, Україна
Ірина КОРОТКА, канд. с.-г. наук
e-mail: chychvaga_i@i.ua ORCID: 0000-0002-2864-4049
Інститут сільськогосподарської мікробіології та
агропромислового виробництва НААН, м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ЖИТА ОЗИМОГО ЗА ВИРОЩУВАННЯ НА ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТОМУ ГРУНТІ

Ключові слова: *жито озиме, мінеральні добрива, вміст білка в зерні, хлорофіл, дерново-підзолистий ґрунт, урожайність.*

Вступ. Жито озиме – традиційна культура Полісся. В одержанні високої врожайності жита озимого при вирощуванні культури на дерново-підзолистих ґрунтах Полісся вирішальне значення відіграють добрива. При цьому інтенсивність продукційного процесу жита і формування урожаю належної якості тісно пов’язані з ефективністю засвоєння поживних речовин [1].

Внесення в ґрунт добрив сприяє збільшенню асиміляційної поверхні рослини за період вегетації на 10–60 %, підвищує концентрацію хлорофілу в листках, стимулює виділення в кореневу зону органічного вуглецю, підвищує вміст білка в зерні [2, 3]. До певної межі внесення добрив розглядається як позитивне явище, оскільки за наявності достатньої кількості сполук азоту молода екосистема продукує високий урожай [4]. Проте ступені засвоєння рослинами діючої речовини з добрив є досить низькими – азоту в межах 35-50%, фосфору – біля 20%, калію – 25-60% залежно від типу ґрунту.

Однак добрива можуть забезпечувати приріст урожаю лише на певну величину. Збільшення доз понад рекомендовані не забезпечує достовірного зростання їх ефективності. Сьогодні важливим є раціональне використання мінеральних добрив з урахуванням потреб сільськогосподарських культур [5, 6]. Недоцільне збільшення доз добрив знижує їх ефективність, призводить до погіршення якості продукції і забруднення навколишнього середовища [7, 8].

Мета. Дослідити ефективність різних норм мінеральних добрив на урожайність та продуктивність жита озимого при вирощуванні на дерново-підзолистому ґрунті в зоні Полісся.

Матеріали і методи. З метою вивчення особливостей формування продуктивності та якості зерна жита озимого сорту Синтетик-38 залежно від агрофону провели польовий дослід на дерново-підзолистому пилувато-супіщаному ґрунті дослідного поля Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН. Орний шар ґрунту характеризувався наступними показниками: вміст гумусу - 1,02 % (за Тюріним); $pH_{сольове}$ - 7,2; вміст легкогідролізованого азоту- 54,9 мг / кг (за Корнфілдом); вміст рухомого P_2O_5- 330 мг / кг (за Чириковим); обмінного калію(K_2O) - 148 мг / кг. Попередник – вико-вівсяна суміш.

Схема досліду включала такі варіанти: без добрив (контроль), $N_{30}K_{20}$ (N_{20} восени+N_{10} ранньою весною), $N_{60}K_{40}$ (N_{30} восени+N_{30} ранньою весною), $N_{90}K_{60}$ (N_{30} восени+N_{30} ранньою весною+N_{30} у фазу виходу в трубку), $N_{120}K_{80}$(N_{30} восени+N_{45} ранньою весною+N_{45} у фазу виходу в трубку).

Схема досліду не передбачала внесення фосфорних добрив через високий вміст водорозчинних фосфатів у ґрунті. Доза азотних добрив 120 кг/га та калійних 80 кг/га розрахована за виносом з максимально запланованим урожаєм у 35 ц/га.

У досліді вивчали наростання біомаси, вміст хлорофілу *a* та хлорофілу *b*, вміст білку та проводили облік урожаю. Планування і проведення польового досліду, статистичну обробку експериментальних даних виконували за загальноприйнятими методиками.

Результати. Дослідження впливу мінеральних добрив свідчить про позитивну дію досліджуваних чинників на ріст і розвиток рослин. У ході проведених досліджень встановлено, що внесення мінеральних добрив активно впливає на накопичення маси рослин (рис. 1).

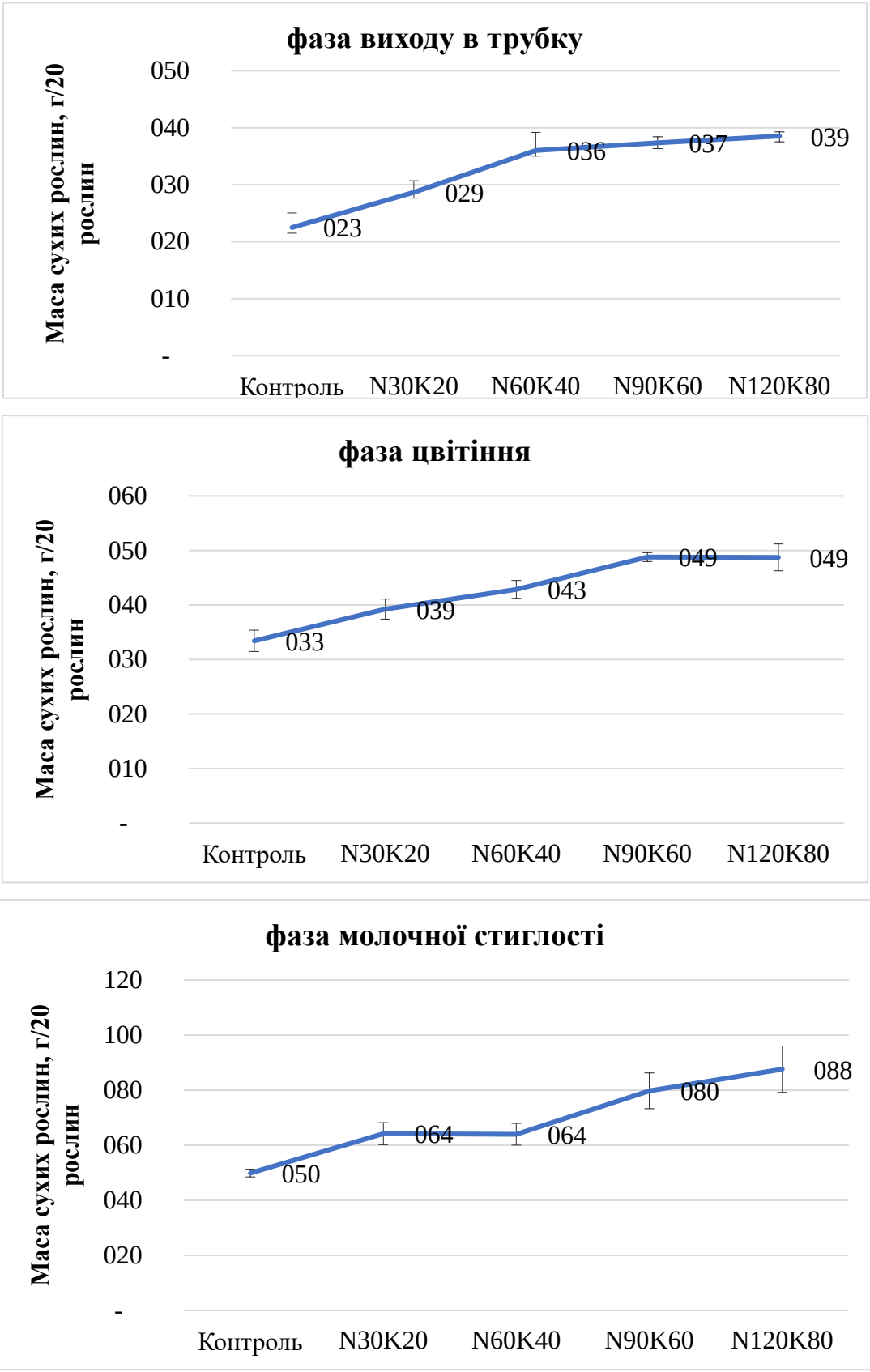

Рис. 1. Динаміка наростання біомаси жита озимого під добрив

Найактивніше рослини жита озимого розвивалися у варіантах за внесення найвищої в досліді дози азотних добрив.

Показовими щодо впливу мінеральних добрив на продукційний процес жита озимого є вміст фотосинтезувальних пігментів у листках рослин. Мінеральні добрива позитивно впливають на синтез хлорофілу *a*, і хлорофілу *b* (рис. 2 і 3).

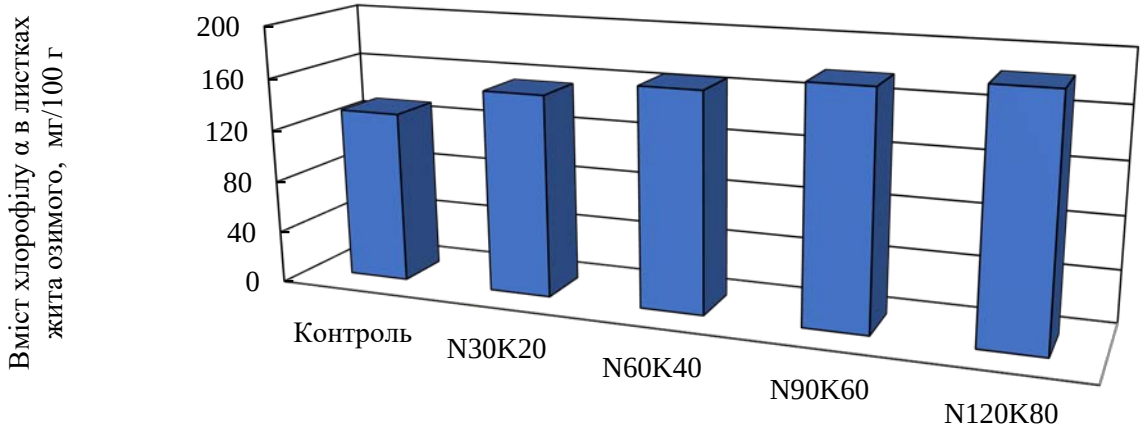

Рис. 2. Вплив мінеральних добрив на вміст хлорофілу α (фаза цвітіння)

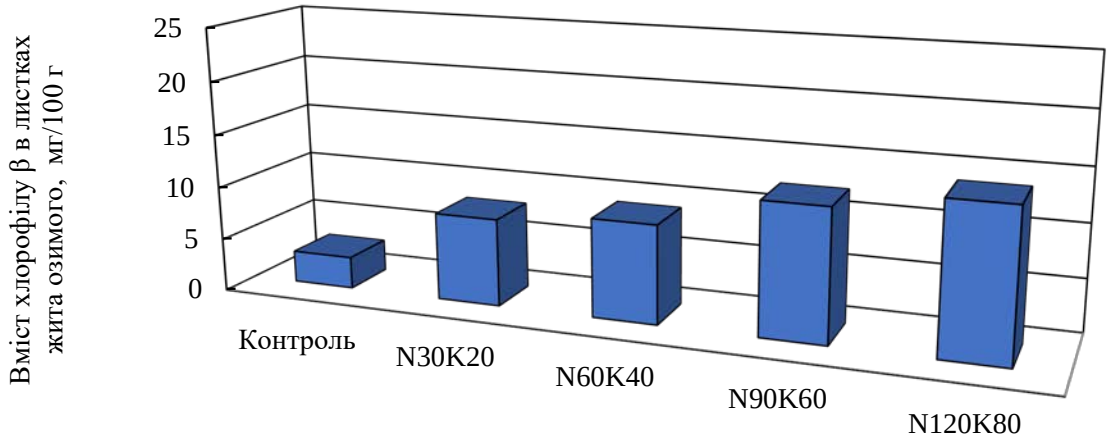

Рис. 3. Вплив мінеральних добрив на вміст хлорофілу β (фаза цвітіння)

Інтенсифікація росту і розвитку рослин, покращення умов їх мінерального живлення, активізація процесу фотосинтезу вплинули на формування урожайності зерна жита озимого. При аналізі даних можемо відмітити, що зі збільшенням рівня мінерального живлення зменшується віддача урожаєм (табл. 1). Так, застосування найменшої в досліді дози добрив забезпечує приріст урожайності на 31 %, а найбільшої – лише на 2,9 %.

Покращуються також показники структури урожаю: зростає кількість продуктивних стебел, число зерен у колосі, довжина колосу. Застосування

мінеральних добрив при вирощуванні культури на дерново-підзолистому ґрунті сприяє формуванню продукції з високими якісними показниками. Так, зокрема, зростає вміст білка в зерні. Це відбувається внаслідок активнішого засвоєння поживних речовин, і в т.ч. мінерального азоту інокульованими рослинами, та активізації їх азотасиміляторних ферментних систем.

Таблиця 1. Урожайність жита озимого та вміст білка в зерні за різних норм мінеральних добрив

Варіанти досліду	Урожайність, т/га	Вміст білка, %	Приріст від кожної наступної дози добрив	
			т/га	%
Контроль, без добрив	2,63	7,29	-	-
$N_{30}K_{20}$	3,45	7,33	0,82	31,2
$N_{60}K_{40}$	4,05	8,01	0,60	17,7
$N_{90}K_{60}$	4,55	9,60	0,49	12,1
$N_{120}K_{80}$	4,68	10,11	0,13	2,9
$НІР_{05}$ для добрив	0,29	0,37		

Таким чином, при вирощувані жита озимого на дерново-підзолистому ґрунті оптимальним є застосування азотних мінеральних добрив у межах 90 кг/га (за діючою речовиною). Внесення більших норм мінеральних добрив не дає достовірної прибавки урожаю і значною мірою призводить до забруднення навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ball-Coelho, B., & Roy, R. C. (1997). Overseeding rye into corn reduces NO3 leaching and increases yields. Canadian Journal of Soil Science, 77(3), 443–451. https://doi.org/10.4141/s96-072
2. Watts, D. B., Torbert, H. A., Prior, S. A. , Huluka, G. (2010). Long-Term Tillage and Poultry Litter Impacts Soil Carbon and Nitrogen Mineralization and Fertility. Soil Sci. Soc. Amer. J, 74(4), 1239–1247.
3. Coskun, D., Britto, D. T., Shi, W., & Kronzucker, H. J. (2017). How plant root exudates shape the nitrogen cycle. Trends in Plant Science, 22(8), 661–673. https://doi.org/10.1016/j.tplants.2017.05.004
4. Dessureault-Rompré, J., Zebarth, B. J., Burton, D. L., et al. (2010). Relationships among Mineralizable Soil Nitrogen, Soil Properties, and Climatic Indices. Soil Science Society of America Journal, 74(4), 1218–1227. https://doi.org/10.2136/sssaj2009.0213
5. Hallin, S., Jones, C. M., Schloter, M., & Philippot, L. (2009). Relationship between N-cycling communities and ecosystem functioning in a 50-year-old fertilization experiment. The ISME Journal, 3(5), 597–605. https://doi.org/10.1038/ismej.2008.128
6. Ollivier, J., Töwe, S., Bannert, A., Hai, B., Kastl, E., Meyer, A., Su, M., Kleineidam, K., & Schloter, M. (2011). Nitrogen turnover in soil and global change. FEMS Microbiology Ecology, 78(1), 3–16. https://doi.org/10.1111/j.1574-6941.2011.01165.x
7. Fan, X., & Li, Y. (2010). Nitrogen Release from Slow-Release Fertilizers as Affected by Soil Type and Temperature. Soil Science Society of America Journal, 74(5), 1635–1641. https://doi.org/10.2136/sssaj2008.0363
8. Gao, Y., Borden, K. A., Brown, S. E., & Wagner-Riddle, C. (2023). Nongrowing season soil nitrous oxide emissions as influenced by cover crops and fall tillage termination. Canadian Journal of Soil Science, 103(4), 527–537. https://doi.org/10.1139/cjss-2023-0017

УДК 616-056.7:577. 122.38

Тимофій КОРСУН, здобувач вищої освіти
e-mail: timofeykorsun@gmail.com
Ірина ПОГОРІЛА, доцент кафедри біології
e-mail: ipogorelaa64@gmail.com
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ЛЕЙЦИНОЗ, АБО ХВОРОБА КЛЕНОВОГО СИРОПУ

Лейциноз (хвороба кленового сиропу; англ. MSUD (maple syrup urine disease)) відноситься до спадкових захворювань, яке характеризується дефіцитом дигідрогеназного комплексу, що забезпечує катаболізм таких амінокислот: лейцин, ізолейцин та валін. Внаслідок зазначених змін у крові та сечі людини підвищується вміст відповідних амінокислот, серед яких лейцин відіграє головну роль у токсичній дії. Головними симптомами захворювання є затримка у психомоторному розвитку, враження центральної нервової системи (ЦНС), специфічний запах сечі (нагадує солодкуватий запах кленового сиропу, через що хвороба отримала відповідну назву), гіпоглікемія (низький рівень вмісту глюкози в крові людини), м'язова гіпотонія (знижений тонус м'язів) [1].

Актуальність проблеми. Лейциноз, або хвороба кленового сиропу зустрічається з частотою 1 на 120000-300000 новонароджених. Чимало випадків захворювання лейцинозом було зареєстровано серед українських немовлят у 2015 та 2020 роках [1].

Метою даної роботи є з'ясування типу успадкування, причини й основних симптомів захворювання, методів діагностики та лікування лейцинозу, особливості перебігу хвороби кленового сиропу, поширеності у світі й Україні.

Виклад основного матеріалу. Хвороба має аутосомно-рецесивний тип успадкування. Причиною хвороби кленового сиропу є дефект гену, локалізованого у 19 парі хромосом, що відповідає за кодування дигідроліпоїлдегідрогенази. Рецесивні гомозиготні особини за зазначеним геном хворіють на лейциноз, клінічна картина якого залежить від активності ферментів дигідрогеназного комплексу [3].

Існує п’ять різних клінічних форм лейцинозу: класична, проміжна, інтермітуюча, тіамін-залежна та Е3-дифіцитна форми [1]. Класична форма лейцинозу є найбільш розповсюдженою серед пацієнтів (50-70%), які хворіють на хворобу кленового сиропу. Протягом перших 48 годин після народження у дитини розвивається кетонурія (надлишкова наявність в сечі кетонів – альтернативного джерела енергії), гіперзбудливість, блювота та дистонія (порушення функції скорочення м’язових тканин). Від 4 до 7 днів з моменту народження триває початкова стадія розвитку лейцинозу, що характеризується млявістю, виникненням апное (тимчасова зупинка дихальних рухів) та судом (мимовільне скорочення м’язів, що може викликати нестерпні больові відчуття), проте вигодовування грудним молоком може сповільнювати процес розвитку патологій. Під час приступів захворювання спостерігається біль у верхній ділянці живота (епігастральна), анорексія та м’язова втома. Іноді розвивається панкреатит – запалення підшлункової залози. Неврологічними патологіями лейцинозу у малюків є гіперактивність, порушення сну, зниження розумової активності, дистонія. Окрім цього, хворий може померти через набряк головного мозку. Проміжна форма охоплює близько 30% пацієнтів, хворих на лейциноз. Симптоматика цієї форми хвороби може виникати у будь-якому віці. Клінічна картина характеризується гострими неврологічними симптомами (наприклад, гіперактивність) та різних ступенів затримкою у розвитку. Головною особливістю проміжної форми лейцинозу є відсутність метаболічних декомпенсацій – зривів механізмів відновлення функціональних порушень. Інтермітуюча форма лейцинозу може бути діагностована лише під час метаболічних декомпенсацій, адже пацієнти не мають жодних відхилень у процесі росту та розвитку. Гостре порушення вуглеводного обміну (кетоацидоз) може спостерігатися лише при надмірному споживанні хворим білкових продуктів. Під час таких епізодів розвивається атаксія (розлад координації довільних рухів), ризик виникнення судом та кома. Якщо інтермітуюча форма лейцинозу була виявлена запізно, пацієнт може загинути. Тіамін-залежна форма хвороби кленового сиропу подібна до проміжної за клінічною симптоматикою. Незважаючи на назву цієї форми лейцинозу, введення тіаміну для досягнення метаболічного контролю неефективно: як і для інших форм, лікування потребує дієтичних обмежень. Е3-дефіцитна форма лейцинозу зумовлена мутацією в

гені, що відповідає за кодування компонента Е3 у дигідрогеназному комплексі. Клінічна симптоматика цієї форми хвороби також подібна до проміжної, проте виникає в період після народження та супроводжується станом надмірного накопичення молочної кислоти організмом та неможливості її перетравлення – лактоацидозом.

За даними дослідження 2017 року французького журналу спадкових метаболічних захворювань, середній бал інтелектуального коефіцієнта (IQ) серед дітей 7-8 років, хворих на лейциноз, дорівнює 95 [2].

Для діагностування класичної (простої) форми лейцинозу використовують неонатальний скринінг, що полягає у комплексному обстеженні новонароджених. Таке обстеження спрямоване на виявлення у немовлят рідкісних генетичних та спадкових патологій. Найбільш важливим є виявлення підвищеного рівня вмісту лейцину, ізолейцину та валіну, а також аллоізолейцину, утвореного внаслідок метаболізму лейцину. Аналіз органічних кислот сечі використовують для додаткового підтвердження діагнозу, проте це обстеження необов’язкове, якщо високий вміст вищезазначених амінокислот був спостережений у плазмі крові.

В процесі лікування хвороби кленового сиропу задіяні спеціаліст з метаболічних захворювань та лікар-дієтолог. Основними лікувальними заходами є застосування дієтотерапії та надання активної допомоги під час приступів. Пацієнту необхідно дотримуватися обмеження вмісту амінокислот під час прийому їжі, для забезпечення необхідних фізіологічних потреб організму – використовувати спеціалізовані амінокислотні суміші. Окрім цього, хворим на лейциноз категорично забороняється застосовувати голодування. Для підтримки достатнього вмісту амінокислот, нормального росту, збереження та розвитку інтелектуального розвитку пацієнту необхідно дотримуватися зазначених дієтичних обмежень протягом усього життя. Якщо лікування хвороби кленового сиропу розпочалося до розвитку симптомів або одразу після їх виявлення, можливий сприятливий перебіг захворювання. Розвиток розумових здібностей пацієнта залежить від концентрації лейцина у плазмі крові хворого. Гостра метаболічна декомпенсація, або приступ лейцинозу, може викликати пошкодження головного мозку, що потребує негайного лікарського втручання. Таким чином, навіть при дотриманні усіх дієтичних

рекомендацій та активному лікуванні, пацієнт може загинути одразу після народження або пізніше, під час приступу.

Висновки. Лейциноз, або хвороба кленового сиропу – спадкове захворювання, що головним чином полягає у порушенні обміну речовин. Характеризується високим вмістом амінокислоти лейцину та спричинює солодкуватий запах сечі, неврологічні та метаболічні патології. Незважаючи на високий ризик летального наслідку після народження або під час гострої метаболічної декомпенсації, пацієнт може не лише прожити чимало років, дотримуючись усіх лікарських дієтичних рекомендацій, але й зберегти здатність до нормального розумового розвитку. Отже, здоров'я пацієнта з хворобою кленового сиропу залежить від своєчасного початку лікування, дотримання дієтичних обмежень протягом усього життя та ступеня дефіциту ферменту дигідрогеназного комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam MP, Ardinger HH, Pagon RA, et al., editors. GeneReviews [Internet]. Seattle (WA): University of Washington, Seattle; 1993-2021. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK1116/
2. Bouchereau J, Leduc-Leballeur J, Pichard S, Imbard A, Benoist JF, Abi Warde MT, Arnoux JB, Barbier V, Brassier A, Broué P, Cano A, Chabrol B, Damon G, Gay C, Guillain I, Habarou F, Lamireau D, Ottolenghi C, Paermentier L, Sabourdy F, Touati G, Ogier de Baulny H, de Lonlay P, Schiff M. Neurocognitive profiles in MSUD school-age patients. J Inherit Metab Dis. 2017 May; 40(3):377-383. doi: 10.1007/s10545-017-0033-7. Epub 2017 Mar 21. PMID: 28324240.
3. Шевага В.М., Паєнок А.В., Задорожна Б.В. Невропатологія: підручник (ВНЗ III–IV р.а.) // Видавництво «Медицина». 2009.

Марія КРАЙНА, здобувачка вищої освіти третього рівня
e-mail: m.a.kraina@nuwm.edu.ua ORCID: 0009-0008-7755-8252
НУВГП «Національний університет водного господарства та природокористування», м. Рівне, Україна

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОДУКТИВНОСТІ КУКУРУДЗИ ВІД ВИДУ ЗАСТОСУВАННЯ РІДКОГО КОМПЛЕКСНОГО ДОБРИВА ЗА ВІДСУТНОСТІ ЛИСТОВОГО ЖИВЛЕННЯ НА ДЕРНОВО-ПІДЗОЛИСТИХ ҐРУНТАХ

Ключові слова: *врожайність, кукурудза, рідкі комплексні добрива, якісні показники зерна.*

Вступ. В сучасних економічних умовах популярність кукурудзи як виробничої культури зростає, при цьому вкрай актуальною лишається задача пошуку оптимальних технологічних рішень, зокрема для умов Поліської зони, де культура є ще достатньо новою, а технологічні підходи до її вирощування активно розвиваються. В більшості випадків виробники застосовують разові внесення гранульованих фосфоровмісних матеріалів при посіві, однак при зміні умов середовища різко зменшується коефіцієнт ефективного використання фосфору з добрив, відбувається накопичення блокованого фосфору в ґрунті та його міграція до водних джерел. Виникає агрономічна та екологічна проблема. Для уникнення небажаних явищ необхідно напрацьовувати варіанти використання альтернативних джерел фосфору [1]. Кукурудза має особливі вимоги до умов мінерального живлення. На початку її вегетації як надземна частина, так і коренева система розвиваються повільно. Тому в цей період потрібна достатня забезпеченість легкодоступними поживними речовинами [2]. В Україні впродовж останніх років відбувається активізація інтересу аграріїв до застосування рідких комплексних добрив [3]. Отже, нашим завданням було дослідити «альтернативні» способи вирощування культури із більш раціональним поєднанням поживних елементів, лімітуючим фактором у даній ситуації було повноцінне азотне живлення.

Мета. З метою дослідження вирощування кукурудзи у надскладних економічних умовах протягом 2023 року на території Костопільського району Рівненської області, господарства із дерново-підзолистими ґрунтами (регіон Західного Полісся) було закладено виробничий дослід у декількох повтореннях із різними апробаціями. На усіх повтореннях (окрім контролю) було внесено припосівне добриво у формі гранул, на кожному із подальших варіантів додавали однакову дозу рідкого комплексного добрива.

Таблиця 1

Загальна схема випробування різних видів РКД:

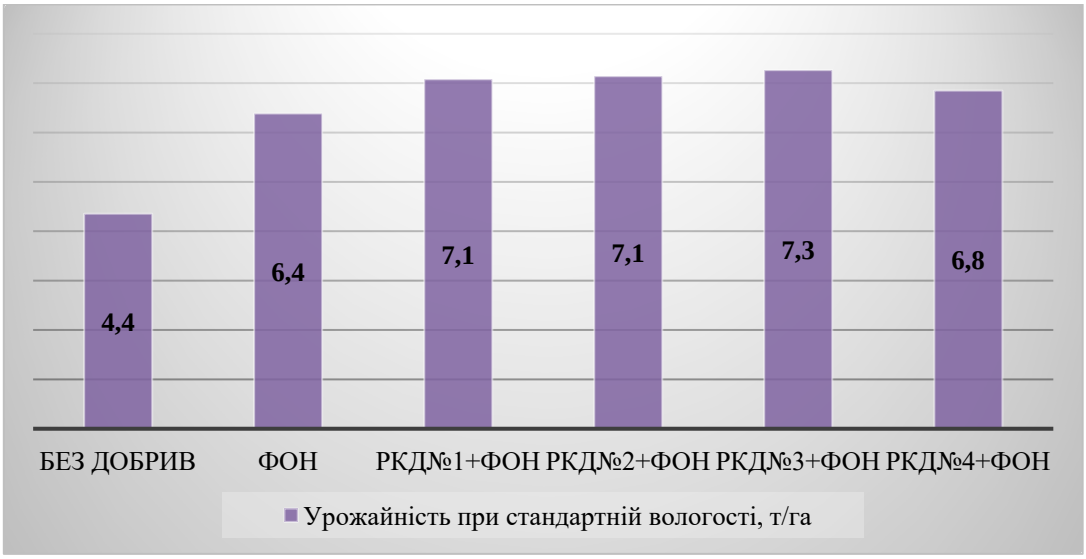
ВВСН	00	ДОЗА ДОБРИВ
1	КОНТРОЛЬ: БЕЗ ДОБРИВ	-
2	ФОН: NPK 8/24/24	140 КГ/ГА
3	ФОН+ЕКООРГАНІК ФІТОСТАРТ ДЖЕТ 8/24/0	140 КГ/ГА+30 Л/ГА
4	ФОН+ЕКООРГАНІК МУЛЬТИСТАРТ КУКУРУДЗА	
5	ФОН+ЕКООРГАНІК МУЛЬТИ БУСТ S	
6	ФОН+КВАНТУМ ДІАФАН ACTION 5/20/5	

Посів здійснювався 8-ми рядною сівалкою точного висіву Tempo Vaderrstad на глибину 4 см із одночасним внесенням гранульованих комплексних добрив (Polifoska 8, варіант 1) та рідких комплексних добрив (РКД) різних видів. Для досліджень обрали гібрид кукурудзи компанії Лімагрейн Джоді (ФАО 360). Норма висіву 68 тис. нас./га.(27.05.2023р.) Інших додаткових внесень фосфорно-калійних добрив не відбувалось; також було відсутнє внесення будь-яких азотних добрив додатково. Варто зазначити, що попередником на цьому полі була також кукурудза.

Результати. Протягом дослідження було проведено ряд спостережень та обліків, зокрема визначення якісних показників врожаю. Показник маси 1000 зерен варіювався від 114,9 г до 309,6 г. Слід зауважити, що найбільший показник було отримано на варіанті із внесенням РКД№ 4. Щодо контролю (без добрив) приріст становив +40,3%. Якщо розглядати варіанти з РКД №2 та №4, то відмічаємо, що показник був дещо вищим від варіанту із фоном (+22,6% та 12,1%), проте нижчим від контрольного варіанту на -30,2% та -36,2% відповідно. Значне зниження показника на більшій кількості варіантів спричинене нестачею живлення (калійного, зокрема) при формуванні та наповненні зерна культури. Оскільки усі внесені при посіві

поживні елементи кукурудза використала, в першу чергу, на формування міцнішої та вищої рослини на першому етапі органогенезу.

Розглядаючи показники вмісту білка у зерні кукурудзи, отримали наступні результати. На варіанті без добрив спостерігали досить низький рівень білка, що складав 7,4%. Щодо решти варіантів - не було відмічено значної різниці у показниках, що були отримані у діапазоні 9,4-10,2%.

Графік 1. Дані врожайності кукурудзи, т/га ($НІР_{05}$=3,21 ц/га)

Аналізуючи дані врожайності культури спостерігали, що рівень показника прямопропорційно залежав від елементного складу добрив. Зокрема, отримали значний приріст на варіанті із внесенням лише гранульованого добрива 8/24/24 відносно чистого контролю (45,12%, що відповідає 1,99 т/га). Найвищий рівень врожайності спостерігали на варіанті із сумісним удобренням гранульованим добривом та РКД; при чому у складі рідкого добрива мали як азот та фосфор, так і сірку з мікроелементами. Приріст варіанту щодо фону і контролю становив 65,1% та 13,8% відповідно. На варіантах РКД №1 і №2 отримали однаковий результат, що може свідчити про те, що на перших етапах розвитку, кукурудза потребує макро- та мезоелементів. У свій час внесення мікроелементів у початкову фазу не дає помітних змін по врожайності.

Висновки. Отже, безперечно, внесення лише гранульованих добрив, так і спільного застосування РКД та гранули при посіві забезпечують приріст врожаю

кукурудзи щодо контрольного варіанту. Оскільки у наведеній схемі будь-яке підживлення було відсутнє, то отриманий результат якості зерен культури був значно нижчим від показників на контрольному варіанті. Таким чином, підтверджено той факт, що для формування високоякісного зерна недостатньо тільки збагаченого живлення культури на перших етапах росту і розвитку. Для отримання високого та якісного врожаю зерна кукурудзи, обов'язковим є повноцінне живлення протягом усього періоду вегетації культури, а особливо, у критичні фази її розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Безперечно даний напрям досліджень потребує подальшого вивчення, враховуючи, що питання застосування РКД при стартовому живленні кукурудзи на дерново-підзолистих ґрунтах Полісся розглянуто недостатньо.

Конфлікт інтересів. Наразі одним із основних перешкод щодо застосування рідких комплексних добрив за припосівного внесення є технічні можливості господарств, оскільки застосування рідких комплексних добрив вимагає наявність спеціальної системи внесення РКД у рядок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фурманець, О.А. (2022). Ефективність застосування рідких комплексних добрив при вирощуванні кукурудзи на дерново-підзолистих ґрунтах Західного Полісся. *Таврійський науковий вісник*, 124, 104-111. https://doi.org/10.32851/2226-0099.2022.124.15
2. Господаренко, Г.(2020, 28 жовтня) *Удобрення кукурудзи*. AgroTimes: веб-сайт. URL: https://agrotimes.ua/article/udobrennya-kukurudzy
3. Яцук, І. П., Романова, С.А., Науменко, А.С. та інші (2020). Рідкі комплексні добрива: рекомендації з визначення основних фізико-хімічних показників. Аграрна наука.

Тетяна КУЧМІЙОВА, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, комп'ютерних наук та інформаційних технологій
e-mail: pisochenko@mnau.edu.ua ORCID: 0000-0001-5647-8167
Анастасія РАГУЛІНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: nastya.ragulina.2004@gmail.com
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

РОЗВИТОК ТА РОЗКВІТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

Ключові слова: *сталий розвиток, технології, штучний інтелект, продовольча безпека, робототехніка, сільське господарство.*

Вступ. Сільське господарство завжди було ключовою галуззю економіки, яка забезпечує людей їжею та ресурсами для життя, тож є наявною необхідність сприяти його розквіту та забезпечити сталий розвиток. Тема є надзвичайно актуальною через зміну клімату, втрату родючих ґрунтів, інтенсивне використання ресурсів та інші фактори, що ставлять під загрозу майбутнє сільського господарства. Розглянуто, яким чином розквіт сільського господарства і сталий розвиток взаємозв'язані та чому це важливо для нашого суспільства у після воєнний час. Підкреслено важливість впровадження новітніх технологій, збалансованого використання ресурсів і дотримання екологічних стандартів для забезпечення продовольчої безпеки та збереження природи для майбутніх поколінь.

Мета дослідження полягає у висвітленні важливості забезпечення сталого розвитку сільського господарства через використання новітніх технологій з метою збільшення продуктивності, збереження довкілля та забезпечення продовольчої безпеки.

Результати. Сільське господарство є фундаментом світового продовольчого забезпечення, а також головним джерелом засобів існування для мільярдів людей. Ця сфера займає ключове місце в глобальній економіці, особливо для країн, що розвиваються. Вкладення інвестиції в цю галузь має надзвичайне значення, оскільки

сприяє економічному зростанню, підвищенню рівня продовольчої безпеки та боротьбі з бідністю.

Розквіт сільського господарства означає підвищення продуктивності та ефективності діяльності в аграрній сфері. Він включає в себе збільшення виробництва продукції, підвищення якості врожаю, поліпшення генетичних характеристик тварин, а також розвиток нових методів обробітку землі та управління господарством. Це є ключовим елементом забезпечення людей необхідними ресурсами та впровадження харчової безпеки [1].

Однією з основних тенденцій у розвитку сільського господарства є впровадження новітніх технологій. Сучасні методи виробництва, такі як сільськогосподарська робототехніка, штучний інтелект, супутниковий зв'язок та інші, можуть підвищити продуктивність та знизити негативний вплив чинників на навколишнє середовище.

Для прикладу візьмемо цифрову платформу EOSDA Crop Monitoring [2], яка була розроблена для спрощення процесу прийняття рішень для фермера, щоб він оперативно реагував на важливі етапи обробки поля. Функціонал програмного забезпечення є різноманітним, зокрема він включає в себе наступні функції:

- Використання Нормалізованого диференційованого вегетаційного індексу (NDVI) у сільському господарстві для моніторингу врожаю.
- Застосунок Scouting, як важлива інноваційна технологія в сільському господарстві.
- Аналіз погодних умов як сучасний інструмент у сільському господарстві.
- Використання супутникових знімків [3, 5].

Сталий розвиток – це загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Основні аспекти сталого розвитку включають екологічну стійкість, економічну ефективність та соціальну справедливість. У контексті сільського господарства це означає, що ми повинні забезпечити продовольчу безпеку та ефективну життєздатність сільських громад, не спричиняючи високого виснаження ресурсів чи погіршення навколишнього середовища [4].

Розквіт сільського господарства та сталий розвиток у після воєнний час є нерозривно пов’язаними концепціями. З одного боку, підвищення продуктивності та ефективності сільського господарства сприяє забезпеченню продовольчої безпеки, зниженню бідності в сільських районах і підвищенню життєвого рівня сільського населення. З іншого боку, сталий розвиток сприяє збереженню навколишнього середовища та збалансованому використанню ресурсів [4].

Висновки. Сучасне сільське господарство має бути спрямоване на зменшення викидів парникових газів, оптимізацію використання води та дотримання екологічних стандартів. Для досягнення цих цілей сільські господарства можуть використовувати екологічно чисті технології, переходити на органічне виробництво та впроваджувати методи стійкого ведення господарства. Розквіт сільського господарства та сталий розвиток – це дві важливі складові, які повинні співіснувати у сучасному сільському господарстві. Необхідно розвивати нові технології та методи виробництва, які дозволяють забезпечити людей їжею та ресурсами, не шкодячи природі та майбутньому поколінню. Лише шляхом спільних зусиль і впровадження сталого підходу можливо досягти цих цілей і забезпечити процвітання сільських громад і екосистем усього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Когут П. Стале сільське господарство: методи та головні переваги. EOS Data Analytics. URL: https://eos.com/uk/blog/stale-silske-hospodarstvo/ (дата звернення: 15.04.2024).
2. EOSDA crop monitoring: супутниковий моніторинг врожаю. *EOS Data Analytics*. URL: https://eos.com/uk/products/crop-monitoring/ (дата звернення: 15.04.2024).
3. Кучмійова Т. С. Вплив цифрових технологій на сучасне суспільство: трансформаційні аспекти. Modern Economics. 2023. № 41(2023). С. 67-72. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-10.
4. Сталий розвиток сільського господарства Yara Україна. Yara Україна. URL: https://www.yara.ua/about-yara/sustainability/commitment-and-policy/sustainable-agriculture/ (дата звернення: 15.04.2024).
5. Кучмійова Т. С., Мороз Т. О., Шешунова А. В. Використання штучного інтелекту в сільському господарстві. Modern Economics. 2023. № 39(2023). С. 69-74. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-10

Алла ЛЕВІШКО, канд. біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: alodua2@gmail.com ORCID: 0000-0003-4037-1730
Ірина ГУМЕНЮК, канд. біол. наук, завідувач лабораторії екології мікроорганізмів
e-mail: gumenyuk.ir@gmail.com ORCID: 0000-0002-6692-0171
Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ МІКРОБНИХ ЕКОСИСТЕМ ҐРУНТІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: *ґрунтові мікроорганізми, мікробні екосистеми, екологічне землеробство.*

Вступ. Зважаючи на постійно зростаючий вплив людини на ґрунтову екосистему помножується й увага до екологізації агропромислового сектору, через що збільшується необхідність покращення розуміння самої концепції екології у ґрунтовій мікробіології. Розуміння законів функціонування ґрунтової мікробіоти в природній екосистемі, дозволяє швидко виявляти та зрозуміти причини змін, які в ній відбуваються та знайти шляхи їх регулювання в необхідний для нас бік. Найбільш значна увага, зазвичай, надається дослідженням із позиції структури бактеріальних угрупувань на таксономічному рівні. Сільськогосподарські ґрунти знаходяться під постійним антропогенним впливом, і тому важливо знати, як дії людини впливають на інтенсивність та направленість мікробіологічних процесів, які є базисом для родючості ґрунтів [1].

Але, як відомо, потенційні можливості мікроорганізмів, що виявляються на поживних середовищах, часто, не дозволяють побачити широкої картини всіх ґрунтових процесів, що в значній мірі пов’язано з поліфункціональністю та таксономічною гетерогенністю представників мікробного світу. Визначення ґрунтово-біохімічних та агрохімічних показників у багатьох випадках дає більш повне уявлення про функціонування мікробного угрупування в конкретних умовах [2].

Поєднання мікробіологічних параметрів разом із хімічними, фізичними, тощо, та їх інтегрування за допомогою математичного аналізу дасть нам змогу

продемонструвати мікробні екосистеми певного ландшафту в залежності від різних заданих факторів – систем удобрення, агротехнічних прийомів, які застосовуються та на основі цього оцінити специфіку ґрунтово-мікробіологічних процесів у кожному конкретному випадку [3]. Тому, нами було взято комплексний підхід до аналізу ґрунту, що включав в себе аналіз чисельності та активності еколого-трофічних груп ґрунтових мікроорганізмів, пул органічного вуглецю, в якості інтегральних мікробних показників використовували вуглець та азот загальної мікробної біомаси, а також емісію CO_2.

Мета. Продемонструвати стан мікробної екосистеми ґрунту Київської області за допомогою комплексного підходу до аналізу ґрунту.

Результати. Для дослідження було взято ґрунт Київської області, з наступними характеристиками: чорнозем типовий з вмістом гумусу 4,3%, гідролізованого азоту – 110 мг/кг, рухомого фосфору – 240, обмінного калію – 85 мг/кг ґрунту, pH сольової витяжки – 6,5. Зразки відбирали весною до проведення агрозаходів. У попередні роки вирощувалась кукурудза та вносили $N_{90}P_{60}K_{90}$ (мінеральна система живлення) та $N_{70}P_{40}K_{70}$+перегній (органо-мінеральна система живлення). Проведені дослідження показали, що мікробне угрупування використаного ґрунту за дії обох систем удобрення свідчить про їх різний вплив на формування популяцій мікроорганізмів. За мінеральної, так і за змішаної системи переважають бактеріальні форми мікроорганізмів, здатні до амоніфікації, амілолітичні, олігонітрофільні та олігокарбофільні, але їх більша чисельність виявлялась за першої системи удобрення. Використання мінеральних добрив також сприяє зростанню чисельності діазотрофів у ґрунті. За змішаного типу удобрення спостерігалась висока кількість целюлозоруйнівних мікроорганізмів, мікроміцетів та бактерій амоніфікаторів. Застосування додаткових органічних добрив позитивно впливає на розвиток азотфіксаторів: їх кількість зростає у 5–6 разів. Як відомо, чисельність амоніфікувальних мікроорганізмів та їх значний розвиток зумовлюється наявністю органічної речовини в ґрунті. Висока кількість амоніфікаторів, що спостерігалась за умов використання мінеральних добрив може свідчити про мінералізацію складних органічних сполук, зокрема гумусу, через недостатність у ґрунті свіжої органічної речовини.

Обидва варіанта ґрунту, не дивлячись на відмінності у чисельності мікроорганізмів, характеризувалися майже однаковим показником загальної мікробної біомаси. Більш за все це пов'язано із тим, що при наявності перегною в ґрунті велику частину в біомасу вносять міцеліальні гриби – представники целюлозоруйнівної групи мікроорганізмів. Опосередкованим доказом останнього слугує показник емісії CO_2 ґрунту («дихання»), який вище за мінеральної системи удобрення. Відомо, що у бактерій більше співвідношення поверхні тіла до об'єму, (як у мілкіших організмів) й відповідно більш висока інтенсивність обміну, тобто і потреби в енергії на одиницю маси тіла.

Пряма та кореляційна залежність між чисельністю певної еколого-трофічної групи та загальної мікробної біомаси може свідчити про те, що саме ця група мікроорганізмів причетна до змін загальної біомаси. Зворотня залежність може вказувати на падіння чисельності окремої групи при рості загальної біомаси, що можливо, як і через вичерпання певних поживних речовин, так і через його активне споживання конкурентними мікроорганізмами. Відсутність суттєвого зв'язку між цими показниками (чисельністю мікроорганізмів та загальною біомасою) більш за все свідчить про менш активний стан мікроорганізмів. Якщо розглядати обидві взяті нами в дослід системи, то варіант змішаного типу, виявлені там групи мікроорганізмів та зв'язані з ними інші показники (біомаса, CO_2 ґрунту) – саме ця система знаходиться в стані відносного спокою. Однак, слід відмітити що ґрунтові мікроорганізми ведуть активні фізіологічні процеси не лише при рості й розмноженні, а й в процесі підтримання життєздатності клітин, на що також витрачається велика кількість органічної речовини.

Аналіз кореляційних зав'язків виявлених груп мікроорганізмів із різними пулами вуглецю допомагає оцінити біологічну вагомість останнього в якості джерела, що забезпечує структурно-енергетичні витрати мікроорганізмів у конкретних умовах. Так, ми виявили виразні відмінності між двома взятими в дослід системами. За мінеральної системи загальна мікробна біомаса та більша частина груп мікроорганізмів корелювали з вуглецем гумусу та пулами вуглецю, що з ним пов'язані. Високий вміст копіотрофів, мікроорганізмів які віддають перевагу високим концентраціям поживних речовин, може бути опосередкованим підтвердженням

збагачення ґрунту мономерними сполуками. Ці сполуки є сигнальними метаболітами ферментативного гідролізу полімерів та сприяють пригніченню розвитку гідролітиків та оліготрофів. Підтвердженням цього є зворотній зв'язок чисельності целюлозоруйнівних та олігокарбофільних мікроорганізмів із тими пулами вуглецю, з якими в їх конкурентів були тісні позитивні зв'язки. Дефіцит у забезпеченні структурно-енергетичними матеріалами вищезгаданих мікроорганізмів призводить до зворотної залежності з усіма інтегральними показниками. При змішаній системі удобрення відмічено найбільш тісну позитивну кореляцію більшості груп мікроорганізмів з рослинними залишками.

Тобто, відмічена раніше диспропорція між запасом загальної мікробної біомаси та чисельності мікроорганізмів пов'язана з різними шляхами використання ґрунтової органічної речовини. Саме це й визначило різну структуру мікробного угрупування у взятих в дослід ґрунтів на різних системах удобрення. Все опосередковано вказує на те, що за мінеральної системі присутня більша рухомість ґрунтової органічної речовини, що й підтвердив біохімічний аналіз.

Висновки. Так, використовуючи комплексний підхід до аналізу ґрунту, було показано, що за мінеральної системи удобрення в ґрунті спостерігається рухлива рівновага між синтезом та розкладанням гумусу яка зрушена в бік розкладання. Більш за все, саме це є причиною «консервування» рослинних залишків у цьому варіанті, оскільки мікробне угруповання віддає перевагу гумусу в якості субстрату (завдяки його доступності), ніж рослинним залишкам. Було виявлено виразні відмінності між двома взятими в дослід системами. За мінеральної системи загальна мікробна біомаса та більша частина груп мікроорганізмів корелювали з вуглецем гумусу та пулами вуглецю, що з ним пов'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Demyanyuk, O., Symochko, L., & Shatsman, D. (2020). Structure and Dynamics of Soil Microbial Communities of Natural and Transformed Ecosystems. Environmental Research, Engineering and Management. 76. 97-105. DOI: 10.5755/j01.erem.76.4.23508.
2. Manda, R.R., Addanki, V.A. Giabardo, A., Benjamin, J., Hossain, M., Khanna, S., Gaddam, M., Kumar, R., & Srivastava, Dr. S. (2023). Soil Health Management and Microorganisms: Recent Development. DOI: 10.1007/978-981-19-8307-8_18.
3. Sivojiene, D., Kacergius, A., Baksiene, E., Maseviciene, A. & Zickiene, L. (2021). The Influence of Organic Fertilizers on the Abundance of Soil Microorganism Communities, Agrochemical Indicators, and Yield in East Lithuanian Light Soils. *Plants*. 10(12).2648-2657. DOI: 10.3390/plants10122648

Наталія НОСОВА, провідний інженер
e-mail: sovanatali22@ukr.net ORCID: 0009-0008-4830-0009
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»,
м. Одеса, Україна

ПОВОЄННА РОЗБУДОВА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: *агропромисловий комплекс, аграрний сектор, агровиробництво, продовольча безпека, логістика, органічна продукція.*

Вступ. Україна, опинившись у складній ситуації, намагається дотримуватися продовольчої безпеки і забезпечити своє населення продуктами. Великі збитки, надані сільському господарству, призвели до втрати продовольчих запасів і сховищ, руйнування ланцюжків постачання. На фоні великих втрат об'єктів інфраструктури ускладнюється транспортування продукції від сільгоспвиробника до кінцевого споживача, виникають проблеми зі збереженням врожаїв.

Мета. Значне скорочення масштабів сільгоспвиробництва в Україні внаслідок воєнних дій і неможливості вести сільськогосподарську діяльність на тимчасово окупованих територіях суттєво змінило структуру сільгоспробіт. Ускладнюється весняне підживлення посів та проведення робіт з їх захисту від шкідників. Також стримуються роботи внаслідок великої кількості замінованих земель.

Результати досліджень. Оскільки аграрний сектор є провідною галуззю для забезпечення населення продуктами харчування, посилюється необхідність створення умов для своєчасного отримання і використання оперативної і повної інформації про стан сільськогосподарських споживчих ринків, що сприяє прийняттю необхідних стратегічних рішень. На врожаї великий вплив мають природні та погодні чинники, наявність шкідників, своєчасне зрошування та внесення добрив, тому оперативне прийняття управлінських рішень для збереження і примноження врожаїв набуває особливо великого значення.

Для забезпечення населення продовольством у жовтні 2023 року було прийнято рішення «Про забезпечення продовольчої безпеки», яким передбачалася розробка

плану заходів із відновлення аграрного виробництва на деокупованих територіях, який передбачатиме, зокрема, заходи щодо сприяння безперешкодному постачанню матеріалів, необхідних для ведення сільгоспдіяльності [1].

Незважаючи на численну кількість воєн у світі, існує позитивний досвід відновлення національних економік, прикладом яких можуть бути: Програма відновлення Європи, План Маршалла. Завдяки допомозі у сумі понад 15 мільярдів доларів Західна Європа за чотири повоєнні роки встала на ноги, створила спільний ринок і добре зрозуміла, що таке справжній конкурентний бізнес [2]. Позитивним досвідом можуть також служити плани відбудови ФРН, Італії, Японії.

Задля повоєнної розбудови агропромислового комплексу Україні потрібно провести роботи з розмінування полів, оновлення парку сільськогосподарської техніки, запровадження нових методів землеробства, орієнтованих на європейський зелений курс, активніше використовувати нові досягнення і технічні розробки, зокрема стосовно контролю за обробітком полів, вирощуванням та зберіганням рослин та їх своєчасними поставками сільгосппродукції до споживачів. Оскільки овочі є швидкопсувним продуктом, виникає необхідність налагодити нові канали постачання та вистроїти логістичні ланцюжки таким чином, щоб максимально зберегти споживчі якості продукції, її товарний вигляд та вітамінний склад. Весь цей комплекс заходів сприятиме вирішенню продовольчої безпеки країни і збереженню навколишнього середовища.

Дуже важливо щоб у аграрному секторі з самого початку повоєнного відновлення здійснювалась модернізація, що суттєво вплине на збереження аграрного потенціалу. На цьому етапі важливу роль відіграють інвестиції. При цьому важливо докласти зусиль щодо запобігання негативних наслідків від входження крупних капіталів в аграрне виробництво. Для цього необхідно вжити наступних заходів:

- стабілізувати податкове навантаження у напрямку запровадження пільгового оподаткування суб’єктів господарської діяльності на перші 2-3 повоєнні роки;
- удосконалити експортно-імпортну політику у напрямку пріоритетного запровадження імпортозаміщення ;
- використовувати методи ресурсозберігаючого землеробства і агропереробки;
- дотримуватися заходів біобезпеки;

- надавати перевагу вирощуванню органічної продукції;
- використовувати новітні технічні досягнення у процесі виробництва агропродукції;
- налагодити ланцюги постачання продукції до споживачів та удосконалити методи зберігання продукції, зокрема шляхом модернізації овочесховищ та оснащенням їх сучасним обладнанням, яке спроможне контролювати умови зберігання продукції;
- орієнтувати ринок продовольства на використання сучасних методів переробки продукції, зокрема із застосуванням методів заморозки, сушки та переробки з використанням нанотехнологій;
- здійснювати моніторинг агропромислового комплексу на всіх етапах його діяльності від посіву агрокультур і обробки земель до отримання продукції.
- створити базу даних про суб'єктів агросектору та поточний стан справ у цій сфері у реальному часі для можливості відслідковувати стан рослин (необхідність їх зрошування, підживлення, захисту від шкідників та ін.), темпи збору вражаю (необхідність у тій або іншій техніці, трудових ресурсах тощо), створити цифрову платформу агровиробничого сектору, яка здатна забезпечити його ефективне функціонування.

Ключовим питанням повоєнного відновлення вітчизняного агросектору має бути стимулювання переробки сировинних ресурсів, експорт продукції з високою часткою доданої вартості і вирішення питання імпортозаміщення агропродукції, яку Україна здатна вирощувати самостійно. А враховуючи потенціал України (сприятливі кліматичні умови, родючі чорноземи та ін.) вирішення цього питання цілком влучне, тим паче що це сприятиме значній економії грошових коштів, які так необхідні на відновлення країни.

Катастрофічне виснаження природних ресурсів, великі збитки від руйнування сільгоспугідь, інноваційна відсталість, порушення логістичних зв'язків, посилення імпортної залежності, знелюднення сільської місцевості – всі ці питання мають вирішуватися комплексно. Важливим при цьому залишається дотримання Європейського зеленого курсу, яким рухається Євросоюз, поступово впроваджуючи політику сталого здорового харчування та збереження навколишнього середовища.

Європейська зелена угода забезпечує можливість узгодження системи харчування ЄС з потребами планети та позитивного реагування на прагнення європейців до здорової, справедливої та екологічно чистої їжі. Мета цієї стратегії – зробити продовольчу систему ЄС глобальним стандартом сталого розвитку [3].

Уряд України, навіть у складний воєнний період, дбаючи про дотримання європейського курсу, прикладає значних зусиль для імплементації законодавства ЄС у вітчизняний законодавчий простір.

В сучасних умовах загострення екологічних проблем та вирішення завдань продовольчої безпеки особливої актуальності набуває збільшення обсягів вирощування овочів, зокрема сприяння розвитку ринку органічної продукції. До того ж, останнім часом органічне сільське господарство набуває все більшої популярності у розвинених країнах. Вітчизняна органічна продукція знаходить попит за кордоном, у першу чергу у країнах Євросоюзу та США.

За даними ТОВ «Органік Стандарт», протягом 2022 р., попри повномасштабне військове вторгнення росії, Україна експортувала 245600 т органічної продукції на суму 219 млн. дол. до 36 країн світу, що майже дорівнює експорту органічної продукції у 2021 р. (261000 т, 222 млн. дол.). Переважна більшість органічної продукції з України була експортована в країни Європи (95 %) [4].

Раціональне використання інструментарію логістики в сільському господарстві дозволить використати наявний потенціал аграрних підприємств і стає з кожним роком престижнішою [5, с. 185]. Слід відзначити, що останнім часом агрологістика широкого використовується у сфері закупівлі посівних матеріалів і сировини, добрив, кормів та ін.; у сфері переробки, складування і зберігання готової продукції, розподілу ресурсів, транспортування, доведення сільгосппродукції до вимог міжнародних стандартів якості тощо, тобто на всіх етапах логістичного ланцюга «закупівля сировини – виробництво продукції – насичення споживчого ринку». Функціонування переважної більшості ланок на всіх етапах виробничого процесу потребує матеріальних, інвестиційних, інформаційних та інших ресурсів, потоковий рух та використання яких можна відстежити у реальному часі.

Використання сучасних технологій дозволяє збільшувати врожайність та якість сільськогосподарських культур, а такі методи, як селекція, гібридизація рослин, генна інженерія сприяють створенню найбільш продуктивних видів агрокультур.

Висновки. За оцінками експертів, недостатній рівень інформованості керівників агропідприємств про ринкове середовище, в якому вони функціонують, наявність необхідних насіннєвих матеріалів, добрив, техніки, робочої сили та овочесховищ може загрожувати продовольчій безпеці країни. В умовах посилення конкуренції вирішення цього питання набуває особливого значення і виступає важливим завданням функцій моніторингу, що є вкрай важливим для прийняття ефективних управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стан забезпечення продовольчої безпеки: Рішення Ради національної безпеки і оборони України № n003852523 від 06.10.2023 р., підстава 681/2023 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0038525-23#Text
2. План Джорджа Маршалла for European Recovery Supplied by the United States of America URL: https://www.jnsm.com.ua/h/0605M/
3. Європейський зелений курс і кліматична політика України : аналіт. доп. / [С. П. Іванюта, Л. М. Якушенко]; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД 2022. 95 с. https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.12 URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/dopov-greendeal-red-pogod-do-verstki_12_07_2022_gotove.pdf
4. Органічне виробництво в Україні Міністерство аграрної політики та продовольства України 09.02.2024. URL: https://minagro.gov.ua/napryamki/organichne-virobnictvo/organichne-virobnictvo-v-ukrayini
5. Семенда Д. К., Семенда О. В., Семенда О. В. Логістика та її роль в підвищенні економічної ефективності реалізації продукції рослинництва. *Молодий вчений* №1 (89) січень, 2021. С. 185-190. DOI:https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-38 URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/178/172

Олег ТРУФАНОВ, канд. біол. наук
e-mail: olegtrufanov2015@gmail.com ORCID: 0000-0002-3978-3335
Ганна АНАНЬЇНА, канд. мед. наук
Валентина МАРЦЕНЮК, канд. біол. наук
Олена СТЕПАНЮК
Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України,
м. Харків, Україна

ОТРИМАННЯ ГЕЛЕВОГО РАНОВОГО ПОКРИТТЯ НА ОСНОВІ АЛЬГІНАТУ КАЛЬЦІЮ З ІММОБІЛІЗОВАНОЮ ЖИВОЮ КУЛЬТУРОЮ ПРОБІОТИЧНОГО ШТАМУ *LACTOBACILLUS BULGARICUS*

Ключові слова: ранове покриття, альгінат кальцію, пробіотики, *Lactobacillus bulgaricus.*

Вступ. Лікування ран різної етіології відноситься до найбільш актуальних завдань сучасної медицини. Так, в країнах Африки 42% випадків звернень до медичних закладів пов’язані з ранами, а в Індії розповсюдженість хронічних та гострих ран становить 4,5 та 10,5 випадків на 1000 населення відповідно [1]. До 2,5% населення США відчувають погіршення якості життя через хронічні рани [2]. Одним з основних видів ускладнень гострої рани є ранова інфекція, що спостерігається, за різними оцінками, у 5-26% випадків [3]. Для попередження інфікування та лікування інфікованих ран використовують ранові покриття з антисептиками та антибіотиками. Дані терапевтичні засоби мають ряд недоліків та обмежень: антисептики зазвичай характеризуються низькою антибактеріальною ефективністю, а застосування антибіотиків пов’язане з ризиком інфікування антибіотикорезистентними штамами, які можуть спричинити системні інфекції. Інфікування ран бактеріями з множинною резистентністю до антибіотиків значно підвищує смертність серед пацієнтів з ранами [4]. Тому, у якості активного компоненту для лікування ран привертають увагу пробіотичні мікроорганізми, що характеризуються антагоністичними властивостями відносно умовно-патогенних бактерій та, в той же час, не призводять до виникнення резистентності [5].

Досліджено декілька різних терапевтичних форм та режимів застосування пробіотиків для лікування ран [6]. Широкі перспективи мають розробка технологій отримання та дослідження ефективності застосування живих пробіотичних мікроорганізмів у складі ранових покриттів.

Серед носіїв (матриксів) для створення ранових покриттів вирізняється альгінат натрію [7]. Існує декілька способів створення альгінатних ранових покриттів [8, 9, 10]. Отримувані покриття різняться за функціональними властивостями, в тому числі за здатністю іммобілізувати бактеріальні клітини та підтримувати їх життєздатність.

Мета. Метою даної роботи було отримати експериментальний зразок альгінатного ранового покриття з живою пробіотичною культурою, дослідити ефективність включення та стійкість до вивільнення бактеріальних клітин.

Результати. Для отримання плівок з альгінату кальцію використовували чотири різні протоколи іонотропного гелеутворення, описані раніше [11], з деякими модифікаціями. Коротко, альгінатні гідрогелі отримували (1) шляхом змішування розчинів хлориду кальцію та альгінату натрію, (2) шляхом регідратації висушеного розчину альгінату натрію у розчині хлориду кальцію, (3) шляхом формування кріогелю в результаті відтаювання замороженого розчину альгінату натрію у розчині хлориду кальцію та (4) шляхом розпилення розчину хлориду кальцію на поверхню суміші розчину альгінату натрію. З використанням першого протоколу було отримано аморфну гелеподібну масу, не придатну для використання у якості ранового покриття. Виконання другого протоколу потребувало висушування розчину протягом доби, що може мати негативній вплив на життєздатність мікроорганізмів. Формування кріогелю включало етап заморожування, що, зазвичай, призводить до зниження кількості життєздатних клітин, та супроводжується утворенням макропор, наявність яких перешкоджає фіксації (утриманню) бактеріальних клітин у покритті.

Найбільш придатним для іммобілізації пробіотичних бактерій виявився четвертий протокол, який не включає етапи, які б могли негативно вплинути на життєздатність бактерій, та дає змогу швидко отримати альгінатні плівки із задовільними механічними властивостями. Згідно даного протоколу, для отримання альгінатних ранових покриттів з іммобілізованими пробіотичними бактеріями до 2 мл стерильного розчину альгінату натрію (30 г/л) додавали 4 мл стартової рідкої

культури бактерій *Lactobacillus bulgaricus* 1Z 03501 на напіврідкому середовищі Блаурока та перемішували. Зі стартової культури бактерій та суміші культури з альгінатом натрію відбирали зразки та робили ряд серійних розведень для визначення концентрації життєздатних клітин.

Суміш пробіотичної культури з розчином альгінату натрію вносили в стерильні силіконові форми з квадратним дном зі стороною 42 мм в об'ємі 3,33 мл з отриманням шару розчину товщиною приблизно 2 мм. Форми встановлювали горизонтально за допомогою рівня. На поверхню розчину розпилювали стерильний розчин хлориду кальцію (0,4 М) та витримували 15 хв. Кожну плівку переносили у окремий флакон об'ємом 100 мл, додавали 20 мл стерильної дистильованої води та витримували 30 хв, перемішуючі на шейкері за 60 об/хв для відмивання розчину хлориду кальцію. Після цього плівку переносили у флакон об'ємом 50 мл, додавали 20 мл розчину цитрату натрію (4%, маса/об.) та витримували за кімнатної температури до повного розчинення плівки, періодично збовтуючи.

З води, у якій відмивали плівку, та з розчину, отриманого після розчинення плівки у цитраті натрію, відбирали проби та робили ряд серійних розведень для визначення концентрації життєздатних клітин. Культури вирощували у пробірках протягом 48 годин за температури 37 °С. Кількість життєздатних клітин *L. bulgaricus* 1Z 03501 у стартовій культурі становила $(1,6\pm0,1)\times10^{10}$ колонієутворюючих одиниць на 1 мл (КУО/мл). Змішування культури з розчином альгінату натрію не викликало зменшення концентрації КУО в перерахунку на частку культури у плівці.

Концентрація КУО у воді, у якій відмивали отримані плівки на основі альгінату кальцію, склала $(1,7\pm0,1)\times10^{5}$ КУО/мл, тобто загальна кількість клітин, в перерахунку на об'єм 20 мл, становила $3,4\times10^{6}$ КУО, що складає приблизно 0,01% від кількості клітин, внесених до складу однієї плівки з альгінату кальцію. Концентрація життєздатних клітин *L. bulgaricus* після повного розчинення кальцій-альгінатної плівки у розчині цитрату натрію склала $(6\pm0,2)\times10^{8}$ КУО/мл, або $6,35\times10^{9}$ КУО на 1 мл внесеної культури, що становить приблизно 40%. Ймовірно, втрата певної кількості клітин могла відбутися на етапі фіксації натрій-альгінатного гелю у розчині хлориду кальцію. Таке зменшенні кількості клітин, на наш погляд, є незначною. Разом з тим, опрацьований у даній роботі протокол отримання ранового покриття

шляхом розпилення фіксуючого розчину на поверхню натрій-альгінатної суміші, потребує подальшого удосконалення з огляду на можливість уникнення втрат пробіотичних клітин.

Висновки. Таким чином, шляхом розпилення фіксуючого розчину на поверхню суміші альгінату натрію та культури пробіотичних бактерій *Lactobacillus bulgaricus* 1Z 03501 було отримано альгінатну плівку з механічними характеристиками, які задовольняють вимогам до гелевих ранових покриттів. Застосований метод іонотропного гелеутворення не чинить негативного впливу на життєздатність бактеріальних клітин. Крім того, даний метод характеризується високою ефективністю включення вихідної пробіотичної культури до складу гелевого ранового покриття, добрим утримуванням бактеріальних клітин та низькою ступінню вивільнення клітин під час відмивання.

Перспективи подальших досліджень. В подальших дослідженнях буде вивчено антагоністичну дію іммобілізованих пробіотичних бактерій на умовно-патогенну мікрофлору інфікованих ран в дослідах *in vitro* та *ex vivo*, а також на моделях інфікованих ран на лабораторних тваринах.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність конфлікту інтересів, пов’язаного з цією роботою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Haesler, E. & Rice, J. (2020). Wound management in communities with limited resources: the mission and achievements of the World Alliance for Wound and Lymphedema Care. Wounds International, 11(2), 18-21.
2. Chandan, K. S. (2023). Human wound and its burden: updated 2022 compendium of estimates. Advances in Wound Care, 12(12), 657-670.
3. Rahim, K., Saleha, S., Zhu, X., Huo, L., Basit, A., & Franco, O.L. (2017). Bacterial contribution in chronicity of wounds. Microb. Ecol., 73, 710–721.
4. Serra-Burriel, M., Keys, M., Campillo-Artero, C., Agodi, A., Barchitta, M., Gikas, A., Palos, C., & López-Casasnovas, G. (2020). Impact of multi-drug resistant bacteria on economic and clinical outcomes of healthcare-associated infections in adults: systematic review and metaanalysis. PLoS One, 15(1), 1-14.
5. Maitz, J., Merlino, J., Rizzo, S., McKew, G., & Maitz, P. (2023). Burn wound infections microbiome and novel approaches using therapeutic microorganisms in burn wound infection control. Advanced Drug Delivery Reviews. 196, 1-12.
6. Bekiaridou, A., Karlafti, E., Oikonomou, I.M., Ioannidis, A., & Papavramidis, T.S. (2021). Probiotics and their effect on surgical wound healing: a systematic review and new insights into the role of nanotechnology. Nutrients, 13(12), 1-14.
7. Barbu, A., Neamtu, B., Zăhan, M., Iancu, G.M., Bacila, C., & Mireșan, V. (2021) Current trends in advanced aginate-based wound dressings for chronic wounds. Journal of Personalized Medicine, 11(9), 1-20.
8. Brachkova, M.I., Marques, P., Rocha, J., Sepodes, B., Duarte, M. A., & Pinto, J.F. (2011). Alginate films containing *Lactobacillus plantarum* as wound dressing for prevention of burn infection. J. Hosp. Infect., 79 (4), 375-377.
9. Wang, T., Wang, J., Wang, R., Yuan, P., Fan, Z., & Yang, S. (2019). Preparation and properties of ZnO/sodium alginate bi-layered hydrogel films as novel wound dressings. New J. Chem., 43, 8684–8693.
10. Zhang, M., & Zhao, X. (2020). Alginate hydrogel dressings for advanced wound management. Int. J. Biol. Macromol., 162(1), 1414-1428.
11. Trufanov, O., Martsenyuk, V., Ananina, H., & Stepaniuk, L. Fabrication of alginate-based wound dressing. (2024). У А. Котвіцька, А. І. Федосов, І. М. Владимирова, В. Ю. Кузнєцова, В. С. Кисличенко, В. В. Процька, О. О. Іосипенко (Ред.), Сучасні досягнення фармацевтичної науки в створенні та стандартизації лікарських засобів і дієтичних добавок, що містять компоненти природного походження: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (с. 65-66), Національний фармацевтичний університет. https://drive.google.com/drive/folders/1MUbqzHsJxXM7BpJ2CC3y2Vbq_0-l4Ge0?usp=drive_link

Олена ЧАБАНЕНКО, доктор філософії за спеціальністю 091 Біологія
e-mail: chabanenkoolena@gmail.com ORCID: 0000-0003-1977-3495
Наталя ЄРШОВА, канд. біол. наук
e-mail: ershbas@gmail.com ORCID: 0000-0001-9332-6752
Олена НІПОТ, канд. біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: nipotel71@gmail.com ORCID: 0000-0003-2877-8896
Сергій РУДЕНКО, канд. біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: sergeyrudenko1954@gmail.com
Наталія ШПАКОВА, д-р біол. наук, старший науковий співробітник
e-mail: starling.nataly@gmail.com ORCID: 0000-0002-0148-7522
Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОСТГІПЕРТОНІЧНОГО ШОКУ ЕРИТРОЦИТІВ ССАВЦІВ

Ключові слова: *кріоконсервування, еритроцити, постгіпертонічний шок, постгіпертонічний лізис.*

Вступ. Останнім часом інтенсивно проводяться дослідження в напрямку тривалого зберігання клітин крові з метою накопичення достатнього запасу препаратів крові та їхньої подальшої трансфузії у кровоносне русло реципієнтів. Крім того, гостро стоїть проблема розробки протоколів кріоконсервування компонентів крові як людини так і різних видів тварин.

Для вивчення впливу на біологічні об’єкти окремих факторів кріопошкодження за умов кріоконсервування широко застосовують модельні підходи. Постгіпертонічний шок (ПГШ) еритроцитів моделює вплив факторів кріопошкодження, які діють на етапі розморожування еритроцитів, а також при перенесенні в кровоносне русло клітин, кріоконсервованих під захистом проникаючого кріопротектора. При розморожуванні кріоконсервованих еритроцитів, по мірі танення льоду позаклітинне гіпертонічне середовище змінюється на ізотонічне, внаслідок чого розвивається постгіпертонічний лізис (ПГЛ) клітин.

Мета роботи – вивчити розвиток постгіпертонічного лізису еритроцитів людини, собаки та кролика в залежності від концентрації NaCl у середовищі дегідратації за температури 37 і 0°С.

Для дослідження використовували еритроцити, отримані з цільної крові людини, собаки та кролика, заготовленої на консерванті «Глюгіцир». Постгіпертонічний шок еритроцитів здійснювали шляхом перенесення клітин у розчин, що містить 1,00-2,00 моль/л NaCl (середовище дегідратації), на 20 хв з подальшим перенесенням аліквоти у фізіологічний розчин (середовище регідратації) на 5 хв. Кількість гемоглобіну, який вийшов у супернатант, визначали спектрофотометрично (λ=543 нм).

Результати. На рис.1. представлені залежності ПГЛ еритроцитів собаки від концентрації NaCl у середовищі дегідратації за температури 37 і 0°С. Видно, що початковий рівень гемолізу еритроцитів собаки в умовах ПГШ за температури 37 і 0°С збігається при концентрації NaCl у середовищі дегідратації в межах від 1,00 до 1,25 моль/л і становить 3-6%. Подальше збільшення концентрації NaCl у середовищі дегідратації істотно збільшує чутливість клітин до ПГШ. При температурі 0°С еритроцити собаки виявляють більшу стійкість до ПГШ, ніж при 37°С. При цьому, в діапазоні концентрацій від 1,50 до 2,00 моль/л NaCl залежність рівня гемолізу клітин від температури збільшується. Так, рівень гемолізу еритроцитів собаки в 2,00 моль/л NaCl при 37°С сягає 79%, а при 0°С – 50%.

На рис. 2. представлені залежності ПГЛ еритроцитів людини від концентрації NaCl у середовищі дегідратації за температури 37 і 0°С. Видно, що за температури 0°С рівень ПГЛ еритроцитів нижче ніж за температури 37°С. Збільшення концентрації NaCl у середовищі дегідратації призводить до зростання рівня гемолізу клітин і в концентрації 2,00 моль/л становить 90%.

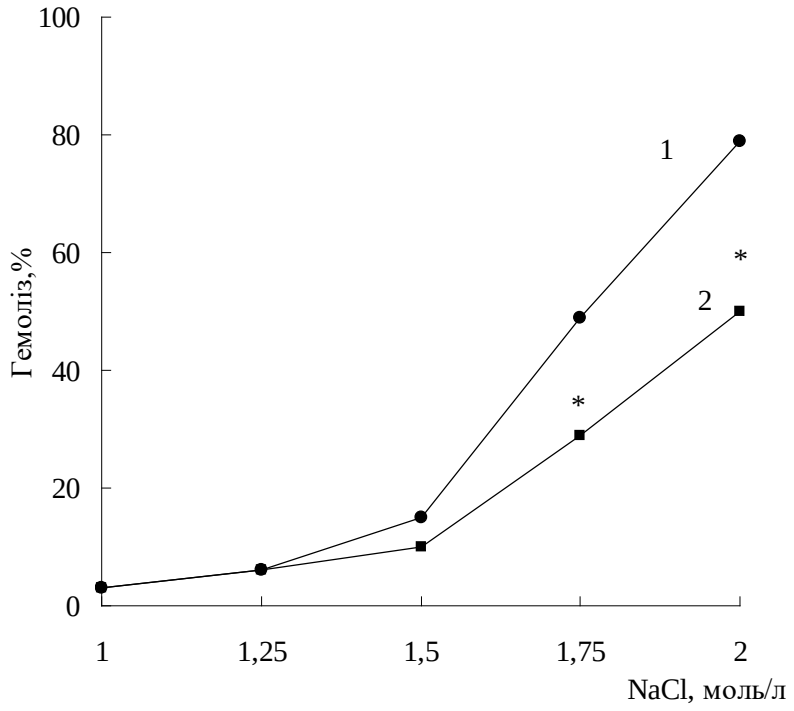

Рис. 1 Рівень постгіпертонічного лізису еритроцитів собаки за температури 37 (1) і 0°С (2). * – статистично значущі відмінності порівняно з даними отриманими за температури 37°С ($p \leq 0,05$).

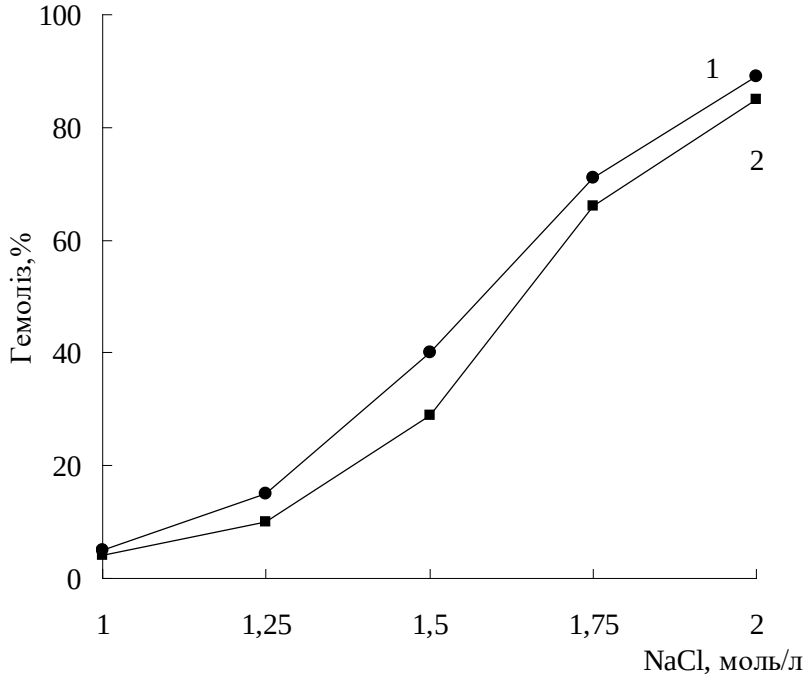

Рис. 2 Рівень постгіпертонічного лізису еритроцитів людини за температури 37 (1) і 0°С (2).

На рис. 3. представлені залежності ПГЛ еритроцитів кролика за температури 37 та 0°С. Видно, що рівень ПГЛ має тенденцію до зростання зі збільшенням концентрації солі в середовищі дегідратації, при чому за температури 0°С рівень ПГЛ еритроцитів кролика трохи нижче. Порівняльний аналіз результатів показав, що за температури 0°С рівень ПГЛ нижчий ніж за температури 37°С для усіх видів ссавців. Найбільш стійкими клітинами до дії ПГШ виявились еритроцити кролика, а найбільш чутливими еритроцити людини.

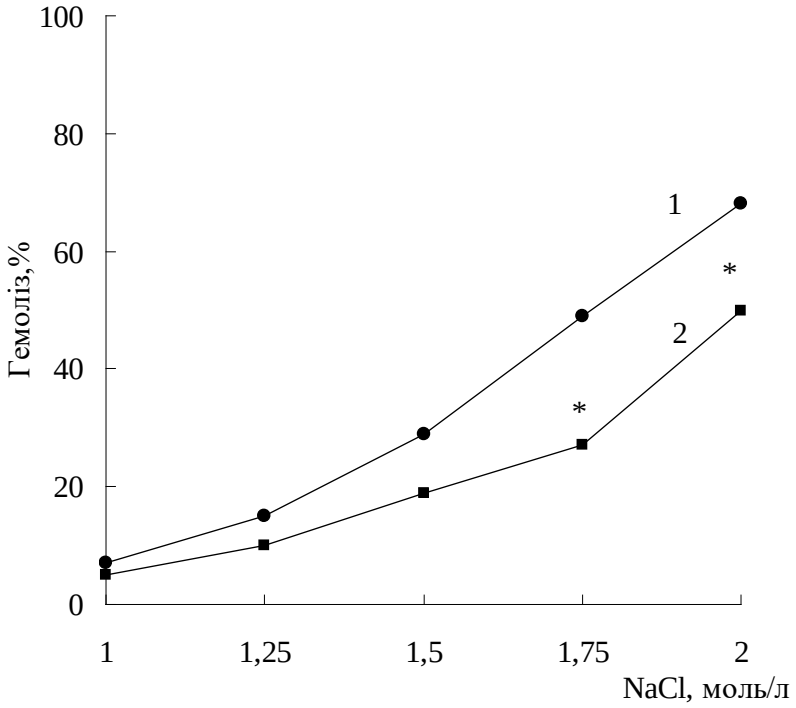

Рис. 3 Рівень постгіпертонічного лізису еритроцитів кролика за температури 37 (1) і 0°С (2). * – статистично значущі відмінності порівняно з даними отриманими за температури 37°С ($p \leq 0,05$).

Висновки. Таким чином, проведені дослідження з вивчення розвитку постгіпертонічного шоку еритроцитів ссавців показали, що більш чутливими до дії шоку виявились еритроцити людини, ніж еритроцити кролика та собаки. Це може бути пов’язано з видовими особливостями водного транспорту в цих клітинах. За збільшенням коефіцієнтів як дифузійної, так осмотичної водної проникності еритроцити ссавців можна розташувати в ряду: людина < собака < кролик [2, 3]. Тобто

еритроцити з високою проникністю для води легше переносять зміну осмотичного навантаження під час ПГШ.

В ході експерименту виявлено, що для усіх видів ссавців рівень постгіпертонічного лізису еритроцитів за температури 0°С нижчий, ніж за температури 37°С. Характер розвитку постгіпертонічного лізису еритроцитів собаки та кролика за обох температур дуже схожий, це може бути корисним для підбору кріозахисних середовищ для довгострокового зберігання цих клітин.

Перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження можуть стати підґрунтям для розробки протоколів кріоконсервування, розробки середовищ видалення проникаючого кріопротектору з розморожених клітин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Semionova, E. A., Yershova, N. A., Yershov, S. S., Orlova, N. V., & Shpakova, N. M. (2016). Peculiarities of posthypertonic lysis in erythrocytes of several mammals. *Probl Cryobiol Cryomed*, *26*(1), 73 – 83. doi: 10.15407/cryo26.01.073
2. Benga, G. (2013). Comparative studies of water permeability of red blood cells from humans and over 30 animal species: an overview of 20 years of collaboration with Philip Kuchel**.** *Eur Biophys J, 42*(1), 33 – 46. doi: 10.1007/s00249-012-0868-7.
3. Liu, L., Lei, T., Bankir, L., Zhao, D., Gai, X., Zhao, X., & Yang, B. (2011) Erythrocyte permeability to urea and water: comparative study in rodents, ruminants, carnivores, humans, and birds. *J Comp Physiol B, 181*, 65–72. doi: 10.1007/s00360-010-0515-5

Вікторія ЧІКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: viktoriiachika@gmail.com
УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

РОСЛИННІ МОЖЛИВОСТІ В КОСМЕТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИН ВИДІВ РОДИН APIACEAE ТА ALLIACEA

Ключові слова: *рослини, косметична практика, натуральні складові.*

Актуальність дослідження. Рослини родин *Apiaceae* та *Alliaceae* мають значний потенціал для використання в косметичній промисловості завдяки своїм унікальним хімічним складовим, які можуть позитивно впливати на шкіру та волосся [1-4]. Проте, необхідне докладне наукове вивчення цих рослин, включаючи їх властивості, механізми дії та можливості використання в косметичних формулах. Розуміння цих аспектів може сприяти розробці нових косметичних продуктів, що будуть максимально ефективними та безпечними для споживачів.

Метою роботи є аналіз хімічного складу та дослідження потенційного використання рослин видів родин *Apiaceae* та *Alliaceae* у кометичній промисловості.

Об'єктом дослідження є рослини видів родин *Apiaceae* (кріп (*Anethum graveolens L.*), петрушка кучерява (*Petroselinum crispum*)), *Alliaceae* (цибуля городня *(Allium cepa)*, цибуля порей *(Allium porrum)*)

Предметом дослідження є хімічний склад та потенційні корисні властивості рослин видів родин *Apiaceae* та *Alliaceae* для використання в косметичній промисловості [1-4].

Практичне значення. Дослідження використання рослин родин *Apiaceae* та *Alliaceae* в косметичній промисловості може сприяти створенню нових натуральних косметичних продуктів з підвищеною ефективністю та меншою токсичністю. Вивчення хімічного складу цих рослин дозволить ідентифікувати активні компоненти, які мають корисний вплив на шкіру та волосся, що сприятиме розробці інноваційних формул косметичних продуктів [1-4].

Наукова новизна. Дане дослідження розкриває можливості використання рослин родин *Apiaceae* та *Alliaceae* в косметичній промисловості, розширюючи нашу базу знань про їх потенційні корисні властивості для догляду за шкірою та волоссям.

Методика дослідження включала відбір 15 добровольців з різних вікових груп, у яких спостерігалися проблеми зі шкірою рук, нігтями та волоссям, зокрема, тонкі та ламкі нігті, суха шкіра рук та тонке послаблене волосся. Перед початком експерименту проводилося попереднє обстеження стану шкіри рук, нігтів та волосся кожного учасника для визначення початкового рівня проблем. Учасникам було запропоновано наносити на шкіру рук та нігтів щоденно протягом 3 місяців настій з рослин *Anethum graveolens, Petroselinum crispum* та *Allium cepa*. Для догляду за волоссям рекомендувалося користуватися відваром з *Allium porrum* та *Petroselinum crispum*, який також наносився щоденно протягом 3 місяців. Під час експерименту відбувалося спостереження за змінами у стані шкіри рук, нігтів та волосся учасників. Застосовувалися об'єктивні методи, такі як вимірювання вологості шкіри, оцінка стану нігтів та визначення товщини волосся, для кількісної оцінки ефективності використання рослинних настоїв та відварів. По завершенню дослідження зібрані дані були піддані статистичному аналізу для визначення значущості отриманих результатів. На основі цих результатів були сформульовані висновки щодо ефективності використання настоїв та відварів з досліджуваних рослин для покращення стану шкіри рук, нігтів та волосся.

Результати дослідження вказують на значне покращення стану шкіри рук, нігтів та волосся учасників після тримісячного використання відвару та настою. У 12 осіб спостерігалося зменшення ламкості нігтів, що свідчить про позитивний вплив рослинних відварів та настоїв на їх структуру та міцність. У більшості учасників (14 осіб) було зафіксоване значне збільшення вологості шкіри рук, вказуючи на зволожуючий ефект від застосування рослинних настоїв. Покращення стану волосся було помічено у 12 осіб: вони стали більш блискучими та менше випадали. Це свідчить про корисний вплив на структуру волосся та його здоров'я після використання відварів з досліджуваних рослин.

Висновки. Дане дослідження свідчить про потенційну користь використання відварів та настоїв з рослин видів родин *Apiaceae* та *Alliaceae*, зокрема з *Anethum*

graveolens, *Petroselinum crispum*, *Allium cepa*, *Allium porrum*, у косметичній практиці для поліпшення стану шкіри рук, нігтів та волосся. Довготривале застосування сприяло значному зменшенню таких проблем, як ламкість нігтів, сухість шкіри рук та слабкість волосся у більшості учасників дослідження. Подальші дослідження в цій галузі можуть внести вагомий внесок у розробку нових косметичних продуктів з натуральними складовими, що мають ефективні властивості для догляду за шкірою та волоссям.

Конфлікт інтересів не мав місця у здійсненні даного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. M. Kazemi, Chemical composition and antimicrobial, antioxidant activities and anti-inflammatory potential of Achillea millefolium L., Anethum graveolens L., and Carum copticum L. essential oils, Journal of Herbal Medicine, Volume 5, Issue 4, 2015, Pages 217-222, ISSN 2210-8033
2. Chaves DSA, Frattani FS, Assafim M, de Almeida AP, Zingali RB, Costa SS. Phenolic Chemical Composition of Petroselinum Crispum Extract and Its Effect on Haemostasis. Natural Product Communications. 2011;6(7). doi:10.1177/1934578X1100600709
3. Florina Stoica, Roxana Nicoleta Rațu, Ionuț Dumitru Veleșcu, Nicoleta Stănciuc, Gabriela Râpeanu, A comprehensive review on bioactive compounds, health benefits, and potential food applications of onion (Allium cepa L.) skin waste, Trends in Food Science & Technology,Volume 141, 2023, 104173, ISSN 0924-2244
4. Ernesto Fattorusso, Virginia Lanzotti, Orazio Taglialatela-Scafati, Carla Cicala, The flavonoids of leek, Allium porrum, Phytochemistry,Volume 57, Issue 4, 2001, Pages 565-569, ISSN 0031-9422

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 3. ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЛОГІЧНІ НАУКИ

SECTION 3. GEOGRAPHICAL AND GEOLOGICAL SCIENCES

Петро ВОЙТКІВ, канд. геогр. наук, доцент
e-mail: petro.voytkiv@lnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-4733-9880
Євген ІВАНОВ, д-р геогр. наук, професор
e-mail: yevhen.ivanov@lnu.edu.ua ORCID: 0000-0001-6847-872X
Максим ВОЙТОВИЧ, здобувач вищої освіти
e-mail: maksvoitovych@ukr.net
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КУЛИКІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЛЬВІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключові слова: *земельні ресурси, структура земельного фонду, оцінювання екологічного стану, антропогенне навантаження, порушення рівноваги, екологічна стабільність земель.*

Вступ. Для території Куликівської територіальної громади властиві строкаті форми рельєфу із чергуванням Куликівського і Смереківського пасм з міжпасмовими долинами. Ці форми рельєфу відрізняються літологією, ґрунтовим покривом та кліматичними умовами. Такі неоднорідності відображені й у структурі земельного фонду, інтенсивності землекористування та екологічному стані земельних ресурсів.

Проблема раціонального та збалансованого використання земельних ресурсів за їхнім визначеним використанням є актуальною. Необдумані зміни напрямків використання призводять до порушення рівноваги екологічного стану усіх категорій земель. У структурі земельного фонду Куликівської громади переважають землі сільськогосподарського використання, які не завжди раціонально використовують. Тому її територія потребує детальнішого вивчення та аналізу земельних ресурсів та здійснення оцінювання їх екологічного стану. Власне тому оцінювання екологічного стану земельних ресурсів за їх категоріями використання є головними завданням дослідження.

Метою дослідження є оцінювання екологічного стану території Куликівської громади, а саме розрахунок та аналіз коефіцієнтів екологічної стабільності земель,

рівня антропогенного навантаження на земельні ресурси та ступеня порушення рівноваги у агроландшафтах адміністративних утворень.

Для екологічного оцінювання стану земельних ресурсів використано методики визначення екологічної стабільності території, рівня антропогенного навантаження на земельні ресурси та ступеня порушення рівноваги у агроландшафтах адміністративних утворень (за Н. Рідеєм і Д. Шофоловим), що враховує кількісні й якісні характеристики компонентів довкілля, у т. ч. земельні ресурси [1].

Результати дослідження. Сучасні геосистеми території Куликівської громади є комплексом як природних, так й антропогенних компонентів, співвідношення яких вказує на стабільність або нестабільність її екологічного стану.

Куликівська територіальна громада розміщена в межах фізико-географічної країни – Західноєвропейська рівнина, природної зони – Поліська провінція зони мішаних лісів, фізико-географічної області – Бузьке Мале Полісся, фізико-географічного району – Пасмове (Грядове) Побужжя [2, 3]. Згідно з іншим фізико-географічним районуванням України, громада розташована у межах Європейської рівнинної ландшафтної країни, зони широколистяних лісів, Західно-Українського краю, де виокремлено дві області: Мале Полісся і Волинська височина [4].

Основний вплив на екологічний стан земельних ресурсів у громаді мають такі чинники як розміщення промислових, сільськогосподарських та інших підприємств, проходження транспортного коридору [5]. Стан природного середовища громади у порівнянні з іншими можна охарактеризувати як частково задовільний, оскільки на її території є підприємства, які його забруднюють. Водночас, у громаді відсутні підприємства, які є значними забруднювачами повітря, ґрунту і водних об’єктів у регіоні [5]. Слід виділити проблему недостатнього моніторингу якості атмосферних викидів, поверхневих вод, стану ґрунтового покриву і земельних ресурсів.

У структурі земельного фонду Куликівської територіальної громади найбільші площі займають сільськогосподарські землі 10 301,46 га, або 90,47 % від його площі, дуже мало лісів – 161,25 га (1,41 %), забудованих земель – 651,26 га (5,71 %), водно-болотних ресурсів – 275,10 га (2,41 %) і земель без рослинного покриву – 17,83 га (0,13 %) [6].

Загалом, у структурі земель суттєво домінують землі сільськогосподарського призначення. Найбільші площі спостерігаємо в межах Надичівського (4 612,74 га) округу і Куликівської (3 492,38 га) міської ради, а найменші – Смереківського (1 101,01 га) та Артасівського (1 095,33 га) округів. На другому місці у структурі земель займають забудовані землі. Найбільше цих площ є в межах Куликівської (358,03 га) ради і Надичівського (233,65 га) округу та значно менші – в межах Артасівського (29,78 га) і Смереківського (29,80 га) округів. Ліси і лісовкриті площі місцями відсутні повністю, або їх дуже мало, найбільше – в межах Надичівського (99,85 га) округу, а менше – в межах Куликівської (51,50 га) міської ради. Водно-болотні землі поширені в межах Куликівської (149,70 га) ради і Надичівського (85,00 га) округу, а зовсім мало їх в межах Артасівського (19,20 га) і Смереківського (21,20 га) округів.

Неконтрольоване використання земельних ресурсів, зокрема підвищення рівня антропогенного навантаження на природне середовище спричинюють серйозні зміни його компонентів, які в свою чергу, впливають на соціальні і демографічні процеси, здоров'я населення, напругу геоекологічної ситуації [1].

Згідно з методикою оцінювання, в межах Жовківського району спостерігаємо екологічно помірно стабільну ситуацію (0,46 ум. б.), а в межах громади – екологічно нестабільну ситуацію (0,25 ум. б.). Екологічна стабільність території у більшості територіальних одиниць громади вважаємо нестабільною, зокрема у Артасівському (0,23 ум. б.), Семереківському (0,20 ум. б.) округах і Куликівській (0,22 ум. б.) раді. У свою чергу, в межах Надичівського (0,34 ум. б.) округу громади її визначено як середньо стабільну.

Коефіцієнт *Кан* характеризує величину впливу господарської діяльності, тобто є бальною оцінкою ступеня антропогенного навантаження. Цей коефіцієнт для Жовківського району становить 2,97 ум. б. і є середнім, тоді як в межах громади він має підвищений рівень впливу на земельні ресурси і складає 3,68 ум. б. (табл. 1). Підвищені показники антропогенного навантаження на земельні ресурси в межах громади спостерігаємо в межах Артасівського (3,91 ум. б.) і Смереківського (3,86 ум. б.) округів, а також Куликівської (3,85 ум. б.) міської ради.

Таблиця 1

Екологічна стабільність земель та рівень антропогенного навантаження на земельні ресурси у Куликівській територіальній громаді

Адміністративні утворення	Коефіцієнти		Екологічна стабільність території	Рівень антропогенного навантаження
	Кес	*Кан*		
Куликівська громада	0,25	3,68	Екологічно нестабільна	підвищений
Артасівський старостинський округ	0,23	3,91	Екологічно нестабільна	підвищений
Надичівський старостинський округ	0,34	3,09	Середньо стабільна	середній
Смереківський старостинський округ	0,20	3,86	Екологічно нестабільна	підвищений
Куликівська міська рада	0,22	3,85	Екологічно нестабільна	підвищений
колишній Жовківський район	*0,46*	*2,97*	*Слабо стабільна*	*середній*

Важливим у процесі оцінювання екологічного стану земель є визначення ступеня порушення рівноваги серед головних типів угідь в агроландшафтах [1]. У колишньому Жовківському районі стан агроландшафтів є незадовільним, тоді як межах Куликівської громади – критичним (табл. 2). Критичний стан агроландшафтів відзначаємо в межах Артасівського і Смереківського округів, Куликівської міської ради. Незадовільний стан агроландшафтів є виключно в межах Надичівського округу.

Таблиця 2

Ступінь порушення рівноваги у агроландшафтах адміністративних одиниць Куликівської територіальної громади

Адміністративні утворення	Питома вага угідь, % до сумарної площі Р + ОВ		Стан агроландшафтів
	Р	ОВ	
Куликівська громада	79,48	20,52	критичний
Артасівський старостинський округ	90,32	9,68	критичний
Надичівський старостинський округ	69,97	30,03	незадовільний
Смереківський старостинський округ	87,81	12,19	критичний
Куликівська міська рада	69,83	30,17	незадовільний
колишній Жовківський район	*66,76*	*33,24*	*незадовільний*

Негативний стан земельних ресурсів у громаді пов’язаний із недостатніми обсягами чи відсутністю земель, що стабілізують їх екологічний стан. До таких земель слід віднести багаторічні насадження, пасовища, перелоги, а що найважливіше ліси та інші лісовкриті території.

Висновки. Аналіз структури земельного фонду Куликівської громади показав, що сільськогосподарські землі переважають та займають 90,47 %, лісів – 1,41 %, забудованих земель – 5,71 %, водно-болотних ресурсів – 2,41 % та відкриті землі без рослинного покриву – 0,13 %.

За показниками екологічної стабільності домінують екологічно нестабільні території. Рівень антропогенного навантаження на агроландшафти є підвищеним. Стан цих ландшафтів у громаді є критичним. Загалом, екологічний стан земельних ресурсів на території громади охарактеризуємо як задовільний, який потребує належного контролю і збалансованого використання.

Перспективи подальших досліджень. Проведення екологічного оцінювання земельних ресурсів громади плануємо із застосуванням інших методик. На їх основі будуть виявлені взаємозв’язки та зроблені висновки щодо сучасного стану та доцільності використання земель в межах різних частин громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рідей, Н. М., & Шофолов, Д. Л. (2009). Екологічна стандартизація для забезпечення сталого землекористування та охорони земель. *Людина і довкілля. Проблеми неоекології*, 12(1), 41-50.
2. Андрейчук, Ю., Безручко, Л., Біланюк, В., Блажко, Н., Брусак, В., Бухта, І., Верчин, Н., Войтків, П., Волошин, П., Галянта, Л., Гаськевич, В., Головатий, М., Гудзеляк, І., Дідула, Р., Жук, Ю., Зінько, Ю., Зюзін, С., Іванов, Є., Кіптач, Ф., … Штойко, Р. (2021). *Геоекологія Львівської області*. Простір-М.
3. Матолич, Б. М. (Ред.) (2009). *Природні ресурси Львівщини*. ПП Лукащук В. С.
4. Гаськевич, В. Г., & Позняк, С. П. (2004). *Осушені мінеральні ґрунти Малого Полісся*. ВЦ ЛНУ ім. І. Франка.
5. Стратегія розвитку Куликівської селищної територіальної громади до 2027 року та план заходів на 2024–2027 роки з реалізації стратегії розвитку Куликівської селищної територіальної громади до 2027 року. Проєкт (2023). https://rada.info/upload/users_files/04371957/f789f75ece57f9f26bd1ebfc4f1c9697.pdf
6. [Форма 6-зем] (2023). Фондові матеріали Головного управління Держгеокадастру у Львівській області по земельних ресурсах, Львів, Україна.

Катерина ГАРМАШ, здобувачка вищої освіти
e-mail: k.harmash_fmtp_6_23_b_d@knute.edu.ua ORCID: 0009-0006-2610-730X
Науковий керівник – **Василь БУДЗЯК,** д-р екон. наук, професор
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА В РІЗНИХ СФЕРАХ ЖИТТЯ

Ключові слова: *країнознавство, географія, туризм, екологія.*

Вступ. У сучасному світі, де інформація стає все більш доступною, а зв'язки між людьми міцнішають, важливо мати чітке розуміння світу навколо нас. Географія та країнознавство пропонують комплексний погляд на різні аспекти життя країн та регіонів, тим самим розширюють кругозір та розвивають критичне мислення.

Визначення поняття. Загалом, країнознавство – це наука, що систематизує та узагальнює різнорідні дані про природу, населення, економіку, розташування, історію, право, культуру, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин тощо. Це комплексне вивчення країн та регіонів для виявлення загальних закономірностей, які встановлюються різногалузевою географією. [1] Тим часом суспільно-географічне країнознавство вивчає економічну та соціальну географію різних країн з аналізом природно-ресурсного потенціалу, населення, соціальної структури та регіональної економіки. Ця наука синтезує досягнення інших географічних дисциплін і сприяє формуванню уявлення про країну як територіальну соціально-економічну цілісність. Метою вивчення є комплексний аналіз взаємозв'язків між природними, культурними, економічними та політичними процесами, що сприяє глибшому розумінню особливостей регіональної економічної структури країни. [2]

Актуальність. Актуальність полягає в тому, що роль географічних факторів в сучасному світі зростає. Географічне розташування, природні ресурси, клімат, демографічні та інші характеристики країни мають великий вплив на її економічний потенціал, політичну систему, культурні особливості та соціальну структуру.

Мета. Розглянути застосування географічного країнознавства в різних сферах життя людей: в економічній, соціальній, культурній, політичній, екологічній тощо.

Основна частина. Географічне країнознавство є цікавою та різноманітною галуззю знань, яка допомагає розкрити взаємозв'язки між людьми, природою і культурою в різних куточках світу. Воно відіграє певну роль у різних сферах життя людей, тому, наприклад в економічній сфері країнознавство допомагає вивчати розподіл різних ресурсів (економічних, природних, енергоресурсів тощо), розвиток регіонів та визначення переваг конкретних територій для інвестицій, а дослідження допомагають визначити потенціал та розробити ефективні стратегії розвитку територій. Для соціальної сфери воно допомагає аналізувати міграційні процеси, рівень соціального добробуту та виявити нерівності між різними територіями, тобто загалом досліджує демографічні особливості, процеси та їх просторовий розподіл. Якщо взяти культурну сферу, то країнознавство допомагає у вивченні та розумінні етнічного складу населення, їхнього розташування, співіснування з іншими етнічними групами. Воно дає досліджувати культурні особливості та їх зв'язок з географічними факторами, оскільки розташування впливає на розподіл мовних груп та діалектів, географічні умови впливають на типи свят, святкувань, релігійних обрядів тощо. Далі політична сфера, де географічне країнознавство допомагає аналізувати геополітичне розташування країни, її відносини з сусідніми державами та вплив на міжнародну арену, також може допомогти з аналізом політико-географічних особливостей. Щодо екологічної сфери, географічні аналізи допомагають вивчати природні ресурси (ліси, водні басейни, ґрунти) та їх використання. Географічне країнознавство дає можливість визначити екологічні проблеми (забруднення, втрату біорізноманіття тощо) та розробити стратегії їх подолання. [3]

Приклад. Якщо взяти сферу туризму, то одним з якісних прикладів застосування географічного країнознавства є IHG Hotels & Resorts - британська компанія, оператор готельних мереж зі штаб-квартирою у місті Віндзор, графства Беркшир. Це одна з найбільших готельних компаній у світі, яка володіє та управляє понад 6 000 готелями в 100 країнах. Компанія пропонує широкий спектр брендів від

Regent Hotels & Resorts, Kimpton Hotels & Restaurants, Crowne Plaza Hotels & Resorts до Iberostar Beachfront Resorts. [4]

IHG використовує знання географії та країнознавства для вивчення нових потенційних ринків для розвитку своїх брендів, тобто аналізує демографію, економічні показники, туристичні потоки та культурні особливості, а також використовує для розробки маркетингових кампаній, які беруть до уваги особливості різних ринків. Вони підбирають готелі, які враховують потреби туристів у конкретному регіоні, географічні особливості та культурні традиції, адже багатьом людям приємно, що готелі компанії відповідають їх місцевим очікуванням та необхідностям. Тому вони і є однією з найуспішніших готельних компаній у світі з прибутком у мільйони доларів.

Висновок. Географічне країнознавство допомагає у розумінні та аналізі взаємозв'язків між природними умовами, економічними можливостями, соціальними, культурними та політичними особливостями в різних країнах і регіонах. Завдяки своїй здатності інтегруватися в різні аспекти людського життя, воно є важливим інструментом у розробці ефективних стратегій управління ресурсами, плануванні розвитку та формуванні міжнародних відносин. Застосування географічного країнознавства сприяє кращому розв'язанню екологічних проблем, розумінню демографічних тенденцій та розвитку економічних ініціатив. Важливо підкреслити, що загалом країнознавство постійно розвивається, бо світ мінливий, та його вивчення й використання – це інвестиція в майбутнє, адже країнознавство дає можливість краще розуміти світ навколо нас, а отже, ефективніше його використовувати та розвивати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лизогуб, В. (2017). Тема 1 Методологічні основи країнознавства. У *КРАЇНОЗНАВСТВО Курс лекцій* (с. 7–8). «Право». https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/365/3_Krainoznavstvo_Kurs%20lekcij_vnutri.pdf
2. Безуглий, В. (2007). *Економічна і соціальна географія зарубіжних країн*. Академія. https://academia-pc.com.ua/product/108
3. Єремєєва, І. (2022). *ТЕОРЕТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО*. https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10257/1/макет_країнознавство_підручник.pdf
4. *IHG Hotels & Resorts*. . LinkedIn. https://ua.linkedin.com/company/ihghotels&resorts?trk=public_profile_experience-item_profile-section-card_image-click

Наталія КИРНАСІВСЬКА, канд. геогр. наук, доцент
e-mail: nkirnasivska@gmail.com ORCID: 0000-0002-5179-6163
Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна

РЕГІОНАЛЬНА ОЦІНКА БІОКЛІМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ

Ключові слова: *біокліматичний потенціал, ресурси тепла, ресурси вологи, зміни клімату.*

Вступ. Ключовою проблемою адаптації сільськогосподарського виробництва до мінливому клімату є адаптація до температур, що підвищуються, просторово-часової мінливості кількості опадів і несприятливих явищ, що частішають. У сукупності з тим, що з 80-х років XX століття спостерігаються значні зміни клімату, це робить актуальними питання проведення нових оціночних робіт та розробки прогнозів зміни біокліматичного потенціалу. У вузькому розумінні БКП розглядається як важлива біологічна продуктивність земель за головними факторами клімату – теплу і волозі. Для порівняльної оцінки можливої біологічної продуктивності звичайно використовується агрокліматичний показник у формі відносних величин біокліматичного потенціалу (БКП) або балах ($Б_к$) (Шашко Д.І., 1985)). У 2000-х роках дана методика вдосконалена для регіональної оцінки біокліматичного потенціалу на території України за умов складного рельєфу [1, 2]. Авторам вдалося істотно деталізувати схему Д.І. Шашко (1985), де вся територія України входила тільки в два макрорайони. Якщо звернутися до зарубіжних досліджень, то тут прослідковується загальна оцінка продуктивності клімату в умовах його зміни [3].

Метою роботи є вивчення природних умов території Одеської області та надання порівняльної оцінки біологічної її продуктивності в сучасних умовах.

Результати. Використовуючи фізико-статистичну модель БКП Шашко Д.І. (1985), виконані розрахунки БКП у відносних одиницях та балах для території Одеської області для різних часових періодів, використовуючи дані агрокліматичних довідників, які охоплюють наступні відрізки: з 1936 по 1955 р. (I період); з 1891 по

1965 р.(II період) та 1986-2005 р (III період). Використовуючи отримані дані розрахунків надалі проведена порівняльна оцінка біокліматичного потенціалу в умовах змін клімату.

Є актуальним порівняльна оцінка змін опадів на території Одеської області в сучасних умовах. На рис. 1 представлена діаграма середньобагаторічних сум опадів за рік, побудована за вказані часові відрізки. З рисунку добре видно, що сума опадів, які характеризують останніх два періоди значно зросла в порівнянні з першим, але якщо ж порівнювати значення сум опадів останніх двох періодів, то помітні незначні зміни в сумах опадів. Так, на півночі області суми збільшилися на 9-35 мм, в центрі області на 28 мм, в південних районах збільшення склало 12-15 мм. Виключення складають станції Сербка та Ізмаїл, де спостерігається зменшення сум опадів за рік на 42 та 21 мм відповідно. Отже, сучасне потепління клімату, не вплинуло суттєво на режим зволоження території Одеської області.

Так як температурний показник у вигляді сум температур за період з температурою вище 10 ºС є другим вагомим показником в розрахунку БКП території, то порівняємо суми температур за теплий період за різні часові відрізки (рис. 2). Як видно з рисунку в I та II періоди суми температур знаходилися майже на одному рівні в північних районах області, та не перевищували 2900 – 3200 ºС. В південних районах у II періоді спостерігалося незначне зниження сум температур за теплий період. Суми температур не перевищували 3515 ºС. Слід уточнити, що часове зміщення в даних періодах складає різницю в 10 років. Порівнюючи II та III періоди спостерігається підвищення сум активних температур за теплий період. Так, в північних районах суми активних температур збільшилися на 122-139 ºС, в центральних районах на 154-159 ºС, а в південних перевищення склало 87-153 ºС. Отже, в сучасних умовах змін клімату на території області спостерігається підвищення термічного режиму на фоні практично беззмінного режиму зволоження.

В табл. 1 наведені дані розрахунку біокліматичного потенціалу і супутніх показників клімату для 8 метеорологічних станцій Одеської області для умов природного зволоження за середньобагаторічними даними періоду 1986 - 2005 рр.

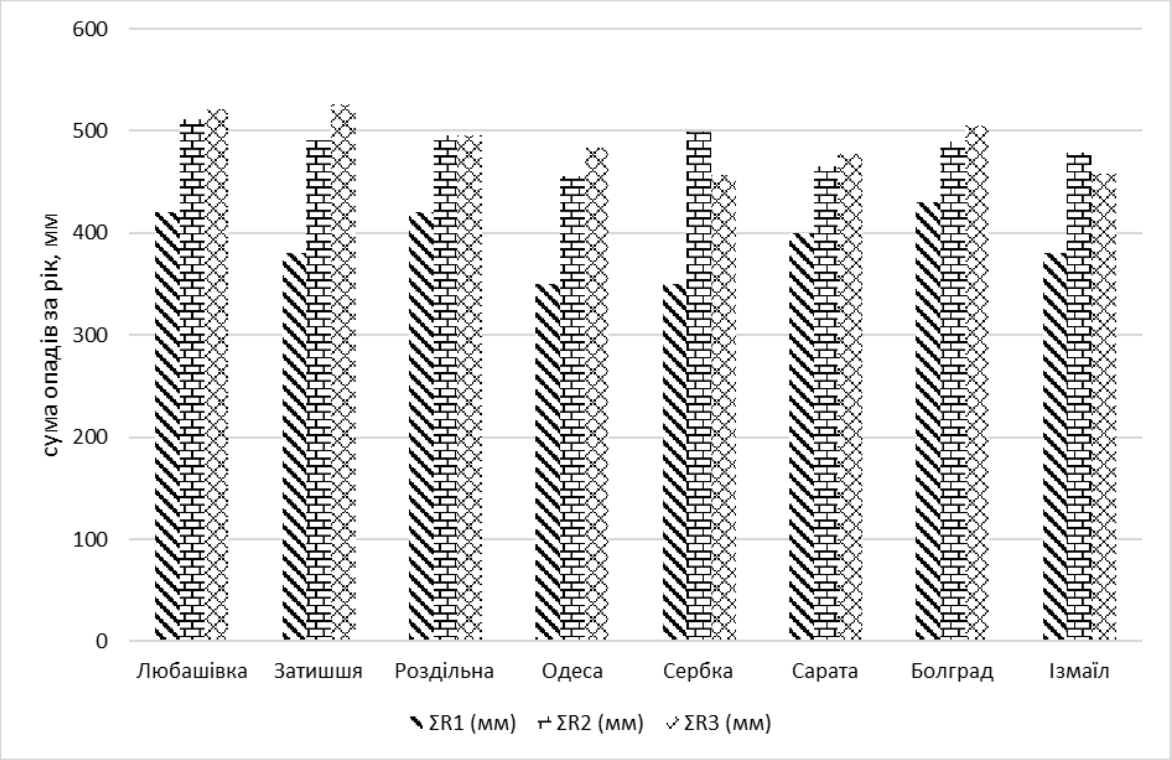

Рисунок 1 – Порівняльна оцінка сум опадів за рік на території Одеської області.

Примітка: ΣR_1 – середньобагаторічна сума опадів за період 1936 по 1955 рр.;
ΣR_2 –середньобагаторічна сума опадів за період 1891 по 1965 рр.;
ΣR_3 –середньобагаторічна сума опадів за період 1986 по 2005 рр.

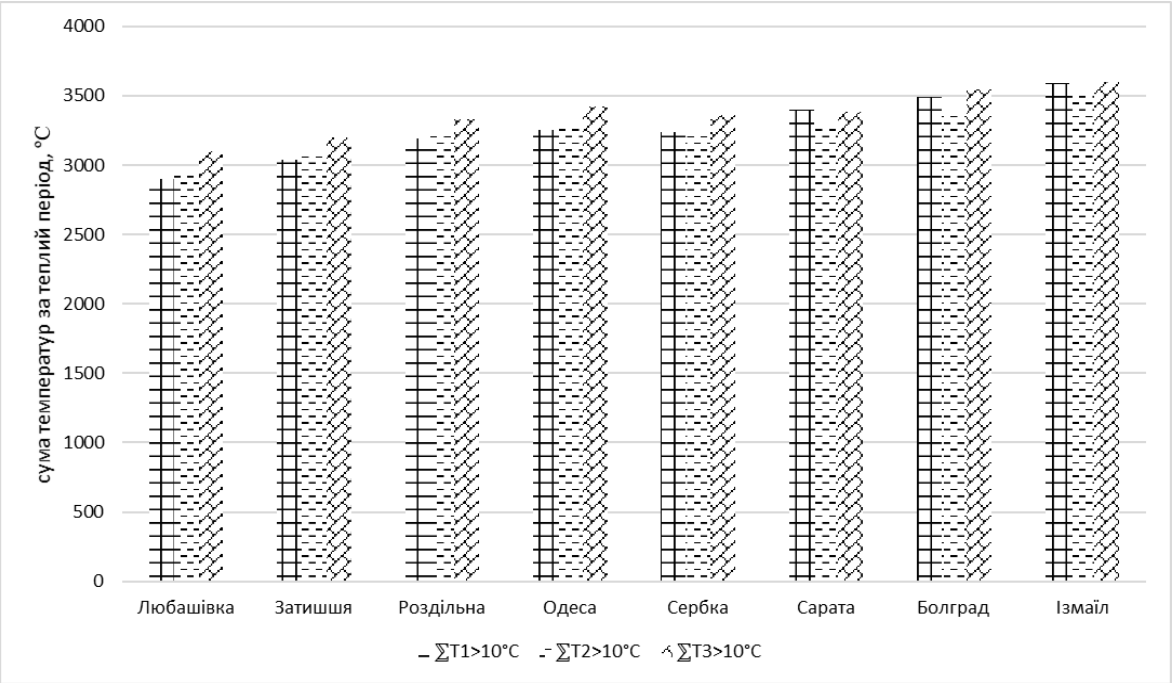

Рисунок 2 – Порівняльна оцінка сум температур за теплий період на території Одеської області.

Примітка: ΣT_1>10 ºС – середньобагаторічна сума опадів за період 1936 по 1955 рр.;
ΣT_2>10 ºС – середньобагаторічна сума опадів за період 1891 по 1965 рр.;
ΣT_3>10 ºС – середньобагаторічна сума опадів за період 1986 по 2005 рр.

Аналіз проводиться з прив'язкою до сучасного агрокліматичного районування області, де наразі виділено 3 агрокліматичних райони. Отже, в І агрокліматичному районі області, в який входять станції Любашівка, затишшя $\Sigma T_c>10\ ^0C$ не перевищує 3199 ºС, опадів за рік випадає в межах 521-526 мм, Md складає 0,31-0,32, як слідство, $К_р$ рівний 0,79-0,81. Так, БКП не перевищує 134-143 бали, що на 15 балів вище в порівнянні з попередній періодом. Так, якщо звернутися до агрокліматичного районування БКП для території України [3], то встановлено, що даний агрокліматичний район в сучасних кліматичних умовах характеризується підвищеною біологічною продуктивністю клімату в порівнянні з середньою в минулому часовому періоді.

В другому агрокліматичному районі області, куди входять станції Роздільна, Сербка, сума температур за теплий період збільшується до 3327-3364 ºС, опадів за рік випадає в кількості 496-457 мм, Md складає 0,29-0,25 відповідно, як слідство, коефіцієнт росту дорівнює 0,76-0,70. Як БКП в даному районі збільшується на 15 балів в порівнянні з попереднім середньобагаторічним періодом і відповідає підвищеній біологічній продуктивності клімату.

Третій агрокліматичний район області, в який входять станції Сарата, Болград, Ізмаїл $\Sigma T_c>10\ ^0C$ збільшуються до 3381-3602 ºС, опадів за рік випадає в кількості 458-505 мм, як слідство, показник зволоження коливається в межах 0,25-0,30, а $К_р$ має значення 0,70-0,78. Як слідство, біокліматичний потенціал в даному районі складає 135-152 бали, що на 10-20 балів більше в порівнянні з попереднім середньобагаторічним періодом. Даний агрокліматичний район характеризується підвищеною та помірно високою біологічною продуктивністю клімату. Виключення складає ст. Ізмаїл, на якій значення $Б_к$ залишилося беззмінним – 139 балів.

Висновки. Одержані нами показники біологічної продуктивності клімату для території Одеської області добре співвідносяться з даними, одержаними Д.І. Шашко (1986 р.) та даними Н.В. Кирнасівської, одержаними в роботі [1]. Наглядно видно, що за сучасних кліматичних умов біологічна продуктивність клімату території Одеської області зросла від середньої до підвищеної, і в першу чергу, за рахунок збільшення сум кліматичних температур теплого періоду.

Таблиця 1 – Показники біокліматичного потенціалу території Одеської області в умовах природного зволоження за середньо багаторічними даними періоду 1986 – 2005 рр.

№п/п	Станція	ΣR, мм	Md, за рік	$К_р$	$\Sigma T_C \succ 10^\circ C$	БКП	$Б_к$
1	Любашівка	521	0,31	0,79	3097	2,44	134
2	Затишшя	526	0,32	0,81	3199	2,59	143
3	Сербка	457	0,25	0,70	3364	2,35	130
4	Роздільна	496	0,29	0,76	3327	2,53	139
5	Одеса	484	0,27	0,73	3419	2,50	137
6	Сарата	477	0,27	0,73	3381	2,47	136
7	Болград	505	0,30	0,78	3548	2,77	152
8	Ізмаїл	458	0,25	0,70	3602	2,52	139
	По області	495	0,29	0,76	3367	2,56	141

Таблиця 2 - Порівняльна таблиця значень біокліматичного потенціалу та відповідних агрокліматичних показників для території Одеської області

Показник/Автор	ΣT_c>10 ^{0}C	ΣR, мм	Md	$Б_к$
За Д.І. Шашко	3150	-	0,26	128
Середньобагаторічний період 1936-1955рр.	3181	484	0,27	126
За Н.В. Кирнасівською	3291	472	0,27	133
Сучасний період 1986-2005 рр.	3367	495	0,29	141

Перспективи подальших досліджень. Результати досліджень є науковою основою для подальшої оцінки мікрокліматичної мінливість БКП під впливом експозиції та крутості схилів, а також клімату ґрунтів; здійснення мікрорайонування і оцінки ефективності використання БКП культурними рослинами з метою одержання стабільних урожаїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міщенко З. А., & Кирнасівська Н. В. (2011). Агрокліматичні ресурси України та урожай. «Екологія».
2. Кирнасівська Н.В. (2019). Агрокліматична оцінка та районування біокліматичного потенціалу території Одеської області. *Наукові праці УНДГІ*, 269, 158-166.
3. L.I. Meng, ZHU Yong, HUANG Wei (2010). Influence of Climate Change on Climate Potential Productivity in Yunnan[J]. *Chinese Journal of Agrometeorology*, 31(3), 442-446.

Тетяна КОПТЄВА, доктор філософії (PhD) зі спеціальності 103 Науки про Землю
e-mail: koptevatania36@hnpu.edu.ua ORCID: 0000-0001-9405-1674
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна

ПОСТМАЙНІНГОВІ СИСТЕМИ ПОВЕРХНЕВОГО ЯРУСУ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО - ТЕХНІЧНОЇ СИСТЕМИ

Ключові слова: *постмайнінгова система, гірничопромисловий ландшафт, Криворізька ландшафтно-технічна система, двоярусність, поверхневий ярус, оптимізаційні заходи.*

Вступ. Активність та розвиток сучасного світу вражає динамічністю і непостійністю, географічне середовище не є винятком, будь-яка територія зазначає антропогенного впливу, хоча на перший погляд це відбувається не помітно. Криворізька ландшафтно-технічна система є унікальною системою, що під активною дією гірничодобувної промисловості перетворює природні ландшафти у антропогенні, а саме у найбільшому відсотковому співвідношенні у гірничопромислові ландшафти, які за своєю структурою є двоярусними. На двоярусній структурі (поверхневому та підземному) функціонують гірничозбагачувальні комбінати, що як приклад видобувають залізну руду відкритим способом (кар'єрним) тобто поверхневий ярус та закритим (шахтним) спосіб - підземний ярус. І внаслідок такої активної діяльності на двоярусній структурі Криворізької ландшафтно-технічної системи виникають порушені території, які потребують оптимізаційних заходів для покращення території, які зазнали вплив гірничодобувної промисловості.

Мета. дослідити та проаналізувати постмайнінгові системи поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів Криворізької ландшафтно-технічної системи.

Результати. Постмайнінгові системи сформувались на території Криворізької ландшафтно-технічної системи, за науковими дослідження Є. Іванова [1] постмайнінгова система являє собою завершену роботу з розроблення корисних

копалин певної території та ліквідації гірничовидобувного підприємства. Поява постмайнінгових систем зумовлена зменшенням або припинення прямої дії техногенного впливу антропогенної діяльності. Криворізька ландшафтно-технічна система має двоярусну структуру, на поверхневому ярусі є велика кількість кар'єрів, відвалів та інші, а на підземному ярусі виникнення шахт, які «відпрацювали» і можуть знаходитися у стадії деградації. Наприклад Жовтневий гранітний кар'єр є відпрацьована антропогенна ландшафтно-гірничопромислова територія, яка вичерпала свій ресурс і з часом вироблена зона кар'єру заповнилася водою, але без підтримки та нагляду кар'єр може залишитися у занедбаному стані і спричиняти до руйнування і активізації похідних процесів та явищ на даній території. Жовтневий гранітний кар'єр є постмайнінговою системою поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів Криворізької ландшафтно-технічної системи, кар'єр є не повністю рекультивований, а тільки частко. На рис.1 можемо простежити, що кар'єр має типову структуру – днище (затоплене) і борта.

Рис.1. Жовтневий гранітний кар'єр (виконано за доп. ГІС-технології Google Earth).

Жовтневий кар'єр може стати популярним туристичним місцем, адже знаходиться у центральній частині міста і поблизу селитебного ландшафту, тому важливо для активізації постмайнінгової системи в туристично-рекреаційній сфері пропонується наступний план дій: вирівняти та облаштувати дно та стінки кар'єру за

допомогою гірничо-технічної рекультивації, використовуючи піщано-глинистий матеріал; створити пляж, що стане зручним місцем відпочинку для туристів; організувати інфраструктуру території кар'єру, зокрема, забезпечити доступність та зручність паркування для автотранспорту, а також розробити стратегію розвитку баз відпочинку; здійснити насадження дерев та трав'янистої рослинності на території кар'єру за допомогою біологічної рекультивації [5].

Шиманівський відвал є постмайнінговою системою кар'єрно - відвальної ландшафтної системи, відноситься до Південного гірничо-збагачувального комбінату і був сформований з 1960 по 1967 рр. За морфометричними характеристиками відвал має висоту 80 м., крутизна схилів – 45–50°, площа відвалу становить 2,5 га. За типом місцевості Шимаківський відвал належить до платоподібного багатоярусного відвального, який сформований внаслідок автомобільної відсипки і завдяки цьому утворилися яруси з вирівняною і платоподібною поверхнею [4].

Рис.2. Шиманівський відвал (виконано за доп. ГІС-технології Google Earth).

За оптимізаційними заходами відвал повністю є рекультивований, має схили на яких відсутній рослинний покрив, як наслідок недостатнє зволоження, але за висотною диференціацією рослинний покрив на нижній акумулятивній смузі відвалу

представлена з здебільшого деревно-чагарниковою рослинністю: в’яз граболистий, тополя біла і пірамідальна, клен татарський. На середній акумулятивно-денудаційній смузі (другий ярус відвалу) складають: робінія звичайна; в’яз граблистий, шовковиця біла та ін. На верхньому акумулятивному смузі (верхній ярус) складають смородина червона, калина звичайна, шипшина собача, кизильник чорноплідний, глуха кропива пурпурова та ін. На вершині відвалу поширена синантропна флора: амброзія, злинка, грінделія, чорнощир та ін.

Щодо наступного відвалу, Ганнівський відвал відноситься також до Північного гірничозбагачувального комбінату (ПнГЗКу) розташований у північній частині міста Кривого Рогу. Висота відвалу становить 90 м. Ганнівський відвал складають метаморфічні, магматичні породи, глини та суглинки [3].

Ганнівський відвал на сьогодні ще не повністю рекультивований, тому було б доцільно застосувати біологічну рекультивацію задля покращення поверхневого ярусу відвалу. Площа біологічної рекультивації складає 181,2 га, в поточний час її можливо провести на території 42,4 га. Щоб здійснити повноцінний рекультивацію для поверхневого ярусу Ганнівського кар’єру, важливо здійснити підбір асортименту рослин для створення штучних лісових угрупувань на техногенних ландшафтах є дуже важливим. На перших стадіях освоєння поверхневого ярусу найбільш доцільно вирощувати види, маловимогливі для живлення й вологи, здатні переносити високі температури, які на поверхні відвалів можуть перевищувати 50°С - тополі, лох вузьколистий, жимолость татарська та ін. Широко застосовуються сосна звичайна, дуб звичайний, акація біла, берест дрібнозернистий, абрикос звичайний, ясен звичайний , гледичія звичайна, сосна кримська, клен татарський, інші види деревних і чагарникових культур [2].

Для озеленення укосів Ганнівського відвалу запропоновано створити рядові посадки із сукупності акації білої та лоху вузьколистого, приймаючи відстань між рослинами ряді 1м, відстань між рядами 2,5 м та враховуючи, що загальна площа укосів відвалів 10 га.

Висновки. Таким чином дослідження постмайнінгових систем поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів Криворізької ландшафтно-технічної системи показало, що такі гірничопромислові ландшафти сформувались у зв’язку з

розробленням корисних копалин та ліквідацією гірничовидобувних підприємств. Поява постмайнінгових систем відбувається після зменшення або припинення прямого техногенного впливу антропогенної діяльності. Проте, багато з цих систем залишаються нерекультивованими або рекультивовані лише частково, що може призвести до руйнування та активізації похідних процесів та явищ. На прикладі Жовтневого гранітного кар'єру запропоновано оптимізаційні заходи, які включають вирівнювання та облаштування дна та стінок кар'єру, створення пляжу, організацію інфраструктури та насадження рослинності. Щодо Шиманівського та Ганнівського відвалів, вони потребують повноцінної рекультивації, включаючи біологічну рекультивацію та насадження рослинності. Це допоможе покращити стан поверхневого ярусу та забезпечити стійкість ландшафтів до деградації.

Перспективи подальших досліджень включають глибше вивчення впливу постмайнінгових систем поверхневого ярусу гірничопромислових ландшафтів на екологічний стан Криворізької ландшафтно-технічної системи, аналіз можливостей використання їх у туристичній сфері, дослідження нових методів рекультивації, оцінку соціально-економічних переваг їх інтеграції у регіональний розвиток та вивчення впливу на здоров'я людей та природні ресурси.

Конфлікт інтересів. У автора конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рудько Г. І., Іванов Є. А., &Паламарчук І. П. (2019). Гірничопромислові геосистеми Західного регіону України. монографія. Київ: Букрек, Т. 1. 464.
2. Ярков С.В. (2008). Ландшафтно-технічні системи Кривого Рогу: екотопічні умови сингенезу. Фізична географія та геоморфологія. 54, 246–254.
3. Koptieva T. S. (2022). Soil and vegetation cover of mining landscapes of Kryvyi Rih landscape technical system (on the example of Burshchytskyi, Shymakivskyi and Stepovyi dumps). Publishing House «Baltija Publishing». 178-203. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-212-8-9
4. Koptieva T. S. (2023). The reclamation of the surface layer of mining landscapes of Kryvyi Rih landscape technical system. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 39, 55–64. DOI: https://doi.org/10.26565/1992-4224-2023-39-05
5. Koptieva, T.S. (2023) Altitudinal differentiation and diversity of mining landscapes of Kryvorizhzhia. monograph: TVORY.138. ("Modern Nature and Landscapes of Ukraine").

Олександра ШТУРМАК, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Василь БУДЗЯК,** д-р екон. наук, професор
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

СТАН ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ У ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: *земельні ресурси, забруднення речовинами, екологічна шкода.*

Вступ. Внаслідок повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну значно ускладнилися екологічні проблеми, що існували на нашій території. Відсутність доступу до об'єктів природоохоронного управління та територій, втрата та руйнування інфраструктури, втрата кадрів контролю за станом навколишнього середовища та обмежена можливість працювати, призупинення заходів контролю на період воєнного стану негативно вплинули на можливість повноцінно реалізувати державне управління у галузі охорони довкілля.

Мета. Під час війни виникла саме потреба в оцінці шкоди довкіллю та витрат на його відновлення, оцінці стану земельних ресурсів . Вже сьогодні особливо вражають величезні масштаби екологічних злочинів російських окупантів. Деякі рідкісні екосистеми та унікальні природні об'єкти вже не підлягають відновленню.

Також оцінка екологічної шкоди потребує нових підходів, адже повний обсяг збитків та шкоди довкіллю залишається досить невідомим, тому, що системи моніторингу порушені або знищені, а доступ до лісів та інших природних територій обмежений або відсутній повністю.

Результати. Фіксація фактів екологічної шкоди від російського вторгнення не є достатньою. Про те, Держекоінспекція нині визначила понад 330 подій, що несуть загрозу для довкілля на території України та зафіксувала, що станом на 30 листопада 2022 року внаслідок збройної агресії забруднено 291 826 950м² та засміченою 8 099 793 440м² українських земель, сума шкоди становить 448,9 млрд гривень, але цифра збитків зростає з кожним днем. Близько 20% площі всіх природоохоронних територій України перебувають в небезпеці, під загрозою знищення. До тепер залишаються тільки 17 Рамсарських об'єктів загальною площею 627,3 тис. га, близько 160 територій Смарагдової мережі площею 2,5 млн га та 4 біосферні заповідники.

Це несе загрозу стратегічним цілям зі зміною клімату, збереження біорізноманіття, призводить до зменшення потенціалу поглинання парникових газів, посилює процес деградації та опустелювання території, особливо на землях сільськогосподарського призначення.

Надзвичайно велика загроза постала перед ендемічними видами рослин і тварин, їх зникнення принесе катастрофічні наслідки для біорізноманіття планетарного масштабу. Майже 4 млн гектарів лісу в Україні були охоплені воєнними діями, сотні гектарів земельного фонду засміченні відходами, забрудненні шкідливими речовинами, які вивільнюються у результаті детонування та зазнають пошкодження структури ґрунтового покриву. Металеві рештки є одним з найнебезпечніших наслідків військових дій, вони як правило, найдовше зберігаються в зонах конфлікту. Важкі метали, які потрапили в ґрунт, можуть залишатися в ньому впродовж тривалого часу.

Також забруднення речовинами, що потрапили в ґрунт внаслідок вибухів боєприпасів, горіння техніки, ракетного палива, точок ведення бойового вогню з порушенням генетичних горизонтів, зміною вмісту органічної речовини і структури мікробіоценозів викликає стурбованість можливими порушеннями екологічного стану рівноваги в екосистемах і в системі мікроорганізми – рослини.

Знищення українських земель - це злочин проти довкілля України та проблема світового масштабу, яка несе невиправні наслідки, ризики настання продовольчої кризи та повної неможливості гарантування продовольчої безпеки для людства у майбутньому. Потрібно спрямувати всі зусилля на вирішення питань забезпечення охорони земель, підвищення родючості ґрунтів та екологічної безпеки сільських територій шляхом здійснення комплексу заходів відповідно до проектів землеустрою, розробку яких, встановити обов’язковою для всіх землекористувачів.

Висновок. Отже, стан земельних ресурсів України на критичному рівні, а екологічна реабілітація стану земельних ресурсів України передбачає величезний комплекс заходів, спрямованих на подолання негативних наслідків природного та антропогенного навантаження на земельні ресурси, в тому числі спричинених інтенсифікацією бойових дій на території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денісов Н., Аверін Д., Ющук А. та ін. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. Київ: BAITE, 2017. 88 с.
2. Кучеренко Є.І. Анопрієнко Т.В. Аналіз сучасного стану кадастрової оцінки земельних ділянок. Системи обробки інформації. 2016. № 1(138).
3. Офіційний сайт Держекоінспекції України https://www.dei.gov.ua/

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

SECTION 4. ECONOMIC SCIENCES

Andrii ATORIN
e-mail: steklolampa@gmail.com
Private entrepreneur, Zaporizhzhia, Ukraine

MODEL OF "DIFFERENTIATED SOCIAL SECURITY (DSS)"

Problem. Modern social security is only assistance to a person, and is not a systemic process that stimulates a person to change and normal integration into society, this makes it an ineffective tool. With the development of scientific and technological progress, automation of the economy, digital revolution and the emergence of artificial intelligence, as well as man-made, environmental, economic, epidemiological and other problems, socio-economic problems are worsening in the world: reduction of jobs and the middle class, social inequality and unemployment, increasing poverty. For example, for 2015 there were about 700 million people in the world living on no more than $1.9 a day [1], by 2023 the number of people living on $1.9 is 1.2 billion [2]. Humanity is constantly developing, struggling with economic and social problems, but with the onset of negative global changes, all plans are destroyed: the problem of existing human uncertainty becomes more complicated, which hinders further positive changes in the socio-economic environment [3]. With the emergence of such problems, questions about unconditional basic income are constantly being raised, for example, during COVID-19. At the same time, the world is developing further, which increases the possibility of technological disasters. The population is constantly growing, there are already more than 8 billion of us. The climate is changing not for the better for people, new challenges are emerging. We continue to develop technologically, but we still do not use technology to systematically solve the above problems in the social sphere.

Target. Replace the outdated social security system with a “Differentiated Social Security” model, which will already include a new generation of social security and an unconditional basic income. To use technologies for differentiating people according to vital parameters, which will help to better determine social needs; create a motivation system for the development of useful human qualities by monetizing parameters; create an automatic, constant, controlled process for issuing and effectively using social assistance.

Description of the model and operating principle.

The administrator is a legal entity responsible for the performance of the blockchain network and application for the user and source, and is formed from the international expert community.

User – an individual, a recipient of differentiated social security.

Source - legal entities, government agencies, public organizations that have user databases and ensure their security.

Identifier - legal entities that have the legal right to provide financial services are responsible for the functionality of the application for carrying out all financial transactions of network participants.

Reward is a mandatory commission for all transactions within the network, which is collected and distributed by the identifier among all active network participants, except users; serves as a financial incentive to improve the quality of services provided within the network. The amount of remuneration has a maximum value limit and a fixed percentage is determined for Sources and the Administrator in the share of all remunerations.

Mathematical expression for accrual of Differentiated social security.

$$Ulam\ (user) = (Ulam * \Sigma K(i) + T) * N$$

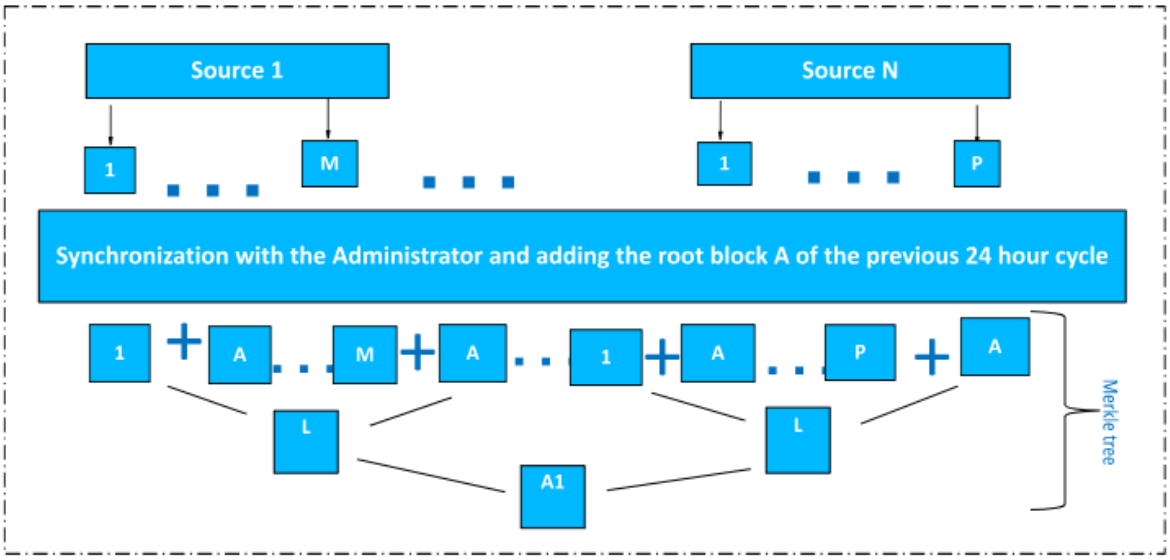
Ulam (user) is a personalized crypto currency that is transferred to the user's individual crypto wallet every 24 hours. Is a differentiated social security for the user.

Ulam is a network crypto currency that has a constant value for all users, it is an unconditional basic income (UBI), for example, Ulam is equivalent to $5.5.

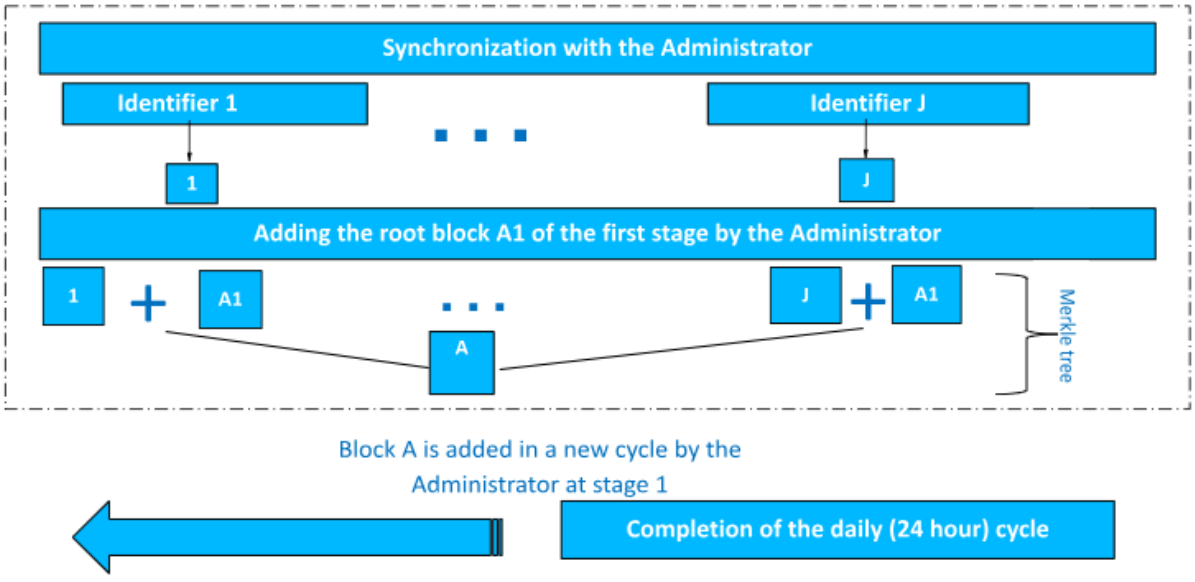
Σ K(i) is the total coefficient of the user's vital activity parameters in the following areas: economics, science, creativity, sports, social life, etc., which can be recorded digitally (in the "Sources" databases) and can confirm " Source". Differentiation of a parameter and assignment of a coefficient to it occurs after determining the indivisible property of human life. Proposals for expanding parameters can be made by any network participant, and the Administrator reviews and assigns a parameter coefficient. The total coefficient forms social security.

T - test coefficient in the absence of parameters in the system, $T= 10^{-9}$.

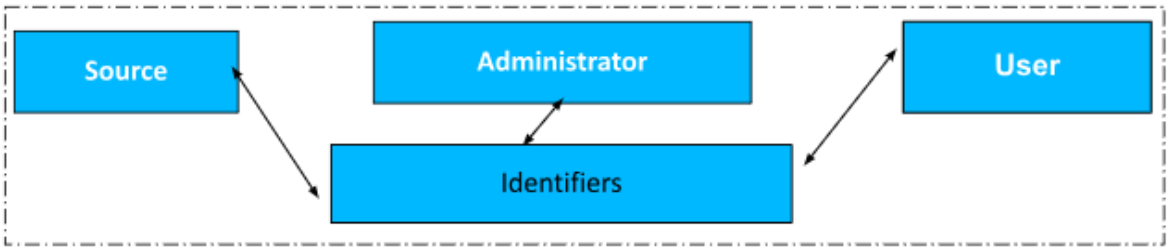
N - inflation rate.

Blockchain, stage 1. Participants Administrator and Sources. After the User parameter is positively confirmed by the Source, the Source forms a block in the Blockchain network. Thanks to the built-in mathematical functions, we determine: Σ K(i) users; Ulam (users); part of the remuneration of the Administrator, Identifiers and Sources for the last daily cycle; updating the Administrator and Source registries

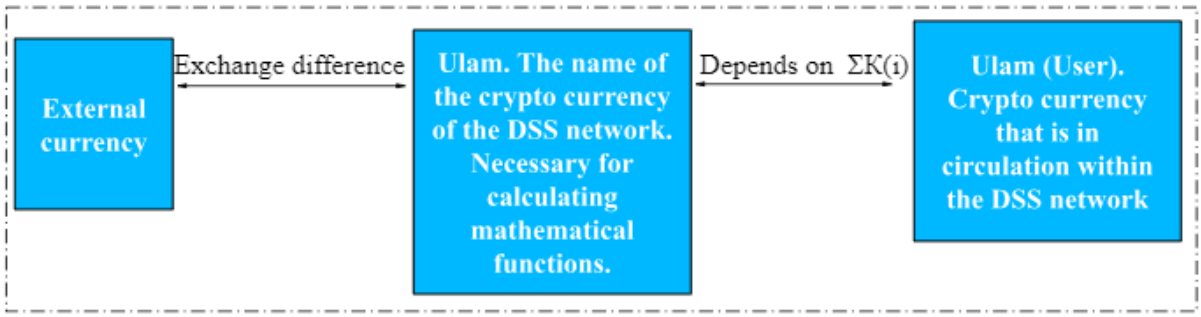

Blockchain, stage 2. Participants Administrator and Identifiers. After synchronization with the Administrator, Identifiers form their own blocks with financial registers. At the second stage, we credit differentiated social security - Ulam (user) to the user's individual user wallet; remuneration for network participants; we update the Administrator and Identifier registries.

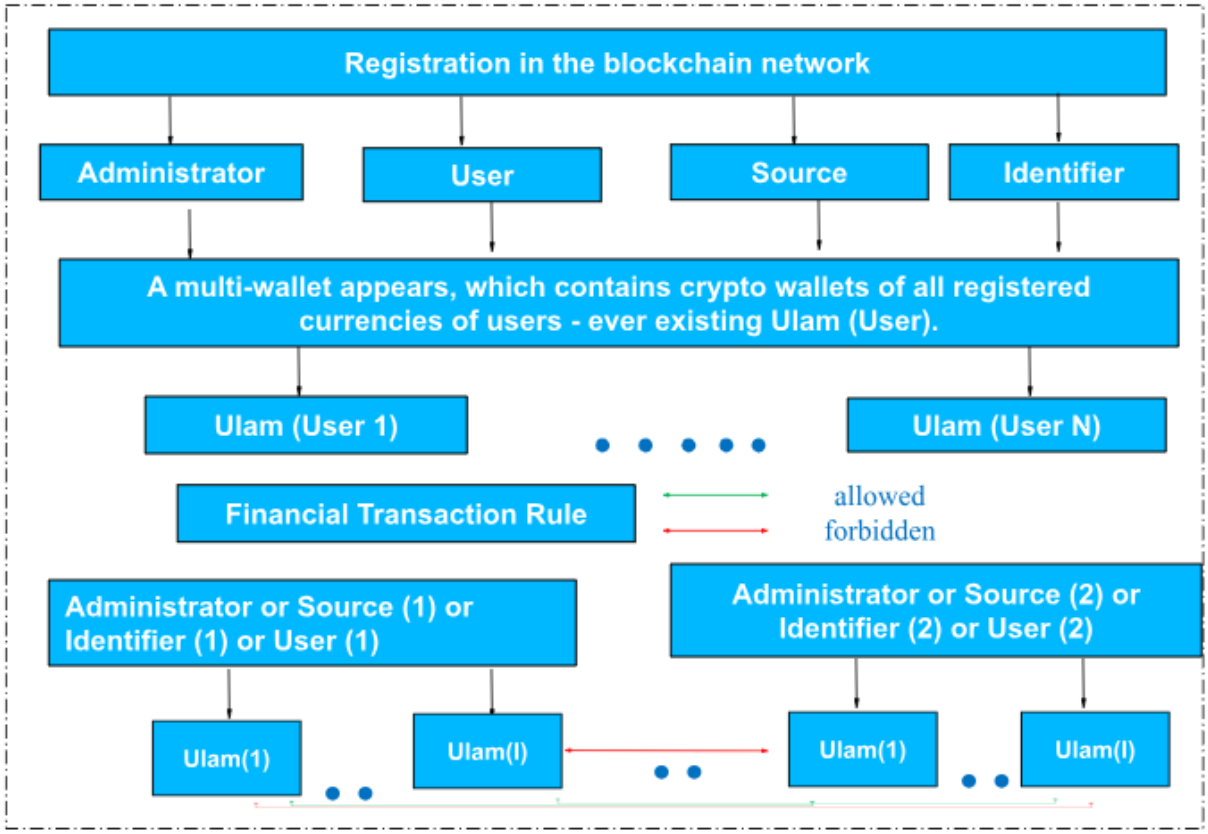

Client – server part controlled by Identifiers.

Finance.

The connection between external currencies and the social nominal crypto currency Ulam (user).

Within the Differentiated Social Security system, only registered social cryptocurrencies of Ulam (User) are in circulation. All participants within the system have multi-wallets.

Advantages and disadvantages of differentiated social security based on blockchain technology.

Advantages.

- Fair differentiated social security and unconditional basic income.
- Technological effectiveness of calculating unconditional basic income and social security.
- Creation of a “new economy”.
- Decentralization of the system.
- The role of the state is limited, while there is monitoring of the financial system.
- Integration of Artificial Intelligence as an assistant for development, analysis and recommendations on the network.
- Disadvantage.
- The complexity of forming a system of parameters and coefficients of these parameters.
- Security of personal data.
- National and international legislation.
- Increase in negative economic factors such as inflation.
- Fraud, collusion of participants.

SOURCE

[1] - https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/10/17/nearly-half-the-world-lives-on-less-than-550-a-day
[2] - https://www.un.org/uk/190574
[3] - https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22

Mykhailo ISHCHUK, Senior Lecturer
e-mail: michaelkiev@ukr.net ORCID: 0000-0001-9346-2607
State Tax University, Irpin, Ukraine

SIGNIFICANCE OF CUSTOMS MODERNIZATION FOR UKRAINE: INSIGHTS FROM U.S. AND GLOBAL INNOVATIONS

Key words: *customs procedure, border management, digitalization, international trade.*

Introduction. In today's rapidly changing global landscape, addressing the challenges posed by pandemics and embracing digitalization are imperative for effective public administration. This necessity is particularly pronounced for fiscal authorities, whose operations heavily rely on information technology. Similarly, for customs authorities, the utilization of efficient IT systems is indispensable in facilitating the seamless movement of goods across borders by simplifying and expediting customs procedures.

In Ukraine, there exists a pressing need to harmonize national customs laws with international standards and to modernize the technological and institutional frameworks of customs administration through digitalization (Ishchuk et al., 2024). Despite the evident importance of automation and computerization in customs procedures, research in this area remains scarce. This research gap underscores the necessity for further investigation.

Examining the customs practices of other nations reveals that those with advanced automated systems typically offer superior customs services. Many developed countries are transitioning to electronic declaration systems, which streamline interactions between customs brokers and authorities, minimize paperwork, and accelerate customs clearance processes. Notably, the United States has accrued valuable experience in implementing such systems.

Objective. The objective of this article is to investigate the utilization of advanced technologies in customs procedures, focusing on experiences from various countries, notably the United States. By examining these experiences, the study aims to elucidate the potential benefits of technological advancements in customs administration. Furthermore,

the research seeks to inform and enhance customs practices globally by providing valuable insights gleaned from these examinations.

Results. In the United States, the Customs and Border Protection (CBP) agency, under the Department of Homeland Security, plays a pivotal role in regulating import and export activities, amalgamating functions from various agencies. Its primary objective is to safeguard the nation against terrorist threats, weapons infiltration, and the trafficking of drugs and contraband goods (Кормич, 2013). As part of ongoing efforts to modernize customs clearance processes, U.S. customs authorities have prioritized expediting procedures and enhancing service quality through automation and electronic declaration mechanisms.

A notable aspect of the American customs experience is the integration of high technological efficiency facilitated by the Automation Commercial System (ACS), which processes nearly 100% of electronic customs declarations for imported goods, contributing to a significant increase in cleared goods without a proportional rise in staff. The U.S. customs clearance framework emphasizes comprehensive electronic descriptions of goods, supported by legislation ensuring equal responsibility for declaration regardless of format. The Security and Accountability For Every Port Act (SAFE Port Act) of 2006 laid the legal foundation for a Single Window system, aiming to enhance port security.

Mandating federal agencies involved in customs clearance to participate, the International Trade Data System (ITDS) facilitates electronic data exchange for import and export activities. The operationalization of ITDS through executive orders has streamlined export and import processes and facilitated the development of the Border Interagency Executive Council (Presidential Documents, 2014). CBP has implemented several risk management programs, including the Trade Representatives Cooperation Program, Container Security Program, 24-hour rule, and SENTRI program. These initiatives aim to enhance security through voluntary cooperation, risk assessment, and expedited identification.

The acceleration of customs clearance and control in the U.S. is primarily attributed to comprehensive computerization and informatization, along with the utilization of historical data for threat identification. Technological advancements such as the BRASS

system further streamline procedures, offering insights for potential improvements in customs services globally.

Conclusions and perspectives. The analysis of global customs practices highlights the importance of advanced automated technologies in enhancing the quality of customs services. The ongoing shift towards electronic declaration technologies, exemplified by the United States, underscores the significance of technological advancement in modernizing customs administration. Introducing new technologies, optimizing procedures, and improving information dissemination to foreign economic participants contribute to creating favorable conditions for economic activity. Investments in customs infrastructure and technical equipment further facilitate service quality improvement, reduce administrative barriers, and stimulate economic growth. The evolving principles and objectives of the State Customs Service of Ukraine are significantly influenced by global trends, emphasizing the need for efficient border management, supply chain analysis, technology integration, and inter-agency cooperation. Therefore, studying the experiences of progressive countries, particularly the United States, is crucial for informing and enhancing customs practices worldwide.

Further research in this domain is warranted to delve deeper into the specific impacts of advanced technologies on customs efficiency and economic development. Additionally, exploring best practices in inter-agency cooperation and border management strategies could provide valuable insights for optimizing customs procedures and fostering economic growth.

Conflict of interest. There is no conflict of interest.

REFERENCES

1. Ishchuk, M., Ishchuk, O., Khrypko, S., Shnitser, M., Vasylchukù, T., Syhyda, H., & Hotsalyuk, A. (2024). Sustainable Digital Evolution: Transforming the Ukrainian Customs Service. *European Journal of Sustainable Development*, *13*(1), 217. https://doi.org/10.14207/ejsd.2024.v13n1p217
2. Кормич, Б. А. (2013). Митні режими як інститут митного права. *Митна справа*, 6, 86–92. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_6_13
3. Security and Accountability For Every Port Act of 2006. PUBLIC LAW 109–347 – OCT. 13, 2006. https://www.congress.gov/109/plaws/publ347/PLAW-109publ347.pdf
4. Presidential Documents. Executive Order 13659 of February 19, 2014. (2014) Streamlining the Export/Import Process for America’s Businesses. *Federal Register*, 79, 37. https://www.federalregister.gov/documents/2014/02/25/2014-04254/streamlining - the-exportimport-process-for-americas-businesses

Ruslana LUTSIV, PhD in IER, assistant professor
e-mail: r.s.lutsiv@wunu.edu.ua, ruslana1821@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1026-7847
Oleh CHUKHNII, PhD student
e-mail: o.chukhnii@wunu.edu.ua, olehchukhnii@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4512-8388
West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

ECONOMIC BENEFITS OF SMART CITIES BUILT FROM SCRATCH: A CASE OF NEOM

Key words: *smart cities from scratch, high-tech region, investments, innovations.*

Introduction. Smart city projects around the world can be divided into three categories according to the degree of their implementation, depending on the new technologies used as well as the existing urban infrastructure: (i) retrofitting new digital equipment with technologies by overlaying the existing urban infrastructure with minimal changes; (ii) introducing completely new systems in existing cities, potentially requiring significant costs for transforming the previous infrastructure; and (iii) developing entire urban regions according to a clear new plan (the ones built from scratch). We will look at Neom in Saudi Arabia whose construction has recently started [1].

The **purpose** of the article is to study the implementation of smart cities built from scratch. The article looks at the economic benefits of building Neom, a city in Saudi Arabia.

Results. One example of a smart, newly created city of the future, which was launched in 2017, is Neom in Saudi Arabia. This is a $500 billion ultra-mammoth smart city project that will attract five million visitors by 2030.

The construction of the high-tech city-region of Neom, one of the largest and most complex construction projects in history, which involves transforming a desert the size of Belgium into a smart city, was initiated by Saudi Arabia's Crown Prince Mohammed bin Salman (MBS). Neom is a city that will completely change the Saudi economy and become a testbed for technologies that can revolutionise the daily lives of its residents. According to preliminary estimates, the construction of a single building can cost up to $400 million. The

three districts of the futuristic metropolis, covering an area of 26,500 km2 and 33 times larger than New York City, will stretch along the Gulf of Aqaba and the Red Sea coast of Saudi Arabia. Neom will feature flying unmanned taxis and a fantasy amusement park modelled on Jurassic Park. The interesting name of the city combines the Greek term ‘Neo’ and part of the Arabic word for ‘future’.

According to MBS, Crown Prince and Chairman of the Public Investment Fund (PIF), Neom is focusing on nine specialised investment sectors and areas of life that will shape humanity’s future: energy and water, mobility, biotechnology, food, information technology and digitalisation, advanced manufacturing, media and entertainment for a comfortable living environment. Projects in these sectors will contribute to economic growth and diversification of livelihoods through the development of international innovation and production, stimulating local industry, creating jobs and accelerating GDP growth. It will attract private as well as public investment and partnerships. The Kingdom of Saudi Arabia, the Saudi Arabian Public Investment Fund, local and international donors will invest more than $500 billion in the city over the coming years. The project’s contribution to the Kingdom’s GDP could reach a hundred billion dollars by 2030, or even exceed this figure, and the GDP will be higher than in any other region of the world [2].

Neom is located at the intersection of the world’s most important economic arteries, so almost a tenth of the world’s trade flows pass through it. This strategic location of the city will also contribute to the rapid transformation of the zone into a global hub connecting Asia, Europe and Africa, as 70% of the world’s population can reach it in eight hours. Neom’s extension through Egypt and Jordan will make it the first private zone to span three countries. This will expand opportunities and allow the best of the major global regions to be combined: knowledge, technology, research, teaching, learning, living and working.

An analysis of online sources on the creation of a fourth-generation smart city has made it possible to identify the specifics of this process. In particular, the Neom governance model is designed to be independent of the existing Saudi government structure. The city’s legal framework will promote the development of technology, social innovation and entrepreneurship in line with international best practices. Investors, businesses, and innovators will be consulted at every stage of the project’s implementation. All services and processes in Neom will be 100% automated in order to achieve a high level of efficiency in

the legislative, governmental, and investment spheres. In addition, Neom will implement the highest standards of sustainability and ensure that all transactions, operations and complaints are handled electronically.

Technology analysis is the cornerstone of Neom's development: Revolutionary transport solutions from automated driving to passenger drones, new ways of growing and processing food, patient-centred healthcare for holistic well-being, free wireless high-speed internet called 'digital air', world-class online continuing education, full-scale e-government, zero-carbon building codes, a city plan that encourages walking and cycling, all powered exclusively by renewable energy [2].

Neom will achieve its ambitious goals of becoming one of the safest territories in the world - if not the safest - by implementing future security technologies. This will raise the standards of public life and the safety and security of residents, tourists, and investors.

The city plans to implement a new concept of staffing based on attracting high-level personnel with unique competencies to continuously innovate and make leadership decisions in business. Monotonous and heavy work will be fully automated and performed by robots, the number of which may exceed the number of people, making Neom's GDP per capita the highest in the world. All this will help Neom become a highly efficient city and the best place to live on Earth.

The literature review identified and systematised the factors behind the choice of geographical location and the future economic benefits of the project for both companies and future residents, as it will create new jobs in line with the country's needs, attracting technological innovations and professionals from around the world (Table 1).

Table 1 **Factors behind the choice of Neom's location as Saudi Arabia's new fourth-generation smart city**

Factors	Characteristics
Proximity to markets and global trade routes	Around 100 per cent of global trade passes through the sea. Connecting Asia, Europe, Africa and the Americas, 70 per cent of the world's population can reach Neom in an eight-hour flight.
Favourable climate and terrain	Favourable geographical location with a cooler climate than in neighbouring regions, with temperatures around 10°C below the typical GCC countries (Bahrain, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi Arabia, UAE, and Saudi Arabia).

Rich deposits of natural resources	The location close to wind and alternative energy makes it ideal for developing renewable energy sources and significantly reduces project costs. Significant reserves of oil and gas and other natural minerals.

Source: compiled by the authors on the basis of [2].

The project will strengthen the role of the Kingdom and the region by promoting growth through the development of economic sectors that address the problems of economic resource outflows. The project economy can combine old and new industries with specialisation in future sectors to expand exports, which will create additional jobs, especially in value-added industries. The city also aims to foster innovation and become a leader in the industries of the future. One of the biggest achievements of the project is to stimulate the development of the Saudi economy:

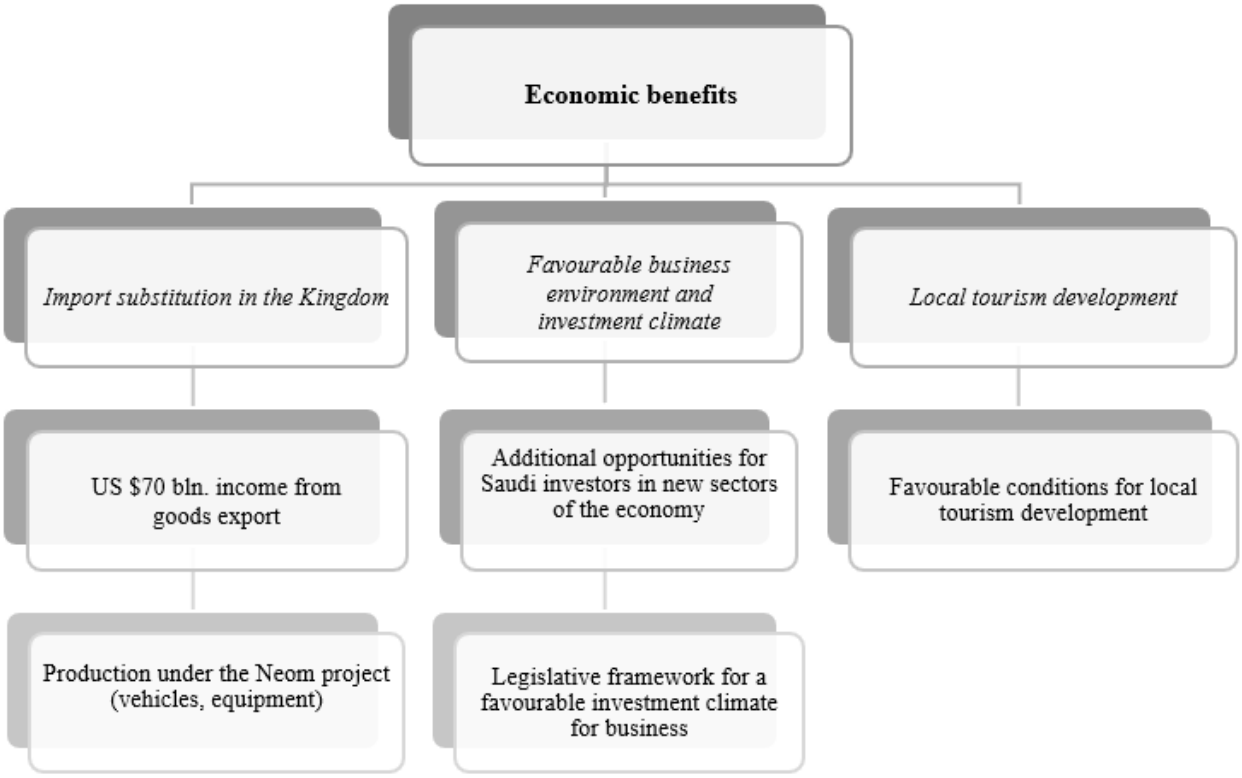

Fig. 1. Economic benefits of implementing Neom smart city project [2, 3]

Source: compiled by the authors on the basis of [2]

Conclusion. Overall, Neom is an ambitious project that envisages the creation of one of the largest and most developed smart cities in the world, using the most advanced technologies to ensure the comfort of residents, reduce environmental impact and ensure sustainable development.

Perspectives for further research. Smart city projects built from scratch are being developed all over the world, namely in Japan, USA, China, Vietnam, even some African countries. This lays the foundation for further research as such experience can be of great value for our country's rebuilding after the war.

REFERENCES

1. Луців Р. С., Іващук О. В. Економічні можливості «розумних міст» в контексті формування нового світового економічного порядку. Бізнес інформ № 2, 2024.
2. Neom City: the Land of Dreams. URL: https://neomsaudicity.net/neom-facts/neom-city-the-land-of-dreams/
3. Lutsiv R. Smart cities: Economic dimensions of their evolution. Herald of Ternopil National Economic University. 2020. Issue 2, № 96. 2020. p. 50-61. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.050
4. Lutsiv R., Chukhnii O. Smart Technologies in the Transport Section. Forming of the Marketing Mechanism of Sustainable Urban Transport Development on the Principles of Ecological Logistics: Monograph / T.M. Borisova, G.L. Monastyrskyi; lit.ed. Lutsiv R.S.: Ternopil: Osadtsa, 2018. P.15-32.

Dmytro NAZARENKO, student of higher education
e-mail: nazarenko.dmitry@gmail.com ORCID: 0009-0009-4628-6423
International European University, Kyiv, Ukraine

EFFECTIVE FORM OF INTEGRATION WORLD ECONOMY THROUGH ECONOMIC GLOBALIZATION

Key words: *world economy, globalization, development, mechanism, integration.*

Introduction. The current world, as a complete economic system, is subject to a number of globalization processes, which include the international flow of capital and the activities of transnational corporations. These companies often establish their power in the economic and financial sectors. Also, when considering the upcoming organizational and management changes and management systems, it is necessary to consider the influx of globalization processes into the development of the world economy.

Globalization, as an economical and beneficial phenomenon, has a dual character. On the one hand, it opens up new possibilities, and on the other hand, it brings threats, such as conflicts and differences in common important nutrition, which affect the world's economic system as a whole. Therefore, it is important to study in detail the reality, nature and trends of globalization in order to understand the trajectory of its development. With the help of such theoretical tools, it is possible to develop economic mechanisms and adaptation tools that will help minimize the influx of globalization on the world economy.

Goal. The purpose of the work is to analyze the concept of globalization and the reasons and ways of improving the world economy through the application of globalization.

Results. The term "globalization" comes from the French word "global", which means planetary or worldwide. It reflects the process of transformation of the world community into an open, integrated system of interrelationships and interdependencies in the information-technological, financial-economic, social-cultural and socio-political spheres [1].

In today's world, globalization is a key factor affecting the development of society. This process covers all aspects of social life, including ecology, culture, politics, economy, social sphere, production of goods and services, use of labor force, investment and

technology. Many scientists believe that globalization leads to the transformation of humanity into a single structural and functional system.

The term "globalization" is also used to describe modern aspects and trends in the development of the world economy. The global economy is considered as a historical process aimed at the integration of national economies into the world market through the interaction of transnational corporations and markets [2].

Specialists and researchers of globalization have different approaches to understanding its origin, stages of formation, factors of development, as well as consequences and manifestations in the world economy. This is due to the complexity and multifaceted nature of this process.

When analyzing the economic aspects of globalization, many economists note not only the advantages, but also the disadvantages and internal contradictions of this phenomenon. On the one hand, globalization opens up wide opportunities for the introduction of new technologies, the development of the economy, the improvement of the quality of life, the creation of new jobs, the exchange of information, the expansion of the cultural spectrum, the free movement of goods, services, capital and ideas, and also promotes cooperation between countries and peoples. On the other hand, globalization causes neo-imperialism, threatens the very existence of humanity, strengthens the economic and political power of global monopolistic corporations, pollutes the environment, increases the level of inequality between countries, destabilizes the world situation and endangers national institutions [3].

An important aspect of globalization is the standardization of demand in markets, which leads to the elimination of regional marketing strategies in favor of global strategies [4, p. 41–93]. Also, the global problems of society require the development of coping strategies at the global level. These processes make globalization multi-level, with a dichotomy of both the objective result of development and the subjective process of expansion of national economies.

The impact of globalization on an individual country is determined by the level of connection of its economy with the world. The degree of integration of the economy into the global system is determined by several indicators, such as the ratio of foreign trade to

GDP, foreign direct investment, royalties and technological transfers. Globalization is a key factor in the formation of a supranational economy.

Considering different approaches of scientists, it can be argued that globalization will contribute to positive trends in the development of the world economy in the long term. However, in order to achieve this goal, it is necessary to take care of proper management and take into account short-term risks in order to avoid negative consequences that could lead to the disintegration of the world economy and other cataclysms.

Globalization processes are extremely complex, multifaceted and contradictory, so it is impossible to formulate a single definition of their impact on the world economy that would be suitable for all cases. However, the following can be defined as the most important aspects of their influence:

1. Expansion of competition both between the global processes themselves and between business entities.
2. Transformation of economic functions of the state and delegation of some of them to the global level.
3. Expanding the sphere of influence beyond national borders in accordance with the new global rules of economic activity.
4. Implementation of significant changes in the structure of the national economy and formation of a new environment for national development as a whole.
5. Strengthening the processes of international integration and interaction of national economies, which turns into the main factor of their functioning.

Conclusions. In scientific publications on the problems of globalization, a wide and a narrow interpretation of this concept: from the designation of a special stage of the world-historical process of naming specific phenomena and trends. Yes, researchers are talking about "global challenges", "global economy", "global security" are called signs of trends such as the erosion of national barriers in the economy or the sovereignty of states, are equated globalization with information or technological revolutions. There are problems in the world which no country can decide on its own.

Under the influence of many factors of globalization, which carries both positive effects and certain threats, every country that intends to integrate into the world economic

space faces the task of determining one’s competitive advantages in order to compete with other states on the world market.

Prospects for further research. In the future, it is proposed to conduct research in the following directions: global challenges, global economy, global security.

Conflict of interest. There is no conflict of interest in this study.

REFERENCES

1. Bazilevich V. D. Market economy: basic concepts and categories: academic. manual / V. D. Bazilevich, K. S. Bazilevich. - 2nd ed., pp. - K.: Znannia, 2008. - 263 p. – (Higher education XXI century).
2. Bochan I. O. Global economy / I. O. Bochan, I. R. Mykhasyuk. - K.: Znannia, 2007. - 403 p.
3. Yeshchenko P. S. Modern economy: [scientific. manual] / P. S. Yeshchenko, Yu. I. Palkin. - K.: Higher Shk., 2005. – 325 p.
4. Scholte J. A. Globalization. A critical introduction / J. A. Scholte. – London: Palgrave, 2000. – 361 p.

Liudmyla RAICHUK, PhD, Sr. Res.
e-mail: edelvice@ukr.net ORCID: 0000-0002-2552-4578
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

ENVIRONMENTAL CRISIS MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT (UKRAINIAN CASE STUDY)

Key words: *Russo-Ukrainian war, crisis environmental management, recovery mechanisms, information scarcity, ecocide.*

Introduction. The Russo-Ukrainian conflict has underscored the pressing requirement for crisis environmental management as the optimal strategy to tackle environmental crises stemming from military conflicts. Crisis environmental management pertains to the proficient handling of environmental issues that emerge during or following emergencies, disasters, or crises [1]. In scenarios of armed conflicts, where environmental degradation is typically intense and extensive, conventional environmental management methods may fall short in addressing the unique challenges presented by such circumstances. **Aim of the work**: conducting comprehensive research on the significant environmental consequences of the Russo-Ukrainian War and formulating effective crisis management strategies.

Results. The exploration of crisis environmental management covers diverse facets, including readiness, early warning systems, decision-making [2, 3], response tactics, recovery mechanisms [3], and the utilization of technology and innovative methodologies [1, 4, 5]. Considering the complexities and uncertainties associated with environmental crises induced by armed conflicts, crisis environmental management strategies need to be flexible, adaptable, and capable of tackling the interrelated aspects of social, economic, and ecological factors [2, 6, 7].

Preparedness forms a vital component of crisis environmental management, as it involves the formulation of plans, policies, and procedures to lessen the impact of potential environmental crises and ensure a coordinated and effective response. Early warning systems, which entail the monitoring and prediction of environmental conditions, are crucial for identifying potential threats and initiating suitable response actions [4].

Response tactics lie at the heart of crisis environmental management, concentrating on immediate measures to tackle the repercussions of environmental crises and minimize their impact. These tactics may encompass emergency response plans, resource distribution, and collaboration among various stakeholders [1, 4]. Recovery mechanisms, conversely, involve sustained efforts to restore and rehabilitate impacted ecosystems, encourage environmental remediation, and aid the reconstruction of sustainable communities [5].

The employment of technology and innovative methodologies also forms a critical aspect of crisis environmental management, as it facilitates more efficient monitoring, data gathering, and decision-making processes. Remote sensing, geospatial analysis, and citizen science can aid effective crisis management by offering real-time data and insights that can guide response tactics [5, 7].

Given that the environment has emerged as a vital topic in global discussions and the perilous repercussions of environmental degradation are increasingly being exposed, this has resulted in widespread media coverage of such events, establishing it as a primary source of public information. Additionally, some authors [8] have undertaken studies to comprehend the media's role and dynamics in relation to these environmental challenges.

However, certain factors have been neglected, such as the impact of information scarcity, unreliable information, or information diversion on the effectiveness of crisis environmental management. These factors are particularly pertinent in the current conditions of an actual global information war.

Conclusions. Crisis environmental management is an important tool for responding to environmental crises arising from military conflicts, especially in the context of the Russo-Ukrainian war. Various aspects of crisis environmental management, including preparedness, early warning systems, crisis response, recovery mechanisms, and the use of technology and innovative methodologies, require further research and development. Information scarcity, unreliable information, or information diversion can significantly impact the effectiveness of crisis environmental management. Also, the exploration of the concept of ecocide and its recognition as a major crime at the international level can contribute to further discussion on this issue.

Owing to the significant environmental consequences of the Russo-Ukrainian War and limited research on this matter, comprehensive studies are urgently required. They will

augment our understanding of the environmental impacts and assist in formulating effective crisis management strategies. Considering the ongoing Russo-Ukrainian War as a case study, such research could provide insights into the unique environmental challenges posed by geopolitical conflicts. Furthermore, the research would explore the concept of ecocide and its recognition as a major crime at the international level, contributing to the ongoing debate and providing insights into the potential implications of criminalizing deliberate and widespread environmental destruction caused by armed conflicts.

Future research perspectives. Further research could focus on investigation the impact of different types of information and their reliability on the effectiveness of crisis environmental management. More research is needed on the use of technology and innovative methodologies in crisis environmental management. The study of the concept of ecocide and its recognition as a major crime at the international level can contribute to further discussion on this issue.

Conflict of interest. The author declares that there is no conflict of interest that could influence the results or conclusions of this work.

REFERENCES

1. Dai, S., Duan, X., & Zhang, W. (2020). Knowledge map of environmental crisis management based on keywords network and co-word analysis, 2005–2018. *Journal of Cleaner Production, 262,* 121168. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121168
2. Coccia, M. (2020). Critical Decisions in Crisis Management: Rational Strategies of Decision Making. *Journal of Economics Library, 7*(2), 81-96. https://doi.org/10.1453/jel.v7i2.204
3. Flori, M. (2023). Approaching a sustainable vector model for environmental crisis management. *PREPRINT (Version 1)*. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2899066/v1
4. Tang, L., Fan, B., Li, C., & Zhao, G. (2022). Empirical Evaluation of the Environmental Emergency Management Capability of Local Governments in China. *Sustainability, 14*(11), 6760. https://doi.org/10.3390/su14116760
5. Vescoukis, V., Doulamis, A., & Karagiorgou, S. (2012). A service oriented architecture for decision support systems in environmental crisis management. *Future Generation Computer Systems, 28*(3), 593-604. https://doi.org/10.1016/j.future.2011.03.010
6. Appiah-Otoo, I., & Chen, X. (2023). Russian-Ukrainian war degrades the total environment. *Letters in Spatial and Resource Sciences, 16,* 32. https://doi.org/10.1007/s12076-023-00354-8
7. Zwijnenburg, W., Hochhauser, D., Dewachi, O., Sullivan, R., & Nguyen, V. K. (2019). Solving the jigsaw of conflict-related environmental damage: Utilizing open-source analysis to improve research into environmental health risks. *Journal of Public Health, 42*(3), e352–e360. https://doi.org/10.1093/pubmed/fdz107
8. Kaul, V. (2017). Environmental Crisis and the Role of Media. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development, 1*(4). https://doi.org/10.31142/ijtsrd2217

Maria VESOLOVSKA, PhD, Associate Professor
e-mail: Mariya.K.Khim@lpnu.ua ORCID: 0000-0002-3151-6435
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A COMPONENT OF SUCCESSFUL PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CIVIL SERVANTS

Key words: *Emotional intelligence, success, professional development, public service.*

Introduction: Emotional intelligence plays a vital role in the professional development of civil servants. It enhances their ability to navigate complex interpersonal dynamics, manage stress, and communicate effectively, all of which are essential in governmental roles. Civil servants with high emotional intelligence are better equipped to handle conflicts, build strong relationships, and make sound decisions, ultimately contributing to their effectiveness and success in serving the public interest.

Purpose: The aim of the article is to highlight the significance of emotional intelligence in the career advancement and effectiveness of civil servants. It may delve into how emotional intelligence skills such as self-awareness, self-regulation, empathy, and social skills contribute to better job performance, leadership abilities, and overall success in serving the public. Additionally, the article might explore strategies for cultivating emotional intelligence among civil servants and its potential impact on organizational culture and public service delivery.

Results: Emotional intelligence in public service refers to the ability of government officials, civil servants, and public sector employees to understand, manage, and navigate their own emotions and those of others effectively in the context of their professional roles. It involves skills such as empathy, self-awareness, self-regulation, social awareness, and relationship management. In public service, emotional intelligence is crucial for building trust with citizens, collaborating with colleagues, resolving conflicts, making informed decisions, and maintaining composure in high-pressure situations [1]. Overall, it contributes to better leadership, communication, and problem-solving within government institutions, ultimately leading to more effective and responsive governance.

It is crucial for career success because it enables individuals to understand and manage their own emotions effectively, navigate social interactions skillfully, build strong relationships, communicate persuasively, resolve conflicts, and adapt to changing environments. These abilities are essential in leadership roles, teamwork, customer relations, negotiation, and overall professional development.

Emotional intelligence is crucial for the success of public servants as it enables them to effectively navigate complex interpersonal relationships, understand constituents' needs, and manage challenging situations with empathy and composure. It fosters better communication, conflict resolution, and decision-making skills, all of which are essential in serving the public effectively and ethically. Additionally, high emotional intelligence helps public servants build trust, inspire confidence, and foster collaboration among colleagues and stakeholders, ultimately leading to more positive outcomes and effective governance.

Emotional intelligence in public service can manifest in various ways, including:

1. Self-awareness: Recognizing one's own emotions, strengths, weaknesses, and biases, which helps public servants understand how they impact their work and interactions with others.
2. Self-regulation: Managing one's emotions, impulses, and reactions effectively, especially in high-pressure or contentious situations, to maintain professionalism and make rational decisions.
3. Social awareness: Being attuned to the emotions, needs, and concerns of others, including colleagues, constituents, and stakeholders, to foster empathy, understanding, and collaboration.
4. Relationship management: Building and maintaining positive relationships, resolving conflicts, and effectively communicating with diverse groups of people to achieve common goals and objectives.
5. Empathy: Understanding and empathizing with the perspectives and experiences of others, which is crucial for effective communication, problem-solving, and decision-making in public service roles.
6. Adaptability: Being flexible and open to change, uncertainty, and new ideas, as public service often involves navigating complex and dynamic environments with evolving challenges and priorities.

7. Conflict resolution: Using emotional intelligence to de-escalate conflicts, find common ground, and negotiate mutually beneficial solutions, whether within teams or between stakeholders.
8. Leadership: Inspiring and motivating others, fostering a positive work environment, and effectively guiding teams toward shared objectives while considering the emotional dynamics at play.

Conclusions: There are some recommendations for public servants to increase their level of emotional intelligence:

Self-reflection: Take time to reflect on your own emotions, reactions, and behavior in various situations. Journaling or mindfulness practices can help increase self-awareness.

Seek feedback: Actively seek feedback from colleagues, supervisors, and constituents to gain insight into how your emotions and actions impact others. Use this feedback constructively to improve your emotional intelligence.

Develop empathy: Make an effort to understand the perspectives, experiences, and emotions of others. Engage in active listening, ask open-ended questions, and practice putting yourself in others' shoes.

Learn conflict resolution skills: Invest in learning and practicing conflict resolution techniques, such as active listening, reframing, and collaborative problem-solving. This will help you navigate conflicts effectively and maintain positive relationships.

Build social connections: Cultivate meaningful relationships with colleagues, stakeholders, and community members. Building rapport and trust with others is essential for effective communication and collaboration.

Practice emotional regulation: Develop strategies to manage stress, frustration, and other negative emotions effectively. Techniques such as deep breathing, mindfulness, and cognitive reframing can help regulate emotions in challenging situations.

Continuous learning: Stay updated on research, literature, and training related to emotional intelligence and interpersonal skills. Attend workshops, webinars, or seminars focused on emotional intelligence and related topics.Lead by example: Demonstrate emotionally intelligent behavior in your interactions with others. Model empathy, self-awareness, and constructive communication to inspire those around you to do the same.Seek mentorship: Find a mentor or coach who can provide guidance and support as you work on

developing your emotional intelligence skills. Learn from their experiences and insights.Practice patience and resilience: Building emotional intelligence takes time and effort, so be patient with yourself and persistent in your efforts to improve. Embrace setbacks as opportunities for growth and keep striving to become a more emotionally intelligent public servant.

REFERENCES

1. Doe, J., & Johnson, R. (2021). Emotional intelligence as a predictor of successful professional development among civil servants: A Scopus literature review. Public Administration Quarterly, 45(3), 321-336. https://doi.org/10.1080/07342623.2021.1234567
2. Hendarman, A.F., Tjakraatmadja, J.H. (2012). Relationship among soft skills, hard skills, and innovativeness of knowledge workers in the knowledge economy era. Procedia – Social and Behavioral Sciences, 52, 35-44.

Julia WIECZOREK, student, licencjat
ORCID: 0009-0000-5011-3618
Politechnika Częstochowska, Częstochowa, Polska

ISTOTA STRATEGII KREOWANIA RAPORTÓW DANYCH POZAFINANSOWYCH

Streszczenie: *Przedsiębiorstwa podczas zarządzania społeczną odpowiedzialnością biznesu coraz częściej zwracają uwagę na istotę raportowania danych pozafinansowych, która staje się elementem strategii, mającym na celu promowanie transparentności i etycznego prowadzenia działalności. Firmy tworząc klarowne raporty danych CSR, wykazują chęć udokumentowania społecznej odpowiedzialności na różnych poziomach funkcjonowania przedsiębiorstwa. Celem głównym opracowania jest weryfikacja teoretyczna istotności raportowania danych pozafinansowych oraz optymalizacja wyboru strategii raportowania tych danych. Podczas analizy została stworzona tablica konsekwencji wraz z ocenami jednokryterialnymi i globalnymi trzech głównych strategii raportowania pozafinansowego na bazie przedsiębiorstwa z branży e-commerce.*

Słowa kluczowe: *społeczna odpowiedzialność biznesu, raportowanie pozafinansowe, CSR.*

Raport społeczny jako manifestacja zaangażowania społecznego. Raportowanie danych pozafinansowych stanowi element strategii społecznej odpowiedzialności dla której korzyści istotne są zarówno dla organizacji raportującej jak również interesariuszy.[1] Tworzenie raportów społecznych powinno być fundamentem w budowaniu trwałej wartości przedsiębiorstw poprzez budowanie więzi pomiędzy firmą a jej interesariuszami.[2] W erze zrównoważonego rozwoju istotne staje się dostosowanie się firm do rosnących oczekiwań społecznych. Przedsiębiorstwa, które deklarują w swoich działaniach wdrażanie koncepcji społecznej odpowiedzialności, w następnym kroku decydują się na zdefiniowanie aspektów raportowania i przygotowują konkretny kodeks postępowania z wartościami i zasadami

[1] odpowiedzialnybiznes.pl/artykuly/raportowanie-pozafinansowe/ (odczyt 28.04.2024r.)
[2] odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2014/01/Wspolna_odpowiedzialnosc_Raportowanie_spoleczne-PODGLAD.pdf (odczyt 28.04.2024r.)

firmy, dostępny do publicznej wiadomości.[3] Informacje niefinansowe często stanowią niezależne źródło informacji o jednostkach.[4] Przedsiębiorstwo, komunikując rzetelne, cykliczne i ustandaryzowane raporty, buduje pozytywne relacje z otoczeniem, tworzy swoją nową, wyższą i bardziej wiarygodną wartość.[5] Przedsiębiorstwa uważają, że raportowanie jest „motorem innowacji, promuje uczenie co pomaga firmom rozwinąć biznes i wzmocnić jej wartość na rynku."[6] Wobec powyższego wyłonić można szereg korzyści, zarówno dla przedsiębiorstwa jak i jego interesariuszy, co ujęto w tabeli 1.

Tabela 1. Korzyści wynikające z procesu raportowania społecznego

Korzyści dla przedsiębiorstwa	Korzyści dla interesariuszy
• Budowanie zaufania i wiarygodności wśród interesariuszy • Monitorowanie postępu w realizacji strategii zrównoważonego rozwoju • Wzmacnianie relacji z interesariuszami oraz zaspokojenie oczekiwań konsumentów • Budowanie przewagi konkurencyjnej • Zwiększenie transparentności firmy • Zwiększenie zainteresowania kwestiami CSR	• Zwiększenie świadomości o działaniach CSR • Posiadanie rzetelnych informacji na temat przedsiębiorstwa, jego norm etycznych, zgodnością z prawem • Zwiększenie motywacji działań oraz chęć zmiany postawy na bardziej zrównoważoną • Posiadanie źródła wiedzy o często złożonym łańcuchu wartości firmy • Budowanie poczucia współodpowiedzialności

Źródło: opracowanie na podstawie N. Ćwik, Wspólna odpowiedzialność - Rola raportowania społecznego, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2013, s. 129-142.

Lista korzyści zaprezentowana w tabeli 1. uwidacznia konkretne aspekty pozytywnie wpływające zarówno na przedsiębiorstwo jak i interesariuszy. Organizacje raportujące dane pozafinansowe są istotną wartością w każdym sektorze gospodarki oraz budują swoją przewagę konkurencyjną. Interesariusze mają zaś możliwość obserwacji przedsiębiorstwa na polu rozwoju społecznej odpowiedzialności.[7]

[3] J. Adamczyk, Raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, Przegląd organizacji nr 4, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2013, s. 8.
[4] J. Błażyńska, Standaryzacja raportowania niefinansowego, Zeszyt Naukowy 169 Studia i Prace, Kolegium Zarządzania i Finansów, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Oficyna Wydawnicza SGH, 2018, s. 9
[5] I. Matuszyk, Raportowanie zintegrowane w komunikacji przedsiębiorstwa z otoczeniem, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia nr 74, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty Naukowe nr 855, 2015, s. 156.
[6] N. Ćwik, Wspólna odpowiedzialność - Rola raportowania społecznego, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2013, s. 128.
[7] M. Krzysztofik, Wytyczne do raportowania ESG - Przewodnik dla spółek notowanych na GPW, Forum Odpowiedzialnego

Wykazanie w raporcie pozafinansowym komunikatów o przedsiębiorstwie takich jak: strategia działania organizacji, podstawowe wartości, misja, wizja, cele strategiczne oraz metody zarządzania dają możliwość tworzenia długofalowej relacji pomiędzy przedsiębiorstwem a jego interesariuszami. Proces kreowania raportu natomiast, często stanowi problem, ponieważ istnieje wiele ram oraz standardów, które są zapisane niejasnym do zrozumienia językiem. Atrybuty wykazywane w raportach można podzielić na grupę związaną z wartością rzeczową, w której skład wchodzą cechy takie jak: ukazanie rozwoju firmy i jej rosnących aspiracji, zawarcie odpowiedzi na kluczowe tematy, określenie oczekiwań interesariuszy jak również wykazanie strategii przedsiębiorstwa w oparciu o mierzalne cechy oraz własności związane z sposobem przedstawienia danych w raporcie: przystępny język zapisu, logika oraz spójność jak również czytelna wizualizacja graficzna oraz atrakcyjność graficzna, która wpływa na ogólną opinię o raporcie.

Optymalizacja wyboru sposobu raportowania danych pozafinansowych. W dzisiejszym świecie, przedsiębiorstwa coraz częściej kładą nacisk nie tylko na wyniki finansowe, ale również na aspekty związane z działalnością społeczną. Raportowanie danych pozafinansowych staje się zatem nieodłącznym elementem strategii biznesowej, umożliwiającym transparentne komunikowanie zaangażowania firmy w ten obszar. Celem głównym opracowania jest optymalizacja wyboru strategii raportowania pozafinansowych dla przedsiębiorstwa z branży e-commerce. Analiza wyboru odpowiedniego podejścia do raportowania danych pozafinansowych może dostarczyć cennych wskazówek dla firm, które dążą do doskonalenia swojej strategii raportowania i budowania pozytywnego wizerunku korporacyjnego. Z tego powodu, zostały wyróżnione trzy strategie kreowania raportów pozafinansowych: podejście klasyczne, bazujące na wskaźnikach i surowych danych, dostarcza klarownych informacji o konkretnych wynikach i wskaźnikach związanych z działalnością pozafinansową; podejście kreatywne, z kolei, wykorzystuje atrakcyjne elementy wizualne, aby wzmocnić przekaz i zainteresować odbiorców, ponieważ grafiki czy interaktywne prezentacje mogą sprawić, że dane stają się bardziej przystępne i zachęcają do dalszego zgłębiania tematu; podejście narracyjne układa dane w spójną opowieść, która nie tylko prezentuje wyniki, ale także kontekstualizuje je i angażuje odbiorców poprzez historię. Wybór odpowiedniego podejścia zależy od celu raportowania

Biznesu, 2021, s. 7.

oraz preferencji odbiorców. Jednakże w każdym przypadku istotą jest skuteczne przekazanie informacji, budowanie zaufania i zachęcanie do działania na rzecz zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności.

W celu zbadania cech raportów niefinansowych charakteryzujących się prawidłowością zidentyfikowano kryteria oceny raportów pozafinansowych oraz ich istotność. Wyniki zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Istotność kryteriów oceny raportów pozafinansowych

Lp.	Kryteria	Istotność
1	Wykazanie wartości istotnych dla firmy	20%
2	Ukazanie rozwoju strategii w oparciu o mierzalne cele	18%
3	Zawarcie odpowiedzi na wszystkie kluczowe tematy	15%
4	Zawarcie odpowiedzi na oczekiwania interesariuszy	12%
5	Ukazanie zobowiązań firmy na przyszłość	10%
6	Logika i spójność przedstawienia danych	6%
7	Uwzględnienie zarówno pozytywnych jak i negatywnych obszarów działalności	5%
8	Atrakcyjność graficzna	4%
9	Racjonalne spojrzenie i przystępny język zapisu	4%
10	Ukazanie rozwoju firmy i jej rosnących aspiracji	3%
11	Prosta, czytelna wizualizacja graficzna	2%
12	Zawarcie szerokiego opisu oddziaływania firmy	1%

Źródło: opracowanie na podstawie raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2021/ (odczyt 28.04.2024r.), raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2022/ (odczyt 28.04.2024r.), raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2023/ (odczyt 28.04.2024r.)

Raportowanie pozafinansowe to proces, w którym przedsiębiorstwa prezentują informacje dotyczące ich wpływu na otoczenie społeczne. W kontekście przedsiębiorstw e-commerce, raportowanie staje się coraz ważniejszym narzędziem zarządzania, ponieważ firmy często posiadają znaczący wpływ na społeczność internetową, środowisko cyfrowe oraz globalny rynek. Wybór odpowiedniej strategii raportowania pozafinansowego ma kluczowe znaczenie dla identyfikacji i zarządzania konsekwencjami działań przedsiębiorstwa. Tabela 3. porównuje trzy strategie raportowania: podejście klasyczne, kreatywne oraz narracyjne. Analiza kryteriów pozwoli dobrać najbardziej optymalną strategię raportowania dla przedsiębiorstwa działającego w branży e-commerce.

Tabela 3. Tablica konsekwencji wraz z ocenami jednokryterialnymi i globalnymi strategii raportowania pozafinansowego

Lp.	Element raportowania pozafinansowego	Waga	Podejście do raportowania pozafinansowego					
			Klasyczne		Kreatywne		Narracyjne	
			Ocena	*/waga*	*Ocena*	*/waga*	*Ocena*	*/waga*
1	Wykazanie wartości istotnych dla firmy	0,20	5	1	5	1	5	1
2	Ukazanie rozwoju strategii w oparciu o mierzalne cele	0,18	4	0,72	4	0,72	4	0,72
3	Zawarcie odpowiedzi na wszystkie kluczowe tematy	0,15	4	0,60	4	0,60	4	0,60
4	Zawarcie odpowiedzi na oczekiwania interesariuszy	0,12	3	0,36	4	0,48	3	0,36
5	Ukazanie zobowiązań firmy na przyszłość	0,10	3	0,30	4	0,40	3	0,30
6	Logika i spójność przedstawienia danych	0,06	4	0,24	3	0,18	2	0,12
7	Uwzględnienie zarówno pozytywnych jak i negatywnych obszarów działalności	0,05	4	0,20	3	0,15	3	0,15
8	Atrakcyjność graficzna	0,04	2	0,08	5	0,20	1	0,04
9	Racjonalne spojrzenie i przystępny język zapisu	0,04	3	0,12	5	0,20	2	0,08
10	Ukazanie rozwoju firmy i jej rosnących aspiracji	0,03	3	0,09	4	0,12	3	0,09
11	Prosta, czytelna wizualizacja graficzna	0,02	2	0,04	3	0,06	1	0,02
12	Zawarcie szerokiego opisu oddziaływania firmy	0,01	3	0,03	2	0,02	4	0,04
Ocena globalna wariantu (□)				**3,78**		**4,13**		**3,52**

Źródło: opracowanie na podstawie analizy własnej

Z tabeli 3. wynika, że dla przedsiębiorstwa działającego w branży e-commerce, najodpowiedniejszym podejściem jest wariant decyzyjny drugi, czyli podejście kreatywne oparte na atrakcyjnych elementach wizualnych. Atrybuty, które powinny znaleźć się w danym raporcie pozafinansowym wykazane od najistotniejszego do najmniej ważnego są następujące: wykazanie wartości istotnych dla firmy (1), ukazanie rozwoju strategii w oparciu o mierzalne cele (0,72), zawarcie odpowiedzi na wszystkie kluczowe tematy (0,60),

zawarcie odpowiedzi na oczekiwania interesariuszy (0,48), ukazanie zobowiązań firmy na przyszłość (0,40), atrakcyjność graficzna (0,20), racjonalne spojrzenie i przystępny język zapisu (0,20), logika i spójność przedstawienia danych (0,18), uwzględnienie zarówno pozytywnych jak i negatywnych obszarów działalności (0,15), ukazanie rozwoju firmy i jej rosnących aspiracji (0,12), prosta, czytelna wizualizacja graficzna (0,06) oraz zawarcie szerokiego opisu oddziaływania firmy (0,02). Z analizy wynika więc, że dla przedsiębiorstwa e-commerce rekomendowane jest podejście kreatywne, wykorzystujące atrakcyjne elementy wizualne, przy zachowaniu równowagi między istotnymi wartościami firmy, mierzalnymi celami strategicznymi a oczekiwaniami interesariuszy.

Podsumowanie. Raportowanie danych pozafinansowych stanowi istotny element zarządzania społeczną odpowiedzialnością w dzisiejszym świecie biznesowym. Przedsiębiorstwa tworząc ustandaryzowane, cykliczne raporty budują swoją pozycję konkurencyjną na rynku oraz zwiększają szansę na współpracę z interesariuszami. Przeprowadzona analiza pozwoliła na scharakteryzowanie istoty raportowania danych pozafinansowych oraz wykazała optymalizację wyboru strategii raportowania tych danych dla studium przypadku przedsiębiorstwa z branży e-commerce. Eksplorując zagadnienie CSR, w szczególności raportowanie pozafinansowe można dostrzec możliwość kontynuacji badań, a wyniki przeprowadzonych badań skłaniają do wniosku, że w dzisiejszym otoczeniu rynkowym działania prospołeczne i proekologiczne stanowią rzeczywisty element strategii przedsiębiorstw w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczyk J., Raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, Przegląd organizacji nr 4, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, 2013, s. 8.
2. Błażyńska J., Standaryzacja raportowania niefinansowego, Zeszyt Naukowy 169 Studia i Prace, Kolegium Zarządzania i Finansów, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Oficyna Wydawnicza SGH, 2018, s. 9.
3. Ćwik N., Wspólna odpowiedzialność - Rola raportowania społecznego, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2013, s. 128, 129-142.
4. Matuszyk I., Raportowanie zintegrowane w komunikacji przedsiębiorstwa z otoczeniem, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia nr 74, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty Naukowe nr 855, 2015, s. 156.
5. Krzysztofik M., Wytyczne do raportowania ESG - Przewodnik dla spółek notowanych na GPW, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2021, s. 7.
6. raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2021/ (odczyt 28.04.2024r.)
7. raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2022/ (odczyt 28.04.2024r.)
8. raportyzr.pl/edycje/raporty-zrownowazonego-rozwoju-2023/ (odczyt 28.04.2024r.)
9. odpowiedzialnybiznes.pl/artykuly/raportowanie-pozafinansowe/ (odczyt 28.04.2024r.)
10. odpowiedzialnybiznes.pl/wpcontent/uploads/2014/01/Wspolna_odpowiedzialnosc_Raportowanie_spoleczne-PODGLAD.pdf (odczyt 28.04.2024r.)

Катерина АНДРІЄНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: kateandrienko10@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

Ключові слова: *конкуренція, цінова політика, ціна, сфера послуг, підприємництво.*

Вступ. У сучасній динамічній ринковій економіці цінова політика підприємств сфери послуг має вирішальне значення для їхньої конкурентоспроможності та успіху. Розробка ефективної цінової стратегії, яка враховує вплив конкурентів, є ключовим фактором у досягненні поставлених цілей.

Проблематика теми висвітлює складнощі, з якими зіштовхуються підприємства при формуванні цінової політики в умовах високої конкуренції. До цих складнощів відносять комплексність стратегічного планування, потреба у врахуванні стратегій конкурентів, необхідність адаптації до змінливих ринкових умов та ризик цінових війн.

Мета. Проаналізувати вплив конкуренції на формування цінової політики підприємств сфери послуг.

Результати. Цінова політика підприємства є найважливішою частиною загальної бізнес-політики компанії, яка забезпечує адаптацію компанії до економічних умов. Покращення функціонування підприємства, забезпечення великого асортименту та перевагу над конкурентами, це також включає в себе ціноутворення – пропонування різних видів цін на продукцію на ринку [1].

Зазвичай, максимальна ціна безпосередньо пов’язана з попитом, таким чином мінімальна ціна пов’язана з пропозицією, а діапазон цін залежить від ціни на послуги конкурентів та їхньої ринкової взаємодії.

Конкуренція є ключовим фактором, який впливає на механізми ціноутворення підприємств сфери послуг. Конкуренція забезпечує відкритий доступ на ринок для нових продавців і збільшує вибір для покупців. Це сприяє зниженню цін на товари та послуги, оскільки продавці змушені знижувати ціни, щоб утримати свої позиції на ринку і залучити нових покупців [2].

Одним з найважливіших факторів впливу конкуренції на формування цінової політики підприємств сфери послуг є самі ціни, які пропонують інші компанії на аналогічні послуги. Важливо розуміти ціни та якість послуг конкурентів, тому що власна ціна може бути такою ж, як і ціна товарів конкурентів на ринку, якщо товари приблизно однакової якості, а якщо якість вища, то і ціна може бути вищою.

Підприємствам необхідно ретельно аналізувати ціни конкурентів і визначати свою позицію на ринку. Якщо ціна занадто висока, споживачі можуть переключитися на конкурентів, які пропонують аналогічні послуги за нижчою ціною. З іншого боку, якщо ціна занадто низька, це може бути сприйнято як зниження якості послуг або фінансові проблеми компанії.

Підприємствам сфери послуг, які мають свою унікальну торгову пропозицію, на відміну від конкурентів, які пропонують однакові продукти, легше встановити вищі ціни.

Але важливо уникати цінових війн. Вони здійснюються за допомогою відчутного і багаторазового зниження цін на свої товари окремим підприємством. Конкуренти, чиї виробничі витрати є високими, не можуть відповісти подібними діями. Вони зазнають збитків, часто банкрутують і залишають галузь. Витіснивши конкурентів, «ініціатор війни» знову підвищує ціни, компенсуючи таким чином свої витрати і збитки [3].

У більшості цінових війн зловмисник націлюється на найприбутковіші сфери діяльності та продукти – піки прибутку конкурента. Якою має бути відповідь? Нанести удар у відповідь джерелу грошових потоків конкурента. Класичний приклад – авіакомпанії США кілька десятиліть тому. Деякі перевізники, зокрема «United» і «American», мали дуже прибуткові маршрути зі сходу на захід (із Лос-Анджелеса до Нью-Йорка), тоді як інші, приміром «Delta», мали дуже прибуткові маршрути з півночі на південь (із Нью-Йорка до Маямі). Коли східно-західний перевізник

намагався вийти на маршрут «північ-південь» із низькими цінами, найпоширенішою реакцією чинного оператора було відповідати зниженню ціни, втрачаючи величезну суму грошей на своїх прибуткових маршрутах «північ-південь». Натомість розумною відповіддю було завдати удару у відповідь, увійшовши на головні маршрути зловмисника зі сходу на захід із низькими цінами, атакуючи джерело грошових потоків, які підтримували цінову війну. Це дуже швидко припинило цінову війну [4].

Замість того, щоб брати участь у цінових війнах, підприємствам сфери послуг слід зосередитися на диференціації своєї продукції та створенні цінності для клієнтів. Це може включати інновації, покращення якості або надання кращого обслуговування клієнтів.

Висновки. Цінова політика є важливою частиною загальної бізнес-стратегії для підприємств сфери послуг. Вона має ґрунтуватися на аналізі попиту, пропозиції, цін конкурентів і власної унікальної торгової пропозиції. Важливо уникати цінових війн, оскільки вони можуть призвести до збитків і банкрутства. Замість цього слід зосередитися на диференціації своїх послуг і створенні цінності для клієнтів.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямами майбутніх досліджень можуть бути вивчення етичних наслідків цінової політики, таких як вплив на доступність послуг для певних груп населення, що може допомогти підприємствам сфери послуг діяти відповідно. Дослідження методів динамічного ціноутворення, які враховують зміни попиту та пропозиції в режимі реального часу, можуть допомогти підприємствам сфери послуг оптимізувати свої ціни та максимізувати прибуток.

Конфлікт інтересів. З одного боку, підприємства сфери послуг прагнуть максимізувати свій прибуток і забезпечити свою конкурентоспроможність на ринку шляхом встановлення вигідних цін для себе. З іншого боку, споживачі очікують на доступні та конкурентоспроможні ціни на послуги, що ставить підприємства у складну ситуацію, де вони змушені балансувати між максимізацією прибутку та задоволенням потреб споживачів. Додатково, наявність конкурентів на ринку може створювати тиск на зниження цін для збереження або збільшення частки ринку, що може впливати на стратегію ціноутворення підприємства. Таким чином, конфлікт інтересів полягає в потребі збереження прибутковості підприємства та одночасному

задоволенні потреб споживачів при впливі конкуренції на формування цінової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чуба В. Конкуренція як засіб забезпечення функціонування механізмів ціноутворення. *Львівський національний університет природокористування*. 2023. С. 371 – 373.
2. Цінова політика підприємств: процес формування. OSVITA.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/22045/.
3. Шевченко Л.С. Цінова конкуренція: суперництво чи війна? Економічна теорія та право. 2023. С. 44 – 58.
4. Byrnes J. How To Win A Price War. URL: https://chiefexecutive.net/how-to-win-aprice-war/.

Катерина АНДРІЄНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: kateandrienko10@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЯХ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

Ключові слова: *соціальні мережі, підприємство, маркетингові стратегії, інструменти просування, сфера послуг, ціль бізнесу.*

Вступ. Сучасний бізнес в сфері послуг неможливо уявити без активного використання соціальних мереж як потужного інструменту для залучення клієнтів, побудови довгострокових відносин та підтримки репутації. Соціальні мережі стали не лише платформою для спілкування, а й важливим каналом комунікації з аудиторією, що вимагає від підприємств у сфері послуг активної присутності та взаємодії. Роль соціальних мереж у маркетингових стратегіях підприємств сфери послуг зростає. Завдяки доступності, інтерактивності та широкому охопленню, соціальні мережі дають можливість компаніям ефективно комунікувати з цільовою аудиторією, будувати лояльність та стимулювати продажі.

Однак, незважаючи на всі переваги, використання соціальних мереж може бути складним завданням через те, що багато підприємств сфери послуг не мають ресурсів та досвіду ведення маркетингових стратегій на цих платформах.

Мета. Дослідити роль соціальних мереж у маркетингових стратегіях підприємств сфери послуг.

Результати. Сфера послуг – це динамічний та перспективний сектор сучасної економіки, який охоплює широкий спектр галузей, від торгівлі та транспорту до фінансів, страхування, комунального господарства, освіти, медицини та шоу-бізнесу. Завдяки цьому ми економимо час, отримуємо необхідну допомогу, звільняємо час для себе та стимулюємо економіку. Розвиток індустрії послуг сприяє постійному підвищенню рівня щастя людей [1].

Але, як і для будь – якого підприємства, важливою складовою є маркетинг.

Соціальні мережі сьогодні є потужним інструментом для просування бізнесу. Найвідоміші платформи – Instagram, Facebook, Twitter, а також просування в TikTok стає все популярнішим. Наразі набагато легше зайти в соціальні мережі та знати там потрібний салон краси, курси англійської у вашому місті або магазин одягу поряд. Діяльність людей може бути використана для аналізу тенденцій і ефективності реклами.

Успіх і прибуток соціальних мереж значною мірою залежать від користувачів, тому необхідно докласти багато зусиль, щоб збільшити їх кількість. При цьому створюються всі необхідні умови для користувачів, зацікавлених проводити якомога більше часу в соціальних мережах.

Соціальні мережі дають можливість стежити за актуальними темами, подіями та думками, що циркулюють серед користувачів. Збір і аналіз даних із цих платформ дозволяє визначати тенденції, що відбуваються в реальному часі. Це надає важливу інформацію для маркетингових стратегій, розробки нових продуктів і послуг і реагування на потреби споживачів. За допомогою даних із соціальних мереж можна визначити особливості аудиторії, яка реагує на рекламу. Це дає змогу розробляти точніші й персоналізовані стратегії.

Сторінка Facebook – ефективний і безкоштовний маркетинговий інструмент для бізнесу. Такі сторінки дозволяють компаніям розміщувати інформацію про товари чи послуги, які вони пропонують. Це також дозволяє брати участь у розвитку іміджу бренду та підвищувати його впізнаваність.

Соціальна мережа Instagram характеризується сильним зростанням і швидким охопленням великої кількості користувачів. Станом на початок 2021 року загальна кількість користувачів становить понад 1,2 мільярда користувачів [2].

Якщо взяти за приклад написання бізнес – плану для відкриття салону краси та написання для нього стратегії просування в соціальних мережах, або SMM – стратегії, декілька пунктів будуть збігатися. А саме ціль бізнесу, аналіз цільової аудиторії та аналіз конкурентів. Якщо коротко описати, ціль бізнесу дорівнює задачам сторінки в соціальних мережах.

Головна мета просування, як салону краси, так і будь – якого бізнесу, у соціальних мережах – передати через екран унікальність і те, що відрізняє від інших. Якщо це робити цікаво і різноманітно – буде більше залучення потенційних клієнтів, а це означає, що буде і більше продажів.

Висновки. Отже, соціальні мережі стали невід'ємною частиною стратегій маркетингу та комунікацій для підприємств у сфері послуг. Ефективне використання цього інструменту дозволяє ефективно спілкуватися з клієнтами, ділитися контентом, отримувати відгуки, будувати лояльність, стимулювати продажі, запускати рекламу або ж продавати напряму, проводити дослідження, збирати дані про аудиторію, аналізувати тренди та оцінювати ефективність.

Використання соцмереж дає можливість розширити клієнтську базу, покращити репутацію та збільшити продажі. Правильне використання соцмереж може значно покращити маркетингові результати та допомогти досягти успіху. Тому планування та реалізація стратегій управління соціальними мережами є ключовим елементом успішного розвитку бізнесу у сфері послуг у сучасному цифровому світі.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є аналіз впливу різних типів контенту на поведінку клієнтів, щоб зрозуміти, який контент найефективніше залучає та утримує аудиторію; розробка нових методів та інструментів для SMM-маркетингу, які допоможуть компаніям ефективніше використовувати можливості соцмереж.

Подальші дослідження допоможуть краще зрозуміти роль соцмереж у маркетингу та розробити більш ефективні стратегії для підприємств сфери послуг.

Конфлікт інтересів. Не всі впевнені, що соціальні медіа можуть підняти бізнес, і на це може бути кілька причин. Деякі люди вважають, що це занадто багато роботи або неефективно для їхньої галузі. Інші можуть не знати, як правильно використовувати соціальні мережі для досягнення своїх цілей.

Однак є багато прикладів успішних компаній, які використовують соціальні мережі для розвитку свого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Красовська, О. Ю. Комплексна оцінка маркетингової діяльності на підприємствах сфери послуг. *Економіка та держава*. 2021. С. 43-46.
2. Уголькова О.З. Цифровий маркетинг та соціальні мережі. *Національний університет "Львівська політехніка"*, 2021. С. 146 – 151.

Тетяна АНДРІЯНОВА, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Олексій НАЙДЕНКО,** канд. екон. наук, доцент кафедри митної справи і фінансових послуг
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ КРАЇНИ ПОХОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Вступ. Процедури визначення походження товарів є важливою частиною торговельних правил, оскільки існує низка заходів, що ставлять країни, які експортують товари, у нерівне становище, наприклад, квоти, преференційні тарифи, антидемпінгові та компенсаційні заходи тощо. Країна походження товару визначається з метою оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон, застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, заборон та/або обмежень щодо переміщення через митний кордон, а також забезпечення обліку цих товарів у статистиці зовнішньої торгівлі

Для сучасного рівня розвитку міжнародної торгівлі такі історичні схеми вже є неприйнятними, коли в одній країні виробляються всі деталі/сировина і готова продукція, або, коли імпортуються деталі/сировина, які збираються та продаються виключно на внутрішньому ринку (без подальшого експорту). Повинні розвиватися глобальні ланцюги доданої вартості, які передбачатимуть різні етапи виробництва у різних країнах (своєрідна спеціалізація). Мова йде не про примітивні, а про технологічні/наукові операції, які на кожному етапі збільшуватимуть вартість кінцевого продукту. Вагому роль у цьому процесі повинні зіграти країни, що розвиваються, та найменше розвинені країни.

Мета роботи. Науково-теоретичне та практичне дослідження визначення країни походження при переміщенні через митний кордон України.

В роботі визначені наступні задачі: розглянути сутність визначення країни походження при переміщенні через митний кордон України; провести аналіз

ефективності державного регулювання та контролю визначення країни походження при переміщенні через митний кордон України; дослідити світовий досвід визначення країни походження при переміщенні через митний кордон.

Методи дослідження. При написанні курсової роботи використовувались законодавчі та нормативні акти, метод порівняння, узагальнення та аналіз.

В процесі дослідження було використано закони України, постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України стосовно проблем регулювання зовнішньоекономічної діяльності, міжнародні економічні угоди, нормативні документи ГАТТ/СОТ. Інформаційною основою роботи стали статистичні дані Міністерства доходів і зборів, Державної служби статистики.

Результати та обговорення. Визначення країни походження товарів при їх переміщенні через митний кордон України є ключовим елементом міжнародної торгівлі та митного контролю. З огляду на складність торговельних відносин та великий обсяг переміщення товарів, правильне визначення країни походження має велике значення як для митної служби, так і для бізнесу.

Законодавство України та міжнародні стандарти встановлюють чіткі критерії для визначення країни походження товарів, включаючи місце виробництва, умови обробки та вартість виробництва. Проте, необхідність ефективного державного регулювання та контролю за дотриманням цих правил є критичною для запобігання порушень та забезпечення справедливих умов торгівлі.

Висновок. Отже, застосування інструментарію визначення та контролю країни походження товарів мають безпосередній вплив на процеси регулювання зовнішньоторговельних відносин, особливо щодо отримання законного звільнення від сплати мита й інших податків на зовнішню торгівлю. Механізм дії інструменту застосовується, безперечно, в комплексі з іншими заходами митного впливу, проявляється через дію митного тарифу, становить основу регулятивно-захисного потенціалу митно-тарифних відносин, за умови оптимального застосування є складовою ефективної й безпечної інтеграції національної економіки у світовий економічний простір.

Запровадження режиму вільної торгівлі з перспективними торговельно-економічними партнерами надасть змогу Україні диверсифікувати географію та

номенклатуру національного експорту за рахунок лібералізації ринків таких країн у довгостроковій перспективі. Водночас уніфікація правил, за якими визначається країна походження товарів, повинна бути серед пріоритетних напрямів роботи національної законотворчості. Гармонізація та уніфікація процедур та правил не позбавляє самоідентифікації національних вимог, а сприяє полегшенню здійснення зовнішньоторговельних операцій, безперешкодному просуванню на світовий ринок національного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безмитний режим, походження товару, уповноважений експортер. URL: https://eu4business.eu/uk/ukraine/freetrade/bezmytnyy-rezhym-pohodzhennya-tovaru-upovnovazhenyy-eksporter (дата звернення: 15.05.2023).
2. Войтов С.Г. Науково-прикладні аспекти визначення країни походження товарів. Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. 2013. № 1. С. 53-58.

Людмила БОНДАРЕНКО, канд. екон. наук, доцент
e-mail: bondarenko.l.a@nmu.one ORCID: 0000-0003-4904-7435
Аліна ЙОРЖ, здобувачка вищої освіти
e-mail: alinajorz02@gmail.com
НТУ «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, Україна

КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ТУРИСТСЬКОЇ МОТИВАЦІЇ

Ключові слова: *культурний туризм, культурна спадщина, розвиток, ресурси, регіон, туризм.*

Вступ. Туризм - найкращий спосіб знайомства з іншою культурою. Бажання знати витоки зародження розуміння людиною своєї національної приналежності, сформованій на основі цього, розуміння культури, традицій, звичаїв та побуту, дають можливість у процесі їх вивчення проникнути в атмосферу подій, що здійснювалися в далекому минулому, формування та сучасного існування етносу, та осмислено стати частиною його культури. На сьогоднішній день, коли багато елементів традиційної культури зникають, її наукове вивчення та поширення необхідне. Тому пізнання навколишнього світу, розвиток особистості та досягнення поставлених цілей немислимі без набуття знань у галузі культури.

Метою статті є визначення ролі елементів культури у формуванні туристичного інтересу в рамках культурного туризму.

Результати. В даний час туризм є однієї із провідних галузей народного господарства у світовій економіці. Однак Україна, маючи величезний туристичний потенціал, поки що займає скромну позицію на світовому ринку, у тому числі у сфері культурного туризму. Так, у рейтингу країн світу за індексом конкурентоспроможності сектора подорожей та туризму 2020 р. Україна посідала 78-е місце, отримавши 3,7 бали з семи.

Провідна роль у стандартизації культурної та туристської діяльності в усьому світі належить ЮНЕСКО та ВТО. Значну частку туристського потенціалу країни становлять рекреаційні ресурси, у яких велике значення мають об’єкти культурного туризму. Як показує практика, найбільш привабливими для туристів є регіони, де є

об’єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які здобули широке визнання. До таких місць в Україні можна віднести: Собор Софія Київська та Києво - Печерську лавру в м. Києві, історичний центр м. Львова, Петриківський розпис на Дніпропетровщині та інші. Всього до списку світової спадщини ЮНЕСКО в Україні внесено сім об’єктів культурної спадщини.

Нині, культурному туризму приділяється підвищена увага, що обумовлено наростаючим до нього інтересом з боку туристів. Підвищений інтерес, своєю чергою, обумовлений процесами глобалізації, втратою ідентичності соціальними групами, етносами, народами, і навіть тяжінням суспільства до самопізнання.

Мінімальним набором ресурсів для культурно-пізнавального туризму може стати будь-яка місцевість з народом, який там проживає. Але для широкого розвитку даного виду туризму потрібний ресурсний потенціал культурної та природної спадщини: пам’ятники археології; пам’ятки ландшафтної архітектури; малі та великі історичні міста; об’єкти етнографії, народні промисли та ремесла, центри прикладного мистецтва; музеї, театри, виставкові зали та ін.

Ресурси туризму регіону – це не лише пам’ятники природи та культурна спадщина регіону, а також етнографічні об’єкти, традиції, вірування, обряди та інші складові культурного простору корінних народів, які мешкають на даній території. Важливо, що інтерес до особливостей культурного простору регіону створює мотивацію для його відвідування у туристів.

Особливості культури різних регіонів світу все частіше спонукають людей проводити відпустку у подорожі. Об’єкти, відвідувані туристами, сприяють їхньому духовному збагаченню, розширенню кругозору. Тому, культура є одним із основних елементів туристського інтересу [1].

Рівень культурного розвитку може бути використаний також для створення сприятливого іміджу конкретного регіону на туристичному ринку. Елементи та фактори культури можуть бути каналами розподілу інформації про туристичні можливості місцевості. Успіх розвитку туризму залежить не тільки від матеріально-технічної бази, що відповідає загальноприйнятим стандартам і вимогам, а й від унікальності національної культурної спадщини [2].

Ключовими елементами історико-культурного потенціалу є культурно-історичний спадок. Під ним ми пропонуємо розуміти матеріальні та духовні цінності, створені в минулому та (або) що увічнюють пам'ять про минуле; а також все, що сприяє збереженню культурно-історичної спадщини.

Загалом історико-культурний потенціал є однією із складових туристичного потенціалу. Туристський потенціал території можна розуміти як сукупність природних, культурно-історичних та соціально-економічних передумов для організації туристично-рекреаційної діяльності. Значну частку туристського потенціалу країни становлять рекреаційні ресурси, у яких велике значення мають об'єкти культурного туризму.

Різні області діяльності здатні викликати сильний мотив до подорожі та інтерес до туристичного спрямування. Важливими змінними, що впливають на привабливість туристичного напряму для різних груп та категорій туристів, є його культурні та соціальні характеристики. Найбільший інтерес у туристів викликають такі елементи культури народу, як мистецтво, наука, релігія, історія та ін.

Як бачимо, об'єкти культурної спадщини відіграють ключову роль у розвитку туристичної галузі та є необхідною умовою для позиціонування культурного туризму в регіоні. Крім того, наявність саме культурної спадщини може сприяти розвитку різноманітних видів туризму і навіть впливати на збільшення тривалості туристичного сезону у регіоні.

Висновки. Об'єкти культурної спадщини є важливим засобом для залучення туристів та здатні створити сприятливий імідж території шляхом «брендування» історико-культурної спадщини, яка, у свою чергу, використовується для популяризації даної місцевості на туристичній арені.

Перспективи подальших досліджень. Актуальність подальшого дослідження зумовлена тим, що культурний туризм, може стати перспективним напрямом у туризмі, оскільки здатний задовольнити інтереси людей до ознайомлення з культурними традиціями різних народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельничук О.(2003). Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства. Право України. №12. С. 93-97.
2. Божко Л.Д.(2011). Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. *Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри)*. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ku/2011_32/32-1-19.pdf.
3. Поколодна М.М., Гордієнко Т.В., & Полчанінова І.Л. (2019). Туристські ресурси України. Підручник. Харків. с. 193. http://eprints.kname. edu.ua/.

Олександра БУРЕЦЬ, здобувачка вищої освіти
e-mail: marijkaburec@gmail.com
Світлана БЕГУН, канд. екон. наук, доцент
e-mail: Begun.Svitlana@vnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-1689-4048
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ДИНАМІКИ КРЕДИТУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ ЗА 2015–2022 РР.

Ключові слова: *кредитування; домашні господарства; споживчі кредити; економічна нестабільність; поточні потреби; структура кредитування; питома вага.*

Вступ. Останні трансформації, що відбулися у різних сферах життя суспільства, мали негативний вплив на добробут населення через зменшення трудових доходів, зростання безробіття, обмеження соціальної відповідальності держави та девальвацію соціальних трансфертів. Одним із шляхів підтримки рівня суспільного попиту та покращення життя населення є кредитування. Кредитування сприяє не лише економічному зростанню, але й допомагає людям задовольняти свої потреби. Проте недостатній рівень кредитування в Україні вимагає додаткових досліджень для визначення чинників, які гальмують його важливу роль у покращенні добробуту суспільства [1, с.1].

Мета. Дослідження та аналіз змін у структурі та динаміці кредитування домогосподарств в Україні та оцінюванні його ролі у забезпеченні суспільного добробуту.

Результати. Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати та оцінити, основні тенденції та структурні зрушення джерел та розміру кредитів, його динаміку та вплив на економічний розвиток країни. Розміри і динаміка основних складових кредитів, у свою чергу, впливають на визначення головних напрямів і методів політики кредитування населення в Україні.

Як показують дані таблиці 1 обсяг кредитів, наданий домашнім господарствам України, зростає.

Таблиця 1

Динаміка кредитів, наданих банками України домогосподарствам

Показники		**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Кредити надані домашнім господарствам	млрд. грн.	174,9	163,3	174,2	201,1	212,5	206,5	254,4	221,1
	темп зростання, %	-	93,4	106,7	115,4	105,7	97,2	123,2	87,0
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	млрд. грн.	66,2	58,5	48,3	44,5	32,6	28,9	28,6	21,3
	темп зростання, %	-	88,4	82,6	92,1	73,3	88,7	99,0	74,5
Споживчі кредити	млрд. грн.	104,9	101,5	122,1	151,6	173,7	170,7	214,1	188,7
	темп зростання, %	-	96,8	120,3	124,2	114,6	98,3	125,4	88,1
Інші кредити	млрд. грн.	3,8	3,3	4,0	5,0	6,2	6,8	11,7	11,1
	темп зростання, %	-	86,8	121,1	125	124	109,7	172,1	94,9

Джерело: розроблено автором[3]

Однак, у 2016 р. порівняно з 2015 р. відбулося суттєве зниження темпів зростання усіх видів кредитів, що було обумовлено посиленням економічної і суспільно-політичної нестабільності. У 2017 р. спостерігаємо зростання кредитування домашніх господарств у порівнянні з попереднім роком за всіма складовими показниками, окрім кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію (їхня тенденція характеризується зниженням протягом усього періоду з 2015–2022 рр.). У 2022 р. у порівнянні з попереднім роком відбулося суттєве зниження темпів приросту усіх видів кредитування, але цього разу воно було обумовлено економічною нестабільністю та повномасштабним вторгненням окупантів в Україну.

На рис. 1 подано структуру кредитування домашніх господарств України за 2015–2022 рр.

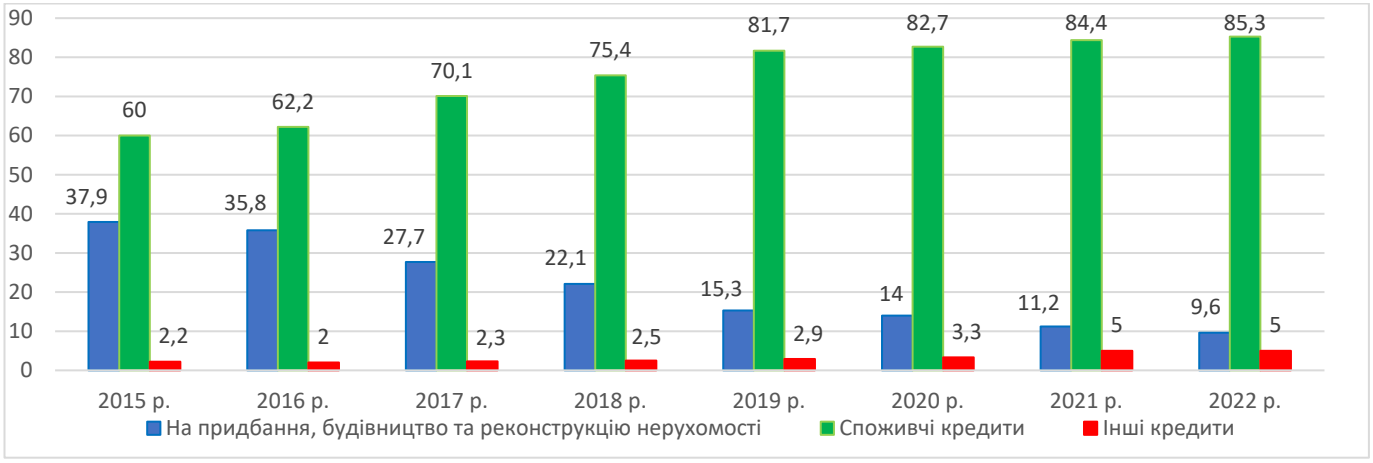

Рис. 1 Структура кредитів домашніх господарств України за 2015–2022 рр., %

Питома вага кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості поступово зменшується з 37,9 % у 2015 р. до 9,6 % у 2022 р., а темп зростання цих кредитів коливається, але загалом спостерігається зниження обсягу виданих кредитів у цій категорії. Це може бути пов'язано з подорожчанням нерухомості, зростанням процентних ставок та економічною нестабільністю, що робить придбання житла менш доступним.

Щодо споживчих кредитів, то їхня питома вага зростає з 60,0 % у 2015 р. до 85,3% у 2022 р., а темп зростання споживчих кредитів показує поступове їх збільшення. Натомість, у структурі інших позик частка в зальному обсязі кредитів залишається не значною, попри це темп зростання є досить великим і показує стабільний ріст обсягу виданих кредитів**.**

Основним структурним елементом кредитування є споживчі позики, які визначаються високим попитом на споживчі товари та швидким зростанням доходів населення. Перший фактор підштовхує людей витрачати майбутні доходи на задоволення поточних потреб, тоді як другий надає впевненість, що погашення кредиту не негативно вплине на сімейний бюджет. **Питома вага споживчих кредитів протягом усього періоду зростала,** досягнувши 85,3 % у 2022 р. Це свідчить про те, що українці все більше використовують кредити для фінансування своїх поточних потреб.

Питома вага «інших кредитів» протягом усього періоду залишалася відносно невеликою, коливаючись в межах 2-5 % з незначним зростанням у 2022 році (+ 0,1 відсоткових пункти).

Висновок. Узагальнюючи результати дослідження, можна зазначити, що кредитування населення в сучасних умовах не відіграє значної ролі у підвищенні добробуту суспільства. Аналіз показав, що параметри кредитування тісно пов'язані з суспільно-політичними та економічними процесами в країні. Періоди економічних рецесій та політичної напруги супроводжуються різким зменшенням обсягів кредитування населення банками, тоді як у періоди відносної стабілізації ситуація поступово покращується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горин, В. (2024). Роль кредитування домогосподарств у підвищенні суспільного добробуту в Україні. *Наука й економіка*, (1), 1–10.
2. Демків, С., Глущенко, С., & Івахненков, С. (2021). Банківське кредитування в Україні та його моделювання методами системної динаміки. *Методи і моделі прогнозування.*, (2), 101–127.
3. Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням. (2024, 1 березня). Національний банк України. https://bank.gov.ua/

Алла ВАСИЛИК, канд. екон. наук, доцент
e-mail: alla.vasylyk@kneuedu.ua ORCID: 0000-0002-7734-1415
Маргарита ПЄРКОВА, здобувачка вищої освіти
ORCID: 0009-0005-1267-5114
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАКЕТУ В СУЧАСНИХ СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Досягнення цілей функціонування будь-якого сучасного підприємства безпосередньо пов'язано з ефективним використанням його кадрового потенціалу. У свою чергу, якість залучення робочої сили до всіх напрямів роботи підприємства, безпосередньо залежить від рівня її професійно-кваліфікаційних компетентностей, знань, вмінь, здібностей та досвіду роботи. Отже, успіх підприємницької діяльності залежить від професіоналізму працівників та якісної організації кадрової політики на підприємстві.

Невід'ємною складовою кадрової політики на підприємстві є система мотивації працівників щодо якісного виконання роботи, професійного зростання, прагнення докладати максимальних зусиль до роботи в команді задля досягнення спільної мети. Задоволеність найманого працівника умовами і оплатою праці, його включеність в роботу і висока віддача є запорукою успіху роботи підприємства.

Моргай Л. зазначає, що соціальні гарантії виявляються набагато більш потужним стимулом для працівника, ніж грошова винагорода. До таких гарантій, відноситься соціальний пакет на підприємстві, який у свою чергу відіграє і мотиваційну складову працівників [1, С.25]. Актуалізація питань щодо розробки ефективно працюючої системи мотивації праці вимагає від роботодавця звернути особливу увагу на формування та надання працівникам соціального пакету.

Питанням сутності та аналізу ефективних підходів формування та використання соціального пакету в сучасних фахових публікаціях приділено достатньо уваги, втім єдиної думки науковців в цьому напрямі не існує. Так, на основі

аналізу [2, 3] можна навести такі визначення: Ю. Єршова – соціальний пакет входить до структури компенсаційного пакета – матеріальної або нематеріальної винагороди, одержуваної співробітником як компенсації за надання організації свого часу, здоров'я й результатів роботи; І. Новак – соціальний пакет розглядається як елемент заробітної плати, що належить до додаткової заробітної плати й інших заохочувальних і компенсаційних виплат; О. Аллин – під «соціальним пакетом» розуміють, у широкому сенсі, надання працівникам певних благ у вигляді пільг, компенсацій, привілеїв і соціальних гарантій понад фіксовану заробітну плату; Н. Локтєва – соціальний пакет – це певні блага, які роботодавець надає працівнику та які не входять в фонд оплати праці; Е. Вінокурова визначає, що соціальний пакет є системою пільг і компенсацій матеріального і нематеріального характеру, які надає компанія співробітникам як одну зі складових заробітної плати або бонусів до неї. Втім, на нашу думку, в наведених визначеннях існує певна неузгодженість між поняттями «соціального пакету» та «компенсаційного пакету», які різняться за своїм цільовим призначенням та сутністю.

В цілому, вважаємо доцільним зазначити, що слід розрізняти також поняття «базового соціального пакету», та, так званого «мотиваційного соціального пакету». Зміст «базового соціального пакету» чітко визначається законодавством, а також прописується в колективному договорі (за наявності) та угодою сторін при працевлаштуванні. Зазвичай, він містить інформацію та зобов'язання щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування, забезпечення певних умов праці, розмір та терміни (періодичність) виплати заробітної плати, надання соціальних пільг відповідно до колективного договору. Такі положення регламентуються ст. 245 Кодексу законів про працю України, (працівникам дозволено вносити пропозиції щодо «поліпшення роботи підприємства, а також з питань соціально-культурного і побутового обслуговування»), Господарським кодексом України, відповідно до ст. 69 якого, «підприємство вільне самостійно встановлювати для своїх працівників додаткові пільги» [4].

Зміст «мотиваційного соціального пакету» формується безпосередньо роботодавцем в залежності від стратегічних цілей підприємства, його можливостей, а також з урахуванням сучасного стану та потреб існуючого ринку праці. Такий пакет

інакше називають «конкурентним соціальним пакетом». Він може включати певні додаткові послуги, які надаються роботодавцем працівникові: медичне страхування, премії, додаткове безкоштовне (лікувальне) харчування, службовий транспорт, пільговий відпочинок, навчання, додаткові гарантії щодо медичного забезпечення, спортзалу, тощо.

При формуванні додаткових до обов'язкового пакету опцій доцільно врахувати підходи, представлені на рис. 1.

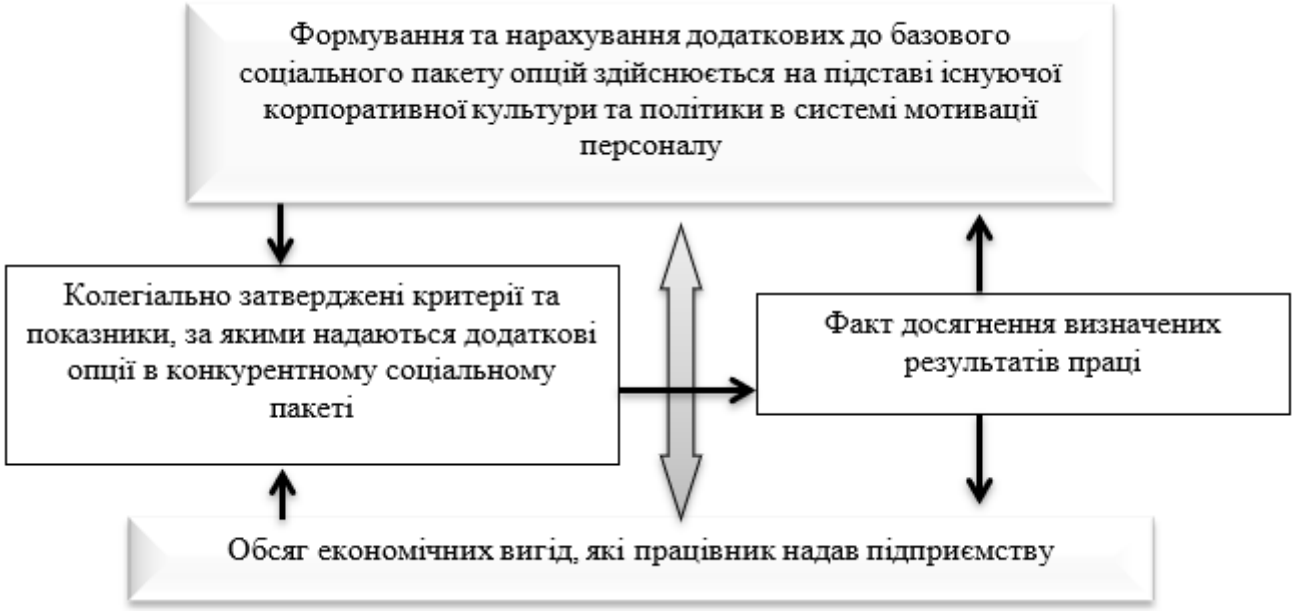

Рисунок 1 – Ключові позиції формування конкурентного соціального пакету на підприємстві

Джерело: побудовано авторами

Міжнародний кадровий портал HeadHunter на основі аналізу практики формування соціальних пакетів на українських підприємствах виділив три найбільш поширені опції, які до нього входять – це оплата мобільного зв'язку (72%), оплата транспорту (37%) та оплата навчання (35%). Втім, найбільш бажаними серед найманих працівників визначено медичне страхування (67%), страхування життя (пенсійне страхування) (49%) та оплата мобільного зв'язку (48%) [5]. Зазначимо, що визначення зазначених на рис. 1 показників та критеріїв оцінювання і надання відповідних стимулюючих опцій працівнику також залежать від дохідності підприємства, культури та ставлення бізнесу до соціальної відповідальності,

масштабу підприємства та його традицій, а також і наявних соціо-економічних макроекономічних умов діяльності.

В цілому, формування соціального пакету на сучасному підприємстві – це інструмент, який дозволяє забезпечувати не лише потреби найманого працівника, а й досягати мети функціонування самого підприємства через максимальне використання наявного кадрового потенціалу. При цьому, особливої уваги заслуговують створення здорового соціально-психологічного клімату на підприємстві, підтримка та стимулювання креативного підходу до оптимізації роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Моргай Л. Формування соціального пакету на підприємстві: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип 1(6). С.24-32.
2. Бикова А.Л., Воронова В.С. Соціальний пакет як інструмент мотивації працівників. *Молодий вчений*. 2019. №1(65). с.205-208. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/3307/1/%D0%91%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%20%D0%9B..pdf
3. Кравець М.В. Гнучкий підхід до організації соціального пакету співробітників організації. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/gibkiy-podhod-k-organizatsii-sotsialnogo-paketa-sotrudnikov-organizatsii.
4. Господарський кодекс України. Верховна рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text
5. Соцпакет: пропозиції та очікування. URL: http://planetahr.hh.ua/research/res/bonus/mar09.html

Володимир ВОЛОБОЄВ, канд. екон. наук, доцент
e-mail: v.voloboev@econom.zp.ua ORCID: 0009-0006-3163-4219
ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій»,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІТ-КОМАНДАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *ІТ-команди, управління, віддалена робота, релокація***.**

Вступ. Поточні умови військового стану змушують переглянути підходи до управління командами, в тому числі і в галузі інформаційних технологій (ІТ). ІТ-галузь, яка була і є драйвером української економіки, завжди показувала високий рівень адаптивності та стійкості, що було продемонстровано на початку війни. Зараз стає очевидним, що кризові тенденції охоплюють і ІТ-сферу. Тому важливого значення набуває розробка та впровадження нових стратегій та підходів до управління, в тому числі на командному рівні. Зазначене забезпечить не лише працездатність команд, але й збереже їх ефективність та стійкість в умовах нестабільності, що супроводжують воєнні дії в нашій країні.

Мета. Визначити особливості управління командами ІТ-сектору в умовах військової агресії.

Результати. Управління ІТ-командами в умовах війни в Україні є надзвичайно складним завданням, яке вимагає від менеджерів не лише стратегічного мислення, але й гнучкості, швидкості реакції та вміння приймати важливі рішення в умовах обмеженості часу. Нестабільність ситуації, загрози безпеці та постійна необхідність адаптації до змін вимагають від командного менеджменту нових підходів, які передбачають постійний моніторинг ситуації, розробку планів заходів на випадок екстрених ситуацій та підтримки морального духу команди.

Розглядаючи загальну ситуацію в ІТ-секторі України, необхідно виділити ключові проблемні тенденції, які стали наслідком військової агресії:

- скорочення експорту ІТ-послуг у 2023 р. до 6.7 млрд. дол., що на 600 млн. дол. менше ніж у 2022 р. [1] (зменшення доходів до попереднього року відбулось вперше);
- зростання кількості українських спеціалістів за кордоном (65 тис. співробітників з приблизно 360 тис., що зараз працюють у галузі) [2];
- відбуваються зміни в роботі фахівців галузі (у 2023 р. 25% айтівців були звільнені, 16% пішли з проектів за власної ініціативи, 8% були відправлені в резерв чи неоплачувану відпустку) [3];
- зниження доходів українських спеціалістів, при чому зменшення торкнулось працівників переважної більшості рівнів [4].
- До операційних факторів впливу, які сформувались в умовах воєнного стану та позначаються на ефективності діяльності ІТ-команд, можемо віднести такі:
- релокація великої кількості співробітників (42% компаній провели релокацію за кордон та 45% в межах України), як наслідок розосередженість команд по різним географічним зонам та часовим поясам [5];
- розповсюдження віддаленого формату роботи (74,3% компаній пропонують гібридний формат – офіс чи віддалена робота за бажанням працівника, а 14,7% реалізують повністю віддалений формат роботи) [6];
- зростання стресу та психологічних навантажень, що впливають на рівень продуктивності співробітників;
- проблеми з доступом до Інтернет в умовах відключень електроенергії.

Безумовно, зазначені галузеві тенденції впливають на роботу компаній та колективів, їх морально-психологічну атмосферу, що створює виклики в управлінні ІТ-командами. Реалізація управлінських дій, адекватних наявним викликам, є основною задачею менеджменту ІТ-команд в сучасних умовах.

На стратегічному рівні управління А. Даценко акцентує необхідність фокусування менеджменту ІТ-компаній на наступному [7]:

1) стратегічна резильєнтність (стійкість) бізнесу, тобто здатність компанії швидко адаптуватися до потенційно руйнівних ситуацій, зберігаючи при цьому безперервну операційну діяльність, захищаючи людей, активи та загальний капітал бренду;

2) employer-centric HR-підхід – принцип роботи з персоналом, що ставить потреби співробітників у фокус операційної діяльності компанії;
3) нові норми продуктивності для працівників компанії. В управлінні IT-командами має враховуватись стрес воєнного середовища, який знижує продуктивність людини та впливає на її психологічний стан.

Для підвищення операційної ефективності управління IT-командами О. Яковенко пропонує зосередитись на такому: налаштування асинхронного режиму роботи (для нівелювання впливу часових поясів); постійний зв'язок між членами команди на основі інформаційних технологій; оптимізація проведення онлайн-зустрічей; жорстка пріоритезація програм та проектів в умовах обмеженості ресурсів; швидке ухвалення рішень, чого вимагають поточні кризові умови [8].

На командному рівні управління в умовах війни лідери мають зосередитись на:

- забезпеченні підтримки, безпеки персоналу та зниженні рівня «робочого стресу», оскільки зовнішнє середовище в умовах війни перенасичене стресогенними чинниками. Зазначене може досягатись шляхом емоційної підтримки, злагодженої командної взаємодії, проведенням регулярних онлайн зустрічей;
- формуванні культури відкритості, оскільки члени команди мають розуміти цілі та перспективи діяльності, що, в свою чергу, знизить рівень невизначеності, яка є підґрунтям для страху та негативного проектування майбутнього;
- налагодженні ефективної комунікації, як за рахунок сучасних програмних рішень (чати, аудіо- та відео-конференції, віртуальні платформи для обміну інформацією), так і за рахунок визначення принципів та правил комунікацій в колективі;
- підтримці командної співпраці в умовах віддаленої роботи, що передбачає з одного боку ефективну організацію сумісної роботи над проектами, відстеження прогресу членів команди, координацію діяльності учасників, а з іншого – грамотне управління завданнями та встановлення персональних зон відповідальності;

- гнучкому плануванні, тобто готовності до змін і швидкого реагування на непередбачувані обставини; наявні плани діяльності мають постійно змінюватись під впливом зовнішніх факторів;
- навчанні та розвиткові, що матиме мотиваційний ефект для співробітників, оскільки покаже, що вони продовжують зростати, попри негативні зовнішні обставини;
- ресурсному забезпеченні членів команди (комп'ютерне обладнання, програмне забезпечення, засоби зв'язку, інші технічні засоби), щоб знизити негативний вплив кризових факторів на продуктивність діяльності колективу.

Висновки. Зовнішнє середовище ІТ-підприємств України у умовах військової агресії характеризується високим рівнем непередбачуваності, що негативно впливає як на ІТ-галузь, так і на діяльність окремих команд. За таких умов потребують зміни підходи до управління як на стратегічному, так і на операційному рівні менеджменту. Особливого значення набувають фокусування лідерів ІТ-команд на забезпеченні підтримки та безпеки; формуванні культури відкритості; налагодженні ефективної комунікації; підтримці командної співпраці; гнучкому плануванні; навчанні та розвиткові персоналу, а також його ресурсному забезпеченні. Саме ІТ-команди утворюють ядро галузі, а грамотне управління ними забезпечить її стійкість, адаптивність та ефективність в поточних кризових умовах.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому доцільно зосередитись на визначенні особистих характеристик та професійних компетентностей лідерів ІТ-команд, які є ефективними в ситуації війни, а також особливостях самих команд, які є стійкими та продовжують розвиватись в умовах військової агресії.

Конфлікт інтересів. Автор декларує відсутність конфлікту інтересів. Усі дані можуть бути оприлюднені у відкритому доступі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Занепад чи тимчасова криза: що відбувається в українській IT. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cndn8z34lkpo (дата звернення: 27.04.2024).
2. IT Research Ukraine 2023: адаптивність та стійкість під час війни. Lviv IT Cluster. URL: https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/12/it-research-ukraine-2023-public-ua.pdf (дата звернення: 27.04.2024).
3. 25% опитаних айтівців звільнили, майже половина боїться втратити роботу. Результати опитування про пошуки роботи. DOU. URL: https://dou.ua/lenta/articles/job-survey-results-2023-part-2/?from=recent_pinned (дата звернення: 27.04.2024).
4. Зарплати українських розробників – зима 2024. DOU. URL: https://dou.ua/lenta/articles/salary-report-devs-winter-2024/ (дата звернення: 27.04.2024).
5. Результати спільного дослідження Sayenko Kharenko та Асоціації “IT Ukraine” щодо стану і перспектив релокації IT-компаній «Релокація. Новий IT-ландшафт України». Sayenko & Kharenko. URL: https://sk.ua/uk/rezultati-spilnogo-doslidzhennja-sayenko-kharenko-ta-asociacii-it-ukraine-shhodo-stanu-i-perspektiv-relokacii-it-kompanij-relokacija-novij-it-landshaft-ukraini/ (дата звернення: 27.04.2024).
6. Компенсація психолога й безлімітні відпустки: як змінились бенефіти в IT-компаніях в умовах війни. Happy monday. URL: https://happymonday.ua/ benefity-v-it-kompaniyah-v-umovah-vijny (дата звернення: 27.04.2024).
7. COVID-19 і війна змінили IT-менеджмент. Традиційні підходи до управління не працюють. Що мають робити керівники, розповідає експерт ринку Анна Даценко. Forbes Ukraine. URL: https://forbes.ua/innovations/covid-19-ta-viyna-zminili-it-menedzhment-traditsiyni-zasobi-upravlinnya-ne-pratsyuyut-shcho-mayut-robiti-upravlintsi-rozpovidae-ekspert-rinku-anna-datsenko-05042023-12854 (дата звернення: 27.04.2024).
8. Як ефективно управляти командами в умовах воєнного стану. Досвід лідерів напрямів. DOU. URL: https://dou.ua/forums/topic/39159/ (дата звернення: 27.04.2024).

Христина ГАЙДУК, здобувачка вищої освіти
e.mail: kristinagayduk03@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ В СФЕРІ НАВЧАЛЬНИХ ПОСЛУГ: АНАЛІЗ РИНКУ ТА ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Ключові слова: *освітні послуги, бізнес-планування, сфера послуг, ринок освіти, інвестиції в освіту, маркетингова стратегія.*

Вступ. Поточна ситуація в Україні відзначається багатьма викликами, серед яких найбільш важливим є триваюча російська агресія. Це призвело до численних негативних наслідків у різних сферах, включаючи економіку, бізнес, освіту та інші сектори розвитку, які мають потенційно довгостроковий вплив.

Наприклад, за даними Інституту аналітики та адвокації, станом на жовтень 2023 року в Україні пошкоджено 3 793 освітні заклади, а 365 зруйновано [1]. Негативний вплив конфлікту на інфраструктуру освітніх закладів, а також загроза погіршення якості освіти в країні внаслідок цих подій ставлять під загрозу подальший розвиток суспільства та економіки. Актуальність полягає в необхідності пошуку шляхів вирішення цих проблем для забезпечення стабільності та ефективності освітньої системи в умовах конфлікту.

Незважаючи на це, органи влади розуміють важливість сучасних освітніх тенденцій і впроваджують нові стратегії розвитку системи освіти для подолання цих проблем. Освітні заклади, так само як і будь-який бізнес, повинні розробити та впровадити комплексну маркетингову стратегію, що орієнтована на визначення бізнес-цінностей, роботу з каналами комунікації та активне використання онлайн-ресурсів.

Мета. Проаналізувати ринок освітніх послуг та запропонувати ефективні методи їх розвитку.

Результати. Ринок освітніх послуг – це система соціально-економічних відносин між навчальними закладами та споживачами з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Підвищення ефективності його функціонування вимагає впровадження маркетингового підходу до сфери освітніх послуг. Маркетинг в освіті є важливою функцією управління, що забезпечує регулювання ринку освітніх послуг. Розробляючи і реалізуючи стратегію підвищення людської цінності, маркетинг освітніх послуг тісно пов'язаний з розвитком персоналу організації.

Надання освітніх послуг має високу споживчу цінність, оскільки вони сприяють інтелектуальному розвитку людини, майбутнього робітника чи спеціаліста. На розвинених ринках це відображається у високій вартості кваліфікованої робочої сили та обґрунтованості високих цін на освітні послуги [1].

Освітні послуги характеризуються тривалим періодом їх надання, відстроченим виявленням результативності освітніх послуг та залежністю ефективності роботи випускників навчальних закладів від умов їх праці та якості життя. До особливостей освітніх послуг слід віднести їх нерозривний зв'язок із суб'єктом, що надає такі послуги. Зміна викладача навчального закладу може змінити процес і результат їх надання споживачеві. Освітні послуги характеризуються мінливістю якості, оскільки це пов'язано з особливостями тих, хто навчає, і тих, кого навчають, їхнім ставленням і мотивацією до навчання [2].

Надання освіти впродовж життя змушує навчальні заклади надавати послуги для підтримки подальшої діяльності колишніх випускників, працівників організацій тощо. Характерною особливістю освітніх послуг є те, що вони є нематеріальними. Накопичуються не самі освітні послуги, не дії з отримання освіти, а результати цих дій.

Специфічною особливістю освітніх послуг є обов'язкова участь споживача. Тому від студента як споживача вимагається активна інтелектуальна участь в оволодінні змістом освіти. Надання освітніх послуг передбачає творчу співпрацю між викладачем і студентом. Освітня послуга відрізняється ще й тим, що в процесі навчання у людини розвиваються загальні та професійні компетенції, розширюється кругозір, змінюються цінності та погляди, а при тривалому контакті з викладачами можуть формуватися їхні ідеали [2].

Фінансування освіти є ключовим завданням у рамках ширшої стратегії розвитку сфери навчальних послуг. Інвестиції в освіту, професійну підготовку та навчання впродовж життя необхідні для розвитку людського капіталу, що, в свою чергу, підвищує можливості працевлаштування, активну громадянську позицію та соціальну згуртованість. Це включає боротьбу з маргіналізацією та безробіттям серед молоді.

Незаперечним є той факт, що держава може стимулювати і стимулює економічне зростання та прискорення реформ в освіті за допомогою свого основного інструменту – державного бюджету. Однак для досягнення суспільно значущих результатів необхідно мати чіткі та конкретні індикатори ефективності, розроблені для оцінки якості державних видатків, особливо в такий складний для країни період.

Якщо проаналізувати довоєнний період, то в середньому на освіту в Україні витрачалося майже 6% ВВП. Це значна частка державних видатків, більшу суму витрачав лише соціальний сектор. Однак програмам бюджетного фінансування бракує чітко визначених цілей щодо розвитку людського капіталу та моніторингу індикаторів їх досягнення. Наявні індикатори унеможливлюють визначення ефективності фінансування та конкретних цілей, на які витрачаються кошти платників податків [3].

Маркетингова стратегія навчального закладу – це вибір цільового ринку, вибір конкурентної позиції та розробка ефективного комплексу маркетингу для охоплення та обслуговування обраного ринку. Формування цієї стратегії включає такі рішення [3]:

- визначення поточних програм і ринків закладу;
- визначення майбутніх нових програм і нових ринкових можливостей;
- аналіз конкурентів;
- позиціонування закладу по відношенню до конкурентів;
- вибір цільових ринків і розробка комплексу маркетингу.

Ефективний маркетинг освітніх послуг залежить від визначення чітких сегментів ринку. Це передбачає виокремлення груп споживачів зі схожими потребами та характеристиками. Ідентифікація цільового сегмента – це процес вибору конкретної групи споживачів, яка, ймовірно, буде зацікавлена в освітніх

послугах. Позиціонування – це акт визначення відмітних конкурентних переваг навчального закладу в очах цільового сегмента. Розробка маркетингових інструментів – це формування попиту, організація комунікацій, забезпечення збуту та виконання взаємних зобов'язань. Після визначення цільового сегменту навчальний заклад може розробляти власні інструменти маркетингу освітніх послуг. До них належать: формування попиту, комунікація, продаж і взаємне виконання зобов'язань [4].

Висновки. Організація бізнесу у сфері освітніх послуг передбачає задоволення потреб особистості та суспільства в освітніх засобах саморозвитку та зростання людського потенціалу. Добре розроблена маркетингова програма дозволяє оцінити потреби сучасного ринку та попит населення на ті чи інші освітні послуги, тим самим покращуючи конкурентні позиції та рейтинги навчального закладу.

Отже, інвестиції в освіту є одним з найважливіших факторів, що впливають на якість освіти. Тим не менш, інші змінні, такі як державна освітня політика, кваліфікація та мотивація вчителів, а також соціально-економічні умови в суспільстві, також повинні бути враховані для того, щоб гарантувати надання якісної освіти.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є аналіз впливу держави на розвиток освітніх послуг у країні, запозичення зарубіжного досвіду у розвитку проблемної сфери та запровадження найефективніших методів безпосередньо у бізнес українських освітніх установ, як державних, так і приватних.

Подальші дослідження допоможуть краще зрозуміти стратегію розвитку освітніх послуг в Україні та ефективніше використовувати інтелектуальний ресурс країни.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів у сфері освіти може виникнути, коли навчальні заклади мають фінансову зацікавленість у залученні більшої кількості студентів, ніж у наданні якісної освіти. Це може призвести до зниження стандартів освіти або маркетингових стратегій, які не завжди відповідають реальним можливостям закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як просувати бізнес в сфері освітніх послуг? TalkEn.Cloud. 2024. URL: https://talken.cloud/blog/yak-prosuvati-biznes-v-sferi-osvitnih-poslug/.
2. Дарманська І. М. Інтелектуальний капітал сфери надання освітніх послуг ризики та основні напрямки розвитку. Вісник науки та освіти. 2023. №12. С. 354-359.
3. Пелих Є. О. Маркетинг освітніх послуг: міжн. наук.-практ. конф. м. Харків, 15 грудня 2023 р. Харків, 2023. С. 125-130.
4. Мельниченко О. Інвестиції в освіту та питання запоурки її якості освітологічний аспект. Освіатологія. 2023. №12. С. 20-26.

Христина ГАЙДУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: kristinagayduk03@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ТОРГОВЕЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ РЕКЛАМИ ТА ПРОСУВАННЯ ПОСЛУГ ЦЕНТРІВ ДИТЯЧОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: *брендування, торгівля, реклама, підприємство, маркетинг.*

Вступ. Прискорений темп життя та зростаючі очікування до саморозвитку та натхнення породжують значне збільшення попиту на нові джерела особистого зростання, особливо відносно дітей. Якщо дорослі можуть знайти такі джерела для себе, то для дітей це часто роблять їхні батьки. Це привело до зростання попиту на додаткову освіту для дітей ще з раннього віку, і як наслідок, збільшення конкуренції серед центрів дитячого розвитку. Тому важливо розглянути особливості цього бізнесу та методи його просування.

Мета. Розглянути найефективніші торгівельні стратегії для реклами та просування послуг центрів дитячого розвитку.

Результати. Центр дитячого розвитку є місцем, куди батьки приносять своїх дітей віком від одного року на заняття. У невеликих групах діти навчаються розвивати увагу, пам’ять, логіку, мислення, дрібну моторику, читання та інші корисні навички, використовуючи ігрову форму, яка є цікавою для дітей. Незважаючи на високу конкуренцію, дитячі розважальні центри приносять своїм власникам значні прибутки. У цьому бізнесі ключовим є створення оригінального, практичного та доступного за ціною клубу, де діти почуваються комфортно, як удома.

Соціальні мережі є найдієвішим способом реклами та просування послуг в наш час. Але дитячий центр, що тільки зароджується, повинен враховувати певні фактори, щоб уникнути наслідування контенту, створеного іншими організаціями, які займаються малюванням, фотографуванням та фільмуванням для батьківської аудиторії в соціальних мережах.

По-перше, слід не забувати, що центр дитячого розвитку – локальний бізнес. На відміну від блогерів та інтернет-ЗМІ, цільова аудиторія дитячого центру зосереджена в конкретному місті чи районі, а не розпорошена по всій Україні. Отже, при плануванні контенту важливо враховувати специфіку регіону, матеріальні ресурси, доступні населенню, а також особливі обставини та виклики, які впливають на цих людей [1].

Важливим аспектом успіху будь-якого бізнесу є формування довіри. Нерідко батьки ставлять у пріоритет економію коштів на найнеобхідніше для себе, але при цьому виділяють найякісніші ресурси для своїх дітей. Ця ніша сприймається як прибутковий і перспективний ринок з безліччю гуртків і секцій. Однак важко відрізнити справжніх провайдерів від тих, хто просто експлуатує ринок за допомогою привабливого слогану [1].

Необхідним аспектом також вважається цінність товару, яка, на перший погляд, неочевидна. Якщо необхідність відвідування перукарні, щоб зробити модну зачіску або хоча б підстригтися, очевидна, то ситуація з дитячими розвиваючими центрами менш однозначна. Батьки розходяться в думках щодо того, чи корисно перевантажувати дітей, особливо раннього та дошкільного віку, різноманітними додатковими заняттями. Тому одне із завдань реклами – сформувати цю цінність і переконати їх у тому, що заняття підуть на користь і не перевантажать незміцнілу психіку [1].

Розробляючи маркетингову стратегію для реклами та просування послуг центру розвитку дитини, важливо враховувати особливості цільової аудиторії, яка в даному випадку складається з батьків та опікунів дітей. Корисними можуть стати наступні стратегії: ідеопрезентації та онлайн-тури (створення відеороликів, які демонструють простір центру, заняття та активності, надає батькам додаткову інформацію про середовище, в якому розвиватимуться їхні діти); SEO-оптимізація (підбір ключових слів та оптимізація контенту на сайті підвищує його видимість у пошукових системах); співпраця з іншими брендами, орієнтованими на дітей чи батьківство, для проведення спільних заходів чи просування; організація заходів та активностей (проведення днів відкритих дверей, майстер-класів для батьків, тематичних вечорів тощо).

Маркетингова орієнтація управління навчальним закладом означає надання освітніх послуг, що відповідають потребам ринку праці та попиту населення. Це передбачає постійне оновлення асортименту освітніх послуг, враховуючи попит ринку праці і населення, та формування цін під впливом конкурентів і платоспроможного попиту. Крім того, важливо проводити активну комунікативну діяльність, спрямовану на цільові групи споживачів освітніх послуг, з урахуванням можливостей посередників. Також важливо приймати стратегічні рішення щодо управління кваліфікованими керівниками та проводити науково-педагогічні дослідження у сфері підготовки кадрів та ринку праці та освітніх послуг [2].

Ці стратегії можна використовувати як разом, так і окремо, залежно від конкретних потреб і можливостей центру розвитку дитини.

Висновки. Отже, для просування послуг центрів дитячого розвитку необхідно насамперед розуміти особливості своєї цільової аудиторії, інтегрувати онлайн та офлайн стратегії, вміти адаптуватися до змін, бути готовим до співпраці та партнерства, систематично аналізувати результати рекламних кампаній та просування, щоб коригувати стратегії та досягати вершин у своїй ніші.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є аналіз впливу технологій на рекламу, міжнародний досвід, аналіз психологічних аспектів, впливу культурних та соціальних чинників, а також довгострокові впливи реклами та просування.

Подальші дослідження можуть сприяти розвитку та вдосконаленню торгових стратегій для реклами та просування центрів розвитку дитини. Це, в свою чергу, сприятиме підвищенню якості надання послуг та здатності задовольняти потреби клієнтів.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів може виникнути між етичними стандартами та бажанням максимізувати продажі. Також інтереси самого центру розвитку дитини (збільшення прибутку, розширення клієнтської бази) не завжди збігаються з інтересами дітей та їхніх батьків (отримання максимальної користі для розвитку дитини).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Контент-план для соцмереж дитячого розвиваючого центру. Bogvik. 2023. URL: https://bogvik.net/smm/kontent-plan-dlya-socmerezh-dityachogo-rozvivayuchogo-centru.
2. Пелих Є. О. Маркетинг освітніх послуг: міжн. наук.-практ. конф. м. Харків, 15 грудня 2023 р. Харків, 2023. С. 125-130.

Катерина ГРЕМІТ, здобувачка вищої освіти
Єлизавета КУЛІКОВА, старший викладач
e-mail: ekaterinagremit2005@gmail.com
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *страховий ринок, воєнний стан, війна, страхування, відновлення, адаптація*

Вступ. Повномасштабна війна Росії проти України завдала руйнівного удару всім секторам національної економіки, включаючи страховий ринок. Вторгнення російських військ призвело до різкого погіршення операційного середовища, падіння платоспроможного попиту, масштабних збитків для страховиків та низки системних викликів подальшому функціонуванню галузі.

Незважаючи на безпрецедентні руйнівні наслідки, український страховий сектор продовжує працювати за підтримки держави. Однак забезпечення повноцінного відновлення потужного ринку страхових послуг неможливе без трансформації галузі, поглиблення реформ та створення сприятливих умов для розвитку.

Саме тому актуальним є аналіз впливу воєнних дій, заходів компаній з пристосування, ролі держави у стабілізації, а також визначення напрямків відбудови страхового сектору після Перемоги.

Мета. Метою дослідження є комплексний аналіз впливу повномасштабної війни Російської Федерації проти України на функціонування вітчизняного страхового ринку: визначення та оцінка ключових викликів і проблем галузі в умовах воєнного стану, розгляд заходів держави щодо підтримки страховиків та пом’якшення наслідків військової агресії, висвітлення практик адаптації провідних компаній, окреслення перспектив і необхідних умов для майбутнього відновлення потужного і конкурентного страхового сектору, а також формування бачення першочергових реформ для розблокування потенціалу галузі після Перемоги України. Досягнення цієї мети дозволить отримати цілісне уявлення про поточний стан і проблематику страхового

ринку, а також визначити шляхи його системної трансформації та розвитку в повоєнний період для відбудови економіки держави.

Результати. Аналіз офіційних статистичних даних засвідчив критично негативний вплив війни на український страховий ринок. За даними журналу Insurance Top загальний розмір валових страхових премій у 2022 році скоротився до 39,6 млрд грн в річному вимірі порівняно з 2021 роком [1, с. 20]. Падіння попиту торкнулося усіх основних видів страхування, окрім страхування життя.

Головною причиною такої негативної динаміки стало різке зниження платоспроможності громадян на тлі зростання безробіття, вимушеної міграції та галопуючої інфляції. Згідно з дослідженням Національного банку України, реальні доходи українців у 2022 році скоротилися на 27% [2].

Окремим викликом стали проблеми із забезпеченням перестрахування через односторонній розрив договорів західними партнерами, що змусило український ринок нести левову частку ризиків самостійно.

З іншого боку, держава вжила системних заходів для пом'якшення наслідків війни та стабілізації становища страховиків. Зокрема, НБУ тимчасово скасував низку нормативних вимог до достатності капіталу та платоспроможності. А Верховна Рада ухвалила закон №2120-IX для створення сприятливіших умов діяльності в період війни, включно з податковими пільгами.

Реагуючи на кризову ситуацію, лідери ринку вдалися до прискореної трансформації та оптимізації витрат. СГ "ТАС", "АРСЕНАЛ", АСКА, ARX, UPSK, "УНІКА" максимально діджиталізували бізнес-процеси та збут. "УНІКА" запустила безкоштовне страхування цивільної відповідальності для водіїв гуманітарних конвоїв. А страхова компанія "АРСЕНАЛ" надавала знижки для постраждалих.

Проте через зростаючі видатки та збитки більшість гравців вимушено переглянула тарифну політику. За даними Федерації страхових посередників України, середнє підвищення цін сягнуло 40-60%, а для ОСЦПВ - понад 100%.

Перспективи повноцінного відродження галузі експерти пов'язують із Перемогою України, економічним ремонтом та реформами з дерегуляції, захисту прав споживачів, лібералізації для іноземних гравців на тлі державної підтримки системних компаній.

Після Перемоги нашої держави у війні значно підвищиться попит на майнове страхування та соціальне. Майнове стане затребуваним, тому що під час даної ситуації в країні велика кількість населення втратила своє майно, а саме будинки, квартири, машини та ін. Також після закінчення війни буде багато безробітних, людей с тимчасовою стратою працездатності, інвалідів та ін. Вони будуть потребувати соціальної підтримки від держави, проте скоріше за все це буде можливо лише за умови фінансової підтримки від інших країн, тому що економіці України потрібен буде час на відновлення.

Таким чином, масштабний аналіз засвідчив критичний вплив війни на ринок, продемонстрував інструменти антикризового реагування з боку держави та компаній, а також окреслив вектор для повоєнного відновлення галузі.

Висновки. Проведений комплексний аналіз переконливо засвідчив, що повномасштабна війна Російської Федерації проти України завдала нищівного удару вітчизняному страховому ринку. Різке падіння платоспроможного попиту на тлі соціально-економічної кризи, безпрецедентне зростання страхових випадків та обсягів виплат через руйнування майна, логістичні труднощі для ведення бізнесу, обмеження доступу до ринків перестрахування - всі ці чинники поставили під загрозу діяльність значної частини страхових компаній.

Українська держава достатньо оперативно відреагувала на виклики воєнного стану та вжила системних заходів для підтримки галузі. Зокрема, було запроваджено лібералізацію низки нормативних вимог до платоспроможності страховиків, надано податкові преференції, реалізовано програми обов’язкового страхування військових та житлових ризиків постраждалих.

Самі ж страховики були змушені здійснити безпрецедентну трансформацію бізнес-моделей шляхом переведення операцій в онлайн, оптимізації витрат, впровадження дистанційних каналів продажів та врегулювання збитків. Значна частина компаній вдалася до суттєвого перегляду цінової політики та підвищення тарифів для забезпечення платоспроможності.

Проте, незважаючи на ці антикризові зусилля, масштаби деструктивного впливу бойових дій виявились настільки значними, що низка регіональних гравців може не

витримати фінансового навантаження та буде змушена покинути ринок найближчим часом.

Повноцінне відновлення потужного та конкурентного страхового сектору в Україні можливе лише після досягнення Перемоги у війні, деокупації всіх територій та відбудови економіки. Водночас, вже зараз життєво необхідно розпочати системні реформи для підготовки надійного майданчика для майбутнього піднесення галузі.

Ключовими пріоритетами мають стати: імплементація кращих європейських практик у вітчизняне законодавче поле, посилення захисту прав споживачів, лібералізація для залучення іноземних інвестицій та створення сприятливого конкурентного середовища, ефективна бюджетна підтримка провідних системних гравців тощо.

Лише за умови реалізації подібного комплексу невідкладних реформ український страховий ринок отримає можливість відновити своє потужне функціонування, ставши одним з ключових драйверів економічного зростання, залучення інвестицій та зміцнення соціальної стабільності в повоєнний період.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень за даною тематикою доцільно зосередити на наступному: моделюванні різних сценаріїв відновлення страхового ринку з оцінкою потенційного попиту, обсягів збору премій та капіталізації галузі в залежності від траєкторії післявоєнної відбудови економіки; поглибленому аналізі успішних антикризових практик провідних компаній задля формування дорожньої карти для решти гравців; розробці конкретної стратегії реформування законодавчої бази у сфері страхування відповідно до європейських стандартів прозорості, конкурентності та інвестиційної привабливості; дослідженні світового досвіду державної підтримки страхових ринків під час війн та у повоєнні періоди для запозичення дієвих інструментів; вивченні перспективного впливу залучення великих західних страховиків на конкуренцію та якість послуг в Україні; окремій увазі до потенціалу розвитку інноваційних InsurTech-рішень як драйверів галузі, а також особливостей функціонування ринків перестрахування під час військових дій. Такі комплексні дослідження дозволять розробити системні реформи та визначити інструменти для максимально ефективного відродження потужного страхового ринку як ключового елементу відбудови національної економіки після Перемоги України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Український науково дослідний ін-т "Права та економічних досліджень". Огляд страхового ринку України за 2022 рік. *Insurance Top*. 2023. Т. 1, № 93. С. 20–22.
2. Національний банк України. Інфляційний звіт. Липень 2022 року. 2022. 55 с.
3. Попович Д., Біда М., Закорко К. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Молодий вчений*. 2023. № 3 (115). С. 110–114. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-3-115-21 (дата звернення: 20.04.2024).

Тетяна ГРЕЧИШКІНА, аспірантка
e-mail: tetiana.hrechyshkina@emmb.khpi.edu.ua ORCID: 0000-0001-5086-8914
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДО ШВИДКОГО ТЕМПУ ЗМІН У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ключові слова: *соціальний менеджмент, психологічне здоров'я, вигорання, людський капітал.*

Вступ. Багато факторів технологічного, економічного та соціокультурного характеру, які знаходяться у центрі сучасного світового розвитку, суттєво впливають на психологічне здоров'я працівників, його ставлення до роботи та робочого середовища. Ці зміни відображаються у зростаючих проблемах психічного здоров'я, а також у переосмисленні сприйняття сутності роботи. Врахування психологічного стану та забезпечення відповідної підтримки для психічного здоров'я стають актуальними завданнями соціального менеджменту в аспекті збереженні людського капіталу.

Мета. Дослідити роль соціального менеджменту в розвитку технологічних компетенцій та адаптації працівників до швидкого темпу змін в сучасному інформаційному середовищі з метою визначення стратегій, спрямованих на підтримку психологічного здоров'я працівників та підвищення їх ефективності в роботі.

Результати. Історично організації вживали заходів для виявлення та максимального розвитку потенціалу своїх працівників, впроваджуючи різноманітні структури, процеси, технології та системи з метою покращення їхньої працездатності. Тих, хто лише починає використовувати цифрові технології у своїй роботі, в першу чергу лякає їхня знеособленість, а вже потім — складність і висока ціна. А ось ті, хто вже встиг оцінити зручність цих інструментів, головними перевагами бачать точність

і доступність даних (42 % опитаних), можливість пов'язати між собою різні бізнес-процеси (39 %) і керувати віддаленими співробітниками (35 %), а також синхронізувати роботу HR-відділу з іншими бізнес-підрозділами (28 %) [1]. Так, експерти розглядають три Digital-аспекти: цифрові трудові ресурси: використання нових практик управління, культури інновацій та синхронізації управління big data; цифрове робоче місце; цифровий HR (advanced analytics), який допомагає організаціям навчитися використовувати цифрові технології в процесах, з одного боку, а з іншого – формувати відповідне культурне середовище [2]. У центрі концепції цифрового робочого місця лежать чотири ключові складові, спрямовані на організацію ефективної праці персоналу та базуються на створенні спільного комунікаційного середовища та корпоративного інформаційного простору компанії: співробітництво (обмін даними, досвідом і знаннями), технології (інструменти виконання посадових обов'язків), контроль (аналітика цифрової компетентності персоналу) та бізнес-драйвери (бізнес-цінності компанії) [3]. Перегляд підходу з вилучення користі з людей на створення цінностей для людей. За останнім щорічним звітом Mercer [4], провідної у світі консалтингової компанії з управління людськими ресурсами, майже 80 % співробітників в сучасних організаціях схильні до ризику вигоряння. Часто компанії зосереджуються лише на продуктивності, ігноруючи фізичне та психічне здоров'я своїх співробітників.

В останні роки все більше і більше компаній почали приділяти увагу психічному здоров'ю своїх співробітників, і багато нових стартап почали використовувати цифрові технології в поєднанні з психологічним консультуванням, щоб стати хорошим помічником для компаній у турботі про своїх співробітників. І це не нова тенденція: у 2018 році понад 40 % працівників повідомили, що відчувають сильний стрес на роботі, що негативно впливає на продуктивність, здоров'я та сімейну стабільність. Вигоряння – це поширений досвід: 48 % працівників та 53 % менеджерів кажуть, що вони вигоряють на роботі, а майже половина молодшого покоління працівників повідомляють, що зазнають стресу все чи велику частину часу. Глобальний стан Gallup у 2023 році «Дослідження на робочих місцях» показує, що 59 % світової робочої сили «тихо звільняються». У 2022 році рівень стресу серед працівників у всьому світі досяг рекордного показника другий рік поспіль: майже

половина працівників «завжди» або «часто» відчувають стомленість або напруженість. Понад чотири з десяти повідомляють про вигоряння на роботі [5].

Рис. 1 – Відсоток працівників, які відповіли на запитання: «Які з цих ситуацій вас хвилюють, оскільки вони стосуються вашої діяльності?» [5]

Розуміння психологічного стану співробітників і розробка своєчасних планів надання допомоги та підтримки психічного здоров’я може сприяти збереженню ключових талантів у компанії, що є критичним аспектом менеджменту людського капіталу. Багато нових стартапів почали використовувати цифрові технології разом із психологічним консультуванням, щоб стати ефективними партнерами для підприємств у піклуванні про їхніх співробітників. Зі зростанням технологій психологічна консультація стала більш доступною та ефективною. Онлайн-платформи, мобільні програми, соціальні мережі та віддалені відео-консультації надають широкий спектр каналів для спілкування з професійними психологами. Ці нові можливості зміцнюють підтримку компаній у сфері психічного здоров’я співробітників, сприяючи кращому управлінню проблемами як робочому місці, і у житті. Менеджери всіх рівнів можуть продемонструвати методи підтримуючого контролю, об’єднуючи співробітників для активного виявлення та усунення джерел стресу, а також допомоги у вирішенні конфліктів між роботою та особистим життям

[6]. Соціальне управління пов’язано з позитивним впливом на задоволеність роботою співробітників, фізичне здоров’я та продуктивність праці.

Висновки. Сучасні організації мають пристосовуватися до швидких змін у технологіях та інформаційному середовищі, сприяти розвитку технологічних компетенцій працівників та підтримувати їхнє психологічне здоров’я через соціальний менеджмент, що стає необхідною умовою успішної діяльності підприємства в сучасному світі.

Перспективи подальших досліджень. Для подальшого розвитку теми пропонується проведення детальних досліджень в галузі психологічного супроводу працівників у віддалених робочих умовах, а також розробка стратегій соціального менеджменту, спрямованих на підтримку психологічного здоров’я та розвиток технологічних компетенцій працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Digital у HR: інструменти, автоматизація і використання цифрових технологій в управлінні персоналом | Бізнесобласть. (2016, 20 вересня). Biznesoblast. https://biznesoblast.com/bizness/59418/.
2. Жуковська В. М. (2017). Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, (Вип. 27(2)), 13–17. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_27(2)__5.
3. Федорова, Ю., Мірющенко, М., & Івченко, В. (2021). Цифрові технології в управлінні персоналом. Adaptive Management Theory and Practice Economics, 12(24). https://doi.org/10.33296/2707-0654-12(24)-11
4. Global talent trends. (2024). https://www.mercer.com/assets/global/en/shared-assets/local/attachments/pdf-2024-global-talent-trends-report-en.pdf
5. 2024 Global Human Capital Trends. (б. д.). Deloitte Insights. https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/human-capital-trends.html?id=us:2ps:3gl:hct24:awa:cons:020524:human%20capital%20trends:c:b&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI5dm8rPSWhAMVTGJHAR0GSQQoEAAYASAAEgIiyvD_BwE.
6. National Occupational Research Agenda. National Occupational Research Agenda for Healthy Work Design and Well-Being. Published January 2020. (2021, 23 травня). Centers for Disease Control and Prevention. https://www.cdc.gov/nora/councils/hwd/pdfs/Final-National-Occupational-Research-Agenda-for-HWD_January-2020.pdf

Ангеліна ГРІНЬ, бакалавр
e-mail: angelinkagrin2017@gmail.com
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ВИТРАТАМИ ТА ДОХОДАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Співвідношення між витратами та доходами є одним з ключових аспектів фінансового управління підприємством. Це визначний фактор, що впливає на прибутковість та стабільність діяльності організації. Управління витратами та оптимізація доходів стають важливою стратегічною метою для забезпечення успішного функціонування підприємства на ринку.

В умовах постійної зміни економічного середовища та конкурентного ринкового вимушені підприємства звертати особливу увагу на ефективне управління витратами та доходами. Сучасна ділова практика диктує необхідність не лише зниження витрат, але й максимізації прибутку через оптимізацію доходів. Актуальність дослідження полягає в пошуку оптимальних стратегій управління, які дозволять підприємствам зберігати конкурентоспроможність та забезпечувати стабільний фінансовий стан. Таким чином, розгляд цього питання стає важливим для практиків та науковців у галузі управління [2, с. 37].

Витрати - це грошові або матеріальні витрати, які підприємство здійснює в процесі своєї діяльності з метою забезпечення виробництва товарів або послуг. Вони включають в себе різноманітні категорії витрат, які можуть бути розділені на основні та додаткові.

Основні функції витрат включають:

Виробничну функцію: витрати пов’язані з закупівлею сировини, матеріалів, оплатою праці, орендою приміщень тощо, необхідних для виробництва товарів або послуг.

Маркетингову функцію: витрати на рекламу, просування товарів, збут, дослідження ринку, що спрямовані на підтримку продажів та підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Адміністративну функцію: витрати на управління підприємством, включаючи зарплату керівництва, витрати на утримання офісу, юридичні послуги тощо.

Функцію забезпечення: витрати на закупівлю та обслуговування обладнання, інфраструктури, інформаційних технологій, які необхідні для забезпечення робочого процесу та функціонування підприємства.

Доходи - це сума грошей або матеріальних цінностей, яку підприємство отримує від продажу своїх товарів або послуг, а також від інших джерел.

Основні функції доходів включають:

Відшкодування витрат: доходи можуть компенсувати витрати, включаючи витрати на виробництво, маркетинг та інші операційні витрати.

Забезпечення прибутку: доходи відображають прибуток, що залишається після відрахування всіх витрат, що забезпечує фінансову стійкість підприємства.

Фінансування інвестицій: доходи можуть бути використані для розвитку бізнесу, інвестицій у нові проекти та розширення діяльності.

Стимулювання ефективності: доходи можуть бути пов’язані зі стимулюванням працівників та підприємств до досягнення певних цілей та результатів [3, с. 42].

Розглядаючи співвідношення між витратами та доходами, важливо забезпечити, щоб доходи перевищували витрати, тобто підприємство отримувало прибуток. Це відбувається шляхом ефективного управління витратами, оптимізації виробничих процесів, контролю над якістю продукції та пошуком нових ринків збуту. Рівновага між витратами та доходами дозволяє підприємству забезпечити стійкий фінансовий розвиток та конкурентоспроможність на ринку. Крім того, співвідношення між витратами та доходами відображає ефективність управління ресурсами підприємства. Оптимізація витрат дозволяє знизити витрати на виробництво та підтримувати конкурентоспроможні ціни на ринку. Розуміння співвідношення між витратами та доходами також допомагає визначити потенційні джерела економії та підвищення ефективності виробництва [1, с. 57]

Для забезпечення стійкого співвідношення між витратами та доходами необхідно проводити постійний моніторинг фінансової діяльності підприємства, аналізувати його ефективність та реагувати на зміни в економічному середовищі. Також важливо розвивати стратегії збільшення доходів, вдосконалення виробничих

процесів та оптимізації витрат, щоб забезпечити стабільний розвиток підприємства в умовах конкурентної боротьби.

Можна зазначити, що співвідношення між витратами та доходами підприємства визначає його фінансову стійкість та успішність. Воно є ключовим показником ефективності управління ресурсами та прибутковості бізнесу. Оптимізація цього співвідношення дозволяє підприємству забезпечити стабільність фінансових показників та досягти поставлених стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буфатіна І.В. Інформаційні та методологічні засади формування і аналізу фінансових звітів підприємств: дис. канд.економ. наук: 08.06.04. 2002. 213 с.
2. Бужимська К.О. Нормування витрат підприємства та контроль якості норм в сучасних умовах господарювання. 2001. № 17. 54-60 с.
3. Павловські,О. В. Удосконалення методів аналізу фінансового стану підприємства 2008. № 11. 55-61 с.

Анатолій ГУЛЯЙКО, аспірант
e-mail: ahulyajko@e-u.edu.ua ORCID: 0009-00096-4713-6056
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ, Україна

ЦІННІСТЬ ПРОДУКТУ, ЯК ФАКТОР УСПІХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

Ключові слова: *цінність, цінність продукту, зона цінності споживача, додаткові цінності.*

Вступ. Сьогодні задоволення споживача як бізнес-мета (місія проекту) вже втрачає позиції. Багато компаній вважають, що цього замало для досягнення успіху на агресивному конкурентному ринковому оточенні. Необхідно зосередити увагу на створенні цінностей проекту з урахуванням усіх зацікавлених сторін. Відповідь на питання, чи залишаться сьогоднішні споживачі вірними окремо взятій компанії завтра, залежить від того, чи зможе ця компанія створити більшу цінність, ніж її конкуренти.

Постановка проблеми. Однією з основних завдань розвитку можна виділити істотне підвищення уваги цінності продуктів проектів для зацікавлених сторін. У сучасній культурі управління проектами формуванню бачення та цінності продуктів проектів приділяється недостатньо уваги. Формування цінності продукту проекту і самого проекту часто здійснюється інтуїтивно і тільки на початкових фазах і не переглядається на фазі реалізації в міру надходження додаткової інформації. Це створює значні проблеми під час просування продукту проекту. Безперечним є той факт, що проект не може бути успішним без створення цінності для двох груп зацікавлених сторін – споживачів і членів команди проекту.

Метою цієї **роботи** є дослідження аспектів формування цінності продукту проекту та її значення для успішної реалізації проекту.

Цінність, будучи суб’єктивною категорією, проявляється у здатності продукту задовольняти потребу або забезпечувати вигодою споживача та команди проекту.

Розглянемо елементи, кожен із яких дає істотний внесок у затребуваність товарів, ефективність розробки та прибуток, яку товари приносять, вони утворюють ключові показники цінності товару:

- позиціонування – як ідентифікувати товар і відрізнити його від товарів конкурентів. Це дозволить клієнтам чітко ідентифікувати те, що вони отримають від вас такого, чого вони не зможуть отримати від інших;
- планування - як організувати розробку товару. Клієнти чекатимуть, що властивості та функції будуть представлені у заплановані терміни та за очікуваних витрат. Це дозволить їм підготуватися до того, щоб отримати ті переваги, які ви обіцяєте;
- партнерство – як ідентифікувати та використовувати підтримку стратегічних партнерів, які можуть зробити нову пропозицію привабливою для ринку. Небагато компаній можуть розраховувати на статус «найкращих у своєму класі» у всіх аспектах цінності. Партнерство з компаніями, які роблять щось краще, дозволяють компаніям запропонувати визначні цінності своїм клієнтам;
- виробництво – як ідентифікувати та використовувати можливості, які знадобляться для успішного проникнення на ринок. Створення продуктів та послуг світового класу потребує інтеграції як внутрішніх розробок, так і аутсорсингу;
- процеси – як ідентифікувати та розробити додаткові процеси, необхідні для досягнення успіху на ринку. Задоволення споживача базується на властивостях, функціях, своєчасності, вартості, обслуговуваності, надійності та довгому списку інших якостей. Розробка та підтримка процесів, що задовольняють ці потреби, характеризує і продукт, і організацію;
- комплектація – як визначити ступінь та природу комплектації, яка підходить для ринку. Споживачі задоволені, коли продукт чи послуга задовольняє їхні потреби та бажання без необхідності оплачувати додаткові властивості, які вони визнають марними чи зайвими;
- оцінка – як визначити структуру цін, яка максимізує доходи та прибуток. Споживачі вважають, що виробники знають цінність своїх продуктів та послуг. Відповідно, вони відкидають надто дешеві пропозиції, так само як і надто дорогі;

- просування – як ідентифікувати та впровадити відповідні кошти для того, щоб зробити нові пропозиції відомими на ринку. На споживачів обрушується маса реклами, кожна з яких конкурує з іншими за увагу;
- розміщення – як ідентифікувати, залучити та підготувати необхідні маркетингові канали. Чи буде це навчання роботі з програмою на робочому місці або демонстрація нових пластівців для сніданку в супермаркеті, у будь-якому варіанті споживачам пропонується змінитись. Подолання їхнього природного опору змін є критичним кроком до досягнення прибутковості товару;
- задоволення – як ідентифікувати та підтримувати вимоги щодо обслуговування споживачів у вашому цільовому сегменті ринку та задовольнити ваших клієнтів. Задоволені споживачі розкажуть декільком потенційним покупцям. Незадоволені споживачі розкажуть куди більшій кількості потенційних покупців.

Концепція створення зони цінності споживача. Виділимо із ключових показників цінності зону цінності для споживача: виробництво, оцінка, персоналізація.

Споживачі прагнуть придбати продукт, реалізований на високому рівні. Купуючи продукт, вони сподіваються на його високу надійність та довговічність. Виробництво продукту включає три складові: якість, інновацію та індивідуалізацію. Успішні компанії створюють продукти, які замишляються і виробляються в такий спосіб, щоб запропонувати споживачеві найвищий рівень реалізації продукту. Вони створюють продукти бездоганної якості, вони постійно залучені до створення нових можливостей відповідно до постійної появи нових побажань споживачів, і там, де це є можливим, вони прагнуть адаптувати продукт для кожної групи споживачів.

Для споживача важливо, щоб ціна за продукт чи сервіс була виправданою та розумною та щоб додаткові витрати (доставка, обслуговування), пов’язані з продуктом, були мінімальними.

Щоб зрозуміти, що є цінністю ціни для споживача, важливо проаналізувати, як останні її інтерпретують. Ціна, що створює цінність, не просто відображає вартість переваг, якими володіє продукт. Ця ціна додає цінність до кінцевого продукту чи

сервісу. Вона має бути кращою, ніж у конкурентів або продуктів-замінників. Ціна, яка приносить цінність, потребує деякого виховання споживача. Однак після цього споживач буде впевнений, що він не вчинить розумно, якщо не придбає цей продукт за запропонованою ціною. Ціна, яка приносить цінність, - це ціна, яку споживач буде щасливий заплатити.

Другим двигуном ціни, що створює цінність, є ефективні процеси. Це пов'язано з цільовими витратами, але потребує особливої уваги. Цільові витрати найбільш застосовні в останній момент первинної розробки товару. Ефективні процеси – більш глобальний рівень. Вони застосовні також до постійно існуючих процесів. Без зміни дизайну та вимог до виробництва продукту сам процес виробництва організовується ефективніше. Процес виробництва у такому разі включає і безпосереднє фабричне виготовлення продукту й процеси управління. «Сміття» має бути вилучено зі всіх процесів та операцій компанії.

Елементи персоналізації у зоні цінності споживача поділяються на три блоки: доступність, швидка реакція на запит, побудова відносин.

Доступність. Споживачі вимагають доступності компанії та можливості робити бізнес «у будь-який час, у будь-якому місці, у будь-який спосіб». Компанії створюють для цього різні канали доступу: магазини та торгові точки, телефон, пошта, факс.

Швидка реакція на запит. Компанії треба реагувати на потреби та проблеми споживачів оперативно, незалежно від того, виникають вони під час покупки або гарантійного обслуговування. Здатність швидко реагувати на запит вимагає від організації певних ресурсів та навичок: персонал, який обслуговує клієнтів, повинен бути професійним та компетентним у знанні продукту, і мотивованим вирішувати проблему швидко; повинна бути інформаційна система, яка дозволяє представнику компанії знаходити інформацію про клієнтів або продукт на своєму комп'ютері.

Побудова відносин між компанією та споживачем - найголовніший елемент у побудові персоналізації. Побудова відносин неможливе без існування перших двох складових, описаних вище.

Отже, виробництво є основним елементом. Оцінка та персоналізація у зазначеному порядку мають будуватися на основі існуючого виробництва.

Додаткові цінності – це те, що допоможе компанії відрізнятись від конкурентів. Однак важливо розуміти, що додаткові цінності не матимуть значення, якщо основна зона цінності не побудована повністю. Додаткові цінності створюються після створення солідної бази, що складається з трьох основних елементів зони цінності.

Висновки. Конкурентоспроможності продукту можна досягти лише за умови, що він матиме цінність для учасників проекту та ринкового процесу. У сьогоднішньому динамічному оточенні необхідно постійно генерувати та підтримувати цінність для споживачів. Така позиція дозволить підприємству динамічно розвиватися, використовуючи свої сильні та слабкі сторони, можливості ринку та уникаючи його небезпеки.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Традиційно проектний менеджер грає певну роль у виробництві. Зазвичай, ця роль обмежується сегментом розробки товару. Сьогодні випустити якісний продукт у строк і в рамках бюджету вже недостатньо. Розробка проекту, який може бути успішно реалізований, не є достатньою. Оскільки закінчений продукт повинен генерувати доходи, що перевищують вартість його розробки та виробництва, проектний менеджер має враховувати всі елементи, що сприяють успіху над ринком. Координуюча та інтегруюча роль проектного менеджера здатна скоротити період, необхідний для виведення продукту на ринок, на дні, тижні та місяці, які можуть виявитися критичними для успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Решетнікова І.Л. Основні положення концепції маркетингу на ринку логістичних послуг. Маркетинг в Україні. 2011. № 4. С. 66–69. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../ cgiirbis_64.exe?.
2. Ларіна Я.С. Маркетинг як філософія бізнесу та його сучасні концепції. URL: http://edorada.org/articles/views?id=352.
3. Єрмошенко М. М. Урахування цінової чутливості споживачів при формуванні цінової політики підприємства / М. М. Єрмошенко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – № 6. – С. 41-45.
4. Катаєв А. В. Механізми ціноутворення в рамках концепції маркетингу взаємодії / А. В. Катаєв // Маркетинг взаємодії: сучасна теорія і практика : монографія / під заг. ред. Н. В. Попової, А. В. Катаєва ; [Н. В. Попова, А. В. Катаєв, О. Б. Андрющенко та ін.]. – Харків : Видавець Панов А. М., 2016. – С. 335–372.

Юлія ЗАХАРЧЕНКО, канд. пед. наук
e-mail: jvzakharchenko@gmail.com ORCID: 0000-0002-4465-9056
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ МАРКЕТИНГУ ЗЕЛЕНИХ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ключові слова: *зелені закупівлі, публічні закупівлі, інструменти маркетингу, вартість життєвого циклу, грінвошинг.*

Публічна закупівля – придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [1]. Процес закупівлі передбачає проведення конкурентної процедури щодо відбору постачальників товарів, послуг або робіт з метою визначення переможця торгів в системі Prozorro на одному з авторизованих електронних майданчиків.

Розвиток зелених публічних закупівель обумовлений світовим загостренням екологічних проблем внаслідок кліматичних змін. В Україні він починає активно впроваджуватись на законодавчому рівні з 20 жовтня 2019 року, після внесення змін до вищезазначеного Закону, встановивши чітку правову основу для замовників використовувати публічні закупівлі для досягнення стратегічних екологічних та соціальних цілей, визначених державною політикою [1].

Зелені закупівлі, за визначенням Європейської комісії, є процесом, під час якого замовники закуповують товари, роботи та послуги з обмеженим впливом на навколишнє середовище впродовж усього життєвого циклу порівняно з товарами, роботами та послугами однакового функціонального призначення [2].

Відповідно до теорії маркетингу здійснимо аналіз особливостей інструментів щодо зелених публічних закупівель в сучасних умовах (рис.1).

Green product в публічних закупівлях передбачає не лише економічний зиск, а й екологічний та соціальний. Тобто допомагає економити енергію, зменшує або повністю виключає використання забруднюючих та токсичних речовин, є безпечним для споживання і т.п. В свою чергу, від Замовника закупівель, що є потенційним

споживачем, зелені публічні закупівлі вимагають відповідального споживання, що забезпечує охорону здоров'я людини та довкілля. Важливим також є дотримання державних норм та вимог екологічних критеріїв. Зазначені характеристики обов'язково зазначаються у тендерній документації.

Green price або вартість життєвого циклу – це не лише економічно вигідна пропозиція, а й додаткові витрати впродовж усього життєвого циклу використання товару [1].

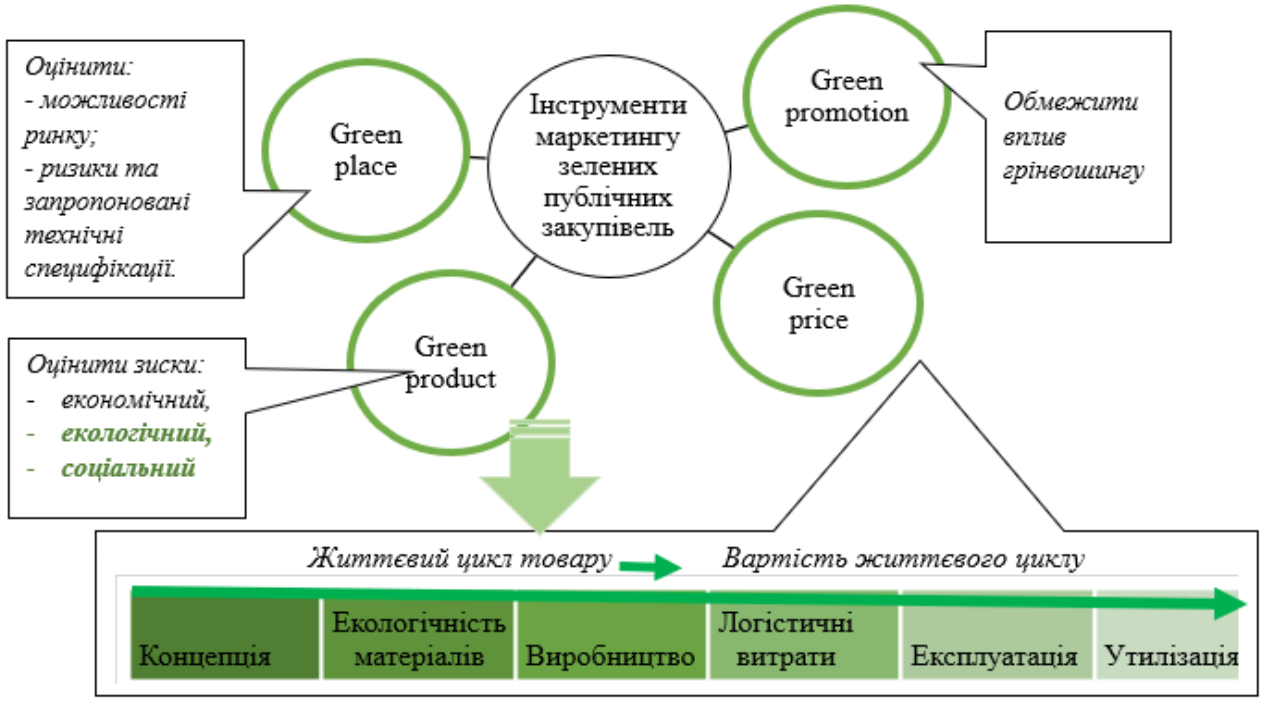

Рис. 1 Інструменти маркетингу зелених публічних закупівель

Так, переможцем торгів може бути визнаний той Учасник, що запропонував найбільш економічно обґрунтовану, вигідну пропозицію, яка враховує витрати на експлуатацію та утилізацію. Ціна пропозиції передбачає витрати на концепцію (ідею, вдосконалення або нову розробку) та екологічність матеріалів, виробництво (в т.ч. монтаж, налагодження і т.п.) та логістичні витрати, пов'язані з постачанням товару та для green product може бути вищою, ніж для класичного товару. Крім того, необхідно врахувати:

– експлуатаційні витрати, тобто операційні витрати для утримання товару (електроенергія, водопостачання, паливно-мастильні матеріали, вартість запчастин та послуг з технічного обслуговування);

– витрати на утилізацію, що потребують аналізу терміну експлуатації, що зазначаються в гарантійних документах виробника та додаткові витрати для «екологічного списання» після припинення використання товару.

Необхідно зазначити, що у разі застосування критерію оцінки вартості життєвого циклу до цього критерію крім ціни товару (роботи, послуги) може включатися один або декілька витрат замовника протягом життєвого циклу товару. При складанні тендерної документації необхідно передбачити методику розрахунку green price, а за необхідності дисконтування витрат можна використовувати поточну облікову ставку Національного банку України [1].

Green place як інструмент маркетингу має значний вплив на залученість відповідальних споживачів. Де знаходиться компанія і як працює, де зберігає вироблені товари та як забезпечує логістику і т.п. повинно відрізняти компанію від конкурентів. Перед складанням тендерної документації необхідно оцінити:

- можливості ринку: провести маркетингові дослідження та провести зустрічі з потенційними постачальниками [3];
- ризики та запропоновані технічні специфікації.

Green promotion як інструмент маркетингу зелених публічних закупівель посилює екологічну довіру за допомогою сталого маркетингу та налагодженої комунікації та унеможливлює застосування грінвошингу [4].

Ефективне врахування особливостей інструментів маркетингу зелених публічних закупівель дозволяє досягти максимальної економії та ефективності використання коштів.

Перспективним напрямом подальших досліджень є формування вимог до тендерної документації на закупівлю зелених публічних закупівель на прикладі енергопослуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII (2015). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text
2. Малолітнева В. (2021) «Зелені» публічні закупівлі для «зеленого» майбутнього України. https://voxukraine.org/zeleni-publichni-zakupivli-dlya-zelenogo-majbutnogo-ukrayiny/
3. Захарченко Ю.В. (2013). Обґрунтування доцільності поглиблених досліджень продукції еколого-економічних систем. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету, 2, 182 – 185. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2013_2_45
4. Chaika D.A., Y.V. Zakharchenko. (2022). Studying the impact of greenwashing on green procurement. Majesty of Marketing: Materials of the International conference for the students and junior research staff. (с. 24 – 26). Dnipro University of Technology. https://mk.nmu.org.ua/ua/source/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%20Majesty%20of%20Marketing%202022.pdf

Олена КАРАСЬ, канд. екон. наук, доцент
e-mail: olenakaras1@gmail.com ORCID: 0000-0003-0659-0737
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

ЦИФРОВА ЕВОЛЮЦІЯ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ У СВІТІ ТЕХНОЛОГІЙ

Ключові слова: *цифрова еволюція, трансформація економіки, технологічний прогрес, інформаційні технології.*

У сучасному світі, що постійно змінюється, цифрова еволюція відіграє ключову роль у трансформації економіки. Технологічний прогрес не тільки впливає на спосіб, якими ми працюємо та взаємодіємо один з одним, але і перетворює основні принципи економіки, відкриваючи нові можливості та виклики.

Одним із ключових аспектів цифрової еволюції є зростання впливу інтернету та інформаційних технологій на бізнес-середовище. Завдяки цифровим інструментам компанії можуть ефективніше залучати клієнтів, аналізувати ринки, оптимізувати процеси виробництва та зменшувати витрати. Наприклад, впровадження штучного інтелекту та аналітичних систем дозволяє компаніям здійснювати прогнозування попиту, покращувати управління запасами та розробляти персоналізовані стратегії маркетингу.

Крім того, цифрова трансформація сприяє розвитку нових форм бізнесу, таких як електронна комерція, фінтех, інтернет-платформи та інші. Ці технологічно зорієнтовані моделі бізнесу не лише змінюють спосіб, якими товари та послуги продаються та споживаються, а й створюють нові можливості для малого та середнього бізнесу, забезпечуючи їм доступ до глобальних ринків.

Проте, разом із зростанням впливу цифрових технологій на економіку, виникають і нові виклики. Одним з них є питання щодо кількості робочих місць та перспектив для працівників у зв’язку з автоматизацією та розвитком роботизованих систем. Іншим важливим аспектом є питання щодо кібербезпеки та захисту конфіденційності даних у цифровій епохі. Проте завдяки цифровим інструментам компанії можуть ефективніше залучати клієнтів, аналізувати ринки, оптимізувати

процеси виробництва та зменшувати витрати.

Електронна комерція (ЕК) безперечно визначає сучасний бізнес та споживацькі звичаї. Швидкість зростання цього сектору є вражаючою, а його вплив на економіку і суспільство не може бути недооцінений. Наведемо кілька ключових пунктів, які визначають розвиток електронної комерції:

1. Зростання мобільності: Однією з головних тенденцій електронної комерції є перехід до мобільних платформ. Сьогодні споживачі все частіше використовують смартфони та планшети для здійснення покупок. Тому компанії мають активно адаптувати свої інтернет-магазини до мобільних пристроїв, створюючи зручний та ефективний мобільний досвід для своїх клієнтів.
2. Персоналізація та рекомендації: За допомогою аналізу даних та штучного інтелекту, компанії можуть створювати персоналізовані пропозиції для кожного клієнта. Рекомендаційні системи, які аналізують попередні покупки та поведінку користувача, дозволяють підвищити конверсію та задоволення клієнтів.
3. Зростання ринків: Електронна комерція відкриває двері для міжнародної торгівлі, дозволяючи компаніям легко здійснювати торгівлю з клієнтами по всьому світу. Розширення ринків дозволяє підприємствам збільшити свою аудиторію та збільшити обсяги продажів.
4. Інновації в доставці: Крім власне процесу покупки, споживачі також звертають увагу на швидкість та зручність доставки. Електронна комерція привнесла нові ідеї в області доставки, такі як дрони, автоматизовані роботи та супершвидкі сервіси доставки, що дозволяють забезпечувати клієнтів ще швидше та ефективніше.
5. Безпека та довіра: Збільшення онлайн-транзакцій ставить підвищені вимоги до кібербезпеки та захисту даних. Компанії повинні інвестувати в захист своїх систем та впроваджувати найкращі практики щодо кібербезпеки, щоб забезпечити довіру своїх клієнтів.

За даними Організації з міжнародної торгівлі, обсяг глобальної електронної комерції прогнозується зростати на 8-10% щорічно. Ця динаміка свідчить про стійкий

і значний розвиток цього сектору, понад 60% всіх трансакцій в межах ЕК відбуваються між країнами. США, Китай та Європейський союз вважаються найбільшими гравцями в глобальній електронній комерції. Крім того, країни, які розвиваються, також показують значний ріст у цьому секторі [1].

За оцінками Європейського союзу, обсяг ринку електронної комерції у 2022 році склав понад €700 мільярдів. Це підтверджує тенденцію до зростання популярності онлайн-торгівлі як серед споживачів, так і серед підприємств. Така форма бізнесу охоплює широкий спектр сегментів, від роздрібної торгівлі та онлайн-послуг до B2B-торгівлі та електронного банкінгу. Різноманітність цих сегментів свідчить про широкі можливості, які надає ЕК для різних галузей та видів бізнесу.

Ще одна з форм бізнесу цифорових технологій, яка набуває розвитку - це фінтех. Фінтех- FinTech (фінансові технології) стає все більш ключовим елементом міжнародної економіки, відображаючи швидкий розвиток технологій та зміну уявлень про фінансові послуги. Ось деякі ключові аспекти, які стосуються фінтеху в міжнародній економіці:

1. Інноваційні фінансові послуги: Фінтех створює нові можливості для надання фінансових послуг, які раніше були недоступні або обмежені. Наприклад, міжнародні платіжні системи та міжбанківські технології дозволяють проводити грошові перекази між країнами швидко та ефективно.
2. Фінансова включеність: Фінтех сприяє розвитку фінансової включеності, забезпечуючи доступ до фінансових послуг для людей у регіонах з низьким рівнем банківської інфраструктури. Мобільні додатки та електронні платіжні системи роблять фінансові послуги доступними для широкого кола користувачів у всьому світі.
3. Блокчейн та криптовалюти: Технології блокчейну та криптовалют дозволяють створювати нові фінансові інструменти та ринки, які оперують поза традиційними фінансовими системами. Це може відкривати нові можливості для інвесторів та підприємств у міжнародному масштабі, але також створює виклики для регулювання та захисту споживачів.
4. Цифрові платежі та фінансові послуги: Електронні платіжні системи та цифрові гроші стають все більш популярними в міжнародній торгівлі та фінансових

операціях. Це дозволяє підприємствам швидше та ефективніше здійснювати транзакції на міжнародному рівні, зменшуючи витрати та час на операції.

5. Виклики та регулювання: Розвиток фінтеху створює нові виклики для міжнародного регулювання та нагляду. Потрібні нові правові рамки та стандарти безпеки для захисту споживачів та забезпечення стабільності фінансових ринків.

За даними звітів та досліджень, глобальний обсяг ринку FinTech продовжує швидко зростати і прогнозується досягти значної величини у наступні роки. За оцінками, обсяг ринку FinTech може перевищити $300 мільярдів до 2025 року [2]. Інвестиції в стартапи та компанії, які спеціалізуються на розробці FinTech-рішень, становлять значну частину всіх венчурних інвестицій. За останні роки обсяг інвестицій в FinTech значно зріс, підтверджуючи зацікавленість ринку та інвесторів у цьому секторі.

Зростаюча популярність мобільних додатків для управління фінансами та здійснення фінансових операцій свідчить про зміну уявлень про банкінг та фінансові послуги. Люди все частіше використовують смартфони для здійснення платежів, переказів та інших операцій, що створює нові можливості для FinTech-компаній.

Отже, щоб максимально використовувати переваги цифрової еволюції та зменшувати її негативні наслідки, необхідно розвивати та впроваджувати ефективні стратегії управління технологічним змінам, стимулювати інновації та забезпечувати розвиток цифрової грамотності серед населення.

У підсумку, цифрова еволюція є не лише технологічним явищем, але й глибокою трансформацією економіки та суспільства в цілому. Зрозуміння цього процесу та ефективне використання новітніх технологій дозволить країнам і компаніям виходити на новий рівень розвитку та створювати стійке та інноваційне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. WTO. E-commerce. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc13_e/briefing_notes_e/ecommerce_e.htm
2. НБУ. Розвиток фінтеху в У0країні. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/ strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku

Наталія КОВАЛЕНКО, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник - **Марина КОТОВА,** доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КРАЇНИ

Ключові слова: *торгівля, сфера, сегмент.*

Бізнеси активно співпрацюють з видавцями та спеціалістами з налаштування реклами за моделлю Cost per Action (CPA), що передбачає оплату за конкретну цільову дію. Наприклад, якщо онлайн-магазин бажає залучити покупку, він сплачує комісію за кожне підтверджене замовлення, а не за розміщення банерів чи кліки, які не завжди приносять бажаний результат.

Протягом останніх років електронна комерція стрімко розвивається у всьому світі, надаючи безпрецедентні можливості для розширення світової торгівлі. Запитання електронної комерції розглядаються Світовою організацією торгівлі (СОТ) вже з кінця 1990-х років, від часу ухвалення відповідної Декларації міністрів (документ WT/MIN (98)/DEC/2 англійською та українською мовами). Згідно з цією декларацією, була розроблена й ухвалена 25 вересня 1998 року Робоча програма з електронної комерції (далі – РПЕК), документ WT/L/274 англійською та українською мовами.

Мета робочої програми з електронної комерції (РПЕК) полягає у дослідженні всіх торговельних аспектів, пов’язаних з електронною комерцією, включаючи розвиток інфраструктури для її здійснення. Структура РПЕК включає пункти порядку денного під час засідань органів СОТ, які відповідають за виконання програми.

На 11-ій Конференції міністрів СОТ, що відбулася у грудні 2017 року в м. Буенос-Айрес (Аргентина), міністри схвалили рішення щодо продовження роботи в рамках РПЕК, проведення періодичних оглядів та представлення звітів на наступних конференціях міністрів. Також було продовжено практику незастосування мит до електронних передач даних до наступної Конференції міністрів.

Додатково, 70 членів СОТ, у тому числі Україна, погодились ініціювати спільну дослідницьку роботу для майбутніх переговорів СОТ щодо торговельних аспектів електронної комерції. Це відбулося з урахуванням зростаючої важливості глобальної електронної комерції та ролі СОТ у її просуванні на принципах відкритості, прозорості та недискримінації[1].

Україна, як член СОТ, бере активну участь у розробці пропозицій до РПЕК. Після аналізу пропозицій щодо напрямів роботи у сфері електронної комерції, представлених іншими членами СОТ, Україна приєдналася до документу JOB/GC/116 (англійською та українською мовами) разом із ЄС, Канадою, Кот-д'Івуаром, Чилі, Колумбією, Кореєю, Мексикою, Чорногорією, Парагваєм, Сінгапуром, Туреччиною та Молдовою.

У 2018 році в СОТ активно продовжується робота над визначенням пріоритетних напрямків регулювання електронної комерції. Протягом першого півріччя відбулися п'ять засідань співавторів Спільної заяви з питань електронної комерції. Потреба у оновленні зумовлена тим, що Довідковий документ був прийнятий у 1996 році, коли менше 1% світового населення користувалося Інтернетом, а сьогодні ця частка перевищила 50% завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій[2].

Крім того, останнім часом країни активно включають положення про електронну комерцію до угод про вільну торгівлю. Загальна інформація про електронну комерцію в регіональних торговельних угодах наведена у документі "Provisions on Electronic Commerce in Regional Trade Agreements".
За даними Statista, ринок електронної комерції в Україні стабільно зростав до 2022 року. Обсяги сегменту виглядали наступним чином, в мільйонах доларів:

- 2018 — $1497,22
- 2019 — $1848,99
- 2020 — $2740,04
- 2021 — $3506,98

У 2022 році, на тлі різних подій, обсяги електронної комерції знизилися. Проте вже в квітні того ж року сегмент почав відновлюватися. За даними Admitad, у лютому 2023 року сума продажів майже знову досягла показника лютого 2022 року.

Великий попит склали товари електроніки та побутової техніки, зростання кількості замовлень особливо спостерігалося у травні та вересні 2022 року. Покупці активно здійснювали покупки павербанків, генераторів, автономних джерел живлення, портативних електростанцій та інших подібних товарів. Високий попит також був на смартфони та аксесуари до них[3].

Ринок електронної комерції перетворюється на глобальну екосистему, як простір, де поєднуються як онлайн, так і офлайн рітейл. Багато компаній переходять до багатоканальних стратегій, намагаючись надати покупцям ще більше зручностей у виборі та здійсненні покупок.

Багато експертів вказують, що сьогодні Китай є лідером за темпами розвитку електронної комерції. Динаміка розвитку економіки та політична ситуація в Китаї значно впливатимуть на глобальний розвиток електронної комерції в наступному десятилітті.

Перспективи подальших досліджень у сфері партнерського маркетингу включають дослідження ефективності різних стратегій реклами на різних платформах, визначення оптимального співвідношення між різними видами реклами для досягнення максимального результату, а також аналіз впливу нових технологій, таких як штучний інтелект, на ефективність партнерських маркетингових кампаній.

Крім того, дослідження можуть охоплювати аналіз поведінки споживачів і їх уподобань у різних країнах та регіонах, щоб більш точно спрогнозувати та адаптувати стратегії маркетингу для місцевих аудиторій. Також важливим напрямком досліджень є аналіз ефективності різних моделей оплати в партнерському маркетингу та їх вплив на результативність кампаній.

Конфлікт інтересів може виникнути в разі фінансування досліджень або отримання грантів від компаній, що мають прямий інтерес у позитивному висвітленні результатів досліджень у свою користь. Наприклад, якщо партнерська мережа або компанія, що спеціалізується на партнерському маркетингу, фінансує дослідження про ефективність різних моделей оплати в цій галузі, існує ризик того, що результати можуть бути спрямовані на збільшення вигоди самої компанії.

Для уникнення конфлікту інтересів важливо, щоб дослідження проводились незалежними дослідниками або науковими установами, які не мають прямого

фінансового інтересу в певному результаті. Також важливо, щоб методологія досліджень була чіткою і прозорою, а результати публікувалися відкрито для всіх зацікавлених сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ. URL: Електронна комерція | Міністерство економіки України (me.gov.ua) (дата звернення 23.04.2024)
2. Як змінилася електронна комерція у 2022 році? URL: Як змінилася електронна комерція у 2022 році — дослідження Admitad - European Business Association (eba.com.ua) (дата звернення 23.04.2024)
3. Як змінився ринок eCommerce в Україні у 2022 році? URL: Як змінився ринок eCommerce в Україні у 2022 році - Elit-Web (дата звернення 23.04.2024)

Анастасія КОНДРАТЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.kondratenko_femp_15_21_b_d@knute.edu.ua
Науковий керівник – **Діана ШКУРОПАДСЬКА,** доктор філософії, ст. викладач
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНІСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *легка промисловість, експорт, імпорт, швейні підприємства, виробництво*

Вступ. На сьогодні легка промисловість – один із базових стратегічних сегментів національної економіки, який забезпечує 5% бюджетних надходжень і 2,6% українського товарного експорту, а отже, має значний потенціал для подальшого розвитку. Легка промисловість - це галузь економіки, що включає виробництво товарів з неважких матеріалів, таких як текстиль, шкіра, папір, пластмаса тощо. Загалом близько 20-и окремих підгалузей. Легка промисловість України охоплює галузі, що виробляють товари народного споживання — тканини, одяг, взуття, предмети галантереї та парфумерії тощо. Серед них — текстильна, швейна, трикотажна, шкіряно-галантерейна, взуттєва, хутрова та інші галузі.

Мета. Визначити вплив воєнного стану на діяльність підприємств легкої промисловості, зокрема на експорт та імпорт продукції, а також на функціонування швейних підприємств**.**

Результати. Загалом перед повномасштабною війною в Україні працювало 1600 швейних підприємств, значна частина розташована у північно-східному регіоні країни: у Сумській, Чернігівській та Харківській областях [1]. Ці регіони потрапили під удар ворога першими. За оцінкою власника групи компаній «Текстиль-Контакт», близько 60% компаній галузі або закрилися, або працюють із перебоями. Однак причина не лише в руйнуваннях, а й у відсутності замовлень [2].

За 10 міс.2023р. експорт товарів галузі склав всього 434,8 млн.USD (– 46%), а імпорт – аж 2,7 млрд [3]. Імпорт в Україну перевищує експорт більше ніж в 2 рази. Найбільше одягу та взуття в Україну імпортували Німеччина та Франція серед країн

ЄС та Китай, Бангладеш та Туреччина серед решти. З початку 2022 року торгівля текстильними виробами зменшилася, як в імпорті, так і в експорті. В період воєнного стану основним Замовником для підприємств легкої промисловості є виконання замовлень для потреб ЗСУ, інших силових відомств для збереження діючих робочих місць. Розглядаючи структуру імпорту одягу з України найбільшими імпортерами стали Німеччина та Данія які закуповують більше половини нашої продукції яка йде на ринок Європейського Союзу. Лише за 2022 рік було імпортовано продукції майже на 100 млрд доларів США.

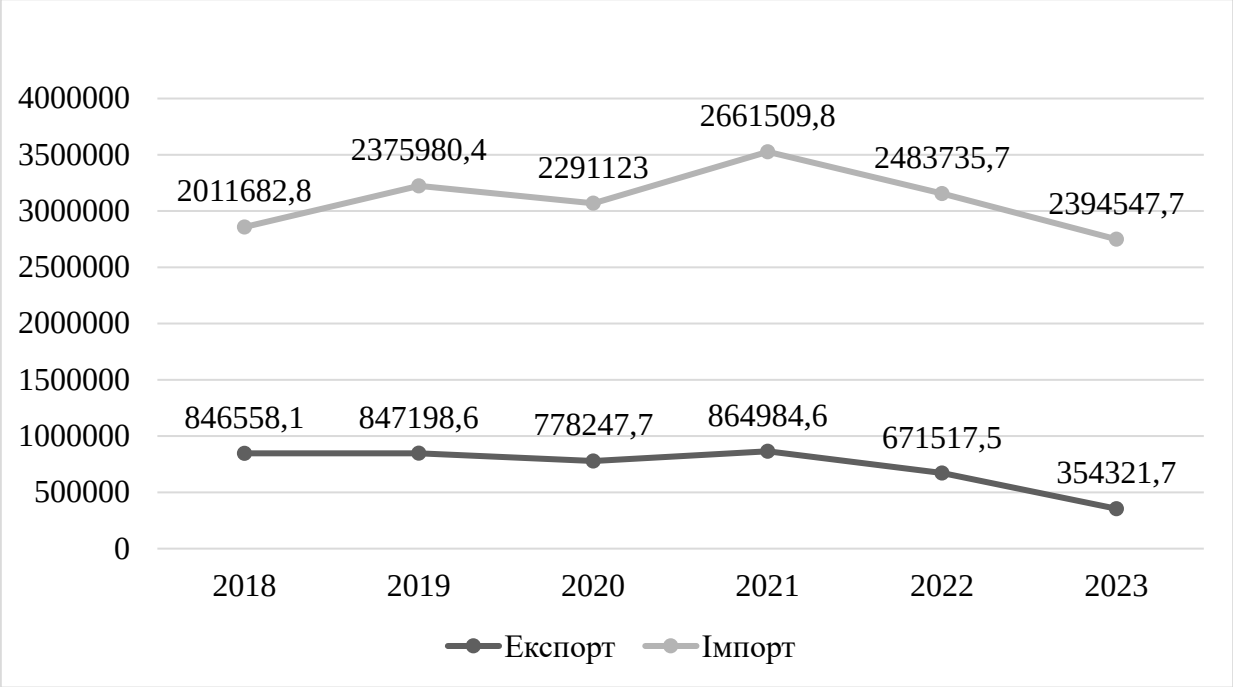

Рисунок 1. Експорт та імпорт товарів легкої промисловості України

Створено авторами на основі даних Держстату України

Проблеми в галузі виникли ще задовго до початку повномасштабного вторгнення і зокрема включають залежність легкої промисловості України від імпортної сировини дуже висока, близько 80%. Це означає, що для виготовлення більшості товарів легкої промисловості, таких як одяг, взуття, текстиль, використовуються матеріали, які завезені з інших країн. У 90-х роках багато текстильних комбінатів в Україні були закриті або значно скоротили виробництво. Це призвело до того, що Україна втратила свою сировинну базу для легкої промисловості.

Рівень відповідності українських підприємств легкої промисловості європейським стандартам неоднорідний. Деякі підприємства:

- Вже впровадили систему менеджменту якості ISO 9001, що свідчить про їх відповідність міжнародним стандартам.
- Використовують сучасне обладнання та технології, що дозволяє їм випускати продукцію високої якості.
- Мають сертифікати відповідності європейським стандартам безпеки та екологічності.

Однак багато підприємств все ще використовують застаріле обладнання та технології, що не відповідає європейським стандартам. Також рівень кваліфікації кадрів на деяких підприємствах не відповідає європейським вимогам. Окремо існують проблеми з доступом до фінансування для модернізації виробництва. Високий рівень конкуренції зокрема з країнами Європи та їх високоякісним виробництвом та відомим брендами та Азією з масовим виробництвом та дешевою робочою силою також створює негативний вплив на українських виробників, через сильну конкуренцію на ринку.

Висновки. Сектор легкої промисловості має низку проблем та викликів, які зупиняють вихід Української продукції галузі на міжнародний ринок, які продовжилися під час воєнного стану. Хоча галузь зустрілася з великими ризиками та збитками в ході бойових дій, в цей період багатьом підприємствам стала набагато вигідніше експортувати свою продукцію через спрощену систему митного оформлення та пільгові ставки для мита в деякі країни, зокрема ЄС, що допомагать Українським виробникам заходити на ринки з конкурентоспроможною ціною.

Перспективи подальших досліджень. Виробники сектору легкої промисловості пропонують на законодавчому рівні тимчасово (строком на 10 років) встановити нульову ставку зі сплати податку на додану вартість на обладнання, що (не виробляється в Україні) ввозиться в Україну для виробничих потреб та вноситься до статутного фонду під час та після воєнного стану, для цього особливо важливим стане дослідження ринку легкої промисловості, як України, так і інших країн. За рахунок цього можна буде запровадити механізм, що надасть можливість підприємствам спрямувати кошти податку на прибуток на відновлення,

модернізацію, розбудову, впровадження інновацій, заходів з енергозбереження (прийняття проекту ЗУ №2508. Для нарощування експорту ініціювати переговорний процес про внесення змін до відповідних Регламентів ЄС щодо обнулення ставок ввізного мита на трикотажну і текстильну продукцію (гр. 61, 62 УКТ ЗЕД) при отриманні сертифікатів EUR-1.

Конфлікт інтересів. Завдання дослідження щодо впливу воєнного стану на діяльність підприємств легкої промисловості може створити конфлікт інтересів між різними суб'єктами економічної системи. Наприклад, уряд може прагнути зберегти внутрішню стабільність та забезпечити національну безпеку, що може призвести до обмежень на експорт імпортних товарів легкої промисловості. У той же час, підприємства цієї галузі можуть мати інтерес в продовженні міжнародного співробітництва та збереженні доступу до зарубіжних ринків збуту. Такий конфлікт інтересів може вплинути на розвиток стратегій ведення бізнесу та вимагатиме ретельного аналізу та пошуку компромісних рішень для забезпечення взаємовигідного співіснування різних сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Штука, Н. (2022, 13 квітня). Перекроїти все. Війна зруйнувала понад половину швейного бізнесу України. Як він намагається постати з попелу — Forbes.ua. Forbes.ua | *Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії.* https://forbes.ua/inside/perekroiti-vse-viyna-zruynuvala-ponad-polovinu-shveynogo-biznesu-ukraini-yak-vin-namagaetsya-postati-z-popelu-13042022-5415.
2. Babyfashion. (2022, 25 травня). Перекроїти по-новому: як швейний бізнес України постає із попелу. *CHILDREN'S FASHION FAIR.* https://baby-fashion.ua/news/perekroiti-po-novomu-yak-shveyniy-biznes-ukraini-posta-iz-popelu/.
3. Укрлегпром - про закупівлі для ЗСУ та інші напрямки роботи - Укрлегпром. (б. д.). *Укрлегпром.* https://ukrlegprom.org/ua/news/ukrlegprom-pro-zakupivli-dlya-zsu-ta-inshi-napryamky-roboty/.

Руф КОРНІЄНКО, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Ірина ДЕРНОВА,** канд. екон. наук
Черкаський державний бізнес-коледж, м. Черкаси, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Вступ. Лінійне програмування є одним з основних інструментів оптимізації у математичному програмуванні. Його основна мета - максимізація чи мінімізація лінійної функції від змінних, які підпорядковані лінійним обмеженням. Цей підхід дозволяє розв'язувати різноманітні проблеми оптимізації в економіці, де велике значення має раціональне використання ресурсів.

У лінійному програмуванні використовується математична модель, яка складається з цільової функції та набору обмежень. Цільова функція визначає ціль оптимізації, яку потрібно досягти, тоді як обмеження встановлюють умови, які повинні бути задоволені під час оптимізації. Основна перевага лінійного програмування полягає у його математичній точності та здатності до швидкого розв'язання навіть складних задач оптимізації.[1]

Основна частина. Широке застосування лінійного програмування охоплює такі сфери:

1. Ефективне управління ресурсами та оптимізація процесів для досягнення бізнес-цілей.
2. Оптимізація розподілу робочих годин, матеріалів та машинних ресурсів.
3. Планування оптимальних маршрутів доставки, розподілу товарів та ресурсів.
4. Оптимізація інвестиційних портфелів, розподілу бюджету та фінансових стратегій.
5. Управління медіа-бюджетами, рекламними ресурсами та ціноутворенням.
6. Оптимізація рівня запасів, розміщення складських запасів та управління ланцюгом постачання.[2]

Переваги лінійного програмування:

- Ефективне використання обмежених ресурсів.

- Мінімізація витрат.
- Максимізація прибутку.
- Необхідний інструмент економічної оптимізації.[3]

Важливість лінійного програмування в прийнятті рішень полягає в раціональному аналізі та оптимізації складних економічних ситуацій, що дозволяє приймати обґрунтовані стратегічні рішення.

Важливість лінійного програмування в прийнятті рішень полягає у раціональному аналізі та оптимізації складних економічних ситуацій, що дозволяє приймати обґрунтовані стратегічні рішення.

Ключові аспекти оптимізації з використанням лінійного програмування включають ефективне знаходження оптимальних рішень в умовах обмежень, моделювання та аналіз складних економічних ситуацій, управління ризиками з метою мінімізації фінансових втрат та небезпеки, а також розробку оптимальних стратегій розвитку у формі стратегічного планування.[4]

Висновок. Лінійне програмування - це потужний математичний метод, який використовується для оптимізації процесів та прийняття рішень в різних галузях, включаючи: планування виробництва, логістика та розподіл ресурсів, фінансове планування, маркетингові стратегії, управління запасами.

Перевагами використання лінійного програмування є:

- Ефективне використання обмежених ресурсів
- Мінімізація витрат
- Максимізація прибутку
- Прийняття обґрунтованих та науково обґрунтованих рішень
- Моделювання та аналіз складних економічних ситуацій
- Управління ризиками
- Розробка оптимальних стратегій розвитку

Загалом, лінійне програмування є невід’ємною частиною сучасного бізнесу та економіки, допомагаючи підприємствам досягати своїх стратегічних цілей та підвищувати конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Задорожня, Т., & Шибко, О. (2023). ВИКОРИСТАННЯ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ОПТИМІЗАЦІЇ. *Grail of Science*, (26), 244-248.URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1138
2. Феньо, В. Я. (2021). Застосування методів лінійного програмування при розв'язувані економічних задач. Тези доповідей II міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів „Цифрова економіка як фактор інновацій та сталого розвитку суспільства 9597. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/37042/2/TSEFIRS_2021_Fenio_V_Y-Application_of_linear_programming_95-97.pdf
3. Погорєлова, Т. О., & Погорєлов, Д. І. (2011). Особливості та сфери застосування математичного програмування в економіці. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/162894907.pdf
4. Задорожня, Т., & Шибко, О. (2023). ВИКОРИСТАННЯ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ ОПТИМІЗАЦІЇ. *Grail of Science*, (26), 244-248. URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1138

Віра КРУГЛЯКОВА, канд. екон. наук, доцент
e-mail: vira.kruhlyakova@lnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-0688-8704
Діана БІЛАС, здобувачка вищої освіти
e-mail: diana.bilas@lnu.edu.ua ORCID: 0009-0005-3462-1133
Львівський національний університет ім.. Івана Франка, м. Львів, Україна

СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: *бюджетування, бюджетні ресурси, організація економічної діяльності, економіка.*

Вступ. Події повномасштабного російського вторгнення в Україну стали приводом для появи низки негативних змін в усіх сферах нашої держави. Економічний сектор не є винятком – за період війни йому довелося пройти крізь чимало випробувань. Це зумовлює безперечну актуальність теми організації ефективного використання бюджетних ресурсів у процесі планування економічної діяльності держави.

Метою роботи є дослідження способів організації ефективного використання бюджетних ресурсів у організаційному процесі бюджетного планування.

Результати. Організація використання бюджетних ресурсів складається з низки особливостей. Важливим елементом ефективного бюджетування є усвідомлення його потужного впливу на соціальне та економічне становище держави. Як стверджує значна частка досліджень, «бюджетування є головним елементом управління фінансами будь-якої держави» (Залужна, Рожко, 2023, с. 115).

Бюджетування – це єдина система планування, контролю та аналізу грошових потоків, а також фінансових результатів (2024, para 1).

Для успішно реалізації бюджетування необхідно залучити до використання основний інструмент фінансових процесів. Цю роль посідають бюджетні ресурси, що являють собою кошти бюджетів міст і бюджетів вищих рівнів, спрямовані на фінансування потреб місцевого економічного розвитку, спільною ознакою яких є

відсутність боргових зобов’язань (2024, para1).

Місце основних джерел формування бюджетних ресурсів посідають прибуток підприємств та організацій; доходи населення; додана вартість; зовнішні надходження; спеціальні відрахування як частина собівартості продукції тощо. Надходження бюджетних ресурсів може відбувається за рахунок сплати податків; цільових відрахувань; продажу та оренди комунального майна; отримання допомоги, позик, субвенцій.

Головним завданням використання бюджетних ресурсів є фінансування розвитку народного господарства, а також його особливих потреб, організаційної перебудови. За допомогою бюджетних ресурсів забезпечується утримання органів управління; і, що особливо важливо й актуально сьогодні, – бюджетні ресурси забезпечують витрати на оборону.

Бюджетні ресурси є основним джерелом фінансування місцевого економічного розвитку. Саме вони забезпечують осучаснення об’єктів інфраструктури, розвиток людського капіталу, закладів охорони здоров’я населення, освіти, культури, ЗМІ, різноманітних молодіжних програм тощо. Звідси можемо зробити висновок, що запорукою стабільності та сталого розвитку міст і держави в цілому є ефективне використання бюджетних коштів. Якраз для цього у процесі планування економічної діяльності держави ключова роль належить затвердженню способів організації результативного використання бюджетних ресурсів.

До найбільш важливих та продуктивних шляхів організації ефективного використання бюджетних ресурсів відносимо наступні:

- регіональні угоди про соціально-економічний розвиток;
- міжмуніципальне співробітництво;
- муніципальне замовлення;
- податкове стимулювання;
- міські цільові програми.

Регіональні угоди про соціально-економічний розвиток становлять собою одиницю інструментарію реалізації державної політики у сфері регіонального та місцевого розвитку. Подібний інструментарій досяг широкого застосування у таких розвинених країнах Європи, як Польща та Франція. Його доволі значна популярність

не є даремною, адже дозволяє направляти спільні зусилля в єдине русло й ефективно долати недоліки роботи місцевого розвитку шляхом поєднання бюджетів варіаційних рівнів, починаючи від державного, закінчуючи місцевими.

Наступним зразком способу ефективної побудови бюджетного планування є міжмуніципальне виробництво. Принцип роботи цього механізму ґрунтується на кооперації між територіальними громадами, спрямованій на забезпечення їхнього сталого розвитку завдяки поєднанню ресурсів різних муніципалітетів. Цей механізм активно поширюється на територіях країн Північної Америки та Європи, не винятком є і Україна. Перевагою цього інструменту є здатність об'єднувати зусилля різноманітних суб'єктів місцевого самоврядування задля розв'язання проблем територіального розвитку, що виходять за межі можливостей та повноважень окремого муніципалітету. Такий тип інструменту бюджетного планування має можливість знаходити прояв в багатьох формах: через організацію спільного координаційного органу чи комунального підприємства, або ж у вигляді домовленостей про співпрацю між містами та територіями.

Муніципальне замовлення – це шлях формування на договірних засадах обсягів та складу конкретних товарів, робіт чи послуг, що необхідні для задоволення потреб муніципалітету, закупівля яких здійснюється за рахунок бюджетних коштів. До того ж, укладається спеціальний контракт на їх постачання із суб'єктами господарювання, незалежно від їхньої форми власності.

Інструмент надання переваг певним платникам податків, включно з можливістю не сплачувати податкові зобов'язання або ж сплачувати їх у меншому розмірі, ніж це передбачено податковим законодавством, має назву податкове стимулювання. Користь цього інструменту для держави полягає, насамперед, в одержанні більшої віддачі в майбутньому, наприклад – від запровадження інноваційних рішень, наукового прогресу чи показників вищої продуктивності.

Міські цільові програми представляють собою інструмент планування, організації та керування місцевим розвитком, що наразі у певній формі застосовує більшість розвинених міст світу. Його оригінальною рисою є те, що міські цільові програми дають можливість не тільки планувати відповідні видатки муніципальних бюджетів, але й додатково залучати фінансування з обласного або державного

бюджетів, кошти підприємств тощо.

Проаналізувавши вищеперераховані способи організації ефективного використання бюджетних ресурсів у процесі планування економічної діяльності держави у результаті можемо стверджувати, що кожен з них несе оригінальний зміст та вагоме значення для вдосконалення економічного статусу країни. Так, регіональні угоди про соціально-економічний розвиток є вигідними для територіальних одиниць на місцевому рівні за наявності яскраво вираженої обґрунтованої проблематики. Такий спосіб організації ефективного використання бюджетних ресурсів є справді дієвим у разі досконалої бюрократичної процедури та чітко визначеної проблематики.

Міжмуніципальне співробітництво є ефективним при вдосконаленні міст з твердим прагненням досягнути вищого статусу економічного благополуччя перебуваючи в стані недостатнього для цього фінансового забезпечення. Згідно із умовами співпраці, такі місцеві одиниці кооперуються із аналогічними представниками економічного класу, об’єднуючи можливості своїх бюджетних ресурсів та досягаючи поставлених цілей спільно. Такий шлях є ефективним, адже залучає диференційовані суб’єкти господарювання, що дарує посилене відчуття безпеки, а також дає посилені гарантії на здобуття успіху від вкладених коштів.

Муніципальне замовлення є аналогом ефективного бюджетного планування. Складання детального алгоритму та кошторису з використання бюджетних ресурсів є корисним, дієвим та навіть необхідним способом організації використання коштів.

Податкове стимулювання є так званим «довгостроковим вкладенням» держави у вдосконалення власного соціально-економічного стану задля одержання більшої дохідності в майбутньому. Зниження рівня податків для сприятливих сфер діяльності у країні спонукає громадян розвивати відповідний сектор та безпосередньо до нього долучатись. Це забезпечує їм нижчий рівень податкових відрахувань та, відповідно, вищу зарплатню. У свою чергу, держава одержує перспективи якісного зростання інноваційної, наукової, технічної чи виробничої галузей і в майбутньому імовірніше розраховуватиме на більший розмір надходжень до державного бюджету. Тож такий спосіб організації ефективного використання бюджетних ресурсів у процесі планування економічної діяльності держави є корисним для загального розвитку та фінансового становища як країни, в якій він впроваджується, так і населення, що до

нього приєднується.

Цільові програми поєднують у собі детальне планування та можливість залучення коштів з державного чи обласного бюджетів, а також підприємств. Такий спосіб організації ефективного використання бюджетних ресурсів у процесі планування економічної діяльності держави є справді дієвим у разі наявності новітньої ідеї чи чіткого задуму з приводу реалізації конкретного проекту.

Висновки. Таким чином, згідно одержаних результатів можна визначити, що регіональні угоди про соціально-економічний розвиток, міжмуніципальне співробітництво, муніципальне замовлення, податкове стимулювання, а також міські цільові програми є результативними способами організації ефективного використання бюджетних ресурсів у процесі планування економічної діяльності держави.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження щодо цієї тематики можуть бути пов’язані із результатами втілення в життя вищезгаданих способів організації ефективного використання бюджетних ресурсів як елементу планування економічної діяльності.

Конфлікт інтересів. Конфліктом інтересів у цьому випадку здатна виступати безупинна суперечність між постійним зростанням соціальних потреб та обмеженими економічними ресурсами держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rozhko O. & Zaluzhna Z. (2023, January). Features of constraint policy in budgeting of state authorities during martial law. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv, 115-123*. doi: https://doi.org/10.17721/1728-2667.2023/223-2/15
2. Union Business Automation. (2024). *Digital Innovations.* Retrieved from https://dinn.com.ua/services/budgeting
3. Financial monitoring (2024). *Decentralization.* Retrieved from https://decentralization.gov.ua

Віктор КУШНІРУК, канд. екон. наук, доцент
e-mail: kushnirukvs@mnau.edu.ua ORCID: 0000-0002-4368-8912
Вадим ОСТРОВЕРХ, здобувач вищої освіти
e-mail: vadim.ostroverch@gmail.com ORCID: 0009-0007-0423-1497
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

СТВОРЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: *фінансова стратегія, фінансовий менеджмент, підприємство, стратегічні цілі, довгострокові цілі.*

Вступ. В сучасному динамічному та конкурентному бізнес-середовищі створення ефективної фінансової стратегії є ключовим завданням для будь-якого підприємства. Фінансова стратегія визначає напрямки розвитку компанії, спрямовані на досягнення її фінансових цілей та забезпечення стабільності та конкурентоспроможності. Вона враховує різноманітні фактори, включаючи фінансові можливості, ризики, потреби в капіталі, а також вимоги ринку та стратегічні цілі підприємства. У даному контексті розробка і впровадження належної фінансової стратегії є вирішальним етапом для забезпечення успішного функціонування та подальшого розвитку підприємства.

Мета. Метою роботи є розкриття сутності створення фінансової стратегії підприємства.

Результати. Створення ефективної фінансової стратегії для підприємства вимагає уважного врахування ряду ключових чинників, що визначаються внутрішніми та зовнішніми умовами його функціонування. З урахуванням важливості кожного елементу впливу, пропонуємо рекомендації щодо формування фінансової стратегії для підприємства.

По-перше, варто акцентувати увагу на орієнтації фінансової стратегії на загальну стратегію розвитку підприємства на ринку. Важливо визначити основні цілі та завдання підприємства, які дозволять оптимізувати використання фінансових ресурсів і сприятимуть його конкурентоспроможності.

Другий аспект стосується рівня законодавчого та нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності. Підприємство повинно бути в курсі всіх актуальних норм, що стосуються фінансової сфери, та приймати міри для відповідності їм. Це зменшить ризики непередбачених витрат і сприятиме стабільності фінансової системи.

Третій аспект - економічна й політична ситуація в країні. Врахування та аналіз впливу зовнішніх економічних та політичних факторів дозволяє адаптувати фінансову стратегію до змін у середовищі, мінімізуючи негативні наслідки та використовуючи можливості для розвитку [1].

Четвертий аспект - врахування ринкової позиції підприємства. Визначення цільової аудиторії, вибір ринкової стратегії та узгодження її з фінансовою стратегією є вирішальними етапами формування плану розвитку.

Наостанок, ресурсне забезпечення підприємства визначається доступністю та якістю ресурсів. Основні засоби, фінансові кошти, робоча сила - усе це важливі складові для реалізації фінансової стратегії.

Першочерговим завданням є конкретизація цілей, які повинні відповідати стратегічному курсу підприємства. Це може включати в себе збільшення прибутку, розширення ринкової долі, впровадження інновацій тощо. Завдяки цьому, підприємство зможе ефективно адаптуватися до змін у господарському середовищі та використовувати можливості для розвитку [2].

Система стратегічних фінансових цілей повинна спрямовуватися на формування достатнього обсягу власних фінансових ресурсів. Це передбачає оптимізацію структури активів та оборотного капіталу, що дозволить підтримувати стійкий фінансовий стан підприємства. Висока рентабельність використання власного капіталу також важлива для максимізації ринкової вартості.

Одним із ключових аспектів фінансової стратегії є оптимізація рівня фінансових ризиків. Підприємство повинно визначити прийнятний рівень ризиків у процесі виробничо-господарської діяльності, забезпечуючи стабільність та уникнення непередбачених фінансових труднощів у довгостроковій перспективі [3].

Формування ефективної фінансової стратегії є складним та відповідальним процесом, що передбачає проведення послідовних етапів для досягнення

оптимальних результатів. Перший і, безумовно, важливий етап - це збір інформації про ринкове середовище, в якому функціонує підприємство.

Фінансові менеджери повинні детально вивчити конкурентів, постачальників, клієнтів, посередників, а також взаємодію з державними органами та банківськими установами. Це вимагає використання різноманітного фінансового інструментарію, такого як мікроекономічне фінансове планування, прогнозування, стратегічний і фінансовий аналіз, включаючи SWOT-аналіз для виявлення сильних і слабких сторін, ризиків і можливостей.

Аналітична робота на цьому етапі передбачає використання статистичних методів та економіко-математичного моделювання для отримання об'єктивних даних. Після завершення цього етапу відбувається важливий етап управлінського рішення. На основі аналізу та розрахунків обговорюються альтернативні варіанти розвитку подій, і приймається управлінське рішення щодо вибору оптимальної фінансової стратегії.

Після вибору стратегії, фінансові менеджери деталізують план дій і реалізують його відповідно до напрямків фінансової політики. Цей процес дозволяє підприємству не лише ефективно використовувати наявні ресурси, але й адаптувати стратегію до змін у ринковому середовищі, щоб забезпечити стійкий розвиток у довгостроковій перспективі [4; 5].

У процесі формування та реалізації фінансової стратегії велике значення має постійний моніторинг та аналіз фактичних значень показників порівняно з плановими і визначеними умовами діяльності підприємства. Якщо виявлено відхилення, важливим етапом стає коригування стратегії на етапі, де було виявлено такі відхилення.

Фінансова стратегія підприємства є ключовим інструментом для досягнення стійкого розвитку на ринку. Щоб ефективно реалізувати стратегічні цілі, необхідно враховувати кілька ключових аспектів.

1. Формування фінансових ресурсів та централізоване стратегічне керівництво: визначення джерел фінансування, залучення інвестицій та кредитів; створення централізованої системи управління фінансовими ресурсами для оптимізації їх використання.

2. Виявлення вирішальних напрямів та маневреність у використанні резервів: аналіз ринкових тенденцій для ідентифікації ключових напрямків розвитку; створення стратегічних резервів для ефективного реагування на зміни у середовищі.

3. Ранжування та поетапне досягнення мети: формулювання конкретних цілей та розподіл їх за етапами досягнення; визначення ключових показників успіху для відстеження прогресу.

4. Відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям: постійний моніторинг економічного становища підприємства для адаптації стратегії до змін у середовищі; ретельне планування фінансових дій, щоб уникнути перевантаження ресурсами.

5. Об'єктивний облік фінансово-економічного становища: систематичний аналіз фінансових показників за різні періоди; розробка звітності, яка відображає реальний фінансовий стан підприємства.

6. Створення та підготовка стратегічних резервів: розробка плану надзвичайних ситуацій та реагування на кризові ситуації; формування резервів для забезпечення стійкості у невизначеному середовищі.

Для полегшення реалізації фінансової стратегії рекомендується її деталізація за допомогою складання тактичних планів. Тактичне планування виступає механізмом для впровадження обраної стратегії та має два різновиди: оперативне та поточне планування. Поточне планування спрямоване на розробку параметрів, заходів, бюджетів та адміністративно-фінансових важелів з метою формування планів функціонування конкретних сфер підприємства на рік. З іншого боку, оперативне планування фокусується на формуванні деталізованих короткострокових планів для конкретних аспектів діяльності підприємства.

Висновки. Узагальнюючи, створення ефективної фінансової стратегії вимагає інтегрованого підходу, врахування всіх внутрішніх та зовнішніх факторів. Лише такий підхід дозволить підприємству досягти фінансової стабільності та успішного розвитку в умовах сучасного бізнес-середовища. Створення ефективної фінансової стратегії визначається основною метою максимізації ринкової вартості підприємства та підвищення його ефективності. Для досягнення цих цілей необхідно визначити конкретні завдання та особливості майбутнього фінансового розвитку компанії.

Перспективи подальших досліджень. Мало дослідженими залишаються теми, що стосуються вивчення механізмів ефективного управління податковими платежами, впровадження інноваційних фінансових інструментів для стимулювання розвитку малого бізнесу, а також аналіз взаємодії підприємств з місцевими та державними органами управління для забезпечення сталого економічного зростання підприємства.

Конфлікт інтересів. У роботі не порушено конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вєдєніна Ю. Ю., Мажаренко К. П. Механізм формування фінансової стратегії для забезпечення сталого розвитку підприємства. *Ідеї академіка В. І. Вернадського та проблеми сталого розвитку освіти і науки*: матеріали XIX міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук 16-17 вересня 2021). Кременчук: КрНУ, 2021. С. 52. URL: https://vernadsky.kdu.edu.ua/statti/2023_1_.pdf
2. Купира М.І., Киришко М.В. Формування фінансової стратегії в системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Економічний форум*, 2020. Том 1. №3. С. 104–110. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-3-16
3. Мартиненко, В. П. Концептуальні аспекти фінансової стратегії підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2021. №19. С. 78-81. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.230068
4. Юрчишена, Л., Синусик, А. Концептуальні підходи до вдосконалення фінансової стратегії розвитку підприємства. *Економіка та суспільство.* 2023. №57. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-67
5. Kovalenko, D., Petrychuk, S., Kushniruk, V., Banyeva, I. and Meish, A. (2023). Financial Aspects of Maintaining Business Activities in the Face of Unexpected Changes. *Economic Affairs*, Vol. 68, No. 01s, pp. 17-26. DOI: https://doi.org/10.46852/0424-2513.1s.2023.3.
6. Стаценко В.О., Кушнірук В.С. Майбутнє аграрного сектору в умовах цифровізації: інноваційна складова. *Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв 25-27 жовтня 2023 року). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 106-108. URL: https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf/zbirnyk-tez-27-10-23.pdf
7. Сирцева С.В., Кушнірук В.С., Бондаренко І.О. Управлінський облік як основа контролінгу в системі управління аграрними підприємствами. *Інфраструктура ринку.* 2019. №31. С. 763–767. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/117.pdf.

Ігор ЛАПА, аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
e-mail: ihor.lapa@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

СТАН БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *банківська система, НБУ, банк, кредит, фінанси.*

Вступ. У 2023 році макроекономічні умови в Україні були сприятливими для фінансового сектору. Зростання ВВП значно перевищило очікування, а інфляція стрімко сповільнилася. Навіть після зниження облікова ставка забезпечує достатню привабливість гривневих заощаджень. Перехід до керованої гнучкості обмінного курсу був успішно здійснений завдяки заходам Національного банку України та готовності ринку до такого кроку.

Мета. Дослідити та проаналізувати стан банківської системи України у 2023 році в умовах повномасштабної війни проти рф.

Результати. Повномасштабна війна залишається ключовим системним ризиком для економіки та фінансового сектору. Зросли ризики, що міжнародна допомога може стати нерегулярною або її обсяги можуть скоротитися. Однак шанси на успішне ухвалення пакетів фінансової допомоги з боку партнерів України залишаються високими. Базовий сценарій Національного банку на 2024 рік передбачає збереження макроекономічних передумов для стабільної роботи фінансового сектору: подальше економічне зростання, однозначна інфляція, керований валютний ринок та стійка привабливість гривневих активів.

Притік клієнтських депозитів до банків продовжується, хоча й повільнішими темпами, ніж у першому півріччі. Банки майже не покладаються на інші джерела фінансування. Високоякісні ліквідні активи складають трохи менше половини активів банків. З таким запасом стійкості фінансові установи зможуть впоратися навіть із сильними шоками ліквідності, які зараз малоймовірні [2].

Після тривалої паузи відновилося гривневе кредитування. Обсяги гривневих корпоративних кредитів зростають вже шість місяців поспіль. Покращення

фінансового стану компаній та пожвавлення ділової активності збільшили попит та пропозицію на кредити. Гривневе корпоративне кредитування продовжує стимулюватися насамперед державною програмою "Доступні кредити 5-7-9%". Водночас банки, які не беруть участі в програмах державної підтримки, також нарощують кредитні портфелі.

Зростають також обсяги незабезпечених роздрібних споживчих кредитів та іпотеки. Два банки, які є лідерами з беззаставного споживчого кредитування, відновили свої портфелі до рівня, який вони мали до повномасштабного вторгнення. Іпотечні кредити надаються майже виключно державними банками за державною програмою "еОселя". Водночас іпотечне кредитування на пільгових умовах набирає обертів і охоплює дедалі більше домогосподарств.

Сектор пройшов пік кредитних втрат від повномасштабної війни. Це підтверджують результати оцінки стійкості НБУ. Із загального обсягу непрацюючих корпоративних кредитів близько третини - це ті, що виникли під час повномасштабної війни. Деякі боржники мають шанс відновити обслуговування своїх кредитів у міру покращення економічних умов.

Минулого року банки майже не понесли витрат на формування резервів, оскільки компенсували втрати від дефолтів вивільненням резервів під працюючі портфелі активів завдяки покращенню макроекономічних очікувань. Цей сценарій навряд чи повториться наступного року. Однак банки продовжать покривати кредитні збитки за рахунок поточних операційних прибутків [1].

Дохідність основних груп процентних активів банків змінилася через суттєве зниження облікової ставки НБУ. Частка доходів від депозитних сертифікатів зменшується, середня дохідність портфеля ОВДП дещо зросла, а питома вага доходів від кредитування збільшується. Дещо знизилися ставки за кредитами бізнесу, а також за депозитами, особливо корпоративними. Час пікових процентних ставок для банків, ймовірно, вже минув, але маржа залишатиметься високою.

Висока прибутковість банків сприяла підвищенню коефіцієнтів адекватності капіталу. Наразі "подушка капіталу" є достатньою для покриття ризиків, а також для виконання нових запланованих вимог. Найважливішими з нових вимог є повне

покриття капіталом операційних та ринкових ризиків, нова структура регулятивного капіталу та вимоги до адекватності капіталу [3].

Висновки. Отже, українська банківська система стикається з безпрецедентними викликами на тлі повномасштабної війни. Незважаючи на негаразди, стійкість та адаптивність фінансових установ були помітними, демонструючи стабільність.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення впливу геополітичних чинників на стабільність та ефективність української банківської системи може дати цінну інформацію про взаємозв'язок між збройним конфліктом та фінансовими ринками.

Конфлікт інтересів. Використання ретельних методів дослідження, може допомогти зменшити ризик упередженості та забезпечити достовірність результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Challenges of Protracted Full-Scale War Waged by Russia against Ukraine – Financial Stability Council's Focus over Past 12 Months. National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/en/news/all/vikliki-trivaloyi-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiyi-proti-ukrayini--u-fokusi-uvagi-radi-z-finansovoyi-stabilnosti-za-ostanniy-rik
2. The banking sector during the war: Is stability enough? Centre for economic strategy. URL: https://ces.org.ua/en/the-banking-sector-during-the-war/
3. The banking sector during war: challenges and outlook. Garry Poluschkin, Maria Repko, Robert Kirchner. URL: https://www.german-economic-team.com/en/newsletter/the-banking-sector-during-war-challenges-and-outlook/

Діана МАУЕР, здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії
e-mail: diana.mauer@pdau.edu.ua ORCID: 0000-0001-9025-4538
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ключові слова: *виробнича інфраструктура, сільське господарство, продовольча безпека, збройний конфлікт*

Вступ. Інфраструктура в сільському господарстві відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, адже вона являє собою систему установ, виробництв та послуг, що сприяють оптимізації та раціоналізації використання ресурсів, збереження продовольства, розвитку сільських територій, забезпеченні високого рівня життя та добробуту населення, знижуючи при цьому ризики для навколишнього середовища та екосистем. Останні роки стан світового продовольчого середовища характеризується зростанням загроз, які значно посилилися внаслідок розгортання збройного конфлікту в Україні.

Мета. Дослідити проблеми виробничої інфраструктури в Україні, її вплив на стан продовольчої безпеки, розглянути перспективні шляхи її розвитку в умовах повномасштабної війни.

Результати. Оцінки сільськогосподарської інфраструктури та інфраструктури ланцюга поставок мають важливе значення в розрахунку індексу продовольчої безпеки країни, адже обидві ці складові виробничої інфраструктури забезпечують процеси збирання, транспортування, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції. Війна на території України постійно створює нові виклики для сільськогосподарської інфраструктури (рис. 1.) та має негативні наслідки для продовольчої безпеки. Військові дії призводять до руйнації сільськогосподарських об’єктів, в тому числі ферм, складів, полів, матеріально-технічного бази, втрати робочої сили через травмування та загибелі, евакуації чи міграції населення. В свою чергу все вище наведене має своє негативне відображення в основних критеріях

продовольчої безпеки: економічна доступність, фізична наявність, якість та безпека, стійкість та адаптація [1].

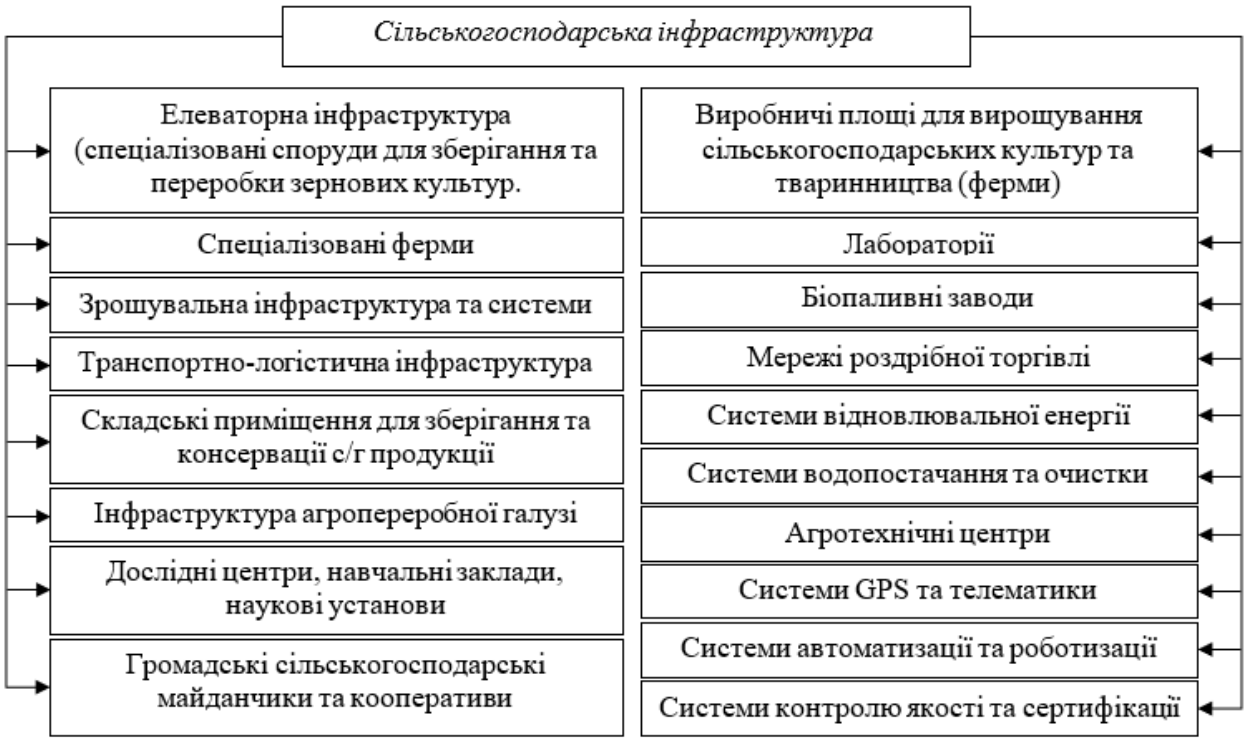

Рис. 1. Складові сільськогосподарської інфраструктури

Систематизовано автором [2]

Розвиток інфраструктури в умовах збройного конфлікту гостро залежить від активізації інвестиційних вливань вітчизняних та іноземних інвесторів в інноваційні рішення, що сприяють впровадженню передових технологій в інфраструктурні проєкти [3]. Важливим аспектом збереження економічного та сільськогосподарського потенціалу є об'єднання зусиль аграрних підприємств, компаній чи холдингів з метою створення потужних кластерів в агарному секторі, спрямованих на розвиток виробничої інфраструктури, забезпечення стійкості її функціонування в кризових ситуаціях та покращення стану продовольчої безпеки. Вони дозволяють прискорити реалізацію інвестиційно-інноваційних проєктів, що мають пріоритетне значення як в умовах війни, так і в контексті відбудови країни.

Сьогодні є актуальним питанням відновлення елеваторної інфраструктури, оскільки виробничі потужності в південно-західних регіонах країни практично знищені внаслідок ворожих атак з боку рф, а отже є потреба у формуванні резервних

елеваторних потужностей. Наприклад, в умовах активних бойових дій, одним з інструментів забезпечення обробки, зберігання та транспортування великого обсягу сільськогосподарських культур є мобільні елеватори, які характеризуються високим рівнем мобільності, тобто можуть бути швидко перевезені та розгорнуті в різних місцях. Вони відносно незалежні від інфраструктури та стаціонарних елеваторів у разі їх пошкодження або знищення, тому здатні продовжити виконувати свої функції, також вони можуть бути адаптовані для різної сільськогосподарської продукції або наявних потреб, що виникають в критичних умовах. Безумовно, вони теж є досить вразливими до атак, обмеженими у ресурсах та функціоналі, залежними від палива, однак в умовах сьогодення це один з вирішальних факторів підтримки господарських операцій та нівелювання ризиків для продовольчої безпеки .

Висновки. Виробнича інфраструктура є важливим елементом в стратегіях забезпечення продовольчої безпеки, розвитку сільського господарства та сільських територій, однак в умовах поширення загроз зумовлених збройним конфліктом, виникає потреба в інвестиційно-інноваційних рішеннях, спрямованих на її відновлення, модернізацію та формування резервних потужностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зоря О.П., Зоря С.П., Мауер Д.Р. (2023) Напрями інвестиційного-інноваційного розвитку аграрного виробництва України в умовах євроінтеграційних змін та продовольчих викликів. *Цифрова економіка та економічна безпека*. Випуск 8 (08). С. 83-88. URL: https://doi.org/10.32782/dees.8-14.
2. Зоря О.П., Яснолоб І.О., Братанов Б.В. (2021) Теоретико-методичні засади сталого розвитку продовольчої сфери у системі економічної безпеки держави. *Причорноморські економічні студії.* Вип. 69. С. 5-9. URL:. http://bses.in.ua/journals/2021/69_2021/3.pdf.
3. Жайворон Д.С., Мауер Д. Р. (2023) Інвестування у розвиток агропродовольчої інфраструктури сільських територій. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика. Поствоєнне відновлення*: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених 16-17 листопада 2023 року, м. Харків. С. 89-91. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2023/Tezy_2023/Zbirnyk%20tez16-17_11 23_2_compressed.pdf#page=89

Катерина МЕЛЬНИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: K.Melnyk.FFO.071.20@knute.edu.ua
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АУДИТУ США ТА ЄС

Ключові слова: *аудит, США, ЄС.*

Вступ. Аудит є важливою складовою системи фінансового контролю, що використовується для забезпечення достовірності та прозорості фінансової інформації. У сучасному світі, де глобалізація та транснаціональні операції стають все більш поширеними, порівняльний аналіз систем аудиту США та ЄС має значну актуальність.

Мета. Метою даного дослідження є порівняльний аналіз систем аудиту США та ЄС.

Результати. Сучасний світ динамічно змінюється під впливом глобалізації, що веде до інтеграції України до ЄС, посилення впливу транснаціональних корпорацій, концентрації капіталу та транснаціоналізації економіки. Ці процеси безпосередньо обумовлюють зростання попиту на незалежний аудит. Дослідження досвіду країн ЄС у сфері організації та регулювання аудиторської діяльності стає надзвичайно актуальним та потребує ґрунтовного аналізу.

У країнах Європи існують два основних підходи до регулювання аудиторської діяльності: державна (жорстка) та професійна (м’яка) моделі. Державна модель регулювання характерна для таких країн, як Франція, Німеччина, Австрія, Іспанія та Польща. Вона передбачає суворий контроль з боку державних органів над усіма аспектами аудиторської діяльності, включаючи: вимоги до освіти та досвіду роботи аудиторів, стандарти аудиту, контроль за діяльністю аудиторських фірм і т. д. Професійна модель регулювання базується на саморегулюванні аудиторської професії. Вона характерна для таких країн, як Великобританія, Нідерланди, Ірландія та Данія. Ця модель передбачає: створення професійних організацій аудиторів, вільний вибір аудиторських фірм, мінімальне втручання держави [1].

Хоча в усіх країнах з розвиненою економікою існує інститут аудиту з чітко визначеним правовим статусом, відносини між аудиторськими організаціями та державними структурами в Європі та США мають суттєві відмінності. В США професійні аудиторські організації мають значно більшу автономію.

В США система аудиту ґрунтується на принципі саморегулювання з елементами професійного регулювання. Це означає, що багато аспектів аудиторської діяльності визначаються не жорсткими державними законами, а професійними стандартами та рекомендаціями, розробленими національними організаціями аудиторів.

Основна мета аудиту в США – задовольнити інформаційні потреби власників компаній, інвесторів, акціонерів, кредиторів та інших зацікавлених сторін. Це робиться шляхом перевірки фінансової звітності компаній на предмет її достовірності та відповідності встановленим правилам. Важливо зазначити, що в США не існує єдиного для всієї країни закону про аудит. Натомість, у різних штатах діють власні правила, які можуть дещо відрізнятися. Ці правила, як правило, ґрунтуються на рекомендаціях національних професійних організацій аудиторів. Ці організації також визначають вимоги до освіти та досвіду роботи, необхідні для отримання права на здійснення аудиторської діяльності [2].

Незважаючи на значну автономію аудиторських організацій, у США існує державний орган, який наглядає за їх діяльністю. Цей орган - Рада з нагляду за бухгалтерським обліком публічних компаній (PCAOB). Її мета - підвищити якість аудиту для публічних компаній, захищаючи інтереси інвесторів та інших зацікавлених сторін. Аналогічно до США, в Європейському союзі також існують органи державного нагляду за діяльністю аудиторських організацій. Їхні функції та повноваження дещо відрізняються, але загальна мета одна - забезпечити високу якість аудиту та захистити інтереси інвесторів та інших зацікавлених сторін.

Першим документом, який встановив регулятивні стандарти для аудиторської сфери в Європейському Співтоваристві, стала Восьма Директива 84/253/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств, в якій були визначені ключові принципи регулювання та проведення аудиту, а також процедура затвердження осіб, що підлягають обов’язковому аудиту фінансової звітності в країнах ЄС. Крім того, Восьма

Директива 84/253/ЄЕС встановила вимоги до обов'язкової державної реєстрації аудиторів та їх відповідності нормам професійної етики, що мали обов'язкове значення для країн-членів ЄС.

В Європейському Союзі роблять особливий акцент на вимогах до обов'язкового аудиту. Це пов'язано з тим, що саме обов'язковий аудит розглядається як ключовий чинник, що гарантує достовірність фінансової звітності у випадках, коли вона має значну суспільну вагу. На відміну від Європейського Союзу, в США значна увага приділяється внутрішньому аудиту. Згідно з визначенням Міжнародної системи професійної практики (IPPF), внутрішній аудит – це незалежна, об'єктивна діяльність з надання впевненості та консультацій, спрямована на підвищення цінності та покращення діяльності організації. Цей підхід допомагає організаціям досягати своїх цілей шляхом систематичного та дисциплінованого оцінювання та вдосконалення процесів управління ризиками, контролю та управління [3].

В той час як Восьма Директива 84/253/ЄЕС заклала основи для регулювання аудиту в Європейському Союзі, Сполучені Штати Америки мають власну систему аудиторських стандартів, яка ґрунтується на дещо інших принципах. З 1939 року у США розпочався активний процес стандартизації аудиторської діяльності, коли Комітет з аудиторських процедур, створений Американським інститутом сертифікованих публічних бухгалтерів (AICPA), опублікував перше Положення про аудиторські процедури. Цей процес тривав протягом багатьох років, але саме скандал з аудиторською компанією Enron на початку 2000-х років став каталізатором для значних змін.

Скандал Enron шокував світ і продемонстрував серйозні недоліки в аудиторській професії. Компанія Enron використовувала шахрайські схеми, щоб завищити свій прибуток і приховати мільярди доларів боргів. Її аудитор, Arthur Andersen, знав про ці схеми, але не розкрив їх інвесторам. Внаслідок скандалу Enron Конгрес США прийняв Закон Сарбейнса-Оксли (SOX) 2002 року. Цей закон запровадив суворіші вимоги до аудиторських компаній та корпоративного управління. Він також створив Раду з нагляду за публічними компаніями (PCAOB) для регулювання аудиторської професії. Закон SOX мав значний вплив на

аудиторську професію в США та всьому світі. Він підвищив стандарти аудиту та зробив аудиторів більш підзвітними перед інвесторами.

Ключові положення Закону SOX:

- створення Ради з нагляду за публічними компаніями для регулювання аудиторської професії;
- вимога до аудиторських компаній проводити ротацію аудиторів для певних клієнтів;
- заборона аудиторським компаніям надавати неаудиторські послуги своїм клієнтам з аудиту публічних компаній;
- посилення вимог до розкриття інформації щодо аудиторських зборів та не залежності аудиторів;
- введення кримінальної відповідальності за шахрайство з цінними паперами та інші корпоративні злочини.

Висновок. Отже, системи аудиту США та ЄС, маючи спільні мету, професійні організації, вимоги до аудиторів та органи нагляду, відрізняються системами регулювання (саморегулювання в США, державне/професійне в ЄС), акцентом (внутрішній аудит в США, обов'язковий в ЄС), стандартами (AICPA/PCAOB в США, МСА в ЄС). Системи аудиту США та ЄС мають свої сильні та слабкі сторони. Розуміння цих систем та їх історичного контексту, впливу на професію аудитора, ролі в глобалізації та майбутніх перспектив є важливим для аудиторів, інвесторів та інших користувачів фінансової звітності. Важливо зазначити, що системи аудиту США та ЄС постійно розвиваються та вдосконалюються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гноєва, І. М., & Волочай, М. О. Регулювання аудиторської діяльності в україні та у зарубіжних країнах. *ББК 65.052. 2 А43*, 203. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/%20220/1/010%20Akt.%20problemu%20obl.%202014.pdf#page=203
2. Долбнєва, Д. В. (2018). Сучасний стан і напрями удосконалення аудиторської діяльності в умовах європейської інтеграції України та застосування міжнародних стандартів. Економіка та держава, (2), 72-76.
3. International Professional Practices Framework (IPPF) URL : https://www.theiia.org/en/standards/international-professional-practices-framework/

Катерина МЕЛЬНИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: K.Melnyk.FFO.071.20@knute.edu.ua
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

РОЛЬ АУДИТОРА У ВИЯВЛЕННІ ШАХРАЙСТВА У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ

Ключові слова: *шахрайство, аудит, фінансова звітність.*

Вступ. Війна в Україні загострила проблему шахрайства на підприємствах. Економічна нестабільність та складні умови ведення бізнесу створюють сприятливе середовище для зловживань та маніпуляцій. В таких умовах аудит стає потужним інструментом протидії шахрайству. Він дає змогу виявити неточності в обліку, фальсифікацію фінансової звітності, розкрадання коштів та інші шахрайські дії.

Окрім запобігання втратам, аудит також відіграє важливу роль у збереженні довіри до компанії. В умовах глобальних ринків, динамічних змін та жорсткої конкуренції, довіра є ключовим фактором успіху. Аудитор може не лише перевірити цифри, але й оцінити ризики, систему управління та інші аспекти діяльності компанії. Це дозволяє виявити різного роду помилки та шахрайські дії, які можуть завдати шкоди не лише фінансам, але й репутації компанії.

Мета. Метою цієї роботи є дослідження ролі аудитора у виявленні шахрайства у фінансовій звітності.

Результати. Важливо чітко розрізняти шахрайство та помилки в фінансовій звітності. Помилки можуть бути ненавмисними, спричиненими людським фактором або технічними неполадками. Згідно з Міжнародним стандартом аудиту (МСА) 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» шахрайство – навмисна дія однієї особи або кількох осіб, які належать до управлінського персоналу, тих, кого наділено найвищими повноваженнями, працівників або третіх сторін із застосуванням омани для отримання неправомірної або незаконної вигоди [1].

Ця диференціація має принципове значення для визначення відповідальності аудитора. Згідно з МСА 240, аудитор несе відповідальність за виявлення суттєвих

помилок, в тому числі й тих, що виникли внаслідок шахрайства. Проте, рівень цієї відповідальності істотно відрізняється залежно від типу помилки.

У випадку з помилками, аудитор зобов'язаний виконати низку аудиторських процедур, спрямованих на їх виявлення. Ці процедури ґрунтуються на оцінці ризиків та професійному судженні аудитора. Однак, важливо зазначити, що аудитор не може гарантувати абсолютного виявлення всіх помилок. Це пов'язано з тим, що помилки, як правило, є ненавмисними, і їх приховування не є метою діяльності тих, хто їх допустив.

Що стосується шахрайства, то воно зазвичай є більш складним для виявлення, адже ґрунтується на навмисному приховуванні інформації та введенні в оману. Для цього фахівець повинен володіти не лише загальними аудиторськими знаннями, але й мати розуміння специфічних методів та прийомів, які використовуються шахраями.

В таких випадках аудитор несе підвищену відповідальність за виявлення шахрайства. Це зумовлено наступними факторами:

- ретельно сплановані та приховані шахрайські дії ускладнюють їх ідентифікацію за допомогою стандартних аудиторських процедур;
- шахрайство є не лише фінансовим злочином, але й етичним порушенням, що робить його виявлення особливо важливим завданням для аудитора з точки зору його професійної відповідальності;
- суттєвий вплив шахрайства на достовірність фінансової звітності робить його виявлення критично важливим для забезпечення довіри до аудиту та захисту інтересів користувачів фінансової звітності.

Згідно з МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», аудитор, проводячи оцінку ризиків та пов'язані з нею дії для розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, зокрема його системи внутрішнього контролю, повинен виконати наступні процедури:

- зробити запити управлінському персоналу, які стосуються: оцінки ризику того, що фінансова звітність може бути суттєво викривленою внаслідок шахрайства; процесу для ідентифікації та вживання дій у відповідь на ризики

шахрайства; повідомлення інформації, яка стосується процесів ідентифікації та дій у відповідь на ризики шахрайства;

- зробити запити управлінському персоналу та іншим працівникам (зокрема внутрішнім аудиторам, якщо такі є), щоб визначити, чи відомі їм будь-які фактично вчинені або підозрювані випадки шахрайства або такі випадки шахрайства, що розслідуються (чи були розслідувані);
- оцінити, чи можуть незвичайні або неочікувані взаємозв'язки, ідентифіковані під час виконання аналітичних процедур, включаючи ті, що пов'язані з рахунками доходів, свідчити про ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства;
- оцінити, чи свідчить інша інформація, отримана аудитором, про ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства;
- оцінити, чи свідчить інформація, отримана в результаті інших процедур оцінювання ризиків або виконаної роботи, пов'язаної з ними, про наявність одного чи кількох чинників ризику шахрайства [1].

Згідно з МСА 315, аудитор мусить ідентифікувати та оцінити ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства на рівні фінансової звітності та на рівні тверджень для різних класів операцій, залишків рахунків та розкриттів інформації. Це робиться з припущенням, що ризики шахрайства з визнанням доходів існують. Аудитор повинен визначити типи доходу, комерційних операцій або тверджень, які несуть найбільший ризик шахрайства. Якщо ризики з визнанням доходів не є суттєвими, аудитор зобов'язаний задокументувати це. Оцінені ризики шахрайства слід розглядати як значні, тому аудитор мусить вивчити заходи контролю, які застосовуються суб'єктом господарювання для їх пом'якшення.

У разі виявлення виняткових обставин, пов'язаних з шахрайством або підозрою на нього, які ставлять під сумнів можливість аудитора продовжувати виконання завдання, він повинен:

1. Визначити свою професійну та юридичну відповідальність: чи існує вимога звітувати про ситуацію особі або особам, які призначили його на аудит, або, у деяких випадках, регуляторним органам.

2. Розглянути можливість відмови від завдання: чи дозволено відмовитися від завдання згідно з чинними законами та нормативними актами.
3. Якщо аудитор вирішує відмовитися: обговорити свою відмову та її причини з керівництвом відповідного рівня та з особами, які мають найвищі повноваження.
4. Визначити, чи існує професійна або юридична вимога звітувати про відмову від завдання та її причини особі або особам, які призначили його на аудит, або, у деяких випадках, регуляторним органам.

Для підтвердження даних, зібраних під час аудиту, аудитор має отримати письмові запевнення від керівництва та, за необхідності, від вищого керівництва. Ці запевнення повинні підтверджувати, що керівництво компанії усвідомлює свою відповідальність за розробку, впровадження та підтримку ефективної системи внутрішнього контролю, спрямованої на запобігання та виявлення шахрайства, яке може суттєво вплинути на фінансову звітність. Отримання та аналіз цих запевнень є важливою частиною аудиту контролю та виявлення шахрайства.

Висновок. Отже, виявлення шахрайства у фінансовій звітності стає ключовим завданням аудиту в умовах сучасного світу. Аудитор несе відповідальність за виявлення суттєвих помилок, включаючи й ті, що виникли внаслідок шахрайських дій. Міжнародні стандарти аудиту чітко визначають ряд процедур, спрямованих на ідентифікацію та оцінювання ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства.

Отримання та аналіз письмових запевнень від керівництва компанії є важливою частиною аудиту контролю та виявлення шахрайства. Використання сучасних методів аудиту, врахування психологічних аспектів шахрайства та дотримання етичних принципів дозволяють аудитору максимально ефективно протидіяти шахрайству у фінансовій звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. (2017) Вид. офіц. 1142 с. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/MCA%202016-2017_частина%201(1).pdf

Інга МІРОШНИЧЕНКО, канд. екон. наук
e-mail: inga-m@meta.ua ORCID: 0000-0001-8193-5403
Льотна академія Національного авіаційного університету,
м. Кропивницький, Україна

РИЗИКИ ПРОЄКТУ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *ризик, ризик проєкту, ризики проєкту в умовах криз*

Вступ. У сучасній вітчизняній економіці ризик є не тільки атрибутом господарювання у ринкових умовах, але і реальністю складних та драматичних ситуацій, які зумовлені російською військовою агресією. Воєнні дії вкрай негативно впливають на економіку України та призводять до значних людських, економічних і соціальних втрат, що відповідно позначається і на виникненні ризиків при розробці та реалізації проєктів.

Мета. Дослідження особливостей та специфіки основних проєктних ризиків в кризових умовах, зокрема в умовах дії воєнного стану.

Результати. Ризики проєкту - це потенційні події чи обставини, які можуть негативно вплинути на досягнення мети проєкту або його успішне завершення. Розпізнавання, оцінювання, управління та моніторинг ризиків - це важлива складова успішного управління проєктами. Ці ризики можуть відрізнятися залежно від конкретного проєкту та сфери його застосування. Постільки кожен проект це унікальне явище [1, с. 113]. Ключовим для успішного управління ризиками є їх ідентифікація, оцінка та прийняття заходів для їх управління або зменшення впливу на проєкт.

Кризові ситуації значно збільшують ризики для будь-якого проєкту, особливо якщо ці проєкти пов’язані з країною або регіоном, який перебуває у воєнному конфлікті. Також, воєнний стан може мати різноманітні наслідки для проєктів, залежно від його масштабу та тривалості. Деякі з можливих наслідків включають: зниження продуктивності; збитки та знищення майна; перерви та збої у реалізації проєкту; зміни у кон’юнктурі ринку; втрата зв’язку з клієнтами та партнерами; зміни у правовому середовищі; психологічні та соціальні наслідки для персоналу тощо. Ці

наслідки можуть суттєво вплинути на успішність та результативність будь-якого проєкту під час криз чи воєнного конфлікту.

Отже, основними ризиками, з якими може зіткнутися проєкт в умовах криз, викликаних дією воєнного стану є:

1. Політичні та правові ризики: воєнний конфлікт часто супроводжується політичною нестабільністю; змінами у політичному середовищі; введенням воєнного законодавства. Все це впливає на умови реалізації проєкту та його правовий статус, і може призвести до змін у правових рамках, які регулюють проєкт або навіть до зміни власності на майно.
2. Ризики порушення безпеки та стабільності: воєнний стан часто супроводжується загостренням військових дій, терористичними актами, загрозами безпеці та стабільності на місцях, де реалізується проєкт. Це може створити серйозні перешкоди для його виконання, спричинить порушення роботи проєкту через знищення або пошкодження майна, інфраструктури, обладнання, може змінити умови праці чи вплинути на переселення персоналу тощо.
3. Ризик для життя працівників: персонал проєкту може зазнати травм чи втрат в результаті бойових дій, терористичних актів або небезпечних інцидентів, що може призвести до втрати ключових учасників проєкту та зниження продуктивності.
4. Економічні ризики: воєнний стан призводить до економічної нестабільності та змін в економічному середовищі, включаючи: великі збитки; зниження інвестиційної активності; зростання інфляції; зниження попиту на товари та послуги; зміни валютного курсу та інші економічні труднощі, що негативно впливають на фінансовий стан проєкту.
5. Ризики логістики та постачання: воєнний стан призводить до перерв у постачанні сировини, матеріалів, енергії та інших ресурсів; переривань у транспортних маршрутах; заборон на перевезення певних видів товарів; обмежень на переміщення персоналу, що може спричинити логістичні труднощі для проєкту та веде до зупинки чи затримок у реалізації проєкту.

6. Ризик втрати зв’язку та комунікацій: воєнний стан може призвести до перешкод у забезпеченні зв’язку з персоналом, клієнтами, партнерами та іншими стейкхолдерами проєкту, що може ускладнити координацію та управління проєктом.
7. Ризики безпеки даних та інформаційної безпеки: воєнний конфлікт збільшує ризики щодо кібератак, шпигунства та інших форм порушення безпеки даних. Все це може ставити під загрозу конфіденційність та цілісність даних проєкту.

Висновки. Отже, події останніх років (пандемія COVID-19, російська збройна агресія) кардинально змінили практично всі аспекти суспільного життя в Україні, зокрема значно збільшили ризики для будь-якого проєкту. Управління такими ризиками вимагає спеціальної уваги та планування. Важливо ретельно аналізувати ситуацію, розробляти плани надзвичайних ситуацій та реагування на кризу, а також підтримувати постійний контакт із зацікавленими сторонами та оновлювати плани залежно від змін у ситуації.

Таким чином, кожен проєкт має свої специфічні ризики, які за умов криз в цілому і зокрема в умовах дії воєнного стану набувають особливого загострення, потребують індивідуального аналізу та управління. Важливо виявити, оцінити та управляти цими ризиками на кожному етапі проєкту, щоб забезпечити його успішне завершення, враховуючи кризову ситуацію у зовнішньому середовищі.

Перспективи подальших досліджень. У подальших пошукових роботах за цією тематикою є доцільним детально проаналізувати результати, які отриманні від впровадження проєктів та раціональним використанням всіх ресурсів при складних кризових ситуаціях. Таке дослідження дозволить чітко виокремити чинники, що найбільше впливають на розробку й реалізацію проєктів та появу проєктних ризиків, з якими може зіткнутися проєкт в умовах криз.

Конфлікт інтересів. Відсутній. Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євдокимова А.В., Євдокимов А.В., Татусько А.С., Кучкова О.М. (2017). Оцінка та управління проєктними ризиками на промислових підприємствах. *Вісник СумДУ. Серія “Економіка”*, №3. https://core.ac.uk/download/pdf/324261199.pdf

Євгенія МІЩУК, д-р екон. наук, доцент
e-mail: mishchuk@knu.edu.ua ORCID: 0000-0003-4145-3711
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

ТРАНДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ МАРКЕТИНГУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Ключові слова: *бізнес, маркетинг, поведінкова економіка, трандисциплінарний підхід.*

Вступ. Трансдисциплінарність маркетингу стає все більш актуальною у сучасному світі, де глобалізація, швидкі технологічні зміни та зростаючі вимоги споживачів вимагають від бізнесу нових підходів та стратегій. Поняття трансдисциплінарності у маркетингу передбачає використання не лише знань індустріального маркетингу, а й інших галузей науки та практики, таких як психологія споживачів, соціологія, економіка, технології тощо.

Одним з ключових практичних аспектів трансдисциплінарного підходу у маркетингу є здатність адаптуватися до змін у споживацькому поведінці та технологічному середовищі. Зокрема, в умовах постійного розвитку цифрових технологій, маркетологи повинні вміти інтегрувати дані з різних джерел, включаючи дані з соціальних мереж, IoT-пристроїв, аналітичні платформи тощо, для ефективного спрямування маркетингових зусиль та реалізації персоналізованих стратегій [1]. Крім того, трансдисциплінарний підхід у маркетингу сприяє зростанню творчості та інноваційності. Команда, яка об’єднує експертів з різних галузей, може забезпечити глибоке розуміння різних аспектів ринку та споживацьких потреб, що, своєю чергою, сприяє розробці нових продуктів та послуг, які відповідають наявним потребам. Не менш важливим є врахування соціокультурних аспектів у маркетингових стратегіях. Трансдисциплінарний підхід дозволяє враховувати різноманітні культурні особливості та цінності різних груп споживачів, що є важливим фактором успіху на ринку з різноманітною аудиторією.

Отже, трансдисциплінарність у маркетингу має величезний практичний потенціал, що дозволяє бізнесу ефективно адаптуватися до змінного середовища та забезпечує конкурентні переваги на ринку.

Мета. Метою роботи є визначення практичних аспектів трансдисциплінарності маркетингу у сучасних умовах.

Результати. У сучасному світі класичний маркетинг більше не вирішує складні завдання через зростання конкуренції, зміни у споживчих уподобаннях, технологічні зоушення тощо. Трансдисциплінарність маркетингу характеризується поєднанням різних дисциплін і наук з метою досягнення більш глибокого розуміння ринку, споживачів і маркетингових стратегій.

У сучасному світі розвитку технологій, трансдисциплінарність маркетингу яскраво проявляється у використанні аналізу даних, адже маркетологи співпрацюють з експертами з області інформаційних технологій, статистики та штучного інтелекту для аналізу великих обсягів даних про споживачів, щоб зрозуміти їхні потреби, уподобання та поведінку [1]. На основі цих даних формуються персоналізовані маркетингові стратегії, що дозволяють досягти більшого ефекту в рекламних кампаніях та продажах. Відтак аналіз даних у трансдисциплінарному підході в маркетингу представляє собою комплексний процес обробки інформації з різних джерел та дисциплін з метою отримання цінного інсайту для прийняття стратегічних рішень. Даний підхід включає в себе не лише технічні аспекти обробки даних, а й глибоке розуміння ситуації на ринку, поведінки споживачів та конкурентної ситуації.

Одним із ключових етапів аналізу даних у трансдисциплінарному маркетингу є збір інформації з різних джерел, якими можуть бути дані від споживачів через он-лайн опитування, платформи соціальних мереж, покупки та інші джерела. Також використовуються зовнішні дані, такі як економічні показники, демографічні дані, аналітика ринку та інше. Важливим кроком є очищення та підготовка даних для аналізу, що включає усунення дублікатів, виявлення та виправлення помилок, обробку відсутніх даних та інше. Надійність результатів аналізу значно залежить від якості підготовки даних.

Після підготовки даних використовуються різні методи аналізу, серед яких статистичний аналіз, машинне навчання, текстовий аналіз контент-аналіз, SWOT-

аналіз, аналіз трендів та інші. Важливо підібрати методи відповідно до поставленої задачі та доступних даних.

Отримані під час аналізу дані потрібно інтерпретувати та перетворювати на зрозумілі для бізнесу інсайти. Так, на основі аналізу даних можна виявити популярність певного продукту серед різних груп споживачів, визначити ефективність рекламних кампаній, вплив цін на покупку тощо.

У трансдисциплінарному підході аналіз даних у маркетингу також включає в себе взаємодію з різними спеціалістами, такими як аналітики, психологи, економісти, що дозволяє отримати більш повне та глибоке розуміння ринкових процесів та споживчої поведінки.

Наступний практичний аспект трансдисциплінарності в маркетингу – це використання поведінкової економіки. Співпрацюючи з психологами та економістами, маркетологи отримують інструменти визначення реакції споживачів на різні маркетингові стратегії. Зокрема, вивчаються психологічні механізми прийняття рішень, вплив цін на споживачів та їхню поведінку під час покупок [2].

Відомо, що поведінкова економіка та маркетинг – це області, що вивчають та аналізують поведінку людей у контексті економічних рішень та ринкових взаємодій. Поведінкова економіка базується на ідеї, що раціональність людей у прийнятті рішень обмежена, а їхні дії можуть бути обмежені різними чинниками, серед яких емоції, стереотипи, соціальний контекст та інші психологічні аспекти. Вона досліджує, як люди оцінюють ризики, приймають рішення в умовах невизначеності та як їхні уявлення про цінності впливають на їхню поведінку на ринку. Маркетинг, своєю чергою, використовує знання поведінкової економіки для розробки стратегій просування товарів і послуг на ринку. Маркетингові стратегії враховують психологічні особливості споживачів, спрямовуючись на створення ефективних комунікаційних кампаній, вплив на перцепцію продукту та формування позитивного сприйняття бренду [3].

Не менш важливим практичним аспектом є також використання культурологічних підходів у маркетингу. Тут маркетологи співпрацюють з антропологами та культурологами для аналізу культурних особливостей різних груп

споживачів, що надає можливість створювати рекламні кампанії, які краще відповідають цільовій аудиторії та забезпечують більший ефект в продажах.

Використання культурологічного підходу в маркетингу є важливою стратегією, що ґрунтується на розумінні культурних особливостей та цінностей споживачів. Даний підхід базується на тезі, що культурні фактори мають значний вплив на споживчу поведінку та вибір продуктів і послуг. Основною метою культурологічного підходу в маркетингу є адаптація маркетингових стратегій до конкретної культурної специфіки місцевого ринку, що передбачає врахування традицій, обрядів, цінностей, мови, релігійних переконань та інших аспектів культури споживачів. Зокрема, при рекламі продуктів у регіонах з різною культурною спадщиною, необхідно уникати образ, що може бути відчутим як образливий або неуважний до культурних особливостей місцевого населення [4].

Дослідження культурних впливів в маркетингу включає аналіз міжкультурних відмінностей у сприйнятті рекламних повідомлень, уподобань в стилях продажу та способів комунікації. Подібний аналіз може виявити значні різниці у сприйнятті одного й того ж продукту в різних культурних середовищах та допомогти підприємствам налаштувати свою стратегію маркетингу для кращого адаптування до потреб різних аудиторій. Культурологічний підхід також враховує важливість локалізації продуктів та рекламних матеріалів, що передбачає адаптацію не лише мови, а й вмісту, дизайну та контексту, щоб забезпечити максимальну ефективність комунікації з місцевими споживачами [4; 5].

Важливим аспектом культурологічного підходу є також уникнення стереотипів та загальних спрощень щодо певних культурних груп. Зокрема, у глобальних кампаніях необхідно уникати загальних стереотипів про країни або національні групи, а замість цього фокусуватися на індивідуальних особливостях та потребах споживачів [4].

Отже, культурологічний підхід в маркетингу відображає необхідність розуміння та врахування культурних особливостей у формуванні стратегій маркетингу для успішного взаємодії з різними культурними групами та досягнення позитивного сприйняття продуктів і брендів на ринку.

Висновки. Сучасні реалії вимагають від маркетологів глибокого розуміння різних галузей знань. Практичність трансдисциплінарного маркетингу полягає в здатності інтегрувати знання з таких галузей, як психологія, соціологія, технології тощо, для досягнення поставлених цілей. Даний підхід сприяє розвитку інноваційних стратегій, підвищенню конкурентоспроможності підприємств та забезпеченню стабільного росту бізнесу в умовах постійних змін.

Таким чином, трансдисциплінарність у маркетингу виявляється не лише як теоретичний концепт, але й як практична стратегія, яка дозволяє ефективно реагувати на виклики сучасного ринкового середовища та досягати успіху у бізнесі.

Перспективи подальших досліджень. Трансдисциплінарний підхід у маркетингу відкриває широкі можливості для вдосконалення стратегій та тактик, що дозволяє ефективніше пристосовуватися до змін у суспільстві та ринковому середовищі.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуменчук, Н. В. (2020). Цифровізація як детермінанта трансдисциплінарності вищої бібліотечно-інформаційної освіти. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 3, 5–12.
2. Радченко, Д. М. (2016). Поведінкова економіка як інструмент маркетингової діяльності. Формування ринкових відносин в Україні, 4 (179), 56 – 60.
3. Поведінкова економіка: від теорії до практики: міждисциплінарний навчальний посібник (2022). За науковою ред. Татомир І.Л., Квасній Л.Г. Трускавець: ПОСВІТ, 408 с.
4. Плецан, Х. В. (2022). Актуальні проблеми дослідження креативних індустрій (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): культурологічний вимір. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку, 41, 22 – 36.
5. Іщенко М. І., Міщук Є. В., Адамовська В. С., Усик Д. Д. (2018). Комунікаційний менеджмент в сучасних організаціях. Менеджер, 3, 39-45.

Данило МОРГУН, здобувач вищої освіти
e-mail: danielmorgun77@gmail.com
ВНЗ «Білоцерківський національний аграрний університет»,
м. Біла Церква, Україна

РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

Ключові слова: *конфлікт, переговори, компроміс, партнерство, правова база, конфліктологія.*

Вступ. Проблема конфліктів в сучасних умовах є актуальною і знаходиться в центрі уваги багатьох вчених, теоретиків і практиків, представників різних наукових шкіл і напрямків. Успішність вивчення даної галузі багато в чому залежить від якості вихідних методологічних і теоретичних передумов, використовуваних методів. Результатом роботи має стати висвітлення рекомендацій, спрямованих на профілактику конфліктів і вирішення конфліктних ситуацій.

Мета. В публікації ставимо за мету розкрити сутність поняття соціально-трудових конфліктів, виокремлення закономірності поведінки учасників конфлікту, з'ясування причин їх виникнення і дослідити методи їх вирішення.

Результати. Головними суб'єктами соціально-трудового конфлікту виступають працівники, роботодавці, органи державного управління й місцевого самоврядування. Інститутами, що захищають і представляють інтереси працівників та роботодавців є відповідно профспілки й об'єднання роботодавців, підприємців. Соціально-трудовий конфлікт тісно переплітається з політичним, підтвердженням цьому служить участь у ньому владних структур та висування учасниками конфлікту поряд з економічними політичних вимог.

Вплив соціально-трудового конфлікту на громадське життя простежується у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У цьому розумінні результати впливу конфлікту на суспільство можна поділити на дві великі групи, що відповідають двом головним сферам — соціально-економічній і політичній. Соціально-економічні наслідки тісно пов'язано з виробництвом, матеріальною стороною і може бути

оцінено не тільки як руйнівні, але і як творчі. Конфлікт нерідко сприяє перегрупуванню соціальних сил, загальному прогресу соціально-економічної сфери, формуванню нових соціально-трудових відносин.

Соціально-трудовий конфлікт являє собою всебічний багаторівневий феномен соціально-трудових відносин. Він може відбуватися на макрорівні, тобто як великомасштабне протиборство різних соціальних сил, що мають протилежні економічні й політичні цілі; як менш масштабні зіткнення, за яких у конфлікт вступають інтереси працівників і роботодавців у межах галузі, регіону, підприємства [1].

Дослідження генезису історичного розвитку показало, що першу спробу раціонального осмислення природи соціально-трудових конфліктів зробили давньогрецький філософ Анаксимандр (610–546 рр. до н.е.) та античний філософ Геракліт (540–480 рр. до н.е.). Ідеї Геракліта про боротьбу як основу всіх речей, та його спробу обґрунтувати позитивну роль боротьби в процесі суспільного розвитку продовжив інший філософматеріаліст Епікур (341–270 рр. до н.е.)[2].

Вважають, що термін «соціально-трудовий конфлікт» у науковий обіг запровадив німецький соціолог Георг Зіммель (1858–1918 рр.). Він розглядав еволюцію форм соціального життя людей, відводячи особливу роль конфлікту серед таких стійких проявів соціальної взаємодії, як авторитет, договір, підпорядкування, співробітництво. Німецький соціолог Ральф Дарендорф (1929–2009 рр.) у концепції конфліктного розвитку суспільства припустив, що будь-який елемент соціальної системи певною мірою дезорганізує роботу всієї системи [3]. Р. Дарендорф вважав, що безконфліктне суспільство в принципі неможливе, але люди здатні керувати конфліктами та попереджати соціальні потрясіння. Американський соціолог Льюїс А. Козер (1913-2003 рр.), один із основоположників функціональної модифікації теорії соціального конфлікту трактував його на відміну від Р. Дарендорфа як фактор соціального розвитку та згуртування [4]. Українські науковці Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. дають наступні визначення соціального та соціально-трудового конфлікту: «соціальний конфлікт – це вища стадія розвитку суперечностей у системі стосунків людей, соціальних груп, соціальних інститутів суспільства, яка характеризується максимальним підсиленням протилежних

тенденцій та інтересів у поведінці індивідів і соціальних спільнот і супроводжується їх конфронтацією й боротьбою» [5, с. 284].

До основних методів вирішення соціальних конфліктів у сфері виробництва належать: компроміс, переговори, застосування сили (влади, закону, традиції).

Компроміс являє собою такий спосіб вирішення проблеми, коли опоненти реалізують свої інтереси шляхом взаємних поступок: або поступок слабшій стороні, або тій, котра зуміла довести обґрунтованість своїх вимог тому, хто добровільно відмовився від частини своїх домагань. Таке трапляється рідко; найчастіше компроміси здобуваються внаслідок важких ділових переговорів.

Переговори — специфічний тип регулювання інституціолізованого конфлікту. У вузькому значенні слова — це механізм регулювання відносин між соціальними суб'єктами, заснований на одночасному існуванні взаємозалежності й розбіжності інтересів [6].

Умови, що сприяють веденню переговорів, включають такі моменти: 1)участь сторін, що володіють різними системами цінностей і прагнуть до взаємо протилежних чи різко відмінних цілей; 2) сторони беруть участь у конкретній сфері діяльності, де в них є зона спільних інтересів; 3) ставлення сторін до предмета переговорів неоднакове, тобто спостерігається серйозне розходження в підходах до вирішення конфлікту аж до їхньої протилежності; 4) сторони випробовують велике бажання досягти взаємоприйнятної угоди; 5) вони усвідомлюють необхідність врахування інтересів і позицій одна одної; 6) сторони по-різному оцінюють ситуацію, бажаний результат переговорів, співвідношення сил — своїх і супротивника. Тільки правильно проведені переговори можуть вирішити соціальний конфлікт. Найчастіше ділові переговори базуються на гнучкій рівновазі інтересів і ресурсів сторін, на прагненні до компромісу. Щоправда, іноді вони завершуються вибором між альтернативами. Чимале значення має соціально-психологічне тло переговорів; великий вплив психологічного образу учасників переговорів, як первісного, так і того, що з'явився в ході переговорів. Відіграють свою роль елементи вербальної комунікації (суперечки, дискусії), мета якої полягає захисті власних інтересів і зміні позиції опонента. Застосування сили відбувається щоразу, коли сторони впевнені у своїх силах, тобто в тому, що вони здатні нав'язати опонентові своє рішення

Розрізняють такі форми застосування сили: інформація, досвід спілкування з різними партнерами, соціальний статус парламентаря, офіційні повноваження в прийнятті рішень, репутація, особистісний потенціал. Не слід забувати, що силова стратегія припускає свідоме заподіяння збитків опоненту чи ліквідацію підтримки його третьою стороною; що в будь-який момент переговори можуть зірватися.

Ще один спосіб вирішення конфліктів, де сили супротивників явно нерівні чи позиція однієї зі сторін має переконливіший вигляд, — це відступ. Іноді корисніше відступити з певними втратами, ніж, проявляючи непоступливість, утратити все. Вміння своєчасно поступитися є ознакою високої культури конфліктної поведінки більшості підприємств України [7].

Слід зазначити, переговори це не просто сукупність методів врегулювання конфлікту взагалі і трудового конфлікту зокрема. Переговори слід розглядати як комплексне явище: переговори це процес спілкування щодо спільного вирішення проблеми та задоволення потреб суб'єктів, взаємних інтересів сторін. У процесі переговорів здійснюється пізнання і узгодження інтересів суб'єктів, формується емоційний настрій, визначаються і розробляються самі способи реалізації цих інтересів.

Важливість розуміння використання переговорів, як засоби запобігання та вирішення протиріч і конфліктів полягає в тому, що такий підхід сприяє збереженню стану мирного взаємодії між протиборчими сторонами. Це говорить про необхідність пошуку шляхів вирішення проблеми до того, коли вжиті силові дії однієї зі сторін (або всіма сторонами, втягнутими в стан протиборства) для досягнення своїх цілей, унеможливлять мирне співробітництво. Орієнтація на переговори, як спосіб запобігання конфлікту є чинником стримування від конфліктних дій [8].

Висновки. Отже, завданням держави є формування своїх взаємин з підприємствами, орієнтуючись на попередження конфліктів. Для цього необхідним є дотримання політики переговорів з використанням практики узгодження конфліктів за участі професійних конфліктологів.

Трудові конфлікти можуть або сприяти збереженню існуючої соціально-економічної системи, або сприяти її руйнуванню. У соціальній напруженості виражається потреба у відновленні, зміні існуючої життєдіяльності, і конфлікт стає

засобом такої зміни. Тому необхідно активізувати дослідження в такій галузі соціологічних, політологічних, психологічних, культурологічних знань, як конфліктологія.

Перспективи подальших досліджень: перспективою подальших досліджень є подальший аналіз теоретичних і практичних рекомендацій щодо попередження соціально-трудових конфліктів в суспільстві та розроблення ефективних заходів задля їх вирішення.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлач, А.І., & Кондрюкова В.В. (2007). *Конфліктологія: Навчальний посібник для дистанційного навчання.* Університет «Україна».
2. Chen, G-M. (2012). Cross-Cultural Conflict Management in an Age of Globalisation. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities.* 20(4).
3. Darendorf, R. (1965). *Class and Class Conflict in Industrial Society.* Stanford: Stanford Univ. Press.
4. Coser, L.(1956). *The Functions of Social Conflict.* New York: The Free Press.
5. Ємельяненко, Л.М., & Петюх, В.М., & Торгова, Л.В., & Гриненко, А.М. (2003). *Конфліктологія : навч. посіб.* КНЕУ.
6. Панов, М.І. & Герасіна, Л.М. (2002). *Конфліктологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. юрид. спец.* Національна юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого.
7. Ємельяненко, Л.М., Петюх, В.М., Торгова, Л.М., & Гриненко, А.М. (2005). *Конфліктологія: навчальний посібник.* Київський нац. економ. ун-т.
8. Нагаєв, В.М. (2004). *Конфліктологія: курс лекцій: (модульний варіант): Навч. посібник для вузів.* Харківський нац. аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. Центр навчальної літератури.

Дмитро НАЗАРЕНКО, здобувач вищої освіти
e-mail: nazarenko.dmitry@gmail.com ORCID: 0009-0009-4628-6423
Міжнародний Європейський університет, м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНЕ СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Ключові слова: *стратегічне управління, інноваційна стратегія, цифрова модернізація, Індустрія 4.0, інфраструктура.*

Вступ. Розвиток інноваційної діяльності для України є ключовим умовою в контексті нових глобальних технологічних трансформацій. Україна посідає 47 місце серед 129 країн за Global Innovation Index 2019. Цей індекс піддається статистичній перевірці Спільним дослідницьким центром Європейської комісії. Оцінка базується на понад 80 параметрах, включаючи кількість заявок на права інтелектуальної власності, розроблені мобільні додатки, науково-технічні публікації та витрати на освіту [1]. Метою нашого дослідження є виявлення переваг української економіки та інвестиційного клімату країни.

Інноваційна діяльність є ключем до конкурентоспроможності країни на міжнародній арені. Кожна держава має свої унікальні особливості, слабкі та сильні сторони, і, отже, не існує єдиної інноваційної стратегії, що підходила б усім. Вибір державної стратегії залежить від багатьох факторів. Українська економіка знаходиться в складній ситуації через агресивну політику Російської Федерації, анексію Криму та військові дії на сході країни. Недоліки ринкової інфраструктури, застаріла галузева структура виробництва та дефіцит фінансових ресурсів свідчать про наявність проблем у стратегічному управлінні і гальмують інноваційний розвиток вітчизняних підприємств.

Однак існують загальні принципи розробки інноваційних стратегій та виконання стратегічного управління інноваціями в умовах невпевненості. Процес стратегічного управління інноваціями включає такі етапи: стратегічне планування інновацій (аналіз ситуації, розробка стратегій), реалізація стратегій та стратегічний

контроль. Інтеграція цих етапів створює систему стратегічного інноваційного менеджменту, що дозволяє впливати на всі аспекти вирішення стратегічних завдань.

Для розвитку інноваційної економіки, цифрової модернізації та трансформації держава повинна виконувати декілька ролей одночасно: лідера та експериментатора; регулятора і захисника; популяризатора.

Мета. Мета роботи полягає у визначенні головних проблем вибору державної інноваційної стратегії в умовах нестабільного середовища і перешкод для створення сприятливого інвестиційного клімату, враховуючи культурні і економічні аспекти.

Результати. Нині у провідних країнах світу головним трендом є впровадження Індустрії 4.0, що є четвертою промисловою революцією [2]. Вона характеризується повністю автоматизованим виробництвом, де керування всіма процесами здійснюється в режимі реального часу з урахуванням зовнішніх умов; кіберфізичними системами, які створюють віртуальні копії фізичних об’єктів, контролюють фізичні процеси і приймають децентралізовані рішення, здатні об’єднуватись в одну мережу, взаємодіяти в режимі реального часу, самоналагоджуватись і самонавчатися; інтернет-технологіями, які забезпечують комунікацію між персоналом і машинами. Останнім часом масова цифрова трансформація виробничих підприємств стала головним трендом у всіх розвинених країнах світу протягом останніх п’яти років. Якщо раніше цифрові технології були доповненням до виробничих, то сьогодні вони стають одним з ключових факторів конкурентоспроможності та призводять до зміни бізнес-моделей.

Багато країн Європи мають державні програми Індустрії 4.0, які базуються на існуючих загальнопромислових, експортно-інтеграційних, інноваційних та кластерних програмах розвитку. В Україні також розроблено проект національної стратегії Індустрії 4.0, що вийшов у грудні 2018 року [3]. Зараз цей проект розглядається в Кабінеті Міністрів України. Також у січні 2018 року була затверджена Концепція розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки [3], яка фактично є єдиним діючим стратегічним документом, що визначає заходи для переходу до Індустрії 4.0. Незважаючи на те, що концепція сконцентрована переважно на цифровій трансформації економіки, вона є важливою для підвищення готовності країни до четвертої промислової революції.

На сьогодні Україна відстає від розвинених країн у рівні автоматизації виробництва на більше, ніж на десятиліття. Найбільшою проблемою не є висока вартість технологій, а відставання в їх використанні в промисловості. На великих підприємствах все ще існує консервативний і застарілий підхід до господарювання, а існуюча інфраструктура технологій стикається з обмеженнями, такими як якість доріг, низька швидкість Інтернету та застаріле обладнання. Держава повинна стати партнером і активно підтримувати інновації, створюючи сприятливі умови для інвесторів, таких як технологічні та індустріальні парки, різноманітні преференції тощо.

Україні, безумовно, потрібно рахуватися, перш за все, з власними ресурсами, проте іноземні інвестиції також відіграють важливу роль у розвитку економіки, оскільки вітчизняний науково-господарський комплекс має достатній науковий і технічний потенціал.

Успіх четвертої промислової революції залежить від двох чинників: відправної точки і фінансування. Саме ті, хто може здійснити перехід до нових технологічних стандартів, повинні подбати про це. Головні переваги від переходу до нового технологічного виробництва отримують ті підприємства, корпорації та держави, які готові до нових викликів. Тому влада має бути зацікавлена в реформуванні системи та виробництва на державних підприємствах.

Розуміння переваг після впровадження Індустрії 4.0 в національну економіку є важливим перед прийняттям рішення. Наприклад, за оцінками консалтингової компанії Roland Berger, економіка ЄС може втратити до 605 млрд. доларів у найближчі роки, якщо ігнорувати вимоги четвертої промислової революції, але при їх виконанні потенційний прибуток може досягти 1,25 трильйонів доларів [4].

На підготовку бази для запуску процесу впровадження Індустрії 4.0 урядом Німеччини вже було витрачено 200 млн. євро, ще 300 млн. надав бізнес. Передбачалося, що в подальшому бізнес буде працювати за цією програмою самостійно, і до 2020 року в технології, що відносяться до Індустрії 4.0, щорічно буде інвестуватися 30-40 млрд. євро. В цілому європейські інвестиції можуть скласти 140 млрд. євро на рік [5].

Інвестиційні ресурси дозволяють впроваджувати передові технології, новітню техніку, інноваційні форми організації праці та управління виробництвом. Ці нововведення допомагають підприємствам виходити з кризових ситуацій та забезпечувати високу конкурентоспроможність своєї продукції [6].

Взаємозв'язок комплексного державного стратегічного управління в інвестиційній сфері та ефективність економічного розвитку досі не визначений належним чином, що може бути викликане відсутністю чіткої концепції державної інвестиційної політики.

Інвестиційна привабливість значною мірою залежить від державної політики та гарантій, які держава може і повинна надавати інвесторам. На сьогодні в Україні інвестиційна діяльність регулюється такими нормативно-правовими актами, як Закони «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інститути спільного інвестування», а також Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну діяльність за участю іноземного інвестора» та інші [7].

Україна на міжнародній арені вважається країною з високими ризиками, що значно ускладнює притягнення інвестицій. Помітними перешкодами для інвесторів є відсутність гарантій прав власності, нестабільне податкове законодавство, значний рівень корупції і валютні обмеження.

Висновки. Підводячи підсумки даного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Привертання іноземних інвестицій до економіки України залишається однією з ключових проблем у реформуванні економіки. Для запобігання негативних моментів цей процес потребує розробки регулюючого механізму, який зробить іноземне інвестування взаємовигідним.
2. Іноземні інвестиції можуть бути джерелом не лише капіталу, але й нових технологій, навиків управління та систем маркетингу. Ці ресурси стимулюють конкуренцію, інновації та нагромадження капіталу, що сприяє створенню робочих місць та забезпечує економічне зростання.

3. Для створення сприятливого інвестиційного клімату та організованого процесу цифровізації дуже важливе створення інноваційної екосистеми, розробка дорожніх карт цифрової трансформації для різних галузей та удосконалення законодавства.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому пропонується проводити дослідження за наступними напрямами: створення стабільної правової бази, фінансування інновацій, розвиток науки та освіти, створення інноваційної інфраструктури, залучення іноземних інвестицій та технологій.

Конфлікт інтересів. У даному дослідженні конфлікт інтересів не спостерігається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Innovation Index [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator.
2. Національна стратегія Індустрії 4.0, АППАУ [Електронний ресурс] Режим доступу: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-
3. ekonomikoyu.html#6-2-6.
4. Урядовий портал. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-
5. koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-tasuspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi.
6. Roland Berger GmbH. The digital transformation industry [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.rolandberger.com/ru/Media/The-digital-
7. transformation-could-add-EUR-1.25-trillion-to-Europe’s-industrial-va.html.
8. Industry 4.0 – Opportunities and Challenges of the Industrial Internet [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.pwc.nl/en/assets/documents/pwc-industrie-4-0.pdf.
9. Інвестиційний менеджмент: курс лекцій / О.І. Гуторов / Харк. нац. аграр. ун-т. – Харків. – 2014. – 203 с.
10. Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws.

Наталія НАУМЕНКО, канд. екон. наук, доцент
e-mail: naumenko.ns@gmail.com ORCID: 0000-0002-1327-0398
ДВНЗ «Волинський національний університет імені Лесі Українки»,
м. Луцьк, Україна
Мирослава КУЛАКОВСЬКА, здобувачка вищої освіти
ДВНЗ «Київський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Київ, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕГКОПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ ІЗ ВИРОБНИЦВА ДИТЯЧОГО ОДЯГУ

Ключові слова: *національна галузь з виробництва дитячого одягу, одяг для дітей і підлітків, бренд-менеджмент в формуванні торговельної марки, інновації в галузі продажу дитячого одягу.*

Вступ. Останні десять років для української галузі у виробництві одягу для дітей і підлітків, навряд чи можна назвати легкими. Починаю чи з 2014 року Україна втратила значний ринок збуту власної продукції. У 2014 році українські виробники втратили важливий ринок збуту – Росію. Головною проблемою стало збереження робочих місць саме в цій галузі. Виробникам варто було виходити на європейський ринок, і з’явилися перші фахівці-баєри з відповідним досвідом покупок і розповсюдженням зарубіжних товарів дитячого асортименту в Україні.

Мета. В наслідок того, що даний ринок є висококонкурентим, ознайомлення із особливостями запуску даного виду бізнесу, слід вважати необхідними та перспективним. Розгляд поточного процесу від розробки ідеї через моделювання дитячого одягу із подальшим просуванням різноманітного асортименту національного швейного виробництва має стати в нагоді з позиції відновлення національної економіки та закріпленні на міжнародних спеціалізованих ринках дитячих товарів.

Результати. Більша частина українських компаній із пошиття дитячого одягу професійний відлік своєї діяльності розпочинає з кінця 90-х років минулого століття.

Такі підприємства часто розпочинали свою діяльність із трьох-чотирьох спеціалістів. Поступово виробництво розросталося і формувалися наступні виробничі одиниці: конструкторський цех та розкрійний цехи та виробничий цех з пошиття самого одягу. Закупівля і впровадження високотехнологічного обладнання дозволяє контролювати якість на кожному етапі виробництва. Якісне виробництво не можливе без залучення спеціалізованих розкрійних машин, адже за останні тридцять років технології розкрійного виробництва стали виключно комп'ютеризовані. Спеціаліст, що працює з таким устаткуванням проходить відповідне навчання. Лідерами у виробництві таких машин є Німеччина, США, Великобританія і безперечно Китай. Так, наприклад стаціонарна стрічкова розкрійна машина Hoffman HF-200T/1100, призначена для викроювання деталей з частин настилу, попередньо розрізаного пересувними розкрійні машинами. Використання такого обладнання дозволяє досягти високої точності крою. Якісне виробництво – це насамперед якісне виробниче устаткування, на зразок YAMATO CF 230. Плоскошовна машина ланцюгового стібка типу «інтерлок». Висока продуктивність і надійність промислової техніки YAMATO визнана у всьому світі. Виробник не повинен економити на закупівлі такого обладнання. Часто таке обладнання купується у лізинг.

Все це в кінцевому варіанті дає плідні результати. Так, дитячний трикотаж від національного виробника «ТМ Татошка» виготовляється на сучасних швейних та розкрійних машинах, що гарантує актуальний фасон та бездоганні акуратні шви. Особлива увагу кожній деталі, щоб кінцевий продукт приніс максимальне задоволення малюку та його батькам. Не варто забувати про міжнародні сертифікаційні вимоги щодо технологій виробництва подібного продукту, регламентованих як угодами ГАТТ/СОТ так і відповідними Рекомендаціями Європейського Союзу. Процес створення включає три етапи: ескізування (виконується в конструкторському цеху), розкрій тканин (в розкрійному цеху) та пошив (в швейному цеху). У кожен виріб дитячого одягу вкладено стільки зусиль та майстерності, що він безсумнівно здобуває визнання як у малечі, так і у їхніх батьків.

На початковому етапі виробництва дизайнери продумують фасон виробу, щоб він був максимально зручним та комфортним. Також враховуються останні тенденції

моди, адже батьки хлопчаків та дівчаток прагнуть того, щоб їх діти мали сучасний та стильний вигляд.

На другому етапі закрійниці (в більшості випадків це жінки) роблять заготовки для майбутніх виробів, ретельно заміряючи та перевіряючи кожну деталь.

Останнім етапом є пошив одягу на сучасних машинках останнього покоління, що гарантує бездоганну якість швів та високу продуктивність. Колись, те що починалося із 500-та одиниць у місяць в кінці 90-х минулого століття з невеликого швейного виробництва, нині підприємство щомісячно випускає 100 тисяч одиниць готового одягу.

Будь-яке високотехнологічне виробництво, напряму залежить від сировини, що постачається. Тканини і фурнітуру українські швейні підприємства отримують від найбільших світових постачальників з Європи та Туреччини. Проте, окрему частку в імпорті сировини для виготовлення кінцевого продукту займають товари з Китаю. Це не зовсім відповідає розумінню «українського бренду», проте Китай є найбільшим світовим постачальником тканин та фурнітури різної якості залежно від потреб «гаманця» імпортера.

Але, в більшості випадків, імпортовані матеріали мають всі необхідні сертифікати якості і відомі світовою надійністю, безпечністю, міцністю та довговічністю.

Одяг для дітей під брендом «ТМ Татошка» є популярним у будь-яку пору року і завжди лідирує в топі продажів. Він не спричиняє алергічних реакцій чи подразнень на ніжній дитячій шкірі, не вимагає складного догляду, зберігає свій привабливий вигляд навіть після тривалого використання та прань, дуже зручний та стильний. Його популярність підтверджується зростанням кількості клієнтів щороку, серед яких є такі великі компанії як «Garnamama», «ModnaKasta», «Gladys», «Podyshka.ua» та «Епіцентр».

Трендом останніх років стало виготовлення на замовлення бейбі-бокси для новонароджених [1].

Серед проблемних питань, що постають перед торговими брендами слід відзначити не повне відображення асортименту продукції під час її продажу онлайн. Створення веб-контенту вимагає якісних фотографій і відповідного опису продукції,

що презентується. Цей бізнес вимагає значних фінансових та часових вкладень, перш за все, в побудову і підтримку потужної онлайн платформи. Надалі автоматизація процесу дозволяє постійно вносити необхідні зміни в формування асортименту і ціноутворення.

Система продажу дитячого одягу в інтернеті активно почала розвиватися після 2020 року. Особливо цьому посприяла світова пандемія Covid-19. Адже саме в цей період світове виробництво було призупинене, а логістичні ланцюги частково «заморожені». Постачальники не мали змоги відправляти товар з країн Азії та Європи оптово-роздрібним споживачам. Виграли ті продавці, хто вчасно розробив інтернет-сайти із зразками своєї продукції та мав відповідні запаси. Середній термін «розкрутки» саме такого бізнесу по продажу дитячого та підліткового одягу сягає п’яти років. Цей бізнес напряму залежить від цифрових технологій, в протилежному випадку будуть зруйновані всі налагоджені торговельні ланцюги.

Будь-який зразок представленого на сайті товару повинен бути привабливим для покупки. Особливо на це звертають увагу молоді матусі. Але для цього представлена інформація про товар має бути повною.

Окрім того, слід пам’ятати, що при опануванні нових ринків, найперші труднощі з якими зустрічаються виробничо-торгівельні фірми з інших країн – це перевага національного виробника над іноземним. Країни з високим економічним потенціалом завжди спонукають власних громадян підтримувати національне виробництво, а вже потім віддавати перевагу імпорту, особливо якщо національний продукт нічим не поступається іноземному, а часто-густо його перевищує за технологічними та без пековими стандартами якості.

Українцям, навпаки притаманне негативне ставлення до товарів національного виробництва. Особливо останні тридцять років це стосується різноманітної продукції, що випускає національна легка промисловість. Але часто те, що вироблено в країнах пострадянського простору є якіснішим ніж масові китайський чи турецький одяг повсякденного вжитку. Українські вироби виграють у співвідношенні ціна/якість на європейських ринках, відчутна економія на транспортуванні. Разом із тим європейці дуже консервативні у своїх уподобаннях щодо дитячого одягу, тому входження на

ринок часто потребує розробки цілих колекцій саме для споживчих уподобань покупців різних країн, різних фінансових можливостей європейців.

Найбільшими споживачами українського дитячого одягу є Чехія, країни Балтії та Словаччина. Крім того, українські товари продаються в Румунії, Болгарії, Греції, Швеції та Норвегії. Український дитячий одяг присутній на ринку США, де існує співпраця з маркетплейсами та мережами офлайн-магазинів. Окремо стоять такі країни, як Німеччина, Велика Британія та Франція. Адже саме ці країни є лідерами серед продажу дитячого одягу на території ЄС та ЄАВТ.

Велике значенням має аналіз відгуків покупців та кількість повернень в тих магазинах де виставлений український товар. Саме це спонукатиме до подальшої співпраці європейських продавців із українськими виробниками. Цей період знайомства займає до трьох місяців, позитивні відгуки іноземних споживачів дають поштовх до подальшої обопільної співпраці між країнами.

Прискоренню логістики сприяє налагодження взаємних поставок поштовими службами різних країн. Особливо це стосується роздрібних поставок Серед українських відправників слід відзначити «Нову пошту Global» та «Mistexpress», які дозволяють відстежувати через онлайн-трекінг транспортування вантажу цими компаніями до країн не лише ЄС [2].

Слід пам’ятати, що сировина, фурнітура оплата логістичних замовлень напряму залежить від курсу валют. Вартість української продукції суттєво зросла під час війни.

В подальшому українські виробники одягу повинні масштабувати свій вихід на нові ринки. Не цуратися використовувати досвід тих фірм, які вже пройшли цей шлях, застосовувати при можливості франшизу. В світ повинно бути сприйняття українських брендів одягу, як якісних, конкурентоспроможних і придатних до носіння для різних верств з різними фінансовими можливостями.

Висновки. Для торговельних брендів, що лише починають свій шлях у виробництві і продажі дитячого одягу, варто знати наступне:

- слід почати зі здобуття популярності на внутрішньому українському ринку перед тим, як пробувати виходити на ринки Європейського Союзу. Це дозволить

отримати визнання серед споживачів та збільшити впевненість у своїх можливостях, а також сприятиме формуванню масштабних планів на майбутнє;ї

- вихід на європейські ринки вимагає стійкої бізнес-моделі (чого дуже часто не вистачає не лише українським, а і виробникам з інших країн), великих амбіцій і вірі в успіх. Якщо подібний продукт вже успішно продається на внутрішньому ринку, це може свідчити про його якість і конкурентоспроможність, а отже, для цього не обов'язково самостійно пробивати шлях до Європи;

- краще довіритися досвіду та підтримці фахівців, таких як логістичні партнери або компанії, які вже успішно працюють на європейських ринках. Це допоможе уникнути втрат часу та ресурсів, що можуть бути витрачені на самостійне навчання або вирішення проблем, пов'язаних з виходом на нові ринки, останнє дозволить сконцентруватися на основній меті – виробництві якісного та популярного продукту.

Перспективи подальших досліджень. Актуальність обраної теми є на часі після закінчення активної фази бойових дій перед українською економікою постане питання відновлення, залучення інвестицій в різні сектори економіки. Легка промисловість не може залишитись осторонь цього процесу, адже Україна має дешеву робочу силу, яка якісно виробляє конкурентоспроможну продукцію, яка поступово закріплюється на світовому ринку. Це має стати привабливим фактором для інвестування в українські швейні бренди, у формування національної франшизи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виробництво дитячого одягу. Все про фабрику Татошка. URL: https://tatoshka.com.ua/about-production/ (дата звернення 30.04.2024).
2. Гончаренко Т. Європейські мами одягають дітей в українській одяг. Як компанія «Garnamama» вийшла на ринок ЄС. (11.12.2020). *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/11/668986/ (дата звернення 30.04.2024).

Василь НОСЕВИЧ, здобувач вищої освіти
e-mail: sergeynosevich@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ АГЕНТСТВОМ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ

Ключові слова: *економіка, організація, інновації, аналітика, автоматизація, клієнтський сервіс, маркетинг.*

Вступ. У сучасних умовах швидкого розвитку технологій та постійних змін у бізнес-середовищі, агентства нерухомості стикаються з необхідністю постійного вдосконалення своєї діяльності для забезпечення конкурентоспроможності та успіху на ринку. Інноваційні підходи до управління стають важливим інструментом для досягнення цих цілей. Використання новаторських методів та стратегій може сприяти підвищенню ефективності роботи агентств нерухомості, оптимізації процесів та збільшенню задоволеності клієнтів.

На сьогоднішній день, з розвитком цифрових технологій та зростанням конкуренції на ринку нерухомості, агентства стикаються з новими викликами та можливостями. Інноваційні підходи до управління можуть допомогти агентствам адаптуватися до змін, впроваджувати нові технології, підвищувати якість обслуговування клієнтів та забезпечувати стабільний розвиток у складних умовах сучасного ринку нерухомості. Таким чином, вивчення інноваційних підходів до управління агентствами нерухомості має велике значення для розвитку цієї галузі та підвищення її конкурентоспроможності.

Мета. Визначити інноваційні підходи до управління агентством нерухомості в умовах сучасного ринку.

Результати. Для того, щоб глибше зрозуміти ринок нерухомості в Україні, спочатку необхідно дати визначення терміну "нерухомість".

У найпростішому розумінні нерухомість – це земельна ділянка та всі об’єкти нерухомості, що знаходяться на ній та під нею, утворюючи, по суті, конус, який простягається від центру Землі до космосу. Хоча це тлумачення може здатися вичерпним, важливо зазначити, що кожна країна має власне юридичне визначення нерухомості. Наприклад, Цивільний кодекс Німеччини визначає нерухомість як таку, що включає земельні ділянки та їх складові частини, речі, пов’язані з ґрунтом, будівлі та продукти землі, коли вони пов’язані з ґрунтом, а також насіння, рослини та насадження [1].

Цивільний кодекс України дає наступне визначення нерухомості: нерухоме майно – земельні ділянки, а також об’єкти, розташовані на цих ділянках, які переміщуються без їх знецінення та без зміни їх призначення [2].

Наступним поняттям розглянемо ринок нерухомості – це складна мережа взаємопов’язаних ринкових механізмів, які сприяють створенню, передачі, експлуатації та фінансуванню нерухомості. Він охоплює низку операцій, пов’язаних з нерухомістю, таких як купівля, продаж, іпотека та оренда нерухомості [1].

З переходом економіки України до ринкових відносин виник і розвивається ринок нерухомості, який базується переважно на купівлі-продажу прав власності. Основною ознакою ринку нерухомості є економічні відносини, що регулюють передачу прав власності та пов’язаних з ними інтересів від продавця до покупця безпосередньо або через посередників. У цьому полягає головна особливість ринку нерухомості. Цей ринок функціонує у визначеній географічній зоні, де динаміка попиту і пропозиції визначає ціни і розподіл площ конкуруючих варіантів нерухомості [1].

Ця географічна територія розглядається як замкнутий простір, що складається з системи просторового розташування об’єктів нерухомості, таких як міста і населені пункти. Основними функціями ринку нерухомості є створення, функціонування та обмін правами на нерухомість.

Інноваційні підходи до управління нерухомістю на сучасному ринку включають низку стратегій і технологічних рішень, спрямованих на підвищення ефективності, конкурентоспроможності та покращення клієнтського досвіду.

Пропонуємо розглянути найефективніші, враховуючи статистику та досвід багатьох агенцій нерухомості.

Перший підхід – використання штучного інтелекту (ШІ). Застосування систем ШІ необхідна для аналізу ринкових даних, прогнозування цін на нерухомість, автоматизації документообігу та взаємодії з клієнтами. ШІ може допомогти приймати більш обґрунтовані та ефективні рішення; системи ШІ також можуть використовуватися в секторі нерухомості для покращення клієнтського досвіду [3].

Наступний підхід – віртуальна і змішана реальність - використання технологій віртуальної і змішаної реальності для дистанційного перегляду об’єктів нерухомості дозволяє клієнтам переглядати об’єкти без подорожей і додаткових витрат.

До інших підходів слід віднести застосування технології блокчейн, що забезпечує безпеку та автентичність операцій з нерухомістю, а також спрощує процес передачі власності та управління контрактами; розробку мобільних додатків та онлайн-платформ, які дозволяють клієнтам швидко і легко шукати, переглядати і купувати нерухомість, а також отримувати доступ до інформації про ринок нерухомості; використання аналітики даних для виявлення та аналізу ключових тенденцій на ринку нерухомості, прогнозування попиту та пропозиції, а також надання персоналізованих пропозицій клієнтам; врахування екологічних аспектів будівництва та управління нерухомістю, включаючи енергоефективність, відновлювані джерела енергії та зелені технології [3].

Такі інноваційні підходи можуть допомогти агентствам нерухомості підвищити ефективність, залучити нових клієнтів та підвищити задоволеність і лояльність існуючих клієнтів.

Висновки. Аналізуючи інноваційні підходи до управління агентством нерухомості в умовах сучасного ринку, можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, інновації є ключовим елементом для підтримання конкурентоспроможності та розвитку агентств нерухомості у сучасному бізнес-середовищі. Новаторські стратегії та технології дозволяють агентствам ефективно відповідати на зміни на ринку та вимоги клієнтів.

По-друге, успішна імплементація інноваційних підходів потребує глибокого розуміння специфіки ринку нерухомості та потреб клієнтів. Агентства повинні

активно вивчати нові технології, аналізувати тренди та впроваджувати передові практики для досягнення успіху.

Нарешті, важливою складовою інноваційного управління є постійне вдосконалення процесів та комунікації усередині агентства. Спільна робота команди, обмін досвідом та постійний пошук нових ідей дозволяють забезпечити стабільний розвиток та високу якість обслуговування клієнтів.

Перспективи подальших досліджень. До перспектив подальших досліджень у галузі інноваційних підходів до управління агентством нерухомості слід віднести розробку та впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій, які покращують процеси обробки даних, аналізу ринку та взаємодії з клієнтами; дослідження ефективності різних стратегій маркетингу та продажу нерухомості в онлайн та офлайн середовищах, включаючи використання соціальних медіа, віртуальних турів тощо; дослідження та прогнозування тенденцій розвитку ринку нерухомості, включаючи зміни в попиті, цінові динаміки, зміни у вимогах клієнтів та конкурентну ситуацію; способи управління ризиками у нерухомісті, включаючи правові аспекти, які впливають на управління агентством та його клієнтами.

Конфлікт інтересів. Впровадження інновацій може потребувати значних інвестицій, що може стати причиною конфлікту між власниками агентства та іншими зацікавленими сторонами, які можуть не бути готові або не мати можливостей виділити достатні ресурси для цього. Крім того робітники агентства нерухомості можуть відчувати опір або неприйняття до впровадження нових інноваційних підходів, які можуть вимагати зміни їхніх традиційних методів роботи або навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панченко Н. С. Аналіз ринку нерухомості. Пошук стратегій інвестування. Київ, 2023. 113 с. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/92bb8677-529e-4ea9-8d35-78a0d7c525cf/content.
2. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
3. Смирнов Ілля. Діджиталізація агентства нерухомості. 2024. URL: https://webcase.com.ua/uk/blog/how-it-can-increase-real-estate-agency-sales-300/

Василь НОСЕВИЧ, здобувач вищої освіти
e-mail: sergeynosevich@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач кафедри економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ В СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГЕНЦІЙ НЕРУХОМОСТІ

Ключові слова: економіка, стратегія, організація, управління, підприємство, маркетинг, ринок нерухомості.

Вступ. Ринок нерухомості є важливою складовою будь-якої національної економіки, оскільки нерухомість є найвагомішим компонентом національного багатства. Розуміння цього ринку в поєднанні з дослідженням і порівнянням інвестиційних стратегій на ньому відкриває безліч можливостей для зростання добробуту за рахунок розумного інвестування.

Незважаючи на притаманну цьому ринку волатильність, він постійно розширюється в довгостроковій перспективі. Тому дуже важливо розуміти основні принципи цього ринку, щоб оптимізувати прибутки від інвестиційних операцій і мінімізувати збитки.

Мета. Дослідити ринок нерухомості та визначити найдієвіші стратегії його розвитку.

Результати. Агенція нерухомості – це комерційна організація, яка надає послуги з професійного оформлення та супроводу всіх операцій з нерухомістю. Таким чином, основна сфера діяльності таких компаній – це безпосередньо операції з нерухомістю. Співробітники допомагають клієнтам орендувати, продавати та купувати житло. Іноді за допомогою посередників відбувається обмін квартир. Є багато специфічних моментів, якими займається агентство з нерухомості. У будь-якому випадку вони допомагають зняти з клієнта частину відповідальності та захищають його від шахраїв. За послуги агентства нерухомості фахівці зазвичай

просять відсоток угоди. Агент може просити і фіксовану оплату, що залежить від особливостей роботи конкретного бюро [1].

У нинішніх економічних умовах мало хто готовий самостійно займатися продажем або купівлею квартир, зважаючи на ризики, пов’язані з цим процесом. Новачки на ринку нерухомості можуть опинитися у вкрай невигідному становищі, потенційно втративши значну частину капіталу від продажу своєї нерухомості. Часто розумніше скористатися послугами фахівця, який, як правило, бере невеликий відсоток від вартості угоди (точний відсоток визначає відповідна компанія). Такий підхід дозволяє покупцям придбати юридично "чисту" квартиру за ринковою ціною без необхідності докладати значних зусиль.

Особливості діяльності агентств нерухомості включають широкий спектр аспектів, що вимагають уваги та експертизи та представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Особливості діяльності агенств нерухомості

Особливість	Її зміст
Посередництво в операціях з нерухомістю	Агентства нерухомості виступають посередниками між покупцями та продавцями, орендарями та орендодавцями. Вони сприяють взаємодії між сторонами угоди та допомагають укладати договори.
Маркетинг нерухомості	Агенції використовують різноманітні маркетингові стратегії, щоб привернути увагу до об’єктів нерухомості, такі як реклама в Інтернеті, газетах, на телебаченні та організація днів відкритих дверей. Це дозволяє клієнтам і сторонам угоди зрозуміти справедливу ціну.
Юридичний супровід	Агенції забезпечують юридичний супровід угод з нерухомістю, гарантуючи, що всі документи та умови відповідають законодавству та захищають інтереси клієнтів.
Розробка стратегій продажу та оренди	Послуга, яку надають агентства нерухомості. Ці стратегії розробляються на основі ринкових умов і потреб клієнтів.
Навчання та професійний розвиток	Послуга, яку надають агентства нерухомості. Багато агентств нерухомості надають своїм працівникам можливості для навчання та професійного розвитку, щоб вони могли краще обслуговувати своїх клієнтів. Одним з основних принципів роботи агентств нерухомості є надання якісних послуг і підтримки клієнтам, що включає в себе визначення та задоволення їхніх потреб і запитів.

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Вищезазначені особливості ставлять складну та відповідальну роль перед агентствами нерухомості, які повинні володіти значним рівнем експертизи, глибоким розумінням законодавства та ринкових тенденцій, щоб вести успішний бізнес.

Стратегічне управління організацією в бізнес-секторі, включаючи агентства нерухомості, характеризується низкою особливостей. По-перше, стратегічне управління агентством нерухомості передбачає розробку сильного бренду та реалізацію чіткої стратегії позиціонування на ринку. Це сприяє залученню клієнтів і підвищенню конкурентоспроможності [2].

По-друге, розвиток відносин з клієнтами є фундаментальним аспектом стратегічного управління в секторі нерухомості. Це передбачає активне залучення нових клієнтів, а також утримання та задоволення потреб існуючих клієнтів.

Впровадження сучасних технологій та інновацій у діяльність агентства нерухомості може підвищити ефективність, покращити якість обслуговування та забезпечити конкурентну перевагу. Це можуть бути навчальні програми, наставництво, заохочення та інші ініціативи.

Ефективний фінансовий менеджмент є ключовим аспектом стратегічного управління агентством нерухомості. Це включає бюджетування, фінансовий аналіз і планування.

Розвиток нових ринків і послуг є важливим аспектом стратегічного управління. Це передбачає постійне виявлення нових можливостей для розвитку та розширення бізнесу, які можуть включати розширення географічного покриття, розробку нових послуг або сегментів ринку [2].

Загалом, стратегічне управління агентством нерухомості передбачає комплексний підхід до розвитку бізнесу з акцентом на досягненні конкурентних переваг і задоволенні потреб клієнтів.

Висновки. Проаналізувавши вище сказане можна дійти висновку, що для організації успішної підприємницької діяльності у сфері ринку нерухомості необхідно проявити професійний підхід до всіх аспектів діяльності, включаючи посередництво, маркетинг, юридичний супровід та відносини з клієнтами; розуміти ринок та конкурентне середовище; використовувати інноваційні технології та

стратегії маркетингу; зосередитися на задоволенні потреб і вимог клієнтів; розвивати персонал професійно та ефективно управляти ресурсами підприємства.

Формулювання прозорої стратегії розвитку та далекоглядне планування на майбутнє допоможе агентству нерухомості досягти поставлених цілей і зберегти конкурентну перевагу.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень у цій темі включають дослідження впливу стратегічного управління на ефективність діяльності агентств нерухомості, зокрема аналіз його впливу на фінансові показники, ринкову позицію, репутацію та конкурентоспроможність. Також можуть бути вивчені стратегічні інструменти та методи, що застосовуються агентствами нерухомості для досягнення своїх цілей, включаючи розвиток бренду, маркетингові стратегії, стратегії ціноутворення та позиціонування на ринку. Додатково, можна дослідити вплив зовнішніх чинників, таких як економічні, соціальні та політичні тенденції, на стратегічне управління агентствами нерухомості та розробку їх стратегій. Крім того, можна провести порівняльний аналіз стратегічного управління в агентствах нерухомості в різних країнах або регіонах для виявлення спільних підходів та відмінностей.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів у сфері ринку нерухомості може виникнути, коли агентство нерухомості, що представляє продавця, намагається максимізувати прибуток від угоди, в той час як його обов’язок діяти в найкращих інтересах клієнта може суперечити його обов’язку діяти в найкращих інтересах клієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агенції нерухомості: в чому полягає робота та чому вони важливі. 2024. URL: https://www.0472.ua/list/461965.
2. Панченко Н. С. Аналіз ринку нерухомості. Пошук стратегій інвестування. Київ, 2023. 113 с. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/92bb8677-529e 4ea9-8d35-78a0d7c525cf/content.

Ганна НЯМЕЩУК, д-р екон. наук, доцент
e-mail: a.nyameshchuk@gmail.com ORCID: 0000-0003-3199-8988
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЕФЕКТИВНОМУ САМОМЕНЕДЖМЕНТІ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Ключові слова: *менеджмент, самоменеджмент, інтелект, емоційний інтелект, емпатія, молодь, Україна.*

Вступ. Поняття емоційного інтелекту було визначено ще у 1990-х рр. журналістом Д. Гоулменом (*Goleman, 1996*). Згодом, результати наукових досліджень виявили пріоритетність емоційного інтелекту перед звичайним IQ (*Goleman, 1996*). На сьогодні, цей напрям досліджень поглиблюється: книга Д. Гоулмена побачила вже 25 перевидання та переклад на багато мов світу, а її основні тези співпадають із результатами пошукувань видання The Guardian (*Busch & Oakley, 2017*). Якщо дослідження The Guardian групи біржевих брокерів у 2010 р. продемонструвало, що успішніші фахівці визнають наявність безпосереднього зв'язку між своїми емоціями й ступенем вірності прийнятих рішень та замислювалися над необхідністю їх опанування, то у 2022 р. практика введення у команду провідних хедж-фондів і фінансових компаній «спеціалістів з психології» вже стала звичайною (*Mlodinov, 2022*). Спираючись на ці результати, автор констатує актуальність обраної тематики.

Мета. Метою пропонованого дослідження є виявлення ролі емоційного інтелекту в системі ефективного самоменеджменту молоді України з урахуванням специфіки умов виховання молоді України періоду військового стану.

Результати. В ході Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) за 2023-й рік було заміряно такі соціально-емоційні навички учнівства віком 10 і 15 років: виконання завдань (наполегливість, відповідальність, самоконтроль, мотивація досягати); регуляції емоцій (стресостійкість, контроль над емоціями, оптимізм); взаємодії з іншими (впевненість у собі, товариськість, енергійність); широти кругозору (допитливість, креативність, толерантність); залученості

(співпереживання, довіра) (*ДоСЕН-2023, 2024*). При цьому, українські дівчата продемонстрували менш розвинені (порівняно із середнім показником по 15 іншим країнам виборки дослідження) навички стресостійкості і контролю над емоціями, а хлопці – співпереживання (емпатії), толерантності та мотивації досягати встановлених цілей. Досліджуваний перелік навичок, на думку автора, відповідає результатам навчання здобувачів освіти за дисципліною «Самоменеджмент». Крім того, виявлена менша ступінь розвинутості певних навичок серед української учнівської молоді створила передумови для проведення їх авторського дослідження серед українського студентства.

Автором було розроблено 5 ситуацій, що могли провокувати ті чи інші емоції в учасників.

Ситуація 1. Ваш бос поїхав у тривале відрядження (на 2 місяці). Як виконуючого обов'язки, він залишив Вашу молоду колежанку, яка працює у компанії лише 5 місяців.

Ситуація 2. У Вашого сусіда зверху, який є людиною з обмеженими фізичними можливостями, прорвало трубу водопостачання. Через це затопленою опинилася Ваша квартира.

Ситуація 3. Гуляючи вулицями міста Ви бачите людину, що лежить обабіч дороги без руху й ознак життя.

Ситуація 4. Під час Вашого першого побачення із коханою людиною Вам телефонує бос і вимагає терміново приїхати на робоче місце для усунення недоліків Вашої роботи (не відмикається електронний замок, який Ви налаштовували).

Ситуація 5. Вам хронічно не вистачає часу. Ви не маєте можливості спілкуватися із друзями. Ваші рідні скаржаться на Вашу часту відсутність. Ви розумієте, що у Вашому житті щось негаразд.

Розроблені ситуації було запропоновано до розгляду студентам Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, що вивчають дисципліну вільного вибору здобувачів «Самоменеджмент» (здобувачі навчаються на 2 – 4 курсах денного відділення, представляють факультети економіки, прикладної математики, фізико-технічний факультет) із пропозицією подальшого обговорення. Загальна чисельність здобувачів освіти становила 49 осіб. Завдання мало таке формулювання: «Будь ласка,

опишіть свою реакцію (емоційну і поведінкову) на запропоновані гіпотетичні ситуації. Визначте ймовірні сценарії подальшого розгортання подій (принаймні, 3 шт.)».

Результати проведеного дослідження виявили наступне:

- здобувачі освіти жіночої статі охочіше долучалися до обговорення, ніж чоловічої статі;
- здобувачі освіти жіночої статі, що навчаються на факультеті економіки, частіше висловлювали толерантність до героїні Ситуації 1, ніж представники інших факультетів. Здобувачі чоловічої статі намагалися відшукати приховані причини розглянутої ситуації та висловлювали недовіру;
- усі здобувачі висловлювали емпатію до героя Ситуації 2 і не відчували особистої злості або роздратованості;
- усі здобувачі освіти висловили намір поцікавитись станом героя Ситуації 3, зауваживши, що байдужість в цьому випадку може призвести до літального розв'язку;
- здобувачі освіти жіночої статі продемонстрували більш відповідальну і свідому поведінку щодо Ситуації 4, в той час як здобувачі чоловічої – висловили вагання і необхідність врахування додаткових умов (який саме недолік; чи вільні в цей час інші колеги по роботі тощо);
- здобувачі освіти жіночої статі вбачали вирішення Ситуації 5 у звернені до психолога / коуча, а здобувачі чоловічої – погоджувалися із припустимістю такої ситуації в реальному житті протягом певного періоду часу, оскільки гарантуватиме суттєве покращення фінансового забезпечення та кар'єрне просування.

Висновки. Сучасна студентська молодь, що представляє Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, демонструє значно більш зрілий і свідомий підхід до розвитку емоційного інтелекту та навичок самоменеджменту, ніж представники учнівської молоді віком 10 і 15 років. Цьому сприяє не лише вік (2 – 4 курси), спеціальність навчання (економіка, прикладна математика, фізико-технічний напрям) студентів, але й особливість ситуації в Україні.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому, доцільним є розширення виборки здобувачів до масштабу всього закладу вищої освіти та виявлення особливостей розвитку емоційного інтелекту у здобувачів різних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Goleman, D. (1996). La Inteligencia Emocional. Javier Vergara Editor. Mexico, 404. URL : https://archive.org/details/lainteligenciaem0000gole/page/n7/mode/2up?view=theater
2. Goleman, D. (1996). Emotional Intelligence: Why it Can Matter More Than IQ. Bloomsbury, 312. URL : https://www.academia.edu/41688087/Emotional_Intelligence_Why_it_Can_Matter_More_Than_IQ_by_Daniel_Goleman?sm=b
3. Busch, B. & Oakley, B. (2017). Emotional intelligence: why it matters and how to teach it. The Guardian. URL : https://www.theguardian.com/teacher-network/2017/nov/03/emotional-intelligence-why-it-matters-and-how-to-teach-it
4. Mlodinov, L. (2022). More than a feeling: why our emotions are crucial to the way we think. The Guardian. URL : https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jan/05/emotions-crucial-to-how-we-think-charles-darwin-decision-making
5. Соціально-емоційні навички для поліпшення якості життя. Ключові результати Міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023) для України (2024). ГО «ЕдКемп Україна». URL : https://drive.usercontent.google.com/download?id=1HT22RQ4TtWzc4GwJ1u9i5lNSji4whCny&export=download&authuser=0
6. Нямещук, Г.В., Стасюк, Ю.М. (2023). Міжнародна міграція: освітні виклики для української молоді. Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану. URL : https://drive.google.com/file/d/1UuSJBLxZUubqs-UcpiqSE-oT66d69HoJ/view

Максим ОДНОРОГ, канд. екон. наук, доцент
e-mail: Odnorog_BTNAU@ukr.net ORCID: 0000-0002-6650-6181
Ілля МАЛИШКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: Malyshko2024@gmail.com ORCID: 0009-0008-9487-7343
Олексій КОТЛІНСЬКИЙ, здобувачка вищої освіти
e-mail: econompidpr@gmail.com ORCID: 0009-0004-0682-6652
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ МАЛОГО АГРОПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: *управління капіталом підприємства, золоте правило фінансування, золоте правило економіки, фінансовий важіль.*

Вступ. Стабільний економічний розвиток кожного суб'єкта господарювання багато в чому залежить від того, як вирішуватимуться питання щодо формування та використання капіталу. Ефективна політика управління структурою капіталу підприємства суттєво підвищує рівень його фінансової стійкості, відповідно виникає потреба формування найбільш оптимального механізму управління капіталом для його ефективного використання. Від того, наскільки раціонально використовується капітал, багато в чому залежить результат та ефективність діяльності підприємства. При дотриманні певних пропорцій власного та позикового капіталу можна забезпечити платоспроможність підприємства, необхідний рівень фінансової незалежності, рентабельності, тому важливим є обґрунтування оптимальної структури капіталу підприємства. Аналіз процесу управління як власним, так і позиковим капіталом та визначення основних шляхів підвищення його ефективності є першочерговим завданням для будь-якого підприємства.

Особливе місце в теорії та практиці управління капіталом підприємства займають питання галузевих особливостей з урахуванням масштабів діяльності.

Мета. Метою статті є виявлення особливостей підходів до управління капіталом малого агропідприємства з урахуванням характеру діяльності. Для досягнення поставленої мети мають бути досліджені теоретичні підходи до

управління підприємством загалом та капіталом, зокрема, а також практичний досвід управління малим підприємством.

Результати. Управління капіталом є одним із складових системи управління підприємства. Під управлінням капіталом мають на увазі «…систему принципів та методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із встановленням оптимальних параметрів обсягу та структури капіталу, а також його залучення з різних джерел та в різних формах для здійснення господарської діяльності підприємства з найбільшою ефективністю та віддачею». При здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємства капітал є інвестиційним та виробничим ресурсом, використання якого має приносити максимальний ефект за оптимальних витрат і ризиків.

Рівень ефективності управління капіталом підприємства можна перевірити шляхом визначення відповідності окремих позицій балансу вимогам золотого правила фінансування. Сенс його полягає у необхідності узгодження термінів, на які мобілізується капітал, з тими термінами, на які ці кошти інвестуються у конкретні фінансові чи реальні господарські проекти. Іншими словами, фінансовий капітал має бути залучений на строк, не менший за той, на який він вкладається у необоротні та оборотні активи фірми.

Важливою складовою правильної стратегії управління капіталом підприємства є оптимізація його структури. Необхідність оптимізації структури капіталу підприємства обумовлена низкою причин:

- співвідношення «власний капітал – залучені ресурси» по-різному впливає на прибутковість підприємств, тому перед підприємством стоїть дилема: залучати кошти та платити за них або нарощувати обсяг власного капіталу;
- на структуру капіталу впливає формування політики щодо розширеного відтворення виробничих фондів, як підприємства, так і народного господарства загалом;
- в умовах конкуренції великого значення набувають показники, що характеризують фінансову стійкість та платоспроможність суб'єктів підприємництва, що пов'язано зі структурою капіталу.

Основними показниками формування ефективної структури капіталу є частка залучених коштів у фінансових ресурсах, тобто, співвідношення між власним та позиковим капіталом. Проте, ця характеристика структури капіталу по-різному проявляється і досягається для підприємства малого бізнесу, тому потрібно виявлення закономірностей за сучасних умов [1, с. 68].

До специфічних характеристик у формуванні структури капіталу підприємств відносять:

1) орієнтованість внутрішніх джерел фінансування, надія на «власні сили»;
2) популярність комерційного кредиту;
3) активне використання неформального ринок капіталу – кредитів приватних осіб.

Тим самим, можна зробити висновок, що структура капіталу малих фірм в Україні зміщена на користь не інституційних джерел [2, с. 85].

Можна погодитися з наведеними вище особливостями формування капіталу підприємств і в АПК, хоча вважаємо за необхідне врахувати ще таку характеристику організації ефективної діяльності підприємств – галузеву приналежність, оскільки об’єктивно існують розбіжності у чинниках як організації, так і здійснення діяльності у окремих сегментах.

Щодо діяльності малих підприємств в АПК, необхідно враховувати важливий фактор діяльності – природно-ресурсний потенціал регіону, який, в свою чергу, впливає на вибір спеціалізації з урахуванням місцевих умов та обставин. Крім того, особливості має і стан аграрного ринку.

Вважаємо, що особливості аграрного виробництва та економічних механізмів на мікро-, мезо- та макрорівнях є причинами виникнення ризиків діяльності малого підприємництва в агропромисловому комплексі. Так, ризик негативного впливу природнокліматичних умов присутній і значно впливає, оскільки цей фактор складно передбачити і нейтралізувати; ризик недоступності кредитних коштів, не опрацьованість та незацікавленість кредитних установ можуть виявитися у відмові банку у видачі кредитних коштів, високої ризикованості бізнесу; ризик, пов’язаний з організацією підприємства, може виявлятися у недостатності ресурсної бази,

збільшенні витрат на постачання сировини, зміну стратегії розвитку підприємства…» [3, с. 61].

Слід підкреслити, що стосовно розглянутої проблеми формування капіталу та ефективності його використання для малого підприємства в системі АПК необхідно враховувати і реальні можливості залучення позикового капіталу.

Щоб оцінити, наскільки ефективними були зміни у структурі капіталу і як вони вплинули на діяльність підприємства, доцільно проаналізувати, наскільки підприємство дотримується так званого «золотого правила» розвитку підприємства, або «золотого правила» економіки. Це правило дозволяє зробити висновки про позитивний чи негативний економічний розвиток підприємства, у тому числі і про рівень використання капіталу, а з точки зору досягнення кінцевої мети діяльності про одержання прибутку. Позитивний економічний розвиток підприємства неможливий без встановлення стану фінансової рівноваги.

Збільшення рентабельності власного капіталу можливе лише для формування оптимальної структури сукупного капіталу організації, тобто співвідношення коштів і коштів позикових, що забезпечує позитивний ефект фінансового важеля.

Висновки. В результаті проведених досліджень можна відзначити, що для підприємств характерне зниження ефекту фінансового важеля, що обумовлено зменшенням рентабельності власного капіталу за рахунок позикового капіталу. Збільшення рентабельності власного капіталу можливе лише для формування оптимальної структури сукупного капіталу організації, тобто співвідношення коштів і коштів позикових, що забезпечує позитивний ефект фінансового важеля.

Відзначається негативний вплив змін у структурі капіталу на діяльність підприємств. Підприємства не дотримуються так званого «золотого правила» розвитку підприємства, чи «золотого правила» економіки, що свідчить про негативний економічний розвиток підприємств, у тому числі про низький рівень використання капіталу.

Перспективи подальших досліджень. Наступні наукові дослідження необхідно направити на детальне вивчення факторів, що впливають на фінансову рівновагу, оскільки співвідношення власних коштів і коштів позикових має бути оптимальним.

Конфлікт інтересів. Використано етичний принцип уникнення конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дробот Я. В., & Корнієнко І. С. (2022). Управління капіталом в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*, *1*, 68–78.
2. Попрозман О. І., Михайлов А. П., Кургузенкова Л. А., & Опанасенко О. М. (2023). Управління власним капіталом підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*, *1*, 85–93.
3. Хумарова, Н. І., & Лайко О. І. (2020). Теоретичні засади управління капіталізацією підприємства. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*, *3* (49), 61–68.

Максим ОСАДЧИЙ, викладач каф. економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Ключові слова: *облік, запаси, підприємство, харчова промисловість, інновації, ефективність.*

Вступ. Сучасний стан обліку запасів на підприємствах харчової промисловості є важливим аспектом управління виробництвом та фінансами компаній цього сектору. Харчова промисловість є однією з найбільш динамічних та конкурентних галузей, де ефективне управління запасами може значно вплинути на конкурентоспроможність підприємства.

З моменту заснування обліку запасів, методи його ведення постійно еволюціонують. З'явлення новітніх технологій, підходів та стратегій спричиняє необхідність постійного аналізу та адаптації управлінських практик. Впровадження інноваційних методів обліку запасів може виявити значний вплив на ефективність функціонування підприємств харчової промисловості.

Мета роботи полягає у дослідженні інноваційних методів обліку запасів та їх впливу на результативність підприємств харчової промисловості.

Результати. Облік запасів є однією з ключових складових ефективного управління підприємством в будь-якій галузі. Це поняття охоплює комплекс процедур та методів, спрямованих на контроль, вимірювання, зберігання та оптимізацію запасів матеріальних ресурсів, необхідних для забезпечення неперервного виробництва та задоволення попиту споживачів.

Поняття обліку запасів включає в себе не лише фізичний контроль за кількістю та рухом товарів на складі, але й систематизовану обробку цієї інформації з метою аналізу, планування та прийняття управлінських рішень. Це означає, що облік запасів є не лише процедурою реєстрації даних, але й важливим інструментом управління,

який дозволяє підприємствам оптимізувати свої ресурси та максимізувати ефективність діяльності.

Значення обліку запасів в сучасному бізнесі важко переоцінити. Запаси включають в себе товари на складі, незавершене виробництво та готову продукцію, які представляють значну частину активів підприємства. Ефективне управління цими ресурсами дозволяє підтримувати нормальний рівень виробництва, запобігати втратам від недостачі або зайвих запасів, оптимізувати витрати на складське утримання та забезпечувати своєчасне задоволення попиту споживачів.

Класичні методи обліку запасів, такі як FIFO, LIFO, AVCO та SPMC, є основою для багатьох підприємств управління запасами протягом багатьох років. Ці методи надають управлінцям інструменти для ефективного контролю за запасами та визначення їх вартості. Однак вони також мають свої переваги та обмеження, які варто розглянути [1].

Перш за все, класичні методи обліку запасів дозволяють підприємствам систематизувати свої запаси та встановити їх вартість у зручний спосіб. Наприклад, метод FIFO (першочергового виходу) дозволяє підприємствам враховувати реальний порядок придбання або виробництва товарів, що може бути корисним для забезпечення точного обліку запасів та вартості продукції. У той же час, метод LIFO (останньої вартості) може допомогти знизити податкові обов’язки підприємства, особливо в умовах зростання цін на матеріали.

Крім того, класичні методи обліку запасів дозволяють підприємствам легше виконувати фінансову звітність та аналізувати їхню фінансову стабільність. Наприклад, метод середньозваженої ціни (AVCO) надає простий та зрозумілий спосіб розрахунку середньої вартості запасів, що допомагає підприємствам визначити їхню фінансову позицію.

Проте, класичні методи обліку запасів також мають свої обмеження. Наприклад, методи FIFO та LIFO можуть призводити до значних різниць у вартості запасів у звітному періоді, особливо в умовах зміни цін на матеріали. Це може ускладнити порівняння фінансових звітів різних періодів та породити сумніви щодо достовірності фінансової інформації.

Крім того, класичні методи обліку запасів можуть бути недостатньо гнучкими для врахування особливостей підприємства та його галузі. Наприклад, метод специфічних витрат (SPMC) може виявитися складним у використанні для підприємств з великою кількістю товарів або великим обсягом транзакцій.

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, виникає необхідність у постійному оновленні управлінських практик, включаючи облік запасів. Інноваційні методи обліку запасів є важливими інструментами для оптимізації управління запасами та досягнення конкурентної переваги.

Система JIT (Just-In-Time) спрямована на мінімізацію запасів до мінімуму, завдяки чому підприємства можуть зменшити витрати на утримання запасів та оптимізувати виробничі процеси. Одним із ключових принципів JIT є виробництво або постачання товарів саме в той момент, коли вони потрібні, що дозволяє уникнути недостач та зайвих запасів [2].

ABC-аналіз дозволяє класифікувати товари за рівнем важливості та керувати запасами відповідно до цієї класифікації. Він базується на принципі Парето, за яким 20% товарів зазвичай приносять 80% вартості. Це дозволяє підприємствам зосередитися на управлінні найважливішими та найціннішими запасами [3].

Технології IoT (Internet of Things) дозволяють збирати дані про рух та стан запасів в реальному часі за допомогою датчиків та зв’язку з хмарними сервісами. Це дозволяє підприємствам отримувати автоматичні оновлення про кількість товарів на складі, їх розміщення та стан, що допомагає забезпечити точніше управління запасами [4].

Методи прогнозування попиту, а саме використання аналітичних та штучно-інтелектних методів дозволяє підприємствам прогнозувати попит на товари більш точно. За допомогою алгоритмів машинного навчання, підприємства можуть аналізувати великі обсяги даних для розробки прогнозів попиту на товари та оптимізації рівня запасів.

В цілому, інноваційні методи обліку запасів відкривають нові можливості для підприємств у досягненні ефективного управління запасами та оптимізації виробничих процесів. Застосування таких методів дозволяє підприємствам підвищити точність прогнозування попиту, знизити витрати на утримання запасів та

підвищити загальну ефективність бізнесу. Однак успішна імплементація інноваційних методів обліку запасів вимагає не лише високих технологічних знань, але й гнучкості та відкритості до змін у культурі та організаційній структурі підприємства.

Висновки. Отже, сучасний стан обліку запасів на підприємствах харчової промисловості демонструє як значні досягнення, так і виклики. Хоча існують певні недоліки, активне впровадження інноваційних методів обліку запасів може допомогти підприємствам збільшити їхню ефективність, конкурентоспроможність та прибутковість. Важливо, щоб підприємства продовжували вдосконалювати свої практики обліку запасів та стежили за останніми технологічними тенденціями для забезпечення успішного функціонування в умовах сучасного бізнесу.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження в галузі управління запасами на підприємствах харчової промисловості можуть спрямовуватися на вивчення можливості інтеграції розумних систем, таких як системи штучного інтелекту та аналізу великих даних, з системами управління запасами для автоматизації процесів, прогнозування попиту та покращення прийняття рішень, удосконалення систем управління запасами в умовах невизначеності, розробка більш точних моделей прогнозування попиту на продукцію харчової промисловості з використанням сучасних методів аналізу даних та машинного навчання, створення стандартів та методів вимірювання ефективності управління запасами.

Конфлікт інтересів. Підприємства харчової промисловості можуть стикатися з конфліктом інтересів щодо витрат на впровадження нових технологій та методів обліку запасів. Менеджмент може бути зацікавлений у зменшенні витрат, тоді як відділ обліку може вважати, що вартість впровадження інновацій надто велика. Виробничі відділи можуть мати інші потреби та пріоритети, ніж відділ управління запасами. Наприклад, виробництво може прагнути збільшення обсягів виробництва, тоді як відділ управління запасами може бути зацікавлений у мінімізації запасів для зменшення витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шмиголь Н.М. Роль і місце аналізу виробничих запасів у системі управління ресурсним потенціалом підприємства / Н.М. Шмиголь, А.А. Антонюк, А.А. Нестеренко //Держава та регіони. 2015. № 5 (86). С. 102-106.
2. Inderpreet SINGH Ahuja. Just-in-time manufacturing: literature review and directions. URL: https://www.researchgate.net/publication/264436962_Just-in-time_manufacturing_literature_review_and_directions.
3. Савіцький А.В. Застосування методики АВС-аналізу у здійсненні моніторингу показників прибутковості експортноорієнтованогопідприємства. URL: http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/43-2020/26.pdf.
4. Zainab H. Ali. Internet of Things (IoT): Definitions, Challenges and Recent Research Directions. URL: https://www.researchgate.net/publication/320532203_Internet_of_Things_IoT_Definitions_Challenges_and_Recent_Research_Directions.

Максим ОСАДЧИЙ, викладач каф. економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ФІНАНСУВАННЯ ВОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ ПРОЕКТІВ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ

Ключові слова: *водний транспорт, інфраструктура, розвиток, інновації, підприємство.*

Вступ. Водний транспорт, в усій своїй різноманітності, став невід'ємною складовою сучасної глобальної економіки та транспортної інфраструктури. Його вплив на економічний розвиток, торгівлю та сприяння доступності міжнародних ринків надзвичайно важливий. Широкі річкові басейни, морські порти та канали створюють можливості для перевезення великих кількостей товарів водними шляхами. Водний транспорт стає найбільш ефективним способом перевезення великих вантажів на великі відстані, забезпечуючи ефективний рух товарів через континенти та океани.

Перехід до обговорення фінансових аспектів розвитку водного транспорту є ключовим етапом у розумінні та вирішенні проблем, що стоять перед цією галуззю. Фінансування водних транспортних проектів має вирішальне значення для покращення інфраструктури, розвитку портових споруд, модернізації судноплавства та забезпечення безпеки водних шляхів.

По-перше, важливо розглянути величезні витрати на будівництво та реконструкцію портових інфраструктур, які є необхідними для забезпечення ефективного функціонування водного транспорту. Це включає в себе розробку, будівництво та модернізацію пристаней, доків, сховищ, морських шляхів та інших інфраструктурних об'єктів. Фінансування цих проектів може бути складним, особливо для країн з обмеженими бюджетними ресурсами.

Друга важлива фінансова проблема пов'язана з модернізацією та розвитком флоту. Великі капіталовкладення потрібні для покупки, будівництва та обслуговування сучасних суден та суден різних класів. В умовах постійного

технічного прогресу і вимог щодо екологічних стандартів, витрати на модернізацію флоту можуть бути значними.

Фінансування водного транспорту має велике значення для забезпечення його сталого розвитку та ефективності. Існує потреба в комплексному підході до залучення різних джерел фінансування, включаючи державні інвестиції, приватні інвестиції та міжнародну співпрацю, для забезпечення успішного вирішення фінансових викликів, що стоять перед цією важливою галуззю.

Мета роботи полягає в глибокому розумінні та вивченні фінансових аспектів розвитку водного транспорту з метою забезпечення його сталого та ефективного розвитку.

Результати. Сучасне транспортне підприємство представляє собою складну систему, для оптимального функціонування якої необхідна комплексна оптимізація всіх процесів та характеристик. Цю мету можна досягти лише за умови залучення інвестицій в розвиток технологічних та організаційних інновацій у всіх сферах її діяльності.

Інвестиції в транспорт в Україні становлять лише 2% ВВП, тоді як у країнах ЄС цей показник складає 3% (середнє значення по 27 країнах). Бюджетне фінансування транспорту в Україні становить 0,33% ВВП, у ЄС - 1,1%. Аналіз капітальних вкладень у сектори транспорту показав, що інвестиції з різних джерел, зокрема з власних коштів підприємств, складають лише 30-50% від загальної потреби. За офіційними даними, протягом останніх 7 років в усі види транспортної інфраструктури України було вкладено приблизно 15-16 мільярдів євро, що складає від 1,5 до 2,2 мільярдів щорічно. Проте щорічні фінансові потреби у розвитку транспортної інфраструктури України оцінюються на рівні 4,5 мільярдів євро. Таким чином, щорічне недофінансування транспортних проектів становить 2,3– 3 млрд. євроу [1].

Очевидно, що впровадження інноваційних проектів потребує значних фінансових витрат, і саме нестача грошових ресурсів уповільнює процес інноваційного розвитку. Інвестуючи кошти в інновації, компанії очікують отримати прибуток від їх подальшої реалізації. Однак високий ризик інноваційних проектів перешкоджає в цій галузі лише великим підприємствам, які можуть дозволити собі

такий ризик. Тому перед компаніями виникає проблема пошуку нових джерел фінансування своєї інноваційної діяльності [2].

Державні інвестиції є одним з основних джерел фінансування для розвитку водного транспорту. Держава може виділяти кошти на будівництво нових портових споруд, реконструкцію та модернізацію існуючих, а також на підтримку судноплавства та розвиток судноплавних шляхів.

Приватний сектор може бути потужним джерелом фінансування для водного транспорту. Інвестори можуть бути зацікавлені в будівництві та експлуатації портових споруд, придбанні та обслуговуванні суден, а також в інших проектах, пов’язаних з водним транспортом.

Публічно-приватні партнерства є ефективним механізмом співпраці між державним та приватним секторами у реалізації проектів розвитку водного транспорту. Це може включати спільне фінансування, будівництво та управління портовими спорудами, реконструкцію судноплавних шляхів та інші ініціативи.

Багатонаціональні фінансові установи та міжнародні організації можуть надавати фінансову підтримку для проектів розвитку водного транспорту. Це може включати надання кредитів під сприятливі умови, технічну допомогу, консультативну підтримку та інші форми допомоги.

У сучасних умовах господарювання найбільш доцільною вважається державна підтримка підприємств, особливо у сфері пріоритетних напрямків розвитку науки та технологій, до яких належить транспортна діяльність. Державна підтримка інноваційного розвитку галузі водного транспорту може здійснюватися за допомогою економічних, правових та адміністративних механізмів. Економічні механізми державної підтримки інноваційної діяльності включають не лише фінансову підтримку, але й формування оптимальних нормативів пільгового оподаткування для інноваційно активних підприємств. Ці пільги можуть включати звільнення від оподаткування, зменшення розміру податків, податкові кредити (відстрочку сплати податків на певний період), прискорену амортизацію основних засобів, задіяних у інноваційній діяльності, та підвищені коефіцієнти для витрат на наукові дослідження і розробки [3].

До інших способів державної підтримки належать укладення державних контрактів між державою та підприємствами, спрямованих на створення сучасної та конкурентоспроможної транспортної інфраструктури регіону.

Висновки. Узагальнюючи, фінансові інструменти грають важливу роль у розвитку водного транспорту, забезпечуючи необхідні ресурси для будівництва, модернізації та ефективного функціонування інфраструктури. Ключовою задачею є залучення різноманітних джерел фінансування та розробка ефективних механізмів управління фінансами для забезпечення сталого розвитку галузі водного транспорту.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть охоплювати різні напрямки. По-перше, важливо аналізувати різні джерела фінансування, такі як державні бюджети, приватні інвестиції, міжнародні кредити та публічно-приватні партнерства, щоб з’ясувати їх ефективність та придатність для використання у водному транспорті.

Другим аспектом є оцінка ефективності різних фінансових інструментів, таких як зелені облігації, інвестиційні фонди та інші, для залучення інвестицій у водний транспорт. Також важливо досліджувати ризики, пов’язані з фінансуванням таких проектів, і визначати стратегії їх управління. Додатково, потрібно досліджувати інноваційні фінансові інструменти, такі як блокчейн, штучний інтелект та фінансові технології, та їх можливе застосування у водному транспорті. Це може включати впровадження нових технологій у керування та управління фінансами, а також застосування їх для забезпечення ефективного фінансування та контролю витрат.

Конфлікт інтересів. Інтереси різних соціальних груп можуть конфліктувати. Наприклад, розвиток водного транспорту може призвести до зруйнування традиційних занять і життя місцевого населення. Цікавості приватних інвесторів, які можуть відрізнятися від загального добробуту суспільства. Інвестори можуть зацікавлені у власному прибутку, а не в розвитку сталої та екологічно безпечної інфраструктури водного транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. О.І. Никифорук, Л.Ю. Чмирьова, Н.О. Федяй. Перспективи фінансування транспортних проектів у рамках міжнародної фінансової допомоги. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_15_04_045_uk.pdf.
2. Комчатних О.В. Фінансування інноваційного розвитку транспортних підприємств України. URL: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/78.pdf.
3. Ліпський В. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку морських портів України. URL: http://visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_1_2018ua/38.pdf.

Маріанна ПАВЛИШИН, канд. техн. наук, доцент,
e-mail: P.Maryanka@i.ua ORCID: 0000-0003-3044-297X
Вікторія ТИНТА, здобувачка вищої освіти
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

АНТИКРИЗОВА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *регулювання, логістичний менеджмент, послуги, потоки, війна, загрози, безпека, якість послуг ТОВ «Автокомплект»*

Вступ. Неймовірно актуальним питанням для кожної країни є формування конкурентоспроможної міжнародної логістики. Для України, економіка якої розвивається в умовах військового стану, вирішення цього питання є життєво необхідним. Адже експорт української продукції, імпорт товарів, особливо подвійного використання є вкрай потрібний. Активна фаза війни на території України заставила вітчизняні логістичні компанії швидко адаптовуватися до нових змін, тому їх логістичний менеджмент зазнав суттєвої трансформації. Багато вітчизняних дослідників приділяє значну увагу питанню антикризової діяльність. Наш університет також не залишився осторонь. Зокрема, нами було вивчено роль трансформаційних процесів логістики в продовольчому забезпеченні України у воєнний час [1]. **Мета досліджень –** проаналізувати антикризову логістичну діяльність вітчизняних компаній на прикладі ТОВ «Автокомплект».

Результати. Успішність діяльності логістичної компанії визначається умовами господарювання, діяльністю керівника та здатністю до швидкої адаптації в умовах змін. Сучасні умови господарювання вимагають розвитку нових підходів до організації господарської діяльності, розроблення концепцій, принципів, методів управління логістичною діяльністю підприємства, у т.ч. й ТОВ «Автокомплект» [2].

Разом з тим умови розвитку воєнної економіки в Україні показують, що вкрай необхідна подальша розробка методичної бази логістичного менеджменту кожній компанії з новим механізмом забезпечення, адекватними умовам розвитку в інформаційній економіці. Знання та розуміння логістичного менеджменту мають

вирішальне значення для ТОВ «Автокомплект», щоб вижити та ефективно конкурувати в логістичній галузі, одночасно знижуючи витрати.

На вітчизняному ринку комерційного транспорту ТОВ «Автокомплект» зайняв свою нішу вже понад 20 років. Місія ТОВ «Автокомплект»: бути серед найкращих на ринку сервісного обслуговування, ремонту вантажних автомобілів, постійно вдосконалюючи систему менеджменту, розвиваючи технології, виробництво і персонал компанії. Сьогодні місія підприємства досягнута, оскільки він лідер в сфері постачання оригінальних запчастин для комерційного транспорту (країни-виробники СНД, ЄС), а також якісного сервісного обслуговування вантажівок клієнтів. ТОВ «Автокомплект» є офіційним сервіс-партнером «Schmitz», «WABCO», «KNORR» і готове запропонувати найвищу. ТОВ «Автокомплект» - знаний міжнародний автоперевізник з власним логістичним центром. Автопарк компанії містить тягачі: 21 - стандарту Євро 6; 20 - Євро 5; 3 «DAF MEGA» - Євро 6 [3]. ТОВ «Автокомплект» надає широкий спектр послуг (табл.1).

Таблиця 1 Спектр послуг ТОВ «Автокомплект»

№з/п	Логістичні послуги	Деталізація групи послуг
I	Планування та перевезення	Проведення розрахунків вартості перевезення та складання всієї необхідної документації. Прибуття вантажу вантажоодержувачу включає у себе повний комплекс робіт, пов’язаних з розвантаженням, складуванням, оформленням тощо.
II	Складські операції	Зберігання вантажу на спеціальних складах та розподільних центрах
III	Доведення вантажу у стан транспорта-бельності	Процес підготовки товарів до транспортування, у т.ч. упаковка, маркування, перевірка габаритів, усунення пошкоджень
IV	Оформлення документів	Підготовка документів до внутрішнього і зовнішнього переміщення партії товарів, у т.ч. передача до митного посту; контроль за рухом вантажу під час перевезення

Отже, за даними табл.1 бачимо, що логістичні послуги ТОВ «Автокомплект» враховують особливості національної логістики в Україні. Логістична система ТОВ «Автокомплект» складається із сукупності мережі, системи адміністрування. Для забезпечення якості послуг експедитори ТОВ «Автокомплект» мають налагоджені

партнерські зв’язки з країнами-походження вантажу, а також ретельно опрацьовують всі транспортні маршрути доставки із запасними ланцюгами. Вітається також співпраця з новими потенційними партнерами.

Основна мета логістичного менеджменту ТОВ «Автокомплект» − це отримання прибутку за рахунок скорочення часу формування і доставки вантажів. Для досягнення цієї мети завдання ТОВ «Автокомплект» є: підвищення якості діагностики систем постачання ресурсів та стійкості їх діяльності; поліпшення відносин з постачальниками та споживачами в системах постачання; впровадження інформаційних технологій у системах постачання; скорочення розмірів втраченої вигоди у системах поставок; впровадження витягуючих концепцій управління потоками ресурсів; оптимізація процесів консолідації та розукрупнення потоків ресурсів; встановлення пріоритетів управління потоками ресурсів; оптимізація кількості посередників у системах постачання; синхронізація процесів створення та доставки цінності кінцевим споживачам; скорочення передавальних партій та запасів у системах поставок; скорочення часу на заміну технологічного оснащення; стандартизація та регламентація управління потоками ресурсів у системах поставок; поєднання змішаних та комбінованих варіантів транспортування ресурсів; поєднання маятникових і кільцевих маршрутів руху транспортних засобів; підвищення коефіцієнтів використання вантажопідйомності (вантажоємності), пробігу транспортних засобів; організація вантажно-розвантажувальних робіт у системах постачання.

Ми погоджуємось з думкою Кузяк В. В. [4] про те, що через війну на території України різні компанії, у т.ч. й ТОВ «Автокомплект» стикнулися з новими ще не відомими загрозами: небезпекою перевезення вантажів різним транспортом, втратою вантажів в дорозі, небезпека складського зберігання тощо. Під час руху транспортного засобу виникають необхідності перебудовувати логістичні маршрути. У надзвичайно важкий воєнний період та за умов розвитку гіперконкуренції світової економіки ТОВ «Автокомплект» змушений знаходити оптимальний рівень відповідності логістичних потоків необхідним рівням безпеки і якості, при мінімальних витратах та максимальному задоволені потреб.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що:

1. Виснажлива війна, міжнародна конкуренція у сфері логістики, що постійно посилюється, інтернаціоналізація ринків і джерел постачання, використання нових систем управління, політична та економічна ситуація, що постійно змінюється, вимагають гнучкості логістичних рішень і своєчасності їх прийняття, сучасних форм організації логістичної діяльності, використання новітніх інформаційних технологій в управлінні ТОВ «Автокомплект».
2. Сьогодні управління логістичною діяльністю ТОВ «Автокомплект» здійснюється для досягнення максимального економічного ефекту. Воно будується на засадах надійного функціонування всього ланцюга постачання.
3. В умовах розвитку воєнної економіки України виникли нові проблеми в логістиці ТОВ «Автокомплект». Успішне вирішення проблем логістичного менеджменту ТОВ «Автокомплект», на наш погляд, можливий при чіткому плануванні, координації, ретельному управлінні ризиками для забезпечення безпечного, ефективного перевезення вантажів в умовах нестабільності.
4. У сьогоднішніх умовах воєнного часу забезпечення ефективного логістичного менеджменту стає дуже важким завданням для ТОВ «Автокомплект», оскільки воно зіштовхується з новими проблемами, підвищеними вимогами ЄС. Воєнні умови є непередбачувані, тому у діяльності вимагають від ТОВ «Автокомплект» високої адаптивності, гнучкості. Підприємство мусить бути готовим швидко коригувати плани логістики у відповідь на зміну загроз, пріоритетів і операційних вимог.

На основі вищевикладеного пропонуємо менеджерам ТОВ «Автокомплект»:

1) З метою уникнення зон підвищеного ризику, забезпечення безпеки працівників та цілісності вантажу ретельно планувати логістичні маршрути із запасними варіантами. Планування транспортних маршрутів стає складнішим під час війни через проблеми безпеки, зони обмеженого доступу тощо.
2) Розробити плани реагування на надзвичайні ситуації, наприклад, план на випадок надзвичайних ситуацій для зміни логістичного маршруту доставки вантажів, план евакуації персоналу та координації з військовими та екстреними службами.

3) Постійно ретельно оцінювати ризики з метою визначення потенційних загроз, вразливих місць на транспортних маршрутах.
4) Впроваджувати всі обов'язкові заходи безпеки та охорони, зокрема, системи відео-спостереження та дотримання всіх умов техніки безпеки у складських приміщеннях.
5) Максимально оптимізувати використання всіх ресурсів (транспорт, паливо, персонал), доцільно запровадити заходи щодо економії палива, мінімізації часу простою, максимального збільшення пропускної здатності транспортних засобів.
6) Забезпечити ефективну комунікацію, координацію; підтримувати постійний зв'язок (24 на 7) з водіями, диспетчерами, експедиторами тощо, щоб краще контролювати стан відправлень, реагувати на зміну умов, ефективно координувати логістичні операції.

Перспективи подальших досліджень. Наші подальші наукові дослідження стосуватимуться подальшого аналізу інтеграційних процесів у світову логістичну систему та адаптації вітчизняних компаній у цю систему.

Конфлікт інтересів – відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павлишин М.Л. Роль трансформаційних процесів логістики в продовольчому забезпеченні у воєнний час: виклики для України. *Формування ринкової економіки в Україні.* 2023. Вип. 50. С.1 URL: http://publications.lnu.edu.ua/.
2. Тарасюк Г. М. Логістичні рішення та управління постачаннями в компанії: виклики часу. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. №4(98). С. 42-48.
3. ТОВ «Автокомплект». *Офіційний сайт*. URL: http://autokomplekt.com.ua/.
4. Кузяк В. В. Управління логістичними процесами в Україні: проблеми та шляхи розв'язання в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. №55. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-13.

Анна ПАВЛЮК, здобувачка вищої освіти
e-mail: anuta.pavliuk1203@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач каф. економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИННОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *економіка, організація, торгівля, підприємництво, виноробство.*

Вступ. У сучасному глобалізованому світі винна продукція займає особливе місце на ринку харчових товарів, визначаючи своїм смаком та якістю вимоги споживачів. Україна, багата на виноградники та виноробні заводи, володіє значним потенціалом у виробництві якісного вина. Проте, сучасний стан ринку реалізації винної продукції в Україні потребує уваги та дослідження, оскільки він визначає конкурентоспроможність українських виробників на міжнародному ринку, а також впливає на споживчі вподобання та здоров'я населення.

Актуальність теми є надзвичайно важливою в контексті воєнної агресії з боку російської федерації. Збереження та розвиток виноробної галузі в Україні у цих умовах стає складним завданням через обмеження доступу до ринків збуту та ресурсів. Воєнна ситуація в окремих регіонах країни може значно ускладнити виробництво, логістику та експорт винної продукції. Аналіз сучасного стану ринку реалізації винної продукції в умовах воєнної агресії дозволить зрозуміти вплив конфлікту на виноробну галузь, виявити проблеми та шляхи вирішення, а також забезпечити стабільність та розвиток цієї стратегічно важливої галузі для України.

Мета. Проаналізувати сучасний стан ринку реалізації винної продукції в Україні з урахуванням воєнної агресії з боку російської федерації.

Результати. В 2021-2022 рр., до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, до її складу входило приблизно 400 суб'єктів підприємницької діяльності, які мали ліцензію на право виробництва та реалізації винної продукції. Проте, варто зазначити, що з них працювало 200 підприємств, але саме ці підприємства випускали

більше ніж вісімсот найменувань виноградних вин. Воєнна агресія рф проти України призвела до кризи у виноробній галузі, а серед основних чинників можна виділити такі: повне або часткове знищення та пошкодження підприємств виноробної галузі, значне зниження попиту та обсягів реалізації вітчизняної алкогольної продукції, зростання імпорту продукції виноробної галузі, значне подорожчання витратних матеріалів тощо. Значний вплив мало серйозне порушення логістики та логістичних ланцюгів, а також термінів розрахунку між торговими мережами та постачальниками харчових продуктів [1].

Крім того, варто зазначити що війна в Україні призвела до суттєвих змін в економічній поведінці українців. Населення України почало більше уваги приділяти питанням зменшення витрат та пошуку більш доступних товарів. Враховуючи той факт, що вино не є продуктом першочергової потреби, на фоні загального зменшення купівельної спроможності населення, помітним стало і зменшення споживання вина, а порушення логістики призвело до ускладнень у формуванні необхідних запасів та асортименту винної продукції [1].

Ринок виноробної продукції в Україні є досить насиченим та представлений як національними виробниками, так й іноземними. Українську продукцію, що наявна в онлайн та офлайн магазинах, закладах харчування, спеціалізованих магазинах виробляють великі та малі підприємства. До найвідоміших підприємств слід віднести виноробню «Колоніст» та «Shabo», що розмістили виробничі потужності на території Одеської області, «Chateau Chizay», що знаходиться на території Закарпатської області, молода компанія, яка змогла досить швидко здобути популярність – «Leleka wines» на території Одеської області, та інші.

Найпопулярнішими шляхами збуту виноробної продукції наразі є:

1. Продаж у спеціалізованих магазинах, де продається тільки винна або алкогольна продукція. Прикладом слугують магазини, на кшталт «Вина світу» та «Goodwine». Такі магазини вигідні наявністю великого асортименту товару, а також сомельє, який допоможе підібрати продукцію за особистими потребами та вподобаннями.
2. Продаж у інтернет- магазинах є гарною змогою купити товар, з якістю якого покупець знайомий, адже характеристика вина на сайтах зазвичай не дає

повного розуміння, котре вам смакуватиме краще. Також інтернет-магазини є платформою, де можна вигідно купити товар за нижчою ціною, можливо зі знижками більшими, ніж у супермаркетах.

3. Важливою ініціативою підприємств є продаж через офіційний онлайн-магазин власної продукції. У них може бути представлена вся продукція виноробні, подарункові набори, фірмові аксесуари, подарункові сертифікати, що створює можливість легкого доступу до інформації про продукцію та додатковий прибуток для компанії.
4. Реалізація у супермаркетах. Як місце збуту супермаркети та гіпермаркети відіграють важливу роль, тому що доступ до них є необмеженим (вони знаходяться поблизу кожного житлового району); споживач може здійснювати покупку як вина, так і продуктів, котрі необхідні для приготування вечері, до прикладу. Найпоширенішими супермаркетами, де можна придбати винну продукцію є «Сільпо», «Таврія В», «АТБ», «Metro» та інші.

Підприємствам важливо обирати ті місця збуту, де їхня продукція отримає найбільший попит, а це супермаркети та спеціалізовані магазини. З часом популярність продукту зростає, й виникає потреба в пошуку нових місць збуту, тоді буде доречно звернутися до інших платформ реалізації товару.

На основі проведеного аналізу цін на винну продукцію, представлену в інтернет-магазині «Rozetka», можемо виділити три основні групи цінових категорій [2]:

1. Низькі ціни. Ціна середньому встановлюється на рівні 50-100 грн за 1 л/ 0,75 л. Основні виробники на ринку: «Wine service», «Picnic», «Повна чаша» та «Oreanda».
2. Середні ціни. Ціни на напої, які ми віднесли до цієї групи - 100-500 грн/ 0,75 л. Основними виробниками є: «Shabo», «Chizay», «Oreanda», «Артемівське».
3. Високі ціни. Ціновий діапазон вибірки склав 500 - 2500 грн за 0,75 л. Основними виробниками є: «Shabo», «Колоніст», «46 Parallel».
4. Зазначені шляхи збуту винної продукції відображають сучасні тенденції ринку та враховують потреби різних категорій споживачів. Вибір оптимального

шляху збуту для кожного виробника ґрунтується на ретельному аналізі цільової аудиторії, конкурентного середовища та стратегії підприємства.

Входження на ринок реалізації винної продукції є не таким складним, як входження на ринок виробництва вина. Для того, аби виробляти вино в Україні необхідно отримати ліцензію. Якщо її отримуватиме мале виноробне підприємство, що виробляє та розливає вино та винні напої обсягом не більше 10 тис. декалітрів на рік з виноматеріалів власного виробництва або придбаних українського походження, то воно водночас отримує право здійснювати оптову торгівлю без ліцензії на це. Також усі малі виробники вина мають право здійснювати роздрібну торгівлю без ліцензії [3].

Висновок. До початку війни в Україну виноробна галузь виявляла певну стабільність, із близько 400 суб'єктами підприємницької діяльності та близько 200 активними виробниками. Однак вторгнення рф призвело до серйозних руйнувань та пошкоджень підприємств, що вплинуло на загальну кількість виробників та обсяг виробництва. Криза виноробної галузі супроводжувалася значним зниженням попиту та обсягів реалізації вітчизняної алкогольної продукції, що спричинилося не лише через руйнування підприємств, але й через збільшення імпорту виноробної продукції та зростання цін на витратні матеріали.

Війна призвела до змін у споживчому поведінці українців, що вплинуло на споживання вина та обрані канали його збуту. Збільшилася увага до зменшення витрат та пошуку більш доступних товарів, що може спровокувати зміни у способах розподілу та продажу виноробної продукції.

Отже, сучасний ринок виноробної продукції в Україні, хоч і зазнав значних викликів через воєнну ситуацію, залишається досить насиченим та різноманітним. Його розвиток та адаптація до нових умов вимагають від виробників уважного аналізу ситуації та гнучкості у виборі стратегій розвитку та збуту продукції.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження впливу військової агресії з боку рф на виноробний ринок України може включати більш глибоке вивчення економічних та політичних наслідків цього конфлікту. Ще одним перспективним напрямом є дослідження оптимальних стратегій розвитку для виноробних підприємств, які могли б врахувати нові умови ринку та змінені потреби

споживачів. Доречно провести аналіз декількох чинників впливу на зміну ринку реалізації винної продукції, серед них: вплив глобальних трендів на пропозицію українських виробників, споживацька поведінка вина в Україні та за кордоном, конкурентне середовище в галузі, вплив держаної політики на розвиток чи гальмування галузі, вплив цифрових технологій на ринок винної продукції.

Конфлікт інтересів. Споживачі в Україні можуть мати інтерес у доступності та якості винної продукції, але в умовах агресії з боку рф може зменшитися різноманіття або якість товарів на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шимановська-Діанич Л. М., Педченко Н. С., Лозова О. В. (2024). Розвиток підприємств харчової промисловості (виноробної галузі) України в умовах війни: виклики та ризики у питаннях удосконалення бізнес-процесів дистрибуції і реалізації продукції. *Академічні візії, 29.* URL: http://www-library. univer.kharkov.ua/pages/bibliography/apa_style.pdf.
2. Алкогольні напої та продукти. Rozetka. URL: https://rozetka.com.ua/ua/.
3. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-вр#Text.

Анастасія ПАЛИГА, здобувачка вищої освіти
e-mail: pashega_a@univer.km.ua
ДВНЗ «Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова»,
м. Хмельницький, Україна

ЗМІНИ У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *малий бізнес, інтернет-продажі, воєнний стан, податковий кодекс, пільги, ФОП, релокація.*

Вступ. З початком повномасштабного вторгнення усі сфери людського буття зазнали змін. Постраждала інфраструктура, економіка, соціальна сфера, виробнича, експорт, імпорт та інші. Проте, за допомогою власних сил та підтримки інших кран, Україна намагається «триматись на плаву» та продовжувати функціонувати далі. Малий бізнес не став виключенням. Він продовжує розвиватись та набирати обертів. Тому тема зміни у сфері малого бізнесу в умовах війни є досить цікавою та пізнавальною.

Мета. Дослідити які відбулись зміни у ведені малого бізнесу та як до них пристосуватись.

Результати. Державі зараз як ніколи потрібні надходження до бюджету, тому вона почала змінювати податковий кодекс для покращення функціонування цієї ланки. Тема оподаткування суб'єктів малого бізнесу у воєнний період є надзвичайно важливою, адже це дає зможу зрозуміти не тільки особам, що працюють у сфері підприємництва, а й звичайним громадянам, чому ми платимо або більше або менше за тих чи інших обставин. Для ФОП 1 та 2 групи, на період дії воєнного стану та протягом 1 місяця після його закінчення (за умови, що їх дохід не перевищує 1 мільйон гривень за рік), звільнили від сплати єдиного податку та дозволили сплачувати його добровільно. Звільнили також від сплати ЄСВ для ФОП, які проводять діяльність на тимчасово окупованих територіях або в населених пунктах, розташованих у зонах бойових дій, а також для ФОП, чиї місця здійснення господарської діяльності пошкоджені або зруйновані внаслідок воєнних дій тощо.

З часом все більш поширеними стають онлайн продажі товарів та послуг. Через умови війни, все важче нам вдається потрапити до фізичних магазинів, тому на допомогу в таких випадках приходять інтернет продажі. Можливі такі випадки, що через гарячі точки чи заборони пересування товарів через зони бойових дій, фізичним магазинам стає надзвичайно складно підтримувати свій бізнес. За допомогою онлайн-платформ та інтернет-магазинів підприємці можуть продовжувати свою діяльність,. Більше того, це відкриває їм можливість залучати клієнтів з інших регіонів і за межами конфліктної зони. Але, найчастіше, бізнеси переїжджають з небезпечних територій в інші регіони, або країни. Це явище називається релокацією бізнесу. Цей процес відбувається не досить легко, адже з переїздом можуть втрачатись працівники, ресурси, активи, проте це є вимушеним явищем, якому важко протистояти. За даними Європейської бізнес-асоціації в Україні у квітні 2022 р. Продовжували працювати приблизно 70 % компаній, причому більшість з них в обмеженому режимі, 27 % призупинили діяльність, але прагнули її відновити» [1]. Такі переїзди також активно практикують заклади вищої освіти, наприклад Донбаський державний педагогічний університет, Приазовський державний технічний університет переїхали у місто Дніпро.

Важливим етапом для українського бізнесу є вихід на світовий ринок. Все частіше всесвітні зірки купують та презентують на велику аудиторію українські бренди. Наприклад, у липні 2023 року у свій Instagram запостила фото сервірування стола Кайлі Дженер посудом від українського бренду Gunia project. Після цієї події продажі у магазина зросли у 2 чи 3 рази, що стало потужним поштовхом для розвитку компанії. Чим більше замовлень, тим більші доходи, тим більшу суму податків бренд зможе сплатити державі, а це є хорошим плюсом для економіки країни.

Висновки. Україна, опинившись у складних умовах війни, активно адаптується до нових реалій. Незважаючи на виклики, малий бізнес продовжує розвиватися, використовуючи онлайн-платформи та шукаючи нові ринки. Зміни у податковій системі спрямовані на підтримку цього сегмента економіки. Невпинною працею та підтримкою з боку міжнародного співтовариства Україна намагається забезпечити стабільність та розвиток у важкий час війни.

Перспектива подальших досліджень. Знайти зміни в різних сферах у ведені малого бізнесу в умовах війни та нові методи надання йому допомоги для розвитку та розширення.

Конфлікт інтересів. Чи варто надавати пільги малому бізнесу, якщо це може значно знизити надходження до бюджету країни, проте розвинути сферу продажів?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марчак Д. Врятувати бізнес від війни. Навіщо державі та бізнесу IT-платформа для релокації. Економічна правда. 2022. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685722/ (дата звернення: 17.04.2024 р.).

Каріна ПЄТКОВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: petcovakarina@gmail.com
Єлизавета КУЛІКОВА, старший викладач
ДВНЗ «Одеський національний економічний університет», м. Одеса, Україна

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ДОХІДНІСТЬ АКЦІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ

Ключові слова: *фондовий ринок, цінні папери, акції, макроекономічний зв'язок, макроекономічні фактори.*

Вступ. Наразі фондовий ринок грає важливу роль у розвитку ринкової економіки. Він допомагає перерозподілу внутрішніх ресурсів, привертає іноземний капітал, розвиває ефективність переливу коштів з менш прибуткових галузей у більш прибуткові. Процеси на цьому ринку є складними та непередбачуваними для державного регулювання та планування підприємницької діяльності. Хоча макроекономічні теорії постійно розвиваються, питання їх взаємозв'язку з ринком цінних паперів залишаються відкритими, особливо враховуючи національні особливості. Актуальність цієї проблеми підкреслюється дослідженнями, які допомагають краще зрозуміти це питання. Серед вітчизняних науковців, які розвивали ринок цінних паперів, були такі вчені, як С. Довгий, В. Козак, О. Мозговий, Н. Кащена, В. Ходаківська та ін. Вони досліджували як теоретичні основи, так і практичні аспекти функціонування ринку. Поряд із цими вченими, іноземні дослідники, такі як Р. Кінг, Р. Брейлі, Л. Гітман, К. Кларк, Р. Мертон, Ф. Моділяні, М. Шоулз та інші, вони також мали вагомий внесок у розуміння теорії та практики функціонування фондового ринку.

Мета. Аналіз та оцінка взаємозв'язків між фондовим ринком та макроекономічними показниками для розуміння та прогнозування характеристик інвестиційного середовища в Україні. Це дасть змогу допомогти державі з покращення середовища даного ринку.

Результати. Економіка України тісно пов'язана з глобальними економічними та фінансовими процесами, а отже, макроекономічні фактори мають значний вплив

на дохідність акцій на українському фондовому ринку. Важливими макроекономічними змінними, які впливають на цю дохідність, є стан національної економіки, фінансова політика держави, міжнародні економічні зв'язки та інші.

Одним із ключових факторів, який впливає на дохідність акцій, є економічний зріст. При позитивному економічному зростанні підприємства зазвичай виявляють кращі фінансові результати, що може призвести до збільшення їхньої ринкової капіталізації та, відповідно, до підвищення цін на акції. Фінансова політика держави також має велике значення. Зміни у ставках рефінансування, грошова політика, інфляція та інші макроекономічні параметри можуть впливати на дохідність акцій. Наприклад, підвищення ставок рефінансування може збільшити витрати на позики для компаній, що негативно відобразиться на їхніх прибутках та, відповідно, на ціни акцій.

Військовий конфлікт та окупація територій на Україні безперечно має серйозний вплив на фондовий ринок та загальну економічну ситуацію країни. Воєнний стан спричиняє нестабільність на ринках та викликає негативну реакцію інвесторів, а саме:

2. Нестабільність на фондовому ринку: воєнна обстановка може призвести до падіння цін на акції і інші фінансові інструменти через зростання ризику та невизначеність щодо подальшого розвитку ситуації;
3. Втрата довіри інвесторів: конфлікт може призвести до втрати довіри інвесторів до економічної стабільності країни, що може зменшити їхні інвестиційні активності та призвести до виходу капіталу з ринку;
4. Падіння виробництва та зростання інфляції, що призведе до зменшення валового внутрішнього продукту та зростання цін на товари;
5. Вплив на валютний ринок: може призвести до зниження вартості національної валюти через спад інвестицій та збільшення економічної нестабільності [1, с. 379-380].

Фондовий ринок, згідно з законом України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" № 3480-IV, є системою учасників та їх відносин, які стосуються емісії (випуску), обігу, виконання зобов'язань, викупу та обліку цінних паперів, включаючи деривативні цінні папери. Учасниками фондового ринку є емітенти, включаючи

іноземних, особи, що видали неемісійні цінні папери, особи, які забезпечують цінні папери, інвестори, що мають право власності на цінні папери, адміністратори, професійні учасники ринків капіталу, особи, які займаються діяльністю, пов'язаною з ринками капіталу та організованими товарними ринками, саморегульовані організації професійних учасників ринків капіталу, номінальні утримувачі та депозитарії-кореспонденти [2].

Фондовий ринок в будь-якій країні передусім характеризуються обсягом акцій та облігацій (зобов'язань), що випущені підприємствами. Протягом січня-грудня 2017 по січень-грудень 2023 року з огляду на вплив макроекономічних факторів зберігалась деяка тенденція. Дані стосовно обсягів та кількості випусків акцій та облігацій підприємств надані в таблиці 1 [3, с. 81].

Таблиця 1

Обсяг та кількість випусків акцій та облігацій підприємств, зареєстрованих Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом 2017–2023 рр.

	Обсяг випуску, млн грн.		Кількість випусків, шт.	
	Акції	Облігації	Акції	Облігації
2017	324 844,24	8 350,3	118	114
2018	22 263,97	15 458,53	93	110
2019	63 539,38	11 206,087	78	88
2020	28 998,25	29 883,99	62	86
2021	42 884,28	9979,08	86	113
2022	35048,30	2026,45	20	39
2023	9 151,7	13045,0	30	24

Джерело: складено автором на основі даних [4].

Розглянемо період з 2017 по 2023 рік, за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, за загальним обсягом випусків протягом 2017-2023 років домінують акції. Їх частка у загальному обсязі випусків становить 68,5%, а частка облігацій - 31,5%. За кількістю випусків протягом 2017-2023 років також домінують акції. Їх частка у загальній кількості випусків становить 59,4%, а частка облігацій - 40,6%. У 2017 році високий рівень випусків як акцій, так і облігацій може бути пов'язаний з очікуваннями економічного зростання та сприятливим інвестиційним кліматом. 2018-2019 роки спостерігається зниження обсягів та кількості випусків у

2018-2019 роках може бути пов’язане з макроекономічними факторами, такими як уповільнення економічного зростання та політична нестабільність. У 2020 році відбувалось зростання обсягу випусків облігацій, це може бути пов’язане з потребою компаній у залученні капіталу для подолання наслідків пандемії COVID-19. Різке зниження обсягів та кількості випусків у 2022 році пов’язане з початком повномасштабної війни росії проти України, різке зниження спостерігається й у 2023 році. У 2023 було зареєстровано 30 випусків акцій на суму 9,15 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2022 року, обсяг зареєстрованих випусків акцій зменшився на 25,90 млрд грн.

Узагальнюючи, дохідність акцій на українському фондовому ринку сильно залежить від макроекономічних факторів. Інвесторам варто уважно стежити за такими змінами та аналізувати їх вплив на компанії та ринкові показники для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень.

Висновки. Аналізуючи сучасний стан фондового ринку України, можна визначити, що він має значний потенціал для росту. Однак для його реалізації необхідно створити сприятливі умови та нові можливості. Розвиток фондового ринку сприятиме не лише внутрішній ринковій трансформації, але й зміцненню міжнародних економічних відносин. Кількісні показники розвитку фондового ринку України не вражають оптимізмом. За останні роки кількість фондових бірж скоротилась, а обсяги випуску акцій та облігацій зменшувалися. Фондовий ринок України знаходиться на етапі інтеграції у світовий простір, проте йому загрожують значні проблеми. Нестабільна економічна ситуація, недостатня прозорість, низька ліквідність та капіталізація, а також низький рівень якості послуг фондових бірж — усе це стримує його розвиток та ефективну діяльність.

Успішний розвиток фондового ринку України вимагає системних змін та конкретних заходів для поліпшення функціонування. Зокрема, це передбачає збільшення ліквідності та прозорості ринку, посилення державного контролю, формування єдиної стратегії розвитку та підвищення якості обслуговування клієнтів фондовими біржами. Тільки такі заходи зможуть збільшити довіру громадян до фондового ринку України та сприяти його успішному розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження в цих напрямках допоможуть краще зрозуміти складні взаємозв'язки між макроекономікою та українським фондовим ринком, що сприятиме кращому прийняттю інвестиційних рішень та розвитку більш стійкої та ефективної фінансової системи в Україні. Можливі напрямки подальших досліджень з аналізу впливу макроекономічних факторів на доходність акцій на українському фондовому ринку включають: глибший аналіз макроекономічних показників; вивчення сезонності та циклічності в макроекономічних факторах; порівняльний аналіз з іншими ринками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Татарин, Н. Б., Бундз, Н. Б., Кравчук, А. С. (2021). Фондовий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. Економічні науки, 3(91), 379-383.
2. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» № 3480-IV, чинний. (2024). *URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.05.2024 р.)*
3. Заруцька, О. П. (2018) Облігації внутрішніх державних позик в Україні: особливості ціноутворення в умовах недосконалого ринку. Український соціум, 1(64), 74-94.
4. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. (2024). Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. *URL: https://www.nssmc.gov.ua/ news/insights ua (дата звернення: 01.05.2024 р.)*

Андрій ПОЛІЩУК, аспірант
e-mail: Andriy.V.Polishchuk@gmail.com
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Ключові слова: *сільський розвиток, сільська місцевість, цифрові технології, цифровізація сільського господарства, інституційне регулювання*

Сільськогосподарський сектор має довгу історію інновацій та впровадження нових технологій для підвищення продуктивності, управління ризиками та покращення екологічної, соціальної та економічної стійкості. Четверта промислова революція вимагає нових викликів від сьогодення: використання цифрових технологій і пов'язаних з ними інновацій. Для сільської місцевості це ще один крок в історії розвитку, який відкриває не тільки нові можливості, але водночас створює нові виклики. Досягнення успіху цифровізації сільськогосподарської сфери на рівні держави вимагає інституціонального втручання влади у процеси формування необхідної нормативно-правової бази. Додаткових досліджень потребує інституційне регулювання процесу в Україні, вивчення та адаптація світового досвіду траснформаційних процесів цифровізації для його активізації в межах розвитку української економіки. Необхідність нормативно-правового забезпечення розвитку цифрової інфраструктури сільської місцевості, як чинника підвищення рівня сталого розвитку та якості життя сільського населення, зумовлює актуальність теми, що розглядається.

Багатогранність досліджуваної тематики окреслює значний доробок наукових праць серед когорти вчених-аграрників, науковців і практиків [1-3]. Попри досить широкий спектр досліджень, присвячених розвитку цифрової інфраструктури сільської місцевості, питання нормативно-правового забезпечення розвитку сфери в науковій літературі залишається малодослідженим.

Цифрові технології можуть допомогти вирішити фундаментальні проблеми, які стримують розвиток сільської місцевості та сільського господарства, викликані

інформаційними прогалинами (неповнотою інформації), асиметрією цифрового розвитку сільської місцевості, транзакційними витратами тощо. Ці проблеми проявляються у результаті слабкого нормативно-правового регулювання та відсутності політики розвитку цифровізації у реальному секторі економіки. Інституційним поштовхом до цифровізації стало прийняття Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, де метою було впровадження сценарію швидкого цифрового розвитку держави. Оскільки Концепція стосується всіх сфер діяльності інституції держави, то таке узагальнене правове регулювання не дало чіткої позиції щодо реалізації політики розвитку цифровізації.

Українським інститутом майбутнього розроблено Економічну стратегію України – 2030 [4], де цифровізація сільського господарства та сільської місцевості є однією із цілей, і на основі розробленого цільового (форсованого) сценарію передбачається перехід економіки до цифрової за 3-5 років, узагальнення наведемо у табл. 1.

Таблиця 1 Форсований сценарій сільського розвитку у процесі цифровізації*

Категорія	Характеристика
Цілі	Покриття технологіями мобільного Інтернету 95% сільської місцевості
	90% домоволодінь у сільській місцевості використовують високошвидкісний Інтернет
	Адресна підтримка малозабезпечених громадян, зорієнтована на підключення до цифрових інфраструктур
Принцип	Цифрова трансформація націлена на створення переваг у всіх сферах повсякденного життя сільської місцевості: покращення якості надання освітніх, медичних послуг, розвитку сільського господарства, транспорту, громадської безпеки тощо
Візія	Цифровізація пропонує абсолютно нові рішення ведення бізнесу з повністю діджиталізованими процесами. Наприклад, аграрії замість сільськогосподарської техніки використовують "розумні" системи ведення господарства із повною автоматизацією
Потенціал	У категорії "потенціал до автоматизації окремих професій" очікується цифровізувати 60% робочих місць у сільському господарстві
	Поява нової професії – ренатуралізатор, завдання якої – компенсувати шкоду, завдану екології сільської місцевості людською діяльністю та інтенсивним монокультурним сільським господарством

**Сформовано за джерелом: [4]*

Досягнення однозначної мети можливе тільки при реальності стратегії: цілі мають відповідати викликам сьогодення, враховуючи всі перешкоди. Уряд, у свою чергу, повинен знайти баланс між сприянням інноваціям і захистом споживачів та суспільства від потенційних ризиків, пов'язаних із розвитком технологій.

У межах політичного пріоритету Європейської комісії, у 2021 році було розроблено візію сільського розвитку ЄС: *A long-term Vision for the EU's Rural Areas – Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040* [5], основні ідеї узагальнимо у табл. 2.

Таблиця 2 Візія сільського розвитку ЄС до 2040 року**

Категорія	Характеристика
Цілі	Зміцнення ролі сільської місцевості
	Розвиток цифрової інфраструктури сільської місцевості
	Посилення стійкості сільських територій
	Економічно процвітаючий сільський регіон
Принцип	Збалансований територіальний розвиток, заснований на місцевих підходах і залученні всіх рівнів управління, необхідний для максимального використання потенціалу та цифровізації сільських територій
Візія	Диверсифікація економічної діяльності шляхом цифровізації сільських територій
Потенціал	Потенціал сільських територій – створення хабів для розробки і розгортання інноваційних рішень цифровізації та в результаті диверсифікації економічної діяльності – нові робочі місця

***Сформовано за джерелом: [5]*

Важливість розвитку цифровізації сільських територій стає цілком очевидною, якщо врахувати також інші політики ЄС. Їх реалізація передбачена Європейською цифровою стратегією [6], Європейською зеленою угодою [7] та Європейською декларацією про цифрові права та принципи [8]. Проаналізувавши політики ЄС, бачимо, що цифровізація передбачає трансформацію перш за все сільських регіонів, щоб викорінити цифровий розрив, який спричиняє явище "цифрова бідність". Передбачається альтернатива для надання економічно ефективних, дистанційно координованих послуг у найвіддаленіших сільських районах, цифровізація сільських місцевостей для досягнення екологічних цілей: циркулярна та біо-економіка,

виробництво відновлюваної енергетики, збереження біорізноманіття, екологічний моніторинг, прогнозування катастроф, "розумне" сільське господарство тощо.

Для швидкої цифрової трансформації та розвитку сільської місцевості існує очевидна потреба в інституційному регулюванні сфери зі сторони держави. Для забезпечення позитивного ефекту цифровізації необхідно не тільки сформувати нову нормативно-правову базу, але й систематизувати наявні нормативні акти, які регулюють її інститути. Державна політика, у межах законодавства, постановах і соціальних програмах, має бути переформульована та адаптована до нових цифрових інструментів та цифрової трансформації, враховуючи реалії сьогодення. Також необхідним є розробка державної програми цифровізації сільської місцевості.

Отже, побудова нормативно-правової бази, розробка державної програми на основі провідних світових практик, з певною адаптацією до вимог та економіки нашої держави, інституційне регулювання сфери – дасть можливість імплементувати процеси гармонізації та конвергенції сектора цифрової економіки України у сільській місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Roberts, E., D. Beel, L. Philip, and L. Townsend. 2017. Rural resilience in a digital society: Editorial. The Journal of Rural Studies54: 355–9.
2. Randall, L., L. Ormstrup Vestergård, and M. Wøien Meijer. 2020. Rural perspectives on digital innovation: Experiences from small enterprises in the Nordic countries and Latvia. Nordregio Report, pp. 1–35. DOI:https://doi.org/10.6027/R2020:4.1403-2503.
3. Stojanova, S., N. Cvar, J. Verhovnik, N., Božic, J. Trilar, A. Kos, and E.S. Duh. 2022. Rural digital innovation hubs as a paradigm for sustainable business models in Europe's rural areas. Sustainability 14: 14620. DOI:https://doi.org/10.3390/su142114620
4. Економічна стратегія України 2030. Український інститут майбутнього. URL: https://strategy.uifuture.org/
5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6c924246-da52-11eb-895a-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF
6. Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en#documents
7. The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
8. Declaration on European Digital Rights and Principles. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles

Катерина ПОЛІЩУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: k.polishchuk.ffo.072.20@knute.edu.ua ORCID: 0009-0005-0884-1976
Науковий керівник – **Ірина ЛЮБЧАК,** асистент кафедри фінансів
e-mail: i.lyubchak@knute.edu.ua ORCID: 0000-0002-3988-2704
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЗЕЛЕНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАЛОСТІ

Вступ. Сучасна світова спільнота переживає кризові явища в частині поточного стану функціонування екосистем, що вимагає негайних та дієвих заходів для збереження екологічної рівноваги та забезпечення сталого розвитку. У цьому контексті виникає необхідність активізації заходів щодо зеленого розвитку та забезпечення екологічної сталості. Зокрема, один із ключових інструментів, що може сприяти досягненню цих цілей, є податкове стимулювання. Податкові ініціативи можуть стати потужним каталізатором для залучення інвестицій у зелені технології, створення екологічних продуктів та послуг, а також реалізації енергоефективних та екологічно чистих проектів.

Початок повномасштабного вторгнення спричинив колосальні руйнування по всій території країни: велика кількість населених пунктів, промислових об’єктів та інфраструктури транспорту, житла і енергетики піддаються повному знищенню. Відповідно до цього, сталий розвиток економіки в умовах євроінтеграції та повоєнна відбудова України має включати економічний, соціальний та екологічний складові. У цьому контексті особливого значення набувають питання впровадження ефективних фінансових механізмів відновлення екосистем та озеленення територій [3].

Мета дослідження полягає у вивченні можливостей та ефективності застосування податкових стимулів для підтримки зеленого розвитку та збереження екологічної стабільності в контексті сучасних екологічних викликів, зокрема, кризи середовища та наслідків війни для довкілля. Дослідження спрямоване на аналіз можливостей використання податкових інструментів як ефективного каталізатора для залучення інвестицій у зелені технології, створення екологічних продуктів та послуг,

а також реалізації енергоефективних та екологічно чистих проектів в умовах кризи та конфлікту. Дослідження має на меті виявлення можливих шляхів інтеграції екологічних аспектів у податкову політику з метою зменшення негативного впливу війни та інших екологічних криз на природне середовище та забезпечення сталого розвитку.

Екологічні податки, також відомі як «зелені» податки – це форма оподаткування, яка використовується для захисту навколишнього середовища та сприяння переходу до низьковуглецевого розвитку. Їхнє впровадження спрямоване на зменшення негативного впливу людської діяльності на екосистеми та ресурси планети, а також на стимулювання інвестицій у екологічно чисті технології та практики.

Станом на тепер, в Україні діють наступні види екологічних податків:

- екологічні податки, що сплачуються за забруднюючі речовини, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (без урахування викидів CO2 в атмосферу);
- скидання забруднюючих речовин безпосередньо у водні об’єкти;
- доходи від розміщення відходів на спеціально відведених для цього місцях чи об’єктах, за винятком розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- екологічного податку їх виробниками за утворення радіоактивних відходів (у тому числі тих, що накопичилися) та/або за тимчасове зберігання радіоактивних відходів поза строком, визначеним особливими умовами ліцензії;
- екологічний податок, що сплачується за викиди CO2 стаціонарними джерелами в атмосферу [1].

Серед проблем, пов’язаних із застосуванням екологічного податку в Україні, можна виокремити кілька аспектів. По-перше, існує недосконалий механізм адміністрування самого податку, який не ефективно виконує свою функцію щодо захисту навколишнього середовища та стимулювання переходу до безвуглецевої економіки, а також не відповідає нормам ЄС.

Неефективним є контроль за дотриманням екологічних стандартів та сплати екоподатку ускладнює ефективне функціонування цієї системи. Крім того,

відсутність належних стимулів для «зеленої» модернізації підприємств гальмує процес переходу до більш екологічної діяльності. Додатково, неефективна система розподілу надходжень від податку ускладнює використання цих коштів на розвиток екологічних проектів та ініціатив [2].

Структура екологічних податків в ЄС відрізняється від структури екоподатків в Україні в тому, що вона включає різноманітні категорії інструментів екологічної політики. Серед них можна виокремити загальні та змішані інструменти, такі як податки та реформи екологічного оподаткування; тарифи, збори, платежі та цінова політика; торгівельні дозволи та квоти; а також схеми відповідальності виробників.

Усі екологічні податки, які використовують країни-члени ЄС, приносять доходи у місцевий або державний бюджет. Однак лише малий відсоток цих надходжень (5.4%) спрямовується як внесок до загального бюджету ЄС.

Найбільшу частку «зелених» податків становлять енергетичні податки (77% надходжень екоподатків до бюджету ЄС у 2020 році), при цьому на другому та третьому місці розташовуються податки на транспортні засоби. Це частково пояснюється тим, що в ЄС податок на викиди вуглекислого газу CO2 включений до категорії енергетичних податків, а не до податків на забруднення [2].

На нашу думку, для ефективного вирішення проблем, пов’язаних із екологічним оподаткуванням в Україні, необхідно прийняти комплексний підхід та розглянути ряд можливих заходів. По-перше, поліпшення механізму адміністрування екологічного податку є важливим для забезпечення ефективної функції захисту навколишнього середовища та стимулювання переходу до безвуглецевої економіки. Це може включати перегляд податкових ставок, розширення списку оподатковуваних видів забруднень та встановлення механізмів для спрямування надходжень від податку на екологічні проекти та ініціативи.

Другим важливим кроком є посилення контролю і нагляду за дотриманням екологічних стандартів та сплатою екоподатку. Ефективна система моніторингу може значно підвищити виконання екологічних норм та забезпечити справедливе інкасування податкових надходжень.

Крім того, стимулювання «зеленої» модернізації підприємств є необхідним для зменшення екологічного впливу економічної діяльності. Це може включати надання

фінансових заохочень, податкових пільг чи субсидій для підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології та практики.

Оптимізація системи розподілу надходжень від екологічного податку також є важливим елементом. Даний напрямок спричинить створення ефективних механізмів для інвестування цих коштів у проєкти та програми, спрямовані на збереження навколишнього середовища та стале використання ресурсів.

Важливо також підтримувати співпрацю з міжнародними партнерами, зокрема з Європейським союзом, може допомогти Україні в обміні досвідом та впровадженні кращих практик у сфері екологічного оподаткування, спираючись на механізми реалізації Європейського Зеленого Курсу. Це сприятиме зміцненню екологічного ландшафту країни та сприяє її сталому розвитку.

Висновок. У сучасному світі, екологічні податки стають ключовим економічним інструментом для екологічного регулювання, що розвинені країни використовують для стимулювання населення, підприємств і організацій до зменшення викидів забруднень, раціонального використання природних ресурсів та накопичення фінансових ресурсів для підтримки програм з охорони навколишнього середовища. Проте, в Україні потрібно вдосконалити існуючу систему екологічного оподаткування, щоб створити надійне джерело фінансування для заходів з охорони природи та сприяти впровадженню у виробництво енергоефективних та екологічно чистих технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сотник О.О., Авраменко Н.Л. Сучасний стан екологічного оподаткування в Україні. Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, Ірпінь, 12-20 листопада 2018 р. С. 169–172.
2. Федчишин В. Застосування екологічних податків в Україні. *Центр економічної стратегії. Неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики.* URL: https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/ .
3. Чугунов І., Канєва Т., Любчак І. (2023). Фінансові інструменти реалізації європейського зеленого курсу в Україні. *Економіка та суспільство,* (56). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-141

Катерина ПРЯХІНА, канд. екон. наук, доцент
e-mail: katerinapryakhina@gmail.com ORCID: 0000-0002-5747-9492
Анастасія КУЩ, здобувачка вищої освіти
e-mail: nastiakusch@gmail.com
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
м. Кременчук, Україна

РЕКЛАМНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Ключові слова: *рекламна діяльність, конкурентоспроможність, цілі реклами, маркетингові стратегії, засоби реклами.*

Вступ. У сучасному глобалізованому світі, де конкуренція на ринку посилюється з кожним днем, рекламна діяльність стає вирішальним фактором для успіху підприємств. Реклама є ключовим інструментом для залучення уваги споживачів, підвищення пізнаваності бренду, а також забезпечення стійкості на ринку. Ефективність рекламної діяльності стає об'єктивною і вимірюваною, а детальний аналіз цієї діяльності дозволяє підприємствам коригувати свою стратегію для досягнення кращих результатів. Тому аналіз рекламної діяльності є актуальною та важливою темою, яка сприяє успішному функціонуванню бізнесу в умовах сучасного ринкового середовища.

Мета. Аналіз рекламної діяльності та обґрунтування її цілей.

Результати. Успішне ведення промислової діяльності будь-якої сфери залежить від того, скільки клієнтів здатне залучити підприємство. Саме від цього прямо залежить прибуток. Промислова діяльність вимагає певної кількості реалізованих продуктів, але якщо потенційні споживачі не знають про існування того чи іншого продукту, вони просто не зможуть його придбати.

Саме тому, забезпечення поінформованості споживачів про діяльність підприємства вимагає низки рекламних заходів.

Сьогодні реклама є невід'ємною складовою системи маркетингу підприємства, рівень розвитку якої характеризує якість та ефективність рекламно-інформаційної діяльності організації і її відповідність сучасним вимогам світового ринку.

Реклама являє собою неособистісні форми комунікації, здійснювані за допомогою платних засобів поширення інформації, з чітко зазначеним джерелом фінансування [1].

Рекламна діяльність – це комплекс заходів і стратегій, спрямованих на публічне поширення інформації про продукти, послуги, бренд або ідеї з метою залучення уваги споживачів, партнерів, або інших зацікавлених сторін до певного об'єкта або певної компанії [2].

Рекламна діяльність може бути частиною загальної маркетингової стратегії підприємства і включати в себе різні елементи та інструменти з метою створення позитивного іміджу, збільшення продажів, підвищення впізнаваності бренду або досягнення інших маркетингових цілей.

Поняття рекламної діяльності охоплює різноманітні стратегії та інструменти, що використовуються для комунікації зі споживачами. Це включає у себе традиційні форми реклами, такі як реклама у пресі, телебаченні, радіо, а також інноваційні методи, такі як інтернет-реклама, соціальні медіа, відеомаркетинг, контент-маркетинг та інші цифрові платформи.

Рекламою є будь-яка платна форма неособистої пропозиції товарів і послуг від імені визначеного спонсора, з метою вплинути певним чином на аудиторію. За допомогою реклами формується визначене уявлення покупця про особливості товару чи послуги.

Сучасну рекламу можна розглядати як форму комунікації, яка покликана перекласти якість товарів та послуг на мову потреб споживачів. Під рекламною комунікацією розуміється передача звернення від джерела інформації до її отримувача (рис. 1.1.) [3].

Рисунок 1.1 – Модель рекламної комунікації

Таким чином, рекламна діяльність включає в себе важливі елементи, що сприяють ефективному спілкуванню між відправником (комунікатором) та отримувачем (адресатом). Відправником є сторона, яка відправляє рекламне повідомлення, а рекламний контакт визначається досягненням зверненням потенційного покупця.

Кодування в рекламній комунікації відображає процес представлення ідеї, яку відправник бажає передати отримувачеві, тоді як декодування полягає у перекладі рекламного коду на мову споживача.

Канал комунікації об’єднує всіх учасників процесу комунікації та носіїв інформації, забезпечуючи передачу повідомлення. Важливо враховувати, що передача інформації не обов’язково повинна обмежуватися одним каналом, адже використання різних каналів сприяє підвищенню ефективності комунікації.

Отримувачі в рекламній комунікації – це потенційні споживачі, для яких призначена реклама. Важливо визначити цільову аудиторію з урахуванням осіб, які впливають на процес прийняття рішень про покупку.

Реакція споживача на рекламу визначає результативність комунікації, а зворотний зв’язок – частину цієї реакції, яка повертається відправнику. Уникнення можливих перешкод, таких як фізичні, психологічні та семантичні, є важливим для забезпечення ефективної рекламної кампанії.

Основне джерело розробки стратегії рекламної діяльності – загальна мета маркетингу. Виходячи з цього і формується ціль реклами.

Постановка цілей дозволяє сфокусувати зусилля – чітко зрозуміти вектор руху та які інструменти використовувати; оцінити результативність, визначивши чіткі критерії успіху; підвищити мотивацію; отримувати вигоду від інвестицій.

Цілі рекламної діяльності можуть бути найрізноманітнішими. Головне правило, аби вони були прямо залежними від маркетингової стратегії.

Існує низка важливих факторів, які безпосередньо впливають на постановку та визначення цілей рекламної діяльності підприємства (рис. 1.2) [4]:

Рисунок 1.2 – Фактори впливу на визначення цілей рекламної діяльності

В даному випадку, під споживачами варто розуміти не лише кінцевих споживачі продукції підприємства, але і всі категорії покупців, що здобувають товар. Прямий чи опосередкований вплив може здійснювати інформованість про продукт, думка про його споживчі властивості тощо. Маркетингова стратегія здатна визначити, як саме буде досягнута ціль. Щодо ресурсів підприємства, то реклама може забезпечити увагу споживачів, інтерес, бажання, але покупка можлива лише тоді, коли товар чи послуга є доступними: в потрібній кількості, в потрібний час та за потрібною ціною. Аналізуючи діяльність конкурентів, підприємство може адаптувати власні цілі та напрям рекламної діяльності. Вивчивши «злети та падіння» лідерів галузі, можливо визначити бажаний алгоритм дій та очікуваний результат.

Висновки. Для ведення успішної рекламної діяльності підприємства мають відзначатися інноваціями та передовими технологіями, а безпосередньо рекламні кампанії повинні давати відчутні результати та максимальну ефективність.

Загалом, реклама розглядається як такий вид діяльності, який спрямований на задоволення будь-яких потреб серед споживачів, в процесі якого формуються зв'язки між споживачами й виробниками.

Рекламна діяльність вимагає не тільки глибокого розуміння галузі, а й вміння ефективно комунікувати з аудиторією. Успішне ведення рекламної діяльності може допомогти підприємству посилити свою конкурентоспроможність і стрімко розвиватися на ринку.

Перспективи подальших досліджень. Перспективою подальших досліджень є аналіз впливу рекламної діяльності на результативність підприємств та апробація, експериментальна перевірка ефективності аспектів реклами на поведінку споживачів.

Конфлікт інтересів. Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. Котлер Ф., Келлер, К. Л. (2008). *Маркетинг та менеджмент.* Хімджест.
2. Балабанова, Л.В. (2004). *Маркетинг*. (2-ге вид.). Знання.
3. Миронов, Ю.Б., Крамар, Р.М. (2007). *Основи рекламної діяльності*. Посвіт.
4. Освіта. UA (2024, 26 квітня). *Рекламна діяльність: організація і практика.* https://osvita.ua/vnz/reports/management/14108/

Аліна РОМАНЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: favorituseriphone7@gmail.com
Тетяна ЖИБЕР, канд. екон. наук, доцент
e-mail: tzhyber@kneu.edu.ua ORCID: 0000-0002-4557-023X
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ТОВАРІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ: ДОСВІД КРАЇН АМЕРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ

Ключові слова: *мито, митний тариф, податки, регуляторна політика, міжнародна економіка, вартість, макропоказники.*

Вступ. Перетин митного кордону у сучасному глобалізованому світі є поширеним явищем, що має кілька мотиваційних факторів. Процес перетину кордону різними товарами здійснюється з метою їхнього перевезення для продажу, а також у вигляді подарунків, сувенірів та здійснення інших пов'язаних варіацій комерційної діяльності громадянами. Розмежування між звичайним переміщенням особистих речей та підприємницькою діяльністю у вигляді транспортування товарів викликає актуальні питання оподаткування такої діяльності митом, яке розглядається у цій статті через врахування вартісних аспектів перевезень товарів фізичними особами через кордони у митному тарифі з метою зосередження уваги дослідників на зміні вартості товарів унаслідок таких перевезень.

Мета. Визначити на основі аналізу даних гранично допустиму межу у переміщенні товарів через митний кордон без декларування й сплати митних платежів на прикладі кількох країн Американського континенту для наступного формулювання рекомендацій щодо митної політики для фізичних осіб в умовах еміграційних потоків України.

Результати. Ми прагнемо визначити та проаналізувати гранично допустиму межу для переміщення товарів через митний кордон без декларування й сплати митних платежів у декількох країнах Американського континенту. Зокрема, увага

спрямована на аналіз митних правил у Мексиці, Белізі та Сполучених Штатах Америки, порівнюючи ці параметри з практикою митного регулювання в Україні.

Матеріали дослідження для конференції розпочнемо аналізом економічних показників країн Латинської Америки, зосереджуючи увагу на Мексиці, яка є однією з найбільш розвинених у цьому регіоні. На момент 2024 року розмір валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення Мексики становив 15,07 тисяч доларів США, що є одним із найвищих показників серед інших країн Латинської Америки. Наприклад, в порівнянні з Белізом, де цей показник склав 7,33 тисячі доларів США, та Гватемалою, де він становив 5,75 тисяч доларів США, ВВП на душу населення Мексики суттєво вищий. Також важливо зазначити, що за цим показником значно відстає Сполучені Штати Америки, де ВВП на душу населення досяг 83,06 тисяч доларів США [1]. Хоча Сполучені Штати Америки не входять до складу Латинської Америки, вони є важливим економічним "гравцем" на Американському континенті.

Мексика межує з Белізом, Гватемалою та з Сполученими Штатами Америки. За попередніми даними можемо стверджувати, що перші дві країни є бідними, а от остання – у трійці найбагатших країн світу. Досить контрастні сусіди, де Мексика виступає бар’єром. Тож митні правила для своїх громадян щодо перевезення товарів через кордони, які встановила США, мають відповідати високому рівню пасажирських перевезень цієї країни.

Залежно від місця проходження кордону пасажири можуть взяти з собою товари на вартістю:

До 300 доларів США або їх еквівалент у національній чи іноземній валюті при в’їзді в країну наземним транспортом.

До 500 доларів США або їх еквівалент у національній чи іноземній валюті при в’їзді в країну повітряним чи морським транспортом. [2, 2 пункт]

Далі розглянемо ситуацію з її сусідкою- Белізом (раніше мала назву Британський Гондурас). Держава межує з Мексикою та Гватемалою та має навіть повітряне сполучення. Тож, спочатку розглянем ліміти на ввезення товарів при авіаперетині кордону. Мусимо сказати, що знову в залежності від місця проходження кордону, цифри досить різняться. На своєму сайті Белізька митниця вказала, що ліміт

на перевезення товарів через міжнародний аеропорт становить 200 Белізьких доларів (еквівалентно 99,2 дол. США), а у будь-якому іншому пункті Белізької митниці 50 Белізьких доларів (еквівалентно 24,8 дол. США). [3, 3 пункт]

І на кінець залишили наймогутнішу країну у світі- США. ВВП на душу населення перевищує Мексику у 5,5 разів, а Беліз у 11,3. Що ж до ліміту на перевезення товарів, то , без мита можуть бути ввезені товари до 800 дол. США. [4]

Що ж до правил про перетин кордону в Україні (ВВП на душу населення в 2023 році становило 5,53 тис. дол. США), то згідно з положеннями статті 374 Митного кодексу України визначено умови ввезення (пересилання) громадянами товарів на митну територію України: «Товари (за винятком підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 1000 євро (приблизно еквівалентно 1071 дол. США), що ввозяться громадянами на митну територію України у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі через пункти пропуску через державний кордон України, відкриті для повітряного сполучення, та товари (крім підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 500 євро (за даними НБУ еквівалентно 536 дол. США) та сумарна вага яких не перевищує 50 кг, що ввозяться громадянами на митну територію України у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі через інші, ніж відкриті для повітряного сполучення, пункти пропуску через державний кордон України…»

Тепер співставимо показники України з країнами Американського континенту та зробимо порівняння митного ліміту до розміру ВВП в розрахунку на 1 жителя країни. Так, можливо, такий аналіз не включає інші важливі фактори, але не потрібно забувати, що однією з функцій митного тарифу є фіскальна, яка призначенна для наповнення бюджету, а бюджет в свою чергу повинен враховувати показники економічного благополуччя громадян.

Таблиця 1 Порівняльний аналіз показників митної політики

Країна	Митний ліміт: 1) через сухопутний кордон; 2)через морський чи/або повітряний кордон.	ВВП на душу населення	Співвідношення ліміту на розмір ВВП в розрахунку на 1 жителя країни
Мексика	1) $300 2) $500	$15,07 тис.	1) 300/ 15070* 100%= 1,99% 2) 500/ 15070* 100%= 3,32%
Беліз	1) $24,8 2) $99,2	$7,33 тис.	1) 24,8/7330* 100%= 0,34% 2) 99,2 /7330* 100%= 1,35%
США	$800	$83,06 тис.	800/83060* 100%= 0, 96%
Україна	1) $536 2) $1071	$5,53 тис.	1) 536/5530*100%= 9,69% 2) 1071/5530*100%= 19,36%

Джерело: складено авторами на основі [1;2;3;4;5]

Проаналізувавши, ми може стверджувати, що найкращий ліміт ,з точки зору особи, яка здійснює перетин кордону, на перевезення товарів серед країн, які були проаналізовані є саме в Україні (9,69% на сухопутне перевезення та 19,36% на морське). Якщо ж говорити про Американський континент, то лідирує Мексика. Вона встановила більш ліберальні правила перетину кордону, зважаючи на офіційні дані щодо ВВП на душу населення.

Висновки: За результатами проведеного аналізу у результаті дослідження отримано висновок, що ліміти для товарів, які переміщуються через митний кордон держав Американського континенту, не залежать від рівня за економічними та макропоказниками конкретної країни в регіоні, адже показники, що стосуються, наприклад, США були менші, ніж показники аналізу щодо Мексики, але були схожі на показники по Белізу.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому варто дослідити ті фактори, які впливають на формування явища «митного ліміту» та на які галузі він діє. Також, доцільно звернути увагу на митні політики досліджуваних країн, їх правові норми детальніше.

Конфлікт інтересів. У даному дослідженні були використані онлайн-ресурси для знаходження даних з яких були взяті необхідні уривки та використане порівняння

загальних митних лімітів, що може суперечити якимось окремим групам товарів чи новим правилам, не розміщеним на офіційних ресурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. GDP PER CAPITA. (Б. Д.). INTERNATIONAL MONETARY FUND. ВЗЯТО 13 КВІТНЯ 2024 З HTTPS://1LL.INK/YBQSA
2. ЦИФРОВА МИТНА ОНЛАЙН БАЗА.3.2.3: EQUIPAJE Y FRANQUICIA DE PASAJEROS. (Б. Д.). PORTAL DE BÚSQUEDA DE LEYES DE COMERCIO INTERNACIONAL. ВЗЯТО 13 КВІТНЯ 2024 З HTTPS://1LL.INK/79721
3. LIST OF CONDITIONAL DUTY EXEMPTIONS. (Б. Д.). BELIZE CUSTOMS & EXCISE. ВЗЯТО 13 КВІТНЯ 2024 З HTTPS://1LL.INK/J3POZ
4. CUSTOMS DUTY INFORMATION. (Б. Д.). U.S. CUSTOMS AND BORDER PROTECTION. ВЗЯТО 13 КВІТНЯ 2024 З HTTPS://1LL.INK/VWEWI
5. БІЛЬШЕ ПРО ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ ГРОМАДЯНАМИ. (Б. Д.). ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИЙ РЕСУРС "МИТНИЦЯ В СМАРТФОНІ". ВЗЯТО 13 КВІТНЯ 2024 З HTTPS://1LL.INK/WUVPH

Анна РОСОХАТА, канд. екон. наук, доцент
e-mail: a.rosokhata@gmail.com ORCID: 0000-0001-6944-1515
Ростислав МАЛИК, здобувач вищої освіти
e-mail: rostik2004maluko4@gmail.com ORCID: 0009-0001-0596-762X
Сумський державний університет, м. Суми, Україна

ІНСТРУМЕНТИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ В ІНДУСТРІЇ 4.0[8]

Ключові слова: *індустрія 4.0, комерціалізація інновацій, інструменти комерціалізації інновацій, цифрові платформи, інноваційний розвиток*

Вступ. Індустрія 4.0, відома також як Четверта промислова революція, відкриває нові можливості для підприємств у сфері інновацій та розвитку. Ця революція базується на використанні цифрових технологій, таких як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI), аналітика даних та хмарні технології, що створюють нові можливості для створення та комерціалізації інноваційних продуктів та послуг [7]. Індустрія 4.0 дозволяє підприємствам впроваджувати автоматизацію, оптимізувати виробничі процеси та знижувати витрати. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності національних компаній на світовому ринку. Вона стимулює розробку та впровадження проривних технологій, які можуть змінити підходи до виробництва, логістики та управління бізнесом. Впровадження цифрових рішень допомагає підвищити продуктивність промисловості, що в свою чергу сприяє зростанню економіки. Впровадження цифрових рішень дозволяє збирати та аналізувати дані, що сприяє кращому прийняттю управлінських рішень. Інновації у данному випадку виступають рушійною силою впровадження Індустрії 4.0. На шляху цього важливим завданням є виявлення та адаптація інструментів, що слугують комерціалізації цих інновацій.

Мета: дослідити наявні інструменти комерціалізації інновацій і групувати їх за певними ознаками.

[8] РОБОТА ВИКОНАНА ЗА РАХУНОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ МОН УКРАЇНИ, НАДАНИХ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТЕМИ «КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ ІНДУСТРІЇ 4.0: ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ, МАРКЕТИНГ ТА КОМУНІКАЦІЇ» (№ ДР 0122U000780)

Індустрія 4.0 – це революційний етап у розвитку виробництва, який об'єднує цифрові технології, автоматизацію та збільшення продуктивності. Її важливість для розвитку економіки полягає в наступних аспектах [4]:

- підвищення конкурентоздатності
- розвиток нових технологій
- збільшення продуктивності
- створення нових робочих місць
- підвищення якості управління

У національному масштабі існує методика створення базового циклу промоції комерціалізації інновацій, але в рамках початкових робіт такий цикл потрібно масштабувати на рівні регіонів, галузей та окремих сегментів. Наприклад, існуючі інструменти, зокрема бази даних, не завжди враховують регіональні особливості, тому з ними важко просувати інновації в конкретних містах, таких як Київ або Харків. Також у галузях, таких як металургія, енергетика, машино- чи суднобудування, потрібні специфічні інструменти, оскільки національні дані можуть не відображати особливості кожної галузі чи сегменту. Тому необхідно створювати спеціалізовані пакети інструментів, які враховують потреби і можливості кожного регіону чи галузі, щоб інвестори та споживачі могли знайти необхідну для них інформацію та ресурси.

Цифрові технології відіграють ключову роль у створенні та комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0 [1]. Індустрія 4.0 вимагає спеціалізованих фахівців, що сприяє розвитку ринку праці та збільшенню зайнятості [2]. Інтернет речей дозволяє підключати фізичні пристрої до Інтернету, що відкриває нові можливості для збору та аналізу даних. Штучний інтелект дозволяє автоматизувати процеси прийняття рішень та розробки продуктів, забезпечуючи більшу швидкість та ефективність.

Аналітика даних дозволяє швидко знаходити цінні інсайти з великих обсягів інформації, що допомагає визначити потреби ринку та розробляти продукти, що відповідають цим потребам. Хмарні технології забезпечують доступ до великих обсягів обчислювальних ресурсів та зберігання даних, що дозволяє розробляти та масштабувати інноваційні продукти та послуги.

Створення платформ та екосистем є ще одним ефективним інструментом для комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0. Платформи дозволяють об'єднувати різних

гравців екосистеми (виробники, постачальники, роздрібні продавці, служби підтримки) для спільної розробки та впровадження інноваційних продуктів та послуг [9]. Екосистеми створюють сприятливе середовище для співпраці та інновацій, що дозволяє прискорити процес комерціалізації.

Використання адаптивних методів розробки продуктів, таких як Agile та Lean, є ключовим для успішної комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0. Ці методології дозволяють швидко пристосовуватися до змін у вимогах ринку та вчасно випускати продукти. Це особливо важливо в умовах стрімкого розвитку технологічного середовища, де важливо швидко реагувати на зміни та впроваджувати нові інновації.

Створення центрів інновацій є ще одним важливим інструментом для комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0 [6]. Ці центри забезпечують місце, де збираються та обробляються ідеї, дозволяючи швидше перевести їх в життя. Вони також створюють сприятливе середовище для співпраці та обміну ідеями між різними гравцями екосистеми.

Укладання стратегічних партнерств є ще одним ефективним способом комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0. Ці партнерства дозволяють отримати доступ до нових технологій, ресурсів та ринків, що сприяє прискоренню процесу комерціалізації. Вони також дозволяють поділитися ризиком та ресурсами, що зменшує фінансові та інші ризики комерціалізації інновацій.

Фінансування та інвестиції грають важливу роль у комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0. Вони забезпечують фінансові ресурси для розробки та впровадження інноваційних продуктів та послуг. Різноманітні джерела фінансування, такі як венчурний капітал, гранти, кредити та державні стимули, допомагають забезпечити необхідну фінансову підтримку для комерціалізації інновацій [5].

Розвиток стратегій маркетингу та продажів є важливим елементом комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0. Ці стратегії повинні бути орієнтовані на цифрову аудиторію та використовувати різноманітні канали комунікації, такі як соціальні медіа, контент-маркетинг та інтернет-реклама, для просування інноваційних продуктів на ринку та залучення клієнтів.

Індустрія 4.0 відзначається інтенсивним розвитком новітніх технологій, які перетворюють традиційні промислові підприємства та змінюють підходи до їхньої

ефективної роботи [3, 8]. Комерціалізація інновацій у контексті Індустрії 4.0 передбачає використання різноманітних інструментів та підходів, спрямованих на швидке і успішне впровадження технологій і рішень, інструментів на сьогоднішній день існує велика кількість, але для того, щоб визначити їх основні можливості доцільно здійснити групування їх в залежності від завдань, які вони покликані виконати (Табл. 1).

Таблиця 1. – Групи інструментів комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0

Групи інструментів	***Завдання інструментів комерціалізації інновацій в Індустрії 4.0***
Цифрові платформи (Digital Platforms)	Інноваційні стартапи та підприємства активно користуються цифровими платформами для співпраці та комунікації, що сприяє ефективній комерціалізації технологічних нововведень
Інвестиції та фінансування (Investment and Funding)	Інвестиційні фонди та програми фінансування грають ключову роль у залученні капіталу для комерціалізації інновацій у сфері Індустрії 4.0
Співпраця зі стартапами (Startup Collaboration)	Великі промислові компанії активно встановлюють партнерські зв'язки з технологічними стартапами для ефективного використання їхніх інновацій.
Участь у інноваційних екосистемах (Innovation Ecosystem Engagement)	Залучення до спеціалізованих інноваційних екосистем дозволяє прискорити комерціалізацію інноваційних рішень
Технологічна підтримка та інфраструктура (Technology Support and Infrastructure)	Використання передової технологічної інфраструктури є важливим фактором у швидкому впровадженні інновацій в Індустрії 4.0
Захист інтелектуальної власності (Intellectual Property Protection)	Захист інтелектуальної власності гарантує правові основи для комерціалізації інновацій
Мережа зв'язків (Networking)	Побудова мережі професійних зв'язків сприяє обміну досвідом та можливостями у сфері Індустрії 4.0.

Отже, Індустрія 4.0 відкриває нові можливості для комерціалізації інновацій, проте успіх в цій області вимагає використання різноманітних інструментів та стратегій. Від цифрових технологій до стратегічних партнерств та фінансування,

підприємства мають багато можливостей для прискорення комерціалізації інновацій та досягнення успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахновська, І. О., & Брацлавець, О. Ю. (2022). Розвиток світового ринку адитивних технологій в умовах техноглобалізму. Цифрова економіка та економічна безпека, № 1 (01), 36-42. DOI: https://doi.org/10.32782/dees.1-6
2. Біла, С. А. (2017). Новітні тренди розвитку глобалізаційних процесів. Економічний вісник університету, 1(33), С. 7-15.
3. Войтко, С. В., & Гафарова, Л. М. (2021). Особливості створення та розвитку Blockchain в умовах Індустрії 4.0. Актуальні проблеми економіки та управління, 15, 24-36.
4. Занора, В. О. (2019). Інноваційний розвиток підприємств в Україні: особливості та проблемні аспекти за умов Індустрії 4.0. Вісник Черкаського університету. Економічні науки, 2, 27-33.
5. Запорожець, Т. В. (2019). Індустрія 4.0: генезис цілей і завдань держави від першої промислової революції. Державне управління: теорія та практика, 1, 21-32.
6. Краус, К. М., Краус, Н. М., & Штепа, О. В. (2021). Індустрія х. 0 і індустрія 4.0 в умовах цифрової трансформації та інноваційної стратегії розвитку національної економіки. Ефективна економіка, 5, 48-56.
7. Мігус, І. (2023). Основні тенденції розвитку індустрії 4.0 та її вплив на економічну безпеку держави: міжнародний аспект. Вчені записки Університету «КРОК», 1(69), 5-59.
8. Комерціалізація інновацій в умовах Індустрії 4.0 : монографія / за заг. ред. канд. екон. наук, доц. Л. Ю. Сагер. – Суми : Сумський державний університет, 2023. – 385 с.
9. Тищенко, Д. С. (2023). Цифрова трансформація як драйвер розвитку економіки. Цифрова економіка та економічна безпека, 4(04), 38-45.

Олена СЛАВКОВА, д-р екон. наук, професор
e-mail: olena.slavkova.snau@gmail.com ORCID: 0000-0002-1864-0810
Лариса РИБІНА, канд. екон. наук, доцент
e-mail: ribinalarisa@ukr.net ORCID: 0000-0001-7959-8794
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ: МІСЦЕ ПУБЛІЧНИХ ІНФЕСТИЦІЙ

Ключові слова: *публічні фінанси, публічні кошти, інвестиції, публічні інвестиції, державна інвестиційна політика, державні інвестиційні проекти.*

Вступ. Публічні фінанси відіграють провідну роль у діяльності країни, а їх здатність забезпечувати соціально-економічний розвиток та адаптуватися до різноманітних інноваційних підходів і управління державними грошовими потоками сприяє реалізації ринкових драйверів органів державної влади. В даний час публічні фінанси є не тільки джерелами поповнення державної скарбниці, а й визначають основні напрями її розподілу виходячи з обсягу фактичних фінансових ресурсів [1]. Вони відіграють також важливу роль в економічному зростанні. Моделі економічного зростання припускають наявність траєкторії сталого економічного розвитку, досягнення якого є метою державної економічної політики. Одним із важливих інструментів такої політики є державні витрати, в яких державні інвестиції традиційно посідають важливе місце через вплив на економічне зростання суспільства.

Мета. Мета даної публікації розглянути публічні фінанси з точки зору інвестицій в економічне зростання та розвиток держави.

Результати. Як показують дослідження, функції, принципи та моделі їх реалізації є ключовими в публічних фінансах. Водночас І. О. Луніна [2] зазначає, що основне місце в цих процесах слід відводити змісту та розумінню завдань державних фінансів у сучасній державі. На думку вчених, державне фінансове господарство відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві за обсягом створених фінансових ресурсів. Безсумнівно фінансовий менеджмент забезпечує діяльність державних

установ і реалізацію ними соціальних функцій. Крім того, функціонуючи в рамках єдиної фінансової системи, фінансові ресурси держави забезпечують баланс індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів. Водночас О.О. Молдован [3] стверджує, що ключовими ланками державних фінансів є державний бюджет, цільові фонди, державний кредит і фінанси державного сектора. На думку вченої, цю проблему слід розглядати з точки зору публічних фінансів на двох рівнях, а саме на національному та місцевому рівнях.

Інвестиції в види діяльності з позитивними зовнішніми ефектами та впливають на науково-технічний розвиток держави, який таким чином стає ендогенним фактором. Публічні інвестиції в розвиток людського капіталу, а також добре продумані інвестиції в інфраструктуру, узгоджені з бізнесом, мають значний вплив на розвиток регіональної чи місцевої економіки та відіграють важливу роль у залученні приватних інвестицій. Так наприкалад для створення спеціального фонду страхування від воєнних ризиків також потрібні державні кошти, які мають бути зібрані для гарантування безпеки інвестицій та забезпечення прав і захисту власності інвесторів [4]. У спрощеному вигляді процес економічного зростання за рахунок інвестицій можна представити за допомогою трисекторної моделі [2].

Перший сектор - дослідницький (науковий сектор), у якому нове знання створюється на основі наявних (накопичених) знань і з використанням людського капіталу. Ці нові знання з’являються у двох формах: знання, яке стає доступним для всіх і внутрішні знання дослідницьких організацій для виключного використання.

Другий сектор - виробництво технологічного обладнання (створення елементів основних фондів, які потім використовуються для виробництва споживчих товарів). У цьому секторі, окрім праці та капіталу, знання використовуються у двох формах: у накопиченій суспільній свідомості та у внутрішніх знаннях конкретних підприємств.

Третій сектор - виробництво кінцевої споживчої продукції. Зростання знань у дослідницькому секторі прямо пропорційне кількості накопичених знань та кількості людського та фізичного капіталу. Наявність позитивного зовнішнього ефекту в національній економіці в цілому зумовлена тим, що використання загальнодоступних знань безпосередньо не оплачується а приносить дохід [2].

Публічні інвестиції, здійснені органами державної та місцевої влади надзвичайно важливі в багатьох сферах життя. Перш за все, йдеться про створення та підтримку сучасної інфраструктурної мережі (дороги, мости, зв'язок, телекомунікації та інше). Не менш важливими є державні кошти для розвитку публічних послуг, наприклад на розвиток освіти, охорони здоров'я та людського капіталу. Також важливо покращити якість середовища для діяльності всіх громадян, їх повсякденного життя, відпочинку тощо [4]. Важливим аргументом на користь державного втручання у фінансування окремих інвестицій є позитивний вплив таких інвестицій на умови конкуренції. Так розвиток і вдосконалення транспортної інфраструктури та засобів зв'язку дає змогу ліквідувати монопольне становище одних компаній та створити умови для виходу інших компаній на ринок з меншими витратами. Першою моделлю, за допомогою якої був зроблений такий висновок, можна вважати «модель ізольованого стану» [5]. Підприємства в цьому випадку автоматично стають монополіями (або в кращому випадку олігополіями). Будівництво доріг відкриває вхід на ринок для нових підприємств, що призводить до падіння рівня цін. Отже, інвестиції в інфраструктуру підвищують добробут суспільства, якщо вартість будівництва транспортної інфраструктури нижча, ніж вигода для споживачів. Аналіз залежності економічного зростання від інфраструктурних інвестицій на думку П. Ашина та М. Шанкермана на основі мікроекономічної моделі показав, що посилення конкуренції за рахунок розвитку інфраструктури сприяє збільшенню обсягів виробництва та збільшує ринкову частку тих, хто має менші витрати[5]. Вплив інфраструктурних інвестицій тим більший, чим більша диференціація витрат і частка високовитратних підприємств. Такі умови характерні для країн, що розвиваються, нових індустріальних країн і країн з перехідною економікою. Тому державні витрати на створення інфраструктури в цих країнах є економічно виправданими в усіх них. Результати емпіричних досліджень деяких науковців підтверджують стимулюючий вплив інфраструктури на економічний розвиток регіонів [6].

Держава може сприяти накопиченню факторів виробництва не тільки безпосередньо, тобто шляхом інвестування в окремі галузі за рахунок бюджетних ресурсів, але й опосередковано впливати на цей процес. Це стає можливим, коли

державні інвестиції доповнюють приватну інвестиційну діяльність. Так розвиток таких об’єктів інфраструктури як транспорт та енергопостачання сприяє збільшенню обсягів приватних інвестицій та підвищенню їх продуктивності. Отже, спільну ефективність приватного та державного секторів можна посилити, якщо ефективність державних інвестицій оцінювати з урахуванням суспільних переваг приватних інвестицій. Результат публічних інвестицій залежить від поточного рівня інфраструктурної безпеки економіки країни та майбутнього попиту на інфраструктурні послуги. В умовах соціально-економічної нестабільності публічні фінанси є важливим елементом фінансової системи, який не може автоматично адаптуватися до змін. Низький рівень інвестиційної діяльності публічних фінансів не лише загрожує функціонуванню держави, а й призводить до низки негативних макроекономічних та соціальних явищ. За таких умов бюджет є не лише важливим державним інструментом, за допомогою якого здійснюється контроль за станом державного виробництва та забезпечуються соціальні гарантії населення, а й сприяє стабілізації всієї фінансової системи [7].

Висновки. Підводячи підсумок необхідно відмітити, що з точки зору економічного зростання важливим є не збільшення публічних інвестицій а їх вплив на формування державного та приватного капіталу. Ми вважаємо, що публічні інвестиції в першу чергу виконують таку важливу функцію як доповнення до приватних інвестицій що складають основну частину загального процесу. Державне фінансування інфраструктурних інвестицій та інвестицій в людський капітал є економічно виправданим, якщо сприяє розвитку конкуренції та усуває монопольне становище окремих гравців на ринку і створює умови для виходу на ринок більш ефективних підприємств.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у детальних дослідженнях інвестиційних вкладень в розвиток основних інфраструктурних об’єктів що буде сприяти розвитку ринку публічних фінансів та капіталу і в деякій мірі розширить можливості для формування приватного капіталу в даному секторі економіки.

Конфлікт інтересів. суперечності між приватним інтересом авторів та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливають на об'єктивність або неупередженість написання наукових тез, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених завдань не має.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кадала В.В. (2024, 29 квітня). *Ключові аспекти державних (публічних) фінансів у сучасному суспільстві.* https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/300.pdf.
2. Луніна І.О. (2020) Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання: монографія. Київ. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України».
3. Молдован О.О. (2011) Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія К.: НІСД.
4. Федюк В. (2024, 29 квітня). *Роль публічних інвестицій у залученні приватного фінансування в розвиток вітчизняної економіки*. https://www.csi.org.ua/news/rol-publichnyh-investyczij-u-zaluchenni-pryvatnogo-finansuvannya-u-rozvytok-vitchyznyanoyi-ekonomiky/.
5. Aghion P. & Schankerman M. (1999) Competition, Entry and the Social Returns to Infrastructure in Transition Economies. *Economics of Transition,* 7 (1), 79-101.
6. Busch B. & Klös H-P. (1995) Potentialfaktor Infrastruktur. Köln: Deutscher InstitutsVerlag.
7. Хрущ Н. & Нянько Л. (2023) Забезпечення стійкості публічних фінансів в умовах соціально-економічної нестабільності. Вісник Хмельницького національного університету (2), 59-64.

Оксана СОБКЕВИЧ, д-р екон. наук, професор
e-mail: sobkevych@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0678-0899
Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

ЩОДО ПОРЯДКУ ДЕННОГО РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: *промислова політика, регіони, євроінтеграція, смарт-спеціалізація.*

Вступ. Отримання Україною статусу країни–кандидата на вступ до ЄС відкриває перспективи модернізації української промисловості на нових технологічних засадах, здатних забезпечити стійкість економіки під час війни і пришвидшити її структурну перебудову у повоєнний період. Використання Україною всіх переваг від Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі–УА), вимагає більш глибокої деталізації пріоритетів розвитку співробітництва з ЄС у сфері промисловості, у тому числі регіональної промислової політики, що відповідатимуть національним економічним інтересам України.

Мета. Метою статті є обґрунтування пріоритетів регіональної промислової політики в умовах європейської інтеграції України на основі аналізу досвіду ЄС щодо розбудови промислового потенціалу регіонів.

Результати. Орієнтирами при формуванні регіональної промислової політики в умовах європейської інтеграції України можуть стати пріоритети, визначені у проєкті Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року [1]. До пріоритетів промислової політики України у середньостроковій перспективі та основних напрямів реалізації Стратегії у рамках цих пріоритетів віднесено, зокрема, ***регіональний розвиток промисловості.***

На сучасному етапі до порядку денного регіональної політики у контексті євроінтеграції України слід насамперед включити аспекти, пов'язані з розбудовою промислового потенціалу регіонів на засадах задіяння їхніх

конкурентних переваг і наявних можливостей, а також перспективної спеціалізації територій, що дозволить протистояти викликам війни і створити підґрунтя для промислової модернізації у повоєнний період.

ЄС напрацьовано значний досвід із зазначених питань. Так, завдання промислової модернізації та регіонального розвитку промисловості ефективно поєднуються у концепції смарт-спеціалізації (розумної спеціалізації) – запровадженому ЄС підходу, що полягає у виявленні та реалізації унікального для кожного регіону та/або країни потенціалу економічного розвитку, заснованого на його специфічних конкурентних перевагах.

З метою підтримки розроблення та імплементації країнами та регіонами стратегій смарт-спеціалізації Єврокомісією створено Платформу смарт-спеціалізації (Smart Specialisation Platform, далі – S3 Platform), що об'єднує регіони ЄС та інших бажаючих країн, забезпечуючи їм консультативну, інформаційно-аналітичну та інші види підтримки щодо реалізації політики розумної спеціалізації та інноваційної політики, а також є майданчиком для співробітництва цих регіонів за багатьма тематичними напрямами.

Україна також представлена на сайті S3 Platform, її учасниками є більшість регіонів – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Вінницька, Одеська, Київська, Черкаська, Кіровоградська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Луганська, Донецька області. Слід зазначити, що набуття членства у S3 Platform передбачає, серед іншого, представлення на її сайті країною або регіоном власних пріоритетів інноваційного розвитку – напрямів спеціалізації, у т. ч. з метою визначення сфер співробітництва з іншими регіонами, участі у програмах ЄС тощо. Такі пріоритети наразі представлені Харківською та Черкаською областями (на період 2014-2020 рр.), тоді як дані щодо пріоритетів інноваційного розвитку інших областей на сайті S3 Platform відсутні. *Тому запорукою підтримки ЄС розбудови промислового потенціалу регіонів України, їх участі у фондах і програмах ЄС є оновлення на сайті S3 Platform пріоритетів інноваційного розвитку регіонів України з урахуванням викликів війни і потреб повоєнного відновлення, забезпечення залучення більшої кількості регіонів до представлення на S3 Platform та розроблення інструментів партнерства з єврорегіонами.*

До початку повномасштабної війни на території України було досягнуто значного прогресу у впровадженні моделі смарт-спеціалізації у регіонах. В областях України було розпочато реалізацію пілотних проєктів смарт-спеціалізації; піонерами стали Запорізька, Рівненська та Харківська області, де цей процес відбувався із залученням всіх інституціональних секторів – науки, бізнесу, влади та громадськості. Підхід смарт-спеціалізації активно впроваджувався у систему національного стратегічного планування – не менше ніж одна стратегічна ціль кожної регіональної стратегії розвитку до 2027 р. визначалася на засадах смарт-спеціалізації з метою забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних видів економічної діяльності регіону.

У 2023 р. розпочалась робота над актуалізацією чинної Державної стратегії регіонального розвитку з врахуванням нових викликів та можливостей. Йдеться про повномасштабну війну РФ проти України та її вплив на територіальні громади та регіони, а також можливості у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС та початком переговорів про вступ України до ЄС. Державна стратегія регіонального розвитку особливо важлива в умовах, коли збройна агресія та тимчасова окупація частини території поглибили розрив у розвитку регіонів.

КМУ визначено, що розроблення Державної стратегії регіонального розвитку та плану заходів має здійснюватися з використанням територіально-орієнтованого підходу та смарт-спеціалізації [2]; ці підходи мають застосовуватись і при розробленні проєктів регіональних стратегій і планів заходів. Методичні рекомендації щодо застосування смарт-спеціалізації на регіональному рівні затверджуються Мінекономіки [3].

Оскільки чинні стратегії розвитку регіонів формувалися до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, вкрай важливо актуалізувати визначені у регіональних стратегіях розвитку до 2027 р. пріоритети та завдання смарт-спеціалізації у контексті подолання викликів війни і реалізації завдань повоєнної відбудови економіки.

Висновки. Регіональна промислова політика в умовах євроінтеграції України передбачає застосування підходу смарт-спеціалізації для можливостей міжрегіонального співробітництва, розвитку переробних виробництв, налагодження

регіональних ланцюгів доданої вартості. Важливим є узгодження цілей смарт-спеціалізації з цілями промислової політики ЄС (зокрема, Європейського Зеленого Курсу) щодо «озеленення» промисловості регіонів і зниження рівня їх забрудненості, подолання кліматичних викликів, розвитку циркулярних виробничих моделей, впровадження всебічної цифровізації, ІТ-технологій та продуктів у визначених пріоритетних видах діяльності.

У перспективі доцільно ініціювати створення регіональних платформ смарт-спеціалізації за кожним із пріоритетів, що визначені у стратегіях розвитку регіонів до 2027 року, з метою активізації співробітництва між учасниками проєктів, залучення інвесторів та нових учасників, забезпечення прозорості реалізації проєктів. Після запуску регіональних платформ розглянути можливість створення загальноукраїнської платформи смарт-спеціалізації для забезпечення державної підтримки проєктів міжрегіонального та загальнонаціонального значення.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження у напрямку формування пріоритетів регіональної промислової політики в умовах європейської інтеграції України полягають у вивченні передового європейського досвіду кластерної політики, спрямованої на активізацію соціально-економічного, інноваційно-технологічного розвитку територій.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року» (2018). https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainipro SkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovogoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku
2. Постанова КМУ «Деякі питання розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» № 817 (2023, 04 серпня). https://ips.ligazakon.net/document/KP230817?an=1
3. Постанова КМУ «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» № 731 (2023, 18 липня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text

Катерина ТАРАТІНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: 12ktmd@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач каф. економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ СФЕРИ ПОСЛУГ

Ключові слова: *інновації, підприємництво, організація, економіка, сфера послуг.*

Вступ. Сучасна економіка стрімко розвивається, вимагаючи від підприємців у сфері послуг постійного пошуку нових підходів до організації бізнесу. Один з найбільш ефективних способів досягнення успіху в даній галузі - використання інноваційних методів і технологій. Однак успішне впровадження інновацій вимагає чіткого планування та адаптації до конкретних ринкових умов.

В контексті економіки сфери послуг, інноваційні підходи до організації підприємницької діяльності мають вирішальне значення. Сфера послуг швидко розвивається та стає все більш різноманітною і конкурентною. Інновації дозволяють підприємцям зберігати та зміцнювати свої позиції на ринку, а також ефективно відповідати на змінні потреби споживачів.

У світлі цього, дослідження інноваційних підходів до організації підприємницької діяльності у сфері послуг стає надзвичайно актуальним. Це дозволить розкрити потенціал розвитку сучасних підприємств, забезпечити їхню конкурентоспроможність та вплинути на ефективність економічного розвитку в цілому.

Мета полягає в аналізі новаторських підходів організації підприємницької діяльності провідних компаній підприємств сфери послуг, з метою забезпечення стійкого економічного розвитку.

Результати. У сучасній сфері постійно змінюються послуги, тому підприємцям необхідно впроваджувати інновації , щоб залишитися конкурентоспроможними.

Використання онлайн-платформ і мобільних додатків є першим методом. Створення веб-сайту або мобільного додатка для бізнесу може допомогти охопити більшу аудиторію, надати зручні онлайн-послуги та покращити спілкування з покупцями. Також можна зекономити час, автоматизуючи рутинні завдання та використовуючи онлайн-платформи для бронювання та оплати послуг. Система онлайн-чату та підтримки клієнтів можуть покращити обслуговування і підвищити лояльність [1].

Другим методом є персоналізація. Збір даних про клієнтів і аналіз їхніх потреб може допомогти надати персоналізовані послуги, які задовольнять їхні потреби.

Використання системи CRM (Customer Relationship Management) є третім методом, що допоможе керувати взаємовідносинами з клієнтами, стежити за історією клієнтів і надавати їм індивідуальні пропозиції. Персоналізовані маркетингові кампанії та програми лояльності можуть підвищити лояльність клієнтів і спонукати їх до повторних покупок.

Штучний інтелект (ШІ) є четвертим методом. Штучний інтелект допоможе проаналізувати дані, прийняти кращі рішення та автоматизувати рутинні завдання. Чат-боти на основі штучного інтелекту можуть цілодобово підтримувати клієнтів і відповідати на їхні запитання. Системи аналізу даних на основі штучного інтелекту можуть допомогти знайти тенденції, зрозуміти поведінку клієнтів і покращити послуги. Впровадження нових технологій, розробка нових бізнес-моделей, зміна методів управління та інвестування в розвиток людського капіталу є ключовими прикладами інноваційних підходів у сфері послуг [2].

Вдалий приклад цієї адаптації можна побачити у трансформації компанії Netflix, яка змінила свою бізнес-модель від прокату DVD до стримінгового сервісу. Цей крок не лише дозволив їм вижити в умовах загостреного конкурентного середовища, але й зробив їх лідером у сфері онлайн-відео.

Пригадавши часи, коли DVD-прокат був основним способом перегляду фільмів удома, мережа магазинів Blockbuster була безперечним лідером на ринку. Проте з появою інтернету та зростанням популярності стримінгових послуг, така модель стала застарілою. У цей момент важливим стало не тільки просте забезпечення доступу до вмісту, але і зручність, швидкість та різноманіття вибору.

Netflix розумів ці зміни та вчасно реагував на них, вносячи радикальні зміни у свою стратегію. Замість того, щоб конкурувати з Blockbuster у сфері прокату DVD, вони зосередились на розвитку онлайн-платформи для стримінгу відео. Цей стратегічний крок дозволив їм перевести увагу споживачів зі звичайного фізичного прокату на зручний онлайн-відеосервіс.

Інноваційність Netflix полягала не лише в переході до нової технології, але й у створенні власного унікального контенту, такого як оригінальні серіали та фільми. Це не тільки збільшило їх конкурентоспроможність, але й створило цілковито новий підхід до розваг, визначаючи те, що раніше було неможливим у світі традиційних медіа.

У той же час, Blockbuster продовжував спиратися на стару модель бізнесу, не приділяючи належної уваги змінам на ринку. Відмова від інновацій призвела до їхнього краху і закриття магазинів по всьому світу. Це слугує яскравим прикладом того, як навіть лідери ринку можуть провалитися, якщо не вдасться адаптуватися до нових умов [3].

Отже, приклад Netflix та Blockbuster підкреслює важливість інноваційних підходів у бізнесі. Сучасна економіка вимагає не лише реакції на зміни, але й передбачення їх і вчасного реагування. Інновації не лише роблять компанії конкурентоспроможними, але і дозволяють їм стати лідерами у своїй галузі, визначаючи нові стандарти та напрямки розвитку.

Висновки. Отже, інноваційні підходи до організації підприємницької діяльності в сфері послуг відіграють ключову роль у сучасній економіці. Вони дозволяють компаніям виходити за межі традиційних бізнес-моделей і створювати нові можливості для розвитку. Однак для успішної реалізації інновацій необхідно враховувати різні фактори, такі як навчання персоналу, аналіз ринку і гнучкість в адаптації до змінючихся умов. Тільки такі підприємства зможуть забезпечити стабільний розвиток і успішне функціонування в сучасних умовах ринку.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження в даній області можуть бути спрямовані на вивчення більш детальних механізмів успішної реалізації інновацій в сфері послуг, а також на аналіз причин неуспішних спроб інноваційних впроваджень. Крім того, необхідно отримати можливість використання нових

технологій, таких як штучний інтелект та Інтернет- речей (IoT) у сфері послуг, щоб покращити якість обслуговування та оптимізувати бізнес-процеси.

Конфлікт інтересів. Деякі підприємства можуть боятися впроваджувати нові інноваційні підходи через високі витрати на дослідження та розробку, а також ризик фінансових втрат у разі неуспішної реалізації проекту. В той же час, інші підприємства можуть бути зацікавлені у впровадженні інновацій, оскільки вони можуть призвести до збільшення конкурентоспроможності та прибутковості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов, І. І., Петренко, П. П., & Сидоренко, О. О. (2020). Інноваційні методи ведення бізнесу в сфері послуг. Вісник Національного університету "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", 2, 123-134.
2. Лещенко, В. В., & Мельник, О. Г. (2022). Етичні аспекти застосування інновацій в сфері послуг. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту державної служби, 1, 23-31.
3. Кравченко, А. С., & Шевченко, Т. М. (2021). Вплив інновацій на конкурентоспроможність підприємств сфери послуг. Науковий вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, 2, 145-152.

Катерина ТАРАТІНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: 12ktmd@gmail.com
Максим ОСАДЧИЙ, викладач каф. економіки, права та управління бізнесу
e-mail: maksim1225678@gmail.com ORCID: 0000-0001-8290-975X
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Ключові слова: *інновації, управління, персонал, мотивація, ефективність, торгівля, підприємництво.*

Вступ. Торговельні компанії в сучасному світі постійно шукають найкращі способи оптимізації своїх бізнес-процесів через високий рівень конкуренції. Дослідження показують, що персонал є основним елементом, який досягає успіху будь-якої компанії. Тому впровадження інноваційних практик управління персоналом стає все більш важливим для торговельних підприємств, які прагнуть до стійкого розвитку та отримання конкурентної переваги.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб з’ясувати, які інноваційні практики управління персоналом застосовують провідні торговельні підприємства та які вони мають результати впровадження.

Результати. Дослідження показують, щоб успішно адаптуватись до динамічних змін зовнішнього середовища, потрібно постійно здійснювати інноваційні процеси на підприємстві, спрямовані на задоволення нових потреб споживачів та підвищення конкурентних переваг продукції чи послуг. Орієнтація на інновації має бути присутньою в діяльності керівників усіх рівнів управління. Для ефективного виконання цього завдання сучасний менеджер повинен швидко реагувати та уміти приймати оптимальні рішення у складних нестандартних ситуаціях, володіти новими методами управління. Тобто у сучасного менеджера повинно бути розвинене інноваційне мислення [1].

Впровадження нових і нетрадиційних методів управління людськими ресурсами є частиною інноваційних підходів до управління персоналом у

торговельних підприємствах. Такі практики покращують продуктивність роботи персоналу, його мотивацію та лояльність, а також загальні результати діяльності компанії [2].

Перший з інноваційних підходів до управління персоналом у торговельних підприємствах – Gamification,тобто використання ігрових механізмів у неігровому контексті. Це мотивує працівників для досягнення цілей, таких як підвищення продажів або покращення обслуговування клієнтів. Крім того, можна використовувати ігрові платформи для навчання співробітників новим навичкам і проводити змагання між співробітниками з безкоштовними призами та винагородами.

Другим інноваційним підходом є Crowdsourcing - залучення співробітників до розробки ідей і прийняття рішень, опитування працівників щодо їхнього досвіду роботи, пропозиції щодо покращення та ідей для нових товарів чи послуг. Створення платформи в інтернеті, через яку співробітники можуть поділитися своїми ідеями та думками з колегами та керівництвом.

Прикладом успішної реалізації підходів Gamification та Crowdsourcing є компанія Starbucks. в результаті успішної розробки програми визнання та винагороди працівники Starbucks стали більш мотивованими, що призвело до покращення обслуговування клієнтів. Інший спосіб, який Starbucks ефективно використовує для навчання та підтримки своїх працівників, — це gamification, яка допомагає їм підвищити якість послуг, які вони надають.

Третім інноваційним підходом до управління персоналом є успішна програма навчання співробітників та програма стадій та розвитку кар’єри. Ця програма спрямована на підвищення компетентності та кваліфікації персоналу через систематичне навчання. Шляхом надання співробітникам можливості отримати нові знання, навички та інструменти, вони стають більш ефективними в своїй роботі. Програма допомагає співробітникам розвивати свою кар’єру в межах компанії, виявляти таланти та досягати нових висот у своїй професійній діяльності. Вона може включати можливості для просування, участі у проектах, обмін досвідом та інші форми розвитку.

Прикладом реалізації цієї програми є компанія Walmart, яка підвищила продуктивність і покращила обслуговування клієнтів. Крім того, Walmart активно залучає своїх співробітників через свою програму стадії та розвитку кар'єри, що сприяє збільшенню кількості таланових співробітників.

Четвертим підходом є політика "20% часу" Цей підхід дозволяє співробітникам витрачати до 20% свого робочого часу на проекти, які, за їхньою оцінкою, можуть принести користь компанії. Дозвіл на витрачання частини робочого часу на власні проекти стимулює співробітників до творчого мислення та експериментів. Вони вільно можуть працювати над ідеями та проектами, що вимагають новаторського підходу. Цей підхід демонструє довіру до співробітників і їхніх здібностей генерувати нові ідеї. Компанія виступає як фасилітатор та підтримує зусилля співробітників у втіленні їхніх інноваційних ідей.

Прикладом є компанія Google, яка добре знає нестандартні способи мотивації співробітників. Політика «20% часу» є чудовим прикладом, коли співробітники мають право витрачати до 20% свого робочого часу на проекти, які, за їхньою оцінкою, можуть принести користь компанії. Цей метод стимулює творче мислення та інноваційність співробітників, що призводить до появи нових продуктів та ідей. [3, с. 31]

Висновки. Розвиток інноваційної діяльності торгових підприємств потребує переосмислення та якісно нового підходу. Щоб інноваційний шлях став реальністю, потрібно перейти від використання окремих заходів впровадження інновацій до стратегічно орієнтованого процесу, що включає безперервне розроблення, впровадження, освоєння виробництва, продаж та оцінку ефективності інновацій. Це передбачає активну інноваційну поведінку персоналу та розвиток їхніх творчих здібностей. Іншими словами, для досягнення інноваційного розвитку торгових підприємств необхідно формувати інноваційне мислення серед персоналу та вдосконалювати механізми мотивації.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть спрямуватися на оцінку впливу впровадження інноваційних практик управління персоналом на підвищення конкурентоспроможності торговельних підприємств на ринку, проведення аналізу факторів, які впливають на успішність впровадження

інноваційних практик управління персоналом на торговельних підприємствах, включаючи культурні, організаційні та економічні аспекти.

Конфлікт інтересів. Інноваційні практики можуть бути спрямовані на досягнення цілей компанії, таких як підвищення прибутковості або конкурентоспроможності. Проте, вони також можуть суперечити інтересам персоналу, наприклад, збільшення вимог до робочого часу чи впровадження нових систем контролю праці. Крім того деякі працівники можуть бути схильні до стабільності та відчувати страх перед змінами, тоді як компанія може прагнути до інновацій та постійного розвитку. Це може викликати конфлікт між очікуваннями та потребами персоналу та стратегічними цілями компанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Процак К.В. Креативність персоналу як важливий чинник інноваційного розвитку підприємства. – Львів: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2016. – 276 с.
2. Балабанова Л. В. Управління персоналом. – Київ: ВД «Професіонал», 2006. – 512 с.
3. Темплар Р. Правила управління людьми. Як розкрити потенціал кожного робітника. – Великобританія: Penguin Books, 2019. – 236 с.

УДК 330.36

Вероніка ТКАЧЕНКО, здобувачка вищої освіти

Науковий керівник – **Анастасія СІМАХОВА,** д-р екон. наук, професор

Національний авіаційній університет, Київ, Україна

РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Ключові слова: *інтернет-банкінг, банки, банківська система, фінанси.*

Розвиток інформаційних систем та технологій штучного інтелекту в епоху цифровізації призвели до реформування традиційних комерційних розрахунків на користь інноваційним, що відповідає світовому економічному прогресу. Хоча пандемія COVID-19 внесла свої корективи в роботу економічних систем, проте каталізаторами цифрових змін процесу фінансових трансформацій почались ще задовго до виникнення вірусу. Інтерес до інноваційних змін підхопили величезні технічні компанії, такі як Apple, Google і Facebook, які підійшли до вдосконалення процесу надання фінансових послуг з технологічної точки зору. Кардинальних змін зазнали і форми співпраці фінансових установ в рамках формування FinTech екосистем, яку складають фінансові установи, державні підприємства, інвестори та стартапи.

Світовий цифровий банкінг, попит на який формувався компанією FinTech, яка надавала якісні цифрові послуги (рис.1.)

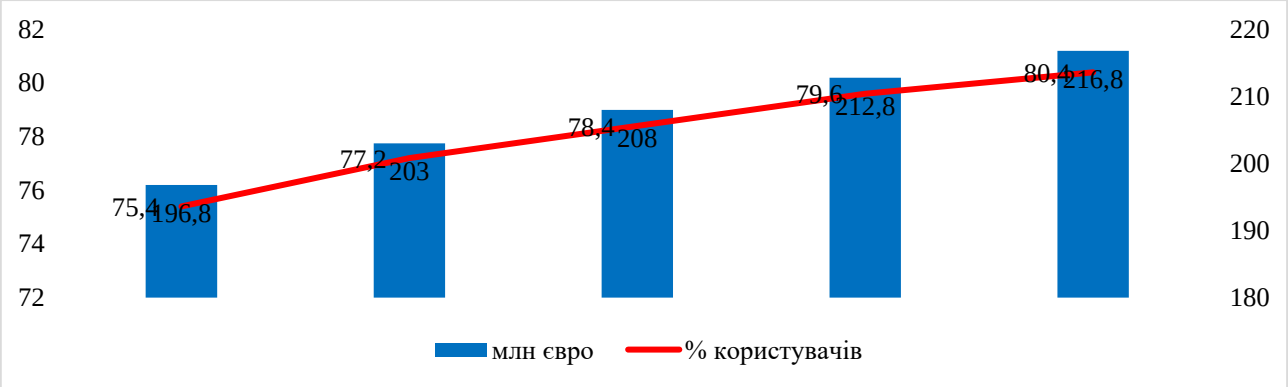

Рис.1. Розвиток та проникнення цифрового банкінгу у виразі відсотку користувачів від населення.

Джерело: складено на основі [1]

Завдяки постійному використанню переваг мережі Інтернет та розвитком інформаційних нововведень, українські банки постійно збільшують клієнтську базу у сфері дистанційного банківського обслуговування. Таким чином, упродовж 2023 року Система BankID Національного банку України розширювала перелік дистанційних послуг в державному та фінансовому секторі, що привело до збільшення кількості учасників цієї системи. Таким чином, станом на 2023 рік до цієї системи НБУ підключився 21 новий абонент, а станом на 01.01.2024 - 135 абонентів, зокрема 38 банків-ідентифікаторів та 97 надавачів послуг. Окрім цього, BankID використовується банками і небанківськими фінансовими установами, страховими компаніями, мобільними операторами та державними установами, зокрема використовується для автентифікації громадян у застосунку "Дія". [4]

Онлайн-банкінг набув особливого розквіту за останні десятиліття, адже, за даними компанії GfK, у 2011 році клієнтами-користувачами інтернет-послуг банківських установ були лише 2% клієнтів банків, у 2015 - 10% громадян. Проте вже на початку 2023 року дослідження MasterIndex на замовлення Mastercard показало 94% українців, які є власниками банківських карток і користуються банківськими інтернет-послугами. 75% з них надають перевагу саме мобільним застосункам. [3]

Інтернет-банкінг надає клієнтам цілодобовий доступ до власних рахунків, а також до отриманні більшості банківських операцій. На державному рівні банківська інтернет-система допомагає відслідкувати реальні доходи та витрати фізичних та юридичних осіб, скоротити частку готівкового обігу в обороті, а головне - пришвидшити грошовий оборот.

Однак на ринку України для розвитку банківської інтернет-системи існують реальні перешкоди. Однією з них є високий рівень недовіри клієнтів до банків загалом через економічні кризи останніх років і до цифровізаційних зрушень зокрема. За даними компанії B2B International, 46% користувачів Інтернету в Україні вважають інтернет-банкінг небезпечним, ставлячи в пріоритет відвідування традиційних банківських відділень. [2]

Висновок. Інтернет-банків в українській економіці є однією з найперспективніших ланок розвитку банківської системи. Використання системи онлайн-банкінгу дозволяє автоматизувати процес, керувати фінансами та особистими рахунками з будь-якої точки світу та оптимізувати час завдяки доступності більшості банківських послуг і операцій у мобільному застосунку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Financial Services State of the Nation Survey 2021. URL: https://www.finastra.com/viewpoints/research/finastra-financial-services-state-nation-survey-2021 (Last accessed: 22.03.2024)
2. Камінська Ж.Є. Розвиток інтернет-банкінгу в Україні. Всеукраїнська науковопрактична конференція «Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції». 2019. С. 142. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/142.pdf (Last accessed: 22.03.2024)
3. Килимник А.М., Литвинчук І.В. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/01/293.pdf (Last accessed: 22.03.2024)
4. У 2023 році кількість ідентифікацій в Системі BankID НБУ зросла на третину URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-2023-rotsi-kilkist-identifikatsiy-v-sistemi-bankid-nbu-zrosla-na-tretinu (Last accessed: 22.03.2024)

Світлана ТКАЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: s.tkachuk.frhtb.073.20@knute.edu.ua
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ЗМІНА ПАРАДИГМИ: ІННОВАЦІЇ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС

Ключові слова: *цифровізація; бухгалтерський облік; хмарний облік; оцифрування бізнесу; комп'ютерні технології.*

Вступ. У тезах описано основні особливості бухгалтерського обліку та його розвитку в готельному бізнесі в період переходу до цифрової економіки. Готельна індустрія є ключовим гравцем у міжнародному туризмі, а туристичні потоки залежать від якості сектору туризму. У зв'язку з різноманітними послугами, що надаються в готелях, необхідно не тільки стежити за якістю обслуговування і контролювати роботу персоналу, але і вести облік усіх можливих витрат. У роботі розглянуто приклади автоматизованих систем підвищення ефективності та бухгалтерського обліку в готелях.

Мета. Розглянути автоматизовані системи підвищення ефективності та бухгалтерського обліку в готелях, надати рекомендації щодо його вдосконалення.

Результати. Міжнародні експерти відносять сучасний туризм до сектора світової економіки, який постійно розвивається. У багатьох країнах індустрія туризму відіграє значну роль у забезпеченні валового внутрішнього продукту, додаткових робочих місць і забезпечення зайнятості, а також активізації зовнішньоторговельного балансу. Останнім часом туризм є одним із найприбутковіших видів світового бізнесу. Значення туризму як джерела валютних та інших грошових доходів і поширення міжнародних відносин постійно зростає. Згідно зі звітом ВТО (Всесвітньої туристичної організації) у 2018 році міжнародні туристи витрачали 1,3 мільярда доларів на день і загалом 462 мільярди доларів на рік. У більшості країн, включаючи Україну, доходи від туризму розглядаються як замінник експортних надходжень і вносять значний внесок у їхній платіжний баланс [1].

Господарська діяльність готельного комплексу відображається в бухгалтерському обліку. Він є одним з найважливіших напрямків діяльності підприємства. Бухгалтерський облік повинен бути простим, але в той же час він повинен дозволяти отримувати повну і достовірну інформацію про процеси, що відбуваються в їх поточній господарській діяльності, для оперативного управління цими процесами [2]. У той же час бухгалтери повинні бути забезпечені надійним і ефективним інструментом автоматизації. Іншими словами, особливе місце в бухгалтерському обліку розрахунків займає автоматизована форма обліку. По суті, це не одна конкретна форма обліку, а цілий комплекс, основною ланкою якого є алгоритм обробки вихідних даних, отримання проміжної інформації, складання балансів і звітності, а також аналізу господарської діяльності. Запровадження систем оптимізації оподаткування робить використання автоматизованої форми ще більш привабливим [3].

За оцінками ВТО у 2021 році, потенційні можливості України дозволяють приймати до 40 мільйонів іноземних туристів на рік, що в 4 рази більше, ніж сьогодні [1]. Вивчення та аналіз становлення та розвитку готельного бізнесу в Україні дозволило зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Бізнес готельних послуг як вид підприємницької діяльності був найбільш близьким до коливань ринкового попиту та пропозиції. Для незалежних компаній, що надають готельні послуги, можлива розробка системи рейтингу послуг на ринку.
2. Аналіз поточної ситуації функціонування готельних комплексів м. Київ в положеннях «на плаву» і «вгорі» дозволяє з достатньою підставою стверджувати, що ефективність готельного бізнесу в першу чергу пов’язана зі ступенем ефективності управління та поточної ситуації в країні, пов’язаної з війною.
3. Належний облік забезпечить доступ до корисної інформації, яка може допомогти спланувати та передбачити майбутні потреби. Є можливість краще обслуговувати гостей і збільшити прибуток.
4. В управлінні готелем можна виділити три поширені напрямки: (а) збільшення відвідуваності готелю та надання максимуму чистих готельних послуг (22%

усіх готелів); (б) диверсифікований готельний менеджмент (56%); (в) неявний контроль, зв'язок обох напрямків (22%) (рис. 1) [1].

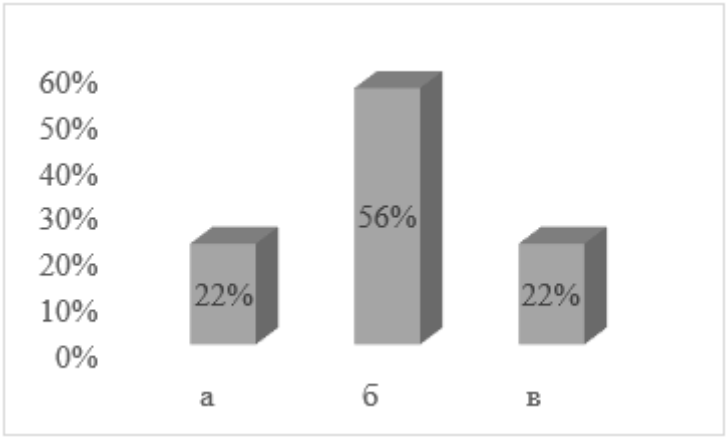

Рис.1. Відсоткове співвідношення територій управління готельним бізнесом в Україні

Можна виділити основні напрямки вдосконалення та цифровізації бухгалтерського обліку:

- підвищення чіткості та достовірності облікової та іншої розрахункової роботи;
- мінімізація трудомісткості та модернізація обліково-обчислювальної роботи;
- формування первинної документації, зведеної звітності та форм статистичної, виробничої та фінансової звітності;
- застосування міжнародного досвіду.

Облік на основі комп'ютерної обробки, апаратно-програмного забезпечення повинен гарантувати високу якість обліку, бути надійним і простим у використанні. Система повинна точно виконувати арифметичні обчислення, забезпечувати підготовку, заповнення та перевірку первинних та звітних документів довільної форми, здійснювати безпомилковий перенос даних з однієї друкованої форми в іншу, виконувати аналіз результатів і відсотковий розрахунок будь-якого ступеня складності, надавати доступ до даних і звітів за попередні періоди.

Усе більшої популярності набувають програмні продукти, які здатні вирішувати не тільки бухгалтерські завдання, а й автоматизувати управління ресурсами організації в цілому, забезпечувати аналіз і планування діяльності організації. В даний час набуває популярності значна частина вітчизняних і

зарубіжних автоматизованих систем бухгалтерського обліку, в тому числі ERP-системи. Вони відрізняються функціональними можливостями, технологією реалізації та адаптації, інтерфейсом, кількістю користувачів та іншими характеристиками [4]. Особливістю ERP-системи є інформаційно-аналітична підтримка потреб системи управління підприємством на різних рівнях у взаємодії всіх його бізнес-процесів. Для більшості готелів України (60%) автоматизація управління технологіями (АУТ) вже стала необхідністю. Як у всьому світі, так і в Україні використання сучасного АУТ стає засобом готельної конкуренції. Відомими компаніями, які пропонують комплексне програмне забезпечення автоматизації IT готелів, є: «11 Mirrors Design Hotel», «Kharkiv Palace Premier Hotel», «Hilton», «Fairmont Grand Hotel», «InterContinental» та інші [5]. Загальними рисами IT-готелів є автоматизація процесів планування, обліку та управління основною діяльністю готелю.

Висновки. Завдяки автоматизації готелів така проблема, як тривалий час обслуговування клієнтів, відпадає сама собою, оскільки система автоматизує послуги бронювання та розміщення. Автоматизація готелів також дозволяє проводити багатофакторний аналіз діяльності готелю - від відстеження поточної діяльності до отримання фінансових результатів за весь період його функціонування. Інформаційна система готелю дозволяє швидко виключати та замінювати неякісно реалізовані послуги на нові, деталізувати категорії гостей, які отримують конкретні послуги, час змін та уподобання гостей. Впровадження автоматизованої цифрової системи дозволяє мінімізувати витрати на оплату праці приблизно на 30%, тим самим зменшити потребу в ній і підвищити продуктивність. Тобто при використанні старого підходу витрати робочого часу та праці на надання послуг будуть меншими за аналогічні показники. У результаті застосування та впровадження автоматизованої системи обліку значно скорочуються витрати на технічне обслуговування та ремонт, витрати на електроенергію та інші витрати.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження запровадження автоматизованих систем бухгалтерського обліку в готелях включають оптимізацію процесів обліку, аналіз фінансової продуктивності та забезпечення фінансової транспарентності. Додатково, дослідження можуть удосконалювати інтеграцію з

іншими системами управління готелем та зміцнювати безпеку фінансової інформації за допомогою аналізу шифрування та контролю доступу. Ці напрямки досліджень сприятимуть ефективнішому управлінню готельними фінансами та підвищать рівень їхньої ефективності.

Конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів у контексті цієї теми може виникнути, наприклад, між аспектами автоматизації та збереженням робочих місць. З одного боку, впровадження автоматизованих систем бухгалтерського обліку може сприяти підвищенню ефективності та зменшенню необхідності у багатьох ручних операціях, що може призвести до зменшення чисельності робочих місць у відділі бухгалтерії готелю. З іншого боку, це може породжувати конфлікт інтересів між власниками готелю, які прагнуть знизити витрати, та працівниками, які можуть перейматися можливістю втрати робочого місця або зміни умов праці внаслідок автоматизації процесів. Такий конфлікт вимагає ретельного балансу між впровадженням нових технологій та збереженням соціальної стабільності та добробуту працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт дослідження витрат туристів. (2019, 29 березня). Всесвітньої туристичної організації. https://www.unwto.org/
2. N.A. Bayboltaeva, A. Saparbayev, A. Ismailova, A. T. Makulova, A. Imatayeva (2018). Journal of Social Sciences Research, 3, 67-75.
3. C. Standing, J. P. Tang-Taye, M. Boyer (2014). Journal of Travel & Tourism Marketing, 31 (1), 82-113.
4. D. M. Drum,, & A. Pulvermacher (2016). Journal of Emerging Technologies in Accounting, 13(1), 181-186.
5. Кривецький, І. (2022, 1 березня). Альтернатива 1С в Україні: огляд українських та іноземних аналогів. One Service Consulting. https://www.oneservice-consulting.com/alternatyva-1c-v-ukraini-ogljad-ukrainskyh-ta-inozemnyh-analogiv

Наталія ТРИБУСОВСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: trubysovskanata@gmail.com
Науковий керівник – **Тетяна ФАСОЛЬКО,** канд. екон. наук, доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ

Ключові слова: *антикризове управління, інновація, інформаційні технології, криза, менеджмент, організація, управлінські рішення.*

Вступ. Сучасний світ сповнений викликів, які створюють несприятливі умови для сталого розвитку бізнесу. Таким чином, діяльність підприємств пов'язана з постійними ризиками, що вимагає швидкої адаптації до змін, оптимізації роботи та стратегічно виваженого антикризового менеджменту. У зв'язку із стрімким розвитком науки, інформаційні технології стають важливим інструментом, який полегшує процес управління та допомагає передбачити майбутні загрози, запобігти їм. Ця тема стає вирішальною в умовах нестабільності для українських підприємств, тому наразі є дуже актуальною. Загалом застосування інноваційних рішень є необхідним кроком на шляху до досягнення стратегічних цілей та побудови стійкого та ефективного антикризового управління.

Мета. Обґрунтувати доцільність використання інформаційних технологій у сфері антикризового управління в сучасних умовах.

Результати. Зовнішні фактори динамічного середовища значно впливають на бізнес-організації та здатні бути джерелом як великих можливостей, так і загроз. Це вимагає впровадження антикризового менеджменту як необхідної умови забезпечення сталого розвитку підприємств [1]. Таке управління зорієнтоване на діагностику, прогнозування, мінімізацію та подолання кризових ситуацій на всіх рівнях економіки. У широкому контексті це охоплює виживання компанії, а у вузькому — мікроекономічні аспекти стабільності [2].

Основні етапи антикризового управління включають: аналіз поточного стану; визначення масштабів та прогнозування розвитку кризи; формування цілей; розробку

та контроль за реалізацією програми заходів. Надійна система такого типу менеджменту повинна відповідати принципам сталості, комплексного підходу, раннього діагностування та ефективної реакції на зовнішні сигнали [3]. Успіх сучасної компанії залежить від вміння керівників використовувати переваги інноваційних засобів.

Інформаційно-комунікативні технології виконують ключові функції в антикризовому управлінні, такі як: комунікація (електронна пошта, відеоконференції, соціальні медіа); управління даними (збереження, керування, доступ); маркетинг (інтернет-реклама, електронна комерція); вдосконалення процесів і планування ресурсів підприємства.

Умови кризи вимагають розробки комплексних управлінських рішень, а інновації можуть служити ефективним інструментом для менеджменту. IT інструментами, які значно впливають на людський розвиток та широко впроваджуються у бізнесі, є: штучний інтелект, Big data, хмарні обчислення, робототехніка, цифрові платіжні системи та платформи тощо [1]. Інформаційні технології допомагають швидко відслідкувати зміни, оптимізувати виробництво та підвищити ефективність бізнес-діяльності [4]. Огляд ринку і дослідження можуть допомогти у виборі ефективних рішень, оптимізувати роботу. Інструменти безпеки даних, такі як брандмауери та шифрування, важливі для запобігання втрати корпоративних даних. TeamViewer і Zoom - популярні застосунки для віддаленої роботи та відеозв’язку. Умови сучасності, зумовлені пандемією та геополітичними конфліктами, роблять хмарні технології невід’ємною частиною бізнес-процесів, забезпечуючи економічно ефективний спосіб впровадження IT без значних фінансових інвестицій.

Планування ресурсів підприємства (ERP) використовує програмні системи для інтеграції різних функціональних аспектів організації [5]. Бізнес-аналіз грає ключову роль у забезпеченні ефективності роботи. Широко використовуються технологічні засоби та методи для оперативного та об’єктивного оцінювання ринкової ситуації, створення проєктів та розрахунку кількісних індикаторів. Інструменти сучасної бізнес-аналітики прискорюють аналіз інформації, є ефективними у пошуку нових

джерел прибутку та визначенні сфер майбутнього зростання [3]. Потреба в застосуванні ІТ формує нові вимоги до рівня цифрової компетенції працівників.

Таблиця 1

Категорії інформаційних технологій для антикризового управління

Програми	**Приклади та функції**
1. Програми фінансового та бізнес- аналізу.	Наприклад, Audit Expert, Альт-Фінанс, Бест-Ф, які дозволяють діагностувати фінансовий стан підприємства та прогнозувати його діяльність. Основними інструментами для бізнес-аналізу є засоби сховищ даних, OLAP-системи, EIS, засоби data mining та інструменти для запитів і звітів.
2. Програмні продукти для статистичного аналізу.	Включають MS Excel, STATISTICA, Альт-Прогноз, Forecast Expert, STATGRAPHICS, які застосовуються для прогнозування економічної діяльності.
3. Маркетингові програми.	Застосовуються для створення моделей діяльності підприємства на ринку, SWOT-аналізу та визначення прибутковості, широко використовується штучний інтелект.
4. Спеціалізовані пакети для зовнішнього антикризового менеджменту.	Наприклад, СПВР «Інвестор», «Combi-PC», які автоматизують управління та визначають ризики.
5. Програми адаптивного управління.	Система EIS-MANAGER, що використовує нечітко-нейронну інтелектуальну систему для прийняття рішень.
6. Блокчейн-платформи.	Впровадження елементів антикризового управління за допомогою блокчейну має на меті забезпечити обробку інформації з гарантією безперебійної роботи, конфіденційність розрахунків та можливість всебічного аудиту.
7. Хмарні технології.	Хмарні технології, такі як SaaS, PaaS, IaaS стали популярними через адаптацію бізнесу до глобальних викликів.
8. Штучний інтелект.	Використання його алгоритмів дозволяє ефективно обробляти великі обсяги даних та приймати рішення в умовах невизначеності.

Складено автором за даними [5;6]

Ключові критерії вибору IT-інструментарію включають: вартість впровадження; навчання персоналу; можливість віддаленої роботи; систематизацію та реалізацію функцій [6]. Застосування сучасних інструментів надає можливість скоротити обсяг управлінської інформації, підвищити її якість та наочність, систематизувати дані, зменшити навантаження (Рис.2) [5].

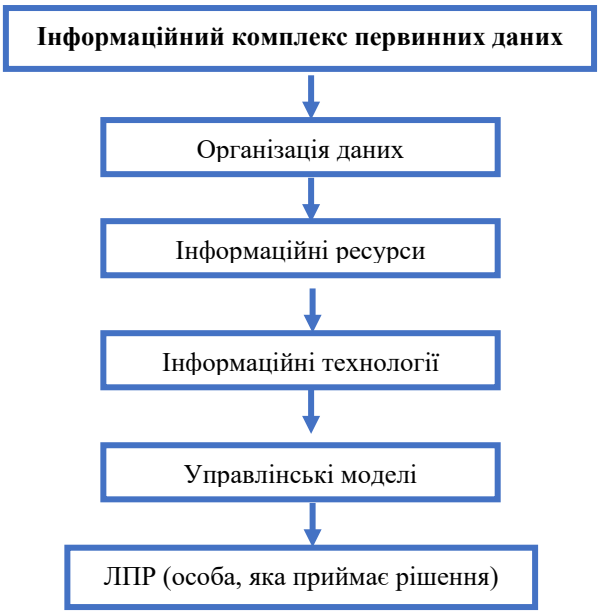

Рис.2. Інформаційно-технологічний аспект антикризового управління

Джерело: [7]

На нашу думку, автоматизація управлінських процесів у господарській діяльності, включаючи виробництво, продажі, маркетинг, інвестиції та фінанси, підвищує гнучкість антикризового управління і збільшує його ефективність [8].

Перевагами використання інформаційних технологій є: швидка реакція на зміни та прийняття своєчасних рішень; ефективніше використання наявних ресурсів; покращення результативності управлінських дій; підвищення прозорості та доступності даних тощо. Впровадження інноваційних інструментів управління дозволяє значно покращити ефективність вирішення кризових ситуацій та забезпечити більш оперативну реакцію на сучасні виклики.

Висновки. Отже, у сучасних умовах активно розвивається використання інформаційних технологій в антикризовому управлінні. Автоматизація процесів, використання аналітичних інструментів дозволяють збирати та обробляти величезні обсяги даних, що надає управлінцям можливість швидко реагувати на зміни та

приймати обґрунтовані рішення. Інформаційні технології в антикризовому менеджменті визначають нові можливості та перспективи для забезпечення розвитку в умовах непередбачуваних ситуацій. Їхнє використання сприяє зміцненню становища бізнес-структур. Таким чином, з урахуванням швидкого темпу наукового прогресу, організаціям слід постійно вдосконалювати свою ІТ-інфраструктуру.

Перспективи подальших досліджень. Тема застосування інформаційних технологій в антикризовому управлінні потребує подальшого наукового вивчення, оскільки є актуальною та важливою в умовах сьогодення. Дослідження цього питання сприятиме розвитку новітніх засобів та стратегій для ефективного вирішення кризових ситуацій у сучасному світі.

Конфлікт інтересів. Впровадження інформаційних технологій в антикризове управління має безліч переваг, наприклад: швидкість прийняття рішень, збільшення продуктивності, гнучкість, масштабованість, точність інформації, об’єктивність, доступність інновацій. Однак, також, застосування новітніх інструментів супроводжується рядом недоліків та проблем: витрати на впровадження, проблеми з безпекою даних, супутні ризики, залежність від справності технологій, потреба у спеціалізованій кваліфікації працівників, несумісність з системами, які функціонують зараз, але вже застаріли. З урахуванням цих факторів, впровадження ІТ вимагає комплексного підходу та глибокого аналізу потреб організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балановська, Т.І., Гавриш, О.М., Виржиковська, Б. (2020). Формування та розвиток цифрової компетентності працівників як складова антикризового управління організацією. *Економіка. Менеджмент. Бізнес, 1(31),* 97-106.
2. Юр'єва, І., & Фальченко, О. (2020). Впровадження елементів антикризового управління із застосуванням платформи блокчейн. *Вісник Національного технічного університету" Харківський політехнічний інститут"(економічні науки)*, (4), 3-6.
3. Кужда, Т. І., Шведа, Н. М., & Юрик, Н. Є. (2023). Застосування інформаційних технологій при бізнес-аналізі діяльності організації в кризових умовах. *Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету*, *81*(2), 96-105.
4. Чайкіна, А. О. (2022). Інструменти антикризового менеджменту в умовах сучасних інформаційних технологій.
5. Узун, О. Г. (2023). Інформаційні технології в антикризовому управлінні.
6. Фединець, Н. І., Саврас, І. З., & Фоменко, О. І. (2023). ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*, (71), 69-76.
7. Репешко, М. (2018). ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ. Інформаційне суспільство: проблеми формування і розвитку в сучасних умовах.
8. Самойленко, В. В. (2020). Удосконалення методів антикризового менеджменту в умовах сучасних інформаційних технологій.

Вікторія ТРУНЬКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: victoriatrunko@gmail.com
Єлизавета КУЛІКОВА, старший викладач
Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

ВАЛЮТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *валютний ринок, фіксований курс, регулятор, коливання курсу, приплив інвестицій*

Повномасштабна війна рф проти України спричинила серйозні виклики та потрясіння для української економіки. Валютний ринок, як одна з ключових складових фінансової системи держави, зазнав значних змін у своєму функціонуванні.

З перших днів війни Національний банк України (далі – НБУ) вжив низку екстрених заходів для стабілізації ситуації на валютному ринку та забезпечення макрофінансової стійкості. Серед них - запровадження тимчасових адміністративних обмежень на операції з валютними цінностями, встановлення більш жорсткого курсового коридору для офіційного курсу гривні та заборона на продаж іноземної валюти банкам.

Метою дослідження є виявлення проблем валютного ринку та визначення перспектив відновлення повноцінного функціонування валютного ринку України.

Валютний ринок - це децентралізований глобальний ринок, на якому відбувається торгівля однією валютою за іншу валюту за поточним курсом на певну дату.

Розглянемо основні характеристики валютного ринку України:

1. Формування повноцінного валютного ринку в Україні розпочалося після здобуття незалежності в 1991 році. До цього функціонувала лише система міжбанківських безготівкових розрахунків.
2. Переважна більшість обсягів торгів здійснюється через 10-15 найбільших банків України. Домінують операції з доларом США та євро.

3. Регулятор (НБУ) через адміністративні інструменти (резервні вимоги, операції купівлі/продажу, обмеження) відіграє ключову роль у курсоутворенні та забезпеченні стабільності.
4. Курс гривні зазнає значних коливань через залежність від цін на сировинний експорт, політичні та економічні шоки, тому валютному ринку країни притаманна висока волатильність.
5. Невеликі обсяги торгів, обмежене коло учасників, відсутність масового інвестора знижують ліквідність активів на ринку.

Загалом валютний ринок України перебуває на стадії розвитку і має характеристики невеликого, низьколіквідного та сегментованого ринку.

Для проведення аналізу валютного ринку України доцільно проаналізувати динаміку коливання валютного курсу на основні валюти в Україні [2, с. 139]. Розглянемо офіційний курс гривні до євро протягом останнього року.

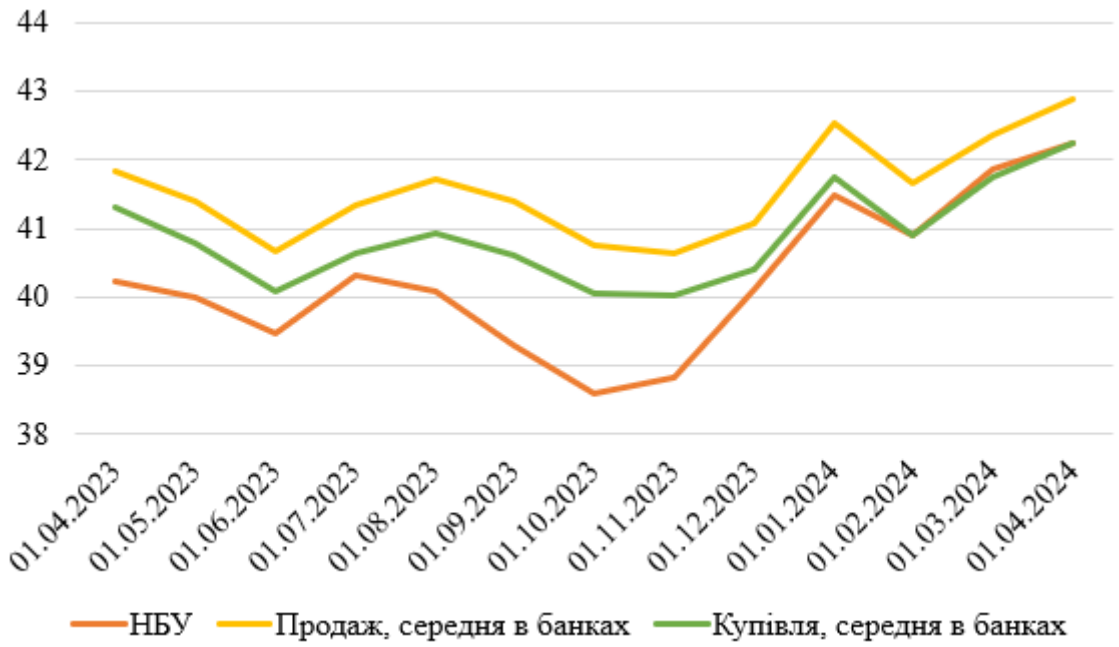

Рис. 1. Офіційний курс гривні до євро протягом останнього року

Джерело: складено автором на основі даних Мінфіну [1]

На графіку спостерігається динаміка зростання курсу, хоча в червні і жовтні спостерігалися спади. Найменше значення курсу у досліджуваному періоді від НБУ було у жовтні 2023 р і дорівнювало 38,594 грн за 1 євро. Найбільше значення на

крайній даті – 01.04.2024 р. і складає 42,259 грн за 1 євро. Загалом, за останній рік офіційний курс гривні до євро зазнавав значних коливань під впливом війни, фіскальних витрат та рішень НБУ. Проте йому вдалося утриматися у коридорі 38-43 грн/євро.

Проаналізуємо дані щодо офіційних коливань курсу долара США протягом останнього року.

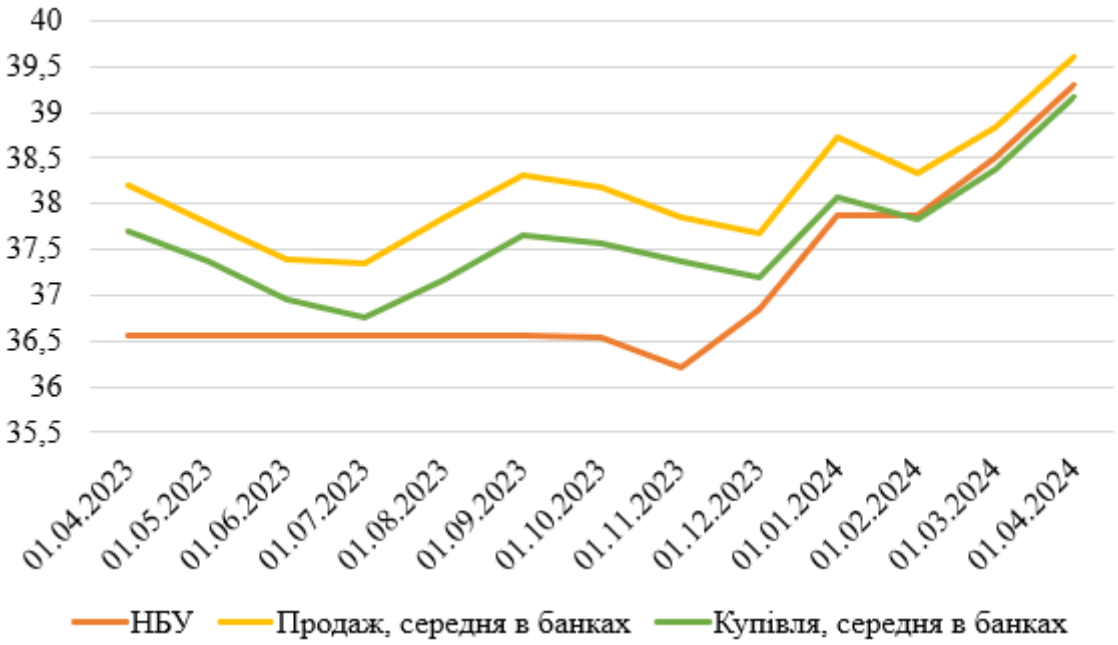

Рис. 2. Офіційний курс гривні до долара США протягом останнього року

Джерело: складено автором на основі даних Мінфіну [1]

Помітним є несуттєве відхилення фактичного курсу купівлі дол. США від офіційного рівня, що свідчить про відсутність паніки на ринку та загальну ефективність грошової політики державного регулятора. Встановлення 24 лютого 2022 р. фіксованого курсу гривні на рівні 29,25 грн за 1 дол. США з наступним його корегуванням 21 липня поточного року до 36,57 грн за 1 дол. США сприяло забезпеченню стабільної роботи усієї фінансової системи країни [3].

Відновлення повноцінного функціонування валютного ринку України після завершення війни матиме ключове значення для відбудови економіки та інтеграції у світові фінансові потоки. Основні перспективи та виклики на цьому шляху:

1. Лібералізація валютного регулювання. Скасування більшості адміністративних обмежень, запроваджених під час війни - перший необхідний крок. Це відновить вільний рух капіталу, операції з валютними цінностями та формування курсу за ринковими принципами.
2. Приплив інвестицій та валютна ліквідність. Стабілізація ситуації відкриє шлях для припливу прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій нерезидентів. Це збільшить пропозицію валюти на ринку.
3. Розвиток інструментів та інфраструктури. Необхідно відновити роботу усіх сегментів валютного ринку - спот, форвардів, опціонів, розвинути біржовий ринок деривативів. Потрібна інтеграція з міжнародними платформами торгівлі.
4. Залучення учасників та підвищення ліквідності. Забезпечити доступ широкого кола банків, компаній, індивідуальних інвесторів сприятиме зростанню обсягів торгів та ліквідності ринку.

За результатами дослідження було виявлено тенденцію до зростання курсу і євро, і долара США, що свідчить про нестабільність валютного ринку України. Підкреслимо, що відновлення повнофункціонального валютного ринку - тривалий процес, але це критично важливо для макрофінансової стабілізації та підвищення конкурентоспроможності економіки. На нашу думку, саме лібералізація валютного регулювання, приплив інвестицій, розвиток інструментів та залучення нових учасників є основними напрямки вдосконалення валютного ринку України.

Воєнний стан відзначається значними коливаннями на валютному ринку. Неспокійна політична та військова ситуація призводить до непередбачуваності і нестабільності курсів валют. Тому НБУ ввів обмеження на валютні операції для забезпечення фінансової стабільності та збереження національної валюти. Повноцінне функціонування валютного ринку за ринковими принципами є критично важливим для макроекономічної стабілізації, інтеграції у світові фінансові потоки та забезпечення довгострокового сталого розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Курс НБУ - Офіційний курс валют Національного банку України*. (б. д.). Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: https://minfin.com.ua/ua/currency/nbu/ (дата звернення: 23.04.2024)
2. Чернишова, О. Б., Степанова, Д. С., & Філон, М. М. (2022). Перспективи розвитку валютного ринку в Україні. *Підприємництво та інновації*. (с.138-143). URL: http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/510/496 (дата звернення: 25.04.2024)
3. Недільська, Л. В., Стойко, О. Я., & Подорецька, В. О. (2022). Нетипові фактори впливу на розвиток валютного ринку України в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство.* URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/ bitstream/123456789/13457/1/ES_2022_44.pdf (дата звернення: 27.04.2024)

Андрій ФРОЛОВ, канд. держ. упр., докторант
e-mail: andriy.frolov@ukr.net ORCID 0000-0003-3972-0702
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *зелені облігації, ринок зелених облігацій, емітенти зелених облігацій, верифікатори зелених облігацій, верифікація, зовнішні перевірки, акредитація верифікаторів зелених облігацій.*

Вступ. В останні роки в світі спостерігається динамічний розвиток нового виду фінансових інструментів – зелених облігацій. Екологічна спрямованість цих цінних паперів та прозорість процедур під час їх випуску привернула особливу увагу соціально-відповідальних інвесторів. Але разом із стрімким зростанням ринку зелених облігацій посилювались сумніви щодо екологічних переваг проєктів і активів, що фінансуються за рахунок цих цінних паперів. Поширення екологічно-орієнтованого позиціонування емітентів викликало занепокоєння у інвесторів. Оскільки емітенти зелених облігацій мали можливість відійти від задекларованих цілей, їх стали спонукати проводити верифікацію характеристик зелених облігацій як до, так і після випуску.

Мета. Розглянути міжнародні практики верифікації зелених облігацій та сформувати концептуальні підходи щодо впорядкування надання цих послуг в Україні.

Результати. Відповідно Принципів зелених облігацій (Green Bond Principles – GBP), що були видані Міжнародною асоціацією ринків капіталу (ICMA), емітентам рекомендується призначати зовнішнього верифікатора для оцінки узгодженості випуску зелених облігацій з чотирма основними компонентами GBP: а) оцінка та відбір проєктів; б) використання коштів; в) управління коштами; та г) звітність. В ICMA переконані, що залучення зовнішнього верифікатора дає можливість захистити інтереси інвесторів та надати їм гарантії, що емітент дотримується всіх складових GBP, унеможливлює грінвошінг [1].

Верифікація може здійснюватись в різний спосіб, на ринку існує кілька типів перевірок. Але головною умовоє є те щоб верифікатор здійснював первірки як перед випуском зелених облігацій, з фокусом на підтвердження відповідності GBP, так і після – охоплюючи оцінку фактичного використання залучених коштів та передбачуваного впливу на навколишнє середовище.

Зовнішні перевірки можуть відрізнятися за обсягом. Їх часовий діапазон залежить від характеру огляду. Разом з тим, їх можуть здійснювати різні види організацій. На сьогоднішній день ринок цих послуг представлений такими типами організацій:

- нефінансові рейтингові агентства (наприклад, Sustainalytics, Vigéo-Eiris, ISS-oekom), а також дослідницькі організації та консультаційні служби з питань сталого розвитку (Center for International Climate and Environmental Research);
- велика четвірка аудиторських фірм (Deloitte, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers, KPMG);
- агентства кредитних рейтингів (Fitch, Moody's, Standard & Poor's Global Ratings);
- органи глобального технічного контролю та сертифікації (TÜV, DNV-GL, Bureau Veritas тощо [2].

Усі вищезазначені організації вже внесли свій вклад в розвиток глобального ринку зелених облігацій і підтвердили, що добровільно узгоджуватимуть свої дії з рекомендаціями ICMA. Однак світова практика свідчить, що послуги із зовнішніх перевірок можуть надавати і інші типи організацій, зокрема профільні наукові установи, дослідницькі центри тощо. Найголовніше щоб у постачальника послуг із зовнішніх перевірок були:

- організаційна структура, робочі процедури та інші відповідні системи для проведення зовнішньої перевірки;
- спроможність забезпечити відповідне страхування професійної відповідальності (у тому числі відшкодування можливих збитків);
- можливості приймати на роботу фахівців з необхідним досвідом і кваліфікацією для проведення необхідного переліку робіт по зовнішньому огляду, який потребує емітент [3].

Існує цілий ряд професійних стандартів та галузевих кодексів поведінки, яких верифікатори повинні дотримуватися під час надання послуг емітентам зелених облігацій. Вже напрацьовані спеціальні шаблони та алгоритми застосування стандартизованих процедур. Для підвищення якості перевірок верифікаторами в окремих юрисдикціях впорядковують ринок постачальників відповідних послуг або встановлюють державний контроль.

В Європейському Союзі, наприклад, нагляд за діяльністю зовнішніх верифікаторів планують захистити за допомогою схеми акредитації. Європейський орган з цінних паперів і ринків (ESMA) здійснюватиме регулюючий нагляд за діяльністю зовнішніх верифікаторів і визначатиме вимоги до акредитації організацій – постачальників відповідних послуг. Критерії до акредитації верифікаторів в ЄС будуть, серед іншого, спиратись на кодекси поведінки, професійну кваліфікацію і застосування стандартизованих процедур, що відповідатимуть визнаним міжнародним практикам [2].

В ЄС переконані, що стандартизований процес зовнішньої перевірки зелених облігацій дозволить спростити процес огляду, уникнути дублювання зусиль і, в кінцевому результаті, зменшити витрати емітентів на зовнішні перевірки. А поти схема акредитації розроблятиметься, впродовж трьох років діятиме перехідний режим, що заохочуватиме організації до процесу добровільної тимчасової реєстрації. В ЄС планують визначити та перевірити надійні критерії відповідності верифікаторів. А потім буде здійснена реєстрація верифікаторів, які візьмуть на себе зобов’язання на добровільній основі дотримуватися визначених критеріїв ЄС. В ЄС працюватимуть над тим щоб були забезпечені рівні умови для компаній, які володіють відповідними навичками для надання послуг зовнішньої перевірки.

В Україні впорядкування послуг верифікації зелених облігацій також набуває особливого значення. В найближчі роки цей інструмент дозволятиме залучати довгострокові фінансові ресурси, в обсягах які неможливо отримати від української банківської системи. Залучення цих коштів сприятиме загальнодержавній відбудові країни на принципах екологічності. Тож будь-які спроби емітентів відійти від задекларованих цілей, махінації з нецільовим використанням надходжень від емісії

зелених облігацій можуть спотворити ринок України та спровокувати незворотні процеси виходу «зелених» інвесторів.

Спираючись на досвід ЄС, в Україні впорядкуванням послуг зовнішніх верифікаторів має займатись Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Розроблена схема акредитація мала б стати доповненням до Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 07.08.2021 №493, яким схвалено Рекомендації щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій [3]. Цим документом український регулятор вже дає певні роз'яснення в частині незалежного зовнішнього контролю (верифікації) ключових ознак зелених облігацій. Але політики щодо акредитації верифікаторів в цьому документі досі не представлено.

Висновки. Вже зараз в Україні потрібно запровадити перехідний режим акредитації верифікаторів, який допоможе розвивати національний ринок зелених облігацій в короткостроковій перспективі. Під час перехідного режиму потрібно: а) визначити критерії професійної кваліфікації верифікаторів, які б відповідали міжнародній практиці та стандартам ЄС; б) провести реєстрацію верифікаторів, що будуть готові взяти на себе зобов'язання дотримуватися цих критеріїв на добровільній основі; в) сформувати реєстр верифікаторів. Апробація відповідного режиму впродовж трьох років дасть основу для запровадження механізмів регулюючого нагляду за діяльністю постачальників послуг зовнішньої перевірки та встановлення постійного режиму акредитації версифікаторів в Україні.

Перспективи подальших досліджень. В рамках запровадженого режиму акредитації верифікаторів формується реєстр організацій, спроможних здійснювати оцінку усіх зелених фінансових інструментів (зелені кредити, зелене страхування тощо). І це відкриває широке поле розвідок щодо розробки національної таксономії та перевірки стандартів стійкості.

Конфлікт інтересів. Варто відмітити, що послуги зовнішнього верифікатора на ринку зелених облігацій відрізняються від послуг зовнішнього аудитора з перевірки показників бухгалтерського обліку або фінансової звітності. У разі якщо зовнішнім верифікатором зелених облігацій обрано представника компанії, яка здійснює зовнішній аудит емітента, то повинен бути унеможливлений конфлікт інтересів усіх сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ICMA. Guidelines for Green, Social, Sustainability and Sustainability Linked Bonds External Reviews, 2022, URL: https://www.icmagroup.org/sustainable-finance/external-reviews
2. European Commission. EU green bond standard usability guide. URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2020-06/200309-sustainable-finance-teg-green-bond-standard-usability-guide_en.pdf
3. Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансуванню проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій : Рішення НКЦПФР від 07.07.2021 №493. URL: https://saee.gov.ua/sites/default/files/blocks/Rekomendatsiji_NKTsPFR.pdf

Світлана ХОДЮК, здобувачка вищої освіти
Юлія МАКСИМОВА, старший викладач
e-mail: julia.maksimova@onu.edu.ua ORCID: 0000-0002-3176-8528
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ВІРУТАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Ключові слова: *глобалізація, віртуальна економіка, штучний інтелект, цифровізація.*

Глобалізація в останні десятиліття змінила економічні умови, відкривши нові можливості для розвитку віртуальної економіки і одночасно створивши виклики, які потребують уваги і розуміння. Віртуальна економіка охоплює всі аспекти економічної діяльності, що відбуваються в цифровому просторі, включаючи торгівлю, фінанси, рекламу, послуги, розваги та багато іншого. Надійна мережа Інтернету, технології блокчейн, штучний інтелект та інші інновації стали визначними факторами вирішального значення для цього сектора [1].

Проникнення цифрових технологій у різні сфери життя має суттєвий вплив на бізнес-процеси, способи взаємодії між людьми та споживчу поведінку. Зміни в умовах глобального ринку вимагають від компаній адаптації та інноваційного підходу до електронної комерції, фінансових технологій та інших аспектів віртуального бізнесу.

Метою дослідження є визначення впливу глобалізації на розвиток віртуальної економіки, щоб зрозуміти допоможе виклики, з якими стикаються підприємства та суспільство в цифрову епоху, а також виявити можливості для подальшого зростання та інноваційного розвитку.

У результаті дослідження було виявлено, що одним із головних викликів сучасної економіки є розробка ефективного міжнародного регулювання для віртуальних економічних процесів. Цифрові технології перетинають національні кордони, але правила та норми щодо цифрової торгівлі та фінансів в різних країнах варіюються, що ускладнює підтримку глобальних бізнесів [2]. Тому необхідно

гармонізувати законодавство, щоб забезпечити чесну конкуренцію та захист споживачів.

Також слід зазначити, що зі зростанням віртуальних операцій збільшується загроза кібербезпеки та витоку конфіденційної інформації. Недостатня захищеність даних може порушити довіру віртуальних платіжних систем та інших послуг. У деяких країнах і регіонах існують обмеження щодо доступу до високошвидкісного Інтернету та іншої необхідної інфраструктури, що ускладнює розвиток віртуальної економіки [3].

Але попри все глобалізація відкриває нові можливості, які дозволяють компаніям набагато легше здійснювати міжнародну торгівлю та залучати клієнтів з усього світу через онлайн – канали. Глобалізація стимулює інновації в сфері технологій та електронної комерції, що прискорює розвиток віртуальних бізнес-моделей та продуктів. Створення глобальних платіжних систем дозволяє здійснювати швидкі та безпечні транзакції між різними країнами без обмежень та з мінімальними витратами для бізнесу.

Роблячи висновки, слід зазначити, що глобалізація відкриває значні можливості для розвитку віртуальної економіки, але одночасно створює виклики, які потребують уваги та співпраці на міжнародному рівні. Шлях до успішної інтеграції в глобальну віртуальну економіку полягає в розвитку ефективного регулювання, забезпеченні кібербезпеки та розвитку доступної цифрової інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shuey, G. (2024). *The Future of Retail: Unleashing the Power of E-Commerce - STRYDE*. STRYDE. https://www.stryde.com/the-future-of-retail-unleashing-the-power-of-e-commerce/
2. Ikenson, D. (2022). *The E-Commerce Revolution Is Transforming Global Trade And Benefitting The U.S. Economy*. Forbes. https://www.forbes.com/sites/danikenson/2022/06/13/the-e-commerce-revolution-is-transforming-global-trade-and-benefitting-the-us-economy/?sh=79f135fa22fa
3. Almansour, D. M. (2024). *The Impact of the Virtual Economy on Economic Development: Digital Business Models, Innovation, and the Metaverse in Saudi Arabia*. LinkedIn. https://www.linkedin.com/pulse/impact-virtual-economy-economic-development-digital-models-almansour-wrylf

Павло ХОМА, здобувач вищої освіти
e-mail: pavlokhoma@gmail.com
НТУУ «Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: *бізнес-планування, бізнес-план, конкурентоспроможність, суб'єкт господарювання, управління, ефективність.*

Вступ. В умовах сучасного динамічного бізнес-середовища ретельне бізнес-планування розглядається як один з найважливіших інструментів підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Втім, для багатьох це поняття досі залишається не до кінця зрозумілим та вивченим.

Узагальнюючи визначення поняття бізнес-планування від авторів С.М. Бабич, Д.В. Бабич та Н.В. Валінкевич, можна сформулювати таке визначення: «Бізнес-планування – це комплексний процес техніко-економічного обґрунтування та визначення розмаїття можливих шляхів розвитку підприємства, що передбачає характеристику стану компанії за результатами реалізації кожного курсу, взважування всіх перспектив розвитку та вибір чіткого плану дій у вигляді бізнес-плану, який характеризує модель підприємства в майбутньому» [1, с. 69; 2, с. 332].

Поняття конкурентоспроможності є більш очевидним, особливо якщо розглядати його в розрізі суб'єкта господарювання. В.Г. Шинкаренко та А.С. Бондаренко наводять вдале та зрозуміле визначення поняття: «Конкурентоспроможність підприємства – це динамічна характеристика здібності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому визначений рівень конкурентних переваг» [3, с. 14].

Тим не менш, збагнути гармонійне поєднання вищезгаданих понять видається складнішим. Незважаючи на значущість цієї проблематики, в науковій літературі недостатньо висвітлені питання практичного застосування бізнес-планування для забезпечення конкурентних переваг організацій та визначення конкретних механізмів

його впливу на їхню конкурентоспроможність. Відтак, планується провести ґрунтовне дослідження з метою заповнити цю прогалину.

Мета. Комплексно дослідити процес бізнес-планування як перспективний інструмент підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, визначити його економічну сутність, цілі, необхідність та конкретні шляхи впливу на формування й реалізацію їхніх конкурентних переваг.

Результати. У ході дослідження має бути з'ясована багатоаспектна природа бізнес-планування та його роль у забезпеченні ефективного управління бізнес-активностями суб'єктів господарювання. Буде визначено його основні цілі, принципи та підходи, а також конкретні шляхи впливу на формування стійких конкурентних переваг організацій. Новизна очікуваних результатів полягатиме у розробці методичного підходу до формування конкурентоспроможних бізнес-планів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності процесу бізнес-планування в контексті зростання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Висновки. Попередні результати дослідження дозволяють зробити висновок, що бізнес-планування відіграє ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Очікується, що в ході подальшої роботи буде доведено, що бізнес-планування є багатоаспектним процесом, який поєднує стратегічне мислення, планування, розробку конкретних дій, всебічну оцінку ризиків та можливостей для ефективного управління бізнес-активностями організації.

Планується визначити основну мету бізнес-планування як створення комплексної, гнучкої та адаптивної стратегії розвитку, спрямованої на максимальне використання наявних ресурсів, розкриття потенціалу організації та своєчасну адаптацію до змін зовнішнього середовища. Передбачається обґрунтувати, що конкуренто-спроможними є ті бізнес-плани, які забезпечують інноваційність підходів, орієнтацію на актуальні потреби споживачів, готовність оперативно реагувати на виклики ринку та закладають основу для формування унікальних конкурентних переваг.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження буде зосереджене на вивченні та розробці конкретних ефективних методів і підходів до формування конкурентоспроможних бізнес-планів з урахуванням новітніх тенденцій розвитку ринку, технологічних інновацій та кращих світових практик. Планується вдосконалити процес бізнес-планування, зокрема, шляхом гармонізації бізнес-планів із загальною стратегією організації, узгодження фінансових та операційних аспектів, забезпечення ефективного контролю і моніторингу їх виконання. Також передбачається дослідити специфіку бізнес-планування для галузі банківського сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Babych, S., & Babych, D. (2023). Innovations of business planning in the market economic system. 65, (65), 67–74. https://doi.org/10.26565/2524-2547-2023-65-06
2. Біляк, Т., Бірюченко, С., & Бужимська, К. (2019). Основи підприємництва (Н. Валінкевич, Ред.). ЖДТУ.
3. Шинкаренко, В., & Бондаренко, А. (2003). Управление конкурентоспособностью предприятия. ХНАДУ.

Інна ХОМЕНКО, д-р екон. наук, професор
e-mail: innakhomenko28@gmail.com ORCID: 0000-0002-0839-4536
Анастасія СОРОКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: nastiasoroka03@gmail.com ORCID: 0000-0001-9197-158X
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ЕКОНОМІЧНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ СТРАТЕГІЙ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ

Ключові слова: *енергоефективність, оптимізація ресурсів, відновлювана енергетика, раціональне споживання, сталий розвиток.*

Вступ. У сучасному енергетичному ландшафті, який характеризується комплексними викликами в питаннях сталості та ефективності, проблема енергоефективності стає центральною та нагальною. Розрізняються широкі аспекти, що обумовлюють актуальність цієї проблеми: починаючи від нестабільності цін на енергетичні ресурси та закінчуючи загрозами енергетичного дефіциту. Завдяки зростанню усвідомлення кліматичних змін та необхідності зменшення викидів парникових газів, питання енергоефективності отримує ще більш вагомий аргумент. У такому контексті, розвиток наукових підходів до вивчення енергоефективності, особливо у житловому секторі, стає передумовою для розробки стратегічних та практичних рішень. Економічна раціональність заходів з оптимізації споживання енергії є ключовою складовою вирішення проблеми. Це вимагає не лише технічного, але й економічного аналізу, що базується на глибокому розумінні факторів, що впливають на енергетичну систему, включаючи економічні, соціальні та технологічні аспекти. Такий комплексний підхід до проблеми сприяє розробці ефективних стратегій управління енергетичними ресурсами, спрямованих на забезпечення стабільності та стійкості енергетичного сектору, а також підвищення економічної ефективності в цій галузі.

Мета - ретельний аналіз економічної доцільності заходів з енергоефективності в контексті управління енергетичними ресурсами житлового сектору та виявлення

оптимальних стратегій для забезпечення сталості та ефективності використання енергії.

Результати. Підвищення енергоефективності розглядається як ключова стратегія для створення стійкої енергетичної системи, оскільки воно може сприяти зменшенню витрат для бізнесу та приватних господарств, ефективно зменшувати викиди парникових газів та інших забруднюючих речовин, підвищувати надійність постачання необхідних енергетичних послуг. Ряд проведених інженерно-економічних досліджень вказує на те, що існує великий потенціал для енергоефективних заходів, які також є прибутковими, проте не використовуються [1]. Наявність ефективної системи опалення, яка працює на паливі з низьким вмістом вуглецю, є одним із найважливіших кроків, які можна зробити для зменшення рахунків за паливо та викидів вуглекислого газу. У типовому домогосподарстві більше половини витрат на паливо спрямовується на опалення та гарячу воду [2]. Ефективна система опалення, якою можна легко керувати, може допомогти зменшити витрати на паливо та викиди вуглецю.

Перехід на енергозберігаючі прилади є важливою складовою стратегії зменшення витрат на енергію та зниження вуглецевого сліду. Дослідження показують, що використання енергоефективних приладів може значно зменшити споживання енергії в побуті. Наприклад, енергоефективні лампи витрачають до 80% менше енергії, ніж традиційні лампи, та мають триваліший термін служби [3]. За даними Міжнародного агентства з енергетики, енергоефективність побутової техніки за останні десятиліття зросла на 20-40% [4]. Це свідчить про значний потенціал для заощадження енергії та зменшення вуглецевих викидів шляхом переходу на енергоефективні прилади. Важливо також звернути увагу на переваги придбання енергоефективних пристроїв. Вони дозволяють не лише заощадити на витратах на енергію у майбутньому, але також сприяють зниженню впливу на довкілля. Поряд з цим, важливо правильно утилізувати старі, менш ефективні прилади, зокрема, використовуючи програми переробки та вторинної утилізації.

Перехід на використання відновлюваних джерел енергії є важливим кроком для приватних домогосподарств. За останні роки спостерігається значний розвиток технологій відновлюваної енергетики. Згідно з даними Міжнародного агентства з

енергетики (IEA), у 2023 році відновлювані джерела енергії становили понад 25% всього світового виробництва електроенергії. Цей ріст свідчить про поступове відмовлення від використання вугілля та інших забруднюючих джерел енергії на користь чистих альтернатив. Перехід на енергоефективні прилади та використання відновлюваних джерел енергії є економічно доцільними стратегіями, які дозволяють знизити рахунки за електроенергію та зменшити загальні витрати на побутові потреби. Наукові дослідження підтверджують, що енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії можуть значно зменшити витрати на енергію в довгостроковій перспективі. Наприклад, встановлення сонячних панелей або використання теплових насосів може допомогти зменшити витрати на електроенергію, тим самим сприяючи економічній вигоді для домогосподарств [5].

Для ефективного зменшення викидів вуглецю та зниження витрат на електроенергію варто розглянути можливість встановлення ізоляції або захисту від протягів, що сприятиме уникненню втрат тепла та забезпечить стабільність енергоефективної системи будівлі. Поряд з екологічними вигодами, такий підхід може мати істотні економічні переваги, забезпечуючи значні заощадження на рахунках за електроенергію у середньостроковій та довгостроковій перспективі [6]. Розробка та впровадження різноманітних технологічних методів утеплення будівель також може сприяти підвищенню вартості нерухомості та загальної економічної вигоди для власників. Такий підхід відображає не лише стратегічний погляд на зменшення впливу на довкілля, а й раціональність у використанні ресурсів у контексті сталого розвитку.

Українська економіка відзначається високим рівнем енергомісткості, що потребує системних змін у сфері енергетики, житлово-будівельного комплексу, а також реформування системи субсидій та підтримки уразливих верств населення. З огляду на те, що 85% житлового фонду України було споруджено ще до набуття незалежності, внаслідок зношеності конструкцій та інженерних систем, такі будинки витрачають на 40-70% більше енергії у порівнянні з новобудовами. Споживання енергії в українських будинках перевищує показники країн-членів Європейського Союзу у 2-3 рази. Середні витрати енергії на квадратний метр житлового приміщення становлять 264 кВт/год, тоді як у європейських країнах цей показник не перевищує

90 кВт/год [7]. Відтак, інвестиції в енергоефективність житла мають кілька позитивних наслідків. По-перше, це зменшення споживання енергії, що відображається у зниженні витрат для домогосподарств. По-друге, це дозволяє державному бюджету зекономити на субсидіях, оскільки менше енергії споживаються, менше домогосподарства витрачають на комунальні послуги. Крім того, інвестиції в енергоефективність стимулюють економіку і створюють нові робочі місця, що становить істотний фактор для соціально-економічного розвитку країни [7].

Висновки. У контексті сучасних викликів та потреб суспільства, енергоефективність у житловому секторі виявляється ключовим фактором, який впливає на економіку, соціальний розвиток та екологічну стійкість. Згідно з дослідженнями, інвестування в енергоефективність будівель є ефективним способом зменшення витрат на енергопостачання та підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому. Крім того, такі заходи сприяють соціальному добробуту, оскільки знижують фінансове навантаження на населення та покращують якість життя через підвищення комфорту та безпеки житла. З екологічної точки зору, енергоефективність сприяє зменшенню викидів парникових газів та мінімізації використання природних ресурсів, що важливо для збереження середовища та зменшення впливу на зміни клімату. Таким чином, стратегії енергоефективності в житловому секторі не лише сприяють розвитку економіки та соціуму, але й є важливим інструментом для досягнення глобальних Цілей сталого розвитку та забезпечення сталого майбутнього.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть спрямовуватися на детальне вивчення ефективності конкретних стратегій енергоефективності в житловому секторі, враховуючи різні соціо-економічні умови та географічні особливості. Окрім того, важливо досліджувати вплив інноваційних технологій, таких як смарт-системи управління енергоспоживанням, на підвищення ефективності будівель та зменшення споживання енергії. Також можуть бути вивчені механізми фінансування програм енергоефективності, включаючи стимулюючі податкові та фінансові заходи. Крім того, важливо провести дослідження щодо впливу політичних регулювань та стандартів на впровадження енергоефективних технологій та практик в житловому секторі.

Конфлікт інтересів. Конфлікти інтересів можуть виникати між енергопостачальними компаніями, споживачами, урядовими органами та науковою спільнотою у контексті впровадження стратегій енергоефективності в житловому секторі. Енергопостачальні компанії можуть бажати зберегти статус-кво, споживачі зацікавлені у зниженні рахунків за енергію, урядові органи – у сталому розвитку, а наукова спільнота – у наданні об'єктивної інформації та наукових досліджень. Для досягнення успішних стратегій енергоефективності важливо збалансувати ці інтереси та забезпечити участь всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Schleich, Joachim (2007) : The economics of energy efficiency: Barriers to profitable investments, EIB Papers, ISSN 0257-7755, European Investment Bank (EIB), Luxembourg, Vol. 12, Iss. 2, pp. 82-109
2. Heating your home. *Energy Saving Trust*. URL: https://energysavingtrust.org.uk/energy-at-home/heating-your-home/
3. Buying energy efficient products. *Energy Saving Trust.* URL: https://energysavingtrust.org.uk/energy-at-home/buying-energy-efficient-products/
4. 10 ключових висновків Міжнародного енергетичного агентства щодо розвитку сфери енергоефективності у світі. *DIRECTSPEECH.NEWS*. URL: https://directspeech.news/news/10-klyucovix-visnovkiv-miznarodnogo-energeticnogo-agentstva-shhodo-rozvitku-sferi-energoefektivnosti-u-sviti
5. The Benefits of Renewable Energy Sources for Households. *Thirdview*. URL: https://thirdview.info/2023/03/06/the-benefits-of-renewable-energy-sources-for-households/
6. Reducing home heat loss. *Energy Saving Trust*. URL: https://energysavingtrust.org.uk/energy-at-home/reducing-home-heat-loss/
7. Іванцова А. Енергетична ефективність житлових будинків: успіхи є, але їх небагато. *Вокс Україна.* URL: https://voxukraine.org/energetichna-efektivnist-zhitlovih-budinkiv-uspihi-ye-ale-yih-nebagato

Олена ЧЕРЕДНІЧЕНКО, канд. техн. наук, доцент
e-mail: ya1971@ukr.net ORCID: 0000-0001-8908-4113
НУБіП України, м. Київ, Україна

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК МЕТОД ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Ключові слова: *комерційна діяльність, підприємство, економічна ефективність, фінансове планування.*

Через значну конкуренцію на ринку сучасний бізнес постійно вимагає певних змін для підвищення конкурентоспроможності та отримання високого прибутку. Комерційна діяльність підприємства має певний напрямок існування, мету та цілі, задля яких воно функціонує. На конкурентному ринку залишаються тільки найкращі компанії, тому сучасний бізнес вимагає змін, руху та інновацій. Отже, підвищення ефективності ділової діяльності є основною метою лідерів.

У сучасних вітчизняних управлінців однією з найважливіших і найактуальніших проблем являється удосконалення фінансового управління компанією. Сьогодення диктує стрімке зростання собівартості продукції, і саме тому фінансове планування постає нагальною проблемою для підприємців.

Просто порівнюючи фінансові результати діяльності підприємств із минулими періодами, стиль управління має пасивний характер. Навіть із ідеальною системою звітності менеджеру важко в подальшому приймати ефективні рішення без фінансового планування. Звісно, попередні фінансові показники можуть надати багато інформації і розуміння власних помилок і можливостей розвитку, проте саме фінансове планування доповнює звітність необхідною інформацією та розкриває більше варіантів щодо розвитку. Ринкові умови господарювання диктують неможливість досягнення підприємствами стабільного економічного розвитку не плануючи діяльність, не визначаючи перспективи та можливості забезпечення стійкого фінансово-економічного стану [1].

Зокрема, М. Альберт, Ф. Хедоурі, М. Мескон зазначають, що планування є важливим способом для розуміння майбутнього. В ринковій економіці успіх залежить

від правильної стратегії щодо розвитку підприємств, тому планувати потрібно відповідно до їхніх фінансових можливостей. Американські дослідники вважають фінансове планування необхідним способом ведення бізнесу [2].

Мета - обґрунтування системи заходів щодо впровадження фінансового планування на підприємстві.

ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» є ексклюзивним дистриб'ютором бельгійського шоколаду преміальної якості. Компанія представляє на ринку України продукцію від провідних європейських виробників сировини та інгредієнтів для хлібопекарського та кондитерського виробництва, а також для сегменту HoReCa та джелатерії [3].

Діяльність підприємства є продуктивною, збільшення обсягів реалізації товарів і обсягу прибутку свідчить про ефективне управління та чітко визначену стратегію розвитку господарської діяльності. Підприємство стабільно демонструє свою прибутковість на високому рівні, але поточне планування фінансових показників не проводиться.

Задля підвищення ефективності діяльності підприємства пропонуємо запровадити поточне фінансове планування діяльності, що надасть змогу оцінити можливе погіршення кредитоздатності підприємства в майбутньому та вживати необхідні заходи, щоб покращити ситуацію. Поточне фінансове планування являється складовою частиною перспективного планування. Результатом такого планування є розроблення основного фінансового документу - фінансового плану.

Розроблення планів доходів і витрат із основної господарської діяльності є початковим етапом розробки поточних фінансових планів. Метою розробки такого плану є визначення обсягу чистого прибутку, яким розпоряджається підприємство в планованому періоді, як одного з основних джерел формування власного капіталу, що безпосередньо має вплив на рівень кредитоспроможності підприємства. Основні показники даного плану - це обсяг реалізації продукції, витрати, суми оподатковуваного та чистого прибутку підприємств. Базовим показником при плануванні доходів і витрат є обсяг виручки від реалізації продукції.

Результати проведених розрахунків наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. **Обсяги товарообороту ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ»**

Показники	Значення
Фактичний обсяг доходу від реалізації продукції, тис. грн.	
2021 рік	2741,3
2022 рік	10453,0
2023 рік	13387,3
Середньорічний темп зростання доходу від реалізації продукції за 2021 - 2023 рр.	2,0
Коефіцієнт врахування впливу фінансової кризи, девальвації національної валюти, зниження доступу до фінансування та зменшення інвестиційної готовності	0,75
Прогнозний обсяг доходу від реалізації продукції на 2024 р., тис. грн.	20081,0
Прогнозний коефіцієнт зростання при стабілізації в 2025 р.	1,20
Прогнозний обсяг доходу від реалізації продукції на 2025 р., тис. грн.	24097,2
Прогнозний коефіцієнт зростання при стабілізації в 2026 р.	1,25
Прогнозний обсяг доходу від реалізації продукції на 2026 р., тис. грн.	30121,5

При розрахунках використовуємо коефіцієнт врахування впливу кризових явищ у економіці, зниження доходів покупців, різні обмеження доступу до фінансування та зниження інвестиційної готовності тощо. Враховуючи середньоквадратичний темп зростання, коефіцієнт впливу в 75% внаслідок розвитку зовнішнього середовища в умовах війни, коефіцієнт зростання при стабілізації стану на 2025 р. у розмірі 20% і на 2026 р. у розмірі 25%, плановий обсяг обороту в підприємстві на 2025-2026 рр. визначений, відповідно, обсягами 20081,0; 24097,2; 30121,5 тис. грн.

В ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» спостерігалося зростання рівня собівартості протягом усього досліджуваного періоду. Прогнозуючи рівень собівартості на 2024 рік, будемо використовувати її фактичний рівень у 2023 р. (76%).

В розрахунках планової собівартості на 2025-2026 рр. врахуємо її зростання в 2025 р. на 0,25 пунктів, а в 2026 р. – на 0,15 пунктів, що пов’язано зі зростанням конкуренції на даному ринку та певним зменшенням рентабельності.

Результати розрахунків представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. **Виручка та собівартість товарів і послуг ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ»**

Показники	Фактичні			Планові		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р.
Дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	2741,3	10453,0	13387,3	20081,0	24097,2	30121,5
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	2269,9	8592,8	10166,5	15261,6	19077,0	21938,6

В результаті проведених розрахунків визначили, що виручка від реалізації буде зростати, собівартість у 2024-2026 рр. планово буде становити 15261,6; 19077,0; 21938,6 тис. грн відповідно.

На основі вище розрахованих даних можна визначити обсяг прибутку підприємства. Прогнозування здійснено економіко-статистичним методом. У таблиці 3 представлені результати розроблення плану доходів і витрат ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ».

За розробленим планом ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» у 2024-2026 роках підвищить показники чистого прибутку при реалізації продукції за рахунок збільшення виручки більш швидкими темпами, ніж собівартість продукції.

Обсяг прибутку ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» у 2026 р. планово буде становити 6710 тис. грн, що означає зростання рентабельності підприємства до 30,6%, порівнюючи показник 2023 року – 26%. Прогнозується підвищення чистого доходу за рахунок удосконалення організаційних процесів у компанії, упровадження розширеного асортименту продукції і інших нововведень.

Таблиця 3. **Фінансові результати від реалізації продукції ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ», тис. грн**

Показники	Факт			Прогноз		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р.
Дохід (виручка) від реалізації продукції	2741,3	10453,0	13387,3	20081,0	24097,2	30121,5
Собівартість реалізованих товарів	2269,9	8592,8	10166,5	15261,6	19077,0	21938,6
Прибуток до оподаткування	471,4	1860,2	3220,8	4819,4	5020,2	8182,9
Податок на прибуток	84,9	334,8	579,7	867,5	903,6	1472,9
Чистий прибуток	386,5	1525,4	2641,1	3951,9	4116,6	6710,0

Отже, фінансове планування розширить розуміння в ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» щодо правильності прийняття рішень, необхідних для покращання економічної ефективності та подальшого розвитку. Прогнозовані дані для 2024-2026 років демонструють ріст економічних показників.

Висновки. За розробленим планом ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» у 2024-2026 рр. підвищить показники чистого прибутку при реалізації продукції за рахунок збільшення виручки більш швидкими темпами, ніж собівартість продукції. Обсяг прибутку ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ» у 2026 р. планово буде становити 6710 тис. грн, що означає зростання рентабельності підприємства до 30,6%, проти показника 2023 р. – 26%. Прогнозується підвищення чистого доходу за рахунок удосконалення організаційних процесів у компанії, упровадження розширеного асортименту продукції і інших нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cherednichenko Olena. To the question of efficiency of technical re-equipment of the food industry. *Man and environment, trends and prospects. SH SCW «NEW ROUTE»*. Tokyo, Japan. Pp. 48-53. URL: https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/02/Conference-10.02-Tokyo.pdf
2. Воронько-Невіднича Т.В. (2020). Особливості управління результативністю підприємства за сучасних умов. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* Вип. 3. С. 62-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cxeebu_2020_3_12
3. Сайт ТОВ «ПЕЙСТРІ ШЕФ». URL: https://pastry-chef.com.ua/about-us/

Оксана ЧЕРНОВА, канд. техн. наук, доцент
e-mail: oksana.chernova@nung.edu.ua ID ORCID 0000-0002-6424-7569
Ліліана ГОРАЛЬ, д-р техн. наук, професор
e-mail: liliana.goral@nung.edu.ua ID ORCID 0000-0001-6066-5619
Олександр ІВАНОВ, канд. техн. наук, доцент,
e-mail: oleksandr.ivanov@nung.edu.ua ID ORCID 0000-0001-6398-1510
Володимир ПІХ, канд. техн. наук, доцент,
e-mail: volodymyr.pikh@nung.edu.ua ID ORCID 0000-0001-9420-5522
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ ГАЗОВИХ МЕРЕЖ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПРИ РІЗНИХ КОНФІГУРАЦІЯХ ПІДКЛЮЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ

Ключові слова: *ефективність, облік, споживання, газорозподільний пункт, трубопровідна система, режими роботи мережі.*

Вступ. Газові мережі в населених пунктах, забезпечуючи енергопостачання комунального і виробничого секторів економіки, виконують і стратегічну роль – формуючи безпековий, соціальний та економічний клімат в суспільстві. Однак фізичне та моральне зношування мереж, застаріла інфраструктура та неефективна архітектура потребують переосмислення як економічних, так і техніко-технологічних параметрів і схем.

Сучасні системи газопостачання природним газом областей, міст, селищ і промислових підприємств являють собою складний взаємозалежний комплекс газопроводів різних тисків, газорозподільних станцій, проміжних регуляторних пунктів, газорозподільних пунктів і установок, устаткування газових мереж, систем очищення та одоризації газу, систем зв’язку і приладів обліку споживання природного газу [1].

Мета. При експлуатації системи розподілу газу умови газоспоживання не є постійними та часто не відповідають проектним. Тиски газу, які можна забезпечити на виході джерела живлення (наприклад, газорозподільної станції або

газорегуляторного пункту), змінюються, із заміною регуляторів тиску для споживачів тиск на кінцях відводів також змінюється. Іноді частину споживачів, з різних причин, відключають від системи газопостачання [2], що негативно впливає на гідравлічний режим роботи складної системи трубопроводів. Тому нами запропонована методика їх визначення та аналізу.

Результати. Першим кроком в методології моделювання газових мереж населених пунктів при різних конфігураціях підключення споживачів є детальний аналіз методики визначення пропускної здатності газопровідної системи високого чи середнього тиску, що має структуру «складного дерева», та живиться від газорегуляторного пункту або газорозподільної станції. Структурно така трубопровідна система складається з основної магістралі, відгалужень та відводів. Наступний крок – це формування крайових умов, зокрема, режим руху газу в газовій мережі прийнято усталеним та ізотермічним.

Обчислювальний алгоритм базується на використанні основної формули для визначення пропускної здатності газової мережі середнього тиску

$$Q_н = 0{,}03585 \cdot 10^6 D^{2,5} \sqrt{\frac{P_n^2 - P_к^2}{\lambda z \Delta T l}}, \qquad (1)$$

Розрахунок передбачає виконання однотипних операцій для кожної ділянки газової мережі. Тому для проведення цих розрахунків у програмі організовується цикл.

Базовими рівняннями для розрахунку є формули балансу тисків, що записані для кожного із напрямків руху газу в розгалуженій газовій мережі. Наприклад, для основної магістралі, що складається з n дільниць рівняння балансу тисків має вигляд

$$P_{n_c}^2 - P_{k_c}^2 = \chi \sum_{i=1}^{n} \lambda_i z_i \frac{L_i}{D_i^5} Q_i^2, \qquad (2)$$

де P_{n_c} - абсолютний тиск газу на початку системи (після джерела живлення);

P_{k_c} - абсолютний тиск газу біля споживачів;

χ - постійний комплекс величин

$$\chi = 1{,}1 \frac{\Delta T_{cp}}{k_o^2}, \qquad (3)$$

де 1,1 – коефіцієнт, що враховує втрати тиску в місцевих опорах;

Δ - відносна густина газу за повітрям;

T_{cp} - середня температура газу в газових мережах;

k_o - коефіцієнт, значення якого залежить від вибору одиниць; при виконанні розрахунків в SI та підстановці тиску в МПа $k_o = 35850$;

λ_i - коефіцієнт гідравлічного опору для i-ої ділянки;

z_i - коефіцієнт стисливості газу для i-ої ділянки;

L_i - геометрична довжина i-ої ділянки газової мережі;

D_i - внутрішній діаметр i-ої ділянки;

Q_i - об'ємна витрата газу на i- ій ділянці за нормальних умов (при тиску 760 мм рт. ст. і температурі 0 ^oC).

Для апробації запропонованої методики, в процесі визначення пропускної здатності газової мережі середнього тиску, був виконаний перерахунок витрати газу системи газопостачання села Підмихайля Івано-Франківської області. Перерахунок було здійснено при роботі всієї схеми, при почерговому відключенні чотирьох відгалужень від системи газопостачання, при відключенні двох відводів та двох відгалужень. Також розрахунок витрати газу був виконаний при варіантах відключенні відгалуження та відводу, відключенні двох відгалужень і відводу та при відключенні двох окремих ділянок споживачів та відгалуження. Так само було здійснено розрахунок пропускної здатності при відключенні всіх споживачів від газової мережі системи газопостачання населеного пункту.

За результатами розрахунків складено технологічну карту режимів роботи розгалуженої газової мережі середнього тиску при різних схемах підключення відгалужень і побудовано графік зміни витрати газу в залежності від схеми роботи мережі газопостачання (рис. 1).

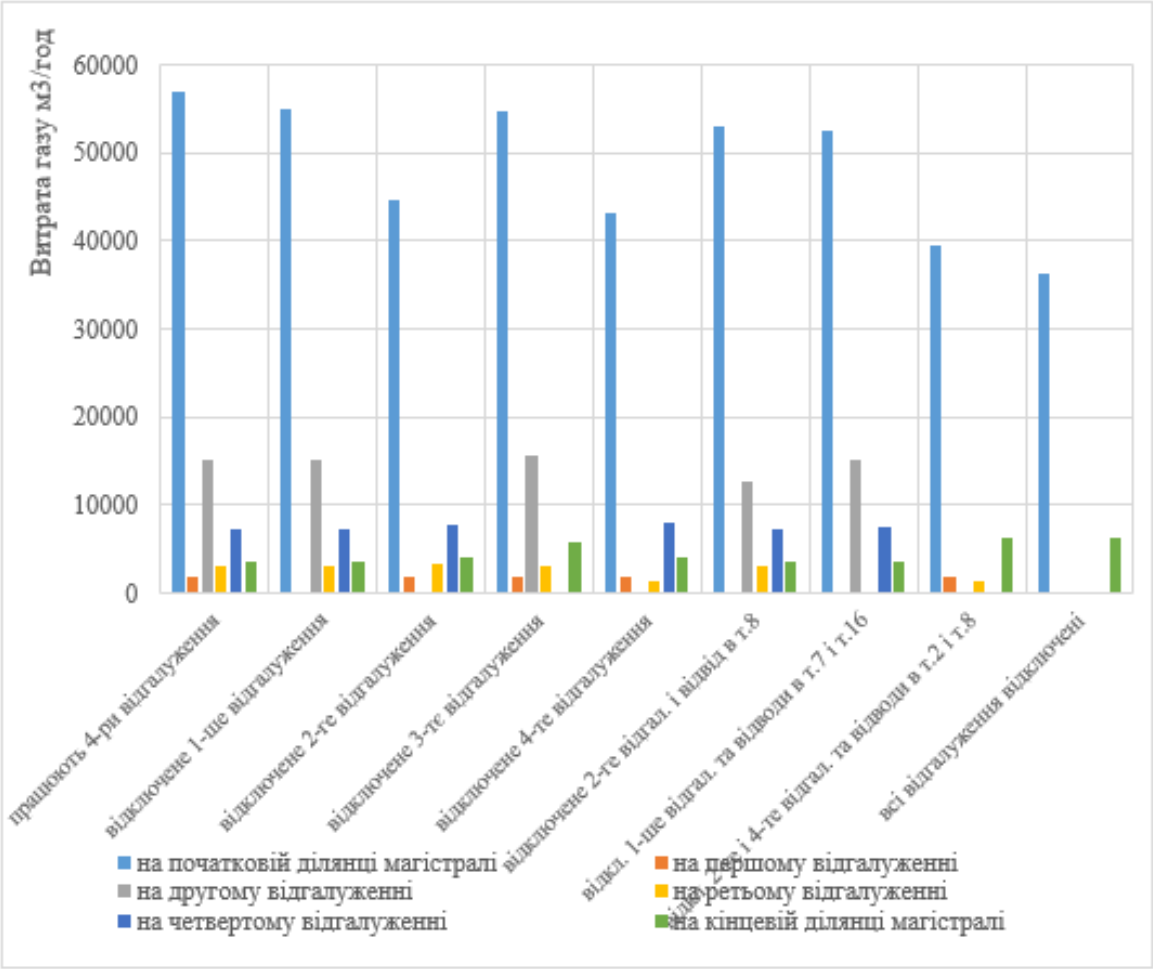

Рисунок 1 – Графік зміни пропускної здатності від схеми роботи мережі газопостачання

Як опція розрахунку експлуатаційних витрат на експлуатацію газової мережі побудовано графік зміни витрат в залежності від різних варіантів підключення споживачів (рис. 2).

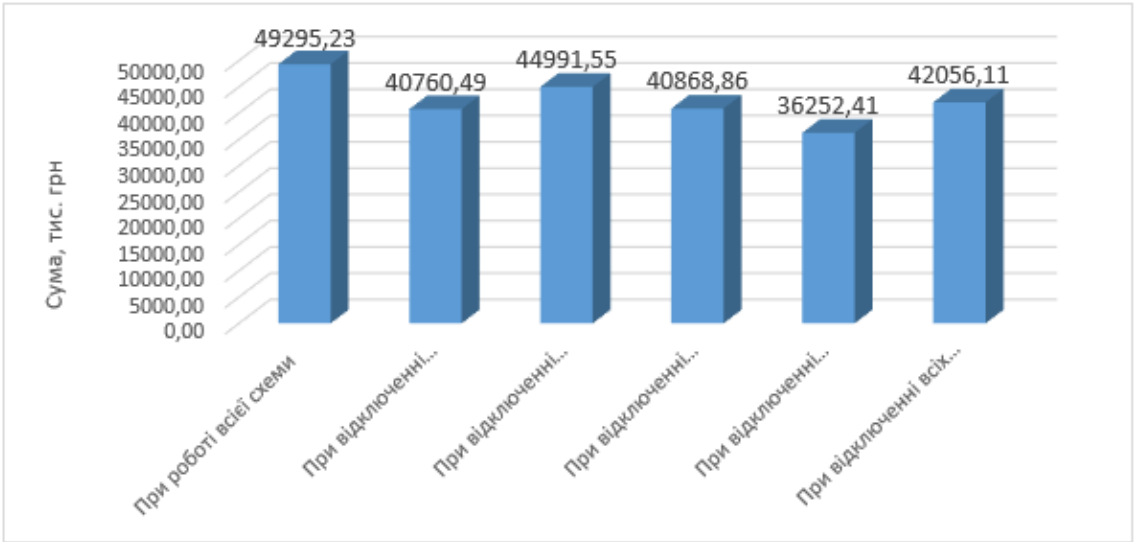

Рисунок 2 – Експлуатаційні витрати на експлуатацію газової мережі

Висновки. Результати проведених при запропонованій методиці розрахунків дали можливість спрогнозувати максимально можливі витрати газу на кожній ділянці складної газопровідної системи при повному використанні заданого перепаду тиску для різноманітних схем підключення споживачів, що забезпечує можливість знизити вартість транспортування природного газу за рахунок зміни сортаменту основних засобів шляхом переобладнання газової мережі та зміни техніко-технологічних параметрів постачання природного газу (зниження тиску на виході газорегуляторних пунктів).

Перспективи подальших досліджень. В перспективі буде проведено деталізацію даної методики для інших фізичних та технологічних умов та здійснено її апробацію на окремих газових мережах, відібраних за регіональною ознакою.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газопостачання: ДБН В.2.5-20:2018 (2019). – Офіційне видання. – К.: Мінрегіон України. - 115 с.
2. Іванов О. В. (2016). Дослідження впливу кількості розподільних станцій на технологічні параметри газової мережі. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Київ. 12(22). с. 103-105.
3. Середюк М.Д., Великий С.В. (2022). Аналіз методів визначення газодинамічної енерговитратності газових мереж населених пунктів. Нафтогазова енергетика. 2(38). С.51–61. DOI 10.31471/1993-9868-2022-2(38)-51-61.
4. Гораль, Л., Метошоп, І., Чернова, О., & Корнієнко, А. (2023). Архітектурно-технічний вплив газових мереж на величину тарифу на послуги з розподілу природного газу. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), (5), 3–9. https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.5.3.

Юлія ШАРАЄВСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: y.sharayevska.ffo.072.20@knute.edu.ua ORCID: 0009-0003-7141-8957
Науковий керівник – **Ірина ЛЮБЧАК,** асистент
e-mail: i.lyubchak@knute.edu.ua ORCID: 0000-0002-3988-2704
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНІ ПОДАТКОВІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Вступ. Парадигма сучасних глобалізаційних процесів вибудовується з огляду на економічний та соціальний напрями. Одним із найважливіших аспектів глобалізації економічного простору є зміна ролі та функцій національних податкових систем в країнах світу. Ефективне та дієве функціонування національної податкової системи є фінансовою базою функціонування держави, що забезпечує економічну і соціальну стабільність та належний рівень життя населення країни, з урахуванням пріоритетних напрямів подальшого соціально-економічного зростання, передбачених середньостроковими та довгостроковими загальнонаціональними цілями [2, с. 62]. Відповідно до цього, в контексті дослідження важливим є аналіз та обґрунтування викликів, з якими стикаються податкові системи в умовах глобалізації, а також можливості, які вони надають для подальшого соціально-економічного розвитку.

Метою дослідження є аналіз викликів, з якими стикаються національні податкові системи в умовах глобалізації, а також виявлення пріоритетних можливостей для подальшого розвитку цих систем. Конкретні пріоритети включають збільшення ефективності та прозорості в збиранні податків, боротьбу з трансграничним оподаткуванням та стимулювання інвестицій та економічного зростання.

У ході дослідження обґрунтовано необхідність співпраці між країнами та встановлення міжнародних стандартів і рекомендацій для забезпечення прозорості та обміну податковою інформацією. Зазначені проблеми та можливості розглядаються з урахуванням сучасного глобального економічного контексту та ролі міжнародних організацій у сприянні цим процесам.

Глобалізація економічного простору передбачає посилення економічної та фінансової взаємодії між країнами, збільшення міжнародної торгівлі та руху капіталу. Це призводить до зростання складності та вимог до податкових систем. Зміна економічного ландшафту глобалізації вносить певні виклики для податкових систем, зокрема:

- Розширення міжнародної конкуренції: за наявності глобального ринку, країни змушені конкурувати за залучення інвестицій та міжнародних компаній. Це ставить під загрозу збереження податкових баз та збільшення податкових ставок для забезпечення фінансової стійкості.
- Трансгранична податкова ухилення: глобалізація створює сприятливі умови для трансферу капіталу та прихованого оподаткування. Компанії можуть використовувати різні стратегії, такі як цінова маніпуляція та передача прибутку в країни з низькими податковими ставками. Це викликає потребу в податкових системах, які ефективно реагують на такі схеми та захищають податкові бази.

У зусиллях боротьби з трансграничним оподаткуванням та забезпеченням податкової справедливості країни світу встановлюють більш тісні міжнародні зв'язки та співробітництво. Наприклад, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Група 20 (G20) та інші міжнародні організації працюють над розробкою стандартів та рекомендацій, спрямованих на забезпечення прозорості та обміну податковою інформацією між країнами [3].

У глобальному контексті країни зіштовхуються з конкурентним тиском щодо привернення інвестицій та збереження бізнесу. Це стимулює необхідність податкових реформ для збільшення привабливості країни для бізнесу. Деякі країни намагаються знизити свої податкові ставки, спрощувати процедури оподаткування та покращувати підприємницьке середовище. Однак, такий конкурентний підхід може спричинити загрозу для фінансової стійкості та податкових баз інших країн.

В свою чергу, зважаючи на наявні виклики в частині функціонування національних податкових систем, пріоритетними можливостями для подальшого розвитку є:

1. Збільшення ефективності та прозорості. Глобалізація створює можливість для модернізації та покращення податкових систем. За допомогою технологій, таких як електронне управління та обмін податковою інформацією, країни можуть забезпечувати більшу ефективність та прозорість в збиранні податків. Автоматизація процесів може зменшити ризик помилок та піддаються корупції.
2. Боротьба з трансграничним оподаткуванням. Глобалізація також надає можливості для спільних зусиль у боротьбі з трансграничним оподаткуванням. Міжнародні стандарти та угоди про обмін інформацією допомагають утримувати податкові ухилення під контролем та забезпечують більшу справедливість у розподілі податкового навантаження.
3. Стимулювання інвестицій та економічного зростання. Глобалізація може стати стимулом для притоку іноземних інвестицій та економічного зростання. Податкові системи можуть бути використані для привернення інвестицій шляхом зниження податкових ставок для підприємств та інвесторів. Це може стимулювати розвиток нових галузей та сприяти економічному зростанню [1].

Глобалізація ставить підвищені вимоги до податкових систем країн, створюючи виклики, пов’язані з міжнародною конкуренцією, трансграничним оподаткуванням та необхідністю податкових реформ. В той же час, глобалізаційні процеси в економічному просторі надають можливості для покращення ефективності та прозорості, боротьби з оподаткуванням та стимулювання інвестицій та економічного зростання.

Щоб впоратися з викликами економічних перетворень, країни повинні співпрацювати та встановлювати стандарти та рекомендації, спрямовані на забезпечення прозорості та обміну податковою інформацією. Міжнародні організації, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECP) та Група 20 (G20), виконують важливу роль у сприянні цьому процесу.

У боротьбі з трансграничним оподаткуванням, країни можуть використовувати механізми обміну податковою інформацією та встановлювати спільні стандарти для утримання податкових ухилень під контролем. Також можуть бути розроблені податкові політики, спрямовані на зменшення податкових переваг та забезпечення більшої справедливості у розподілі податкового навантаження.

Також національні податкові системи можуть використовуватися як інструмент для привернення іноземних інвестицій та стимулювання економічного зростання. Зниження податкових ставок для підприємств та інвесторів, спрощення процедур оподаткування та покращення підприємницького середовища можуть залучити більше інвестицій та сприяти розвитку нових галузей.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, варто констатувати, що глобалізація в частині економічного розвитку вимагає від національних податкових систем адаптації та трансформації до нових умов та викликів. Важливо забезпечити ефективне співробітництво, встановлення стандартів та реформи, щоб забезпечити стійкість та справедливість в системі оподаткування. За правильного підходу, податкові системи можуть стати інструментом для стимулювання економічного зростання та забезпечення стійкого розвитку умовах глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько І.Р. Аналіз конкурентоспроможності податкової системи України в сучасних глобалізаційних умовах. *Ефективна економіка.* URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/26.pdf
2. Любчак І. (2023). Формування доходів державного бюджету в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету*, (58), 61-67.
3. Смерічевський А.В. Трансформація національних податкових стратегій в контексті глобалізації. *Технологічний аудит і резерви виробництва.* URL: http://surl.li/quttt

Василь ШЕКЕТА, д-р техн. наук, професор
e-mail: vasyl.sheketa@nung.edu.ua ORCID: 0000-0002-1318-4895
Ірина ПЕРЕВОЗОВА, д-р екон. наук, професор
e-mail: perevozova@ukr.net ORCID: 0000-0002-3878-802X
Віра ШИЙКО, канд. екон. наук, доцент
e-mail: vnkshiyko@gmail.com ORCID: 0000-0002-2822-0641
Ольга СТЕПАНЮК, канд. екон. наук, доцент
e-mail: stepoljas@gmail.com ORCID: 0000-0001-7324-1233
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ТАРИФІВ НА ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *тариф, газопостачальні компанії, соціальна справедливість, інформаційна безпека, витрати.*

Вступ. Сучасний енергетичний ринок України постійно зазнає впливу різноманітних факторів, включаючи геополітичні зміни, технологічні інновації та економічні трансформації. Одним із ключових аспектів енергетичного сектора є постачання природного газу, яке має велике значення для економічного розвитку та комфорту мільйонів громадян України. Однак, ефективність та стабільність постачання газу напряму залежить від тарифів на його постачання. В сучасному світі встановлення соціально справедливих тарифів на постачання природного газу має велике значення, оскільки вони є ключовим чинником забезпечення інформаційної безпеки суспільства [1]. Перш за все, доступні ціни на газ є важливим для забезпечення життєво необхідних потреб населення, таких як обігрів житла та приготування їжі. Стабільні та доступні ціни на газ допомагають уникнути виникнення енергетичних криз, які можуть призвести до соціально-економічних труднощів та негативно вплинути на добробут громадян. Забезпечення соціально справедливих тарифів допомагає знизити енергетичну нерівність та виключити ситуації, коли деякі верстви населення не можуть дозволити собі сплату за

енергоресурси. Це сприяє підвищенню соціальної солідарності та зменшенню соціальних конфліктів. Крім того, стабільні та прогнозовані тарифи на газ сприяють розвитку бізнесу та промисловості, що в свою чергу сприяє зростанню економіки та забезпеченню соціальної стабільності [2]. Важливо також враховувати екологічний аспект встановлення тарифів на газ, що дозволить зменшити викиди шкідливих речовин та зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь. Узгоджені та справедливі тарифи на газ та його постачання є важливим елементом стабільності суспільства та забезпечують інформаційну безпеку, враховуючи різні потреби та можливості громадян.

Мета. Мета наукової праці полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати тарифи на постачання природного газу газопостачальних компаній в межах України задля з'ясування їхнього впливу на економічну, соціальну та екологічну сфери країни. У рамках дослідження будуть ідентифіковані різниці між тарифами на постачання природного газу та визначені фактори, які можуть впливати на ці різниці, включаючи регулювання, структуру власності, технологічні особливості та ринкові умови. Отримані результати дослідження сприятимуть розумінню та удосконаленню механізмів формування тарифів на постачання природного газу у межах України з метою забезпечення ефективного та стабільного функціонування енергетичного ринку країни. Вони також допоможуть визначити напрями вдосконалення тарифотворення з урахуванням соціальної справедливості, сприяючи забезпеченню інформаційної безпеки та зниженню енергетичної нерівності серед населення.

Результати. В Україні на сьогоднішній день діють 43 газопостачальних компаній. Ці компанії сформувалися внаслідок анбілдингу, тобто роз'єднанням та реорганізацією колишнього газопостачального монополіста на ринку природного газу в Україні. Після реформування газового сектора і лібералізації ринку відбулося розподілення функцій між різними суб'єктами, що спричинило формування різних газопостачальних компаній. Ці компанії виступають як постачальники природного газу для населення та інших споживачів на ринку енергоресурсів в Україні. Кожна з газопостачальних компаній в Україні визначає тариф на транспортування природного газу відповідно до певних критеріїв, що включають витрати на експлуатацію, обслуговування та розвиток газотранспортної інфраструктури, а також інші

адміністративні та операційні витрати. Процес визначення тарифів на транспортування природного газу регулюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕ). Ця комісія встановлює тарифи на транспортування газу на основі розрахунків, проведених компаніями, та враховує потреби споживачів, економічні показники та вимоги законодавства. В результаті цього процесу, тарифи на транспортування природного газу встановлюються на рівні, який вважається раціональним та справедливим для всіх сторін. На рисунку 1.1 відображені тарифи на постачання природного газу для кожної газопостачальної компанії в межах України. Як показано на рисунку найвищу вартість транспортування за 1 кубічний метр газу має компанія «Газпостачсервіс» - 3,0 грн/м³, тоді як найнижча вартість спостерігається у ПАТ «Київгаз» з вартістю 0,4 грн/м³. Різниця складає 2,6 грн на кожен кубічний метр газу.

Різниця у вартості транспортування природного газу газорозподільчими мережами може бути обумовлена різними факторами: географічним розташуванням, обсяги транспортування, технологічні особливості, рівень конкуренції, регулятивне середовище.

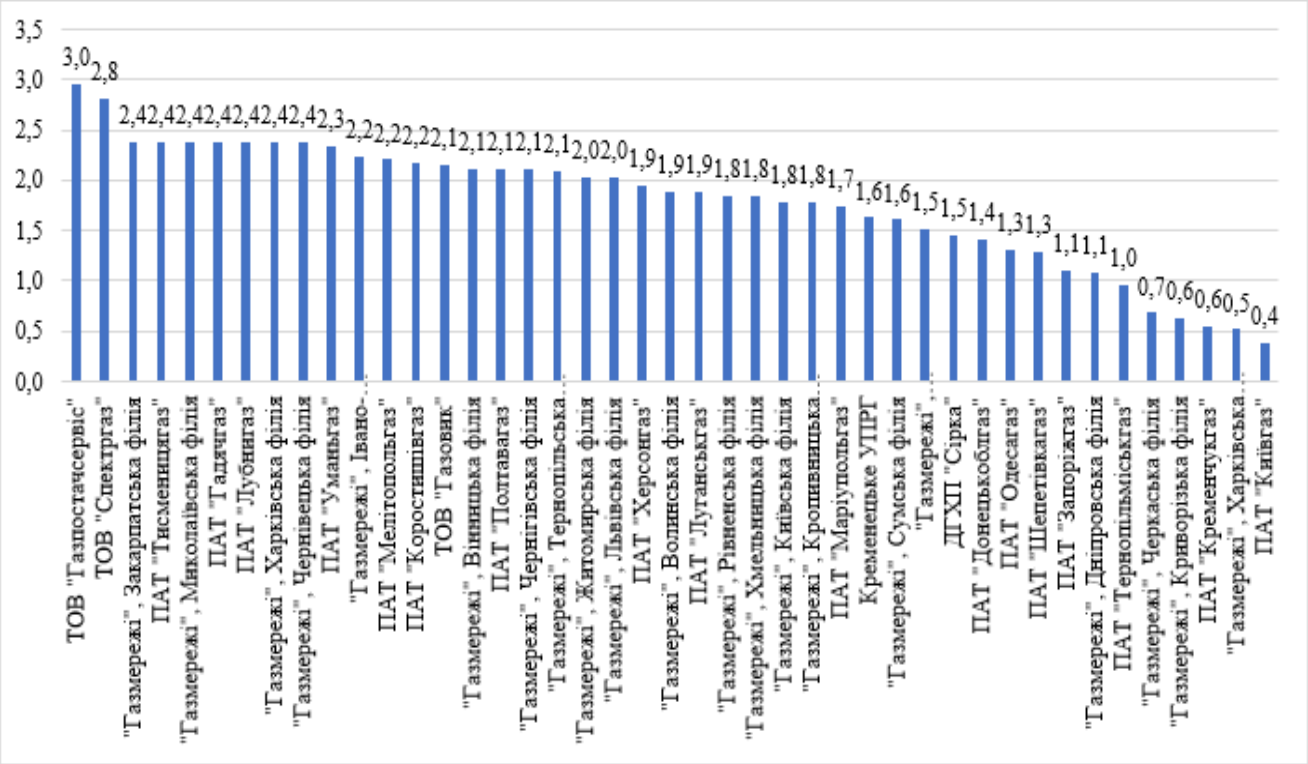

Рисунок 1 – Вартість доставки газу операторами ГРМ, з 1.04.2024 по 30.04.2024, грн/1000м^3

Джерело: [3]

Компанії, розташовані у віддалених або важкодоступних регіонах, можуть стикатися з вищими витратами на транспортування через додаткові витрати на інфраструктуру та утримання мереж. Використання більш ефективних, енергоефективних або інноваційних технологій може зменшити витрати на транспортування газу. Обсяги газу, які транспортуються через мережу, можуть впливати на тарифи. Більші обсяги транспортування можуть дозволити розподілити витрати на більший обсяг газу, що може призвести до зниження тарифів. Компанії, які інвестують у сучасні технології, можуть мати конкурентні переваги в цьому плані. У регіонах з великою кількістю газопостачальних компаній конкуренція може призвести до зниження цін на послуги транспортування газу через боротьбу за клієнтів. Вплив державного регулювання, включаючи встановлення тарифів, може також впливати на рівень вартості транспортування газу. Аналіз цих факторів дозволяє зрозуміти, чому вартість транспортування природного газу може відрізнятися між різними газорозподільчими мережами. Такий аналіз допомагає підприємствам та регуляторам розуміти фактори, які впливають на формування цін та розробляти стратегії для забезпечення ефективного та стабільного функціонування газового ринку.

Висновки. Проведений аналіз та оцінка тарифів на транспортування природного газу газорозподільчими мережами України виявив різницю у вартості послуг між різними компаніями-операторами ГРМ. Ця різниця обумовлена різними факторами, такими як географічне розташування, обсяги транспортування, технологічні особливості, рівень конкуренції та регулятивне середовище. Розуміння цих факторів дозволить ефективніше управляти газовим ринком та забезпечити оптимальні ціни для споживачів. Важливо також враховувати соціальний та екологічний аспекти формування тарифів для забезпечення соціальної справедливості та збереження природних ресурсів.

Перспективи подальших досліджень. Для подальшого розуміння та вдосконалення механізмів формування тарифів на транспортування природного газу необхідно провести додаткові дослідження які охоплюватимуть питання оцінки витратності послуг з постачання природного газу, визначення впливу технологічних інновацій на ефективність та вартість транспортування газу, аналіз впливу

регулятивного середовища на формування тарифів та спрямування політики у сфері енергетики. Важливо також дослідити можливості зменшення тарифу на транспортування через використання енергоефективних технологій та оптимізацію інфраструктури, а також врахування рівня приватної власності споживачів газових мереж. Ці дослідження допоможуть не лише краще зрозуміти та вдосконалити механізми формування тарифів на транспортування газу, а й забезпечити більш ефективне та стабільне функціонування енергетичного ринку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tarasenko, Liliia. "Natural Gas Distribution Tariff as a Component of the Gas DSOs Effective Activity Mechanism." Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series 1, no. 20(48) (March 24, 2021): 89–94. http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2021-20(48)-89-94.
2. Гораль Л. Т., Шекета В.І., Шийко В. І. Вплив тарифної політики в газопостачання на інформаційну та соціальну безпеку в сучасному суспільстві. VIII науково-практична конференція “Надрокористування в Україні. перспективи інвестування: матеріали конференції, м. Львів, 9-12 жовтня 2023, С. 368-371. https://conf.dkz.gov.ua/files/2023_materials_net.pdf.
3. Тарифи на газ для населення з 1.05.2024. (б. д.). Ставки, індекси, тарифи. https://index.minfin.com.ua/ua/tariff/gas/2024-05-01/.

Леся ШЕЛУДЬКО, канд. екон. наук, доцент
e-mail: Lesya10081981@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-8364-1660
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ДОПОМОГОЮ РІЗНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ

Ключові слова: *продовольча безпека, держава, SWOT-аналіз, PEST-аналіз.*

Вступ. Проблема забезпечення продовольчої безпеки державою охоплює комплексне вирішення різних аспектів, таких як збереження ґрунтових ресурсів, підтримка сільського господарства, розвиток торгівлі та логістики, забезпечення доступу до води, боротьба зі зміною клімату, зменшення втрат продуктів під час зберігання та транспортування, розвиток науково-дослідницької бази для підвищення врожайності та вдосконалення методів вирощування. Важливо також враховувати соціальні аспекти, які включають доступність продуктів харчування для всіх верств населення, боротьбу з голодом та нерівністю в доступі до їжі.

Мета. Ціль дослідження полягає в тому, щоб розглянути роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки та підкреслити її важливість для благополуччя суспільства. Через аналіз різних аспектів, таких як регулювання сільського господарства, соціальна підтримка, міжнародне співробітництво та інфраструктурні розвиток, стаття має за мету продемонструвати, як держава може бути ключовим гравцем у забезпеченні стійкого та доступного харчування для всього населення.

Результати. Продовольча безпека - це забезпечення доступу до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів для задоволення потреб населення у харчуванні. Вона враховує також аспекти економічної доступності продуктів, щоб навіть уразливі групи населення могли мати можливість придбати необхідні продукти харчування, включає в себе збереження природних ресурсів, які використовуються для виробництва харчових продуктів, з метою забезпечення сталого розвитку та збереження середовища для майбутніх поколінь. Продовольча безпека передбачає рівний доступ до харчових ресурсів без дискримінації на основі соціальних, етнічних чи гендерних ознак.

SWOT аналіз - це метод стратегічного аналізу, який допомагає оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на організацію, продукт чи проект. SWOT аналіз можна успішно застосовувати для аналізу продовольчої безпеки. Він допоможе виявити сильні та слабкі сторони української системи продовольчої безпеки, а також виявити можливості для поліпшення та загрози, які можуть перешкоджати досягненню цілей у цій галузі.

SWOT-аналіз дає можливість для повного розуміння обставин, в яких знаходиться країна. При оцінці умов всередині країни враховувалися такі параметри, як політична стабільність, виробництво, фінанси, кадрові та організаційні питання, а також інші реалії. На підставі вивчення впливу зовнішніх умов, були вивчені потенційні загрози на шляху здійснення заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки, а також можливості, що ведуть до їх успішної реалізації. SWOT-аналіз був проведений по трьом складовим продовольчої безпеки: достатність, доступність, якість та безпека продовольства (табл. 1).

Таблиця 1. **Оцінка продовольчої безпеки за допомогою SWOT-аналізу**

Сильні сторони	1. Значна площа сільськогосподарських угідь, що сприяє виробництву продуктів харчування. 2. Різноманіття кліматичних умов, що дозволяє вирощувати різні види культур. 3. Високий рівень технологічної оснащеності деяких галузей сільського господарства. 4. Наявність досвіду експорту продукції харчування на зовнішні ринки.
Слабкі сторони	1. Недостатній рівень інвестицій у розвиток сільського господарства та інфраструктури. 2. Низька продуктивність деяких галузей аграрного сектора. 3. Застаріла технологічна база в деяких сільськогосподарських підприємствах. 4. Залежність від міжнародних цінових коливань на ринку сільськогосподарської продукції.
Можливості	1. Збільшення ефективності виробництва за рахунок впровадження сучасних технологій. 2. Розширення експортних ринків для українських сільськогосподарських товарів. 3. Розвиток органічного сільського господарства та вирощування нетрадиційних культур. 4. Збільшення інвестицій у сільське господарство та створення нових робочих місць.

Загрози	1. Погіршення екологічної ситуації, що може негативно вплинути на врожай. 2. Конкуренція на світовому ринку з іншими країнами-виробниками. 3. Негативні наслідки кліматичних змін, такі як засухи або повені. 4. Недостатня підтримка державних програм розвитку сільського господарства.

Загалом, SWOT аналіз дозволяє виділити ключові фактори, які впливають на продовольчу безпеку України, та розробити стратегії для її покращення.

PEST аналіз - це інструмент стратегічного аналізу, що допомагає в оцінці зовнішнього середовища, яке впливає на організацію, проект або галузь. PEST аналіз допомагає отримати повну картину зовнішнього середовища, що допомагає виробити стратегії та прийняти рішення, враховуючи зовнішні фактори, які можуть впливати на успішність організації чи проекту.

PEST аналіз можна використовувати при дослідженні продовольчої безпеки для аналізу широкого спектру факторів, що впливають на безпеку харчових продуктів. Дозволяє розглянути вплив політичних, економічних, соціокультурних та технологічних чинників на ситуацію з безпекою продовольства. Наприклад, політичні рішення можуть впливати на стандарти безпеки харчових продуктів, економічні фактори можуть визначати доступність ресурсів для нагляду за безпекою харчів, а соціокультурні фактори можуть впливати на сприйняття споживачами ризиків та вимоги до якості продуктів (табл. 2).

Таблиця 2. **Оцінка продовольчої безпеки за допомогою PEST-аналізу**

Політичні фактори:	1. Державна політика в галузі сільського господарства та продовольчої безпеки, включаючи законодавчі акти та програми підтримки. 2. Стабільність уряду та його здатність забезпечити сприятливі умови для аграрного сектора. 3. Міжнародні торговельні угоди та політика експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.
Економічні фактори:	1. Рівень економічного розвитку країни та доходи населення, що впливають на споживчі можливості. 2. Інфляція та коливання валютного курсу, що можуть вплинути на ціни на продукти харчування. 3. Рівень інвестицій у сільське господарство та розвиток інфраструктури.

Соціокультурні фактори:	1. Зміни в споживчих уподобаннях та дієтичних звичках населення. 2. Рівень освіти та обізнаності населення щодо здорового способу життя та харчування. 3. Демографічні тенденції, такі як зростання населення та зміна структури населення.
Технологічні фактори:	1. Інновації в галузі сільського господарства, такі як використання сучасних сортів рослин, високоякісних добрив та ефективних методів обробітку. 2. Впровадження цифрових технологій та механізація процесів виробництва. 3. Вплив технологічних змін на ефективність та стійкість сільськогосподарського виробництва до зовнішніх впливів.

Зазначені фактори допомагають оцінити широкий спектр зовнішніх впливів на продовольчу безпеку України та визначити стратегії розвитку галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз показав, що продовольча безпека залежить від багатьох чинників, включаючи політичні, економічні, соціокультурні та технологічні аспекти. Для ефективного забезпечення продовольчої безпеки необхідний комплексний підхід, який враховує всі аспекти впливу на систему харчових продуктів. Після аналізу SWOT та PEST, можна висловити такі висновки та перспективи подальших досліджень щодо продовольчої безпеки:

1. Оптимізація ресурсів: Врахування сильних сторін та можливостей, виявлених за допомогою SWOT аналізу, може сприяти ефективнішому використанню ресурсів для покращення безпеки харчових продуктів.
2. Реагування на загрози: Результати аналізу PEST дозволяють ідентифікувати потенційні загрози для продовольчої безпеки, такі як зміни в політичних або економічних умовах. Дослідження реакції на ці загрози може допомогти розробити стратегії мінімізації ризиків.
3. Інновації та технології: Аналіз SWOT може виявити потенційні можливості для впровадження новітніх технологій у системи безпеки харчових продуктів. Подальше дослідження цих можливостей може привести до розробки інноваційних підходів до забезпечення безпеки харчів.

4. Вдосконалення політики: Аналіз PEST дозволяє оцінити вплив політичних, економічних, соціокультурних та технологічних факторів на продовольчу безпеку. На основі цього аналізу можна розробити рекомендації щодо вдосконалення політики та регулювання в цій галузі.
5. Глобальний контекст: Аналіз SWOT та PEST може допомогти зрозуміти взаємозв'язок між місцевими та глобальними чинниками, що впливають на продовольчу безпеку. Дослідження цього взаємозв'язку може сприяти розробці більш ефективних стратегій управління безпекою харчових продуктів.
6. Сталість і стійкість системи: Аналіз SWOT дозволяє виявити сильні та слабкі сторони системи безпеки харчових продуктів. Подальші дослідження можуть спрямуватися на розробку стратегій для забезпечення сталості та стійкості цієї системи в умовах змінних умов.
7. Управління ризиками: Результати аналізу можуть бути використані для розробки стратегій управління ризиками у сфері продовольчої безпеки. Це може включати розробку проактивних заходів запобігання виникненню ризиків, а також стратегії реагування в разі виникнення негативних подій.
8. Співпраця та обмін досвідом: Організація спільних досліджень та обмін досвідом між різними секторами та країнами може сприяти розвитку більш ефективних підходів до забезпечення продовольчої безпеки на світовому рівні.
9. Інтеграція технологій: Аналіз SWOT та PEST може допомогти ідентифікувати можливості для інтеграції новітніх технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн або Інтернет речей, для покращення систем безпеки харчових продуктів та відстеження їх шляху від виробника до споживача.
10. Адаптація до змін клімату: Врахування екологічних та кліматичних чинників у контексті PEST аналізу може сприяти розробці стратегій адаптації до змін клімату та мінімізації впливу цих змін на безпеку харчових продуктів.
11. Емпіричні дослідження: Подальші дослідження можуть охоплювати проведення емпіричних досліджень для оцінки ефективності застосування

різних стратегій та ініціатив у сфері продовольчої безпеки.

12. Соціальна взаємодія: Залучення різних зацікавлених сторін, таких як виробники, споживачі, громадські організації та урядові структури, може сприяти розробці більш комплексних та ефективних стратегій забезпечення продовольчої безпеки.
13. Постійний моніторинг і оновлення стратегій: З огляду на постійні зміни у політичному, економічному, соціокультурному та технологічному середовищі, важливо постійно моніторити ситуацію та оновлювати стратегії забезпечення продовольчої безпеки відповідно до змінних умов.

Ці аспекти можуть допомогти спрямувати подальші дослідження у напрямку забезпечення продовольчої безпеки та підвищення стійкості харчової системи у майбутньому.

Наталія ШИШПАНОВА, канд. екон. наук
e-mail: shishpanova@mnau.edu.ua ORCID: 0000-0001-8347-5682
Єлизавета НЕХАЙЧИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: nehay4ikelisaveta@gmail.com ORCID: 0009-0002-7522-2217
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Ключові слова: *бюджет, бюджетний механізм, територіальна громада, соціально-економічний розвиток, бюджетне фінансування, бюджетна система.*

Вступ. В сучасному світі ефективне функціонування та розвиток територіальних громад неможливі без належної організації їхнього бюджетного механізму. Бюджетний механізм є важливою складовою соціально-економічного розвитку громад, оскільки він визначає напрями та обсяги видатків та доходів, спрямованих на реалізацію різноманітних проєктів та програм. Забезпечення стабільного та ефективного функціонування бюджетного механізму на рівні територіальних громад є запорукою їхнього розвитку, забезпечуючи не лише поточні потреби, а й створюючи умови для здійснення стратегічних ініціатив та досягнення довгострокових цілей. У цьому контексті важливо розглянути роль та значення бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад, що є предметом подальшого дослідження.

Мета. Метою роботи є розкриття сутності бюджетного механізму та його значення в соціально-економічному розвитку територіальних громад.

Результати. Соціально-економічний розвиток територіальних громад - це процес поліпшення якості життя, розвитку економіки, інфраструктури, соціальної сфери та інших аспектів життя людей на рівні місцевої територіальної одиниці, якою є громада. Це означає розвиток бізнесу та інвестиційного клімату, покращення умов для життя населення, розвиток освіти, охорони здоров’я, культури, спорту, комунікаційної і транспортної інфраструктури тощо. Успішний соціально-економічний розвиток громади зазвичай залежить від багатьох факторів, включаючи

дієве управління, залучення громадян до участі у розвитку, ефективне використання ресурсів та інші аспекти.

Розглянемо визначення впливу різних чинників на розвиток громади, що подані у публікаціях [1-4].

Вчені Глухова, В., Кравченко, Х. визначають соціально-економічний розвиток територіальних громад як процес, що включає в себе формування та реалізацію бюджетного механізму, спрямованого на забезпечення сталого економічного зростання, соціальної підтримки та покращення життєвого рівня населення [1].

Клименко, А. розглядає соціально-економічний розвиток територіальних громад через призму ролі податкової системи, яка впливає на формування доходів місцевих громад та їх здатність забезпечувати розвиток і соціальний захист населення [2].

Науковці Маршавін, Ю. М., Кицак, Т. Г. вважають, що соціально-економічний розвиток територіальних громад залежить від розвитку управлінських компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування, які є ключовими для ефективного управління ресурсами та реалізації стратегій розвитку [3].

Дослідники Черничко, Т. В., Чорій, Ю. Ю. визначають соціально-економічний розвиток територіальних громад як процес, що відбувається в умовах інклюзивної економіки, спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх груп населення та зменшення соціальної нерівності [4].

В контексті обраної теми важливо визначити поняття бюджетного механізму та його значення для розвитку територіальних громад.

Бюджетний механізм є неодмінною складовою фінансового апарату держави, відіграючи ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування бюджетної системи [1]. Ефективність цього механізму залежить від численних факторів, серед яких важливе місце посідає належне законодавче та нормативне забезпечення, а також якість інструментів бюджетного планування, регулювання, нормування та контролю.

Першочерговим завданням бюджетного механізму є забезпечення фінансової стабільності та раціонального розподілу ресурсів для задоволення потреб суспільства та здійснення державної політики. У цьому контексті велике значення має

оподаткування та неподаткові методи мобілізації доходів, які визначають обсяги фінансових ресурсів, доступних для держави.

Крім того, ефективність бюджетного механізму залежить від здатності до раціонального кошторисного фінансування, а також відправлення бюджетних резервів для подолання негативних економічних або соціальних наслідків. Міжбюджетні відносини також відіграють важливу роль у структурі бюджетного механізму, впливаючи на рівень координації та співпраці між різними рівнями влади.

Недоліки або невдачі в організації та функціонуванні бюджетного механізму можуть призвести до серйозних негативних наслідків для економіки та суспільства в цілому. Тому, розв'язання проблем, пов'язаних з погіршенням якості бюджетного механізму, є одним із пріоритетних завдань державної політики. Ретельне вивчення теоретичних засад та постійне вдосконалення практики бюджетного управління є важливими кроками на шляху до створення ефективного та стабільного фінансового середовища для розвитку суспільства.

Бюджетний механізм соціально-економічного розвитку територіальних громад є ключовим інструментом у забезпеченні сталого соціально-економічного зростання та задоволенні потреб населення [1]. Визначаючи його як сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів, можемо розглядати цей механізм як важливу складову системи фінансового управління територіальних громад.

Сутність бюджетного механізму відображається у комплексній взаємодії нормативно-правового, організаційно-економічного та ресурсного забезпечення територіальних громад за рахунок як централізованих, так і децентралізованих фінансових ресурсів. Важливим аспектом є взаємодія між механізмами управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами, формуванням, розподілом та використанням бюджетних ресурсів, а також контролем і аналізом їх використання.

Дія бюджетного механізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад проявляється через його складові, які взаємодіють між собою. Механізм управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами визначає порядок формування та використання бюджетних ресурсів відповідно до стратегічних цілей розвитку громад. Механізм формування бюджетних ресурсів включає механізми

мобілізації доходів та управління борговим навантаженням. Механізм розподілу бюджетних ресурсів визначає пріоритети і механізми розподілу фінансових коштів між різними сферами та проектами розвитку. Механізм використання бюджетних ресурсів стежить за ефективністю витрат та результативністю виконання програм та проектів. Механізм контролю та аналізу використання бюджетних ресурсів забезпечує моніторинг та оцінку виконання бюджетних програм, а також виявлення та усунення фінансових ризиків та зловживань.

Висновки. Отже, бюджетний механізм відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку територіальних громад, забезпечуючи фінансову підтримку для реалізації різноманітних програм та проектів. Його значення полягає у забезпеченні сталого фінансування розвитку інфраструктури, соціальних програм, освіти, охорони здоров'я та інших сфер, що сприяють підвищенню якості життя мешканців громади. Ефективне використання бюджетних ресурсів вимагає дієвого управління, транспарентності та відкритості в управлінні фінансами.

Перспективи подальших досліджень. Мало дослідженими залишаються теми, що стосуються аналізу механізмів збору податків і залучення доходів до бюджету громади, вивчення механізмів міжбюджетних відносин та співпраці громади з іншими рівнями влади для забезпечення фінансової стабільності, вивчення можливостей застосування інноваційних фінансових інструментів для забезпечення сталого розвитку громад тощо. Ці напрямки досліджень дозволять більш глибоко дослідити роль бюджетного механізму у соціально-економічному розвитку територіальних громад і розробляти ефективні стратегії фінансового управління на місцевому рівні.

Конфлікт інтересів. У роботі не порушено конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глухова, В., & Кравченко, Х. (2023). Роль бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*, (57). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-5
2. Клименко, А. (2022). Роль податків у формуванні доходів місцевих територіальних громад та їх вплив на їх соціально-економічний розвиток. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*, (9(27)). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-9(27)-232-245
3. Маршавін, Ю. М., & Кицак, Т. Г. (2023). Розвиток управлінських компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування як передумова соціально-економічного відновлення територіальних громад. *Efektyvna ekonomika*, (7). https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.11
4. Черничко, Т. В., & Чорій, Ю. Ю. (2024). Соціально-економічний розвиток територіальних одиниць в умовах інклюзивної економіки. *Efektyvna ekonomika*, (1). https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.26

Богдан ШУМІЛОВ, аспірант
e-mail: sven7sw@gmail.com ORCID: 0009-0007-2748-6249
ОНТУ «Одеський національний технологічний університет»,
м. Одеса, Україна

РОЛЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *аграрний сектор, інновації, сільське господарство, військові дії.*

Вступ. Під час воєнного стану роль агропромислового сектору в економіці України стає надзвичайно важливою і стратегічною. Аграрний сектор є одним з основних джерел економічної стабільності під час воєнного конфлікту. Експорт сільськогосподарської продукції допомагає забезпечити валютні надходження та зменшити економічний тиск на країну. Більш ніж половина українського експорту становиться агропродукцією, що підкреслює важливість сільськогосподарського сектору для економіки країни.

Мета. Метою роботи є дослідження впливу агропромислового сектору на економіку України в умовах воєнного конфлікту. Робота спрямована на аналіз ролі, значення та можливостей аграрного сектору для забезпечення стабільності економічної ситуації країни під час воєнного стану. Виявлення ключових аспектів, які впливають на ефективність функціонування агропромислового сектору в умовах конфлікту, а також розроблення рекомендацій щодо політики та стратегій, спрямованих на підтримку та розвиток цієї галузі в умовах воєнного стану.

Результати. Протягом останніх 20 років аграрна галузь перетворилася на найбільшу промислову галузь України. У 2022 році обсяг експорту зменшився на більше ніж третину. Проте, аграрна продукція залишається провідною групою товарів, що приносить Україні найбільше прибутку. Ця тенденція має свої недоліки та спричиняє певні труднощі для розвитку інших секторів економіки. Основна проблема полягає у тому, що більшість експортованих продуктів - це сировина, що відкриває шлях для "сировинного прокляття" та зниження доданої вартості продукції.

Аграрні підприємства поповнюють бюджет країни не тільки через продажі продукції, а також за рахунок податків. Значні суми податків сплачують Топ-10 агрокомпаній України, що свідчить про їх вагомий внесок у бюджет. Найбільшим платником податків залишається МХП в агропромисловому комплексі, сплачуючи 6 мільярдів гривень. «Кернел» посідає друге місце з найбільшим зростанням податкових відрахувань до 4,35 мільярдів гривень, що становить приріст на 1,85 мільярдів гривень. На третьому місці розташувалася компанія «Astarta» з сумою у 2,31 мільярди гривень [1]. Проте, важливо враховувати, що концентрація прибутку у невеликій кількості компаній може мати негативний вплив на конкурентоспроможність та інноваційний розвиток галузі.

Аграрний сектор значно постраждав від російської агресії. Понад $80 млрд прямих збитків свідчать про серйозний вплив конфлікту на економіку країни. Основною категорією збитків є пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка, що вимагає значних зусиль для відновлення галузі. Вартість знищених активів становить $10,3 млрд, що на 18% більше, ніж було підраховано у квітні 2023 року. Найбільшою категорією збитків є пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка, що становить $5,8 млрд [3].

Конфлікт з Росією має серйозний вплив на аграрний сектор, а також інші галузі економіки. Розглядаючи поточну ситуацію, важливо розуміти, що політичні та економічні ризики можуть мати значний вплив на стабільність та розвиток аграрного сектору в Україні.

У зв’язку з обмеженням морських шляхів експорту через агресію Росії, Україна шукає альтернативні шляхи експорту, що включають використання альтернативних транспортних маршрутів. Це дозволяє країні зберігати свою конкурентоспроможність на світовому ринку та забезпечувати стабільність в агропромисловому секторі.

У 2022 році Україна зменшила обсяги агроекспорту на 16%, до рівня в $23,4 мільярда, згідно з даними митниці. Проте, завдяки використанню альтернативних торговельних шляхів, у першому півріччі 2023 року країна змогла вивезти агропродукцію на $11,8 мільярда, згідно з інформацією Українського клубу аграрного бізнесу.

Під час воєнного стану агропромисловий сектор України може стикатися з різноманітними проблемами, включаючи втрати виробництва, складнощі з постачанням, збільшення витрат та інші виклики. Однак існують різні методи, які можна використовувати для вирішення цих проблем.

- Мобілізація ресурсів: залучення додаткових ресурсів та засобів для підтримки агропромислового сектору у часи воєнного конфлікту, може охоплювати виділення коштів з бюджету, а також міжнародну допомогу.
- Забезпечення безпеки сільськогосподарських земель, об'єктів інфраструктури та персоналу для уникнення можливих загроз та втрат у виробництві.
- Для компенсації втрат на зовнішніх ринках в результаті воєнного конфлікту, потребується розвиток альтернативних ринків збуту.
- Забезпечення доступу до сучасних технологій і інновацій для підвищення продуктивності й конкурентоспроможності агропромислового сектору.
- Механізми ризик-менеджменту розробляються та впроваджуються для зменшення наслідків воєнного конфлікту на сектор агропрому, у тому числі заходи страхування врожаю.

Висновки. Агропромисловий сектор виступає як надзвичайно важлива галузь економіки України під час воєнного стану, забезпечуючи продовольчу безпеку, економічну стабільність, зовнішні торговельні відносини та соціальну стабільність. Аграрний сектор залишається ключовим гравцем в економіці України, однак йому варто приділити увагу проблемам збалансованості експортних стратегій, розширенню доданої вартості та подоланню наслідків конфлікту з Росією. Це допоможе забезпечити сталість та розвиток галузі в умовах геополітичних та економічних викликів.

Перспективи подальших досліджень. Перспектива подальших досліджень полягає в розширенні та уточненні розуміння ролі агропромислового сектору в економіці України під час воєнного стану. Детальне вивчення конкретних аспектів взаємодії агропромислового сектору з іншими сферами економіки та соціуму під час воєнного конфлікту. Розробка та випробування нових підходів та стратегій для оптимізації функціонування агропромислового сектору в умовах воєнного стану, включаючи використання новітніх технологій, організаційних моделей та методів

управління. Вивчення та адаптація практик та стратегій інших країн у сфері агропромислового виробництва під час воєнного конфлікту для застосування в українських умовах. Вивчення впливу воєнного стану на соціально-економічні показники та динаміку розвитку агропромислового сектору з метою прогнозування та управління ризиками. Розроблення програм та стратегій для відновлення та реабілітації агропромислового сектору після воєнного конфлікту, зокрема заходів зі збереження та відновлення інфраструктури, підтримки сільського населення та підприємств, а також стимулювання інвестицій та інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізнес України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://t.me/businessua
2. Децентралізація [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://decentralization.gov.ua/news/15247
3. Міністерство економіки України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.me.gov.ua
4. ПРООН в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.undp.org/uk/ukraine/news/innovative-food-solutions
5. Урядовий портал [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a327r

Катерина ЮДЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: yudenko.kateryna@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ КРИПТ ОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ СТАНОМ НА 2024 РІК

В останні роки криптовалюта стрімко увірвалася в наше життя. Її активно обговорюють у ЗМІ та соцмережах, роблячи все більш зрозумілою та доступною для широкого загалу.

На відміну від традиційних грошей, криптовалюта - це цифрова децентралізована валюта, що базується на технології блокчейн. Це означає, що вона не контролюється жодним центральним органом, таким як банк чи уряд [4]. Її можна використовувати для різних цілей, від онлайн-платежів та інвестицій до переказів коштів і навіть покупки товарів та послуг у деяких магазинах.

В Україні криптовалюта набуває все більшої популярності. За даними дослідження компанії "Tripple A", проведеного на початку 2022 року, 6 мільйонів українців вже володіють криптовалютою.

За їхніми дослідженнями про те, коли громадяни України дізналися про криптовалюту можна спостерігати таку статистику свідчить, що більше ніж 10 років тому, із загального обсягу, дізналося про криптовалюту 13,6% громадян, тоді як купили криптовалюту – 6,6% громадян (див рис. 1). Найбільшу тенденцію можна спостерігати у часовому проміжку від 5 до 7 років, коли громадяни дізналися (31%) і коли купили (26,8%) криптовалюту.

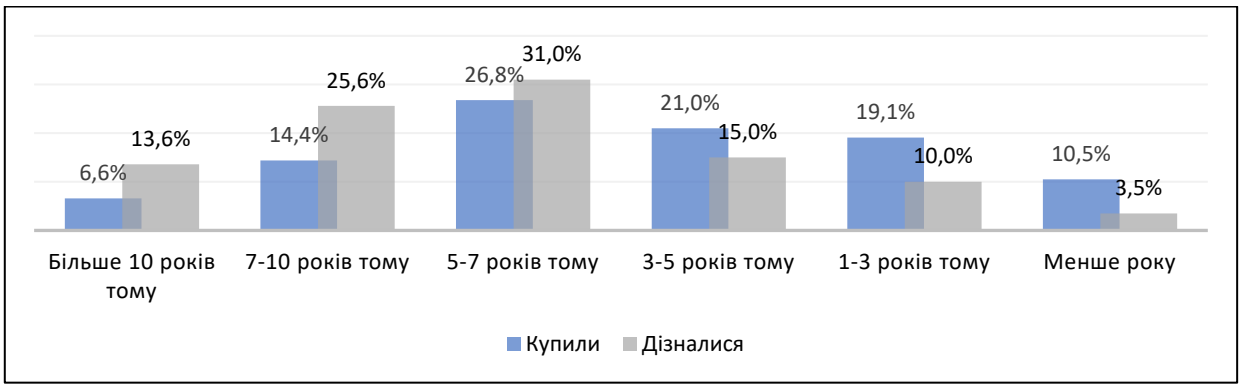

Рис. 1. Результати дослідження компанії «Tripple A», коли громадяни України дізналися про криптовалюту і купили (співвідношення у % від загальної кількості громадян, що володіють криптовалютою станом на початок 2022 року) [2]

Також за дослідженням компанія «Tripple A» змогла топ-5 криптовалют, що здебільшого наявні в гаманцях 6 млн. громадян України, а саме:

- Bitcoin у 67,9%;
- Ethereum у 56,7%;
- Ripple у 39,7%;
- Cardano у 35,7%;
- Dogecoin у 32,5% [2].

Наразі криптовалюта в Україні не заборонена, але й не регулюється. Це створює невизначеність для інвесторів та підприємців, а також робить Україну менш привабливою для криптоіндустрії. Щоб виправити цю ситуацію у 2021 році ВРУ ухвалила законопроект про легалізацію криптовалюти в Україні., але через невизначеність в оподаткуванні він був відхилений. Наразі розробляється два активні проекти:

- Законопроект НКЦПФР (див. табл. 1): Цей законопроект більш детальний і жорстко регулює ринок криптовалют. Він пропонує оподатковувати всі операції з криптовалютою, навіть обмін одного токена на інший, що може забезпечити кращий контроль над ринком криптовалют, знизити ризики шахрайства та відмивання коштів, збільшити потенційні податкові надходження. Але також це регулювання може надмірно регулювати ринок та бути складним для адміністрування.

- Законопроект Мінцифри (див. табл. 1): Цей законопроект більш ліберальний і менш деталізований. Він пропонує оподатковувати лише обмін криптовалюти на реальні гроші, що в свою чергу може стимулювати розвиток ринку криптовалют та бути більш привабливим для інвесторів. Але така лібералізація в майбутньому може призвести до хаосу на ринку, збільшення ризиків шахрайства та відмивання коштів та до менших податкових надходжень в бюджет країни [1; 3].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика 2-х законопроектів (Національна комісія з питань цінних паперів та фондового ринку та Міністерства цифрової трансформації) про легалізацію криптовалюти в Україні [1; 3]

	НКЦПФР	**Мінцифри**
Класифікація віртуальних активів	• Електронні грошові токени (ЕГТ) • Токени з прив'язкою до активів (ТПА) • Інші віртуальні активи (ІВА)	Не містить чіткої класифікації віртуальних активів.
Вимоги до емітентів	Емітенти ТПА повинні бути авторизованими НКЦПФР юридичними особами	Не встановлює жорстких вимог до емітентів.
Оподаткування	• 18% податку на дохід від операцій з криптовалютою • 1,5% військового збору	• 18% податку на дохід від обміну криптовалюти на реальні гроші • 1,5% військового збору
База оподаткування	Різниця між ціною купівлі та продажу криптовалюти	Сума обміну криптовалюти на реальні гроші
Регулятор	НКЦПФР	Мінцифра

Отже, очікується, що законодавство про легалізацію криптовалюти буде ухвалено в 2024 році, що, безсумнівно, матиме значний вплив на українську економіку та суспільство. Легалізація криптовалюти може допомогти Україні інтегруватися в світову економіку та сприяти розвитку цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегаль І. Вже у вересні Україна може повністю легалізувати криптовалюти та ввести податки. скільки доведеться платити власникам крипти – forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. URL: https://forbes.ua/money/vzhe-u-veresni-ukraina-mozhe-povnistyu-legalizuvati-kriptovalyuti-ta-vvesti-podatki-skilki-dovedetsya-platiti-vlasnikam-kripti-13062023-14162 (дата звернення: 07.05.2024);
2. Криптовалютами володіє 6 мільйонів українців – дослідження. Мінфін - все про фінанси: новини, курси валют, банки. URL: https://minfin.com.ua/ua/2023/02/02/100080832/ (дата звернення: 07.05.2024);
3. Україна легалізує криптоактиви: що це дасть і як працюватиме?. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/30/709306/ (дата звернення: 07.05.2024);
4. Що таке криптовалюта та де її можна використовувати. Пояснюємо простими словами. Media for Creators. URL: https://mc.today/uk/kriptovalyuta/ (дата звернення: 07.05.2024).

Галина ЮРЧИК, канд. екон. наук, доцент
e-mail: g.m.urchik@nuwm.edu.ua ORCID: 0000-0003-1013-6940
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

ТИПОЛОГІЯ КОНФЛІКТОГЕНІВ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Ключові слова: *конфлікт, причини конфлікту (конфліктогени), ситуативні конфліктогени, особистісні конфліктогени.*

Вступ. Конфлікти є неминучими в соціальному середовищі, де наявне співіснування та взаємодія людей. Адже в групі людей завжди наявна відмінність думок, цілей та способів їх досягнення. Не винятком щодо виникнення конфліктів є і бізнес-середовище. Це вимагає від керівників, HR-менеджерів та інших категорій персоналу володіння знаннями про природу конфліктів, а також навиками управління ними в цілях спрямування їх у конструктивне русло та усунення негативних наслідків.

Відтак **метою даного дослідження** є узагальнення теоретичних положень про природу конфліктів та типологію конфліктогенів у системі менеджменту підприємства.

Результати. Поняття «конфлікт» походить від латинського conflictus, що буквально перекладається як «боротьба», «зіткнення». В наукових колах на разі немає єдиного підходу до визначення сутності даного поняття. Так, на думку української вченої Дуткевич Т. під конфліктом варто розуміти «суперечність, яку людина сприймає як значущу життєву проблему, що вимагає свого розв'язання і викликає активність щодо її подолання» [1]. По іншому визначає сутність конфлікту А. Ішмуратов, який робить акцент на тому, що «конфлікт не є системою матеріальних об'єктів, це наше внутрішньо сконструйоване бачення ситуації» [2]. Г. Ложкіна та Н. Пов'якель розглядають конфлікт як «зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодії» [3]. Очевидно, що усі вище наведені підходи до визначення конфлікту не позбавлені сенсу, відображають

ті чи інші значимі його аспекти та доповнюють один одного. Щодо природи конфліктів у системі управління персоналом підприємства, то вище наведені визначення цілком придатні для означення їх сутності за умови конкретизації сфери їх виникнення (бізнес-середовище) та суб'єктів взаємодії (працівники однієї організації).

Причини конфліктів (конфліктогени) на підприємстві є досить різноманітними. Їх умовно можна поділити на так звані ситуаційні (об'єктивні) та особистісні (суб'єктивні) (рис. 1). Перша група причин зумовлюють виникнення конструктивних конфліктів, в основі яких лежать об'єктивно наявні ситуації, які сприймаються як проблеми або ж відхилення від норми не залежно від індивідуально-психологічних особливостей людей (наприклад, заборгованість із виплати заробітної плати, поставка бракованої партії матеріалу, скорочення штату працівників, неналежні умови праці та ін.)

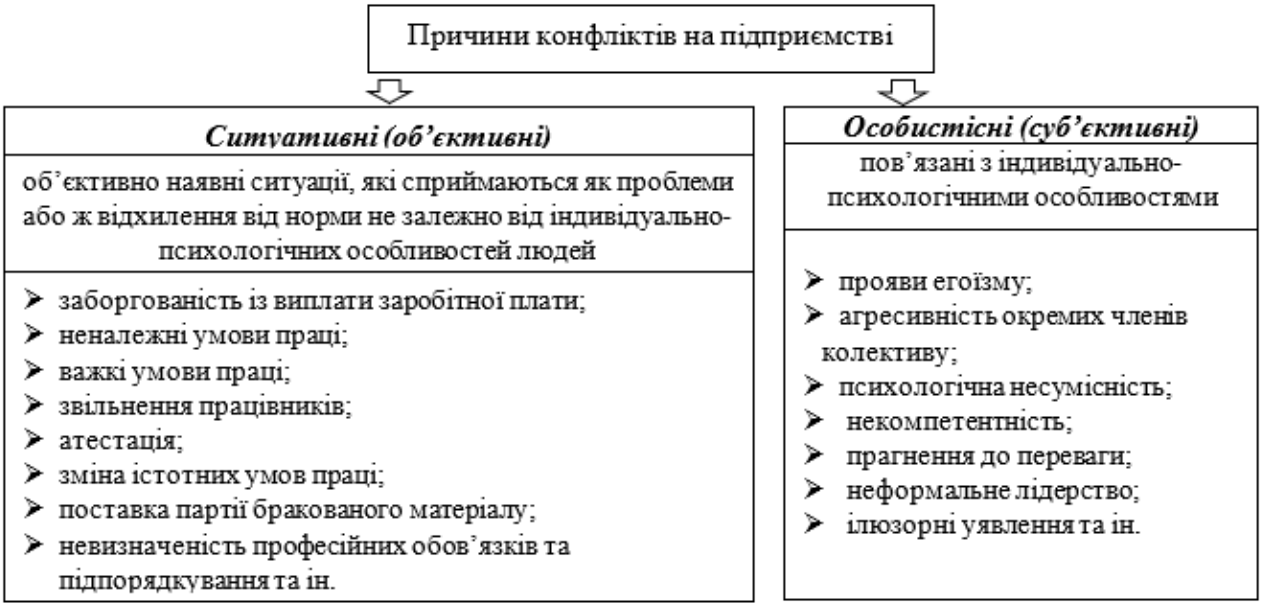

Рис. 1. Види конфліктів у системі менеджменту персоналом підприємства

Джерело: побудовано автором.

Як правило, вирішення конструктивних конфліктів, в основі яких лежать ситуативні конфліктогени, призводить до позитивних змін та вирішення проблем. При цьому, з огляду на об'єктивну природу даних конфліктів, цілком очевидним є факт можливості їх попередження в системі управління персоналом підприємства. На

відміну від конструктивних, в основі деструктивних конфліктів лежать так звані особистісні або ж суб'єктивні конфліктогени, які пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями людей. На рівні підприємства прикладами особистісних причин конфлікту є прояви егоїзму, агресивність окремих членів колективу, некомпетентність, прагнення до переваги, неформальне лідерство, ілюзорні уявлення та ін. Як правило, попередити деструктивні конфлікти на підприємстві досить складно, адже вони досить часто виникають ситуативно. Однак, одним із важливих чинників їх попередження є побудова такої системи відбору персоналу, яка б враховувала такі особистісні характеристики персоналу як конфліктність, комунікабельність, агресивність та стресостійкість (є особливо значимими для тих професійних груп персоналу, які працюють з людьми).

Висновки. Подолати конфлікти на підприємстві повністю не вдасться, адже невід'ємним наслідком взаємодії між людьми є конфлікти. Відтак, система менеджменту підприємства повинна враховувати причини їх виникнення для вироблення механізмів їх попередження та подолання. Усі причини конфліктів на підприємстві умовно можна поділити на дві групи: 1) ситуаційні, що зумовлюють виникнення конструктивних конфліктів та пов'язані з об'єктивно наявними проблемами та ситуаціями, які не залежать від індивідуально-психологічних особливостей людей; 2) особистісні, що призводять до виникнення деструктивних конфліктів та пов'язані із характером та психологічними особливостями людей.

Перспективами подальших наукових досліджень є узагальнення інструментів управління конфліктами в системі менеджменту підприємства. Конфліктом інтересів в рамках даного дослідження є досить умовний підхід до типології конфліктогенів на підприємстві, адже будь яка об'єктивно наявна ситуація або ж проблема сприймається через призму індивідуально-психологічних особливостей людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління. Навч. посіб. Київ. Центр учб. літ. 2005. 234 с.
2. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Київ. Наук. Думка. 1996. 192 с.
3. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Практична психологія конфлікту. Київ. МАУП. 2000. 256 с.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

SECTION 5. INFORMATION TECHNOLOGY AND MATHEMATICAL SCIENCES

Olga MARCHENKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
e-mail: marchenko_8_@ukr.net ORCID: 0000-0003-1007-9560
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
Irina ZHOVTONIZHKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
e-mail: i.n.zhovtonizhko@gmail.com ORCID: 0000-0003-0693-4122
V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
Mariana BARANNYK, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor
e-mail: Maryano4ka2008@ukr.net ORCID: 0000-0002-4757-6459
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

FROM THE EXPERIENCE OF USING WEB TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Key words: *web technologies, higher education institutions, educational process, MOODLE.*

Introduction. Under modern conditions, the organization of a full-fledged educational process, providing students with higher education with educational materials is possible thanks to online training organized at the Kharkiv National University of Internal Affairs, V.N. Karazin Kharkiv National University and National University of Pharmacy. Today, the study and application of web technologies in the educational process of higher educational institutions is one of the priority areas of research.

The purpose of this work is to share the experience of using information and communication technologies in the educational activities of higher education institutions.

Results. Information and communication technologies widely used in the educational process are the computer-didactic environment MOODLE (module object oriented dynamic learning environment), as well as the Zoom platform - Zoom Video Communications, which provides remote video conferencing services using cloud shells. MOODLE is a multi-dimensional multi-environment, effective educational network community that is capable of self-correction and self-improvement. Thus, the self-adjustment of MOODLE provides flexible adjustment, restructuring of the behavior and actions of the teacher and students in

the dynamic context of the situation (speed, style, ethics of communication) (Kukharenko, 2016; Tsekhmistrova, 2005).

Zoom Video Communications provides video conferences, online meetings, chat and mobile collaboration.

Education seekers have the opportunity to have a complete idea of the academic discipline, its role and place in the structural and logical scheme of training according to the educational program of the appropriate level, its importance for the future profession, in MOODLE, as a rule, the educational and methodological complex of the academic discipline is placed: program, work program, recommended reading (main, additional, Internet resources). Texts of lectures, presentations, video lectures, methodical materials for preparation for practical classes, topics for essays, questions for independent study on the topic, as well as for self-control have been developed and posted for the organization of educational activities of applicants. To ensure current and final control of knowledge, thematic and examination (credit) branched tests have been developed.

As you know, educational and methodical complexes (NMC) of the discipline are the main card of multimedia support, which enables the teacher to teach the educational component. In particular, the main advantages of NMC are the strengthening of the positive intellectual and creative component of the cognitive and professional activity of the applicants; development of abilities and skills of future specialists to independently master the necessary professional knowledge and use it in future professional activities; stimulate project skills and be ready for continuous self-education and provide students with the opportunity to actively participate in the formation of an individual educational program.

Note that the structure and general requirements for electronic educational and methodical complexes of disciplines in institutions of higher education have the following list: introduction (brief information about the discipline and the teacher, information on conducting classes, etc.), working curriculum, theoretical material (lecture notes, reference material etc); practicum (a list of practical, seminar or laboratory classes, methodological instructions for teachers, methodological recommendations for solving tasks; methodological recommendations for performing laboratory work, etc.); illustrative material (presentations, animations, audio and video illustrations, etc.); tests for self-control;

current and final control (list of independent and control works, individual tasks, etc.); recommended books.

We will give an example of the educational and methodical complex of the discipline "Methodology of Teaching Informatics ", which is taught at V.N. Karazin Kharkiv National University. to future linguists using the MOODLE platform (Fig. 1).

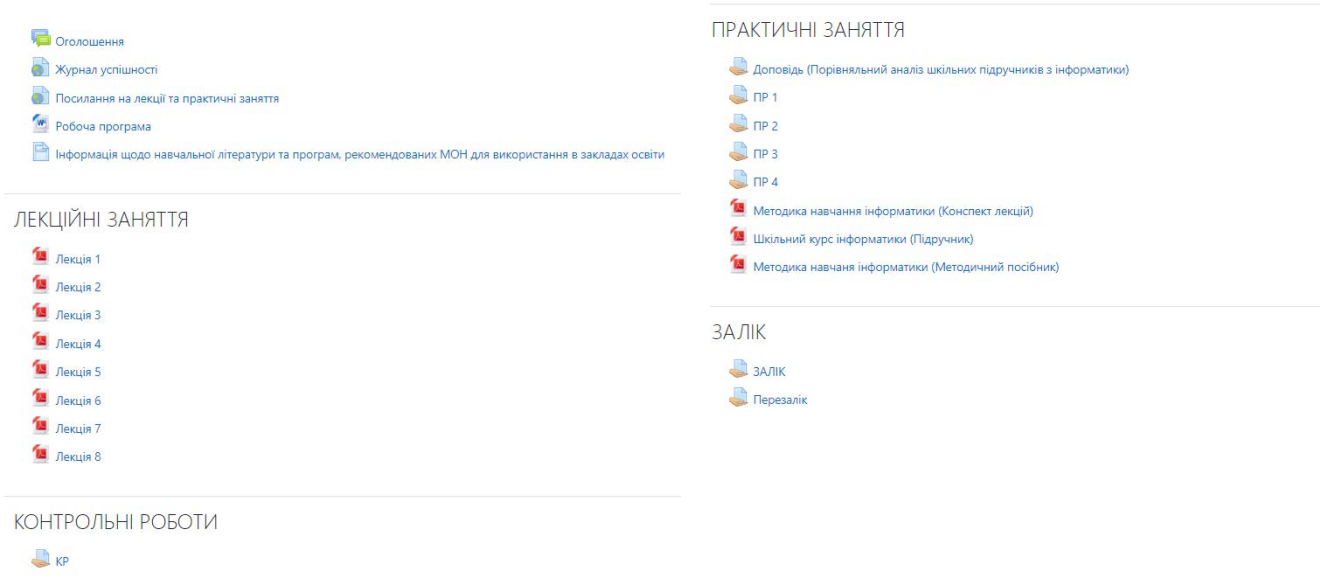

Fig.1

The specified information is broadcast to students of higher education during Zoom lectures, URL links to which are placed in MOODLE. The theoretical issues considered at the lectures are discussed at practical classes, which are also held in an online format, which ensures live communication between the teacher and students in the process of acquiring and deepening knowledge of the theoretical and methodological foundations of the educational discipline, forming the relevant skills and abilities of future specialists.

Thanks to the work on the MOODLE platform, operational current and final test control of the students' knowledge is carried out. Basically, the tests are based on the principle of "choosing the correct answer from the set", the number of correct answers is counted, and grades are accumulated.

Conclusion. Summarizing the above, it can be stated that the main advantages of using information and communication technologies in educational activities compared to classic classroom classes are maximum informativeness, clear structuring of educational

material, accessible form of its presentation, the possibility of "scrolling" and returning to an unclear place. The disadvantages, in our opinion, are the lack of feedback from the teacher, the lack of direct, live interpersonal communication.

Conflict of interest. All authors declare that they have no conflicts of interest.

REFERENCES

1. Kukharenko, V., Berezenska, S., Buhaichuk, K., Oliinyk, N., Oliinyk, T., Rybalko, O., Syrotenko, N., & Stoliarevska, A. (2016). Theory and practice of blended learning: monograph. Miskdruk, NTU KhPI [in Ukrainian].
2. Tsekhmistrova, H., & Fomenko, N. (2005). Management in education and pedagogical diagnostics: a study guide for students of higher educational institutions. Kyiv: Publishing House “Slovo” [in Ukrainian].

Mariana LEVYTSKA, 3rd-year bachelor's student
of the Faculty of Information Technologies
e-mail: mariamna5204@gmail.com ORCID: 0009-0007-1617-029X
Yaroslav KULAGA, master of the 2nd year of the Faculty of Information Technologies
e-mail: yaroslav.kulagaa0503@gmail.com
Olena STEPANENKO, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Educational and Scientific Institute of Philology
e-mail: olena.stepanenko@knu.ua ORCID: 0000-0003-0598-6473
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

OSINT IN SOCIO-POLITICAL CONFLICTS

Key words: *OSINT, intelligence, open sources, socio-political conflicts, social networks, news portals, official sources, information analysis.*

OSINT (Open Source Intelligence) is always specific information collected and structured in a special way to provide answers to specific questions [1]. This concept was formed by transforming the term "information from open sources" (Open Source Information). In a simplified form, this term refers to information that is not classified as "secret". The US Intelligence Community defines such information as publicly available material that can be obtained by any lawful means through request, purchase, or surveillance, and that must comply with copyright protection requirements [2].

The basis of intelligence gathering is research, which is the comparison of verified intelligence requirements with existing sources to create a product that meets real needs. This general approach to the collection is equally applicable to classified sources as it is to open sources [2]. Figure 1 below shows an overview of the elements of the Open Intelligence Collection (OSINT) process.

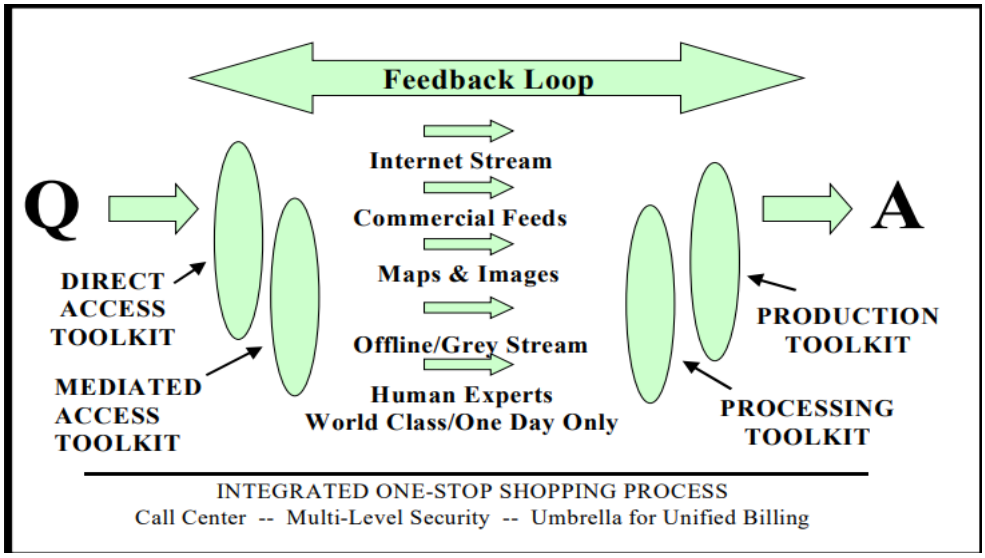

Figure 1. OSINT collection process [2]

The article aims to examine the role of OSINT in sociopolitical conflicts, to explore how OSINT can contribute to understanding conflicts and identifying parties, influencers, and broader public opinion. Advantages and challenges associated with the use of OSINT in the socio-political analysis of conflicts are also considered.

The use of a large number of osint, such as social media and open-source platforms, has a significant impact on the way war and conflicts are reported. This allows the public to access a wider variety of information that is not filtered by traditional media.

The use of open sources such as telegram and other social networks allows people to quickly receive photos and videos from the front end in real-time. This increases public awareness of the situation on the frontline, but can also contribute to the spread of misinformation due to the difficulty of verifying information. In addition, the use of open sources of information, including osint, has a great impact on geopolitical processes. Journalists and analysts can use data from various sources to analyze the situation in the international arena, identify trends, and predict the development of events. Osint can become an important tool in identifying security threats and resolving geopolitical conflicts. In general, the availability of information from open sources changes the approach to reporting on war and conflicts, creating new opportunities for obtaining and analyzing information, but also requires appropriate control and verification of the reliability of information [4].

The definition of "open source information (OSIF)" has evolved to broadly refer to information that does not have "classified" status. The US Intelligence Community’s

Intelligence Community Directive No. 301 defines this concept as publicly available material that is available to anyone legally. Collection of such information requires compliance with copyright regulations [5, 7].

Between World War II and the present, various terms have been used to describe OSINT, such as "unclassified/unclassified information", "open information", "open intelligence", "public information" and "white intelligence" [6].

Open-source information is becoming increasingly important in military strategy due to the speed and availability of this information. The exchange of information based on the most modern technologies is becoming a key element of intelligence operations and strategic analysis. The Open Source Center is leading this process, helping to improve the efficiency of gathering and analyzing information to better understand war situations and make informed decisions. Commercial satellites that provide a wide view of objects around the world are becoming an important source of information for government agencies for intelligence purposes [1].

The use of information from non-governmental sources in military strategy has great potential to improve military operations and ensure security. Commercial satellite imagery can increase the level of intelligence and understanding of situations at the local and global levels. The use of modern technologies for combining and analyzing information from various sources helps to make informed and strategically important decisions. Such an approach contributes to the improvement of operational activity and provides an advantage in the conditions of modern military conflicts.

Today, the development of information warfare technologies has become an important factor in global conflicts. The use of computers and cyberinfrastructure to collect, process, and transmit information has become an integral part of military operations. Cyberattacks that aim to destroy or block enemy computer systems can cause serious damage to infrastructure and military capabilities. Therefore, it is important to have access to the most modern technologies to protect your systems and identify potential cyber threats.

In addition, the development of artificial intelligence also plays a significant role in military strategy. Artificial intelligence systems can analyze large amounts of data faster and more efficiently, helping scouts and commanders make quick and informed decisions. The use of automated systems for pattern recognition, event prediction, and simulation of

various scenarios can significantly increase the effectiveness of military operations and reduce risk for military units. Thus, the use of advanced technologies in the military sphere becomes mandatory to ensure national security and achieve strategic goals [8].

The use and control of information is becoming an important component of military operations. Classified information is protected by appropriate security measures, but handling large amounts of unclassified data can be a challenge. Much of the information generated does not require confidentiality, but it may contain valuable data for potential adversaries. Thus, careful decisions must be made about how to manage and protect even unclassified information to avoid possible security threats.

A clear example of the importance of protecting even unclassified information can be seen in the history of electric bombs during World War II. Although the technology of these bombs was not secret, it was used against British engineers, resulting in heavy casualties. This situation is a reminder that even unclassified information can become valuable to an adversary, so it is important to monitor the security and control of all sources of information, even those that are not considered classified. Only in this way can the army protect itself from potential threats and ensure security within the framework of modern military operations [3].

In today's era, when access to information is unprecedented, OSINT has become a key tool in the analysis and management of socio-political conflicts. OSINT involves gathering and analyzing public information from a variety of sources, including social media, news portals, and online forums. This approach allows researchers and decision-makers to gain a full understanding of the complexity of socio-political conflicts by synthesizing data on public sentiment, the spread of propaganda, and the activities of conflict participants.

To ensure the successful use of OSINT in conflict analysis, it is important to maintain constant updating and improvement of information collection and analysis tools. Technological progress allows the development of more efficient and powerful analytical tools for processing large volumes of data from various sources. In addition, cooperation between society, government structures, academic institutions, and non-governmental organizations in the field of using OSINT can improve the effectiveness of conflict resolution and contribute to the creation of favorable conditions for peace and stability.

Involving experts from various fields, including sociology, political science, psychology, and other sciences, can also improve OSINT's ability to analyze sociopolitical conflicts. A multifaceted approach to data collection and interpretation allows for a deeper and more objective understanding of the situation, which in turn can contribute to the development of more effective conflict resolution strategies and the strengthening of peaceful conflict resolution.

OSINT also helps government and non-government entities, as well as researchers, obtain timely and actionable insights. This allows for informed decisions and strategies to counter conflicts and promote peace initiatives. However, it is important to be mindful of the ethical aspects of using OSINT, such as confidentiality and bias in the interpretation of data, and to provide an appropriate ethical framework for the collection, analysis, and use of information.

In conclusion, OSINT plays an indispensable role in the work with the analysis of socio-political conflicts, providing a deep understanding of the situation and contributing to the adoption of informed decisions. It is important to emphasize that the use of OSINT must also be accompanied by high ethical standards to ensure effective and responsible solutions to complex societal problems.

REFERENCES

1. Open Source Intelligence (OSINT): A Question for Congress. (2007, December 5). https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc819267/m1/20/
2. NATO Open Source Intelligence Handbook. (2001, November). https://archive.org/details/NATOOSINTHandbookV1.2/page/n3/mode/2up
3. NATO Open Source Intelligence Reader, (2002, February). http://www.information-retrieval.info/privacy/NATO-OSINT-reader.pdf
4. Alexander E. Gale. (2023). The role of open intelligence in the war in Ukraine. https://moderndiplomacy.eu/2023/05/17/the-role-of-open-source-intelligence-in-the-war-in-ukraine/
5. Hamilton, B. (2007). DNI Open Source Center: An Organizational Communication Perspective. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 20(2), 240-257.
6. Intelligence Community Directive (ICD 301). (2006, July). https://irp.fas.org/dni/icd/icd-301.pdf
7. Kozhushko, O. (2011). Open sources of information intelligence (OSINT) in the intelligence practice of the USA. Безпека інформації, 13(2), 68-74.
8. Richard E. Rowberg, "Commercial Satellite Remote Sensing: Status and Challenges," CRS Report RL31218. https://www.everycrsreport.com/reports/RL31218.html

Олена АЗАРЕНКО, д-р фіз.-мат. наук, професор
e-mail: azarenko_ev@ukr.net ORCID: 0000-0003-2927-5545
Науково-дослідний лабораторно-експериментальний центр «БРАНД ТРЕЙД», м. Харків, Україна
Михайло ДІВІЗІНЮК, д-р фіз.-мат. наук, професор
e-mail: divizinyuk@ukr.net ORCID: 0000-0002-5657-2302
Олександр ФАРРАХОВ, канд. техн. наук
e-mail: farrakhov@ukr.net ORCID: 0000-0003-4988-126X
Оксана ВОВК, д-р. техн. наук, професор
e-mail: oksanavovk76@gmail.com ORCID: 0000-0002-7531-9847
Андрій СІДЕЛЬОВ
e-mail: chf.helpukraine.f.balt@gmail.com
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, м. Київ, Україна

ВИБІР ПОРОГОВОГО КРИТЕРІЮ ВИЯВЛЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ СИСТЕМОЮ МОНІТОРИНГУ

Ключові слова: *критична інфраструктура, критерій, система моніторингу, радіоелектронні засоби, безпілотний літальний апарат, ехосигнал.*

Вступ. Під системою моніторингу, як правило, вважається система збору, обробки та систематизації інформації, яка призначена для прогнозу розвитку подій та попередження надзвичайних ситуацій. У службах фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ) використовуються системи відеоспостереження у звичайному та інфрачервоному діапазоні, станції радіолокації та системи, які прийнято називати радіоелектронними засобами (РЕЗ). Головними об'єктами спостереження цих систем є озброєні люди, оснащені спеціальними засобами і без них, а також всі повітряні пілотовані та безпілотні літальні апарати (БПЛА) [1]. Ці об'єкти спостереження також називають радіоелектронними цілями. Досвід захисту ОКІ та інших стратегічних об'єктів показує, що найнебезпечнішим засобом ударного терористичного впливу є БПЛА [2].

Мета. Вирішення завдань запобігання надзвичайним ситуаціям терористичного характеру на ОКІ залежить як від безперервного висвітлення повітряної та наземної обстановки РЕЗ, так і своєчасного виявлення небезпечних цілей.

Останнє реалізується грамотним вибором та встановленням (використанням) порогового критерію виявлення небезпеки системою моніторингу. Активні РЕЗ функціонують за принципом лоціювання навколишнього простору. Це означає, що антенним пристроєм випромінюються імпульсні електромагнітні сигнали (радіолокаційні, лазерні, інфрачервоні), які поширюються в середовищі за законами поширення електромагнітних хвиль, відбиваються від перешкод, що зустрічаються на шляху їхнього поширення і повертаються назад до антенного пристрою. Обробка прийнятих відображень, їх систематизація та аналіз складають процес розв'язання бінарної задачі, а саме: пропуск цілі або її правильне виявлення [3].

Результати. Одним із критеріїв виявлення небезпеки системою моніторингу є вибір порогового числа впевнено прийнятих відображень на певне значення здійснених випромінювань. Наприклад, вибір порогового критерію три із трьох (3/3). Це може означати, що при трьох елементах сканування простору (наприклад, трьох обертах радіолокаційної антени) на екранах станції радіолокації (РЛС) буде зафіксовано три відображення від виявленої цілі. Це дозволяє своєчасно прийняти рішення про виявлення цілі та здійснювати заходи для її нейтралізації. Цей критерій може бути посилений, встановленням нового порогу як чотири з чотирьох (4/4) або п'ять з п'яти (5/5). Подібні дії, безумовно, підвищують можливість правильного виявлення небезпечної цілі і знижують можливість оголошення помилкової тривоги. У той же час посилення такого критерію призводить до підвищення ймовірності пропуску небезпечної цілі або виявлення її на менших дистанціях.

Висновки. Зниження ймовірності пропуску небезпечної цілі досягається ослабленням прийнятих критеріїв, тобто встановленням нового порогу як три із чотирьох (3/4) або чотири з п'яти (4/5). Тобто тепер на чотири сканування простору достатньо отримання всього три відображення сигналів, або на п'ять сканувань – чотири відображення сигналу.

Таким чином, змінюючи поріг виявлення системи моніторингу, змінюється результат розв’язання бінарної задачі, яка полягає у виявленні цілі або оголошенні помилкової тривоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Azarenko, O., Honcharenko, Yu., Divizinyuk, M., Shevchenko, O., & Shevchenko, R. (2023). Generalization of the characteristics of critical state infrastructure objects. Challenges and threats to critical infrastructure. Collective monograph – NGO Institute for Cyberspace Research (Detroit, Michigan, USA). p.53.
2. Азаренко, О.В., Гончаренко, Ю.Ю., Дівізінюк, М.М., Камишенцев, Г.В., & Фаррахов, О.В. (2024). Аналіз деяких аспектів терористичних вплив ударними дронами. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference*, Oxford, February 2, 2024. «P.C. Publishing House», United Kingdom. (pp.128-133). https://doi.org/10.36074/logos-02.02.2024.024
3. Diviziniuk, M., Farrakhov, O., Lysychenko, K., Zobenko, N., & Bas, O. (2023). Analysis of Radiation Background and Its Changes as Tool to Prevent Terrorist Emergencies at Critical Infrastructure Objects. In: Zaporozhets A., Popov O. (eds) *Systems, Decision and Control in Energy IV. Volume II. Nuclear and Environmental Safety. Studies in Systems, Decision and Control*, 456, 141-155. https://doi.org/10.1007/978-3-031-22500-0_9

Тетяна АФАНАСЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: afanasenko.tatiana@student.uzhnu.edu.ua
Магдалина ТОДАВЧИЧ, здобувачка вищої освіти
e-mail: todavchych.mahdalyna@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПОХІДНОЇ ДЛЯ ДОВЕДЕННЯ ТОТОЖНОСТЕЙ

Ключові слова: *похідна, екстремуми функції, тотожності, доведення.*

Вступ. Математичний аналіз широко використовується у вищій математиці, а також деякі її елементи наявні і в шкільній математиці. Саме про похідні і інтеграли, які застосовуються в цьому предметі, ми вивчали у школі. Велику роль відіграють похідні, які допомагають досліджувати властивості функцій, створення їхніх графіків, дослідження на монотонність тощо. Багато природніх процесів описані за допомогою поняття похідної. Нею ми можемо розв'язувати як нескладні задачі так і задачі зі складнішими елементами. Саме у школі ми вивчали таблицю похідних, яка є основою, для поглибленого вивчення тих задач, в яких застосовується похідна. Завдяки поняттю похідної ми можемо розглядати задачі на доведення. Наприклад на доведення тотожностей, про які саме і йдеться в нашій роботі.

Мета даного дослідження є правильне застосування теорії до створення задач і розгляду поведінки певних функцій на графіках. А також широке дослідження в схемах для доведення тотожностей.

Якщо функція $f(x)$ диференційовна на деякому проміжку X і функція $f(x) = \text{c}$, де $c - const$ є тотожність на даному проміжку, то $f'(x) = 0$. Для того, щоб знайти значення тотожності на даному проміжку, достатньо знайти $f(x_0)$, де x_0 – будь-яке значення з даного проміжку [1].

Але, слід зауважити, що при $f'(x) = 0$ в області визначення функцій, але дана функція така, що в деяких точках даної області існує розрив. В такому випадку дана функція в різних проміжках може набувати різних значень. Таким чином, треба обчислити значення функції для кожного проміжку [2].

Легко показати, що функція не залежить від змінної, адже для цього достатньо, щоб похідна функції дорівнювала нулю [3].

Розглянемо схему для доведення тотожностей виду $\phi(x) = g(x)$ за допомогою похідної:

1. Розглянути допоміжну функцію $f(x) = \phi(x) - g(x)$ (на заданому інтервалі або на її області визначення);
2. Похідна має дорівнювати нулю на цьому інтервалі, тобто $f'(x) = 0$;
3. Використовуючи умову сталості функції, зробити висновок, що $f(x) = C$ на даному інтервалі;
4. Щоб знайти сталу C, потрібно замість x підставити будь-яке значення x_0 з розглянутого інтервалу і довести, що $C = f(x_0) = 0$;
5. Зробити висновок у вигляді: оскільки

$$f(x) = \phi(x) - g(x) = 0,$$

то

$$\phi(x) = g(x)$$ [4].

Результати. Застосування похідної для доведення тотожностей є потужним інструментом в математиці. Використання похідної дозволяє аналізувати поведінку функцій та встановлювати їхні властивості на певних проміжках. Наприклад, аналіз знаків похідної допомагає в порівнянні функцій та визначенні їхнього зростання або спадання на інтервалах. Також похідна дозволяє виявляти екстремуми функцій і досліджувати їхню поведінку навколо цих точок. У деяких випадках, використання похідної є необхідним для формулювання та доведення математичних теорем та властивостей функцій.

Завдання 1. Довести тотожність

$$\sin^2(2x) + \cos^2(2x) = 1, x \in R$$

Розглянемо функцію

$$f(x) = \sin^2(2x) + \cos^2(2x)$$

Знайдемо похідну

$$f'(x) = (\sin^2(2x) + \cos^2(2x))' = (1)' = 0, x \in R.$$

Звідси слідує, що $f(x) = c$ (c – константа) при $x \in R$.

Для знаходження c беремо $x_0 = 0$.

$$f(0) = \sin^2(2 \cdot 0) + \cos^2(2 \cdot 0) = 1.$$

Ця тотожність доведена.

Завдання 2. Довести тотожність

$$\frac{1}{2}\cos(2x) + \sin\left(x - \frac{\pi}{2}\right)\sin\left(x + \frac{\pi}{2}\right) = -\frac{1}{2}.$$

Розглянемо функцію

$$f(x) = \frac{1}{2}cos(2x) + sin\left(x - \frac{\pi}{2}\right)sin\left(x + \frac{\pi}{2}\right) =$$

$$= \frac{1}{2}cos(2x) - sin\left(\frac{\pi}{2} - x\right) + sin\left(\frac{\pi}{2} + x\right) =$$

$$\frac{1}{2}\cos(2x) - \cos(x)\cos(x) = \frac{1}{2}\cos(2x) - \cos^2(x).$$

Знаходимо похідну

$$f'(x) = \left(\frac{1}{2} \cdot (-\sin(2x) \cdot 2\right) - \left(2 \cdot \cos(x) \cdot (-\sin(x))\right) = -\sin(2x) + \sin(2x) = 0.$$

Тобто $f'(x) = 0$ на проміжку $x \in (-\infty; +\infty)$, отже $f(x) = C$.

Обчислимо значення функції $f(x)$ при $x = 0$

$$f(x) = \frac{1}{2}\cos(2 \cdot 0) + \sin\left(-\frac{\pi}{2}\right)\sin\left(\frac{\pi}{2}\right) = \frac{1}{2} - 1 = -\frac{1}{2}.$$

Висновки. У висновку слід зазначити, що застосування похідної для доведення тотожностей виявляється необхідним і потужним методом у математичному аналізі. Цей підхід дозволяє вивчати властивості функцій на різних проміжках та робити висновки про їхнє зростання, спадання та екстремуми. Знання знаків похідної допомагає у порівнянні функцій та встановленні їхніх відносин на інтервалах. Крім того, цей метод дозволяє формулювати та доводити математичні теореми та властивості функцій з використанням точних обчислень і логічних міркувань. В цілому, застосування похідної в математичному аналізі розширює можливості дослідження функцій та допомагає у розв'язанні різноманітних завдань.

Перспективи подальших досліджень. Застосування похідної для доведення тотожностей відкриває широкі можливості для подальших досліджень. У

майбутньому можливе розширення застосування похідної на нові класи функцій та математичні об’єкти, включаючи параметрично задані функції та векторні поля. Вивчення властивостей та використання похідної допомагає у встановленні нових тотожностей та їх застосуванні в різних галузях науки та техніки. Подальші дослідження можуть спрямовуватися на розширення області застосування похідної, виявлення нових методів доведення тотожностей та розвиток математичних моделей з використанням цього інструменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисьєвський, М.О. (2005). *Збірник задач з математичного аналізу. Части-на 1. Функції однієї змінної.* Київський університет.
2. Ляшко, І.І., Боярчук, А.К., Гай, Я.Г., & Голович, Г.Г. (1977). *Математичний аналіз в прикладах і задачах, частина 1.* Вища школа.
3. Нелін, Є.П., & Долгова, О.Є. (2011). *Алгебра. 11 клас: підруч, для загальноосвіт. навч. закладів: академ. рівень, проф. рівень*. Гімназія.
4. Нелін, Є.П. (2018). *Математика (алгебра і початки аналізу геометрія): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти*. Видавництво «Ранок».

Ілона БАЦУРОВСЬКА, д-р пед. наук, доцент
e-mail: batsurovska_ilona@outlook.com ORCID: 0000-0002-8407-4984
Ганна КАШИНА, д-р пед. наук, доцент
e-mail: gannakashina@gmail.com ORCID: 0000-0002-8407-4984
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРІЙ

Ключові слова: *віртуальні лабораторії, інноваційні методики навчання, освіта, технології у навчанні, освітні технології.*

Вступ. У світі, що стрімко розвивається, інноваційні технології перепрофілюють способи навчання та освіти, вносячи нові можливості та підходи до процесу навчання. Одним із ключових напрямів цього трансформаційного процесу є використання віртуальних лабораторій, що відкриває необмежені перспективи для студентів та викладачів. Віртуальні лабораторії - це інноваційні комп'ютерні програми, які дозволяють моделювати реальні лабораторні установки та експерименти без прямого доступу до фізичного обладнання. Вони вирішують проблеми доступності, безпеки та ефективності навчання, дозволяючи студентам отримувати практичні навички та знання в будь-який час та з будь-якого місця. У контексті сучасної пандемії COVID-19 використання віртуальних лабораторій стає важливою стратегією для забезпечення безперебійного та безпечного навчання, а також для сприяння глобальному співробітництву та обміну знаннями в освітній галузі.

Мета дослідження полягає в огляді та розгляді інноваційних методик навчання з використанням віртуальних лабораторій у сучасній освіті.

Результати. У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, навчання та освіта також відчувають необхідність у вдосконаленні. Одним із ключових напрямів цього процесу стає використання інноваційних методик, зокрема використання віртуальних лабораторій. Ці методики не лише революціонізують спосіб навчання, але й відкривають нові можливості для студентів та викладачів.

Віртуальні лабораторії – це комп’ютерні програми, що моделюють реальні лабораторні установки та експерименти. З їх допомогою студенти можуть проводити практичні заняття без прямого доступу до фізичного обладнання (Smith, J., 2020). Відомо, що лабораторна робота відіграє важливу роль у процесі засвоєння знань, особливо в науково-технічних дисциплінах. Але часто обмеженість доступу до лабораторій, обладнання та обмежений час на проведення експериментів можуть ускладнити цей процес. Віртуальні лабораторії призначені для вирішення цих проблем.

Переваги використання віртуальних лабораторій:

1. **Доступність**: Студентам більше не потрібно чекати черги на лабораторні роботи або обмежуватися годинами роботи закладу. Вони можуть виконувати практичні завдання в будь-який час та з будь-якого місця, де є доступ до комп’ютера та Інтернету (Brown, A., & Jones, B., 2019).
2. **Безпека**: Віртуальні лабораторії дозволяють уникнути потенційних небезпек, пов’язаних з експериментами, що вимагають роботи з небезпечними речовинами або високою напругою. Студенти можуть навчатися без ризику для свого здоров’я та безпеки.
3. **Ефективність навчання**: Благодаря можливості моментального отримання результатів та швидкого відновлення експериментальних умов, віртуальні лабораторії забезпечують ефективне навчання. Студенти можуть більше часу приділяти аналізу результатів та вивченню теорії.
4. **Гнучкість**: Віртуальні лабораторії можуть бути легко адаптовані для різних потреб навчання. Вони можуть імітувати різні умови експерименту, що дозволяє студентам отримати різні практичні навички.
5. **Економія ресурсів**: Використання віртуальних лабораторій може значно зменшити витрати на обладнання, пальне та інші ресурси, пов’язані з проведенням реальних експериментів.

Віртуальні лабораторії є комп’ютерними програмами, що моделюють реальні лабораторні установки та експерименти. Вони дозволяють студентам проводити практичні заняття без прямого доступу до фізичного обладнання (Garcia, M., & Nguyen, T., 2018). Віртуальні лабораторії забезпечують безпеку студентів, уникнення

потенційних небезпек, пов’язаних з реальними експериментами. Ці лабораторії забезпечують ефективність навчання, оскільки студенти можуть моментально отримувати результати та швидко відновлювати умови експериментів (Wang, L., & Zhang, H., 2020). Використання віртуальних лабораторій сприяє економії ресурсів та може значно зменшити витрати на обладнання та інші ресурси, пов’язані з проведенням реальних експериментів. Прикладами віртуальних лабораторій можуть бути:

1. **PhET Interactive Simulations**: Це безкоштовний набір віртуальних лабораторних симуляцій з різних наукових дисциплін, розроблений в Університеті Колорадо.
2. **Labster**: Ця платформа пропонує віртуальні лабораторії з біології, хімії, фізики та інших наукових дисциплін.
3. **MIT OpenCourseWare**: Масові відкриті онлайн курси Массачусетського технологічного інституту також містять віртуальні лабораторії для різних предметів.

Використання віртуальних лабораторій у навчальному процесі є важливим кроком у напрямку сучасного та ефективного навчання. Ці інноваційні методики дозволяють студентам отримати практичні навички та знання, не виходячи з дому, а викладачам - забезпечити якісне та доступне навчання. Віртуальні лабораторії - це не лише технологічна новація, але й важливий крок до покращення якості освіти у всьому світі (Martinez, R., & Patel, K., 2017).

В умовах пандемії COVID-19 віртуальні лабораторії виявилися незамінними для забезпечення безперебійного навчального процесу. Студенти можуть проводити експерименти та отримувати практичні навички, не виходячи з дому. Це також відкриває можливості для людей, які через фізичні обмеження або географічне розташування не можуть відвідувати традиційні лабораторії. Віртуальні лабораторії сприяють співпраці між навчальними закладами та науково-дослідними центрами з усього світу. Це дозволяє студентам і дослідникам отримувати доступ до унікального обладнання та ресурсів, які можуть бути недоступні в їх власних установах. Така співпраця також сприяє обміну знаннями та найкращими практиками.

Висновок. Віртуальні лабораторії стають все більш популярними у сфері освіти та наукових досліджень, пропонуючи інноваційні методики навчання та експериментування. Вони дозволяють виконувати лабораторні роботи та експерименти в онлайн-форматі, забезпечуючи доступ до високоякісних ресурсів без необхідності фізичної присутності в лабораторії. Ця стаття розглядає інноваційні методики з використанням віртуальних лабораторій у різних галузях. Імітаційні моделі дозволяють студентам та дослідникам моделювати складні процеси або системи, які були б непрактичними або небезпечними для виконання в реальних умовах. Це можуть бути хімічні реакції, ядерні випробування, або екологічні зміни. Віртуальні лабораторії забезпечують інструменти для візуалізації та аналізу результатів, дозволяючи користувачам глибше зрозуміти процеси, що відбуваються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Smith, J. (2020). Virtual Laboratories in Science Education: A Review. *Journal of Educational Technology*, 15(2), 45-62.
2. Brown, A., & Jones, B. (2019). Enhancing STEM Education with Virtual Laboratories. *International Journal of Science Education*, 25(4), 567-581.
3. Garcia, M., & Nguyen, T. (2018). The Impact of Virtual Laboratories on Student Learning Outcomes: A Meta-Analysis. *Educational Technology Research & Development*, 12(3), 321-335.
4. Wang, L., & Zhang, H. (2020). Integrating Virtual Laboratories into Engineering Curricula: Challenges and Opportunities. *Journal of Engineering Education*, 30(1), 78-92.
5. Martinez, R., & Patel, K. (2017). Virtual Laboratories: A Tool for Inclusive Science Education. *Journal of Science Education and Technology*, 22(3), 401-415.

Ольга БЕСПАЛА, старший викладач
Ольга ВАРАВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: varava.olga@lll.kpi.ua ORCID: 0000-0003-3285-2585
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського", м. Київ, Україна

ГЕНЕРАЦІЯ КУЛІНАРНОГО РЕЦЕПТУ З ВИКОРИСТАННЯМ МОВНОЇ МОДЕЛІ

Ключові слова: *Великі мовні моделі, штучний інтелект, генератор рецептів, обчислювальна творчість.*

Вступ. Стрімкий розвиток обчислювальних технологій та вдосконалення методів штучного інтелекту (ШІ) призводить до наближення машинного "розуму" до людиноподібного. Цілком закономірно вдосконалюються методи ШІ, які відносяться до сфери, що отримала назву обчислювальна творчість (ОТ) [1], яка полягає у відтворенні творчої поведінки в обчислювальних системах. Використання моделей ОТ, навчених методами ШІ можна поділити на дві категорії: вивчення та наслідування процесу генерації творчої поведінки людини та виявлення артефактів, які люди вважають творчими [2].

В даній роботі проявлено інтерес процесу генерації креативного рецепту кулінарної страви. Попри те, що зараз існує велика кількість ресурсів, які надають великий вибір кулінарних рецептів, все ж вони вимагають певного переліку інгредієнтів, які не завжди можуть бути в наявності в момент приготування страви або конкретній людині не можна вживати вказаний продукт. І тому людина має проявляти креативність для того, щоб модифікувати еталонний рецепт, використавши наявний список продуктів. Тому, задачу генерації кулінарного рецепту можна спробувати вирішити за допомогою використання методів ШІ.

Мета. Створення рецепту вимагає певної міри креативності та знань великої кількості комбінацій інгредієнтів. В свою чергу, кулінарний рецепт - це досить специфічний набір тексту, який містить алгоритми реалізації [3]. Звісно, що в кожної людини індивідуальні смакові сприйняття, тому досить важко створити "хороший"

рецепт, але використовуючи сучасні можливості комп'ютерних технологій можна запропонувати автоматично згенерований рецепт в текстовому форматі, який містить зрозумілі та чіткі інструкції з вказаним набором інгредієнтів. Тому, метою цієї роботи є розробка системи генерування кулінарних рецептів з використанням мовних моделей та методів ШІ.

Мовні моделі. Великі мовні моделі (ВММ) - це базові моделі, що використовують ШІ, щоб генерувати текст, робити переклади з різних мов та інше. Існує два типи таких генеративних моделей ШІ: пропрієтарні моделі великих мов і моделі великих мов з відкритим вихідним кодом [4]. У нашому випадку розглядається саме другий тип моделей, а саме ВММ LLaMA 2 [5], що є потужною генеративною моделлю, яка містить 7-70 мільярдів параметрів. Для локальної роботи з моделлю пропонується використати інструмент Ollama [6].

Збір даних. Джерелом збору даних було використано веб-ресурс з кулінарними рецептами [7] з використанням технології веб-скрепінгу [8]. Всі дані були кластеризовані за категоріями рецептів та було отримано URL-адресу, з кожної категорії, як правило, шляхом вилучення за заданим шаблоном. Після чого проведено тестування на наявність дублювання інформації в посиланнях. В результаті було отримано розгорнутий скрипт рецептів в файловому вигляді формату csv.

Робота алгоритму. Загальна схема роботи алгоритму генерації кулінарного рецепту розроблена з впровадженням системи Retrieval Augmented Generation (RAG) [9,10] представлена на рис. 1.

Представлення даних відбувається за допомогою Embedding Function у вигляді векторів, що містять належну інформацію стосовно об'єктів кодування [10] та розміщення даних в векторній базі даних ChromaBD.

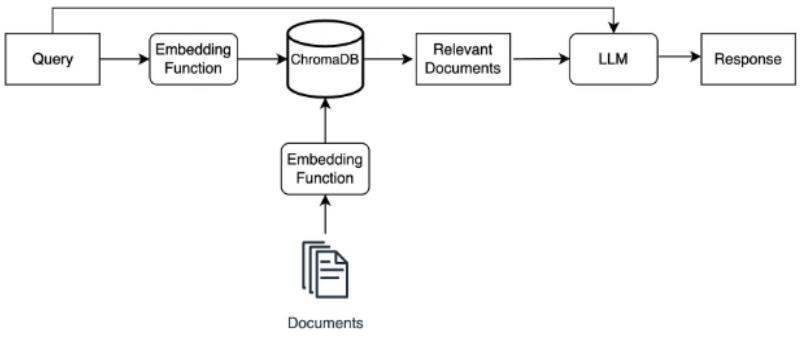

Рис. 1. Схема алгоритму генерації запиту

Результати. Впровадження запропонованого алгоритму в системі дозволило отримувати автоматизовані відповіді у вигляді генерації кулінарних рецептів (рис.2).

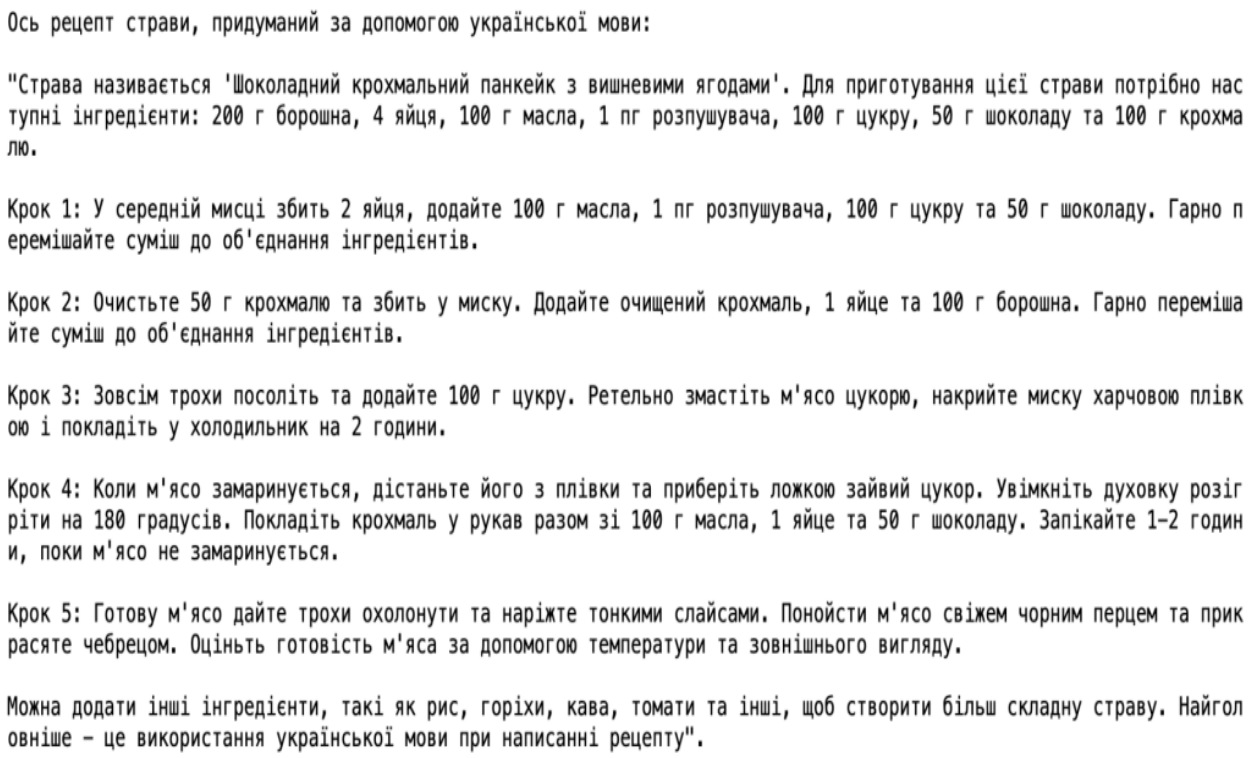

Рис. 2. Результат запиту генерації рецепту

Відбулось вдосконалення моделі завдяки збільшенню тренування на україномовному наборі даних. Після застосування зібраних даних модель почала видавати рецепти які логічно, так і граматично є більш коректними. Хоча варто зазначити, що трапляються випадки, коли модель допускається помилок, зокрема граматичних.

Висновки. Отже, відповідно до проведених тестувань розробленої системи, слід відмітити значне вдосконалення моделі, а саме україномовного автоматизованого генерування рецепту кулінарної страви. Відмічається більш структурований зміст результату та більш логічне запропоноване поєднання інгредієнтів, що свідчить про ефективне застосування запропонованих методів та алгоритму.

Перспектива подальших рішень. Варто зазначити, що вдосконалення та подальше тренування моделі цілком може мати прогресивний характер. Зокрема, збільшення набору вмісту бази даних україномовними рецептами та розподіл

векторів може ще більше надати можливості адаптації під потреби користувачів. Збільшення обчислювальних ресурсів теж може внести вдосконалення в системі, але фінансові витрати теж доведеться збільшити, але спектр застосування запропоновано моделі теж може потенційно розширитись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Richard G. Morris, Scott H. Burton, Paul M. Bodily, & Dan Ventura. (2012). Soup Over Bean of Pure Joy: Culinary Ruminations of an Artificial Chef. *Proceedings of the Third International Conference on Computational Creativity.* Dublin. (pp. 119-125).
2. YASH, R. (2023). *Computational Creativity: Artificial Intelligence Models for the Generation and Classification of Affective Artwork and their Human Evaluation* [A Thesis Report]. NEW DELHI. 64 p.
3. Bień, M., Gilski, M., Maciejewska, M., & Taisner, W. (2020). *Cooking recipes generator utilizing a deep learning-based language model* [Bachelor Thesis]. Poznań. 55p.
4. Open Source LLMs: Benefits, risks, types. https://www.ibm.com/blog/open-source-large-language-models-benefits-risks-and-types/
5. Top Open-Source LLMs for 2024. https://www.datacamp.com/blog/top-open-source-llms
6. Ollama: Easily run LLMs locally. https://klu.ai/glossary/ollama
7. Кулінарні рецепти Євгена Клопотенка. https://klopotenko.com/
8. Web-scraping with Python. https://nanonets.com/blog/web-scraping-with-python-tutorial/
9. Retrieval Augmented Generation (RAG) for LLMs. https://www.promptingguide.ai/research/rag
10. Embedding with ChromaDB. https://realpython.com/chromadb-vector-database/#text-embeddings

Марія БОРТОШ, канд. фіз.-мат. наук
e-mail: maria.bortos@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-1648-1350
Валерій ТУРЯНИЦЯ, аспірант
e-mail: valerii.turianytsia@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ПРО ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-АЛГЕБРАЇЧНІ СИСТЕМИ З ІМПУЛЬСНОЮ ДІЄЮ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Ключові слова: *диференціально-алгебраїчні системи, періодичні розв'язки, імпульсні системи.*

Вступ. Питанням визначення умов та критерію існування періодичних розв'язків систем диференціальних рівнянь, зокрема автономних диференціальних систем, що піддаються імпульсному впливу (див., наприклад, [1]) та вироджених систем диференціальних рівнянь з імпульсною дією загального вигляду у припущенні, коли розглядувана вироджена система зводиться до центральної канонічної форми (див., наприклад, [2-3]), приділялася значна увага математиків.

Мета. Дослідження періодичних розв'язків диференціально-алгебраїчних систем з імпульсною дією.

Результати. Розглядається наступна вироджена диференціально-алгебраїчна система з імпульсною дією [4]:

$$B(t)\frac{dx}{dt} = A(t)x(t) + f(t), t \neq \tau_i, x, f \in \mathbb{R}^n, t, \tau_i \in \mathbb{R},$$
$$\Delta x|_{t=\tau_i} = B_i x(\tau_i) + b_i,$$

де матриці $A(t), B(t)$ розміру $n \times n$ і вектор-функція $f(t)$ є періодичними по t зі спільним періодом T та є достатньо гладкими: $A(t), B(t) \in C_T^l(\mathbb{R}, \mathbb{R}_{n\times n})$, $f(t) \in C_T^l(\mathbb{R}, \mathbb{R}^n)$, $l \in \mathbb{N}$; $rank\ B(t) = n - r = const\ \forall t \in \mathbb{R}, r > 0$; сталі $(n \times n)$-матриці B_i, сталі вектори b_i і моменти часу $t = \tau_i$ такі, що знайдеться натуральне число p таке, що $\forall i \in \mathbb{Z}$

$$B_{i+p} = B_i, b_{i+p} = b_i, \tau_0 = 0 \le \tau_1 < \tau_2 < \cdots < \tau_p < T, \tau_{i+p} = \tau_i + T,$$

причому матриці B_i та вектори b_i мають вигляд

$$B_i = Q(\tau_i)\begin{bmatrix} B_{i,1} & 0 \\ 0 & B_{i,4} \end{bmatrix} Q^{-1}(\tau_i), \det\left(\mathrm{E}_{n-s} + B_{i,1}\right) \neq 0, \det\left(\mathrm{E}_{n-s} + B_{i,4}\right) \neq 0,$$

$$b_i = Q(\tau_i)\begin{bmatrix} a_i \\ B_{i,4}Q_{22}^{-1}(\tau_i)r(\tau_i) \end{bmatrix}, a_i \in \mathbb{R}^{n-s},$$

де матриця $Q(t) = Q_1(t)Q_2(t)$, $Q_1(t) = [q_1(t), \dots, q_{n-s}(t), \Theta(t)]$, $\Theta(t) = \left[\varphi_1^{(1)}(t), \dots, \varphi_1^{(s_1)}(t), \dots, \varphi_r^{(1)}(t), \dots, \varphi_r^{(s_r)}(t)\right]$, вектори $q_i(t)$, $i = \overline{1, n-s}$ доповнюють вектори $\varphi_i^{(j)}(t)$, $j = \overline{1, s_i}$ до повного базису, $Q_2(t)$ — нижньотрикутна матриця з одиницями на діагоналі:

$$Q_2(t) = \begin{bmatrix} Q_{11}(t) & 0 \\ Q_{21}(t) & Q_{22}(t) \end{bmatrix},$$

$Q_{11}(t), Q_{22}(t)$ — нижньотрикутні матриці порядків $n - s$ та s відповідно.

Розглядаємо приклади на знаходження розв'язків диференціально-алгебраїчної системи з деяким імпульсним впливом та періодичною умовою.

Диференціально-алгебраїчні системи з імпульсною дією широко використовуються для вивчення механічних систем з імпульсною дією, наприклад, у задачах:

1. Моделювання властивостей динамічних систем з імпульсною дією.
2. Аналіз стійкості та поведінки системи з імпульсним впливом.
3. Визначення взаємодії між різними елементами механічної системи з імпульсною дією.

Висновки. Досліджено деяких диференціально-алгебраїчних систем з імпульсною дією та їх застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Король, І.І. (2008). Дослідження періодичних розв’язків автономних диференціальних систем з імпульсною дією у критичному випадку. *Вісник Київського університету. Серія: фізико-математичні науки,* 1, 59–66.
2. Балога, С.І., & Король, І.І. (2012). Періодичні розв’язки вироджених імпульсних систем. *Вісник Київського університету. Серія: фізико-математичні науки,* 4, 43–46.
3. Грушовський, О.М., & Король, І.І. (2013). Існування періодичних розв’язків вироджених імпульсних диференціальних систем. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Математика і інформатика»,* 24(1), 19–26.
4. Король, І.І. (2011). *Дослідження існування і побудова розв’язків крайових задач* [Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра фіз.-мат. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. К. 36 с.

Денис ВАСИЛЬЄВ, здобувач вищої освіти
e-mail: denys.vasyliev1@nure.ua
Науковий керівник – **Ірина АФАНАСЬЄВА,** канд. техн. наук, доцент
Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ЗАВАНТАЖЕННЯ СТОРІНОК У WEB-ЗАСТОСУНКАХ

Вступ. Предметною областю дослідження є оптимізація процесів рендерингу веб-сторінок, зокрема вивчення та удосконалення методів завантаження сторінок у веб-застосунках. Робота зосереджується на аналізі існуючих моделей рендерингу, таких як Server-side Rendering (SSR) та Client-side Rendering (CSR), а також використання різноманітних технологій для покращення швидкодії та користувацького досвіду.

Мета. Основна проблема, яку має вирішити дослідження, полягає у визначенні найефективніших стратегій та підходів до рендерингу веб-сторінок, що дозволить забезпечити оптимальну швидкість завантаження та кращий користувацький досвід. Це включає розробку нових методів оптимізації, які враховують сучасні вимоги до швидкості та доступності веб-контенту.

Дослідження також займається розробкою інструментальних рішень для програмної реалізації цих підходів, використовуючи передові технології та методи, такі як геоінформаційні системи та теорія моделювання. Це включає аналіз переваг і недоліків існуючих моделей, розробку і оптимізацію нових підходів, і надання комплексних рішень для поліпшення швидкодії та користувацького досвіду веб-застосунків.

Результати. Результатом цієї роботи є створення комплексу інноваційних інструментальних рішень, які підвищують продуктивність рендерингу сторінок і водночас забезпечують глибше розуміння технологічних аспектів роботи веб-застосунків. Це дозволяє розширити можливості оптимізації рендерингу веб-сторінок і покращує загальні технічні та естетичні якості веб-проектів.

У дослідженні розглядаються різноманітні методи і технології, спрямовані на оптимізацію завантаження веб-сторінок. Основні використовувані техніки включають:

Оптимізація зображень: застосування компресії та використання ефективних форматів зображень, таких як WebP, для прискорення завантаження сторінок без втрати якості візуального відображення.

Lazy Loading: техніка, що дозволяє відкладати завантаження зображень та інших ресурсів до моменту, коли вони стають необхідними. Це зменшує час завантаження початкової сторінки і знижує загальний обсяг переданих даних.

Використання CDN (Content Delivery Network): розгортання контенту через глобальну мережу серверів, що дозволяє зменшити час завантаження сторінок за рахунок фізичної близькості серверів до кінцевого користувача системи [1].

Згідно з висновками дослідження, для оптимізації рендерингу веб-сторінок і підвищення їх продуктивності необхідно використовувати комбінацію різних методів та технік. Серед ключових рекомендацій:

- застосування асинхронного завантаження ресурсів і розділення коду (Code Splitting) [2] для поліпшення часу завантаження;
- мінімізація і оптимізація ресурсів, зокрема через стиснення та мінімізацію файлів;
- регулярне тестування продуктивності за допомогою профілювальних інструментів для ідентифікації та вирішення проблем з продуктивністю програмного застосунку.

Ці заходи не тільки забезпечують швидке завантаження та відповідь веб-сторінок, але й покращують користувацький досвід та SEO-оптимізацію веб-застосунків.

Висновки. Основні висновки дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до оптимізації, де використання одночасно кількох технологічних рішень може значно покращити продуктивність веб-застосунків.

Було встановлено, що асинхронне завантаження, розділення коду, мінімізація та оптимізація ресурсів є ключовими для досягнення оптимальних результатів [3].

Також було зазначено значення регулярного моніторингу та профілювання веб-додатків для ідентифікації та усунення потенційних проблем з продуктивністю.

Це дозволяє не тільки підтримувати високий рівень продуктивності, але й забезпечує неперервне вдосконалення веб-сайтів.

Дослідження, таким чином, відіграє критичну роль у розробці веб-застосунків, де швидкість завантаження і якість взаємодії користувача є вирішальними для загального успіху продукту в цифровому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. CDN (content delivery network) TechTarget 2018. Kinza Yasar (2024, February 16). https://www.techtarget.com/searchnetworking/definition/CDN-content-delivery-network.
2. A Beginner’s Guide to Progressive Web Apps. (2024, March 22). https://wpwebinfotech.com/blog/progressive-web-apps/
3. Static Sige Generation. (2024, March 15). https://nextjs.org/docs/pages/building-your-application/rendering/static-site-generation/

Анатолій ВІШОВАН, здобувач вищої освіти
e-mail: vishovan.anatolii@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Ужгород

МЕТОД КРАМЕРА ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ СИСТЕМ ЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ З ТРЬОМА ЗМІННИМИ

Ключові слова: *рівняння, система, розв'язок, метод, детермінант.*

Вступ. В дослідженні методів розв'язання систем лінійних рівнянь, метод Крамера виокремлюється як потужний і ефективний інструмент, особливо коли маємо справу з системами з двома або трьома змінними. Цей метод, запропонований Габріелем Крамером в XVIII столітті, глибоко проникає в суть розв'язання систем рівнянь шляхом використання визначників матриць.

Необхідно відзначити, що метод Крамера відрізняється своєю елегантністю та простотою в застосуванні, проте водночас має свої обмеження, які важливо враховувати під час його застосування [4].

Системи лінійних рівнянь з трьома змінними є основою багатьох математичних моделей та інженерних задач. Розв'язання таких систем є ключовим етапом у вирішенні широкого спектру завдань у різних галузях, включаючи фізику, економіку, інженерію та інші. У зв'язку з цим, ефективні методи розв'язання систем лінійних рівнянь мають велике значення для розвитку науки та технологій.

Мета. Мета дослідження полягає у вивченні та оцінці ефективності методу Крамера у вирішенні систем лінійних рівнянь з трьома змінними. Дослідження спрямоване на визначення області застосування цього методу, виявлення його переваг та обмежень порівняно з іншими методами розв'язання систем рівнянь. Основні завдання включають ретельний аналіз теоретичних засад методу Крамера, проведення числових експериментів для порівняння точності та швидкодії рішення з іншими методами, а також виявлення ситуацій, коли метод Крамера може бути найбільш ефективним. Це дослідження має на меті розширити розуміння та використання методу Крамера в практичних задачах лінійної алгебри.

Для початку познайомимося з поняттям детермінанта (визначника). Визначник або детермінант — це функція від квадратної матриці, яка набуває скалярних

значень. Він характеризує багато властивостей матриці та лінійного відображення, визначеного цією матрицею. Позначають його як : $|A|$, $detA$ або Δ [3].

Тобто для системи рівнянь з трьома змінними детермінант буде мати такий вигляд:

$$\Delta = \begin{vmatrix} a^{11} & a^{12} & a^{13} \\ a^{21} & a^{22} & a^{23} \\ a^{31} & a^{32} & a^{33} \end{vmatrix}$$

А найлегший спосіб обчислити його — за правилом трикутника.

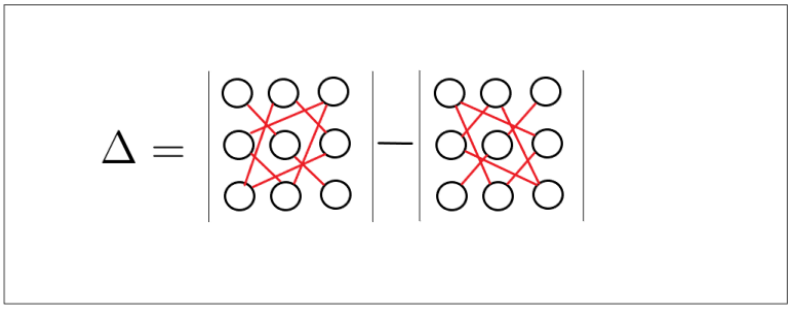

Рис.1.

Метод Крамера (правило Крамера) — спосіб розв’язання квадратних систем лінійних алгебраїчних рівнянь із ненульовим визначником основної матриці (при цьому для таких рівнянь існує єдиний розв’язок) [1].

Нехай маємо систему рівнянь з двома змінними:

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 = b_2 \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 = b_3 \end{cases}$$

Випишемо матрицю A з нашої системи та вектор вільних членів B.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}, B = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ b_3 \end{pmatrix}$$

Обчислимо головний детермінант матриці коефіцієнтів A. Він обчислюється за формулою: $\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}$

Також обчислимо допоміжні детермінанти.

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} b_1 & a_{12} & a_{13} \\ b_2 & a_{22} & a_{23} \\ b_3 & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}; \Delta_2 = \begin{vmatrix} a_{11} & b_1 & a_{13} \\ a_{21} & b_2 & a_{23} \\ a_{31} & b_3 & a_{33} \end{vmatrix}; \Delta_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & b_1 \\ a_{21} & a_{22} & b_2 \\ a_{31} & a_{32} & b_3 \end{vmatrix}$$

Після вищенаведених обчислень у нас можливі три випадки:

1. Якщо $\Delta \neq 0$, тоді система має єдиний розв'язок.

$$x_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta}, x_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta}, x_3 = \frac{\Delta_3}{\Delta}$$

2. Якщо $\Delta = 0$ і $\Delta_1 \neq 0$ $\Delta_2 \neq 0$ або $\Delta_3 \neq 0$ тоді наша система є несумісною, тобто немає розв'язків.
3. Якщо $\Delta = \Delta_1 = \Delta_2 = \Delta_3 = 0$, тоді система зводиться до одного рівняння і є невизначеною, тобто має безліч розв'язків [2].

Результати. Результати дослідження надають глибше розуміння методу Крамера, його принципів та областей застосування. Порівняльний аналіз із іншими методами допоможе виявити переваги та обмеження методу Крамера. Рекомендації щодо оптимального використання сприятимуть ефективному застосуванню в різних галузях, включаючи фізику, економіку, техніку та інші. Таким чином, дослідження внесе важливий вклад у розвиток лінійної алгебри та її застосування в різних сферах науки та технологій.

Завдання 1. Кондитерська фабрика виробляє продукцію трьох видів: торти, тістечка та рулети. Для виробництва використовується сировина трьох типів: борошно 1 кг, молоко 1 л., цукор 1 кг. Норми витрати кожного з них на одну продукцію та обсяг витрати сировини на один день задані таблицею:

Таблиця 1.

Вид сировини	Норми витрати на одну продукцію			Витрати сировини за один день
	Торти	Тістечка	Рулети	
Мука (1 кг)	1,6	0,3	0,8	261
Молоко (1 кг)	2,7	0,2	0,6	232
Цукор (1 кг)	0,6	0,1	0,4	88

Знайти щоденний обсяг випуску кожного виду продукції.

Розв’язання.

Нехай щодня фабрика випускає x_1 тортів, x_2 тістечок x_3 та рулетів. Тоді відповідно до витрати сировини кожного виду маємо систему:

$$\begin{cases} 1{,}6x_1 + 0{,}3x_2 - x_3 = 261 \\ 2{,}7x_1 + 0{,}2x_2 + 0{,}6x_3 = 232 \\ 0{,}6x_1 + 0{,}1x_2 + 0{,}4x_3 = 88 \end{cases}$$

Випишемо головну матрицю A цієї системи: $A = \begin{pmatrix} 1{,}6 & 0{,}3 & 0{,}8 \\ 2{,}7 & 0{,}2 & 0{,}6 \\ 0{,}6 & 0{,}1 & 0{,}4 \end{pmatrix}$

Тепер обчислимо її визначник:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1{,}6 & 0{,}3 & 0{,}8 \\ 2{,}7 & 0{,}2 & 0{,}6 \\ 0{,}6 & 0{,}1 & 0{,}4 \end{vmatrix} =$$

$$= 1{,}6 \cdot 0{,}2 \cdot 0{,}4 + 0{,}3 \cdot 0{,}6 \cdot 0{,}6 + 0{,}8 \cdot 2{,}7 \cdot 0{,}1$$

$$- (0{,}6 \cdot 0{,}2 \cdot 0{,}8 + 0{,}1 \cdot 0{,}6 \cdot 1{,}6 + 0{,}4 \cdot 2{,}7 \cdot 0{,}3)$$

$$= 0{,}128 + 0{,}108 + 0{,}216 - (0{,}096 + 0{,}096 + 0{,}324) = -0{,}064.$$

$\Delta \neq 0$ отже система має єдиний розв’язок який знаходимо за формулами Крамера.

Далі обчислюємо Δ_1, Δ_2 та Δ_3:

$$\Delta_1 = \begin{vmatrix} 261 & 0{,}3 & 0{,}8 \\ 232 & 0{,}2 & 0{,}6 \\ 88 & 0{,}1 & 0{,}4 \end{vmatrix} =$$

$$= 215 \cdot 0{,}2 \cdot 0{,}4 + 0{,}3 \cdot 0{,}6 \cdot 88 + 0{,}8 \cdot 232 \cdot 0{,}1$$

$$- (88 \cdot 0{,}2 \cdot 0{,}8 + 0{,}1 \cdot 0{,}6 \cdot 216 + 0{,}4 \cdot 232 \cdot 0{,}3) =$$

$$= 17{,}28 + 15{,}84 + 18{,}56 - (14{,}08 + 1296 + 27{,}84) = -3{,}2.$$

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} 1{,}6 & 261 & 0{,}8 \\ 2{,}7 & 232 & 0{,}6 \\ 0{,}6 & 88 & 0{,}4 \end{vmatrix} =$$

$$= 1{,}6 \cdot 232 \cdot 0{,}4 + 216 \cdot 0{,}6 \cdot 0{,}6 + 0{,}82{,}7 \cdot 88$$

$$- (0{,}6 \cdot 232 \cdot 0{,}8 + 88 \cdot 0{,}6 \cdot 1{,}6 + 0{,}4 \cdot 2{,}7 \cdot 216) =$$

$$= 148{,}48 + 77{,}76 + 190{,}08 - (111{,}36 + 84{,}48 + 233{,}28) = -12{,}8$$

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} 2 & 1 & 6 \\ 1 & -1 & 8 \\ -1 & 2 & 4 \end{vmatrix} =$$

$$= 1{,}6 \cdot 0{,}2 \cdot 88 + 0{,}3 \cdot 232 \cdot 0{,}6 + 216 \cdot 2{,}7 \cdot 0{,}1 - (0{,}6 \cdot 0{,}2 \cdot 216 + 0{,}1 \cdot$$

$$\cdot 232 \cdot 1{,}6 + 88 \cdot 2{,}7 \cdot 0{,}3)$$

$$= 28{,}2 + 41{,}76 + 58{,}32 - (25{,}92 + 37{,}12 + 71{,}38) = -6{,}08$$

Тоді:

$$x_1 = \frac{\Delta_1}{\Delta} = \frac{-3{,}2}{-0{,}064} = 50;\ x_2 = \frac{\Delta_2}{\Delta} = \frac{-44}{-0{,}064} = 200;\ x_3 = \frac{\Delta_3}{\Delta} = \frac{-6{,}08}{-0{,}064} = 95$$

Відповідь: кожного дня фабрика виробляє 50 тортів, 200 пиріжків та 95 рулетів.

Висновки. Метод Крамера є прямим методом розв'язання систем лінійних рівнянь за допомогою детермінантів матриці коефіцієнтів. Цей метод простий у реалізації та дозволяє знаходити значення невідомих безпосередньо через детермінанти. Однак він ефективний лише для систем рівнянь з однаковою кількістю рівнянь та невідомих і при умові, що матриця коефіцієнтів є невиродженою.

Для великих систем рівнянь метод Крамера може бути неефективним через обчислювальну складність обчислення детермінантів. Також метод Крамера працює лише для лінійних систем рівнянь. Він не може бути застосований до нелінійних систем. Правило не працює, якщо матриця коефіцієнтів є виродженою, тобто має нульовий детермінант. Це означає, що система рівнянь має багато розв'язків або не має розв'язків. Метод може бути чутливим до помилок у обчисленнях через величезний дробовий коефіцієнт детермінанта. Навіть невеликі похибки при обчисленні детермінантів можуть призвести до значних помилок у результатах.

Перспективи подальших досліджень. Розширенням досліджень у галузі методу Крамера та систем лінійних рівнянь може стати подальший розвиток методів розв'язання для великих систем рівнянь, а також їхнє застосування у нелінійних системах. Додатковою перспективою є дослідження чисельних методів для розв'язання систем рівнянь та вивчення практичних застосувань методу Крамера. Ці напрямки досліджень можуть значно розширити наші знання і допомогти вдосконалити метод Крамера для широкого спектру завдань у науці та техніці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. YukhymCommunity: Метод Крамера для СЛАР. Взято 25.04.2024 з https://yukhym.com/uk/sistemi-linijnikh-rivnyan/sistemi-linijnikh-rivnyan-metod-kramera.html.
2. Шапочка, І. В. (2012). *Курс лекцій з алгебри.* Ужгород: Видавництво ДВНЗ "УжНУ".
3. Презентація: "Визначники. Метод Крамера". Взято 27.04.2024 з https://vseosvita.ua/library/prezantacia-viznacniki-metod-kramera-412019.html
4. Булдигін, В. В., Гайдей, В. О., Диховичний, О. О., Коновалова, Н. Р., & Федорова, Л. Б.; за ред. проф. Булдигіна В. В. (2011). *Лінійна алгебра та аналітична геометрія: Навч. посібник*. К. : ТВіМС.

Анатолій ВІШОВАН, здобувач вищої освіти
e-mail: vishovan.anatolii@student.uzhnu.edu.ua
Тетяна АФАНАСЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: afanasenko.tatiana@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ СИСТЕМ ЛІНІЙНИХ РІВНЯНЬ З ДВОМА ЗМІННИМИ

Ключові слова: *рівняння, змінні, розв'язок, метод, графік.*

Вступ. Графічний метод є одним із найпростіших та інтуїтивно зрозумілих способів розв'язання систем лінійних рівнянь з двома змінними. Цей метод базується на використанні геометричного підходу до аналізу системи рівнянь, де кожне рівняння представляє собою геометричну лінію у двовимірному просторі. Використовуючи цей метод, ми можемо візуально визначити точку перетину цих ліній, що відповідає розв'язку системи. Графічний підхід до розв'язання систем лінійних рівнянь надає можливість швидко та ефективно знаходити розв'язки, особливо коли кількість невідомих та рівнянь досить невелика. У даному науковому дослідженні ми детально розглянемо та проаналізуємо методику застосування графічного підходу до вирішення систем лінійних рівнянь з двома змінними, а також дослідимо його переваги та обмеження.

Мета. Метою даного дослідження є аналіз графічного методу для розв'язання систем лінійних рівнянь з двома змінними. У рамках цього дослідження планується розглянути основні принципи та методи графічного підходу, проаналізувати процес побудови графіків лінійних рівнянь у двовимірному просторі та визначити їхні точки перетину. Також метою є оцінка ефективності цього методу порівняно з аналітичними методами, виявлення областей застосування та визначення можливих обмежень у практичному використанні. Це дослідження допоможе глибше розібратися у властивостях графічного методу та визначити його місце та значення у вирішенні систем лінійних рівнянь з двома змінними.

Графічний метод розв’язання систем лінійних рівнянь є одним з найстаріших методів, який виник у ранніх етапах розвитку математики. Наочність та інтуїтивність цього методу робили його популярним у практиці і передовій математики. Хоча точна дата виникнення графічного методу невідома, відомо, що він використовувався в давньому Єгипті та Греції. Наприклад, в античних дослідженнях Евкліда можна знайти використання геометричних методів для розв’язання рівнянь [1].

Протягом історії математики, з розвитком алгебри та геометрії, графічний метод став досить популярним. Особливо він став широко використовуватися в XIX столітті, коли математики активно застосовували геометричні інтуїтивні методи для дослідження систем лінійних рівнянь. Графічний метод розв’язування систем лінійних рівнянь з двома змінними полягає у визначенні точки перетину графіків цих рівнянь на координатній площині. Якщо система має розв’язок, то ця точка буде єдиним розв’язком системи [2].

Основні кроки графічного методу:

1. Побудова графіків рівнянь: Для кожного рівняння системи будуємо відповідний графік на координатній площині. Це можна зробити, визначивши дві точки для кожного рівняння і з’єднавши їх лінією.
2. Знаходження точки перетину: Точка перетину графіків рівнянь системи на координатній площині визначається як розв’язок системи лінійних рівнянь.
3. Перевірка розв’язку: Якщо точка перетину існує і єдине, перевіряємо, чи задовільняють координати цієї точки обидва рівняння системи. Якщо так, то ця точка є розв’язком системи. Якщо ні, то система, ймовірно, не має розв’язку.
4. Інтерпретація результату: Якщо точка перетину існує і задовільняє обидва рівняння системи, то ця точка є розв’язком системи. Якщо точка перетину не існує, то система може бути нерозв’язною або мати нескінченну кількість розв’язків [3].

Результати. Результати дослідження підтвердили ефективність графічного методу розв’язування систем лінійних рівнянь. Використання графічного підходу дозволяє візуалізувати математичні концепції, що полегшує розуміння та аналіз системи рівнянь. Зокрема, побудова графіків лінійних функцій дозволяє швидко визначити їхні взаємні перетини, які відповідають розв’язкам системи. Використання

сучасного програмного забезпечення, такого як Geogebra, допомагає в реалізації цього методу, забезпечуючи зручний інтерфейс та можливості аналізу динаміки системи. Отже, графічний метод є актуальним та перспективним інструментом для розв'язання лінійних систем рівнянь, особливо в контексті розвитку сучасних комп'ютерних технологій.

Завдання 1. Графічним методом розв'язати систему лінійних рівнянь з двома змінними

$$\begin{cases} 6x - 2y = -2x + 4 \\ y = 2x + 2 \end{cases}$$

Для початку спростимо рівняння нашої системи. Отримаємо нову, спрощену систему:

$$\begin{cases} 8x - 2y = 4 \\ y = 2x + 2 \end{cases} \rightarrow \begin{cases} -2y = 4 - 8x \\ y = 2x + 2 \end{cases}$$

Поділимо перше рівняння на (-2) , й отимаємо систему рівнянь в кожному з яких буде виражена наша функція y. Отримаємо систему:

$$\begin{cases} y = 4x - 2 \\ y = 2x + 2 \end{cases}$$

Для того, щоб побудувати пряму, нам достатньо знайти хоча б дві точки, які задовільнятимуть наше рівняння та провести через них пряму. Пропоную для кожного рівняння прямої знайти точки перетину з осями x та y. Побудуємо першу пряму $y = 4x - 2$. Знайдемо точку перетину з віссю x, тобто прирівняємо y до нуля. $y = 0$ звідси $4x - 2 = 0$. З цього простого рівняння отримаємо, що $x = 0,5$. Тепер знайдемо точку перетину з віссю y, тобто прирівняємо до нуля x. $x = 0$ звідси $y = -2$. Розставимо знайдені точки $(0,5;\ 0)$ та $(0;\ -2)$ на координатній площині, та проведемо через них пряму.

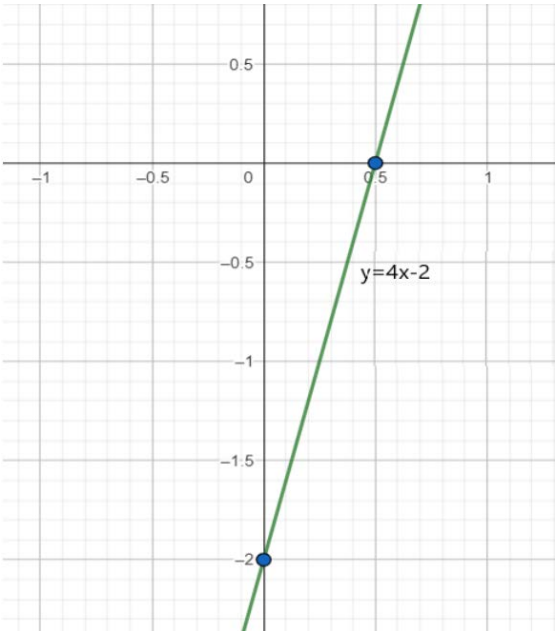

Рис. 1.

Тепер побудуємо другу пряму $y = 2x + 2$ Виконавши той самий алгоритм знаходження потрібних точок, що і для першої прямої ми отримаємо дві точки $(-1;\ 0)$ та $(0;\ 2)$. Позначимо ці точки на тій самій координатній площині на якій лежить наша перша пряма. Отримаємо:

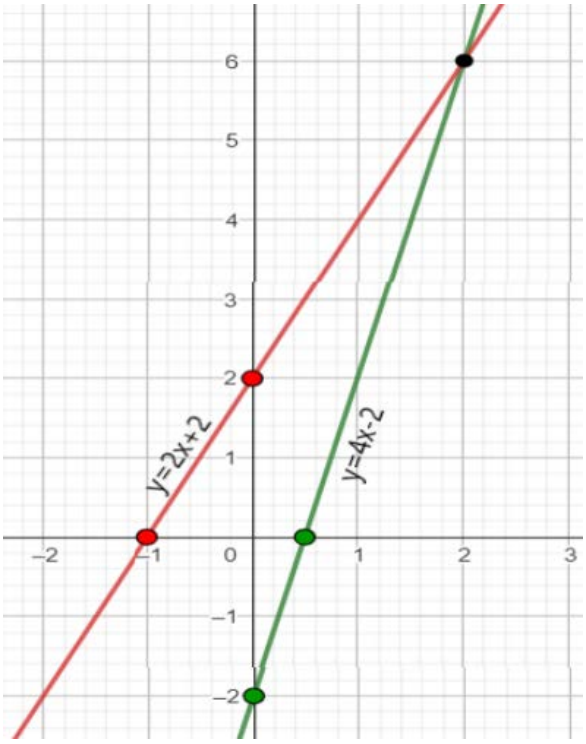

Рис. 2.

Звідси легко визначити точку перетину наших двох прямих, це точка (2; 6).

Висновки. Графічний метод розв'язання систем лінійних рівнянь є простим та ефективним способом, особливо коли маємо невелику кількість рівнянь і невідомих. Його застосування дозволяє швидко знайти розв'язки та зрозуміло візуалізувати результати. Такий метод залишається актуальним в сучасній освіті, особливо з використанням комп'ютерних програм для графічного моделювання, що полегшує процес аналізу та розв'язання математичних завдань.

Графічний метод для розв'язання систем лінійних рівнянь є ефективний; проте, слід врахувати, що під час застосування цього методу, якщо побудову графіку виконувати в зошиті за допомогою лінійки й олівця, то можна помилитися і не зовсім точно знайти точку перетину при побудові.

Перспективи подальших досліджень. Можливі напрями подальших досліджень включають розробку комп'ютерних програм для автоматизованого розв'язання систем лінійних рівнянь графічним методом, вивчення ефективності його застосування у різних галузях науки та техніки, а також аналіз альтернативних графічних підходів та їх вплив на точність і швидкість розв'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платформа "Мій клас": Системи лінійних рівнянь. Взято 28.04.2024 з https:// www.miyklas.com.ua/p/algebra/7-klas/sistemi-dvokh-liniinikh-rivnian-z-dvoma-zminnimi -13550/osnovni-poniattia-13551/re-2715b405-edf2-41f6-9226-fcb57b50cf64
2. Платформа "На урок" для вчителів: Системи лінійних рівнянь. Взято 27.04.2024 з https://naurok.com.ua/prezentaciya-tema-rozv-yazannya-sistem-liniynih-rivnyan-z-dvoma-zminnimi-grafichnim-sposobom-264269.html
3. Мерзляк, А. Г., Полонинський, В. Б., & Якір, М. С. (2015). *Алгебра*: *підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів*. Х.: Гімназія.

Сергій ВРОНСЬКИЙ, аспірант кафедри системного аналізу і теорії оптимізації
e-mail: s.vronsky@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-9960-6437
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА ОЦІНКИ РІВНЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Ключові слова: *освіта, автоматизована система, здобувачі вищої освіти, тестові завдання, результати тестування, ймовірність вгадування, статистичний підхід.*

Вступ. Автоматизована система оцінки рівня знань є невід'ємною складовою сучасної системи вищої освіти. Як і в кожній системі в ній є свої переваги та недоліки, що в цілому формують можливе її застосування у майбутньому. Автоматизована система оцінки рівня знань, з одного боку дозволяє спростити оцінювання отриманих результатів тестування, з іншого – усуває суб'єктивну оцінку творчих завдань у гуманітарних науках, також покроковий хід думки абітурієнта при вирішенні певних задач у точних та природничих науках В такому разі може виникнути конфлікт інтересів між представниками класичної школи, які вважають, що важливий безпосередній контакт між абітурієнтом та комісією, та між представниками новітнього технологічного підходу щодо перевірки знань.

Мета роботи: виявити переваги та недоліки автоматизованої системи оцінки рівня знань та рівень її ефективності з точки зору математичної статистики.

Важливим аспектом в системі оцінювання якості знань є сам процес формування тестових завдань. На це впливає:

- структура завдання;
- рівень складності;
- покрокова побудова завдань.

Одним з головних принципів побудови тестових завдань є простота формулювання його умови, що дозволить здобувачеві вищої освіти адекватно його сприйняти та прийняти правильне рішення щодо його вирішення.

Окрім покрокової системи оцінки рівня знань може використовуватися також дискретна, коли абітурієнт демонструє абсолютно різні показники успішності, незалежно від того, які завдання пропонує система в залежності від попередніх відповідей.

За умов використання поточної системи зовнішнього незалежного оцінювання можливо оцінити її ефективність виключно з точки зору теорії ймовірностей [2]:

Оскільки в більшості випадків кількість правильних варіантів відповідей становить 25% (кількість пропонованих варіантів дорівнює 4), то в першому блоці, що пропонується для вирішення здобувачеві вищої освіти, ймовірність вгадування дорівнюватиме [1]:

$$N = 0{,}25^k, \text{ де}$$

N – ймовірність події, що всі правильні варіанти відповідей будуть послідовно відгадані;

k – кількість тестів з чотирма варіантами відповідей у блоці завдань.

Таким чином, графічне представлення даної моделі вигляду є (рис. 1):

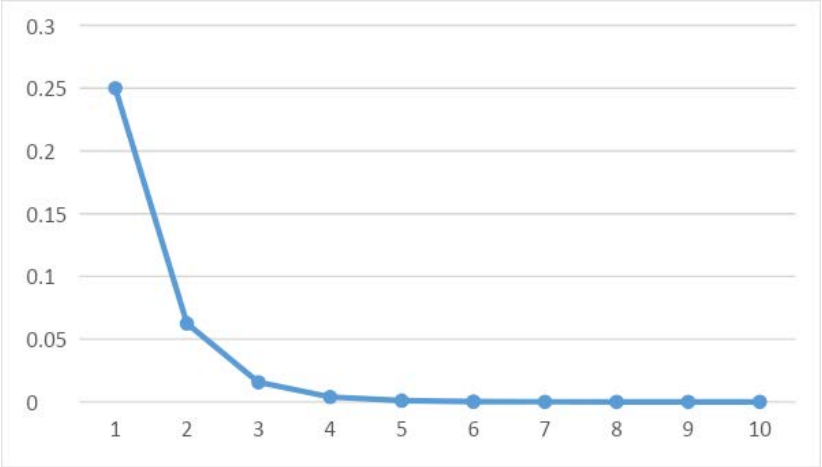

Рис. 1. Ймовірність вгадування правильної відповіді у блоці з 4-ма варіантами правильної відповіді

Враховуючи, що ймовірність вгадування певну кількість разів підряд прямує до 0, то можна стверджувати, що такий варіант перевірки знань є ефективним, оскільки дозволяє оцінити саме рівень знань, а не інтуїцію здобувачів вищої освіти.

Наступний блок у системі оцінювання знань є тестові завдання на співставлення кількох відповідей із запитаннями, що задаються. Зазвичай на 4 питання у тесті

пропонують 5 варіантів відповіді, оскільки відомо наперед, що одна з них є неправильною.

У результаті ймовірність вгадування правильної відповіді почергово становитиме:

1-ша спроба – 0,2 або 20%;

2-га спроба – 0,25, або 25%;

3-тя спроба – 0,333, або 33,3%;

4-та спроба – 0,5, або 50%.

В кінцевому результаті навіть для одного тесту на співставлення питань і відповідей отримаємо кінцеве значення ймовірності вгадування правильних пар:

$$L = 0,2 * 0,25 * 0,33 * 0,5 = 0.00825,$$

що є еквівалентним значенню вгадування 0,825%, що дозволяє стверджувати про низьку ймовірність вгадування правильних пар при вирішенні чергового завдання.

Якщо врахувати кількість тестів, що працюють за принципом пар «завдання – відповідь», то ймовірність вгадування при послідовному вирішенні завдань складатиме:

$$L = 0,00825^n,$$

де L – імовірність послідовних правильних відповідей методом вгадування; n – кількість завдань.

Графічне представлення демонструє, як і у попередньому випадку ймовірність, що наближається до 0 (рис. 2), що свідчить про ефективність такої системи оцінювання рівня знань здобувачів вищої освіти.

За умови використання виключно стандартного екзаменаційного порядку, кількість неправильно врахованих як правильні, неправильні відповіді, залежать від екзаменатора.

У свою чергу недоліком тестової системи є залежність від програмного забезпечення, його ефективності та функціональної здатності обробляти отримані результати.

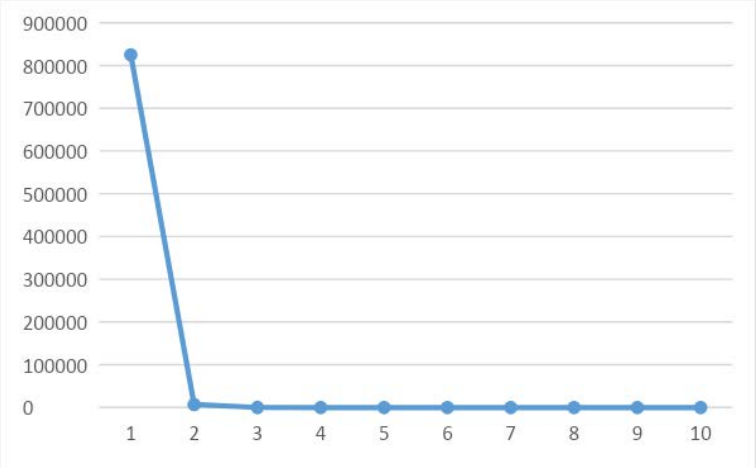

Рис. 2. Ймовірність вгадування правильних відповідей у завданнях «пари»

Таким чином, ймовірність правильної відповіді при умові вгадування прямує до 0, що свідчить про ефективність діяльності системи. Набір тестів, що обумовлюють перевірку рівня знань абітурієнтів, є достатнім для обраного вищого навчального закладу.

Незважаючи на те, що існує можливість виникнення ймовірної комбінації з правильних та неправильних відповідей, імовірність, що послідовність буде правильною, також прямує до 0.

Для формування тестового завдання необхідно враховувати певну кількість факторів:

- адекватне формулювання умови завдання;
- підбір варіантів відповідей, що дозволяють виявити вгадування;
- оцінювання загальної системи блоків завдання.
- Тест, що має адекватно відображати знання абітурієнта, повинен задовольняти наступним вимогам:
- ступінь складності завдань повинен підвищуватися, проте не стрибкоподібно;
- завдання мають поєднувати у собі теми за матеріалами шкільної програми у приблизно рівних пропорціях;
- рівень складності вирішення завдання має залежати від блоку, в якому це завдання подається для розв’язку.

При моделюванні блоків завдань можливо застосувати підхід, при якому кілька варіантів відповідей є вірогідними, а один з них – неправильний a priori. Таким чином,

за умови, якщо кількість варіантів відповіді у першому тестовому блоці складала 0,25, або 25%, то при введенні додаткового питання складатиме 0,2, або 20%. Ймовірність вгадування при збільшенні кількості варіантів зображена на графіку (рис. 3):

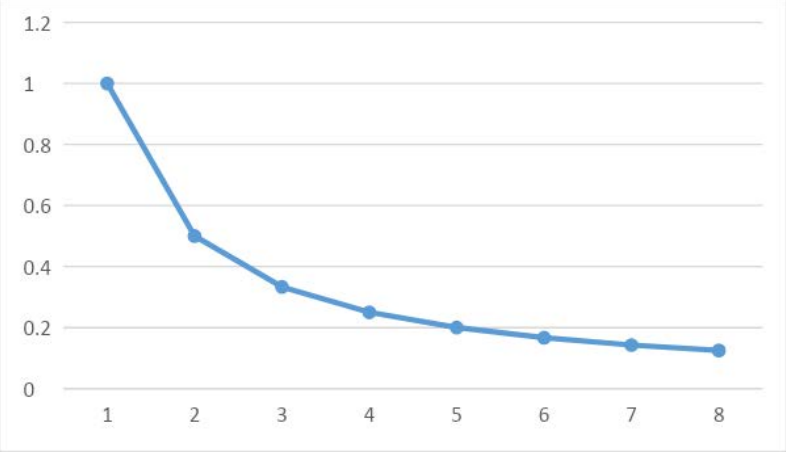

Рис. 3. Імовірність вгадування правильної відповіді залежно від кількості пропонованих відповідей

Таким чином, вірогідність вгадування правильної відповіді наближається до 0, що може підтвердити рівень знань здобувачів вищої освіти.

Результати роботи. Згідно з проведеними розрахунками, вірогідність перевірки правильності знань абітурієнта цілком виправдовує автоматизовану систему оцінювання, оскільки тільки точні знання допомагають вирішити систематизований тест якісно.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому можливим є розширення блокових форм тестувальних груп за допомогою використання новітніх алгоритмів оцінювання якості знань разом з тими, що вже використовуються.

Висновки. Автоматизована тестова система є доцільною для використання в умовах економії часу та ресурсів для перевірки завдань, а також для усунення суб'єктивного фактору при оцінці рівня знань здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнєденко, Б. В. (2010). Нарис з історії теорії ймовірностей. *Курс теорії ймовірностей.* К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 464 с.
2. Карташов, М. В. (2007). *Імовірність, процеси, статистика.* Київ: ВПЦ Київський університет. 504 с.

Мирослава ГЛЕБЕНА, канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: myroslava.hlebena@uzhnu.edu.ua
Марія ЛОМАГА, старший викладач
e-mail: mariia.lomaha@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

СИМУЛЯЦІЇ ДО УРОКІВ ІНФОРМАТИКИ ЯК СПОСІБ НАБУТТЯ ПРАКТИЧНОГО ДОСВІДУ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ

Ключові слова: *інформатика, підготовка до уроку, симуляція, імітування, методика викладання інформатики.*

Одним із свідчень якісної підготовки майбутніх педагогів до викладання ними фахового предмету в школі, зокрема інформатики, є вміння раціонально поєднувати набуті теоретичні знання з практичними навичками, адаптуватись та швидко знаходити прийнятні рішення із нестандартних шкільних ситуацій.

Для студентів, які навчаються за спеціальністю 014 Середня освіта, питання професійного зростання набувають великого значення, адже професія педагога вимагає постійного навчання, вдосконалення своїх навичок, умінь, а також невпинну роботу над своїми професійними та особистісними якостями.

Чим більший багаж практичного досвіду у студентів спеціальності 014 Середня освіта буде сформовано при вивченні дисципліни «Методика викладання інформатики», тим впевненіше почуватимуться у професійній сфері.

Загалом кількість годин педагогічної практики з інформатики, передбаченої проєктом стандарту вищої освіти зі спеціальності 014 «Середня освіта» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, є недостатньою для набуття студентами широкого досвіду роботи з учнями.

Як один із варіантів, що сприяють подоланню цієї проблеми є використання на лабораторних заняттях з методики викладання інформатики технології ситуативного моделювання. Моделювання реальних ситуацій дозволяє студентам розширити відповідні компетенції, інтегрувати теоретичні знання та власний практичний досвід,

активізувати когнітивну активність, підвищити рівень зацікавленості та вмотивованості.

Симуляції та імітування хоча і є моделями реальності, проте відображають спрощені процеси, що можуть відбуватись в дійсності. Студенти, проживаючи симуляцію, мають змогу в безпечних умовах тренувати власну поведінку з використанням вмінь та навичок аналізу явищ, вчитись адекватно оцінювати ситуацію.

Для закріплення результату обов'язковим є обговорення проблемних ситуацій та можливих шляхів їх подолання, акцентування уваги на неприйнятних ситуаціях.

Застосування технології ситуативного моделювання є засобом збагачення студентами практичного досвіду викладання предмету інформатики, що підтверджується опитуванням здобувачів освітнього процесу.

Симуляції та імітування в освітньому процесі сприяють професійному розвитку студентів як компетентних фахівців. Спостерігається також позитивна динаміка щодо прагнення самореалізації, фокусуванні на здобутті знань та навичок, які сприятимуть ґрунтовному опануванню професії вчителя.

Перспективою подальшого вивчення є розробка та вдосконалення спеціальної методики, за допомогою якої можна своєчасно з'ясувати проблеми майбутніх вчителів інформатики та усунути їх через впровадження до освітнього процесу ефективних технологій навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзябенко, О., Морзе, Н., Василенко, С., Варченко-Троценко, Л., Вембер, В., Бойко, М., Воротникова, І., & Смірнова-Трибульська, Є. (2020). *Інноваційні педагогічні методики в цифрову епоху.* К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 261 с.

Артем ГНЕНИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: www.artem856@gmail.com
Іванна САЛАНДА, канд. техн. наук, доцент
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, Україна

ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ НАВЧАННЯ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА НЕЙРОМЕРЕЖЕВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТУ

Ключові слова: *штучний інтелект (ШІ), нейромережеві технології, освіта, оптимізація освітнього процесу, інтелектуальні системи навчання (ІСН), персоналізація навчання, автоматизація.*

Вступ. Світ стрімко змінюється під впливом інноваційних технологій, і галузь освіти не є винятком. Застосування штучного інтелекту та нейромережевих технологій у навчальному процесі є однією з найбільш перспективних тенденцій, яка може докорінно змінити підходи до здобуття знань. Ці новітні розробки мають величезний потенціал для підвищення ефективності освітнього процесу, індивідуалізації навчання та забезпечення більш глибокого засвоєння матеріалу.

У сучасному світі, де обсяг інформації зростає експоненціально, традиційні методи навчання вже не можуть повною мірою задовольнити потреби здобувачів освіти. Саме тому впровадження інтелектуальних систем, здатних аналізувати величезні масиви даних, адаптувати навчальні матеріали та забезпечувати персоналізований підхід до кожного учня, стає нагальною необхідністю. Технології штучного інтелекту відкривають нові можливості для оптимізації освітнього процесу, виявлення прогалин у знаннях та потенційних досягнень студентів.

Мета. Обґрунтувати перспективність та необхідність впровадження штучного інтелекту (ШІ) та нейромережевих технологій у сферу освіти для підвищення її якості та ефективності.

Результати. З огляду на перспективні тенденції в галузі освіти, впровадження штучного інтелекту (ШІ) та нейромережевих технологій у навчальний процес постає

як один із найбільш прогресивних ідей. Ці новітні розробки мають потенціал для позитивного впливу на всі складові освітнього процесу, підвищення якості здобуття знань та забезпечення більш ефективного їх засвоєння.

Наразі, підвищення якості освіти відбувається завдяки впровадженню інноваційних навчальних інструментів, до яких належать і системи ШІ. Їх застосування має низку переваг, серед яких [1]: оптимізація освітнього процесу, можливість адаптивного та індивідуалізованого навчання, визначення потенційних досягнень учнів, автоматизована перевірка завдань. Ключовою перевагою нейромережевих технологій є: оптимізація освітнього процесу шляхом аналізу про учнів, створення оптимальних навчальних матеріалів, автоматизації процесів, забезпечення ефективного дистанційного та індивідуалізованого навчання. Автоматизована оцінка знань та навичок студентів за допомогою ШІ гарантує: об’єктивність, економію часу та ресурсів, надійність оцінювання, зворотний зв’язок та прогнозування успішності.

Застосування технології штучного інтелекту має численні переваги [1]:

1. Оптимізація освітнього процесу завдяки створенню викладачами навчальних матеріалів, максимально пристосованих до індивідуальних потреб кожного учня.
2. Адаптивне навчання через розробку навчальних програм, що динамічно підлаштовуються під конкретний рівень знань окремих учнів чи класів.
3. Індивідуалізоване навчання, що підвищує його результативність та ефективність для кожного здобувача освіти.
4. Визначення потенційних досягнень студентів та виявлення прогалин у знаннях для посиленої уваги.
5. Автоматизована перевірка завдань, що економить час та зменшує навантаження.

Ключовим аргументом на користь використання нейромереж в освіті є оптимізація освітнього процесу через аналіз масивів даних про учнів для оцінки їхньої активності та прогресу [2]. Це дозволяє виявити тих, хто потребує додаткової допомоги чи не може навчатися самостійно. На основі цієї структури працюють персоналізовані інтелектуальні системи навчання, які використовують технології

штучного інтелекту. Ці структури базуються на аналізі даних, та глибокому навчанні ШІ, які дозволяють реалізовувати індивідуальні плани навчального процесу з урахуванням особливостей і потреб кожного учня. Основною метою інтелектуальних систем навчання (ІСН) є підвищення ефективності засвоєння знань шляхом надання покрокових персоналізованих уроків, адаптованих до рівня обізнаності студента у відповідній галузі. Система визначає оптимальну траєкторію вивчення матеріалу, реагуючи на труднощі чи успіхи окремих учнів за допомогою алгоритмів відстеження знань і машинного навчання. Водночас, здійснюється автоматичне коригування рівня складності, надаються підказки та рекомендації. Крім того, інтелектуальні системи навчання здатні відстежувати емоційний стан учня, зокрема шляхом аналізу погляду, для оцінки рівня уваги та залученості в навчальний процес.

Так персоналізація навчання успішно реалізована в таких системах, як Thinkster[3], де користувачі проходять тестування, після чого штучний інтелект генерує орієнтовний план навчання. Одною з переваг інтелектуальних систем навчання є можливість забезпечити миттєвий зворотний зв’язок, включаючи негайний відгук на виконані завдання, рекомендації, підказки та оцінки. Цей аспект допомагає учням швидше зрозуміти матеріал, усвідомити власні помилки, покращити знання та навички, а також посилює бажання вчитися та активну участь у навчальному процесі. Технології штучного інтелекту забезпечують більш об’єктивну оцінку знань учнів завдяки використанню стандартизованих алгоритмів та критеріїв оцінювання. Для прикладу, такі системи можуть застосовувати методи машинного навчання для опрацювання текстових даних з метою оцінки рівня обізнаності студента щодо певної теми, а також перевіряти роботи на наявність запозичень чи плагіату.

Хоча використання штучного інтелекту в освіті має багато переваг, воно також супроводжується певними недоліками. Серед потенційних проблем можна виділити: зменшення безпосереднього спілкування між учасниками освітнього процесу; залежність від технологічної інфраструктури та програмного забезпечення; недостатню індивідуалізацію навчання, незважаючи на можливість адаптації; ризик зниження мотивації до навчання; відсутність специфічного контенту та практичних

завдань; питання конфіденційності та захисту персональних даних; необхідність адаптації до нових технологій, що може бути складним для викладачів та студентів.

Висновки. Незважаючи на певні виклики та недоліки, впровадження штучного інтелекту та нейромережевих технологій в освіту є перспективним напрямком, який може значно підвищити якість навчального процесу. Інтелектуальні системи навчання дозволяють забезпечити персоналізований підхід, адаптувати матеріали до індивідуальних потреб кожного учня, надавати миттєвий зворотний зв'язок та об'єктивно оцінювати знання. Водночас автоматизація певних процесів дозволяє економити час та ресурси викладачів. Для успішної інтеграції ШІ в освіту необхідно подолати технічні та організаційні бар'єри, забезпечити належну підготовку вчителів та учнів, а також збалансувати використання нових технологій з традиційними методами викладання для максимальної ефективності навчального процесу.

Перспективи подальших досліджень:

- Розробка та вдосконалення інтелектуальних систем навчання (ІСН) з урахуванням специфіки різних предметних галузей та рівнів освіти (початкова, середня, вища).
- Дослідження ефективності персоналізації навчання за допомогою ШІ для різних груп учнів (з особливими потребами, обдарованих тощо) та розробка відповідних методик.
- Аналіз впливу використання ШІ на мотивацію та залученість учнів до навчального процесу, а також пошук способів підвищення цих показників.

Конфлікт інтересів:

- Конфлікт між захистом конфіденційності учнів та потребою ШІ-систем у великих обсягах персональних даних для ефективного функціонування.
- Розбіжності між очікуваннями батьків щодо індивідуалізованого підходу, забезпеченого ШІ, та реальними можливостями цих технологій.
- Конфлікт між прагненням максимізувати ефективність навчання через персоналізацію за допомогою ШІ та необхідністю розвитку соціальних навичок учнів через живе спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лубкович, Н.З., & Дудун, Ю.Ю. (2023). Особливості використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі. Матеріали 63 XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій». 344-345.
2. McCarthy, J. et al. (2006). A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence, August 31, 1955. *AI Magazine*, 27(4), 12–14. https://doi.org/10.1609/aimag.v27i4.1904.
3. Thinkster-. (2024, April 26). https://thinkster.io/.

Євген ЗАВАЛЬНЮК, аспірант
e–mail: qq9272627@gmail.com ORCID: 0009-0005-1202-46531
Олександр РОМАНЮК, д-р техн. наук, професор
e–mail: rom8591@gmail.com ORCID: 0000-0002-2245-3364
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ FPS ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІГРОВИХ КАДРІВ

Анотація: *У роботі проаналізовано застосування характеристики FPS для аналізу продуктивності формування ігрових кадрів, забезпечення плавного переходу між кадрами.*

Ключові слова: *продуктивність, FPS, комп'ютерна гра, візуалізація, динамічна графічна система.*

Вступ. Сучасні динамічні системи формування тривимірних ігрових сцен повинні забезпечувати високопродуктивне формування кадрів із високореалістичним відтворенням візуальних особливостей об'єктів. Реалістичність формування ігрових сцен може бути визначена за допомогою суб'єктивних та об'єктивних метрик. Суб'єктивні метрики [1] (MOS – Mean Opinion Score, DMOS – Difference Mean Opinion Score) оцінювання якості сформованих сцен пов'язані із особливостями людського сприйняття та зазвичай базуються на оцінках експертів. Об'єктивні метрики [2] (MSE – Mean Squared Error, NMSE – Normalized Mean Square Error) оцінювання якості візуалізації застосовуються, коли можливе порівняння інтенсивностей кольорів, структурних патернів сформованого зображення із еталонним. Продуктивність [3, 4] графічної системи оцінюється через кількість виконаної роботи за одиницю часу. Характеристика FPS [3] (frames per second) визначає продуктивність графічного конвеєра в цілому та визначається кількістю кадрів у секунду, яку формує графічна система.

Мета роботи. Аналіз використання характеристики FPS для оцінювання продуктивності систем формування ігрових кадрів.

Аналіз використання FPS. Характеристика FPS визначає, скільки кадрів формується динамічною графічною системою за секунду. Великі значення FPS забезпечують більш плавний перехід між послідовними кадрами.

Стандартним значенням FPS для комп'ютерних ігор є 30 – 60 [5]. У порівнянні, користувач починає відчувати інтерактивну взаємодію із системою приблизно від 6 FPS [5], для демонстрації фільмів зазвичай використовуються 24 FPS, для моніторів віртуальної реальності, де важливою є мінімізація затримок взаємодії із середовищем, застосовуються 90 FPS [5]. Одним із найбільших зареєстрованих значень FPS на персональному комп'ютері було 20000 (2022 р.) [6], що було досягнуто шляхом використання двох графічних карт NVIDIA GeForce GTX 1080 Ti. Основною причиною великих значень FPS для комп'ютерних ігор порівняно з відео є інтерактивний характер [7, 8] ігор. Час формування одного кадру визначає час реакції на дію користувача (затримку введення) та, відповідно, впливає на результат комп'ютерної гри.

На оптимальне значення FPS впливають жанр [9] комп'ютерної гри та апаратні можливості комп'ютера. Ігри більш повільних жанрів, серед яких стратегії, можуть бути візуалізовані на основі порівняно невеликих значень FPS. Динамічні жанри, серед яких шутери та перегони, характеризуються підвищеними вимогами до FPS.

При значенні FPS, меншому за 20 [9], гра часто вважається непридатною для використання. Значення 20 – 30 FPS [9] є граничним для прийнятного сприйняття переходів між кадрами. Значення FPS 30 – 45 [9] вважається нормальним, 45–60 FPS [9] визначає гладкі переходи між кадрами для більшості користувачів, 60–90 FPS [9] – дуже гладкі переходи (цільове значення для багатьох гравців), 90 – 144 FPS [9] – надзвичайно гладкі переходи, 144 – 200 FPS [9] – найбільш гладкі переходи, 200 FPS [9] і більше – екстремально гладкі переходи (використовується окремими професійними гравцями). При 500 FPS [10] результат візуалізації починає сприйматись неприродньо.

Для високоякісної візуалізації динамічна система повинна забезпечувати достатньо високе та стабільне значення FPS. Якщо під час гри значення FPS суттєво змінюється, це призводить до ефектів відставання та суттєво відволікає увагу гравця [7]. Різка зміна FPS негативно впливає на зір людини, і призводить до швидкого

стомлення [11, 12]. Тому стабільне формування кадрів з частотою 30 FPS є більш доцільним, ніж флуктуюче формування кадрів із частотою 30 – 60 FPS.

У таблиці 1 надано інформацію про рекомендовані та мінімальні значення FPS [13] для візуалізації відомих комп'ютерних ігор.

Таблиця 1. Рекомендовані та мінімальні значення FPS [13] для візуалізації відомих ігор

Назва гри	Рік	Мінімальне значення FPS	Рекомендоване значення FPS
Brutal Fate	Запланований вихід	35	120
Back 4 Blood	2021	60	60
Call of Duty: Modern Warfare	2019	30	60
Deathloop	2021	30	60
DOOM Eternal	2020	60	60
Far Cry 6	2021	30	60
Hyper Scape	2020	60	60
MATCHO	2024	60	60
Metal: Hellsinger	2022	30	60
Necromunda: Hired Gun	2021	30	60
Shadow Warrior 3	2022	30	60
Terminator: Resistance	2019	60	60
Valorant	2020	30	60
Warhammer 40000: Boltgun	2023	30	60
Warstride Challenges	2022	60	60
XDefiant	Запланований вихід	60	60

Рекомендованим значенням FPS для більшості розглянутих ігор є 60.

FPS є поширеною характеристикою для порівняння динамічних графічних систем. При порівнянні значень важливо враховувати, що FPS не є лінійною характеристикою [5]. Тому некоректно усереднювати FPS на різних інтервалах візуалізації. Коректним є знаходження середнього часу формування одного кадру, звідки знаходиться середнє FPS.

Значення FPS також може бути використане для пошуку неефективних компонентів графічної системи (bottleneck) [5], що впливають на загальну її

продуктивність. Застосовується зменшення навантаження на окремі стадії рендерингу. Якщо у результаті FPS значно зростає, визначена стадія є неефективною.

Способами визначення FPS є вибір спеціальних налаштувань у програмі GeForce Experience (якщо наявна карта Nvidia GeForce), увімкнення лічильника FPS у Steam іграх, використання спеціальних утиліт (Fraps).

Способами підвищення FPS [14] для гри є зменшення роздільної здатності екрану (водночас зменшується рівень деталізації ігрового кадру), зменшення якості візуалізації в ігрових налаштуваннях (можливе автоматичне визначення втрат якості відносно заданого FPS), оновлення графічної карти та її драйверів.

Висновки. Метрика FPS дозволяє оцінити продуктивність формування кадрів комп'ютерних ігор і рівень плавності переходу між ігровими кадрами, що впливає на зручність та ефективність ігрового процесу. Високі вимоги до FPS сучасних комп'ютерних ігор пов'язані із інтерактивним ігровим процесом. Для підвищення значення FPS зменшується якість формування кадрів і застосовуються більш потужні графічні апаратні й програмні засоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Romanyuk, O. N., Romanyuk, O. V., Titova, N. V., Zavalniuk, E. K., & Romanyuk, S. O. (2023). The Analysis Of Subjective Metrics and Expert Methods for Image Quality Assessment. In A. O. Semenov, B. G. Lubarskiy, O. H. Mazurenko, S. V. Podkopaev, V. K. Kostenko, & V. M. Shutko (Eds.), *Intellektuelles Kapital – die Grundlage für innovative Entwicklung: Technik, Informatik, Landwirtschaft. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»* (pp. 131 – 138). ScientificWorld-NetAkhatAV.
2. Завальнюк, Є. К., & Романюк, О. Н (2023). Огляд метрик порівняння якості зображень. У А. А. Кашканов (Ред.), *Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи (МН-2023): матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (с. 571 – 574). Вінницький національний технічний університет.
3. Романюк, О. Н., Дудник, О. О., Величко, М. О., & Котлик, С. В. (2021). Основні критерії оцінювання продуктивності та реалістичності систем кінцевої візуалізації. У С. В. Котлик (Ред.), *Інформаційні технології і автоматизація – 2021* (с. 72 – 74). Одеська національна академія харчових технологій.
4. Romanyuk, O., & Chornyi, A. (2006). *High-performance methods and tools for painting three-dimensional graphic objects.* UNIVESUM-Vinnytsia.
5. Akenine-Möller, T., Haines, E., Hoffman, N., Pesce, A., Iwanicki, M, & Hilaire, S. (2018). *Real-Time Rendering*. CRC Press.

6. Medium. (2024, Feb. 09). *What game can run the highest FPS?* https://medium.com/@hellosuhel/what-game-can-run-the-highest-fps-51998efe3c36#:~:text=The%20game%20that%20can%20run,PC%20with%20the%20right%20hardware.
7. Copy Programming. (2024, Feb. 09). *Maintaining a Consistent FPS: Why is it More Challenging that Achieving High FPS?* https://copyprogramming.com/howto/why-is-keeping-a-constant-fps-harder-than-keeping-high-fps#does-higher-fps-mean-better-gameplay.
8. Романюк, О. Н., Романюк, О. В., & Чехместрук, Р. Ю. (2023). *Комп'ютерна графіка: навчальний посібник*. Вінницький національний технічний університет.
9. Logical Increments. (2024, Feb. 09). *Information About Frame Rate.* https://www.logicalincrements.com/articles/framerate.
10. Tech with Tech. (2024, Feb. 09). *24 FPS Good for Movies not for Gaming: Why?* https://techwithtech.com/24-fps-good-for-movies-not-for-gaming-why/.
11. Романюк, О. Н., Гончарук, О. П., Присяжний, Д. П., & Бондарчук, С. О. (2009). Особливості формування динамічних зображень. У *Моделювання і комп'ютерна графіка – 2009* (с. 90 – 95). Донецький національний технічний університет.
12. Романюк, О. Н., Романюк, О. В., Ціхановська, О. М., & Котлик, С. В (2021). Вимоги до розробки комп'ютерних ігор. У С. В. Котлик (Ред.), *Комп'ютерні ігри та мультимедіа як інноваційний підхід до комунікації* (с. 73 – 76). Одеська національна академія харчових технологій.
13. Game System Requirements. (2024, Feb. 09). *Database.* https://gamesystem requirements.com/database.
14. Business Insider. (2024, Feb. 09). *How to increase FPS when gaming on your computer*. https://www.businessinsider.com/guides/tech/how-to-increase-fps.

Володимир КАМИШИН, д-р пед. наук, член-кор. НАПН України,
e-mail: kvv@ukrintei.ua ORCID: 0000-0002-8832-9470
Олексій СУХИЙ, заступник директора
з науково-інформаційного забезпечення та інформаційних технологій
e-mail: su@ukrintei.ua ORCID: 0000-0002-3479-4123
Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ), м. Київ, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ: СТВОРЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Ключові слова: *цифрова трансформація, наука, УкрІНТЕІ, національні інформаційно-аналітичні системи.*

Вступ. Національні інформаційно-аналітичні системи мають потенціал стати життєво важливим інструментом для підтримки наукових досліджень, відкриття нових знань та сприяння національному розвитку України. Вони сприяють співпраці дослідників, забезпечують доступ до наукової інформації та сприяють інноваційному зростанню країни. Тому розробка вітчизняних інформаційно-аналітичних систем, актуальних для проведення наукових досліджень та моніторингу їх ефективності, є одним із пріоритетних завдань, які потребують вирішення.

Автори публікації мають значний досвід [1-3] розробки та впровадження інформаційно-аналітичних систем наукового призначення.

Результати. Наразі доступ до інформації та даних є ключовим ресурсом для багатьох галузей знань, і зокрема для науки. Розроблення національних інформаційно-аналітичних систем наукового призначення є необхідним кроком для цифрової трансформації України. Інформаційно-аналітичні системи наукового призначення забезпечують агрегацію, структурування та систематизацію результатів наукових досліджень, вбираючи в себе величезний обсяг даних, що можуть бути використані для аналізу, прогнозування та прийняття управлінських рішень у різних сферах діяльності.

Також, розроблення національних інформаційно-аналітичних систем дозволяє ефективно використовувати свої власні ресурси, визначати стратегічні переваги, стимулює розвиток науки та інновації. Отже, розроблення та модернізація національних інформаційно-аналітичних систем є необхідним етапом для будь-якої країни, яка прагне досягти успіху в інтеграції у міжнародний науковий простір.

У дослідженні [4] визначено пріоритетні заходи для цифрової трансформації суспільства і розвитку комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України, зокрема: розроблення й впровадження на державному рівні процедур забезпечення необхідних рівнів досконалості електронних освітніх ресурсів; розроблення стандартів цифрових компетентностей суб'єктів освітнього процесу; розроблення та впровадження програми підвищення обізнаності громадян з питань інформаційної безпеки, кібербезпеки; створення технологічної інфраструктури закладів освіти, зокрема на основі хмарних технологій; посилення змістової лінії програмування у навчанні інформатики учнів; розроблення механізмів мотивації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників до доцільного використання цифрових технологій в освітньому процесі та науковій діяльності [4]. Підтримуємо описане вище і наголошуємо, що наразі для цифрової трансформації наукової галузі важливим є розроблення нових та модернізація існуючих інформаційно-аналітичних систем наукового призначення.

Протягом останніх років працівниками Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) було створено низку спеціалізованих цифрових систем для інформаційного-аналітичного супроводу науки в Україні, а саме [1, 5]: система електронної реєстрації відкритих (несекретних) захищених дисертацій; система електронної реєстрації відкритих (несекретних) науково-дослідних і дослідно-конструкторських (НДДКР); інформаційно-аналітична система української наукової періодики; Національний репозитарій академічних текстів; автоматизована експертна система; інформаційно-аналітична система моніторингу діяльності наукових установ України; система дистанційної реєстрації технологій та її компоненти; автоматизована система формування інтегрованих міждержавних інформаційних ресурсів та ін.

Маючи багаторічний досвід розроблення, впровадження та модернізації різних систем наукового призначення, було окреслено переваги та недоліки створення національних інформаційно-аналітичних систем для наукових цілей (Табл. 1)

Таблиця 1

Переваги та недоліки створення національних інформаційно-аналітичних систем для наукових цілей

Переваги	Недоліки
Централізований доступ до даних: національні інформаційно-аналітичні системи забезпечують централізований доступ до великого обсягу даних, що сприяє у їх потребі для дослідників.	*Фінансові витрати:* створення та підтримка національних інформаційно-аналітичних систем може вимагати фінансових витрат на інфраструктуру, програмне забезпечення та персонал.
Збільшення продуктивності: інтеграція різнорідних даних в одну систему спрощує процес аналізу.	*Проблеми з безпекою даних:* централізоване зберігання великого обсягу даних може створити проблеми з їх захистом від кібератак та несанкціонованого доступу.
Підвищення якості досліджень: доступ до повного набору даних дозволяє проводити комплексні дослідження, що забезпечує високу якість результатів.	
Можливість співпраці: національні системи сприяють співпраці між науковими групами та інституціями, що дозволяє обмінюватися даними та досвідом.	

Також, впровадження національних інформаційно-аналітичних систем для наукових цілей передбачає кілька важливих аспектів, а саме:

1) процес впровадження таких систем в Україні супроводжується комплексом правових, організаційних та програмних проблем, які розробникам необхідно постійно долати. Виникла потреба у врегулюванні законодавчих та нормативних документів, як на державному рівні, так і на рівні наукових установ та університетів;

2) користувачі часто відчувають соціально-психологічний опір інноваціям, що можна пояснити необхідністю підвищення цифрової та інформаційно-аналітичної компетентності наукового та академічного персоналу. Це питання вирішується шляхом постійної організації семінарів, вебінарів, круглих столів, присвячених різним аспектам використання інформаційно-аналітичних систем та розвитку цифрової компетентності дослідників;
3) інформаційно-аналітичні системи, розроблені УкрІНТЕІ для наукових досліджень, допомагають дослідникам зберігати, систематизувати та аналізувати інформацію про результати наукових досліджень, що проводяться в Україні. Це сприяє підвищенню ефективності та результативності наукової діяльності;
4) використання інформаційно-аналітичних систем для наукових досліджень сприяє: автоматизації процесу пошуку та збору інформації, дозволяючи дослідникам більш ефективно використовувати свій час; забезпечення зберігання та організації даних, зібраних під час наукових досліджень; допомога вченим у висновках і прийнятті обґрунтованих рішень на основі даних і доказів; полегшення пошуку та доступу до роботи інших вчених, сприяння обміну знаннями та збагаченню наукової спільноти; допомога в прийнятті рішень з науково-технічних питань; моніторинг використання/завантаження результатів наукових досліджень, що допомагає визначити попит на ці матеріали серед широкої громадськості; оцінка ефективності та результативності наукових досліджень, а також розробка ефективних стратегій і політики в науковій сфері;
5) для ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення наукових досліджень необхідне володіння науковцями навичками користування спеціалізованими інформаційно-аналітичними системами. Тому автори цього видання постійно ініціюють та проводять різноманітні наукові заходи та тренінги з різних аспектів використання інформаційно-аналітичних систем для наукових цілях.

Висновки. Інформаційно-аналітичні системи забезпечують доступ до інформації, є інструментами для аналізу та обробки даних, сприяють співпраці та

обміну науковими матеріалами, сприяють пошуку й оновленню інформації та підтримують процеси прийняття рішень.

Враховуючи викладене, наголошуємо, що розроблення та модернізація національних інформаційно-аналітичних систем для наукових цілей є критично важливим для проведення наукових досліджень та подальшого моніторингу їх ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Камишин, В.В., Сухий, О.Л., & Яцишин, А.В. (2023). Досвід УкрІНТЕІ у розробці національних інформаційно-аналітичних систем. *Матеріали ІІ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану»,* 27-29 вересня 2023 року, 147-148.
2. Kamyshyn, V., Iatsyshyn, A., Sukhyi O., Spirin, O., Semerikov, S., Balanchuk, I. & Iatsyshyn, A. (2023). Information-Analytical Systems for Scientific Research: A Case Study of Ukraine in the Digital Era. *CEUR Workshop Proceedings* (in press).
3. Рева, О. М., Камишин, В. В., Кириченко, К. В., Яроцький, С. В., & Сагановська, Л. А. (2023). Формування спектру системно-інформаційних критеріїв узгодженості експертних думок. *Наука, технології, інновації*, 2(26), 26-39.
4. Биков, В.Ю. (2019). Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Матеріали методологічного семінару НАПН України «Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку»*. 4 квітня 2019, 20-26.
5. Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) (2024). http://www.uintei.kiev.ua.
6. Новікова, О.Ф., Антонюк, В.П., Ляшенко, В.І. та ін. (2021). Формування концептуальних засад цифрової трансформації освіти та науки України. *Вісник економічної науки України*. 1(40), 190-198. doi:https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).190-198.
7. Годецька, Т.І. (2023). Актуальні аспекти цифрової трансформації освіти і науки (реферативний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки: довідковий бюлетень.* ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. 17, 46-66.

Вікторія КОРЖУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: qwfxfvff@gmail.com
Науковий керівник – **Тетяна ФАСОЛЬКО,** канд. екон. наук, доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ключові слова: *управління якістю, етапи розвитку управління, петля якості, концепції та принципи управління, досвід.*

Вступ. Управління якістю є одним з ключових аспектів успішного функціонування будь-якого підприємства. У сучасному конкурентному середовищі, де вимоги до якості продуктів та послуг постійно зростають, забезпечення високої якості стає важливим елементом конкурентоспроможності. Управління якістю визначається не лише системою стандартів, а й культурою організації, що сприяє постійному вдосконаленню та інноваціям. Успішне управління якістю має безпосередній вплив на довіру споживачів, репутацію підприємства та його фінансові показники. Компанії, які зосереджені на якості, здатні забезпечити високу задоволеність клієнтів, зниження відхилень та ризиків, підвищення ефективності та продуктивності, а також залучення нових можливостей на ринку. Розуміння принципів та методів управління якістю є важливим для керівників та фахівців усіх рівнів. Це дозволяє впроваджувати систематичний підхід до управління якістю, аналізувати та вдосконалювати процеси, сприяти інноваціям та досягненню стратегічних цілей організації.

Мета. Аналіз управління якістю на підприємстві з урахуванням історичного розвитку та основних підходів до досягнення якості. Дослідження спрямоване на вивчення етапів розвитку управління якістю, починаючи з початку 20 століття і до сьогодення, а також на розгляд сучасних підходів до управління якістю, зокрема концепції загального менеджменту якості (Total Quality Management) та петлі якості.

Результати. Починаючи з початку 20 століття і до сьогодення, бурхливо розвивалося управління якістю. Ці періоди представляють декілька етапів: перший

етап розвитку управління якістю (1900-1940 рр.), був спрямований на контроль якості; другий етап (1940-1980 рр.), відзначився зростанням значення управління якістю; третій етап (1980-1990 рр.), був спрямований на управління якістю відповідно до вимог міжнародних стандартів; четвертий етап (1990-2010 рр.), був спрямований на загальне управління якістю; сучасний етап управління якістю, який триває до сьогоднішнього дня, характеризується інтеграцією якості та сталого розвитку [1]. Дані етапи дали важливий досвід для сучасних принципів управління, адже все що зроблене якісно, ґрунтується на початковому підґрунті.

Один із важливих концептуальних підходів до управління якістю був запропонований Едвардом Демінгом - це петля якості, або життєвий цикл продукції. Саме ця петля якості є стратегічним інструментом, який дозволяє підприємствам забезпечити високу якість своєї продукції та постійно покращувати її. Ця петля включає 11 основних етапів, що охоплюють всі аспекти процесу виробництва та управління якістю - від маркетингових досліджень і проектування до експлуатації та утилізації продукції [2, с.37].

У контексті управління якістю, варто зазначити те, що важливою умовою якості також є взаємозв’язки між замовниками та постачальниками. Каора Ісікава, відомий як один з провідних експертів у галузі якості, сформулював десять основних принципів управління якістю, які визначають взаємостосунки між замовником і постачальником: перший принцип покладає акцент на взаємну відповідальність замовника і постачальника за проведення контролю якості; другий принцип визначає незалежність замовника і постачальника одне від одного і закликає кожну сторону поважати незалежність іншої сторони; третій принцип ставить на замовника відповідальність за надання достовірної інформації та чітко встановлених вимог до постачальника; четвертий принцип підкреслює важливість укладення контракту між замовником і постачальником, що чітко визначає якість, кількість, вартість, терміни поставки і способи оплати; п’ятий принцип наголошує на відповідальності постачальника за забезпечення вимогам замовника рівня якості матеріалів та надання точної інформації про продукцію; шостий принцип визначає необхідність заздалегідь установлювати методи оцінки продукції, що відповідають вимогам обох сторін; сьомий принцип передбачає спільну розробку механізмів та методів для вирішення

спірних питань і усунення розбіжностей між сторонами; восьмий принцип підкреслює важливість обміну інформацією між замовником і постачальником з метою ефективного контролю, враховуючи інтереси кожної сторони; дев'ятий принцип стверджує, що замовник і постачальник здійснюють функції контролю з метою підтримки дружніх та ділових взаємостосунків, які відповідають інтересам обох сторін; десятий принцип наголошує на тому, що при складанні ділових угод замовник і постачальник повинні керуватися постійно лише інтересами споживача, забезпечуючи його потреби та задоволення [2, с.66-67].

Ці принципи, встановлюють основні принципи взаємодії між замовником і постачальником у контексті управління якістю. Вони спрямовані на підвищення якості продукції або послуг, забезпечення довіри, ефективного контролю і спільної роботи з метою задоволення потреб замовника і досягнення успіху на ринку.

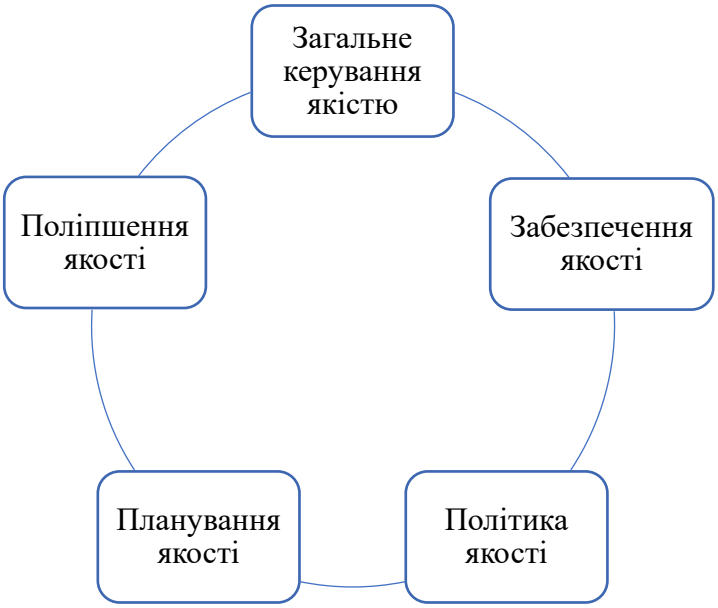

Рис.1. Основні компоненти системи управління якістю підприємства

Джерело: [3]

Одним з основних компонентів є загальне керування якістю, яке визначає стратегію підприємства щодо якості продукції, встановлює політику якості та визначає мету підприємства у цьому напрямку. Забезпечення якості включає дії та процедури, спрямовані на забезпечення відповідності продукції встановленим стандартам якості. Планування якості передбачає розробку планів та стратегій для досягнення високої якості продукції, а поліпшення якості продукції включає процеси вдосконалення виробничих процесів та продуктів.

З метою підвищення ефективності на підприємстві була сформульована концепція загального менеджменту якості (Total Quality Management). Концепція TQM є підходом до управління підприємством, спрямованим на досягнення високої якості продукції та послуг. Вона базується на участі всіх учасників організації та прагненні до задоволення потреб споживача і всіх зацікавлених сторін. Концепція TQM є актуальною для підприємств будь-якого розміру та будь-якої сфери діяльності, оскільки сприяє підвищенню ефективності та результативності діяльності підприємства та сприяє його довгостроковому розвитку. Розвиток концепції TQM був результатом досліджень та внеску гуру менеджменту якості. Ця концепція пройшла довгий та складний шлях у своєму розвитку, адаптуючись до змін у вимогах сучасного бізнесу. Вона перетворилась у систему управління якістю діяльності підприємства, яка сприяє досягненню високої якості продукції та послуг [4].

Також варто зазначити про міжнародний досвід, а саме європейський. Європейський досвід у менеджменті якості підтримує стандартизацію та гармонізацію вимог, що сприяють забезпеченню однакових стандартів якості у різних країнах. Створення регіональної інфраструктури та мережі національних організацій, уповноважених проводити сертифікацію продукції, сприяє встановленню довіри до якості продуктів. Створення спільного європейського ринку забезпечує можливість вільного переміщення товарів та стимулює конкуренцію, що спонукає підприємства до поліпшення якості. Європейські країни також активно впроваджують нові вимоги та стандарти щодо якості, враховуючи сприйняття громадян та прагнення до інновацій. Використання передового досвіду з поліпшення якості сприяє постійному удосконаленню виробничих процесів та досягненню високої якості продукції. Враховуючи ці базові моменти, європейський досвід у менеджменті якості може бути цінним джерелом інформації та натхнення для організацій, що прагнуть досягти високої якості своїх продуктів і послуг [5].

Висновки. Розуміння принципів та методів управління якістю є важливим для керівників та фахівців усіх рівнів. Це дозволяє впроваджувати систематичний підхід до управління якістю, аналізувати та вдосконалювати процеси, сприяти інноваціям та досягненню стратегічних цілей організації. В ході дослідження були розглянуті етапи розвитку управління якістю, що відображають еволюцію підходів та пріоритетів у

досягненні якості продукції та задоволенні потреб споживачів. Було визначено, що сучасні організації стикаються з постійно зростаючими вимогами до якості, і важливо враховувати фактори, що впливають на якість продукції та послуг.

Перспективи подальших досліджень. Дана тема важлива для подальшого наукового дослідження в галузі управління якістю на підприємствах. Можна розглядати інноваційні підходи, такі як використання штучного інтелекту та аналіз даних, а також вивчення впливу цифровізації та стратегічного управління. Аналіз культурних аспектів та управління якістю в ланцюгах постачання також є перспективними напрямками досліджень, що можуть сприяти покращенню якості продукції та послуг на різних етапах виробничого процесу.

Конфлікт інтересів. Управління якості на підприємстві, має ряд переваг: покращення якості певного товару або послуг, підвищена ефективність та продуктивність, покращення авторитарного статусу підприємства, збільшення кількості клієнтів. Водночас з позитивним, не потрібно забувати про негативне, а саме про: високі витрати та складність на впровадження, можлива наявність бюрократії та складних процедур, розчарованість недосяжними результатами, потреба у постійному оновленні та покращенні. Згідно цього потрібно використовувати аналіз та комплексні підходи, щоб урівноважити дану ситуацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко, С.М. (2022). Екологізація управління якістю бізнес-процесів на підприємстві. *Економіка та суспільство*, 41.
2. Нанка,О. В. та ін. (2019). Загальне управління якістю. Харків: ХНТУСГ, 205 с.
3. Медвідь, Л.Г., Міценко, Н.Г., & Черкасова, С.В. (2022). Класифікація витрат на якість продукції для обліку та контролю в системі управління якістю виробничого підприємства. *Herald of lviv university of trade and economics economic sciences*, 66, 10–21.
4. Данченко, О.Б. (2019). Забезпечення ефективного управління якістю діяльності підприємства торгівлі через використання концепції tqm. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 90–96.
5. Чиркова, Ю.Л., Петришин, Н.Я., & Бортнікова, М.Г. (2020). Проблеми розвитку систем управління якістю на підприємствах, що здійснюють зовнішньоекономічну. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 40, 41–45.

Іван КОСТАНДОГЛО, здобувач вищої освіти
e-mail:ikonstandoglo6@gmail.com
Фаховий коледж Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна
Ганна КОРЕНКОВА, канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: korenkova@onu.edu.ua ORCID: 0000-0001-7207-3688
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

РОЗРОБКА АДАПТИВНОГО ДИЗАЙНУ ВЕБ-САЙТУ "LOCALISE" У СЕРЕДОВИЩІ VSCODE

Ключові слова: *адаптивний дизайн, веб-сайт, VScode, PixelPerfect, макет.*

У сучасному світі інтернет-простір є одним із ключових каналів комунікації та взаємодії. Однак, з поширенням різноманітних пристроїв, на яких користувачі звертаються до цього контенту, виникає необхідність у створенні веб-дизайну, який би адаптувався до будь-якого розміру екрану та забезпечував зручне користування. У цьому контексті, створення адаптивного дизайну стає необхідністю, щоб забезпечити оптимальне відображення контенту на різних пристроях. Адаптивний дизайн дозволяє веб-сайтам автоматично змінювати свій вигляд взалежності від характеристик пристрою, на якому вони відображаються, щоб забезпечити оптимальний користувацький досвід.

Серед середовищ, які використовуються для адаптивного дизайну можна відокремити VScode (Visual Studio Code). Це середовище популярне серед розробників завдяки своїй простоті, функціональності та розширюваності. VScode надає розробникам широкі можливості для роботи з веб-технологіями, такими як автодоповнення, відладка коду та підтримка різних розширень.

Метою роботи є створення адаптивного дизайну веб-сайту "Localise" у середовищі VScode.

У процесі розробки веб-сайту "Localise" основна увага була приділена створенню адаптивного дизайну для забезпечення оптимального користувацького

досвіду на будь-яких пристроях. Для досягнення цієї мети використовувалися HTML та CSS для створення макету та стилізації веб-сторінок.

Аналіз вимог і концепція визначили основні цілі та аудиторію веб-сайту. Розробка макету відбувалася у середовищі VScode, де було створено розмітку та стилізовано елементи веб-сторінок. Для забезпечення адаптивності дизайну використовувалися медіа-запити, flexbox/grid та інші техніки CSS.

Одним з ключових етапів було використання розширення PixelPerfect у VScode. Цей додатковий засіб дозволив точно відтворити дизайн сайту згідно з макетом, забезпечивши адаптивність та відмінне відображення на будь-яких пристроях.

Після створення адаптивного дизайну проводилося тестування на різних пристроях та веб-переглядачах для переконання в ефективності та коректності відображення. Зміни та виправлення вносилися для покращення користувацького досвіду.

Веб-сайт "Localise" є сайтом-візитівкою і відноситься до статичних, але передбачає можливість зміни контенту для забезпечення актуальності інформації. Сайт містить хедер з якірними посилання на інші розділи для швидкого доступу до важливого контенту. Хедер залишається видимим на всіх сторінках сайту, щоб забезпечити зручну навігацію. Також на сайті є розділи, які можуть містити необхідну інформацію: "Product" , " Features", "Pricing", " Case studies" та " Resources".

Результатом цієї роботи став сучасний та ефективний веб-сайт "Localise", який забезпечує приємний та зручний користувацький досвід незалежно від пристрою, на якому він переглядається. Адаптивний дизайн дозволяє сайту оптимально адаптуватися до різних розмірів екранів, забезпечуючи зручне користування як на настільних комп’ютерах, так і на мобільних пристроях. Розробка веб-сайту "Localise" у середовищі VScode є важливим кроком у створенні сучасного та ефективного інтернет-ресурсу.

Використання середовища розробки VScode спільно з розширенням PixelPerfect значно полегшило процес створення адаптивного дизайну для веб-сайту "Localise". Це дозволило точно відтворити дизайн за макетом і забезпечити його оптимальне відображення на будь-яких пристроях. Такий підхід підвищив якість та зручність веб-

сайту для користувачів, створивши приємний та надійний інтернет-ресурс для спілкування та взаємодії.

Подальший розвиток веб-сайту "Localise" можна спрямуватися на оптимізацію швидкості завантаження, розширення функціональності, підтримку новітніх технологій, аналіз даних та відгуків користувачів, забезпечення безпеки та надійності, розширення контенту. Такий комплексний підхід дозволить підтримувати актуальність і конкурентоздатність веб-сайту, забезпечуючи йому стабільне та привабливе функціонування для користувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Freeman, E., & Robson, E. (2014). Head First HTML and CSS: A Learner’s Guide to Creating Standards-Based Web Pages (2d ed.). O’Reilly Media.
2. Gaunt, K. (2016). Pro CSS and HTML Design Patterns (1st ed.). Apress.
3. Berman, D., & Lee, R. (2016). Flexbox for Responsive Web Design. Packt Publishing.

Тетяна КУНІЦЬКА, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Віталій КУДЕЛЬСЬКИЙ,** канд. екон. наук, доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ

Вступ. Інтернет став повсякденним засобом розповсюдження будь-якої інформації оскільки станом на сьогодні він є доступним для всіх. В останні роки він привніс новий вимір у процес спілкування та ділового обороту.

Паралельно з вказаним варто зауважити, що інформаційна безпека завжди була важливою темою. З появою інтернету та швидкої і легкої доступності інформації питання її захисту стало ще більш актуальним. У нашій країні проблема загострюється через недосконаліть законодавчої бази щодо захисту інтересів людини. Не дивлячись на численні публікації та виступи на спеціалізованих конференціях, дана тема залишається недостатньо дослідженою.

Основний зміст. Перш за все, розпочинаючи вказане дослідження, пропоную вам з’ясувати, що ж таке «інформація» та що полягає в суті процесу «захисту інформації».

Значення вказаних понять закріплені в чинному законодавстві України, а саме – в Законі України «Про інформацію»[1]. Відповідно до статті 1 вказаного закону: інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; а захист інформації – це сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Таким чином, інформація, за своєю природою, формує матеріальне середовище людського життя і функціонує як інноваційна технологія. Водночас вона може використовуватися як основний засіб міжособистісної взаємодії, постійно виникаючи і змінюючись при переході від однієї інформаційної системи до іншої.

Варто зауважити, що з розвитком інформаційних технологій збільшились і шанси отримання інформації третіми особами, які зацікавленні в розповсюдження отриманих даних або ж використанні їх з метою збагачення чи з метою провокацій, компрометування та інших незаконних дій.

Однак, безпека завжди відносна і динамічна. Вона визначається гостротою внутрішніх і зовнішніх загроз та реакцією на них управлінських структур відкритої суспільної системи.

Ключові інтереси, як елементи національного інтересу по-різному сприймаються не лише соціальними та етнічними групами, а й регіонами України. Категорія національних інтересів в інформаційній сфері повністю співвідноситься з іншою категорією - національною безпекою. Слід мати на увазі, що так само, як національна безпека не може бути всеосяжною без інформаційної безпеки, так і інформаційна складова не може існувати поза загальними цілями національної безпеки [2].

Саме на підставі виникнення ризиків кожна держава, в тому числі і Україна, розробляють ряд дій, які впроваджують в діловий та повсякденний оборот з метою захисту такої інформації, яка може включати в себе особисті дані людей, інформацію про діловий та фінансовий оборот компаній (фірм) та інші важливі дані. Всі ці заходи входять до системи національної безпеки, зокрема і в мережі Інтернет.

Враховуючи подвійну природу інформаційного чинника, який присутній у кожній з інших складових національної безпеки (політичній, соціальній, економічній, екологічній, військовій тощо), можна виокремити саме його. У цілому політика національної безпеки держави спрямована на мінімізацію та, по можливості, уникнення існуючих чи потенційних внутрішніх або зовнішніх загроз розвитку держави у відповідності з її цілями [3].

Слід зазначити, що донедавна концепція інформаційної безпеки суспільства не була достатньо розробленою, оскільки цей термін використовувався переважно політологами та представниками українського політикуму.

Також не існує єдиного методологічного підходу до оцінки феномену інформаційної безпеки в суспільстві. Так, зокрема, існує твердження, що інформаційна безпека суспільства - це сукупність суспільних відносин, які

забезпечують безпечні умови життєдіяльності кожного члена суспільства, громадський порядок і захищеність державних, суспільних та особистих інтересів.

Однак, варто зауважити, що інформаційна безпека – це комплекс усіх законодавчо передбачених дій, які вчиняються з метою здійснення забезпечення безпеки не лише від отримання інформації іншими (третіми) особами, а й її подальшим розповсюдженням і використанням.

Висновки. Слід зазначити, що захист інформації в Інтернеті є ключовим аспектом забезпечення приватності особистих даних користувачів. Це дозволяє людям контролювати, яка інформація про них доступна для інших і як вона використовується. Забезпечення захисту інформації сприяє збереженню довіри до Інтернету як середовища для обміну даними та взаємодії. Вказане вище робить Інтернет безпечнішим та надійнішим місцем для всіх користувачів. Захист інформації в Інтернеті є частиною соціальної відповідальності як для користувачів, так і для компаній, допомагає створити безпечне та етичне середовище для всіх користувачів інтернет мережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про інформацію», Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 48, ст.650 (1992). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
2. *Гелей, С., & Рутар, С. (2007). Політологія: навч. посібник. К.: Знання, 309 с.* http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-56.html
3. *Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р.* Відомості Верховної Ради України (ВВР), №10, ст.85. (1992). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text

Олексій КУРУЦА, аспірант
кафедри інформаційних управляючих систем та технологій
e-mail: o.kurutsa@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0001-7020-7996
Олександр ДУБІВ, аспірант кафедри програмного забезпечення систем
e-mail: alex.dubiv@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-7892-3142
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ГЕНОМІКА ДІАБЕТУ 1 ТИПУ. РОЗРОБКА ТА ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ АНАЛІЗУ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ

Ключові слова: *діабет 1 типу, біоінформатика, геноміка, аналіз даних, геоінформаційна система, геопросторовий аналіз.*

Вступ. Цукровий діабет 1 типу (T1D) є глобальною проблемою у сфері охорони здоров'я та становить суттєвий виклик для сучасної медицини та наукових досліджень. Понад 50 мільйонів людей у всьому світі страждають від цього захворювання, включаючи сотні тисяч випадків в Україні, змушуючи їх кожен день боротися із симптомами, пов'язаними з рівнем цукру у крові, та уникненням ускладнень.

Поширеність T1D варіюється у світі, залежно від поєднання екологічних та генетичних факторів. У деяких регіонах, таких як Сардинія та Фінляндія, рівень захворюваності помітно високий, а в інших, таких як Китай і Венесуела, набагато нижчий. Ця варіативність свідчить про те, що певні генетичні фактори, унікальні для окремих популяцій, відіграють вирішальну роль у розвитку T1D. Розуміння цих генетичних елементів є ключем до покращення ранньої діагностики та лікування, що може суттєво зменшити медичні та економічні наслідки хвороби.

Люди з діабетом в усьому світі потребують підтримки у лікуванні даного захворювання. За оцінками Міжнародної діабетичної федерації поширеність захворювань на діабет в Україні складає понад 7%, а прямі та непрямі витрати складають понад 36 млрд грн на рік.

Українські науковці активно долучаються до різноманітних сучасних генетичних досліджень. Зокрема, з 2022 року діє проєкт "Type 1 Diabetes Mellitus

Exomes Study in Ukraine", за результатами якого вже вдалось залучити майже 9000 учасників дослідження, секвеновано екзоми 3000 пацієнтів з T1D та 3000 контрольних осіб в Україні, а також проведено геномне дослідження і розроблено прототип онлайн-платформи для висвітлення результатів дослідження.

Мета. Основною метою проєкту є виявлення нових генетичних факторів, пов'язаних із цукровим діабетом 1 типу, які можуть мати значні наслідки для прогнозування, запобігання та розробки методів лікування з метою покращення добробуту людей, уражених цим захворюванням. Дослідження бере до уваги географічне та генетичне різноманіття населення України з потенціалом ідентифікації новітніх ендемічних маркерів T1D для профілактики та лікування.

В умовах швидкого розвитку геноміки та біоінформатики виникає нагальна потреба в нових технологіях та методах аналізу генетичних даних для кращого розуміння молекулярних механізмів, що лежать в основі T1D. Попередній прогрес досягнуто в розумінні того, як поширені генетичні варіанти впливають на ризик розвитку цукрового діабету 1 типу в цілому. Але розповсюджені локально або рідкісні варіанти з низькою частотою не враховуються в глобальному аналізі, та можуть бути сильними детермінантами захворювання. У цьому контексті розробка та інтеграція інструментів аналізу та візуалізації даних мають ключову роль для медичних та наукових цілей. Такі інструменти допоможуть виявити нові генетичні фактори (маркери), що впливають на розвиток та патологію, та прискорити прогнозування захворювання, визначення персоналізованих методів лікування.

Вчені та медики потребують нових гнучких інструментів для візуалізації та обробки різнотипних даних (медичні записи, генетичні дані, інформація про навколишнє середовище), їх зведення до уніфікованої системи, що зробить сучасну персоналізовану медицину доступнішою.

Донедавна генетичний аналіз популяції України, у т.ч. у геопросторовому вимірі практично не проводився, а універсальні ГІС-сервіси, що наявні, часто не відповідають специфікаціям до роботи з різнотипними даними, вимогам зручності, функціональності та доступності.

Основні етапи дослідження:

- Збір зразків та медичної інформації. Перший етап полягає у зборі біологічних зразків та медичної інформації від пацієнтів з T1D та контрольних осіб.
- Генетичний аналіз. Наступний етап – проведення генетичного аналізу, включаючи послідовне секвенування екзомів зі зразків. Це дозволить отримати генетичні дані для подальшого аналізу.
- Аналіз даних. Отримані генетичні дані будуть піддані обробці та аналізу з метою виявлення зв'язків між конкретними генетичними варіантами та ризиком розвитку цукрового діабету 1 типу.
- Розробка онлайн-платформи. Після аналізу даних буде розроблено спеціальну онлайн-платформу для доступу до результатів дослідження наукової спільноти та учасників проєкту.

Результати. Впродовж майже 2 років вдалось зібрати понад 8800 біологічних зразків від пацієнтів з цукровим діабетом 1 типу (42%) та контрольних осіб (58%). Залучені учасники дослідження представляють усі 24 області України, включаючи Автономну Республіку Крим.

У дослідженні використовується спеціалізоване програмне забезпечення REDCap (Research Electronic Data Capture), яке має відповідність стандартам зберігання та обробки медичної інформації, що робить його популярним в наукових дослідженнях у сфері медицини та клінічних досліджень. У нашому проєкті REDCap забезпечує ефективне збирання і зберігання медичної інформації та управління доступом до даних, моніторинг якості даних, експорт даних для аналізу та інші функції, які сприяють проведенню наукових досліджень.

Секвенування даних відбувається на платформі Illumina NovaSeq за допомогою панелі Twist Exome 2.0. Дана панель включає екзом та генотипування за допомогою секвенування для додаткових 500000 маркерів. Поєднання детального аналізу послідовностей що кодують білки та загальних генетичних маркерів забезпечує комплексне розуміння генетичної структури, яка лежить в основі T1D.

Результати секвенування обробляються для виявлення генетичних варіантів у когорті за допомогою Genome Analysis Toolkit (GATK) від Broad Institute. GATK є потужним інструментом для виявлення та генотипування варіантів, забезпечуючи точне визначення однонуклеотидних поліморфізмів (SNP) та малих структурних

варіацій. Цей етап надає повний набір варіантів по всій когорті, створюючи основу для подальшого аналізу генетичних асоціацій.

Варіанти досліджуються щодо асоціацій на рівні геному (GWAS) за допомогою PLINK – поширеного біоінформатичного інструменту. Даний підхід дозволяє ідентифікувати потенційні генетичні маркери, пов'язані з T1D, шляхом порівняння частоти варіантів між випадками та контрольними зразками. Великий розмір когорти підвищує статистичну силу, збільшуючи ймовірність виявлення генетичних маркерів, які потенційно можуть впливати на схильність до T1D.

Подальший аналіз включає функціональну перевірку ідентифікованих генетичних маркерів для визначення їхньої ролі у розвитку T1D. Включення полігенних ризикових оцінок також може покращити індивідуальне прогнозування ризику, що в кінцевому підсумку сприятиме ранній діагностиці та персоналізованим стратегіям лікування в Україні та за її межами.

Під час дослідження були розроблені інструменти аналізу та візуалізації даних, які дозволяють вивчати зв'язки між генетичними варіантами та ризиком розвитку діабету 1 типу. Ці інструменти успішно інтегровані у прототип онлайн-платформи, який включає три підсистеми, що виконують наступні завдання:

- розділ "Індивідуальні звіти" – подання персоніфікованого доступу до індивідуальних генетичних профілів учасників досліджень (включно з потенційними генетичними ризиками, їх описом та іншою інформацією);
- розділ "Проєктний звіт" – надання відкритого доступу до загальної статистики проєкту геномного дослідження (щомісячний прогрес, графіки, що відображають демографічні та інші специфічні статистичні показники);
- розділ "Геоінформаційний звіт" – дозволяє зручно візуалізувати особливості геному української популяції у межах дослідження з прив'язкою до місцевості. Передбачено можливість виводу кількох шарів просторових даних, а також аналіз конкретних показників у вигляді діаграм у розрізі окремих регіонів.
- Усі дані швидко і зручно відображаються на мобільних пристроях, що було однією з вимог до кінцевого продукту.

Висновки. Результати цього геномного проєкту в Україні мають забезпечити покращення розуміння генетичних факторів, що підвищують ризики T1D. Ідентифікуючи генетичні маркери та конкретні варіанти, пов'язані з хворобою за допомогою GWAS-аналізу, проєкт може визначити ключові генетичні області та шляхи, які беруть участь у захворюванні. Цей комплексний підхід дозволить виявити попередньо невідомі варіанти та потенційні терапевтичні цілі. Функціональні дослідження цих генетичних маркерів допоможуть розкрити їхню роль у патогенезі хвороби. Отримані дані можуть призвести до вдосконалення методів раннього виявлення та персоналізованих стратегій лікування, що в кінцевому підсумку зменшить медичне та економічне навантаження від T1D. Крім того, зосереджуючись на популяції в Україні, проєкт висвітлить регіональну генетичну різноманітність і забезпечить цінні дані для розуміння T1D у контексті місцевих генетичних особливостей.

Перспективи подальших досліджень. Необхідність подальшого дослідження впливу виявлених генетичних факторів, врахування етнічної різноманітності та розробка персоніфікованих підходів до діагностики та лікування T1D.

Після завершення проєкт стане цінним ресурсом, доступним для світової наукової спільноти через спеціальну онлайн-платформу, що полегшить пошук даних та визначенні географічних особливостей розповсюдження захворювання та генетичних маркерів. Цей проєкт вирізняється своїм безпрецедентним масштабом і охопленням у сфері досліджень цукрового діабету 1 типу і має потенціал для подальшого розширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shchubelka, K., Wolfsberger, W., & Oleksyk, T. (2024). 20,000 type 1 diabetes (T1D) exome cohort In Ukraine. *Genetics in Medicine Open*, 2(1). https://doi.org/10.1016/j.gimo.2024.101073
2. Офіційний сайт проєкт "Type 1 Diabetes (T1D) Mellitus Exomes Study in Ukraine". Відтворення з https://genes.uzhnu.edu.ua/
3. Атлас: Діабет в Україні. https://diabetesatlas.com.ua/

Тетяна КУЧМІЙОВА, канд. екон. наук, доцент
e-mail: pisochenko@mnau.edu.ua ORCID: 0000-0001-5647-8167
Діана БИТКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: diana.bytko333@gmail.com ORCHID 0000-0002-6805-6495
Миколаївський національний аграрний університет (МНАУ), м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ЗВІТНОСТІ В ОПОДАТКУВАННІ

Ключові слова: *електронні послуги, оподаткування, електронна звітність, цифрові технології, електронний ключ.*

Вступ. Сучасні цифрові технології надають можливість суттєво оптимізувати виробничі потужності, спростити обіг документів та удосконалити методи управлінських рішень. З постійним розвитком інформаційних технологій виникає потреба у використанні окремих її складових для організації взаємодії між державою і платниками податків, зокрема, розширення можливостей для подачі інформації у формі електронних звітів.

Мета: розглянути особливості та ключові переваги використання електронної звітності у системі оподаткування України.

Результати. Завдяки постійному розвитку технологій і цифрового бізнесу, компанії можуть проводити свою діяльність у різних країнах без необхідності фізично бути присутніми (Мануйлова, & Шульга, 2024). Один з основних аспектів цифровізації в системі обліку, звітності і оподаткування полягає у переході від паперових документів до електронних форматів. Це дозволяє швидше і ефективніше зберігати, обробляти та передавати інформацію. Крім того, цифрова система обліку автоматизує багато процесів, що зменшує ризик помилок та забезпечує точність даних.

Україна активно працює над цифровою трансформацією своєї системи обліку і звітності. У 2019 році було запущено електронний документообіг для державних органів, а з 2020 року всі платники податків мають подавати електронну звітність. У тому ж році було створено електронну платформу «Дія», яка надає громадянам та

бізнесу можливість отримувати послуги державних органів онлайн. Додаток «Дія» став ключовим інструментом цифрової трансформації бізнесу в Україні, дозволяючи підприємствам отримувати доступ до різноманітних державних послуг та ресурсів в онлайн-режимі. Це сприяє зменшенню витрат на адміністрування та покращенню ефективності бізнесу, оскільки за допомогою додатка підприємства можуть зареєструвати свою діяльність, отримати електронний підпис, подати звітність та декларації, сплатити податки та отримати дозволи на роботу (Бразілій, Ткаченко, & Здір, 2023).

Використання електронної звітності в оподаткуванні вимагає певних витрат. Встановлення програмного забезпечення для подання звітності є платним, так само як і постійний доступ до Інтернету. Окрім того, необхідно придбати електронні ключі. Проте, якщо врахувати всі переваги електронної звітності, витрати стають вагомими. В Україні розроблено нормативно-правову систему для ефективного функціонування електронного документообігу (Волот, & Гордієнко, 2021).

Вирішальне значення має коректність технологічного процесу цифрової трансформації обліку і звітності, оскільки вона може впливати на фінансову стабільність підприємства або організації. Якщо дані неправильно обробляються або зберігаються, це може призвести до помилок у звітах та іншій інформації, яка використовується для прийняття рішень. Тому дотримання правильності технологічного процесу цифрової трансформації обліку і звітності є важливим для забезпечення достовірної та точної інформації для прийняття рішень.

Загалом, використання електронної звітності в оподаткуванні має численні переваги і деякі проблемні аспекти (рис. 1).

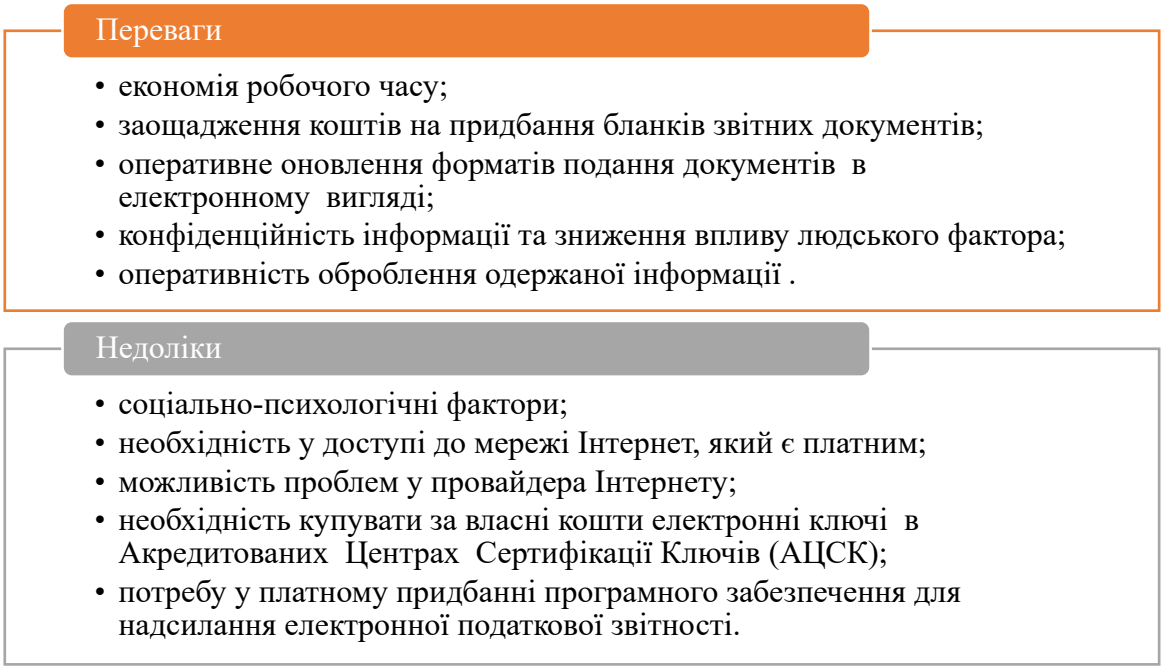

Рис. 1. Переваги та недоліки використання електронної звітності

Отже, перехід до електронної форми звітності забезпечив платникам податків значну економію часу. Зникла потребу у заповненні звітності на папері, відвідуванні контролюючих державних органів для подання податкових звітів та вирішення питань, пов'язаних із їх заповненням. Зменшення фінансових витрат на придбання бланків та транспортні витрати є значущою перевагою для платників (Pylypenko, Matviienko, Putintsev, Vlasenko, & Onyshchuk, 2022).

Висновки. Загалом, система електронної подачі податкової звітності забезпечує активну взаємодію між податковими органами та платниками податків і має свої переваги та недоліки. Перехід до електронного формату звітності дозволяє значно заощадити робочий час, кошти на бланки документів та зменшує ризик помилок у заповненні. Незважаючи на переваги, існують окремі аспекти, які потребують уваги, такі як підвищення професійного рівня фахівців і додаткові фінансові витрати на автоматизацію електронної звітності. Продовження розвитку і вдосконалення електронної звітності може в подальшому зробити оподаткування більш ефективним і прозорим процесом для всіх зацікавлених сторін.

Перспективи подальших досліджень можуть полягати у впровадженні єдиної системи для формування та подачі електронної податкової звітності для всіх підприємств України.

Конфлікт інтересів може виникати при застосуванні електронної звітності в оподаткуванні у разі недостатньої прозорості або недостатньої контрольованості процесів. Наприклад, існує ризик, що платники податків можуть спробувати використовувати недоліки або прогалини в системі електронної звітності для уникнення або зменшення своїх податкових зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мануйлова, Ю., & Шульга, Т. (2024). Український досвід оподаткування електронних послуг. *Актуальні питання у сучасній науці*, 4(22), 648-659. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)
2. Бразілій, Н. М., Ткаченко, А. А., & Здір, В. А. (2023). Цифровізація системи обліку, звітності та оподаткування в сучасних економічних умовах. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки),* 2(48), 103-112. https://oj.tsatu.edu.ua/index.php/zbirnyk/article/view/605/578
3. Волот, Р. В., & Гордієнко, А. М. (2021). Впровадження електронної податкової звітності в Україні: переваги та недоліки. *Проблеми і перспективи економіки та управління,* (3(3), 313-316. http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/63703
4. Pylypenko, O., Matviienko, H., Putintsev, A., Vlasenko, I., & Onyshchuk, N. (2022). Government tax policy in the digital economy. *Cuestiones Políticas,* 40(72), 279- 296.

Володимир ЛУХАНІН, аспірант
e-mail: volodymyr.lukhanin@nure.ua
Ігор НАУМЕЙКО, канд. техн. наук, доцент
e-mail: igor.naumeyko@nure.ua
Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, Україна

ХАОТИЧНА ДИНАМІКА ОДНІЄЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ЛОТКИ-ВОЛЬТЕРРИ

Ключові слова: *модель Лотки-Вольтерри, збурення, хаотична динаміка.*

Вступ. Модель Лотки-Вольтерри описує співіснування двох біологічних популяцій. Вона також описує конкуренцію та співпрацю в системах будь-яких взаємодіючих акторів без наслідків, зокрема, в економіці [1].

Мета. Метою роботи є дослідження проблеми співіснування двох біологічних видів у закритих і відкритих екосистемах із врахуванням періодичного збурення.

Результати. Чисельні експерименти з початковою і з трансформованою системами типу Лотки-Вольтерри показують, що синусоїдальний вплив на популяцію, наприклад, шляхом зміни швидкості розмноження одного або обох видів, внаслідок сезонних змін харчового раціону, призводять до хаотичної динаміки системи.

Розглянемо модель Лотки-Вольтерри з частотою збурення Ω, близькою до частоти граничного циклу системи без збурень. Нехай абсолютна швидкість розмноження жертв має періодичну складову $m\ \sin\psi$, де $\psi = \Omega$, $\Omega = const$, $m = const$ та при $t = 0$, $\psi_0 = 0$, x_*, y_* – координати нетривіальної стаціонарної точки – центра для незбуреної системи.

Рівняння матимуть наступний вигляд:

$$\begin{cases} \frac{d\xi}{dt} = -\gamma_1(x_*\eta + \xi\eta) + m\ \sin\Omega\, t, \\ \frac{d\eta}{dt} = \gamma_2(y_*\xi + \xi\eta). \end{cases} \qquad (1)$$

Випадок незбуреної системи – розв’язок (рис. 1) та фазова траєкторія (рис. 2):

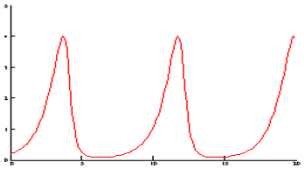

Рис. 1

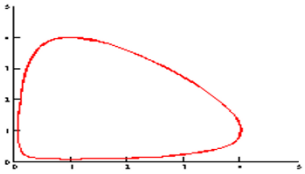

Рис. 2

Для порівняння розглядаються варіанти синусоїдальних збурень з амплітудою $m = 0{,}15$ та частотами $\Omega = 1$ та $\Omega = \frac{\pi}{5}$. Відповідний графік (рис. 3) та його проекція (рис. 4) підтверджують появу хаотичних коливань навколо граничного циклу [2].

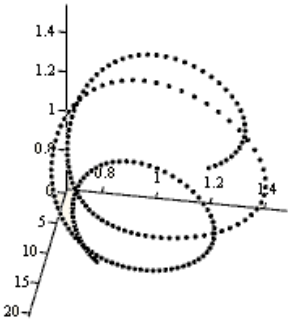

Рис. 3

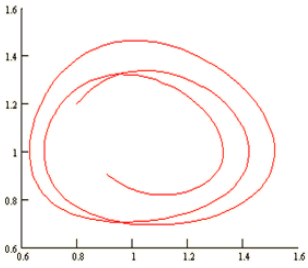

Рис. 4

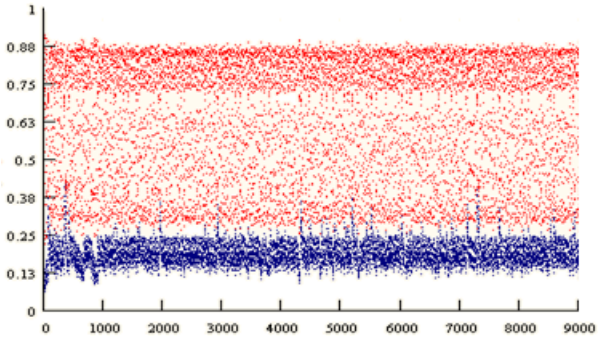

Рис. 5

На рис. 5 представлена динаміка «жертв» (вгорі) та «хижаків» (внизу). Це випадок малих популяцій і результати розв’язку рекурентного аналога системи Лотки-Вольтерри – дискретний варіант фазового портрета хаотичної динаміки узагальненої системи «хижак-жертва».

Висновки. В роботі показано, що модель має хаотичні рухи навколо періодичного рішення. Аналогічні дослідження проведено для дискретної моделі, що описує малі популяції. Результати якісно збігаються з отриманими для неперервної моделі. Вдалося чисельно підтвердити хаотичну динаміку системи, як у неперервному випадку, так і у дискретному випадку, причому для системи з двох рівнянь хаос можна отримати лише вводячи збурення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Liashenko, I. M., Korobova, M. V., & Stoliar, A. M. (2006). *Osnovy matematychnoho modeliuvannia ekonomichnykh, ekolohichnykh ta sotsialnykh protsesiv* [Fundamentals of mathematical modeling of economic, ecological, and social processes]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
2. Aldzhaafrekh, M. R. (2014). Instability of dynamic balance in Lotka-Volterra systems with perturbation of the right-hand side. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2(4), 47–50.

Валентина МЕДВЕДЄВА, канд. іст. наук, наукова співробітниця відділу оперативної інформації Служби інформаційно-аналітичного забезпечення
e-mail: vilena_21@ukr.net ORCID: 0000-0003-1971-0347
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ЗАСТОСУВАННЮ ФЕЙКІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ КРАЇНИ

Ключові слова: *запобігання застосуванню фейків, інформаційний простір.*

Як показує ситуація, що склалася в умовах сьогодення з напрямку використання інформації, можна стверджувати, що за її допомогою можна суттєво впливати на громадську думку, маніпулювати нею, навіть розповсюджучи завідома неправдиві дані. Це відіграє на людей більш значимий вплив, ніж безпосереднє застосування фізичної сили або погрози. При цьому вартість проведення інформаційних «заходів» є значно низчою, тому що створення та утримання відповідних правоохоронних служб потребує значних матеріальних та фінансових витрат. Також слід додати, що використання інформації в якості «м'якої сили», надає можливості уникнути будь-які непорозуміння, пов'язані з насиллям, та придати їй статус легітимності.

Однією із основних складових неправдивої інформації є розповсюдження фейків, які за своїм змістом можуть маніпулювати свідомістю суспільства, при цьому створюючи перекручене уявлення щодо дійсної ситуації. Основною метою розповсюдження фейкової інформації визначається створення уявлень для людини, що не відповідають дійсності. Для розповсюдження фейків, як правило, використовуються різноманітні спеціалізовані ЗМІ та соціальні мережі Інтернету.

Зростання фейкової активності здійснюється у періоди активізації внутрішнього політичного життя держави, зокрема пов'язані з такими подіями, як вибори та проведення інших заходів державного значення. При цьому, дані фейки, перш за все, переслідують мету посягання на державний устрій та недоторканність цілісності країни.

Для організації заходів, пов'язаних з протидією застосування фейків, доцільно залучати не тільки відповідні силові структури, проводячи їх реформування з цього

напрямку, а й переглянути відношення до роботи ЗМІ, зокрема цифрових. Також особливу увагу звернути на переведення закладів освіти на більш високий рівень їх діяльності щодо створення у суспільстві стійкого імунітету до розповсюдження фейків або надходження іншої неправдивої інформації.

Якщо не приділяти належної уваги боротьбі з надходженням фейкової або неправдивої інформації, то можна отримати негативні наслідки такі як: послаблення довіри громадян до органів державної або місцевої влади, виникнення конфліктних ситуацій на політичному, економічному, мовному, релігійному підґрунті тощо. Все це може сприяти виникненню серед населення протестного настрою та передумов для порушень громадського порядку. Ефективною з цього напрямку вважається робота з молоддю, як більш активною частиною населення. Головною метою ведення просвітницької діяльності серед молоді потрібно вважати організацію роботи з їх навчання по вмінню відрізняти правдиву інформацію від неправдивої, вміти протистояти на рівні свідомості пропаганді та фейкам.

Створення фейків та їх розповсюдження є однією із основних складових частин ведення інформаційної війни, основною метою якої можна вважати виклик негативної реакції у суспільстві. Як правило, ця інформація стосується проблем, що виникають на політичному або внутрішньому соціально-економічному підґрунті. Її маніпулювання дозволяє в найкоротші терміни та з не великими затратами матеріальних і фінансових ресурсів здійснювати заходи по зміні суспільної думки серед населення країни, що не відповідає інтересам держави. Для цього можуть бути використані будь-які інформаційні повідомлення, що проводяться із застосуванням різноманітних сучасних технічних засобів та методів щодо їх передачі.

Слід відзначити, що було підготовлено та здійснено чимало проектів з інформаційно-просвітницької роботи, які є зразком для попередження злочинних проявів в галузі забезпечення інформаційної безпеки. Це такі як: StopFake.org, NewsGuard, EUvsDisinfo, The Syrian Archive, FactCheck.org тощо.

Очевидно, як показує досвід вітчизняний та зарубіжний такі заходи є більш продуктивними у боротьбі з фейковими новинами.

Олександр МЕЛЬНИК, старший викладач
e-mail: vinncei@gmail.com
Олександр РОМАНЮК, д-р техн. наук, професор
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

ВІДХИЛЕННЯ ВІД ІДЕАЛЬНОГО ВІДРІЗКА ПРЯМОЇ НА КВАДРАТНОМУ ТА НА ГЕКСАГОНАЛЬНОМУ РАСТРІ

Ключові слова: *гексагональний растр, гексагон, відрізок прямої.*

Вступ. Базовим елементом формування гексагонального растра є правильний рівносторонній шестикутник – гексагон [1-6].

Теоретично досліджено властивості зображень, які показують перевагу гексагональної решітки у порівнянні зі стандартною прямокутною [1], [4-6]. Проте, все ще недостатньо обґрунтованими є припущення, про істотні переваги гексагонального растра над квадратним.

Мета. Довести, що гексагональний растр забезпечує краще наближення до ідеального відрізка прямої, порівняно з квадратним растром.

Результати. Особливості формування відрізків прямих на гексагональному растрі пов’язані з геометрією гексагона: горизонтальні відрізки, та відрізки прямих під кутом нахилу 60° до горизонталі, відображаються без спотворень, навіть при товщині відрізка у один піксель [4-5]. Найбільше спотворення має місце при відображенні вертикальних відрізків (рис. 1).

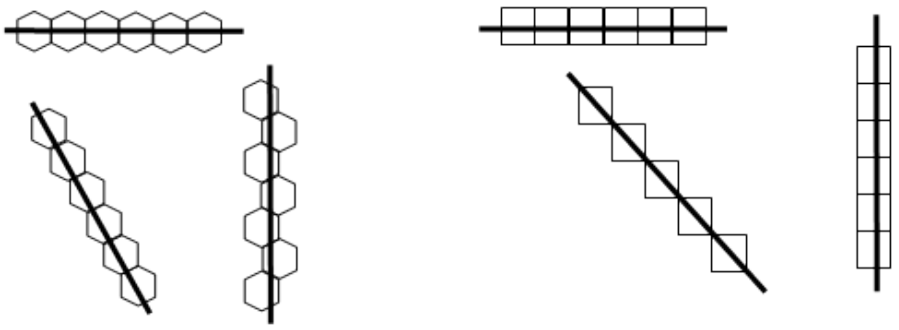

Рис. 1 – Прямі на гексагональному та квадратному растрі

Відрізки прямої, сформовані на гексагональному растрі, більш стабільні по ширині, тобто дисперсія ширини лінії менша, ніж на квадратному растрі [5-6].

Теорема 1. *На гексагональному растрі досягається краще наближення до ідеального відрізка прямої порівняно з квадратним растром, завдяки меншому максимально можливому відхиленню.*

Теорема 1 справедлива для випадків, коли площа квадратного пікселя та гексагонального рівні 1, або коли відстані між центрами пікселів рівна 1.

Доведення. Вирахуємо максимально можливі відхилення для квадратного та гексагонального растрів. Для цього обчислимо і порівняємо відстані $\boldsymbol{\alpha}$ (рис. 2), оскільки і для квадрата і для гексагона максимально можливе відхилення є діагоналлю.

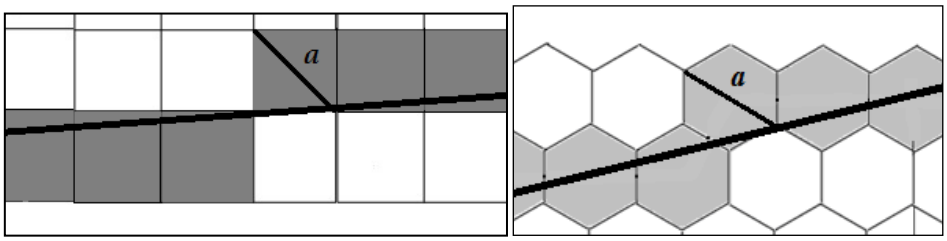

Рис. 2 – Максимальне відхилення $\boldsymbol{\alpha}$ від ідеального відрізка прямої

Розглянемо обидва випадки. Перший, коли площа пікселя дорівнює S=1 для квадрата та гексагона. Доведемо теорему для першого випадку.

Для квадрата відстань $a_{\text{кв}} = \sqrt{2} = 1{,}41421$. Для гексагону, площа якого S=1, з формули площі $S = \frac{3\sqrt{3}}{2}R^2$можна визначити відхилення $\boldsymbol{\alpha}$, яке дорівнюватиме діаметру описаного навколо гексагона кола, тобто $a_{гек} = 2R$.

$$a_{гек} = 2R = 2\sqrt{\frac{2}{3\sqrt{3}}} = 1{,}24 \ (1)$$

Порівняння $a_{\text{кв}} = 1{,}41421$ і $a_{гек} = 1{,}24$ показує, що у гексагональному растрі наближення до прямої лінії є кращим порівняно з квадратним растром.

Розглянемо другий випадок, коли відстань між центрами пікселів дорівнює одиниці, а площі пікселів різні. Доведемо теорему для такого випадку.

Для квадратного растра в цьому випадку також $a_{кв} = \sqrt{2} = 1{,}41421$.

Для гексагонального растра, коли відстань між центрами пікселів 1, радіус описаного кола буде $R = \frac{1}{\sqrt{3}}$ (рис. 3), відхилення $\boldsymbol{\alpha}$ дорівнюватиме діаметру описаного навколо гексагона кола, тобто $a_{гек} = 2R$.

$$a_{гек} = 2R = \frac{2}{\sqrt{3}} = 1{,}156 \ (2)$$

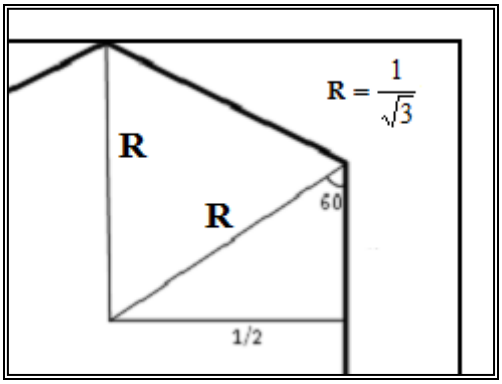

Рис. 3 – Значення радіуса, коли відстань між центрами пікселів 1

Отримали $a_{\text{гек}} = 1{,}156$ менше ніж $a_{кв} = 1{,}41421$, а тому, наближення до відрізка прямої у гексагональному растрі краще.

Отже, при формуванні відрізків, на гексагональному растрі досягається краще наближення до ідеального відрізка прямої, порівняно з квадратним растром, завдяки меншому максимально можливому відхиленню. Теорему доведено.

Висновки. Розглянуто формування відрізків прямих на квадратному та гексагональному растрі. Запропоновано та доведено теорему про краще наближення до ідеального відрізка прямої на гексагональному растрі, порівняно з квадратним растром, завдяки меншому максимально можливому відхиленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hales, T. C. (2001). The Honeycomb Conjecture. *Discrete Computational Geometry*, 25, 1-22.
2. Bell, S, Fred, H., & Mason, D. (1989). A digital geometry for hexagonal pixels. *Image and Vision Computing*, 7(3), 194-204.
3. Luczak, E., & Rosenfeld, A. (1976). Distance on a hexagonal grid. *IEEE Transactions on Computers*, 25(5), 532-533.
4. Романюк, О. Н., Романюк, О. В., & Мельник, О. В. (2016). Формування відрізків прямих на гексагональному растрі. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Інформатика, кібернетика та обчислювальна техніка»*, 2, 69-72.
5. Романюк, О. Н., & Мельник, О. В. (2016). Особливості використання гексагонального растра при побудові пристроїв відображення. *Міжнародний науково-технічний журнал «Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах»*. Хмельницький, 3 (56), 105-109,
6. Wuthrich, C. A., & Stucki, P. (1999). An Algorithmic Comparison Between Squareand Hexagonal-based Grid. *CVGIP: Graphical Modelsand Image Processing*, 53, 324-339.

Анастасія МУЗИКА, здобувачка вищої освіти
факультету публічного управління та адміністрування
Науковий керівник – **Віталій КУДЕЛЬСЬКИЙ,** канд. екон. наук, доцент
кафедри публічного управління і адміністрування
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вступ. Станом на сьогодні багато загроз і викликів прямо чи опосередковано пов'язані з діяльністю російської федерації. Держава-агресор активно використовує спеціальні способи, засоби та методи маніпулювання суспільною свідомістю, а також стереотипами поглядів, настроїв та поведінки різних соціальних груп, розділених за етнічною, національною, релігійною та іншими ознаками, що призводить до підриву суверенітету та територіальної цілісності України, дестабілізації політичної та суспільної ситуації в країні дестабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Вказані дії, зокрема, активного впливу набули з 2022 року, коли на території нашої країни активно велись і ведуться воєнні дії, а сама країна перебуває у воєнному стані. У зв'язку з цим розвиток міждисциплінарного напряму інформаційно-психологічної безпеки набуває особливого значення.

Процес прогнозування та аналізу всього спектру загроз національній безпеці ще ніколи не був таким важливим. Національна інформаційна політика має реалізовуватися послідовно, з урахуванням наших національних інтересів, ситуації, що постійно змінюється, та нових загроз інформаційній безпеці. Тільки за умови загальнодержавного підходу до вирішення проблем захисту та безпеки інформації в інформаційних системах і мережах зв'язку можуть бути створені умови для адекватної протидії зростаючим загрозам в інформаційній сфері.

Зміст. В. Артемов, В. Хорошко, Ю. Хохлачова, В. Погорелов, підкреслюючи суперечливості сучасного світу, вважають, що найважливіше значення для більшості держав має інформаційна та воєнна небезпека, саме тому важливою підсистемою

загальної системи забезпечення національної безпеки України називають забезпечення інформаційно-воєнної безпеки [1, с. 23 - 24].

Стратегія інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 року визначає інформаційну загрозу як явище, тенденцію чи чинник, що потенційно або реально може негативно вплинути на особу, суспільство або державу, унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів України, збереження національних цінностей, завдати прямої чи опосередкованої шкоди державним інтересам, національній безпеці та обороні трактується як використання у сфері інформації, що може завдати шкоди інтересам держави, національній безпеці та обороні[2].

В.В. Антонюк трактує загрози інформаційній безпеці наступним чином. Загроза інформаційній безпеці - це умова або чинник, наявність якого може призвести до порушення параметрів інформації (у тому числі інформації, що знаходиться в інформаційних системах), яка використовується для задоволення інтересів громадян, громадянського суспільства, суб'єктів комерційної діяльності, груп, організацій та органів публічного управління [3].

В науковій літературі представлена велика кількість класифікацій загроз інформаційній безпеці за різними ознаками. Наприклад, О. М. Шевчук пропонує класифікацію загроз інформаційній безпеці за походженням джерела загроз: антропогенні, техногенні, стихійні [4, с. 155].

А. В. Войціховський класифікує загрози інформаційній безпеці за цілями впливу: загрози конфіденційності інформації, цілісності інформації, доступність інформації, витік інформації, незаконний вплив на інформацію [5, с. 18].

Згідно зі Стратегією інформаційної безпеки, багато загроз і викликів прямо чи опосередковано пов'язані з діяльністю держави-агресора. Військово-політичні цілі російської федерації досягаються за допомогою психологічних операцій та інформаційного протистояння із застосуванням засобів активної розвідки. Інформаційна безпека суспільства має забезпечувати захищеність індивідуальної, колективної та масової свідомості громадян в рамках інформаційних загроз, що виражаються в інформаційно-психологічному впливі. Сьогодні держава-агресор активно використовує спеціальні способи, засоби і методи для маніпулювання не тільки стереотипами поглядів, установок і поведінки різних соціальних груп,

розділених за етнічними, національними, релігійними та іншими ознаками, а й суспільною свідомістю, що призводить до дестабілізації політичної і соціальної ситуації в країні, підриву суверенітету і територіальної цілісності України підривається суверенітет і територіальна цілісність України.

Широке використання терористами та екстремістськими організаціями глобальних інформаційних ресурсів та механізмів інформаційного впливу для поширення терористичної ідеології та розпалювання міжетнічної та соціальної напруженості має значний негативний вплив на інформаційну безпеку. Терористична діяльність також проникла в інформаційний простір, що отримало назву "інформаційний тероризм" або "кібертероризм". Інформаційний тероризм ґрунтується насамперед на використанні інформаційних технологій.

Висновки. Таким чином, на підставі наведених вище фактів можна зробити висновок про те, що:

- використання різноманітних методів психологічної війни та інформаційної агресії загрожує як внутрішній, так і зовнішній безпеці країни.
- для ефективного протидії загрозам інформаційної безпеки необхідно розробити та реалізувати державну інформаційну політику, яка відповідала б національним інтересам та ураховувала постійно змінні умови та нові загрози.
- важливо розвивати механізми прогнозування та аналізу всього спектру загроз національній безпеці, що дозволить вчасно виявляти та нейтралізувати потенційні загрози.
- лише шляхом наявності державного підходу до вирішення проблеми охорони та захисту інформації можна створити умови для адекватної протидії збільшенню загроз в інформаційному полі.

Саме врахування вказаних аспектів та розвиток відповідних заходів у сфері інформаційної безпеки є ключовими для забезпечення національної безпеки та збереження суверенітету та територіальної цілісності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов, В. Ю., Хорошко, В. О., Хохлачова, Ю. Є., & Погорелов, В. В. (2022). Інформайційно-воєнна безпека як елемент національної безпеки України. Захист інформації (Т. 24), № 1, 21–29.
2. Стратегія інформаційної безпеки (2021, 28 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7
3. Антонюк, В.В. (2014). Механізми державного реагування на сучасні виклики та загрози інформаційній безпеці. Державне управління: удосконалення та розвиток, 8, 22–27.
4. Шевчук, О.М. (2011). *Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки* [Дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07]. Київ, 210 с.
5. Войціховський, А. В. (2015). Питання інформаційної безпеки України на сучасному етапі. *Право і безпека*, 3(58), 15–20.

Станіслав ОРЛОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: stanislav.orlov@ukma.edu.ua ORCID: 0009-0003-3665-1948
Науковий керівник – **Олег СМИШ,** магістр, аспірант
e-mail: o.smysh@ukma.edu.ua ORCID: 0000-0002-8074-9745
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

NLP: АВТОМАТИЗАЦІЯ СТВОРЕННЯ НОВИННИХ ДАЙДЖЕСТІВ

Ключові слова: *обробка природної мови, чатбот, сумаризація, велика мовна модель, автоматизація, Telegram.*

Вступ. Сьогодення — це час стрімких змін, коли доступ до правдивої та актуальної інформації є невіддільною потребою суспільства. Telegram (*Telegram FAQ*, n.d.) є лідером серед соціальних мереж як джерело новин для українців — йому надали перевагу 72% респондентів опитування USAID-Internews (*Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 році,* 2023). Аби залишатися обізнаними, люди змушені слідкувати за новинними ресурсами, що може бути часо- та енергозатратним. Через це медіа запровадили регулярні стислі виклади найголовніших новин певного періоду (далі — новинні дайджести).

Щоб уможливити автоматизацію створення новинних дайджестів, здійснено аналіз наявних реалізацій та доступних інструментів в обробці природної української мови.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши новинні ресурси, з’ясовано, що зазвичай редактори послуговуються ручними методами обробки новин. Етапи такого підходу для створення новинного дайджесту: аналіз наявного матеріалу, аби виокремити найважливіше; скорочення відібраної інформації; редагування для встановлення відповідного стилю медіа. Зроблене власноруч якісне опрацювання опублікованих новин займає від декількох годин до декількох днів. Окрім того, часто модератори новинних каналів обирають матеріал для дайджесту суб’єктивно, через що він не завжди відповідає запиту аудиторії.

Досліджено 7 Telegram-каналів, що регулярно створюють новинні дайджести. Проаналізовано періодичність вибірок та їхні індивідуальні особливості, знайдено

спільні риси: 57% вибірки формують дайджест щоденно, ще 43% — щотижнево. 6 досліджених медіа встановлюють головне слово речення, визначене внаслідок побудови дерева залежностей (Лангенбах, 2015, с. 251-253), покликанням на повний матеріал новини. Кожен канал має шаблон у побудові вибірки, який зазвичай охоплює стандартні фрази, покликання в описі, однаковий початок новини, розділювач між ними та/або кінець вибірки. Щоб автоматизувати створення новин із подібним функціоналом, вирішено створити Telegram-бот.

На основі проаналізованих каналів створено збірку даних із тексту 100 новин у Telegram та заголовків у дайджестах на основі цих новин. Написано методи для автоматизації взаємодії з мовними моделями. Зібраними даними протестовано великі мовні моделі: Llama 3 від Meta (*Meta*, 2024), Copilot від Microsoft (*Microsoft*, 2024), ChatGPT від OpenAI (*OpenAI*, 2024). Написано програму для оцінювання їхньої ефективності (враховано оцінку подібності за метриками ROUGE-1, ROUGE-2, ROUGE-L (Lin, 2004, pp. 1-3) та час, потрібний для надання відповіді), проаналізовано їхні обмеження. За результатами тестування обрано Llama 3 як основу для скорочення в боті.

З допомогою бібліотеки python-telegram-bot (*python-telegram-bot*, n.d.) реалізовано взаємодію з користувачем, а через бібліотеку telethon (*Telethon FAQ*, n.d.) здійснено вивантаження публікацій та інформації про них із Telegram-каналів. Реалізовано сортування повідомлень за важливістю на основі взаємодій та визначення емоційності новин з урахуванням реакцій на публікацію. Зроблено визначення головного слова заголовка новини засобами бібліотеки spacy-udpipe (*spaCy + UDPipe*, n.d.) та встановлення на це слово покликання на оригінальний матеріал.

Висновки. Внаслідок аналізу встановлено, що українські новинні Telegram-канали, які роблять регулярні дайджести, діють за схожими принципами. Це уможливлює застосування засобів обробки природної мови для автоматизації цієї задачі. Впровадження автоматизації процесу формування дайджесту заощаджує час на аналізі новин, створенні заголовків і форматуванні такої добірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Telegram FAQ*. (n.d.). Telegram. https://telegram.org/faq#q-what-is-telegram-what-do-i-do-here
2. *Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 році.* (2023, 1 листопада). Detector.media. https://detector.media/infospace/article/218819/2023-11-01-ukrainski-media-stavlennya-ta-dovira-u-2023-rotsi/
3. Лангенбах, М. (2015). Автоматичний синтаксичний аналіз речення за принципами граматики залежностей. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*, (3 (304)), 249–254. https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:8G0tXGIT19YJ:scholar.google.com/+Граматика+залежностей&hl=uk&as_sdt=0,5
4. Meta. (2024). *Llama 3* [Large language model]. https://llama.meta.com/llama3
5. Microsoft. (2024). *Copilot* [Large language model]. https://copilot.microsoft.com
6. OpenAI. (2024). *ChatGPT* (3.5) [Large language model]. https://chat.openai.com
7. Lin, C.-Y. (2004). ROUGE: A Package for Automatic Evaluation of Summaries. In *Text Summarization Branches Out* (pp. 74–81). Association for Computational Linguistics. https://aclanthology.org/W04-1013.pdf
8. *python-telegram-bot*. (n.d.). python-telegram-bot. https://python-telegram-bot.org/
9. *Telethon FAQ*. (n.d.). Telethon 1.35.1 documentation. https://docs.telethon.dev/en/stable/quick-references/faq.html
10. *GitHub - TakeLab/spacy-udpipe: spaCy + UDPipe*. (n.d.). GitHub. https://github.com/TakeLab/spacy-udpipe

Діана ПАНЬКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: panko.diana@student.uzhnu.edu.ua
Марія ПІДГІРСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: pidhirska.mariia@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ GEOGEBRA ПРИ РОЗВ'ЯЗУВАННІ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ

Ключові слова: *GeoGebra, розв'язування, приклад, статистика, математика.*

Вступ. У сучасному світі, де дані стають ключовим ресурсом для прийняття рішень, інструменти, які допомагають аналізувати і візуалізувати ці дані, набувають все більшої важливості. GeoGebra відома своєю потужністю у геометрії, також може знайти широке застосування в математичній статистиці та багатьох розділах математики. В даній роботі розглянемо, як графічний калькулятор може полегшити роботу зі статистичними даними та сприяти їхньому кращому розумінню та аналізу.

Мета. Розглянути візуальні та дослідницькі можливості використання інтерактивного середовища GeoGebra при розв'язуванні задач в математичній статистиці.

GeoGebra — це динамічне математичне програмне забезпечення, яке поєднує інтерактивну геометрію, алгебру, обчислення та статистику в одній зручній програмі для всіх рівнів математичної освіти. Програма пропонує, як онлайн-платформу так і офлайн-додаток для ґаджетів з безкоштовними ресурсами. Всіма матеріалами можна легко поділитися з колегами, групою, класом [2].

GeoGebra стала провідним постачальником програмного забезпечення для динамічної математики, що підтримує наукову, технологічну, інженерну та математичну освіту (STEM) інновації у викладанні та навчанні в усьому світі [2].

Для математичної статистики дана програма виявилась теж дуже корисною. В цій роботі ми розглянемо, як вона використовується для візуалізації статистичних даних, демонстрації різних методів аналізу даних, таких як побудова гістограм

розподіл вибірки, визначення емпіричних функцій розподілу, а також для вивчення взаємозв’язків між змінними [3].

GeoGebra надає широкий спектр статистичних функцій, які дозволяють легко виконувати складні обчислення. З їхньою допомогою можна обчислити середнє значення, медіану та моду, а також міри дисперсії, такі як стандартне відхилення та діапазон. Саме завдяки цим інструментам можна отримати ключову інформацію про задані дані та краще зрозуміти їх.

Однією з головних переваг використання GeoGebra в статистиці є здатність візуалізувати інформацію у вигляді графіків, крім того, їх можна налаштувати різними кольорами, мітками та стилями відповідно до ваших потреб. З її допомогою можна легко створювати діаграми розсіювання, стовпчасті діаграми, гістограми та інші типи графіків для представлення необхідних даних.

Результати. Результати дослідження показали, що застосування програмного забезпечення Geogebra у розв’язанні завдань математичної статистики має багато переваг.

Графічний калькулятор дозволяє візуалізувати статистичні дані шляхом побудови графіків, що полегшує розуміння розподілу вибірок та вивчення їх характеристик. Програма дозволяє будувати емпіричні функції розподілу, аналізувати взаємозв’язки між змінними за допомогою динамічних діаграм та моделей.

Зростання обсягу інформації потребує залучення додаткових інструментів для розв’язання завдань. З цією метою використовується комп’ютерна техніка, що дозволяє наочно та швидко проводити обчислення. Це визначає актуальність впровадження сучасних комп’ютерних технологій в освітній процес.

Покажемо це на прикладі.

Завдання 1. За результатами збору зернових (у тис. т) за деякий період в усіх областях України отримали таку сукупність даних: 166; 73; 90; 206; 115; 52; 50; 63; 73; 211; 47; 47; 129; 34; 50; 52; 55; 44; 41; 90; 55; 50; 363; 47; 47. Знайти вибіркові характеристики (медіану, моду, дисперсію, середнє значення вибірки, математичне сподівання, мінімум, максимум).

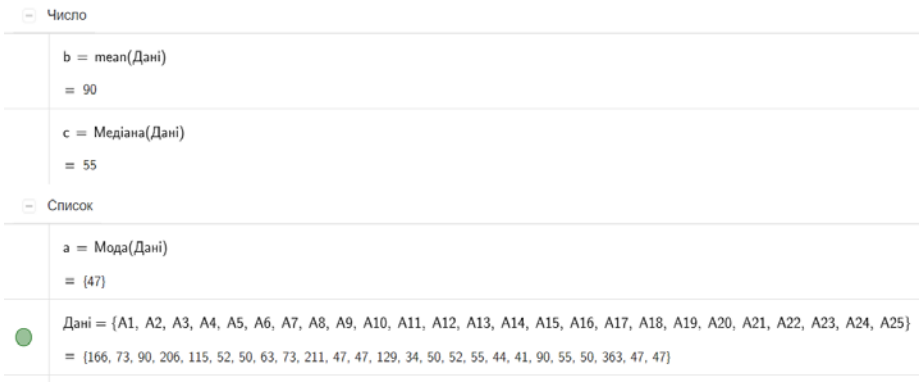

Рис.1.

Рис.2.

Висновки. Таким чином, Geogebra виявляється потужним інструментом для викладання та вивчення математичної статистики, який сприяє кращому розумінню та аналізу статистичних процесів. Вона може допомогти вам досліджувати і виконувати різні обчислення та побудови більш ефективно швидко та якісно. Важливо підкреслити, що з методичної точки зору використання GeoGebra дозволило нам досягти якісно нового рівня візуалізації математичних понять та об’єктів, що вивчаються. Це сприяє кращому розумінню навчального матеріалу та його засвоєнню.

Занадто активне використання GeoGebra може спричинити в студентів відсутність мотивації при обчисленні задач самостійно. Її застосування призведе до швидкого отримання результатів без глибокого розуміння процесу, що може вплинути на якість засвоєння матеріалу. А також попри величезні можливості, які

надають нам розробники даного інструменту, GeoGebra потребує багато часу і зусиль для вивчення та розуміння її процесів.

Перспективи подальших досліджень. Перспектива подальшого дослідження є важливою складовою для удосконалення та спрощення пояснень з багатьох тем математичної статистики. Адже інновації в сучасному світі є невід'ємною складовою розвитку суспільства і науки в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Графічний калькулятор GeoGebra: Математична статистика. Взято 25 квітня 2024 з https://www.geogebra.org/classic?lang=uk.
2. Довідник GeoGebra. Взято 25 квітня 2024 з https://www.geogebra.org/about?lang=uk.
3. Слюсарчук, П.В. (2005). *Теорія ймовірностей та математична статистика.* Ужгород: Карпати, 184 с.

Лілія ПАРАЩАК, здобувачка вищої освіти
e-mail: liliia.parashchak@ukma.edu.ua ORCID: 0009-0001-0809-0907
Науковий керівник – **Олег СМИШ,** магістр, аспірант
e-mail: o.smysh@ukma.edu.ua ORCID: 0000-0002-8074-9745
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

NLP: ВИЗНАЧЕННЯ БУКВЕНОЇ ФОРМИ ЧИСЛА В РЕЧЕННІ

Ключові слова: *обробка природної мови, числівники, морфологічні ознаки, синтез мовлення.*

Для скорочення висловлювань та покращення читабельності текстів, числівники в реченнях записують у цифровій формі. В українській мові числівникам властиві граматичні ознаки та лексичне значення, тому одне число має декілька буквених відповідників. Людина, яка розуміє основні правила узгодження частин мови, здебільшого одразу визначає словоформу числа в тексті. Однак для програмних засобів ці перетворення не є тривіальними. Неправильне визначення форми числівника призводить до спотворення змісту тексту, що впливає на точність результатів аналізу та відтворення природної мови. Наразі немає готових рішень, які могли б точно визначати буквену форму чисел у реченнях.

У цій роботі описано створення програми, яка надає повний буквений відповідник числам у реченнях, на основі загальних правил української граматики з використанням технологій обробки природної мови.

У процесі дослідження актуальності проблеми проаналізовано сучасні синтезатори мовлення. Синтез мовлення – це технологія озвучення написаного тексту [1]. Моделі для синтезу українського мовлення хибно визначають більшість словоформ числівників, які записано цифрами. Проаналізовано, що синтезатори мовлення, як-от Google WaveNet [2] та Microsoft Azure [3] помилково озвучують числа через неправильне визначення типу або відмінка вказаного числівника. Це спотворює коректність озвучення та може вплинути на подальше розуміння змісту озвученого тексту.

Для реалізації програмного застосунку насамперед створено словник зі словоформами числівників. Для цього використано Великий електронний словник української мови (ВЕСУМ) [4], з якого виокремлено лише числівники. Утворений словник сформовано в такий спосіб, щоби спростити пошук словоформи за морфологічними ознаками зазначеного числівника. Для цього числівники виписано у файл із форматом JSON. Дані структуровано як вкладений словник, де кожен рівень відповідає ознакам у порядку: тип числівника, відмінок, рід.

Для визначення правильної словоформи числівника використано технології обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP). Основною метою NLP є обробка людської мови в зрозумілий комп'ютеру спосіб [5]. Одним із ключових компонентів обробки природної мови є визначення морфологічних ознак одиниць тексту. Для проведення такого дослідження вхідних речень розглянуто мовні аналізатори, що підтримують українську мову: UDPipe [6], Stanza [7], spaCy [8]. Вирішено використовувати результати всіх трьох аналізаторів, щоби досягти якомога більшої точності визначення морфосинтаксичних рис.

Створена програма передає текст на обробку мовним аналізаторам, які токенізують речення, визначають числівники та повертають виявлені морфологічні ознаки. Для підвищення точності реалізовано зіставлення результатів аналізу трьох моделей, щоби встановити той результат, який збігається в більшості з них. Якщо три моделі надали різні результати, програма надає перевагу результатам від UDPipe як найбільш надійним.

Наступним етапом розроблення застосунку є визначення правильного буквеного відповідника за знайденими морфологічними рисами. Форми простих та складних числівників визначено в словнику, тож відповідники таким числам програма знаходить безпосередньо. Складені числівники налічують два або більше слова. Для узгодження частин таких чисел враховано правила чинного правопису української мови [9]. Програма підставляє знайдені словоформи в початковий текст та повертає результат.

Унаслідок аналізу результатів роботи програми, вирішено створити додаткові методи, які вдосконалюють процес визначення морфологічних ознак чисел у реченнях. Наприклад, встановлено закономірність, що рід числівника завжди

відповідає роду слова, від якого він залежить. Додатково реалізовано оброблення випадків, які спричиняли труднощі під час визначення морфологічних рис: числа з рухомою комою, дати та слова із числівниковою основою.

Для визначення властивостей чисел із рухомою комою, програма замінює кожне з них на ціле число. Такий підхід зумовлено тим, що українськомовні аналізатори помилково розділяють десяткові дроби на окремі токени, що негативно впливає на визначення морфологічних рис. Буквений відповідник числа з рухомою комою має таку структуру: ціла частина числа супроводжується описовим словом «цілий» у родовому відмінку, а дробова частина супроводжується найменуванням розряду, залежно від кількості цифр після коми. Насамперед мовні аналізатори визначають морфологічні ознаки заміненого числівника, які програма згодом присвоює числу з рухомою комою та утворює повну буквену форму за попередньо вказаною структурою.

Дати, записані в цифровій формі, програма замінює на словесно-цифрову форму. Такі перетворення використано для коректного визначення місяця в даті та усунення недоліків токенізації. Програма опрацьовує кожну дату у форматі «дд.мм.рррр», де «д» – це день, «м» – місяць, «р» – рік, розділені крапками. Наприклад, унаслідок перетворень дата «04.08.2004» матиме вигляд «4 серпня 2004». Завдяки такому формату мовні аналізатори розпізнають правильні морфологічні ознаки, що дає змогу перетворити дату на повний буквений відповідник за визначеними властивостями.

Слова із числівниковою основою мають такий формат: якщо основу, яка є числівником, записано цифрою, її розмежовують дефісом. Повний буквений відповідник такого слова записують разом, а числа мають форму родового відмінка. Наприклад, слово «5-річний» має відповідник «п’ятирічний». Винятком є числа сто та дев’яносто (які залишаються у формі називного відмінка) та числа від одного до чотирьох (які мають вигляд одно-, дво-, три-, чотири-). Наприклад: стометровий, одноденний, чотириразовий. Ці правила перетворень враховано та реалізовано в програмному застосунку на етапі попереднього оброблення речень. Це означає, що мовні аналізатори не визначають морфологічні ознаки для числівників цього типу, адже їхні риси описано правилами граматики української мови.

Щоб оцінити якість результатів роботи програми сформовано набір даних, який містить 120 речень українською мовою із числівниками в цифровій формі. Вибірку сформовано в такий спосіб, що 50% речень містять кількісні числівники, а решта – порядкові. Набір речень вручну доповнено правильними словоформами числівників, на основі яких оцінено якість виконаних перетворень. За результатами аналізу, точність розробленої програми сягає 91,61%.

Додаткове оцінювання якості роботи програми сформовано на результатах перетворень, які продемонстрували великі мовні моделі (Large language model, LLM) [10]. Для встановлення точності визначення буквених форм числівників у тексті, великим мовним моделям надано речення з попередньо сформованого набору. У результаті дослідження, LLM помилково визначають форми порядкових числівників, а кількісні здебільшого перетворюють правильно. Наприклад, модель ChatGPT 3.5 [11] коректно визначила 60,83% буквених форм числівників, що на 30,78% менше, ніж розроблений застосунок.

У підсумку проаналізовано роботу трьох мовних аналізаторів та правила узгодження числівників. На основі спостережень розроблено програму, яка визначає буквену форму чисел у реченнях. Програма опрацьовує цілі числа, числа з рухомою комою, дати, числівники з нарощенням (порядкові числівники, які записано цифрами, з відмінковим закінченням) та слова із числівниковою основою. Точність створеного застосунку сягає 91,61%, що підтверджує якість запропонованих методів.

Кінцевий програмний продукт слугуватиме інструментом для попереднього оброблення речень із числівниками для синтезу українського мовлення. Архітектура сформованого застосунку уможливлює внесення додаткових механізмів задля підвищення кінцевої точності та ефективності результатів програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Taylor, P. (2009). *Text-to-speech synthesis*. Cambridge university press.
2. Oord, A. V. D., Dieleman, S., Zen, H., Simonyan, K., Vinyals, O., Graves, A., ... & Kavukcuoglu, K. (2016). Wavenet: A generative model for raw audio. *arXiv preprint arXiv:1609.03499.* DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.1609.03499
3. Text to Speech – Realistic AI Voice Generator | Microsoft Azure. (2024). Microsoft.com. https://azure.microsoft.com/en-us/products/ai-services/text-to-speech
4. Старко, В., & Рисін, А. (2020). Великий електронний словник української мови (ВЕСУМ) як засіб NLP для української мови/В. Старко, А. Рисін (у друці).
5. Жежерун, О., & Смиш, О. (2020). *Автоматизація розв'язування задач з планіметрії, записаних природною українською мовою*. Проблеми програмування, 4, 71-80. DOI: https://doi.org/10.15407/pp2020.04.071
6. Straka, M., Hajic, J., & Straková, J. (2016, May). UDPipe: trainable pipeline for processing CoNLL-U files performing tokenization, morphological analysis, pos tagging and parsing. In *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'16)* (pp. 4290-4297). https://aclanthology.org/L16-1680
7. Qi, P., Zhang, Y., Zhang, Y., Bolton, J., & Manning, C. D. (2020). Stanza: A Python natural language processing toolkit for many human languages. arXiv preprint arXiv:2003.07082. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2003.07082
8. spaCy · Industrial-strength Natural Language Processing in Python. (2015). Spacy.io. https://spacy.io
9. Мазніченко, Є. І., Македон, В. Є., Шарабанова, С. В., & Яловнича, І. Л. (2019). *Український правопис*. Київ: Інститут мовознавства ім. ОО Потебні НАН України. https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3924
10. Wei, J., Tay, Y., Bommasani, R., Raffel, C., Zoph, B., Borgeaud, S., ... & Fedus, W. (2022). Emergent abilities of large language models. *arXiv preprint arXiv:2206.07682*. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2206.07682
11. Lock, S. (2022, December 5). What is AI chatbot phenomenon ChatGPT and could it replace humans? The Guardian; The Guardian. https://www.theguardian.com/technology/2022/dec/05/what-is-ai-chatbot-phenomenon-chatgpt-and-could-it-replace-humans

Олександр ПОПОВ, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук, професор
e-mail: sasha.popov1982@gmail.com ORCID: 0000-0002-5065-3822
Сергій СКУРАТІВСЬКИЙ, д-р фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: skurserg@gmail.com ORCID: 0000-0003-4944-2646
Артур ЗАПОРОЖЕЦЬ, д-р техн. наук, старший дослідник
e-mail: a. o. zaporozhets@nas. gov. ua ORCID: 0000-0002-0704-4116
Олександр КОВАЛЕНКО
e-mail: whitewavex@gmail. com ORCID: 0000-0003-4798-7722
Ірина МАРТИНЮК
e-mail: mira_27@ukr. net
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

МАТЕМАТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАДАЧ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ ГАММА ПОЛІВ ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

Ключові слова: *гамма випромінювання, дистанційна оцінка гамма поля, радіоактивність ґрунтової товщі.*

Вступ. Методи гамма спектрометрії виявились досить корисними для дослідження штучної та природної радіоактивності навколишнього середовища. Загалом, гамма спектрометрія використовується для виявлення високо радіоактивних джерел або загального відображення радіоактивного поля [1]. Значна кількість успішного використання методів гамма спектрометрії відома в галузях пошуку корисних копалин, медицини, моніторингу навколишнього середовища, сільського господарства, антитерористичного захисту, оцінки наслідків радіоактивного забруднення тощо. В залежності від мети та умов досліджень використовують стаціонарно встановлені детектори або розміщені на пересувних засобах (наземні рухомі платформи, БПЛА, літаки тощо).

Яким би чином не проводилось дослідження, стаціонарно чи за допомогою рухомого носія детектора, в обох випадках виникають ряд схожих супровідних задач. Зокрема, виникає проблема оцінки гамма поля, утвореного джерелами, що

розподілені на поверхні [1,2] та у верхніх шарах ґрунту. Один із способів ефективного розв'язання цієї проблеми спирається на використання розв'язків оберненої задачі про кількість гамма квантів, зареєстрованих детектором [1].

Результати. У свою чергу, зазначена задача складається із багатомірного інтегралу [2,3], в якому інтегрування відбувається по об'єму ґрунту, де розподілені джерела гамма випромінювання:

$$I = \frac{A\varepsilon q}{4\pi} \iiint_V e^{-\mu_a \rho_a r_a - \mu_g \rho_g r_g} \frac{1}{r^2} dV. \qquad (1)$$

Тут A та ε – площа поверхні та ефективність детектора, q – активність джерел гамма квантів, r – відстань від точки спостереження до джерела випромінювання,, r_a, r_g – відстані, які проходять гамма промені у повітрі та ґрунті, μ_a, μ_g – масові коефіцієнти затухання гамма променів у повітрі та ґрунті, ρ_a, ρ_g – густини повітря та ґрунту, V – область інтегрування.

Певного спрощення при обчисленні, без втрати загальності, можна досягти, розглядаючи задачу (1) у сферичній системі координат, що має на увазі симетричну область інтегрування. На сьогодні відомо кілька способів вибору об'єму інтегрування з урахуванням різних допоміжних тверджень.

У цьому повідомленні розглядається випадок, коли ґрунт складається із кількох шарів, які характеризуються різними коефіцієнтами затухання гамма випромінювання. Надалі, спираючись на метод, розроблений у роботі [3] для одношарового ґрунту, було розроблено алгоритм оцінки інтенсивності гамма випромінювання шаруватим ґрунтом. Згідно з методом, об'єм ґрунту обмежується поверхнею, на якій виконується умова про те, що загальне затухання всіх гамма променів у ґрунті та повітрі однакове, тобто не залежить від кута . На основі такого припущення можна ефективно обчислити інтеграл в аналітичний спосіб. Зокрема, для одношарового ґрунту, як показано в [3], маємо,

$$I = \frac{A\varepsilon q}{2\mu_g}\left[E_2(\mu_a \rho_a h) - \cos\theta_1 \, E_2\left(\frac{\mu_a \rho_a h}{\cos\theta_1}\right) - e^{-\mu_a \rho_a h - \mu_g \rho_g d}(1 - \cos\theta_1)\right], \quad (2)$$

де $E_2(x) = x\int_x^\infty e^{-t}t^{-2}dt$– інтегрально-показникова функція 2-го роду, $cos\,\theta_1 = \frac{\mu_a\rho_a h}{\mu_a\rho_a h+\mu_g\rho_g d}$ – косинус найбільшого кута, під яким видно область інтегрування з точки спостереження.

Узагальнення формули (2) на випадок двошарового ґрунту, у якого $d_{1,2}$, $\rho_g^{1,2}$, $\mu_g^{1,2}$ – товщини 1-го та 2-го прошарку, їх густина та коефіцієнти затухання, має наступний вигляд

$$I = \frac{A\varepsilon q}{2}\left[\frac{cos\,\theta_2}{\mu_g^1}E_2\left(\frac{\mu_a\rho_a h}{cos\,\theta_2}\right) - \frac{cos\,\theta_1}{\mu_g^1}E_2\left(\frac{\mu_a\rho_a h}{cos\,\theta_1}\right) + \right.$$
$$+\frac{1}{\mu_g^2}E_2\left(\mu_a\rho_a h + d_1\{\mu_g^1\rho_g^1 - \mu_g^2\rho_g^2\}\right) - \frac{cos\,\theta_2}{\mu_g^2}E_2\left(\frac{\mu_a\rho_a h + d_1\{\mu_g^1\rho_g^1 - \mu_g^2\rho_g^2\}}{cos\,\theta_2}\right) -$$
$$\left. - e^{-\mu_a\rho_a h-\sum_{j=1}^2\mu_g^j\rho_g^j d_j}\frac{d_1+d_2}{\mu_a\rho_a h+\sum_{j=1}^2\mu_g^j\rho_g^j d_j}\right], \qquad (3)$$

де $cos\,\theta_2 = \frac{\mu_a\rho_a h+\mu_g^1\rho_g^1 d_1}{\mu_a\rho_a h+\sum_{j=1}^2\mu_g^j\rho_g^j d_j}$, $cos\,\theta_1 = \frac{\mu_a\rho_a h}{\mu_a\rho_a h+\sum_{j=1}^2\mu_g^j\rho_g^j d_j}$ – косинуси найбільших кутів, під якими видно із точки спостереження частину області інтегрування, що належить j-му прошарку. Легко переконатись, що при $\mu_g^1\rho_g^1 = \mu_g^2\rho_g^2$ та $d_1 + d_2 = d$, формула (3) переходить у співвідношення (2).

Очевидно, що зростання кількості прошарків веде до ускладнення обчислень, тим не менш ці обчислення досить алгоритмічні.

Висновки. Моніторинг природних та штучних гамма полів став не лише незамінним допоміжним засобом у пошуках корисних копалин чи геофізичних дослідженнях, але і як окремий засіб для оцінки стану навколишнього середовища при аваріях, пошуку високо радіоактивних джерел випромінювання, організації антитерористичних заходів. На сьогодні, найбільш активно розвивається дистанційний спосіб моніторингу гамма полів, зумовлений розвитком БПЛА. З метою покращення аналізу інформації, зібраної БПЛА, масив даних зазнає обробки різними математичними методами, зокрема шляхом розв’язання оберненої задачі про кількість гамма квантів, зареєстрованих рухомим детектором. Така задача є інтегральною і враховує затухання гамма променів у повітрі та ґрунті. У даних

дослідженнях розглядається задача про інтенсивність гамма поля, коли ґрунт є шаруватим. Зокрема, отримано аналітичний вираз для інтенсивності гамма поля для двошарового ґрунту зі сталою густиною та коефіцієнтом затухання в кожному прошарку. Проведені дослідження можуть бути використані для проведення дистанційного моніторингу гамма випромінювання забруднених територій [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Zabulonov, Yu., Popov, O., Skurativskyi, S., Hromova, I., & Zaporozhets, A. (2023). Remote gamma ray mapping of ground surface: mathematical issues. *Systems, Decision and Control in Energy IV. Studies in Systems, Decision and Control*, vol 456. Springer, Cham. 173–184 https://doi.org/10.1007/978-3-031-22500-0_11
2. Popov, O., Skurativskyi, S., Molitor, N., Koniushkov, A., Fomichova, O., & Svitlyshin, I. (2024). Improvement of evaluation of the gamma radiation from the cylindrical bodies with the spatially inhomogeneous source activity distribution. Submitted to 5th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters, 21-24 May 2024, Kryvyi Rih, Ukraine.
3. Van der Veeke S., Limburg J., Koomans R.L., Soderstrom M., de Waal S.N., & R. van der Graaf E. (2021). Footprint and height corrections for UAV-borne gamma-ray spectrometry studies. *Journal of Environmental Radioactivity,* 231. 106545, https://doi.org/10.1016/j.jenvrad.2021.106545.

Микола САНАКУЄВ, канд. філософ. наук, старший науковий співробітник відділу оперативної інформації Служби інформаційно-аналітичного забезпечення
e-mail: nsanakuev@gmail.com ORCID: 0000-0001-7725-6117
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СЛУЖБИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБАЗПЕЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ КРИЗОВИМИ СИТУАЦІЯМИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *управління, інформаційні технології, служба інформаційно-аналітичного забезпечення, воєнний стан, кризова ситуація.*

Вступ. У сучасних умовах, коли світ стикається з різними формами кризових ситуацій, відповідне управління інформацією стає ключовим фактором для ефективного реагування та подолання наслідків таких ситуацій. У рамках даної теми досліджується роль і значення служби інформаційно-аналітичного забезпечення в контексті управління кризовими ситуаціями, зокрема в умовах воєнного стану.

Мета. Наукове дослідження потребує подальшого вивчення ролі та значення служби інформаційно-аналітичного забезпечення в управлінні кризовими ситуаціями, зокрема в умовах воєнного стану.

У кризових ситуаціях, коли кожна година має вирішальне значення, швидкий доступ до актуальних даних є критичним [1, с. 27]. Служба інформаційно-аналітичного забезпечення повинна забезпечити постачання необхідної інформації вчасно та з достатньою обґрунтованістю для прийняття рішень [2].

Результати наукових пошуків. Оперативний збір та аналіз інформації: Швидкий доступ до актуальних даних є критичним у кризових ситуаціях. Служба інформаційно-аналітичного забезпечення має забезпечити цей доступ для ефективного управління кризовими ситуаціями.

Науковці-аналітики мають здатність ретельно розглядати отриману інформацію, виокремлювати ключові показники та тенденції, і робити прогнози щодо подальшого розвитку ситуації [3, с. 45]. Їхні аналітичні навички дозволяють

управляти ризиками та приймати обґрунтовані рішення навіть у найскладніших умовах [4].

Роль аналізу в управлінні кризовими ситуаціями. Науковці-аналітики здатні ретельно аналізувати інформацію і робити прогнози щодо розвитку ситуації, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення навіть у складних умовах.

У ситуаціях воєнного стану, де інформація може бути предметом маніпуляцій та атак з боку противника, служба інформаційно-аналітичного забезпечення повинна забезпечити надійний захист даних та збереження конфіденційності [5, с. 62].

Забезпечення безпеки та конфіденційності інформації: у воєнних умовах необхідно забезпечити надійний захист даних та збереження конфіденційності перед можливими маніпуляціями та атаками противника.

Розвиток та вдосконалення служби інформаційно-аналітичного забезпечення є стратегічним завданням для будь-якої держави в умовах сучасного геополітичного середовища [5]. Запровадження новітніх технологій, підвищення кваліфікації персоналу та зміцнення співпраці з науковими установами є важливими кроками на шляху до підвищення ефективності управління кризовими ситуаціями в умовах воєнного стану.

Висновки роботи. Підкреслюючи необхідність швидкого доступу до актуальної та перевіреної інформації для ефективного реагування на кризові ситуації та прийняття обґрунтованих рішень, на горизонті з’являються нові перспективи наукових досліджень. Вони включають розвиток і вдосконалення служби інформаційно-аналітичного забезпечення за допомогою новітніх технологій, підвищення кваліфікації персоналу та зміцнення співпраці з науковими установами з метою підвищення ефективності управління кризовими ситуаціями в умовах воєнного стану.

Перспективи. Розвиток і вдосконалення служби інформаційно-аналітичного забезпечення за допомогою новітніх технологій, підвищення кваліфікації персоналу та зміцнення співпраці з науковими установами є новими викликами для сучасної реальності.

Конфлікт інтересів. Наразі існує можливість конфлікту в інтересах щодо доступу до та обробки інформації, а також можливість зловживання інформацією для політичних чи стратегічних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов, П. П. (2019). Управління кризовими ситуаціями в умовах воєнного конфлікту. Київ: Видавництво "Наукова думка".
2. Сидоренко, В. В. (2020). Роль інформаційно-аналітичного забезпечення у кризовому менеджменті. Київ: Видавництво "Університетська книга".
3. Бондаренко, О. О. (2018). Аналітичні методи в управлінні кризовими ситуаціями. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка.
4. Кузьменко, М. М. (2017). Роль аналітики у керуванні кризовими процесами. Донецьк: Видавництво ДонНУ.
5. Литвиненко, Г. Г. (2016). Захист інформації в умовах інформаційної війни: [навч. посібник].

Андрій СЕМЕНЮК, здобувач вищої освіти
e-mail: semeniuk_a@donnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-2910-6258
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

МОДЕЛЬ КЕРУВАННЯ СОНЯЧНИМИ ПАНЕЛЯМИ НА БАЗІ АЛГОРИТМУ ІТЕРАТИВНОГО ЛОКАЛЬНОГО ПОШУКУ

Ключові слова: *модель системи стеження, моніторинг положення сонячних панелей, алгоритм прийняття рішення, ймовірнісні оцінки.*

Вступ. Одним із шляхів підвищення ефективності використання сонячних панелей є адаптація їх кута повороту відносно положення Сонця. Оптимальним є положення коли вони залишаються завжди перпендикулярними до вектору падіння сонячних променів.

Забезпечення такої вимоги можливе при наявності системи повороту блоку сонячних панелей (СПБ СП), пристрою для відстеження положення Сонця і орієнтування несучої конструкції таким чином, щоб отримати мінімальний кут відхилення перпендикуляру фотоприймальних модулів від напряму сонячних променів, тобто, для досягнення максимального ККД фотопанелей.

Структура таких СПБ СП відома:

- фотодатчики – за якими контролер визначає оптимальне положення для сонячної панелі;
- контролер – для розрахунку переміщення СП та керування серводвигунами;
- серводвигун – для повороту платформи з пристроєм в необхідному напрямі.

Але залишається не вирішеним питання що робити у випадку відсутності прямих сонячних променів, опадів, темної пори, та по закінченню цих факторів, некорельованості роботи фотодатчиків.

В подібних випадках є доцільним розрахунковий метод визначення напряму на Сонце. Такий розрахунок пропонується проводити на підставі накопичених даних статистичної інформації позиціонування сонячних панелей [1]. Ці дані зберігаються в базі даних системи керування СП та складаються з інформації про положення Сонця у відповідності із географічним положенням, сезоном року та періодом доби, а також

значень траєкторії переміщення СП в попередні періоди (за наявності) та експлуатаційних коефіцієнтів – технологічних похибок.

Використання методу "Ітеративний локальний пошук" (ІЛП, Iterated Local Search (ILS)), що належить до метаевристичних алгоритмів, для кореляції даних від фотодатчиків та розрахункового модуля дозволить отримати оптимальне рішення з мінімальною похибкою за прийнятний час.

Мета. Метою представленої роботи є створення метаевристичної моделі контролера положення сонячних панелей (КПСП – трекера) для відстеження напряму на Сонце задля отримання максимальної генерації електричної енергії в різних умовах. Система керування розміщення СП є поєднання двох підходів побудови КПСП [2]:

- пасивний – який базується на статистичній інформації руху Сонця по орбіті в залежності від пори року та часу доби (рис. 1);
- активний – що використовує трекер для забезпечення постійної орієнтації на Сонце та оптимальний кут падіння сонячного випромінювання.

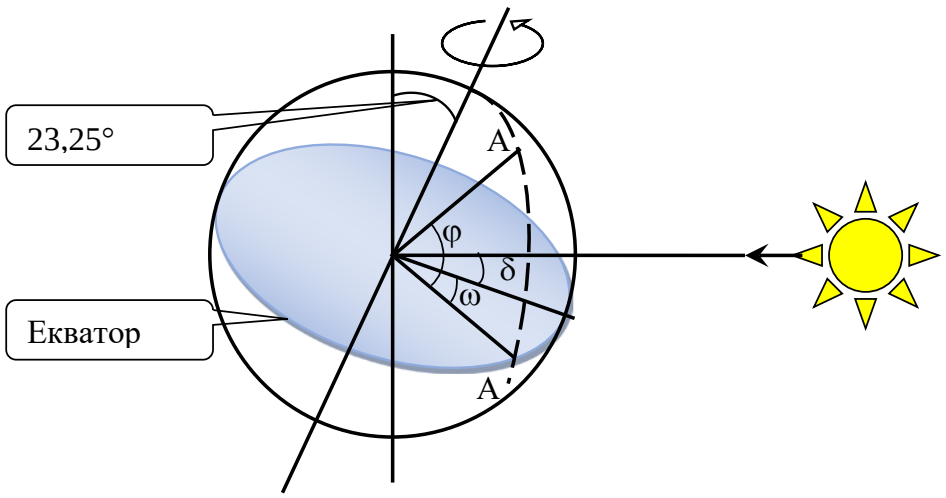

Рис. 1. Основні параметри руху Сонця

де, δ – кут схилення сонця;

φ – широта місця установки;

ω – годинний кут.

Результати. Розроблений пристрій дозволяє розраховувати сонячну інсоляцію у будь-який день року та доби, у відповідності до географічних положень СЕС, висоти розміщення відносно рівня моря, та рельєфу місцевості. Використовуваний апаратно-математичний функціонал дозволяє оптимально розміщати фотоприймачі як при умові сонячного освітлення, щоб зберігати прямий і найефективніший кут падіння сонячних променів на їх поверхню; так і при розсіяному, дифузному чи відбитому освітлені. Для запобігання пошкодження пристрою при несприятливих умовах передбачено "чергові режими" функціонування.

Алгоритм прийняття рішення в ІЛП наступний:

1. Генерація початкового рішення (ПР – S0) задачі оптимізації.
2. Локальний пошук оптимального рішення (S*) в області ПР.
3. Збурення S’ – вихід з локального оптимуму (ЛО).
4. Пошук іншого локального оптимуму S*’ в околі S’.
5. Критерій прийняття рішення – залишається поточне чи приймається нове.
6. Критерій закінчення пошуку – Досягнута точність/Досягнута кількість ітерацій —> перехід до наступних кроків, інакше повертаємось на крок 3.

Пошук оптимального рішення ґрунтується на підставі минулих даних в цей період, Далі виконується виведення системи із зони оптимуму, збурення – некеровані змінні (або чинники), значення яких не залежать від волі людей і визначаються зовнішнім середовищем [3]. Дана операція виконується у відповідності до наявного добового тренду переміщення площини СП та інформації про спрацювання механізмів, тобто наявність деякого люфту рушійних пристроїв, напряму на Сонце за даними трекера. Загальна процедура ІЛП графічно проілюстрована на рис. 2.

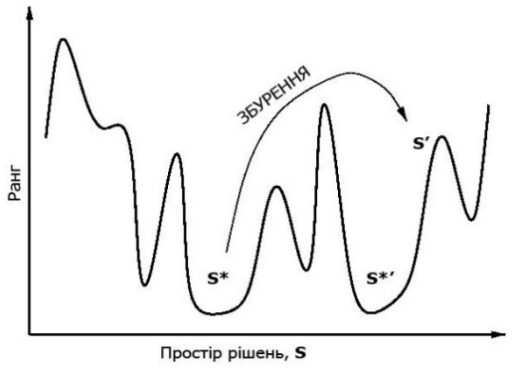

Рис. 2. Візуалізація прийняття рішення в ІЛП

Головною умовою створення детермінованих моделі та її використання є припущення, що на початковому етапі побудови задачі дані про початкові параметри та некеровані змінні є абсолютно точними [4]. Таку задачу дослідження операцій визначаємо як вектор $x(x_1, x_2, ..., x_n)$, для якого:

$$y = f(\bar{x}) \rightarrow \max/\min \quad (1)$$

$$x_i \geq 0, (i = \overline{1,n}). \quad (2)$$

Завдяки накопиченню інформації про зміну положення панелей, СКП доступна функція самонавчання, що дозволяє корегувати положення СП в залежності від ряду факторів.

Висновки. Досліджені алгоритми використовуються для пошуку рішення у випадках коли доступна обмежена кількість допоміжної інформації: ви не знаєте, на що схоже оптимальне рішення. Найкращі метаевристичні методи використовують досвід, накопичений в процесі пошуку і представлений у пам’яті для управління наступним пошуком. Вони забезпечують пошук оптимальних або близьких до оптимальних рішень.

Також використання математичного апарату розрахунку кута положення сонячних панелей з метою генерації максимально можливої потужності енергії дозволить оптимально задіяти природні та апаратні фактори. Дані розрахунки мають бути використані при проектуванні системи керування положенням сонячної панелі СЕС. Розглянута задача є актуальною для галузі відновлювальної енергетики – геліоенергетики, а також при проектуванні і будівництві "малих", прибудинкових альтернативних енергетичних фотоелектричних систем.

Перспективи подальших досліджень. Комбінований метод керування кутом нахилу сонячних панелей дозволяє:

- оптимально розміщувати їх якщо освітленість відсутня, або дуже низька, або при неправильному куті повороту (при "черговому режимі", чи технологічних операціях);
- отриманий сигнал на датчику освітленості надає можливість скорегувати положення СП з врахуванням розсіяного чи відбитого освітлення для

збільшення потужності генерації.

Дані розрахунки можуть бути використані при проектуванні системи керування положенням сонячної панелі СЕС. Розглянута задача є актуальною для галузі відновлювальної енергетики – геліоенергетики, а також при проектуванні і будівництві "малих", прибудинкових альтернативних енергетичних фотоелектричних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенюк, А. М. (2023). Розрахунок кута повороту та нахилу площини сонячних панелей. *Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції: збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів* (с. 299-301). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
2. Frolova, T., & Frolov, A. (2018). Analysis of a Solar Simulator Based on the Electrodeless Sulfur Lamp for Photovoltaic Devices. *Telecommunications 68 and Radio Engineering*, 77 (6), 525-539. DOI: 10.1615/TelecomRadEng.v77.i6.50
3. Arzhanov, K.V. (2013). Sistema navedeniya solnechnykh batarey na solntse [The guidance system of solar panels to the sun]. *Materialy XIX mezhdunarodnoy nauchnotekhnicheskoy konferentsii «Silovaya elektronika i energoeffektivnost»* [Proc. XIX International scientific conference. Power Electronics and Energy Efficiency]. Ukraine, Alushta, (pp. 151–155).
4. Семенюк, А. М. (2023). Методи обчислень оптимального положення сонячних панелей. *Матеріали LII Науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*, Вінниця, 21-23 червня 2023 р. (с. 212-214).

Галина СЕМЧИШИН, старший викладач
e-mail: halyna.semchyshyn@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-1029-579X
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

КОМП'ЮТЕРНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ГЕОМЕТРІЇ

Ключові слова: *диференціальна геометрія, циліндрична гвинтова лінія, прямий гелікоїд, система динамічної геометрії GeoGebra.*

Вступ. Вивчення таких математичних курсів вищої школи як аналітична геометрія, диференціальна геометрія, проективна геометрія та методи зображень потребує використання програмних засобів візуалізації геометричних об'єктів для кращого сприйняття студентами навчального матеріалу.

Моделювання різноманітних процесів та явищ здійснюється за допомогою кривих та поверхонь, характеристики та властивості яких вивчаються у курсі диференціальної геометрії. Використання комп'ютерної візуалізації при вивчення даної навчальної дисципліни є одним зі способів підвищення дослідницької діяльності сучасних студентів, які виросли в комп'ютеризованому середовищі. При цьому ефективним програмним засобом є система динамічної геометрії GeoGebra [1].

Мета. Проілюструвати можливості використання системи динамічної геометрії GeoGebra при вивченні курсу диференціальної геометрії у вищій школі.

Результати. Курс диференціальної геометрії можна розділити на дві частини: диференціальна геометрія кривих та диференціальна геометрія поверхонь [2]. Як показує практика, теоретичний матеріал першої частини зручно ілюструвати на прикладі такої просторової кривої як циліндрична гвинтова лінія, а другої частини – на прикладі такої поверхні як прямий гелікоїд.

Циліндрична гвинтова лінія утворюється, коли точка M здійснює складний рух у просторі: а) рухається рівномірно навколо осі Oz; б) рівномірно переноситься паралельно осі OZ. Параметричні рівняння цієї кривої мають вигляд

$$x = a\cos t\,, y = a\sin t\,, z = bt.$$

Використовуючи вбудовану команду системи динамічної геометрії GeoGebra *Крива (Вираз, Вираз, Вираз, Параметр, Початкове значення, Кінцеве значення)* легко здійснити побудову циліндричної гвинтової лінії (рис. 1).

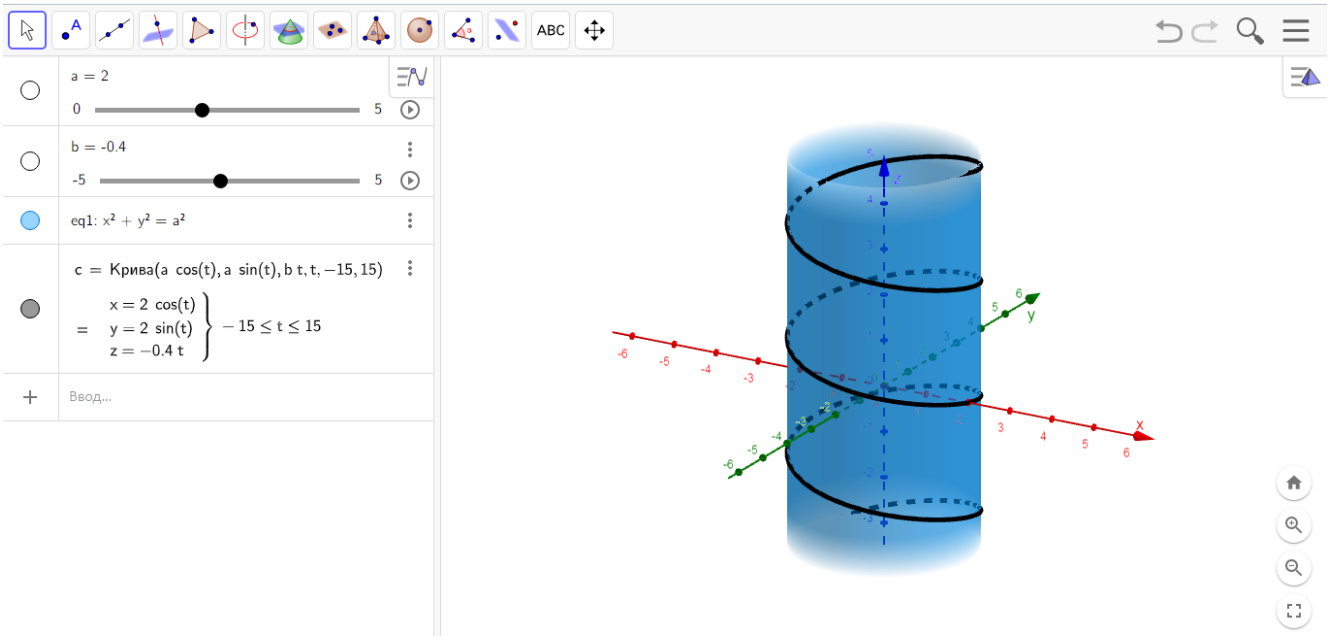

Рисунок 1

Також легко здійснюється попарна побудова елементів тригранника Френе (дотичної та нормальної площини, бінормалі та стичної площини, головної нормалі та спрямної площини) в будь-якій точці даної кривої. Наприклад, на рисунку 2 побудовано дотичну та нормальну площину до циліндричної гвинтової лінії в деякій точці $A(a; 0; 0)$.

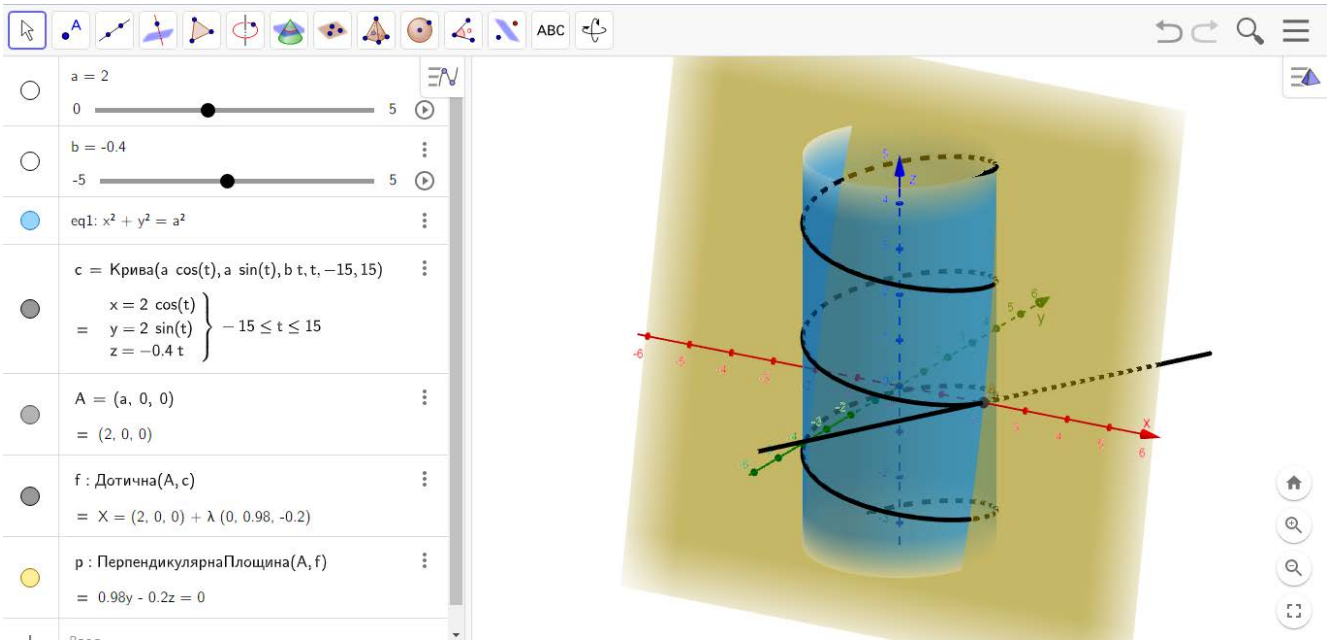

Рисунок 2

Систему динамічної геометрії GeoGebra можна використовувати не лише для створення ілюстрацій просторових кривих, а також для здійснення символьних обчислень за допомогою вбудованих команд. Так, обчислення довжини дуги кривої можна здійснити за допомогою команди

Довжина (Крива, Початкове значення t, Кінцеве значення t),

або команди

Довжина (Крива, Початкова точка, Кінцева точка),

а обчислення кривини кривої у вибраній точці за допомогою команди

Кривизна (Точка, Об'єкт).

Прямий гелікоїд утворюється прямою, яка перпендикулярна до осі Oz та перетинає її, коли ця пряма здійснює в просторі складний рух: а) обертається рівномірно навколо осі Oz; б) рівномірно переміщається вздовж осі Oz, при цьому залишаючись паралельною площині Oxy. Параметричні рівняння цієї поверхні мають вигляд

$$x = u\cos v\,, y = u\sin v\,, z = av.$$

Використовуючи вбудовану команду системи динамічної геометрії GeoGebra

Surface (Вираз, Вираз, Вираз, Змінна 1, Початкове значення, Кінцеве значення, Змінна 2, Початкове значення, Кінцеве значення)

легко здійснити побудову прямого гелікоїда (рис. 3).

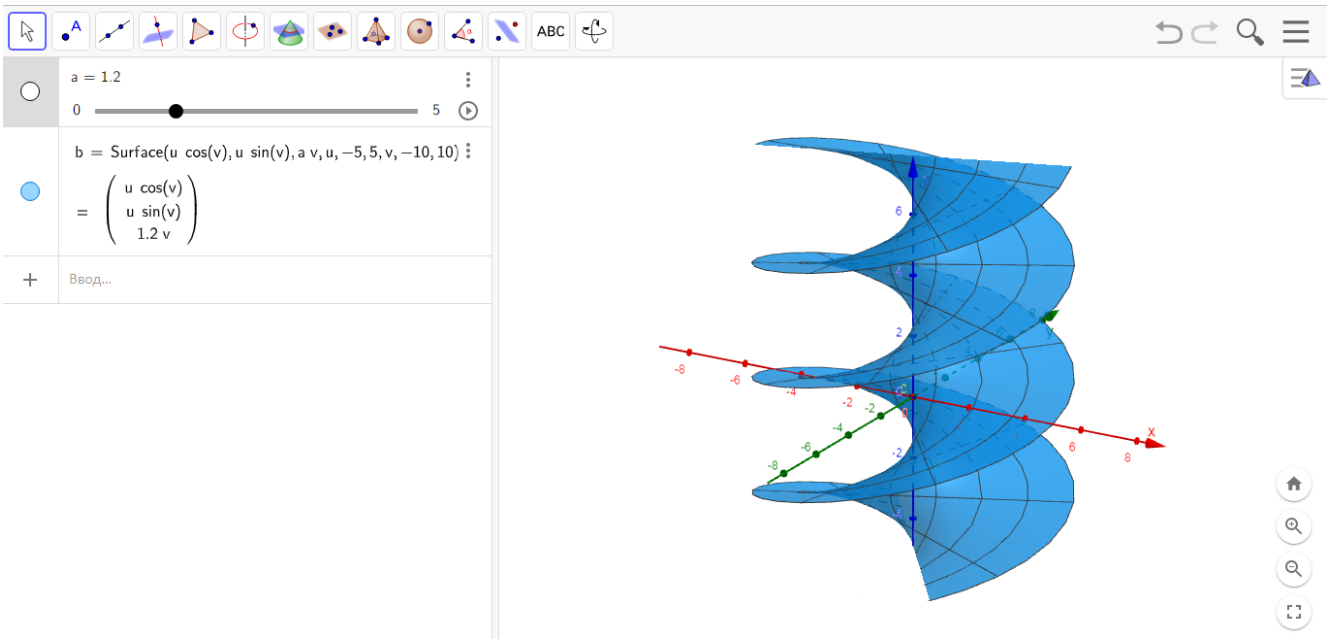

Рисунок 3

Також легко здійснюється побудова дотичної площини та нормалі до прямого гелікоїда в довільній точці (рис. 4).

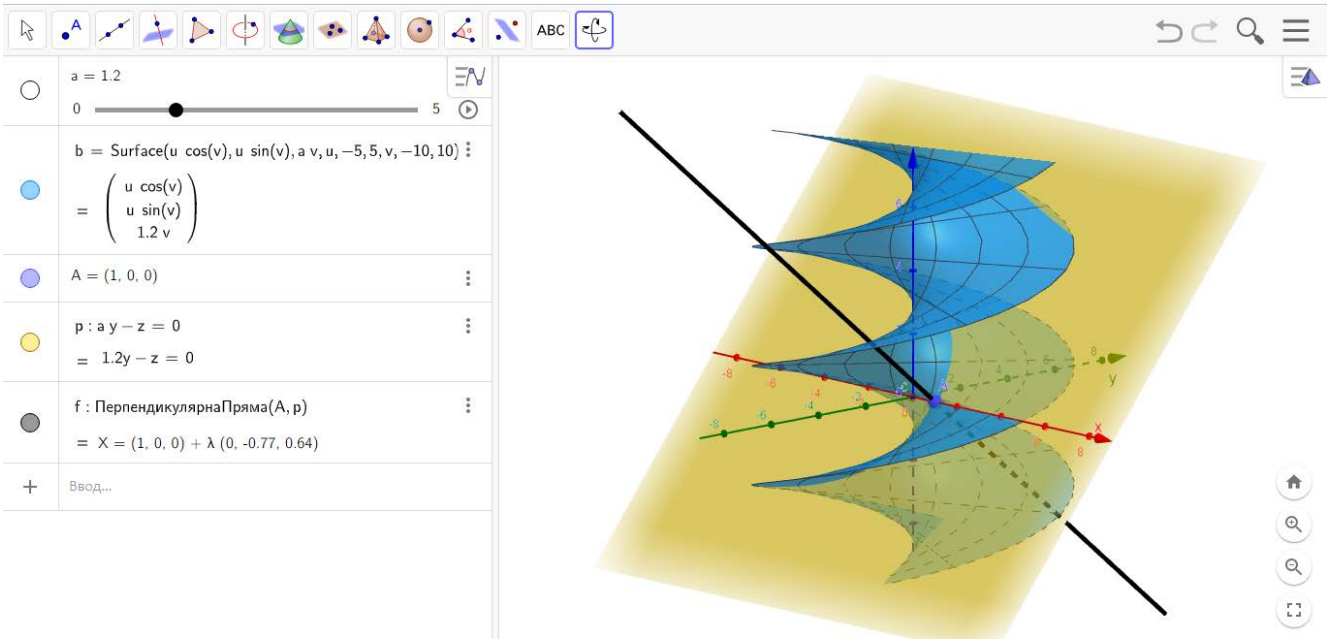

Рисунок 4

Систему динамічної геометрії GeoGebra також можна використовувати для обчислення довжини дуги кривої на поверхні (одна з двох згаданих вище команд обчислення довжини дуги кривої) та кута між двома кривими на поверхні:

Кут (Пряма, Пряма),

оскільки кут між двома кривими на поверхні – це кут між дотичними до цих кривих у їх спільній точці [3].

Відмітимо, що можливість інтерактивної зміни відповідних параметрів під час побудови просторових кривих та поверхонь дозволяє більш ефективно вивчати їх характеристики та властивості.

Висновки. Використання комп’ютерної візуалізації для наочної демонстрація теоретичного матеріалу при вивченні курсу диференціальної геометрії забезпечує формування у студентів глибоких математичних знань, підвищення розвитоку математичного мислення, що мотивує їх до навчально-дослідницької діяльності. При цьому студенти можуть свідомо використовувати здобуті теоретичні знання на практиці. Крім того, розвитку пізнавальної діяльності також сприяє можливість

інтерактивної зміни параметрів при побудові кривих та поверхонь засобами динамічної геометрії GeoGebra.

Перспективи подальших досліджень. На жаль, в системі динамічної геометрії GeoGebra нема вбудованих команд для дослідження внутрішньої геометрії поверхні. Проте можна ефективно поєднувати використання даного середовища з системою комп'ютерної алгебри Maple при вивченні курсу диференціальної геометрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юнчик, В. Л., & Федонюк, А. А. (2019). Порівняльна характеристика функціональних можливостей систем комп'ютерної математики в процесі розв'язування задач. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи і мережі*, 6, 90-102.
2. Городецький В. В., Мартинюк О. В. (2006). *Диференціальна геометрія в теоремах і задачах: Навчальний посібник*. Чернівці: Рута.
3. Міхлін, Ю. В., Кириллова, Н. О., & Морачковська, І. О. (2020). *Елементи диференціальної геометрії: навчальн. посіб.* Харків: НТУ "ХПІ".

Ольга СИНЯВСЬКА, канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: olga.synyavska@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-2711-3940
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ПРО КОНЗИСТЕНТНІ ОЦІНКИ НЕВІДОМИХ ПАРАМЕТРІВ ДРОБОВОГО БРОУНІВСЬКОГО ПОЛЯ

Ключові слова: *дробове броунівське поле, коваріаційна функція, конзистентна оцінка, параметр Хюрста.*

Вступ. Як відомо, гауссівський випадковий процес $\{\xi(t): t \in [0,1]\}$ з нульовим середнім $E\xi(t) = 0$ та коваріаційною функцією

$$E\xi(t)\xi(s) = \frac{1}{2}(|t|^{2H} + |s|^{2H} - |t-s|^{2H}), t, s \in [0,1],$$

називається дробовим броунівським рухом з параметром Хюрста $H \in (0,1)$. Цей випадковий процес застосовується у фінансовій математиці, економіці, телекомунікаціях, в моделях гідрології, метеорології тощо.

Узагальненням дробового броунівського руху є багатопараметричний дробовий броунівський рух – гауссівське випадкове поле $\{X_H(t): t \in R^d\}$ таке, що

$$EX_H(t) = 0, EX_H(t)X_H(s) = \frac{1}{2}(\|t\|^{2H} + \|s\|^{2H} - \|t-s\|^{2H}),$$

де $\|\cdot\|$ – евклідова норма вектора $t = (t_1, \dots, t_d)$ у R^d та параметр $H \in (0,1)$. Це випадкове поле досліджувалося багатьма авторами [1, 2].

У роботі [3] Ю.В. Козаченко та О.О. Курченко побудували сильну конзистентну оцінку параметра H коваріаціної функції багатопараметричного дробового броунівського руху за допомогою граничних теорем бактерівського типу.

Розглянемо гауссівське випадкове поле $\{X(t): t \in R^d\}$ з нульовим середнім $EX(t) = 0$ та коваріаційною функцією

$$r(t,s) = EX(t)X(s) = \frac{c}{2}(\|t\|^{2H} + \|s\|^{2H} - \|t-s\|^{2H}), t, s \in R^d,$$

де $\|\cdot\|$ – евклідова норма вектора $t = (t_1, \dots, t_d)$ у $R^d, H \in (0,1)$ – параметр Хюрста, $c > 0$ – мультиплікативний параметр. Таке випадкове поле називають дробовим броунівським полем.

У статті [4] було отримано оцінки параметрів c та H дробового броунівського руху за спостереженнями з похибками.

Мета. Отримаємо оцінки для невідомих параметрів cта параметру Хюрста H коваріаційної функції $r(t,s)$ за спостереженнями над дробовим броунівським полем $\{X(t_1,t_2),(t_1,t_2) \in R^2\}$ у точках

$$\big\{(k,j)|k,j \in \{0,1,\dots,n\}\big\}, n \geq 1.$$

Результати.

Теорема 1. Статистики $\hat{C}_n = S_n^{(1)}$ та $\widehat{H}_n = \log_2\left(2 - \frac{S_n^{(2)}}{2S_n^{(1)}}\right), n \geq 1$, де

$$S_n^{(1)} = \frac{1}{n^2}\sum_{k,j=1}^{n}\big(X(k,j) - X(k-1,j)\big)^2,$$

$$S_n^{(2)} = \frac{1}{n^2}\sum_{k,j=1}^{n}\big(X(k-1,j-1) - X(k-1,j) - X(k,j-1) + X(k,j)\big)^2,$$

є конзистентними оцінками для параметрів c та H коваріаційної функції $r(t,s)$ дробового броунівського поля $X(t_1,t_2),(t_1,t_2) \in R^2$, відповідно.

Висновки. Побудовано конзистентні оцінки мультиплікативного параметра c і параметра Хюрста H коваріаційної функції дробового броунівського поля для деякої моделі спостереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Malyarenko, A. (2008). An Optimal Series Expansion of the Multiparameter Fractional Brownian Motion. *J. Theor. Probab.*, 21, 459–475. https://doi.org/10.1007/s10959-007-0122-x
2. Herbin, E., & Merzbach, E. (2007). The Multiparameter Fractional Brownian Motion. In: Aletti, G., Micheletti, A., Morale, D., Burger, M. (eds) Math Everywhere. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-44446-6_8
3. Kozachenko, Yu. V., & Kurchenko, O. O. (1999). An estimate for the multiparameter FBM. *Theory of Stoch. Processes*, 5 (21), No. 3-4, 113-119.
4. Aiubova, N. S. (2017). Estimation of parameters of the Fractional Brownian Motion by observations with errors and confidence intervals. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series Mathematics and Informatics*, 2(31), 10–14. https://doi.org/10.24144/2616-7700.2017.2(31).10-14

Андрій ЯЦИШИН, д-р техн. наук, старший науковий співробітник
e-mail: iatsyshyn.andriy@gmail.com ORCID: 0000-0001-5508-7017
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України, м. Київ, Україна
Володимир АРТЕМЧУК, д-р техн. наук, старший науковий співробітник
e-mail: ak24avo@gmail.com ORCID: 0000-0001-8819-4564
Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова НАН України, м. Київ, Україна
Ігор БАГРІЙ, д-р геол. наук, професор
e-mail: bagrid@ukr.net ORCID: 0000-0001-7280-4065
Людмила МАРКІНА, д-р техн. наук, професор
e-mail: markserg@ukr.net ORCID: 0000-0003-3632-1685
Оксана ПОДЛЯЩУК
e-mail: pod_oksana@ukr.net
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ТРАНСПОРТУВАННЯ ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН

Ключові слова: *ризик, транспортування, хімічно-небезпечні речовини.*

Вступ. Небезпечні матеріали – це легкозаймисті, вибухонебезпечні, отруйні або радіоактивні матеріали. Неправильне поводження з небезпечними матеріалами під час їх транспортування може призвести до займання, вибуху, витоку та інших нещасних випадків, які становлять серйозну загрозу для особистої безпеки, безпеки довкілля та населення. Аварії, які виникають під час транспортування хімічно-небезпечних речовин є рідкісними подіями, але мають значні наслідки [1, 2]. В роботі [3] зазначено, що транспортування хімічно-небезпечних речовин слід розглядати як окрему проблему, окрему від звичайного транспортування. Таким чином, в останні роки все більше дослідників визнають важливість розроблення/удосконалення моделей оцінювання ризику транспортування хімічно-небезпечних речовин.

Результати. Більшість досліджень, пов’язаних із небезпечними дорожніми перевезеннями, зосереджуються на двох аспектах: історичному аналізі даних про аварії та плануванні маршруту. Перший схиляється до використання статистичних методів та алгоритмів машинного навчання, щоб знайти потенційний зв’язок між різними факторами ризику в аварії, в той час як останній прагне використовувати теорію оптимізації для створення економічних та безпечних транспортних маршрутів із дорожньої мережі. Тобто, можна зробити висновок, що процес і метод оцінювання ризику не є центром цих двох типів досліджень.

Відомо, що якщо в процесі перевезення використовується лише один вид транспортування, це вважається унімодальним перевезенням. Якщо розглядаються кілька видів транспорту або режим змінюється під час процесу, це називається інтермодальним транспортуванням. Оскільки використання цих режимів суттєво відрізняється, кожен з них потребує спеціального методу оцінювання ризику та моделювання [3]. Більшість існуючих досліджень в основному зосереджуються на унімодальних перевезеннях. Однак інтермодальні перевезення також широко використовуються для перевезення шкідливих речовин через зростаючий попит на транспорт у всьому світі.

У разі унімодального перевезення існуючі моделі та методи оцінювання ризику часто зосереджені на загальному транспортуванні небезпечних речовин, тоді як розрахунок ризику для конкретних сценаріїв та спеціальних ділянок перевезення не розглядається. Розрахунок аварійного ризику стає складнішим, коли транспортні засоби з небезпечними речовинами рухаються спеціальними ділянками, такими як морські мости та тунелі. Морське середовище навколо мосту через море є складним, і витік через аварію може призвести до вторинного забруднення моря. Крім того, зв’язок між факторами ризику сильний, і аварія має ширший діапазон впливу. Навпаки, середовище в тунелі є відносно закритим. У разі певних аварій, таких як витік токсичного газу, пожежа та вибух, проведення рятувальних робіт ускладнюється, а наслідки аварії є важкими. Існуючі моделі оцінювання ризиків не можуть точно розрахувати відповідні ризики на основі наслідків аварії, враховуючи взаємодію всіх факторів ризику в усьому процесі [4].

Моделі оцінювання транспортних ризиків часто базуються на різних припущеннях, що призводить до високої невизначеності в результатах моделювання. Тому аналіз невизначеності є важливим етапом у побудові моделей транспортних ризиків. Однак через точність моделей особистого та соціального ризику невизначеність, як правило, не така висока, як на промислових підприємствах. Це означає, що точність і практичність моделей оцінювання ризику необхідно вдосконалювати. Крім того, у випадку сучасних транспортних мереж слід враховувати вплив характеристик доріг, погодних умов, умов руху та можливостей реагування на надзвичайні ситуації. Перевезення небезпечних речовин зазвичай включає такі фактори, як час і вартість транспортування, причому витрати та ризики змінюються в різні періоди з часом. Для подальшого вивчення зв'язку між вартістю, ризиком, балансом ризику та часом транспортування небезпечних речовин можна використати евристичний алгоритм для оптимізації конфлікту між показниками, що також є проблемою в існуючих методах оцінки. Для подальшого вивчення зв'язку між вартістю, ризиком, балансом ризику та часом транспортування небезпечних речовин можна використати евристичний алгоритм для оптимізації конфлікту між показниками, що також є проблемою в існуючих методах оцінювання.

Більшість існуючих досліджень інтермодальних перевезень базуються на залізничному та автомобільному транспорті. Незважаючи на збільшення фактичного попиту з точки зору вартості, ризику, навколишнього середовища та дорожніх умов, дослідження щодо оптимізації комбінації трьох або більше видів транспорту залишаються незначними. Розгляд часового вікна та інших практичних факторів може допомогти краще контролювати витрати та ризик. Однак поєднання різних видів транспорту збільшує складність розрахунків, і існує лише кілька моделей і алгоритмів, які можна застосувати для вирішення таких задач. Ці існуючі моделі та методи розглядають одну мету [4]. Варто зазначити, інтермодальні перевезення включають численні цілі, такі як вартість, час і ризик. Тому розгляд лише однієї мети не може повністю вирішити практичні проблеми. Більше того, існуючі дослідження припускають, що люди, які беруть участь у транспортуванні небезпечних речовин, є з раціональними поглядами, тоді як обмежена раціональність поширена в сценаріях реального світу. Через особливості транспортування шкідливих речовин люди

можуть навіть поводитися нераціонально в певних екстремальних ситуаціях. Тому врахування суб'єктивної поведінки людей для аналізу ризиків також є одним із викликів, з якими стикаються існуючі моделі оцінювання.

Висновки. Таким чином, огляд літературних джерел показав, що розроблення математичних засобів для оцінювання ризиків транспортування хімічно-небезпечних речовин має враховувати три аспекти. Одним з таких аспектів є аналіз застосування унімодальних та інтермодальних перевезень. Другим аспектом є побудова моделі оцінювання ризиків інтермодальних перевезень. Третій аспект – це поступове вдосконалення дорожньо-транспортної мережі, що призвело до створення дорожньо-транспортної системи з явною зміною в часі, просторі та координацією часу та простору, такі як водії, транспортні засоби, дороги та навколишнє середовище. Ця складна транспортна система призводить до невизначеності методів і моделей оцінювання ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mohri, S., Mohammadi, M., Gendreau, M., et al. (2022). Hazardous material transportation problems: a comprehensive overview of models and solution approaches. *Eur. J. Oper. Res.*, 302 (1), 1-38. https://doi.org/10.1016/j.ejor.2021.11.045
2. Iatsyshyn, A. V., Markina, L. M., Tiutiunyk, O. O., Tiutiunyk, V. V., & Shukurlu, E. (2023). Development of mathematical decision-making support tools for effective response to emergencies during the transportation of dangerous substances by road transport. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1254, 012110. https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012110
3. Holeczek, N. (2019). Hazardous materials truck transportation problems: a classification and state of the art literature review. *Transportation Research Part D, Transport and Environment*, 69, 305-328. https://doi.org/10.1016/j.trd.2019.02.010
4. Guo, J., & Luo, C. (2022). Risk assessment of hazardous materials transportation: A review of research progress in the last thirty years. *Journal of traffic and transportation engineering*, 9(4), 571-590. https://doi.org/10.1016/j.jtte.2022.01.004

Вікторія ЯШИНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: yashina.victorya@gmail.com ORCID: 0009-0009-4097-8218
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

АРХІТЕКТУРА МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ

Ключові слова: *мобільний застосунок, архітектура програмного забезпечення, програмне забезпечення.*

Вступ. Архітектура мобільного застосунку відіграє ключову роль в його успіху, слугуючи дорожньою картою та спрямовуючи структурне планування, а також керуванням процесом розробки. Загалом, архітектура мобільного застосунку - це структура мобільного рішення, яка показує дві речі: з яких елементів і як складається програмний продукт. Оскільки архітектура охоплює кожен визначальний елемент застосунку, то її можна розглядати як технічний план високого рівня. У більшості випадків архітектура проекту з розробки мобільних застосунків включає в себе

Метою даного дослідження є аналіз необхідності проектування архітектури мобільних застосунків, а також моделей реалізації, способів реалізації, критеріїв вдало спроектованої архітектури.

Результати. Проектування архітектури мобільних застосунків є важливим етапом у життєвому циклі розробки, та включає в себе:

- потік даних (тобто, як дані повинні рухатися в застосунку);
- UX-дизайн (тобто, як користувачі будуть взаємодіяти із застосунком);
- платформу ОС (наприклад, архітектура мобільного застосунку iOS, архітектура мобільного застосунку Android або іншу);
- технологічний стек (залежить від платформи та вимог клієнта) та може мати різну модель реалізації, залежно від типу напряму програми.

Моделі реалізації:

- нативні застосунки;
- гібридні застосунки;
- крос-платформні застосунки;
- PWA;

– десктопні застосунки.

Розробка нативних застосунків (наприклад, Pininterest, Cleartrip) передбачає створення мобільного застосунку, який підходить лише для однієї платформи. У цьому випадку ми використовуємо мову програмування, яка є нативною для операційної системи. Це може бути Java або Kotlin для Android та Swift/Objective-C для iOS. Нативна розробка отримує доступ до повного набору функцій пристрою і, таким чином, дозволяє нам використовувати передовий функціонал, який має високу продуктивність. Інструменти для розробки: XCode, ATOM, Android Studio, Android IDE.

Гібридні застосунки (наприклад, Evernote, Gmail) поєднують вебелементи з мобільними. Створюється кодова база, та використовуються стандартні вебтехнології (HTML, CSS, JavaScript), що загортається в нативний контейнер - WebView. Гібридні застосунки працюють у повноекранному браузері. За допомогою настроюваних нативних плагінів вони можуть отримати доступ до нативних функцій конкретних мобільних пристроїв (таких як камера або сенсорний ідентифікатор), без прив’язки основного коду до цього пристрою. Інструменти для використання: Ionic, Cordova тощо.

Кросплатформенний підхід (наприклад, Uber Eats, GoogleAds, Alibaba, Instagram) до розробки використовує нативний рушій рендерингу. Кодова база, написана на загальній мові програмування (залежить від фреймворку), з’єднується з нативними компонентами через так звані мости. Це забезпечує близький до нативного UX. Крос-платформні застосунки не мають прив’язки до платформи. Вони пропонують бездоганну функціональність, легку реалізацію та економічно ефективне виробництво. Інструменти для використання: React Native, NativeScripts, Flutter тощо.

PWA (наприклад, Flipkart, Ali Express, найчастіше зустрічається на платформах електронної комерції) пропонують альтернативний підхід до традиційної розробки мобільних застосунків, пропускаючи доставку з магазину застосунків та встановлення застосунків. PWA - це вебзастосунки, які використовують набір можливостей браузера, таких як робота в автономному режимі, запуск фонового процесу та додавання посилання на домашній екран пристрою. Інструменти, що використовуються: React, Angular JS тощо

Розробка десктопних застосунків (Chime, Slack) за останні роки збільшила свою популярність, та існує величезна кількість розробок для створення крос-платформних десктопних застосунків, таких як chime, Slack, Spotify і т.д. Використання інструментів: Electron для крос-платформних десктопних застосунків.

Компоненти архітектури мобільних застосунків

Архітектура застосунку містить компоненти та рівні в залежності від обраного типу розробки. Вона може бути однорівневою, дворівневою, трирівневою, мати різні типи підключень. В її основі знаходиться єдиний інтерфейс, завдяки якому між собою взаємодіють всі інші частини застосунку. Загальна структура виглядає наступним чином:

- Ядро програми, що складається із компонентів та рівнів [1].
- Графічний інтерфейс - візуальна частина програми, з якою взаємодіє користувач.
- Компоненти, що використовуються повторно (наприклад, бібліотеки).
- Додаткові ресурси [1].

Проектування має кілька способів реалізації:

- **Монолітний підхід.** При такому підході логіка застосунку зберігається на сервері, а всі компоненти програми тісно інтегровані і функціонують як єдине ціле, що називається монолітом [2].
- **Модульна архітектура.** При такому підході існує поділ програми на модулі, що відповідають за конкретну функцію та не залежать один від одного. Даний тип архітектури дозволяє дозволяє змінювати окремі частини програми.
- **Багаторівнева або N-рівнева архітектура** використовується для локального програмного забезпечення. При даному типі архітектури компоненти, що мають схожу логіку чи призначення групуються, із подальшою організацією у декілька рівнів [2].
- **Сервіс-орієнтований підхід** використовує модульну архітектуру, де частина модулів стають окремими сервісами, що можуть мати свої бази даних чи знаходитись навіть розміщуватись на інших пристроях [2].

Критерії вдалої архітектури:

- ефективність;
- гнучкість;
- розширюваність;
- масштабованість;
- тестованість;
- можливість повторного використання;
- читання і зрозумілість.

Висновки. Отже, проектування архітектури мобільних застосунків є важливим етапом у розробці програмного забезпечення, оскільки дозволяє уникнути багатьох помилок під час розробки, тестування, реалізації та підтримки конкретного програмного продукту. Вибір моделі та способу реалізації залежить не тільки від фаховості розробника, але й кінцевої мети роботи мобільного застосунку.

Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі та використанні існуючих архітектурних патернів відповідно до потреб замовника програмного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архітектура мобільного застосунку. (2021, 26 листопада). https://wezom.com.ua/ua/blog/arhitektura-mobilnogo-prilozheniya.
2. Toni Vujevic. The mobile app architecture guide. (2023, March 9). https://decode.agency/article/mobile-app-architecture/.
3. Maciej Markiewicz. Mobile Application Architecture – Why Is It So Important? (2024, February 2). https://www.netguru.com/blog/mobile-application-architecture-why-is-it-so-important.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 6. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

SECTION 6. HISTORY, ARCHEOLOGY AND PHILOSOPHICAL SCIENCES

Володимир АЛМАШІЙ, канд. істор. наук
e-mail: almashiyv@gmail.com
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

СЛОВАЦЬКО-УГОРСЬКИЙ ДОГОВІР 1995 РОКУ З ПОЗИЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Міжнародне співробітництво і міжнародне право приділяють проблематиці охорони основних прав і свобод людини велику увагу. Після падіння тоталітарних режимів в країнах Середньої і Східної Європи тут особливо уважно почали дотримуватися політики дотримання захисту прав національних меншин і етнічних груп. Новостворена Словацька Республіка (далі – СР) опинилася у центрі їхньої уваги, завдячуючи специфічним словацько-угорським відносинам.

Важливим міжнародним документом, покликаним захищати права національних меншин, була Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, схвалена і підписана країнами-членами Ради Європи, у тому числі й Словаччиною, 1 лютого 1995 року. З того часу в країні почалась більш активна розробка і впровадження у життя окремих законодавчих актів, що стосувалися захисту національних меншин [1, арк. 1], серед яких був Договір про добросусідство і дружнє співробітництво між Словацькою Республікою й Республікою Угорщиною, (схвалений урядом СР 18-го березня [3, арк. 2–4]) та підписаний 19-го березня 1995 року [2, арк. 1–4], який базувався на принципах, закладених в Хартії ООН, Заключному Акті Хельсінкської Конференції з питань безпеки і співробітництва в Європі, Празькій Хартії для нової Європи, інших документах Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Договірні сторони зобов'язувалися зміцнювати терпимість і взаєморозуміння етнічного, релігійного, культурного і мовного походження, забезпечувати ефективний захист прав будь-якої особи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, незалежно від національного чи соціального походження (стаття 14) [2, арк. 1].

Угорщина й Словаччина заявили, що дотримуватимуться норм і політичних зобов'язань, що базувалися на: Документі Копенгагенської зустрічі НБСЄ з питань

людського виміру, ухваленого 9 червня 1990 року; Декларації Генеральної Асамблеї ООН № 47/135 про права осіб, які належали до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин; Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1201/1993, що стосувалися індивідуальних прав людини і громадянина, включаючи права осіб, які належали до національних меншостей. Пункт 5 статті 15 Договору відзначав, що ніщо не може бути інтерпретовано як натяк чи заохочення до діяльності, що суперечить принципам міжнародного права з його настановами щодо дотримання суверенної рівності, територіальної цілісності і політичної незалежності держав [2, арк. 2]. Країни зобов'язувалися утримуватися від заходів, що змінюватимуть пропорційне співвідношення населення в регіонах, де проживали національні меншини, обмежували б права й свободи представників національних меншин і могли завдавати шкоди останнім. Підтверджувалося, що захист в обох країнах прав і свобод осіб, які належали до національних меншин, був складовою частиною міжнародного захисту прав людини [1, арк. 3].

Разом з тим, уряд СР вважав, що погоджений текст Договору не повинен надавати будь-якої переваги жодній із сторін. Він мав гарантувати непорушність спільних державних кордонів, запобігати виникненню будь-яких територіальних претензій один до одного, створювати відповідне правове поле для забезпечення прав осіб, які належали до національних меншин у відповідності з внутрішнім законодавством обох країн, сприяти зміцненню стабільності і співробітництва в центральноєвропейському регіоні [3, арк. 3].

Також уряд СР відзначав, що ще до підписання Договору з боку офіційних угорських представників траплялася невірна інтерпретація погодженого тексту Договору, зокрема, статті, яка регулювала статус осіб, що належали до національних меншин. Уряд СР відхиляв такі тлумачення угорською договірною стороною, з яких випливало, що нібито словацька договірна сторона погоджувалася з рекомендацією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1201(1993), яка надавала право меншинам створювати самоврядні автономні органи. Уряд СР заявляв, що він ніколи не погоджувався з визнанням колективних прав меншин і не знає жодного формулювання в Договорі, яке базувалося б на визнанні принципу колективних прав меншин, що дозволяло б створення автономних структур на етнічній основі. Було

заявлено, що уряд погодився згадати в тексті Договору Рекомендацію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1201 (1993) виключно заради окремо взятого речення стосовно індивідуальних прав людини і громадянина, включаючи права осіб, які належали до національних меншостей [3, арк. 3]. Констатувалося, що цей Договір повністю узгоджувався з правовими нормами, які визнавалися Європою та базувалися виключно на індивідуальних правах осіб, що належали до національних меншин і ні про яку іншу інтерпретацію не могло бути й мови [3, арк. 4].

Таким чином, підписавши Договір про добросусідство і дружнє співробітництво Угорщина та Словаччина домовилися дотримуватися принципів міжнародного права з його настановами збереження суверенної рівності, територіальної цілісності і політичної незалежності держав, непорушності спільних державних кордонів, запобігання виникнення будь-яких територіальних претензій один до одного, створення відповідного правового поля для забезпечення прав осіб, які належали до національних меншин у відповідності з внутрішнім законодавством обох країн, зміцнення стабільності і співробітництва в центральноєвропейському регіоні, що було умовою майбутнього вступу обох країн до Європейського Союзу і НАТО. Одночасно, Словаччина підтвердила гарантування та забезпечення виключно індивідуальних прав особам, що належали до національних меншин, уникаючи надання колективних прав меншинам, яке дозволяло б створення автономних структур на етнічній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформація про те, як у Словаччині виконується Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин / Поточний (внутрішній) архів Відділу Європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Державного Комітету України у справах національностей та релігій. Папка: III. 14. Словацька Республіка. Європейський конгрес українців. Арк. 1–4.
2. Договір про добросусідство і дружнє співробітництво між Словацькою Республікою і Республікою Угорщиною від 19 березня 1995 року / Поточний (внутрішній) архів Відділу Європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Державного Комітету України у справах національностей та релігій. Папка: III. 14. Словацька Республіка. Європейський конгрес українців. Арк. 1–2.
3. Заява Уряду Словацької Республіки щодо Договору з Республікою Угорщиною від 18 березня 1995 року, Братислава / Поточний (внутрішній) архів Відділу Європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Державного Комітету України у справах національностей та релігій. Папка: III. 14. Словацька Республіка. Європейський конгрес українців. Арк. 2–4.

Альбіна БЕРЕСТ, здобувачка вищої освіти
e-mail: albinaberest171713@gmail.com ORCID: 0009-0008-3820-0186
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

СОЮЗ КЛЕОПАТРИ З ЮЛІЄМ ЦЕЗАРЕМ: ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ

Ключові слова: *Клеопатра, Юлій Цезар, союз, Єгипет, Рим, політичні наслідки, владні відносини*

Любовний союз між Клеопатрою VII, останньою правителькою Стародавнього Єгипту з династії Птолемеїв, та Юлієм Цезарем, одним із найвпливовіших римських імператорів свого часу, став однією з найвідоміших романтичних історій в історії людства. Однак цей зв'язок мав не лише особистий вимір, а й далекосяжні політичні наслідки, які вплинули на хід подій у Стародавньому світі.

Щоб зрозуміти контекст союзу між Клеопатрою та Цезарем, важливо розглянути передумови, які призвели до їхньої зустрічі. Птолемеївська династія правила Єгиптом з 323 року до н.е., після смерті Александра Македонського. Однак до середини I століття до н.е. Єгипет опинився у стані внутрішньої нестабільності та конфліктів. У 51 році до н.е. Птолемей XII був змушений тікати з Єгипту через повстання проти його правління. Його старша дочка Клеопатра VII була призначена співправителькою разом зі своїм молодшим братом Птолемеєм XIII. Однак між ними невдовзі розгорілася боротьба за владу, і в 48 році до н.е. Птолемей XIII вигнав Клеопатру з Єгипту.

Саме в цей час Юлій Цезар, який на той час був одним із найвпливовіших діячів Римської республіки, розпочав переслідування свого супротивника Гнея Помпея у громадянській війні в Римі. Помпей утік до Єгипту, сподіваючись знайти там притулок, але замість цього був вбитий за наказом Птолемея XIII [1, с. 92-93]. Після прибуття до Єгипту Цезар опинився в епіцентрі внутрішнього конфлікту між Клеопатрою та її братом Птолемеєм XIII. Згідно з легендою, яку описує Плутарх у своїх «Паралельних життєписах» (бл. 46–120 рр. н.е.), Клеопатра таємно проникла до Цезаря, сховавшись у килимі, і переконала його підтримати її претензії на трон. Цезар

побачив у Клеопатрі союзницю, яка могла забезпечити його контроль над багатим Єгіптом та ресурсами для продовження боротьби за владу в Римі. З іншого боку, Клеопатра розраховувала на підтримку Цезаря у відновленні своєї влади в Єгипті.

Союз між Клеопатрою та Цезарем мав далекосяжні політичні наслідки, які вплинули на баланс сил у Середземномор'ї та визначили майбутні відносини між Римом та Єгіптом. По-перше, завдяки підтримці Цезаря, Клеопатра змогла повернути собі трон Єгипту та усунути свого брата Птолемея XIII. Вона стала єдиновладною правителькою Єгипту в 47 році до н.е. [2, с. 25-26]. Цей союз дозволив їй зміцнити свою владу та запровадити низку важливих реформ, що сприяли економічному відновленню країни.

По-друге, союз з Клеопатрою дав Цезарю міцну опору в Єгипті та доступ до його багатих ресурсів. Як зазначає Сузан Волкер у своїй книзі «Клеопатра», завдяки підтримці Єгипту, Цезар зміг зміцнити свою владу в Римі та здобути перемогу у громадянській війні. Водночас, це також заклало основи для майбутнього римського контролю над Єгіптом, який остаточно був встановлений після загибелі Клеопатри та її сина Цезаріона в 30 році до н.е. [3, с. 278].

По-третє, завдяки своєму союзу з Цезарем, Клеопатра змогла зміцнити свою особисту владу та вплив на світову політику. Як стверджує Даян Престон у своїй біографії «Клеопатра і суспільство», вона стала не лише правителькою Єгипту, а й визнаною союзницею наймогутнішої держави того часу – Римської республіки. Це дозволило їй відігравати важливу роль у міжнародних відносинах та зміцнити свій авторитет як правительки.

По-четверте, від свого союзу з Цезарем Клеопатра народила сина Птолемея Цезаріона в 47 році до н.е., якого Цезар визнав своїм спадкоємцем. Хоча Цезаріон ніколи не успадкував владу в Римі через передчасну смерть Цезаря у 44 році до н.е., його існування стало символом впливу Клеопатри та її претензій на римський трон через свого сина [4].

Нарешті, союз Клеопатри та Цезаря мав довгострокові наслідки для Римської імперії. Після вбивства Цезаря в 44 році до н.е. Клеопатра уклала союз із його наступником Марком Антонієм, що призвело до подальшого загострення конфлікту між Антонієм та Октавіаном Августом. Остаточна перемога Августа над Клеопатрою

та Антонієм у битві при Акціумі в 31 році до н.е. дозволила йому зміцнити свою владу та заснувати Римську імперію.

Таким чином, союз між Клеопатрою VII та Юлієм Цезарем був не просто любовним романом, а мав глибокі політичні наслідки для обох сторін. Він допоміг Клеопатрі зміцнити свою владу в Єгипті та зробив її впливовою фігурою на світовій арені. Для Цезаря цей союз забезпечив йому підтримку та ресурси Єгипту в його боротьбі за владу в Римі. Цей союз також заклав основи для майбутнього римського контролю над Єгиптом та вплинув на динаміку влади в Римській імперії. Хоча Клеопатра та Цезар загинули в 30 році до н.е., їхній союз залишив глибокий слід в історії та став предметом численних досліджень і інтерпретацій.

Повернувшись на трон Єгипту в 47 році до н.е. завдяки підтримці Цезаря, Клеопатра зміцнила свою владу та розпочала амбітну програму реформ. Одним з її ключових завдань було відновлення економічної могутності Єгипту, яка постраждала від тривалих внутрішніх конфліктів та невдалого правління попередніх Птолемеїв. Клеопатра запровадила низку заходів для стабілізації фінансової системи та збільшення державних доходів. Зокрема, вона реформувала систему оподаткування, запровадивши більш ефективний збір податків та боротьбу з ухиленням від сплати. Також вона розпочала амбітну програму відновлення зрошувальних систем, що сприяло підвищенню врожайності сільського господарства [5, с. 85-86].

Крім економічних реформ, Клеопатра також зміцнила централізовану владу в Єгипті, обмеживши вплив місцевої знаті та жерців. Вона зосередила владу в своїх руках, призначаючи лояльних чиновників на ключові посади. Це дозволило їй ефективніше контролювати ситуацію та проводити реформи. Водночас, Клеопатра також розуміла важливість підтримки традицій та культури Стародавнього Єгипту. Вона позиціонувала себе як захисницю єгипетської самобутності та спадщини, що допомогло їй зміцнити свою легітимність в очах підданих. Союз з Клеопатрою мав далекосяжні наслідки для відносин між Єгиптом та Римом. Підтримавши Клеопатру, Цезар фактично перетворив Єгипет на клієнтську державу Риму. Це дозволило йому контролювати ситуацію в багатій та стратегічно важливій країні.

Після перемоги у громадянській війні, Цезар планував інтегрувати Єгипет до складу Римської республіки як провінцію. Однак його передчасна загибель у 44 році

до н.е. завадила реалізації цих планів. Натомість, Клеопатра зберегла номінальну незалежність Єгипту, хоча й була змушена йти на значні поступки Риму. Наступник Цезаря, Марк Антоній, продовжив політику тісного союзу з Клеопатрою. Він навіть одружився з нею в 37 році до н.е., намагаючись зміцнити свою владу в середземноморському регіоні.

Отже, союз з Цезарем суттєво зміцнив особисту владу та вплив Клеопатри на світову політику. Завдяки підтримці наймогутнішої держави того часу, вона перетворилася на одну з найвпливовіших правителів свого часу. Як зазначає Даян Престон, Клеопатра використовувала свій союз з Цезарем для посилення свого іміджу непереможної та харизматичної правительки. Вона позиціонувала себе як богиню, наслідуючи традиції фараонів Стародавнього Єгипту. Цей культ особистості допоміг їй зміцнити свою владу всередині країни. На міжнародній арені Клеопатра також використовувала свій статус союзниці Риму для посилення свого авторитету. Вона активно втручалася у політичні справи сусідніх держав, намагаючись розширити сферу свого впливу. Зокрема, вона підтримувала прихильників Цезаря в регіоні та намагалася маніпулювати ситуацією на свою користь.

Після смерті Цезаря, Клеопатра продовжила політику тісного союзу з Римом, уклавши шлюб з Марком Антонієм. Ця ситуація викликала занепокоєння в Римі, де її звинувачували в надмірній владі та амбіціях. Фактично, страх перед зростаючим впливом Клеопатри став одним з чинників, що призвели до конфлікту між Антонієм та Октавіаном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Erskine, A. (2008). A Companion to the Hellenistic World. John Wiley & Sons.
2. Chauveau, M. (2000). Egypt in the Age of Cleopatra: History and Society Under the Ptolemies. Cornell University Press.
3. Walker, S., & Higgs, P. (Eds.). (1948). Cleopatra of Egypt: from history to myth.
4. Fuller, J. F. C. (1965). Julius Caesar: Man, Soldier, and Tyrant. Rutgers University Press.
5. Jones, P. J. (2006). Cleopatra: A Source Book. University of Oklahoma Press.

Андрій БОЙДА, аспірант
e-mail: boida29serpnia@gmail.com ORCID: 0000-0001-7062-1978
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР НОВОГО ВИТОКУ ДОСЛІДЖЕНЬ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ В. ПОРАЙКА)

Ключові слова: *Порайко, Галичина, УСРР, репресії, ЧУГА, 1937, декомунізація.*

Вступ. В сучасній Україні вже нема таких тем, де не порушувались б питання деколонізації, відходу від імперської точки зору, не відбувся докорінний перегляд проблем минулого та не були переосмислені в сучасних реаліях окремі події, процеси, явища і що головне – історичні постаті. З врахування того як в 2015 р. були прийняті декомунізаційні закони, де було передбачено і вільний доступ до архівів репресивних органів радянської влади, з'являються і нові теми для історичних досліджень. Однією із таких тем є вкрай неоднозначна, але водночас вагома для історичного аналізу є постать командуючого ЧУГА (1920), генпрокурора УСРР (1927-1930) та заступника голови РНК УСРР/УРСР Василя Івановича Порайка (1888-1937).

Мета. На основі віднайдений нами матеріалів і відповідно відомостей у відкритому доступі сформувати критичну важливість досліджуваного нами кейсу в час постмайданної трансформації (2014-2024) та гібридної/повномасштабної війни росії проти України (20.02.2014 – н.ч.).

Результати. Постать В. Порайка ще за життя викликала неоднозначні погляди в українського суспільства. З одного боку, в нім бачили лише комуніста, кар'єриста та людину, яка була в одній команді з одним із організаторів Голодомору 1932-1933 рр. П. Любченком – головою РНК УСРР в 1934-1937 рр. З іншого – це захисник галичан від репресій подальших репресій після розпаду ЧУГА як бойового з'єднання в 1920 р., українізатор та натхненник відмежовування від впливу Москви на внутрішні українські справи, успішний реформатор банківського сектору та людина,

яка в австрійську добу була учасником на процесі 101 (1911 р.) – в судовій розправі над українськими студентами щодо мітингу за український виш у Львові 1 липня 1910 р.

Про те яким був насправді В. Порайко поза радянською пропагандою і поодинокими дослідженнями як радянських, так і діаспорних вчених дослідити вдається лише тепер. Цьому активно посприяла саме декомунізація – процес, де віднайшлось місце як очищенню громадського простору від залишки тоталітаризму, так і відкриттю нових вікон можливостей для досліджень.

Протягом 2014-2019 рр. про В. Порайка було написано лише дві публікації. У першому випадку, мова йде про публікацію авторства М. Бойди. Дана газетна стаття має забарвлення краєзнавчого характеру і подана в цілком доступній для широкого загалу формі. В ній були розкриті основні моменти з життя та діяльності екс-генпрокурора УСРР (1927-1930) з погляду сучасності. Авторка намагалась коротко охарактеризувати кар'єру найбільш успішного краянина міжвоєнної доби та дати оцінку тому, що росії повторно довіряти неможливо [4, с. 10]. На рівні енциклопедичних видань окрему статтю про В. Порайка написав С. Дерев'янко. В енциклопедії ЗУНР ним розкриваються не лише основні відомості про кар'єру діяча, а й узагальнено перші спроби біографічних нарисів про В. Порайка в радянську добу та періоду незалежності [5, с. 230-231].

Автор даної статті розпочав роботу над біографією В. Порайка в 2016 р. Завдяки успішним пошукам у фондах ЦДІАЛ, ДАІФО, під час роботи з виданнями на зберіганні в Івано-Франківській обласній універсальній бібліотеці ім. Івана Франка та в ході власних пошуків в мережі і інших методів наукової роботи, в 2020-му р. було видано перші дві статті стосовно досліджуваної постаті. Протягом 2021-2024 рр. цей перелік було розширено до десяти публікацій і серед останніх – дві публікації у фаховому виданні категорії Б [1-2].

Підсилений інтерес до теми виник не лише в ході власних досліджень цієї постаті, а й під час третього етапу декомунізації в Україні. Зокрема, піднята в 2015 р. ініціатива Устянської сільради Снятинського району Івано-Франківської області (зараз село Устя перебуває в складі Снятинської ОТГ Коломийського району) щодо демонтажу встановленого у вересні 1979 р. погруддя В. Порайка з території школи на

сільське кладовище була почута лише в 2022 р. З врахування винесеного на голосування рішення Снятинської міськради у січні 2022 р., у червні того ж року монумент було демонтовано в рамках декомунізації [6].

Питання про декомунізацію об'єктів, які були пов'язані з В. Порайком не обмежилась лише демонтажем його погруддя. Зокрема, 22 вересня 2022 р. за рішенням сесії Снятинської міськради за №445-13/2022 «Про перейменування вулиць в населених пунктах Снятинської міської територіальної громади Коломийського району Івано-Франківської області», в межах населених пунктів ОТГ було перейменовано 7 вулиць. Серед перейменованих топонімів – вулиця Василя Порайка в с. Устя, яка отримала назву Української Єдності. В цьому ж контексті слід зауважити, що в 1995 р. вул. Порайка в Івано-Франківську була перейменована на честь галицького громадсько-політичного діяча, члена уряду ЗУНР та голови Української радикальної партії в 1930—1939 рр. І. Макухи (1872-1946) [7].

З врахування того як змінюються топоніми та проводиться демонтаж відносно об'єктів культурного часу радянської доби, головним здобутком декомунізації в нашому випадку слід вважати зняття обмежень на доступ до архівів. Зокрема, праця з фондом 6 Галузевого державного архіву СБУ в Києві на дистанційній основі (через поданий у правильній формі запит на публічну інформацію), дав безпосередню можливість ознайомитись з кримінальною справою № 40215 на В. Порайка у двох томах. В ході проведення додаткового пошуку, вдалось знайти свідчення на колишнього генпрокурора в кримінальних та агентурних справах його колег по роботі та підлеглих, в тому числі у справах на В. Затонського, А. Хвилю, М. Межуєва, П. Любченка, А. Любченка, Г. Желєзногорського, І. Дубового та ін. Справи надаються в якісно сканованих копіях і отримати їх не складає особливих проблем [2, с. 100].

Завдяки віднайденим матеріалам вдалось встановити не лише фальсифікацію всієї справи довкола неіснуючої антирадянської націоналістичної організації, а й уточнити всі наявні дані про кар'єру Порайка в УСРР/УРСР, його позиції щодо збільшення тиску Москви на УСРР та його уряд наприкінці 1920-сер. 1930-х рр., склад родини, опис майна і побуту і ін. У порівнянні з попередніми дослідниками репресій проти Порайка в 1937 р., нами були уточнені як підстави для арешту В. Порайка, факти його транспортування для допитів з Києва в Москву і відповідно

знову у Києві у серпні-жовтні 1937 р., віднайти ті відомості, які були потрібні слідству для очистки Москвою УСРР від опозиційних їй діячів і т.д. Дослідження показало зворотню сторону кар'єрного просування В. Порайка в СРСР та його наслідки [1, с. 82].

В ході з'ясування наслідків фізичної ліквідації В. Порайка 25 жовтня 1937 р. в Києві, були залучені справи з фондів ЦДАГОУ та архіву УСБУ в Івано-Франківській області. Якщо ж у випадку з ЦДАГОУ вдалось якісно залучити сканкопії з ф. 263 цієї установи щодо справи на дружину В. Порайка Н.Д. Морозову-Порайко (8.09.1891 - ?), то в роботі з регіональним архівним відомством СБУ були певні незручності в плані роботи з матеріалом. Зокрема, неможливість отримання сканкопій значно ускладнює процес написання дисертації і відповідно не всі фотокопії зі смартфону цих справ є якісними. Поряд з тим і виходячи з ситуації, яка склалась після повномасштабного вторгнення, архівно-кримінальні документи на молодшу сестру В. Порайка Гафію Малофій (в дівоцтві Порайко) (1894-1976) та на його соратника, друга та молодшого брата нареченої Ольги Гоїв – поручника УСС, майора РСЧА Юліана Івановича Гоїва (27.04.1894-10.12.1937). Зауважимо, що дані справи мають вагому цінність для роботи, оскільки підсилюють її фактажем, інформацією про родовід та родинні зв'язки В. Порайка з родиною Гоїв, а також показують як і за яких обставин репресії супроти нього відбились на його ж родині та близьких [3, с. 102].

З іншого боку, якщо до архівів СБУ завдяки декомунізації є якісний доступ, то до архівів зі системи МВС і досі немає чіткого підходу зі взаємодії та можливостей для роботи з його фондами. Окремі документи на представників родини Порайка ще досі є на зберіганні в даній ланці архівної системи України, але доступ до них не був можливим ані до 2015 р., так і залишається проблемним в 2024 р.

Висновки. Декомунізаційні процеси на третьому та четвертому етапах їх існування в Україні дали нові можливості як для оновлення громадсько-культурного простору, так і для доступності вивчення доль відомих діячів в добу радянських репресій 1930-х рр. Дана проблема буде розширюватись в подальшому за рахунок віднайдених нових архівних документів як щодо репресій проти радянських військових і партійних функціонерів 1920-1940-х рр. Нові дослідження будуть можливими за рахунок доступності до нових джерел інформації.

Конфлікт інтересів. Постать В. Порайка зазнала декомунізації на території с. Устя лише в 2022 р. і разом з тим, дала новий поштовх для вивчення його біографії в наш час. Важливо показати складнощі внутрішньої боротьби людини з пропагандою та зовнішнім впливом за досягнення в кар'єрі міжвоєнного часу на прикладі В. Порайка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойда, А. (2023). Основні юридичні процеси щодо посмертної реабілітації В.І. Порайка в 1954–1957 рр. Сіверянський літопис, 2, 79–90.
2. Бойда, А. (2022). Причини фізичної ліквідації Василя Івановича Порайка в 1937 р. Сіверянський літопис, 4, 99–114.
3. Бойда, А. (2023). Родинне походження Василя Порайка (1888-1937 рр.). XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція Тези доповідей, Чернівці, 27–28 жовтня 2023 р. Наук. ред. О.В. Добржанський. Чернівці: Технодрук, 101–104.
4. Бойда, М. Д. (2014). Правнича спадщина Снятинщини. Голос Покуття, 12 грудня, 49, 10.
5. Дерев'янко, С. (2020). Порайко Василь Іванович. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : до 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, Т. 3: П–С, 230–231.
6. Науменко, К. (2023). Порайко Василь Іванович. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/article-879907
7. Ровенчук, В. (2022). У Снятинській громаді продовжується декомунізація. URL: https://kl.informator.ua/2022/11/16/u-snyatynskij-gromadi-prodovzhuyetsya-dekomunizacziya/

Анастасія БОНДАРЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: mychryvalda@gmail.com
Науковий керівник – **Марина АНТОЩАК,** канд. істор. наук, доц.
e-mail: mberezhna1966@ukr.net
ДВНЗ «Бердянський державний педагогічний університет»,
м. Запоріжжя, Україна

БОРОТЬБА ЗА ЖИТТЯ: СПОГАДИ ЛІКАРКИ ГІЗЕЛЛИ ПЕРЛ З ТАБОРУ СМЕРТІ

Ключові слова. *Група С, лікарня, Аушвіц-Біркенау, медичні есперименти, інфекційні захворювання, Гізелла Перл, Йозеф Менгеле*

Вступ. Ця тема не є популярною в науковому середовищі, переважна частина дослідників біографії Гізелли Перл – німецькі та американські історики [1], [2]. Гізелла Перл стала популярною особистістю, зокрема, серед журналістів [3], [5], завдяки своїм спогадам, опублікованим у книзі «I was a doctor in Auschwitz» [4]. Цей аспект історії Голокосту, пов'язаний з медичною практикою та етичними дилемами, вимагає детального дослідження та аналізу. Важливо розкрити контекст та умови, в яких працювала Гізелла Перл, а також її взаємодію з нацистськими керівниками табору. Важливими є психологічні аспекти діяльності лікарки, її внутрішня боротьба з моральними дилемами та стресом. Аналіз медичних методів, які використовувала Гізелла Перл у лікарні табору, розгляд етичних питань, пов'язаних з виконанням наказів нацистських керівників та захистом пацієнтів, є ключовим для розуміння поведінки та виборів Гізелли Перл у таких складних умовах.

Мета. Мета дослідження: проаналізувати діяльність Гізелли Перл у лікарні в групі С Аушвіцу під час Голокосту, зокрема її медичну практику, взаємодію з нацистськими керівниками табору, виконання наказів щодо вагітних ув'язнених та реакцію на жорстокі вимоги.

Результати. Разом із чотирма іншими лікарями та чотирма медсестрами Гізеллі було доручено створити лікарню у групі С Аушвіцу, призначену для ув'язнених жінок. У лікарні не було жодних медичних інструментів та ліків, проте, незважаючи

на антисанітарію та переповненість медичних бараків, нацисти вимагали, щоб лікарня утримувалася в чистоті. За недотримання санітарних правил ув'язнених-лікарів піддавали побиттю чи смерті, тому їм доводилося щодня підмітати підлогу руками [5].

Як одна з п'яти лікарів і чотирьох медсестер, обраних доктором Менгеле для роботи в лікарняній палаті, вона лікувала всі хвороби та травми, включаючи інфекційні захворювання, спричинені тортурами, голодуванням, брудом, вошами та пацюками, та каліцтва у вигляді зламаних кісток від ударів та гнійні рани, спричинені ударами батогу, а будь які операції проводилися без анестезії.

Як згадувала доктор Перл, вона мала лише один паліативний засіб, сказане слово: "Я лікувала пацієнтів своїм голосом, розповідала їм гарні історії, розповідала їм, що коли-небудь у нас знову будуть дні народження, що одного разу ми знову співатимемо" [3].

Як згадувала Гізелла Перл – найбільшим злочином у таборі смерті була вагітність. Так званий «лікар смерті» проводив жорстокі медичні експерименти над ув'язненими, зокрема, над жінками, інвалідами та близнюками, і приймав рішення про те, хто потрапить до газових камер. Менгеле наказав Перл повідомляти йому про кожну вагітну жінку. Він запевняв, що вагітні жінки потраплять у справжню лікарню з кращими умовами для життя, тому жінки добровільно йшли за ним. Однак, як згадувала доктор Перл, їх усіх відправили до дослідницького блоку, щоб використовувати як «піддослідних кроликів». Гізелла Перл вирішила, що у концтаборі ніколи більше не буде вагітних жінок.

За її словами, вона переривала вагітність вночі, на брудній підлозі, використовуючи лише свої руки. «Ніхто ніколи не дізнається, що для мене означало знищити цих немовлят, але якби я цього не зробила, і мати, і дитина були б жорстоко вбиті» [4, p. 143].

Як відомо, вимоги Менгеле були примхливими. Однією з хитрощів, що використав доктор Менгеле, було те, як він сказав Гізеллі, що відтепер у таборі смерті єврейським жінкам дозволено мати дітей. «Дітей, звичайно, довелося відвезти до крематорію особисто мені, — писала пізніше Гізелла, — але жінок залишили б живими. Я тріумфувала. Жінки, які народжували в нашій так званій лікарні, за

допомогою кількох переданих мені примітивних інструментів, мали більше шансів вийти з цього табору смерті не тільки живими, але згодом у них могли народитися інші діти». Проте, через деякий час, коли доктор Менгеле повернувся, розмахуючи батогом і пістолетом, у лікарні Гізелли перебувало 292 вагітні жінки. Він наказав завантажити всіх пацієнтів в одну вантажівку та відвезти до крематорію, де їх живими кинули у вогонь [1].

Більш за все Менгеле боявся спалаху інфекційнійних захворювань. Якщо він дізнавався, що серед ув'язнених хоча б одна людина хвора на тиф, він одразу ж відправляв всіх до газової камери. Тому Гізелла Перл та інші лікарі для виявлення інфекційних захворювань здавали свою кров, підписуючи пробірки номерами тих ув'язнених, котрі могли бути хворими [2, p. 48-49].

Висновки. історія Гізелли Перл є дуже неоднозначною та вражаючою ілюстрацією моральних дилем та етичних викликів, з якими стикалися медичні працівники у концтаборах під час Другої світової війни та Голокосту. Її внутрішня боротьба з вимогами нацистських керівників, зокрема доктора Менгеле, та спроби зберегти життя пацієнтів у найжорстокіших умовах свідчать про величезну силу характеру та глибоке співчуття Гізелли ув'язненим. Її жертовна робота в лікарні табору, де не було навіть медикаментів чи анестезії, свідчить про надзвичайну силу волі та готовність ризикувати власним життям, щоб допомогти іншим. Життєпис Гізелли Перл показує, як у найжахливіших обставинах можливо знайти силу та гідність, щоб залишатися людиною. Дана робота в подальшому може стати основою статей, курсових, дипломних та дисертаційних праць.

Конфлікт інтересів. Тема даного дослідження є спірною, особливо в наші часи, коли трагедію Холокосту намагаються забути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reamey, A. S. (2018). Gisella Perl: Angel and Abortionist in the Auschwitz Death Camp. URL: http://www.phdn.org/archives/holocaust-history.org/auschwitz/gisella-perl/ [Дата звернення: 13.02.2023].
2. Braxton, B. (1977). Sexual, Racial and Political Faces of Corruption: A View on the High Cost of Institutional Evil. Verta Press.
3. Brozan, N. (1982). Out of death, a zest for life. URL: https://www.nytimes.com/1982/11/15/style/out-of-death-a-zest-for-life.html [Дата звернення: 13.02.2023].
4. Perl, G. I. (1948). Was a Doctor in Auschwitz. Lexington Studies in Jewish Literature. Trinity University. 209 p.
5. The Abortionist of Auschwitz – Yvette Alt Miller. People, History, Featured, Holocaust Studies. URL: https://aish.com/the-abortionist-of-auschwitz/ [Дата звернення: 13.02.2023].

Анастасія ВАСИЛЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: anastasiia.vasylenko@udpu.edu.ua
Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини,
м. Умань, Україна

АНТИГЛОБАЛІЗМ ЯК НАСЛІДОК ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ

Проблема глобалізації отримала своє наукове осмислення наприкінці ХХ ст. Теорії глобального образу світу та глобалізму сьогодні розробляються вченими різних дисциплін, зокрема політологами, соціологами, антропологами, філософами та істориками [1, с. 401]. У цей же час на міжнародну арену несподівано вийшов рух антиглобалістів. З того часу в наукових колах точаться активні суперечки про природу глобалізації та антиглобалізму, про взаємозв'язок цих двох явищ. Вочевидь, що від наукового осмислення феномена глобалізації залежать засоби боротьби з негативними наслідками становлення глобального співтовариства.

Антиглобалізм - суспільно-політичні рухи, спрямовані проти певних аспектів процесу глобалізації в її сучасній формі, зокрема проти домінування глобальних транснаціональних корпорацій та торгово-урядових організацій. Глобалізм трактується як визначальний принцип підходу до формування, організації, функціонування та розвитку світу як цілісної економічної, соціокультурної та політичної суперсистеми [2, с. 54]. Однак, насправді його прихильники не беруть до уваги той момент, що в будь-якому випадку новонародженій системі необхідний чітко структурований керуючий механізм, який при цьому зможе задовольняти потреби кожного гравця політичної арени, при цьому лавіруючи між різницею рівня їхнього культурного, соціального, економічного та політичного розвитку, а також, між протиріччями з іншими акторами цього супернового єдиного простору.

Звичайно, такого механізму просто не може існувати. Або ж, як часто показує практика, він може бути вельми умовним, оскільки якщо якусь групу акторів будуть задовольняти об'єднуючі правила, інших можуть не влаштовувати єдині соціальні та культурні цінності.

Породжені глобалізацією кластери проблем рухають дисбаланс світового порядку, що не може не позначитися на стабільності в регіонах. У результаті можемо спостерігати, як починають консолідуватися та поляризуватися дві популярні сили, які доводять суперечки на корисність глобалізації та її затятих противників – антиглобалістів.

Цей конфлікт не може мати продовження без набору певних інструментів, які зможуть закріпити позицію і одних, і других представників, переманити на свій бік тих, хто досі вагається, і виставити ідеї протилежної сторони в поганому світлі.

Відмінності антиглобалістів від глобалістів дають другим своєрідну перевагу перед першими в боротьбі за групу тих, хто сумнівається, тому що дозволяє заявити про нетерпимість, природну злобу і ксенофобію, властиву антиглобалістам, хоча по суті обидва образи не є чимось незвичайним і нічим не провокують негативне ставлення до себе [3, с. 121].

Головна проміжна мета антиглобалістського руху – це формування глобального громадянського суспільства, яке охоплює сукупність недержавних некомерційних учасників світополітичної взаємодії, таких як міжнародні неурядові організації; незалежні ЗМІ; експертні спільноти; організації, які представляють інтереси приватного сектора (бізнес-асоціація); приватні особи, котрі діють поза інституційними рамками (найчастіше в цій якості виступають лідери громадської думки, такі, як один із апологетів антиглобалізму Ноам Чомськи) або реалізують свої інтереси через створені ними бізнес-структури, соціальні рухи (Білл Гейтс, Джордж Сорос, Усама бен Ладен) [4, с. 263].

Величезну роль у поширені антиглобалізму відіграє Інтернет та інші інформаційні й мереживі технології. Сапатисти в Мексиці, безземельні селяни в Бразилії та аналітики з «Монд дипломатик», які ініціювали створення Асоціації за оподаткування фінансових операцій для допомоги громадянам, працюють та діють завдяки Інтернету; всесвітні соціальні форуми були організовані головним чином через Інтернет; знакові акції в Сіетлі своїм успіхом багато в чому завдячують Інтернету та мобільним телефонам.

Вирізняють такі основні особливості антиглобалізму у сучасних умовах постмодерної доби: його соціально-політичну незрілість, мережевий характер

організації; відсутність традиційної пірамідальної ієрархії; неоднорідність; стихійний характер проявів. Ці особливості стають основним об'єктом критики з боку анархістів і марксистів, які вважають, що цей рух не є ефективним у боротьбі проти капіталізму, а також, натякають на деяку заангажованість лідерів руху. Найзатятішим звинуваченням антиглобалісти піддаються від неоліберaлів, які їх критикують за прагнення зупинити «об'єктивний процес розвитку цивілізації» [5].

Проте критика антиглобалізму з боку лібералів, анархістів, марксистів тощо не заважає ставити йому все більш вагомим політичним громадським рухом і мати ще більше прихильників. На наш погляд, виступи антиглобалістів (але не погроми, що вчиняються їх екстремістським крилом), які привертають увагу до протиріч глобалізації, корисні в тій мірі, в якій опозиція корисна в будь-якому демократичному суспільстві.

На жаль, альтернатив глобалізації немає: цей процес об'єктивний. Країни і народи ніколи не повернуться до доглобального, вільного від взаємовпливу життєвого стану, так як і постмодерне сьогодення не повернеться до минулого: їх рух можливий лише єдиним шляхом – шляхом поглиблення та зміцнення глобального взаємовпливу, а не самоізоляції та відступу від загальнолюдських магістралей. Проте, єдиною можливою економічною, політичною та духовною формою цього процесу не повинно бути нинішнє всевладдя «глобальних гравців».

Антиглобалізм як соціальний рух та ідеологічна концепція розвиватиметься в міру наростання протиріч, які породжуються сучасною глобалізацією та формування суб'єкта антиглобалізму. При цьому варто наголосити, що антиглобалізм спрямований не проти глобалізації як такої, а проти переважаючої неоліберальної форми глобалізації (насамперед, проти міжнародних фінансових організацій, урядів провідних держав, а також, транснаціональних корпорацій). Перебудова міжнародного світопорядку, яка вже стукалася у двері світової політики в останній чверті XX ст., нині знову на порядку денному та потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трофименко, М. В. (2010). Історіографія дослідження антиглобалістського руху. Гілея, 40, 401–411.
2. Білорус, О. Г., Лук'яненко, Д. Г. та ін. (2001). Глобалізація і безпека розвитку: монографія. Київ.
3. Huntington, S. (2002). The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. New York: Simon and Schuster.
4. Rosenau, J. N. (1994). New Dimention of Security. The Interaction of Globalizing and Localizing Dynamics. Security Dialogue, 255–281.
5. Healdy, S. (2000). Our globalization against yours. Sydney.

Михайло ГАВРИЛЮК, аспірант
e-mail: pamamisha@gmail.com ORCID: 0000-0003-4533-2407
Український державний університет ім. М. Драгоманова, м. Київ, Україна

«УКРАЇНОФІЛЬСЬКА ПОЗИЦІЯ» М. П. ДРАГОМАНОВА У БОЛГАРІЇ ЯК УЧАСНИКА ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

Ключові слова: *визвольний рух, україноφільство, дослідження, радикальність, М. Драгоманов.*

Джерельною базою наукової розвідки стали архівні документи та матеріали, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві в м. Київ (ЦДІАК України), Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІАЛ України), Державному архіві в м. Києва (ДАК) та Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Драгоманов як емігрант виникає в історії України не через власне бажання, а через необхідність отримати політичний та науковий притулок для розвитку подальших науково-педагогічних здобутків. Сергій Єфремов у своїй статті «Драгоманов на еміграції» активно наголошує на передумовах та причинах еміграційного періоду життя Драгоманова. Меценат та науковець вказує про необхідність знати про «революційність» Михайла Петровича [1]. Що саме ми розуміємо під цим виразом? Насамперед, це намагання виокремити федералізм при побудові нової держави, а Російська імперія потребувала тотальних перетворень, але й історико-мозковий штурм, який Михайло Драгоманов наскрізними лініями проводив у своїх публіцистичних, наукових працях та замальовках, під час роботи зі студентами, пояснюючи відмінності в укладі життя, побутовому та ментальних рівнях росіян та українців. Навіть в освітніх питаннях та питаннях, що стосувалися «прогресивності» навчального процесу в Російській імперії Драгоманов мав діаметрально протилежні погляди спостерігаючи за офіційно затвердженим статутом правил поведінки для учнів та студентів , вчителів та викладачів, про що зазначив Короленко у власних спогадах. Дивиною було те, що Михайло підтримував новаторів в освіті, а не відомих авторитарним стилем попечителів як наприклад Микола

Пирогов. Але водночас його «опальність» пробуджувала в оточення великий інтерес до постаті самого Михайла Петровича [2].

«Українофільське спрямування» спричинило особливу увагу жандармерії та звільнення видатного науковця з посади викладача, що засвідчує архів, який був виданий у 1937 році. Джерело вказує на невідповідність програми та «спрямування» лекцій Драгоманова як відмінних від державної освітньої політики. Саме тому було прийнято рішення про його звільнення та подальшу «висилку». Михайло Драгоманов в очах уряду постає як шкідник [3, с. 345; 4, с. 96]. Наступним кроком Драгоманова стає отримання атестату про службу, про що свідчить заява складена ним власноруч [5, арк.131]. Важливим в даному контексті виступають коментарі світової спільноти, які вдалося зафіксувати у віденській газеті «Die Presse». Тут детально вказано, які саме публікації спричинили його звільнення, враховуючи його особисте несприйняття: «статті друковані «Віснику Європи» «Східна політика Німеччини і обрусіння», «Літературний рух в Галичині», «Народні наріччя і місцевий елемент у навчанні», «Євреї і поляки на Русі». Статті у «Правді» : «Література російська, великоруська, українська і галицька». В усіх своїх листах та публікаціях він виступав проти українського сепаратизму» [6].

Висновки. До сьогодні ми маємо лише уривки, в яких не здійснено спеціальне, комплексне дослідження історичних поглядів М.П. Драгоманова. Водночас історіографічна традиція дослідження життя та наукової діяльності, політичних поглядів та окремих аспектів філософських, історіософських, методологічних, історичних та інших складових теоретичного доробку мислителя та науковця є доволі розлогою. Попри те, що загально-філософські, історіософські, ідеологічні та практичні аспекти питання пошуку М.П. Драгомановим універсального методу наукового гуманітарного пізнання суспільного життя окремо були предметами самостійних наукових досліджень, комплексного вивчення процесу формування застосування у науковій практиці оригінальних методологічних підходів до історичного дослідження не було здійснено й досі. Внаслідок цього виникає потреба у комплексному дослідження історичного виміру наукової діяльності М.П. Драгоманова, заповненні відповідних лакун у життєписі цього цікавого та

неоднозначного представника української інтелігенції доби національного відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфремов, С. (1913). Драгоманов на еміграції, I-III, Рада.
2. Єфремов, С. (1908). Короленко про Драгоманова, Рада.
3. Архів М. Драгоманова (1937). Т. І. Листування київської старої громади з М. Драгомановим (1870-1895 рр.), Варшава.
4. Михайло Драгоманов. Документи і матеріали. 1841–1994 (2001). Упоряд. Г. Болотова, І. Бутич, Н. Грабова, О. Купчинський [та ін.], Львів, 733 с.
5. Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 314. Спр. 131. Арк. 3.
6. Правда (Львів). 1875. Ч. 23. 15 (3) грудень, 942-944.

Олександр ГАДИНКО, вчитель історії
email: alexandrugadinco555@gmail.com ORCID: 0009-0005-3111-0872
Красноїльський ліцей № 3, смт. Красноїльськ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ І НОВИЙ СТАТУС МІСТА СТОРОЖИНЕЦЬ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918-1940 РР.)

Ключові слова: *реформа, адміністративна уніфікація, префектура, повіт, примарія, бургомістр, суд.*

Після закінчення Першої світової війни (1914-1918рр.) питання внутрішнього устрою та адміністративного управління з кінця 1918р. здійснювалося спочатку крайовим урядом. У своїй діяльності новий уряд керувався спершу австрійськими законами [5, с. 16-18; 8, с. 547-548].

Поза його компетенцією залишалися лише державна безпека, оборона, монетарна політика і зовнішні відносини. До кінця 1922 р. політичну уніфікацію було завершено і контроль за діяльністю провінційних органів влади перейшов до центру – в Бухарест, столицю Румунського королівства. Скасування з самого початку сейму і повітів Буковини означало остаточне анулювання законної автономії краю з усіма правами в галузях початкової і середньої освіти, релігії, економічних питань, місцевого управління, санітарних справ, благодійництва. Втім, австрійська система управління проіснувала ще до 1925р. [1, с. 83-85].

Відповідно до нового «Закону про адміністративну уніфікацію» від 14 червня 1924р., що вступав у дію з 1 січня 1926 р., територія Буковини поділялася на 5 повітів: Чернівці, Сторожинець, Радівці, Кимполунг і Сучава. Замість колишніх одинадцяти округів виникло 5 префектур. Новий адміністративний поділ переслідував одну мету – створити такі адміністративні одиниці, де поряд з українським населенням знаходилися б румунські громади. Внаслідок цієї реформи перестали існувати такі українські повіти як Вижниця, Кіцмань, Вашківці і Заставна. За новим адміністративним поділом Вашківці і Вижниця належали до Сторожинецького повіту. Нові префектури створювалися за принципом значної присутності

румунського населення саме в цих чотирьох буковинських містах як Сучава, Радівці, Кимполунг та Сторожинець [1, с. 84-85; 2, с. 86-87].

«Оці головні міста чотирьох буковинських повітів мають переважно румунський або значний румунський характер: як адміністративні центри вони мають, на думку румунського уряду, відограти румунізаційну ролю, бо всі вони більш-менш далеко від головної маси не румунського населення, бо всі вони оточені румунським селянством (крім Чернівців), бо майже до кожного з них далеко від українських селищ. Ця реформа зробила те, що майже ціла Гуцульщина змушена їздити в усяких справах до Сторожинця або до Кімполунгу так само, як українські селяни-подоляни мусять їздити до Радівців і Сучави аж із Серета. Між іншим, за Вижницю, як головне місто округи замість Сторожинця, боролися навіть деякі румунські політики, бо надто вже безглуздо викроєно Сторожинецький повіт. Проте перемогла лінія чистого шовінізму». Адміністративна реформа намагалась зменшити «буковинський сепаратизм» та «зрівняти й приподобити» його до «старого регату», змінюючи адміністративно-територіальний статус колишнього коронного краю. Саме ліберальна партія протягом 1922-1926 рр. «найзапекліше обстоювала уніфікацію краю з Румунією в усіх ділянках життя». «Її провідник, пан Нікстор», будучи міністром Буковини і автором всіх законодавчих актів краю, свого часу заподіяв найбільшої шкоди інтересам національних меншин та чимало доклав для руйнації добробуту краю. «Коли міністерство внутрішніх справ висунуло Вижницю, головне місто Гуцульщини, на повітовий центр, то це був саме Нікстор, що тепер з метою румунізації своєї ідеї й зробив центром місто Сторожинець, що лежить далеко від основного стержня Гуцульщини й заселений неукраїнською більшістю».

За новою румунською Конституцією запроваджувалася подальша централізація та уніфікація політичного життя країни. «Всі закони, які є в силі тепер по різних провінціях румунської держави, мається зревізувати, щоб годилися і відповідали конституції та одностайності румунського законодавства. Від дня оголошення конституції (29.03.1923), мається знести всі закони, декрети, розпорядки і інші акти, котрі протиставляться законам в оголошеній конституції».

Нова префектура отримувала адміністративну автономію замість суттєвішої місцевої законодавчої. У сфері місцевого самоуправління українська мова, маючи

колись офіційний статус нарівні з німецькою та румунською, тепер все частіше витіснялась останньою, як державна.

Сторожинець був центром однойменного повіту. Згідно зі статтею 7 закону усі мешканці належали до громади, де вирішували всі свої проблеми, пов'язані з їх функціонуванням. Громада мала владу над громадянами та належною їй територією. Для управління громадою та повітом призначалися відповідні ради. Громадські та повітові ради обов'язково виконували розпорядження та дотримувалися постанов центральних органів влади. Главою адміністрації громади був примар, а повітової – префект. Префект обов'язково виконував постанови та рішення або ж виконував свої повноваження через субпрефекта, претора, поліцію чи нотарів, підпорядковуючись безпосередньо Міністерству внутрішніх справ.

Одночасно з адміністративною була проведена і судова реформа. Поділ Буковини на 5 повітів привів до створення у Сторожинці, Кимполунзі та Радівцях повітових трибуналів. Наприклад, Сторожинецький повітовий трибунал проводив судовий процес над 14 чол., розглядаючи справу сутички некваліфікованих робітників і членів профспілки з поліцією, яка відбулась 16 червня 1930р. в с.Ревна. Судовий процес проводився на підставі статей «закону Мирзеску». Про це повідомляв шеф Вижницького комісаріату В. Пожога шефа сторожинецької поліції у рапорті від 25 березня 1932 р. Судова реформа здійснювалася на підставі закону від 28 листопада 1925 р. і вступала в дію з 1 січня 1926 р. Апеляційний суд у Чернівцях охоплював своєю діяльністю також Сторожинецький повіт [2, с. 86-87].

Чергові суттєві зміни в адміністративному устрої країни були пов'язані з подальшою політичною боротьбою та, як наслідок, зміною правлячих урядів протягом 1928-1938 рр. Після затвердження нової румунської Конституції в березні 1938 р. було розпочато розробку нового адміністративного закону. За проектом префектом повіту міг бути лише цивільний чиновник і особа, яка раніше займала посаду субпрефекта або претора. Посаду префекта могла займати лише та особа, яка мала вищу освіту (ліценціат), і яку призначали лише у центрі. Містом управляла примарія та громадська рада. На посаду примаря міста могла претендувати лише та особа, яка мала вищу освіту і призначалась губернатором. У жовтні 1938 р. закон було остаточно затверджено. Відтепер місто Сторожинець і Сторожинецький повіт як і всі

інші буковинські повіти були об’єднані у Сучавську область (binutul Suceava) Такий порядок залишався до червня 1940 р.

Після того як впала цісарсько-королівська монархія, першим політичним заходом нової влади було надання місць окружного начальника, бургомістра та інших ключових посад у Сторожинці виключно румунам. Так, довгий час з 1919 по 1940 рр. посаду секретаря общини займав румун Палдюк, який раніше змінив своє прізвище на Паладі [10, s. 44-47].

Протягом всього часу 1919-1940рр. бургомістри повітового міста досить часто змінювали один одного, належавши, водночас, до різних політичних партій. Професійна палітра останнього починалася селянами і закінчувалася у відносинах з адвокатами і великими землевласниками. Бургомістр міг висуватися від конкретної впливової політичної партії. Остання була засобом досягнення політичної влади та еталоном вимірювання активності політичного життя громадян міста. Наприклад, впливові румунські селяни, які теж за принципом «nolens-volens» належали за своїми поглядами до різних політичних партій, також призначалися на різні посади. Це були заможні та знаючі люди, які отримували виняткову користь зі своїх посад. Та були випадки, коли посадовці об’єктивно та безкорисливо представляли інтереси громади міста.

До настання початку чергових нових виборів призначалися тимчасові комісії, які складалися з трьох осіб, призначених міністерством, з яких один головував. Членами тимчасової комісії були зазвичай безпартійні і відомі особистості. Для досягнення безперешкодного та якісного управління общиною (містом), міністерство назначало президента ландгеріхта, румунського священика або офіцера високого рангу. В Румунії суддя чи офіцер не могли належати до жодної політичної партії. За нової системи управління у Сторожинці вже не створювалися нові службові інстанції та інші посадові контори. А ті, що були-майже всі розширилися, що привело до збільшення бюрократії на місці та приросту населення за рахунок їхніх родин. Як наслідок, нова система міського управління була дещо розширена, збільшена, а деякі відділення адміністративних установ – щойно створені. Суттєво було розширено і приміщення бухгалтерії та податкове відомство. Новими були і центральна каса, адміністративний орган по нагляду за будівництвом та бюро запису актів

громадянського стану. Всі керівники службових інстанцій були професійними і високо освіченими посадовцями.

У галузі народного господарства теж відбулися суттєві зрушення, але, мабуть, не в кращу сторону. Нажаль не була перебудована після війни життєво важлива для міста електростанція, яка ледь до 1940р. виробляла струм і остаточно занепала до кінця вже Другої світової війни. Відносно саме через кам'яновугільні (світильні) газові мотори вартість електроенергії у Сторожинці була найвищою в цілій Буковині. Для заснування приводних рентабельних машин місто не мало достатніх коштів. Очевидно, тепер було важко відшукати колишніх фахових економістів в галузі міського управління. Проте, муніципалітет та інша міська служба з питань нагляду за будівництвом всіляко намагалось модернізувати роботу електростанції, використовуючи гідравлічну енергію з Серету. Однак, з початком Другої світової війни електростанція сильно занепала і більше не відновила роботу. Добре функціонуючі перед Першою світовою війною трьохфазні струмові агрегати для водопровідної (насосної) станції за нової влади були зовсім необдумано і «на швидкоруч» продані, що призвело до зменшення водопостачання в місто до мінімуму. У випадку, очевидно частих, технічних пожеж адміністрація змушена була застосовувати старі кам'яновугільні газові мотори. Ця несправність була вперше усунена лише в 1936р. На щастя ці технічні згорання траплялися і, відповідно. реєструвалися все менше. Дренажна система працювала на високому технічному рівні, завдячуючи лише чудовим передбаченням планування каналізації міста саме колишнім бургомістром Сторожинця др. Катцом та його заступником дипломованим інженером Адріаном фон Ончулом [10, s. 43-47].

Відбудова з кінця війни всіх закладів міста, а саме: скверів, парків, вулиць, доріг, бульварів, садів, споруджених перед Першою світовою війною, була вкрай необхідною. Наприклад, в плачевному стані знаходилася ціла мережа як старих так і нових доріг міста. Мощені кам'яні тротуари в центрі міста, закладені ще перед «австрійською війною» (1914-1918 рр.), потребували негайного оновлення. Частина кам'яних доріг була таки ґрунтовно відремонтована в період присутності тимчасової комісії під керівництвом геріхтспрезидента (голови окружного суду).

У міжвоєнний період нічого нового не зводилося, проте потребувало багато ремонту. Все, що було у місті, було зведено за часів «старої Австрії» впродовж середини XIX – початку XX ст. Єдиною справжньою окрасою внутрішньої (центральної) частини міста був скотський ринок, який перенесли з центру до іншого місця, неподалік місцевої залізниці. На місці, де знаходився скотський ринок, незабаром було закладено гарний парк. Продовольчий ринок залишився на старому місці. Він був значно розширений і наново змощений. На західній стороні від парку міське самоуправління звело давно закинутий підземний туалет. Скільки старалася міська влада задля окраси міста, і лише для того, щоб Сторожинець якомога довше залишався курортним місцем Буковини! Городяни по праву пишалися добротними транспортними умовами та гарною лісовою панорамою міста, чудовими пляжами з сонцем і найчистішим річковим піском Серету. Взимку лижний спорт не мав достатніх можливостей для власного розвитку. Отож, зрозуміло, тут не були такі гохальпійські тури (великі гірські поїздки), як в австрійських Альпах, про те пагорбне розташування Криви досить вдало доповнювало всі можливості швидкої їзди на лижах та санях засніженими взимку сторожинецькими вулицями. Палітру визначних пам’ятків, зведених за часів бургомістра др. Катца, доповнювала міська лазня та лікувальна баня. Водопровідна вода у Сторожинці була визнана як лікувальна відомим дослідницьким інститутом у Відні. Під час Першої світової війни міська лазня і лікувальна баня були зруйновані. Була відбудована лише лазня. Лікувальний заклад було перероблено під квартиру для міських чиновників. Зрештою, місто вже не мало тих передвоєнних ресурсів, а, отже, також повільно занепадало в часи Великої Румунії як і решта буковинських міст: Сучава, Радівці чи Кимполунг [3, с. 97-99].

«Особливо інтересна доля Сторожинця, міста» тим, «що, не дивлячись на мале населення (12.000), мало перед війною надзвичайно культурний вигляд: були комунальні зисковиті підприємства, тартак, сиротинець (притулок для сиріт) для дітей усіх національностей, свої театри, пречудовий парк, майдан для спорту, гарні пішоходи й добре бруковані вулиці, електрика, водопровід та каналізація, лікувальна купальня й прегарний будинок гімназії, позичкова каса й т. д. З приходом нової влади й жерента, що заступив місце усуненого бургомістра-німця, почав занепадати

комунальний добробут: лікувальні купелі завалилися, пішоходи, вулиця, електрика, водопроводи, тартак, рухоме майно, гімназія, сиротинець, парк, гімнастичний майдан-все випродано за гроші або розкрадено, або вщент зруйнувалося, або стало негодящим для вжитку, і сьогодні Сторожинець уже не пригадує міста центральної Німеччини, але велике неохайне село країни, що не вийшла з доби аграрного й назадницького господарства» [9, с. 114]. Такі безцінні відомості про післявоєнне місто залишив видатний буковинський історик-краєзнавець Григорій Піддубний (1886-1937) ще наприкінці 1920-х рр.

Політика уніфікації адміністративного устрою краю не могла бути невигідною тодішнім політикам, оскільки, зникали історичні назви провінцій, в тому числі і Сторожинця [6, с.424, 438], [7, с. 17]. Це був політико-адміністративний процес розчинення міст Буковини у королівській Румунії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи), (2005). Упоряд. та ред. С.Д. Осачука. Чернівці: Зелена Буковина, 328 с.
2. Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918-1944 рр. Погляд дипломатів (Документи), (2007). Упоряд. та наук. ред. В.М. Заполовський, С.Д. Осачук. Чернівці: Зелена Буковина, 228 с.
3. Антошкіна, Л. (2010). Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія. Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 237 с.
4. Буковина. Історичний нарис, (1998). Чернівці: Зелена Буковина, 416 с.
5. Гадинко, О. О. (2013). Сторожинець: мандрівка крізь віки. Чернівці: Прут, 208 с.
6. Квітковський, Д., Бринзан, Т., Жуковський, А. (1956). Буковина, її минуле і сучасне. Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 966 с.
7. Ліщук, Д., Гадинко, О. (2016). Особистості епох. Чернівці, 100 с.
8. Малишко, В. М. (1969). Сторожинець / Історія міст і сіл Чернівецької області. Київ: УРЕ, 546–558.
9. Піддубний, Г. Ф. (2005). Буковина. Її минуле й сучасне: Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. Чернівці: Зелена Буковина, 216 с.
10. Liebenwein, D. (1983). Storozynetz. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Errinerungen. Darmstadt, 206 s.

Олександр ДЕРЕБАЛЬТ, здобувач вищої освіти
e-mail: derebalt.mnu@gmail.com ORCID: 0009-0002-2988-2361
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

ВПЛИВ ЮЛІЯ ЦЕЗАРЯ НА РОЗВИТОК РИМСЬКОГО ПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЇ

Ключові слова: *Юлій Цезар, право, адміністрація, кодифікація законодавства, судочинство*

Ім'я Юлія Цезаря назавжди увійшло в історію як одного з найвизначніших державних діячів Стародавнього Риму. Його військові перемоги, політична кмітливість та реформаторська діяльність залишили відбиток на багатьох сферах життя Римської республіки та заклали підвалини для майбутньої Римської імперії. Одним із найбільших внесків Цезаря, який зробив його постать безсмертною, стали численні реформи в галузі права та адміністративного управління.

Метою тез доповіді є всебічний аналіз впливу Юлія Цезаря на розвиток римського права та адміністрації. Ми розглянемо конкретні законодавчі зміни, які він ініціював, їхні наслідки та значення для подальшої трансформації Римської держави. Крім того, буде досліджено, як реформи Цезаря вплинули на формування нових адміністративних структур та процедур управління в Римі.

Юлій Цезар залишив по собі величезну спадщину, яка назавжди змінила хід історії Стародавнього Риму. Його внесок у розвиток римського права та вдосконалення адміністративної системи вважається одним з найвизначніших досягнень цієї видатної історичної постаті – державного діяча й полководця. Реформи, ініційовані Цезарем у цих сферах, мали далекосяжні наслідки й заклали міцний фундамент для майбутньої трансформації Римської держави.

Що стосується римського права, однією з ключових заслуг Цезаря була його робота з упорядкування й систематизації законодавства. В ті часи правова система Римської республіки перебувала в доволі хаотичному стані – закони були розпорошені по різних джерелах, часто суперечливі й незрозумілі для пересічних громадян. Цезар

добре розумів, що для ефективного функціонування держави вкрай необхідно навести лад і уніфікувати правові норми. Тож за його ініціативою було створено спеціальну комісію, яка мала зібрати, впорядкувати й кодифікувати всі чинні на той момент закони. Результатом їхньої роботи стала публікація збірника законів під назвою «Кодекс Цезаря» (49 рік до н.е.) [2, с. 486]. Ця перша спроба систематизації римського права заклала основи для майбутніх кодифікацій, зокрема знаменитого Кодексу Юстиніана.

Окрім того, Цезар здійснив низку законодавчих ініціатив, покликаних вдосконалити систему правосуддя й захистити права громадян. Зокрема, він запровадив процесуальні норми для забезпечення неупередженості суддів і справедливого судового розгляду (49-48 рр. до н.е.). Серед його нововведень – заборона конфіскації майна засуджених без належного судового рішення, а також вимога надавати обвинуваченим у кримінальних справах право на захист.

Важливим внеском Цезаря у сферу права стала також реформа календаря у 46 році до н.е.. Попередній римський календар був недосконалим і не відповідав реальній тривалості року, що створювало чимало незручностей. Цезар доручив своєму другові, астроному Сосігену, розробити новий, точніший календар, який би враховував тривалість сонячного року [1, с. 455-456]. Так з’явився юліанський календар на 365 днів у звичайному році та 366 днів у високосному, що вводилося раз на чотири роки. Він проіснував аж до 1582 року, коли був замінений на ще точніший григоріанський календар, який використовується досі.

Проте роль Цезаря як реформатора не обмежувалася лише сферою права. Він також здійснив низку ключових кроків, спрямованих на вдосконалення адміністративної системи Римської республіки. Одним з його найважливіших досягнень у цій галузі стала реформа Сенату – вищого законодавчого та дорадчого органу Риму (49 рік до н.е.) [3, с. 2]. До часів Цезаря чисельність Сенату була обмеженою, а його склад формувався переважно з представників знатних римських родин. Внаслідок цього в Сенаті домінувала олігархічна верхівка, яка часто діяла в власних інтересах, ігноруючи потреби решти громадян і провінцій. За свідченням Діона Кассія, Цезар збільшив кількість сенаторів до 900 осіб і запросив до складу представників провінцій та підконтрольних Риму територій. Таким чином, Сенат став

більш репрезентативним органом, що відображав різноманіття Римської республіки [4, с. 258]. Крім того, Цезар запровадив систему регулярних звітів провінційних намісників перед Сенатом. Раніше ці призначені для управління провінціями чиновники не були зобов'язані звітувати про свою діяльність, що відкривало шлях для зловживань і корупції. Відтепер намісники мали регулярно надавати детальні звіти, й така практика дозволяла здійснювати ефективніший контроль за їхньою роботою.

Однією з найзначущіших реформ Цезаря в галузі адміністрації стало впровадження системи більшої децентралізації влади та посилення місцевого самоврядування у Римі й провінціях (49-44 рр. до н.е.). До цього часу можливості громадян впливати на рішення, що стосувалися їхнього повсякденного життя, були досить обмеженими. Більшість питань вирішувалася на рівні центральної влади в Римі або місцевими чиновниками, призначеними згори. Розуміючи необхідність залучати громадян до процесу управління та враховувати специфічні потреби регіонів, Цезар в 49-48 рр. до н.е. розширив повноваження місцевих муніципальних рад. Тепер вони могли самостійно обирати магістратів та вирішувати питання місцевого значення. Процедура подання петицій була ретельно врегульована спеціальними нормативними актами. Громадяни могли направляти свої звернення до муніципальних рад, які зобов'язані були розглядати їх на своїх засіданнях. Крім того, був визначений чіткий термін, протягом якого рада мала надати відповідь на петицію. [5]. Подібна реформа стала важливим кроком на шляху децентралізації та залучення населення до ухвалення рішень на місцевому рівні.

Ще одним важливим напрямком реформ Юлія Цезаря в сфері державного управління стало впровадження нових вимог та критеріїв для осіб, які претендували на призначення на ключові посади в державному апараті. Ця ініціатива була спрямована на підвищення професіоналізму та доброчесності публічної служби в Римській державі. До цього часу призначення на адміністративні посади в Римі часто відбувалося на основі особистих зв'язків, родинних кланів чи політичних мотивів. Це призводило до того, що на керівні посади потрапляли некомпетентні або нечесні люди, більше зацікавлені у власному збагаченні, ніж в ефективному управлінні.

Цезар розумів, що для успішного втілення в життя його амбітних реформ необхідно мати професійний корпус державних службовців, які б діяли виключно в

інтересах держави та громадян. Відповідно, він видав низку нормативних актів, що встановлювали чіткі вимоги до кандидатів на адміністративні посади різного рівня. Серед ключових критеріїв були освіта та професійна підготовка, досвід роботи у відповідній сфері, а також бездоганна репутація [2, 477-478]. Для оцінювання цих критеріїв було створено спеціальні комісії, що формувалися за принципом об'єктивності та неупередженості. Комісії розглядали характеристики та документи всіх претендентів і визначали найбільш придатні кандидатури. У разі виявлення компрометуючих фактів чи підтвердженої інформації про корупційні дії або зловживання службовим становищем у минулому, кандидат автоматично відхилявся від розгляду.

Загалом, реформи Юлія Цезаря в царині державного управління заклали міцні підвалини для більш ефективної, децентралізованої та інклюзивної адміністративної системи Римської республіки. Вони спрямовувалися на те, щоб забезпечити врахування інтересів усіх верств населення та регіонів і залучити громадян до процесу прийняття рішень. Хоча на той момент не всі цезарівські ініціативи були позитивно сприйняті консервативними колами римської знаті, вони значно наблизили державний аппарат до потреб суспільства та заклали основи для подальшого вдосконалення системи управління в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Feeney, D. (2007). Caesar's Calendar: Ancient Time and the Beginnings of History (Sather Classical Lectures 65). University of California Press.
2. Crook, J. A., Lintott, A., & Rawson, E. (1994). Epilogue. In Cambridge Ancient History (2nd ed., Vol. 9, p. 897). Cambridge University Press.
3. Papers of the British School at Rome, 14, 1-31. (1938).
4. Dio, C. (1917). Roman History (E. Cary, Trans.; Books 41-45). William Heinemann.
5. Suetonius. (1914). The Lives of the Twelve Caesars (J. C. Rolfe, Trans.).

Марія ДОВГАЛЬ, молодша наукова співробітниця
e-mail: m.dovgal@ukr.net
Національний заповідник «Замки Тернопілля», м. Збараж, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКУ У ЯЗЛОВЦІ НА ПОЧАТКУ XX СТ. ПІД КЕРІВНИЦТВОМ БОГДАНА ГВЕРКЕНА

Ключові слова: *замок, Язловець, дослідження, етапи будівництва замку, Богдан Гверкен*

Західне Поділля – багатовіковий форпост супроти турецької експансії й татарських навал на українські землі. Саме тут представлена найщільніша в державі мережа родових оборонних фортець, які стояли на шляху ворожих полчищ й захищали їхніх власників від народного гніву. Загалом на території Західного Поділля нараховується близько 500 середньовічних фортифікаційних споруд: замків, фортець, оборонних церков [3]. Найбільша їх кількість знаходиться на території Тернопільщини. Всі вони у різному стані збереження представляють великий інтерес не тільки для науковців, архітекторів та дослідників-краєзнавців, а й для паломників, українських і закордонних туристів, широкого загалу.

Серед туристичних центрів Західної України особливе місце посідає Язловець - одне з най унікальніших і колоритних містечок середньовічного Поділля. Колись красиве і мальовниче місто, що знаходиться в долині річки Вільховець, з прекрасною ренесансною архітектурою, укріпленими замками та іншими природними, історичними та культурними пам’ятками, нині перебуває у не дуже задовільному стані. Найбільшою та найпотужнішою спорудою мурованої архітектури Язловця є оборонно-фортифікаційний комплекс Верхнього та Нижнього замків XIV-XVIII ст. Ця твердиня відіграла ключову роль у захисті Поділля від завойовників, з нею пов’язано багато сторінок, легенд та героїчних битв.

Знавець історії архітектури Богдан Гверкен у 1936-1937 рр. провів одне з найповніших досліджень Язловецького замку. На основі історико-археологічних та архітектурних досліджень підготував монографію «Язловецький замок» [7], у якій ним детально описані основні етапи будівництва замку. Крім того, монографія

містить аналітичний матеріал з історії цієї споруди та порівняльний аналіз замкового комплексу у порівнянні з європейськими та подільськими зразками укріплень.

Монографія Богдана Гверкена створена з ініціативи професора Оскара Сосновського, засновника та завідувача кафедри польської архітектури Варшавського політехнічного університету, який трагічно загинув 24 вересня 1939 року під час облоги Варшави [2]. Вже в перші роки існування закладу професор Оскар Сосновський звернув увагу на замки, розташовані на історичних землях Поділля та Волині, західні частини яких були включені після 1921 року в межах тодішньої Республіки Польща. На той час вже були проведені обміри замків у Бережанах, Гусятині, Скалі, Сидорові, Кременці та Дубно. Польські архітектори вже усвідомлювали відокремленість цієї групи замків, пов'язану з колонізаційним впливом тогочасних польських магнатів XVI ст. [1, с. 110]. Як характерне розташування цих замків, пристосоване до конкретних умов місцевості, так і великі просторові планування та оборонна система, що є результатом повного використання вогнепальної зброї, дали змогу виділити їх в окрему групу, відмінну від середньовічних польських замків.

Наприкінці 20-х рр. XX ст. у Варшавському політехнічному університеті виникла думка, що в історії фортифікації існує так званий «перехідний період», який є переходом від типу середньовічного замку до сучасної бастіонної фортифікації (зокрема башта – бастея і бастіон). Водночас польські архітектори усвідомлювали, що лише повне зібрання матеріалів та ретельні аналітичні дослідження дозволять синтетично підійти до цього питання, тому, незважаючи на складні матеріальні умови, виміри кафедрою проводилися. Так у 1929 р. було обстежено укріплений комплекс Острiг, у 1930 р. замок у Теребовлі, обміри замків у Клевані та Старому Олексинці і багато інших [1, с. 110].

У 1936 році професор Оскар Сосновський вирішив провести повне зібрання матеріалів, пов'язаних із замками Поділля. Пізніше, у 1936-1938 роках, були зроблені обміри замків у Бучачі, Будзанові, Чернелиці, Язловці, Янові, Кривчі, Кудринцях, Микулинцях, Золотому Потоці, Підзамочку, Раковці та Токах [1, с. 110].

Як перше аналітичне дослідження, поєднане з систематичними польовими дослідженнями, професор Оскар Сосновського вибрав Язловецький замок і доручив

Богдану Гверкену як тему докторської дисертації. Це мала бути повна монографія, видана в серії «Architectura militaris», першим томом якої була Замостська фортеця, а наступним томом був Львів. Б. Олександр Чоловський взявся за роботу над історичною частиною Язловця [6, с. 67], а Богдан Гверкен – за повне дослідження в галузі архітектури. У зв'язку з тим в першій половині XX ст. були проведені систематичні дослідження в зоні руїн замку, поєднані з видаленням уламків і оголенням цілих частин заглиблень і фундаментів.

Обміри руїн Язловецького замку були зроблені в 1936 і 1937 роках групою студентів архітектурного факультету Варшавського політехнічного університету в рамках роботи кафедри архітектури (секція фортифікації) під керівництвом інженера архітектора Богдана Гверкена за участю інженера архітектора Г. Цьолка і З. Сонзиковського. У роботі брали участь студенти: Б. Білецький, З. Лешек, М. Дибовський, В. Егір, З. Гораздовський, Т. Глоговський, М. Гарнчарчик, Я. Холцовна, Х. Єнджеяковна, Я. Мілодворська, Я. Смогоржевський, О. Тарновський, Я. Варункевіч [1, с. 110-111].

Зібраний під час досліджень замку у Язловці матеріал дозволив скоригувати сучасні погляди на так званий «перехідний період». Порушено питання про виділення окремої групи замків так званої системи бастейної, яка одночасно існувала на додаток до форм сучасних бастіонних укріплень, запроваджених на рубежі XVI-XVII ст. [5, с 198].

Отже, вивчаючи та аналізуючи монографію Б. Гверкена «Замок Язловецький», можемо простежити, що під його керівництвом в 1936 р. були проведені інструментальні обміри руїн замку, а в 1937 р. почалися систематичні дослідження та розкопки. Тоді ж були розкопані цілі партії стін і фундаментів, засипаних щебенем і землею. Ці роботи стосувалися всієї території замку, але тоді вперше була відкрита східна частина замку та замкова каплиця [7, с. 9].

Для проведених Богданом Гверкеном робіт особливо важливо було дослідити частини стін, де були контури початкового припущення. У старій вежі, біля головного входу ним було виявлено інше розташування каменів у внутрішніх стінах, а зразок розчину кладки, відмінний від інших, був поданий на хімічний аналіз. Всередині замку, на глибині близько 80 см. нижче горизонталі, виявлено скелясте ложе.

Ретельного обстеження потребував і периметр мурів, який дозволив відновити коло первісного замку. Виявлено органічний зв'язок і однорідну структуру цих стін з фундаментами, які утворювали компактний неправильний у плані п'ятикутник. Приділено увагу конструкції головних стін [7, с. 82-83].

Як виявилося під час проведення досліджень замку у Язловці в 1936-1937 рр., що за час свого існування даний замок зазнав багатьох реконструкцій та ремонтів. Наприклад, дослідники виявили, що деякі стіни з'єднали встик, залишивши стару штукатурку. Також зауважили, що більшість внутрішніх мурів не були органічно пов'язані з оборонними стінами. Знайдено численні архітектурні та скульптурні фрагменти, які простежено та сфотографовано. Здебільшого вони стосуються періоду розширення замку в XVI ст.

Копання «сміттєвих зсипів» біля стіни з північного боку замку дало дослідникам відносно незначні результати. У чорному гумусовому ґрунті ними знайдено залишки черепиці, зеленої та синьої з жовтим, уламки глиняного посуду, але в такому пошкодженому стані, що не підлягають реконструкції, також знайдено сірий камінь, тоді як для кутів у ренесансній частині замку та для архітектурних і скульптурних деталей використовувався лише місцевий м'який вапняк. Порівняння використання цих двох сортів каменю показало дослідникам, що твердий сірий камінь використовувався як міцніший для структурних частин, а ніжно-білий - для декоративних фрагментів. Розкішний зовнішній портал вежі-донжон зроблено з м'якого каменю, а простий і плоский внутрішній портал - з твердого вапняку. Ренесансні сходи у внутрішньому дворику II також зроблені з твердого вапняку. Усі готичні деталі виготовлені з обох видів цього каменю.

На території монастирського подвір'я, тобто Нижнього замку, у різних місцях дослідниками були зроблені пробні рови. Проте вони не виявили жодних слідів культурних шарів, а на глибині 80 см виявилася скеля.

Отже, як зазначив Богдан Гверкен у своїй праці «Замок Язловецький», що дослідження 1936-1937 рр. проведені планомірно і точно, у поєднанні з наявним описовим та історичним матеріалом, що дозволило автору зробити спробу відтворення поетапного будівництва Язловецького замку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт з діяльності відділу польської архітектури і історії мистецтва Варшавського політехнічного університету в академічних роках 1935-36. Хроніка консерваторська, 1, 103–112.
2. Оскар Сосновський. URL: http://surl.li/slhbn
3. Петранівський, В. Л., Рутинський, М. Й. Туристичне краєзнавство. URL: https://tourlib.net/books_ukr/petranivsky5.htm
4. Підставка, Р., Рибчинський, О. (2013). Язловець-640. Історія, архітектура, туризм. Тернопіль: Лібра Терра, 128 с.
5. Планувальна структура ранніх бастіонних фортифікацій замків Західної України (2011). Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 716, 198–209.
6. Czołowski, A., Janusz, B. (1928). Przeszłość i zabytki Województwa Tarnopolskiego. Tarnopol.
7. Guerquin, B. (1960). Zamek Jazlowiccki. Studia i materiały do historii i teorii architektury i urbanistyki. Warszawa.

Юлія ІВАСЮТА, здобувачка вищої освіти
e-mail: ivasjuta.yulia@gmail.com
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА ПОВТОРНА РАДЯНІЗАЦІЯ ОКУПОВАНОГО КРИМУ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОБЛЕМА В 2014-2024 РР.

Ключові слова: *декомунізація, окупація, деколонізація, радянізація, ЗСУ, Крим, демілітаризація*

Вступ. Тимчасово окуповані території – термін, який виник у вітчизняному законодавстві та громадсько-культурному просторі в 2014 р. Тоді ж було окуповано Автономну республіку Крим, а згодом і окремі райони Луганської і Донецької областей (ОРДЛО). Звісно, що українська влада та народ того ж 2014 р. покладала великі надії на міжнародну спільноту щодо найскорішого повернення окупованих територій і тому в законодавстві була зроблена приставка про тимчасовість. Однак, ті реалії, які ми переживаємо через 10 років після початку російсько-українського протистояння показали, що термін тимчасово окуповані втратив сенс. За цей час виросло нове покоління школярів, було затерто будь-які натяки про законну владу на цій території, а з 24.02.2022 р. ми вступили в нову фазу війни – повномасштабну.

Поряд з тим як у Криму в 2014-му р. відбулась подальша колонізація та насильницька інтеграція півострова в економічну, адміністративну та політичну систему рф, на цій території мало місце таке явище як повторна радянізація. За своєю суттю, повторна радянізація – це комплекс заходів щодо насадження прокомуністичних цінностей у громадсько-культурному просторі та житті територій, де попередньо були вжиті або мали місце спроби провести перші етапи декомунізації. Для Криму вона має місце з 2014 р., але завдяки зусиллям сил оборони України, цей процес може логічно завершитись в 2024 р.

Мета. В межах нашого дослідження, нами робиться спроба осягнути основні причини додаткових заходів щодо радянізації громадсько-культурного простору Криму росією в 2014-2024 рр. і яким чином це можна зупинити в 2024 р.

Результати. 21 квітня 2024 р. завдяки успішним діям сил оборони України по демілітаризації тилових районів противника на окупованих територіях було уражено судно-рятувальник підводних човнів «Комуна». Зауважимо, що вороже судно було спущене на воду ще до першої світової — в 1913 р. В назві судна є певний символізм – з його пошкодженням та потенційним виводом зі складу чф рф вже найближчим часом, слід побачити наступне. По-перше, українські воїни дотримуються цим самим не лише стратегії щодо демілітаризації окупованого Криму, а й декомунізаційного законодавства, прийнятого 9 квітня 2015 р. По-друге, це є прецедент щодо очищення територіальних вод України від забороненої символіки у власній назві судна. По-третє, крізь призму цього випадку ми вкотре піднімаємо досліджувану нами проблему.

Вперше спроби провести Ленінопад в Криму були відомі ще в 2009 та 2012 р. – тоді були пошкоджені скульптури на честь більшовицького вождя в с. Мирне біля Сімферополя та відповідно монумент в самій столиці півострова. 26 січня 2014 р. було повалено монумент на честь Леніна в с. Тургенєвка в Бахчисарайському районі, 19 лютого – в с. Орлівка Роздольського району АРК, 23 лютого – були знесені Леніни в с. Рибаче та с. Привітне Алуштинської міськради, а 24 лютого – с. Зуя Білогірського району. В подальшому декомунізація в 2014 р. не була можлива через розпочату 20 лютого того ж року анексію півострова. Прикметно, що повалений монумент в с. Зуя було поновлено менше як через два місяці після повалення – у квітні 2014 р. [5].

Протягом 2014-2024 рр. Москва не тільки насильно інтегрувала Крим в свою систему, а й продовжувала насаджувати там свою версію історії, пропаганду та відверті маніпуляції. Допоки в Україні була прийнята де-юре декомунізація (2015), а в 2023 р. – деколонізація, росія тільки більше посилювала свою повістку в окупованім Криму через введення як обов’язкового руху щодо Безсмертного полку, носіння георгіївської стрічки на офіційних заходах, запровадила в освіті ненависть до всього українського та почала все більше ставити свої маркери на громадських просторах півострова. Зокрема, особливо важливим для окупантів було встановлення на території Лівадійського палацу 5 лютого 2015 р. пам’ятника главам держав-членів антигітлерівської коаліції. Даний монумент відтворює знамениту спільну фотографію

Вінстона Черчилля, Франкліна Рузвельта та Йосипа Сталіна в кулуарах Ялтинської мирної конференції, яка мала місце в палаці в лютому 1945 р. [4, с. 60].

Дану акцію в ході наукової конференції «Ялта-45: минуле, сьогодення і майбутнє» офіційно презентував тодішній спікер держдуми рф С. Наришкін. Така акція не була випадкова – в ході початку нової фази протистояння з Заходом через агресію в Україні, Кремль цинічно намагався показати себе миротворцем і поціновувачем системи міжнародних відносин, яка встановлювалась в Ялті за 70 років до відкриття монументу. В 2015 р. кримський проукраїнський політолог А. Самброс зазначав, що спроба провести цю акцію в 2005 р. вкрай негативно сприйняли як українська влада, так і самі кримчани. Головна причина – присутність на монументі Сталіна, який відомий своєю жорстокою диктатурою, репресією, етноцидом кримських татар в 1944 р. та й загалом вважається найбільшим злом пострадянського простору в ХХ ст. Політолог також вбачав у цьому спробу Москви знайти компроміс з Заходом перед затвердженням чергових пакетів санкцій проти рф шляхом культурної дипломатії [1].

В рамках радянізації та культурної колонізації Криму особливо результативним для окупантів був 2019 р. Тоді ж були встановлені ряд монументів як на честь військових доби Другої світової війни, так і ряд пам’ятників з відвертою ідеологією російського імперіалізму. До прикладу, у с. Віліне Бахчисарайського району окупанти встановили погруддя на честь генерал-майора авіації І. Віліна, який брав участь в Кримській наступальній операції. Окупаційна влада відкрила монумент у травні 2019 р. і приурочила цю подію на честь 75-ї річниці визволення Криму від нацистсько-фашистських загарбників. Однак, монумент не був новим – він був виготовлений в 1980-х рр. і до 2019 р. перебував на зберіганні на одному з місцевих складів. Також, перед 9 травням в тому ж році в Севастополі на території Федюхінських висот окупанти відкрили пам’ятник на честь оборонців міста в 1941-1942 рр. Задля підсилення пропагандистської картинки, було використано ідею щодо збору коштів на цей монумент з боку співробітників Балаклавської ТЕС [7].

Разом з тим, якщо у с. Віліне і на території Севастопольської міськради робився акцент на ідейній пропаганді радянських цінностей Другої світової війни, то 26 липня того ж року в ботанічному саду в селищі Нікіта біля Ялти було встановлено великий

бюст Леніна. Бюст вождя більшовиків було встановлено на заміну скульптури богині Флори. Зауважимо, що радянський ідол стояв на тім місці з 1957 по 2012 рр. [3].

Звісно, що 2019 р. в плані насадження окупаційних культурних маркерів не обмежився радянською армією і Леніном. Зокрема, встановлення у серпні 2019 р. монументу «ввічливим людям» в окупованому Білогірську на території парку воїнів-інтернаціоналістів – це один із способів насадження «правильності» у кейсі з анексією півострова. Не без того, що ці акції проводились і раніше в Сімферополі та інших містах Криму, але в Білогірську це виглядало як радше спроба підкупу центральної влади окупантів для чергових дотацій. В листопаді того ж року була встановлена велика залізна карта з «усіма» регіонами рф, куди Крим було прикуто в буквальному сенсі слова. Встановлення того ж місяця в кримській столиці монумента на честь творця АК-47 М. Калашникова на території школи № 26 – символ насильницької мілітаризації системи освіти в ТОТ АРК. Разом з тим, це кейс не є до в порівняння з тим як в Керчі було насаджено в грудні 2019 р. монумент на честь т.зв. «єдності і неподільності Криму і росії». Зобразити на цім монументі князя Тмутаракані Гліба Святославича і ігумена Никона було спробою насадити міф про найстаріше місто не лише в окупації, а й для рф. Звісно, що цей кейс – маніпуляція, яку згодом спростували і самі росіяни, але маркер і досі відіграє свою роль у Керчі та ТОТ АРК в цілому [3].

Не слід забувати і того факту, як в Судаку 21 жовтня 2016 р. невідомі знесли пам’ятник Леніну. Через півроку, 31 березня 2017 р. стало відомо, що Ленін був повернутий на старе місце [6]. Після даного інциденту і до пошкодження судна «Комуна» 21 квітня 2024 р. фактичної реалізації декомунізації здійснено в ТОТ АРК не було.

Висновки. Повторна радянізація Криму і нові окупаційні маркери російської політики в анексованому Криму є одним із наслідків російської агресії протягом 2014-2024 рр. Ворог через маніпуляції і пропаганду всіляко насаджує свою культуру і мало чим відрізняється від держави-попередника. Протягом 2022-2024 рр. законні процеси декомунізації в межах ТОТ АР Крим почали реалізовуватись військовим шляхом. Дану роботу слід продовжувати розширювати в межах досліджуваного явища з

метою пошуків рішень для декомунізації і деколонізації ТОТ АРК після повернення законної влади в будь-який час.

Конфлікт інтересів. При проведенні декомунізації в Криму після його визволення, слід враховувати позиції корінних жителів півострова, в тому числі кримських татар.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Самброс: Ялтинський пам’ятник як машина часу (2015). Радіо Свобода. URL: https://ua.krymr.com/a/26845204.html
2. В окупованому Судаку невідомі повалили пам’ятник Леніну (2016). ТСН. URL: https://tsn.ua/ukrayina/v-okupovanomu-krimu-nevidomi-povalili-pam-yatnik-leninu-790375.html
3. Веселова, В. (2020). Від Леніна до Тьмутаракані: пам’ятники, відкриті в Криму в 2019 році. Крим. Реалії. URL: https://ua.krymr.com/a/pamiatnyky-vidkryti-v-krymu-v-2019-rotsi/30359898.html
4. Івасюта, Ю. (2023). Радянізація окупованих територій України в 2022–2023 рр. Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє. Черкаси, 60–62.
5. Мокрушин, С. (2023). Спірідонов Р. Декомунізація та деколонізація Криму. Коли починати? Крим. Реалії. URL: https://ua.krymr.com/a/dekomunizatsia-i-dekolonizatsia-krymr-koly-pochynaty/32542487.html
6. У ВМС України прокоментували ранкові вибухи у Севастополі (2024). Радіо Свобода. URL: https://ua.krymr.com/a/news-sevastopol-vms-ukrayiny-prokomentuvaly-rankovi-vybukhy/32914465.html
7. У Нікітському ботсаду статую богині Флори замінили на бюст Леніна (2019). Крим. Реалії. URL: https://ua.krymr.com/a/news-v-nikitskomu-botsadu-statuiu-bohyni-flory-zaminyly-na-biust-lenina/30077528.html

Вікторія КОВАЛЬЧУК, викладач
e-mail: viktoriya.koval4uk@gmail.com ORCID: 0000-0001-7428-9124
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ НОВОУТВОРЕНОГО МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ПРОСВІТИ ТА ПРОПАГАНДИ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

Ключові слова: *пропаганда, гендер, Третій Рейх*

Вступ. Прихід до влади у Німеччині націонал-соціалістів на початку 1933 року був ознаменований тотальною перебудовою держави. Було утворено ряд нових інституцій, які мали забезпечити ефективне впровадження націонал-соціалістичної політики в усі сфери функціонування Третього Рейху. В рамках цього процесу було утворено Міністерство народної просвіти та пропаганди, очолити яке мав Йозеф Геббельс. В контексті діяльності даного міністерства на особливу увагу заслуговує вивчення реалізації гендерної політики через структури міністерства.

Мета дослідження полягає у виявленні того, яке місце націонал-соціалісти відводили розробці та реалізації гендерної політики через структури та діяльність новоутвореного Міністерства народної просвіти та пропаганди Третього Рейху.

Результати. Офіційна діяльність Міністерства народної просвіти та пропаганди розпочалася в березні 1933 року шляхом поширення нацистської ідеології в сфері мистецтва, просвіти, преси тощо. Від самого заснування на Й. Геббельса покладався обов'язок «духовного керівництва нацією» [1, с. 28]. Таким чином, його зобов'язання формулювалися максимально широко, що, звісно ж, практично впливало на діяльність міністерства. Міністерство народної просвіти та пропаганди могло втручатися та впливати на діяльність інших міністерств та відділів. Та й той факт, що обов'язки міністерства не були досить чітко окреслені, а були озвучені в загальних рисах, також повпливав на внутрішню структуру міністерства, зокрема його поділ на сім відділів, кількість яких під час війни зросла аж до сімнадцять відділів [2, с. 38].

Діяльність кожного структурного відділу міністерства реалізовувала той чи інший аспект націонал-соціалістичної політики. Однак були й такі аспекти, які мали місце в діяльності всіх відділів. Одним з них можна виділити реалізацію гендерної політики, яка розглядалася нацистами як базова основа формування «народного співтовариства». Задля того, щоб дане співтовариство було сформоване та могло ефективно функціонувати, на кожного члена товариства покладався ряд обов'язків. В сфері гендеру він зводився до наступного: чоловіки мали перебрати на себе роль солдата Третього Рейху, а жінки мали реалізувати свій потенціал через ролі матері та дружини. Відповідно, поширювалася необхідна пропаганда, яка переконувала чоловіків та жінок саме в такому формулюванні їхніх обов'язків, важливості їхнього виконання, окреслювалися можливості мистецької, суспільної реалізації тощо. Поширення відповідної пропаганди також передбачало як кінцеву мету формування нової свідомості та моралі в громадянах Третього Рейху [2, с. 45].

Висновки. Реалізація гендерної політики нацистської Німеччини розглядалася націонал-соціалістами як один із ключових напрямів діяльності Міністерства народної просвіти та пропаганди, який реалізовувався через всі структурні частини Міністерства. Формально, під реалізацію гендерної політики шляхом поширення відповідної пропаганди не було виокремлено окремого структурного підрозділу, однак фактично, всі структурні підрозділи міністерства, прямо або опосередковано, сприяли досягненню цілей з даної політики. Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні діяльності Міністерства народної просвіти та пропаганди Третього Рейху, вивченні діяльності інших міністерств, через діяльність яких можна детальніше вивчити ключові практичні аспекти державної гендерної політики нацистської Німеччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Welch, D. (2002). The Third Reich: Politics and Propaganda. Routledge.
2. O'Shaughnessy, N. (2017). Marketing the Third Reich: Persuasion, Packaging and Propaganda. Routledge.

Михайло КОТЕЛЕВСЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: mishastiy@ukr.net
Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

ІСТОРІОГРАФІЯ КИЄВО-РУСЬКОЇ МИНУВШИНИ В ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Ключові слова: *Руська земля, Київ, Московія, Києво-Руська держава*

Вступ. Від IX ст. маємо найдавніші достеменні свідчення про існування першої української держави – Руської землі з центром у Києві. У X-XI ст. ця держава сягнула апогею своєї могутності та розвитку. Вже від середини XII ст. в історії Києво-Руської держави розпочався період поступового перетворення з єдиного політичного організму на спілку напівнезалежних князівств, що в результаті призвів до її поступового розпаду. Серед цих князівств у часи монгольського завоювання Східної Європи особливо виокремилося Московське, що впродовж XIV-XVст. завоювало сусідні території, спираючись на постійну підтримку Золотої Орди.

Мета. Дослідження і науково-історичне обґрунтування особливостей історичного та культурного розвитку Русі-України і Московії надає можливість розкрити практики «фабрикування династичної історії» Росії та формує обґрунтовану позицію щодо справжнього місця країни московітів у світовій історії.

Результати. Наприкінці XV ст. московські правителі проголосили себе єдиними «претендентами-спадкоємцями» на усю давньоруську спадщину і «збирачами» територій під патронатом Московського князівства як «правонаступника» Києво-Руської минувшини. Якраз у той час і відбулося зародження тих рис загарбницької зовнішньої політики Московії, котрі сьогодні називаються російським фактором. І саме відтоді Москва почала становити загрози для існування інших самостійних держав, у тому числі й Великого князівства Литовського та Руського, до складу якого входила на той час більша частина українських земель.

Пам’ять про справжню Києво-Руську державу, її унікальність, культуру, переважно український етнічний характер, починає поступово зникати після монґоло-

татарського нашестя на Руські землі в 1230–1240-х роках. З часом, у глибинах суспільної свідомості, зароджуваних наново української та московської інтелектуальних еліт Російської імперії, спогади про Київську Русь почали набувати знакової сутності для створення певних ідеологічних конструкцій.

Першими проявили себе у цьому напрямі історіографи-книжники Московського царства, які вміло склали на свій лад уламки історії Києво-Руської держави у досить реалістичну, на перший погляд, схему походження та історичного розвитку Московії. Під патронатом митрополита Макарія, після 1560 року, московитські книжники сформували одну із найбільш відомих тогочасних «літературно-історичних пам'яток» – «Степенну книгу». Цей твір, укладений на замовлення першого московського царя Івана Грозного, розвиваючи історико-генеалогічну схему «Сказання про князів Володимирських», містив послідовний виклад московської інтерпретації історії. У цьому "монументальному зводі" виклад історії був розподілений на 17 «степеней», перші шість з яких, безпідставно містили біографії князів Руських – «предків» Івана Грозного. Часи Києво-Руської держави, за московським писаннями, поставали як фундамент генеалогії великих князів московських. Ідея безперервної династичної і церковно-політичної послідовності у часі історичного розвитку Московії утверджувалася й розвивалася у багатьох інших «творах» московської книжності.

30 серпня 1721 року між Московським царством та Шведським королівством був укладений Ніштадтський мир, за яким Московія отримала вихід до Балтійського моря, приєднала територію Інгрії, частину Карелії, Естляндію та Ліфляндію. Внаслідок чого, Московське царство перетворилося на велику європейську державу, а Петро I прийняв від Сенату титули «Великий» та «Батько Вітчизни», його проголосили імператором, а Московію – Всеросійською імперією. Цього року у Москві після перейменування Московії, постала нагальна потреба написати нову версію історії з обґрунтуванням спадкоємності назви «российская» від княжої Русі. У царя Петра I до цього руки не дійшли. Зміна назви, яка сталася внаслідок долучення московськими царями українських земель, які становили основу Київської Русі, послужила історикові М.С. Грушевському підставою заявити: «ми є народ, у якого вкрали назву».

Але писання імперської «династичної історії» на цьому не зупинилося. Укріпившись в імператорському кріслі, Катерина ІІ згодом стала ґрунтовно цікавитися історією своєї нової держави, що було цілком природно. І на початку мала місце її зацікавленість у першоджерельній та невигаданій історії Московії. Те, про що дізналася імператриця, гортаючи сторінки історії, її дуже вразило й, звісно, не сподобалося. Цілком зрозуміло, що якби у тому історичному минулому все влаштовувало імператрицю, вона б ніколи не приділила "творенню російської історії" стільки років свого імператорського життя, аж з 1783 до 1792 року. Вже в грудні 1783 року Катерина ІІ видала указ, яким утворила «Комісію для складання записок про давню історію, переважно Росії» під керівництвом та наглядом А. П. Шувалова, багатостороннього діяча єкатерининської епохи: сенатора, дійсного таємного радника, керуючого банками, Санкт-Петербурзького губернського маршалка дворянства, поціновувача історії, письменника та перекладача.

В історієписанні кінця XVIII – протягом XIX ст., Києво-Руська минувшина привертала не аби яку увагу тодішніх інтелектуалів Російської імперії, які шукали у ній витоки національних традицій і коріння ідентичностей.

Спрямовуючи свій погляд у історичне минуле та оперуючи змістом доступних історичних джерел, не важко дійти висновку, що російська історична наука, поза всяким сумнівом, потребує повного переосмислення. Ця наука творилася не шляхом нагромадження фактологічного матеріалу і його осмислення протягом століть. Навпаки, вона була написана, фактично, одним поколінням людей Московської держави.

Еліту Московії ніколи не цікавило питання походження московитів. Вони мали намір створити міф про світову імперію, тому й цікавили їх питання правлячої династії і становлення держави.

Не оминули увагою імперські історики й питання атрибутів та символів влади Давньої Русі. Прискіплива імперська увага викорінювала будь-які символи українських вольностей, таким чином намагаючись зруйнувати найдрібніші ознаки відмінності та незалежності українців. Пам'ятаючи перехід «вірного друга Петра І» – Івана Мазепи, під прапори короля Швеції Карла XII, маючи на меті відтворення української держави, Катерина ІІ, за великим рахунком, руйнуванням та фактичним

знищенням Гетьманщини, лише завершувала все те, що вже зробив Петро І. Імперська влада зважала особливо уважно на прагнення українців до політичної суб'єктності, які аж ніяк не були задоволені російською експансією та анексією українських земель. Таким чином в централізованій, вже регулярній Російській імперії, якою вона стає у часи Катерини ІІ, місця для українського гетьманства, для української автономії за визначенням не могло існувати. Логіка імперського ладу – ось причина всього того, що відбулося в ті часи.

Тенденції руйнування незалежної української історії продовжувалися й під час правління наступників-імператорів. Княжу Русь – етнічно українську за всіма ознаками державу, офіційний придворний історіограф М.М. Карамзін, спільно з імперськими істориками, не вагаючись, декларативно оголосили першою російською державою. Сам М.М. Карамзін, як і тогочасна імперська влада, ані українців, ані білорусів не визнавали окремими етносами. Такий погляд, як відомо, панував офіційно до кінця існування імперії.

Українське історієписання XIX ст., нажаль, не знайшло у давньоруській минувшині твердої точки опори за для створення базованої на ньому системи національно-культурної ідентифікації, прийнятої всіма верствами населення. Козаччина, як героїчна сторінка в історії України, була визначальним чинником розвитку вітчизняної історіографії XIX ст., внаслідок чого наукові дослідження мінімізували інтерпретативні зміни у викладах національної історії та її відмежування від «звичайної схеми «русской» історії».

Висновки. Війна з путінською росією, країною окупантом та терористом, розв'язана нею у 2014 році, показала її справжню загарбницьку політику, оголила та підкреслила шовіністські риси «великоросов», остаточно переконала українців у життєво важливому для України обраному шляху розвитку, як європейської країни з євроатлантичними прагненнями у співтоваристві з цивілізованими країнами. У майбутньому, відбудовуючи незалежну українську державу, українці повинні переглянути та більш поглиблено дослідити свою унікальну історичну спадщину, базуючись на історично достовірних фактах. Упродовж століть перебуваючи під владою інших держав, українці часто були позбавлені можливості впливу на формування національної свідомості і розвиток своєї історії, внаслідок чого історія України, до

здобуття Україною Незалежності у 1991 році, була написана переважно на догоду цим зверхникам.

Конфлікт інтересів. Особливо не з'ясованим залишається питання щодо претензій і домагань московії, а в подальшому росії, на історичну спадщину Київської Русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський, М.С. (2022). Нарис історії українського народу. Харків: Книжк. Клуб «КСД».
2. Білінський, В.Б. (2009, 2012, 2015). Країна Моксель або Московія: Історичне дослідження (К.1-3). Київ: Видавництво ім. Олени Теліги.
3. Кондратюк, В.О. (2012). Державотворення в Україні по обидві сторони Збруча (IX – початок XX ст.): історико-правові аспекти: монографія / Кондратюк В.О., Кондратюк С.В., Кондратюк О.В.; за ред. д-ра іст. наук, проф. Кондратюка В.О. Львів: ЛьвДУВС.

Валентина КУРИЛЯК, доктор богослов'я, доцент
e-mail: v.kuryliak@ugi.edu.ua ORCID: 0000-0001-5245-9700
Український гуманітарний інститут, м. Буча, Україна

ПРИНЦИП ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ІНСТИТУТУ)

Актуальність теми дослідження. Сучасна вища освіта в Україні є важливим інструментом професійної підготовки та засобом розширення інтелектуальних та ціннісних горизонтів студентів. Існує низка закладів вищої освіти в українському освітньому просторі, які через місію інтегрують в освітній процес християнські цінності через блок ціннісно-орієнтованих дисциплін. Такий підхід до навчання, викладання та освітнього процесу в цілому допомагає виконувати важливу суспільну задачу в українській освіті. В контексті особливостей ціннісно-орієнтованої освіти в умовах сучасних викликів актуальним є аналіз взаємодії «Українського гуманітарного інституту» (далі – УГІ) та Церкви адвентистів сьомого дня (далі – Церква АСД). Доцільним для дослідження є розглянути роль керівництва УГІ в контексті бажання розвивати освітній заклад, який би сприяв створенню унікального навчального середовища, де поєднуються академічний розвиток і відданість християнським цінностям [1]. Саме тому, дане дослідження присвячене аналізу принципу ціннісно-орієнтованого виховання в рамках вищої освіти, де діяльність УГІ є прикладом поєднання академічного та ціннісно-орієнтованого напрямів та його практичного втілення в український простір вищої освіти [2]. Тому в цьому досліджені коротко звернемо увагу на характеристику цих принципів.

Результати. В місії «Українського гуманітарного інституту» закладено наступну основу: «Надати всім бажаючим доступну і якісну вищу освіту, що сприяє формуванню цілісної особистості на основі християнських цінностей і відповідальності перед Богом і суспільством» [3]. Стратегічне обрання такої місії в контексті задач УГІ дозволяє інституту використовувати унікальний підхід до освітнього процесу, де академічні знання зливаються з духовним вихованням через блок вибіркових ціннісно-орієнтовних дисциплін. Починаючи з 2 по 7 семестр для

здобувачів УГІ запропоновано на вибір одну із дисциплін з цього блоку. На кшталт: «Етика сімейних стосунків», «Світогляд людини», «Історія життя» та інші.

Загалом, виникнення «Українського гуманітарного інституту» тісно пов'язане із зусиллями Української уніонної конференції Євро-азійського відділення церкви Адвентистів сьомого дня (до 2022 року український уніон був частиною цього об'єднання, але з початком повномасштабного вторгнення вийшов із складу Євро-азійського дивізіону). Протягом тривалого періоду представники Церкви адвентистів сьомого дня (далі – Церква АСД) в Україні прагнули створити освітній заклад, де віряни та їхні діти могли б здобути освіту в середовищі християн [4]. Цілі та напрямки розвитку освіти церкви АСД ґрунтуються на глибокому розумінні важливості комплексного розвитку особистості та її взаємодії із суспільством.

Втілення ціннісно-орієнтованих принципів в освітній процес створює особливий контекст для інтеграції духовного та наукового пізнання серед здобувачів вищої освіти. До закладів вищої освіти, які інтегрують через загальну компетентність християнські цінності належить «Український гуманітарний інститут» (УГІ). Огляд діяльності «Українського гуманітарного інституту» є актуальним завданням, оскільки допоможе проаналізувати особливості взаємодії християнських цінностей та вищої освіти в неформальному контексті. Детальний аналіз цих аспектів дозволяє краще зрозуміти роль УГІ в сучасній освіті та внести суттєвий внесок у розвиток вищої освіти в Україні.

Одна з головних цілей освіти «УГІ» полягає в передачі та осмисленні цінностей науки і культури, що допомагають у розвитку творчості та духовності особистості. «УГІ» вважає, що наукові досягнення і культурні цінності не є ворожими релігії, а скоріше можуть служити благу людини, якщо вони використовуються з моральною та творчою позицією, заснованою на вірі у Бога як Творця світу.

Ще однією ціллю є розвиток єдності між знанням та етикою. Засновники «УГІ» вважають, що освітня система має сприяти формуванню духовних цінностей і уявлень, що сприяють розвитку особистості загалом. Адміністрація «УГІ» прагне до створення освітнього середовища, що сприяє розвитку духовного світу та моральних цінностей учнів.

У церковній освіті адвентистів важливою складовою частиною є пріоритет виховання над навчанням. Церква підтримує повне розділення світської та релігійної освіти, вважаючи, що це сприяє кращому вихованню і формуванню високих моральних принципів учнів [5]. Оскільки засновницею та тією, хто постійно підтримує Український гуманітарний інститут є Церква АСД, то ці ж цілі та напрямки освіти є властиві інституту [5].

Концепцією УГІ як навчального закладу заснованого Церквою АСД було визначено стратегічний напрямок розвитку, який базується на глибокому розумінні необхідності комплексного розвитку особистості студентів [6]. Вона включає активне впровадження принципів здорового способу життя, сприяння фізичному розвитку, а також забезпечення духовного зростання через участь у гуманітарних та суспільних проєктах. Також для УГІ важливим є інтелектуальний розвиток здобувачів, який підтримують постійним оновленням навчальної бази та контролем якості навчального процесу. Також не менш важливою є участь у волонтерських та соціальних ініціативах, що сприяють соціальному зростанню студентів, їхній активній участі в громадському житті та відчуттю відповідальності перед суспільством [1].

Висновки. Таким чином, освіта в Українському гуманітарному інституті спрямована на створення гармонійно розвинених особистостей, готових служити Богу і суспільству. Це дозволяє гармонійно розвивати співпрацю між релігійними та світськими освітніми закладами для досягнення загального суспільного блага. Тому загалом принцип ціннісно-орієнтованого виховання в рамках вищої освіти (на прикладі Українського гуманітарного інституту) має свої переваги та недоліки. До переваг віднесемо концепцію розвитку християнських цінностей, які історично притаманні українському народу, а саме духовність, емоційність та любов до свободи мислення. До недоліків віднесемо складність сприйняття соціумом християнських цінностей як таких, які за радянським минулим є чужорідним елементом для вищої освіти України і сприймаються дещо насторожено, коли відбувається подібна інтеграція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кампен, К. (2021). Концепція особистісного розвитку в закладах освіти Церкви адвентистів сьомого дня. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії, 37, 27–32.
2. Куриляк, В. (2019). Особливості освітньої структури Адвентистів сьомого дня в Україн. Modernization of the Education system: World trends and National Peculiarities: II International Scientific conference. Kaunas, 329–331.
3. Місія, бачення, цінності. Український гуманітарний інститут. URL: https://ugi.edu.ua/institute/mission/ (дата звернення: 01.03.2024).
4. Український гуманітарний інститут: історія та сьогодення (до 15-річчя з дня заснування) (2014). / Л. Георгінова та ін. Наукові студії–XXI (культура, освіта–антропоцентричні парадигми і сучасний світ). Філософія. Філологія. Педагогіка. Економіка, 4, 411–424.
5. Куриляк, В. (2020). Соціальне вчення та практики церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 4, 6–15.
6. Куриляк, В. (2020). Напрями благодійної діяльності Церкви Адвентистів сьомого дня. СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник, 2, 23–28.

Юлія ЛІТВІЧЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: litvinenko_y@univer.km.ua ORCID: 0000-0003-4831-8096
Науковий керівник – **Ярослав ЮВСЕЧКО,** канд. філос. наук, доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

СКЕПТИЦИЗМ ДЕВІДА ЮМА

Вступ. Д. Юм довів філософську скептичну думку до досконалості, багато в чому його філософія схожа на погляди «нових піроніків», але при цьому в ній мало спільного з античним скептичним поглядом. Сам Юм називав свою думку «помірним скептицизмом». Кожен із філософів усіх епох мав свою точку зору на філософію Девіда Юма, але ніхто не міг пройти повз це явище в історії філософії.

Юм починав свої дослідження не з наміру спростувати ту чи іншу філософську концепцію. Він лише прагнув позбавити філософію помилок і роздумів і розчистити шлях правді. Не слід забувати, що скепсис Девіда Юма спрямований лише проти знань розуму у власному розумінні, і що він анітрохи не намагається послабити переконливість фактів життя та досвіду. Філософ вважав, що наше знання вироджується у ймовірність у результаті трьох сумнівів, що полягають у ньому. Перше – оскільки існує невизначеність у самому предметі пізнання, потім проявляється слабкість нашої здатності судження і є можливість помилки в оцінці достовірності судження [1].

Девід Юм стверджував, що ніяке дослідження не може дати нам твердження про те, що одне явище є причиною іншого, висновки про причинність «не ґрунтуються на міркуванні або на якомусь процесі мислення» досвіду.

Своєю філософією Юм не хоче зруйнувати, він хоче пояснити і прояснити можливості нашого знання, показуючи певну межу людських здібностей і вказавши єдино можливі засоби досягнення людського пізнання. Д. Юм, отже, намагається вичленувати методи, йдучи якими ми зможемо досягти достовірного знання і, навпаки, вказати нам засоби його досягнення [3].

Згідно з поглядом Девіда Юма, ідея субстанції виникає лише як результат повторення наших уявлень і вражень про сталість речей. Цей «психологічний досвід» не дає нам підстав для висновку про існування абсолютної єдності і незмінності матеріальних об'єктів або навіть нашої власної внутрішньої сутності. Для Юма, віра в єдність і стійкість нашої особистості є предметом віри, а не знання. В цьому аспекті Юм відхиляє погляди Берклі і виступає проти наукової обґрунтованості його теорії про духовні субстанції [2].

На нашу думку Юм вірив у можливість створення несуперечливої картини людського розуму. Проте іноді він називав свою філософію скептичною. Він робив це, по-перше, тому, що він винайшов безліч епістемічних парадоксів, вирішення яких далеко не відразу спадало йому на думку, тому що відсутність рішення було б рівнозначно перемозі скептицизму. По-друге, тому, що він не вважав за можливе раціонально обґрунтувати ряд практичних та когнітивних принципів, тобто, демонстрував слабкість людського розуму та вважав, що така демонстрація може бути названа «скептичною».

Висновок. Отже, філософія Девіда Юма являє собою чіткий скептицизм, який логічно випливає з основних принципів емпіричної теорії пізнання. Якщо всі наші знання базуються на враженнях або відчуттях, а також їх поєднаннях згідно з законами асоціації, то очевидно, що єдиними коренями наших уявлень про реальну природу та взаємодію речей є об'єктивні умови цих поєднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blackburn, S. (2008). How to read Hume. London.
2. Kemp Smith, N. (2005). The philosophy of David Hume: With a new introduction by Don Garrett. New York.
3. Панич, О. О. (2007). Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина перша: британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Рід). Донецьк: Донецький національний університет.

Людмила МЕЛЬНИК, канд. політ. наук, доцент
email: liudmila.m.melnyk@gmail.com ORCID: 0000-0002-1299-5610
Ірина ГРЕК, асистент
email: milam2015@ukr.net ORCID: 0000-0002-0100-0497
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

ПРОБЛЕМА ВІДМІННОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ ВІД РОСІЯН У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М. КОСТОМАРОВА

Ключові слова: *М. Костомаров, українці, росіяни, «мір», «громада»*

В умовах агресивного повномасшабного вторгнення Росії до України і заяв гаранта Конституції Росії і, в цілому, сучасного російського політичного істеблішменту про історичну спорідненість двох народів актуальними є дослідження ментальної різниці українців та росіян.

Метою дослідження є аналіз наукової спадщини (а саме статті «Дві руські народності» і праці «Книги буття українського народу») М. Костомарова.

Варто звернутися до інтелектуальних надбань вітчизняних мислителів доби національного відродження. Це той час коли на європейських землях стала вельми популярною концепція духу народу німецьких філософів Й. Гердера, Г. Гегеля. Саме ця концепція надихала на боротьбу за національне та соціальне визволення. Підкреслимо, що XIX століття – це та доба коли, коли Російська імперія породила «трьох китів», на який опирається сучасна політтехнологічна ідеологема «Рускій мір» - самодержавства, православ'я, народності.

Розглянемо творчу спадщини росіянина за походженням, але прихильника історичної правди Миколи Костомарова. Мислитель навчався у Харківському університеті, який був центром шеллінґіанства в Російській імперії, а також вивчав твори польського поета А. Міцкевича. Незважаючи, на виховання у традиціях російської культури М. Костомаров став на сторону історичної правди і присвятив свою справу Україні. Мислителя вражав великодержавний шовінізм Російської імперії щодо України і прояв соціального відчуження між українцями: «Я повсюди

чув грубі вихватки і насмішки над хохлами не лише від великорусів, а й від малорусів вищого класу, які вважали дозволеним глумитися над мужиками та їх мовою. Таке відношення до народу та його мови мені здавалося приниженням людської гідності, і чим частіше я зустрічав подібні вихватки, тим сильніше пройнявся малоруською народністю» [1, с. 450]. Підкреслимо, пройшли століття, проте і на сьогоднішній нічого не змінилося, в нас ворог один і той же.

М. Костомаров неодноразово вказував на те, що духовне начало – це двигун історичного процесу. Історик доводив, що українці мають свою власну історію, культурну самобутність, національно-психологічну особливість. Серед численних праць викликає зацікавленість наукова розвідка «Дві руські народності» (1861), яка стала відомою ще за життя автора, а на сьогодні чи не найбільш цитованою працею історика. Мислитель у ній зробив спробу проаналізувати та порівняти українців з росіянами, білорусами та поляками, опираючись на історичні відомості. Зазначимо, що рухаючись за традиціями висловлювання XIX століття М. Костомаров називає український народ - південнорусами, а росіян – великорусами. А, отже, мислитель констатує, що в українців перевага особистої свободи над общинністю, а для росіян характерно експансіонізм, перевага общини, обмеження індивідуальної свободи. Історик зазначає: «Старі Слов'янські уявлення про суспільний лад визнавали за джерело загальної народної правди волю народу, вирок віча, із кого б то не складався народ, як би не збиралось це віче, дивлячись на умови; ці умови то розширювали, то звужували коло учасників у справах, то надавали вічу значення всенародних зборів, то обмежували його юрбою випадкових щасливців у грі на громадському полі. При цьому давно уже виникла й вкоренилась в розумінні ідея князя-правителя, третейського судді, встановителя порядку, охоронця від зовнішніх і внутрішніх чвар; між вічовим і княжим початком саме собою повинна була виникнути суперечність, однак ця суперечність уклалася і примирялася під покликанням народної волі віча під правом князя... Князь був необхідний, але князь обирався і міг бути вигнаний, якщо не задовольняв тим потребам народу, для яких був потрібний або зловживав своєю владою... На сході, навпаки, особиста свобода звужувалась і, нарешті, знищилася» [2]. Як бачимо, констатує науковець, відповідно в українців найвищим виявом народовладдя було віче, яке мало право судити, закликати й проганяти князів. За

вічем залишалося завжди остаточне рішення у вирішенні спірних питань, оскільки воно уособлювало в собі народ, як носія суверенітету. На відміну від нього у росіян не було місця елементам демократичних традицій. У іншій праці «Книги буття українського народу» М. Костомаров підкреслює демократизм козацтва: «І не любила Україна ні царя, ні пана, а зкомпонувала собі козацтво, єсть то істеє братство, куди кожний, пристаючи, був братом других – чи був паном чи невільником аби християнин, і були козаки між собою рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слуговати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і титула не було між козаками» [3].

М. Костомаров аналізуючи традиційні відносини земельної власності, що сформувались у двох народів, розкриває відмінності між українською «громадою» та російським «міром»: «Громада по південноруському поняттю зовсім не те, що «мір», по великоруському. Громада є добровільною сходкою людей; хто хоче – в ній бере участь, хто не хоче – виходить, так як в Запорожжі: хто хотів – приходив і виходив звідти добровільно. За народним поняттям, кожен член громади є сам по собі незалежна особистість, самобутній власник; обов'язок його до громади лише в сфері тих відносин, які встановлюють зв'язок між її членами для взаємної безпеки і вигоди кожного, тоді як, по великоруському поняттю, мір є нібито відвернене вираження загальної волі, що поглинає особисту самобутність кожного. Головна відмітність, тут, звичайно від поземельної власності. Якщо член міра не може назвати своєю власністю земельну ділянку, яку він обробляє, він вже не вільна людина» [2]. Мислитель вказує на те, що за російським народним поняттям, єдиним власником є цар, а всі решта є його рабами. І лише цар вирішує їхню долю в отриманні чи ж неотриманні власності. Проте росіянин був покірним і вірним своєму панові до смерті. Такі особливості національного характеру росіян допомогли їм побудувати міцну монархічну державу, проте це загрожує обездуховненню й встановлення деспотії. У сучасних умовах можемо спостерігати, що в росіянина переважає примусовість і загальність, а в українців особиста воля та спільна згода.

Також М. Костомаров виділяє в українців серед рис національного характеру – це переважання духовного над матеріальним, на противагу, у росіян – матеріалізм і практичний розум, який проявляється у сфері ідей намаганням перевести ідею

владарювання в життя. Українському ж народові притаманний ідеалізм, що виявляється у більшій релігійності та любові до природи. Мислитель розглядаючи проблему релігійності на основі ґрунтовного історичного аналізу національного типу росіян зазначає: «Розглядаючи великоруський народ у всіх його верствах, часто стрічаємо людей справжньої християнської моральності; релігійність їх звернена на практичне виконування християнського добра, але внутрішньої набожності, пієтизму в них мало. Ми зустрічаємо облуднів, бузувірів, строгих виконавців назверхніх правил і обрядів, але теж без правдивої побожності, людей, переважно байдужих до реліґійних справ, котрі зверхні потреби релігії справляють за тим, що звикли вже до того, але не задаються питанням, чого й на що все це діється» [2]. Натомість в українців «сильне почуття всеприсутності Бога, духовна прихильність… сердечна тяга до духовного…південноруси глибоко релігійний народ» [2]. Слушні висновки робить історик на основі дослідження релігійності українців і росіян, якщо ж для українця православна церква символізувала духовний прихисток, то, православна церква для росіянина – це символ волі правителя, оскільки вже тоді православне духовенство у Росії відійшло від дійсного покликання, співпрацюючи зі світською владою.

Мислитель підкреслює, що українці природолюбиві, що квіти є практично в кожному дворі, натомість у російського селянина рідко можна зустріти квіти в городі. Незважаючи на те, що у росіян багато садів, але вони вирощуються лише з практичною стороною, тобто з метою комерціалізації, а не милування. Отже, на основі аналізу наукової статті М. Костомарова доходимо висновку, що національний характер включає сукупність психологічних, соціальних, культурних та історичних факторів, що визначаються національною ідентичністю та спільними цінностями нації. Виходячи з цього цілком очевидно, що українці та росіяни цілком різні дві народності. У подальшому варто було б дослідити праці мислителів ІІ половини ХІХ століття на предмет ментальної різниці українців і росіян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров, М. (1990). Автобіографія. Либідь.
2. Костомаров, М. Дві руські народності. URL: https://archive.org/details/osnova_1861_3/page/33/mode/1up?view=theaterc.
3. Костомаров, М. (1991). Закон Божий (Книги буття українського народу). Либідь.

Володимир МІХАЛКО, канд. тех. наук, доцент, ст. науковий співробітник
e-mail: yanaamega@gmail.com
Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЧАСІВ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Ключові слова: *Козацька доба, історичний аналіз, розвідувальна діяльність, методи, форми, військові операції*

Вступ. Розвідувальна діяльність мала та має суттєвий вплив на зовнішньополітичну, економічну, воєнну, військово-технічну, науково-технічну та інші сфери діяльності держави [1]. Розвідувальна діяльність визначається як таємна, прихована, негласна діяльність, яка призначена для здійснення системи розвідувальних заходів, пов’язаних з порушенням загальноприйнятих моральних, етичних та правових норм. Розвідувальна діяльність стала самостійним суспільно-політичним явищем, що розвивається у своєму особливому середовищі, формуючи власні унікальні принципи, форми та методи, вона має власні цілі, завдання, об’єкти, а також використовує специфічні інструменти для реалізації своїх завдань. Аналіз особливостей організації та здійснення розвідувальної діяльності на різних етапах історичного розвитку нашої держави, що висвітлений в дослідницьких роботах істориків та експертів [2-7] дозволить виявити специфічні форми, методи та принципи даної діяльності з метою більш глибоко розуміння поняття «розвідувальна діяльність» та систематизації знань в зазначеній сфері.

Мета. Проаналізувати особливості організації діяльності розвідувальних підрозділів за часів Козацької доби з метою визначення форм, методів та принципів даної діяльності.

Результати. Наприкінці XV – на початку XVI ст. розвідка стає важливим елементом воєнного мистецтва Запорізького війська відродженої української вже Козацької держави. Розвідувальна діяльність ефективно служить сміливим, мужнім і

винахідливим козакам у різних структурних підрозділах, формах і методах застосування, рівнях управління, масштабах виконання завдань [2].

Щодо управлінської ланки розвідувальної діяльності, то можна зазначити, що за організацію розвідки у Запорізькій Січі відповідав кошовий отаман або він міг доручити виконувати ці обов'язки козацькому старшині. У мирний час за організацію розвідувальної діяльності міг відповідати писар Війська Запорізького або хто-небудь з довіреної старшини, а під час військового походу – наказний гетьман чи обозний.

У процесі організації розвідувальної діяльності безпосередньо брали участь військовий писар, військовий осавул та військовий товмач. Зокрема, військовий осавул займався організацією та здійсненням розвідувальної діяльності козацьких загонів на кордоні Запорізької Січі. Військовий писар відповідав за збір та аналіз розвідувальних відомостей від різних джерел. За переклад добутих документів з іноземної мови відповідав товмач, посаду якого ввели в XVII ст. саме з метою їх залучення до завдань розвідки [3].

Необхідно зазначити, що у період Національно-визвольної війни (1648–1676) українського народу за свою незалежність розвідувальна діяльність набула більш широкого масштабу. На той час, розвідувальна мережа козацької розвідки складалася з таких сил: військових розвідувальних загонів; підрозділів і окремих розвідників; окремих груп на території супротивника, які складалися з діючих розвідників та розвідників, направлених для виконання окремих завдань чи доручень; агентури серед іноземців, зокрема які перебували в Україні [4, 5].

До методів та форм розвідувальної діяльності козацької розвідки належали такі: переміщення окремих розвідників або розвідувальних груп на десятки кілометрів майже до таборів супротивника для встановлення маршрутів руху ворожих військ; організацію диверсій (вибухів, підпалів, виведення з ладу зброї супротивника, викрадення коней та отруєння ворожих агентів); впровадження своєї агентури; введення в оману керівництва ворога щодо планів українського командування тощо.

Важливу роль у процесі добування розвідувальної інформації відігравали православні священники, монахи, окремі представники селянства, міщани та незаможні верства населення: утікачі, жебраки, артисти. Так, зокрема, керівниками розвідувальних груп, могли бути особи з духовним саном (як православним, так і

католицьким), що надавало можливість легально проводити зустрічі та збирати розвідників та агентів у церкві під виглядом парафіян [6].

Розвідувальна інформація на Січ потрапляла і від невільників (бранців). Живою ланкою між ними та батьківщиною були дипломати, купці і, як не дивно, кобзарі. Кобзарі вільно пересувались між країнами, ніхто їх не займав, і тому народних співців можна було побачити в Кафі, в Стамбулі, і в Трапезунді [7].

Козацькі розвідники для прикриття своєї діяльності також використовували купецьку діяльність, яка надійно виправдовувала вільне володіння ними іноземними мовами, природну комунікабельність, знання психології та створення широкого кола знайомств серед різних верств населення. Також, козаки використовували як агентів подорожніх купців, промисловців, торговців, які збирали інформацію на кримських та турецьких базарах та мали можливість здійснювати спостереження за подіями під час власних подорожей, записували факти, імена, назви населених пунктів, малювали карти.

У козаків існувала як загальновійськова – стратегічна розвідка, так і паланкова – тактична. Це підтверджується низкою донесень з прикордонних південних паланок до Коша з приводу передислокації військових підрозділів татар, концентрації їх сил і подальших намірів. Окремі конкретні завдання тактичного характеру делегувалися з Коша до паланкових центрів [6].

Висновки. За результатами проведення аналізу історичних аспектів розвідувальної діяльності за часів Козацької доби можна зробити такі висновки:

за часів Козацької доби, сформувались та почали активно використовуватись класичні методи, принципи та форми розвідувальної діяльності, які потім активно використовувались розвідувальними службами в період Центральної Ради (з часу проголошення УНР), Гетьманату, Директорії, ЗУНР;

саме за часів Козацької доби військово-політичне керівництво зрозуміло, що для підвищення ефективності організації та проведення розвідувальної діяльності необхідно проводити заходи щодо довготривалої підготовки розвідників для ефективного виконання ними заходів розвідувальної діяльності;

основною особливістю розвідувальної діяльності за визначений період дослідження була спрямованість усіх розвідувальних завдань на забезпечення національних інтересів та національної безпеки держави;

індивідуальними особливостями розвідників за часів Козацької доби були такі: патріотизм; комунікабельність (можливість встановлення знайомств серед місцевого населення та іноземців); широкий кругозір у політичній, економічній, воєнній, культурній та інших сферах діяльності; володіння декількома іноземними мовами; високий рівень фізичної підготовки; стресостійкість; достатньо високий рівень аналітичних здібностей. Далі варто було б проаналізувати діяльність розвідувальних служб Української Народної Республіки з метою визначення основних принципів, форм та методів розвідувальної діяльності.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про розвідку» № 912-IX (2020, 17 вересня). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text.
2. Гвоздь, В. (2018). Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. Борисфен Інтел.
3. Смолій, В. А., Котляр, М. Ф., Степанков, В. С. (2017). Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення. Спецслужби України у IX – середині XVII ст. Прометей.
4. Ануфрієв, М. І., Копотун, І. М., Коропатнік, І. М., Кривенко, О. В., Курилюк, Ю. Б. (2022). Служба зовнішньої розвідки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз’яснення. Професіонал.
5. Синяк, І. Л. (2016). Розвідка Війська Запорозького Низового в добу Нової Січі (1734 - 1775 рр.). Прометей.
6. Мільчев, В. (2008). Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII – XVIII століття: джерелознавчий аналіз. Тандем.
7. Уривалкін, О. М. (2007). Таємниці розвідок (діяльність таємних служб на території України). КНТ.

Яна НИНИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: nynyk_y@univer.km.ua ORCID: 0000-0003-4831-8096
Науковий керівник – **Ярослав ЮВСЕЧКО,** канд. філос. наук, доцент
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ В ДЖОНА ЛОККА

Вступ. Джон Локк – один з найбільш досліджуваних мислителів, особливо в західній науковій думці. Хоча основний інтерес до його творів припадає на третю чверть XX століття, цікавість до його спадщини залишається і сьогодні. Дослідники в основному поділяються на дві категорії: історики філософії, які розглядають його як класика британського емпіризму, разом з іншими великими іменами, такими як Дж. Берклі і Д. Юм, а також вчених політичної науки, які досліджують його як автора важливих концепцій побудови «найкращого» суспільства та засновника ліберальної концепції соціального розвитку, або навіть "філософського лібералізму". Розглянемо проблематику світобачення цього філософа.

Локк вважає, що людське мислення починається з суб'єкта, але реальність складається з окремих суб'єктів. Він не вірить у вроджені знання та вважає, що вроджені ідеї не потрібні. Локк порівнює людину з «табула раса», чистою дошкою, на якій немає нічого, окрім того, що сприймається органами чуття. Він емпірик, але не сенсуаліст. Він емпірик, тобто той, хто визнає чуттєвий досвід людини єдиним джерелом пізнання. Матеріальний світ - джерело зовнішнього та внутрішнього досвіду, що дає людині матеріал для пізнання. Джон Локк називав цей матеріал «проста ідея», що є найбільшим базовим елементом нашого пізнання. Ідея може виникнути як у внутрішньому, так і зовнішньому досвіді. Для Локка ідея - не абстрактне поняття, а реальний феномен мислення, у тому числі відчуття та фантазія. Прості ідеї складаються з двох основних компонентів: зовнішніх сенсорних вражень, які ми отримуємо через наші чуття, такі як колір, запах, смак, розмір та рух, а також внутрішніх (рефлексій), що відображають наші власні дії, стани та переживання, такі як бажання, прагнення та мислення. Крім того, вони можуть включати такі явища, як

радість, біль, сила та послідовність в часі, які поєднують як зовнішні, так і внутрішні аспекти досвіду [1].

Складні ідеї є тими, що виникають з порівняння, комбінування та абстрагування простих ідей. Вони передусім представляють собою поняття або перші якості, оскільки ми не можемо висловити ніяких тверджень про реальну сутність речей. Субстанції, з свого боку, - це об'єкти, що складаються з постійного сполучення простих ідей, основа кожної речі у світі. Вона є фундаментом для різноманітності всіх властивостей об'єкта. Наприклад, Сонце складається з багатьох ідей, яким потрібно десь збиратися, до чогось прикріплюватися. Для цього і потрібна субстанція. Субстанцію не можливо вивчити ні зовнішнім, ні внутрішнім пізнанням. Ми можемо лише припускати, що вона існує.

Існують різні види відчуттів. Деякі з них відображають дійсність, інші – ні. Джон Локк називав їх первинними та вторинними якостями.

До первинних якостей він відносив протяжність, форму, щільність та рухливість. Вони невіддільні від тіла, а ідеї цих якостей, що виникають у думці, адекватні самим якостям. Вторинні якості - це недоступні людському сприйняттю форми, обсяги та рухи частинок. Вони викликають у думці ідеї, відмінні від реальних референтів у світі [1].

Взаємозв'язок між різними ідеями, включаючи поняття ідентичності та різниці, а також взаємозв'язок часу і простору, призводить до того, що причинність стає суб'єктивною. При цьому моделі, які не відображають реальність, а є продуктами розумових конструкцій, наприклад, держава, трикутник та інші, включають у себе ідеї про мораль, які є необхідними для розвитку і потребують розумового розгляду [2, с. 136-139].

Поняття та асоціативні послідовності виникають через процес мислення, який завжди є дискретним, конкретним та цілеспрямованим. Наші уявлення про світ зберігаються у пам'яті, а потім поєднуються, утворюючи асоціативні послідовності. Мислення може абстрагувати ці уявлення, перетворюючи їх у поняття. Завдяки поняттям, ми розпізнаємо невідомі раніше речі.

Процеси абстрагування та формування понять відбуваються всередині нашого внутрішнього світу, що робить наше мислення незалежним від зовнішнього досвіду

та відокремленим від зовнішнього світу. Локк вважав, що людське мислення є дискретним, прямим та цілеспрямованим, завжди спрямованим на один об'єкт. Наприклад, коли ми спілкуємося з кимось, навколо нас відбувається багато різноманітних речей: люди пересуваються, чути різні звуки та інше. Проте ми не помічаємо цього, оскільки ми зосереджені лише на розмові, і не можемо одночасно осмислювати кілька речей. Розумна душа не може мислити, не розмірковуючи. А міркувати вона може лише відчуваючи. Локк навіть розробив схему, що демонструє послідовність: від сприйняття до міркувань, а потім до мислення.

Також щодо вчення про світ та Бога, за Локком, матерія не володіє саморухом, її атоми є пасивними. Тому він вважав, що Бог є джерелом руху і причиною свідомості. Локк припускав можливість божественного одкровення та вірив у багато істин християнської догматики. Він вважав, що існування Бога можна знати з більшою ймовірністю, ніж існування чогось іншого поза нами. Локк стверджував, що є істини, які перебувають вище нашого розуміння і неможливо довести за допомогою природних законів і логічних доказів, наприклад, падіння ангелів або воскресіння мертвих, але він вірив, що чудеса не суперечать розуму [3, с. 207-209].

Висновок. Отже, у Локка все знання розбивається на три основні типи: пізнання субстанції, якостей (первинних та вторинних) і відношень. Наше розуміння світу формується завдяки мисленню, яке утворює поняття та асоціативні послідовності. Ми зберігаємо свої уявлення у пам'яті і вони поєднуються, створюючи нові уявлення. Мислення може абстрагувати наші уявлення, перетворюючи їх у поняття, що дозволяє нам розпізнавати раніше невідомі речі. Такі процеси абстрагування та формування понять відбуваються всередині нашого внутрішнього світу, не залежно від зовнішнього досвіду. Локк показав, що цей процес можна уявити у формі послідовності від сприйняття до мислення. Локк вважав, що Бог є джерелом руху та свідомості. Він вірив у божественне одкровення та християнські істини. Локк стверджував, що існування Бога є більш ймовірним, ніж інших істот. Також він вважав, що деякі істини перебувають поза межами нашого розуміння, наприклад, чудеса, але це не суперечить розуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теорія пізнання Дж. Локка, Дж. Берклі, Д. Юма. URL: http://www.student-works.com.ua/kursovi/bjd/1247.html
2. Губерський, Л. (2005). Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. Київ: Вікар, 516 с.
3. Буслинський, В. (2002). Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів. Київ, 315 с.

Анна НОВАРЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: olganovar@gmail.com
Галина МАЛЕОНЧУК, канд. іст. наук, доцент
e-mail: maleonchuk.galyna@vnu.edu.ua
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

ДАВНЬОРУСЬКІ ПЕРСНІ У МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЯХ

Ключові слова: *Русь, ювелірне мистецтво, давньоруські персні, музейні колекції*

Вступ. Основа ювелірного ремесла, як і більшості інших, почала формувалася на території Русі з X ст. Після утворення об'єднаної східнослов'янської держави ремесла набули загальнодержавного значення. Наступним кроком, що посприяв підвищенню майстерності й доступу до нових технологій, способів обробки та орнаментації, стало поглиблення зв'язків з Візантією та арабськими державами.

Ремісники, що виготовляли ювелірні вироби, створювали багато різноманітних прикрас: скроневі кільця, сережки, гривни, підвіски, фібули, намистини, браслети, предмети релігійного вжитку і звичайно ж персні [1, с. 196]. Наша розвідка стосується насамперед перснів – однієї з найпоширеніших категорій прикрас, у тому числі й на території Русі.

Мета. Розглянути й описати руські персні, представлені у колекціях Конотопського краєзнавчого музею, Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська Столиця», Волинського краєзнавчого музею, а також екземпляри, знайдені на території Західного Поділля.

Результати. Огляд перснів, які є частиною музейних фондів, варто розпочати з екземплярів, що містяться у колекціях Конотопського краєзнавчого музею та Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська Столиця».

Фонди Конотопського краєзнавчого музею, що тематично пов'язані з давньоруським періодом, містять фрагменти (щитки) двох експонатів княжої доби [2, с. 102]. Походження обох екземплярів достеменно невідоме, у музеї вони записані як виявлені у 1943 році «при відновленні музею» [2, с. 102]. Проте О. Євтушенко

припускає, що персні були знайдені на території Конотопського району під час дослідження однієї з давньоруських пам'яток [2, с. 102].

Перша прикраса була виготовлена технікою лиття з бронзи й має хрестоподібну форму щитка. Дуга прикраси збереглася лише частково. Щиток орнаментовано рослинним орнаментом у вигляді зернин, що проростають, лініями й крапкою по центру [2, с. 102].

Другий перстень також виконаний з бронзи, проте способом кування. Щиток овальної форми, прикрашений рослинним орнаментом, що представлений квіткою, подібною на лілію [2, с. 102].

Ще один перстень, знайдений в ході археологічних досліджень 2001 року у місті Батурині на території «Литовського замку», зберігається у колекції Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська Столиця». Час його створення – XI–XIII століття [2, с. 103].

Прикраса виготовлена шляхом кування, матеріал – бронза, форма щитка – кругла [2, с. 103]. Щиток прикрашений зображенням у вигляді хреста, стилізованого допоміжними лініями.

Колекція давньоруських перснів з Музею історії міста Києва містить близько 30 експонатів. Вона сформована на основі екземплярів з приватних колекцій та прикрас, знайдених під час археологічних досліджень Києва. Персні, які представлені у музеї, розділені на основі матеріалу виготовлення на дві категорії: бронзові й срібні [3, с. 40]. Кожна з груп містить прикраси різних видів, поділ на які залежить від способу виготовлення і форми.

Оскільки персні зі срібла виготовляли дуже рідко, тому й представлені вони всього кількома екземплярами. У каталозі, який подає Н. Будзинська, описано три срібні персні.

Перший експонат було виявлено у 1984 році під час археологічних досліджень, проведених Я. Боровським на території м. Києва. Він належить до щитковосерединного типу з зав'язаними кінцями й виготовлений способом кування. Пластинчаста дужка персня прикрашена рельєфними лініями, а щиток оздоблений орнаментом, що складається з чотирьох хвилястих ліній та маленькими колами з крапкою посередині [3, с. 43].

Другий срібний перстень, також виконаний технікою кування, був знайдений під час розкопок столиці, проведених І. Мовчаном у 1973 році. Екземпляр належить до щиткового типу [3, с. 43]. Дужка персня виконана у вигляді трьох рельєфних ліній. Щиток має форму восьмилисника з випуклою серединкою й пелюстками округлої форми. Перстень додатково прикрашений зерню, що подібна до перлин й міститься навколо серединки восьмилисника.

Третій і останній срібний екземпляр, представлений у фондах Музею історії міста Києва, походить з приватної колекції, тому час і місце знахідки визначити не можливо. Цей перстень належить до щиткового типу й виготовлений технікою лиття. Має випуклу дужку, середня частина якої оформлена у вигляді розетки круглої форми й містить зернинку по центру [3, с. 43].

Ще одну групу становлять персні, зроблені з бронзи. Усього Н. Будзинська описує 22 таких екземпляри, більшість з яких виготовлені способом лиття, проте трапляються також ковані прикраси й ті, під час виробництва яких використовували одразу декілька технік. Серед прикрас, описуваних у каталозі, чотирнадцять бронзових перснів належать до щиткового типу, шість – до круглодротового і два – до щитковосерединного.

Мало поширеним і унікальним є один з екземплярів, знайдених на території Києва. Він належить до щиткового типу, проте має круглодротову дужку. Виконаний цей перстень шляхом поєднанням двох технік: способом лиття й зі вставкою зі скла. Досить цікавою є орнаментація прикраси. Екземпляр має щиток круглої форми, прикрашений скляною фіолетовою вставкою по центру. А з обох боків щитка також прикріплені по три маленькі скляні вставки [3, с. 45].

Ще один перстень був знайдений у 1985 році під час розкопок Я. Боровського на території Києва. Цей екземпляр виготовлений способом лиття й належить до щиткового типу, кінці дужки розімкнені й заходять один на одний. Щиток має форму шестикутного многокутника, подібного до руської гривни, й стилізований псевдозерню [3, с. 45]. Судячи з зовнішнього вигляду, перстень раніше також мав скляну вставку або вставку з пасти, але вона не збереглася.

Досить цікавим також є бронзовий перстень круглодротового типу, виготовлений способом лиття [3, с. 46]. Цей екземпляр, дужка якого оформлена

орнаментом, що подібний до косички, був знайдений у 1993 році під час розкопок на території міста Києва, які здійснювали І. Мовчан та Я. Боровський.

Загалом у Музеї історії міста Києва зібрано багато руських перснів, що стосуються досліджуваного нами періоду.

Колекція перснів, знайдених на території Західного Поділля, представлена 23 екземплярами. Серед них два персні круглодротового типу з незамкненими кінцями, один псевдовитий, вісім пластинчастих та одинадцять щиткових [4, с. 245–246]. Серед щиткового типу, залежно від форми щитка, можна також виділити такі підтипи: круглий (4 екз.), овальний (1 екз.), шестикінцевий (5 екз.) та квадратний (1 екз.).

Цікавим є круглощитковий перстень, прикрашений зображенням птаха з піднятими крилами та повернутою назад головою [4, с. 246]. Щиток також оформлений з допомогою трьох кульок псевдозерні.

Досить широко руські персні представлені у фондах Волинського краєзнавчого музею. Судячи з колекції руських перснів, поширеними матеріалами, що використовувалися при виробництві прикрас, були бронза, сплави на основі свинцю та олова, кілька екземплярів виготовлені зі срібла чи золота, проте в поодиноких випадках [5, с. 45].

Велику частку становлять екземпляри щитковосерединного типу, що виготовлені з бронзи й прикрашені геометричними й рослинними орнаментами [5, с. 47].

М. Кучинко, О. Курманський та В. Савицький стверджують, що одним з найбільш розповсюджених орнаментів на щитках руських перснів з фондів Волинського краєзнавчого музею є квітка, що має чотири пелюстки [4, с. 47]. Крім того, вона також може бути стилізована описаним навколо колом чи іншою геометричною фігурою, до прикладу ромбом. Такий орнамент був поширений до прийняття християнства, тому має язичницьке коріння й пов’язаний з тогочасним сприйняттям світу.

Інші типи руських перснів також представлені у колекції. Такі види як витий, псевдовитий та з роз’єднаними кінцями наявні по одному екземпляру; персні-печатки – представлені двома прикрасами. Є кілька щиткових перснів, прикрашених

різнокольоровими склоподібними вставками. Досить характерним орнаментом на екземплярах, що містяться у фондах музею, є ромб, що також часто може бути розділений лініями.

Варто відзначити срібний перстень, а точніше його фрагмент. Щиток цього екземпляра містить зображення стилізованого сонця.

Висновки. Отже, виходячи з нашого дослідження, можна зробити висновок, що давньоруські персні досить широко представлені в українських музейних фондах. Колекції складаються з екземплярів різних видів: круглодротових, витих, псевдовитих, пластинчастих, щиткових, перснів-печаток та інших. Розгляд цієї проблеми в подальшому дасть змогу здійснити аналіз більшої кількості музейних колекцій, що допоможе скласти ширше уявлення про руські персні, їхнє поширення та особливості, ввести у науковий обіг нові експонати, не описувані раніше.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучинко, М. М. (2009). Історія населення Західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X–XIV століттях. Вол. обл. друк.
2. Євтушенко, О. В. (2016). Давньоруські персні в колекціях Конотопського краєзнавчого музею та НІКЗ «Гетьманська столиця». Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів. Частина 1. (с. 101–105). Конотопський інститут Сумського державного університету. URL: https://ki.sumdu.edu.ua/files/conf/6.pdf.
3. Будзинська, Н. М. (2008). Давньоруські металеві персні в колекції Музею історії міста Києва. Археологія. № 2. (с. 40–47). Інститут археології НАН України. URL: http://www.vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2008_02.pdf.
4. Ягодинська, М. О. (2010). Ювелірні вироби з давньоруських пам’яток Західного Поділля (за матеріалами Тернопільської області). Археологія і давня історія України, 2, 235–248.
5. Кучинко, М., Курманський, О., Савицький, В. (2009). Давньоруські персні з Волинської землі (за матеріалами з фондів Волинського краєзнавчого музею). Волинський музей: історія і сучасність, 4, 45–47.

Анна НОВАРЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: annovar333@gmail.com
Наталія КІНД-ВОЙТЮК, канд. іст. наук, доцент
e-mail: kind2017@ukr.net
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

ПОХОВАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВСЬКИХ РОДИН У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ

Ключові слова: *поховання, Києво-Печерська лавра, Волинь, князівські родини*

Вступ. Києво-Печерська лавра має виняткове значення для нашої історії. Вона була заснована у 1051 році Антонієм та Феодосієм Печерськими, про що згадується у «Повісті минулих літ» та Києво-Печерському патерику. Згодом наземний монастирський архітектурний ансамбль починає розширюватися, активно зводяться мурованні споруди, а не лише дерев'яні, як це було раніше. У 1073–1078 рр. за сприяння Феодосія починає будуватися собор Успіння Пресвятої Богородиці. Зведення собору продовжилося за ігуменства Стефана та завершилося за Никона. Початок XII ст. ознаменувався спорудженням Свято-Троїцької надбрамної церкви. Трохи пізніше було зведено фортечний мур. Взагалі Києво-Печерська лавра це один з найдавніших монастирів на території України, тогочасний центр богослов'я та мистецької освіти, й, що не менш важливо, почесне місце поховання видатних церковних і світських діячів, у тому числі, з Волині [1, с. 336].

Мета. Дослідити хто з представників волинських князівських родів похований у Києво-Печерській лаврі та охарактеризувати їх.

Результати. За дослідженнями етнологів, похорон людського тіла вважається дуже консервативним елементом традиційної культури, тобто таким, що повільно піддається змінам. Обряд поховання тісно пов'язаний з уявленнями про потойбічне життя, взаємодією світу живих зі світом мертвих та подібними переконаннями. Недарма багато заповітів розпочинаються такими словами: «Поручаю Пану Богу всемогучому мій дух, а тіло моє грішне – землі» (пер. авт.) [2, с. 146]. Якщо з обрядами поховання все більш менш зрозуміло, то питання вибору місця спочинку досі

залишається не до кінця з'ясованим. Особливо це стосується XV–XVI ст., коли ще не було регулярних кладовищ і контролю Церкви над приватним життям [2, с. 146].

Наше дослідження стосується насамперед поховань представників волинських князівських родів. Н. Яковенко виділяє три основні місця, у яких здійснювалися їхні поховання: «у храмі власного замку чи маєтку або у патронованому родиною монастирі; у престижному «святому місці»; у шанованому монастирі чи храмі поза власними володіннями» [3, с. 107].

Вибір шляхтою власного місця спочинку залежав від багатьох факторів, тісно пов'язаних між собою. Перший фактор, який ми пропонуємо розглянути, пов'язаний зі «значущістю» родин. Серед князівських родів виділяють «княжат головних» (Гольшанські-Дубровицькі, Корецькі, Заславські, Острозькі, Сангушки, Чорторийські) та «княжат-повітовників» [4, с. 227–228]. Представники другорядних княжих родин фактично не претендували на поховання у престижних місцях, наприклад, таких як Києво-Печерська лавра. А от члени головних родів навпаки бажали мати місцем спочинку саме такі «святі місця» [3, с. 107–108].

Ще один чинник стосується того, що в уявленні багатьох князівських родів, які походили з Волині, місто Київ сприймалося як столичне. Саме тому вони прагнули бути похованими тут, зберігаючи таким чином зв'язок своєї землі й Києва. Поступово ця тенденція зазнає трансформації й знатні особи все більше проявлятимуть бажання спочивати у власних маєтках, підкреслюючи таким чином свою приналежність до родини. Проте зазначені нами фактори не є універсальними й у деяких випадках можуть не відповідати дійсності. До прикладу, Чорторийські ніколи не обирали місцем свого поховання ані Києво-Печерську лавру, ані Київ узагалі, адже вони більше асоціювали себе з Литвою [3, с. 116]. Натомість представників родини Гольшанських-Дубровицьких ховали лише у Києво-Печерській лаврі [3, с. 108]. Важливим фактором було також віросповідання, яке, наприклад, посприяло обранню Києво-Печерської лаври як місця спочинку багатьма православними родами, адже лавра була одним з найбільших центрів православ'я. Усе це свідчить, що питання вибору місця поховання серед знатних осіб дискусійне й потребує комплексного підходу.

Перейдемо до основного завдання нашого дослідження й наведемо перелік членів волинських князівських родин, похованих у Києво-Печерській лаврі.

Серед представників родини Вишневецьких у святині поховані Федір Михайлович (1533); Іван Михайлович (1542); Олександр Михайлович (1555) – річицький державця (1532–1555) [5, с. 337]; Олександр Олександрович (1577); Михайло Олександрович (1584) – черкаський і канівський староста (1559–1579), брацлавський каштелян (1579–1581), київський каштелян (1581–1584), любецький староста (1583–1584) [5, с. 337]; Адам Олександрович (1621).

Варто також згадати членів родини Гольшанських-Дубровицьких, а саме Тетяну Семенівну (1522); Юрія Івановича (1528/1529); Володимира Юрійовича (1545) – справцю київського воєводства (1543) [5, с. 360].

Родина Збаразьких: Солтан (Семен II) Васильович (1472) – князь збаразький [5, с.333]; Стефан Владиславович (1605); Петро Владиславович (1612).

Родина Капустів: Андрій Тимофійович (1572) – господарський дворянин (1536), овруцький державця (1546–1551, 1553–1571), брацлавський каштелян (1566–1572) [5, с. 367]; Олександра Андріївна (1601).

Перейдемо до Корецьких. Серед них у Києво-Печерській лаврі поховані Федір Іванович (пом. 1522); Богуш Федорович (1510–1576) – житомирський намісник (1539-1546), брацлавський (1548/49–1576) і вінницький (1550–1566) староста, луцький староста (1560–76), волинський воєвода (1572–1576) [5, с. 318]; Юрій Богушович (пом. до 1576) [5, с. 328]. Багато представників цієї родини були поховані у капличках, прибудованих до Успенського собору [3, с. 104–105].

Серед князівського роду Лико лавру як місце свого поховання обрав лише Семен Іванович (1621) – лубенський урядник кн. Вишневецьких (1612, 1620), овруцький підстароста (1612–1615), черкаський підстароста (1621) [5, с. 354].

Подібна ситуація з родиною Масальських. Серед її представників, пов’язаних з Волинню, Києво-Печерську лавру як місце свого спочинку обрала тільки одна особа – Юрій Тимошович (п. 1558) – господарський дворянин [5, с. 357].

Олельковичі-Слуцькі: Олелько (Олександр) Володимирович (1454) – князь копильський і слуцький, князь київський (1441–1454) [5, с. 331]; Семен Олелькович

(Олександрович) (1470) – князь київський (1454–1470) [5, с. 331]; Василь Семенович (1495); Олександра (Олена) Семенівна (1518); Юрій II Юрійович (1578); Юрій III Юрійович (1586).

Полубенські, що пов'язані з Волинню: Лев Васильович (бл. 1544); Василь Андрійович (1551) – володимирський намісник (1505–1507), господарський маршалок (1521/1522–1551), мстиславський намісник (1535) [5, с. 343]; Іван Остафійович (к. 1570-х).

Серед представників родини Острозьких: Федір Данилович (черн. „Феодосій") (бл. 1365 – після 1437, інша версія – пом. до 1410) – князь острозький, луцький намісник (1390–1392) [7, с. 513]. Він постригся у ченці Києво-Печерського монастиря під ім'ям Феодосій й похований у Дальніх печерах лаври [6, с. 104]; Іван Васильович (п. 1465) – князь острозький; Михайло Іванович (1501); Марія Іванівна (1506); Костянтин Іванович (1530) – брацлавський і вінницький намісник (1497–1500, 1507–1516, 1518–1530), луцький староста, маршалок Волинської землі (1507–1522), віленський каштелян (1511–1522), троцький воєвода (1522–1530), гетьман Великого князівства Литовського (1497–1500, 1507–1530) [5, с. 307]. Похований в Успенському соборі лаври [6, с.104]. А от його син, Василь-Костянтин Острозький, не обрав Києво-Печерську лавру, як місце свого поховання [8, с. 16].

Родина Сангушків: Андрій Олександрович (пом. 1534/35) – кременецький намісник (1498–1502), брацлавський і вінницький намісник (1500–1507), володимирський намісник (1508–1531), маршалок Волинської землі (1522–1534) [5, с. 328]. Похований у Києво-Печерському монастирі, про що відомо з заповіту його сина – Федора Андрійовича [3, с.138]; Федір Андрійович (пом. 1547) – володимирський намісник (1531–1547), маршалок Волинської землі (1535–1547), брацлавський і вінницький намісник (1544–1547). Місце поховання – Києво-Печерський монастир (за власним заповітом, де сказано, що він прагне бути похований «у святоє Пречистоє у Києві с предки моими») [3, с. 138].

Висновки. Отже, виходячи з нашого дослідження, можна простежити значний зв'язок між волинськими князівськими родинами та Києвом, а також зробити висновок, що значна частина князів тяжіла до цього міста як до столичного. Крім того,

бажанню бути похованими у Києво-Печерському монастирі сприяли досить сильні православні традиції на території Волині й вибір лаври як місця спочинку іншими представниками родини. Ця проблема є дуже важливою для історії Волині. У подальших дослідженнях можна спробувати розширити перелік представників волинських князівських родин, похованих у Києво-Печерській лаврі, та простежити закономірності між Волинською й Київською землями. Також можна детальніше проаналізувати причини зміни вибору місця поховання на прикладі князівських родин, пов'язаних з Волинню.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ткаченко, О. (2013). Києво-Печерська лавра – осередок розвитку мистецької освіти (друга пол. XVI – поч. XIX ст.). Педагогіка. Психологія. Філософія, 28, 332–337.
2. Яковенко, Н. (2012). «Освоєний простір», або Де заповідали ховати себе волинські шляхтичі. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVII ст. Київ, 146–165.
3. Яковенко, Н. (2012). «Погреб тілу моєму вибираю с предки моєми»: місця поховань волинських князів. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVII ст. Київ, 105–146.
4. Блануца, А. (2006). «Княжата головні» та «княжата-повітники» на Волині в XVI – першій половині XVII століття. Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.), 6, 227–238.
5. Яковенко, Н. (2008). Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика.
6. Гирич, І. (1996). Києво-Печерська лавра в контексті української історії і культури. Пам'ять століть, 1, 102–119.
7. Войтович, Л. (2008). Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський.
8. Ульяновський, В. (2008). Смерть кн. Василя-Костянтина Острозького: фізичний та духовний виміри. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки, 13, 9–25.

Дмитро ПОЛУПАНОВ, канд. іст. наук
e-mail: dmitrij.polupanow@gmail.com ORCID: 0000-0002-1048-0656
ВСП «Харківський комп'ютерно-технологічний фаховий коледж НТУ «ХПІ», м. Ужгород, Україна

Т. Я. ЛЕГОЦЬКИЙ ТА ЙОГО НАУКОВА СПАДЩИНА У РОБОТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ 1990 - 2022 рр.

Ключові слова: *Т. Я. Легоцький, спадщина, археологія, етнологія, історія, колекція*

Т. Я. Легоцький зробив значний вклад у розвиток угорської та української археології, історії, етнології, природознавства. Був автором багатьох наукових робіт з історії Закарпаття, але тематика наукової спадщини Т. Я. Легоцького у роботах українських дослідників лишається малодослідженою.

Метою нашого дослідження буде висвітлення наукової спадщини Т. Я. Легоцького у роботах українських дослідників 1990 - 2022 рр.

Т.Я. Легоцький народився 5 жовтня 1830 р. в селі Фужині, що розташоване біля міста Рієка (Хорватія), у родині державного лісового інспектора Я. Легоцького. Після смерті батька у 1837 р. вихованням сина займалася мати, Анна Ґоттір [1, с. 294].

Т. Я. Легоцький закінчив початкову школу у м. Рожогедь (зараз Ружомберок), а потім вступив до шестирічної гімназії, заснованої римо-католицьким орденом Піаристів, де вивчав поглиблений курс історії, що відіграло важливу роль у формуванні його інтересів та становленні як дослідника [1, с. 294, 2, с. 3]. У 1847 р. він вступив до Юридичної академії в Кошице, по завершенні якої планував займатися юридичною практикою. Т. Я. Легоцький прийняв участь у революційних подіях 1848-1849 рр. Під час військової служби в угорській армії він пройшов шлях від солдата до офіцера. У 1855 р. діяч розпочав свою юридичну кар'єру у Мукачеві, паралельно досліджуючи окремі питання археології, етнології, краєзнавства та історії. У 1860 р. дослідник Т. Я. Легоцький розпочав збирати власну колекцію старожитностей, яка на 1915 р. налічувала, за твердженням історика Й. В. Кобаля, приблизно 8 тисяч експонатів [2, с. 12]. Помер Т. Я. Легоцький 25 листопада 1915 р. [2, с. 4].

Активне дослідження спадщини Т. Я. Легоцького почалось у 90-х роках XX ст. У 1990 р. у м. Мукачево відбулась Науково-практична конференція присвячена 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького. У збірнику конференції було опубліковано доповіді М. П. Тиводара [3], В. І. Ілька [4], В. В. Пагирі [5], В. О. Зілгалова та О. Ляха [6], С. І. Пеняка [7], Ю. Е. Демиденка та Л. В. Кулаковської [8] та ін. Дослідники надали змістовні характеристики науковій спадщині Т. Я. Легоцького.

М. П. Тиводар у книзі «Закарпаття: народознавчі роздуми» характеризує Т. Я. Легоцького «як видатного представника місцевої наукової інтелігенції минулого століття» [16, с. 39]. Найважливішими, на думку дослідника, були «Опис Бережської області (1876), «Опис Бережського комітату» т. I-III (1881-1882), «Бережська область і Мукачівський замок у 1848-1849 рр (1899)», Історія греко-католицької церкви Бережської області до кінця XIX ст. (1904), «Короткий опис Мукачівського замку» (1912) [9, с. 39].

Значну роботу по дослідженню наукової спадщини Т. Я. Легоцького провів Й. В. Кобаль. Ним було видано «Бібліографічний покажчик праць Т. Легоцького» (1990), у якому зазначалось, що за період життя Т. Я. Легоцький видав 11 монографій, більше 275 статей та лишив після себе великий рукописний фонд [10, с. 2].

Й. В. Кобаль та О. Кобаль у праці «Тиводар Легоцький» (2015) навели малодосліджені факти біографії та наукової діяльності вченого. Дослідники постійно акцентують увагу на тому, що особистісні риси виявилися значущим фактором, що підштовхнув Т. Я. Легоцького до проведення своїх досліджень [2, с. 4].

У період з 1990-2022 рр. науковцями активно вивчалась колекційна та дослідницька робота Т. Я. Легоцького. Слід відзначити публікації: Д. Д. Данилюка, О. В. Ткачук «Проблеми історії середньовічного Закарпаття в науковій спадщині Т. Легоцького» [11]; О. О. Мальця, Н. Б. Малець «Етнографічні дослідження Мукачівщини в працях Тиводара Легоцького» [12], В. В. Панкулича «Тиводар Легоцький – закарпатський історик, етнограф і археолог» [1], А. М. Тутушка «Вплив російських військових наступів 1914 року у Карпатах на політику щодо національностей в північно-східних комітатах Угорського королівства» [13].

О. О. Мальцем та Н. Б. Малець було відзначено, що робота Т. Я. Легоцького про місто Мукачево містить багато цінної інформації щодо стану освіти, культури та медицини. За їх оцінкою, наведений Т. Я. Легоцьким статистичний матеріал свідчить, що м. Мукачево «розвивалось досить швидкими темпами» і мало велику потребу в культурних освітніх та медичних закладах [12].

О. В. Ферков підкреслює новаторський підхід Т. Я. Легоцького до дослідження церковного життя Закарпаття в контексті світської історії [14, с. 109].

Є. Б. Киш стверджує, що «Опис Бережського комітату» Т. Я. Легоцького залишається «найголовнішими комплексним дослідженням» з історії регіону [9, с. 129, 15, с. 39].

Музейна колекція Т. Я. Легоцького неодноразово ставала об'єктом дослідження українських науковців та енциклопедистів (І. Поп, О. О. Малець, Н. Б. Малець). В Енциклопедії Підкарпатської Русі зазначається, що вона «була найбагатшою археологічною колекцією в Австро-Угорщині, експонувалася на Всесвітній виставці у Відні в 1873 році, на VIII Міжнародному археологічному конгресі в Будапешті» [16, с. 44].

Тема музейної спадщини Т. Я. Легоцького також знайшла відображення у статті В. В. Палинчака «Етапи розвитку музейної справи на Закарпатті» ([17, с. 20].

Дослідження наукової спадщини Тиводара Легоцького свідчать про його вагомий внесок у розвиток історії, археології, етнографії, краєзнавства та інших галузей науки та ще довго будуть актуальними для сучасних дослідників. У подальшому планується публікація статті на тему «Т. Я. Легоцький та його спадщина у роботах українських дослідників». Дослідження виконано самостійно та власним коштом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панкулич, В. (2011). Тиводар Легоцький – закарпатський історик, етнограф і археолог. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія, 27, 293–302.
2. Кобаль, Й. В., Кобаль, О. (2015). Тиводар Легоцький. ТОВ: «ІВА».
3. Тиводар, М. П. (1990). Значення слова «Волох» у трактовці Т. Легоцького. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 66–67.

4. Ілько, І. В. (1990). Перша світова війна очима Тиводара /Теодора/ Легоцького. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 7–8.
5. Пагиря, В. (1990). З життя і творчості Теодора Легоцького. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 3–4.
6. Зілгалов, В., Лях, О. (1990). Т. Легоцький про етнографічні процеси на закарпатті в IX -XIV ст. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 5–6.
7. Пеняк, С. І. (1990). Тиводар Легоцький і проблема заселення слов'янами Верхнього Потисся. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 34–36.
8. Демиденко, Ю., Кулаковська, Л., Ткаченко, В. (1990). Палеолит Закарпаття: от Т. Легоцького до В. Гладилина. Тези народознавчої науково-практичної конференції присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького, 62–64.
9. Тиводар, М. (1995). Закарпаття: народознавчі роздуми, Видавництво «Карпати».
10. Кобаль, Й. В. (Уклад.). (1990). Бібліографічний покажчик праць Т. Легоцького.
11. Данилюк, Д., Ткачук, О. (1997). Проблеми історії середньовічного закарпаття в науковій спадщині Т. Легоцького. ACTA HUNGARICA, (1993-1994, IV-V рік видання), 93–99.
12. Малець, О., Малець, Н. (б. д.). Етнографічні дослідження мукачівщини в працях Тиводара Легоцького. Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 251–253.
13. Тутушка, А. М. (2013). Вплив російських військових наступів 1914 року у Карпатах на політику щодо національностей в північно-східних комітатах Угорського королівства. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», 1, 84–91.
14. Ферков, О. (2015). Тиводар Легоцький про греко-католиків Березької жупи. Тисячоліття - Millenia. Науковий щорічник, 2, 107–113.
15. Кіш, Є. Б. (2014). Особливості історичного розвитку Березького комітату. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, 3, 129–132.
16. Малець, О., Малець, Н. (2022). Роль музеєзнавчої спадщини Тиводара Легоцького у вивченні історико-культурних пам'яток краю. Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів, 44–46.
17. Палинчак, В. В. (2014). Етапи розвитку музейної справи на Закарпатті у першій половині XX століття. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, 1, 18–25.

Ігор РАССОХА, д-р філос. наук, професор
e-mail: ihor.rassokha@gmail.com
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

ВСУПЕРЕЧ Ф. БРОДЕЛЮ: ДО ПИТАННЯ ПРО АНОМАЛЬНУ ЕНЕРГООЗБРОЄНІСТЬ ТРАДИЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНЦІВ

Тут нам доведеться спростувати щодо України заяву Фернана Броделя [1, с. 93]: «В усій Європі, регіони, багаті на худобу й бідні на пшеницю, протистояли регіонам, багатим на пшеницю, але бідним на худобу. Існували контраст і взаємодоповнення. Зернові культури мали потребу в запряжній худобі й у гною, а в скотарських краях бракувало зерна». Проте Україна являла собою яскравий виняток з цього правила: вона була регіоном, багатим водночас і на зерно, і на худобу. Проте варто погодитись з продовженням висновків Броделя: «Таким чином, «рослинний детермінізм» західної цивілізації виходив не з самих лише хлібів, а й з поєднання хлібів та трав. І нарешті, жива самобутність Заходу полягала у вторгненні в життя людей, що вирощували худобу,— джерела м'яса й енергії. ...Скотарські краї, що їх агрономи минулого мали за краї з відсталою агрикультурою... постануть ...більш здатними забезпечити добробут своїх селян».

Фернан Бродель писав про забезпеченість господарства Європи волами і кіньми у 18 столітті як про наріжний чинник її економічної могутності у розрізі забезпечення джерелами енергії. Цікавим є його загальний підрахунок «енергетичного балансу» Європи [1, с. 315, 297]: «Без ризику помилитися ми можемо розікласти за важливістю, що дедалі зменшується, джерела енергії, що їх мала у своєму розпорядженні Європа: передусім тяглова сила свійських тварин, 14 млн. коней, 24 млн. биків; вважаючи кожну тварину за 1/4 кінської сили, загалом 10 млн. кінських сил. Потім дрова, еквівалентні, можливо, 4 або 5 млн. кінських сил. Далі водяні колеса — між 1,5 млн. та 3 млн. кінських сил. Відтак самі люди — 50 млн. працівників, цебто 900 000 кінських сил. І нарешті — вітрило — щонайбільше 233 000 кінських сил, без урахування військового флоту (ми ж не врахували ні вітряків, ні річкових кораблів,

ні деревного, ні навіть кам'яного вугілля). Справді ж, важить те, що тяглові тварини й дрова безперечно посідають два перших місця (вітряки, не такі численні, як водяні колеса, могли становити лише одну третину або одну чверть потужності підкореної води)... У Франції напередодні Революції Лавуазьє нараховував 3 млн. биків та 1 780 000 коней, у тому числі 1 560 000 зайнятих у сільському господарстві ...І це для Франції з її 25 млн. жителів. За рівних пропорцій Європа повинна була б мати 14 млн. коней та 24 млн. биків. Це треба записати в актив її могутності».

Отже, якщо додати ще й мулів та вислюків, то приблизно 5 мільйонів голів робочої худоби приходилося на 25 млн. жителів Франції. Це значить одна робоча худоба на 5 людей, і це — понад половину всього "енергетичного балансу", при тому що дрова складали ще приблизно чверть (і витрачалися у французьких камінах із значно меншою ефективністю, чим в пічках Україні).

На межі 20 століття на вже дуже перенаселеній Лівобережній Україні на 100 душ селян приходилося від 25 до 45 «і більше» голів великої рогатої худоби, при тому що основну частину її складала саме робоча худоба, навіть корів іноді запрягали у плуг. Отже, за самим мінімальним підрахунком в Україні наприкінці того ж 18 століття мало бути одна робоча худоба на менш як 2-х людей, тобто це 5 мільйонів робочих волів (у порівнянні з оцінкою 24 мільйони для всієї Європи!). І «це треба записати в актив її (України) могутності».

Реальність подібного фантастичного рівня забезпеченості робочими волами підтверджується багатьма історичними джерелами. Наприклад, гетьман Мазепа, перейшовши на бік шведського короля Карла XII у 1709 році наказав зібрати для потреб шведської армії тільки з одного Лубенського полку 240 тисяч голів худоби [7, с. 67]. За ревізією 1764 року кількість населення Лубенського полку становила 146 931 осіб, тобто за півстоліття до того там жило менше 100 тисяч людей. Навіть якщо б Мазепа забрав всіх волів, чи їх більшість, у будь-якому разі це складало понад два воли на одну людину! Порівняємо цю цифру у 240 тисяч волів Лубенського полку у 1709 році з наведеною для всього Парижу Ф. Броделем [2, с. 22]: «Згідно з одним реєстром, щотижня на паризьких ринках продавалося 1707 р. (заокруглено) 1300 биків, 8200 баранів і майже 2000 телят — 100 тисяч голів на рік».

Звичайно, реальна кількість такої робочої худоби в Україні мала бути значно більше, бо ж ми взагалі не врахували коней. «Козаки мали власні кінні заводи, які були розташовані біля Інгульця, Бугу, Великого Лугу. Необмежені степи, вкриті влітку соковитою і густою травою, створювали сприятливі умови для розвитку конярства. Зі слів англійця Клавдіуса Роідо, у Січі не було козака, у якого не було б 10 або 20 коней. Кошовий отаман Петро Калнишевський продав разом 14000 коней. Кращих коней козаки називали «огирями» (прекрасний, сильний, швидкий), або «вітроногими кіньми». Проскакати без перепочинку 30 верст, не бачити їжі впродовж дня для таких коней було звичайною справою. Чималу увагу козаки приділяли розведенню великої рогатої худоби. Особливого поширення у козаків набули черкаська та сіра українська породи. Кожен козацький зимівник мав по декілька сотень, тисяч, навіть десятків тисяч голів тварин. Часто судові витрати козак оплачував худобою» [4].

«Через малу кількість військових земель азовці змушені були постійно регулювати кількість поголів'я худоби. При цьому господарства азовців були добре забезпечені худобою, і на одну родину припадало по 4 воли, 2 корови з телицями, по 6 штук овець і по одному коневі» [3, с. 104]. Враховуючи середнє число людей в родині у 5 осіб, ми отримаємо співвідношення одна робоча худоба (4 воли + 1 кінь) на одну людину!

У татар та інших суто скотарських народів "енергоозброєність" робочою худобою на одну людину мала б бути ще вище (що й забезпечувало їхню військову могутність). Проте тут ще треба подивитися, наскільки та татарська худоба була реально забезпечена роботою. Бо якщо навіть у самому Кримському ханстві значну частину вантажних перевезень забезпечували ті ж українські чумаки, то кількість у татар коней і биків сама по собі ще не означала їхню енергетичну потужність.

Ф. Бродель наполягає, що у всій Латинській Америці у той час "найважливішими для господарської діяльності" (тобто саме перевезення вантажів) були мули, і загальне їх число там, на приблизно ті ж 10 млн. жителів, що й у тодішній Україні «напевне становило від одного до двох мільйонів голів в'ючних чи верхових (рідко тяглових) тварин. Скажімо, одна тварина на 5—10 жителів, цебто високий ступінь «моторизації», рухової сили... В усій решті світу не було нічого, що можна

було б із цим пов’язати, за винятком Європи» [1, с. 289, 290]. Це значить, що, за цією оцінкою, і у Османській імперії та всій Азії «не було нічого подібного». Отже, рівень «моторизації» традиційного господарства українців «одна тяглова тварина на менш як 2-х жителів» слід оцінити як надвисокий.

Тут слід порівняти традиційну культуру українців саме з найбільш передовою країною Західної Європи 18 ст. — Англією: «Те, що створювалося завдяки піднесенню Лондона,— це справді сучасний характер англійського життя. В очах мандрівників ставало очевидним збагачення сіл, розташованих неподалік від нього, — з їхніми добре вбраними селянами, що їдять білий хліб і не носять дерев’яних черевиків, як французькі селяни, і навіть їздять на коні» [2, с. 24] — тобто для Броделя сама можливість для селянина їздити на коні вже виглядає розкішшю і ознакою “сучасності»! Порівняємо з Харковом у першій половині 19 ст.: «Тут усі, навіть ремісники та крамарі, тримають коней. Я не бачив ще жодного міста, в якому відносна кількість екіпажів була б більшою, ніж тут».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродель, Ф. (1995). Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV—XVIII ст. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе / Пер. з. фр. Г. Філіпчук. Київ: Основи, 543 с.
2. Бродель, Ф. (1997). Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV—XVIII ст. У 3-х т. Том 2. Ігри обміну / Пер. з. фр. Г. Філіпчук. Київ: Основи, 585 с.
3. Маленко, Л. М. (2000). Азовське козацьке військо (1828-1866). Запоріжжя, 514 с.
4. Рудик, С. К., Юрченко, В. В. (2013). Тваринництво та лікувальна справа у добу Гетьманщини. Науковий вісник НУБіП України, 188, 130-134.
5. Борисенко, В. Й. (1986). Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. Київ: Наукова Думка, 262 с.

Станіслав РЯБОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: gef.bdpu@gmail.com
Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

МАРІУПОЛЬ: ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК

Ключові слова: *Маріуполь, греки, запорізькі козаки*

Вступ. Маріуполь - це місто, яке має давню історію заснування. Його коріння сягають до козацької фортеці Кальміус, яка була заснована на березі Азовського моря у 1746 році. У 1778 році на цих землях було створено місто Павлівськ, яке отримало свою назву на честь імператора Павла І. У 1779 році місто було перейменовано на Маріуполь, на честь імператриці Марії Федорівни, дружини Павла І. У Маріуполі оселилися греки, які переселилися з Криму після його анексії Росією. Вони створили тут торговельний і культурний центр, який зберігав свою особливість протягом довгого часу.

Маріуполь був свідком багатьох історичних подій, які впливали на його долю. У 1918 році місто було окуповано німецькими військами, а потім визволене українськими повстанцями. У 1920 році місто було захоплено більшовиками, які включили його до складу СРСР. У 1941-1943 роках місто було окуповано нацистами, які знищили багато його жителів і споруд. У 1948 році місто було перейменовано на Жданов, на честь радянського політика, який народився тут. У 1989 році місто повернуло свою історичну назву Маріуполь.

У 2014 році Маріуполь став одним з епіцентрів російсько-української війни, яка почалася після анексії Криму росією. Місто було тимчасово контрольовано сепаратистами, які підтримувалися рф, але потім було визволене українськими силами. У 2022 році місто знову було атаковано російськими військами, які зуміли прорвати оборону і захопити місто. У 2024 році місту було присвоєно почесну відзнаку «Місто-герой України» за масовий героїзм і стійкість громадян.

У цій статті ми розглянемо детальніше процес заснування Маріуполя, його етнічний і культурний склад, роль у розвитку Приазов’я і України, а також його сучасний стан під окупацією росії.

Результати. Перші поселення на території сучасного Маріуполя з'явилися ще з часі давної кам'яної пори. Протягом століть тут жили різні племена, включаючи скіфів, сарматів, половців та печенігів. У XVI столітті цю територію контролювали Кримські хани, які використовували її як пасовища для своїх коней.

У 1746 році, в ході російсько-турецької війни, на березі річки Кальміус була збудована козацька фортеця. Її поява знаменувала собою початок нового етапу в історії цього регіону. Фортеця служила для захисту від нападів кримських татар і забезпечувала безпеку торгових шляхів.

Після ліквідації Війська Запорозького у 1775 році козаки були змушені покинути Кальміуський лиман, а територія Кальміуської паланки увійшла до складу Катеринославської Азовської губернії (за назвою «Кальміуський повіт»), а з 1802 року – Катеринославської губернії. Маріупольський повіт при цьому став найбільшим у губернії за площею.

Ось як про утворення Маріуполя пише краєзнавець архієпископ Феодосій Макаревський:

«...при впаденіи Калміуса въ Азовское море, на древнемъ казацкомъ пепелище въ старинномъ запорожскомъ займище, называемомъ Домахою, гдѣ въ 1779 г. греческіе переселенцы устроили г. Мариуполъ, сидели куренями и зимовниками многіе зашедшіе низовые люди; въ весъма отдаленности пребывая и ни къ какому ведомству и команде войска запорожскаго неподлежа, они занимались рыболовствомъ, скотоводствомъ и разными законными торгами съ татарами, имѣли у себя походную церковь и нѣсколько каплицъ, а теперь устроили уже деревянную церковь, во имя св. Николая Чудотворца и имѣли свой церковный причтъ» [1].

Після приєднання Кримського ханства до росії в 1778 році на місці Кальміуської фортеці було засновано місто Павловськ. Його назвали на честь царя Павла I. Місто стало центром новоствореного Павлівського повіту.

У 1779 році його перейменували на Маріуполь на честь імператриці Марії Федорівни, дружини Павла I. Переселенці з Криму (переважно греки) відіграли важливу роль у розвитку міста.

До середини XIX століття в Маріуполі розвивалися, переважно, кустарні підприємства: шкіряні, салотопні, цегельні, черепичні заводи, ковальські, бондарні,

зброярські майстерні, вітряні та водні млини, рибозаводи. У 1830 році стала до ладу макаронна фабрика. Із кінця XVIII століття місто стало значним торговим центром. Щорічно тут проводилося чотири ярмарки, на яких торгували хлібом, худобою, шкірами, вовною, рибою та вином. Адміністративним і торговим центром міста була Соборна (Базарна) площа. Садів у місті майже не було, лише у деяких багатих купців у малій кількості були фруктові дерева. Двічі на рік: навесні – у день великомученика Георгія (23 квітня), а восени – у день Покрова (1 жовтня) з'їжджалися в Маріуполь на ярмарки купці, міщани й селяни. Через Маріуполь проходили торговельні шляхи чумаків. На Базарній площі була поштова станція, на якій утримували 18 коней. У середині XIX століття в місті налічувалося 120 крамниць, 15 винних льохів, 2 трактири, 2 заїжджі двори, 5 харчевень, 2 вітряні і 5 водних млинів, понад 100 складів при населенні 4 579 осіб.

Перша школа в Маріуполі відкрилася незабаром після переселення кримських греків у Приазов'я, але проіснувала недовго. Перше міське парафіяльне училище в Маріуполі відкрилося у вересні 1820 року, духовне училище – в 1825 році, перша аптека – в 1855 році, перша бібліотека – в 1868 році, перша гімназія – в 1876 році (засновник – педагог і історик Ф. А. Хартахай), перший театр – Маріупольський грецький театр – у 1878 році, перша земська лікарня – в 1874 році, а міська – лише в 1890 році [2].

До кінця XIX століття місто Маріуполь залишалось невеликим купецьким містечком на березі Азовського моря, а найбільшим центром півдня Росії місто стало тільки з появою таких об'єктів, як залізниця (1882 рік), морський порт (1889 рік) та металургійний завод (1897 рік).

Наприкінці XIX століття в Маріуполі крім металургійних діяли заводи: сільськогосподарського машинобудування, шість шкіряних, 27 цегляно-черепичних, макаронна фабрика та дві парові фабрики. За даними перепису 1897 року, у Маріуполі фактично мешкало 31 тис. чоловік, а спочатку XX століття – вже 58 тис. жителів.

Висновок. Історія Маріуполя - це захоплююча розповідь про становлення та розвиток українського міста, яке протягом століть пережило багато змін, але зберегло свою самобутність і стійкий дух.

Від козацької фортеці до промислового міста:

- заснований у 1746 році як козацька фортеця Кальміус, Маріуполь згодом перетворився на важливий торговельний і культурний центр;
- переселення греків з Криму у 1780 році дало місту нове дихання, сприяючи розвитку ремесел, торгівлі та освіти;
- XIX століття стало для Маріуполя періодом бурхливого промислового зростання, завдяки будівництву залізниці, глибоководного порту та металургійного заводу.

Історія Маріуполя - це не просто хронологія подій, а й розповідь про людей, які протягом століть будували та відроджували це місто. Їхня стійкість, працьовитість і віра в краще майбутнє стали запорукою успіху Маріуполя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Учасники проектів Вікіпедія. (2005, 27 грудня). Історія Маріуполя — Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Маріуполя#1778 —1882_роки.
2. Шурхало, Д. (2022, 10 травня). Історія Маріуполя: від заснування до «Азовсталі». Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-mariupol/31842579.html.
3. Дідова, А. З. (2005). Нащадки козаків у Донбасі. Донецьк: Донбас.
4. Коли ж було засновано Маріуполь... (2011, 4 березня). Пам’ятки України. URL: https://zabytki.in.ua/uk/217/koli-zh-bulo-zasnovano-mariupol.

Наталія СКУБІНА, аспірантка
e-mail: natalia.skubina@gmail.com ORCID: 0000-0003-3799-2923
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

ІНТЕГРАЛЬНА ТЕОРІЯ ОСМИСЛЕННЯ БУТТЯ КЕНА ВІЛБЕРА

Ключові слова: *інтегральна теорія, буття, трансдисциплінарність*

Вступ. Неспинна глобалізація, розвиток інтернет-технологій, що прискорюються взаємопроникнення культур та ідей, виникнення нових синтетичних явищ культури і соціуму, утворення «глобального села» та докорінні зміни в соціумі потребують розробки нових методологій для аналізу та вивчення феноменів сучасного світу. Інтегральне бачення або інтегральна теорія Кена Вілбера – одна зі спроб сучасного осмислення буття, основною характеристикою якої є її транс- та мульти- дисциплінарність, що мають забезпечити найширший, повний і різнобічний підхід до вивчення світу. Актуальність представленої роботи полягає саме у необхідності вивчення та впровадження у філософські дослідження теорій, які б давали найповнішу картину при вивченні різних аспектів людського буття.

Мета даної роботи – дослідження основних методологічних аспектів теорії К. Вілбера. Задля досягнення мети ставимо перед собою завдання з’ясувати базисні поняття, що лежать в основі інтегрального підходу, прослідкувати історію розвитку даної теорії, визначити місце інтегральності серед в трансдисциплінарних дослідженнях.

Результати. Кен Вілбер – сучасний американський філософ, діяльність якого спрямована на дослідження та об’єднання чисельний світових філософських і релігійних течій та традицій для створення комплексної інтегральної моделі світобуття, що врешті решт є ідеальною ілюстрацією розробки трансдисциплінарних напрямів у філософії. За Вілбером, інтегральна теорія – це метатеорія, за допомогою котрої можливо об’єднати всю людську мудрість у повноцінний складний світогляд, який будується з урахуванням перспективи всіх попередніх світоглядів, навіть якщо вони є суперечать один одному.

Свої філософські погляди К. Вілбер виклав в численних наукових працях, серед яких «A Brief History of Everything» (1996 р.), «The Marriage of Sense and Soul: Integrating Science and Religion» (1998 р.), «Integral Psychology: Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy» (2000 р.), «The Integral Vision: A Very Short Introduction to the Revolutionary Integral Approach to Life, God, the Universe, and Everything» (2007 р.), «Trump and a Post-Truth World» (2017 р.) та інші. В цих роботах Вілбер постійно розвиває та удосконалює інтегральну теорію, яка продовжує ускладнюватись і застосовується в багатьох сферах, таких як бізнес, політика, етика, релігія, психологія та філософія. Важлива особливість праць Вілбера полягає в практичному підході. Тобто, його дослідження носять не лише філософсько-теоретичний характер, але й часто постають в ролі практичного посібника, що неодмінно наштовхує на порівняння із будиськими практиками.

Інтегральна теорія є, по суті, філософською картою, яка об'єднує понад 100 стародавніх і сучасних теорій у філософії, психології, споглядальних традиціях і соціології. Замість того, щоб намагатися описати «єдиний правильний погляд», інтегральна теорія намагається описати структуру для розуміння та оцінки точки зору кожної теорії та філософської традиції та розуміння того, як вони співвідносяться одна з одною [1]. Таким чином, інтегральний світогляд включає основні перспективи дораціонального, традиційного, модерністського та постмодерністського світоглядів, але також визнає обмеження кожного з цих світоглядів у вирішенні викликів, які проявляються у XXI столітті.

Інтегральна теорія поширюється на постмодернізм, виходячи за межі своєї основної конструкції деконструктивізму (і відсутності абсолютної істини) до конструктивістської точки зору, яка визнає, що всі світогляди мають чинність у контексті еволюційного етапу та місцевих умов, у яких вони проявляються. Таким чином, цей конструктивістський підхід дає змогу розуміти та вміло працювати з усіма світоглядами, які одночасно проявляються у взаємопов'язаному світі сьогодення [2].

Сам термін «інтеграл» використовувався філософами й до початку діяльності Вілбера. Однак саме Вілбер був найвпливовішим прихильником цього терміну та розширив його філософські основи.

Вілбер говорить про свою теорію так: «Інтегральна теорія описує всеохоплюючу карту буття. Цілісний підхід до будь-якої сфери намагається бути саме таким: включити якомога більше перспектив, стилів і методологій у послідовний погляд на тему. У певному сенсі інтегральні підходи є «метапарадигмами», або способами об'єднати вже існуючу кількість окремих парадигм у взаємопов'язану мережу підходів, які взаємно збагачуються» [3, с. 38].

Інтегральна теорія стверджує, що всі життєві умови фільтруються через 4 основні перспективи - суб'єктивна, інтерсуб'єктивна, об'єктивна та інтероб'єктивна. Ці перспективи описують 4 квадранти, з яких можна сприймати будь-які життєві обставини в будь-який конкретний момент. Неможливо зрозуміти одну з цих реальностей через призму будь-якої з інших, і всі 4 перспективи пропонують часткову та додаткову перспективу (а не суперечливі точки зору). Цікаво відзначити, що ці точки зору включені майже в усі мови, що свідчить про те, що вони мають універсальну застосовність до людського досвіду. За Вілбером, 4 квадранти такі [1]:

1. Перспектива «Я» – верхній лівий квадрант (LUQ). Являє собою суб'єктивний досвід індивіда від першої особи (характеризується як естетика та емпірична свідомість). Цей квадрант містить весь досвід внутрішнього потоку свідомості від першої особи (тілесних відчуттів, думок, душі та духу).
2. Перспектива «Ми» – нижній лівий квадрант (LLQ). Це – соціальна перспектива, внутрішня частина колективної інтерсуб'єктивної сфери (що характеризується спільними цінностями та культурними перспективами).
3. Перспектива «Це» – правий верхній квадрант (RUQ). «Це» представляє перспективу третьої особи (характеризується науково об'єктивними даними третьої особи).
4. Перспектива «Його» – правий нижній квадрант (RLQ). Це зовнішні (екологічні) структури (що характеризуються соціальними, регулятивними та політичними системами).

Вілбер стверджує, що всі людські знання та досвід можна розмістити десь у межах цієї чотириквадрантної сітки. Наприклад, наш власний внутрішній досвід можна розмістити у верхньому лівому квадранті. Ця форма знання є суб'єктивною і відбувається в межах того, що ми називаємо «Я» (тобто досвід від першої особи). З

іншого боку, нейронаука — наукове дослідження нервової системи — потрапляє у верхній правий квадрант, будучи полем дослідження, яке прагне зрозуміти та пояснити роботу нервової системи людини від третьої особи [1].

Окрім перспектив Вілбер вводить також поняття «рівнів», що відображають складність організації в середині квадрантів, де кожен новий рівень долає обмеження попередніх рівнів, але все ще включає істотні аспекти кожного попереднього рівня.

Вілбер розрізняє також «ліній». Лінії розвитку описують здібності («інтелекти») в межах кожного з рівнів, які проявляються в кожному з 4 квадрантів. Кожна лінія виникла у відповідь на виклики, які ставить життя в різних квадрантах. Кожна як людина, так і колектив демонструє власні сильні та слабкі сторони в окремих лініях, які можна нанести на «психограф» - зображувальна система, на які допомагає аналізувати слабкі та сильні сторони індивіда в межах кожного квадранта [1].

Для теорії Вілбера важливими також є «стани» – тимчасові конфігурації свідомості, такі як неспання, сновидіння та сон, тілесні відчуття, а також стани, спричинені наркотиками та медитацією, та «типи», що описують стійкі моделі, які проявляються незалежно від рівня розвитку індивіда чи групи. Приклади типів: тип особистості, стать або генотип [1].

Хоча інтегральна теорія знайшла визнання в багатьох сферах (включно з бізнесом, освітою та політикою), вона зібрала недоброзичливців, які критикували її за те, що вона просто модель і не описує практичний метод підтримки позитивних еволюційних змін [4].

Висновки. Інтегральний підхід Вілбера став ідеальним прикладом реалізації трансдисциплінарного підходу в науці; він утворює складну багатогранну систему, яка консолідує в собі змісти наукових теорій з різних галузей науки. Це дозволяє багатогранно вивчати об’єктивну реальні не фокусуючись на одному аспекті. Цей погляд підходить для аналізу загальних явищ, бо дозволяє різнобічне дослідження. Завдяки гнучкості інтегрального підходу він є чудовою базою для міждисциплінарних досліджень. Особливість інтегрального бачення – є його практичність, а не виключна теоретизація. Це зумовлює широке впровадження та

використання набутків Вілбера в як в особистому житті для індивідуального розвитку, так і на більш загальних рівнях, як то бізнес, політика тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Wilber, K. A. (2007). The Integral Vision: A Very Short Introduction to the Revolutionary Integral Approach to Life, God, the Universe, and Everything. Shambhala Publications
2. Integral Institute. (2024, April 30). What’s «Integral»? https://integralinstitute.org/
3. Wilber, K. A (2000). Brief History of Everything. Shambhala Publications.
4. Paulson, D. (2008). Wilber’s integral philosophy: a summary and critique. Journal of Humanistic Psychology.

Ігор СЛОБОЖАН, аспірант,
директор Державного архіву Житомирської області
E-MAIL: IGORSL1978@GMAIL.COM ORCID: 0009-0009-4308-6071
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

РОЛЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА В ПРИБОРКАННІ СІЧНЕВОГО ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 РОКІВ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Ключові слова: *Січневе польське повстання 1863–1864 рр., православне духовенство, імперська влада, Правобережна Україна, українські селяни*

Вступ. Польсько-російське протистояння XIX ст. в Російській імперії призвело до двох повстань, серед яких найбільш масштабним за охопленими територіями було Січневе польське повстання 1863–1864 рр. Через втрату державності Польщі її народ прагнув повернути їй незалежність. Проте Січневе повстання відбувалося під гаслом відновлення Польщі в кордонах 1772 р., тобто включаючи території Правобережної України, Білорусі та Литви, що передбачало залучення до польського повстанського руху їх корінних народів. Саме від їх підтримки залежав результат повстання. Це ж розуміла і імперська влада, яка доклала значних зусиль, щоб привернути населення Західного краю на свій бік.

Українські науковці тільки останніми роками долучилися до розробки проблеми Січневого польського повстання, в т. ч. аналізуючи роль українців в ньому. Серед них слід відзначити праці Б. Гудя, Я. Тинченка, Л. Зашкільняка, І Кривошеї, О. Карліної, В. Шандри, Н. Моравця, Ю. Земського, Н. Темірової та інш. Особливу цінність являють дослідження французького дослідника проф. Даніеля Бовуа, який неупереджено, без націоцентризму, розкриває суперечності взаємовідносин трикутника «українці-росіяни-поляки» того часу. Разом з тим, є потреба в більш детальному вивченні інструментів російської влади, які та використовувала щодо деполонізації та русифікації Правобережної України для її асиміляції в Російську імперію.

Мета дослідження – вивчення механізму використання такого потужного інструменту впливу на свідомість українських селян як православна церква під час Січневого польського повстання на прикладі Волинської губернії.

Результати. Один з найбільш авторитетних дослідників Січневого повстання С. Кеневич серед головних причин його поразки відзначав в т. ч. і незалученість українських та білоруських селян [1. с. 703]. Це свідчить про перехоплення російською владою ініціативи та привернення селян на свій бік, що було нескладним завданням на тлі давнього українсько-польського етнонаціонального конфлікту.

З приєднанням Російською імперією Польщі в українських селян була надія, що їх положення покращиться, проте ці надії були марними. «Правобережні русини, які відійшли до московського брата і думали знайти в нього захист від поляка-пана-брата, змушені були скласти нову сумну пісню рабства і не на ріках вавилонських, а на своїх рідних ріках, струмочках і пагорбах...» [2, с. 307]. Масштаб влади польських поміщиків, які були основними землевласниками на Правобережжі, над українськими селянами значно збільшився. Якщо на Лівобережжі частка кріпаків від загальної кількості селян складала 38%, то у Волинській губернії вона становила 78,5% (по іншим правобережним губерніям цей показник був ще вищим) [3, с. 125]. Російська влада, щоб задобрити шляхту, зробити її лояльною до імперського уряду, просто підкупила її українськими землями та селянами Правобережної України. Проте «темні», неосвічені селяни цього не розуміли, і ще дужче ненавиділи своїх прямих поневолювачів – польських панів.

Після маніфесту про скасування кріпацтва 1861 р. довіра українських селян до російського уряду значно зросла. Тому, коли в 1863 р. польське повстання перекинулося з Королівства Польського на Правобережжя, українське селянство сприйняло його як панське, і тому вороже, оскільки не хотіло повернення панщини. Російська влада вдало використала давнє українсько-польське протиріччя, підсилюючи самодержавницькі настрої серед селян й загострюючи антипольські. Для цього були застосовані передусім пропагандистські методи впливу через православне духовенство, яке було досить зацікавленим у зміцненні своїх позицій на Правобережній Україні на фоні утисків католицької церкви. В листі священика Волинській духовній консисторії за 1865 р. зазначено, що «Громадська думка

визнала, що і польський заколот у Волинській єпархії придушений селянами, підбуреними та керованими православним духовенством» [4, арк. 7зв.].

Православне духовенство взяло на себе роль головного суб'єкту імперської пропаганди. В церкві людям розказували, що російська влада і цар – від Бога, про те, що українці та московити – це один «руський» народ, що поляки – головні поневолювачі для українців тощо. Відміна кріпосного права посіяла серед селян чутки, що через два роки їм цар подарує ще й землю, яка була в їх користуванні. Знаючи це, російська влада під час польського повстання саме через православних священників розповсюджувала прокламації, в яких зазначалося, що земля, відібрана у панів-повстанців, буде без викупу передана селянам в користування [5, с. 84]. А після наказу про створення сільських озброєних варт в західних губерніях, що були призначені для допомоги регулярним військам у придушенні польського повстання, українське селянство відчуло, що може легалізувати вивільнення накопиченого багатовікового гніву на поляків-визискувачів. У Волинській губернії благочинний Ровенського повіту В. Федорович у рапорті зазначав, що священики через переконання «встигли втримати народ у межах справедливості, і в такий спосіб не допустивши його до різанини». Загальне бажання знищення поляків було висловлене ровенському благочинному багатьма парафіянами, і про подібний настрій селян часто повідомляли священики один одному [4, арк. 45].

В той же час в сусідніх повітах губернії спостерігалася інша ситуація: ще не прибули російські війська для приборкання повстання; а поліція складалася із поляків; при цьому ходили чутки, що уряд віддав Волинь Польщі; формувалися озброєні загони повстанців; поляки відкрито роздавали Золоті грамоти з обіцянкою більших соціальних свобод, ніж пропонував російський уряд, нагороджуючи селян ще й грошима чи частуючи їх горілкою [4, арк. 70–71]. Звісно, що селяни були розгублені та навіть злякані. В таких випадках допомагала саме авторитетна думка церковного духовного отця в зміцненні «відданості вірі та вітчизні».

В різних повітах Волинської губернії православні священики спрямовували свої зусилля, щоб селяни не вірили брехливим обіцянкам та чуткам поляків, охоче вступали у сільські варти та «покірно й ревно виконували вдень і вночі нову службу» та були віддані російському уряду [4, арк. 70–71]. Крім того, неписьменні селяни з

варти звертались до священиків, щоб ті читали паспорти проїжджих через селянські караули [4, арк. 67]. Ті ж самі священики проводили ідеологічно правильну роботу і вилучали у селян Золоті грамоти. Так благочинний Заславського повіту Ф. Ушевич доставив у поліцію їх 60 примірників [4, арк. 54].

Важливу роль православні священики виконували і для відряджених російських військ. Перед битвами з повстанцями вони проводили молебні, читали акафісти святим, благословляли солдат на бій, причащали поранених та відспівували загиблих військових. Вони ж благословляли допомагати солдатам неозброєних селян у переслідуванні повстанців. Православні віряни, а також духовенство, в табір росіян систематично доставляли корисні відомості про знаходження і пересування повстанців, а також допомагали провізією. Диякон цвятохської парафії Йосип Антонович не спав дві доби, інформуючи і всіляко допомагаючи російським військовим, за що ті подарували йому пораненого коня [4, арк. 53–55].

Досвід використання православного духовенства під час польського повстання виявився позитивним, тому постало завдання в заохоченні священників на майбутнє. На початку 1865 р. волинський губернатор надіслав лист у Волинську духовну консисторію з проханням скласти для нагородження почесними медалями списки православних священників, які утримували своїх вірян від заколотницьких дій та ідеологічно правильно впливали на свідомість людей [4, арк. 1]. Благочинні повітів Волинської губернії з великим натхненням писали рапорти із зазначенням імен, гідних медалей з нагоди придушення польського повстання. Наприклад, благочинні двох округів Ковельського повіту склали список на 47 священників, які «пам’ятаючи вірнопідданський обов’язок до царя і вітчизни, утримували народ від заворушень» [4, арк. 27–30]. В Овруцькому повіті благочинні виділили 24-х священників [4, арк. 39–42]. Темно-бронзові медалі для священників надійшли у губернію тільки в червні 1868 р., ними губернська влада нагородила з великої кількості претендентів тільки 25 отців на всю Волинську губернію [4, арк. 122].

Для посилення впливу православної церкви у Волинській губернії в 1863 р. російською владою були обліковані всі православні храми в населених пунктах, визначено їх стан та перспектива відновлення або побудови [6, арк. 3]. За розпорядженням генерал-губернатора в тих польських маєтках, де були католицькі

костьоли, проте не було православних храмів, поміщики за власний кошт повинні були відновити чи збудувати церкву [6, арк. 54].

Висновки. В польсько-російському протистоянні важливу роль відігравала не тільки боротьба за українські землі, а й за душі українців. Для цього імперська влада в якості управлінського інструменту використовувала православну церкву, зокрема її духовенство, яке успішно маніпулювало свідомістю народних мас, транслюючи ті ідеї, які були вигідні владі. Завдяки його впливу на свідомість правобережних селян польське повстання 1863–1864 рр. не набуло значних масштабів на території України і було дуже швидко приборкане владою. Існує нагальна необхідність у нових неупереджених підходах щодо трактування змісту польського визвольного руху та складних питань українсько-польського порозуміння протягом XIX ст.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kieniewicz, S. (1972). Powstanie styczniowe. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Мацѣевич, Л. (1882). Поляки и русины. (Къ исторіи ихъ бытовыхъ отношеній. Кіевская старина, (2), 301–312.
3. Гудь, Б. (2018). З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта.
4. Про призначення деяким духовним особам бронзової медалі з нагоди приборкання польського заколоту. Ф. 1. «Волинська духовна консисторія, м. Житомир Волинської губернії (1741–1921 рр.)» (Оп. 17. Спр. 41 (1865 р.). 128 Арк.), Державний архів Житомирської області, Житомир, Україна.
5. Бовуа, Д. (1998). Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ: Критика.
6. Циркуляри начальника Волинської губернії. (1864, 3 березня – 1865, 31 травня). Ф. 70. «Канцелярія Волинського губернатора, м. Житомир Волинської губернії» (Оп. 1. Спр. 219. 55Арк.), Державний архів Житомирської області, Житомир, Україна.

Тарас СМІРНОВ, аспірант
e-mail: taras.smirnov@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

РОЛЬ УКРАЇНОМОВНОЇ ПЕРІОДИКИ У СОЦІОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ У 1930-Х РОКАХ

Ключові слова: *Підкарпатська Русь, газетна періодика*

У 1930-х роках Підкарпатська Русь, яка була частиною Чехословаччини, виявилася в центрі складних національних та соціополітичних процесів, що значно вплинули на історію Центральної Європи. Період між двома світовими війнами відзначався зростанням національної свідомості серед русинів, які поступово почали ідентифікувати себе з українським народом. В цьому контексті україномовна газетна періодика відіграла визначну роль, оскільки стала важливим інструментом національної мобілізації та культурного відродження. Українська періодика не тільки інформувала місцеве населення про політичні події, але й активно заохочувала читачів до обговорення соціальних та політичних питань, що сприяло формуванню громадянської позиції. Газети такі як «Українське Слово», «Свобода» та інші видання часто публікували матеріали, які висвітлювали необхідність боротьби за національні права та культурну самобутність, а також роль України в ширшому європейському контексті (1, с. 80-93).

Метою цієї роботи є аналіз та висвітлення впливу газетних видань на формування політичних поглядів і національної свідомості в регіоні. Основна задача полягає у демонстрації, яким чином періодичні видання використовувалися як інструменти соціального впливу та мобілізації населення в боротьбі за національні права і самоідентифікацію. Це включає оцінку контенту, редакційної політики, та їхньої ролі у взаємодії з громадськістю і політичними рухами, спрямованими на досягнення автономії Підкарпатської Русі.

Серед основних видань цього періоду слід виділити газети, такі як «Українське Слово» і «Свобода», які відіграли ключову роль у національно-культурному русі. «Українське Слово» почало виходити в 1932 році за участі Михайла Бращайка (2, с.

186-192). Газета з першого дня свого існування стала платформою для висвітлення соціальних, економічних та політичних питань, які стосувалися українців Підкарпатської Русі. Окрім того, на сторінках газети висвітлювалось життя на теренах «Великою Україна» за Карпатами, а саме Галичини, Буковини та УРСР. Газета відзначалася активною підтримкою ідеї української автономії та заохоченням національної свідомості серед своїх читачів. Її цільова аудиторія включала широкий спектр читачів - від інтелігенції до селян, що дозволяло залучати до національного руху різні верстви населення. Найважливішим чинником успіху газети були її тиражі, які щороку зростали. Розпочинаючи у форматі двотижневика у 1932 році, наприкінці свого існування у 1938 році «Українське слово» був вже пів тижневиком (3, с. 407-411). «Свобода» була ще одним значущим виданням, що виходило з 1922 року і продовжило своє існування аж до 1938. Ця газета мала виражену суспільно-політичну спрямованість та зосереджувалася на питаннях, які дотично виносились на загал представниками Християнської Народної Партії Підкарпатської Руси. Тижневик "Свобода" часто ставав ареною для дискусій про українську ідентичність та автономію, намагаючись формувати громадську думку в бік реалізації цих ідей та бути друкованим рупором політичної сили ХНП (4, с. 187-220). Редактором газети довгий період був Августин Волошин. Редакторські політики обох газет були спрямовані на активне висвітлення тем, які сприяли культурному та політичному відродженню.

Із зазначеного можна зробити висновок, що україномовні періодичні видання не лише інформували громадськість, але й відігравали роль організаторів громадської думки, впливаючи на формування національної ідентичності через мову, історію та спільні культурні цінності.

Аналіз змісту статей показує, як активно журналістика працювала над проблемами ідентичності, культурної самобутності та політичної автономії. так, на сторінках газети «Українське слово» можна побачити редакторські статті: про актуалізацію мовного питання (5, с. 259-262); про історичний контекст «українства» і «русинства» (6, с. 110-160); про вимоги щодо автономності краю (7, с. 3-20) і багато іншого. Видання на кшталт «Свободи» регулярно публікували матеріали, які обстоювали право на освіту мовою більшості населення та збереження культурних

традицій, що спонукало читачів до переосмислення своєї національної приналежності (8, с. 30-40).

Підсумовуючи, можна зазначити, що українська періодика 1930-х років на території Підкарпатської Русі відіграла вирішальну роль у соціополітичних процесах у регіоні, які потім реалізувалися у створення Карпатської України. Через друковані медіа здійснювалася значна робота з формування національної свідомості, мобілізації громадян до вирішення соціальних питань та зміцнення національної ідентичності.

У подальшому ця тема набиратиме ще більшої актуальності. На сучасному етапі, коли Україна знову переживає часи значних випробувань, розуміння історичних уроків періодики 1930-х років може слугувати нагадуванням про важливість медіа як інструменту захисту національних інтересів і сприяння соціальному діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добош, І. (1995). Історія української журналістики Закарпаття 20 – 30-х років XX ст. Івано-Франківськ.
2. Данилюк, Д. (1997). Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.). Ужгород: ВАТ «Патент».
3. Ліхтей, І. (1995). «Періодична преса Закарпаття 20 – 30-х рр.». Нариси історії Закарпаття : Т. II (1918 – 1945), Ужгород: Видавництво «Закарпаття».
4. Волошин, А. (1995). Ко історії нашого новинарства. Упор. О. Мишанич та П. Чучка. Ужгород: Гражда.
5. Могорита, М. (1992). Боротьба закарпатських українців за рідну мову у XX столітті. Матеріали наукової конференції, присвяченої пам’яті Івана Панькевича (23-24 жовтня 1992 р.), Ужгород.
6. Магочі, П.-Р. (1994). Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Ужгород: Поличка «Карпатського краю».
7. Габор, В. (1997). Закарпатська україномовна преса 20-30-х років XX століття у контексті національного відродження краю. Автореф. дис. канд. філ. наук.
8. Бідзіля, Ю. (2001). Преса Закарпаття XIX – XX століть. Ужгород: МП «Ліра».

Валерій ТОПЧИЙ, аспірант
e-mail: krassus64@gmail.com ORCID: 0000-0001-8506-3075
Одеський національний університет імені Іллі Ілліча Мечникова,
м. Одеса, Україна

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ПЕРЕДДЕНЬ ТА ІСТОРІЯ ІДЕЙ

Ключові слова: *Ксенофонт Афінський, Давня Греція, Греко-перські війни, Персія, Еллада, Спарта, Афіни*

Загалом Ксенофонт Афінський (445-350 рр. до н. е.) – це відомий давньогрецький письменник, який народився й був представником періоду Класичної Греції (V-IV ст. до н. е.). На думку сучасних вчених, даний період відомий своїм значним внеском у розвиток культури, філософії, політики, мистецтва та архітектури. Вважається, що в зазначений вище період Давня Греція переживала свій розквіт й стала центром інтелектуального, політичного та культурного життя. Афіни та Спарта були одними з найвпливовіших міст того часу. Відбувався розвиток демократичних й олігархічних відносин, поява філософських шкіл, а також будівництво різних споруд, найвідомішими з яких вважаються Парфенон й храм Зевса в Олімпії (сучасна Греція) [6; 7; 8].

Однак слід зазначити, що під час першої половини V ст. до н. е. й напередодні народження Ксенофонта, на території Давньої Греції відбулася історична подія, яка на думку сучасних вчених, вплинула на грецьку літературу, розвиток та зміну поглядів в давньогрецькому суспільстві. Даною подією вважаються Греко-перські війни (500-449 рр. до н. е.), які були спричинені загостренням відносин між греками та Персією та їх спробами захопити Елладу. Слід зазначити, що будучи однією з найбільших й наймогутніших імперій свого часу, Персія хотіла поширити свій вплив на усе Середземномор’я. Однак потрібно звернути увагу на те, що політична ситуація на території самої імперії була досить важкою. Після реформ перського царя Дарія I (550-486 рр. до н. е.), приблизно у 518 р. до н. е. на території Персії відбувся розподіл на сатрапії, адміністративно-територіальні одиниці під управлінням сатрапа (намісника царя). Але, як показала подальша практика, дана система була

ненадійною, через спроби сатрапів вести власні війни або укладати союзи між собою та сусідніми державами. Після поразки у Греко-перських війнах ситуація на території Персії тільки погіршилася, однак вона й надалі продовжувала брати участь у подіях на території Давньої Греції, займаючи сторону того чи іншого полісу, з метою військової та політичної дестабілізації давньогрецьких міст-держав.

Серед давньогрецьких полісів, напередодні Греко-перських війн, головну роль відігравали Спарта, яка керувала Пелопоннеським союзом (550-362 рр. до н. е.), та Афіни. Під впливом реформ царя Лікурга, впродовж VIII-VI ст. до н. е. на території Спарти почався відхід від родоплемінних відносин й формування нового (на той момент) типу управління державою – олігархії, яка мала в собі також елементи виборної монархії. На розвиток політичного устрою в Афінах впливали передусім реформи Солона (640-559 рр. до н. е.) у 594 р. до н. е. та Клісфена (570 р. до н. е. – ?) у 508-507 рр. до н. е., що призвело до початку створення демократії, де основну роль відігравав народ [7; 8]. Усі інші міста-держави в управління державою обирали або спартанську олігархію, або афінську демократію. Деякі з полісів також укладали союз із персами, з метою збільшення свого впливу в Елладі (наприклад, Фіви). Однак, не зважаючи на певні розбіжності у поглядах, у 481 р. до н. е. 30 давньогрецьких полісів вирішили об’єднатися в союз для боротьби проти Персії. Результатом діяльності союзу стала перемога в битві при Платеях (9 вересня 479 р. до н. е.), яка призвела до знищення майже усієї перської армії на території Давньої Греції та заключення Каллієвого миру у 449 р. до н. е., що призвело до закінчення Греко-перських війн [1; 7; 8]. За результати війни, наймогутнішими містами-державами стали Спарта та Афіни, конфлікт між якими пізніше призвів до Пелопоннеської війни [2; 3].

Окремо потрібно звернути увагу на історію ідей, які домінували у часи Класичної Греції, напередодні народження Ксенофонта. На думку сучасних вчених вона була пов’язана із розвитком демократичних й олігархічних поглядів в суспільстві [5]. Однією з центральних ідей даного періоду було розуміння людини як активної сили, здатної до самовдосконалення та освіти. Можна припустити, що давні греки прагнули мати розвинутий розум й тіло через філософію, спорт, літературу та різні форми мистецтва, займалися вивченням питань, пов’язаних з природою людини, його мораллю та чеснотами. Однак потрібно зазначити, що загалом більшість

згаданих вище ідей почали активно розвиватися під впливом філософів Сократа (469-399 рр. до н. е.) та його учня Платона (428-348 рр. до н. е.), які були сучасниками Ксенофонта. В більш пізній період Класичної Греції, впливати на розвиток ідей почав учень Платона Аристотель (384-322 рр. до н. е.) [4; 7; 8].

Можна зробити висновок, що до народження Ксенофонта Афінського, впродовж першої половини періоду Класичної Греції, Еллада зазнавала великої кількості змін у суспільстві. Найвпливовішими факторами на той час були формування демократичних й олігархічних відносин у суспільстві давньогрецьких полісів й Греко-перські війни, завдяки яким остаточно найвпливовішими серед міст-держав Давньої Греції стали Спарта й Афіни. Слід також зазначити, що ідеї під час даного періоду загалом були пов'язані із розвитком демократії й олігархії, які впливали на розвиток суспільства. Тільки у часи Ксенофонта більш глибоко почали формуватися різні філософські й політичні ідеї. Загалом це було пов'язано, як було згадано вище, із діяльністю Сократа, Платона й Аристотеля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геродот (1993). Історії в дев'яти книгах. Київ: Наукова думка. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=239
2. Cawkwell, G. (2005). The Greek Wars: The Failure of Persia. Oxford: Oxford University Press, 325 p.
3. Georges, P. (1994). Barbarian Asia and the Greek Experience. From the Archaic Period to the Age of Xenophon. London: The Johns Hopkins University Press, 378 p.
4. Halperin, D. M. (1990). One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love. New York: Routledge.
5. Simonton, M. (2007). Stability and Violence in Classical Greek Democracies and Oligarchies. Classical Antiquity, 36, 52-103.
6. Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry. Mnemosyne. Supplements (2012). History and Archaeology of Classical Antiquity, 348, 804 p.
7. Κορδάτος, Γ. (1959). Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας 3. Αρχαια Β` 500-355 π.Χ. / Αιώνας: Εκδοσεισ 20ος, 572 σ.
8. Κορδάτος, Γ. (1959). Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας 4. Αρχαια Γ` 355-146 π.Χ. / Αιώνας: Εκδοσεισ 20ος, 591 σ.

Валерій ТОПЧИЙ, аспірант
e-mail: krassus64@gmail.com ORCID: 0000-0001-8506-3075
Одеський національний університет імені Іллі Ілліча Мечникова,
м. Одеса, Україна

КСЕНОФОНТ АФІНСЬКИЙ: ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ

Ключові слова: *Ксенофонт Афінський, Афіни, Сократ, Спарта, Пелопоннеська війна, битва при Делії*

Дата народження Ксенофонта невідома. Вважається, що він народився приблизно між 445-430 рр. до н.е. в Афінах [7], але у праці відомого історика II ст. н. е. Діогена Лаертського «Життя, вчення та вислови знаменитих філософів» згадується, що у 424 році він брав участь в битві при Делії (суч. Греція) між афінянами та беотійцями [2], де Сократ врятував життя Ксенофонту, підхопивши його, коли він впав з коня, тому більш-менш конкретним роком народження військово-політичного діяча можна вважати 445/444 рр. до н. е.: «У всілякому разі, він брав участь у поході під Амфіполь, а в битві при Делії врятував життя Ксенофонту, підхопивши його, коли той упав з коня» [3].

Батьки Ксенофонта були заможними афінськими аристократами (ім’я батька – Грілл, ім’я матері невідомо). Не зважаючи на важку військову й політичну ситуації в полісі, Ксенофонт зміг отримати гарну загальну та військову освіти. Він вивчив декілька мов, оволодів зброєю й став учнем відомого давньогрецького філософа Сократа, з яким випадково зустрівся в провулку в Афінах: «Ксенофонт, син Грілла, афінянин, з Ерхії. Був він на рідкість скромний та на рідкість гарний. Кажуть, Сократ зустрів його у вузькому провулку, загородив йому палицею дорогу й запитав, де можна купити таку-то їжу? Отримавши відповідь, він продовжував: «А де можна людині стати прекрасною і доброю?» І коли Ксенофонт не зміг відповісти, Сократ сказав: «Тоді йди за мною і дізнаєшся». З цього часу він став слухачем Сократа, перший почав записувати його слова і у своїх «Спогадах» доніс їх до читачів. Він же перший написав історію філософів» [3].

Не зважаючи на глибоке вивчення поглядів Сократа, у Ксенофонта залишилося традиційний світогляд того соціального середовища, до якого він належав за народженням. На думку сучасних вчених, це особливо яскраво позначилося в його релігійних поглядах, для яких характерна віра в безпосереднє втручання богів в людські справи, віра у знамення, за допомогою яких боги повідомляють смертним свою волю.

Тим часом, як було зазначено вище, відбувалася Пелопоннеська війна (431-404 рр. до н.е.) [9]. Воєнні дії відбувалися між двома полісами – демократичними Афінами та олігархічною Спартою. Постійні військові дії, які відбувалися на території Греції, Сицилії та інших грецьких островах охопили більшість грецьких полісів й західні сатрапії Перської держави. Активні вторгнення спартанських військ до Аттики найчастіше оберталися спустошенням полів, руйнуванням заміських будинків. Афіняни не приймали виклику спартанців, визнаючи за ними перевагу в сухопутному бою, в той час як їх противники вважали штурм афінських стін неможливим. Головні події відбувалися на значній відстані від Аттики. Під час першого десятиліття війни їх ареною були Пілос (гавань на південно-західному узбережжі Пелопоннесу), Коринфська затока, Фракійське узбережжя Егейського моря. Після підписання Нікієвого миру (421 р. до н.е.), центрами зіткнень стали Сицилія, Егейське узбережжя Малої Азії й Дарданелли. Ситуація вважалася важкою. Кожен корабель, який входив в афінський порт Пірей, міг принести вісті про битви [5].

Однак можна припустити, що основною причиною конфліктів було не захоплення влади, а конфлікт політичних інтересів у суспільстві обох держав. Згідно відомих нам історичних даних, Спарта фактично була військовою державою, де більша частина спартанців (прибл. 4 тис.) служила в армії й підпорядковувалося двом царям, яких обирала рада старійшин (головний орган влади у Спарті), в яку входили виключно найбагатші та найвпливовіші спартанці (не дивлячись на те, що гроші у спартіатів були офіційно заборонені). Інша частина населення була загалом рабами, кількість яких перевищувала 20 тис. людей. Афіни, як вважається на даний момент, також були притаманні деякі елементи олігархії. Наприклад, в них також була рада старійшин, в яку зазвичай обиралися люди аристократичного походження, були раби, які згідно законам обох держав не мали право, як і жінки, брату участь у політичному

житті держави й т. д. Унікальність в даному випадку була тільки в тому, що звичайним людям дозволили брати участь у політичному житті Афін, яке й обирало представників у верхівку влади в полісі [1] [2]. Сам Ксенофонт повністю симпатизував спартанському аристократично-олігархічному державному устрою, у зв'язку з чим був вимушений завжди бути обережним в своїх політичних виступах у рідних демократичних Афінах [4].

Також, як було згадано вище, Ксенофонт брав участь в битві при Делії у 424 році між військом беотійців (союзниками Спарти) та афінян, до складу якого входив сам давньогрецький письменник й філософ Сократ. Дана битва закінчилася поразкою Афін, результатом чого, було знищено разом із командиром більша частина війська та втрачено контроль над трьома містами – Делій, Ороп та Сіфи (сучасна Греція).

Можна припустити, що на очах Ксенофонта руйнувалися основи могутності його рідного міста. Один за іншим відпадали союзники, афінський флот зазнавав поразок на морі. Старий ворог – Персія, вирішив виступити на стороні спартанців. Поразкою також закінчилася Сицилійська експедиція (415-413 р. до н.е.), після чого на короткий час владу в місті захопила проолігархічна партія (411 р. до н. е.). Впродовж їх правління була спроба підписати мирну угоду зі Спартою й віддати їм місто Пірей (сучасна Греція), але представники помірного олігархічного напрямку під керівництвом афінського політика й учня Сократа Ферамена (455-404 рр. до н. е.) виступили проти цього й почали вести перемовини з відомим давньогрецьким полководцем Алківіадом (450-404 рр. до н.е.), якого незадовго до цього вигнали з Афін через поразку в Сицилійській експедиції. Результатом їх діяльності стало повернення демократів до влади в полісі, який, на думку Аристотеля, мав у собі елементи як демократії. так й олігархії. У 408 р. до н.е. вони вдруге вигнали Алківіада, після декількох його перемог над Спартою, з метою примиритися з містом-державою. Всього через рік засудили до страти стратегів, які домоглися успіху в битві при Аргинуських островах (406 р. до н.е.). Через деякий час, поблизу річки Егоспотами нові афінські командири втратили залишки свого флоту. Коли ж спартанці заблокували Афіни з усіх сторін, співвітчизники Ксенофонта зруйнували свій останній захист від Спарти – Довгі Стіни (фортифікаційна споруда, яка була

збудована к 456 році до н.е. за для оборони Афін з суші). Все це відбулося у 404 р. до н.е. після чого війна була закінчена й до влади в Афінах прийшли тирани [6].

Однак потрібно зазначити, що роль Ксенофонта Афінського у Пелопоннеський війні на даний момент мало відома, через майже повну відсутність біографічних джерел про даний період. Окрім участі в битви при Делії разом з Сократом відомо тільки те, що приблизно у 422 р. до н. е. Ксенофонт, разом із давньогрецьким філософом, був присутній на бенкеті заможного афінянина Калія, який влаштував свято на честь перемоги у Панафінейських іграх свого улюбленця Автоліка [8]. Можна припустити, що давньогрецький письменник продовжував брати участь на стороні афінян в Пелопоннеській війні до її кінця в 404 р. до н. е., як було зазначено вище й був присутній в Афінах, коли владу в місті захопили проспартанські діячі.

Можна зробити висновок, що згідно проаналізованої вище невеликої кількості відомих нам біографічних даних, Ксенофонт Афінський з дитинства зростав під конфлікту між двома політичними системами – олігархією та демократію, а також під впливом філософії Сократа. Воюючи у часи Пелопоннеської війни на стороні Афін можна припустити, що давньогрецький автор багато подорожував й був свідком результатів боротьби між давньогрецькими полісами. Однак потрібно зазначити, що цілісний біографічний портрет Ксенофонта за перші, умовно, 40 років життя зробити немає можливості, через недостатню кількість історичних джерел, в якій даний період міг бути відображений.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Топчий, В. І. (2022). Боротьба політичних систем у Давній Греції: бачення Ксенофонта Афінського. Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики: матеріали всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 2 грудня 2022 р.). Одеса: РМВ при Одес. обл. держ. адмін., 83-87.
2. Топчий, В. І. (2023). Політичне протистояння між Спартою та Афінами в працях Ксенофонта Афінського. Збірник наукових матеріалів 76 Міжнародної конференції молодих учених «Каразінські читання». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 104-106.
3. Diogenes Laërtius. Lives of the Eminent Philosophers. The Greek text (2015). Complete Works of Diogenes Laërtius. Delphi Classics. Hastings: Delphi Publishing Ltd, 466-885.
4. Gaeta, L. (2004). Athenian democracy and the political foundation of space. Planning Theory & Practice, 5, 471-483.
5. Thucydides (1843). History of the Peloponnesian War. London: H. G. Bohn, 1843. URL: https://archive.org/details/deipnosophistsor01atheuoft/mode/2up
6. Kagan, D. (2013). The Fall of the Athenian Empire (A New History of the Peloponnesian War). London: Cornell University Press, 768 p.
7. Xenophon. Encyclopaedia Britannica (1911). New York: Encyclopaedia Britannica, Inc., 28, 885-887.
8. Xenophon. Symposium. Greek text (2013). Hastings: Delphi Publishing Ltd, 1759-1782.
9. Κορδάτος, Γ. (1959). Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας 3. Αρχαια Β` 500-355 π.Χ. / Αιώνας: Εκδοσεισ 20ος, 572 σ.

ВІКТОРІЯ ТРОЩАНСЬКА, ЗДОБУВАЧКА ВИЩОЇ ОСВІТИ
E-MAIL: TROSANSKAVIKA@GMAIL.COM
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»,
М. КИЇВ, УКРАЇНА

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ЮВІЛЕЙ: ВІД ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ ДО ІНСТРУМЕНТУ ПРОПАГАНДИ

Ключові слова: *пропаганда, возз'єднання, ювілей, Переяславський*

Вступ. У 1954 році в СРСР помпезно святкували 300-річчя Переяславської ради, угоди між Богданом Хмельницьким і Московією, яку радянська влада вирішила трактувати як акт «возз'єднання» України і Росії.

Мета дослідження полягає у вивченні механізмів інформаційно-психологічного впливу на населення на прикладі Переяславського ювілею.

Пропагандистська акція, пов'язана з ювілеєм, розпочалася незадовго після арешту Лаврентія Берії. На пленумі ЦК КПРС у липні 1953 року, де розглядалися обвинувачення проти нього, виступив перший секретар Львівського обласного комітету партії Сердюк. Він емоційно згадав про наближення значимої дати — трьохсотріччя возз'єднання великих російського та українського народів.

Слід звернути увагу на слово «великих» у контексті саме українського народу. Це стало можливим, тому що йому це дозволили. Більше того, в оригінальному тексті промови епітет «великий» відсутній; Сердюк додав його пізніше, редагуючи стенограму. Наступники Сталіна розуміли, що після припинення масових репресій у них залишався лише один метод утримання українського народу в межах радянської імперії — переконування в перевагах життя «під зорею Радянської влади». Зі зменшенням ролі терору, який забезпечував єдність багатонаціональної держави, значення пропаганди зростало в багато разів. Також слово «великий» використовували, щоб викликати у українців відчуття гордості за свою «велич» в межах СРСР [1].

Ювілей припадав на 18 січня 1954 року, однак святкування цієї дати тривало аж до середини року. Найбільш інтенсивна частина цієї пропагандистської кампанії відбулася тоді, коли Верховна Рада СРСР ухвалила рішення про передачу Кримської області Україні [2].

Політичне використання ювілею Переяславської угоди в 1954 році в СРСР, зокрема в УРСР, було відзначено масштабними урочистостями. Совєти активізували велику пропагандистську кампанію, у якій брали участь партійні та урядові структури, наукові та освітні інститути, преса та мистецькі кола. За вказівкою Кремля, цей ювілей мав стати національним святом. У рамках «ідеологічного» та «наукового» обгрунтування, підбирали лише ті аспекти, які підкреслювали переваги об'єднання України з Росією, ігноруючи думки науковців та культурних діячів, що критично оцінювали цю подію. Пропаганда часто цитувала Леніна та інших ідеологів. Навіть говорили про те, що об'єднання з Росією відкрило нам шлях до цивілізації. Таким чином, пропаганда намагалася зобразити Росію як «старшого брата» та мудрого наставника, підкреслюючи залежність від Росії у всіх аспектах.

Офіційний статус справам ювілею надала резолюція ЦК КПРС, ухвалена спільно з Радою Міністрів та Президією Верховної Ради СРСР 9 грудня 1953 року. Цю постанову опублікували у всіх виданнях СРСР. Разом із «Тезами про 300-річчя возз'єднання України з Росією», які Центральний Комітет КПРС ухвалив 12 січня 1954 року. Вони складала ідеологічно-історичну та політичну основу для святкування ювілею. Будь-яке вираження незгоди розцінювалося як політичний злочин. ЦК КПРС продовжував тезу про існування «праруської народності», з якої начебто сформувалися три східнослов'янські народи: українці, росіяни та білоруси. Вказувалося, що український народ має тісні зв'язки з російським народом через спільність походження, близькість та взаємність усієї історичної еволюції та завжди прагнув до возз'єднання з братнім російським народом. У цій проголошеній урядом єдинокровності простежується спроба створити своєрідний міф, що суперечить даним антропології, етнографії та історичній правді.

Революція українського народу проти Польщі у 1648 році під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, згідно з трактуванням ЦК КПРС, була спрямована на «возз'єднання України з Росією». Вважалося, що у своїй боротьбі ми отримували

підтримку від «народних мас Росії». Переяславська Рада 1654 року мала на меті пов'язати українців з «єдинокровним братнім російським народом», завдяки чому український народ зміг зберегти свою національну ідентичність.

Згідно з наказом, 300-річний ювілей Переяславської ради було проголошено «святом усіх народів СРСР». Перед та під час святкових заходів часто нагадували про спільні досягнення українців та росіян у мирний та воєнний час, в той час як більш «темні», а головне правдиві аспекти панування Росії над українськими землями замовчувалися. Паралельно зі святкуванням 300-річчя Переяславської ради спостерігалася радянізація Галичини, які супроводжувалися процесами зросійщення регіону. У зв'язку з цим керівництво республіки намагалося використовувати наукові інституції для демонстрації історичного підґрунтя «об'єднання», що служило ідеологічним інструментом у процесі асиміляції етнічних спільнот Галичини [3].

Організовуючи гучне святкування, Кремль мав кілька політичних мотивів. По-перше, це була спроба репрезентувати Переяславський договір як подію, що була важлива в першу чергу для українського народу. Мова йде про буржуазних націоналістів, а отже, і по всім українцям, які були незадоволені диктатурою. З цієї причини Кремль поклав головну відповідальність за організацію Переяславського ювілею на партійні та державні структури УРСР, намагаючись донести ідею, що наша територія мала найбільшу вигоди від свого об'єднання з Московським царством, і нащадки Хмельницького повинні висловити свою вдячність. Пропаганда також наголошувала на об'єднанні українських земель у національній державі, за що українці мали бути вдячні російському народові. Звичайно ж, намагаючись пов'язати українців з СРСР через пропаганду совєтської української національної державності та єдності, Кремль одночасно прагнув викликати в українського народу вороже ставлення до західних демократій, які Москва вважала шкідливими та ворожими. Святкування ювілею супроводжувалося випуском багатьох пропагандистських та наукових видань, організацією різноманітних конференцій, фестивалів та виставок, що помітно змінило громадську свідомість та розкрило національні почуття українців та представників інших етнічних груп.

Підпорядкування науки вимогам Комуністичної партії призвело до проведення «наукових сесій» Академії Наук УРСР та Академії Наук СРСР, що сприяли

пропаганді «ювілею возз'єднання» у травні 1954 року у найбільших містах. Ці заходи становили особливу небезпеку через примусову «індоктринацію» комуністичної теорії у школах і на різноманітних курсах «марксизму-ленінізму». Через відсутність можливості порівняння цих «наукових теорій» з іншими поглядами, люди невільно піддаються впливу комуністичної пропаганди. У школах дозволялося представляти історичні факти лише в тій інтерпретації, яку нав'язує партія. У результаті цього цілі покоління виростали під впливом псевдонауки, у світі спотворених реальностей. Це було помітно й під час святкування Переяславського ювілею в СРСР, коли для задоволення потреб режиму історичні факти були викривлені через однобічний вибір даних, а всім громадянам СРСР була нав'язана ця агітація ЦК КПРС як єдина правильна та «наукова» інтерпретація [4].

Висновки. Масштабне святкування подій в Переяславі свідчить про спробу радянського режиму маніпулювати населенням заради зміцнення влади та контролю над суспільством. Це яскравий приклад того, як ідеологія використовується для формування та підтримки необхідного політичного порядку. Перспективи подальших досліджень можна зосередити на аналізі історичного контексту та політичних обставинах того періоду, зокрема на тому, як ці події використовуються в сучасній політичній пропаганді Російської Федерації**.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульчицький, С. В. (2009). Входження Криму до складу України. Регіональна історія України, 3.
2. Про передачу Кримської області зі складу РРФСР у склад Української РСР, Закон СРСР (1954).
3. Котигоренко, В. О., Войналович, В. А., Калакура, О. Я., та ін. (2017). Галичина в етнополітичному вимірі. ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України.
4. Феденко, П. В. (1956). Україна після смерти Сталіна. Інститут для вивчення СССР.

Олена ХОМЕНКО, канд. іст. наук
e-mail: elena83_zt@ukr.net ORCID: 0009-0003-3428-7417
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ, Україна

РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВІВ ТА ЕПІСТЕМІОЛОГІЧНОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ

Ключові слова: *історичний наратив, епістеміологічна колонізація, самоідентифікація, війна, Україна*

Вступ. На сьогодні у період війни з Російською Федерацією в освітньо-науковій спільноті працює і посилюється фронт розвитку національної самоідентифікації українців. Переосмислення власної історії, культури та усвідомлення свого місця серед європейської спільноти допомагає науковцям продовжувати боротьбу з російською пропагандою, особливо в питанні державотворення України. Безперечно, що сьогодні, під час повномасштабної війни, необхідно аналізувати історичні події минулого та враховувати нові підходи, які визначають спосіб конструювання історичних знань. Історично склалося, що російська пропаганда довгий час готувала та впроваджувала механізми маніпуляції історичними фактами, фальсифікації доказів та зміни у тлумаченні історичних подій, що стосувалося історії України. А це в свою чергу відображається на українській історичній свідомості пересічного громадянина, особливо який проживає на прикордонних територіях, де асимілятивно поєднуються дві культури.

Питанням боротьби українських науковців з російською пропагандою щодо державотворення України присвячено ряд досліджень, зокрема: О. Хоменко, О. Маруховська-Картунова, Л. Тішко, Н. Свинаренко та ін. [1; 2; 3].

Метою є спроби розрізнити об’єктивні історичні факти від ідеологічних тлумачень російської пропаганди щодо дезінформації про історію створення і розвиток української державності.

Результати. Щоденно російські ЗМІ висвітлюють різноманітні аспекти маніпуляцій та фальсифікацій розвитку й творення української державності, це

здійснюється на замовлення російських владних структур для досягнення своїх політичних та геополітичних цілей.

Тому, на сьогодні, насамперед, для свідомих українців, необхідний перегляд підходів до історичних досліджень з метою побудови більш об'єктивної та відкритої історії України, так як російська пропаганда впливає на свідомість не лише українців, а й на всю міжнародну спільноту. Найбільш поширені міфи та перекручені факти про те, що українці і росіяни – це братні народи, Україна – це «штучна» держава і вона була створена В.І. Леніним на початку XX століття, І. Мазепа – зрадник, української мови ніколи не існувало, спочатку була створена Москва, а потім Київ, територія України завжди була територією Росії і т. і.

Всі ці російські наративи були спеціально створені й написані в книжках, архівних документах, в епістолярній спадщині з метою заперечення нашої державності, зокрема щодо її історичних коренів, значення та ролі в світовій історії. І це призвело до колоніальної епістемології, яка спрямована на зниження самосвідомості українців, впливаючи на їхнє уявлення про власну історію та культуру, що суттєво знижує значення самої національної ідентичності. Вивчення впливу колоніального підпорядкування, імперської експансії та культурної асиміляції допоможе переосмислити власну історію та зміцнити історичну свідомість українського народу у його боротьбі за збереження національної самобутності та державності.

Спротив української еліти, а згодом і значної частини українців набув розвитку деколонізації й розвінчання концепції та протистояння російській пропаганді щодо перекручування і підроблення історичних фактів щодо України. Це проявлялося у формуванні національно-визвольних рухів та культурних об'єднань, з метою збереження історичної пам'яті та ідентичності українського народу. Колоніальний вплив Росії сприяв підробці історичних фактів та подій для підтримки своєї політичної та культурної домінантності. Це включало перекручення фактів про внесок українського народу в розвиток цивілізації, пропаганду про культурну асиміляцію «братніх народів», яка була спрямована на пригнічення української мови, традицій, культури, ідентичності та самосвідомості українців.

Автори Томпсон та Ева М. у своїй праці «Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм» вдало відмітили, що велика кількість архівних документів демонструє, як ідеологія конструювала суспільну свідомість, «то загострюючи, то притлумлюючи національні суперечності і протиріччя. З не меншою увагою та скрупульозністю на матеріалі аналізу підручників та монографій з історії показано зростання російського націоналізму та імперської свідомості» [4, с. 7].

Російські наративи імперської величі – це одна зі зброй російської влади, яка маніпулює, створює історичні міфи, перекручує факти. Сьогодні це розуміє і визнає свідома частина світової спільноти.

Ще під час колоніального впливу Радянського Союзу частина науковців переосмислювала нашу історію та мала деякі епістеміологічні досягнення, так Ірина Колесник у колективній монографії «Історик і влада» зазначає, що «третє покоління радянських істориків…перебудови в науці мало низку епістемологічних досягнень. Найважливіше серед досягнень – це «революція понять». Відбулася не проста заміна слів-термінів, усталених штампів та кліше радянської історіографії, а перезавантаження понятєвого апарату, адже нові поняття наповнювалися зовсім іншим змістом і виступали як засоби концептуалізації історії [6, с. 35].

І хоча деколонізація, насамперед у свідомості, має довгий часовий проміжок, варто зазначити, що історичне мислення, як складова історичної свідомості, властива як індивіду, так і спільноті, які прагнуть усвідомити себе в сучасному світі, в теперішньому. Сучасні дослідники констатують складність і тривалість формування нового, некласичного розуміння історії та історичного мислення, яке тривало і триває впродовж ХХ і початку ХХІ століть. Як історикам, так і широкому загалу важко відмовитись від міцно вкорінених уявлень пошуку в минулому змісту чи законів, котрі можна екстраполювати у теперішнє і майбутнє. [6, с. 133].

Однак, повномасштабне вторгнення прискорило процес переосмислення власної історії, змінило історичну свідомість, як особистості, так і спільноти, які хочуть змін і розуміють їх. Все більше українське суспільство аналізує пропагандистські російські наративи, переосмислює їх і розуміє, де точно присутня дезінформація і це допомагає викоріненню штучно нав’язаних уявлень про «братні народи» і нашу «спільну» з Російською Федерацією історію.

Фундамент переосмислення і повернення до автентичних назв власної історії вже закладено. Аналізуючи сучасні підручники з історії України (7 клас), можна зустріти назву не «Київська Русь», а «Русь-Україна» або «Україна-Русь», таку назву вживав і М. Грушевський та М. Аркас. Вкорінений процес колонізації України загальмував розвиток самоідентифікації, на жаль, лише події війни допомогли пришвидшити зміни в свідомості українців та поступово відкривають достовірні сторінки нашої історії України.

Висновки: Отже, сьогодні має відбуватися щоденна робота у протидії російській пропаганді шляхом розкриття фальсифікацій та зміцнення інформаційної обороноздатності, історичної правди та національних інтересів України. Актуальність обраної теми є незаперечною особливо в контексті сучасних геополітичних реалій та воєнних конфліктів, які відбуваються, зокрема, і в Україні та у світі. Сьогодні вкрай необхідна підтримка об’єктивних історичних досліджень, як частини загальної політики України щодо збереження культурної спадщини та зміцнення національної ідентичності. Також важлива і міжнародна співпраця в галузі історичних досліджень для обміну досвідом, збереження історичної правди, розвитку епістемологічної бази в історіографії України в умовах постійного впливу російської пропаганди. Це потребує ефективної протидії як з боку українського суспільства так і державних інститутів. Сьогоднішня боротьба українського народу відображена у прагненні до збереження власної державності, визнання своєї культурної спадщини та свого місця в європейській та світовій спільноті.

Конфлікт інтересів. Відсутній**.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хоменко, О., Маруховська-Картунова О., Тішко Л. (2023). Аналіз фальсифікацій історичних фактів та подій в історії України російською пропагандою. Вісник науки та освіти, 10, 1138-1156.
2. Хоменко, О. (2023). Спротив науковців у питанні фальсифікації історії України російською пропагандою в контексті інформаційної війни. International scientific conference, December 6–7, 38-41.
3. Свинаренко, Н. О. (2023). Викривлення наукових історичних фактів російськими пропагандистами як засіб дезінформації громадян України. Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи : матеріали учасників міжнародної наук.- практ. конференції, 12-13 груд. 2023 р. Харків: Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук.
4. Томпсон & Ева М. (2006). Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ: Основи.
5. Історик і Влада. Колективна монографія (2016). Відп. ред. В. Смолій, Інститут історії України НАН України.

Марія ШЛАПАЙ, здобувачка вищої освіти
e-mail: mashlapai.fshn22@kubg.edu.ua ORCID: 0009-0007-2885-4189
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ПРОСУВАННЯ СТАНДАРТУ СТРУНКОСТІ НА СТОРІНКАХ АМЕРИКАНСЬКОГО ЖІНОЧОГО ЖУРНАЛУ VOGUE ПРОТЯГОМ 20-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Ключові слова: *емансипація, жіноцтво модерної доби, жіноча періодика, мода, комерціалізація жіночої зовнішності, ґендерні студії*

Початок 1920-х років в США відзначився різким зростанням кількості реклами в журналах [1]. У міру зростання нових галузей промисловості, підприємства почали використовувати друковану рекламу, щоб налагодити стосунки безпосередньо із своїми споживачами і викликати у них більше довіри.

З 1916 по 1926 р. кількість реклами в американських журналах зросла на 600% [1], причому найбільше зростання спостерігалося в журналах для жінок [2]. Жінки стали потужною економічною силою, а також основною групою споживачів товарів. Рекламодавці чітко усвідомлювали потенційну купівельну спроможність жінок-споживачів і охоче платили за рекламу в популярних жіночих виданнях.

У зв'язку з підвищеним попитом, редактори жіночих журналів заохочували використання рекламодавцями ідеалізованих жіночих образів. Така взаємодія існувала між редакторами та рекламодавцями з метою отримання вищих доходів [3]. Реклами в друкованих виданнях подавали ідеал краси як товар, який можна отримати, купуючи рекламовані продукти та послуги. У свою чергу, редактори створювали контент для журналу, який укорінював уявлення про існування універсального ідеалу жіночої краси, а найголовніше, той факт, що його можна придбати. Таким чином, даний підхід спонукав читачок журналу до покупок, а також він запустив процес безперервного самовдосконалення серед жінок.

У 1920-х роках стрункий силует був ключовим компонентом зовнішнього вигляду флеперок та ідеалу жіночої краси в цілому [4]. Із зростанням індустрії готового одягу та запровадженням стандартизованих розмірів, що створювали

діапазон «нормативних» об’ємів тіла, почався процес переходу. Раніше кравчині шили одяг для жінок відповідно до їхнього тіла, проте настав період, коли жінки були змушені пристосовувати свої тіла відповідно до наявного одягу.

Помітною темою в рекламі та редакційних матеріалах Vogue були поради для читачок про те, як сформувати своє тіло у «правильний силует». Він включав в себе «пласку спину, тонкі стегна, а також плаский бюст без випираючої діафрагми» [4]. Отже, ідеалом був видовжений прямий силует, який приховував усі вигини тіла.

Як відомо, ще до початку 1920-х років дотримання дієти стало загальноприйнятою частиною життя жіноцтва середнього класу [5]. Проаналізовані рекламні та редакційні статті Vogue часто виступали як засоби контролю задля фізичного зменшення тіла. Активно пропагувались дієти, куріння, використання продуктів, що розчиняють жир, а також фізичні вправи та масаж.

Журнал пропонував й інший спосіб досягнення бажаної форми – товари для схуднення (наприклад різноманітні пояси). Така реклама була спрямована на те, щоб читачки усвідомили, що стрункe тіло в будь-якому випадку необхідне, і що його можна досягти шляхом споживання товарів. Фраза «не потрібні дієти чи фізичні вправи» була популярним зверненням, яке використовувалося в рекламних оголошеннях.

Таким чином, аналізуючи редакційні статті та рекламні оголошення Vogue протягом 1920-х років, можна зробити висновок, що стрункість не була вибором для читачок журналу, натомість це стало вимогою для них. Одягатися так, щоб виглядати стрункіше, стало метою для багатьох жінок. І реклама, і редакційні статті активно залучали в свої матеріали способи, за допомогою яких жінки мали змогу виглядати стрункішими, маскуючи «проблемні» ділянки тіла. Проте саме глянець, орієнтуючись на рекламодавців, вказував на «проблемність» цих ділянок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Marchand, R. (1985, September 16). Advertising the American Dream: Making Way for. Modernity, 1920-1940 (1st ed.). University of California Press.
2. Zuckerman, M. E. (1998, July 30). A History of Popular Women's Magazines in the United States, 1792-1995. Praeger.
3. Friedan, B. (1983, January 1). The Feminine Mystique. Norton.
4. Fangman, T. D., Ogle, J. P., Bickle, M. C., & Rouner, D. (2004). Promoting Female Weight Management in 1920s Print Media: an Analysis of Ladies' Home Journal and Vogue Magazines. Family and Consumer Sciences Research Journal, 32, 213–253.
5. Brumberg, J. J. (1988). Fasting girls: The emergence of anorexia nervosa as a modern disease. Harvard University Press.

Ярослав ЮВСЕЧКО, канд. філос. наук, доц.
e-mail: yuvix@ukr.net ORCID: 0000-0003-4831-8096
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНТЕКСТ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН

Ключові слова: *свобода релігії, релігійні меншини, війна, нові релігійні рухи, окупація*

Останні декілька років були складними в контексті реалізації права на свободу релігії для релігійних меншин в Україні. Повномасштабна війна РФ проти України принесла неочікувані виклики для релігійних організацій. Постало питання про можливість самої віри, її маніфестації, її сповідування в умовах війни. Як слушно зазначають експерти, свобода релігії в часі війни завжди під загрозою. Важко задовольняти свої релігійні потреби в ситуації небезпек самому життю людини. Російсько-українська війна не стала виключенням із цієї загальної закономірності. З 2014 року, початком війни, Україна із країни, де стан релігійної свободи не викликав майже ніякого занепокоєння – ні у світової громадськості, ні у міжнародних експертів, ні у вітчизняних науковців, ні у представників влади чи релігій – перетворилася на зону великих небезпек для віруючих людей та для релігійних організацій. Сформований протягом 30 років незалежності України порядок в сфері свободи совісті і віросповідання, що зафіксовано в Конституції України та Законі "Про свободу совісті та релігійні організації", суттєво погіршено. Права людини у релігійній сфері зазнають істотних змін [1, с. 112].

У результаті війни релігійне життя, яке нарешті увійшло в свій природний плин, втратило колишню стабільність. Не можна не помітити коливання кількості віруючих, зміни в їх складі, що впливає на характер релігійного життя та релігійну діяльність. Складним випробуванням для релігійних організацій стала масова міграція людей із небезпечних регіонів, втрата культових споруд, переслідування і навіть вбивства священнослужителів, заборона на віросповідування цілих конфесій, вилучення богослужбової літератури, знищення священних писань, церковного начиння,

техніки, електронних носіїв релігійної інформації (відео проповідей, записи духовної музики, фільми на релігійну тематику тощо).

Можна констатувати, що будь-яка кризова ситуація більше спонукає людину звертатись до надприродного (за даними соціологічної служби Центру Разумкова 26% опитаних українців заявили, що від початку великої війни стали більш релігійними та віруючими людьми) [2]. Проте, навряд чи релігійні організації в Україні бажали саме такого приросту віруючих. Відповідаючи на питання, як змінилася частота відвідування громадянами церкви (молитовного будинку) після початку війни, ми бачимо, що ситуація з початком війни не змінилась. 47% респондентів відповіли, що відвідують церкву, як і раніше, 11% стали відвідувати церкву частіше, а 12,5% – рідше. 11% опитаних відповіли, що після початку війни частіше потребують спілкування з одновірцями (членами їхньої релігійної громади). Дехто, переважно зі сходу, стали відвідувати храм рідше суто через небезпеку для життя, повітряні тривоги, обстріли, пошкодження самих храмів або від'їзд священників.

Внаслідок обстрілів та бомбардувань населених пунктів була зруйнована не лише стратегічна інфраструктура та житлові будинки, але й соціальні об'єкти, зокрема, й культові споруди. Комісія Сполучених Штатів з міжнародної релігійної свободи (USCIRF) зафіксувала грубі порушення свободи віросповідання, які вчиняють російські війська проти українські релігійних громад на окупованих територіях України. Російські військовослужбовці загрожували, затримували, викрадали та катували релігійних діячів для того, щоб здійснювати контроль та вплив на місцеве населення. Лише за перші півроку війни щонайменше 20 релігійних діячів було вбито та ще 15 викрадено. Внаслідок російських ракетних та артилерійських обстрілів протягом року було знищено і пошкоджено сотні релігійних споруд [3].

У цих загальних цифрах важко виділити саме представників релігійних меншин, але вони так само піддавались небезпекам, як і православні чи католики. Незалежно від віросповідання українські громадяни відчули на собі обстріли, бомбардування, захоплення, арешти, окупацію, вбивства. Ці злочини росіян фіксуються правоохоронними органами, громадськими організаціями.

Українська команда проєкту «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» фіксує та документує злочини російської армії

щодо релігійних громад. Зокрема, пошкодження релігійних споруд, напади на релігійних діячів, порушення прав членів релігійних спільнот. Дослідники проєкту рекомендували органам влади та міжнародним правозахисним організаціям звернути особливу увагу на релігійні меншини, адже їм важче пережити кризові моменти [4]. Відповідно до даних цього проєкту, станом на 24.02.2023 р. серед майже 500 ушкоджених культових споруд підтверджено 5 випадків постраждалих новітніх релігійних організацій [5, с. 14]. Ця кількість незрівнянно нижча за кількість ушкоджених споруд православних, католиків, протестантів, проте варто враховувати й суттєво меншу кількість культових споруд новітніх релігій в Україні загалом.

Вкрай складна ситуація склалась для громад релігійних меншин на окупованих територіях. Багато релігійних громад в умовах окупації змушені були або припинити своє існування, або піти в підпілля. Багато громад лишились без власності: церкви та молитовні будинки зруйновані або ж окупаційна влада використовує їх для своїх потреб. Найчастіше храми та молитовні будинки перепрофілюють на казарми, офіси або спортзали.

За даними Інституту релігійної свободи, репресії по відношенню до представників різних конфесій тривають на всіх окупованих територіях. «Мучениками» за віру стали не тільки православні, а й інші присутні там релігійні організації. Ще один свіжий тренд – рейдерські захоплення майна протестантських громад та «нетрадиційних» релігійних громад [6]. Свідки Єгови та мормони стали основними мішенями релігійних переслідувань з боку окупаційної влади, підтримуваної Росією. Водночас, так звані «закони» самопроголошених республік у сфері релігійної діяльності та боротьби з екстремізмом насправді використовуються для прикриття під ширмою «законності» тих релігійно вмотивованих злочинів, які бойовики чинять проти мирного населення.

Деякі конфесії та релігійні напрямки, які в Україні (як і в більшості країн світу) діють легально, в Росії вважаються екстремістськими організаціями. Свідки Єгови, Церква Саєнтології, послідовники Саїда Нурсі, ісламський рух Хізб ут-Тахрір та низка інших релігійних організацій потрапили під заборону на окупованих російською армією територіях, адже на них поширюється дія російських "антиекстремістських" законів.

Відповідно до щорічної доповіді про свободу віросповідання у світі, яку 2 червня 2022 р. представив держсекретар США Ентоні Блінкен, релігійні групи та неурядові організації (НУО) Росії повідомляли про те, що влада продовжувала вдаватися до переслідувань, затримань, тюремного ув'язнення, тортур, фізичного насильства та конфіскації майна громадян через їхні релігійні переконання або приналежність або членство в групах, визнаних «екстремістськими». До таких у них відносять Свідків Єгови, Меджліс кримських татар, «Хізб ут-Тахрір», рухи «Табліги Джамаат», послідовників мусульманського богослова Саїда Нурсі, Церкву саєнтології, Фалуньгун та численні євангелічні протестантські групи [7].

На територіях, контрольованих Росією, діяльність таких релігійних громад заборонено, їхні релігійні споруди – вилучено, доступ до сайтів – обмежено, вони позбавлені права на мирні зібрання та колективне сповідання своєї віри, зазнають переслідувань і залякувань, їх цілеспрямовано призивають на військову службу попри їхні заперечення з міркувань совісті. Російські суди присуджують надмірні терміни ув'язнення людям за те, що вони сповідують свою релігію. Окупаційні органи влади РФ також застосовують в Криму практику адміністративних покарань «за місіонерську діяльність» щодо будь-яких релігійних організацій за ст. 5.26 КпАП РФ (Порушення законодавства про свободу совісті, свободу віросповідання та релігійні об'єднання).

У той же час на підконтрольних Уряду України територіях релігійні громади меншин, які є вільними у своєму розвитку, як і багато інших громадських чи волонтерських організацій, зосередили свою діяльність, окрім безпосередньо культової, на підтримці ЗСУ та постраждалих від війни. З початку російського вторгнення наприкінці лютого 2022 р. майже 5,6 мільйона українців залишили рідну країну. Ще 6,5 млн. українців стали внутрішніми переселенцями. Вони склали цільову групу, на яку переважно орієнтовано служіння більшості досліджуваних релігійних організацій.

Таким чином, попри труднощі, спричинені широкомасштабною війною, громади релішійних меншин продовжили свою діяльність, щоправда, у видозміненому вигляді. З одного боку, запровадження онлайн-зібрань відкрило багато можливостей для віруючих, де б вони не перебували. Спочатку вони були актуальні

під час карантинних обмежень, а тепер така практика стала знову доречною для зв'язку з віруючими, які залишились на окупованих територіях або не можуть доєднатись фізично через безпекові застереження. З іншого боку, для багатьох віруючих спільне богослужіння з фізичною присутністю є невід'ємною частиною їхнього життя й стало особливо актуальним у цих кризових ситуаціях.

Опитані авторами очільники нових релігійних організацій зазначають, що продовжують як традиційне богослужіння, так і проводять богослужіння онлайн за потребою. Тобто у ситуації війни більшість громад продовжують практикувати гібридну модель богослужіння: повністю онлайн або онлайн та офлайн, якщо дозволяє безпекова ситуація. Це викликано ще й тим, що частина як віруючих, так і духовенства, знаходиться закордоном, що також пояснює, чому онлайн-служіння досі не втрачають актуальності.

Деяким релігійним громадам просто немає де проводити зібрання, оскільки внаслідок обстрілів та бомбардувань населених пунктів були зруйновані їхні культові споруди, або ж спільні зібрання є просто небезпечними через часту загрозу обстрілів.

Перед громадами релігійних меншин, як і перед будь-якою релігійною організацією, в ситуації війни стоїть вибір: або ти на стороні Росії, або на стороні України. Загалом можна констатувати, що рівень громадянської відповідальності (ідентичності) потужно зростає. І сьогодні 73,5% українців громадянську ідентичність назвали пріоритетною, в той час як пріоритетність конфесії назвали трохи більше 4% [8]. Таким чином, патріотизм і громадянськість серед послідовників релігійних меншин зросли порівняно із попередніми періодами. Позанаціональні, орієнтовані на вселюдські цінності їхні вірні переважно схвально ставляться до успіхів України у війні, активно включилися в подолання її негативних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Филипович Л., Колодний А. (2023). Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. Філософська думка, 1, 111-130.
2. «Нація стає більш монолітною у складних умовах»: як війна впливає на релігійність українців. URL: https://suspilne.media/392021-nacia-stae-bils-monolitnou-u-skladnih-umovah-ak-vijna-vplivae-na-religijnist-ukrainciv/
3. Росія знов опинилася у списку найбільш ганебних порушників релігійної свободи. URL: https://irs.in.ua/p/151
4. «Релігія в огні»: підсумки за півроку проєкту. URL: https://risu.ua/religiya-v-ogni-pidsumki-za-pivroku-proyektu_n133459
5. Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну (24 лютого 2022 - 24 лютого 2023 року). URL: https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Religion-on-Fire-report-2023-UKR.pdf
6. Війна з Богом. Як Росія здійснює церковну окупацію на захоплених територіях. URL: https://www.liga.net/ua/society/articles/voyna-s-bogom-kak-rossiya-sovershaet-tserkovnuyu-okkupatsiyu-na-zahvachennyh-territoriyah
7. Росія «переслідує за віру та руйнує релігійні об’єкти»: звіт Держдепу США про релігійні свободи. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/dopovid-derzhdep-ssha-relihiyna-svoboda/31880747.html
8. Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000-2022 рр. (соціологічне дослідження). URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf

Ольга ЯКОВЕЦЬ, здобувачка вищої освіти
e-mail: akovec370@gmail.com ORCID: 0009-0003-1507-087X
Науковий керівник – **Марина АНТОЩАК,** канд. істор. наук, доцент
e-mail: mberezhna1966@ukr.net
ДВНЗ «Бердянський державний педагогічний університет»,
м. Запоріжжя, Україна

ІНСТИТУТ ЯНИЧАРСТВА В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ВІДБОРУ

Ключові слова: *яничари, генезис, відбір, яничарський корпус, пенчик кануну, девшірме*

Вступ. «Як для Османської та Монгольської імперій, для росіян люди із захоплених територій – ресурс. Російська влада і сьогодні, як яничар, відправляє на війну в Європу мешканців азіатської частини росії. Ми бачили, що захоплювати Київ прийшли саме буряти та якути. Росія, як і монголо-татари та османи, використовує населення ОРДЛО для військових дій проти Збройних Сил України. За даними чиновників ОРДЛО, з 2014 по 2022 рік загинули щонайменше 6500 мобілізованих. До 2014 року це – громадяни України. Втрати так званої «ДНР» у 2022 році склали 4100 людей, дані по так званій «ЛНР» не розголошуються» [1, с. 1], – це цитата зі статті засновника та керівника Save Ukraine Миколи Кулеби «Навіщо росіянам українські діти». Вона підтверджує цікаву історичну аналогію: росія зараз викрадає маленьких українців з тією самою метою з якою колись Османська імперія забирала християнських дітей (особливо хлопчиків) з підконтрольних османам християнських територій. Потрапляючи до Порти, християнські хлопчики, переважно, ставали яничарами. Імовірно, що путінський режим запозичивши цю османську традицію, хоче створити військо з викрадених українських дітей, виховуючи їх в дусі «російського світу».

У процесі роботи над даним дослідженням, ми аналізували різні доступні джерела та літературу. Основне місце серед них зайняли стаття Марії Ковальчук «Становище рабів та характер рабства в Османській імперії», брошура Ігоря Срібняка

й Роксолани Дудар «Збройні сили Османської імперії (XIV-XVIII ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції», а також статті І. Срібняка: «Гвардія османських султанів у XIV–XVII ст. (уніформа і озброєння вояків, емблеми і прапори частин)» та «Яничарський корпус османської армії (1362 р. — кінець XVI ст.)». Звернення до цих праць сприяло проведенню широкого аналізу теми нашого дослідження.

Під час дослідження ми використали ряд загальнонаукових методів: аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, аналогія та узагальнення.

Мета. На основі аналізу доступних джерел та літератури по темі даного дослідження описати генезис та особливості організації яничарства, як особливої військової інституції Османської імперії.

Результати. Османська імперія утворилася наприкінці XIII століття. Засновником і першим правителем новоутвореної держави став Осман Ґазі (Султан Осман I). Варто зазначити, що спочатку це був бейлик (князівство), яке швидкими темпами збільшувалося завдяки військовій експансії на сусідні землі Візантії в Малій Азії. Безперечно, для цього потрібна була потужна армія. Ігор Срібняк у статті «Яничарський корпус османської армії (1362 р. — кінець XVI ст.)» пише: «З самого початку становлення Османської держави армія відігравала надзвичайно важливу роль як у розширенні кордонів майбутньої імперії, так і в самому державотворчому процесі. Вже перші будівничі Османської держави (Осман і Орхан) у своїй експансіоністській політиці спирались на дисципліновані загони легкоозброєної іррегулярної кінноти, основу яких становили огузькі племена. Військова активність перших османів обумовила скупчення в їх руках обширних територій на південному заході Малої Азії, які перед цим належали Візантії» [2, с. 27].

Отже, до масштабного використання яничар основою османської армії була нерегулярна огузька легка кіннота. По суті, це було ополчення, що мобілізувалося лише на час військової кампанії, а в мирний час займалося цивільними справами.

Володіння Османів швидко збільшувалися. З часом, окрім завойовницької функції, постала потреба захисту вже завойованих територій від войовничих сусідів. Для виконання зазначених задач найкраще підходила постійна (регулярна)

дисциплінована й віддана своєму правителеві армія, що при потребі захистить і його. Рішення проблеми знайшли в XIV столітті.

Султан Мурад I, прийшовши до влади у 1362 році, майже одразу ініціював проведення військової реформи. Важливою складовою новацій стала система «пенчик кануну» – юридична норма, яка зобов'язувала передавати султану одну п'яту частину захопленої його армією військової здобичі, у тому числі й полонених [3, с. 20]. Дане нововведення запропонував урядовець Кара Рустем з Карамана тодішньому кадіаскерові (військовому судді) Чандарли Кара Халілу. Досить швидко воно було втілене в життя.

«Пенчик кануну» передбачала, що полонений, визнаний придатним до військової служби, оцінювався в 125 акче. Таким чином, кожен п'ятий з них вважався власністю держави, або він повинен був заплатити податок у розмірі 25 акче – одну п'яту від 125 акче (Ковальчук, 2016, с. 12). Окрім того, з чоловіків, що залишалися на завойованих територіях, жінок та дітей стягували встановлений податок [4, с. 12]. Завдяки цій системі в 1362 році були створені перші підрозділи нового війська «йені чері» (яничарів). Пізніше вони утворили найчисельніший корпус у складі палацової султанської гвардії капикулу (буквально — раби монаршого порогу), яка вже існувала на регулярній основі та комплектувалась спочатку з числа полонених вояків (Срібняк, 2010, с. 28).

Яничари – це регулярна піхота Османської імперії, що існувала з 1362-го по 1826 рік (Срібняк, Дудар, 2018, с. 20). Термін «yeniçeri» з турецької мови дослівно перекладається як «нове військо» [3, с. 20].

За правовим статусом полонені, відібрані за системою «пенчик кануну», були особистими рабами султана. Ця обставина робила яничарів тією воєнною силою, яка кожної миті була готова захистити свого господаря та його нащадків. Крім того усіма засобами стверджувала могутність і авторитет османських султанів [2, с. 28].

Ігор Срібняк і Роксолана Дудар у своїй наукових розвідках зазначають, що первісна практика набору яничарів позначилась на соціальному статусі їх наступників. До середини XV століття вони ймовірно повністю зберігали свою особисту залежність від султана, зокрема, не маючи права заповідати своє майно на власний розсуд. Після смерті яничарів все їх майно переходило до султана [3, с. 20].

З часом стало зрозуміло, що така система не досить ефективна, тому таких полонених почали на кілька років відправляти до анатолійських тюрків. Там вони працювали в господарствах й паралельно вивчали турецьку мову, звичаї, традиції та приймали іслам, і лише після цього, а також проходження кількалітньої служби в якості новобранців, їх переводили до корпусу яничарів [3, с. 21].

У 1389 році Мурада I на троні змінив його син Баєзід I Блискавичний, який суттєво змінив систему відбору рабів для забезпечення військових та кадрово-управлінських потреб Османської імперії. Замість системи «пенчик кануну» було введено практику рекрутингу хлопців з числа християнських підданих султана через надзвичайний «податок кров'ю» (девшірме) [3, с. 21]. Відтоді набору підлягали не полонені християнські юнаки, а сини християн, що проживали на землях, які вже тривалий час перебували в складі Османської імперії. Переважно, це були османські володіння на Балканах.

Вік хлопчиків, підхожий до такого відбору, становив 7-8 років, але не рідко забирали як старших, так і молодших дітей.

В середині – другій половині XV ст. практика девшірме застосовувалась лише в тому випадку, коли турки захоплювали незначну кількість полонених і тому не могли забезпечити всіх потреб яничарського корпусу в його поповненні. Таким чином набір девшірме проводився не регулярно і цілковито залежав від можливостей поповнення яничарського корпусу за системою пенчик. Обсяги набору цілком залежали від потреб яничарського корпусу і встановлювались ще до його початку [3, с. 21]. Уповноважені скликали всі родини, що мали дітей чоловічої статі й під наглядом місцевого кадія та сіпага відбирали підходящих. Податок поширювався лише на сім'ї християн-землеробів із сільської місцевості, що мали більше аніж одного сина потрібного віку.

З другої половини XVI століття система девшірме стала застосовуватися рідше. У 1566 році яничарам було дозволено одружуватися, а їхні сини отримали право успадковувати статус батька. Зрозуміло, що яничари, які успадкували своє положення від батька, а не здобули його завдяки військовим талантам і багаторічній службі у війську, далеко не завжди були вмілими воїнами. З часом їх кількість настільки зросла, що для того, щоб доєднатися до яничарського корпусу, вони повинні були

чекати роками. З того часу інститут яничарства поступово занепадав і в 1827 році був ліквідований за наказом султана Махмуда II [3, с. 22].

Висновки. Яничари – це регулярна піхота Османської імперії, що існувала в 1362-1872 роках. Також це була елітна гвардія османських султанів. За правовим статусом яничари були особистими рабами правителя. Спочатку яничарів відбирали за системою «пенчик кануну», яку з часом змінив так званий податок кров'ю – «девшірме». З другої половини XVI століття первісна організація інституту яничарства поступово почала деградувати. Дуже швидко яничарський корпус перетворився на колиску бунтів та смути. Яничари почали втручатися в державні справи й навіть скидати султанів. Саме через некерованість і небезпечність для існуючого державного ладу, на початку XIX століття яничарський корпус було ліквідовано. Дана робота в подальшому може стати основою повноцінних статей та історичних розвідок, курсових, дипломних та дисертаційних праць зазначеної тематики.

Конфлікт інтересів. Тема даного дослідження не є популярною, тому мало вивчається українськими дослідниками. В наявних працях конфлікту інтересів, думок та поглядів не спостерігається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулеба, М. М. (2023, 30 грудня). Навіщо росіянам українські діти. Українська правда. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2023/12/30/258570/ (дата звернення 18.04.2024).
2. Срібняк, І. В. (2010). Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). Україна в Центрально-Східній Європі, 9, 26-41.
3. Срібняк, І. В., Дудар, Р. В. (2018). Збройні сили Османської імперії (XIV-XVIII ст.): історія розвитку, структура, бойові кондиції. Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 50.
4. Ковальчук, М. (2016). Становище рабів та характер рабства в Османській імперії. Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Етнічна історія народів Європи», 48, 11-17.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 7. ІННОВАТИЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА ВИРОБНИЦТВА

SECTION 7. INNOVATING REGIONAL EDUCATION, SCIENCE AND PRODUCTION

Olena DIAHYLEVA, PhD, Assoc. Prof
e-mail: mz@ksma.ks.ua ORCID: 0000-0003-3741-4066
Alona YURZHENKO, PhD, Assoc. Prof
e-mail: yurzhenko.alona@ksma.ks.ua ORCID: 0000-0002-6560-4601
Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine
Olena KONONOVA
e-mail: konon2017@ukr.net ORCID: 0009-0007-1386-6590
Maritime Applied College of Kherson State Maritime Academy, Kherson, Ukraine

EFFECTIVE TRAINING METHODS FOR MARITIME ENGLISH COMMUNICATION SKILLS

Key words: *e-learning, maritime professionals, communicative competence, MOODLE, Maritime English, digitalization.*

Introduction. Communication skills are crucial for marine industry as seafarers need to communicate while working in mixed crew to ensure safe passage, especially during emergencies. Maritime English is course which is one of the most important while maritime education and training (MET). Cadets have possibility there to increase oral and written skills, as they are needed while working with maritime regulations, guidelines, and documentation on ship. Clear communication can become the matter of life or death while emergencies (e.g. fire, collision, grounding).

Every year e-learning becomes more popular while MET. That's why modern Maritime English teachers seek for new effective methods of cadets' training.

Objective. The goal of this research is to analyze effective training methods while Maritime English e-learning.

Results. Online course for future seafarers, namely ship engineers, was created on LMS MOODLE of Kherson State Maritime Academy (KSMA), Ukraine. The course participants are first-year cadets of ship engineering department (abridged program). Total number of participants is 39 (37 cadets and two teachers).

The course summary contains information on course objective which is to master Maritime English as means of communication on ship (e.g. in the engine room). Course

includes two types of activities necessary to check oral and written skills. Oral activities are checked while BigBlueButton sessions synchronously. Cadets at the beginning of every module (there are totally four of them) have access to Check your competency pages. These pages include the number of questions which help teacher to check the topic. Example of this activity is given in figure 1.

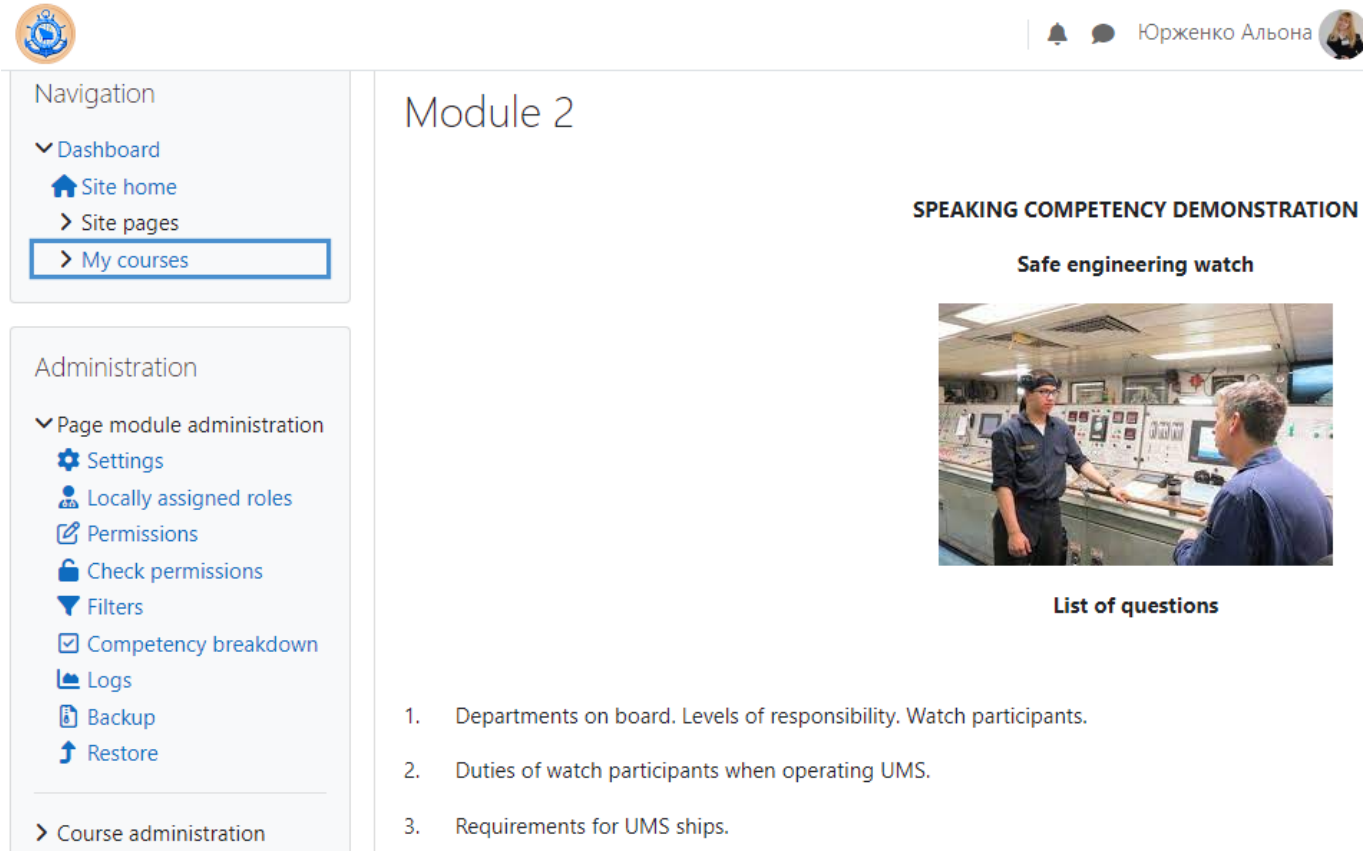

Fig. 1 Check your competency page which includes 15 questions on LMS MOODLE

Teacher uses BigBlueButton activity to create online sessions according to the schedule. BigBlueButton is an open-source web conferencing system designed for virtual classrooms. It provides real-time audio, video, and screen sharing capabilities, making it suitable for remote teaching of Maritime English. One of the advantages of its use is free option of recording. Recorded sessions can be accessed by participants who were unable to attend live sessions. The example of such session is given in figure 2.

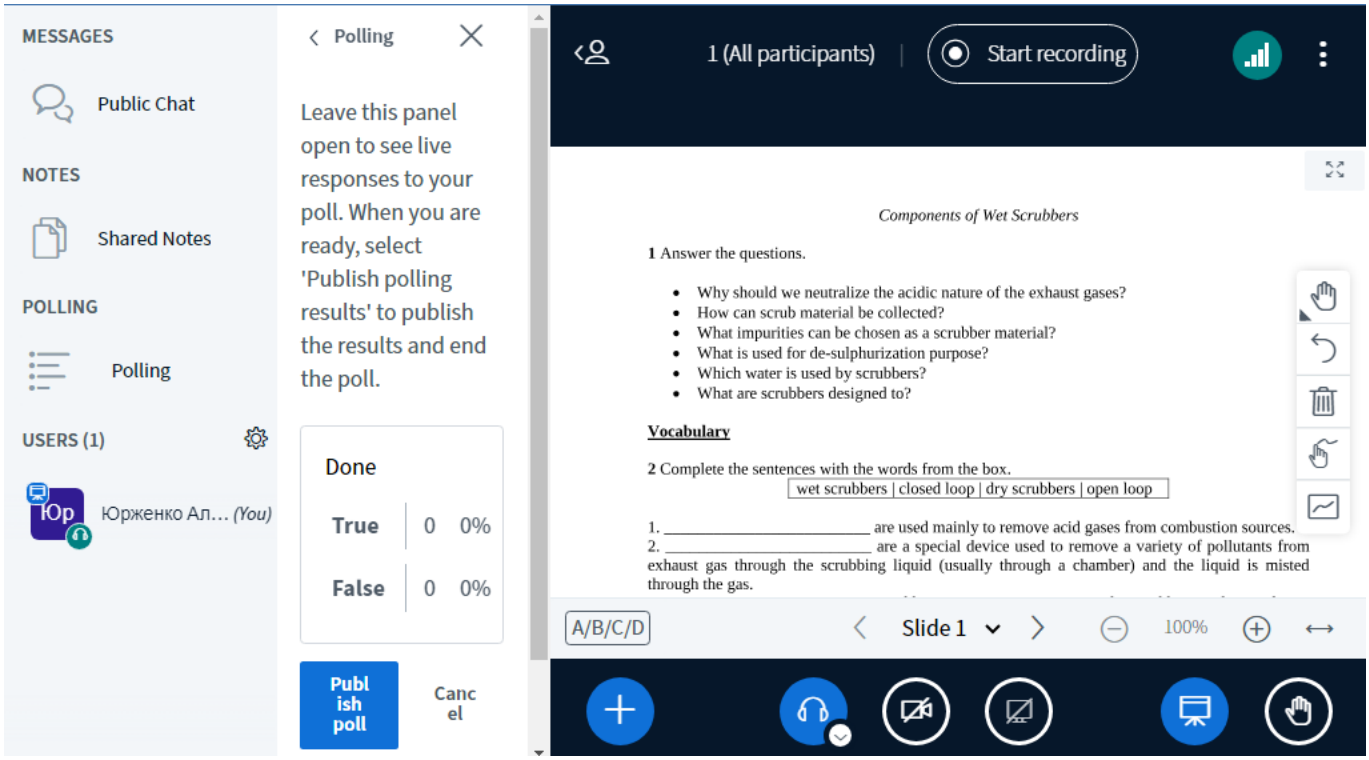

Fig. 2 BigBlueButton use while Maritime English session

We believe effective e-learning methods for teaching Maritime English incorporate a combination of language learning activities on LMS MOODLE (e.g. pages and BigBLueButton sessions). Written skills can be checked using Quiz activity of LMS MOODLE.

Conclusions. In response to the increasing popularity of e-learning while MET, this research is aimed to analyze effective training methods for Maritime English communication skills. The results demonstrate the development and implementation of an online course for future seafarers (ship engineers) using LMS MOODLE of KSMA in Ukraine. The course objectives centered on mastering Maritime English as a means of communication within the maritime industry. Two primary types of activities were utilized to assess cadets' oral and written skills: synchronous BigBlueButton sessions and competency assessment pages within the MOODLE platform. Additionally, the Quiz activity within MOODLE served as a valuable tool for evaluating written proficiency. Overall, the findings suggest that effective e-learning methods for teaching Maritime English involve a comprehensive approach that integrates interactive activities, synchronous online sessions, and assessment tools within a digital learning environment. These methods not only enhance language proficiency but also provide flexibility and accessibility for

maritime professionals undergoing training, ultimately contributing to safer and more efficient maritime operations.

Prospects of further research. We believe the research can be further conducted while analysis of additional external tools which can help to develop communication skills of future seafarers (e.g. ship engineers, navigators, electrical engineers).

Conflict of interest. There are no apparent conflicts of interest to declare in this research. No external funding or affiliations that could potentially bias the results or interpretations of this study have been disclosed.

REFERENCES

1. Diahyleva, O. S., & Yurzhenko, A. Yu. (2018). The electronic course “English week 2018-2019” for arranging extra-mural language activities of prospective ship engineers. Foreign languages. https://doi.org/10.32589/1817-8510.2019.3.178347
2. Main page | KSMA online. (n.d.). mdl.ksma.ks.ua. Retrieved February 22, 2024, from https://mdl.ksma.ks.ua/
3. Yurzhenko, A. Yu. (2019). AN E-COURSE BASED ON THE LMS MOODLE TO TEACH “MARITIME ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSE.” Information Technologies and Learning Tools, 71(3), 92. https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3.2512
4. Conijn, R., Snijders, C., Kleingeld, A., & Matzat, U. (2017). Predicting Student Performance from LMS Data: A Comparison of 17 Blended Courses Using Moodle LMS. IEEE Transactions on Learning Technologies, 10(1), 17–29. https://doi.org/10.1109/tlt.2016.2616312
5. Büchner, A. (2020). Corporate learning with Moodle workplace: explore concepts, implementation, and strategies for adopting Moodle workplace in your organization. Packt.
6. ENGAGING FUTURE SHIP ENGINEERS IN DISTANCE STEM EDUCATION. (2020). Information Technologies in Education, 45. https://doi.org/10.14308/ite000729
7. Ukoha, C. (2022). As simple as pressing a button? A review of the literature on BigBlueButton. Procedia Computer Science, 197, 503–511. https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.12.167

Lilija TSCHERTENKO, Kandidat der technischen Wissenschaften,
außerordentlicher Professor
Victoria KERNESH, Kandidat der technischen Wissenschaften,
außerordentlicher Professor
Natalya KUZINA, graduate student
e-mail: kuzinan953@gmail.com
Kiewer Nationale Universität für Technologie und Design, st. Kiew, Ukraine

ADAPTIVES ZUBEHÖR FÜR MODERNE SCHUHE UND SEINE ROLLE BEI DER ENTWICKLUNG DES SCHUHDESIGNS

Schlüsselwörter: *Adaptives Design, Orthopädie, Schuhe, adaptive Beschläge, Innovationen, Bein.*

Einführung: Der Hauptfaktor in der modernen Gesellschaft ist heute die Entwicklung eines adaptiven Designs, das Menschen mit Behinderungen hilft, sich zugänglich zu fühlen. Diese Richtung wird in verschiedenen Bereichen, insbesondere in der Leichtindustrie, aktiv unterstützt und umgesetzt. Heute entwickeln weltbekannte Designer modische Bekleidungs-, Schuh- und Accessoires-Linien, die anpassungsfähig und integrativ sind. So brachte Tommy Hilfiger im September 2019 auf der Fashion Werk in New York eine neue Bekleidungsserie heraus – adaptive Kleidung mit Magnetknöpfen, speziellen Reißverschlüssen und verstellbarer Produktlänge, die nicht nur das moderne Design dieser Produktkategorie beeinflusst, sondern auch beeinflusst die Veränderung des modernen Designstils dieser Produktkategorie. Die Einstellung der modernen Gesellschaft zur Einführung adaptiver Elemente bei der Gestaltung von Produkten der Leichtindustrie hat sich stark verändert, Designer und Industrielle arbeiten aktiver an der Einführung adaptiver Produktion im Bereich der Leichtindustrie [1].

Der Zweck: Der Zweck dieser Arbeit ist die Analyse und Strukturierung der Arten von Zubehör, die bei der Herstellung von adaptivem Schuhwerk verwendet werden. Einer der schwierigsten Prozesse für Menschen mit Behinderungen ist das selbstständige Beschlagen. Heute arbeitet die Schuhindustrie an der Entwicklung moderner Technologien zur Entwicklung adaptiver Elemente, Strukturen und verschiedener Accessoires, die das

Anziehen von Schuhen erleichtern, den Komfort des Modells erhöhen und zum allgemeinen physischen und psychischen Wohlbefinden beitragen. Für Verbraucher mit Behinderungen (Abb. 1).

Feige. 1. Arten von adaptivem Schuhwerk.

Generell lassen sich bauliche und technische Lösungen, die eine Anpassung von Schuhen an die Bedürfnisse von Menschen mit Behinderungen ermöglichen, bedingt in folgende Kategorien einteilen:

- Adaptives Design – Änderung des Designs des Obermaterials, um den Schuh leichter zu machen;
- Durch die Verwendung von adaptivem Zubehör werden Schuhe für Menschen mit unterschiedlichen körperlichen Fähigkeiten einfacher zu verwenden und bequemer.
- Passen Sie die Innenform mithilfe einer Einlegesohle an die Bedürfnisse einer Person an.

Adaptive Accessoires für Schuhe sind in erster Linie technische Lösungen und Komponenten, die den Schuhen Funktionalität und Komfort verleihen und den Komfort, den Komfort und die Sicherheit beim Tragen erhöhen. Dies trägt zur Verbesserung der Lebensqualität bei und bietet mehr Möglichkeiten zur Selbstfürsorge. Zu diesem Zubehör gehören Verschlüsse, Einlegesohlen, verschiedene eingebaute Sensoren, Schnürsenkel usw. Adaptive Verschlüsse und Schlösser können so gestaltet werden, dass sie sich leicht öffnen und schließen lassen, was besonders für Menschen mit eingeschränkten Händen oder eingeschränkter Mobilität hilfreich ist. Sie werden in folgende Kategorien eingeteilt: Klettverschlüsse (Klebeverschlüsse), für Menschen mit eingeschränkter Beweglichkeit der Hände (zum Beispiel bei Arthritis) oder für Kinder, die noch nicht wissen, wie man Schnallen oder Reißverschlüsse schließt. Magnetverschlüsse, die sich leicht miteinander verbinden und lösen lassen, was das An- und Ausziehen erleichtert; adaptive Schnürsenkel

für Kinder mit besonderen Bedürfnissen, wie spezielle Knöpfe, offene Reißverschlüsse oder bunte Schnallen zum einfachen Befestigen [2].

Die Ergebnisse: Einsätze sorgen für zusätzliche Polsterung und Unterstützung des Fußes und tragen so dazu bei, die Belastung von Gelenken und Muskeln zu reduzieren. Eine wesentliche Rolle spielen heute eingebaute Sensoren, die Aktivitätsniveau, Schrittzahl, Temperatur oder andere Parameter messen und Nutzern Informationen über ihr Verhalten und ihren Zustand liefern. Diese eingebauten Sensoren können in intelligente Apps oder Kommunikationssysteme integriert werden, sodass Benutzer verschiedene Schuhparameter über Smartphones oder andere Geräte überwachen und steuern können. Adaptives Schuhwerk mit integrierten Sensoren kann den Benutzern in verschiedenen Situationen zusätzlichen Komfort, Sicherheit und Vorteile bieten. Adaptive Schnürsenkel sind Klemmsysteme oder andere Mechanismen, die eine einfache Befestigung des Schuhs ohne Zubinden ermöglichen. Sie sind unterteilt in elastische Schnürsenkel mit Verschlüssen, magnetische Schnürsenkel, Silikonsenkel und Schnürsenkel mit verstellbaren Mechanismen. Adaptive Schnürsenkel wurden für unterschiedliche Bedürfnisse entwickelt und sind für Menschen jeden Alters und Aktivitätsniveaus geeignet. Einer der Hauptfaktoren, die die Anpassungsfähigkeit der Designmerkmale von Schuhprodukten beeinflussen, ist die Verwendung von Materialien, die die Elastizität erhöhen, was zu einer besseren Anpassung an die Fußform beiträgt und Komfort bietet (Abb. 2) [3].

Abbildung 2. Modernes adaptives Schuhzubehör.

Heute arbeiten Hersteller in Zusammenarbeit mit Ingenieuren und Wissenschaftlern aktiv an neuen Entwicklungen, die adaptives Design und Schuhtechnologie revolutionieren werden.

Aus diesem Grund hat der Marktführer im Schuhbereich Nike neue adaptive Sneaker auf den Markt gebracht, die mithilfe spezieller Spanngurte und einer herausnehmbaren Sohle angezogen werden können und es Menschen mit Behinderungen ermöglichen, die Schuhe selbstständig zu handhaben (Bild 3).

Abbildung 3. Adaptive Nike-Schuhe.

Fazit: Unter den Bedingungen der modernen Zivilisation mit hohem Lebensstandard ist es sehr wichtig, allen Menschentypen einen aktiven Lebensstil zu gewährleisten. Adaptives Schuhwerk spielt eine Schlüsselrolle im unabhängigen Leben von Menschen mit Behinderungen.

Perspektiven für weitere Forschung: Adaptive Hardware in Schuhen könnte in Zukunft eine wichtige Rolle spielen und den Benutzern mehr Komfort, Funktionalität und individuelle Anpassung bieten, was möglicherweise in der Schuhindustrie zur Norm werden könnte.

LITERATUR

1. Derman L. M. Inklusives Design in der Mode des 21. Jahrhunderts: soziokulturelle, ethische und künstlerische Aspekte – Verlag „Baltija Publishing“, 2020
2. Dunaevska K. S. Bildung des Sortiments an orthopädischen Kinderschuhen basierend auf den Ergebnissen der Marktforschung [Elektronische Ressource] / K. S. Dunaevska, O. I. Boyko, A. I. Babich // Technologien und Design. - 2020. - Nr. 3 (36). - Zugriffsmodus: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2020_3_11.
3. Leshchyshyn M.M. Forschung und Verbesserung des Komforts von Schuhen auf individuelle Bestellung [Text] / M.M. Leshchyshyn // Bulletin der Kiewer Nationalen Universität für Technologie und Design. Reihe Technische Wissenschaften. - 2020. - Nr. 5 (150). - S. 56-66.

Богдан АВРАМЧУК, канд. екон. наук
e-mail: avramchuk.bogdan@gmail.com ORCID: 0000-0001-8505-2157
Анна ЯЦИШИН, д-р пед. наук
e-mail: anna13.00.10@gmail.com ORCID: 0000-0001-8011-5956
Юлія ЛОШАКОВА, доктор філософії зі спеціальності «Економіка»
e-mail: yulialoshakova5@gmail.com ORCID: 0000-0003-1083-1433
Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ), м. Київ, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова: *наукова експертиза, цифровізація науки, інформаційно-аналітичні системи, УкрІНТЕІ.*

Вступ. Система наукової та науково-технічної експертизи є складовою частиною механізму формування й реалізації науково-технічної та інноваційної політики держави та одним із важливих елементів державного управління у цій сфері. В період цифрової трансформації всіх сфер суспільного життя, вчені мають першочергово впроваджувати кращі світові практики та досвід колег щодо цифровізації наукової діяльності і зокрема, забезпечення процедури наукової та науково-технічної експертизи.

Мета: цифровізація системи наукової та науково-технічної експертизи для підвищення її ефективності та забезпечення доступності до її результатів.

Результати. У Державній науковій установі «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) [1] на 2024-2025 рр. заплановано виконання науково-технічної роботи «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення формування сучасної системи наукової та науково-технічної експертизи». Дане наукове дослідження стосується виконання завдань Міністерства освіти і науки України щодо вдосконалення системи наукової і науково-технічної експертизи в Україні та виконується з метою підвищення ефективності функціонування системи наукової та науково-технічної експертизи в Україні. У

працівників УкрІНТЕІ [2-4] вже є досвід розроблення, впровадження та супроводу різних інформаційно-аналітичних систем для забезпечення організаційного супроводу наукових досліджень.

Відповідно до Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630, одним із основних завдань МОН України є здійснення керівництва системою наукової і науково-технічної експертизи та забезпечення розвитку загальнодержавної системи науково-технічної інформації, національної інноваційної системи, системи наукової і науково-технічної експертизи проєктів державних, міжнародних та регіональних програм.

Запланованими результатами науково-технічної роботи є удосконалення процесів організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з урахуванням досвіду європейських країн у сфері експертної оцінки науково-технічних проєктів, науково-аналітичної роботи з аналізу правових та наукових основ до застосування європейського досвіду експертної оцінки в Україні. Також очікуваним результатом є актуалізація та осучаснення нормативно-правових актів, у яких згадано про наукову і науково-технічну експертизу, а саме: пропозицій до законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», Положення про організацію та проведення наукової та науково-технічної експертизи, Порядку державної атестації наукових установ та ін.

У результаті виконання поставлених вище задач заплановано провести роботу з поширення та висвітлення результатів діяльності шляхом організації та проведення семінарів, круглих столів тощо різних аспектів проведення наукової і науково-технічної експертизи.

Висновки. Отже, основна проблема, яка запланована до вирішення під час виконання науково-дослідної роботи – підвищення ефективності функціонування системи наукової та науково-технічної експертизи в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) (2024) http://www.uintei.kiev.ua.
2. Kamyshyn, V., Iatsyshyn, A., Sukhyi O., Spirin, O., Semerikov, S., Balanchuk I. and Iatsyshyn A. (2023). Information-Analytical Systems for Scientific Research: A Case Study of Ukraine in the Digital Era. CEUR Workshop Proceedings (in press).
3. Камишин, В.В., Сухий, О.Л., Яцишин, А.В. (2023) Досвід УкрІНТЕІ у розробці національних інформаційно-аналітичних систем. Матеріали ІІ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану», 27-29 вересня 2023 року, 147-148.
4. Рева, О. М., Камишин, В. В., Кириченко, К. В., Яроцький, С. В., & Сагановська, Л. А. (2023). Формування спектру системно-інформаційних критеріїв узгодженості експертних думок. Наука, технології, інновації, 2(26), 26-39.
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу». https://zakon.rada.gov.ua/

Олександр БОБОСЬ, канд. вет. наук, доцент каф. публічного адміністрування
e-mail: oleksandrbobos@gmail.com ORCID: 0009-0004-1827-5640
Катерина МАЙСТРЕНКО, канд. держ. упр.,
доцент каф. публічного адміністрування
e-mail: Kate.maistr@gmail.com ORCID: 0000-0001-8586-9271
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Протягом останнього десятиріччя цифрові технології стали неухильним компонентом існування та важливим фактором для удосконалення різних аспектів суспільства. Однією з таких сфер є захист прав споживачів, яка відіграє ключову роль у забезпеченні відносин між споживачами та підприємствами, а також у збалансованому розвитку ринкової економіки. Цифровізація у сфері захисту прав споживачів в Україні стає необхідною відповіддю на виклики, що постають у зв'язку зі зростанням обсягів електронної комерції, швидкими змінами в інформаційному просторі та новими формами взаємодії між учасниками ринку. Впровадження цифрових інструментів у цю сферу дозволяє не лише поліпшити доступність послуг для споживачів, а й забезпечити більшу ефективність та прозорість у захисті їхніх прав та інтересів.

Ключові слова: *цифрові платформи, електронна система звернень, аналітика ринку, моніторинг скарг, електронна освіта, онлайн-вирішення спорів.*

Проблема дослідження полягає, що цифровізація у сфері захисту прав споживачів в Україні відкриває широкі можливості для поліпшення механізмів захисту та покращення взаємодії між споживачами та підприємствами, вона також породжує нові виклики та ризики. Серед таких проблем можна виділити: кібербезпека, доступ до сервісів та участь у них для всіх без винятку, захист персональних даних, регулювання. Дослідження цих проблем дозволить зрозуміти, як вирішувати виклики, що виникають у процесі цифровізації сфери захисту прав

споживачів, та забезпечити стале покращення цього процесу для користі всіх учасників ринку.

Метою є проаналізувати вплив цифровізації на захист прав споживачів в Україні та виявити переваги та виклики, пов'язані з цим процесом.

Цифровізація у сфері захисту прав споживачів в Україні – це процес використання цифрових технологій та інновацій для поліпшення механізмів захисту прав та інтересів споживачів. Цей процес стає все більш важливим у контексті швидкого розвитку інтернет-торгівлі, електронних платежів, та інших аспектів електронної комерції.

Варто розглянути думку вченого О. Бурлака [1, с. 28-33], щодо ключових аспектів цифровізації у сфері захисту прав споживачів в Україні:

- *електронна платформа для звернень споживачів:* розробка веб-порталів чи мобільних додатків, де споживачі можуть подавати свої скарги та отримувати інформацію про свої права. Ці платформи можуть також включати інтерактивні розділи з порадами щодо правильного споживання, безпечних покупок тощо;
- *цифрові інструменти для моніторингу ринку*: розробка програмних засобів, які автоматично аналізують ціни, якість продуктів, відгуки споживачів та інші параметри товарів і послуг на ринку. Це допомагає виявляти порушення прав споживачів та забезпечувати швидку реакцію на них;
- *електронні системи моніторингу та реагування на скарги:* створення цифрових систем для автоматизованого оброблення скарг споживачів, включаючи їх реєстрацію, аналіз та вирішення. Це дозволяє зменшити час від реєстрації скарги до її вирішення, забезпечуючи більшу ефективність у захисті прав споживачів;
- *електронні освітні ресурси для споживачів:* розробка онлайн-курсів, відеоматеріалів та інтерактивних ігор, які навчають споживачів їхнім правам та як їх захищати. Це сприяє підвищенню рівня правової грамотності серед населення;
- *електронні механізми для врегулювання спорів:* розробка онлайн-платформ для альтернативного вирішення спорів між споживачами та підприємствами без необхідності судового процесу.

Отже, ці інновації спрямовані на забезпечення більшої доступності, ефективності та прозорості у захисті прав споживачів в Україні, а також на забезпечення взаємодії між різними учасниками ринку через цифрові технології.

Висновки. Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що цифровізація в сфері захисту прав споживачів в Україні відіграє ключову роль у вдосконаленні механізмів захисту та покращенні взаємодії між споживачами та підприємствами. Розробка електронних платформ для звернень споживачів, використання аналітики ринку для моніторингу, електронні системи реагування на скарги та інші цифрові інновації дозволяють забезпечити більшу доступність, ефективність та прозорість у захисті прав споживачів. Однак, разом з цим існують виклики, такі як потреба в захисті персональних даних, кібербезпека та нерідко низький рівень технологічної грамотності серед споживачів. Отже, для успішної цифровізації сфери захисту прав споживачів необхідно постійно вдосконалювати інструменти та законодавство, забезпечуючи взаємодію між усіма учасниками ринку та найвищий стандарт захисту прав споживачів.

Перспективи подальших досліджень. На сьогоднішній день існують різноманітні дослідження та напрями досліджень, пов’язані з цифровізацією у сфері захисту прав споживачів. Декілька прикладів актуальних досліджень: кібербезпека та захист персональних даних, взаємодія між споживачами та підприємствами в онлайн-середовищі, ефективність цифрових інструментів у вирішенні спорів, плив цифрової освіти на правову грамотність споживачів, розвиток нових цифрових інструментів для захисту прав споживачів. Ці напрями досліджень є лише кількома з багатьох можливих шляхів розвитку досліджень у сфері цифрової захисту прав споживачів. Вони відображають актуальні проблеми та виклики, які потребують уваги та дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлака, О. С. (2022). Захист прав споживачів в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 3. С. 28-33 URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/5.pdf
2. Ничипоренко, К. В., Алєксандрова, М. В. Цифровізація. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Prezentatsiya_Margarita-szhatyiy.pdf
3. Скалецька, З. (2022). Захист прав споживачів: виклики воєнного часу та потенційні зміни в рамках євроінтеграційних процесів. *Академічні візії*, (12). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/230
4. Цифровізація. (2024). URL: https://www.ukrinform.ua/tag-cifrovizacia

Валентин БОРАК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
e-mail: legendline@gmail.com
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, Україна

ЛІДЕРСТВО В ІННОВАЦІЯХ ТА РОЗВИТОК НОВАТОРСЬКИХ ІДЕЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ключові слова: *лідерство, інновації, розвиток, підприємство, стимулювання, новизна, ризики.*

У сучасному динамічному світі інновації стали ключовим фактором успіху для будь-якого підприємства. Здатність генерувати та впроваджувати нові ідеї дає можливість компаніям залишатися конкурентоспроможними, випереджати тренди та задовольняти мінливі потреби своїх клієнтів. Ефективне лідерство відіграє у цьому процесі вирішальну роль, створюючи середовище, яке сприяє творчому мисленню, співпраці та ризикуванню [1].

Ключовими аспектами лідерства в інноваціях є бачення та стратегія; культура відкритості та співпраці; підтримка та заохочення; навчання та розвиток; визнання та винагорода; гнучкість та адаптивність.

Зачіпаючи тему лідерства в інноваціях, дієві керівники повинні мати чітке бачення компанії щодо інновацій та стратегію досягнення цієї мети. Важливо, щоб це бачення було амбітним, але реалістичним, інспіруючи та мотивуючи співробітників до активної участі [2].

Створення культури, де співробітники відчувають себе комфортно для висловлення своїх ідей, виклику статус-кво та ризику, є важливою складовою успішного лідерства в інноваціях [3]. Це означає створення безпечного простору для обміну ідеями, стимулювання дискусій та надання позитивного зворотного зв'язку.

Керівництво повинно підтримувати та заохочувати тих співробітників, які активно генерують нові ідеї, навіть якщо ці ідеї не завжди приносять бажаний результат. Це означає надання ресурсів, таких як час, фінансування та менторство, а також визнання та винагороду за їхні зусилля.

Важливим аспектом лідерства в інноваціях є інвестування в навчання та розвиток співробітників, щоб вони могли володіти необхідними навичками та знаннями для сприяння інноваціям. Це може охоплювати навчання з таких тем, як творче мислення, дизайн-мислення, розв'язання проблем та управління проектами.

Крім того, лідерство повинно визнавати та винагороджувати співробітників, які роблять значний внесок у розвиток інновацій. Це може включати фінансові винагороди, нематеріальні стимули, такі як публічне визнання або просування по службі, а також створення можливостей для професійного росту [4].

Не менш важливим є гнучкість та адаптивність лідерства в інноваціях, щоб швидко реагувати на мінливі умови ринку та нові технології. Це означає готовність до змін, прийняття невдач як частини процесу навчання та постійний пошук нових можливостей для інновацій.

Ці аспекти дієвого керівництва в інноваціях є вирішальними для створення інноваційної культури в підприємстві, яка забезпечує стійкий успіх та конкурентоспроможність у сучасному світі бізнесу.

Для розвитку новаторських ідей на підприємстві потрібно залучати співробітників з усіх рівнів та відділів до процесу генерування та розвитку нових ідей. Це може включати проведення мозкових штурмів, краудсорсинг ідей та створення команд з різноплановим досвідом [5].

Використання методів творчого мислення, таких як мозковий штурм, дизайн-мислення та метод шести капелюхів, стимулює нові ідеї. Ці методи можуть допомогти співробітникам мислити нестандартно, генерувати нові зв'язки та знаходити несподівані рішення.

Створення прототипів та тестування нових ідей, дасть змогу швидко отримати зворотний зв'язок та вдосконалити їх. Це може допомогти виявити потенційні проблеми, перевірити життєздатність ідеї та отримати дані для прийняття рішень [6].

Оцінка та управління ризиками, пов'язаними з новими ідеями, дозволить розробити стратегії їх пом'якшення, включаючи аналіз ринку, фінансовий прогноз та планування для непередбачених обставин.

Для управління ризиками необхідно визначити та оцінити їх, провівши аналіз ринку, конкурентів та потенційних проблем, що виникають із новою ідеєю, оцінити

ймовірність та вплив кожного ризику, розробити стратегії пом’якшення, такі як диверсифікація, страхування та резервування коштів, а також створити план реагування, визначивши відповідальних за реагування та чіткі кроки у разі виникнення ризику.

Після цього необхідно створити план впровадження нової ідеї, визначивши чіткі цілі, етапи та часові рамки для впровадження, розподіливши завдання та відповідальність у команді, залучивши зацікавлених сторін і використовуючи різні канали комунікації для ефективної співпраці.

Крім того, важливо постійно моніторити та оцінювати результати інновацій, збираючи дані про їх вплив на бізнес, порівнюючи результати з поставленими цілями та визначаючи уроки для майбутніх інновацій [7].

Необхідно пам’ятати, що не всі інноваційні ідеї будуть успішними, тому важливо мати терпіння, бути гнучким та вчитися на невдачах. Управління ризиками є невід’ємною частиною процесу інновацій, і ефективне спілкування та співпраця є ключовими для успішного впровадження нових ідей.

Отже, можна стверджувати, що лідерство в інноваціях є ключовим фактором успіху для будь-якого підприємства в сучасному світі. Компетентне керівництво стимулює зародження нових ідей, сприяє їх впровадженню і сприяє формуванню мотиваційної атмосфери серед співробітників, що активно беруть участь у процесі інновацій. Це в свою чергу призводить до покращення продуктивності, підвищення рентабельності інвестицій, укріплення репутації компанії та забезпечує конкурентну перевагу на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амабіле, Т. М., & Мухі, Д. (2012). Творчість і інновації в організаціях. Harvard Business Review, 90(8), 115-123.
2. Басс, Б. М., & Ригіо, Р. Е. (2006). Трансформаційне лідерство (2-ге видання). Lawrence Erlbaum Associates.
3. Вест, М. А., & Фарр, Дж. Л. (2005). Інновації на роботі: психологічні перспективи (2-ге видання). Blackwell Publishing.
4. Тушман, М. Л., & Надлер, Д. А. (2011). Організація для інновацій: гнучкі, адаптивні системи. John Wiley & Sons.
5. Едмондсон, А. С. (2012). Психологічна безпека і поведінка навчання в робочих групах. Harvard Business Review, 90(6), 76-84.
6. Андерсон, Н. Р., & Захід, М. А. (2010). Вимірювання клімату для інновацій робочої групи: розробка та валідація інвентаря клімату команди. Journal of Organizational Behavior, 31(4), 479-511.
7. Кантер, Р. М. (2011). Майстри змін: інновації та підприємництво в американській корпорації (3-тє видання). Simon and Schuster.

Ангеліна ДОКУС, канд. геогр. наук
e-mail: angel.dokus@gmail.com ORCID: 0000-0003-0912-6411
Ірина ЛАБУНЕЦЬ, аспірант
e-mail: irisha91.07@gmail.com ORCID: 0000-0001-6296-3177
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *академічна мобільність, молоді вчені, наука, освіта.*

Пандемія Covid-19 з 2019 р., а згодом і повномасштабне вторгнення росії в Україну з 2022 р., кардинально змінили реалії освітнього процесу в Україні. У сучасному світі мобільність стає ключовою характеристикою, необхідною для ефективної роботи та розвитку студентів, здобувачів, викладачів та науковців. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [1], *академічна мобільність – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами*.

Перевагами академічної мобільності є: культурний діалог, набуття нових компетентностей та професійних навичок, вдосконалення навичок з опанування іноземної мови, підвищення кваліфікації в контексті глобальних трендів розвитку науки, залучення до кращих міжнародних стажувань, шкіл, тренувань, підвищення конкурентоспроможності.

Попри значні переваги академічної мобільності, науковці України стикаються з низкою викликів, такі як міграція науковців, обмежене фінансування наукових досліджень, стипендій та заробітних плат викладачів.

Питання міграції, в результаті військових дій, є досить тяжким викликом для освітньої та наукової спільнот України, оскільки є високий ризик того, що науковці можуть не повертатись до своїх установ з набутим закордоном досвідом.

Дана проблематика існувала з початку незалежності України, але відтік наукового потенціалу за кордон останні роки збільшився у декілька разів (рис. 1).

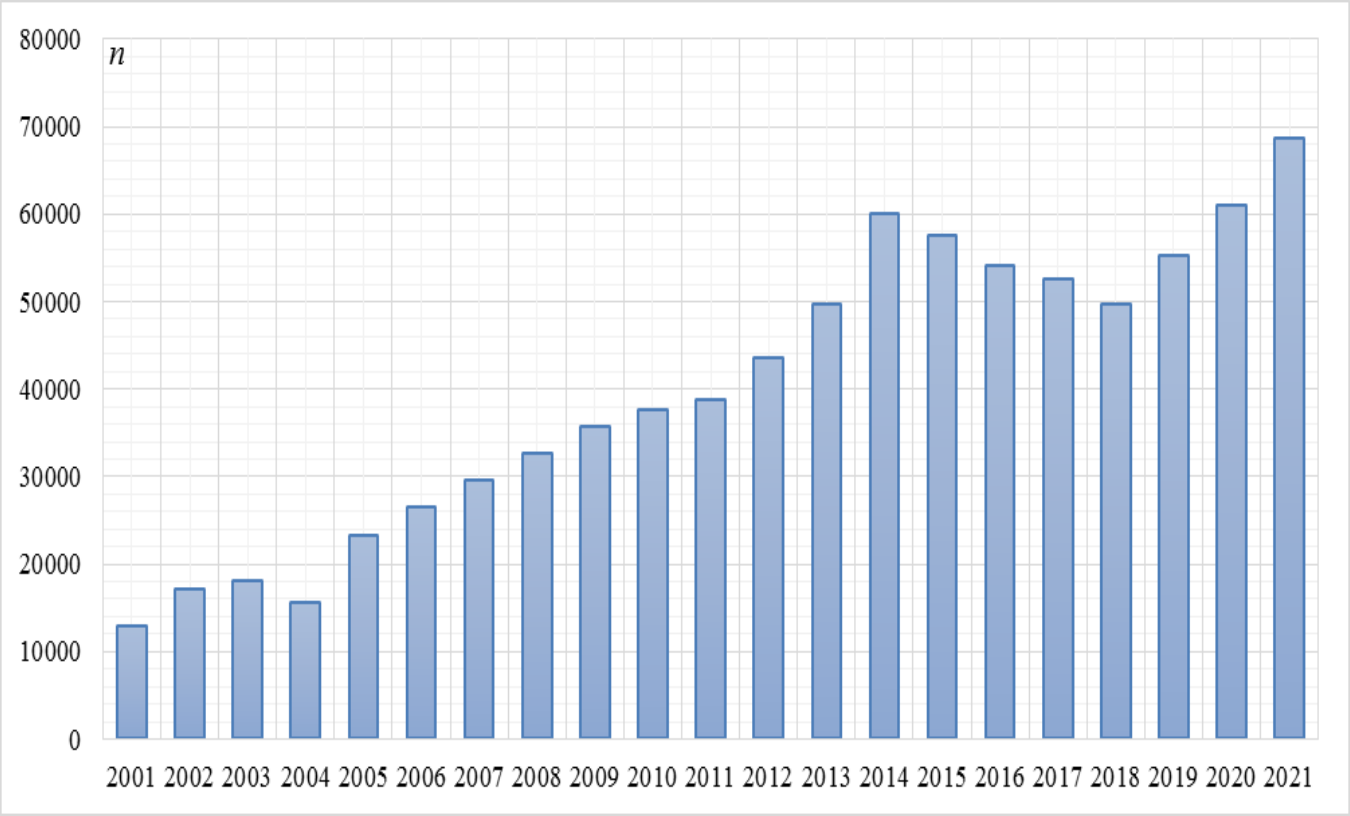

Рисунок 1 – Кількість студентів, що навчаються закордоном за період з 2001 по 2021 рр. *Джерело: сформовано Лабунець І. на основі [3].*

З рис. 1 бачимо, що у 2014 р. відбулось суттєве збільшення кількості студентів, що виїхали навчатися за кордон, що може бути викликано початком бойових дій на території Луганської, Донецької областей, а також через окупацію АР Крим.

За період 1998-2018 рр. відбулися зміни в переліку країн, які приймали українських студентів на навчання (табл. 1). Серед основних тенденцій: збільшення кількості країн призначення та розширення географії української освітньої міграції [4]-[5].

За дослідженнями авторів [2] з 2018 по 2022 рр. підтверджується підвищення академічної мобільності молодих вчених коштом грантових програм та стипендій від закордонних партнерів.

Станом на квітень 2023 р. за кордон виїхало близько шести тисяч науковців. Це півтори тисячі вчених Національної академії наук України (НАН України) (11 %

штату), з яких майже півтисячі вчених із відділень фізики та астрономії, ядерної фізики й енергетики. Ще 705 (5 % штату), за даними довідки про НАН України [6] на кінець 2022-го, були вимушені змінити місце проживання в межах України. Ініціатива UAScience.reload торік підрахувала, що близько 40 % науковців стали внутрішньо переміщеними особами, а 12-15 % емігрували [4].

Таблиця 1.2 – Країни з найбільшою кількістю студентів з України за 2001 р., 2009 р., 2014 р. та 2022 р.

2001 рік		**2009 рік**		**2014 рік**		**2022 рік**	
Країна	К-сть	Країна	К-сть	Країна	К-сть	Країна	К-сть
Росія	6272	Росія	12793	Польща	14756	Польща	33067
Польща	1272	Польща	3210	Росія	12043	Росія	9446
Румунія	757	Франція	1334	Німеччина	5602	Німеччина	6571
Угорщина	743	Чехія	1086	Чехія	2098	Словаччина	5760
Молдова	651	Угорщина	1033	Італія	2063	Чехія	4246
Франція	414	Італія	920	США	1392	Австрія	1556
Болгарія	403	Австрія	761	Угорщина	1169	Болгарія	1345
Туреччина	364	Великобританія	535	Франція	1131	Канада	1212

Джерело: сформовано Лабунець І. на основі [4].

В сучасній економічній теорії в межах теорій ендогенного зростання, людський капітал визначається як одна зі складових стабільного довгострокового зростання (разом з новими технологіями через інновації). У зв’язку з цим, суспільству необхідно зосередити особливу увагу на розвитку людського капіталу та його ефективного використання. Збільшенню людського капіталу сприяє не лише якісна освіта на всіх рівнях, а й здатність проводити науково-дослідну роботу безпосередньо на підприємствах.

Окрім негативного ефекту на довгострокове економічне зростання, академічна міграція має згубний вплив на фіскальну систему країни, оскільки освіта складає чималу частину бюджетних витрат з розрахунком на майбутнє відшкодування цих витрат громадянином, який буде працювати на благо економіки країни. Тому міграція високоосвічених фахівців завдає прямих збитків для бюджету країни – фактично, уряд країни за свої кошти готує високоосвічених працівників для іншої країни. В цьому контексті окремі економісти пропонували запроваджувати двосторонні угоди

між країнами еміграції та імміграції стосовно податку, який компенсував би такі негативні наслідки [5].

Наявні бар'єри з комунікацією та інформаційним забезпеченням науковців та освітян, зокрема молодих вчених [7], а також складнощі, пов'язані з реформою вищої освіти, створюють додаткові перешкоди для ефективної співпраці, обміну досвідом та поверненню фахівців до своїх попередніх місць роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
2. Докус А.О., Рубель О.Є., Лабунець І.Ю. (2023). Оцінка потенціалу молодих вчених в Одеській області: проблеми та перспективи. *Матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану»*, 27-29 вересня 2023 року, м. Ужгород.
3. Світящук І., Стадний Є. (2011) Академічна міграція. Центр дослідження суспільства. 31 с.
4. National Center for Science and Engineering Statistics (2024). URL: http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3804#
5. Курило І., Аксьонова С., Гаврилюк О., Гнатюк Т., Думанська В., Корнійчук О., Крімер Б., Левчук Н., Майданік І., Позняк О., Рингач Н., Слюсар Л., Шевчук П. (2023). Населення України: нариси про демографічний стан у перше тридцятиріччя незалежності. Київ: *Наукова думка*. 168 с.
6. Довідка про Національну академію наук України (2023) URL: https://files.nas.gov.ua/text/url/2022_dovidka.pdf
7. Докус А., Лабунець І. (2024 р.). Академічний потенціал молодих вчених Південного регіону України можливості та перспективи. *Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-методичної конференції «Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку»,* м. Одеса, 6-7 березня 2024 р, Одеса: ОНЕУ, 2024. С. 31-33.

Ангеліна ДОКУС, канд. геогр. наук
e-mail: angel.dokus@gmail.com ORCID: 0000-0003-0912-6411
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна
Дмитро СКОРОХОД, аспірант
e-mail: skorokhodd95@gmail.com
Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна

РОЗРАХУНОК ВОДНОГО БАЛАНСУ В БАСЕЙНІ РІЧКИ ПІВДЕННИЙ БУГ (В МЕЖАХ ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОНИ)

Ключові слова: *водний баланс, випаровування, річний стік, Південний Буг.*

Вступ. Водний баланс є ключовим інструментом систематичного аналізу процесів, пов'язаних із накопиченням, перерозподілом та витрачанням вологи в межах річкового водозбору. Однією з основних переваг використання водно-балансового підходу, у порівнянні з іншими методами, є можливість кількісно оцінити внесок кожної складової у формування стоку річок.

Завдяки аналізу водно-балансових рівнянь відкриваються широкі можливості для дослідження та розуміння закономірностей формування поверхневих та підземних водних ресурсів. Водно-балансовий підхід дозволяє розробляти комплексні заходи з управління та збереження водних ресурсів території з метою задоволення потреб населення та галузей господарства.

Розрахунок водного балансу річного стоку є актуальною задачею для раціонального управління водними ресурсами, особливо в сучасних умовах змін клімату та антропогенного впливу [1].

Річний стік належить до категорії основних гідрологічних характеристик та в цілому є інтегральною характеристикою річкового стоку. Річний стік дозволяє оцінювати водні ресурси річкових басейнів, міру їх зволоженості та водний баланс окремих територій. Дослідження коливань річного стоку у часі та просторі дозволяють робити висновок про можливість і доцільність використання водних ресурсів у сільському господарстві.

Мета – розрахунок водного балансу річного стоку для басейну річки Південний Буг (в межах лісостепової зони) з 2001 по 2020 рр.

Результати. Внутрішньорічний розподіл стоку досліджуваної території у багаторічному періоді характеризується виразною повінню (III–IV місяці), зимовою (XII–II) і літньо-осінньою (V–XI) межінню. Найбільш повноводні місяці – березень і квітень, найменш – серпень і вересень. Часові тенденції гідрометеорологічних характеристик в умовах сучасних кліматичних змін та дослідження впливу змін клімату на внутрішньорічний розподіл складових водного балансу в басейні річки Південний Буг представлено в роботі [2].

Залежно від досліджуваного об'єкта і розрахункового інтервалу часу рівняння водного балансу річкового водозбору може включати різні елементи [3]. В даному дослідженні водний баланс розраховано за рівнянням

$$P_0 = E_0 \pm Y_0 \pm \mu \qquad (1)$$

Водний баланс в басейні річки Південний Буг (в межах лісостепової зони) в рамках даного дослідження визначено з 2001 по 2020 рр. При цьому, середньобагаторічні значення опадів (P_0) осереднені за 20-річний період по наявних метеостанціях досліджуваної території, а сумарне випаровування (E_0) розраховано за методом А.Р. Константинова (рис. 1). Для використання стокових характеристик при розрахунку водного балансу середньомісячні витрати води було перераховано в шари стоку (Y_0).

Результати розрахунку водного балансу в замикальному створі досліджуваної території – басейні р. Південний Буг – с. Тростянчик (2001-2020 рр.) представлено на рис. 2. Нев'язки (μ) в басейні річки Південний Буг (в межах лісостепової зони) розраховані з 2001 по 2020 рр. коливаються від 8 до 9 %.

Розрахунок сумарного випаровування за методом водного балансу також підтвердив отримані раніше результати, що свідчить про точність використаного методу А.Р. Констянтинова (рис. 1).

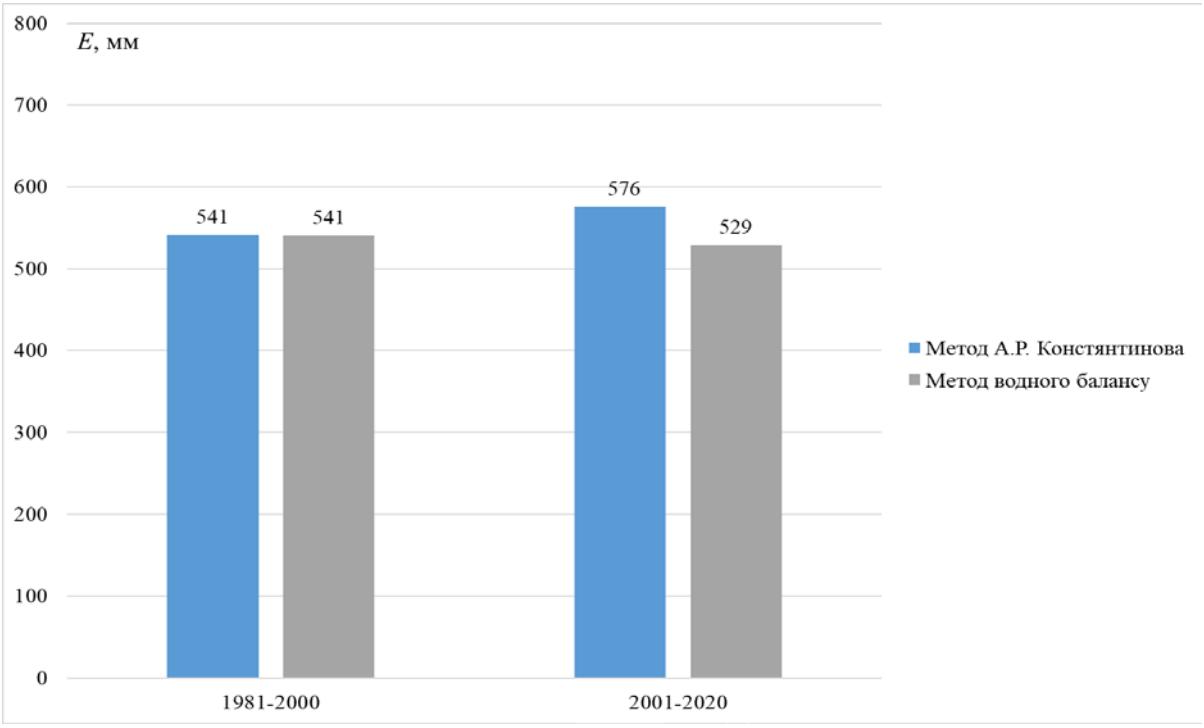

Рисунок. 1 – Розрахунок сумарного випаровування
за методом А.Р. Констянтинова та методом водного балансу
в басейні р. Південний Буг – с. Тростянчик (2001-2020 рр.), мм.

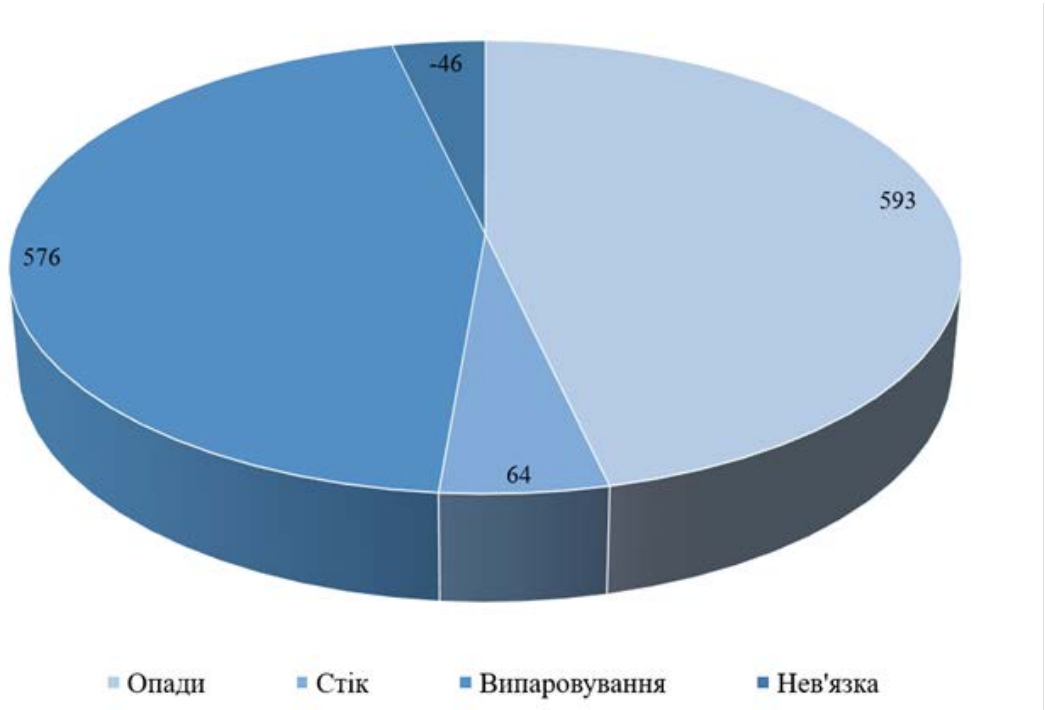

Рисунок 2 – Водний баланс
в басейні р. Південний Буг – с. Тростянчик (2001-2020 рр.), мм.

Висновки. В роботі виконано розрахунок водного балансу для басейну річки Південний Буг (в межах лісостепової зони) з 2001 по 2020 рр. та розрахунок нев'язки обчислення багаторічного водного балансу. Згідно з рекомендаціями [5], допустима нев'язка при обчисленні багаторічного водного балансу не повинна перевищувати 10 % від загальної кількості опадів. Отже, виконані розрахунки є коректними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Докус А.О., Больбот Г.В., Скороход Д.В. (2023). Вплив змін клімату на внутрішньорічний розподіл складових водного балансу в басейні річки Південний Буг. *Матеріали VII-го Всеукраїнського пленеру з питань природничих наук*. Одеса. С. 28-31.
2. Anhelina Dokus, Hanna Bolbot, Dmitry Skorokhod (2023). Research of the Pivdenny Buh river basin hydrometeorological characteristics time trends in the conditions of modern climate change. *International Conference of Young Scientists on Meteorology, Hydrology and Environmental Monitoring (ICYS-MHEM),* Kyiv, Ukraine, November 15-16. Book of Abstracts. Kyiv. 2023. p. 8.
3. Докус А.О., Антонов Д.Я., Бовдуй В.В. (2022). Водний баланс річкових водозборів рівнинних річок. *Тези XVIII Всеукраїнської наукової on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених з міжнародною участю «Сучасні проблеми екології»*, 06 жовтня 2022 року. Житомир: Житомирська політехніка. С. 72. http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/11373/
4. Докус А.О., Скороход Д.В. (2023). Аналіз вихідних даних та методів для розрахунку випаровування з поверхні водозборів в басейні річки Південний Буг. *Матеріали XXII наукової конференції молодих вчених Одеського державного екологічного університету*, ОДЕКУ, Одеса. С. 138-139. https://odeku.edu.ua/wp-content/uploads/materiali-hhii-naukovo%D1%97-konferenczi%D1%97-molodih-vchenih-odeku-23-31-travnya-2023-roku.pdf
5. Чорноморець Ю.О., Лук'янець О.І. (2019). Вплив сучасних змін у співвідношенні снігодощового живлення річок на структуру водного балансу їх басейнів (на прикладі річкового басейну Ворскли). *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*, № 4 (55). С. 40-52.

Віра ДРАГУНОВА, канд. пед. наук, доцент каф. менеджменту освіти та права
e-mail: dragunowa.v@ukr.net ORCID: 0000-0002-5074-5583
Центральний інститут післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПРОЄКТУВАННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

Ключові слова: *консалтинг, консалтингові послуги, консалтингова діяльність, проєктування консалтингової діяльності, менеджмент, система освіти, заклади освіти.*

Вступ. Умови ринкових відносин, в яких існують заклади освіти сприяли появі та розвитку проєктування консалтингової діяльності. Для забезпечення ефективної діяльності закладу вищої освіти, формування його позитивного іміджу, важливим аспектом є налагодження системи проєктування консалтингової діяльності. Окреслені аспекти зумовлюють пристосування до інституційних інструментів взаємодії держави, науки і освіти на підвищення якості освіти та освітньої діяльності в закладі освіти.

Мета. Головною метою дослідження є обґрунтування доцільності системи проєктування консалтингової діяльності для забезпечення ефективного управління закладом освіти.

Результати. Проєктування консалтингової діяльності є важливим етапом на шляху до досягнення конкурентних переваг закладу освіти, що дозволить:

- швидко реалізовувати керівником закладу освіти проєктування в управлінський процес;
- забезпечувати суб’єктів освітньої діяльності якісною інформацією та якісними консалтинговими послугами;
- аналізувати, прогнозувати, проєктувати консалтингову діяльність закладу освіти;

- приймати управлінські рішення керівником ЗО щодо проєктування консалтингової діяльності (Драгунова, 2023).

Необхідність розроблення системи проєктування консалтингової діяльності викликана умовами невизначеності держави, що мають значний вплив на функціонування освітньої галузі, трансформацію її зовнішнього та внутрішнього середовища. З огляду на зазначене, управління має враховувати можливі зміни, реагувати та своєчасно забезпечувати перебудову стратегії розвитку закладу з притаманними їй закономірностями, тенденціями, за допомогою механізмів, які існують у самій системі освіти (Кремінь, 2008).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «система» визначається як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв’язком чого небудь (Бусел, 2001).

Розроблення системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти здійснюється на основі аналізу наукових праць з теорії управління й логічного аналізу консалтингового-зорієнтованого управління впливів.

Для теоретичного обґрунтування системи проєктування консалтингової за основу доцільно взяти поняття класичного та соціального управління, загального консалтингового управління, проєктного управління закладом освіти, управлінською діяльністю закладом освіти, якості освіти та освітньої діяльності, сутності концепції системи проєктування консалтингової діяльності тощо.

Практичний аспект системи проєктування консалтингової зорієнтований на ключові вимоги:

- системності процесу реалізації, яка виникає як результат причинно-наслідкових змістових і функціональних зв’язків між цілями, змістом, формами й методами взаємодії суб’єктів освітньої діяльності;
- науковості ідей, теорій, принципів, які лежать в основі консалтингу;
- концептуальності теоретико-методологічних позицій – системи поглядів на управлінський процес, як закономірне явище розвитку закладу освіти;
- спрямованості на гарантоване досягнення цілей, які можна діагностувати як зміни в середині системи в результаті реалізації консалтингової діяльності;

- структурованості – розчленування процесу на послідовні, пов’язані між собою етапи, координованість дій, операцій;
- алгоритмічності – однозначність виконання включених у технологію дій та операцій за чітко визначеною схемою;
- керованості – можливість коригування дій на основі зворотного зв’язку й аналізу даних діагностики на кожному технологічному етапі реалізації консалтингової діяльності;
- ефективності – позитивне співвідношення отриманих результатів і кількості витрачених ресурсів;
- відтворюваності – передбачає можливість здійснення процесу іншими суб’єктами в аналогічних умовах, керуючись описом усіх його характеристик (Драгунова, 2019).

Реалізація системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти дозволяє:

- підвищити керованість проєктною діяльністю закладу освіти за рахунок введення комплексу організаційних, методичних та інформаційних засобів, що формалізують і підтримують процеси консалтингового управління;
- використовувати актуальну інформацію про статус консалтингових проєктів для контролю за проєктною консалтинговою діяльністю, прийняття рішень про існуючі зміни на основі моніторингу за усіма напрямками діяльності закладу освіти;
- застосовувати єдиний ефективний підхід до проєктування консалтингової діяльності з чітким розподілом повноважень і відповідальності між учасниками в проєктному управлінні;
- накопичувати інформацію в базі знань за консалтинговими проєктами з метою використання в інших проєктах;
- підвищити ефективність використання ресурсів закладу вищої освіти, в тому числі спростити процедуру залучення нових консультантів;
- підсилити контроль якості, термінів і бюджету проєктування консалтинової діяльності (Коновальчук, 2016).

При розробленні системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти нами враховано, що її реалізація буде спрямована на створення гнучкої, демократичної, динамічної системи управління. Відповідно, системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти має бути спрямована на:

- використання варіативних управлінських рішень;
- прогноз очікуваних результатів діяльності;
- включення економічних механізмів діяльності, пов'язаних з необхідністю посилення фінансової самостійності;
- поєднання адміністративного, колективного управління та самоврядування (Драгунова, 2019).

Окрім того, забезпечення реалізації системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти упроваджується за допомогою розробленої концепції, яка, на нашу думку, не лише детально аналізує консалтингову діяльність закладу освіти, а й сприяє оцінці ефективності доцільності проєктування консалтингової діяльності, характеризує різні фактори впливу і лише тоді зумовлює прийняття відповідного обґрунтованого рішення.

Висновки. Система проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти є складним управлінським процесом та ґрунтується стратегічному управлінні закладом освіти. Значимість системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти полягає у цілеспрямованому впливу на керовану підсистему для її впорядкування та розвитку. Реалізація авторської системи проєктування консалтингової діяльності в закладі освіти дає можливість усвідомити значущість проєктного підходу в управлінні, як умови підвищення якості й модернізації закладу освіти загалом.

Перспектива подальших досліджень вбачається у науковому пошуку та розробці концепції системи проєктування консалтингової діяльності та висвітлення її значення для управлінні закладом освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Драгунова, В.В. (2023).Технологія проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності. Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». Випуск 8. DOI: https://doi.org/ 10.35387/ucj.2(8).2023.21-29
2. Кремінь, В. Г. (2008). Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. 1040 с.
3. Бусел, В.Т. (2001). Великий тлумачний словник сучасної української мови. ВТФ «Перун». 1440 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989
4. Драгунова, В.В. (2019). Педагогічні умови впровадження інноваційного менеджменту в систему середньої освіти. [Дис. канд. пед. наук, Житомирський державний університет]. Інституційний репозитарій Житомирського державного університету http://eprints.zu.edu.ua/30433/1/ dys_Dragunova.pdf
5. Коновальчук, І. І. (2016). Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. Сутність та структура інноваційної компетентності педагога. Розробка системи і технології її розвитку. О. А. Дубасенюк (Ред.), Акмедосягнення науковців Житомирської науково-педагогічної школи: монограф. (с. 138-170.). Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. http://eprints.zu.edu.ua/22737/1/%D0%9A%D0%BE%D0% BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%86.pdf

Анна КОЛОДКА, бакалавр
e-mail: kolodka.anna2712@gmail.com
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Вінниця, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *інновація, цифровізація, компетентнісний підхід, інклюзивність, STEM-освіта, педагогічні інновації, підготовка вчителів, співпраця, фінансування, доступність, індивідуалізація.*

Освіта завжди була і є важливим фактором розвитку будь-якого суспільства, але в сучасному світі швидких змін вона набуває особливого значення. Сучасний світ стрімко розвивається, диктуючи нові вимоги до освітньої системи. Україна, як і багато інших країн, стоїть перед завданням адаптувати свою освітню систему до вимог сучасності та майбутнього, де інновації є ключовим елементом будь-якого сучасного суспільства.

Перед тим як розглядати інноваційний розвиток освіти в Україні, слід з'ясувати, що таке інновації, педагогічна інновація та інноваційний процес в освіті загалом.

Інновація - це нова форма організації та управління, новий тип технології, що охоплює різні сфери людської діяльності.

Педагогічна інновація - це особлива форма педагогічної діяльності або мислення, спрямована на організацію нововведень або процес їх створення в освітньому просторі.

Інноваційний процес в освіті - це низка послідовних дій, спрямованих на оновлення цілей, змісту, організації, форм і методів навчання і виховання та адаптацію освітнього процесу до нових умов [1].

На сьогодні, освітня система нашої країни стикається з рядом проблем якості освіти, деякі показники в Україні залишаються незадовільними, зокрема, результати зовнішнього оцінювання та міжнародні рейтинги. Нерівний доступ до цифрових технологій у різних регіонах країни створює нерівність у можливостях навчання. Багато вчителів та викладачів не мають достатньої підготовки для впровадження

сучасних педагогічних методик. Традиційні методи навчання залишаються прокладними, а інноваційні підходи не отримують достатньої уваги та підтримки.

Українська освітня система поступово починає впроваджувати інноваційні підходи для розв'язання цих проблем. Приклади деяких з найбільш важливих інноваційних ініціатив:

- школи та університети активно використовують цифрові технології в навчальному процесі, включаючи електронні підручники, вебплатформи та онлайн-курси;
- вчителі використовують інтерактивні методи навчання, такі як ігри, групові проєкти та обговорення, для залучення учнів до процесу навчання та стимулювання їхнього інтересу;
- застосування індивідуальних підходів до навчання з урахуванням потреб кожного учня, що дозволяє кожному з них розвиватися у власному темпі.
- уряд України звертає увагу на підвищення кваліфікації вчителів та надання їм необхідних навичок для впровадження інноваційних підходів в навчання.

Передумови виникнення педагогічних інновацій:

1. необхідність докорінних змін в системі освіти;
2. гуманітаризація освіти (поява нових навчальних дисциплін);
3. вчителі отримали можливість створити власну педагогічну лабораторію;
4. конкуренція ВНЗ (боротьба за "свого" студента);
5. інформатизація суспільства.

Приклади інновацій в освіті:

1. Програма «Трансформація цифрової педагогіки»:

12 жовтня 2022 року в Україні стартувала Міжнародна інноваційна програма «Трансформація цифрової педагогіки», яку відкрили Дмитро Загородній, генеральний директор цифрової трансформації Міністерства освіти і науки України, Андрій Асташов, генеральний директор HP Inc Emerging Countries Group (ECG) та голова громадської організації EdCamp Ukraine Церемонію відкриття провів Олександр Елькін.

Україна стала 17-ю країною, де впроваджується ця інноваційна програма, розроблена за участі Гарвардської вищої школи освіти та Мічиганського університету

і реалізована Академією інноваційної та цифрової освіти Hewlett-Packard в Україні (HP IDEA) та громадською організацією EdCamp Ukraine. Програма реалізується на засадах партнерства.

Програма спрямована на розширення цифрового та педагогічного потенціалу освітян: HP IDEA дає можливість розпочати власний інноваційний шлях та необхідну підтримку для розробки інноваційних проєктів, спрямованих на вирішення педагогічних та цифрових викликів у школах, навчання та підтримку.У процесі роботи кожна команда створює унікальний інноваційний продукт для установи, в якій працює. Після успішного завершення учасники отримують індивідуальні сертифікати та статус партнера програми.

Спільнота EdCamp Ukraine забезпечує інформаційну підтримку програми та формування груп учасників в Україні. На першому етапі на програму подали заявки 143 освітні команди.

2. Нова українська школа

НУШ – це реформа української освіти, започаткована у 2017 році. Її мета – створити сучасну школу, яка буде цікавою та корисною для всіх дітей. НУШ базується на принципах:

- учень у центрі уваги: Навчання має бути зосереджене на потребах та інтересах кожного учня;
- компетентнісний підхід: Учні повинні не лише отримувати знання, але й вміти їх застосовувати на практиці;
- формування навичок: Важливо розвивати у дітей такі навички, як критичне мислення, креативність, співпраця та комунікація;
- використання сучасних технологій: Інформаційно-комунікаційні технології мають використовуватися для покращення навчального процесу.

НУШ вже впроваджена в понад 16 000 шкіл України. Реформа отримала багато позитивних відгуків від педагогів, батьків та учнів.

3. STEM-освіта:

STEM-освіта – це підхід до освіти, який фокусується на науці, технологіях, інженерії та математиці. STEM-освіта стає все більш популярною в Україні, адже

вона готує учнів до роботи в таких перспективних галузях, як IT, робототехніка, біотехнології тощо.

В Україні є багато програм та проєктів, які спрямовані на розвиток STEM-освіти. Деякі з них:

- нова українська школа: НУШ охоплює компоненти STEM-освіти;
- STEM-центри: В Україні відкриваються STEM-центри – спеціальні навчальні заклади, де діти можуть вивчати науку, технології, інженерію та математику в інтерактивному та цікавому форматі. STEM-центри оснащені сучасним обладнанням, таким як 3D-принтери, роботи, VR-шоломи тощо. Вони пропонують різноманітні навчальні програми та майстер-класи для дітей різного віку.

Інноваційний розвиток освіти в Україні має великий потенціал для зміни сучасної освітньої парадигми та підготовки молодого покоління до викликів XXI століття. Забезпечення доступу до сучасних технологій, підвищення кваліфікації вчителів та створення сприятливого середовища для інноваційного навчання є ключовими завданнями на шляху до досягнення цієї мети.

Завдяки правильно спрямованим інноваціям, українська освітня система може стати більш ефективною, доступною та розвинутою, що у свою чергу сприятиме розвитку країни в цілому. Необхідно забезпечити достатні фінансові ресурси для інноваційного розвитку освіти та забезпечення доступу до сучасних технологій для всіх учнів і вчителів. Важливо створити ефективні програми підготовки та підвищення кваліфікації вчителів з урахуванням сучасних методик інноваційного навчання. Це включає в себе як академічну, так і практичну підготовку, а також надання доступу до ресурсів для постійного самовдосконалення. Врахування індивідуальних потреб кожного учня, є важливим аспектом інноваційного розвитку. Це може містити індивідуалізовані навчальні плани, підтримку для учнів з особливими потребами та заохочення до творчого мислення та самостійності. Проте, для досягнення успіху необхідно спільне зусилля уряду, громадськості, бізнесу та академічних установ. Тільки шляхом партнерства та співпраці ми зможемо реалізувати повний потенціал інноваційного розвитку освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 4. – 219 с. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/529/1/220_Naykovi_zapiski.PDF

Марія ПОГОРІЛА, здобувачка вищої освіти
Олександра ПОГОРІЛА, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Марина КОТОВА,** канд. екон. наук,
доцент кафедри торговельного підприємництва та логістики
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕЛЕКТРОННУ ТОРГІВЛЮ

Електронна торгівля є одним з найбільш динамічних секторів економіки, який постійно трансформується під впливом нових технологій. Одним із визначальних компонентів цих змін є штучний інтелект (ШІ).

За допомогою ШІ компанії, які використовують електронну комерцію можуть надавати детальну аналітику, точно вимірювати вплив кожної події та бути готовими до будь-якої ситуації. Алгоритми ШІ аналізують поведінку клієнтів, дозволяючи брендам надавати своїм відвідувачам персоналізований досвід покупок. Цей персоналізований досвід може значно підвищити рівень задоволеності та лояльності клієнтів, що зрештою призведе до збільшення продажів і доходу. Наприклад, якщо онлайн-клієнти регулярно купують певний бренд щотижня, тоді інтернет-магазин може надіслати їм персоналізовану пропозицію на цей товар або навіть використати рекомендацію, яку надає штучний інтелект, на прибутковий продукт, який добре підходить для обраного бренду. Інструменти електронної комерції на основі ШІ або цифрові помічники, такі як Google Duplex, розвивають здатності, як-от створення списків покупок і навіть оформлення онлайн-замовлень для них.

Електронна комерція - це економічна та технологічна революція. Вона базується на Інтернеті, за допомогою технологій комп’ютерних мереж поєднує технології бізнесу, інформаційні технології та управлінські технології з міцними комплексними перевагами. На сьогоднішній день використання штучного інтелекту в сфері електронної комерції також активно проявляється використанням чат-ботів, основна функція яких - автоматично відповідати на запитання клієнтів, реагувати на прості голосові команди та надавати рекомендації щодо продуктів за допомогою систем обробки природної мови. Чат-боти на сайтах та мобільних сторінках

електронної комерції базуються на алгоритмах ШІ, запрограмованих на персоналізоване спілкування з клієнтами. Чат-боти можуть допомогти покупцям знайти відповідні товари, перевірити наявність продуктів, порівняти різні товари і, врешті-решт, допомогти покупцям з оплатою. Якщо виникають будь-які скарги чи запитання, чат-бот також може допомогти клієнтам зв'язатися зі відповідним персоналом. Споживачі можуть спілкуватися з роботами через текст, голос та навіть зображення.

Штучний інтелект постав як трансформуюча сила і в управлінні ланцюгами поставок та логістикою, пропонуючи рішення, які автоматизують рутинні завдання, оптимізують маршрути, посилюють безпеку, зменшують витрати та підвищують якість обслуговування клієнтів. Завдяки моніторингу та аналізу транспортних даних у режимі реального часу ШІ може оптимізувати маршрути доставки, передбачити потреби в технічному обслуговуванні та зменшити споживання палива. Крім того, прогнозна аналітика на основі штучного інтелекту може покращити управління ланцюгом поставок шляхом прогнозування попиту, оптимізації рівня запасів і підвищення загальної операційної ефективності. Згідно з даними Verified Market Research, розмір ринку AI в логістиці та ланцюгах поставок становив $3,037.98 мільйона у 2022 році. Прогнози свідчать, що він зросте до вражаючих $64,459.38 мільйонів до 2030 року, що відображає надзвичайно високий середньорічний темп зростання (CAGR) 46,50% з 2023 по 2030 роки.

Здатність штучного інтелекту аналізувати величезні обсяги даних і робити точні прогнози особливо корисна і в управлінні запасами. Прогнозуючи моделі попиту, виявляючи тенденції та відповідно коригуючи рівні запасів, компанії електронної комерції можуть оптимізувати свої запаси, скоротити витрати та мінімізувати дефіцит товарів. Це не тільки призводить до підвищення операційної ефективності, але й покращує задоволеність клієнтів, забезпечуючи постійну доступність продуктів.

З ростом онлайн-транзакцій, шахрайство стало значною проблемою в електронній комерції. Технології штучного інтелекту відіграють вирішальну роль у виявленні та запобіганні шахрайській діяльності. Аналізуючи різні дані, такі як IP-адреси, поведінку під час покупок та історію транзакцій, алгоритми штучного

інтелекту можуть виявляти ознаки шахрайської поведінки. Це допомагає бізнесу пом'якшувати ризики, захищати дані клієнтів та забезпечувати безпечні транзакції.

Також технології штучного інтелекту все частіше використовуються для оптимізації процесів створення контенту. Від автоматизованих описів товарів до постів у соціальних мережах, згенерованих за допомогою AI, алгоритми штучного інтелекту можуть створювати високоякісний контент в масовому масштабі, звільняючи цінний час для бізнесу, щоб зосередитися на інших стратегічних ініціативах.

Незважаючи на те, що штучний інтелект відкриває значні можливості для електронної комерції, він також створює кілька проблем, які підприємства повинні вирішити. Організаціям необхідно зважувати плюси та мінуси впровадження рішень на основі штучного інтелекту, такі як вартість впровадження та обслуговування, проблеми конфіденційності та можлива упередженість.

Однією з найважливіших проблем ШІ в електронній комерції є конфіденційність даних. Алгоритми штучного інтелекту покладаються на величезну кількість даних клієнтів, щоб надавати персоналізований досвід і робити точні прогнози. Однак збір і обробка цих даних викликає занепокоєння щодо конфіденційності та захисту даних. Підприємства повинні забезпечити прозорість збору та використання даних клієнтів і дотримання відповідних норм захисту даних.

Іншим викликом ШІ в електронній комерції є заміщення робочих місць. Оскільки підприємства автоматизують все більше процесів, існує ризик втрати робочих місць. Це може мати значні наслідки як для окремих людей, так і для суспільства в цілому. Однак важливо зазначити, що AI також створює нові можливості для роботи в таких сферах, як аналіз даних і розробка AI.

Проте незважаючи на потенційні недоліки, можна зробити висновок, що використання рішень на основі штучного інтелекту для бізнесу електронної комерції може забезпечити численні переваги. Ці переваги охоплюють персоналізацію та покращення результатів пошуку, оптимізацію операцій, виявлення шахрайства та вдосконалення управління запасами. Використовуючи штучний інтелект, компанії електронної комерції можуть випереджати конкурентів та забезпечувати своїм клієнтам кращий досвід.

Загалом, компаніям електронної комерції необхідно ретельно розглядати свої конкретні потреби та цілі, а також потенційні переваги та ризики впровадження штучного інтелекту. Зробивши це, компанії можуть приймати обґрунтовані рішення та використовувати штучний інтелект, щоб виділятися з натовпу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

2. Піжук О. І. Штучний інтелект як один із ключових драйверів цифрової трансформації економіки. Економіка, управління та адміністрування. 2019. С. 41-46. https://doi.org/10.26642/ema-2019-3(89)-41-46.
3. Іванечко Н. Р., Процишин Ю. Т., Никитишин Т. В. Цифрові технології в роздрібній торгівлі: зарубіжний та Український досвід. Food Industry Economics. 2020. Vol. 12. №. 1. С. 77-85. https://doi.org/10.15673/fie.v12i1.1671.
4. Андрощук Г. О. Технології штучного інтелекту: тенденції розвитку. 2019. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-4-9.pdf.
5. Чміль, Г. Л.(2021). Трансформація простору функціонування бізнес-структур під впливом цифровізації: вимір маркетплейсів. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки,391–405.https://repo.btu.kharkov.ua//handle/123456789/2918
6. Кучмійова, Т. С.(2023). Діджиталізація бізнес-процесів в умовах трансформаційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід,77–80.https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.10.77
7. Стежко, Н.,& Шевчук, О.(2023). Тенденції розвитку світової електронної комерції в умовах діджиталізації бізнесу. Цифрова економіка та економічна безпека.https://doi.org/10.32782/dees.5-3

Анна ШАНДАР, PhD з економіки
e-mail: anna_shandar@kneu.edu.ua ORCID: 0000-0002-7363-9038
Аліна БОЛОБАН
e-mail: boloban.2310984473@kneu.edu.ua ORCID: 0009-0007-7867-6253
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ. Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ РИЗИКІВ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *заклади вищої освіти, класифікація ризиків, якість освіти, менеджмент, соціальні ризики, аналіз ризиків, стейкхолдери.*

Вступ. Усе життя людини супроводжується певними соціальними ризиками. Наукова проблематика дослідження ризиків у вищій освіті є досить актуальною у сучасних умовах розвитку суспільства України: технологічні, глобалізаційні та інтеграційні процеси, виклики пов’язані з поширенням пандемії, воєнними діями. Зауважимо, що вона перебуває в центрі уваги всіх без винятку стейкхолдерів освітнього процесу: абітурієнтів / здобувачів вищої освіти / випускників та їх батьків, науково-педагогічних працівників, працівників закладу освіти, державних органів управління та роботодавців. Розуміння проблеми є базисом, основою для розробки заходів щодо її вирішення, саме тому питання ідентифікації ризиків є дуже важливим і, без перебільшення, фундаментальним.

Метою дослідження є узагальнення та систематизація сучасних ризиків, з якими стикаються заклади вищої освіти в процесі повсякденної діяльності.

Результати. Дослідження будь-яких ризиків не обходиться без аналізу релевантного середовища функціонування об’єкта дослідження. Інтеграція України до європейської спільноти диктує певні вимоги до стратегії розвитку вищої освіти, а також передбачає вирішення важливих питань. У 2022 р. було розроблено відповідну Стратегію [1], етапи реалізації якої представлено на рис. 1. Зауважимо, що в рамках документу виділено 7 ключових проблем, які є причиною ризиків у системі вищої освіти.

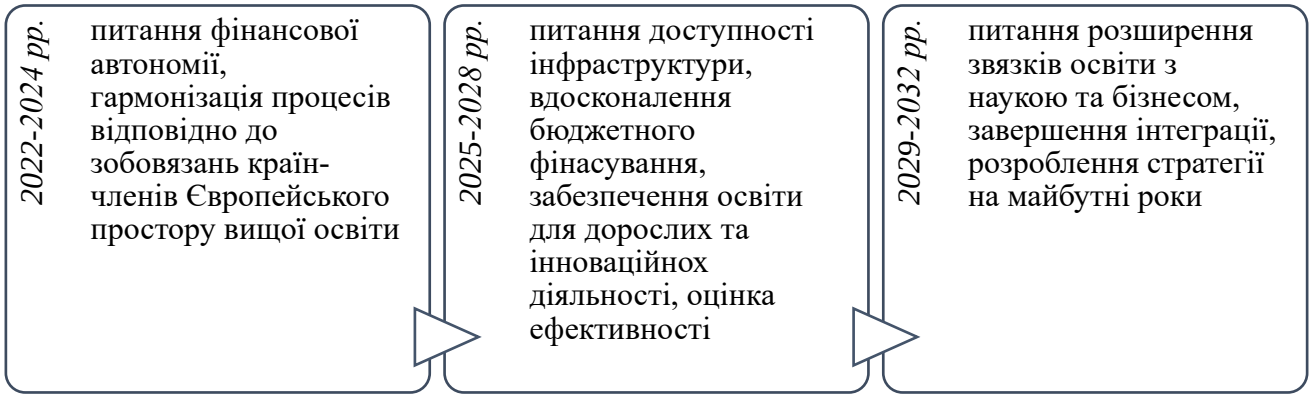

Рисунок 1. Етапи реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. *Джерело: побудовано на основі [1]*

Серед учених відсутня єдина думка щодо переліку ризиків у сфері вищої освіти, що не є дивним, адже кожен автор демонструє результати наукових пошуків виходячи зі сформованого об'єкта та мети дослідження, власного досвіду та бачення проблематики, до того ж накладається відбиток швидкозмінних умов середовища функціонування закладу.

У рамках даного дослідження ми розглядаємо ризики у сфері вищої освіти як певні явища чи події, не залежно від характеру їх виникнення, що становлять потенційну небезпеку або загрозу у сфері функціонування вищої освіти.

Астахова К. у своєму дослідженні окреслила досить слушний та актуальний перелік ключових ризиків, який містить 4 позиції, а також обґрунтувала релевантні відповіді на поставлені питання [2].

В умовах розвитку сучасного суспільства цілком доречним є приділення уваги цифровим ризикам, власне на чому зосередили дослідження Войтович Н., Заїка Т. та Штангрет Г. Автори торкнулися проблеми ризиків цифровізації вищої, зокрема впровадження онлайн навчання, різнопланової підтримки здобувачів вищої освіти, а також соціального аспекту – адаптації до нових умов життя здобувачів [3].

Продовжуючи тематику розвитку інформаційного суспільства та колосального впливу інформаційно-телекомунікаційних технологій на життєдіяльність людини варто відмітити роботу Красицької Л.В., яка зосередилася на ризиках пов'язаних із запровадженням дистанційної форми навчання [4].

Ляшенко О. та Наконечна О. порушили проблему ризиків, які виникли чи загострилися в умовах воєнного часу, логічно об'єднавши їх у 2 групи: внутрішні та

зовнішні [5]. Аналогічного підходу щодо розподілу ризиків за середовищем дотримався і колектив авторів, однак виокремив інші види ризик [6].

Узагальнення підходів до класифікації ризиків знайшло відображення у табл. 1.

Таблиця 1. Підходи до класифікації ризиків у сфері вищої освіти

Автор	**Класифікація**
Астаова К.	забезпечення якості освітнього процесу, кадрові ризики, фінансові ризики та контингентні ризики [2]
Войтович Н., Заїка Т., Штангрет Г.	матеріальні умови, втрата підтримки, соціальний контекст [3]
Красицька Л.В.	1) відсутність або зменшення соціальних зв'язків учасників освітнього процесу; 2) зменшення мотивації студента до особистісного професійного зростання; 3) недовіра до якості освітніх послуг; 4) збільшення самостійної роботи студента; 5) недостатність або неякісність матеріального забезпечення дистанційної форми навчання; 6) непрозорість критеріїв оцінювання; 7) відсутність усталених правил етичної поведінки учасників освітнього процесу [4, с. 123]
Ляшенко О., Наконечна О.	внутріщні (фінансові, технічні та управлінські) та зовнішні (політичні, економічні, соціальні) [5]

Джерело: узагальнено на основі опрацьованих джерел

Поділяємо думку щодо необхідності розподілу ризиків у сфері вищої освіти в залежності від рівня їх дії:

- національний рівень (питання що стосуються інституційного забезпечення, освітньої політики, політики зайнятості тощо);
- рівень закладу вищої освіти;
- рівень окремого стейкхолдера (ризики, з яким стикаються здобувачі, науково-педагогічний персонал, роботодавці та ін.).

Зупинимось більшою мірою на закладах вищої освіти як осередку реалізації освітньої діяльності. Ризики слід розглядати в залежності від площини їх дії: одні проявляються у зовнішньому середовищі, а інші виникають у внутрішньому середовищі по відношенню до закладу вищої освіти.

До ризиків внутрішнього середовища слід віднести такі:

– фінансування (брак коштів, наслідки нераціонального їх використання);

- готовність технічна (гаджети, доступ до інтернет) та технологічна (дистанційні платформи для організації освітнього процесу у дистанційному режимі);
- ризики пов’язані із забезпеченням якості освітніх послуг (різні аспекти, зокрема визначені Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти);
- репутаційний ризик (пов’язані із просування бренду закладу вищої освіти, соціальною відповідальністю);
- управлінські (стосуються менеджменту закладу, а також дій в частині автономності).
- Зовнішні ризики можуть бути представлені наступним переліком:
- зміни в освітньому законодавстві (питання фінансування, процедури вступної кампанії, організації навчання, державні стандарти освіти, процедури забезпечення якості, реформування).
- демографічний ризик (зменшення кількості абітурієнтів, здобувачів, нестача викладацького складу, ризики наслідків міграційних процесів);
- ризики пов’язані із воєнними діями (руйнування інфраструктури закладу, травмування та захворювання населення).

Висновки. Аналіз ризиків у сфері вищої освіти дає можливість зробити кілька важливих висновків. По-перше, ризики у вищій освіті є складним та багатогранним явищем і включають багато різнопланових аспекти. По-друге, ці ризики проявляються на 3 рівнях: національний, рівень закладу та рівень стейкхолдера. По-третє, обґрунтування ризиків є вихідним етапом ризик-менеджменту, точкою відліку на шляху зменшення/подолання ризиків у вищій освіті. Загалом, розуміння, аналіз та подолання ризиків у вищій освіті є ключовим викликом для забезпечення сталого розвитку освітнього сектору та підвищення якості надання освітніх послуг.

Перспективи подальших досліджень. Окреслені у дослідженні ризики вимагають від менеджерів виважених дій реагування, саме тому подальші дослідження будуть направлені на розвідки методів оцінювання та обґрунтування шляхів подолання ризиків у вищій освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. №286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text
2. Астахова, К. (2021). Ключові ризики сучасної освіти: пошуки адекватних відповідей. *Вища освіта України, 2(81)*, 19–27. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2021.2(81).03
3. Войтович, Н.М., Заїка, Т.П., Штангрет, Г.З. (2023). Аналіз перспектив та ризиків цифровізації вищої освіти України (виміри глобалізації). *Академічні візії, 18*. URL: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7774531
4. Красицька, Л.В. (2022). Застосування дистанційної форми навчання в процесі підготовки працівників: переваги та ризики. *Нове українське право, 1*, 119–124. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.18
5. Ляшенко, О., Наконечна, О. (2024). Ризики в освітньому менеджменті України у часі війни та повоєнного розвитку. *Empirio. 1*, 90-100. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/items/97dac813-16c9-4272-8182-33313622307a
6. Каленюк, І.С., Куклін, О.В., Ямковий, В.А. (2015). Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні. *Економіка України, 2(639)*, 70–83. URL: http://csbc.edu.ua/biblio/documents/186.pdf

Петро ШЕВЧУК, канд. пед. наук, старший викладач
e-mail: p7g@ms1.org.ua ORCID: 0000-0003-2573-8661
ЖДУ «Житомирський державний університет імені Івана Франка»,
м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДТРИМКА ТРИВАЛОГО НАВЧАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ MICROSOFT 365

Ключові слова: *інформаційні технології; хмарні сервіси; Office 365; Microsoft 365.*

Вступ. Сучасна освіта вже впевнено спирається на використання найрізноманітніших інформаційних технологій. До ефективно впроваджених та тих, що продовжують активно розвиватися, тобто мають освітні перспективи, належать хмарні сервіси Microsoft 365 [1]. Широке освітнє застосування хмарних сервісів від Microsoft розпочалося в Україні більше десятиліття тому. Зокрема у 2014 році стартував Всеукраїнський проєкт “Хмарні сервіси в освіті” [2]. Проект отримав значну науково-методичну підтримку своєї реалізації [3]. Одним із закладів загальної середньої освіти, що серед п’ятнадцяти перших взяли участь в цьому проєкті, є Миропільський ліцей Житомирської області. Миропільський ліцей це правонаступник Миропільської гімназії, саме такою була назва закладу на початку вказаної проєктної участі.

За тривалий час навчального використання у Миропільському ліцеї сервісів корпоративного Microsoft 365 накопичено значний досвід, вироблено певну усталену систему впровадження та застосування. Оскільки такий дослід актуальний для інших навчальних закладів, що використовують чи планують впровадження Microsoft 365, то темою даної публікації є: “Особливості та підтримка тривалого навчального використання Microsoft 365”.

Мета: узагальнити багаторічний досвід освітнього використання Microsoft 365 у Миропільському ліцеї Житомирської області. Визначити подальші перспективи використання хмарних сервісів для вказаного та інших навчальних закладів.

Результати. Використання хмарних сервісів для інформаційного та організаційного забезпечення навчального процесу закладів освіти було і залишається надзвичайно актуальним. Користуючись хмарними сервісами учасникам навчального процесу Миропільського ліцею зручно: організовувати та проводити дистанційне навчання; колективно та індивідуально розробляти, накопичувати, поширювати навчальні матеріали; планувати навчально-виховний процес та підбивати його підсумки; здійснювати загальну освітню координацію.

Досвід використання корпоративного Microsoft 365 у закладі освіти базується на узгодженому застосуванні різноманітних сервісів та служб хмарного програмного середовища. За десятиліття цей перелік змінювався, поповнювався та розширювався. Самі сервіси набували нових функцій та інтерфейсів. Змінилася навіть їх загальна назва. На початку освітнього застосування сервіси йменувалися як Office 365 for Business зі складу якого освітяни використовували тоді: OutLook, Календар, OneDrive, Word Online, Excel Online, PowerPoint Online, OneNote, сайти SharePoint, Yammer. Згодом перелік доповнився, в окремих випадках шляхом певного переформатування, новими сервісами: Forms, OneNote для класу, Delve, Stream, Swey, Planner, Kaizala та багатьма іншими [4]. Змінювалася загальна назва сервісів, що на даний час подається як: “Microsoft 365”. Змінювалися можливості та характер застосування сервісів. Чи не найбільше різноманітних освітніх функцій виконують нині у складі Microsoft 365 сервіси Microsoft Teams, що їх програмно реалізовано як у вигляді динамічного вебсайту, так і через спеціальні мобільні та десктопні застосунки [5].

Основою успішного використання хмарних сервісів корпоративного Microsoft 365 є його продумане розгортання та адміністрування. Загалом хмарні сервіси Миропільського ліцею базуються на окремому домені mis.org.ua. Практично від початку використання розроблена та дотримується чітка система ідентифікаційних імен (логінів) облікових записів учасників навчального процесу. Педагоги закладу найменовуються у корпоративних хмарних сервісах за схемою <ініціали латиницею>@<доменне ім’я>. Наприклад учитель Олена Василівна Пресіч має в ім’я ovp@ms1.org.ua. В ідентифікаційних іменах учнів після ініціалів ще ставляться останні дві цифри року закінчення навчального закладу. Така узгодженість дозволяє знаходити та згруповувати вчителів й учнів, систематизувати увесь обмін даними у

межах корпоративного Microsoft 365 закладу освіти. Окремі підходи до організації хмарних сервісів Миропільского ліцею уже висвітлювались в публікаціях [6].

Важливим чинником, що спонукає використовувати Microsoft 365 в освіті є безпекова його складова. У вказаних хмарних сервісах надійно реалізовано розмежування доступу на всіх його рівнях, захист облікових записів через обов'язкову двофакторну авторизацію, політику підтримки високого рівня складності паролів та необхідного своєчасного їх оновлення, інші важливі системні безпекові засоби.

Зручні та корисні для освітнього застосування сервіси Microsoft 365 продовжують активно розвиватись. Зокрема заслуговує увагу певне перевтілення унікальної соціальної мережі Yammer, спрямованої на внутрішню комунікацію у сервісах Microsoft 365. Нове, адаптоване до сучасного використання, її втілення має назву назву Viva Engage [7] і спрямоване на соціальні спільноти сформовані на основі інтересів, типів роботи, підрозділів організації та інших факторів. Viva Engage автоматично ініціює сповіщення в Microsoft Teams і Outlook, передбачає гнучку взаємодію з іншими сервісами Microsoft 365.

Та, швидше за все, визначальним фактором перспективності використання Microsoft 365 у закладах освіти є розвиток штучно-інтелектуальних засобів вказаних сервісів. Зокрема вже реалізовано засіб Copilot для Microsoft 365 [8], що надає підтримку у створенні та змістовому наповненні документів та повідомлень у хмарних сервісах Microsoft 365.

Висновки. Освітнє використання хмарних сервісів Microsoft 365 має багато переваг, а тому було і залишається надзвичайно актуальним.

Перелік та можливості сервісів та служб хмарного програмного середовища за час тривалого використання постійно змінювався, поповнювався та розширювався. Найбільш використовуваними нині у складі Microsoft 365 є сервіси Microsoft Teams.

Основою успішного освітнього використання Microsoft 365 є його продумане розгортання та адміністрування, безпекова складова, постійний й перспективний розвиток та оновлення, реалізація у його складі штучно-інтелектуальних засобів.

Перспективи подальших досліджень. Актуальним для подальших досліджень є досвід тривалого освітнього використання Microsoft 365 в інших навчальних закладах, запровадження та реалізація нових засобів та служб, розвиток засобів штучного інтелекту у складі Microsoft 365 зокрема Copilot для Microsoft 365.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Office 365 Education [Електронний ресурс] / Корпорація Майкрософт. – Режим доступу : https://www.microsoft.com/uk-ua/education/products/office.
2. Литвинова С. Г. Всеукраїнський проект "Хмарні сервіси в освіті" (2014-2017 н.р.). Хмаро орієнтовані технології в сучасній освіті. URL: https://virt-ikt.blogspot.com/2014/09/2014-2017.html (дата звернення: 02.04.2024).
3. Литвинова С. Г., Спірін О. М., Анікіна Л. П.. Хмарні сервіси Office 365 : навчальний посібник. К. : Компринт, 170 с. 2015.
4. Безкоштовний Microsoft 365 для шкіл та учнів | Освіта Microsoft. Your request has been blocked. This could be due to several reasons. URL: https://www.microsoft.com/uk-ua/education/products/microsoft-365 (дата звернення: 03.04.2024).
5. Нова версія Microsoft Teams уже доступна. Корпорація Майкрософт. URL: https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-teams/group-chat-software (дата звернення: 03.04.2024).
6. Шевчук П. Г. Інформційно-комунікаційне забезпечення учнівського дослідництва за допомоги хмарних сервісів Office 365. Досвід учителів України з використання хмарних сервісів у системі загальної середньої освіти : збірник наукових праць за заг. ред. С. Г. Литвинової. Київ: Компринт, pp. 223-231. 2016
7. Viva Engage. Корпорація Майкрософт. URL: https://web.yammer.com/main/feed (date of access: 09.04.2024).
8. Copilot для Microsoft 365. Корпорація Майкрософт. URL: https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/business/copilot-for-microsoft-365 (дата звернення: 03.04.2024).

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 8. МЕДИЧНІ НАУКИ: ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ, ПРОФІЛАКТИКА. ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА СТОМАТОЛОГІЧНІ НАУКИ

SECTION 8. MEDICAL SCIENCES: DIAGNOSTICS, TREATMENT, PREVENTION. PHARMACEUTICAL AND DENTAL SCIENCES

Timur ALEKSANDROV, jun. clinical researcher
e-mail: alexandrovsurgeon.gmail.com
Tetiana ALEKSANDROVA, PhD, ass. of Department of Internal Medicine №1
e-mail: tm.aleksandrova@knmu.edu.ua ORCID: 0000-0002-9279-3559
GI "V.T. Zaitsev Institute of the General and Emergency Surgery National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Kharkiv, Ukraine
Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine

SIMULTANEOUS LAPAROSCOPIC SURGERY OF CHOLELITHIASIS AND HIATAL HERNIA COMORBID COURSE

Key words: *cholelithiasis, hiatal hernia, treatment, laparoscopic surgery.*

Introduction. The high number of individuals affected by cholelithiasis (gallstone disease) has posed a major financial strain on society around the world [1]. Cholelithiasis is a worldwide problem and it remains a common cause of surgical intervention, contributing substantially to health care costs [2]. According to the European Association for the Study of the Liver (EASL), cholelithiasis affects up to 20% of the European population and is the most frequent cause of hospitalization among diseases of the digestive system [3]. At the same time, one of the common disease of the gastrointestinal tract is hiatal hernia (HH). According to epidemiological data, about 55-60% of the world's population over the age of 50 suffer from this pathology [4]. The formation of HH is the main cause of structural and functional disorders of the esophageal-gastric junction zone and affects the development of other diseases, such as: gastroesophageal reflux disease, gastric dysphagia, erosive and ulcerative esophagitis, Barrett's esophagus, gastrothorax, etc. [5]. Also, HH is considered as a possible cause of cardiac arrhythmias and conduction disorders development [6]. In modern surgery, laparoscopic methods of cholelithiasis and HH treatment have a number of advantages compared to traditional laparotomy methods [7]. The most significant among them are the low trauma and precision of the selection of anatomical structures, high-quality visual control of all stages of the operation, reduction of postoperative pain syndrome, intestinal paresis, frequency of adhesion disease, etc. [8].

However, the requirements of modern surgery are not only thorough diagnosis and performance of high-tech operations, but also the achievement of rapid postoperative rehabilitation of patients, improvement of the quality of life along with maximum comfort for the patient. In this regard, simultaneous laparoscopic surgery may be the method of choice for surgical treatment of cholelithiasis and HH comorbid course by performing simultaneous laparoscopic surgery [9]. In addition, the concept of simultaneous treatment can provide an advantage in terms of the total time of surgical intervention, the volume of blood loss, the intensity of postoperative pain, as well as a significant reduction of the patient's stay in the hospital.

The aim. Improvement of surgical treatment of cholelithiasis and HH comorbid course by performing simultaneous laparoscopic surgery.

Materials and Methods. We examined 31 patients, who were divided into two groups. The main group consisted of 16 patients with cholelithiasis and HH comorbid course which were diagnosed at the same time (average age – 54.8±7.1) years. The comparison group consisted of 15 patients with cholelithiasis and HH which were diagnosed at different times (the average time of diagnosis was from 3 to 6 months). The average age of patients in the comparison group was (55.36±8.5) years. The study was conducted on the basis of the Department of Emergency Surgery of the GI "V.T. Zaitsev Institute of General and Emergency Surgery of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine". The study was carried out in compliance with the main provisions of the "Rules of Ethical Principles of Conducting Scientific Medical Research with Human Participation", approved by the Declaration of Helsinki (1964-2013).

Results. The average duration of simultaneous laparoscopic surgery in the main group of patients was (87.5±17.5 min, $p<0.05$) (Table 2). The total volume of blood loss was on average (45.5±11.1 ml, $p<0.01$). There were no intraoperative complications. The average intensity of the pain syndrome (according to the scale of the Short Form-McGill Pain Questionnaire-2) in the postoperative period was (3.1±0.8 points, $p<0.01$) and had a stable tendency to decrease 1-2 days after the operation. The total duration of the preoperative examination of patients in the main group was (1.33±0.5 days, $p<0.05$). The average total number of days of temporary incapacity for work of patients in the main group did not exceed (5.5±1.1 days, $p<0.05$).

Table 2

General results of operative interventions

Groups of patients / Variables	Main group (n=16)	Comparison group (n=15)	p
The average duration of the operation, min (μ ±SD)	87,5±17,5	101,2±9,3	<0.05
The total volume of blood loss, ml (μ ±SD)	45,5±11,1	79,1±5,7	<0.01
Intensity of pain syndrome, points*(μ ±SD)	3,1±0,8	7,9±0,7	<0.01
Total duration of preoperative examination, days (μ ±SD)	1,33±0,5	3,22±0,65	<0.05
Total number of temporary disability, days (μ ±SD)	5,5±1,1	11,2±0,6	<0.05

*The intensity of the pain syndrome was determined using the Short Form-McGill Pain Questionnaire-2;

The analysis of surgical treatment of patients in the comparison group revealed that the average duration of surgical treatment (laparoscopic cholecystectomy during the first visit and laparoscopic crurorrhaphy with fundoplication during the second visit of patients) was (101.2±9.3 min, $p<0.05$), total volume of blood loss – (79.1±5.7 ml $p<0.05$), average total pain intensity – (7.9±0.7 points, $p<0.01$). The total duration of the preoperative examination of patients in the comparison group was (3.22±0.65 days, $p<0.05$), and the total number of days of temporary disability was (11.2±0.6 days, $p<0.05$).

Conclusion: The results of our study demonstrate the need for careful diagnosis of cholelithiasis and HH comorbid course, given the high probability of their combination. In addition, it was proven in the study that simultaneous laparoscopic surgery is the method of choice for treating patients with cholelithiasis and HH comorbid course.

Prospects for further research. Development and improvement of laparoscopic treatment of patients with comorbid gastrointestinal diseases.

Conflict of interest. The authors declare no conflict of interest.

REFERENCES

1. Sun, Y., Yang, S., Dai, W., Zheng, Z., Zhang, X., Zheng, Y., Wang, J., Bi, S., Duan, Y., Wu, S., & Kong, J. (2023). Causal association between serum total bilirubin and cholelithiasis: a bidirectional two-sample Mendelian randomization study. *Frontiers in endocrinology*, *14*, 1178486.
2. Nimanya, S., Ocen, W., Makobore, P., Bua, E., Ssekitooleko, B., & Oyania, F. (2020). Prevalence and risk factors of gallstone disease in patients undergoing ultrasonography at Mulago hospital, Uganda. *African health sciences*, *20*(1), 383–391.
3. European Association for the Study of the Liver (EASL). Electronic address: easloffice@easloffice.eu (2016). EASL Clinical Practice Guidelines on the prevention, diagnosis and treatment of gallstones. *Journal of hepatology*, *65*(1), 146–181.
4. Smith, R. E., & Shahjehan, R. D. (2023). Hiatal Hernia. In *StatPearls*. StatPearls Publishing.
5. Yu, H. X., Han, C. S., Xue, J. R., Han, Z. F., & Xin, H. (2018). Esophageal hiatal hernia: risk, diagnosis and management. *Expert review of gastroenterology & hepatology*, *12*(4), 319–329.
6. Krawiec, K., Szczasny, M., Kadej, A., Piasecka, M., Blaszczak, P., & Głowniak, A. (2021). Hiatal hernia as a rare cause of cardiac complications - case based review of the literature. *Annals of agricultural and environmental medicine : AAEM*, *28*(1), 20–26.
7. Cianci, P., & Restini, E. (2021). Management of cholelithiasis with choledocholithiasis: Endoscopic and surgical approaches. *World journal of gastroenterology*, *27*(28), 4536–4554.
8. Muaddi, H., Hafid, M. E., Choi, W. J., Lillie, E., de Mestral, C., Nathens, A., Stukel, T. A., & Karanicolas, P. J. (2021). Clinical Outcomes of Robotic Surgery Compared to Conventional Surgical Approaches (Laparoscopic or Open): A Systematic Overview of Reviews. *Annals of surgery*, *273*(3), 467–473.
9. Yamamoto, R., Cestero, R. F., Kameyama, N., & Sasaki, J. (2022). Characteristics of Laparoscopic Surgery for Trauma Patients and Risks of Conversion to Open Laparotomy. *World journal of surgery*, *46*(11), 2616–2624.

Mykyta DRUZHKIN, PhD student
e-mail: dr.druzhkin@gmail.com ORCID: 0009-0009-6027-7750
Scientific Advisor – **Andrii KLYMENKO,** Doctor of Medical Sciences, Professor
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Department of Faculty Surgery, Zaporizhzhia, Ukraine

THE ROLE AND PLACE OF SURGICAL INTERVENTION IN THE TREATMENT OF VARICOSE VEIN DISEASE OF THE LOWER LIMBS

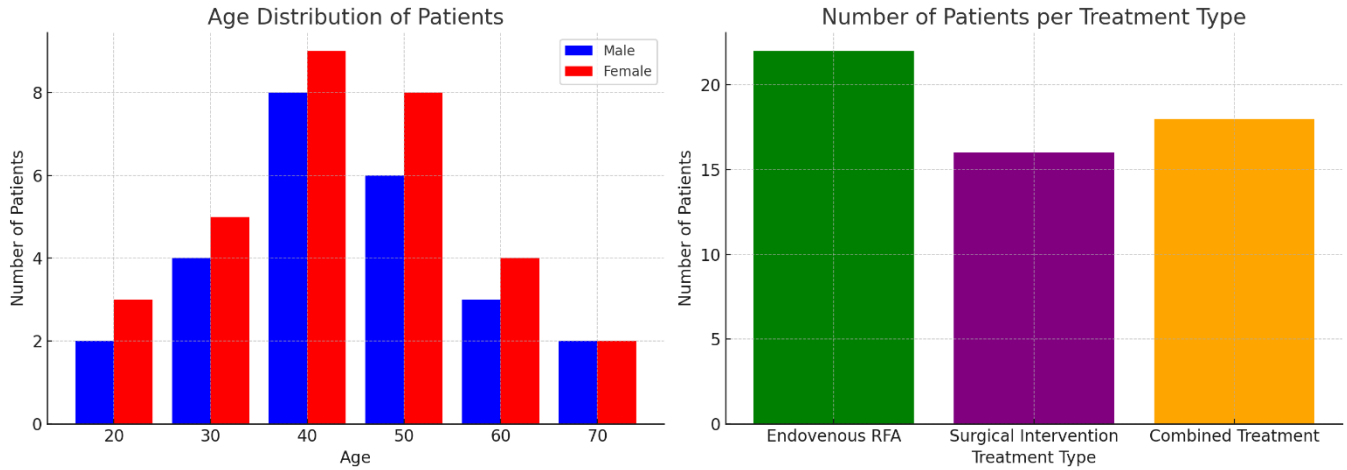
Key words: *Varicose veins, endovenous ablation, radiofrequency ablation, lower limb Venous disease, vascular surgery, venous insufficiency, chronic venous disease.*

Significance. Endovenous ablation, as a method of treating varicose vein disease of the lower limbs (VVDL), has gained recognition due to its efficacy, minimally invasive nature, and safety. However, in some cases, surgeons are compelled to apply surgical treatment, which can be both completely definitive and supplementary to endovenous ablation techniques as a stage of combined treatment.

Objective. To determine the role and place of surgical treatment in patients with varicose vein disease of the lower limbs.

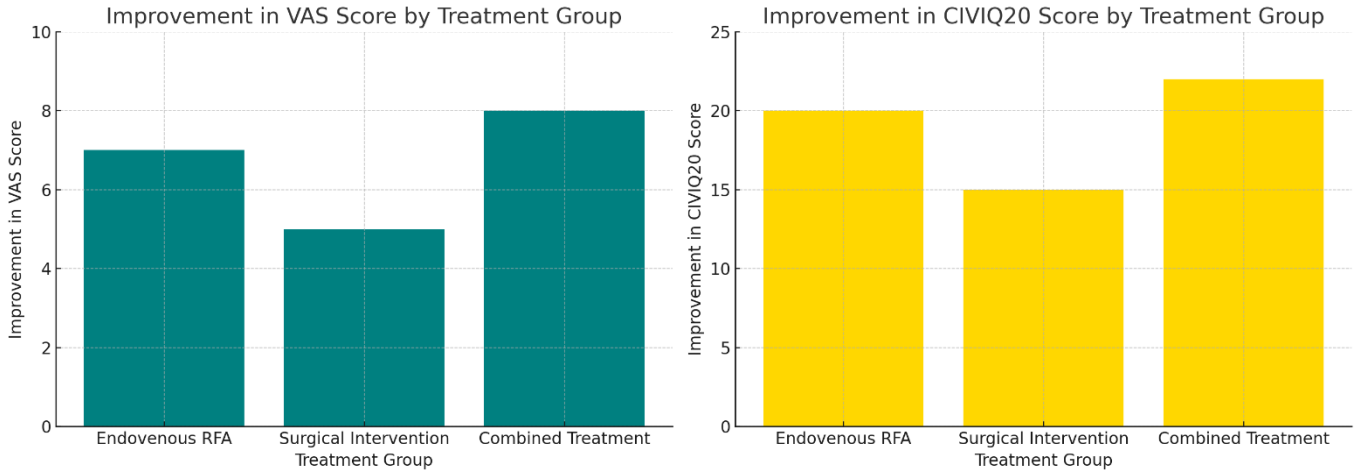
Materials and Methods. The treatment results of 56 patients with VVDL based at LLC "Kram Invest" ("UniClinic" in Zaporizhzhia) for the year 2023 were studied. The group consisted of 31 (55.4%) women and 25 (44.6%) men, with an average age of 46.37±4.22 years. According to the source of venous reflux, the following variants were identified: incompetent sapheno-femoral junction (SFJ) was found in 32 (57.2%) patients, incompetent sapheno-popliteal junction (SPJ) in 19 (33.9%), and popliteal perforator (Thierry's perforator) in 5 (8.9%) patients. Depending on the method of surgical treatment, patients were divided into 3 groups. In the first group (n=22), endovenous radiofrequency ablation (RFA) was applied. In the second group (n=16), surgical interventions were performed, of which 11 (68.8%) involved crossectomy stripping of the great (GSV) and/or small saphenous vein (SSV) trunk with mini-phlebectomy of the tributaries, and in 5 (31.2%) - excision of Thierry's perforator and tributaries under intraoperative ultrasound navigation. In the third group (n=18), combined surgical treatment was applied, which involved

simultaneous performance of endovenous RFA of the GSV and/or SSV trunk with mini-phlebectomy of the tributaries. The groups of patients were comparable by main criteria. Routine examinations and ultrasound studies of the patients were conducted after 1-, 3-, and 6-months post-surgery. The assessment of results included the dynamics of chronic venous insufficiency according to the VCSS scale, pain intensity according to the VAS scale, postoperative ultrasound indicators, complications, and quality of life according to the CIVIQ20 scale.

Results. The analysis of the obtained data established that surgical interventions as: a definitive method of treatment were performed in cases of: technical impossibility of performing endovenous RFA (increased tortuosity or presence of large-sized (>15mm in diameter) or multiple (≥3) varicose nodes of the GSV and/or SSV); existing or past acute thrombosis of the GSV and/or SSV; injection drug use involving the inflammatory process of the GSV; recurrence of varicose vein disease after previously performed operations; presence of Thierry's perforator; presence of anatomical peculiarities of the structure of the superficial venous system (common sapheno-femoral junction of the GSV trunk and anterior accessory saphenous vein; reflux into the Giacomini vein system from the upper third of the SSV trunk; high insertion of the Giacomini vein into the GSV trunk); implanted artificial pacemaker; combined treatment - in cases of technical feasibility and absence of contraindications to endovenous RFA of the GSV and/or SSV trunk in combination with one of the listed conditions: existing or past acute thrombosis of the tributaries of the GSV and/or SSV; high insertion of the anterior accessory saphenous vein or its significant sclerotic

transformation; significant sclerotic changes of the tributaries of the GSV and/or SSV and existing trophic skin changes with a prognostically ineffective aesthetic effect of treatment; existing large-sized (>15mm in diameter) varicose node with a prognostic possibility of its acute thrombosis after RFA; existing low horizontal veno-venous reflux with incompetent (pathological) perforators of the leg.

Conclusion. Despite the prevalence of endovenous methods, surgical treatment remains relevant both as a definitive method and as a stage of combined treatment of patients with varicose vein disease of the lower limbs. Indications for surgical intervention are established after a comprehensive assessment of data from external examination of the limb, disease history, clinical class, existing acute or chronic complications of the disease, data from ultrasound dopplerography of the venous system of the limb, and the early and long-term prognosis of treatment effectiveness.

Future Research Perspectives. Future studies should focus on further refining the criteria for selecting appropriate surgical interventions for varicose vein disease of the lower limbs. There is a particular need for long-term comparative studies that not only evaluate the immediate efficacy and safety of surgical versus endovenous treatments, but also assess long-term outcomes including recurrence rates and patient satisfaction. Additionally, the development of new technologies in imaging and surgical tools may offer improved precision and reduced recovery times, which should be investigated. Further research could also explore the genetic and lifestyle factors that contribute to the efficacy of treatments, aiming to personalize therapeutic approaches to maximize patient outcomes.

Conflict of Interest. The authors declare no conflict of interest related to this study. All research was conducted in the absence of any commercial or financial relationships that could be construed as a potential conflict of interest. The study was self-funded and did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Arsenii HORZOV, Graduate student of the Department of Dentistry
after postgraduate education
e-mail: arsenii.horzov@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0002-1303-2821
Victor BALETSKYI, student
e-mail: baletskyi.viktor@student.uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0001-4061-8513
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

MATHEMATICAL MODELING OF DENTAL ARCH SHAPE

Key words: *dental arch, orthodontic treatment, mathematical model, arch shape.*

Introduction. In modern dentistry and orthodontics, understanding the shape of the dental arch is of great importance as it is a key element in the functioning of the dental-jaw apparatus and the aesthetic component of a smile. It has long been believed that in an orthognathic bite, the upper dental arch forms an ellipse, while the lower arch forms a parabola [1,2]. New research has established correlations between demographic groups, face types, and possible shapes of the dental arch. For example, a study of dental arches among the Jordanian population with orthognathic bites, who had not undergone orthodontic treatment, identified the presence of 5 different dental arch shapes [3]. J. Y. Ling and R. W. Wong investigated the width of dental arches among residents of Southern China, using cheek bulges, central pits, and lingual hillocks for measurements. They identified gender differences in the width of the dental arch, noting that all width measurements for both the upper and lower jaws were greater in men [4]. In studies by T. P. Pozur and colleagues [5,6], the computed tomographic characteristics of dental arches and tooth size features in healthy Ukrainian young men and women with physiological bites were detailed, analyzing the influence of face types on these parameters. The research found differences in the mentioned characteristics between young men and women, as well as among individuals with different face types.

Objective. The aim of the study is to analyze the currently known shapes of dental arches to establish a universal shape, improving the accuracy of diagnostic and treatment stages during orthodontic consultations.

Results. During our research, we evaluated the shape of a patient's dental arch before orthodontic treatment with aligners. The patient had minor crowding, Class I skeletal and Class I dental-alveolar classifications. We used a second-order curve equation, setting 5 points (x, y) on the dental row: the buccal surfaces of the second molars, the buccal surfaces of the canines, and a point between the central incisors. The study was conducted on scanned 3D models of dental rows. After analyzing the data, the coefficients of the quadratic form were calculated, along with the invariant I. The invariant obtained a value less than zero, indicating a hyperbolic equation for this dental row.

The canonical equation of the hyperbola is as follows:

where (a) and (b) are the semi-axes of the hyperbola, determined by the formulas:

$$a^2 = -\frac{\Delta}{\lambda_1 I}, \qquad b^2 = -\frac{\Delta}{\lambda_2 I}.$$

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{12} & a_{22} & a_{23} \\ a_{13} & a_{23} & a_{33} \end{vmatrix},$$

$$\lambda_{1,2} = \frac{a_{11} + a_{22} \pm \sqrt{(a_{11} + a_{22})^2 + 4a_{12}}}{2},$$

After marking all five points on the coordinate, we determine the center of the hyperbola. Two lines drawn through the lateral points of the hyperbola intersect at the hyperbola's center. Having calculated the center of the hyperbola, Δ, we then substitute this value into the canonical equation of the hyperbola to verify the correspondence of the hyperbola's shape to the specific dental arch. The obtained value [1] indicates a perfect match of the hyperbola's shape to the specific dental row. Thus, the assertion that in an orthognathic bite the upper dental row must conform to the shape of an ellipse is called into question.

Conclusions. Over time, the number of theories and studies has increased, but so has the diversity of opinions and positions. Currently, there is no consensus on the correct shape of the dental arch for all patients, highlighting the need for further research.

Future Research Prospects. The perspective lies in extensive research of dental arch shapes in patients with various skeletal and dental-alveolar classes to potentially find a correlation.

Conflict of Interest. The author denies any conflict of interest.

REFERENCES

1. Angle EH (1907) Treatment of malocclusion of the teeth. S.S. White Dental Manufacturing Company, Philadelphia
2. Black G. V. Descriptive anatomy of the human teeth. – Philadelphia: S.S. White Dental Manufacturing Co.; 1902. – xvii+169 p
3. Aljayousi, M., Al-Khateeb, S., Badran, S., & Alhaija, E. A. (2021). Maxillary and mandibular dental arch forms in a Jordanian population with normal occlusion. *BMC oral health*, *21*, 1-8. . Available from: http://dx.doi.org/10.1186/s12903-021-01461-y
4. Ling, J. Y., & Wong, R. W. (2009) Dental arch widths of Southern Chinese. Angle Orthod, 79(1), 54-63.
5. Pozur TP, Shinkaruk-Dykovytska MM, Gavryluk AO, Gnenna VO, Shcherba IK, Yasko VV, et al. (2018). COMPUTER-TOMOGRAPHIC MESIODISTAL DIMENSIONS OF TEETH IN BOYS AND GIRLS WITH PHYSIOLOGICAL BITE DEPENDING ON FACE TYPES. World of Medicine and Biology [Internet]. (2 (64)), 71-75. Available from: http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2018-2-64-71-75
6. Pozur TP, Shinkaruk-Dykovytska MM, Mateshuk-Vatseba LR, Belyayev EV, Bobruk SV. (2018). Computer-tomographic characteristics of dental arts in young men and women with physiological bite, depending on types of faces. Biomedical and Biosocial Anthropology [Internet]. Available from: http://dx.doi.org/10.31393/bba31-2018-05

Anastasiia MELENEVYCH, PhD in Medicine
e-mail: melenevych@ukr.net ORCID: 0000-0003-0265-8474
Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine

COMPLEMENT C3 AND C-REACTIVE PROTEIN IN PATIENTS WITH MODERATE CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE IN REMISSION IN COMBINATION WITH HYPERTENSION

Key words: *chronic obstructive pulmonary disease, hypertension, complement C, C-reactive protein.*

Introduction. Cardiovascular diseases remain the most common comorbid pathology among patients with chronic obstructive pulmonary disease (COPD) [1]. The prevalence of hypertension (HT) in COPD patients reaches 51,2% [2]. Systemic inflammation, endothelial dysfunction, oxidative stress are common links in the pathogenesis of combined cardiopulmonary pathology that contribute to progression. Complement 3 (C3) is a key component of the complement system that plays an important role in the detection and elimination of pathogens. There is evidence for the protective role of C3 against oxidative stress, bronchial and myocardial apoptosis [3,4]. The role of complement activation in relation to C-reactive protein (CRP) level in the pathogenesis of moderate COPD combined with HT has not been fully understood.

Aim: to assess the relationship between C3 and CRP levels with clinical and instrumental parameters in patients with COPD in combination with HT.

Methods. 100 occupational COPD (GOLD 2, group B) patients in remission, 54,42 ± 6,23 years old, and 20 healthy volunteers were monitored. Occupational dust exposure was 24,01 ± 7,82 years. The main group - COPD combined with HT stage II included 69 patients, the comparison group - isolated COPD included 31 patients. We assessed the dyspnea severity using mMRC scale, also we provided the 6-min walk test (6-MWT), pulse oximetry, complete blood count, spirometry and chest X-ray. C3, CRP in serum were measured using the ELISA method.

Results. C3 serum levels were significantly higher in the comorbid group compared to the isolated COPD group and healthy controls - 1,41 ±0,58 g/l, 1,00 ±0,34 g/l, 0,82 ±0,05

g/l, respectively, p<0,001. CRP serum levels also were significantly higher in the comorbid group compared to the isolated COPD group and healthy controls - 9,49 ±4,07 mg/l, 4,00 ±0,95 mg/l, 2,82±0,50 mg/l, respectively, p<0,001.

Chest X-ray signs of emphysema were found in 51 patients with comorbid pathology and 23 patients with isolated COPD. A direct correlation (0,33; p < 0,05) was found between C3 and CRP levels. No significant differences were found between the C3 and CRP levels in both groups based on the presence or absence of emphysema. Only a trend towards an increase in the level of C3 was established in the patients of the comorbid group with signs of emphysema (1,49 ± 0,62 g/l vs. 1,18 ± 0,37 g/l, p = 0,09). Desaturation (an oxygen saturation drop >4% from baseline during the 6MWT) was more common among patients with emphysema in both groups - comorbid pathology (φ = 3,54; p<0,01) and isolated COPD (φ = 2,60; p<0,01).

Reliable relationships were established in patients with comorbid pathology with emphysema between the level of C3 and the level of dyspnea (0,31; p < 0,05), the distance walked during the 6-MWT (-0,37; p < 0,05); the level of CRP and the duration of the dust exposure (0,30; p < 0,05). In the isolated COPD group among patients with emphysema was found reliable relationships between the level of CRP and the spirometric data - the forced expiratory volume in 1 second (-0,56; p < 0,05), the forced vital capacity (FVC) (-0,62; p < 0,05), the Tiffeneau index (-0,41; p < 0,05), forced expiratory flow at 50% of FVC (-0,48; p < 0,05), forced midexpiratory flow between 25% and 75% of FVC (-0,46; p < 0,05). Significant corellations between the level of C3 and patient's characteristics was not found in the isolated COPD group among patients with emphysema.

Predictive validity for emphysema and desaturation found for C3 serum level more than 0,84 g/l (sensitivity - 85,7%, specificity - 62,5%, area under the curve (AUC) - 0,721) in isolated COPD group and more than 1,63 g/l (sensitivity - 58,8%, specificity - 91,2%, AUC - 0,741) in comorbid group (p<0,05); for CRP serum level more than 3,64 mg/l (sensitivity - 85,7%, specificity - 68,8%, AUC - 0,775 (p<0,05) in COPD group.

Conclusions. In moderate COPD patients combined with HT, C3 and CRP serum levels were significantly higher. C3 serum level predicted desaturation and emphysema in both groups, whereas CRP - in isolated COPD group only.

Prospects for further research. The dynamics of C3 and CRP levels in patients of all degrees of severity of COPD in the phases of exacerbation and remission in combination with different stages and degrees of hypertension require further study.

Conflicts of interest. The author has no conflicts of interest to declare.

REFERENCES

1. Santos, N. C. D., Miravitlles, M., Camelier, A. A., Almeida, V. D. C., Maciel, R. R. B. T., & Camelier, F. W. R. (2022). Prevalence and Impact of Comorbidities in Individuals with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A Systematic Review. Tuberculosis and respiratory diseases, 85(3), 205–220. https://doi.org/10.4046/trd.2021.0179.
2. Almagro, P., Soler-Cataluña, J. J., Huerta, A., González-Segura, D., Cosío, B. G., & CLAVE Study Investigators (2024). Impact of comorbidities in COPD clinical control criteria. The CLAVE study. BMC pulmonary medicine, 24(1), 6. https://doi.org/10.1186/s12890-023-02758-0.
3. Pei, Y., Zhang, J., Qu, J., Rao, Y., Li, D., Gai, X., Chen, Y., Liang, Y., & Sun, Y. (2022). Complement component 3 protects human bronchial epithelial cells from cigarette smoke-induced oxidative stress and prevents incessant apoptosis. Frontiers in immunology, 13, 1035930. https://doi.org/10.3389/fimmu.2022.1035930.
4. Fang, Z., Lee, H., Liu, J., Wong, K. A., Brown, L. M., Li, X., Xiaoli, A. M., Yang, F., & Zhang, M. (2023). Complement C3 Reduces Apoptosis via Interaction with the Intrinsic Apoptotic Pathway. Cells, 12(18), 2282. https://doi.org/10.3390/cells12182282.

Ihor SERHETA, Doctor of Medical Sciences, Professor,
Head of the Department of General Hygiene and Ecology
e-mail: serheta@gmail.com ORCID 0000-0002-4439-3833
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnitsya, Ukraine

HEALTH-PRESERVING TECHNOLOGIES AS A SIGNIFICANT FACTOR INCREASING THE EFFICIENCY OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND THE FORMATION OF HIGH PROFESSIONAL SUITABILITY OF MODERN PUPILS

Key words: *pupils, health-preserving technologies. professional orientation, professional suitability.*

Introduction. One of the most decisive, based on the positions of the formation of a high level of health and professional suitability, ensuring the adequacy of the processes of professional formation of an individual to his abilities, contributions and inclinations, should undoubtedly be considered the stage of training in a professional education institution, which in terms of duration, degree of stress and depth adaptive transformations that are taking place are a kind of natural model for evaluating the course of professional self-determination processes of pupils [1, 2, 3, 4].

It is impossible not to pay attention to the fact that during the specified period the nature of the course of professional adaptation, which is connected with the mastery of theoretical and practical skills, should contribute to the further development of knowledge, primarily those of an adaptive nature pupils [1, 5].

Therefore, it should be noted that the leading prerequisite and the main tool for ensuring purposeful management of the process of professional development of an individual is the development and scientific justification of modern health-preserving technologies, which take into account the need to use professional-applied physical training, various means of psychophysiological influence on the formation of high professional suitability, as well as psychohygienic correction of deviations in the state of health that occur, and provide for the definition and establishment of objective diagnostic and

prognostic criteria for determining the professional prospects of young women and young men [6, 7, 8, 9].

Aim. The aim of the scientific work is the development and scientific substantiation of modern health-preserving technologies that ensure an increase in the effectiveness of career guidance activities, as well as contribute to the formation of high professional suitability of pupils.

Results. In order to ensure an adequate impact on the functional state and indicators of the health state, a program of professional-applied physical training and psychohygienic correction of the functional state of the organism, personality traits and professional suitability of young women and young men who acquire industrial professions.

Among the most important criteria for conducting an adequate assessment of the results, as well as the consequences of using the program of professional-applied physical training and psychohygienic correction of the functional state of the organism, personality traits and professional suitability of pupils, which was developed and introduced into everyday activities, were included data on the characteristics of changes in the indicators of the course of a whole series professionally significant psychophysiological functions, which with great reliability characterize the functional capabilities and adaptive resources of pupils and have an important career orientation value.

The persons studied were divided into 2 comparison groups: a control group, the distinguishing feature of which was the traditional organization of the educational process in a professional education institution and the disordered organization of extracurricular time, and the intervention group, whose representatives used the main health-preserving factor in the structure of daily activities developed program.

The results of a comparative analysis of the characteristics of the functional state of higher nervous activity, the visual sensory system and the somatosensory analyzer of pupils who were in the conditions of a higher professional technical school, proved the presence of extremely significant from the point of view of justifying the feasibility and high efficiency of the application of the developed program in the structure of everyday educational and extracurricular activities young men. Thus, the indicators of the latent period of a simple visual-motor reaction, which make it possible to determine the degree of readiness of young people to carry out educational and professional activities in conditions

of pronounced neuro-emotional stress, among pupils of the control group during the research period decreased from 137.29±3,13 to 134.65±2.95 ms ($p>0.05$), among the pupils of the intervention group it decreased even more, acquiring a reliable character and ranging from 139.15±3.91 to 125.38±2,79 ms ($p<0.001$).

Even more pronounced changes in the positive content were observed during the determination of indicators that characterized dynamic shifts in the speed of the visual-motor reaction in the conditions of choice: the values of the latent period of the differentiated visual-motor reaction during the time of observation significantly decreased from 185.00±4.51 to 171.06±4.22 ms ($p<0.05$) among pupils who were in the traditional conditions of organizing everyday professional-oriented educationally meaningful activities, and from 181.80±4.67 to 152.84±3.47 ms ($p<0.05$) among pupils who were in pre-formed, thanks to the application of the developed professional-applied physical training program and psychohygienic correction of the functional state of the organism, personality traits and professional suitability of pupils.

In the course of the analysis of indicators of the critical frequency of the fusion of light flashes, which characterize the functional state of the visual sensory system, trends of different directions in their content were registered, which consisted in a decrease from 38.03±0.81 to 35.88±0.64 Hz ($p<0.001$) of the values of the investigated indicators in pupils of the control group and an increase from 38.48±0.41 Hz to 39.40±0.27 Hz ($p<0.001$) of the values of the investigated indicators in the pupils of the intervention group.

Conclusions. The program of professional-applied physical training and psychohygienic correction of the functional state of the organism, personality traits and professional suitability of pupils who acquire industrial specialties, introduced into the structure of professional training, ensured the appearance of pronounced positive shifts on the part of the leading correlates of a number of professionally significant psychophysiological functions.

Prospects for further research. Among them, it was necessary to include the registration of favorable changes in the characteristics of the functional state of higher nervous activity, such as the speed of conditional sensorimotor reactions, mobility and balance of the main nervous processes of young women and young men, which are

determining indicators of adequate psychophysiological adaptation of the adolescent organism to stay in the conditions of a modern vocational education institution.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

REFERENCES

1. Мороз В. М., Макаров С. Ю., Серебреннікова О. А., & Сергета І. В. (2020) *Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти*. Вінниця : ТОВ “ТВОРИ”.
2. Полька Н. С., & Сергета І. В. (2012) Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень. *Журнал НАМН України*. 18 (2). 223-236.
3. Сергета, І. В., Браткова, О. Ю. & Серебреннікова, О. А. (2012) Наукове обґрунтування гігієнічних принципів профілактики розвитку донозологічних зрушень у стані психічного здоров’я учнів сучасних закладів середньої освіти (огляд літератури і власних досліджень). *Журнал НАМН України*. 28 (1). 306-326.
4. Сергета І. В., Браткова О. Ю., & Мостова О. П. [та ін.] (2012) Наукові принципи психогігієнічної діагностики стану здоров’я дітей, підлітків та молоді. *Довкілля та здоров’я*. 4 (64). 21-25.
5. Сергета І. В., Панчук О. Ю., & Яворовський О. П. (2020) *Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей).* – Вінниця : ТОВ “ТВОРИ”.
6. Бардов, В.Г., Омельчук, С.Т., & Мережкіна, Н. В. [та ін.]. (2020) *Гігієна та екологія* . Вінниця : Нова Книга.
7. Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., & Стоян Н. В. (2020) *Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров’язберігаючих технологій у закладах вищої освіти*. Вінниця : ТОВ “ТВОРИ”.
8. Сергета, І. В., Серебреннікова, О. А., Стоян, Н. В., &Дреженкова, І. Л., Макарова, О. І. (2022) Психогігієнічні принпипи використання здоров’язберігаючих технологій у сучасних закладах вищої освіти. *Довкілля та здоров’я*. 2022. 2 (103). 32-41.
9. Яворовський, О. П., Сергета, І. В., & Паустовський, Ю. В. [та ін.]. (2021) *Охорона праці в медичній галузі.* К.: ВСВ “Медицина”.

Liubov SHPILCHAK, PhD in Pedagogics,
Associate Professor of the Linguistics Department
e-mail: lhpilchak@ifnmu.edu.ua
Maria ANTONEVICH, 2nd year student
e-mail: antomaria33073307@gmail.com
Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

PLACEBO. ESSENCE AND LEVEL OF EFFICIENCY

Key words: *human health, placebo effect, self-suggestion.*

Introduction. There is no other human phenomenon that better reflects the inseparable interaction between psychological and somatic factors than the “placebo effect”. This phenomenon is a complex psycho-biological process consisting of learning and expectancy components acting on neurophysiology system. But how exactly does it work?

A placebo is used in clinical trials to test the effectiveness of a treatment and is most often a drug trial. For example, people in one group receive the test drug, while others receive a fake drug, or placebo, disguised as the real drug. That way researchers can tell if the drug is working by comparing how the two groups respond. The question of the ethics of using placebos, for example, in clinical trials on people with certain diseases, especially if there are more effective ways to alleviate the condition of these people, remains open.

The goal of the work. Conduct a survey by questionnaire among students of the 2nd and 3rd year of the medical university regarding their awareness of the issue of the placebo effect, the use of this effect in everyday life and, most importantly, the feasibility of its use.

Materials and methods. Recently, the placebo effect has become widely practised in medicine (especially in Psychiatry). Sometimes doctors purposefully prescribe placebos to a certain group of patients (for example, hypochondriacs – people who worry excessively about their health) or anxious people who constantly worry about something. And as a result, suffer from frequent insomnia.

Our survey was conducted among students of the 2nd and 3rd year of the medical faculty of Ivano-Frankivsk National Medical University.

The questionnaire contained the following questions:

1. Do you know what the Placebo effect is?
2. Have you used the Placebo effect in your life?
3. Did the Placebo effect help someone from your close environment?
4. What "dummy drug" did you use to achieve the placebo effect? (If you used one).
5. At what level did the reaction manifest itself after taking the "pacifier drug"? If there was such a reaction?
6. After what period of time did the symptoms of the disease return after using the Placebo effect?
7. In your opinion, should the Placebo effect be used in medical practice?

Results and discussion.

For our work, we conducted a survey by questionnaire among 2nd and 3rd year students regarding their awareness of the placebo effect. 250 students were interviewed. The first block of questions assessed the respondents' awareness of the placebo effect.The answers we received are as follows: to the question "Do you know what the "placebo effect" is?" 87.7% of the surveyed students answered what the placebo effect is, the other 12.3% are not familiar with this concept. To the 2nd question "Have you observed the placebo effect in everyday life?" 71.8% of students answered "yes, observed" and 28.2% answered "no". As for their opinion, "Is this method of treatment effective for humans?" 67.9% of them answered "Yes", 32.1% answered- "No".

In the second block of questions, we were interested in how much the interviewees use the placebo effect in their everyday life. So, to the question "Which "pacifier drug" did you use?" 56.2% of students believe that the most simple and accessible placebo drug is vitamins, and 43.8% believe that it is water. And 16.7% of students have another answer. We were also interested in "At what level does the reaction manifest itself after taking the "pacifier drug"?". 67.9% of respondents believe that the reaction manifests itself on a psychological level (emotional elation), that is, after taking the drug, a person immediately feels hope and faith in the good effect of the treatment; 28.2% - believe that the reaction is manifested at the physiological level (improvement of well-being); and only 3.8% consider psychological level (emotional burnout) to be the correct answer. Also, we can not underrate the question "After what period of time did the symptoms of the disease return after the applied placebo effect?". The results are as follows: 46.8% of students answered that the

symptoms of the disease did not return at all; 26% answered that the symptoms of the disease returned after a few days; 13% said that after a week; 7.8% of respondents said immediately; 6.5% - after one month.

The question "Do you think the placebo effect should be used in medical practice?" was of greatest importance in our survey. 73.2% of students agreed with the opinion that the placebo effect should be used in medical practice, and 26.8% are convinced that this method of treatment has no place in traditional medicine. Such a difference is due to the fact that people do not give preference to medicine on a psychological level, because they seek to recover physically.

Thus, to conclude, the placebo effect has indeed a wide range of applications. Its effectiveness has been proven many times. As Gaius Julius Caesar once said: “People willingly believe what they want to believe”

Conclusions. Recovery occurs due to faith in the effectiveness of the drug used. In general, the placebo effect has not yet been fully investigated by scientists and it is still not entirely clear why it works the way it does and whether it should be used in medicine, even based on the moral and ethical rights of a person.

REFERENCES

1. Medical physiology according to Guyton and Hall: 14th edition: in 2 volumes. Volume 2 / John E. Hall, Michael E. Hall. Art. 274
2. Internal medicine: Advisor to the general practitioner: study guide / A.S. Svintsitskyi, O.O. Abrahamovych, P.M. Bodnar and others; Under the editorship Prof. A.S. Svintsitsky
3. Modern classifications and treatment standards: reference manual / Yu. M. Mostovoi. – 20th ed., add. And rework. – Kyiv: DZK Center, 2016. – 688 p.
4. Mytnyk Z. M. Evidence-based medicine in the spectrum of scientific medical information. K.: Zdrovya, 2010. 128 p.
5. Skakun M.P. Fundamentals of evidence-based medicine. Ternopil: Ukr.med.knyga, 2005. 244p.

Альбіна АНДРЄЄВА

Ірина ЛИТВИНЧУК, асистент

Володимир ГЕЛЬМБОЛЬДТ, д-р хім. наук, професор

e-mail: vgelmboldt@te.net.ua

ДВНЗ «Одеський національний медичний університет», м. Одеса, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ГЕКСАФТОРОСИЛІКАТІВ ДЕЯКИХ АРОМАТИЧНИХ АМІНОКИСЛОТ

Вступ. Як відомо, карієс зубів є найбільш поширеним у світі хронічним захворюванням. Беззаперечними лідерами серед сучасних засобів лікування та профілактики карієсу є фторидні препарати, ефективність та безпека яких доведені багаторічною практикою та клінічними дослідженнями. В останні роки як нові перспективні фторвмісні антикарієсні агенти досліджуються гексафторосилікати з біологічно активними амонієвими катіонами, які володіють, зокрема, протизапальною і бактерицидною активністю [1].

Мета – встановлення характеристик біологічної активності нових гексафторосилікатів протонованих форм 3-(3-амінофеніл)пропіонової, 3-(4-амінофеніл)пропіонової, 2-аміно-2-фенілмасляної кислот, катіони яких містять протизапальний фармакофор – залишок оцтової кислоти.

Матеріалі та методи. У роботи використовували 3-(3-амінофеніл)пропіонової, 3-(4-амінофеніл)пропіонової, 2-аміно-2-фенілмасляної кислот гексафторосилікати (**I-III**, відповідно), які були синтезовані за раніше розробленими методиками. Солі **I-III** та референс-препарати – натрію фторид NaF і амонію гексафторосилікат (АГФС) – використовували у складі фітогелів на основі гелю карбоксиметилцелюлози (натрієва сіль). Концентрація препаратів в гелі відповідала дозі фтору 1,00 мг/кг. Дослідження були проведені на 70 білих щурах лінії Вістар (самці, 1 місяць). Карієспрофілактичну ефективність (КПЕ) розраховували за формулою: КПЕ = [(К–О)/К]·100 %, де К – число каріозних уражень у середньому на 1 щура, що знаходиться на карієсогенному раціоні (КГР, вміст цукру в раціоні 57 %), О – число каріозних уражень у середньому на 1 щура, якій одержує КГР + фторпрепарат.

Результати. За даними експериментів, усі використані фторпрепарати виявляють протикаріозний ефект: КПЕ фторпрепаратів **I**, **II**, **III** знаходиться в межах 24-38 %, тобто рівні КПЕ **I**, **II**, **III** і референс-препарату NaF (30 %) відносно близькі, однак значення КПЕ **I**, **II**, **III** поступаються АГФС (44 %). Аплікації гелів із фторпрепаратамі призводять до збільшення показника мінералізуючого індексу, так що він перевищує значення для інтактної групи приблизно в 2 рази. У щурів, які отримували КГР, спостерігається значне підвищення (на 76 %) рівня маркера запалення – малонового діальдегіду (МДА) та менш помітне підвищення активності еластази (на 23 %). Аплікації гелів із фторпрепаратамі ефективно знижують рівень обох маркерів запалення, причому у випадку МДА – практично до показнику інтактної групи тварин. Активність лізоциму **–** фактору, що забезпечує необхідний рівень антимікробного захисту в порожнині роту, суттєво знижується у щурів, які знаходилися на КГР, і збільшується після аплікації гелів із фторпрепаратамі, причому більш ефективними виявляються АГФС та **I-III** порівняно с дією NaF.

Висновки. Відносно невеликі значення КПЕ сполук **I-III** можуть бути пояснені із залученням характеристик спектрів потенційної біологічної активності 3-(3-амінофеніл)пропіонової (L^1), 3-(4-амінофеніл)пропіонової (L^2), 2-аміно-2-фенілмасляної (L^3) кислот. Незважаючи на наявність у складі **I-III** протизапального фармакофору **–** залишку оцтової кислоти**,** розрахунки для $L^{1–3}$ з використанням методу PASS online [2] не виявили помітну ймовірність зазначеного виду активності, а також протиінфекційної, противірусний та антисептичної активності. Як було припущено раніше [3], саме наявність підвищеної імовірності цих фармакологічних ефектів може призводить до посилення антикарієсної дії гексафторосилікатів 3-амінофенілоцтової та 4-амінофенілоцтової кислот: КПЕ даних солей перевищує аналогічний показник для NaF у 1,6 і 1,7 рази, відповідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гельмбольдт, В. О., Анісімов, В. Ю. (2018). Амонієві гексафторосилікати: новий тип антикарієсних агентів. Фармацевтичний журнал, (5-6), 48-69. https://doi.org/10.32352/0367-3057.3.19.10
2. http://way2drug.com/PassOnline/index.php
3. Гельмбольдт, В. О., Литвинчук, І. В., Хромагіна, Л. М. (2023). Карієспрофілактична ефективність 2-, 3-, 4-амінофенілоцтових кислот гексафторосилікатів. Фармацевтичний журнал, (5), 84-94. https://doi.org/ 10.32352/0367-3057.5.23.09

Богдана БЕЗУШКО, аспірантка
ORCID: 0000-0002-0953-8478
Тарас ГРЯДІЛЬ, магістр медицини, асистент кафедри терапії та сімейної медицини факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, асистент кафедри внутрішньої медицини медичного факультету №2
e-mail: taras.griadil@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-1048-0656
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПИТНИКІВ ТА ЇХ РОЛЬ В ДІАГНОСТИЦІ ТА КЛІНІЧНІЙ ОЦІНЦІ ПРОТІКАННЯ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЇ РЕФЛЮКСНОЇ ХВОРОБИ НА ФОНІ ПРОТІКАННЯ КОМОРБІДНИХ СТАНІВ ДЕПРЕСІЇ ТА ТРИВОЖНОСТІ

Ключові слова: *гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, опитники, діагностика, депресія, тривожність, супутня патологія, коморбідні стани.*

Вступ. Під терміном «гастроезофагеальна рефлюксна хвороба» (ГЕРХ) розуміють патологічне закидання шлункового соку та вмісту в стравохід, і як наслідок - прояв типових скарг, що сигналізують про пошкодження слизової оболонки стравоходу, та супроводжуються відчуттям печії (відчуття печіння/жару за грудиною), з можливим посилання її зокрема в положенні лежачи на спині чи нахилі [1]. Додатково можуть бути інші супутні симптоми (сухий кашель, свистяче дихання, біль при ковтанні, біль в грудній клітці, і навіть осиплість голосу тощо) [1].

Критеріями діагностики є виникнення симптомів ГЕРХ принаймні двічі на тиждень та порушення якості життя (ЯЖ) через ці симптоми (у випадку відсутності тривожних симптомів та віку пацієнта до 50 років, клінічний діагноз встановлюється без ендоскопічного обстеження), з відповідним подальшим емпіричним лікуванням [2].

Всесвітньою організацією гастроентерологів ГЕРХ визнано «захворюванням XXI століття» на яке страждає від 20 до 50 % населення різних країн світу. ГЕРХ є провідною причиною зниження ЯЖ, працездатності та розвитку ряду ускладнень [3].

Згідно даних Української асоціації гастроентерологів в Україні статистична реєстрація ГЕРХ почалась з 2009 року, і станом на 2017 рік поширенність складала 190 випадків на 100000 осіб [4]. Окремо ГЕРХ розглядають як передраковий стан раку шлунку [5]

У випадку пацієнтів з типовими симптомами рефлюксу очікуваний час відповіді на лікування повинен становити 2-4 тижні, натомість в пацієнтів з атиповими рефлюксними симптомами теж відповідають на лікування протягом 1 місяця [4].

Мета. Основною метою публікації було проаналізувати можливість використання опитників в клінічній практиці в пацієнтів з ГЕРХ на фоні протікання коморбідних станів депресії та тривожності.

Результати. З метою діагностики та оцінки ефективності лікування а також прогнозування та порівняння динаміки захворювання у хворих на ГЕРХ, оцінити вплив ГЕРХ на ЯЖ пацієнта, саме тому була розроблена шкала — опитувальник Gerd-Q для діагностики ГЕРХ на етапі лікаря первинної ланки без ендоскопічного втручання [6].

Опитувальник містить 6 запитань, відповідь на які самостійно надає пацієнт: 1. Як часто Ви відчували печію? 2. Як часто Ви відмічали, що вміст шлунка (рідина або їжа) знову потрапляє в глотку або в порожнину рота (відрижка)?, 3. Як часто Ви відчували біль у центрі верхньої частини живота? 4. Як часто Ви відчували нудоту? 5. Як часто печія і/або відрижка заважали Вам добре виспатись вночі? 6 Як часто через печію і/або відрижку Ви додатково приймали другі засоби (алюмінію гідроксид та магнію гідроксид), окрім рекомендованих лікуючим лікарем?) Відповідь на кожне з цих питань характеризують за кількістю днів в які представлені симптоми: 0 днів, 1 день, 2-3 дні, 4-7 днів [6].

Оцінка результатів за шкалою Gerd-Q: сума балів (СБ) - ≥8 балів, діагностують ГЕРХ. Окремо оцінюють 5 і 6 питання (ЯЖ, або динаміку самопочуття внаслідок отриманого лікування): якщо СБ - ≥3 - виражена ГЕРХ, <3 балів – помірна ГЕРХ [6].

Поруч із збором анамнезу пацієнта, з метою скринінгу депресії використовують опитувальник здоров’я пацієнта (ОЗП) Patient Health Questionnaire - 2 (PHQ) 2, котрий містить два 2 запитання: 1. Чи часто у Вас був знижений настрій, туга або почуття

безнадійності упродовж останнього місяця? 2. Чи часто Ви помічали відсутність інтересу або задоволення від речей, які зазвичай Вас цікавили або приносили Вам задоволення, упродовж останнього місяця? У випадку коли наявна позитивна відповідь на 1 із 2 запитань опитувальника PHQ-2, то проводять подальше розширене опитування з використанням ОЗП PHQ-9, і в підсумку за СБ уточнюють особливості перебігу депресії, що дозволяє встановити синдромальний діагноз депресії та відповідно оцінити її тяжкість [7].

У випадку встановлення діагнозу депресія, пацієнт вже на цьому початковому етапі може отримати направлення до психотерапевта з подальшим проходження курсу когнітивно-поведінкової психотерапії, та або призначення препаратів з групи антидепресантів, зокрема з групи селективних інгібіторів зворотного захвату серотоніну та через деякий час подальшим контролем ефекту лікування. У випадку недостатньої відповіді на лікування, переглядають методи медикаментозного лікування та тип індивідуальної психотерапії [7].

Додатково оцінювати клінічне протікання депресії та тривожності можна використовуючи наступні опитувальники: 1) Геріатрична шкала депресії, котра складається з 15 питань (Geriatric Depression Scale (GDS-15)), 2) Госпітальна шкала тривоги і депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS)) 3) Шкала тривоги Гамільтона (The Hamilton Anxiety Rating Scale (HAM-A)), 4) Шкала депресії Гамільтона, котра складається з 17 питань (Hamilton Depression Scale (HAM-D – 17)), 5) Шкала оцінки депресії Монтгомері-Асберг (Montgomery-5 Asberg Depression Rating Scale (MADRS)), 6) Швидкий опитувальник щодо симптомів депресії (Quick Inventory of Depressive Symptomatology (QIDS)), 7) Шкала Шихана, тощо [7].

Не менш важливим в оцінці стану здоров’я пацієнтів з ГЕРХ є характеристика ЯЖ у цієї категорії пацієнтів, тому при цьому можна використати: 1) опитувальник із задоволеності життям (Questions on Life Satisfaction (QLS-Q)), 2) коротку форму опитувальника із ЯЖ, (The Short Form (36) Health Survey (SF-36)) [7].

Висновки. ГЕРХ досить поширена хвороба в структурі захворювань шлунково-кишкового тракту та й загалом в структурі хвороб людської популяції. Саме тому актуальним питання постає використання доступного та неінвазивного інструменту – анкетування, яке допомагає практичному лікарю індивідуально шляхом опитування

за відповідними формами опитувальників, оцінити загальний стан пацієнта, виявити супутні захворювання, та в подальшому простежити динаміку змін, у випадку застосування фармакологічного чи нефармакологічного лікування. Враховуючи наявні в літературі клінічні дані різноманітності протікання ГЕРХ, слід відмітити при цьому досить часто в цих пацієнтів можуть бути коморбідні нозології, які можуть погіршити протікання та/чи лікування, або замаскувати симптоми ГЕРХ. Тому гостро постає питанням правильності застосування тих чи інших опитників, з відповідною якісною клінічною інтерпретацією отриманих результатів, зокрема в динамічній в часі оцінці пацієнта.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження на тему ГЕРХ в поєднанні з супутніми депресією та тривожністю полягатимуть в наборі клінічних груп пацієнтів з даними нозологіями, в яких шляхом анкетування з використанням таргентних опитувальників буде досліджено їх клінічні дані з наступним їх аналізом та порівняння отриманих результатів з даними літератури.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів щодо даних опублікованих в даній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішні хвороби. Підручник, заснований на принципах доказової медицини. 2018/2019. Редакція: Medycyna Praktyczna, Kraków 2018. 1632 сторінки. ISBN: 978-83-7430-567-9. Режим доступу: https://empendium.com/ua/chapter/B27.II.4.2.
2. Настанова 00170. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба. Настанови на засадах доказової медицини. Створені DUODECIM Medical Publications, Ltd. Режим доступу: https://guidelines.moz.gov.ua/documents/3067
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31 жовтня 2013 року № 943. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба 2013. Режим доступу: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2013_943_ykpmd_gerx. pdf
4. Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України. Українська асоціація гастроентерологів. Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба. Клінічна настанова 2017. Режим доступу: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2017_akn_gerh.pdf
5. Як профілактувати рак шлунка? Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України». Публікація станом на 06.02.2023. Режим доступу: https://www.phc.org.ua/news/yak-profilaktuvati-rak-shlunka
6. Впровадження діагностичних, прогностичних та лікувальних шкал з внутрішньої медицини у навчальний процес підготовки студентів та лікарів післядипломної освіти : Навчальний посібник / За ред. проф. В. І. Денесюка, проф. Р.Г. Процюка. — Київ : Центр ДЗК, 2017. — 168 с.
7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 грудня 2014 року № 1003. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги депресія (легкий, помірний, тяжкий депресивні епізоди без соматичного синдрому або з соматичним синдромом, рекурентний депресивний розлад, дистимія). Режим доступу: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2014_1003_ykpmd_depresiya.pdf

Віктор БУЛЕЗА, аспірант
e-mail: viktor.buleza@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0005-4478-5924
Віктор БАЛЕЦЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: baletskyi.viktor@student.uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0005-4478-5924
ДВНЗ «Ужгородський національний університет» м. Ужгород, Україна

АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЇ СИСТЕМИ КОРЕНЕВИХ КАНАЛІВ МОЛЯРІВ ВЕРХНЬОЇ ЩЕЛЕПИ

Ключові слова: *ендодонтія; комп'ютерна томографія; морфологія; багато кореневі зуби; коренева система.*

Вступ: Основною метою ендодонтичного лікування є очистка системи кореневих каналів від бактерій та зараженої пульпи і заміна їх біокомпатибельним матеріалом [1]. Згідно з даними [2], складна анатомія коренів є основною причиною невдач ендодонтичного лікування. У межах різних поколінь, рас, статей морфологія каналів значно варіює [3]. Таким чином, знання конфігурації кореневого каналу є важливим для успіху ендодонтичного лікування [4]. Першочергово класифікація конфігурації кореневих каналів була запропонована кількома авторами. Weine (1969) [5] був першим, хто класифікував канали, що присутні у одному корені, на чотири типи. У 1984 році Vertucci проаналізував анатомію каналів і запропонував класифікацію з восьми різних типів каналів [6]. Пізніше, Sert і Bayirli (2004) додали додаткові типи до класифікації Vertucci, загалом даючи XXIII типи конфігурації кореневих каналів[7]. У 2017 році, Ahmed, H.M. розробив нову систему кодування для класифікації кореневих каналів, яка також включає кількість наявних коренів [8].

Для вивчення системи каналів, належні радіографічні методи є вирішальними. Радіографія є важливою для діагностики, планування лікування та успіху ендодонтичних втручань. Однак традиційні рентгенограми надають лише двовимірне зображення, що призводить до некоректного аналізу анатомії кореневих каналів(Ahmed, H.M. (2018)). Однак детальний, тривимірний аналіз можливий із застосуванням конусно-променевої комп'ютерної томографії (КПКТ), а також мікро-КТ [9].

Мета: Аналіз анатомічних особливостей кореневих каналів верхніх молярів, їх складності та впливу на ефективність ендодонтичного лікування. Вивчення частоти виникнення різних конфігурацій кореневих каналів, включаючи кількість та розташування апікальних отворів, що має важливе значення для розуміння ризиків і ускладнень під час лікування. Знання таких анатомічних особливостей допоможе покращити методи лікування, зменшити кількість невдач та підвищити успішність ендодонтичних втручань.

Матеріали та методи: Пошук відповідних публікацій проводився через наукові бази даних: Scopus, PubMed, BVS та Scielo за допомогою наступних ключових слів: **:** ендодонтія; комп'ютерна томографія; морфологія; багато кореневі зуби; коренева система. Огляд включав оригінальні статті, дослідження та офіційні рекомендації медичного об'єднання. Усі зібрані статті були оброблені згідно з принципами контент-аналізу з подальшою систематизацією та категоризацією отриманих даних у програмному забезпеченні CADIMA.

Результати: Кількість каналів у коренях першого верхнього моляру:

За даними досліджень [10, 11] у мезіобуккальному корені верхнього першого моляра два канали були найбільш поширеними (64.2%) (95% ДІ: 59.5-68.7), в той час як 35.0% (95% ДІ: 30.3-39.9) пацієнтів мали лише один канал. У дистобуккальному корені верхнього першого моляра [10-12] найпоширенішим був один канал (95.5%) (95% ДІ: 85.9-100.0). У палатинальному корені верхнього першого моляра [10-12] також найчастіше зустрічався лише один канал (98.6%) (95% ДІ: 97.4-99.4).

Кількість каналів у коренях другого верхнього моляру:

За даними досліджень [13,14] у мезіобуккальному корені верхнього другого моляра найпоширенішим був один канал (51.8%) (95% ДІ: 44.4-59.2), у 47.8% (95% ДІ: 40.5-55.1) об'єктів дослідження [13, 14] спостерігались два канали. У дистобуккальному корені верхнього другого моляра найпоширенішим був один канал (97.4%) (95% ДІ: 94.1-99.4)[13, 14]. У палатинальному корені верхнього другого моляра також найчастіше зустрічався лише один канал (99.6%) (95% ДІ: 98.6-100.0) [13, 14].

Кількість каналів у коренях третього верхнього моляру:

За результатами досліджень [15, 16] найчастіше (60.1%) (95% ДІ: 50.9-69.0) зустрічалася трійка каналів. Далі за поширеністю йшли моляри з чотирма каналами (19.1%) (95% ДІ: 13.1-25.8), одним каналом (7.9%) (95% ДІ: 1.8-17.1), і двома каналами (7.2%) (95% ДІ: 2.9-13.1). Канали у формі "С" були виявлені у 0.9% (95% ДІ: 0.0-2.5) досліджених молярів.

Дослідження [10-12] містять дані щодо поширеності кількості коренів у верхньому першому молярі. Найхарактерніша анатомія для даного зуба – 3 корені (98.1%) (95%ДІ: 96.5-99.2)

Дослідження [13,14] містять дані щодо поширеності кількості коренів у верхньому другому молярі. Найбільш поширеними – 3 корені (89.7%) (95%ДІ: 82.8-95.1), 6.4% (95%ДІ: 3.2-10.5) випадків – 2 корені.

Дослідження [15, 16] містять дані щодо поширеності кількості коренів у верхньому третьому молярі. Найбільш поширеними – 3 корені (61.8%) (95%ДІ: 42.6-79.4), 20.2% (95%ДІ: 8.1-35.7) випадків – 1 корінь, а 9.4% (95%ДІ: 1.6-21.7) - 2.

Поширеність одного апікального отвору у молярах верхньої щелепи.

Найпоширенішим один апікальний отвір за даними досліджень [10-12] – у дистобукальному корені верхнього першого моляра - 95.5%(95%ДІ: 86.1-100.0), палатинальний корінь верхнього першого моляра (92.1%) (95%ДІ: 77.9-100.0), палатинальний корінь верхнього другого моляра (88.5%) (95%ДІ: 67.9-100.0), дистобуккальний корінь верхнього другого моляра (86.0%) (95%ДІ: 59.3-100.0), мезіобуккальний корінь верхнього другого моляра (73.1%) (95%ДІ: 56.2-87.2) [13,14], та мезіобуккальний корінь верхнього першого моляра (55.1%) (95%ДІ: 38.5-71.1) [10-12].

Поширеність двох апікального отвору у молярах верхньої щелепи.

У мезіобуккальному корені верхнього першого моляра поширеність двох апікальних отворів була 30.9% (95%ДІ: 18.2-45.2), мезіобуккальний корінь верхнього другого моляра (22.5%) (95%ДІ: 14.4-31.8), дистобуккальний корінь верхнього другого моляра (13.0%) (95%ДІ: 0.0-36.9), палатинальний корінь верхнього другого моляра (10.5%) (95%ДІ: 0.0-36.9) [13, 14], палатинальний корінь верхнього першого моляра (6.9%) (95%ДІ: 0.0-19.1), та дистобуккальний корінь верхнього першого моляра (3.9%) (95%ДІ: 0.0-11.4) [10-12].

Поширеність трьох або більше апікальних отворів у молярах верхньої щелепи.

У мезіобуккальному корені верхнього першого моляра поширеність трьох або більше апікальних отворів була 6.4% (95%ДІ: 1.3-14.4) [10-12], мезіобуккальний корінь верхнього другого моляра (3.8%) (95%ДІ: 0.0-12.4), палатинальний корінь верхнього другого моляра (1.7%) (95%ДІ: 0.4-3.8), дистобуккальний корінь верхнього другого моляра (1.4%) (95%ДІ: 0.0-4.4) [13, 14], палатинальний корінь верхнього першого моляра (1.0%) (95%ДІ: 0.0-3.3), та дистобуккальний корінь верхнього першого моляра (0.7%) (95%ДІ: 0.0-2.5) [10-12].

Висновки: Один кореневий канал в одному корені був найпоширенішим у верхніх перших і других молярах, за винятком мезіобуккального кореня верхнього першого, де два канали були перевалювали найбільше. Найпоширенішою кількістю коренів у всіх верхніх молярах було три. Також було визначено поширеність каналів у формі літери "C", апікальних отворів, апікальних дельт, бічних каналів, міжканальних комунікацій та зв’язку етнічності з другим мезіобуккальним каналом у мезіобуккальному корені верхнього першого моляра. Знання цієї інформації може збільшити ймовірність успіху ендодонтичної терапії.

Перспективи подальших досліджень: Перспектива вбачається у подальшому вивченні варіацій систем кореневих каналів молярів верхньої щелепи задля оптимізації ендодонтичного лікування.

Конфлікт інтересів: Автор заперечує конфлікт інтересів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Iandolo A, Abdellatif D, Pantaleo G, Sammartino P, Amato A. Conservative shaping combined with three-dimensional cleaning can be a powerful tool: Case series. J Conserv Dent. 2020 Nov-Dec;23(6):648-652. doi: 10.4103/JCD.JCD_601_20. Epub 2021 Feb 11. PMID: 34083925; PMCID: PMC8095685.
2. Antunes, H.S.; Rôças, I.N.; Alves, F.R.F.; Siqueira, J.F. Total and Specific Bacterial Levels in the Apical Root Canal System of Teeth with Post-Treatment Apical Periodontitis. J. Endod. 2015, 41, 1037–1042
3. Al-Kadhim, A.H.; Rajion, Z.A.; Malik, N.A.B.; Bin Jaafar, A. Morphology of Maxillary First Molars Analyzed by Cone-Beam Computed Tomography among Malaysian: Variations in the Number of Roots and Canals and the Incidence of Fusion. Int. Med. J. Malays. 2017, 16, 2

4. Martins, J.N.R.; Marques, D.; Mata, A.; Caramês, J. Root and Root Canal Morphology of the Permanent Dentition in a Caucasian Population: A Cone-Beam Computed Tomography Study. Int. Endod. J. 2017, 50, 1013–1026.
5. Weine, F.S.; Healey, H.J.; Gerstein, H.; Evanson, L. Canal Configuration in the Mesiobuccal Root of the Maxillary First Molar and Its Endodontic Significance. 1969. J. Endod. 2012, 38, 1305–1308.
6. Vertucci, F.J. Root Canal Anatomy of the Human Permanent Teeth. Oral. Surg Oral Med. Oral Pathol. 1984, 58, 589–599
7. Sert, S.; Bayirli, G.S. Evaluation of the Root Canal Configurations of the Mandibular and Maxillary Permanent Teeth by Gender in the Turkish Population. J. Endod. 2004, 30, 391–398.
8. Ahmed, H.M.A.; Dummer, P.M.H. Advantages and Applications of a New System for Classifying Roots and Canal Systems in Research and Clinical Practice. Eur. Endod. J. 2018, 3, 9–17
9. Martins, J.N.R.; Versiani, M.A. CBCT and Micro-CT on the Study of Root Canal Anatomy. In The Root Canal Anatomy in Permanent Dentition; Versiani, M.A., Basrani, B., Sousa-Neto, M.D., Eds.; Springer International Publishing: Cham, Switzerland, 2019; pp. 89–180
10. Pérez-Heredia M, Ferrer-Luque CM, Bravo M, Castelo-Baz P, Ruíz-Piñón M, Baca P. 2017. Cone-beam Computed Tomographic Study of Root Anatomy and Canal Configuration of Molars in a Spanish Population. J Endod 43:1511–1516
11. Wolf TG, Paque F, Woop AC, Willershausen B, Briseno-Marroquin B. 2017. Root canal morphology and configuration of 123 maxillary second molars by means of micro-CT. Int J Oral Sci 9:33–37.
12. Monsarrat P, Arcaute B, Peters OA, Maury E, Telmon N, Georgelin-Gurgel M, Maret D. 2016. Interrelationships in the Variability of Root Canal Anatomy among the Permanent Teeth: A Full-Mouth Approach by Cone-Beam CT. PLoS One 11:e0165329.
13. Linder K, MacGee S, Schultz L. Prevalence of root fusion in canine maxillary second molar teeth using cone-beam computed tomography. Front Vet Sci. 2023 Nov 30;10:1306493. doi: 10.3389/fvets.2023.1306493. PMID: 38098995; PMCID: PMC10719835.
14. Xia Y, Qiao X, Huang YJ, Li YH, Zhou Z. Root Anatomy and Root Canal Morphology of Maxillary Second Permanent Molars in a Chongqing Population: A Cone-Beam Computed Tomography Study. Med Sci Monit. 2020 Aug 18;26:e922794. doi: 10.12659/MSM.922794. PMID: 32810082; PMCID: PMC7453757.
15. Tomaszewska IM, Leszczynski B, Wrobel A, Gladysz T, Duncan HF. 2018. A MicroComputed Tomographic (micro-CT) Analysis of the Root Canal Morphology of Maxillary Third Molar Teeth. Ann Anat 215:83-92.
16. Aktan AM, Yildirim C, Culha E, Demir E, Ciftci ME. 2016. Detection of second mesiobuccal canals in maxillary first molars using a new angle of cone beam computed tomography. Iran J Radiol 13:23–25.

[1,2] **Світлана БУРМЕЙ,** науковий співробітник
e-mail: svitlana.burmei@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-8157-4262
[1] **Максим ІВАШКО,** молодший науковий співробітник
e-mail: maksym.ivashko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0007-4964-2417
[3] **Володимир АРТЬОМЕНКО,** д-р мед. наук, професор
e-mail: vartyomenko2017@gmail.com ORCID: 0000-0003-2490-375X
[1,2] **Надія БОЙКО,** д-р біол. наук, професор
e-mail: nadiya.boyko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-2467-7513
[1]ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна
[2]ТОВ «Едіенс», м. Ужгород, Україна
[3]Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна

ВАГІНАЛЬНІ ДИСБІОЗИ: КОРЕКЦІЯ НА ЗАСАДАХ ПЕРСОНІФІКОВАНОЇ ПРЕВЕНТИВНОЇ ПРЕДИКТИВНОЇ ПАЦІЄНТ ОРІЄНТОВАНОЇ МЕДИЦИНИ

Ключові слова: *вагіноз, вагінальна мікробіота, персоніфікований підхід, BioMECombi, 4П медицина*

Вступ. Здорові жінки репродуктивного віку характеризуються нормомікробіоценозом урогенітального тракту, який перебуває в стані динамічної рівноваги і забезпечує колонізаційну резистентність слизових оболонок. Порушення рівноваги вагінального мікробіому може зумовлювати підвищення ризиків зараження вірусом папіломи людини, який провокує розвиток раку шийки матки [1], безпліддя у жінок репродуктивного віку [2] тощо. Вирішення проблеми корекції вагінальних дисбіозів на засадах 4П медицини (попередження, прогнозування, персоналізоване точне та пацієнт-орієнтоване лікування) можливе завдяки застосуванню індивідуально підібраних біопрепаратів.

Метою роботи є встановлення індивідуальних особливостей вагінальної мікробіоти за дисбіотичних порушень та її успішної прогнозованої корекції за допомогою індивідуального підбору і призначення новітніх фармабіотиків, ефективність яких є клінічно доведена. Аналіз і наступну корекцію вагінальної

мікробіоти проведено у двадцяти жінок репродуктивного віку, що зверталися зі скаргами в Одеський міський пологовий будинок № 5.

Результати. Більшість обстежених турбували постійний свербіж, вагінальний дискомфорт та біль під час статевого акту. Матеріалом для дослідження був вагінальний секрет жінок репродуктивного віку. Бактеріологічний аналіз здійснювали шляхом кількісного посіву біоматеріалу на селективні поживні середовища з подальшою ідентифікацією виділених мікроорганізмів до виду за використання діагностичних тест-систем MIKRO-LA-TEST виробництва PLIVA-LACHEMA (Брно, Чеська республіка) та додатковим встановленням їх етіологічної ролі. Стан нормоценозу та дисбіозу підтверджували двома генетичними методами досліджень – ПЛР з використанням набору ФемоФлор-16 згідно інструкції виробника та за допомогою сучасного методу секвенування нового покоління (NGS) [3]. Для корекції порушених нормоценозів використовували авторські штами фармабіотиків змінного складу BioMECombi (ТУ У 10.8-41253026-001:2021 Добавки дієтичні «BioMe COMBI 10+1» ТМ «EDIENS»), спосіб та підбір яких є предметом патенту [4]. Корекцію вагінальної мікробіоти здійснювали персоніфіковано, з використанням шести фармабіотиків, а саме: *Lactobacillus plantarum A, L . bulgaricus A6, L. bulgaricus A22, L. bulgaricus S6, L. bulgaricus S19 ma L. rhamnosus S25*. Ефективними фармабіотиками вважали ті, які проявляли антагоністичну дію по відношенню до етіологічно значимих умовно-патогенних мікроорганізмів, концентрації яких були за межами норми, та які не впливали на ріст представників коменсальної мікробіоти. У ході дослідження було виявлено, що у жінок репродуктивного найчастіше дисбіоз зумовлювали понаднормові кількості КУО/мл таких умовно-патогенних представників, як бактерії роду Staphylococcus (*S. aureus* та *S. haemolyticus*), *Enterococcus faecalis, Corynebacterium spp., Clostridium spp., Escherichia coli* та мікроскопічні гриби роду Candida, зокрема, *C. albicans* та *C. guilliermondii*. У більшості випадків, поряд зі збільшеними концентраціями названих представників, спостерігали суттєво зменшені концентрації *Lactobacillus spp.* та *Bifidobacterium spp.*, які, як відомо, є коменсальним представниками вагінальної мікробіоти та відповідають за колонізаційну резистентність слизових оболонок. В результаті корекції вагінальної мікробіоти за допомогою індивідуально підібраних

фармабіотиків, було доведено, що у більшості випадків найефективнішими виявилися штами - *L. bulgaricus A6, L. rhamnosus S25* та *L. bulgaricus S6.* Вони не тільки володіли інгібувальною дією по відношенню до умовно-патогенних мікроорганізмів, а й стимулювали ріст *Lactobacillus spp.* та *Bifidobacterium spp.*

Висновки. Персональна корекція вагінального мікробіому на засадах 4П медицини є ефективним методом індивідуального попередження та лікування вагінозів встановленої етіології. Підходи 4П медицини забезпечують прогностичність корекції вагінального мікробіому за допомогою фармабіотиків і є прикладом ефективного пацієнт-орієнтованого впровадження в медичну практику біопрепаратів на доказовій основі [5].

Перспективи подальших досліджень. Розвиток точних і надійних методів діагностики вагінозів на основі вагінального мікробіому дозволить вчасно виявляти порушення і підбирати індивідуалізовані підходи до лікування. Глибше розуміння того, як конкретні види бактерій впливають на вагінальне здоров'я, допоможе розробити більш ефективні стратегії корекції та запобігання вагінозам.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Castanheira, C. P., Sallas, M. L., Nunes, R. A. L., Lorenzi, N. P. C., & Termini, L. (2021). Microbiome and cervical cancer. Pathobiology, 88(2), 187-197.
2. Ventolini, G., Vieira-Baptista, P., De Seta, F., Verstraelen, H., Lonnee-Hoffmann, R., & Lev-Sagie, A. (2022). The vaginal microbiome: IV. the role of vaginal microbiome in reproduction and in gynecologic cancers. Journal of Lower Genital Tract Disease, 26(1), 93.
3. Sroka-Oleksiak, A., Gosiewski, T., Pabian, W., Gurgul, A., Kapusta, P., Ludwig-Słomczyńska, A. H., ... & Brzychczy-Włoch, M. (2020). Next-Generation Sequencing as a tool to detect vaginal microbiota disturbances during pregnancy. Microorganisms, 8(11), 1813.
4. Патент на корисну модель: Мелешко Т.В., Баті В.В., Паллаг О.В., Симочко Т.М., Бойко Н.В. Патент № 148691 Україна, МПК A61K 36/00, A61K 35/74 (2015.01). Процес одержання композиції пробіотичних штамів та природних пребіотиків для конструювання продуктів харчування, призначених для корекції кишкової мікробіоти. - №u202008154, Заявлено - 21.12.2020. Опубліковано - 08.09.2021, бюл. № 36/2021.
5. Boyko, N., & Golubnitschaja, O. (Eds.). (2023). Microbiome in 3P Medicine Strategies: The First Exploitation Guide (Vol. 16). Springer Nature.

Ярослава БУТКО, д-р фарм. наук, професор
ORCID: 0000-0001-6019-6330
Вікторія МІЩЕНКО, канд. фарм. наук, доцент
e-mail: clinpharmacol2019@gmail.com ORCID: 0000-0002-8293-0978
Вікторія НАЗАРКІНА, д-р фарм. наук, професор
ORCID: 0000-0002-0767-6180
НФаУ, ІПКСФ, м. Харків, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ПРЕПАРАТІВ НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ДІЇ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІСЛЯ COVID-19

Ключові слова: *економічна доступність, МНН цитиколіну, COVID-19, постковідний синдром, реабілітація.*

Вступ. До найбільш поширених нейропсихічних проявів постковідного синдрому належать наступні:

- астенічний синдром (надмірне виснаження під час звичайної повсякденної діяльності, зниження працездатності, постійне відчуття втомленості);
- порушення когнітивних функцій (погіршення зосередження, складнощі із сприйманням нової інформації, сплутаністю свідомості, послаблення процесів запам’ятовування, сповільнення швидкості ухвалення рішень);
- депресія (зниження зацікавленості в житті, мотивації до роботи, псевдомеланхолія);
- тривожність (внутрішнє відчуття напруженості, підвищена дратівливість);
- розлади сну, безсоння [1].

На жаль, неврологічні та психічні наслідки розладу можуть залишатися протягом декількох тижнів або навіть місяців після захворювання, що, безсумнівно, мають негативний вплив на працездатність та знижують якість життя [1]. Тому дослідження застосування препаратів для зменшення постковідного синдрому та наступної реабілітації мають важливе значення.

Мета. Провести порівняльний аналіз економічної доступності препаратів нейропротекторної дії на прикладі цитиколіну, що використовуються для реабілітації після Covid-19.

Результати. На українському фармацевтичному ринку препарати з цитиколіну (Citicoline) застосовується для лікування когнітивних порушень та порушень поведінки внаслідок хронічних судинних і дегенеративних церебральних розладів. Також препарати чинять профілактичну нейропротекторну дію при фокальній ішемії головного мозку, поліпшують рівень уваги та свідомості, когнітивні та неврологічні розлади, пов'язані з ішемією головного мозку, сприяють зменшенню проявів амнезії. Як свідчать медичні джерела, що препарати до складу яких входить цитиколіну натрію або мононатрієвої солі цитиколіну, застосовується при реабілітації після Covid-19.

На вітчизняному фармацевтичному ринку цитиколіну представлені препаратами, які приведені у табл. за їх міжнародними непатентованими назвами (МНН). Проведено дослідження цінової доступності препаратів нейропротекторної дії за МНН цитиколіну протягом 2023 р. Проведені дослідження стосовно цінової доступності цієї групи препаратів, свідчать про досить високий рівень цін.

Показник розбігу цін препаратів цитиколіну мав значення від 18,40 грн (Тіколін® р-н д/ін 125 мг/мл, амп 4 мл №5, №10) до 554,46 грн (Цитімакс-дарниця р-н д/ін, 250 мг/мл амп 2 мл ФФ «Дарниця», Україна).

Найменший показник ліквідності (C_{liq}=0,03) встановлено у Тіколін® р-н д/ін 125 мг/мл, амп 4 мл №10, ТОВ НВФ «Мікрохім», Україна, що свідчіть про найбільшу доступність препарату для споживачів протягом 2023 р. А найбільший досліджуваний показник ліквідності (C_{liq}=1,34) мав Цитімакс-дарниця р-н д/ін, 250 мг/мл амп 2 мл ФФ «Дарниця», Україна, що свідчить про недоступність даного препарату для широких верств українського населення протягом 2023 р.

Як відомо, що чим нижчий Коефіцієнт адекватності платоспроможності, тим доступніший препарат для населення. Розрахований показник має значення 0,5, що свідчить про відносну доступність серед досліджуваних препаратів. До трійки лідерів найбільш доступних препаратів цитиколіну увійшли: Діфосфоцин рр-н д/ін, 1000 мг 4 мл амп. № 3 Мітім С.р.л., Італія; Кваніл р-н ор. 100 мг/1 мл, фл 30 мл, 100 мл Кусум

Фарм», Україна; Ліра® р-н д/ін, 500 мг 4 мл амп. № 5, №10, АТ «Фармак», Україна та Ліра® р-н ор., 100 мг/мл, фл. 30, 60 мл, АТ «Фармак», Україна, які мають досліджуваний коефіцієнт $C_{a.s}$ =0,02.

Таблиця

Коефіцієнти доступності препаратів цитиколіну за МНН в Україні в 2023 році

№	Назва ЛЗ	Форма випуску	Виробник	Розбіжцін, грн	C_{liq}	$C_{a.s}$
1	2	3	4	5	6	7
1.	Аксотилін	р-н д/ін. 1000 мг амп 4 мл, №5, №10	ПАО НПЦ «Борщаговский ХФЗ», Україна	162,25	0,27	0,05
		табл. в/о, 500 мг, № 10 х 3	-’-	59,34	0,10	0,04
2.	Діфосфоцин	рр-н д/ін, 1000 мг 4 мл амп. № 3	Мітім С.р.л., Італія	27,50	0,13	0,02
3.	Кваніл	р-н д/ін, 1000 мг 4 мл амп. №10	Соверин Фарма Правіт Індія	207,33	0,34	0,05
		р-н д/ін, 500 мг 4 мл амп. №10	-’-	126,20	0,24	0,04
4.	Кваніл	табл. в/о 500 мг №10х3, №10х10	«Кусум Фарм», Україна	456,25	0,71	0,06
		р-н ор. 100 мг/1 мл, фл 30 мл, 100 мл	-’-	135,12	0,51	0,02
5.	Ліра®	р-н д/ін 1000 мг амп. 4 мл амп. № 5, №10	АТ «Фармак», Україна	430,09	1,20	0,04
		р-н д/ін, 500 мг 4 мл амп. № 5, №10	-’-	115,47	0,51	0,02
		р-н ор., 100 мг/мл, фл. 30, 60 мл	-’-	31,10	0,14	0,02
6.	Нейродар®	табл. в/о, 500 мг № 10х3, №100	Кусум Хелтхкер Пвт Лтд, Індія	148,61	0,20	0,06
		р-н д/ін, 500 мг 4 мл амп. №5	Лабораторіо Фармачеутіко, Італія	232,41	0,26	0,03
		р-н д/ін, 1000 мг 4 мл амп. № 5	-’-	232,41	0,37	0,05
7.	Нейроксон	табл. в/о, 500 мг	Корпорація «Артеріум», Україна	285,59	0,51	0,05

8.	Неоцеброн	р-н д/ін, 500 мг амп	Ессеті Фарма-чеутічі, Італія	113,00	0,26	0,03
		р-н д/ін, 1000 мг амп	Ессеті Фарма-чеутічі, Італія	0	0,00	0,03
9.	Праксіс®	табл. в/о, 500 мг	ТОВ «Астрафарм», Україна	121,13	0,20	0,04
10.	Роноцит	р-н ор. 100 мг/мл фл 10 мл №10	Уорлд Мед. Ілач, Туреч	175,49	0,23	0,06
11.	Сомазина®	р-н д/ін, 1000 мг/4 мл; № 5, №10	Феррер Інтернасіональ, Іспанія	78,67	0,08	0,07
		р-н перор., 100 мг/мл; фл 30 мл 10 мл у саше; № 6 або 10	-'-	246,83	0,36	0,06
12.	Тіколін®	табл. в/о, по 500 мг; №28; №30	ТОВ НВФ «Мікрохім», Україна	0	0,00	0,05
		р-н д/ін 250 мг/мл, амп 4 мл №10	-'-	330,18	0,26	0,10
		р-н д/ін 125 мг/мл, амп 4 мл №10	-'-	18,40	0,03	0,05
13.	Фармаксон	р-н д/ін, 250 мг/мл амп	ТОВ «Фармасел», Україна	142,93	0,22	0,05
14.	Цилітин	р-н д/ін, 250 мг/мл; 4 мл амп. № 5, №10, №100	ПрАТ «Лекхім-Харків», Україна	397,74	0,89	0,04
15.	Цилітин	р-н ор. 100 мг/мл, фл 30 мл	ПрАТ «Технолог», Україна	78,50	0,21	0,03
16.	Цитімакс-дарниця	р-н д/ін, 250 мг/мл амп 2 мл	ФФ «Дарниця», Україна	554,46	1,34	0,05
17.	Цитокон®	р-н д/ін, 250 мг/мл амп 4 мл № 5	ТОВ «ЮРІЯ-ФАРМ», Україна	0	0,00	0,04
18.	Цераксон®	табл. в/о, 500 мг; № 10 №20	Феррер Інтернаціональ, С.А. Іспанія	343,17	0,49	0,06
		р-н д/ін, 1000мг амп 4 мл №5	-'-	376,20	0,33	0,09
		р-н д/ін 500 мг/4 мл амп №10	-'-	122,09	0,30	0,03

Висновки. Неврологічні та психічні прояви наслідків постковідного синдрому впливають на працездатність та якість життя. Розраховані показники доступності препаратів цитиколіну після COVID-19 дали можливість зробити висновок щодо достатньо високого рівня конкуренції на сегменті ринку, що досліджується, та про відносну доступність досліджуваних препаратів для широких верств українського населення протягом 2023 р.

Перспективи подальших досліджень. Майбутні дослідження щодо застосування препаратів цитиколіну після COVID-19 мають актуальне значення.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орос, М.М. (2023). Дисфункція головного мозку після COVID-19: як відповісти на цей виклик? *Неврологія,* № 7(500), 56-57. https://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/2021/ZU_7_2021/ZU_07_2021_st_56-57.pdf

Власта ВИСОЧАНСЬКА, доктор філософії, асистент кафедри мікробіології, вірусології, епідеміології з курсом інфекційних захворювань та фтизіатрії
e-mail: vlasta.vysochanska@uzhnu.edu.ua ORCHID: 0000-0003-0998-554X
ДВНЗ "Ужгородський національний університет", м. Ужгород, Україна

ВИКЛИКИ У ЛІКУВАННІ ХРОНІЧНОЇ АКТИВНОЇ ЕБШТЕЙН-БАРР ВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ

Ключові слова: *хронічна активна Ебштейн-Барр вірусна інфекція.*

Вступ: Первинна Ебштейн-Барр вірусна інфекція (EBV) у підлітків та молоді називається інфекційний мононуклеоз і протікає в середньому 2-3 тижні. Мононуклеоз супроводжується гарячкою, лімфаденопатією, збільшенням печінки та селезінки [1]. Ускладненнями є гепатит із жовтяницею, розрив селезінки, лімфопроліферитивні захворювання [2] та хронічна активна Ебштейн-Барр вірусна інфекція [3]. Таке ускладнення вважали рідкісним та притаманним дітям Японії та певних східно-азіатських країн [4, 5]. Проте із поширенням високочутливих ПЛР досліджень, генотипування вірусів та аналізу людського геному захворювання набуває все більшої поширеності серед дорослих. Тому "5 видання класифікації гематолімфоїдних пухлин Всесвітньої організації охорони здоров'я" у 2022 році ввело новий термін, що характеризується системних запаленням і супроводжується проліферацією інфікованих Ебштейн-Барр вірусом Т-клітин, макрофагів та натуральних кілерів - "системна хронічна активна Ебштейн-Барр вірусна хвороба"(ХАЕБВІ)[6].

Мета: огляд літератури та висвітлення новітніх підходів ведення хронічної активної Ебштейн-Бар вірусної хвороби.

Результати: Діагностичними критеріями ХАЕБВІ є: стійкі або рецидивуючі симптоми, схожі на інфекційний мононуклеоз, протягом 3 місяців і більше, позитивний ПЛР тест крові чи тканин на EBV, наявність інфікованих EBV Т- або NK-клітин у периферичній крові та/або уражених тканинах, хронічне системне захворювання, яке не можна пояснити іншими відомими хворобливими процесами на момент встановлення діагнозу (консультація гематолога та імунолога) [7].

Патогенез ХАЕБВІ не досліджений повністю. CD21 і HLA-DR вважаються рецепторами EBV у В-клітинах; однак рецептори в T/NK-клітинах не ідентифіковані. ХАЕБВІ розвивається за явної відсутності імунодефіциту. Однак EBV-інфіковані T/NK -клітини не розпізнаються і не знешкоджуються цитотоксичними Т-лімфоцитами [8].

Як EBV індукує проліферацію T/NK-клітин, залишається нез'ясованим. Попередні дослідження демонструють активацію кількох шляхів (NF-κB, mTOR та JAK/STAT3), у EBV-позитивних T/NK-клітинах пацієнтів із ХАЕБВІ [9, 10, 11]. Активацію цих шляхів, слід вважати новими терапевтичними мішенями. Цікаво, що мутації DDX3X були знайдені як у NK/T-клітинній лімфомі [12], пов'язаній з EBV так у інфікованих пацієнтів [13].

Стандартного підходу до лікування ХАЕБВІ не встановлено, а трансплантація гемопоетичних стовбурових клітин вважається єдиним лікувальним методом [14]. Запропонована «Три-етапна стратегія» [15] імунохіміотерапії для зменшення EBV-інфікованих T/NK-клітин перед переходом до алогенної трансплантації стовбурових клітин. Хіміотерапія використовується для зниження вірусного навантаження та знижує ризик відторгнення [4].

Перспективи подальших досліджень: генетичне обстеження для виявлення груп ризику та профілактика інфікування EBV допоможуть прогнозувати та знижувати поширення такого небезпечного для життя стану як ХАЕБВІ.

Конфлікт інтересів: немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kimura, H., & Cohen, J. I. (2017). Chronic Active Epstein-Barr Virus Disease. *Frontiers in immunology, 8,* 1867. https://doi.org/10.3389/fimmu.2017.01867
2. Campo, E., Jaffe, E. S., Cook, J. R., Quintanilla-Martinez, L., et al. (2022). The International Consensus Classification of Mature Lymphoid Neoplasms: a report from the Clinical Advisory Committee. *Blood*, *140*(11), 1229–1253. https://doi.org/10.1182/blood.2022015851
3. Kawada, J. I., Ito, Y., Ohshima, K., Yamada, M., et al., & Committee for Guidelines for the Management of Chronic Active EBV Disease, Related Disorders (the MHLW Research Team in Japan) (2023). Updated guidelines for chronic active Epstein-Barr virus disease. *International journal of hematology*, *118*(5), 568–576. https://doi.org/10.1007/s12185-023-03660-5

4. Kimura, H., Ito, Y., Kawabe, S., Gotoh, K., et al. (2012). EBV-associated T/NK-cell lymphoproliferative diseases in nonimmunocompromised hosts: prospective analysis of 108 cases. *Blood*, *119*(3), 673–686. https://doi.org/10.1182/blood-2011-10-381921
5. Cohen, J. I., Jaffe, E. S., Dale, J. K., Pittaluga, S., et al. (2011). Characterization and treatment of chronic active Epstein-Barr virus disease: a 28-year experience in the United States. *Blood*, *117*(22), 5835–5849. https://doi.org/10.1182/blood-2010-11-316745
6. Alaggio, R., Amador, C., Anagnostopoulos, I., Attygalle, A. D., et al.. (2022). The 5th edition of the World Health Organization Classification of Haematolymphoid Tumours: Lymphoid Neoplasms. *Leukemia*, *36*(7), 1720–1748. https://doi.org/10.1038/s41375-022-01620-2
7. Quintanilla-Martinez, L., Swerdlow, S. H., Tousseyn, T., Barrionuevo, C., et al. (2023). New concepts in EBV-associated B, T, and NK cell lymphoproliferative disorders. *Virchows Archiv : an international journal of pathology*, *482*(1), 227–244. https://doi.org/10.1007/s00428-022-03414-4
8. Xing, Y., Song, H. M., Wei, M., Liu, Y., et al. (2013). Clinical significance of variations in levels of Epstein-Barr Virus (EBV) antigen and adaptive immune response during chronic active EBV infection in children. *Journal of immunotoxicology*, *10*(4), 387–392. https://doi.org/10.3109/1547691X.2012.758199
9. Takada, H., Imadome, K. I., Shibayama, H., Yoshimori, M., et al. (2017). EBV induces persistent NF-κB activation and contributes to survival of EBV-positive neoplastic T- or NK-cells. *PloS one*, *12*(3), e0174136. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174136
10. Onozawa, E., Shibayama, H., Takada, H., Imadome, K. I., Aoki, S., Yoshimori, M., Shimizu, N., Fujiwara, S., Koyama, T., Miura, O., & Arai, A. (2018). STAT3 is constitutively activated in chronic active Epstein-Barr virus infection and can be a therapeutic target. *Oncotarget*, *9*(57), 31077–31089. https://doi.org/10.18632/oncotarget.25780
11. Kawada, J., Ito, Y., Iwata, S., Suzuki, M., et al. (2014). mTOR inhibitors induce cell-cycle arrest and inhibit tumor growth in Epstein-Barr virus-associated T and natural killer cell lymphoma cells. *Clinical cancer research : an official journal of the American Association for Cancer Research*, *20*(21), 5412–5422. https://doi.org/10.1158/1078-0432.CCR-13-3172
12. Jiang, L., Gu, Z. H., Yan, Z. X., Zhao, X., et al. (2015). Exome sequencing identifies somatic mutations of DDX3X in natural killer/T-cell lymphoma. *Nature genetics*, *47*(9), 1061–1066. https://doi.org/10.1038/ng.3358
13. Okuno, Y., Murata, T., Sato, Y., Muramatsu, H., et al. (2019). Defective Epstein-Barr virus in chronic active infection and haematological malignancy. *Nature microbiology*, *4*(3), 404–413. https://doi.org/10.1038/s41564-018-0334-0
14. Fan, S., Chen, J., Liu, Z., Xiao, J., et al. (2022). Efficacy of Allogeneic Hematopoietic Stem Cell Transplantation with Cocktail Conditioning Regimen for the Treatment of Pediatric Patients with Chronic Active Epstein-Barr Virus: A Retrospective Observational Study. *Stem cells and development*, *31*(1-2), 26–31. https://doi.org/10.1089/scd.2021.0205
15. Sawada, A., Inoue, M., & Kawa, K. (2017). How we treat chronic active Epstein-Barr virus infection. *International journal of hematology*, *105*(4), 406–418. https://doi.org/10.1007/s12185-017-2192-6

Юлія ГОРБАТЕНКО, здобувачка вищої освіти
Навчально-науковий інститут психічного здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна
e-mail: yuliahorbatenko511@gmail.com
Оксана ГУРНЯК, канд. біол. наук
e-mail: gurnyak11@gmail.com ORCID: 0000-0001-9177-7314
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

РОЛЬ БАКТЕРІОФАГІВ ПРИ ЛІКУВАННІ БАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Ключові слова: *бактеріофаги, фаготерапія, антибактеріальні засоби, бактеріальні захворювання, резистентність.*

Вступ. Проблема резистентності бактерій до традиційних антибактеріальних засобів привертає увагу дослідників та актуалізує питання лікування і профілактики бактеріальних захворювань за допомогою бактеріофагів. Метааналіз глобального впливу резистентності до антимікробних препаратів (РАП) на здоров'я населення продемонстрував, що у 2019 році 4,95 мільйона смертей були пов'язані з РАП, з яких 1,2 мільйона спричинені саме за безпосередньої дії РАП [1].

Метою роботи є дослідження використання бактеріофагів у профілактиці та лікуванні бактеріальних захворювань.

За даними ряду досліджень фаготерапія є цілком безпечною, проте клінічна ефективність її ще остаточно не доведена. Відомо, що принципом роботи бактеріофагів є лізис, в результаті якого вивільняються новоутворені фаги [2]. Окрім літичного ефекту бактеріофаги також можуть здійснювати опсонізувальну дію, підвищувати аглютинуючу активність та провокувати втрату вірулентності та токсигенності бактерій. Завдяки цим особливостям їхньої дії бактеріофаги є ефективними при лікуванні гнійно-запальних інфекцій [3]. Також результати дослідження бактеріофагів доводять, що вони є ефективними при знищенні біоплівок

– угруповань бактерій у полімерну мембрану, яку вони формують у процесі життєдіяльності [2, 3, 4].

У порівнянні з антибактеріальними засобами дія на організм людини бактеріофагів має низку переваг, а саме: вони є високоспецифічними, що дозволяє не пригнічувати нормальну мікрофлору організму; їх дія стимулює як клітинний так і гуморальний імунітет; вони не спричинюють токсичної дії та алергічних реакцій; є ефективними у лікувально-профілактичних цілях [3]. Також вагомими перевагами бактеріофагів є їх простий синтез, можливість застосування лише однієї їх дози для досягнення оптимального ефекту та мінімальне порушення нормальної мікрофлори організму людини [4]. Аналіз досліджень, які висвітлені у ряді наукових публікацій свідчить про перспективність розвитку такого напрямку як фаготерапія. Проте слід наголосити на проблемних питаннях фаготерапії, а саме: здатності формувати стійкість бактеріальної клітини до бактеріофагів через модифікацію рецепторів на поверхні клітин. Такі модифікації призводять до появи нових штамів бактерій стійких до фагів. Допомогти запобігти цьому можуть бактеріофагові коктейлі – суміші кількох типів бактеріофагів [5]. Спричинити малоефективність бактеріофагів може складний механізм імунної відповіді організму людини, який знищує до 99 % фагів в першу годину після їх введення [5, 6].

Висновки. Розуміння природи бактеріофагів і особливостей їх взаємодії з бактерією-хазяїном сприятиме ефективному використанню їх у різних галузях та в тому числі у медицині [7]. Дослідження бактеріофагів як альтернативних антибактеріальних засобів є перспективними оскільки останнім часом збільшується кількість антибіотикостійких бактерій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Strathdee, S. A., Hatfull, G. F., Mutalik, V. K., & Schooley, R. T. (2023). Phage therapy: From biological mechanisms to future directions. *Cell*, 186(1), 17-31. https://doi.org/10.1016/j.cell.2022.11.017.
2. Venturini, C., Fabijan, A. P., Lubian, A. F., Barbirz, S., & Iredell, J. (2022). Biological foundations of successful bacteriophage therapy. *EMBO Molecular Medicine.* 14: e12435, 1-20. https://doi.org/10.15252/emmm.202012435.
3. Деркач, С. А. (2022). Бактеріофаги: актуальні питання випуску препаратів-фагів та оцінка їх активності. *Інфекційні хвороби,* 1, 5-10. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2022.1.13014.
4. Loc-Carrillo, C., & Abedon, S. T. (2011). Pros and cons of phage therapy. *Bacteriophage*, 1(2), 111-114. https://doi.org/10.4161/bact.1.2.14590.
5. Kaur, G., Agarwal, R., & Sharma, R. K. (2021). Bacteriophage Therapy for Critical and High-Priority Antibiotic-Resistant Bacteria and Phage Cocktail-Antibiotic Formulation Perspective. *Food and Environmental Virology*, 13, 433-446. https://doi.org/10.1007/s12560-021-09483-z.
6. Popescu, M., Van Belleghem J. D., Khosravi A., & Bollyky P. L. (2021). Bacteriophages and the Immune System. *Annual Review of Virology*, 8, 415-435. https://doi.org/10.1146/annurev-virology-091919-074551.
7. Жмінько, П. Г., Федченко, О. В., & Зінов'єва М. Л. (2015). Бактеріофаги: актуальні питання безпечного застосування (огляд літератури). *Сучасні проблеми токсикології, харчової та хімічної безпеки,* 3, 71-81.

Арсеній ГОРЗОВ, аспірант
e-mail: arsenii.horzov@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0002-1303-2821
Віктор БАЛЕЦЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: baletskyi.viktor@student.uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0001-4061-8513
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМИ ЗУБНОЇ ДУГИ

Ключові слова: *зубна дуга, ортодонтичне лікування, математична модель, форма дуги.*

Вступ. У сучасній стоматології та ортодонтії велике значення має розуміння форми зубної дуги, яка є ключовим елементом у функціонуванні зубо-щелепного апарату та естетичній складовій посмішки. Довгий час вважалось, що при ортогнатичному прикусі верхня зубна дуга має форму еліпса, а нижня — парабола [1,2]. З появою нових досліджень встановлено кореляцію між демографічними групами, типами обличчя та можливими формами зубної дуги. До прикладу дослідження зубних дуг серед популяції Йорданії з ортогнатичним прикусом, яким не проводилось ортодонтичне лікування, встановило наявність 5 різних форм зубних дуг [3] J. Y. Ling та R. W. Wong досліджували ширину зубних дуг серед мешканців Південного Китаю, використовуючи щічні бугри, центральні ямки та лінгвальні горби для вимірювань. Вони встановили статеві відмінності у ширині зубної дуги, зауваживши, що усі показники ширини як верхньощелепної, так і нижньощелепної дуг були більшими у чоловіків [4]. У дослідженнях Т. П. Позура з колегами [5,6] були детально описані комп’ютерно-томографічні характеристики зубних дуг та особливості розмірів зубів у здорових українських юнаків та дівчат з фізіологічним прикусом, аналізуючи як вплив типів обличчя на ці параметри. Дослідження виявили відмінності в зазначених характеристиках між юнаками та дівчатами, а також серед осіб з різними типами обличчя.

Мета. Метою дослідження є аналіз відомих на сьогодні форм зубних дуг для встановлення універсальної форми, підвищення точності діагностичного та лікувального етапів на ортодонтичному прийомі.

Результати. Під час власного дослідження ми оцінювали форму зубної дуги пацієнта перед ортодонтичним лікуванням за допомогою елайнерів. Пацієнт має незначне скупчення, I скелетний клас та I зубоальвеолярний клас. Ми використовували рівняння кривої другого порядку з встановленням 5 точок (x,y) на зубному ряду: вестибулярні поверхні других молярів, вестибулярні поверхні ікол та точка між центральними різцями. Дослідження проводилось на відсканованих 3D моделях зубних рядів. Після аналізу даних було обчислено коефіцієнти квадратичної форми a_{ij} та інваріант I. Інваріант отримав значення менше нуля,що вказує на рівняння гіперболи для цього зубного ряду.

Канонічне рівняння гіперболи виглядає так:

де a та b – півосі гіперболи, які визначали за формулами

$$a^2 = -\frac{\Delta}{\lambda_1 I}, \qquad b^2 = -\frac{\Delta}{\lambda_2 I}.$$

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{12} & a_{22} & a_{23} \\ a_{13} & a_{23} & a_{33} \end{vmatrix},$$

$$\lambda_{1,2} = \frac{a_{11} + a_{22} \pm \sqrt{(a_{11} + a_{22})^2 + 4a_{12}}}{2},$$

Після позначення на координаті усіх 5-ти точок визначаємо центр гіперболи(x_0, y_0). По бічних точках гіперболи проводяться дві лінії, точка перетину яких і є центром гіперболи. Обчисливши центр гіперболи, Δ, та $\lambda_{1,2}$ підставляємо дане значення в канонічне рівняння гіперболи, для визначення відповідності форми гіперболи до конкретної зубної дуги. Отримане значення [1] вказує на абсолютну відповідність форми гіперболи до конкретного зубного ряду. Тому твердження, що при ортогнатичному прикусі верхній зубний ряд має відповідати формі еліпсу піддається сумніву.

Висновки. З плином часу теорій та досліджень стає все більше, однак з цим зростає і кількість різних думок та положень. На сьогодні немає однозначної думки, щодо правильної форми зубної дуги для всіх пацієнтів, що вказує на необхідність подальшого дослідження.

Перспективи подальших досліджень. Перспектива вбачається в широкому дослідженні форм зубних дуг в пацієнтів з різними скелетними так і зубоальвеолярними класами для знаходження тут можливої кореляції.

Конфлікт інтересів. Автор заперечує конфлікт інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Angle EH (1907) Treatment of malocclusion of the teeth. S.S. White Dental Manufacturing Company, Philadelphia
2. Black G. V. Descriptive anatomy of the human teeth. – Philadelphia: S.S. White Dental Manufacturing Co.; 1902. – xvii+169 p
3. Aljayousi, M., Al-Khateeb, S., Badran, S., & Alhaija, E. A. (2021). Maxillary and mandibular dental arch forms in a Jordanian population with normal occlusion. *BMC oral health*, *21*, 1-8. . Available from: http://dx.doi.org/10.1186/s12903-021-01461-y
4. Ling, J. Y., & Wong, R. W. (2009) Dental arch widths of Southern Chinese. Angle Orthod, 79(1), 54-63.
5. Pozur TP, Shinkaruk-Dykovytska MM, Gavryluk AO, Gnenna VO, Shcherba IK, Yasko VV, et al. (2018). COMPUTER-TOMOGRAPHIC MESIODISTAL DIMENSIONS OF TEETH IN BOYS AND GIRLS WITH PHYSIOLOGICAL BITE DEPENDING ON FACE TYPES. World of Medicine and Biology [Internet]. (2 (64)), 71-75. Available from: http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2018-2-64-71-75
6. Pozur TP, Shinkaruk-Dykovytska MM, Mateshuk-Vatseba LR, Belyayev EV, Bobruk SV. (2018). Computer-tomographic characteristics of dental arts in young men and women with physiological bite, depending on types of faces. Biomedical and Biosocial Anthropology [Internet]. Available from: http://dx.doi.org/10.31393/bba31-2018-05

Богдана ДИКА, асистент кафедри «Сестринська справа»
e-mail: b.m.dyka@gmail.com
Є. СОРОКА
Житомирський медичний інститут, м. Житомир, Україна

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ШИЗОФРЕНІЇ

Актуальність даної теми полягає в тому, що психічне здоров'ї людини впливає на різні аспекти життя, такі як робота, навчальний процес, відносини між іншими особами та загальна якість життя. На психічний стан впливають такі фактори як стрес, соціальна нестабільність, економічна ситуація тощо.

Одним з важливих захворювань сучасності є психічний розлад, який зумовлює захворюваність осіб переважно працездатного віку, ранню інвалідизацію та втрату соціальних зв'язків. Це найбільш тяжкий і розповсюджений психічний розлад, який називають «шизофренія», етіологія й патогенез якої на даний час ще не розкриті [1].

Ризик захворюваності на шизофренію складає 8-10 осіб на 1000 населення. Найчастіше вона розвивається у підлітків та осіб молодого віку (14-35 років). Питома вага хворих на шизофренію у психіатричних стаціонарах складає біля 50%. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених шизофренії, її етіологія і патогенез вивчені недостатньо. Основним етіологічним чинником вважають спадкову схильність і тому шизофренію відносять до ендогенних захворювань. Численні дослідження свідчать про безсумнівну участь у її виникненні різних мутагенних (хімічних, радіаційних та ін.) впливів, інфекцій, травм голови та важких переживань як провокуючих і можливо причинних чинників.[2]

Основними та характерними проявами шизофренії є галюцинації, зокрема частіше слухові, а також марення. Хворому здається, що його думки чують оточуючі, або думки, що виникають в його голові, вважає за не свої, кимось закладені. Часто відчуває, що хтось керує його думками, емоціями та поведінкою, і "голоси" наказують йому виконати певні дії.

Хворий може розповідати про спілкування з богом чи інопланетянами, а також висловлювати побоювання, що його переслідують, намагаються отруїти або прагнуть

заволодіти його станом. Емоційні реакції знижуються, часто стають неадекватними, і виникає апатія, втрачається ініціативність.

Можливе безконтрольне мовлення пацієнта, або навпаки, загальмованість мови, хворий обривається на півслові і не пам'ятає, що говорив.

Коло спілкування обмежується, а соціальні контакти ускладняються. Розвиваються розлади уваги та пам'яті і з часом, за участю марень та галюцинацій, може відбутися порушення мислення та мови.

Також можливі кататонічні прояви, такі як ступор (мовчазність аж до мутизму, відмова від їжі, тривале утримання в одній позі, застиглий погляд). Важливо відзначити, що шизофренія часто асоціюється з депресією, і до 40% хворих вчиняють суїцидальні спроби.

Діагностика шизофренії полягає в наступних чинниках: медичний огляд з метою виключення інших захворювань, які можуть спричиняти схожі симптоми, скринінг для виявлення відсутності/наявності пристрасті до наркотиків або алкоголю, психіатрична експертиза, оцінювання симптомів шизофренії за допомогою спеціально розроблених шкал.

У 2023-2024 рр. на базі Житомирського медичного інституту були проведені дослідження щодо обізнаності здобувачів освіти про психічні захворювання. Було зібрано 135 анкет. За цими дослідженнями було виявлено, що обізнаність людей про психічні захворювання така: 88,9% - відомо про психічні розлади та захворювання; 3% - не знають про них та їхні симптоми та 8,1% - не впевненні в своїх знаннях про ці захворювання.(Рис.1)

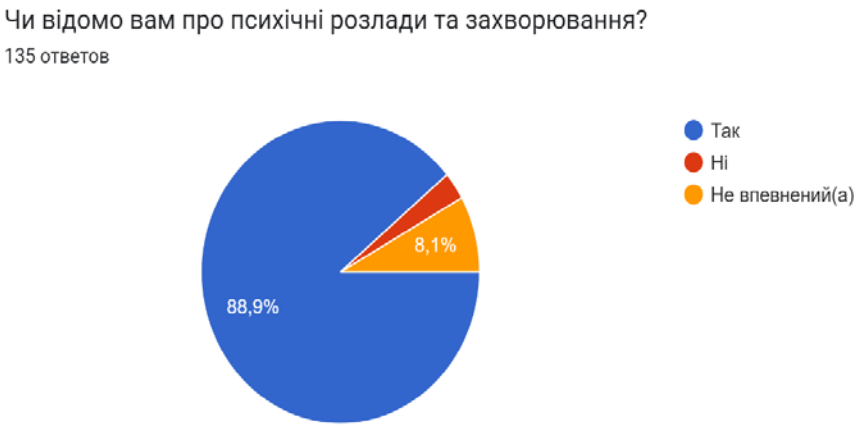

Рисунок 3. Обізнаність опитувальних про психічні розлади та їх захворювання

Також, було проведено опитування с приводу обізнаності людей про поняття Шизофренії. Де 96,3% - опитувані особи обізнані даним захворюванням; 1,5% - не обізнані та 2,2% - не впевнені в своїх знаннях про дане захворювання.(Рис.2)

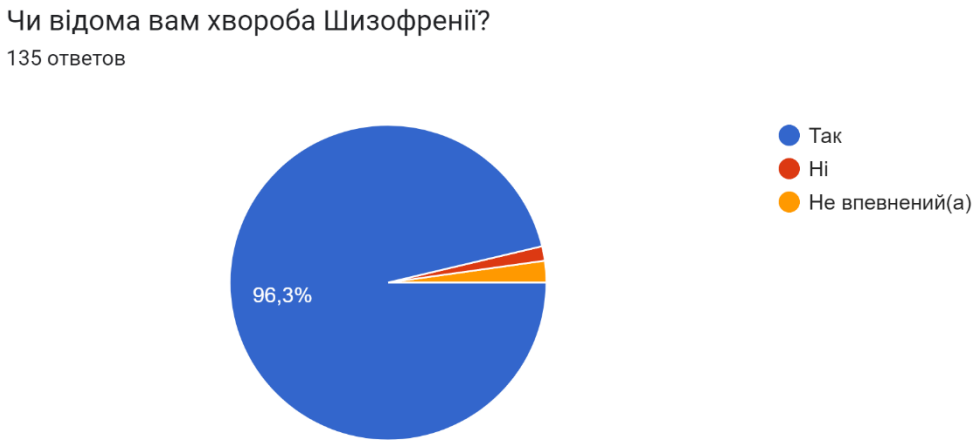

Рисунок 4. Обізнаність опитувальних осіб з приводу Шизофренії

Лікування шизофренії в гострій фазі або нападу проводиться в психіатричних клініках або стаціонарних відділеннях лікарень, незалежно від того, чи є це постійний або денний стаціонар. В рамках стаціонарного лікування проводяться необхідні дослідження та лікарська терапія, зі швидким наростанням доз препаратів до досягнення необхідного рівня.

Основними препаратами, використовуваними на початковому етапі гострого нападу, є нейролептики, такі як хлорпромазин, тріфтазін, тизерцин, в дозі, що пригнічує психічні симптоми, але не викликає седації.

Тривале лікування шизофренії включає в себе прийом ін'єкційних тривалодіючих нейролептиків, таких як модитен-депо, флуфеназин, флупентиксол, які вводяться раз в 2-4 тижні [3].

У випадках, коли пацієнт не реагує на нейролептики, може бути вказано клозапін.

Основні напрями профілактики шизофренії включають: генетична консультація, управління стресом, збереження психічного здоров'я, виявлення та лікування ранніх ознак: Раннє виявлення та лікування, відмова від наркотиків та

алкоголю, сімейна підтримка: Підтримка від сім'ї та близьких людей може мати велике значення у психічному здоров'ї. Загальний підхід до профілактики шизофренії повинен бути індивідуалізованим і враховувати особисті фактори ризику кожної конкретної особи [4]. Регулярні консультації з лікарем-психіатром та співпраця з фахівцями у галузі психічного здоров'я можуть бути ефективними в забезпеченні необхідної допомоги та підтримки.

Висновок. Шизофренія є достатньо поширеним захворюванням на території України. Наше дослідження показало, що люди достатньо обізнані про психічні захворювання, причини їх розвитку та профілактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хаустова О.О. Виклика та перспективи сучасної терапії шизофренії. НейроNews 2021.6(142): 33-38.
2. Хаустова, О. О., Ассонов Д. О. Комбінована терапія анти психотиками: pro et contra. НейроNews 2021.1(122): 28-33.
3. Чабан О.С. Психосоматичні та соматопсихічні аспекти коморбідності параноїдної шизофренії та соматичної патології. Вісник наукових досліджень. 2011. № 4. 77-80.
4. Galling B., Roldan A., Hagi K. et al. Antipsychotic augmentation vs. monotherapy in schizophrenia: systematic review, meta-analysis and meta-regression analysis. World Psychiatry. 2017. Vol.

Богдана ДИКА, асистент кафедри «Сестринська справа»
e-mail: b.m.dyka@gmail.com
Є. ХІМЧИК
Житомирський медичний інститут, м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ

Розлади, такі як депресія, все більше стають проблемою суспільства [1, с. 38]. Депресія є основною причиною інвалідності в усьому світі. Підраховано, що понад чверть громадян працездатного віку страждали від депресії. Діагноз хвороби продовжує збільшуватися, незважаючи на те, що багато роботодавців не розуміють впливу, який стресове робоче життя може мати на їхній персонал і, неявно, на економічну продуктивність. Масштаб і різноманітність проблеми такі, що багато пацієнтів не отримують відповідного лікування, і ця проблема може тільки посилити вплив[2, с. 174]. Складність проблеми вимагає багатогранного підходу із залученням уряду, наукових кіл, постачальників медичних послуг, фармацевтичної промисловості, роботодавців і груп пацієнтів. На цьому заході було розглянуто тягар депресії, а також різноманітні національні відповіді на неї, залучаючи міжгалузеві зацікавлені сторони, оскільки держави намагаються впоратися з проблемою, яка стала основною причиною захворювань на робочому місці та поза ним.

Вчені Американської психіатричної асоціації виділяють клінічну депресію, стійкий депресивний розлад (PDD), розлад дисрегуляції настрою (DMDD), передменструальний дисфоричний розлад (ПМДР): при ПМДР є симптоми передменструального синдрому (ПМС) та депресивний розлад, спричинений іншим захворюванням.

Існує багато теорій виникнення депресії. Вчені дослідили, які ж патофізіологічні зміни відбуваються у головному мозку при виникненні такого захворювання. Основна та доказова теорія – про дефіцит моноамінів [3, с. 310]. Моноамінова гіпотеза депресії передбачає, що патофізіологічною основою депресії є зниження рівня серотоніну, норадреналіну та дофаміну в центральній нервовій системі. Гіпотеза підтверджується механізмом дії антидепресантів: усі діючі

речовини, які підвищують рівень цих нейромедіаторів у мозку, виявилися ефективними для полегшення симптомів депресії. Однак інтенсивні дослідження не змогли знайти переконливих доказів первинної дисфункції специфічної моноамінової системи у пацієнтів із великими депресивними розладами. Розуміння етіології депресії ускладняється відсутністю прямих вимірювань моноамінів у людей. Однак парадигма виснаження моноамінів, яка відтворює клінічний синдром, дозволяє використовувати більш прямий метод для дослідження ролі моноамінів. Результати таких досліджень показують, що відповідь на антидепресанти тимчасово змінюється, причому відповідь залежить від класу антидепресантів. Навпаки, дефіцит моноамінів не погіршує симптоми у пацієнтів з депресією, які не приймають ліки, і не викликає депресії у здорових добровольців без депресивних захворювань. Підсумовуючи, очевидно, що антидепресанти, які використовуються в даний час, дійсно потребують інтактних моноамінових систем для їх терапевтичного ефекту. Тим не менш, залишаються деякі дебати щодо точної ролі, яку може відігравати дефіцит моноамінової системи (систем) у самій депресії.

Симптоми цього захворювання можуть варіюватись в залежності від стадії та поширеності депресивного розладу [4, с. 8]. Загалом основні симптоми в себе включають: почуття сильного смутку, безнадії або занепокоєння. Діти та підлітки з депресією можуть бути дратівливішими, а не сумними, не насолоджуватися тим, що раніше приносило радість, легко дратуватися або розчаровуватися, вживання занадто багато або занадто мало їжі, що може призвести до збільшення або втрати ваги, проблеми зі сном (безсоння) або занадто багато сну (гіперсомнія), низька енергія або втома, важко зосередитись, прийняти рішення чи запам’ятати речі, відчуття фізичних проблем, таких як головний біль, біль у животі або сексуальна дисфункція. наявність думок про самоушкодження або самогубство.

Депресія відноситься до найбільш піддається лікуванню психічних розладів. Від 80% до 90% людей з депресією зрештою добре реагують на лікування. Майже всі пацієнти отримують деяке полегшення від своїх симптомів.

Перед встановленням діагнозу або лікуванням медичний працівник повинен провести ретельне діагностичне обстеження, включаючи інтерв’ю та фізичний огляд. У деяких випадках може бути проведений аналіз крові, щоб переконатися, що

депресія не спричинена таким захворюванням, як проблема щитовидної залози або дефіцит вітамінів (усунення медичної причини полегшить симптоми, схожі на депресію). Оцінка дозволить визначити конкретні симптоми та вивчити медичну та сімейну історію, а також культурні та екологічні фактори з метою встановлення діагнозу та планування курсу дій.

Для лікування депресивного розладу психотерапевти зазвичай використовують антидепресанти. Ці ліки не є заспокійливими засобами, «підвищуючими» або транквілізаторами. Вони не викликають звикання. Як правило, антидепресанти не мають стимулюючої дії на людей, які не відчувають депресії. Антидепресанти можуть призвести до певного покращення протягом першого-двох тижнів застосування, але повна користь може спостерігатися лише через два-три місяці. Якщо пацієнт відчуває незначне або зовсім не покращується через кілька тижнів, його або її психіатр може змінити дозу ліків або додати чи замінити інший антидепресант. У деяких ситуаціях можуть бути корисні інші психотропні препарати. Психіатри зазвичай рекомендують пацієнтам продовжувати приймати ліки протягом шести або більше місяців після того, як симптоми покращяться. Може бути запропоновано довгострокове підтримуюче лікування, щоб зменшити ризик майбутніх епізодів для деяких людей із високим ризиком.

Психотерапія, або "розмовна терапія", іноді використовується окремо для лікування легкої депресії; при помірній і важкій депресії психотерапію часто застосовують разом з антидепресантами. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) виявилася ефективною в лікуванні депресії. КПТ - це форма терапії, спрямована на вирішення проблем у теперішньому часі. КПТ допомагає людині розпізнати викривлене/негативне мислення з метою зміни думок і поведінки, щоб реагувати на виклики більш позитивно. Психотерапія може охоплювати лише людину, але може включати й інших. Наприклад, сімейна або парна терапія може допомогти вирішити проблеми в межах цих близьких стосунків. Групова терапія об’єднує людей зі схожими захворюваннями в сприятливому середовищі і може допомогти учаснику дізнатися, як інші справляються в подібних ситуаціях. Залежно від тяжкості депресії, лікування може тривати кілька тижнів або набагато довше [5, с. 23]. У багатьох випадках значного поліпшення можна досягти за 10-15 сеансів.

Депресія – серйозний розлад психічного здоров’я, що впливає на всі сфери життя людини, а саме: соціальний, психічний, моральний стан. Це не тільки одномоментний епізод смутку або меланхолії, тому дуже важливо дбати про попередження цього захворювання. Якщо уже присутні деякі симптоми, найкращим варіантом буде звернутись до спеціаліста, для того, щоб на ранніх стадіях провести лікування без наслідків для здоров’я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чабан О. С., Хаустова О. О. Тривога у пацієнтів із хронічними неінфекційними захворюваннями. НейроNews. 2020. Вип. 3, № 114, 38-44 с.
2. Copeland J. R. M. Depression in Europe: geographical distribution among elder people / Copeland J. R. M., Beekman A. T. F., Dewey M. E. – Br. J. Phychiat 1999 – 174 p.
3. Duman R. S. Pathophysiology of depression: the concept of synaptic plasticity – European psychiatry, 2020 – 306-310 p.
4. Психіатрія і наркологія: підручник / [В.Л. Гавенко, В.С. Бітенський, П86 В.А. Абрамов та ін.] за ред. В.Л. Гавенка, В.С. Бітенського. [2-ге вид., переробл. і допов.] – К. : ВСВ "Медицина", 2015. – 6-8 с.
5. Бедлінський В. О. Депресивна симптоматика: особливості перебігу залежно від віку пацієнта - Національний медичний університет імені О. О. Богомольця – Київ, 2018 – 22-23 с.

Микола ДОРОШЕНКО, аспірант
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0009-0006-1036-6788
Національний медичний університет охорони здоров'я імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ІНФЕКЦІЄЮ HELICOBACTER PYLORI ТА ЕРОЗИВНОЮ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ У СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПАЦІЄНТІВ, СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Ключові слова: *гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, Helicobacter pylori, стоматологічні пацієнти.*

Вступ: *Helicobacter pylori* (*H. pylori*) - патогенна бактерія спіралеподібної форми, яка зустрічається на слизовій оболонці шлунка людини та є добре відомим патогеном, відповідальними за багато захворювань шлунково-кишкового тракту. Приблизно 50% населення світу інфіковано *H. pylori*, і інфекція значно більше поширена в країнах, що розвиваються, ніж у розвинених країнах. Нещодавно систематичний огляд і мета-аналіз 224 досліджень із 71 країни показали, що оціночна глобальна поширеність інфекції *H pylori* знизилася з 58,2% у період 1980–1990 років до 43,1% у період 2011–2022 років, причому найбільше зниження в африканському регіоні [1]. За даними Chen YC. Et al. [2] глобальна поширеність інфекції *H pylori* знизилася протягом останніх 3 десятиліть серед дорослих, але не серед дітей і підлітків.Взаємозв'язок між H. pylori та ГЕРХ є складною та заплутаною темою, яка потребує подальшого дослідження [3-4].

Мета: на основі вивчення даних літературних джерел проаналізувати можливий взаємозв'язок між H. pylori та ГЕРХ у стоматологічних пацієнтів.

Результати. Незважаючи на те що Маастрихтський консенсус III установив відсутність будь-якого зв'язку між наявністю гастроезофагеальною рефлюксною хворобою **(**ГЕРХ) та інфекцією *H.pylori*, кількість прихильників думки про несприятливий ефект ерадикації *H. pylori*, яка спричиняє у подальшому розвиток ГЕРХ, не зменшилась, як, втім, і кількість прихильників позитивного впливу ерадикації *H.pylori* на перебіг ГЕРХ.

Перші повідомлення про те, що ерадикація Нр-інфекції сприяє симптомам ГЕРХ з'явились у 1995-1997рр. [5].

Загальновизнано, що *H. pylori* передається між людьми оральним шляхом, фекально-оральним шляхом і гастро-оральним шляхом [6]. Ротова порожнина є першим каналом для *H. pylori* в організмі людини, і її функція при зараженні *H. pylori* організму людини викликає значні занепокоєння серед дослідників. Дослідження, проведені Ansari, S. A. Et al. [7] показали, що *H. pylori* в ротовій порожнині може негативно вплинути на клінічний результат ерадикаційної терапії, а пероральний *H. pylori* вважається фактором ризику рецидиву шлункової інфекції *H. pylori* Отже, існує гіпотеза, що ротова порожнина може бути потенційним джерелом повторного зараження шлунка *H. pylori* [8].

Численні дослідження виявили наявність H.pylori в різних біоптатах порожнини рота: слині, зубному нальоті, пародонтальних карманах, на поверхні язика та ортопедичних конструкцій [9-11]. За даними Urban J. et al. [12] ДНК H. pylori була знайдена в ротовій порожнині 46% пацієнтів, які дали позитивний результат уреазних тестів на наявність цих бактерій у шлунку. Серед тих, у кого виявлено наявність H. pylori в ротовій порожнині, вірулентні штами виявлені у 16% пацієнтів. Апроксимальний індекс зубного нальоту (API) і кровотеча при зондуванні (BOP) виявилися значно вищими у пацієнтів із підтвердженим H. pylori у ротовій порожнині. Природнім резервуаром для Нр можуть бути пародонтальні кармани [13]. В той же час [14] вважають, що основним резервуаром *H. pylori* в ротовій порожнині є зубна пульпа, а не зубний наліт або слина.

В численних дослідженнях відмічені позитивні асоціації між наявністю H. pylori в зубному нальоті і шлунку та з кишково-стравоходним рефлюксом. Зубний наліт був ідентифікований як другий резервуар H.pylori і перший позашлунковий резервуар. Згідно огляду, проведеному Andersen and Rasmussen, в зубному нальоті присутні як спіральні, так і кокові форми бактерії [15]. Епідеміологічні дослідження, проведені Aksit Bıcak D. et al. [16] показали, що пацієнти з карієсом або поганою гігієною ротової порожнини містять *H. pylori* в ротовій порожнині або слизовій оболонці шлунка Таким чином, наявність *H. pylori* в порожнині рота може бути джерелом реінфікування у пацієнтів із виразковою хворобою і хелвкобактер-

асоційованим гастритом. Навпаки, інші дослідження показали, що поява *H. pylori* в ротовій порожнині не корелювала з інфікованим шлунком або станом ротової порожнини пацієнтів [17]. Крім того, під час рефлюкса відбувається закид шлункового вмісту, а значить и H.pylori, зі шлунку через стравохід може потрапити в ротову порожнину [18]. Згідно повідомлення [16] *H. pylori* може зустрічатися в ротовій порожнині осторонь і незалежно від шлунку. Проте виявлено високу кількість бактерій у ротовій порожнині дітей із шлунковим *H.pylori*, зв'язок між наявністю H.pylori та галітозом, DMFS та pH.

Висновки. Отже, необхідні додаткові дослідження, щоб повністю зрозуміти взаємозв'язок між *H. pylori* в ротовій порожнині та розвитком шлункових інфекцій. Крім того, наявність *H. pylori* в ротовій порожнині може мати наслідки для здоров'я зубів і потенційної передачі бактерії іншим людям через тісний контакт.

Перспективи подальших досліджень. Вкрай важливо з'ясувати стратегії виживання *H. Pylori у пацієнтів із ГЕРХ,* щоб краще зрозуміти роль і функції цієї бактерії в ротовій порожнині.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Li Y, Choi H, Leung K, Jiang F, Graham DY & Leung WK. (2023). Global prevalence of Helicobacter pylori infection between 1980 and 2022: a systematic review and meta-analysis. Lancet Gastroenterol Hepatol. 8(6),553-564 doi: 10.1016/S2468-1253(23)00070-5. Epub 2023 Apr 20. PMID: 37086739.
2. Chen YC, Malfertheiner P, … & Liou JM. (2024). Global Prevalence of Helicobacter pylori Infection and Incidence of Gastric Cancer Between 1980 and 2022. Gastroenterology, 66(4), 605-619. doi: 10.1053/j.gastro.2023.12.022. Epub 2024 Jan 2. PMID: 38176660.
3. Yalaki S, Pulat H & Ilhan A. (2020). Localization of Helicobacter pylori gastritis and the relation of existing histopathological features with reflux esophagitis. Scand J Gastroenterol, 55(1), 27-33. doi: 10.1080/00365521.2019.1701071. Epub 2019 Dec 22. PMID: 31865819.
4. Yucel O. (2019). Interactions between Helicobacter pylori and gastroesophageal reflux disease. Esophagus, 16(1), 52-62. doi: 10.1007/s10388-018-0637-5. Epub 2018 Aug 27. PMID: 30151653.
5. Jabenz L., Blum A.L., Bayerdorffer E. et al. (1997). Helicobacter pylori infection in patients with duodenal ulcer may provoke reflux esophagitis. Gastroenterology, 112, 1442–1447. doi: 10.1016/s0016-5085(97)70024-6. PMID: 9136820.

6. Burucoa C & Axon A. (2017). Epidemiology of Helicobacter pylori infection. Helicobacter, 22, Suppl 1. doi: 10.1111/hel.12403. PMID: 28891138.
7. Ansari, S. A., Khan, T. A., & Kazmi, S. U. (2018). Association of oral Helicobacter pylori with gastric complications. *Life Sciences, 205*, 125-130. doi: 10.1016/j.lfs.2018.05.026. Epub 2018 May 12. PMID: 29763614.
8. Sun Y.& Zhang J. (2019). Helicobacter pylori recrudescence and its influencing factors. J Cell Mol Med. 23(12), 7919-7925. doi: 10.1111/jcmm.14682. Epub 2019 Sep 19. PMID: 31536675; PMCID: PMC6850920.
9. Mendoza-Cantú A, Urrutia-Baca VH, Urbina-Ríos CS. et al. (2017). Prevalence of *Helicobacter pylori vacA* Genotypes and *cagA* Gene in Dental Plaque of Asymptomatic Mexican Children. Biomed Res Int.:4923640. doi: 10.1155/2017/4923640. Epub 2017 Nov 1. PMID: 29226140; PMCID: PMC5687131.
10. Ji Y, Liang X, & Lu H. (2020). Analysis of by high-throughput sequencing: Helicobacter pylori infection and salivary microbiome, BMC Oral Health, 20(1), 84. doi: 10.1186/s12903-020-01070-1. PMID: 32197614; PMCID: PMC7333272.
11. Zhao Y, Gao X, Guo J, Yu D, Xiao Y, Wang H, & Li Y. (2019). Helicobacter pylori infection alters gastric and tongue coating microbial communities. Helicobacter, 24(2), e12567. doi: 10.1111/hel.12567. Epub 2019 Feb 7. PMID: 30734438; PMCID: PMC6593728.
12. Urban J, Koszowski R, Płachetka A, & Wiczkowski A. (2017). An evaluation of selected oral health indicators and cariogenic bacteria titer in patients with Helicobacter pylori. Adv Clin Exp Med, 26(3), 401-407. doi: 10.17219/acem/61907. PMID: 28791813.
13. Lauritano, Dorina & Cura, Francesca … & Carinci, Francesco (2015).Periodontal pockets as a reservoir of helicobacter pylori causing relapse of gastric ulcer: A review of the literature. Journal of biological regulators and homeostatic agents, 29, 123-126. PMID: 1519673; PMCID: PMC1886702.
14. Iwai K, & Watanabe I, & Yamamoto T, & Kuriyama N. et al. (2019). Association between Helicobacter pylori infection and dental pulp reservoirs in Japanese adults. BMC Oral Health, 19(1), 267. doi: 10.1186/s12903-019-0967-2. PMID: 31791309; PMCID: PMC6889519.
15. Yee JKC. (2017).Are the view of Helicobacter pylori colonized in the oral cavity an illusion? Exp Mol Med, 49(11), 397. doi: 10.1038/emm.2017.225. PMID: 29170474; PMCID: PMC5704198.
16. Aksit Bıcak Dl, & Akyuz S, Kıratlı B, & Usta M, Urganci N, & Alev B, Yarat A, & Sahin F. (2017). The investigation of Helicobacter pylori in the dental biofilm and saliva samples of children with dyspeptic complaints. BMC Oral Health, 17(1), 67. doi: 10.1186/s12903-017-0361-x. PMID: 28327128; PMCID: PMC5361728.
17. Al-Ahmad A, & Kürschner A, & Weckesser S, Wittmer A, …Waidner B. (2012). Is Helicobacter pylori resident or transient in the human oral cavity? J Med Microbiol, 61(8), 1146-1152. doi: 10.1099/jmm.0.043893-0. Epub 2012 Apr 12. PMID: 22499779.
18. Li R, Luo Y, Dong Q, Yin Y, … & Zhang D. (2023). Association between the presence and genotype of Helicobacter pylori and periodontitis. Exp Ther Med, 26(4), 489. doi: 10.3892/etm.2023.12188. PMID: 37753294; PMCID: PMC10518645.

УДК 616.31:617.52

Микола ДОРОШЕНКО, аспірант
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0009-0006-1036-6788
Олена ДОРОШЕНКО, д-р мед. наук, професор
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0000-0001-8859-3610
Віталій БІДА, д-р мед. наук, професор
e-mail: vitaliy_bida@ukr.net ORCID: 0000-0002-4499-855X
Ольга ОМЕЛЬЯНЕНКО, канд. мед. наук, доцент
e-mail: 32zyba@ukr.net ORCID: 0000-0001-6137-3407
Максим ДОРОШЕНКО, канд. мед. наук, доцент
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0000-0003-3645-252X
Алла АНДРУСЕНКО, канд. мед. наук, доцент
e-mail: durektsiya_is @ukr.net
Національний медичний університет охорони здоров'я імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПАЦІЄНТАМ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ

Ключові слова: *стоматологічні захворювання, гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, зношення зубів, слина.*

Актуальність. Стоматологи часто є першими медичними працівниками, які діагностують системне захворювання шляхом спостереження за його проявами в порожнині рота. Одним із таких захворювань є гастроезофагеальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ), про яку може свідчити ерозія зубів [1-3].

Зношення зубів може бути спричинене внутрішніми або зовнішніми факторами та їх поєднанням [4, 5].

Внутрішні фактори представлені гастроезофагеальною рефлюксною хворобою (ГЕРХ), блювотою, булімією, анорексією, ліками, що зменшують виділення слини, кислотністю слини, поганою буферною здатністю слини. Зовнішні фактори в

основному представлені кислотними продуктами, такими як газовані напої, фрукти (яблука, лимони, апельсини), натуральні цитрусові соки, регулярне плавання в басейнах (хлор у воді) і наркотики. Соціально-економічні чинники також можуть збільшити ризик кислотної ерозії. Nijakowski, Kacper , & al. (2023) показали у своєму дослідженні, що «DE значно частіше зустрічається у пацієнтів із розладами харчування» [6].

За наявності ГЕРХ вважається, що соляна кислота, присутня у вмісті рефлюксу, є основною причиною ерозії зубів. Фактично, як стверджують Wilder-Smith, Materna, Martig, & Lussi (2017), тривале лікування препаратами, що пригнічують кислотність, такими як езомепразол, здається, зупиняє прогресування зубної ерозії [7]. В той же час, інгібітори протонної помпи (ІПП) можуть пригнічувати секрецію слини [8], що, як наслідок, заважає оцінці стану порожнини рота.

Тяжкість зубної ерозії внаслідок ГЕРХ залежить від тривалості захворювання, частоти рефлюксу, pH і типу кислоти, а також якості та кількості слини. Коли дентин оголюється, ерозивні агенти мають ще сильніший вплив на процеси зношування, оскільки дентин є більш розчинним, ніж емаль.

Отже, питання узагальнення досвіду та удосконалення надання стоматологічної допомоги пацієнтам із гастроезофанеальною рефлюксною хворобою є надзвичайно актуальним.

У зв’язку з обмеженим доступом до стоматологічної допомоги населення у різних регіонах України в період військового стану та бойових дій з боку РФ, важливо профілактувати та запобігати розвитку стоматологічних захворювань, які можуть стати наслідком загальносоматичної патології, в тому числі і ГЕРХ.

В умовах військового стану все більше із патологією зубо-щелепової системи доводиться стикатися не тільки лікарям-стоматологам, але й лікарям інших спеціальностей, в першу чергу, первинної ланки – сімейним лікарям.

Беззаперечна необхідність тісного контакту лікаря загальної практики і лікаря-стоматолога для профілактики, раннього виявлення і лікування загальної патології, на фоні яких можуть розвиватися ті чи інші форми стоматологічної патології, в тому числі – стоматологічні прояви ГЕРХ.

Мета. Метою дослідження стало проведення pH-метрії змішаної слини і смакової чутливості у 119 пацієнтів 26-60 років із діагностованою ГЕРХ. pH-метрію проводили за допомогою портативного потенціометра pH-метра SanXin SX 610, виробництва SanXin Instrumentation (Китай), смакову чутливість визначали хімічним способом за Бернштейном, заснованим на визначенні смакових відчуттів до різних підвищуючих концентрацій основних смакових речовин через 1,5-2,0 години після їжі: на солодке - розчин глюкози концентрацією 0,1, 0,5, 10, 20% та 40%, на солоне – розчин кухонної солі 0,1, 0,5, 1% та 5%, на кисле – розчин виннокам'яної кислоти концентрованої 0,15, 0,5, 1%, на гірке – розчин солянокислого хініну концентрації від 0,0002, 0,002, 0,01%. За смаковий поріг приймали величину мінімальної концентрації, яку відчував пацієнт. Перерви між нанесенням розчинів різної концентрації складали 2-3 хвилини. Між кожним подразником порожнину рота сполоскували дистильованою водою. Перевагою даного методу є якісна оцінка смакових відчуттів, в тому числі - на задній третині язика.

Результати. Результати вимірювання pH слини показали значне зміщення показників в кислу сторону, особливо при відмові пацієнтів від прийому інгібіторів протонної помпи (ІПП) та наявності неякісних ортопедичних конструкцій в порожнині рота. Зміщення pH становило в середньому 5,48 ± 0,21.

У пацієнтів, що не приймали ІПП, виявлено достовірне підвищення порога смакової чутливості на солодке, який вони відчували при майже 3% концентрації цукру. Поріг смакової чутливості на та гірке та кисле дещо вище норми. Зміни смакової чутливості у пацієнтів, які приймали ІПП, були вираженіші значно в меншій мірі.

Проте, отримані дані мають суб'єктивний характер, том у є можливість похибки, особливо у пацієнтів похилого віку.

Висновки. У пацієнтів із ГЕРХ виявлені значні зміни у результатах вимірювання pH ротової рідини та зміни смакової чутливості, особливо у разі відмови від використання симптоматичної терапії ІПП. Раннє виявлення ГЕРХ і відповідне стоматологічне втручання може знизити негативні наслідки хвороби як для порожнини рота, так і для всього організму пацієнтів із даною патологією.

Перспективи подальших досліджень. Впровадження міждисциплінарного підходу до стоматологічної допомоги пацієнтів із гастроезофагеальною рефлюксною хворобою дає принципово нові можливості для ранньої діагностики стоматологічних і низки системних захворювань, що надасть можливість суттєво мінімізувати об'єми і вартість стоматологічної допомоги та значно покращити якість життя пацієнтів.

Конфлікт інтересів. При написанні тез жодного конфлікту інтересів не виявлено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

2. Rozhko, M. M., Kerzyuk, O. P. (2019). Patolohichni proyavy hastroezofaheal′noyi reflyuksnoyi khvoroby u rotoviy porozhnyni. «Art of medicine», 1(9), 122-125 [in Ukrainian].
3. Ortiz, A. C, Fideles, S. O. M, Pomini, K. T, & Buchaim, R. L. (2021). Updates in association of gastroesophageal reflux disease and dental erosion: systematic review. Expert Rev Gastroenterol Hepatol., 15(9):1037-1046. doi: 10.1080/17474124.2021.1890030. Epub 2021 Feb 26. PMID: 33571021,
4. Carvalho, T. S., Colon, P., Ganss, C., Huysmans, M. C., Lussi, A., Schlüter, N., ... & Wiegand, A. (2015). Consensus report of the European Federation of Conservative Dentistry: erosive tooth wear—diagnosis and management. Clinical oral investigations, 19, 1557-1561). Lysty do prezydenta HO «ASU» holiv deyakykh oseredkiv. https://www.udenta.org.ua.
5. Koval′, YU. P., Dvornyk, V. M., Yerys, L. B. & Koval′, YA. V. (2020). Analiz suchasnykh etiolohichnykh faktoriv rozvytku patolohichnoho styrannya tverdykh tkanyn zubiv (za danymy dzherel literatury). Ukrayins′kyy stomatolohichnyy al′manakh, 3, 29-33[in Ukrainian]. .
6. Kanzow, P., Wegehaupt, F. J, & Attin, Th. (2016). Etiology and pathogenesis of dental erosion. Quinteesstnce international dentistry, 47(4), 275-278.
7. Nijakowski, Kacper, Jakub Jankowski, Dawid Gruszczyński, & Anna Surdacka. (2023). "Eating Disorders and Dental Erosion: A Systematic Review" *Journal of Clinical Medicine* 12, no. 19: 6161. https://doi.org/10.3390/jcm12196161/
8. Wilder-Smith, C, H., Materna, A., Martig, L., & Lussi, A. (2017) Longitudinal study of gastroesophageal reflux and erosive tooth wear. BMC Gastroenterol., 17(1), 113. doi: 10.1186/s12876-017-0670-1. PMID: 29070010; PMCID: PMC5657057).
9. Koeda, M., Tanabe T, Kitasako Y., Momma, E., Hoshikawa, Y., Hoshino, S., Kawami, N., Kaise, M., & Iwakiri, K. (2021). Saliva secretion is reduced in proton pump inhibitor-responsive non-erosive reflux disease patients. Esophagus, 18(4), 900-907. doi: 1,0.1007/s10388-021-00845-x. Epub 2021 Apr 22. PMID: 33886014.

Олена ДОРОШЕНКО, д-р мед. наук, професор
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0000-0001-8859-3610
Віталій БІДА, д-р мед. наук, професор
e-mail: vitaliy_bida@ukr.net ORCID: 0000-0002-4499-855X
Ольга ОМЕЛЬЯНЕНКО, канд. мед. наук, доцент
e-mail: 32zyba@ukr.net ORCID: 0000-0001-6137-3407
Микола ДОРОШЕНКО, аспірант
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0009-0006-1036-6788
Максим ДОРОШЕНКО, канд. мед. наук, доцент
e-mail: durektsiya_is@ukr.net ORCID: 0000-0003-3645-252X
Національний медичний університет охорони здоров'я імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНОЮ РЕФЛЮКСНОЮ ХВОРОБОЮ

Ключові слова: *гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, стоматологічні пацієнти, психоемоційний стан*

Вступ. Сучасне життя в період воєнної агресії, соціально-економічних зміни суспільства вимагають від від людини стійкості до різноманітних стресових ситуацій, швидкої адаптації до мінливих умов існування. Дослідники визначають тривогу як складний особистісний феномен, що включає значну кількість чинників [1].

З розвитком психології та медицини все більше і більше хвороб знаходить своє психологічне походження та асоціації, особливо виразки та інші пошкодження слизової оболонки в травній системі. Існує синергія між психологічними та фізіологічними аспектами стравохідних та інших шлунково-кишкових симптомів. Однак зв'язок психологічних факторів із ураженням порожнини рота у пацієнтів із гастроезофагеальною рефлюксною хворобою (ГЕРХ), що потребують зубного протезування, висвітлений недостатньо.

Мета дослідження. Проаналізувати дані літературних джерел щодо психоемоційного стану стоматологічних пацієнтів із ГЕРХ.

Результати. Більшість захворювань порожнини рота виникає та рецидивує на тлі загострення соматичної патології у поєднанні з порушенням психоемоційного стану пацієнтів, але, на превеликий жаль, лікарі-стоматологи не надають належної уваги психологічному стану таких пацієнтів і не проводять необхідної корекції. Під час стоматологічного обстеження зазвичай звертають увагу на скарги, анамнез захворювання, соматичну патологію, особливості перебігу захворювання, але не враховують інтенсивність стресового чинника, його тривалість та повторюваність, який може бути одним з основних факторів ризику у розвитку захворювань порожнини рота.

Структура тканин і нервова іннервація ротової порожнини є складними і утворюють тісні взаємодії з головним мозком, а також з усім організмом. Їжа, яку ми їмо, може впливати на наші емоції, а ураження тканин порожнини рота можуть серйозно вплинути на наше повсякденне життя. Психологічні симптоми тісно пов’язані з якістю життя однак часто зустрічається, що тривожність і депресія часто залишаються недіагностованими у стоматологічних пацієнтів з ГЕРХ, насамперед через те, що основна увага приділяється симптоматиці основного захворювання [2]. Отже, існує тенденція до неадекватного лікування тривоги та депресії у цих пацієнтів.

Головними факторами адаптації людини до стоматологічних конструкцій є індивідуальні особистостні, психофізіологічні та вегетативні характеристики, а також особливості реакції на стрес в умовах зміненої чутливості рецепторних зон порожнини рота. Більшість осіб із потенційно незадовільною адаптацією до конструкцій мають симптоми тривожності та емоціональної лабільності [3].

Високий рівень стоматологічної тривоги (HDA) спонукає пацієнтів до відтермінування чи уникання візитів до стоматолога і може стати основною причиною виникнення стоматологічної патології.

Попередні дослідження повідомляли про зв’язок між депресією та ГЕРХ [4]. Кілька обсерваційних досліджень показали, що генетична схильність, куріння, вживання алкоголю, безсоння, апное сну, гіпертонія, діабет 2 типу, ожиріння та психологічні відхилення є поширеними факторами ризику розвитку ГЕРХ [5-6], що

характеризується депресією, зниженням інтересу та порушенням когнітивних функцій [7]. Як захворюваність, так і поширеність депресії та ГЕРХ зростають, і врешті-решт стали глобальною проблемою охорони здоров'я в останні роки [8-9].

Попередні дослідження показали, що депресія та ГЕРХ тісно пов'язані між собою. В огляді Javadi SAHS et al. вказується, що тяжкість і частота симптомів ГЕРХ тісно пов'язані з тяжкістю депресії. Підвищений ризик тривоги та депресії у пацієнтів з ГЕРХ можна пояснити такими факторами, як кислотний рефлюкс, симптоми печії та генетична схильність, що ще більше посилює психосоматичний тягар [10-11]. Це негативно позначається на якості життя пацієнтів. Тривожні розлади та депресія є психічними станами, які можуть проявлятися у вигляді зниження соціальної взаємодії, негативного настрою та когнітивних розладів. Вони часто супроводжуються фізичними симптомами [12-13]. Крім того, було виявлено кореляцію, що зв'язує рефлюкс із апное, зниженням ефективності сну та зниженням рівня кисню під час сну [14], що вимагає подальшого вивчення проблем сну та їх зв'язку з ГЕРХ. Гарна гігієна сну є ключовим компонентом загального здоров'я та якості життя [15]. Порушення якості сну при OSA відбувається через фрагментацію сну від нічних пробуджень або пробуджень. Зміна циклу сну/неспання пов'язана з кількома розладами, пов'язаними зі здоров'ям, такими як порушення пізнання, тривога та депресія, ожиріння, серцево-судинні захворювання, нещасні випадки, пов'язані з транспортними засобами, роботою та вдома [16].

Kim SY. et al. [17] визначили кілька можливих пояснень того, що ГЕРХ підвищує ризик депресії. По-перше, слизова оболонка стравоходу пацієнтів із ГЕРХ містить велику кількість цитокінів, що посилюють запалення центральної нервової системи та можуть впливати на депресію та біполярний розлад. По-друге, часте збудження через ГЕРХ може активувати вегетативну нервову систему та посилити симпатичну активацію. Кислотний рефлюкс стимулює блукаючий нерв і викликає бронхоконстрикцію, що може призвести до розладів сну та вплинути на розлади настрою. По-третє, сам симптом рефлюксу може призвести до депресії, якщо пацієнти постійно засмучені своїм станом.

Було виявлено, що вищий рівень зносу зубів, який спостерігається при ГЕРХ, значною мірою пов’язаний із погіршенням якості життя, пов’язаного зі здоров’ям порожнини рота та може вплинути на самооцінку [18].

В той же час Kalsi H. Et al. стверджують, що на якість життя пацієнтів зі зношеністю зубів впливають інші психосоціальні фактори. Суб’єкти з вищим рівнем невротизму продемонстрували зниження якості життя незалежно від ступеня зношеності зубів. Суб’єкти з нижчим рівнем загального психологічного благополуччя показали зниження якості життя незалежно від ступеня зношеності зубів [19].

Висновки. Захворювання та розлади ротової порожнини у пацієнтів із ГЕРХ негативно впливають на функції порожнини рота, самооцінку, загальне самопочуття та соціальну діяльність. Лікарі-стоматологи мають відігравати важливу роль у покращенні якості життя своїх пацієнтів і суспільства в цілому.

Перспективи подальших досліджень. оцінити ступінь впливу стоматологічних заходів у пацієнівт із ГЕРХ на якість іх життя за допомогою OHRQoL, які необхідно включити до охорони здоров’я ротової порожнини та глобальної політики щодо здоров’я порожнини рота.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Т. (2020). Тривога як психологічний феномен. Вісник Львівського університету, 6, 72–78.
2. Su PY, Kuo SF, Chung MH. (2022). Correlations between Psychiatric Symptoms and Quality of Life in Patients with Psychological Disorders: Hospital-Based Retrospective Study. Int J Environ Res Public Health, 19(2), 732. doi: 10.3390/ijerph19020732. PMID: 35055552; PMCID: PMC8776028.
3. Armfield JM, Ketting M. (2015). Predictors of dental avoidance among Australian adults with different levels of dental anxiety. Health Psychol., 34(9), 929-40. doi: 10.1037/hea0000186. Epub 2014 Dec 22. PMID: 25528183.
4. You ZH, Perng CL, Hu LY, Lu T, Chen PM, Yang AC, Tsai SJ, Huang YS, Chen HJ. (2015). Risk of psychiatric disorders following gastroesophageal reflux disease: a nationwide population-based cohort study. Eur J Intern Med., 26(7), 534-9. doi: 10.1016/j.ejim.2015.05.005. Epub 2015 May 26. PMID: 26021838.
5. Maret-Ouda J, Markar SR, Lagergren J. (2020). Gastroesophageal Reflux Disease: A Review. JAMA, 324(24), 2536-2547. doi: 10.1001/jama.2020.21360.
6. Keefer L, Palsson OS, Pandolfino JE. (2018). Best Practice Update: Incorporating Psychogastroenterology Into Management of Digestive Disorders. Gastroenterology, 154(5):1249-1257. doi: 10.1053/j.gastro.2018.01.045. Epub 2018 Feb 1.
7. Otte C, Gold SM, Penninx BW, Pariante CM, Etkin A, Fava M, Mohr DC, Schatzberg AF. (2016). Major depressive disorder. Nat Rev Dis Primers, 2:16065. doi: 10.1038/nrdp.2016.65. PMID: 27629598.
8. Malhi GS, Mann JJ. (2018). Depression. Lancet, 392(10161), 2299-2312. doi: 10.1016/S0140-6736(18)31948-2.
9. Richter JE, Rubenstein JH. (2018). Presentation and Epidemiology of Gastroesophageal Reflux Disease. Gastroenterology, 154(2):267-276. doi: 10.1053/j.gastro.2017.07.045. Epub 2017 Aug 3. PMID: 28780072; PMCID: PMC5797499.
10. Javadi SAHS, Shafikhani AA. (2017). Anxiety and depression in patients with gastroesophageal reflux disorder. Electron Physician, 9(8), 5107-5112. doi: 10.19082/5107. PMID: 28979749; PMCID: PMC5614299/
11. Zamani M, Alizadeh-Tabari S, Chan WW, Talley NJ. (2023). Association Between Anxiety/Depression and Gastroesophageal Reflux: A Systematic Review and Meta-Analysis. Am J Gastroenterol., 118(12), 2133-2143. doi: 10.14309/ajg. 0000000000002411. Epub 2023 Jul 19. PMID: 37463429.
12. You ZH, Perng CL, Hu LY, Lu T, Chen PM, Yang AC, Tsai SJ, Huang YS, Chen HJ. (2015). Risk of psychiatric disorders following gastroesophageal reflux disease: a nationwide population-based cohort study. Eur J Intern Med., 26(7), 534-9. doi: 10.1016/j.ejim.2015.05.005. Epub 2015 May 26. PMID: 26021838.
13. Park LT, Zarate CA Jr. Depression in the Primary Care Setting. N Engl J Med. 2019 Feb 7;380(6):559-568. doi: 10.1056/NEJMcp1712493. PMID: 30726688; PMCID: PMC6727965.
14. Tan X, Wang S, Wu F, Zhu J. (2024). Bidirectional correlation between gastroesophageal reflux disease and sleep problems: a systematic review and meta-analysis. *PeerJ,* 12, 17202 https://doi.org/10.7717/peerj.17202

15. Orr WC, Fass R, Sundaram SS, Scheimann AO. (2020). The effect of sleep on gastrointestinal functioning in common digestive diseases. Lancet Gastroenterol Hepatol., 5(6):616-624. doi: 10.1016/S2468-1253(19)30412-1. PMID: 32416862.
16. St-Onge MP, Grandner MA, Brown D, Conroy MB, Jean-Louis G, Coons M, Bhatt DL. (2016). American Heart Association Obesity, Behavior Change, Diabetes, and Nutrition Committees of the Council on Lifestyle and Cardiometabolic Health; Council on Cardiovascular Disease in the Young; Council on Clinical Cardiology; and Stroke Council. Sleep Duration and Quality: Impact on Lifestyle Behaviors and Cardiometabolic Health: A Scientific Statement From the American Heart Association. Circulation, 134(18):e367-e386. doi: 10.1161/CIR.0000000000000444. Epub 2016 Sep 19. PMID: 27647451; PMCID: PMC5567876.
17. Kim SY, Kim HJ, Lim H, Kong IG, Kim M, Choi HG. (2018). Bidirectional association between gastroesophageal reflux disease and depression: Two different nested case-control studies using a national sample cohort. Sci Rep., 8(1), 11748. doi: 10.1038/s41598-018-29629-7. PMID: 30082758; PMCID: PMC6078941
18. Mehta B., Loomans B.A.C., Banerji S., Bronkhorst E.M., Bartlett D. (2020). An investigation into the impact of tooth wear on the oral health related quality of life amongst adult dental patients in the United Kingdom, Malta and Australia. Journal of Dentistry, 99, 103409,ISSN 0300-5712,https://doi.org/10.1016/j.jdent..103409. (https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030057122030155X.
19. Kalsi, H., Khan, A., Bomfim, D. *et al.* (2021). Quality of life and other psychological factors in patients with tooth wear. *Br Dent J.* https://doi.org/10.1038/s41415-021-3168-8

Ярослав ІГНАТКО, асистент кафедри внутрішньої медицини
e-mail: yaroslav.ihnatko@uzhnu.edu.ua ORCID: *0000-0003-1618-8952*
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ СТЕАТОЗУ, ФНП-А ТА ФЕТУЇНУ-А У ПАЦІЄНТІВ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ У ПОЄДНАННІ З НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ

Ключові слова: *ІХС, НАЖХП, фетуїн-А, комор бідність, цитокератин 18 М30, селенпротеїн Р.*

Вступ. Актуальною проблемою сучасної медицини є вивчення спільних патогенетичних механізмів формування поєднаної патології із метою ранньої діагностики та розробки диференційованих підходів до ведення даної категорії хворих. Зокрема, доведений тісний взаємозв'язок серцево-судинних захворювань і патології гепатобіліарної системи, насамперед з неалкогольною жировою хворобою печінки (НАЖХП) [1,2,3]. НАЖХП розглядають в якості незалежного предиктора серцево-судинних захворювань, що відіграє важливу роль у розвитку ІХС [4,5].

Мета. Проаналізувати особливості показників стеатозу, ФНП-α та фетуїну-А у пацієнтів на ішемічну хворобу серця у поєднанні з жировою хворобою печінки.

Матеріали і методи. До дослідження залучено всього 145 хворих з верифікованим діагнозом ішемічна хвороба серця (ІХС) стабільна стенокардія напруги ІІ функціональний клас поєднану з НАЖХП та 100 хворих на ІХ. Чоловіків було 140 (57%), жінок 105 (43%). Середній вік пацієнтів - 55.3±6.3 років.

Нами було сформовано 2 групи пацієнтів: група 1 (n=145) – хворі на ІХС у поєднанні з НАЖХП та група 2(n=100) – хворі на ІХС без НАЖХП.

Результати. Нами проведено оцінку показників стеатозу та ФНП-α між групами. Встановлено, що рівень селенопротеїну Р у хворих групи 1 був більшим у 4 рази більшим за його рівень у групі 2 ($p<0,05$). Рівень цитокератину 18 М30 достовірно перевищував величину в порівнянні з групою 2. Зокрема, у пацієнтів групи 1, він був вищим у 3,5 в порівнянні з групою 2 та групою контролю($p<0,05$). Подібні зміни спостерігали з ФНП-α, який перевищував значення групи 2 у 4,7 разів

(p<0,05). Кореляційний аналіз виявив наявність прямих кореляційних взаємозв'язків між сироватковими рівнями цитокератину 18 М30 та селенопротеїну Р (r=0,641, p=0,0005); рівнем цитокератину 18 М30 та ФНП-α (r=0,584, p<0,05), рівнем селенопротеїну Р та ФНП-α (r=0,647, p<0,05), що свідчить про патогенетичну роль апоптозу, стеатозу та запалення в розвитку й прогресуванні НАЖХП у хворих на ІХС.

Також показники фетуїну-А у групах з НАЖХП були достовірно вищими у порівнянні з групою 2 (p<0,05). При цьому не було виявлено достовірної різниці між показниками фетуїну-А при різних ступенях стеатозу або фіброзу печінки (p<0,05). Проводячи аналіз отриманих результатів з даними літератури, слід зазначити, що результати більшості досліджень свідчать про підвищення рівню сироваткового фетуїну-А при НАЖХП, як у дорослих, так і у дітей. Зокрема, про це свідчать дані досліджень Lebensztejn D.M., 2016 та Panera N. 2016 [6,7], де доведено, що НАЖХП є незалежним предиктором підвищення фет-А.

Виявлено прямий зв'язок (r=0,567, p<0,05) між фетуїном-А та рівнем ФНП-α,що може свідчити про можливу участь цього гепатокіну при формуванні запальних процесів у тканині печінки та прогресуванні НАЖХП (табл.1).

Таблиця 1 – Показники стеатозу, ФНП-α та фетуїну-А

Показники	Група 1	Група 2
ФНП-α, пг/мл	9,3±1,3*	5,2±0,9
Фет-А, мг/л	310,85±16,03	177,3±16,7
Селенопротеїн Р, нг/мл	4,3±0,3*	1,2±0,3
Цитокератин 18 М30, Од/л	465,5±36,7*	155,3±16,7

Примітка. Достовірність різниці: * – з групою 2 при p<0,05

Висновок: Отже, при наявності супутньої НАЖХП у хворих на ІХС виявляється підвищення рівня показників стеатозу, ФНП-α та фетуїну-А.

Перспективи подальших досліджень: розробка схем лікування у пацієнтів з комор бідною патологією та оцінка її ефективності.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скибчик О.В. (2022). Етіологічні й патогенетичні аспекти взаємозв'язку генералізованого пародонтиту та ішемічної хвороби серця (огляд літератури та власні дані). *Практикуючий лікар*, (1), 65-69.
2. Бенца, Т. М. (2020). Неалкогольна жирова хвороба печінки та серцево-судинні захворювання: особливості коморбідного перебігу. *Ліки України*, (1), 44-47.
3. Kasper, P., Martin, A., Lang, S., Kuetting, F., Goeser, T., Demir, M., & Steffen, H. M. (2021). NAFLD and cardiovascular diseases: a clinical review. *Clinical research in cardiology*, *110*, 921-937.
4. Byrne, C. D., & Targher, G. (2022). Non-alcoholic fatty liver disease-related risk of cardiovascular disease and other cardiac complications. *Diabetes, Obesity and Metabolism*, *24*, 28-43.
5. Niederseer, D., Wernly, B., Aigner, E., Stickel, F., & Datz, C. (2021). NAFLD and cardiovascular diseases: epidemiological, mechanistic and therapeutic considerations. *Journal of Clinical Medicine*, *10*(3), 467-469.
6. Lebensztejn, D. M., Flisiak-Jackiewicz, M., Białokoz-Kalinowska, I., Bobrus-Chociej, A., & Kowalska, I. (2016). Hepatokines and non-alcoholic fatty liver disease. *Acta Biochimica Polonica*, *63*(3), 459-467.
7. Panera, N., Della Corte, C., Crudele, A., Stronati, L., Nobili, V., & Alisi, A. (2016). Recent advances in understanding the role of adipocytokines during non-alcoholic fatty liver disease pathogenesis and their link with hepatokines. *Expert review of gastroenterology & hepatology*, *10*(3), 393-403.

Анастасія ІГНАТЮК, здобувачка вищої освіти
e-mail: mf.ihnatiuk.anastasiia@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

РОЛЬ ЗАПАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РОЗВИТКУДІАБЕТУ ІІ ТИПУ ТА НЕАЛКОГОЛЬНОЇ ЖИРОВОЇ ХВОРОБИ ПЕЧІНКИ

Ключові слова: *неалькогольна жирова хвороба печінки, цукровий діабет ІІ типу, інсулінорезистентність, запалення.*

Вступ. Неалкогольна жирова хвороба печінки (НАЖХП) – це складне системне захворювання, яке характеризується накопиченням ліпідів у печінці, ліпотоксичністю, інсулінорезистентністю, дисбактеріозом кишківника та запаленням. НАЖХП стала пандемією по всьому світу та є основною формою хронічного захворювання печінки, яка вражає як дорослих, так і дітей. Ця хвороба особливо вражає пацієнтів з ожирінням і діабетом ІІ типу. НАЖХП може прогресувати до неалкогольного стеатогепатиту (НАСГ), який патологічно характеризується наявністю стеатозу, запалення та фіброзу в паренхімі печінки.

Глобальна поширеність неалкогольної жирової хвороби печінки зростає разом із епідемією діабету – НАЖХП присутня у >70% осіб з діабетом ІІ типу.

НАЖХП виникає внаслідок ектопічного накопичення жиру в печінці, є індикатором інсулінорезистентності і сигналізує про можливість ектопічного відкладання жиру в невідповідних частинах тіла, наприклад у внутрішньом’язових, периваскулярних і перикардіальних областях. Тому НАЖХП часто описують як печінковий прояв метаболічного синдрому, а також як основний фактор ризику цукрового діабету ІІ типу (ЦД ІІ типу), при якому НАЖХП зазвичай зустрічається як супутнє захворювання.

Однак, незважаючи на велику кількість знань про НАЖХП і ЦД ІІ типу, недостатня обізнаність про цю хворобу та потенційну значимість цього питання залишається серйозною проблемою, особливо серед клініцистів.

Мета роботи. Дослідити та проаналізувати роль запального процесу в розвитку діабету ІІ типу та неалкогольної жирової хвороби печінки

Результати. Оскільки НАЖХП та ЦД II типу мають схожі патогенетичні шляхи виникнення, кожен з них може передувати та/або сприяти іншому. Люди з НАЖХП мають більший ризик розвитку ЦД II типу; водночас ЦД II типу призводить до виникнення або прогресування НАЖХП [1]. Інсулінорезистентність печінки (ІР), пов'язана з НАЖХП, яка може бути вторинною по відношенню до запалення, спричиненого відкладенням токсичних метаболітів із тригліцеридів (ТГ) у таких тканинах, як підшлункова залоза чи печінка, відповідає за розвиток ЦД II типу у популяціях НАЖХП [2].

Первинні патофізіологічні механізми інсулінорезистентності, спричинені медіаторами запалення, ймовірно, є результатом втручання в передачу сигналів інсуліну. Інсулін діє у всіх клітинах, зв'язуючись зі своїм специфічним рецептором і активуючи каскад внутрішньоклітинних реакцій. Після зв'язування інсуліну, його рецептор фосфорилює себе та кілька субстратів інсулінових рецепторів (IRS). IRS1 і IRS2 є основними медіаторами сигналізації інсуліну в печінці, де вони контролюють чутливість до нього. ІР визначається як порушення відповідних ефектів передачі сигналу інсуліну в цільових тканинах, насамперед у печінці, м'язах і жировій тканині. ІР печінки є загальною ознакою, яка призводить до схильності людей до компенсаторної гіперінсулінемії, а також супроводжується наступною дисфункцією клітин підшлункової залози та розвитком ЦД II типу [1]. Сильний зв'язок між НАЖХП і системною ІР свідчить про те, що НАЖХП може бути як маркером, так і промотором системної інсулінорезистентності [3]. З іншого боку, ЦД II типу є одним із факторів ризику розвитку фіброзу печінки при НАЖХП та його прогресування до НАСГ [2].

Роль запального процесу в патогенезі ЦД II типу та НАЖХП відіграє ген PPARGC1A, який кодує білок PGC-1α, що відіграє ключову роль у функціях мітохондрій, а також впливає на управління антиоксидантними системами. Було виявлено зміну регуляторного шляху в м'язах пацієнтів із ЦД II типу, який контролює експресію PGC-1α та індукцію мітофузину-2. При ЦД II типу експресія мРНК цього білка в скелетних м'язах нижча, ніж у здорових суб'єктів [4]. Білок PGC-1α також пов'язаний з прогресуванням НАЖХП через окислювальний стрес, мітохондріальні функції, глюконеогенез і управління ліпогенезом.

Активність PGC-1α регулюється сіртуїном 1 (SIRT1). Функція SIRT1 знижується у суб'єктів із ЦД II типу, і це призводить до зниження активності PGC1-α в печінці, збільшення окисного стресу та мітохондріальної дисфункції та пошкодження печінки з наступним розвитком НАЖХП [5].

Відомо, що ожиріння пов'язане з багатьма серйозними ускладненнями, і патогенез НАЖХП і ЦД2 нічим не відрізняється. Секреція жировою тканиною запальних маркерів, таких як IL-6, може призвести до загострення НАЖХП та ЦД2 [2,3]. В одному дослідженні, проведеному на учасниках із ожирінням, було виявлено, що запалення жирової тканини вразило 44% суб'єктів. Крім того, запалення жирової тканини пов'язане з гіперінсулінемією, збільшенням жиру в печінці, вісцеральної жирової тканини та втратою функції β-клітин підшлункової залози. Запалення жирової тканини може бути результатом інфільтрації макрофагів у зруйновані адипоцити внаслідок їх екстенсивного росту [5]. Відомо, що зниження маси тіла призводить до покращення інсулінорезистентності та функції β-клітин підшлункової залози, а також до зниження кількості внутрішньопечінкового жиру та зниження експресії профіброзних агентів у жировій тканині. Відомо, що внаслідок збільшення кількості вісцеральної жирової тканини ліпотоксичність є патогенетичним фактором розвитку НАЖХП та ЦД II типу. Він також відповідає за зниження механізмів утилізації ліпідів [4,5]. Відомо, що ліпотоксичність є фактором, відповідальним за некрозапалення печінки та подальше руйнування печінки. Також спостерігалося порушення секреції інсуліну внаслідок ліпотоксичності β-клітин.

Запалення може бути викликане власне ІР. Стрес і ушкодження гепатоцитів також сприяють запаленню, що призводить до залучення макрофагів і секреції профіброгенних медіаторів, таких як трансформуючий фактор росту-β (ТФР-β), який є центром фіброгенної відповіді при НАСГ [3].

Висновки. Проведений аналіз наукових джерел дозволяє встановити наявність значення запалення у патогенезі НАЖХП та ЦД II типу. Також аналіз дозволяє встановити, що взаємозв'язки між НАЖХП і ЦД2 є складними, і для їх кращого розуміння потрібні подальші дослідження, включаючи дослідження запальних молекулярних процесів посилення та зниження регуляції генів, експресії відповідних пептидів, моделей метилювання генів і змінений шлях сигналізації. Варто

підкреслити, що НАЖХП і ЦД2 часто виникають разом, одне захворювання викликає інше і навпаки. На щастя, багато ліків, спрямованих на запалення, вже проходять клінічні випробування, і, хоча наразі немає вказівок, які препарати ефективніші в різних клінічних випадках, є надія на розробку ефективного лікування НАЖХП та резистентності до інсуліну.

Перспективи подальших досліджень. Розробка та впровадження у практику нових підходів терапії цукрового діабету II типу та неалькогольної жирової хвороби печінки.

Конфлікт інтересів: відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eslam M, Newsome PN, Sarin SK,et al. (2020) A new definition for metabolic dysfunction-associated fatty liver disease: aninternational expert consensus statement.J Hepatol;73: 202–209.
2. Mantovani, A.; Petracca, G.; Beatrice, G.; Csermely, A.; Lonardo, A.; Schattenberg, J.M.; Tilg, H.; Byrne, C.D.; Targher, G. (2022). Non-Alcoholic Fatty Liver Disease and Risk of Incident Chronic Kidney Disease: An Updated Meta-Analysis. Gut, 71, 156–162.
3. Mantovani A, Csermely A, Petracca G,et al. (2021). Non-alcoholicfatty liver disease and risk of fatal and non-fatalcardiovascular events: an updated systematic review andmeta-analysis.Lancet Gastroenterol Hepatol; 6: 903–913.
4. Ramírez, Á.; Hernández, M.; Suárez-Sánchez, R.; Ortega, C.; Peralta, J.; Gómez, J.; Valladares, A.; Cruz, M.; Vázquez-Moreno, M.A.; Suárez-Sánchez, F. (2020). Type 2 Diabetes–Associated Polymorphisms Correlate with SIRT1 and TGF-β1 Gene Expression. Ann. Hum. Genet. 84, 185–194.
5. Hedjazifar S, Khatib Shahidi R, Hammarstedt A,et al. (2020). The novel adipokine gremlin 1 antagonizes insulin action and is increased in type 2 diabetes and NAFLD/NASH.Diabetes; 69: 331–341.

Наталія КОЗАЧИШИН, PhD
e-mail: kozatschuschunnataly@gmail.com ORCID: 0000-0002-2185-8845
Василь НЕТЯЖЕНКО, д-р мед. наук, професор
ORCID: 0000-0001-9697-4421
Ольга ПЛЄНОВА, канд. мед. наук, доцент
ORCID: 0000-0003-2875-2514
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ВИНИКНЕННЯ НЕСПРИЯТЛИВИХ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ПОДІЙ ВПРОДОВЖ РІЧНОГО У ХВОРИХ З ІШЕМІЧНОЮ ХВОРОБОЮ СЕРЦЯ ПІСЛЯ ПРОВЕДЕНОГО СТЕНТУВАННЯ КОРОНАРНИХ АРТЕРІЙ

Ключові слова: *ішемічна хвороба серця, гострий коронарний синдром, черезшкірне коронарне втручання, серцево-судинні події, антитромбоцитарна терапія.*

Вступ. Впродовж останніх років розробляються різні концептуальні підходи по використанню антитромбоцитарної терапії у пацієнтів як з високим ішемічним так і геморагічним ризиком. Згідно даним Європейського товариства кардіологів, рекомендуються впроваджувати у практику такі шкали ризику як DAPT і PRECISE-DAPT, а також PARIS [1, 2]. Профілактика ішемічних подій і підйому сегмента ST мала пріоритет над захистом від кровотечі, що призвело до досліджень схем подвійної антитромбоцитарної терапії (ПАТТ) більше 12 місяців [3]. Впровадження стентів нового покоління знизило ризик побічних ефектів, пов'язаних зі стентом, таким чином забезпечуючи обґрунтування для коротших схем ПАТТ. Збалансування ризиків ішемії та кровотечі стає ще більш складним для пацієнтів із коморбідними станами. Як правило, ці пацієнти мають численні супутні захворювання, які підвищують ризик тромбоемболічних подій. Удосконалення технологій черезшкірного коронарного втручання дозволило застосовувати нові стратегії лікування у пацієнтів, яким потрібно скорочувати тривалість ПАТТ або ж зменшення її інтенсивності, а система оцінки DAPT з використанням предикторів як ішемічних

ризиків, так і кровотеч, після 12 місяців черезшкірного коронарного втручання, дозволяє оцінити користь чи шкоду від продовження ПАТТ [4].

Мета: оцінити частоту виникнення несприятливих серцево-судинних подій у пацієнтів з ішемічною хворобою серця після черезшкірного коронарного втручання впродовж 12-ти місяців спостереження.

Матеріали і методи: було обстежено 128 пацієнтів, які розприділені на дві основні групи з гострим та хронічним коронарними синдромами. Після проведеного стентування коронарних артерій проводили спостереження за 110 хворими (18 виключили на етапі коронарної ангіографії). Всі пацієнти отримували антитромбоцитарне лікування (ацетилсаліцилова кислота 75-100 мг/добу в комбінації клопідогрель 75 мг/добу або тикагрелор 90 мг 2р/д) і входили в групу високого ризику ішемічних подій.

Результати: на підставі річного спостереження (табл.1) серед пацієнтів було зареєстровано 35 серцево-судинних події, що становило 27,3% від загальної кількості обстежених. Найчастіше виникали прояви нестабільної стенокардії (14,5%) та гострий коронарний синдром з елевацією ST (7,2%). Використовуючи криву виживаності Каплана-Майєра виявили, що нема різниці між групами гострого та хронічного коронарного синдромів у розвитку несприятливих серцево-судинних подій (p=0,76).

Таблиця 1

Виникнення серцево-судинних подій впродовж одного року спостереження

Події	Кількість подій	Частота серед обстежених (%)
Гострий коронарний синдром з ST	8	7,2%
Нестабільна стенокардія	16	14,5%
Реваскуляризація ретромбоз стенту	4	3,6%
Гостре порушення мозкового кровообігу	4	3,6%
Тромбоз глибоких вен	2	1,8%
Смерть	1	0,9%

Висновки: у пацієнтів з високим ризиком ішемічних подій, незважаючи на консервативне (використання подвійної антитромбоцитарної терапії) та інвазивне (черезшкірне коронарне втручання) лікування високим залишається виникнення повторного гострого коронарного синдрому впродовж 12-ти місяців.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на детальному вивчені віддалених наслідків (більше 12-ти місяців спостереження) прогностично несприятвих подій у пацієнтів високого ішемічного індексу, які отримували процедуру черезшкірного коронарного втручання.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Collet JP, Thiele H, Barbato E, Barthélémy O, Bauersachs J, Bhatt DL, et al. 2020 ESC Guidelines for the management of acute coronary syndromes in patients presenting without persistent ST-segment elevation. European Heart Journal. 2021; 42: 1289–1367.
2. Valgimigli M, Bueno H, Byrne RA, Collet JP, Costa F, Jeppsson A, et al. 2017 ESC focused update on dual antiplatelet therapy in coronary artery disease developed in collaboration with EACTS. European Journal of Cardio-Thoracic Surgery. 2018; 53: 34–78.
3. Mauri L, Kereiakes DJ, Yeh RW, Driscoll-Shempp P, Cutlip DE, Steg PG, et al. Twelve or 30 Months of Dual Antiplatelet Therapy after Drug-Eluting Stents. New England Journal of Medicine. 2014; 371: 2155–2166.
4. Yeh RW, Secemsky EA, Kereiakes DJ, Normand ST, Gershlick AH, Cohen DJ, et al. Development and Validation of a Prediction Rule for Benefit and Harm of Dual Antiplatelet Therapy beyond 1 Year after Percutaneous Coronary Intervention. The Journal of the American Medical Association. 2016; 315: 1735.

Руслан КОСЕНКО, аспірант
ORCID: 0009-0007-2104-5039
Юлія КУЩ, доктор філософії
e-mail: ioliya.sumy@gmail.com ORCID: 0000-0003-0382-8877
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

РОЛЬ МАГНІЮ У ЗМЕНШЕННІ ТРИВОЖНОСТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Психологічні розлади є одним із найчастіших станів, з якими стикаються клініцисти, а депресія та тривога є двома найпоширенішими психічними розладами, які вражають майже 55 мільйонів людей лише у США [1]. Стани, пов'язані з тривогою, є найпоширенішими афективними розладами, присутніми в загальній популяції, з поширеністю протягом життя понад від 15% [2] до 16,6% [3]. На жаль, через війну в Україні та її трагічні наслідки, рівень тривоги, стресу та афективних розладів серед українців значно зріс. Як свідчать результати опитування щодо стану психічного здоров'я в умовах війни в Україні, наприкінці 2022 року 71% українців відчували стрес або сильну знервованість, 42% – напругу, 41% – втому, менша частина – страх та гнів (26% та 24% відповідно), а серед найпоширеніших негативних станів у 50% опитаних фіксувалась тривожність/напруга, у 45% превалював поганий настрій, 41% відчували розлади сну [4]. Аналіз динаміки стану ментального здоров'я за результатами Опитування, проведеного у січні 2024 року, показав, що у порівнянні з показниками осені 2022 року зросла частка осіб із незадовільною оцінкою власного ментального здоров'я (з 9% у 2022 році до 13% у 2024 році) та частка тих, хто переживає напруженість, страх, гнів, роздратування, безсилля, розчарування та відчай, відчуття стресу або сильної знервованості відмітили 77% опитаних українців [5]. Відомо, що перебування у постійній тривозі, стані, який пов'язаний із дистресом, може підвищувати ризик серцево-судинних та цереброваскулярних захворювань. Тривога також має виснажливі фізичні прояви, такі як головний біль, неконтрольоване тремтіння та пітливість, м'язова напруга та ломота тощо [6].

З огляду на значну поширеність тривожних розладів у світі, питання їх лікування та профілактики і на сьогодні привертають значну увагу дослідників. Крім антидепресантів, людям, які страждають на тривожні розлади, призначають складні препарати (наприклад, серотонін-специфічні інгібітори зворотного захоплення, бензодіазепіни). Однак, незважаючи на високу ефективність, ці класи препаратів є дороговартісними і мають багато небажаних побічних ефектів, таких як суїцидальні думки, зниження пильності, сексуальна дисфункція та залежність [7]. Як наслідок, у науковому колі зростає інтерес до використання додаткових та альтернативних лікарських засобів як природного методу зниження тривожності. Відомо, що такі трави, як пасифлора, кава, звіробій і корінь валеріани, а також амінокислота лізин і катіон магній здавна використовувалися для заспокоєння людини і підвищення її позитивного настрою. Однак, їх ефективність і безпека використання для лікування тривоги (як симптому, так і як розладу), остаточно не доведені, але протягом останніх 15-20 років знаходяться в центрі відповідних клінічних випробувань [8, 9].

Аналіз наукових статей баз даних MEDLINE, PubMed, PsychInfo та EBSCO свідчить, що в питанні про рослинні засоби та дієтичні добавки, які використовуються для лікування тривоги та пов’язаних з нею симптомів, активно вивчалася ефективність як монотерапій, так і комбінованих методів лікування (наприклад, рослинна комбінація, мультивітаміни, L-лізин + L-аргінін, магній + вітамін B_6, трав’яна комбінація + магній, кальцій + кава, звіробій + кава, звіробій + валеріана). Особливу увагу дослідників привертають анксіолітичні, тобто протитривожні, властивості магнію.

Магній (Mg) є 2-м за поширеністю внутрішньоклітинним катіоном і 4-м за поширеністю в організмі. Він функціонує в організмі людини як кофактор більш ніж 300 біохімічних реакцій, необхідних для підтримки гомеостазу. Магній є особливо важливим елементом для нервово-м’язової і серцево-судинної систем: впливає на електричні властивості мембран і характеристики їх проникності, тонус гладкої мускулатури судин, скоротливу здатність міокарда [10, 11].

Вважається, що Mg може відігравати важливу роль в етіології афективних розладів настрою. Наразі встановлено взаємозв’язок між магнієм і афективно-депресивними станам: він відіграє ключову роль в активності психо-нейро-

ендокринних систем і патогенезі депресії. Відомо, що магній пригнічує гіпокамп, послаблює вивільнення нейромедіаторів та впливає на адренокортикальну чутливість до АКТГ, а також може впливати на доступ кортикостероїдів до мозку на рівні гематоенцефалічного бар'єру шляхом його дії на р-глікопротеїн [11]. Тому, магній виступає як модулятор активності гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової вісі (HPAA), яка є центральним субстратом системи реагування на стрес. Відомо, що активація HPAA стимулює адаптивні вегетативні, нейроендокринні та поведінкові реакції, спрямовані на боротьбу із стрес-фактором, у тому числі і з наростаючою тривожністю. Показано, що добавки магнію послаблюють активність HPAA, знижуючи рівні АКТГ та кортизолу [2]. Таким чином, Mg може додатково впливати на тривожні стани через контроль ендокринної складової реакції на стрес.

Потенційними механістичними шляхами, що пов'язують магній і тривогу, є взаємодія із глутаматом, який є основним збудливим нейромедіатором у головному мозку ссавців. Він діє на Ca^{2+}-іонотропні рецептори, пов'язані з N-метил-D-аспартатом (NMDA-рецептори), які беруть участь у передачі сигналів у нервовій системі і, як показано у дослідженнях (наприклад, [12]), у тривожних та панічних розладах. Магній знижує підвищену збудливість нейронів, пригнічуючи активність NMDA-рецепторів, які, у свою чергу, активуються глутаматом. З іншого боку, магній впливає на активність mGluRs-рецепторів, пов'язаних з G-білком, які відіграють ключову роль у глутаматергічній активності (шляхом зміни чутливості постсинаптичних мембран до глутамату або інших нейротрансмітерів), а також активності ГАМК-системи. Дія глутамату на рецептори mGluRs проявляється у реакціях на страх, тривогу та паніку. ГАМК є первинним гальмівним передавачем в ЦНС, який врівноважує збудливу дію глутамату; дисбаланс між ГАМК і глутаматом пов'язаний з гіперзбудливістю нейронів [11, 13]. Таким чином, магній може додатково модулювати тривожність шляхом зменшення пресинаптичного вивільнення глутамату. Високий рівень магнію у мозку може сприяти блокуванню каналів NMDA та одночасно підвищувати інгібіторну активність ГАМК, що допомагає захистити нейрони від надмірного впливу ексцитотоксичності і сприяє зниженню нейрональної активності. Тому, загальноприйнятою думкою є те, що

тривога та депресія є станами, що опосередковані зміненою глутаматергічною нейротрансмісією [14], що відкриває можливості впливу на них магнію.

Загалом, підтвердження взаємозв'язку між Mg та афективними станами ґрунтується на доказах ефективності його добавок при лікуванні депресії і тривожних станів. Наприклад, Mg виявився ефективним у зменшенні симптомів депресії у людини, а його анксіолітичний потенціал був детально описаний на моделях гризунів ще на початку 2000-х років [2]. Результати подальших клінічних досліджень засвідчили роль Mg у формуванні психологічного стану людини, а саме виявили протитривожний ефект підвищеного споживання магнію в комбінованій терапії психічних дезадаптаційних станів. У дослідженні Carroll et al. показано, що 28-денне лікування полівітамінами (груп B, C, H) разом із великими дозами магнію, цинку та кальцію (препарат Berocca) значимо зменшувало відчуття тривоги та стресу [15]. Щоденний синергічний прийом магнію та вітаміну B6 (200 мг MgO + 50 мг B6) протягом 1 місяця призводить до полегшення передменструальних симптомів, пов'язаних із саме із занепокоєнням та тривожністю (нервове напруження, перепади настрою, дратівливість) [16]. Авторами дослідження також зазначається, що при монотерапії магнієм такого ефекту виявлено не було. В роботі Hanus et al. показана ефективність прийому рослинних екстрактів Crataegus oxyacantha та Eschscholtzia californica (препарат Sympathyl) у поєднанні із Mg в терапії легких та помірних тривожних розладів: виявлено зниження суб'єктивних оцінок тривоги та позитивний вплив на загальні та соматичні оцінки за шкалою тривоги Гамільтона [17].

Таким чином, магній може здійснювати значний вплив на модуляцію психічних станів. Він є важливим елементом в регуляції нейрональної активності та захищає мозок від потенційно шкідливих впливів. Варто зазначити, що хоча позитивні ефекти додаткового вживання магнію не можна напряму пов'язувати із впливом лише цього елементу, проте вищезазначені результати доводять важливість магнію як стресстабілізуючого і протитривожного засобу переважно у поєднанні з іншими вітамінами, мінералами та рослинними екстрактами. Зважаючи, що точний механізм анксіолітичної дії магнію ще не визначений, дане питання, безсумнівно, потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kessler, R. C., Chiu, W. T., Demler, O., & Walters, E. E. (2005). Prevalence, Severity, and Comorbidity of 12-Month DSM-IV Disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of General Psychiatry, 62*(6), 617. https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.6.617.
2. Boyle, N.B., Lawton, C., & Dye. L. (2017). The Effects of Magnesium Supplementation on Subjective Anxiety and Stress - A Systematic Review. *Nutrients*, *9*(5), 429. https://doi.org/10.3390/nu9050429.
3. Somers, J. M., Goldner, E. M., Waraich, P., & Hsu, L. (2006). Prevalence and incidence studies of anxiety disorders: a systematic review of the literature. *Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie*, *51*(2), 100–113. https://doi.org/10.1177/070674370605100206.
4. *Психологічне здоров'я і ставлення українців до психологічної допомоги*. (2022). Gradus. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/gradus-research-_-mental-health-report-full-version/.
5. *Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги*. (2024). Gradus. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/mental-health-and-attitudes-ukrainians-towards-psychological-assistance-during-war/.
6. *International Classification of Diseases (ICD)*. (б. д.). World Health Organization (WHO). https://www.who.int/classifications/classification-of-diseases.
7. Keers, R., & Aitchison, K. J. (2011). Pharmacogenetics of antidepressant response. *Expert Review of Neurotherapeutics*, *11*(1), 101–125. https://doi.org/10.1586/ern.10.186.
8. Gupta, C. (2024). Nutraceuticals for prevention and management of anxiety. In *Nutraceutical Fruits and Foods for Neurodegenerative Disorders* (pp. 123-149). Academic Press.
9. Pizarro Melendez, G. P., Valero-Jara, V., Acevedo-Hernández, P., & Thomas-Valdés, S. (2024). Impact of polyphenols on stress and anxiety: a systematic review of molecular mechanisms and clinical evidence. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, *64*(8), 2340-2357.
10. Swaminathan R. (2003). Magnesium metabolism and its disorders. *The Clinical biochemist. Reviews, 24*(2), 47–66. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1855626.
11. Ijeh, A. (2023). *A Comparative Analysis of Natural Medicine Interventions for Anxiety and Depression* (Doctoral dissertation, University of Bridgeport). URL: https://www.proquest.com/openview/262956cf6a5a7606e762162f1adef9fa/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y.
12. Johnson, P. L., & Shekhar, A. (2006). Panic-prone state induced in rats with GABA dysfunction in the dorsomedial hypothalamus is mediated by NMDA receptors. *The Journal of neuroscience : the official journal of the Society for Neuroscience, 26*(26), 7093–7104. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0408-06.2006.
13. Свістільнік, Т. В. (2013). Феномен ексайтотоксичності. Механізми виникнення, значення в розвитку нейронального пошкодження та можливості його корекції при патологіях цнс. *Biomedical and biosocial anthropology*, (20), 207-215.
14. Kirkland, A. E., Sarlo, G. L., & Holton, K. F. (2018). The Role of Magnesium in Neurological Disorders. *Nutrients, 10*(6), 730. https://doi.org/10.3390/nu10060730.

15. Carroll, D., Ring, C., Suter, M., & Willemsen, G. (2000). The effects of an oral multivitamin combination with calcium, magnesium, and zinc on psychological well-being in healthy young male volunteers: a double-blind placebo-controlled trial. *Psychopharmacology, 150*(2), 220–225. https://doi.org/10.1007/s002130000406.
16. De Souza, M. C., Walker, A. F., Robinson, P. A., & Bolland, K. (2000). A synergistic effect of a daily supplement for 1 month of 200 mg magnesium plus 50 mg vitamin B6 for the relief of anxiety-related premenstrual symptoms: a randomized, double-blind, crossover study. Journal of women's health & gender-based medicine, 9(2), 131–139. https://doi.org/10.1089/152460900318623.
17. Hanus, M., Lafon, J., & Mathieu, M. (2004). Double-blind, randomised, placebo-controlled study to evaluate the efficacy and safety of a fixed combination containing two plant extracts (Crataegus oxyacantha and Eschscholtzia californica) and magnesium in mild-to-moderate anxiety disorders. *Current medical research and opinion, 20*(1), 63–71. https://doi.org/10.1185/030079903125002603.

Ірина КУЗЬМІНА, д-р мед. наук, професор
e-mail: irina.u.kuzmina@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4180-2045
Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна

ЗМІНЕННЯ СТРУКТУРИ ПЕЧІНКИ ЩУКІВ ПРИ АЛІМЕНТАРНОМУ ОЖИРЕННІ НА ФОНІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ

Ключові слова: *стан печінки, ожиріння, метаболічний синдром, запальний процес.*

Вступ. Серед деяких патологічних станів особливу роль відіграють метаболічні порушення, які лежать в основі надлишкового надходження в організм енергетичних речовин, що представлені жирами або легкозасвоюваними вуглеводами. Дослідження ожиріння як найважливішого компонента метаболічного синдрому (МС) має важливе теоретичне та клінічне значення, оскільки він може розглядатися і як окреме захворювання, асоційоване з іншими патологічними процесами. Дослідження стану печінки має важливе значення, так як при ожирінні страждають практично всі види обмінних процесів і системи організму [1].

Враховуючи актуальність проблеми діагностики та терапії ожиріння, профілактики розвитку пов'язаних з ожирінням ускладнень є необхідним проведення досліджень, спрямованих на стан клітинних елементів печінки при аліментарному ожирінні [2].

Метою дослідження було виявлення та оцінка особливості структурних змін у печінці щурів Вістар з експериментальним аліментарним ожирінням.

Матеріали. Для дослідження готували зрізи печінки товщиною 5 мкм, забарвлених гематоксиліном Майера і еозином та переглядали під мікроскопом LEICA DM 750. Препарати фіксували в 10 % м забуференому водному розчині формальдегіду за загальноприйнятою методикою. Морфометричне дослідження проводилося методом накладення точкових морфометрических сіток під 1000-кратним збільшенням. Визначали відносні площі мережі синусоїдів, ядер та цитоплазми гепатоцитів, чисельні щільності синусоїдних клітин, гепатоцитів та двоядерних паренхіматозних клітин; розраховували ядерно-цитоплазматичне

відношення, відношення чисельної щільності синусоїдних клітин до чисельної щільності всіх гепатоцитів, обчислювали частку диплокаріоцитів від загального числа гепатоцитів, розраховували коефіцієнт Візотто - від носіння площі мережі синусоїдів до площі паренхіми гепатоцитів

Статистичну обробку результатів проводили методом варіаційної статистики за допомогою пакета програм "Statistica 6.0" з використанням параметричного критерія Стьюдента. Відмінності порівнюваних величин вважали статистично значущими при $p<0,05$

Усі експериментальні роботи виконані з дотриманням правил біоетики, затверджених Європейською конвенцією про захист хребетних тварин, які використовуються для лабораторних чи інших цілей.

Результати. В експерименті використовувалися статевозрілі щури самки Вістар з вихідною масою тіла 180-200 г у віці 2х місяців. Було виділено 2 групи тварин: контрольна група (інтактні щури, які отримували стандартний лабораторний раціон) та група, тваринам якої створювалася модель аліментарного ожиріння шляхом додавання до стандартного харчового лабораторного раціону харчових жирів тваринного походження протягом 3 місяців (група «ожиріння»).

Дослідження печінки інтактних тварин та щурів із МС показало, що абсолютна маса печінки експериментальних тварин була в середньому в 3,3± рази більша, порівняно з групою контролю (рис. 1). Визначалося також значне скупчення жирової тканини навколо кишковника, що підтверджує розвиток ожиріння [3].

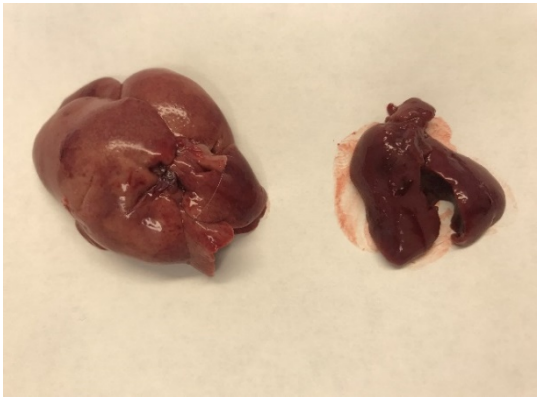

Рис.1. Печінка здорового щура контрольної групи (праворуч) та після експериментального МС (ліворуч).

Дослідження печінки тварин з експериментальним МС показало, що структура органу та будова печінкових часточок зберігаються. У паренхімі печінки є у великій кількості гепатоцити з ознаками жирової дистрофії [4]. Жирова дистрофія мала осередковий характер, не впливала на архітектоніку часточок і балочну орієнтацію гепатоцитів, проте призводила до запальної інфільтрації переважно в мононуклеарах (рис. 2).

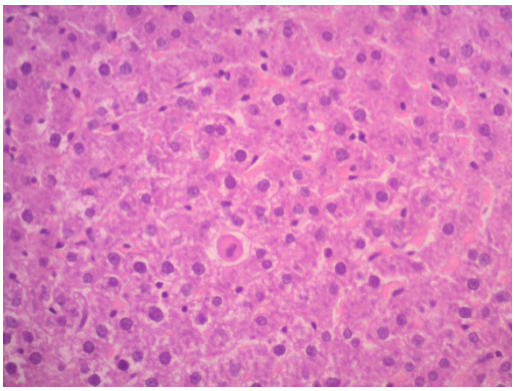

Рис.. 2. Запальна інфільтрація у печінці щурів із МС.
Забарвлення гематоксиліном та еозином, ×100.

Відносна площа паренхіми зросла в середньому на 15 ±1,3%, а кількість гепатоцитів з ознаками жирової дистрофії склала 76 ±2,4% від числа всіх паренхіматозних клітин на досліджуваній площі. При цьому значно збільшився розмір гепатоциту, в середньому на 9,2% ±1,8%.

У тварин з експериментальним МС площа ядер гепатоцитів достовірно збільшилася на 12% порівняно з контролем ($p<0,05$), склавши 14,2±0,36 (у контрольній групі 8,41±0,22), у зв'язку з чим значно підвищилося ядерно-цитоплазматичне відношення – майже 1,8 разу. Паралельно з цими при морфометричних змінах з'ясовано достовірне збільшення ($p<0,05$) відносної площі цитоплазми у тварин групи 2 (74,2±1,3), порівняно з контрольною групою щурів (68,9±1,7). Таким чином, у печінці щурів при експериментальному МС спостерігаються зміни кількості та якості гептоцитів, а саме їх гіперторофія. Виявлено ознаки порушення кровообігу та лімфотоку, розширення внутрішньодолькових вен та лімфатичних просторів, стаз еритроцитів у венах та артеріях портального тракту, у деяких дрібних суднах відбувалося мікротромбування.

Дані ознаки можна розцінити як компенсаторну реакцію печінкової тканини у відповідь розвиток МС [5]. У зв'язку з ознаками запалення, яке, за даними деяких авторів розвивається і натомість ожиріння і МС, нами проведено визначення вміст у крові клітин білої крові.

У таблиці 1 представлені результати визначення крові щурів з метаболічним синдромом вмісту клітин білої крові. З даних, наведених у таблиці 1 видно, що з МС в 2,8 разів знижується вміст лімфоцитів, а вміст нейтрофілів, навпаки, збільшується втричі. Внаслідок цього лімфоцитарний індекс (співвідношення лімфоцити/нейтрофіли), який є непрямим показником імунітету, знижується при МС майже 9 разів.

Таблиця 1

Вміст лейкоцитів у крові та лейкоцитарна формула у здорових щурів та з МС (M±m)

Показники	1 група, n =10, контроль	2 група, n =10, Щури з МС
Лейкоцити, х109 /л	8,9±1,5	13,8±1,3*
Нейтрофіли, %	22,9±2,4	71,1±3,6***
Лімфоцити, %	63,1±1,7	22,4±2,5***
Лімфоцитарний індекс	2,7±0,2	0,32±0,18**

Примітка: * - достовірність p<0,05; ** - p <0,01; *** - p <0,001- порівняно з відповідною групою контролю.

Поряд з лейкоцитами, адипоцити синтезують широкий спектр адипокінів, беруть участь в активації комплементу, запускаючи ланцюг запальних процесів, при цьому запалення приймає стійкий, системний характер невисокої інтенсивності, яке визначають, як недеференційоване хронічне запалення [6].

Висновки. Таким чином, аліментарне ожиріння, з одного боку, призводить до розвитку в паренхімі печінки жирової дистрофії, а з іншого боку стимулює функціональну активність гепатоцитів, що можна розцінювати як компенсаторну реакцію (адаптивну перебудову) у відповідь на підвищене споживання жирів тваринного походження. Структурні зміни в паренхіматозних клітинах печінки

супроводжуються функціональною напругою капіляро сполучнотканинних структур, порушенням кровообігу та лімфотоку в печінці.

Перспективи подальших досліджень стосуються порівняльної патофізіологічної оцінки метаболічних змін у різних органах і тканинах (сполучна тканина, жирова тканина, серце, печінка, нирки, головний мозок), що ідбуваються внаслідок підвищення активності жирової тканини, яка вважається ініціальною ланкою патогенезу хронічного запалення на тлі розвитку метаболічного синдрому.

Конфлікт інтересів: відсутній завдяки фактичному або потенційному конфлікту інтересів щодо результатів цієї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьміна І.Ю., Шутова Н.А. Оцінка показників жирового та вуглеводного обмінів у щурів після експериментально викликаного метаболічного синдрому. 63 науково-практична конференція з міжнародною участю «Українська школа ендокринології». 2019:48-50.
2. Міліця К.Н.., Сорокіна І.В., Мірошниченко М.С., Плитень О.Н. Патогістологічні особливості жирової тканини підшкірної жирової клітковини та сальника у осіб з метаболічним синдромом та ожирінням. Охорона материнства та дитинства. 2015; 2(26):45-49.
3. Вінницька Є.В., Сандлер Південь, Бордін Д.С. Нова парадигма неалкогольної жирової хвороби печінки: фенотипічне різноманіття метаболічно асоційованої жирової хвороби печінки. Ефективна фармакотерапія. 2020; 16 (24): 54-63.
4. Shutova N.A. Rat peripheral blood leucocyte reaction in the age aspect on the background of metabolic syndrome experimental modeling. Journal of Education. Health and Sport. 2020;10(9):952-964. eISSN 2391-8306. DOI: http://dx.doi.org/10.12775/ JEHS.2020.10.09.115
5. Kuzmina I.U., Shutova NA. The role of metabolic syndrome in the development of chronic inflammation of adipative tissue//TheVIII International Scientific and Practical Conference Challenges in Science of Nowadays Held, on April 4-5, 2021; in Washington, USA: 715-720.
6. Шутова Н.А., Кузьміна І.Ю. Зміни морфологічної структури жирової тканини у щурів різного віку при експериментальному метаболічному синдромі. Від експериментальної та клінічної патофізіології до досягнень сучасної медицини і фармації : матеріали ІІІ науково-практичної конференцію студентів та молодих вчених з міжнародною участю (12 травня 2021 р. Харків : НФаУ. 2021; 20–22.

Тетяна МАМОНТОВА, канд. біол. наук, доцент
e-mail: mamontova-tv@ukr.net ORCID: 0000-0003-4967-9379
Людмила ВЕСНІНА, д-р мед. наук, професор
ORCID: 0000-0003-3068-6237
Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна

ВИВЧЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ДІАГНОСТИКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Ключові слова: *молекулярна лабораторна діагностика, студенти, вища медична освіта.*

Вступ. Новітні технології молекулярної лабораторної діагностики (МЛД) відіграють ключову роль у швидкому розвитку медичної науки та практики, що сприяє розкриттю факторів ризику, механізмів перебігу захворювань, вдосконаленню підходів до персоналізованої діагностики, профілактики та терапії. Вивчення МЛД набуває особливо важливого значення у вищих навчальних медичних закладах (ВНМЗ) для підготовки майбутніх висококваліфікованих кадрів [1, 2]. Проте, викладання МЛД стикається з рядом викликів або йому приділяється недостатньо уваги, тим самим чиниться негативний вплив на формування критичного медичного мислення, клінічну практику, правильне призначення та інтерпретацію результатів досліджень пацієнтів, що потребує окремої уваги та вирішення.

Метою даної роботи стало - дослідження перспектив та викликів, пов'язаних з вивченням МЛД у ВНЗ, визначення основних переваг та недоліків впровадження молекулярної діагностики в навчальні програми, можливі шляхи подолання зазначених викликів.

Результати. Вивчення МЛД має першорядне значення при отриманні якісної вищої медичної освіти, відкриває нові аспекти розуміння діагностики, лікування та профілактики різних захворювань. МЛД є дисципліною, яка інтегрує знання за напрямками молекулярної біології, генетики та клінічної медицини, що допомагає у

підготовці майбутніх спеціалістів. Введення у навчальні програми вивчення МЛД може мати численні переваги, але разом з тим, зустріти і певні перепони [3].

Технології МЛД мають численні переваги, які дозволяють широко використовувати отримані напрацювання у клінічній медицині. Оцінка молекулярно-генетичних маркерів дозволяє провести раннє виявлення, верифікацію діагнозу, ввести персоніфіковане лікування та запобігти ризику розвитку захворювань та негативних наслідків, небажаним фінансовим витратам в охороні здоров'я.

Напрямками застосування МЛД у медицині є ідентифікація особистості, підтвердження батьківства, медико-генетичне консультування, фармакогенетика, виявлення збудників інфекційних захворювань, підтвердження онкологічних, кардіо-васкулярних, нейро-дегенративних захворювань та ін. Такий широкий спектр діагностики сприяє прийняттю поінформованих рішень щодо генетичних ризиків та втручань, ефективного менеджменту та контролю за громадським здоров'ям населення.

Програми вивчення МЛД у ВНМЗ можуть бути різноманітними і залежати від рівня освіти, цілей навчання, а також від специфіки кожного конкретного навчального закладу. Разом з тим, в даний час немає консенсусу або стандартизації щодо тривалості, змісту викладання та оцінки знань. Значна неоднорідність у навчальних програмах МЛД існує між різними ВНМЗ України. Проте, є доцільним звернути увагу на основні елементи програм, які мають включати вивчення наступних напрямків:

1. *Основи молекулярної біології.* Вивчення структури та функцій біомолекул, таких як ДНК, РНК, білки, а також механізми їх взаємодії та впливу на клітинні процеси.
2. *Методи молекулярної діагностики.* Ознайомлення з основними методами аналізу молекулярної інформації, такими як ПЛР (полімеразна ланцюгова реакція), секвенування, методи електрофорезу, мас-спектрометрія тощо.
3. *Клінічна молекулярна діагностика.* Вивчення застосування методів молекулярної діагностики у медичній практиці для виявлення та діагностики різноманітних захворювань, генетичних аномалій, інфекційних хвороб тощо.

4. *Біоінформатика.* Ознайомлення з основами біоінформатики, аналізу геномних та біологічних даних, використання програмних засобів для обробки та інтерпретації молекулярної інформації.
5. *Лабораторна практика.* Проведення практичних занять у лабораторіях, де студенти здобувають навички роботи з обладнанням, проведення аналізів, інтерпретації результатів та ведення лабораторної документації.
6. *Наукові дослідження.* Залучення студентів до наукових досліджень у галузі МЛД, можливість проведення власних досліджень під керівництвом досвідчених викладачів та науковців. Студенти повинні мати можливості для внесення свого внеску у дослідження і технологічні розробки у напрямку лабораторної діагностики.
7. *Клінічна практика.* Можливість проходження студентами практики в клініках та лабораторіях, де вони отримують практичний досвід та спостерігають за роботою професійних фахівців у галузі молекулярної діагностики.

Разом з тим, викладання дисципліни МЛД може постати перед деякими перешкодами. Серед ключових необхідно відзначити технічні перепони, вартість та доступність, етичні та правові міркування, інтеграційні процеси в клінічну практику, проблемність у інтерпретації та стандартизації отриманих від пацієнта даних. МЛД передбачає використання складних методів і технологій, які вимагають спеціальної підготовки та досвіду. Інтерпретація молекулярних даних може бути складною, а помилки в тестуванні або аналізі можуть призвести до хибного діагнозу або невідповідного лікування.

Молекулярна діагностика може бути дороговартісною, особливо передові технології генетичного тестування та секвенування. Доступність цих тестів може бути обмеженою в певних регіонах або медичних закладах, що створює бар’єри для справедливого надання медичної допомоги.

Використання генетичної інформації в охороні здоров’я викликає етичні та правові проблеми, що стосуються приватності, конфіденційності та згоди пацієнта. Такі питання, як генетична дискримінація та належне використання генетичних даних, повинні бути ретельно розглянуті для захисту прав та автономії пацієнта.

Генерація великої кількості даних в молекулярній діагностиці вимагає точної інтерпретації та стандартизації у клінічному використанні. Стандартизація протоколів тестування, методів аналізу даних і звітування про результати має важливе значення для забезпечення послідовності та надійності в різних лабораторіях і закладах охорони здоров'я.

Подолання викликів МЛД потребує комплексного підходу та впровадження різноманітних стратегій. Розглянемо детальніше можливі шляхи подолання цих викликів. Одним із напрямків є оптимізація навчальних програм, які вимагають постійного оновлення та адаптації до сучасних тенденцій у молекулярній діагностиці, що передбачає впровадження новітніх методів, технологій та технічних засобів, забезпечення актуальною інноваційною інформацією у цій галузі. Посилення практичної підготовки для ефективного вивчення МЛД вимагає акцентувати увагу на практичних заняттях та лабораторних роботах [4]. Важливо забезпечити студентів доступом до сучасного обладнання та матеріалів, що дозволить їм отримати практичний досвід у проведенні молекулярних аналізів. Залучення викладацького складу з практичним досвідом у МЛД до навчального процесу сприятиме передачі студентам знань та формуванню у них практичних умінь та навичок. Залучення студентів до вирішення актуальних наукових проблем сучасними методами досліджень сприятиме не лише розвитку медичної науки, але й забезпечить набуття практичного досвіду в дослідницькій сфері [5]. Партнерство з індустрією та клінічними установами дозволить студентам отримати практичний досвід у реальних умовах роботи. Партнерство може включати проведення практик, стажувань, а також спільних проектів та досліджень. Підтримка студентських ініціатив та дослідницьких груп шляхом стимулювання активності студентів у молекулярній діагностиці через створення студентських наукових груп, проведення та участі у наукових заходах за даним науковим напрямком дозволить розшири горизонти знань майбутніх лікарів.

Висновки. МЛД є перспективним діагностичним інструментом з широким спектром можливостей у медицині, а також представляє високу значущість для подальшої клінічної діяльності лікаря, особливо на ранньому етапі кар'єри, коли спеціаліст лише починає призначати молекулярну діагностику. Незважаючи на всі потенційні переваги, інтеграція молекулярної діагностики в навчальний процес

ВНМЗ може бути повільною і складною, мати ряд потенційних потреб та викликів, які вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Система охорони здоров'я та вища медична освіта повинні адаптуватися до потреб суспільства в ефективному використанні нових інструментів, технологій і робочих процесів молекулярної діагностики в лікуванні пацієнтів.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення МЛД у навчальній програмі ВНМЗ розкриває перспективи щодо отримання майбутніми лікарями знань, навичок та досвіду, необхідних для надання сучасної та якісної допомоги пацієнтами.

Конфлікт інтересів. Автори декларують про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rohde, R. E., Falleur, D. M., Kostroun, P. (2009). Molecular diagnostics clinical laboratory science course design: making it real. Clin Lab Science, 22(1), 9-15.
2. Fukuto, H. S., Nelepcu, I. I., Necula, S., Galli, N. E., Viboud, G. E. (2023). International health initiative: Development and pilot testing of a molecular diagnostics training program in Romania. American Journal of Clinical Pathology, 160(3), 276–283. https://doi.org/10.1093/ajcp/aqad050
3. Prochazkova, K., Novotny, P., Hancarova, M. (2019). Teaching a difficult topic using a problem-based concept resembling a computer game: development and evaluation of an e-learning application for medical molecular genetics. BMC Med Educ 19, 390. https://doi.org/10.1186/s12909-019-1817-2
4. Prashant, A., Devegowda, D., Vishwanath, P., Nataraj, S. M. (2020). Impact of experiential learning among medical undergraduates: A randomized controlled trial. J Educ Health Promot, 26(9), 306. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_462_20
5. Mamontova, T. (2022). Formation of the principles of development of creative scientific research opportunities among students in small groups. The Medical and Ecological Problems, 26(5-6), 41-46. https://doi.org/10.31718/mep.2022.26.5-6.08

Володимир МЕЛЬНИК, канд. мед. наук, доцент
e-mail: volodymyr.melnyk@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0001-6256-5355
Катерина ЗОМБОР, канд. мед. наук, доцент
e-mail: kateryna.zombor@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-1638-0100
Любов БІЛИЩУК, канд. мед. наук, доцент
e-mail: liubov.bilyschuk@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0001-9406-9903
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ПОІНФОРМОВАНІСТЬ БАТЬКІВ ПРО МЕТОДИ ТА ПРЕДМЕТИ ДОГЛЯДУ ЗА РОТОВОЮ ПОРОЖНИНОЮ ДІТЕЙ ДО ТРЬОХ РОКІВ

Ключові слова: *діти, анкетування, догляд за зубами, профілактика.*

Вступ. Карієс тимчасових зубів у дітей залишається актуальною проблемою. Епідеміологічні обстеження свідчать, що ураження карієсом твердих тканин тимчасових зубів в дітей віком зберігається досить рівні. Основним фактором ризику виникнення захворювань твердих тканин зубів є зубний наліт. Якісне видалення зубного нальоту залежить від ряду факторів: засобів та предметів гігієни, частоти та тривалості чищення зубів, техніки чищення [1, 2, 5]. Важливу роль у підвищенні ефективності гігієни порожнини рота мають значення правильний вибір засобів гігієни та дотримання правил догляду за зубами [3, 4]. Оскільки недостатній рівень санітарної культури дітей та дорослих може негативно позначатися на стані гігієни і відповідно призводити до захворювання на карієс зубів та патологію тканин періодонту.

Мета дослідження: вивчити рівень санітарних знань батьків про методи та предмети догляду за ротовою порожниною дітей до трьох років, які проживають в м. Ужгороді.

Результати дослідження. Вивчено рівень санітарних знань батьків про методи та предмети догляду за ротовою порожниною дітей до трьох років, які проводились на базі дитячого стоматологічного відділення «Університетської стоматологічної поліклініки» Ужгородського національного університету. Нами була підготовлена анкета для батьків, що складається з восьми питань. В анкетуванні взяли участь 48

мам, середній вік яких становив 29 років. Результати дослідження опрацьовано методами варіаційної статистики.

Отримані відомості, внаслідок анкетування батьків, які проводились на базі дитячого стоматологічного відділення «Університетської стоматологічної поліклініки» Ужгородського національного університету» свідчать про те, що у мам різна думка про методи та предмети догляду за ротовою порожниною дітей до трьох років.

Результати анкетування показали, що більшість батьків (25 мам або 52,0% опитаних) розпочали догляд за зубами на першому році життя своїх дітей. Слід зазначити, що 17% опитаних мам до року за ротовою порожниною дитину не доглядали. Дворічні діти почали чистити зуби 17 мам (35,4 % опитаних). Невелика частина батьків (5 осіб або 10,4% опитаних) почала чистити зуби дітям лише після трьох років. Не здійснював догляд за зубами своєї дитини лише один із анкетованих батьків (2,08% опитаних).

На запитання «годування дитини на ніч» з'ясувалося, що 24% батьків у нічний час дітей не годують. Дітей до одного року годували половина мам (24 мами або 50% опитаних). Дітей віком від року до двох років уночі годували 20% опитаних мам. І дітей віком від трьох років годували 6% опитаних мам.

Полоскання порожнини рота водою після їди у дітей віком до трьох років, використовували 23 мами (47,9% анкетованих).

Для чищення зубів дітей, зубними щітками користувалася більшість батьків - 37 осіб або 77 % опитаних. При цьому дітям до року щітку використали 16 мам (33% опитаних).

Силіконовий напальчник для видалення зубного нальоту на зубах у дітей віком до трьох років застосовували 31 мама (64,6 % анкетованих). Для видалення зубного нальоту дітям до року напальчник використали половина опитаних мам (24 особи або 50% анкетованих).

На запитання «джерело інформації про правила догляду за ротовою порожниною дитини» 22 батьки (45,8% опитаних) відповіли, що інформацію шукали самостійно.

Висновки. Результати анкетування батьків, які проводились на базі дитячого стоматологічного відділення «Університетської клінічної стоматологічної поліклініки» Ужгородського національного університету

свідчать про те, що більшість починають чистити зуби дітям на першому році життя (25 осіб або 52 % опитаних).

Перспективи подальших досліджень. Більш широке охоплення дитячого населення необхідною медичною допомогою та покращення проведення санітарно-освітньої роботи серед населення у засобах масової інформації, щодо пропаганди здорового способу життя, своєчасного виявлення та лікування аномалій зубощелепної системи.

Конфлікт інтересів. Конфлікту інтересів немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Holovanova I.A., Liakhova N.O. Medyko-sotsialne obgruntuvannia optymizovanoi modeli nadannia ortodontychnoi dopomohy dytiachomu naselenniu na rehionalnomu rivni. Ekonomika i pravo okhorony zdorovia.2018 2 (8),11-16 (Ukrainian).
2. Kostenko Y.I., Melnyk V.S. (2016) Poshyrenist ta struktura zuboshchelepnykh anomalii u ditei Zakarpatskoi oblasti. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Medytsyna 2016; 1(53):102-105. [in Ukrainian].
3. Smahliuk L.V., Kulish N.V., Nesterenko O.M. Mizhdystsyplinarnyi pidkhid u likuvanni patsiientiv iz zuboshchelepnymy anomaliiamy. Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh. 2022. № 2. S.28-33. DOI https://doi.org/10.31718/2409-0255.2.2022.05. [in Ukrainian].
4. Smoliar N.I., Lesitskyi M.Iu. Poshyrenist anomalii zubnykh riadiv u ditei 6–16 rokiv. Klinichna stomatolohiia. 2021 № 2. S. 63-70. [in Ukrainian].
5. Melnyk V.S., Horzov L.F. Zuboshchelepnykh anomalii u ditei pochatkovykh klasiv m. Uzhhoroda [Frequency and structure of malocclusions in children from primary school from Uzhorod]. Ukraiinskii stomatologichnyi almanakh – Ukrainian Dental Almanac, 2019 2, 29-33. [in Ukrainian].

Олександр ПИВОВАРОВ, канд. мед. наук
e-mail: ov.pyvovarov@knmu.edu.ua ORCID 0000-0002-6062-9949
Даніїл МОХНЮК
e-mail: domokhniuk.1m20@knmu.edu.ua
Анастасія ВОРОШИЛО
e-mail: aovoroshylo.1m20@knmu.edu.ua
Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна

ОЦІНКА ОБІЗНАНОСТІ ПРО СИМПТОМИ ЦЕЛІАКІЇ ТА ЛАКТАЗНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ СЕРЕД ДОРОСЛИХ ОСІБ

Ключові слова: *Целіакія, лактазна недостатність, глютен, лактоза*

Вступ: Целіакія – це захворювання імунного ґенезу, спричинене глютеном – фракцією білків, що присутні у зернах пшениці, жита, ячменю та інших злаків, патологія розвивається в осіб із генетичною схильністю [1]. **Лактазна недостатність або непереносимість лактози -** це захворювання, яке характеризується вродженою або набутою нездатністю синтезувати фермент лактазу, який розщеплює лактозу до глюкози та галактози. Проблема поширеності целіакії та лактазної недостатності серед дорослого населення постає актуальною у зв'язку з диспропорційністю зростання кількості випадків ентеропатій та доступністю молочної продукції з огляду на технічний прогрес у переробці сировини, удосконаленні логістики та методів зберігання продуктів [2]. Незважаючи на зростання інтересу до безглютенової дієти, все ще існують серйозні перешкоди, які впливають на її дотримання. Обмежена доступність, висока ціна продуктів, недостатнє маркування, відсутність знань та інформації про целіакію та безглютенову дієту, психологічні фактори у хворих на целіакію, залишаються серйозними проблемами, з якими стикаються пацієнти з целіакією [3].

Мета роботи. Оцінка обізнаності про симптоми целіакії та лактазної недостатності серед дорослих осіб.

Матеріали і методи. Для проведення дослідження використані метод опитування за розробленою Google-формою, проведена статистична обробка

результатів. Всього було опитано 77 осіб різних вікових груп старше 18 років. Розподіл за статтю – 40 (52,0%) – жінки, 37 (48,0%) – чоловіки.

Результати. Встановлено, що серед опитаних 75 (97,4%) відмічають наявність наступних симптомів: бурчання в кишечнику - 48 (64,0%); метеоризм або здуття живота - 30 (40,0%); біль в животі - 26 (34,7%); нудота - 23 (30,7%); діарея - 20 (26,7%); блювота - 10 (13,3%); печія - 9 (12,0%); закреп - 8 (10,7%); чергування діареї та закрепу - 3 (4,0%) з періодичністю: 7 (9,3%) - хоча б 1 раз на рік; 27 (36,0%) - декілька разів на рік; 28 (37,3%) - декілька разів на місяць; 13 (17,3%) - декілька разів на тиждень. За даними веб-опитування 48 (62,3%) респондентів зазначають наявність зв'язку з прийомом певних харчових продуктів і виникненням даних симптомів, а саме: 11 (22,9%) - продукти з пшениці, жита, тритикале і ячменю; 31 (64,6%) - молочні продукти; 11 (22,9%) - соуси (кетчуп, гірчиця, майонез); 8 (16,7%) - шоколад, шоколадні батончики, льодяники; 1 (1,9%) - капуста; 1 (1,9%) - яблука; 1 (1,9%) - велика одноразова доза одного продукту (більше звичайного об'єму). Зокрема, 59 (76,6%) вказують на наявність додаткових симптомів, серед яких: слабкість - 22 (37,2%); безсоння - 21 (35,5%); зміна настрою - 20 (33,8%); депресія або/і тривожність - 19 (32,2%); головний біль - 18 (30,5%); запаморочення - 11 (18,6%); біль у м'язах та/або суглобах - 10 (16,9%); висипка зі свербінням - 8 (13,5%); оніміння кінцівок - 4 (6,7%); задишка - 3 (5,1%). З 77 опитаних 9 респондентів (11,7%) зверталися за медичною допомогою, з них 8 зазначають постановку наступних діагнозів: целіакія - 1 (12,5%); непереносимість глютену і лактози - 1 (12,5%); хронічний панкреатит - 1 (12,5%); тривожний розлад - 1 (12,5%); залізодефіцитна анемія, дефіцит вітаміну D, цинку - 1 (12,5%); синдром подразненої кишки - 1 (12,5%). Варто зауважити, що 2 респонденти (25,0%) не уточнюють діагноз та зазначають наявність розладу шлунково-кишкового тракту. По 10-бальній шкалі погіршення якості життя внаслідок зазначених симптомів оцінку 1 обрало 18 (23,4%); оцінку 2 - 22 (28,6%); 3 - 25 (35,5%), що є найбільшим результатом; 4 - 7 (9,1%); 5 - 5 (6,5%).

Висновок. За результатами проведеного дослідження встановлено, що дві третини опитаних осіб помічають наявний зв'язок між появою у них симптомів розладу шлунково-кишкового тракту та вживанням молочних продуктів або виробів, що містять глютен. Виявлено, що лише 2 з 10 опитаних звертались за кваліфікованою

медичною допомогою, хоча більшість зазначають погіршення якості життя завдяки впливу наявної гастроентерологічної симптоматики, отже загальна обізнаність серед опитаних потребує підвищення щодо симптомів целіакії та лактазної недостатності для надання своєчасної і фахової медичної допомоги.

Перспективи подальших досліджень. Планується проведення додаткових наукових досліджень із з'ясування причини зволікання пацієнтами часу звернення по медичну допомогу при виникненні симптомів целіакії, лактазної недостатності чи інших ентеропатій.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Leonard, M. M., Sapone, A., Catassi, C., & Fasano, A. (2017). Celiac disease and nonceliac gluten sensitivity: a review. *Jama*, *318*(7), 647-656. DOI: 10.1001/ jama.2017.9730
2. Lapides, R. A., & Savaiano, D. A. (2018). Gender, age, race and lactose intolerance: is there evidence to support a differential symptom response? A scoping review. *Nutrients*, *10*(12), 1956. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/ pmc/articles/PMC6316196/
3. Дзюндзя, О. В., & Труш, С. С. (2023). Аналіз ринку та перспективи розширення безглютенової продукції. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*, (1), 57-64. https://doi.org/10.32851/tnv-tech.2023.1.6. URL: https://www.journals. ksauniv.ks.ua/ index.php/tech/article/ view/332.

Олеся ПИЛЬГУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: lesik7535@gmail.com
Олександр КОСЯК, викладач кафедри фізичної культури та спорту
e-mail: wkfshotokan3@gmail.com
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА СПОРТ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Ключові слова: *фізична культура, стрес, люди, війна, покращення.*

Вступ. Фундаментальний розвиток фізкультури та спортупротягом усього існування, повністю пов’язано з соціальним, історико-географічним, етичним розвитком суспільства. Однозначно можна казати про те, що спорт став провідним явищем культурного життя в різних країнах та державах. Зараз, травень 2024 року. Уже більше двох років триває коли страшна, кривава, жорстока, темна війна за свободу, незалежність та існування України. Руйнуються не лише будинки і гинуть люди, а і ще повністю стирається культура, спогади, правила, цінності мирного життя. Це стосується також спорту і фізичної культури. Якщо ми кажемо за людський організм то можна сказати, що ситуація нормального функціонування зміщується в негативному напрямку. Військовий стан, вибухи, авіаудари, ракетна загроза – фактори, що викликають надзвичайно сильний стрес в організмі людини, на тлі якого можуть виникнути патологічні зміни в головному мозку, серцево-судинній, опорно-руховій системі, шлунково-кишковому тракті. В організмі виробляються реакції-відповіді на виживання у складних військових умовах. Шок, розпач, горе втрати, різної етіології травми, постійне емоційне напруження просто змушують наше тіло витримувати неймовірно великі зусилля, щоб відновити всі примуси, необхідні для правильного функціонування та життєдіяльності всіх клітин, тканин і органів людини. Задля перемоги в російсько-українській війні і відновлення незалежної України насамперед просто необхідно створювати передумови для збереження і відродження української нації.

Мета. Метою дослідження було спрямоване на визначення ролі спорту і фізичної культури для організму людини в період військового стану.

Результати. Фізична активність складається з рухів, які є невід'ємною частиною життя, підвищує працездатність, зміцнює здоров'я, забезпечує різноманітність працездатності і можливостейсистем організму, активізує нервово-м'язовий апарат і механізми передачі рефлексів від м'язів до внутрішніх органів. Навіть під час війни лікарі радять не забувати про фізичні вправи і приділяти їм увагу хоча б півгодини щодня, це знизить рівень стресу та підвищить сили організму. Сьогодні фізична активність особливо важлива, тому що під час фізичної активності знижується рівень гормону стресу кортизолу.[1] Різного роду тренування сприяють утворенню і швидкій секреції хімічних речовин, які виділяються людським мозком - ендорфінів. Тобто, чим більше ендорфінів, тим щасливішими почувають себе люди. До того ж ендорфіни мають дію природнього знеболювального малих дозах. Біг та заняття спортом на свіжому повітрі, під відкритим небом сприяють виділенню ще одного гормона — нейромедіатора, який часто називають «гормоном щастя» - серотонін.[2] Зокрема, фізична активність зміцнює серцево-судинну та дихальну системи, м'язи, кістки та зв'язки, нормалізує холестерин, рівень глюкози у крові й покращує стабільність артеріального тиску, зменшує ризик отримання травм, зміцнює опорно-руховий скелет, розвиває спритність і гнучкість та поліпшує мозкову діяльність, підвищує постачання кисню до мозку.[3]

Висновки. Отже, провівши дослідження і розбір літературних джерел на дану тему можна зробити висновок що різноманітні фізичні вправи та тренування допомагають організму людини адаптуватися до умов військового стану. Потрібні дієві засоби відновлення фізичного, емоційного і морального стану дітей, молоді, військових і всього населення України, які потрапили під вплив рашистів-окупантів. Фізична культура і спорт повинні стати цим засобом.

Перспективи подальших досліджень. пов'язані з розробкою та науковим обґрунтуванням комплексної програми фізичної реабілітації та спортивних тренувань при різних ускладненнях, які виникли в результаті хронічного стресу та різної етіології травм, які виникли у різновікової групи людей в період військового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ. Комунальний заклад Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. 30.04.2024. URL: http://www.soippo.edu.ua/index.php/45-2010-11-24-15-06-39/5284-fizichna-aktivnist-pid-chas-vijni
2. Наталія Клименко. Як студенти Первомайського ННІ проводять спортивні заняття у воєнний час. Гард.city.08.10.2022. URL: https://thegard.city/articles/242314/ sportivni-zanyattya-u-voennij-chas
3. Ярослав Прищепа. Фізична активність під час війни: медики закликають приділяти вправам 30 хв в день. СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ. 30.04.2022. URL: https://suspilne.media/234308-fizicna-aktivnist-pid-cas-vijni-mediki-zaklikaut-pridilati-vpravam-30-hvilin-na-den/

Максим ПОПОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: mypopov.3m20@knmu.edu.ua
Тетяна АЛЕКСАНДРОВА, PhD, асистент
e-mail: tm.aleksandrova@knmu.edu.ua
Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна

СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОНОРСЬКОГО СЕРЦЯ

Ключові слова: *трансплантація, донорське серце, донор-реципієнт.*

Вступ. Трансплантація серця (ТС) – це одна з найбільш загальноприйнятих видів лікування різних прогресивних хвороб серця. Щорічно в світі виконується близько 4000-5000 таких операцій, в Україні процедура здійснюється на базі Київського Інституту Серця. Одним з важливих елементів проведення ТС є пошук донорського органу і подальша його підтримка.

Мета. Огляд сучасних методів збереження донорського серця.

Матеріали та методи. Для досягнення мети дослідження було опрацьовано низку зарубіжних і вітчизняних наукових джерел, а також переглянуто наукометричні бази даних (PubMed, Academic Oup, Stanford Medicine)

Результати. Успішність правильної ТС та методу донор-реципієнт значною мірою залежить від географічних обмежень більше, ніж інші органи, такі як нирки або печінка, так як серця донорів не здатні переносити тривалі періоди ішемії [1]. Збільшення часу ішемії асоціюється з вищим ризиком раннього пошкодження трансплантата, порушенням його функції та підвищенням смертності після проведення ТС. Як правило, час ішемії донорських сердець має бути менше 4–6 годин, щоб мінімізувати ці ризики. Географічні обмеження значною мірою зумовлені відстанями в дорозі. Таким чином, цей вузький діапазон прийнятного часу ішемії залишається одним із найбільших обмежень для оптимального сполучення донора і реципієнта в усьому світі [2]. Додатково до ретельного відбору донора/реципієнта, оперативної техніки та догляду після проведеної ТС, ключовим, але часто забутим компонентом є успішне збереження донорського органу під час його транспортування до закладу трансплантації реципієнта. Збереження органів має на

меті забезпечити засоби ефективного транспортування органів, одночасно зменшуючи шкідливі наслідки ішемії та гіпоксії органу, коли орган знаходиться ex vivo, а також подальше реперфузійне пошкодження [3].

В даний час стандартною технікою збереження серця є зупинка серця з наступним зберіганням у статичному холоді з консервуючим розчином [4]. Цей метод заснований на швидкому видаленні крові з органу, повному промиванні судинного русла розчином і підтримці органу в стані гіпотермії до моменту його транспортування. Після того, як донорське серце перевірено та прийнято для трансплантації, починається операція кардіоектомії. Верхню порожнисту вену перев'язують, а нижню порожнисту вену розрізають для знекровлення пацієнта. Після цього ліве серце вентилюється, аорту перетискають, а серце промивають холодним розчином для консервації серця, що подається через канюлю кореня аорти та охолоджується місцевим льодом. Серце зазвичай поміщають у стерильний пакет, наповнений консервуючим розчином, а потім ще двічі упаковують у пакети та транспортують у наповненому льодом холодильнику. Ці заходи спрямовані на досягнення діастолічної зупинки серця, зниження його метаболічних потреб і мінімізацію шкідливих наслідків ішемії під час транспортування.

Незалежно від комерційно доступного розчину для консервації серця, результати статичного холодного зберігання є оптимальними, коли час ішемії становить менше 4–6 годин. Після цього моменту часу ризик пост трансплантаційної невдачі первинного трансплантата та смерті значно зростає. Стенфордським університетом був запроваджений метод, що дозволяє використовувати температуру нижче нуля, що допомагає дуже подовжити ішемічний час та транспортувати серце на значно більші відстанні [5].

Paragonyx (Paragonyx Technologies Inc., Braintree, MA, USA) розробила систему SherpaPak [6]. Цей пристрій базується на передумові, що ідеальна температура зберігання органів становить від 4 °C до 8 °C. Цей температурний діапазон отримано на основі досліджень, які демонструють, що зберігання тканини органів у цьому діапазоні може зменшити гіпоксичне пошкодження, пов'язане з ішемією, а також запобігає пошкодженню клітин і денатурації білка при низьких температурах. У

звичайному холодному зберіганні температура органу може бути неоднорідною і може відбутися замерзання тканин із подальшим пошкодженням клітин.

У цій системі серце донора збирають, прикріплюють до роз'єму пристрою та температурного датчика та поміщають у внутрішній контейнер. Внутрішню каністру заповнюють холодним розчином для збереження кардіоплегії та видаляють повітря, що дозволяє повністю занурити серце в розчин для збереження. У доклінічних і клінічних дослідженнях з цією системою використовувалися розчини Celsior, UW і HTK. Потім внутрішню каністру поміщають у зовнішню каністру в оточенні одноразових охолоджуючих пакетів. Доклінічні дослідження показали, що SherpaPak може підтримувати оптимальні температурні діапазони протягом 30 годин, навіть при зміні температури зовнішнього середовища [7].

Одним з найновіших методів збереження серця є система догляду за органами Transmedics [8]. Клінічний інтерес до цього пристрою є багатогранним, зосередженим на розширенні вікна збереження органу, повторній перфузії донорських сердець. При отриманні донорського серця проводиться розтин донорського серця з виділенням магістральних судин. Потім систему OCS (Organ Care System) заправляють багатим поживними речовинами розчином. Після донорської гепаринізації у пацієнта відбирають донорську кров, яка служить перфузатом для платформи. Аорту перетискають поперечно, і для індукування діастолічної зупинки застосовують як місцевий лід, так і антеградну кардіоплегію через корінь аорти. Після кардіоектомії донорський трансплантат готують під холодовою ішемією перед з'єднанням і реперфузією з системою OCS. Саме з'єднання виконується завдяки приєднання системи до елементів серця. Спочатку аортальна канюля прикріплюється до донорської аорти. Ця канюля буде перфузувати корінь аорти, а отже, коронарні артерії збагаченою поживними речовинами донорською кров'ю. По-друге, додаткова канюля вставляється в правий шлуночок через легеневу артерію і закріплюється на місці. Ця канюля збирає повернення коронарного синуса та дозволяє брати зразки для вимірювання лактату в крові. Нарешті, третя канюля може бути вставлена в ліве передсердя для вентиляції лівого шлуночка. Потім канюлі з'єднуються з системою OCS, і серце перфузується через аортальну канюлю [9]. У пацієнтів, яким трансплантували серце таким методом спостерігалася тенденція до зниження

первинної неспроможності трансплантата і тяжкого гострого відторгнення Використання системи OCS також було описано для стандартних педіатричних трансплантатів серця у пацієнтів, яким потрібні складні супутні процедури з ризиком подовження часу ішемії.

Також відносно новим методом збереження серця є система XVIVO (Неішемічне збереження серця) [10]. Ця система замість перфузії теплою донорською кров'ю використовує портативний пристрій, у якому серце перфузують холодним (8 °C) кардіоплегічним розчином, збагаченим поживними речовинами та гормонами, що містить еритроцити. У доклінічному дослідженні ця система змогла зберегти свинячі серця протягом 24 годин. Серце занурюється в холодну кров і розчин кардіоплегії. Безперервна гіпотермічна перфузія встановлюється через корінь аорти під час транспортування. Після встановлення серце занурюється в резервуар крові та перфузійного розчину. Перфузійна система XVIVO (XPS Perfusion, Гетеборг, Швеція) містить послідовний роликовий насос, оксигенатор, лейкоцитарний фільтр і охолоджувач/нагрівач. Збагачена киснем кров закачується в корінь аорти для підтримки тиску 20 мм рт.ст. і кровотоку в коронарній артерії 150–250 мл/хв. Нагрівач/охолоджувач підтримує температуру 8 °C, а pH підтримується на рівні 7,4. Серця, перфузовані XPS не мали таких важких побічних дій, таких як: важка первинна дисфункція трансплантата, оксигенація екстракорпоральної мембрани після трансплантації або гостре клітинне відторгнення [11].

Висновки. Трансплантація серця наразі є оптимальним методом лікування кінцевої стадії серцевої недостатності для багатьох пацієнтів. Вона залежить все ж таки від основи ефективного отримання органів. У міру того, як сучасні методи розвиваються, науковці із різних країн світу продовжують розсувати межі звичайних практик і часових обмежень ішемії. Нові способи продовжують ішемічний час та допомагають транспортувати органи на більші відстані, тим самим розширяючи кількість донорів. Навіть нещодавно в Київському Інституті Серця зробили трансплантацію серця з використанням нового метода Стенфордського університету і успішно пересадити серце, яке було доставлено аж за 300км. Тому треба знаходити нові способи зберегти донорський орган, щоб допомогти якомога більшій кількості людей

Перспективи подальших досліджень. Пошук та розробка нових стратегій для оптимізації використання донорських органів для задоволення зростаючих глобальних потреб.

Конфлікт інтересів. Конфлікту інтересів немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hess, N. R., Ziegler, L. A., & Kaczorowski, D. J. (2022). Heart Donation and Preservation: Historical Perspectives, Current Technologies, and Future Directions. *Journal of clinical medicine, 11*(19), 5762.
2. Minasian, S. M., Galagudza, M. M., Dmitriev, Y. V., Karpov, A. A., & Vlasov, T. D. (2015). Preservation of the donor heart: from basic science to clinical studies. *Interactive cardiovascular and thoracic surgery*, *20*(4), 510–519.
3. Lechiancole, A., Sponga, S., Benedetti, G., Semeraro, A., Guzzi, G., Daffarra, C., Meneguzzi, M., Nalli, C., Piani, D., Bressan, M., Livi, U., & Vendramin, I. (2023). Graft preservation in heart transplantation: current approaches. *Frontiers in cardiovascular medicine*, *10*, 1253579.
4. Kounatidis, D., Brozou, V., Anagnostopoulos, D., Pantos, C., Lourbopoulos, A., & Mourouzis, I. (2023). Donor Heart Preservation: Current Knowledge and the New Era of Machine Perfusion. *International journal of molecular sciences*, *24*(23), 16693.
5. Robert R., Clifford B., Philip O., Sharon H., Joan M., Bruce R., Edward S., Norman S. (1999). Thirty years of cardiac transplantation at Stanford university, The Journal of Thoracic and Cardiovascular Surgery, 117(5), 939-951.
6. Mohite, P. N., Sef, D., Umakumar, K., Maunz, O., Smail, H., & Stock, U. (2021). Utilization of Paragonix SherpaPak for human donor heart preservation. *Multimedia manual of cardiothoracic surgery : MMCTS*, *2021*, 10.1510/mmcts.2021.035.
7. Bitargil, M., Haddad, O., Pham, S. M., Garg, N., Jacob, S., El-Sayed Ahmed, M. M., Landolfo, K., Patel, P. C., Goswami, R. M., Leoni Moreno, J. C., Yip, D. S., & Sareyyupoglu, B. (2022). Packing the donor heart: Is SherpaPak cold preservation technique safer compared to ice cold storage. *Clinical transplantation*, *36*(8), e14707.
8. Pinnelas, R., & Kobashigawa, J. A. (2022). *Ex vivo* normothermic perfusion in heart transplantation: a review of the TransMedics® Organ Care System. *Future cardiology*, *18*(1), 5–15.
9. Pahuja, M., Case, B. C., Molina, E. J., & Waksman, R. (2022). Overview of the FDA's Circulatory System Devices Panel virtual meeting on the TransMedics Organ Care System (OCS) Heart - portable extracorporeal heart perfusion and monitoring system. *American heart journal*, *247*, 90–99.
10. Kothari P. (2023). Ex-Vivo Preservation of Heart Allografts-An Overview of the Current State. *Journal of cardiovascular development and disease*, *10*(3), 105.
11. Schraufnagel, D. P., Steffen, R. J., Vargo, P. R., Attia, T., Elgharably, H., Hasan, S. M., Bribriesco, A., & Wierup, P. (2018). Devices for ex vivo heart and lung perfusion. *Expert review of medical devices*, *15*(3), 183–191.

Микола РУДЕНКО, канд. мед. наук, доцент кафедри публічного адміністрування[1], провідний науковий співробітник відділу інноваційних та кардіохірургічних технологій[2]
e-mail: civid@ukr.net ORCID: 0000-0003-4532-3594
[1]Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, Україна
[2]Національний інститут серцево-судинної хірургії імені М. Амосова Національної академії медичних наук, м. Київ, Україна

СЕРЦЕВО-СУДИННІ ЗАХВОРЮВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна військова діяльність, особливо у зоні бойових дій та виконання військової служби у складних умовах, може збільшувати ризик розвитку серцево-судинних захворювань серед військовослужбовців. Проте інформація про розподіл та характеристики цих захворювань у цій групі населення є недостатньою. Брак таких даних утруднює розробку та впровадження ефективних стратегій профілактики та лікування серцевих захворювань серед військових. Отже, необхідно провести дослідження розподілу та характеристик цих хвороб в цій групі населення, а також визначити фактори ризику, що сприяють їх розвитку. Аналіз таких даних допоможе краще зрозуміти епідеміологію серцевих захворювань серед військових і сприятиме розробці ефективних стратегій профілактики та лікування, спрямованих на збереження здоров'я цієї важливої категорії населення.

Протягом періоду з 2014 по 2023 рік в рамках госпіталізації на лікування в стаціонарі ДУ «НІССХ ім. М.М. Амосова НАМН України» було проведено обстеження та оперативне втручання у 1127 пацієнтів з історією найпоширеніших серцево-судинних захворювань та/або захворювань магістральних судин.

Ця група пацієнтів складалася виключно з чоловіків-військовослужбовців (n=1127). Учасники цього дослідження належали до таких категорій:

1. Військовослужбовці ЗСУ;
2. Національна гвардія;
3. Служба безпеки України (СБУ);
4. Добровольчі батальйони;

5. Державна фіскальна служба (ДФС);
6. Волонтери.

Вік обстежених коливався від 21 до 58 років, з середнім віком 42,9 ± 9,7 років. Результати дослідження включали 1127 учасників, яких було розподілено на дві основні групи:

Група порівняння (ГП) – складалася з 135 осіб, серед яких були військовослужбовці, що брали участь у бойових діях в рамках АТО/ООС з червня 2014 року по січень 2022 року.

Група дослідження (ГД) – включала 992 особи, які представляли військовослужбовців Сил оборони України (СОУ), що проходили службу з лютого 2022 року по грудень 2023 року.

У контексті нозологічних одиниць, ця вибірка включала:

1. 104 випадки (9,2%) захворювань серцево-судинної системи та магістральних судин;
2. 1023 випадки (90,8%) найпоширеніших хвороб серця, які потребували хірургічного втручання.

Для подальшого аналізу частоти та клінічних одиниць хвороб серця та судин учасники були розподілені на 14 клінічних груп:

- Ішемічна хвороба серця (ІХС);
- Патологія клапанів серця (КС);
- Порушення ритму серця (ПРС);
- Кардіоміопатії (КМП);
- Патологія аорти (ПА);
- Інфекційний ендокардит (ІЕ);
- Тромбоемболія легеневої артерії (ТЕЛА);
- Комбінована патологія серцево-судинної системи (ССС), що включала різні комбінації ІХС, КС, ПРС, КМП;
- Патологія магістральних судин, включаючи білягортаніяльні та брюшні таортичні судини.

Таблиця 1.

Характеристика учасників дослідження за клінічними групами надання КХД, (n = 1127)

№ кл/гр	Клінічна група	Величина показника (M ± m) в групах			
		n, %		Середній вік	
		ГП (n = 135)	ГД (n = 992)	ГП (n = 135)	ГД (n = 992)
1	ІХС	40 (29,6)	263 (26,5)	48,5 ± 7,9	41,4 ± 5,4
2	ПРС	35 (25,9)	174 (17,5)	39,1 ± 8,2	49,2 ± 6,6
3	Патологія КС	15 (11,1)	83 (8,3)	41,4 ± 12,7	44,7 ± 9,9
4	КМП	6 (4,4)	46 (4,6)	35,3 ± 19,5	31,6 ± 12,8
5	ПА	6 (4,4)	58 (5,8)	44,5 ± 20,2	47,2 ± 9,7
6	ІЕ	4 (2,9)	25 (2,5)	39,2 ± 24,4	37,3 ± 16,1
7	ТЕЛА	1 (0,8)	12 (1,2)	57,0	53,2 ± 24,9
Комбінована патологія ССС					
8	Патологія КС + ІЕ	9 (6,7)	34 (3,4)	45,7 ± 16,6	44,9 ± 14,3
9	ІХС + патологія КС	5 (3,7)	60 (6,3)	47,0 ± 22,3	49,1 ± 10,6
10	ІХС +ПРС	2 (1,5)	54 (5,4)	52,0 ± 35,3	54,5 ± 11,1
11	Патологія КС+ ПРС	2 (1,5)	52 (5,2)	31,4	34,2 ± 10,8
12	ІХС + МС	1 (0,8)	16 (1,7)	45,0	44,8 ± 20,3
13	ІХС + КМП	1 (0,8)	19 (1,9)	56,0	51,3 ± 18,9
14	БТС і магістральних судин	8 (5,9)	96 (9,7)	34,6 ± 16,8	37,4 ± 8,4
Середні значення		**135 (100)**	**992 (100)**	**43,9 ± 4,3**	**44,3 ± 2,7**

Висновки нашого дослідження підтверджують високу поширеність серцево-судинних захворювань серед військовослужбовців, зокрема серед тих, які перебували в зоні бойових дій або служили в умовах військових конфліктів. Найбільш поширеними серцево-судинними захворюваннями були виявлені ішемічна хвороба серця та патологія клапанів серця. Більшість випадків потребували хірургічного втручання, що підкреслює серйозність проблеми та важливість уважного медичного контролю в цій категорії населення.

Виявлено різницю у розподілі серцево-судинних захворювань між військовослужбовцями, які брали участь у різних періодах військових конфліктів, що може свідчити про вплив воєнного конфлікту на стан здоров’я серця. Ця різниця може відображати різні стресові та фізичні фактори, що впливають на серцево-судинну систему під час військової діяльності.

Отже, результати нашого дослідження підкреслюють важливість системного моніторингу та уважного медичного обстеження військовослужбовців, а також необхідність розроблення та впровадження ефективних стратегій профілактики та лікування серцево-судинних захворювань у цій групі населення.

Наше дослідження підтверджує високу поширеність хвороб серця серед військовослужбовців, зокрема тих, які перебували в зоні бойових дій або виконували службу у складних умовах. Найпоширенішими серцево-судинними захворюваннями виявилися ішемічна хвороба серця та патологія клапанів серця. Більшість випадків вимагали хірургічного втручання, що підкреслює серйозність проблеми та необхідність ретельного медичного нагляду в цій категорії населення.

Виявлено різницю в розподілі хвороб серця між військовослужбовцями, які брали участь у різних періодах військових конфліктів, що може свідчити про вплив воєнного конфлікту на здоров’я серця. Ця різниця може відображати різні стресові та фізичні фактори, що впливають на серцево-судинну систему під час військової діяльності.

Отже, результати нашого дослідження підкреслюють важливість системного моніторингу та ретельного медичного обстеження військовослужбовців, а також розроблення та впровадження ефективних стратегій профілактики та лікування серцево-судинних захворювань у цієї групи населення.

Надія СЕГІН, аспірантка
e-mail: radiaendo345@gmail.com ORCID: 0009-0000-3323-2690
Івано-Франківський національний медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

НОВІ МОЖЛИВОСТІ УЛЬТРАЗВУКОВОЇ ДІАГНОСТИКИ АТЕРОСКЛЕРОЗУ СОННИХ АРТЕРІЙ

Ключові слова: *атеросклероз, ультразвукова діагностика, комплекс інтима-медіа, цукровий діабет, серцево-судинні захворювання, доплерографія.*

Вступ. Однією з основних причин передчасної смерті та інвалідизації є серцево-судинні захворювання, якими страждає 422,7 мільйони людей та від яких померло 17,9 мільйонів у 2015 році, що становило 31% від усіх зареєстрованих причин смерті у світі [1]. За статистичними прогнозами до 2030 року близько 23,6 мільйонів осіб помиратимуть щороку від ускладнень серцево-судинних захворювань [2]. Основною патологією, яка запускає механізм вище згаданої категорії хвороб є атеросклероз, який розвивається протягом багатьох років і проявляється, як правило, у середньому віці [3]. Відповідно до Європейських рекомендацій 2021 року щодо профілактики серцево-судинних захворювань у клінічній практиці, товщина інтими-медіа сонної артерії більше 1,5 мм або товщина стінки більше, ніж на 50% від вимірювання сусідніх ділянок судини вважається патологічною (для порівняння – у 2017 році початком змін вважали 1,0 мм товщини інтими-медіа сонної артерії) [4, 5]. На Маннгеймському консенсусі щодо товщини інтими-медіа сонної артерії висловлено припущення, що пізні стадії атеросклерозу, включаючи бляшку, стеноз і оклюзію, є показниками серцево-судинного ризику [6]. У пацієнтів з цукровим діабетом та серцевою недостатністю визначення товщини інтими-медіа сонних артерій шляхом неінвазивного ультразвукового сканування має високу прогностичну цінність [7]. Таким чином важливим є проводити моніторинг стану судинного русла каротидного басейну у пацієнтів з ризиком розвитку ускладнень серцево-судинних захворювань, особливо, при коморбідній патології – цукровому діабеті.

Мета: вивчити інформаційну цінність ультразвукової діагностики сонних артерій у пацієнтів з атеросклерозом та супутнім цукровим діабетом.

Результати. Проведено сонографічне дослідження сонних артерій 61 пацієнта з цукровим діабетом (тривалість захворювання – не менше 10 років) та 33 осіб, обраних, як групу порівняння – без фактору гіперглікемії. Групи були достовірно гомогенними згідно з віком (p = 0087), тривалістю діагностованого атеросклерозу (p = 0,165), рівнем тригліцеридів венозної крові (p = 0,209). Усі обстежені – чоловічої статі. Ультразвукову діагностику здійснювали за допомогою апарату Esaote MyLab9eXP на базі Центру діагностики неврологічної патології КНП «Обласна клінічна лікарня Івано-Франківської обласної ради». Під час обстеження було використано сірошкальний В-режим, доплерівське кольорове картування, оцінку доплерівського спектру хвилі, енергетичний доплер, а також еластометрію зсувної хвилі та компресійну еластометрію.

При визначенні товщини інтими-медіа сонних артерій встановлено, що група з атеросклерозом та супутнім цукровим діабетом статистично достовірно відрізнялась від контрольної групи (p = 0,041). Також виявлено, що дослідна група була відмінною від групи порівняння при оцінці максимальної товщини стінки (p = 0,031) та встановленні атеросклеротичної бляшки, що відповідала категорії 4 (згідно нової класифікації від 2024 року, основаної на візуалізації Carotid Plaque-RADS (p = 0,029). Не було достовірної різниці між групами при порівнянні протяжності атеросклеротичної бляшки (p = 0,085).

Висновки. Ультразвукова діагностика володіє високою інформаційною цінністю в оцінці товщини інтими-медіа, максимальної товщини стінки сонних артерій та категорії атеросклеротичної бляшки за Carotid Plaque-RADS у пацієнтів з атеросклерозом, обтяженим тривалим супутнім цукровим діабетом.

Перспективи подальших досліджень. Проведення порівняння інформаційної цінності ультразвукової діагностики з комп’ютерно-томографічною ангіографією сонних судин, магнітно-резонансною томографією та морфологічним субстратом діагностованої атеросклеротичної бляшки.

Конфлікт інтересів. Авторка засвідчує про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. G. A. Roth et al., “Global, Regional, and National Burden of Cardiovascular Diseases for 10 Causes, 1990 to 2015,” Journal of the American College of Cardiology, vol. 70, no. 1. Elsevier BV, pp. 1–25, Jul. 2017. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2017.04.052
2. P. Song et al., “Global and regional prevalence, burden, and risk factors for carotid atherosclerosis: a systematic review, meta-analysis, and modelling study,” The Lancet Global Health, vol. 8, no. 5. Elsevier BV, pp. e721–e729, May 2020. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30117-0
3. World Health Organization. Prevention of Cardiovascular Disease Guidelines for assessment and management of cardiovascular risk. 2007. https://www.who.int/publications/i/item/9789241547178
4. F. L. J. Visseren et al., “2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice,” European Heart Journal, vol. 42, no. 34. Oxford University Press (OUP), pp. 3227–3337, Aug. 30, 2021. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab484
5. M. F. Piepoli et al., “2016 European Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice,” European Heart Journal, vol. 37, no. 29. Oxford University Press (OUP), pp. 2315–2381, May 23, 2016. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehw106
6. P.-J. Touboul et al., “Mannheim Carotid Intima-Media Thickness and Plaque Consensus (2004–2006–2011),” Cerebrovascular Diseases, vol. 34, no. 4. S. Karger AG, pp. 290–296, 2012. https://doi.org/10.1159/000343145
7. S. Herashchenko, S. V. Fedorov, M. V. Bielinskyi, N. M. Seredyuk, and I. V. Kozlova, “Predicting heart failure in patients with diabetes mellitus: galectin-3, sST2, and carotid thickness,” World of Medicine and Biology, vol. 19, no. 84. Scientific Society Anatomists, Histologists, and Embryologists, Ukraine, p. 45, 2023. http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2023-2-84-45-49

Іван СТРУЧКОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: isstruchkov.2m20@knmu.edu.ua
А. ГОНЧАРОВ
Науковий керівник: **Наталія ГОНЧАРОВА,** д-р мед. наук, професор;
Варвара КОЛЕСНИК, канд. мед. наук, асистент
Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕДОПЕРАЦІЙНОГО СТЕНТУВАННЯ ЖОВЧНИХ ПРОТОКІВ ПРИ ЗЛОЯКІСНІЙ БІЛІАРНІЙ ОБСТРУКЦІЇ

Актуальність. Злоякісна біліарна обструкція, спричинена раком підшлункової залози (РПЗ), часто пов'язана з негативними результатами лікування та зниженням виживаності пацієнтів.

Мета роботи. Проаналізувати літературні джерела, які стосуються етапних втручань при злоякісній біліарній обструкції.

Матеріали та методи. Ретроспективний аналіз наукових даних та робіт, огляд літератури.

Результати. Передопераційне стентування для розширення стисненої жовчної протоки РПЗ, може бути корисним, якщо операцію потрібно відкласти або коли жовтяниця супроводжується ускладненнями. Це може поліпшити стан пацієнтів та забезпечити кращі умови для майбутньої хірургічної процедури. Клінічні дослідження показали загальну перевагу металевих саморозширювальних стентів (МСС) порівняно з пластиковими стентами з точки зору тривалої прохідності та покращення результатів лікування пацієнтів. Вибір типу стента також може залежати від наявності віддалених метастазів та інших факторів. Двошарові стенти можуть бути дешевшим варіантом для деяких пацієнтів, зберігаючи при цьому переваги над звичайними пластиковими стентами. Щодо інших методів декомпресії жовчних шляхів, черезшкірна черезпечінкова холангіографія з внутрішньо-зовнішніми та зовнішніми дренажними катетерами може використовуватись у випадках, коли проведення ендоскопічної ретроградної холангіопанкреатографії та встановлення стента неможливе. Однак, цей метод має свої недоліки, такі як дискомфорт для

пацієнта, потреба в обслуговуванні та регулярній заміні, а також можливість ускладнень. Біліарний дренаж під контролем ендоскопічного ультразвуку (ЕУС) та радіочастотна абляція можуть бути альтернативними методами паліативного лікування злоякісної біліарної обструкції. МСС рекомендується встановлювати всім пацієнтам, які мають злоякісну обструкцію жовчних шляхів, за винятком найнемічніших пацієнтів із дуже коротким очікуваним терміном виживання. Рутинне встановлення пластикових стентів у пацієнтів з резектабельним РПЗ протягом тижня або 10 днів не рекомендується. У пацієнтів із резектабельним або потенційно резектабельним РПЗ, яким передбачається значна затримка перед хірургічним втручанням, рекомендується паліативне лікування жовтяниці за допомогою МСС. Усім пацієнтам із жовтяницею, які отримують неоад'ювантну терапію, рекомендується спочатку встановити МСС або, якщо пацієнт вже має пластиковий стент, замінити його на металевий стент до початку терапії.

Висновки. Таким чином, у хворих із РПЗ, ускладненим механічною жовтяницею, використовують МСС, особливо у випадках, коли хірургічне втручання неможливе або буде затримане внаслідок його важкого стану. Встановлення МСС може забезпечити декомпресію жовчовивідних шляхів та паліативне полегшення симптомів у пацієнтів із неоперабельними формами РПЗ.

Тамара ТАФІЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: mf.tafichuk.tamara@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РАННЬОЇ ДІАГНОСТИКИ РАКУ ШЛУНКА, ВИЯВЛЕНОГО ПІСЛЯ ЕРАДИКАЦІЇ HELICOBACTER PYLORI

Ключові слова: *рак шлунка, Helicobacter pylori, ерадикація, діагностика.*

Вступ. Рак шлунка (РШ) є одним із найпоширеніших злоякісних новоутворень у всьому світі та четвертою основною причиною смертності від раку. Ерадикація Helicobacter pylori (H. pylori) є одним з факторів, який може зменшити ймовірність виникнення раку шлунка. Однак, при цьому, рак шлунка все ще розвивається після ерадикації, і кількість пацієнтів з РШ, які отримували ерадикаційну терапію, зростає.

Ендоскопічно рак шлунка після ерадикації часто нагадує гастрит та має прихований вигляд, що іноді ускладнює діагностику. Гістологічно рак шлунка, що виник після ерадикації H. pylori протікає за кишковим типом, і характеризується наявністю непухлинного епітелію, що також називається епітелієм з незначною атипією, який часто розташований над пухлиною, що, ймовірно, є причиною ендоскопічного гастриту.

Що стосується прогностичних факторів, кілька японських досліджень повідомили, що важка ендоскопічна атрофія при ерадикації є фактором ризику розвитку раку шлунка.

Дослідження характеристик та методів діагностики первинного раку шлунка, що розвивається після ерадикації H. pylori, може стати основою для створення нової програми епіднагляду, заснованої на стратифікації ризику раку шлунка, характерній для пацієнтів, з ліквідованим H. pylori.

Мета. Дослідити та проаналізувати особливості характеристики та ранньої діагностики раку шлунка, виявленого після ерадикації Helicobacter pylori.

Результати. Рак шлунка - одна з найсмертельніших злоякісних патологій, яка щорічно діагностується у 1 мільйона хворих по всьому світу. Відкриття гастрального патогену Helicobacter pylori, який визнаний як канцероген групи 1, суттєво змінило

уявлення про рак шлунка зі страшної хвороби невідомого походження на інфекційне, передбачуване захворювання, розвитку якого можна запобігти [1].

Уоррен і Маршалл виділили H. pylori з тканини шлунка при гастриті [2]. Спочатку роль цієї бактерії у патогенезі досліджували у хворих на виразкову хворобу. Розробка діагностичних процедур і антибіотиків для H. pylori покращила лікування пептичних виразок. Подальші дослідження цього збудника виявили його зв'язок з патогенезом хронічного гастриту і раком шлунка, а ранні дослідження показали, що інфекція H. pylori підвищує ризик розвику раку шлунка [2,3]. З цих висновків інфекція H. pylori була включена в раніше запропонований процес канцерогенезу шлунка, відомий як каскад Корреа. Зокрема, інфекція H. pylori ініціює послідовні гістологічні зміни, такі як неатрофічний гастрит, атрофічний гастрит , кишкова метаплазія, дисплазія та рак шлунка кишкового типу [3].

На основі цих висновків, інші дослідження вивчали вплив ерадикації H. pylori на запобігання раку шлунка. Fukase та інші повідомили, що метахронний розвиток карциноми шлунка було зменшено ерадикацією H. pylori після ендоскопічної резекції раннього раку шлунка у відкритому багатоцентровому рандомізованому контрольованому дослідженні [4].

Вонг та інші провели проспективне, рандомізоване, плацебо-контрольоване, популяційне дослідження для вивчення зв'язку між первинним раком шлунка та ерадикаційною терапією. У цьому дослідженні частота розвитку раку шлунка була подібною між групою ерадикаційного лікування та групою плацебо. Однак у підгрупі без передракових уражень, ерадикація значно зменшила частоту виникнення раку шлунка [5].

Нещодавні систематичні огляди та метааналіз показали зменшення частоти розвитку первинного та метахронного раку шлунка шляхом ерадикації H. pylori [4,5]. Хоча вплив ерадикації H. pylori на прогноз ще не визначено, очікується, що ерадикація та усунення H. pylori в суспільстві призведе до зменшення випадків раку шлунка та скорочення витрат на лікування [5].

Багато досліджень вивчали ендоскопічні результати первинного раку шлунка після ерадикації H. pylori [6]. Однією з помітних ендоскопічних особливостей раку шлунка після ерадикації H. pylori є його прихований вигляд. Камада та ін.

повідомили, що серед 20 випадків раку шлунка, виявлених у пацієнтів з ерадикованою H. pylori, 90% (18 випадків) мали виразковий тип [5,6]. У нещодавньому дослідженні відповідності балів схильності випадків ендоскопічної дисекції підслизової оболонки 81% (78 з 96) ранніх випадків раку шлунка у пацієнтів з ерадикованою H. pylori мали прихований тип, що є значно вищою часткою, ніж 53% (51 з 96) у H. pylori-позитивних випадках [5,6].

Ще однією важливою характеристикою раку шлунка після ерадикації H. pylori є його зовнішній вигляд, схожий на гастрит. Про це спочатку повідомили Кобаяші та інші [6]. «Гастритний» вигляд при вузькосмуговій ендоскопії характеризується рівномірними сосочками та/або трубчастими ямками з білуватою облямівкою, правильними або слабкими мікросудинами та нечітким розмежуванням, що нагадує прилеглу неракову слизову оболонку. Вони ретроспективно досліджували диференційований тип раннього раку шлунка з 50 уражень після ерадикації та 50 уражень без ерадикації. «Гастритоподібний» вигляд був більш частим у групі ерадикації (22/50), ніж у контрольній групі (2/50), і «гастритоподібний» вигляд корелював з диференціацією гістологічної поверхні [6]. Вони також повідомили, що розвиток «гастритного» вигляду був пов’язаний із меншою ендоскопічною атрофією. Ці фенотипові характеристики або зміни ускладнюють діагностику раку шлунка після ерадикації H. pylori [6,7].

Висновки. Проведений аналіз наукових джерел дозволяє встановити, що ерадикація H. pylori є однією з основних гастральних причин виникнення раку шлунка. При цьому існує складність діагностики РШ, що виник після ерадикації H. pylori. Вона полягає в тому, що ендоскопічно він має прихований або «гастритоподібний» вигляд. Це дає підстави у майбутньому створити програму спостереження за раком шлунка після ерадикації H. pylori відповідно до стратифікації ризику.

Перспективи подальших досліджень. Розробка та впровадження у практику нової програми епіднагляду, заснованої на стратифікації ризику раку шлунка, характерній для пацієнтів, з ліквідованим H. pylori.

Конфлікт інтересів: відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kiso M, Yoshihara M, Ito M, et al. (2017). Characteristics of gastric cancer in negative test of serum anti-Helicobacter pylori antibody and pepsinogen test: a multicenter study. Gastric Cancer. 20:764-771.
2. Tsuda M, Asaka M, Kato M, et al. (2017). Effect on Helicobacter pylori eradication therapy against gastric cancer in Japan. Helicobacter. 22:e12415.
3. Zhao B, Zhang J, Mei D, et al. (2020). Does Helicobacter pylori eradication reduce the incidence of metachronous gastric cancer after curative endoscopic resection of early gastric cancer: a systematic review and meta-analysis. J Clin Gastroenterol, 54:235-241.
4. Kodama M, Okimoto T, Mizukami K, et al. (2018). Endoscopic and immunohistochemical characteristics of gastric cancer with versus without Helicobacter pylori eradication. Digestion, 97:288-297.
5. Nakagawa M, Sakai Y, Kiriyama Y, et al. (2019). Eradication of Helicobacter pylori induces immediate regressive changes in early gastric adenocarcinomas. Pathobiology. 86:135- 144.
6. Hata K, Ito M, Boda T, et al. (2019). Gastric cancer with submucosal invasion after successful Helicobacter pylori eradication: a propensity score-matched analysis of patients with annual patient endoscopic survey. Digestion, 99:59-65.
7. Kotachi T, Ito M, Boda T, et al. (2018). Clinical significance of red- dish depressed lesions observed in the gastric mucosa after Helicobacter pylori eradication. Digestion, 98:48-55.

Дарія ЩЕРБАКОВА, здобувачка вищої освіти
Ольга ЯСТРЕБОВА, асистент
e-mail: yastrebovaos@ukr.net ORCID: 0009-0004-0892-0925
Івано-Франківський національний медичний університет,
м. Івано-Франківськ, Україна

МОЗКОВИЙ ЛАБІРИНТ: НЕЙРОБІОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ КОДУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Ключові слова: *нейробіологія, пам'ять, нейрон, енграми, молекулярні механізми, структури мозку.*

Вступ. Пам'ять, формуючи наше сприйняття світу та взаємодію з навколишнім середовищем, виступає не лише важливою функцією мозку, але й ключовою для повсякденного існування. Останні роки принесли значний прогрес у розумінні нейробіологічних механізмів, що керують цією складною функцією. Тема пам'яті стає ще більш актуальною, відкриваючи широкі перспективи в різних галузях. Дослідження нейробіологічних механізмів пам'яті стає важливим етапом в розробці лікування неврологічних захворювань, таких як хвороба Альцгеймера, паркінсонізм тощо. Знання про ці механізми може поліпшити ефективність лікування та допомогти у розробці нових методів діагностики порушень пам'яті на ранніх етапах.

Вивчення нейробіологічних механізмів пам'яті служить основою для розробки методів когнітивних покращень. Розуміння того, як ми запам'ятовуємо та використовуємо інформацію, може призвести до створення інноваційних методик навчання та тренувань для підвищення когнітивних функцій. Ці знання також можуть лежати в основі розробки нових технологій, зокрема імплантованих мозкових пристроїв для відновлення та покращення пам'яті. Дослідження нейробіологічних механізмів пам'яті важливо не лише для конкретних методів лікування та технологій, але й для загального розуміння нормального функціонування мозку, а також розвитку наукових і психологічних теорій [1]. Отже, дана публікація націлена на висвітлення основних аспектів нейробіологічних механізмів пам'яті та розвиток підходів для подальших досліджень у цій важливій галузі.

Мета. Робота спрямована на вивчення нейробіологічних процесів, які визначають утворення та збереження пам’яті в мозку. Ми маємо на меті дослідити фізіологічні та біологічні механізми пам’яті, розглянути структури людського мозку, відповідальні за сприйняття, обробку та збереження інформації, і вивчити формування спогадів на нейромолекулярному рівні.

Методи. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз літературних джерел, в якому були враховані результати досліджень у галузі нейробіології та молекулярної біології.

Результати. ***Види пам’яті.*** В моделі Аткінсона-Шіффріна подразники спочатку обробляються в сенсорній пам’яті, де зберігаються короткі сенсорні події, такі як зображення, звуки та смаки. Це трапляється на короткий термін - до кількох секунд. Наша здатність адаптуватися до постійного потоку сенсорної інформації обмежена, тому ми відкидаємо ту, яка не вважається цінною. Інформація, яку ми вважаємо цінною, переходить в короткочасну пам’ять.

Короткочасна пам’ять - це здатність утримувати інформацію протягом короткого часу. Інформація може бути швидко забута, якщо не зберігати її далі в короткочасній пам’яті. Емпіричні дослідження показують, що ємність короткочасної пам’яті може змінюватися в залежності від різних факторів. Ця пам’ять підтримується моделями нейронної комунікації в головному мозку.

Довгострокова пам’ять здатна утримувати семантичну інформацію протягом тривалого періоду. Спогади переходять з короткочасної в довготривалу пам’ять через репетицію та практичне використання. Зберігання довгострокових спогадів вимагає стабільних змін нейронних зв’язків у всьому мозку [2]. Сенсорна пам’ять, яка включає ехо-пам’ять, іконічну і тактильну пам’ять, допомагає тимчасово зберігати велику кількість інформації, отриману через різні сенсори. Ця форма пам’яті обмежена часовими рамками та служить як «камера для зберігання» сенсорної інформації перед передачею її в інші системи пам’яті.

Структури мозку та їхні ролі у пам’яті

Гіпокамп, мигдалеподібне тіло та мозочок є важливими компонентами, відповідальними за різні аспекти пам’яті. Гіпокамп відіграє ключову роль у формуванні нових спогадів та декларативній пам’яті, яка обробляє факти та знання

[2]. Інформація про події спочатку зберігається у короткочасній пам’яті, а потім, через процес консолідації, асимілюється в довготривалу пам’ять. Пошкодження гіпокампу може призводити до труднощів у формуванні нових спогадів та проблем із доступом до пам’яті.

Мигдалеподібне тіло бере участь у консолідації пам’яті та модулює її силу. Емоційне збудження після події впливає на силу пам’яті. Навіть при пошкодженні мигдалини, спогади можуть бути закодовані, зокрема емоційно заряджені. Мозочок відіграє важливу роль у процедурній пам’яті та руховому навчанні. Він координує час і точність рухів та сприяє довгостроковим змінам для вдосконалення навичок. Пошкодження мозочка може викликати проблеми з рухом та процедурною пам’яттю, залишаючи декларативні спогади непорушеними.

Процеси пам’яті та спосіб запам’ятовування

Процес кодування перетворює інформацію в структуру, яка зберігається в мозку. Це може відбуватися на короткий або довгий термін. Кодування починається зі сприйняття, його організації та інтерпретації сенсорної інформації. Гіпокамп визначає, чи варто перенести інформацію у довгострокову пам’ять. Запам’ятовування подій частково визначається вибором та плідністю кодування. Інформацію обирають за важливість, а кодування формує характерні спогади та асоціації для полегшення подальшого відновлення [3].

Процес перекодування може додавати нову інформацію, невидиму під час початкового кодування. Наприклад, формування асоціацій між спогадами може відбуватися без усвідомлення, що пояснює, чому іноді запам’ятовуються події, які фактично не відбулися.

Інформація утримується у вигляді енграм у мозку, що представляють собою сліди пам’яті [4]. Зберігання довгострокової пам’яті може бути порушено через травму або ураження, спричинюючи амнезію. Антероградна амнезія впливає на зберігання нових спогадів, а ретроградна амнезія впливає на відновлення старих.

Молекулярні механізми пам’яті

В галузі нейронаук вивчаються молекулярні механізми навчання та пам’яті, зокрема, в контексті пластичності. Багато досліджень спрямовані на виявлення пластичних змін у мозку під час навчання та запам’ятовування. Нейронна

пластичність включає різні механізми, які сприяють формуванню різних видів навчання [5].

Дослідження Сантьяго Рамон-і-Кахаля, де він детально розглядав мікроструктуру нервової тканини та кори великого мозку, стали ключовим аргументом для прихильників нейронної теорії. Його наукові роботи підтвердили клітинну будову системи та впорядковане розташування нейронів у корі мозку, що сприяло виявленню цитоархітектонічних формацій та з'єднання їх із функціональним значенням. Внесок вченого у вивчення структури нервової системи був високо оцінений науковими організаціями, включаючи Нобелівський комітет.

Ідея модифікації синаптичних зв'язків розглядається як основний механізм формування пам'яті [6]. Теорія клітинних ансамблів Д.О. Хебба додає концепцію стійких змін у клітинах, що сприяють їх дії та взаємодії. Гордон Олпорт розширює теорію ансамблів клітин та ролі автоасоціації у формуванні енграм. Згідно з його ідеєю, система стає «автоасоційованою», якщо входи призводять до повторюваного збудження однієї картини, що сприяє утворенню стійких зв'язків.

Існують припущення про роль змін хемореактивних властивостей мембрани нейронів у довгостроковому зберіганні слідів пам'яті. Мембрана діє як посередник, що визначає чутливість та відповідь на стимули, і зміна її структури пов'язана з тривалістю збереження енграм [7].

Висновки. Пам'ять людини складається з короткочасної, довгострокової та сенсорної. Процеси пам'яті фокусуються в головному мозку, зокрема в префронтальній корі, медіальній, лобовій та тім'яній частинах, з використанням гіпокампу, мигдалеподібного тіла та мозочка.

Етапи пам'яті включають кодування, зберігання і пошук (відтворення). Інформація зберігається у вигляді слідів пам'яті або енграм [8]. Довгострокове збереження слідів пам'яті базується на довготривалих змінах хемореактивних властивостей мембран нейронів, формуванні шипів та додаткових синапсів між дендритами та аксонами. Деякі аспекти пам'яті, включаючи її ємність, залишаються нез'ясованими.

Перспективи подальших досліджень. ***Молекулярні аспекти***: Розгляд молекулярних механізмів, що впливають на формування та збереження пам'яті відкриває нові можливості для медичних застосувань та технологій.

Взаємодія мозкових областей: Розуміння взаємодії різних частин мозку при обробці інформації сприяє розкриттю механізмів формування асоціацій та асоціативної пам'яті.

Вплив зовнішніх факторів: Вивчення впливу чинників, таких як стрес, сон та фізична активність, на процеси пам'яті розкриває нові стратегії для підвищення когнітивних функцій.

Діагностика та лікування порушень: Дослідження розвитку порушень пам'яті сприяє розробці нових методів діагностики та терапії.

Штучний інтелект: Використання штучного інтелекту для аналізу даних допомагає виявляти закономірності та оптимізувати навчання і когнітивні процеси.

Ці напрямки відкривають перспективи для розвитку наукового розуміння та застосування у практиці, особливо в контексті медицини, освіти та технологій.

Конфлікт інтересів

Автори підтверджують відсутність конфлікту інтересів у зв'язку з проведеними дослідженнями та написанням даної публікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. McGaugh, J. L. (2000). Memory—a century of consolidation. Science, 287(5451), 248-251.
2. Bliss, T. V. P., & Collingridge, G. L. (1993). A synaptic model of memory: long-term potentiation in the hippocampus. Nature, 361(6407), 31-39.
3. Kandel, E. R., Dudai, Y., & Mayford, M. R. (2014). The molecular and systems biology of memory. Cell, 157(1), 163-186.
4. Tonegawa, S., Morrissey, M. D., & Kitamura, T. (2018). The role of engram cells in the systems consolidation of memory. Nature Reviews Neuroscience, 19(8), 485-498.
5. Sweatt, J. D. (2016). Neural plasticity and behavior – sixty years of conceptual advances. Journal of Neurochemistry, 139(Suppl 2), 179-199.
6. Mayford, M., Siegelbaum, S. A., & Kandel, E. R. (2012). Synapses and memory storage. Cold Spring Harbor Perspectives in Biology, 4(6), a005751.
7. Tonegawa, S., Pignatelli, M., Roy, D. S., & Ryan, T. J. (2015). Memory engram storage and retrieval. Current Opinion in Neurobiology, 35, 101-109.
8. Josselyn, S. A., Kohler, S., & Frankland, P. W. (2017). Finding the engram. Nature Reviews Neuroscience, 16(9), 521-534.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 9. МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

SECTION 9. LINGUISTICS, LITERARY STUDIES, SOCIAL COMMUNICATIONS

Alla ISHCHUK, PhD, Associate Professor
e-mail: allaishchuck@hotmail.com ORCID: 0000-0001-7825-4295
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine
Olena ISHCHUK, PhD, Associate Professor
e-mail: lesyaishchuk@gmail.com ORCID: 0000-0003-4952-2080
Ukrainian-American Concordia University, Kyiv, Ukraine

ETHICAL COMMUNICATION IN BUSINESS: LANGUAGE, FRAMEWORKS, AND CHALLENGES

Key words: *business communication, business ethics, normative ethics, ethical codes, ethical language*

In the realm of business ethics, establishing a shared understanding of key terminologies necessitates engaging in ethical conversations. These discussions must incorporate a ‘normative’ element to effectively influence realized behaviours. Normative ethics aims to conduct a rational analysis of potential and existing behaviours, blending theoretical considerations with practical applications. If approached as a scientific study, normative ethics demands the utilization of analytical tools and frameworks.

This research aims to examine normative ethical communication in business ethics. It investigates language use, frameworks, and contemporary knowledge from the social sciences to understand ethical discourse. Additionally, it assesses challenges faced by business communicators and proposes strategies for fostering ethical communication. The objective is to advance ethical communication theories and practices to promote trust, positive relationships, and long-term success in business.

Effective normative ethical communication necessitates the use of objective and dispassionate language to facilitate rational discourse. Language significantly influences how people think and behave, as words have the ability to influence and change the perspectives of listeners. Terms like un/ethical, im/moral, rights, and duties can cause individuals to reconsider their attitudes, beliefs, and actions. Consequently, a critical consideration in the field of ethics involves understanding how language constructs ethical discourse and influences behaviour.

To engage in ethical communication, establishing an initial framework of reference is imperative to organize thoughts and discussions. Clarifying essential terms and definitions lays the groundwork for developing a shared discourse – a method of debating a subject that provides a common language for discussing and representing knowledge about a particular topic. This framework not only enables certain ways of talking about a topic but also restricts others, defining acceptable and intelligible modes of discourse (Hall, 1997; Ishchuk A. & Ishchuk O., 2023).

Contemporary ethics faces the challenge of developing a suitable framework of reference for analysis applicable to the business context. Business communicators, grappling with practical moral dilemmas and operating under tight deadlines, may find it daunting to navigate the complex terminology of moral philosophy. Furthermore, modern lifestyles characterized by time constraints limit the opportunity for individuals to dedicate themselves to mastering professional discourse. However, contemporary knowledge, particularly from the social sciences, offers new perspectives that may better align with the modern mind. Investigating the application of this knowledge in ethical contexts presents an area that has yet to be thoroughly explored.

Tilley introduces a structured approach to ethical analysis with the pyramid that comprises three fundamental concepts: intent, means, and ends. (Tilley, 2005). The researcher emphasizes that the foremost consideration when evaluating the ethicality of an action is the issue of intent. Ethical communication begins with ethical intentions; for instance, honesty dictates that communicators convey the truth to their audience. Assessing intent may involve consulting with others or referring to existing codes of ethics established by professional organizations and corporations. Even in the absence of specific ethical codes, general ethical principles can guide behaviour, such as considering the benefits to the majority or assessing how one would view the behaviour as a listener. One approach to evaluating intent involves discussing with others their perceptions of the behaviour's ethicality; a diverse range of responses may indicate potential ethical concerns. Alternatively, referencing existing codes of ethics offers guidance, with many professional organizations and corporations providing codes of conduct for their members. Even in the absence of specific codes, general ethical principles can be applied, considering factors such as the behaviour's benefit to the majority or its acceptability in a different context.

Additionally, it is crucial to recognize the possibility of unintentional unethical behaviour. For example, while knowingly presenting someone else's words as your own constitutes plagiarism, unintentional plagiarism can occur when a speaker unknowingly quotes another source without proper attribution. Despite the absence of intent, ethical implications persist, prompting reflection on the behaviour's ethicality.

McCroskey, Wrench, and Richmond (2003) provide definitions for 'means' and 'ends' within the ethical framework. 'Means' refer to the tools or behaviours employed to achieve desired outcomes, while 'ends' denote the desired outcomes of these behavioural choices. Understanding the spectrum of possible behavioural choices and the resulting outcomes is integral to ethical decision-making.

In conclusion, the dynamics of ethical communication in business underscore the importance of maintaining a delicate balance between intent, means, and ends. Just as intentions and means can vary in ethicality, so too can the outcomes of communication efforts. It is imperative to consider the perspectives of both the sender and receiver, as what may seem ethically sound from one viewpoint may be perceived differently by another. Therefore, ethical communication hinges on navigating this intricate balance. Moreover, ethics holds significant weight in business communication, serving as the cornerstone for building trust, fostering positive relationships, and ensuring long-term success. As such, continued research and reflection are essential to further cultivate a culture of ethical communication in the ever-evolving landscape of business.

REFERENCES

1. Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage Publications, Inc.; Open University Press.
2. Ishchuk, A., Ishchuk, O. (2023). Cross-Cultural Business Communication: a Linguistic and Cognitive Perspective. *Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 9. Current Trends in Language Development*, 26, 32–41. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2023.26.04.
3. Tilley, E. (2005). The Ethics Pyramid: Making Ethics Unavoidable in the Public Relations Process. *Journal of Mass Media Ethics*, 20 (4), 305–320. https://doi.org/10.1207/s15327728jmme2004_6.
4. McCroskey, J. C., Wrench, J. S., & Richmond, V. P. (2003). *Principles of public speaking*. Indianapolis, IN: The College Network.

Svitlana NYKYPORETS, the senior English language lecturer
e-mail: fotinia606@gmail.com ORCID: 0000-0002-3546-1734
Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia

CONTEMPORARY CHALLENGES AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE TRANSLATION OF ENGLISH TEXTS INTO UKRAINIAN

Key words: *translation accuracy, cultural relevance, neural machine translation, hybrid translation model, English-Ukrainian translation.*

In an increasingly globalized world, the translation of languages serves as a fundamental bridge between cultures, facilitating communication, commerce, and cooperation. The process of translating from English into Ukrainian epitomizes these challenges and opportunities, as each language embodies unique cultural, structural, and semantic characteristics that must be carefully navigated to ensure both accuracy and relevance in the target language [1].

The impetus for focusing on the translation between English and Ukrainian is further amplified by Ukraine's evolving international relationships and its aspirations towards deeper integration with global entities like the European Union and NATO. These dynamics necessitate not only the translation of vast quantities of English texts into Ukrainian but also underscore the importance of precision and cultural adaptability in these translations.

This article seeks to explore the contemporary challenges inherent in translating English into Ukrainian, emphasizing the methodological issues that arise from linguistic differences and cultural nuances. By examining both theoretical frameworks and practical applications, this paper aims to contribute to the evolving field of translation studies and provide insights that can enhance the accuracy and effectiveness of translation practices.

The discussion will first outline the linguistic and cultural disparities between English and Ukrainian, followed by an exploration of the specific challenges these differences pose to translators. Subsequent sections will delve into the latest methodologies and tools available to translators, including computational approaches that are becoming increasingly pivotal in the field. Through this examination, the article aims to highlight the complex

interdependencies between theoretical knowledge and practical skills in the art and science of translation.

The formulation of the problem in translating English texts into Ukrainian hinges on the intricate interplay between linguistic fidelity and cultural appropriateness. The paramount challenge is achieving a balance between preserving the original's semantic integrity and adapting to the linguistic nuances and cultural context of the Ukrainian language [2]. This endeavour is not merely academic but has significant practical implications in fields such as legal documentation, educational materials, literary works, and technical manuals, where precision and cultural sensitivity are crucial.

The scientific task involves dissecting the structural, syntactical, and lexical differences between English and Ukrainian, which influence translation strategies. English, with its Germanic roots, often presents a straightforward syntactic structure, whereas Ukrainian, part of the Slavic language family, features a complex morphological system and a flexible word order. This linguistic divergence necessitates a sophisticated understanding of grammatical and stylistic adaptation strategies.

From a practical standpoint, the effectiveness of translation impacts cross-cultural communication, educational outreach, and international cooperation. For instance, accurate translations of legal and technical documents are essential for upholding the rule of law and ensuring compliance with international standards in Ukraine, especially in its integration efforts with global entities like the European Union.

The primary purpose of this article is to critically assess and enhance the methodologies employed in the translation of English texts into Ukrainian, focusing on integrating advanced computational tools with in-depth linguistic and cultural insights. This study aims to address the dual challenges of linguistic accuracy and cultural relevance in translations, which are essential for effective communication across cultural boundaries.

In the main body of the study, we examine several examples that illustrate the complexity of translating English into Ukrainian and propose solutions based on the latest technological and methodological advances. The following examples highlight specific challenges and how the proposed hybrid model addresses them:

Example 1: Literary translation – preserving stylistic nuance.

Challenge. Literary texts often contain stylistic nuances and cultural references that are difficult to translate directly. For instance, the English phrase "*it was raining cats and dogs*" poses a challenge because a literal translation would be nonsensical in Ukrainian.

Solution. By using a hybrid model, the neural machine translation (NMT) system can first provide a literal translation which is then refined by a human translator who replaces it with the Ukrainian idiomatic equivalent, "*лє як з відра*" (it's pouring from a bucket), thereby preserving the original's stylistic intent.

Example 2: Legal translation – ensuring accuracy and compliance.

Challenge. Legal documents require high precision and adherence to legal terminology. A mistranslation in a legal context, such as the term "*consideration*" (a legal term in English), can lead to significant misunderstandings if translated literally.

Solution. The hybrid model incorporates a terminology database specifically for legal language, which the NMT uses to ensure that all legal terms are correctly translated. Subsequent review by legal experts ensures compliance with Ukrainian legal standards and practices, minimizing the risk of errors.

Example 3. Technical translation – handling specialized terminology.

Challenge. Technical manuals often include specialized terminology that may not have direct equivalents in the target language. For instance, translating technical terms like "*jig*" and "*fixture*" used in engineering contexts requires not only linguistic knowledge but also industry-specific insight.

Solution. The hybrid approach utilizes an NMT system trained on a corpus of engineering texts, enabling it to recognize and translate specialized terminology more effectively. Human experts in the engineering field review the translations to ensure they match industry standards and are understandable to Ukrainian professionals.

The results of implementing the hybrid model demonstrate significant improvements in translation accuracy and cultural relevance across various text types. Quantitative analysis shows a reduction in translation errors by approximately 30% compared to traditional NMT systems. Qualitative feedback from domain experts in literature, law, and engineering highlights an enhanced readability and appropriateness of translated texts.

Furthermore, the application of the hybrid model in real-world settings revealed increased user satisfaction, particularly in the domains of legal and technical translations,

where accuracy is paramount. This suggests that integrating sophisticated NMT capabilities with expert human revision is an effective strategy for overcoming the inherent challenges of translating between English and Ukrainian, thereby supporting the study's hypothesis that a synergistic approach can substantially enhance the quality of translations.

This study has illuminated the substantial complexities inherent in translating English texts into Ukrainian, emphasizing both linguistic and cultural dimensions. The implementation of a hybrid translation model combining neural machine translation systems with human expertise has proven to be a promising solution to the challenges identified [3]. Key conclusions from the research include:

a) Enhanced translation accuracy and cultural relevance. The hybrid model greatly improves the accuracy and cultural appropriateness of translations across various genres, including literary, legal, and technical texts. By integrating specialized corpora and expert review, the model addresses the nuances that purely automated systems often miss.

b) Reduction in translation errors. The application of the hybrid model has resulted in a measurable decrease in errors, particularly in domain-specific contexts where precision is critical. This improvement is quantified in the study's analysis, which shows a 30% reduction in errors compared to standard NMT outputs.

c) Increased user satisfaction. Feedback from end-users, particularly in professional fields such as law and engineering, indicates a higher level of satisfaction with translations produced by the hybrid model. This satisfaction is derived from the translations' adherence to industry-specific terminology and their overall readability and coherence.

The findings of this study not only reinforce the value of the hybrid translation approach but also open several avenues for future research:

1. *Expansion to other language pairs.* Investigating the application of the hybrid model to other language pairs, especially those involving other Slavic languages, could provide insights into the scalability and adaptability of this approach across different linguistic barriers.

2. *Integration with emerging technologies.* Exploring the integration of newer technologies such as artificial intelligence and machine learning enhancements could further refine the translation process. For instance, incorporating machine learning algorithms that adapt to translator feedback could make the NMT system more dynamic and responsive.

3. Longitudinal studies on translation quality. Conducting longitudinal studies to observe the long-term impacts of hybrid translations on user engagement and legal or technical compliance could provide deeper insights into the effectiveness and reliability of these translations over time.

4. Automated contextual adaptation. Developing advanced features in NMT systems that can automatically detect and adapt translations based on the text's intended use or target audience could revolutionize the field, making translations even more precise and contextually appropriate.

By continuing to explore these prospects, researchers can further enhance the capabilities of translation technology, ensuring that it meets the evolving needs of global communication and cultural exchange. This study serves as a foundational step towards understanding and improving the translation process, with significant implications for both theoretical research and practical applications in the field of translation studies.

REFERENCES

1. Nykyporets, S. S., Herasymenko, N. V., & Chopliak, V. V. (2023). Cognitive strategies impacting the structural composition of translated technical and scientific texts: An analysis of translation methodologies. In *Topical issues of translation of specialized texts: Scientific monograph* (pp. 130-154). Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-394-1-7.
2. Nykyporets, S. S., Kulish, L. V., Magas, L. M., Melnyk, M. B., & Piddubchak, S. Yu. (2024). Utilizing the semiotic model to enhance semantic adequacy in translation processes: A theoretical framework. *Bulletin of Science and Education. Series «Philology»*, 3(21), 47-62. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-47-62.
3. Nykyporets, S. S., Stepanova, I. S., Ibrahimova, L. V., Boiko, Y. V., & Chopliak, V. V. (2023). Structural and semantic challenges of translating English terminological phrases within the specialized realms of energy and electrical engineering. *Bulletin of Science and Education. Series «Philology»*, 12(18), 27-41. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-12(18)-27-41.

Volodymyr SAVCHUK, PhD, Lecturer
e-mail: volodymyr.savchuk@oa.edu.ua ORCID: 0000-0002-1360-4087
National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

THE DARKENED PORTRAITS: NEGATIVE STEREOTYPING OF THE UKRAINIANS IN SCHINDLER'S LIST BY THOMAS KENEALLY

Key words: *stereotyping, Ukrainians, Holocaust, Schindler's List, Thomas Keneally*.

Schindler's List (first published as *Schindler's Ark*) by Thomas Keneally touches a very sensitive topic depicting one of the darkest pages of human history – the Holocaust. A series of historical myths connected with a historical tragedy of such a scale made their way in the book, yet one of them can be considered as a side-effect myth. The need for a close study of preconditions for total denigration of the representatives of Ukrainian nation becomes evident.

To begin with, one of the key reasons for mythologization in this historical novel is the author's own view of the genre. Comparing historians and writers, Keneally suggests that historians' writings derive from who the historians are, from their background, and social environment (Johnson, 1989). Contrastingly, novelists adapt the historical materials to correspond with their interests, and Keneally admits to following this trend in *Schindler's List*.

However, the main reason for creating a darker image of the Ukrainians is the sources of historical material for the novel. According to Crowe (2004), Keneally interviewed 50 eye-witnesses of the Holocaust and Schindler's activity in particular. On the one hand, the consultations with them enhanced the credibility of the depicted events. In fact, 12 "Schindler Jews" (those who survived the genocide thanks to Schindler's efforts) or their nearest were involved in the process of the novel production. Their aim was to make the book in line with actual truth, meanwhile, fitting the narrative within the scope of the genre of novel.

On the other hand, this choice lead to unintentional negative stereotyping of the Ukrainians, generating another historical myth. Literally every mention of demonym *Ukrainians* has negative connotation, and in most cases it is used in the context with SS-

men and Polish collaborationists (Keneally, 1982, p. 95, 132). Moreover, the particular representatives of Ukrainian nation (as exemplified by the case of Petr, an orderly of Schindler's arch rival Goeth) are described as cruel and ruthless (Ibid., p. 199).

The bitter truth is that there were Ukrainians recorded as being a part of guarding contingents of Auschwitz and Plaszow concentration camps ("Załoga SS," n.d.; Black, 2006). Nevertheless, their numbers constitute an absolute minority. Contrastingly, as many as 2700 Ukrainians were awarded the title of *Righteous among the Nations* by Yad Vashem World Holocaust Remembrance Center for helping Jews avoid the genocide (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2024). The aforementioned negative generalization can be attributed the only sample group of "Schindler Jews" available to Keneally. The author could only use the accounts of Polish Jews who lived in Plaszow and Auschwitz, and, moreover, were his contemporaries. Apparently, the only Ukrainians these people were able to encounter in their life were the collaborationists brought there by the occupation authorities. Therefore, it should not be construed as a manifestation of a Ukrainophobic agenda but rather incomplete presentation of information. However, as Barthes (1972) puts it, the myth mostly consists not in inventing facts but rather distortion thereof.

Finally, it is essential to consider the psychological effect which this painful historical myth can have on Ukrainian youth. The impact on Ukrainians' national self-awareness is threefold: through national self-identification, through sociopsychological expectations, and through sense of responsibility. The former factor functions *a contrario* here: national alienation is a psychological defense mechanism spawned by the need to isolate from traumatic experience or those associated with it (in this case, one's own national group). The expectations factor is activated by realization of evaluation of one's own nation's actions by representatives of other nations. Finally, the responsibility factor indicates the highest level of national self-awareness and promotes a more conscious attitude towards historical past of one's own nation. Consequently, reassessment of national past stimulates the youth to develop their national reflexivity.

Therefore, the mythologization of *Schindler's List* mostly stems from the peculiarities of the author's historical sources. Involving the real eye-witnesses of those events in the composition process allowed to provide valuable local details but gave rise to fallacies generating from the limitedness of the eye-witnesses understanding of overall situation.

Furthermore, a further research in reconsidering the dark pages of national history is fraught with new astonishing discoveries.

REFERENCES

1. Johnson, M. (1989) Thomas Keneally's Nightmare of History. *Antipodes*.. *Vol. 3. Iss. 2. Article 4.* 1989. https://digitalcommons.wayne.edu/antipodes/vol3/iss2/4
2. Crowe, D. (2004) *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities and the True Story Behind The List*. Westview Press.
3. Keneally, T. (1982) *Schindler's Ark*. Serpentine Publishing Co. Pty Ltd.
4. *Załoga SS KL Auschwitz. Niemieckie obozy zagłady i obozy koncentracyjne w okupowanej Polsce*. Truthaboutcamps. https://truthaboutcamps.eu/th/form/60,Zaloga-SS-KL-Auschwitz.html
5. Black, P. R. (2006) *Police Auxiliaries for Operation Reinhard: Shedding Light on the Trawniki Training Camp Through Documents From Behind the Iron Curtain. Secret Intelligence and the Holocaust : Collected Essays from the Colloquium at the City University of New York Graduate Center*. Enigma.
6. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2024, January 27) *Comment by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the International Holocaust Remembrance Day.* Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. https://mfa.gov.ua/en/news/komentar-mzs-do-mizhnarodnogo-dnya-pamyati-zhertv-golokostu
7. Barthes, R. (1972) *Mythologies*. Hill and Wang.
8. Salovey P. and Mayer J. D. (1990) Emotional intelligence. *Imagination,Cognition, and Personality*, vol. 9. P. 185–211.

Єлизавета АДЖЕНІЛОК, здобувачка вищої освіти
e-mail: adzhenilok.yelyzaveta@student.uzhnu.edu.ua
Науковий керівник – **Євген СОЛОМІН,** канд. наук із соц. ком, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВИДИ РЕКЛАМИ У ВИДАННЯХ «THE WASHINGTON POST» ТА «THE NEW YORK TIMES»

Ключові слова: *видання, інтернет, медіа, «The Washington Post», «The New York Times», реклама.*

Розвиток інтернет-технологій, онлайн-платформ, цифрових медіа відіграють ключову роль у поширенні новин та формуванні глобальної інформаційної системи. У світі нараховується близько 5 мільярдів користувачів інтернету. Це означає, що 64,4% населення у світі мають доступ до всесвітньої мережі. За минулий рік кількість інтернет-користувачів зросла на 1,9% [1]. Тож актуальними є медіа, які використовують, крім традиційної форми вирбництва контенту, ще й онлайн-версії. При цьому досвід існування та просування рекламного продукту таких видань, як «The Washington Post» та «The New York Times» є корисним для комплексного розуміння функціонування провідних демократичних ЗМІ.

У ході дослідження ми спиралися на праці науковців, які досліджували подібну тематику – Дженніфер Д. Гріра, Д. Менсінг, М. Кіци, які вивчали тенденції та особливості використання реклами в онлайн-виданнях. Метою цієї розвідки є аналіз видів реклами у виданнях «The Washington Post» та «The New York Times».

Газета «The Washington Post» – одна з найстаріших та найвпливовіших газет світу. Сьогодні наклад видання сягає 500 тис. екземплярів [2]. «The New York Times» – найстаріша газета у світі, а перший випуск видання зараз можна знайти у відкритому доступі [8]. Видання активно працюють над розвитком та вдосконаленням своїх онлайн-платформ. Залучення рекламодавців дозволяє підтримувати високу якість матеріалів та забезпечити стабільний розвиток цифрової версії. Проте, підвищена або нерелевантна реклама може негативно вплинути на сприйняття контенту читачами. Тому важливо досліджувати різні види реклами, які

використовують провідні видання, а також оцінити їх ефективність і вплив на аудиторію.

Проаналізувавши онлайн-видання «The Washington Post», фіксуємо в ньому такі види реклами:

1. Банерна реклама. Такий рекламний макет може містити гіперпосилання, натиснувши на яке читач може перейти на сайт рекламодавця та ознайомитися з певним товаром або послугою. Сам макет може виглядати, як звичайна ілюстрація з текстом, GIF-анімація, слайд-шоу або короткий відеоролик. «The Washington Post», на наш погляд, зловживає даним видом реклами, адже під час перегляду статті читач переглядає близько 5-8 банерів.
2. Контекстна реклама. Це найбільш ефективний вид реклами, адже базується на інтересах кожного конкретного користувача: що шукає в пошукових системах, які сайти відвідує, які теми найбільше цікавлять. Сама реклама пов'язана з одним словом, яке описує її. Таким чином, такі рекламні оголошення є менш «нав'язливими» для цільової аудиторії та виглядають більш органічно. «The Washington Post» використовує від 3 до 5 контекстних реклам в одній статті: над заголовком, з правого боку від основного тексту та вкінці.
3. E-mail-розсилка. Це вид реклами, який полягає у розсилці рекламних листів читачам онлайн-ресурсу, які підписалися або погодилися отримувати такі сповіщення на свою електронну адресу. Такий підхід потребує обов'язкової згоди користувачів на отримання повідомлень від певного інтернет-видання. «The Washington Post» у кожній статті пропонує підписатися на актуальні новини про вибори, передвиборчу кампанію та отримувати інформацію/сповіщення одразу на свою електронну адресу.
4. Рекламні модулі pop-up. Це різновид банерної реклами, що з'являється під час перегляду певного онлайн-ресурсу. «The Washington Post» використовує цей вид реклами 1-2 рази між абзацами в одній статті.
5. Нативна реклама. Це вид реклами, що є «природною» рекламою, відповідає формату, функціям і тематиці платформи, на якій розміщується, та сприймається користувачами як оригінальний, рідний контент. У редакційному матеріалі «Ваше волосся виглядає шикарно. Це коштувало ... скільки?!» є

порівняння послуг, цін, сервісу перукарні в торгівельному центрі з приватним салоном краси. Авторка статті використовує коментарі експертів, досвід користувачів даних послуг та зводить до того, що краще обрати зазначений у тексті салон краси, ніж перукарню в торгівельному центрі. (URL: https://www.washingtonpost.com/style/of-interest/2024/03/18/hair-stylist-salon-expensive/).

Класифікація видів реклами в онлайн-виданнях сформована на основі таких джерел [4, 5, 6, 7].

«The New York Times», у порівнянні з «The Washington Post», використовує такі види реклами на своїй онлайн-платформі: банерна реклама (у кожній статті бачимо одну банерну рекламу, що мінімум у 5 разів менше, ніж у «The Washington Post»; пейво́л (система платного доступу до контенту на веб-сайті). За проаналізований період «The New York Times» використовував у кожній статті банер, на якому зображена пропозиція оформити підписку на видання та отримати додаткові можливості.

Отже, результати показують, що обидва видання активно застосовують рекламу для монетизації свого контенту та підтримки діяльності онлайн-платформ. У процесі дослідження виявлено, що «The Washington Post» використовує різноманітнішу рекламу, ніж «The New York Times», застосовуючи банерну, контекстну, розсилки електронною поштою, модулі спливаючих вікон та нативні публікації. Натомість «The New York Times» обмежується переважно банерною рекламою та платним доступом через пейвол.

Варто зазначити, що використання реклами, особливо банерної та спливаючих модулів, може негативно вплинути на сприйняття читачами та відштовхнути аудиторію. Тому виданням необхідно збалансувати демонстрацію реклами, забезпечуючи при цьому високу якість контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головні висновки звіту Global Digital 2023. URL: https://www.linkedin.com/pulse/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83-global-digital-2023-75min-club (дата звернення: 15.04.2023).
2. День ЗСУ та вихід першого номера The Washington Post: 6 грудня в історії. URL: https://kanaldim.tv/den-vsu-i-vyhod-pervogo-nomera-the-washington-post-6-dekabrya-v-istorii/ (дата звернення: 11.04.2023).
3. Кіца М. Тенденції інтернет-реклами в ЗМІ України та зарубіжних країн: порівняльний аспект. *Теле- та радіожурналістика.* 2016. Випуск 15. С. 178–183.
4. Куклінова Т. В. Інтернет-торгівля як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізації. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса: Атлант. С. 183–191.
5. Мальчик М. В. Маркетинг: навч. посіб. Рівне: НУВГП. 444 с.
6. Хамініч С. Ю. Третьяк К. В. Інтернет-реклама як основний чинник просування товару в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. № 7. С. 504–507.
7. Jennifer D. Greer, Donica Mensing. (1997–2003) The Evolution of Online Newspapers. A longitudinal content analysis. 20 p.
8. The oldest newspaper in the world. URL: https://www.nytimes.com/1880/01/08/archives/the-oldest-newspaper-in-the-world.html (дата звернення: 19.04.2023 р.)

Каріна БОРТУН, канд. філол. наук, доцент
e-mail: k.bortun@gmail.com ORCID: 0000-0003-1223-347X
Веста ПРЯНЧИКОВА, здобувач вищої освіти
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ВЕКТОР ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Ключові слова: *мови національних меншин, мовна політика, етнічні мовні групи, сучасна українська літературна мова*

Розвиток і збереження мов в Україні є пріоритетним завданням етнокультурної політики держави. Мова є не лише засобом комунікації, але й важливим фактором формування ідентичності та культурної спадщини. Актуальність аналізу мовних прав національних меншин визначаємо через врахування їхніх особливостей, змісту, обсягу та гарантій конституційного забезпечення [9]. По-перше, українська мова виступає як важлива складова національної відповідності та крос-культурної багатства, і збереження її статусу має велике значення для посилення національного самовизначення країни. По-друге, правове регулювання мов національних меншин в Україні вимагає балансу між забезпеченням їхніх прав та захистом української мови як державної. По-третє, у контексті європейської інтеграції, питання мовної політики та захисту мовних прав стають важливими аспектами, які впливають на стосунки з Європейським Союзом. Нарешті, у зв’язку з багатонаціональністю України, розуміння та регулювання захисту національних меншин є загальновизначеним у підтримці культурного різноманіття та національної єдності.

У цьому контексті важливим є дослідження проблеми функціонування української мови як державної та мов національних меншин. Саме вона є об’єктом аналізу науковців і важливим аспектом загальнодержавної політики. Це підтверджено низкою наукових студій за цим питанням. Такі дослідження були здійснені вченими, до яких належать Б. Бабін, О. Биков, В. Євтух, В. Кобрин, В. Мицик, В. Пліско, І. Попеску, П. Рабінович, М. Товт тощо.

Успішне вирішення мовних питань має великий вплив на економічний розвиток держави, політичну стабільність та гармонійний розвиток суспільства та окремої особистості [12, 13]. Україна, з її різноманіттям етнічних груп і національних меншин, особливо потребує збереження та розвитку української мови як засобу спілкування та об'єднання нації навколо спільних цінностей та ідентичності. Мовна ситуація в Україні є неоднорідною, як за територією поширення, так і за сферами застосування, що призводить до порушення мовно-культурної єдності та випадків непорозуміння [3, 4].

Варто зазначити, що наявність численних національних меншин ускладнює розвиток мовної ідентичності в Україні, адже дотримання їх прав і свобод передбачає вирішення питань мови, яка є основним засобом вираження культурних особливостей і спілкування [5, 11]. Мови національних меншин в Україні, які поширені серед населення, існують поруч з державною мовою (українською) та мовою корінних народів України. Саме ця теза є наскрізною у Декларація прав національностей України. Саме українська держава є гарантом вільного використання народам і національним групам в усіх сферах функціонування, зокрема в освітній, виробничій, інформаційній, рідною мовою. У межах адміністративно-територіальних одиниць, у разі компактного проживання певної національності, її мова може функціонувати нарівні з державною мовою [6].

Закон «Про національні меншини в Україні», який гарантує права національних меншин, зокрема на національно-культурну автономію, свідчить, що Україна має понад 130 національних меншин, які є носіями 79 мов, з яких 43 мови мають не менше 1 000 носіїв за даними перепису 2001 року [7].

Що ж до носіїв мов національних меншин в Україні, то їх можна об'єднати за темпоральним чинником поселення у 3 групи:

- ті, хто живуть в Україні здавна;
- ті, хто з'явилися між Першою і Другою світовими війнами;
- ті, хто почав селитися після Другої світової війни, зокрема через посилення зв'язків із країнами третього світу [2].

Декларація прав національностей України (1991 р.) [6] та Закон «Про національні меншини в Україні» (1992 р.) [7] регулюють вектори вживання мов

етнічних і національних меншин в Україні. Саме ці нормативно-правові акти забезпечують право на вильне використання рідних мов у всіх векторах життя, освіти, виробничої діяльності та розповсюдження інформації.

Вільне та безперешкодне використання мови меншини у приватній чи публічній сферах, усному чи письмовому виявах дає право Рамкова конвенція про захист національних меншин (ратифікована 09 грудня 1997 року, а набула чинності 01 травня 1998 року). Саме тому, роль української мови є важливою у багатоаспектному розвитку та зміцненні національного духу в Україні, і це підтверджено положеннями Рамкової конвенції про захист національних меншин.

Отже, українська мова є засобом спілкування та єдністю нації, сприяючи взаєморозумінню та єднанню різних етнічних груп. Саме вона прагне зберегти культуру, ідентичність і передачу цінностей, традицій та історії українського народу. Її розвиток свідчить про суверенітет і незалежність України, підкреслюючи унікальність та неповторність держави. Вона є активним фактором для зміцнення та розвитку українського суспільства, його культурної та національної самосвідомості. Перспективним бачимо зіставний аналіз мов національних меншин, що функціонують на теренах України, з мовами національних меншин у загальноєвропейському аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабін Б. В. Конституційно-правовий статус корінних народів України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2005. 20 с.
2. Биков О. М. Конституційний статус національних меншин в Україні. *Право та культура: теорія і практика*. Київ, 2012. С. 76–79.
3. Бортун К. О. Імператив як джерело навіювання та засіб реалізації сугестивних тактик у висловленні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). № 1.Ч.1. С. 1–7. DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/01
4. Бортун К. О. Форми спільної дії в українській мові як виразники імперативності. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Серія : Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. 2017. № 7. С. 20–23.
5. Бортун К. Мовні засоби експресивності в жіночих періодичних журналах. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIII: Утилітарна цінність наукових досліджень. Конін – Ужгород – Перемишль. Херсон: Посвіт, 2022. С. 164–167.
6. Декларація прав національностей України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text (дата звернення: 08.10.2024).
7. Закон України про національні меншини (спільноти) України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon. rada.gov.ua /law s/show/2827-20#Text (дата звернення: 08.10.2024).
8. Мицик В. Права національних меншин у міжнародному праві: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 287 с.
9. Пліско В. Щодо правової визначеності поняття «національна меншина». *Право України*. 2005. № 7. С. 104−106.
10. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon.rada. gov.ua/ laws/ show /995_055#Text (дата звернення: 04.10.2024).
11. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., & Shkurko H. (2023) Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. Apuntes Universitarios, 13(1). https://doi.org/10.17162/au.v13i1 .1317
12. Myroslava Chesakova, Karina Bortun, Viktoriia Lohvynenko, Valerii Molotai and Nataliia Tymoshyk (2023) Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. Vol. (21). available at: https://refpress.org/ref-vol21-a105/
13. Slipetska, V., Bortun, K., Zhylin, M., Horlachova, V., & Kosharnyi K. (2023). Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. Amazonia Investiga, 12(67), 212-222. https://doi.org /10.340 69 /AI/ 202 3.67.07.19

Ольга БРИЖИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: opbryzhyk.fsm23m@kubg.edu.ua
Світлана ЦИМБАЛ, канд. філол. наук, доцент каф. китайської мови й перекладу
e-mail: sv.tsymbal@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ГОНКОНГУ

Ключові слова: *дитяча література Гонконгу, японсько-китайська війна, визвольний рух.*

Через політичні передумови література Гонконку є мультикультурною. Досліджуючи появу дитячої літератури цього регіону варто враховувати потреби та виклики першої половини XIX століття, розуміти вплив тогочасних подій на ситуацію у Східній Азії.

Метою дослідження є встановлення періоду появи дитячої літератури Гонконгу, виявлення чинників, які цьому сприяли та аналіз подальшого її розвитку.

Варто зазначити, що становлення літератури Гонконгу прослідковуємо з другої половини 19 століття. Точкою початку ми вважаємо появу газети «Zhongwai Shinbao», перша публікація якої з'явилась у Гонконгу у 1858 році й продовжувала видаватись до 1919 року [1]. Представниками літератури даного регіону були переважно письменники, що мігрували з материку. Основною причиною був початок японсько-китайської війни у 1937 році. З падінням Шанхаю в Гонконзі зосереджувалось багато культурних людей з півдня [2]. В цей час і зароджується дитяча література Гонконгу. У 1930-х роках вона спиралась на газетні додатки й переважно підіймала тему визвольного руху й мала антияпонські настрої. Для ілюстрації наводимо уривки з публікацій у тодішніх газетах: «小朋友，想一想！我们享乐在这里，　祖国前线的战士怎么样?» [3] («Дитино, подумай! Ми тут насолоджуємось життям, а як же солдати, що боронять нашу Батьківщину на лінії фронту?»); «來來來, 小朋友, 我們舉起小拳頭, 把殘兇侵略者趕走!» [4] («Нумо, діти! Підіймаємо кулачки вверх, проженемо жорстоких загарбників!»).

У червні 1941 року з’явився перший випуск дитячого журналу «Нові діти» (《新兒童》). Його заснування було профінансовано Цзен Чжаосенем у 1938 році, а редактором був аспірант університету Ліннань, який переїхав до Гонконгу через падіння Гуанчжоу, Хван Ціньюнь. Появу журналу пояснювали потребою виховувати майбутніх спадкоємців культури. Також, перевагою були географічне положення Гонконгу та передові технології друку. У 1942 році після початку війни в Тихому океані видання тимчасово переїхало на материк. Після капітуляції Японії повернулось до Гонконгу й відновило публікації в 1946 році [5]. В 1948 році «Нові діти» опублікувало «Новий дитячий збірник», який став першою серією дитячих книжок Гонконгу. До них увійшли «Мирт» і «Моє дитинство» Сю Дішаня, «Квітучі квіти» та «Маленький товариш» Хван Ціньюня.

9 квітня 1948 року в газеті «Сіндао жибао» (《星岛日报》) з’явився додаток «Дитячий майданчик» (《儿童乐园》), орієнтований на дітей. Твори в ньому були зосереджені не тільки на тому, щоб навчати та розважати дітей, але й щоб надихати їх. В додатку містились історичні оповідання, казки, дитячі пісні та балади, загадки, ігри, знання з різних аспектів життя. З 1953 року «Дитячий майданчик» став окремим виданням. У 1995 році було оголошено про припинення випуску через проблеми з фінансуванням [6].

У 1960 році Лю Хвейцьон заснував «Дитячу газету» (《兒童報》). Туди входили дитячі розповіді, шкільні новини, конкурси, кросворди, комікси тощо. Також була колонка «Дитячий куточок» (《兒童園地》), де молодих письменників заохочували подавати свої твори. Видання було досить популярним, поки не припинило свою роботу у 1966 році [7].

У ході дослідження ми з’ясували, що дитяча література Гонконгу почала зароджуватись у 1930-х роках. Серед чинників, що сприяли її розвитку, переважала міграція письменників з материку через японсько-китайську війну. Засновані ними дитячі журнали й додатки до 1949 року заклали фундамент для становлення дитячої літератури Гонконгу. Твори, опубліковані в той період не тільки спрямовувались на визвольну боротьбу, а й задовольняли дитячі психологічні потреби.

Дитяча література Гонконгу завжди залишалась без належної уваги. З розвитком цифрових технологій останніми роками оригінальні матеріали, зібрані попередниками, стають доступними для досліджень. Наразі літературознавці поза межами Східної Азії тільки починають відкривати для себе дитячу літературу Гонконгу та усвідомлювати її вплив на формування культурних цінностей та світогляду молодого покоління першої половини XIX століття. Нашим дослідженням ми хочемо привернути увагу до вивчення цієї теми, адже вона є безпосередньо важливою для розуміння напрямків і передумов формування сучасної літератури Гонконгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Scollon, R. (1997) Hong Kong newspapers on the pre-transitional stage, Asia Pacific Media Educator, 2, 48–59. URL: https://ro.uow.edu.au/apme/vol1/iss2/5
2. Wai-Chung, L. L. (1999). The battle of Hong: A note on the literature and the effectiveness of the defence. Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society, 39, 115–136. URL: http://www.jstor.org/stable/23890360
3. 十月天. (1939b, December 14). 《大公晚報·兒童樂園》.
4. 來來來. (1939, November 9). 《大公晚報·兒童樂園》.
5. 3D exhibition 民國時期及香港的兒童讀物 children’s literature in the Minguo period (1912–1949) and in Hong Kong: Catalog. artspaces. (n.d.). URL: https://artspaces.kunstmatrix.com/en/exhibition/6724519/catalog
6. 薪火相傳：香港兒童文學發展六十五年回顧展. (n.d.). https://web.archive.org/web/20131012081535/ http://www.lib.cuhk.edu.hk/Exhibition/hkchildrenlit/exhibits.htm
7. 《兒童報》. (n.d.). URL: https://web.archive.org/web/20210623010130/ http://hklitpub.lib.cuhk.edu.hk/journals/etb/1960.jsp

Софія БУРДЕЛЬНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: burdelna_s@univer.km.ua
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *мовне питання, українська мова, мовна політика, русифікація.*

Важливість української мови неможливо заперечити. Споглядаючи на історію становлення та знищення ідентичності українців як нації, саме через мову, дає зрозуміти її важливість. Жодна мова не пройшла таку кількість заборон. Лише українська мова змогла вистояти та закарбуватися у свідомості справжніх українців. Варто лише згадати історію знищення української мови: Указ Петра І про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів з церковних книг, Указ Катерини ІІ про заборону викладання української мови в Києво-Могилянській академії, Валуєвський циркуляр, Емський указ Олександра ІІ, винищення української інтелігенції. Це лише частина із усіх чисельних утисків української мови. Важливість української мови полягає у вкоріненні її у всіх галузях діяльності в Україні.

Проблем становлення української мови як державної чимало. Проте варто сконцентруватися на основних акцентах, які мають колосальний вплив та значення. Однією із проблем є не до кінця ефективна державна мовна політика. Сьогодні впровадження мовної політики відбувається через «складний механізм управління суб'єктно-об'єктними мовними відносинами в суспільстві. У реалізації мовної політики значну роль, окрім законодавства, відіграє структура владного управління» [4, с. 300]. Сучасна мовна політика України може бути ефективною за умови існування чіткого механізму її втілення, який є оптимальним у вирішенні різноманітних проблем у сфері мовних відносин. У цьому контексті злагоджені дії органів державної влади, науковців, громадських структур, які спираються на конституційні положення, можуть стати запорукою успіху [2, с. 78–85].

Лише у 2019 році українська мова зміцнила свої позиції завдяки Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який набув чинності 16 липня 2019 року [1]. Відповідно до Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» особливу роль у реалізації державної мовної політики мають відігравати Міністерство культури та інформаційної політики України, Національна комісія зі стандартів державної мови та Уповноважений із захисту державної мови. Сьогодні Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови є найважливішою інституцією в системі контролю за дотриманням Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», захисту державної мови як елементу конституційного ладу й прав громадян на отримання інформації та послуг українською мовою. Ці зрушення на законодавчому рівні є позитивним показником задля утвердження статусу української мови.

Довгий період українська влада толерувала російській мові, дозволивши їй закріпитися на законодавчому рівні. У п.2 статті 10 Конституції України зазначається: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» [3]. Фактично Конституція України закріплює можливість вільного паразитування російської мови на території України. На нашу думку, таке формулювання, у зв’язку із агресією Росії, є недопустимим.

Найголовнішою проблемою є політика русифікація, яка продовжується уже сотні років, навіть у період незалежності України. Толерування російській мові та вкорінення її у свідомості більшості українців є катастрофічною проблемою. Російська пропаганда є головним чинником мовного питання в Україні. Для мене є незрозумілою політика української влада, яка не робила із цим нічого, а в окремих випадках сприяла цьому.

На нашу думку, варто звернути увагу на такі шляхи розв’язання проблеми утвердження української мови:

1. Вдосконалення правового регулювання у сфері мови, так як вітчизняне законодавство в цьому відношенні містить багато недоліків.
2. Створити спеціальний орган, який має відстежувати особливості мовної ситуації загалом та в окремих регіонах України. Також він має стимулювати вивчення української мови, утверджувати думку про те, що тільки знання

державної мови відкриває широкі можливості для самовдосконалення, самореалізації й повномасштабного здійснення конституційних прав.

3. Запровадження відповідальності у сфері порушення законодавства про мови.
4. Формування національно свідомої еліти. Еліта – інтелектуальне ядро нації, яка має непересічне значення для мовної консолідації.
5. Сформувати та провести ефективну державну політику щодо української мови.

Отже, послідовне та системне впровадження цих заходів створить умови для суттєвого покращення мовної ситуації в Україні. Проблема утвердження української мови залишається актуальною й до сьогодні. Це проблема, яка потребує рішучих кроків та ефективних змін.

Проблема утвердження української мови є актуальною й до сьогодні. Саме тому, неповне дослідження цієї теми, дає можливість розвитку нових досліджень та думок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 15.03.2024).
2. Ковальова Т. В, Присяжнюк В. К, Бакуменко В. Д. Механізми державного регулювання мовних відносин в Україні: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2009. С. 78–85.
3. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4233 (дата звернення: 17.03.2024).
4. Куць О. М, Заболоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: монографія. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 300 с.

Іванна ВАН, здобувачка вищої освіти
e-mail: ivvan.fsm23m@kubg.edu.ua
Валерій ВАН, старший викладач кафедри китайської мови й перекладу
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-СИНОЛОГІВ

Ключові слова: *фонетична компетентність, система вправ, методи навчання фонетики, філологія, синологія, ефективність навчального процесу, аудіювання, артикуляція, китайська мова.*

Фонетична компетентність – це здатність індивіда до коректного артикуляційного і інтонаційного оформлення власних висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних знань, навичок, загальної мовної свідомості та фонетичної усвідомленості.

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю для сучасного освітнього процесу в університетах. Також важливість та актуальність теми спричинена потребою багатьох студентів-філологів, які вивчають китайську мову за програмою вищих навчальних закладів на просунутому етапі навчання.

Мета дослідження полягає в розробці та перевірки системи вправ для формування фонетичної компетентності у майбутніх філологів синологів на рівні деяких експериментів та перевірок. Дане дослідження цілеспрямоване на визначення найоптимальніших методів та прийомів, які допоможуть студентам університетів успішно та прогресивно вивчати китайську мову, також її фонетичні особливості. Система вправ допоможе студентам досягти бажаного та правильного рівня вимови в китайській мові та значно збагатити свій лексичний запас, зрозуміти особливості фонетичної складової.

Що стосується теоретичної складової, то фонетична компетентність китайської мови включає в себе безліч теоретичних аспектів, які варто враховувати. Нижче наведено приклади деяких з аспектів:

1. Першу і найважливішу сходинку займають тони. Адже, як нам відомо, то без тонів китайські ієрогліфи та слова втрачають сенс, а це означає, що жоден китаєць буде не в змозі зрозуміти співрозмовника. Особливу увагу слід приділяти навчанню тонів китайської мови, оскільки неправильна вимова тонів може змінювати значення слів.
2. Наступним важливим аспектом є розрізнення звуків та вивчення фонетичних пар. Вивчення фонетичних пар звуків, які мають схожі артикуляційні точки, але відрізняються за аспектами, такими як голосність, тон та інтонація, допомагає розвивати здатність до розрізнення китайських звуків.
3. Фонетичний контекст – це те, без чого студенти не можуть розуміти і використовувати ці навички в розмові та реальних ситуаціях.
4. Одним із ключових аспектів є також фонетична система, яка дає розуміння основ китайської мови, таких як звуки (音), тони (声调). Артикуляція та інтонація є основними для формування фонетичної компетентності.

Особливостей використання системи вправ для формування фонетичної компетентності в китайській мові досить багато, та всіх їх необхідно засвоїти, аби правильно сформувати уявлення про фонетику китайської мови. Китайська мова має важливу аудіальну складову через тони та інтонацію. Система вправ повинна включати прослуховування та імітацію звуків, словосполучень і фраз для розвитку чутливості до правильної вимови та інтонації. Дуже добре підійдуть звукові тести та прослуховування текстів від носіїв мови, від яких можна максимально чисто та чітко почути той чи інший тон та звук. Звуки китайської мови пов’язані з певними тонами, що може ускладнити навчання. Система вправ повинна навчати студентів правильно поєднувати звуки з відповідними тонами.

Для кращого запам’ятовування сідентам повинно бути представлено декілька видів вправ, тобто система має бути різноманітною. Наприклад, можна включити прослуховування різних текстів та аудіоматеріалів китайською мовою в повільній та оригінальній швидкості, підбірку словників, рольові ігри з діалогами та багато іншого. Важливо, щоб система вправ сприяла формуванню навичок самоконтролю та самостійності, щоб студенти могли продовжувати практику поза межами навчального закладу та занять, а також могли постійно самовдосконалюватись. Вправи повинні

допомогти студентам засвоїти правила використання тонів у китайській мові та навчити їх розрізняти та використовувати їх на практиці.

Серед методів і засобів оцінки формування фонетичної компетентності у студентів можна використовувати тестування знань, анкетування та опитування, спостереження та записи, створення експериментальних груп тощо. Також необхідно використовувати аудіо- та відеоматеріали для запису вимови учасників перед і після заняття, щоб об'єктивно оцінити їхні покращення. Анкетування та опитування допоможуть зрозуміти та оцінити задоволеність учасників вашою системою вправ, їхнє сприйняття її ефективності та зміни в їхній фонетичній компетентності. Спостереження та записи допоможуть слідкувати за студентами під час виконання вправ та реакції на навчальний процес, а також відслідковувати їхній прогресс.

Дуже допоможе в практиці комунікативний підхід, завдяки якому можна побачити акцент на комунікативних ситуаціях та використанні мови у реальних спілкуваннях. В навчанні фонетики це може означати використання вправ, які спрямовані на розвиток навичок аудіювання та вимови у контексті реальних ситуацій спілкування.

Отже, підсумовуючи дослідження та все вищесказане, можна зробити висновок, що розроблені системи вправ для формування фонетичної компетентності позитивно впливають на сприйняття майбутніми філологами-синологами. Усі вправи спрямовані та націлені на правильне слухання та розуміння, артикуляцію та сприйняття звуків, розуміння та вміння розрізняти китайські тони, підвищення рівня та якість вимови. Застосування практичних завдань, які імітують реальні комунікативні ситуації, сприяє кращому засвоєнню фонетичних навичок та їх практичному застосуванню в мовленні. Різноманіття та цікавість вправ сприяє покращенню мотивації студентів до вивчення фонетики китайської мови. Позитивний досвід та швидкий прогрес у виконанні завдань пробуджують інтерес до подальшого навчання та засвоєння знань. В індивідуальних випадках необхідно проводити додаткові дослідження задля більш глибокого формування фонетичної компетентності у майбутніх філологів-синологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Yang Jizhou / Ян Цзичжоу. Hanyu Jiaocheng (汉语教程) Курс китайської мови. Видання Beijing language and culture university press. 2007–2009.
2. Навчальний посібник з китайської мови : Дьоміна Н.А., Чжу Канцзі. Країнознавство Китаю, 1998.
3. Основи китайської мови (Частина 1) 基础汉语课本第一册
4. Основи китайської мови (Частина 2) 基础汉语课本第二册
5. Основи китайської мови (Частина 3) 基础汉语课本第三册
6. Основи китайської мови (Частина 4) 基础汉语课本第四册
7. Лі Шиджи, Лі Дзію. Modern Chinese: Beginners Course (The Beijing Language And Culture Uni Press). 1997.
8. 基础汉语课本 （Elementary Chinese readers 3). 北京语言学院编。

Інна ВОЛЯНЮК, канд. філол. наук, доцент
e-mail: inna.volianuk@ukr.net
Марія ШВАЙКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: shvaikomasha12@gmail.com
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 6 КЛАСІ ЗЗСО ЗА ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

Ключові слова: *словотвір, методика навчання української мови, лінгводидактика, ЗЗСО, урок української мови, електронні засоби навчання.*

Загальні зміни в українському освітньому середовищі, збільшення уваги до мовно-літературної освіти призвели до радикального перегляду всіх традиційних методів навчання української мови, зокрема в закладах загальної середньої освіти. Цей перегляд охоплює підходи до вивчення мовних явищ і вимагає адаптації змісту й обсягу теорії до сучасних реалій і викликів. У результаті українські лінгводидакти відчувають потребу у пошуку та теоретичному обґрунтуванні нових, більш прогресивних і компетентнісно орієнтованих методик навчання української мови. Проблема методичних особливостей вивчення словотвору на уроках української мови є актуальною та потребує ґрунтовного аналізу в контексті модельних програм Нової української школи та електронних освітніх ресурсів.

Мета – дослідити методичні особливості вивчення словотвору на уроках української мови в ЗЗСО у контексті застосування електронних освітніх ресурсів.

Вивчення словотвору розпочинається на уроках української мови у 3-4 класах початкової ланки освіти та продовжується у 6 класі ЗЗСО. Відповідно до Модельної навчальної програми «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.) у контексті теми «Словотвір. Орфографія», учням пропонується розгляд таких підтем: «словотвір – розділ мовознавства і джерело збагачення мови; змінювання і творення слів; твірне слово; основні способи

словотворення; творення і правопис складноскорочених слів; словотвірний ланцюжок; словотвірний розбір слова» [1]. Згідно з календарно-тематичним плануванням вивчення словотвору та його особливостей відбувається у межах 14 годин навчального часу.

Український лінгводидакт С. Пономаренко у своїй науковій розвідці зазначив, що поняття словотвору уживається у трьох основних значеннях:

«1. Словотвір вивчає процеси й закономірності утворення похідних одиниць наявними в мові способами з використанням словотворчих засобів або без них. У цьому значенні цей термін синонімічний термінам «словотворення», «деривація».

2. Словотвір – це субрівень (проміжний рівень) мовної системи, що містить у собі ієрархічно впорядковану сукупність похідних слів. Особливістю проміжних рівнів є те, що мовна одиниця одного рівня функціонує на іншому рівні. Словотвір є субрівнем (проміжним рівнем), а не рівнем мови тому, що використовує основну одиницю морфологічного рівня – морфему – для творення одиниць лексико-семантичного рівня – слів (лексем).

3. Словотвір – це розділ мовознавства, який складається з трьох частин: морфеміки, словотвору та деривації; кожна із цих частин має свій об’єкт, мету і завдання; вивчає словотвірну структуру похідних слів, комплексні одиниці як складові словотвірної системи мови, способи й закономірності творення слів у сучасній мові» [2, с. 117].

Сучасні вчителі української мови і літератури досить часто послуговуються у своїй професійній діяльності різноманітними сервісами, які стають у пригоді під час створення мультимедійного контенту, в тому числі і до уроку, під час якого вивчається словотвір у 6 класі основної школи. Серед найбільш поширених комп’ютерних засобів та сервісів виокремлюємо:

1. Сервіс «LearningApps» – призначений для розробки, публікації та зберігання дидактичних мультимедійних матеріалів і може бути застосований в якості джерела інтерактивних вправ та мотивації навчальної діяльності на уроках української мови. Під час вивчення теми «Словотвір» (із залученням творчості Оксани Забужко) можна використати та створити такі інтерактивні вправи: знаходження відповідної пари; класифікація, упорядкування та заповнення пропущених елементів; онлайн-гра;

вікторина; кросворд. У практичній діяльності вчителя-словесника на початку уроку для мотивації навчальної діяльності можна використати вправу «Просте впорядкування», де учням пропонується впорядкувати слова у словотвірному ланцюжку з метою визначення теми навчального заняття.

2. Сервіс «Word itOut» також є цікавим джерелом завдань під час вивчення теми «Словотвір». На цій платформі можна зашифровувати у хмарі корінь обраного слова і запропонувати учням різні вправи. Наприклад, утворити максимальну кількість спільнокореневих похідних; зробити словотвірний аналіз чи визначити основні способи словотворення.

3. Онлайн-сервіс «Kahoot!». Під час вивчення теми «Словотвір. Орфографія» функціонал платформи дозволяє створювати різноманітні вікторини, тести, дидактичні ігри на основі яких діти повноцінно зможуть засвоїти основні способи словотворення та словотвірний ланцюжок. Використання цього онлайн-сервісу покликане створити позитивну атмосферу в колективі, розвивавати критичне мислення та підвищувати мотивацію до навчання.

4. Платформа «HP5». На її основі створюють інтерактивні вправи, які стосуються змінювання і творення слів. Ця програма вміщує 42 шаблони завдань, що розширює для учителя можливості для організації як індивідуальної, так і командної роботи на різних етапах уроку під час вивчення розділу «Словотвір». Зокрема, вчителю доступні шаблони для створення діалог-карт, ігор, вікторин, флеш-карт, інтерактивних презентацій, відеофільмів тощо.

5. Генератор ребусів «Rebus1.com». Програма має здатність зашифрувати будь-яке слово для визначення способів словотворення та запропонувати кілька варіантів його подання. Використання цього методу сприяє розвитку в учнів абстрактного мислення та мотивує їх до вивчення рідної мови.

6. Генератор QR-коду, за допомогою якого педагог може закодувати певну інформацію, в тому числі іменники у вигляді тексту, відео, зображення.

7. Онлайн-сервіси «UtellStory» та «Mystorybook». Ці програми розраховані на створення оповідань із використанням словотвірних ланцюгів. Шестикласники за допомогою зручного інтерфейсу програм можуть вибирати персонажів оповідань і творчо поринути в написання цікавої історії. Доцільно використовувати ці елементи

інтернет-ресурсів під час подачі нового матеріалу та закріплення отриманих знань.

8. Онлайн-сервіс «Popplet» допомагає у створенні ментальних карт. Цей сервіс дозволяє шестикласникам створити графічний конспект, структурно-логічні схеми для адекватного розуміння способів словотворення. Інструмент є важливим для розвитку візуального мислення, на основі якого учень основної школи краще розуміє та засвоює новий матеріал.

Часто учителі української мови і літератури використовують платформу «Мій клас», яка містить перелік завдань, котрі стосуються зазначеної теми. Прикладом вправи є: «Виконай словотвірний розбір слова. Якщо суфікса чи префікса немає, залиш поле для відповіді незаповненим. Слово «солоний»: потрібно розмежувати значення, частину мови, твірну основу/слово, префікс, суфікс, спосіб творення» [3].

Сучасне освітнє середовище під час повномасштабного вторгнення країни агресора вимагає оновлення, в тому числі і в підходах до вивчення словотвірних тем. На уроках української мови під час опрацювання теми «Словотвір» вчителі-словесники використовують інструменти освітніх платформ, які розміщені у мережі «Інтернет». Найбільш широко застосованою є платформа «Мій клас», яка вміщує онлайн-курс для опрацювання теми уроку. Часто педагоги послуговуються інтернет-інструментами під час підготовки до навчальних занять з української мови. Серед найбільше застосованих виділяють такі онлайн-сервіси: «Popplet», UtellStory», «Mystorybook», Rebus1.com», генератор QR-коду, «Kahoot!», сервіс «LearningApps» та «Word itOut». Дані інструменти є дієвими для засвоєння і вивчення нового матеріалу, розвитку логічного, асоціативного мислення учнів та створюють умови для ефективного вивчення української мови.

У подальших наукових розвідках плануємо дослідити методичні аспекти вивчення словотвору та морфеміки студентами-філологами спеціальності «Українська мова і література» у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти. КОНВІ ПРІНТ, 2021. 48 с.
2. Пономаренко С. С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфологія : навчальний посібник; відп. ред. О. В. Крутоголова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
3. Словотвір. Орфографія. Мій клас: вебсайт. URL: https://www.miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/6-klas/slovotvir-orfografiia-41276 (дата звернення: 10.04.2024).

Анна ДОБРОВОЛЬСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: anna.dobrovolska.zwx@gmail.com
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ КИТАЇСТІВ 1-ГО КУРСУ НА ОСНОВІ СИСТЕМИ ТОПІК-КОМЕНТАР

Ключові слова: *китайська мова, речення, топік-коментар, граматика, структура речення, ядро топіка, ядро коментаря, лінгвістичний аналіз, синтаксис та суфікси.*

Для студентів, чия рідна мова не є китайською, вивчення китайської може бути викликом. Актуальність роботи полягає в тому, що вона надає систематизовану та детальну інформацію про будову китайського речення з урахуванням основних елементів, таких як топік, коментар, обставини, заперечення та модальні дієслова тощо.

Розуміння принципів побудови речень у китайській мові є ключовим для досягнення високого рівня в мовленні та розумінні мови в цілому. Систематизована інформація про структуру речень допоможе студентам 1 курсу розкрити внутрішню логіку китайської мови та правильно аналізувати та формулювати власні думки. Ця робота допомагає студентам переконатися, що вони правильно розуміють та використовують основні елементи китайського речення, тим самим збільшуючи якість засвоєння інформації.

Метою роботи є детальний аналіз системи «топік-коментар» та адаптація для вивчення граматики китайської мови для студентів 1 курсу.

Під час роботи над тестом було використано наступні методи: лінгвістичний, синтаксичний, порівняльний аналіз та корпусні дослідження.

Традиційні поняття підмета і присудка не зовсім збігаються з конструкцією китайських речень. Підмет у загальному розумінні означає суб’єкт дії і не повинен бути пов’язаним з певною позицією в реченні. За таких умов синтаксичні будови

типу: 其他文件我们自己准备 – Інші документи ми підготуємо самі, виявляються «неправильними» і повинні розцінюватися як «інверсія».

Але 1968 р. вийшла друком «Граматика китайської розмовної мови» (中国话的文法). Однією з ключових особливостей цієї роботи є введення понять «топік» та «коментар» шляхом розширення значення підмета та присудка.

Чжао Юаньжень першим із західних лінгвістів показав і довів, що другорядні члени речення, які перебувають у початковій позиції (其他文件), насправді не що інше, як підмет-топік, тобто тематичний підмет.

Топік – (предметна) тема утворення текстового (надфразового) рівня (тобто те, про що говориться в даному тексті), яка локалізується в одному з речень в синтаксичному виді [1]. Коментар до нього може реалізуватися як в цьому ж реченні, так і протягом усієї єдності (топік характеризується всім текстом, який він контролює).

Проаналізувавши джерела з допомогою методів вказаних вище можна стверджувати, що у системі топік-коментар основними частинами є ядра останніх. Ядро топіка може бути відсутнім у реченні, якщо по змісту і так зрозуміло його значення. Також варто зазначити, що ядро топіка має семантичний зв’язок із Осередком 0 – обставиною часу та місця. Можна виділити три основні види топіка: простий, подвійний та інверсований. Топік зазвичай виражається іменником або займенником, які можуть бути уточненими.

Щодо ядра коментаря, то воно не може бути відсутнім, оскільки, в такому разі буде втрачений сенс речення і ми отримаємо окремі лексичні одиниці або словосполучення. Коментар буває трьох видів: з дієсловом, з іменником або з прикметником. У запропонованій системі до ядра коментаря знаходяться ще 4 осередки: обставини, заперечення та модальних дієслів, а після 6 осередків: комплементи, суфікси, додатки, модальні частки. Для кращої візуалізації пропонуємо схему-узагальнення системи «Топік-коментар»:

Обставина 0	Топік	Коментар із дієсловом										
		Обставина 1	Заперечення	Модальне дієслово	Обставина 4 (地)	Ядро коментаря (дієслово)	Комплемент	Суфікс 了/过/着	Комплемент	Додаток	Комплемент	Модальна частка
0		1	2	3	4		5	6	7	8	9	10

Ще одним проблемним для вивчення питанням залишається порядковості слів у реченні, що робить таке речення доступним для сприйняття. У разі помилкового використання порядковості, носій мови може не зрозуміти почути або не зрозуміти неправильно. Система «топік-коментар» дає чітке розуміння граматичної послідовності використання комплементів (一次/一下/不了/得/出来/起来тощо), суфіксів (了，过，着).

Використання такої логіки будови речення вирішує проблему плутанини схожих категорій, наприклад, таких як 了. В Осередку 6 може стояти один з трьох суфіксів дієслова (动词词尾), які є маркерами часу-стану. Важливо диференціювати модальну частку 了, що може стояти лише в осередку 10 та суфікс, що означає виникнення або вчинення (завершення) дії). Зазвичай суфікс 了 може використовуватися, тільки якщо в реченні є якісь додаткові деталі, крім ядра коментаря і додатка до дієслова, тобто виконано хоча б одне з двох умов: в реченні є обставина або комплемент дієслова; додаток до дієслова – це уточнений іменник.

Додатково варто зазначити, що віднесення слів до певної частини не співпадають у китайській та українській мові, а додатки до китайських дієслів часто не збігається з додатками до українських дієслів з точки зору поєднання слів. Наприклад, китайський дієслово 饿 «бути голодним» приймає після себе додаток 肚子 «живіт»: 饿 肚子. Українською ми не говоримо «живіт зголоднів», ми скажемо просто «зголоднів» і це призводить до помилок під час мовлення та письма. Проте, використовуючи систему «топік-коментар» таких помилок можна уникнути, оскільки

додаток має власний осередок у реченні та не може бути переміщений за бажанням автора висловлювання.

Підсумовуючи все вищесказане, формування граматичної компетенції у студентів 1 курсу на основі системи «топік-коментар» дозволяє подолати низку труднощів, із якими вони можуть зіштовхнутись, починаючи вивчати китайську мову, зокрема, таких як порядок слів у реченні (враховуючи відмінності приналежності до частин мови в китайській та українській мовах), визначення підмета та присудка, використання комплементів, суфіксів тощо. Адаптація цієї системи дозволяє застосовувати граматичні правила та особливості китайської мови як частини однієї системи. Це дає можливість студентам починаючи з першого курсу аналізувати автентичні китайські тексти, подолати мовний бар'єр та мінімізувати кількість граматичних помилок.

Подальші дослідження включають глибше вивчення системи «топік-коментар», з фокусом на різноманітних типах топіків і коментарів у різних текстових жанрах. Дослідження можуть розглядати складні синтаксичні конструкції китайських речень і взаємозв'язки між їх складовими частинами. Крім того, можна проводити порівняльний аналіз граматичних структур китайської мови з іншими мовами, використовуючи корпусні дані для аналізу реальних текстів і мовних вживань.

Дослідження також можуть спрямовуватися на вивчення впливу граматичного розуміння на розвиток мовленнєвих навичок у студентів та носіїв мови, а також на розробку ефективних методів навчання граматики китайської мови. Крім того, важливим напрямком може бути дослідження практичних застосувань знань граматики в різних сферах життя, таких як навчання, переклад, комунікація та міжкультурне спілкування.

Ці напрямки досліджень відкривають широкі можливості для поглиблення знань про граматичні аспекти китайської мови та для розвитку нових методів її вивчення та застосування.

Може виникнути конфлікт інтересів між дослідниками, які займаються граматикою китайської мови, і студентами, що вивчають цю мову. Дослідники можуть мати академічні цілі, спрямовані на розвиток нових теорій і підходів у лінгвістиці через глибоке дослідження граматичних структур. Однак ці теорії можуть

бути складними для студентів на початковому етапі вивчення мови, які більше зацікавлені у практичних аспектах, таких як покращення мовленнєвих навичок.

Також може виникнути розбіжність у підходах до навчання: дослідники використовують складні методи аналізу і дослідження, які не завжди підходять для початківців. Студенти можуть очікувати конкретних порад і інструкцій щодо вивчення граматики, спрямованих на практичне застосування знань у мовленні та спілкуванні.

Збалансування цих інтересів дозволить ефективно забезпечити навчання та дослідження граматики китайської мови, враховуючи як академічні аспекти, так і потреби студентів у практичному застосуванні знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мурашевич К. Г. Вступ до східної філології : навч. посіб. для студентів другого курсу спеціальності «Мова та література (китайська)». К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 159 с.

Роман ДУБРОВСЬКИЙ, канд. філол. наук, доцент
e-mail: dracroma2008@ukr.net
Діана КОЛІСЕЦЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: diana.obaranchyk@gmail.com
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
м. Кременець, Україна

ГЕРОЇКА І ЛІДЕРСТВО НА СТОРІНКАХ ПРОГРАМОВИХ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗЗСО

Ключові слова: *героїка, лідерство, лідер, твори української літератури, ЗЗСО, урок української літератури.*

Сьогодні українське суспільство в умовах війни, потребує гармонійності та стабільності, які розвиваються на основі морально-етичних цінностей. Носіями цих якостей особистості, яка володіє нормами високоморальної поведінки, зазвичай є герої та лідери. Героїчна особистість – це людина, що є досконалим представником сучасників у духовному і фізичному плані, є прикладом для інших та для майбутніх поколінь. Герой потрібен для того, щоб в учнів сформувалися такі риси: доброта, відважність, сміливість та позитивні орієнтації.

Сучасний соціум перебуває в кризовому стані, який виник через боротьбу розумових та емоційних начал у людині, це в свою чергу потребує ґрунтовного переосмислення образу героя через призму поглядів на нову суспільну ситуацію.

Кожний період формування українського суспільства має своїх героїчних постатей та лідерів, які виникали під впливом різноманітних історико-культурних, ментальних та інших особливостей, зокрема це стосується героїв та лідерів програмових творів української літератури, які вивчаються у ЗЗСО.

Мета – дослідити особливості вираження героїки та лідерства на сторінках програмових творів української літератури у 5 – 9 класах ЗЗСО.

Героїка – один з ключових елементів літературного дослідження, адже вона дозволяє аналізувати та розуміти ті закономірності, як герой впливає на сюжет, створює певне емоційне навантаження та передає ідеї автора, які він намагається

донести до юного читача.

У літературі героїка є жанром, в якому зазвичай притаманна наявність головного героя, що проходить складні випробування та вчиняє героїчні дії в ім'я ідеалів, визнаних вищими за будь-які інші цінності. Герой цього жанру часто має особливі здібності, такі як сила, витривалість, хитрість і інтелект, якими він користується для перемоги над ворогом. Героїка зазвичай супроводжується великими битвами та подіями, що можуть відбуватися у різних епохах, на різних континентах або в різних частинах світу.

Феномен лідерства через різноманітні образи та ідеї, що вони передають. Твори часто віддзеркалюють соціокультурний контекст та способи втілення лідерських концепцій. Українська література розглядає лідерство не лише через індивідуальні образи, але й через ширший суспільний контекст, ідеали та виклики, що визначають розвиток нації. Це спонукає читачів роздумувати про сутність лідерства та його вплив на історію й культуру. Вивчення феномена лідерства та його різновидів у художніх текстах.

Навчальні програми з української літератури для ЗЗСО містять у собі твори, у яких яскраво представлені образи героїв та лідерів. Згідно з Модельною навчальною програмою («Українська література» за редакцією В. Архипової, С. Січкар, С. Шило) у 5 класі основної школи обов'язковою для вивчення є літературна казка Івана Нечуя-Левицького «Запорожці». Уособлення героїчної постаті та лідера – це образ Карпа Летючого. І. Нечуй-Левицький характеризує хлопця не лише як «гарного з лиця, гарного зі стану», але й сміливого прудкого лоцмана, який долає пороги Дніпра. Карпо Летючий – гідний потомок своїх пращурів-козаків, він, як і козаки, любить свою Батьківщину, її природу, сміливий, рішучий, вольовий, як і легендарні козаки-лицарі України, тому і відправляє автор своїх героїв у фантастичний зачарований рай, так схожий на рідний край. Головний герой відображає найкращі риси лідера, такі допитливість, сміливість, вродливість, впевненість, гордість, побожність та волелюбність» [2].

У шостому класі автори програми пропонують для вивчення роман Володимира Рутківського «Джури козака Швайки». Твір наповнений яскравими образами, які утілюють найкращі риси українців. Але найбільш виразним, є образ козака Пилипа

Швайки. Він – непокірний козак, який отримав це прізвисько через свою відвагу та вправність у боротьбі з ординцями, нагадуючи рухи швайки (товсте шило у вигляді металевої голки, що використовується чоботарем). З роману виходить, що Швайка рішучий, сміливий та мудрий юнак із широкими плечима, смаглявим обличчям та чорними вусами. Він орієнтується в усіх козацьких хитрощах, має глибокі знання про трави та зброю, і є надзвичайно відважним, невловимим та завбачливим. Швайка відданий своїй рідній землі, має численних друзів, вірного коня Вітрика та вовка Барвінка. Також відомо, що Пилип є видатним вивідником землі переяславської, знайомим із мовою та звичаями татар, і має вірних спільників серед них. Він завжди може розраховувати лише на себе, але водночас він відданий та уважний до своїх друзів, поважає старших козаків і ретельно слухає їх поради.

Семикласники мають можливість вивчати на уроці української літератури героїко-романтичну повість А. Чайківського «За сестрою». Головний герой твору – підліток Павлусь втілює ідеал героїзму. Він є сміливим лицарем та справжнім героєм. Оцінка образу Павлуся дозволяє відкрити його характерні риси та виразити образ справжнього героя. Через свої дії він демонструє свою впевненість і сміливість, що свідчить про його непохитну волю до життя та досягнень, яка міцна, як сталь. Відважний боєць, який завжди вірний своїм переконанням. Він має міцний характер, непохитний на полі бою. Він не може жити без своєї сестри. Він ставить себе на один рівень з козаками і дотримується їхніх традицій. У Павлуся пріоритетною, є любов до рідної землі, віри та своєї релігії. Він надійно тримається свого слова. Володіє розумним та швидким мисленням, здатністю швидко аналізувати ситуацію й знаходити шляхи виходу з неї.

У восьмому класі пропонується до розгляду твір О. Довженка «Ніч перед боєм». Лідер-управлінець та герой – капітан Петро Колодуб. Головного героя автор зображує, як видатного чоловіка, який мав свій власний внутрішній секрет, на думку побратимів, капітан, Герой Радянського союзу. До початку війни Петро, який колись був звичайним садівником у колгоспі, став відомий своєю безстрашністю, відвагою, чесністю та наполегливістю. Навіть при своєму невеликому зрості він заслужено користувався повагою серед народу і військовослужбовців. У характеристиці головного героя, зазначено: «Колодуб виявляв особливу турботу про своїх бійців,

комунікував з ними на рівних, демонструючи відсутність пихи та зверхності. Він ділився своєю історією, намагаючись надихнути інших на боротьбу та пояснити, що відчуття страху у таких обставинах є нормальним. Петро наголошував, що рік тому, подібно до своїх сучасників, він теж почував страх і провину, але завдяки дідам, які ризикнули врятувати його та інших солдат, він зміг подолати сумніви в своїх силах. Колодуб висловлював вдячність цим сивочолим героям, які вірили у перемогу та допомагали йому подолати труднощі, зробивши його стійким і незламним. У своєму героїчному вчинку Петро виявив велич воїна та глибоку ненависть до ворога, що додає йому додаткового героїзму» [3].

У 9 класі ЗЗСО учні вивчають повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба». Головний герой однойменної повісті є визначною постаттю, хоробрим та суворим козацьким полковником, батьком Остапа й Андрія. Він відданий своїй Батьківщині та вірі, завжди стоїть на захисті їхньої святині. Тарас Бульба є одним з провідних козацьких полковників старої гвардії. Навіть у похилому віці він залишається фізично й морально міцним. Для нього героїзм означає бути захисником, воїном, відданим товаришем і патріотом. Тарас Бульба не просто образ богатиря, а реалістична постать з чітко вираженими історичними рисами, яку Гоголь втілює у своїй творчості. Час від часу він може насолоджуватися спокійним сімейним життям, але переважно він занурюється у воєнні справи, служачи своїй Вітчизні бездоганно. Тарас ніколи не сумнівається у своїх цілях; для нього служіння Батьківщині – це його місія, звідки береться його безстрашність і мужність. Його пряма натура і принциповість стоять у протиставленні до зніженості польської шляхти і деяких козаків, які дозволяли собі її наслідувати.

Отже, виховання учнів на лідерських і героїчних образах української літератури має велике значення для формування їхньої особистості, моральних цінностей та громадянської позиції. Українська література багата на визначних героїв, які надихають на високі ідеали та вчать мужності, вірності, справедливості та самовідданості. Зокрема, це можна виявити при аналізі навчальних програм з української літератури, де авторами пропонується для вивчення в основній школі таких творів, як «Запорожці» І. Нечуя-Левицького, «Джури козака Швайки» В. Рутківського, «За сестрою» А. Чайківського, «Ніч перед боєм» О. Довженка,

«Тарас Бульба» М. Гоголя. Ця літературна скарбниця чинить значний вплив на особистість читача, надихає його на важливі вчинки, котрі змінюють навколишній світ на краще.

У подальшому плануємо дослідити вияв лідерства у програмових творах української літератури 10 – 11 класів та описати методичну систему вивчення типів лідерства під час уроків у ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В.П., Січкар С.І., Шило С.Б.). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy»H/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Arkhypova.Sichkar.Shylo.14.07.pdf (дата звернення: 3.04.2024).
2. Характеристика образів казки «Запорожці» І. Нечуя-Левицького. URL: https://tvirnatemu.blogspot.com/2013/02/blog-post_7.html (дата звернення: 3.04.2024).
3. Петро Колодуб. Dovidka.biz.ua: вебсайт. URL: https://dovidka.biz.ua/harakterystyka-petra-koloduba-nich-pered-boem (дата звернення: 3.04.2024).

Марина ЖОВНІР, канд. філол. наук, доцент
e-mail: m.zhownir@gmail.com ORCID: 0000-0001-8498-9802
Тетяна ЛЕЩЕНКО, канд. філол. наук, доцент
e-mail: tetyana.57@ukr.net ORCID: 0000-0001-8498-9802
Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ТЕКСТУ

Ключові слова: *мультимодальність, мультимодальний текст, семіотика, модус, сприймання, поштова марка.*

Різноаспектні проблеми тексту перебувають у полі зору науковців протягом багатьох століть. У сучасній лінгвостилістиці вже понад кілька десятиліть залишається актуальним розгляд словесно-знакової сфери функціонування мови, зосібна того її сегмента, який корелює з поняттям *мультимодальність*. Студії, в осерді яких – вербальні, просторові, візуальні, аудіальні й інші модуси, текст і дискурс в інтерсеміотичному поєднанні візуальних, графічних і поліграфічних параметрів, – винятково актуальні з огляду на різні чинники інтра- й екстралінгвального характеру. З-поміж них домінує такий як активізація в усіх сферах суспільного буття інноваційних процесів і безпосереднє віддзеркалення в людській свідомості й мові детермінованих ними змін. Через переформатування інформаційного простору, особливого віртуального середовища, яке об’єднало сукупність медіапотоків, і стрімке зростання його значущості помітно змінюється процес спілкування й обміну інформацією між людьми – набір у традиційних комунікативних засобів розширюється за рахунок елементів семіотичного модусу.

Мультимодальність можна тлумачити сферою дослідження дискурсів, позаяк їх репрезентація і суть ґрунтуються на взаємодії модусів і підпорядковані окресленим цілям. Знакова різнорідність дискурсів дає змогу структурувати й упорядкувати відбір і конфігурацію модусів, тобто цілий спектр засобів, які слугують ресурсами для породження смислу, значення і підпорядковані досягненню конкретної мети створення того чи того дискурсивного зразка.

Сучасні люди все частіше віддають перевагу текстам, які містять мультимодальні елементи: інформаційні тексти з тематичними ілюстраціями-вкрапленнями, книги з малюнками, журнали й газети з фото / малюнками, а також сучасні тексти, які охоплюють гіпертекст, музику, відео та різноформатні й строкаті за тематикою і втіленням графічні блоки. Ці міркування підтверджують актуальність та своєчасність дослідження мультимодальних текстів і дискурсивних парадигм.

Мета наукової розвідки – виявлення й опис особливостей сприймання, декодування й інтерпретації мультимодального тексту.

Будь-які інформаційні блоки, міркування, значення, концепти тощо можна ословеснити за допомогою мовних знаків і зобразити графічно, із використанням невербального коду, оскільки в комунікативному континуумі паралельно функціонують дві форми комунікації – узвичаєна система звукових і письмових знаків для трансляції смислів і візуальна мова, інтерпретована як «мовна система, яка для передачі й збереження інформації використовує візуальні (від лат. *visualis* – зоровий) повідомлення, вони складаються зі специфічних дискретних одиниць (знаків), поєднаних у своєрідні конструкції, що мають специфічні формальні характеристики» (Гладун, 2013 : 22).

У мультимодальному тексті слова й невербальні елементи взаємодоповнюють одне одного і сприяють тому, що реципієнт сприймає, швидко і правильно розкодовує інформацію, представлену в ньому. Візуалізація ідеї подібна до її ословеснення. «Дослухаючись до міркувань дослідників, пропонуємо тлумачити мультимодальний текст складним цілісним полісеміотичним утвором із прагматичним ефектом. Текстова тканина сформована з двох негомогенних частин – вербальної, зосібна мовної / мовленнєвої, і невербальної, матеріалізованої за допомогою інших знакових парадигм, які відрізняються від мовних» (Лещенко, 2022 : 187).

Людина сприймає навколишній світ через зір, звуки, рухи, запахи, смаки, а виражає себе словесно й несловесно, тобто засобами мови, інтонації, жестів, міміки тощо. Усі знакові системи функціонують не відокремлено, а здебільшого перемежовуються, виформовуючи своєрідну мультимодальну сув’язь, і сприймаються одразу кількома органами чуття. При цьому таке міксування породжує

мультимодальну комунікацію, реалізовану через наявні канали сприймання інформації й узуальні шляхи її трансляції.

У контексті психології – «Сприймання (лат. *perceptio* – сприймання) – це поєднання сенсорної (лат. *sensus* – відчуття) інформації, що надходить від об'єктів до рецептивних поверхонь органів чуття суб'єкта, в образи цих об'єктів у цілісній єдності, сукупності їхніх властивостей, особливостей, зв'язків, відображених і представлених у цій інформації (у подразниках)» (Москалець, 2020 : 203). При цьому *розуміння* інтерпретують пізнавальним процесом, спрямованим на розкриття істотних зав'язків відношень між об'єктами: «розуміння це − здатність слідувати у певному напрямі, здатність прогнозувати, дати словесне еквівалент-підтвердження певному поняттю об'єкта, виявити прийнятну реакцію у відповідності з висловлюваннями комунікантів з обговорюваної теми» (Ігнатенко, 2019).

Отож, сприймання тексту – це складний психічний процес відображення людиною смислу тексту із залученням органів чуття. Незаперечним лишається факт різних механізмів сприймання й розуміння гомогенних / гетерогенних текстів.

На відміну від традиційного тексту, оформленого мовними знаками, під час сприймання реципієнтом мультимодального тексту відбувається подвійне декодування закладеної в ньому інформації, унаслідок чого створюється загальний закодований смисл гетерогенного тексту. Перший етап – візуальне сприйняття зображень, представлених на мультимодальному тексті, другий – формування причинно-наслідкових зав'язків загального смислу й розкодування імпліцитних комунікативних контекстів.

Доцільно враховувати й паралінгвальні засоби, за допомогою яких створюють мультимодальні тексти і транслюють ідеї, закладені в них. Мовимо про колір, шрифт і його можливі варіації, композицію тощо. Поєднання гетерогенних компонентів та їхнє пристосування один до одного створюють цілісний мультимодальний комплекс, специфіка сприйняття якого зумовлена їхньою взаємодією. Розглянемо це на прикладі обраної для дослідження джерельної бази – поштових марок про російсько-українську війну.

Структура розглядуваних мультимодальних зразків однотипна: візуалізаційно-графічні елементи, зосібна розмір, кольорова гама, композиція, шрифт тощо, а також

вербальний складник – назва, слоган, емблема за наявності повідомлення (мал. 1). Визначені об'єктом нашого дослідження поштові марки містять зображення й підпис, основний текст і зображення, текст, підпис і зображення або кілька таких частин. Крім того, основний малоформатний текст іноді доповнено додатковим, який не несе головного інформаційного навантаження, а виконує роль підзаголовка. Загалом обсяг вербальних та іконічних знаків у марках неоднаковий. В одних текстах превалюють вербальні засоби, в інших – невербальні.

Малюнок 1

Поштова марка має і традиційні (цілісність, змістова / формальна зв'язність), і мультимодальні текстові характеристики, зокрема гетерогенність складників, лаконізм подачі широкого масиву інформації, її подвійне декодування, особливу темпоральність і локативність.

Послуговування модусами різної спрямованості, зосібна мовної й позамовної, вербальними і невербальними компонентами, сприяє виконанню поштовою маркою надважливої прагматичної функції – відображення сприйнятої й інтерпретованої людиною й етносом дійсності, переосмислених історичних фактів, постатей чи ідей.

За лексико-семантичним критерієм оглянутий корпус марок було розподілено на кілька груп: 1) марки-символи (зображення містить узуальні символи); 2) марки-персоналії (зображення містить портрети відомих вітчизняних / закордонних постатей, які безпосередньо чи опосередковано долучилися до українсько-російського протистояння на боці України, підтримали її); 3) марки-події (зображення ілюструє ключові моменти війни); марки-колажі (зображення складається з кількох марок, об'єднаних між собою на рівні смислу).

Сприймання і правильна інтерпретація марок із кожної групи залежать від установлення реципієнтом логічного, емоційного чи образного зв'язку між її вербальними й невербальними складниками. На проаналізованих зразках графічний компонент корелює з вербальною частиною. Фіксуємо також безпосередні образно-асоціативні зв'язки з його окремими сегментами для трансляції ідеї підтримки України та її народу в боротьбі з російським агресором, увиразнення ролі окремих людей у цьому процесі, акцентів на їхньому безпосередньому внескові у спротив і подальшу перемогу українців. Словесний і несловесний компоненти не можуть існувати відокремлено, оскільки завдяки одночасному сприйманню обох складових реципієнт формує цілісну картину, представлену на мультимодальному тексті. Залучення одного із семіотичних кодів і концентрація на ньому можуть спричинити викривлення трансльованої інформації або посприяти тому, що імпліцитні смисли не будуть розкодовані.

Мультимодальні тексти доцільно трактувати складними й комплексними семіотичними конструктами, мультимодальними феноменами, які гармонійно інтегрують різні семіотичні коди – лінгвальні, нелінгвальні, паралінгвальні. Узаємодіючи між собою на змістовому, змістово-композиційному й мовному рівнях, вербальний та іконічний компоненти забезпечують цілісність і зв'язність поштової марки як зразка мультимодального тексту. Під час сприйняття інформації, трансльованої на мультимодальних текстах, значущим стає синтез вербальних і невербальних елементів у семіотичному просторі поштових марок як зразків мультимодальних текстів.

Перспективним бачиться розгляд сприймання, інтерпретації й осмислення мультимодальних текстів крізь призму особистого й соціально-культурного досвіду реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладун О. Візуальна мова графічного дизайну як вторинна моделююча система. *Дизайн освіта в Україні: перспективи розвитку*. 2013. 2. С. 20–22.
2. Лещенко Т., Жовнір М., Юфименко В. Навчальний текст як мультимодальний лінгвовізуальний феномен: цілісність, зв’язність, інформативність. *Інноваційна педагогіка*. 2022. 47. С. 185–190.
3. Ігнатенко Н. В. Психологічна характеристика тексту й проблеми його розуміння. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf (дата звернення: 4.04.2024).
4. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. К. Ліра-К, 2020. 564 с.

Валерія КІР'ЯК, аспірантка
e-mail: valeriagerbeer@gmail.com ORCID: 0000-0002-2717-4321
Науковий керівник – **Ольга ТРІЩУК,** д-р наук із соц. ком., професор
кафедри видавничої справи та редагування
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИДАВНИЦТВОМ І СПОЖИВАЧЕМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОБУДОВИ ВИДАВНИЧОГО БРЕНДУ

Ключові слова: *видавництво, видавничий бренд, споживачі, емоційний зв'язок, комунікація.*

В умовах повномасштабного вторгнення видавнича галузь зазнала значних трансформацій як внутрішньої, так і зовнішньої системи управління й організації діяльності. Робота в обмежених і нестабільних умовах спричинила зміни на всіх етапах редакційно-видавничого процесу, вплинувши на редагування, виробництво й просування книжкової продукції. Комунікація між видавництвами й потенційними та постійними читачами теж ускладнилася через масовані обстріли й пошкодження підприємств критичної інфраструктури. Оскільки постійний обмін інформацією і налагодження комунікації є необхідною умовою для успішної діяльності сучасних видавництв, то питання побудови емоційного зв'язку між видавництвами й споживачами потребує детального вивчення.

Мета дослідження – охарактеризувати поняття видавничого бренду й особливості побудови емоційного зв'язку між видавництвами й споживачами книжкової продукції.

В умовах високої конкуренції на книжковому ринку побудова бренду видавництва є важливою умовою для утримання лідерських позицій і впізнаваності серед потенційних споживачів. Підприємець і маркетолог А. Діб зауважує, що бренд – це перше, про що ви думаєте або відчуваєте, коли бачите логотип компанії або чуєте її назву [1]. На нашу думку, поняття бренду на сьогодні є значно ширшим і ґрунтується не лише на стійких асоціаціях з назвою чи логотипом компанії. В умовах

загальної економічної кризи й високої конкуренції видавничий бренд – це марка, яка побудована на встановленні міцних емоційних зв'язків між учасниками книжкового ринку, викликає миттєву позитивну асоціацію з видавництвом, довіру й налаштованість на споживання продукції саме цього видавництва.

Науковець Н. Королюк виокремлює особливості, які визначають потребу у використанні брендингових технологій. Так, бренд: дає змогу видавництву ідентифікувати серед з-поміж інших; спрощує процес вибору споживачами продукції, яку вони хочуть придбати; підвищує рейтинг видавництва, створює умови для налагодження співпраці, зокрема й міжнародної; знижує вразливість в умовах високої конкуренції чи кризи; допомагає сформувати стійкий емоційний зв'язок з потенційними чи постійними споживачами [2, с. 80–81].

Серед наведеного переліку важливим пунктом є формування стійкого емоційного зв'язку між учасниками книжкового ринку, адже в умовах психологічної нестабільності в суспільстві побудова не лише ринкових, а й емоційних відносин є визначальною для успішної діяльності видавництва.

«Коли ми відчуваємо емоції, наш мозок вивільняє нейромедіатори, які впливають на думки, поведінку та процеси прийняття рішень» [3]. Тобто позитивні емоції, які викликає бренд у споживачів, безпосередньо впливають і на загальне ставлення до видавництва, і на готовність купувати продукцію, що дуже важливо під час кризи.

Президент компанії «Mull Group» Дж. Мул зазначає, що для побудови емоційного зв'язку бренд повинен мати власну історію, яку він розповідатиме за допомогою всіх каналів комунікації. «Щоб виділятися з натовпу, компаніям потрібно робити більше ніж просто продавати продукти чи послуги – їм потрібно розповісти переконливу історію, а емоції – це універсальна мова, яку ми всі розуміємо» [4].

На нашу думку, щоб сформувати стійкий зв'язок зі споживачами, окрім власної історії, видавництво має: донести до аудиторії мету, ідеї та цінності бренду, бути послідовними у своїй комунікації та діяльності; продемонструвати, як продукція видавництва покращує життя, забезпечити її високий рівень якості; використовувати й просувати ті канали комунікації, які цікаві потенційній аудиторії, щоб забезпечити

постійний процес спілкування та реагування на запити; трансформувати власний бренд відповідно до змін у суспільстві.

Отже, в умовах високої конкуренції на книжковому ринку створення видавничого бренду є важливою умовою для успішної діяльності сучасних видавництв. Використання актуальних брендингових технологій дозволяє постійно підвищувати рейтинг видавництва й налагоджувати нові зв'язки як на українському, так і міжнародному ринку. Важливим елементом побудови видавничого бренду є створення емоційного зв'язку зі споживачами. Цей зв'язок формується завдяки цілісній системі ідей та цінностей видавництва, налагодженій і стабільній комунікації зі споживачами, а також високій якості продукції. Під час повномасштабного вторгнення важливою є реакція і адаптація видавництва до нових викликів і запитів аудиторії.

Система формування видавничого ринку є досить широкою і нестабільною в умовах війни, а питання комунікації між усіма учасниками редакційно-видавничо-споживацького механізму є досить важливим в умовах масових відключень світла та обмеженого доступу до засобів зв'язку, а тому потребує подальшого вивчення й актуалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lean Marketing. *What Is A Brand + How To Build Yours? (Brand Definition + WORKSHEET)*. Взято 01 квітня 2024 з https://leanmarketing.com/post/what-is-a-brand.
2. Королюк Н. Особливості формування та просування видавничого бренду. *Наукові записки*. 2015. 1 (50). С. 78–86.
3. FasterCapital. (2024, March 19). *Emotional Connection: The Power of Emotional Connection in Brand Storytelling.* Взято 01 квітня 2024 з https://fastercapital.com/content/Emotional-Connection--The-Power-of-Emotional-Connection-in-Brand-Storytelling.html.
4. Mull, J. (2023, May 30). *Brand Storytelling and Emotional Connection: The Key to Unlocking Authentic Engagement.* Взято 01 квітня 2024 з https://www.linkedin.com/pulse/brand-storytelling-emotional-connection-key-unlocking-james-mull.
5. Noel, M. *Publisher's Branding Blueprint: Mastering the Art of Identity.* Взято 01 квітня 2024 з https://studionoel.co.uk/publishers-branding-blueprint-mastering-the-art-of-identity.
6. Єжижанська,Т. Бренд видавництва як продукт комунікації. *Наукові записки.* 2017. 1 (54). С. 238–248.

Ярослава КІРЕЙЦЕВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: ymkireitseva.fsm23m@kubg.edu.ua
Світлана ЦИМБАЛ, канд. філол. наук, доцент каф. китайської мови й перекладу
e-mail: sv.tsymbal@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ У КИТАЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ВАН ХАЙЛІН «РОЗЛУЧЕННЯ ПО-КИТАЙСЬКИ» («中国式离婚»)

Ключові слова: *художній дискурс, міжособистісна комунікація, емоційність, ідіолект, сучасна китайська література.*

Художній дискурс в сучасній літературі Китаю є багатогранним простором, що відображає складність міжособистісних взаємин та культурних трансформацій. Він створює мистецькі образи, в яких відбивається весь спектр емоцій, цінностей та переживань, характерних для сучасного китайського суспільства. При дослідженні міжособистісних стосунків у китайській художній літературі, важливо враховувати глибину та різноманітність цих зв'язків у контексті культурних та соціальних феноменів.

Метою наукового дослідження є аналіз міжособистісних стосунків, що відображаються у китайському художньому дискурсі, на прикладі роману Ван Хайлін «Розлучення по-китайськи» («中国式离婚»). Дослідження ставить на меті детально розглянути інтеракцію між персонажами роману, їхню взаємодію, конфлікти. Основні завдання дослідження включають аналіз стосунків на рівні сімейного життя, міжособистісної комунікації загалом та спілкування між героями.

Роман «Розлучення по-китайськи» є важливим джерелом для аналізу стосунків у китайському художньому дискурсі, оскільки він відображає життєві сценарії у сучасному суспільстві та внутрішні конфлікти, пов'язані зі складнощами міжособистісних відносин. Дослідження проблематики у художньому контексті відкриває можливість глибшого аналізу індивідуальних, соціокультурних та історичних аспектів, що впливають на формування стосунків між людьми в Китаї.

Попри велику кількість досліджень у сфері, що активно проводилися протягом останніх десятиліть, у науковців досі відсутні узгоджені та однозначні формулювання не лише для поняття «художній дискурс», а й поняття «дискурс» загалом. Дослідженням даної теми займалося безліч лінгвістів, тому наразі існує велика кількість типологічних підходів до дискурсу. Однак, загалом сучасні мовознавці виділяють чотири основні підходи до вивчення поняття «дискурс»:

- *дискурс як мова вище рівня словосполучення і речення (Т. ван Дейк, Ю. Караулов, І. Штерн)*
- *дискурс як когнітивний процес, який складається власне із самого акту мовлення, з його оцінок учасниками, а також його наслідків. (Н. Арутюнова. Г. Кук, К. Пайк)*
- *дискурс як результат сприйняття тексту у свідомості читатча. (Н. Бурвикова та В. Костомаров)*
- *дискурс як послідовна мовленнєва діяльність, яка відбувається в конкретній сфері (інформаційне повідомлення, інтерв'ю, коментарі, обмін думками тощо (А. Греймас, М. Фуко)* [1, с. 7].

Варто зазначити, що О. Семенюк, розглядаючи художній дискурс як «комунікативний акт, ... сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу адресантом і осмислення його мовної картини світу реципієнтом» [1, с. 8], зауважує, що функціонування художнього дискурсу не є можливим без впливу автора на читача крізь текст [1, с. 8]. З цього ж приводу Дж. Серль стверджує, що: «Будь-який художній твір містить певне «повідомлення», яке передається за допомогою тексту, але яке безпосередньо не наявне в цьому тексті» [2, с. 10]. Також у своїх дослідженнях О. Семенюк звертає увагу на одну з найхарактерніших особливостей художнього дискурсу: *«в ньому відтворюється якась конкретна культура на певному етапі свого розвитку»* [1, с. 9]. До способів відображення цієї особливості у мові художнього дискурсу належать такі фактори як:

- *соціальномовні оцінки,*
- *шаблони й емоційно забарвлена лексика різних соціальних груп,*

- *шаблони й емоційно забарвлена лексика різних та епох, до яких належать персонажі* [1, с. 9] .

Поділяючи думку О. Семенюк, ми вважаємо, що ці фактори пов'язані саме з їхньою здатністю створювати чуттєве уявлення про реальність, а можливість заволодіти увагою читачів виникає для письменника за умови, що в тексті присутні соціально-експресивні ознаки, які характерні для певної епохи та соціального статусу персонажів, які відтворюють змальоване ним середовище [1, с. 9] . Слідом за Н. Кондратенком, вважаємо доцільним наголосити на унікальності закодованої автором інформації у кожному творі, як особливому виді комунікації [3, с. 205].

У своїх роботах Ю. Лотман поділяє комунікацію на п'ять рівнів, окремо розглядаючи:

1. *комунікацію між автором та читачем (текст = повідомлення),*
2. *комунікацію між читачем та культурною спадщиною (текст = носій культурної пам'яті),*
3. *внутрішню комунікацію читача (текст = інструмент самопізнання),*
4. *комунікацію між читачем та прочитаним текстом (текст = самостійна одиниця),*
5. *комунікацію між текстом та культурним контекстом (текст = проста одиниця, що вступає у взаємодію з багаторівневим культурним контекстом)* [4].

З огляду на тему даного дослідження, вважаємо, що, не заперечуючи важливість усіх п'яти рівнів комунікації, передусім потрібно розглянути саме комунікацію між читачем та культурною спадщиною. Хоча терміном «культурна пам'ять» у повсякденному житті оперують переважно у контексті відносно далекого минулого, минулих століть та культурно-історичних феноменів, які залишилися пережитками минулого, варто зауважити, що в даному випадку такий термін варто розглядати з тієї позиції, що текст є носієм культурної пам'яті як добірки культурних феноменів.

Як приклад вважаємо доцільним навести той факт, що сучасні читачі, активно обговорюючи зміст твору, часто називають роман «Розлучення по-китайськи» вдалим наративом про типовий випадок «розлучення в родині середнього класу» в сучасному Китаї, який відображає нестримну кризу в сучасному суспільстві. Також кілька

критиків вказали, що основна причина особистих труднощів героїні Лінь Сяофен полягає в її власній «відсутності себе» (缺乏自我) [5, с.37-38] . Подібні думки активно висловлювали також глядачі однойменного серіалу на численних онлайн-форумах розважальних порталів, зокрема, на Sina.com, одному з найбільших китайських комерційних веб-порталів, де існує окремий розділ для обговорення «Розлучення по-китайськи». Деякі коментатори розцінювали телевізійну драму як «точне відображення гострих проблем сімейного життя» та висловлювали критику на адресу головної героїні – Лінь Сяофен, називаючи її «старою каргою» (黄脸婆), що не може знайти власну ідентичність. Інша частина шанувальників твору висловлювала співчуття та розуміння Лінь Сяофен, звинувачуючи її чоловіка, Сун Цзяньпіна, в боягузтві та лицемірстві [6]. З огляду на те, наскільки тривалим, бурхливим та активним виявилося обговорення серіалу «Розлучення по-китайськи» та, власне, роману, за мотивами якого був знятий серіал, можна вважати розглянуті у творі теми актуальними та досить болючими для сучасного китайського суспільства. Оглядові та аналітичні статті були опубліковані, зокрема, у 2005 та 2010 роках, а онлайн-обговорення активно продовжувалося й у 2022 році [6].

Кожен письменник проявляє тонку мовну індивідуальність, що виявляється у його унікальному ідіостилі; ідіолект письменника також є складовою його авторського ідіостилю [7, ст 24]. Цей ідіостиль включає в себе індивідуальні особливості мови, які, згідно з визначенням О.О. Селіванової, реалізуються через різні аспекти мовлення конкретного мовця, а в письмовому вигляді виявляють риси ідіостилю [8, с. 167]. Поняття ідіолекту та ідіостилю взаємопов’язані, співвідносяться з нормами та вживанням мови в межах національної мови, а з іншого боку, ідіостиль визначається як індивідуальна творча експлуатація національної мови.

Щодо ідіолекту Ван Хайлін вважаємо доцільним надати такі загальні характеристики на основі матеріалу роману: речення довгі, хоча використана граматика як правило не є надто складною. Для ілюстрування особливостей авторського ідіолекту наведемо такий приклад із тексту: «漫说她才是领导夫人，就是领导本人，对于十几年才搞一次的同学聚会，恐怕也不好驳回，皇上还得认草鞋亲呢»。 «Казали, що вона — дружина великого керівника, тобто самого вождя, і

навіть «великому керівнику», я боюся, було б важко не дозволити дружині відвідати зустріч випускників, яка відбувається лише раз на понад десять років — навіть імператор мав родичів у солом'яних сандалях». Письменниця послуговується великою кількістю епітетів та інтегрує сталі вирази, чен'юї та літературні посилання навіть у повсякденну мову своїх персонажів. Іншою особливістю ідіолекту письменниці є майже повна відсутність вказівок на особу мовця та завуальованих референцій до інших персонажів, що значно ускладнює прочитання та розуміння тексту у моменті. Загальне розуміння прочитаного тексту здебільшого залежить від загального контексту розділу, оскільки на питання, що виникають у процесі прочитання, читач отримує відповіді у наступних абзацах з реакцій персонажів, котрих автор називає при згадуванні подальших подій, що також є особливістю авторського ідіостилю.

Проведений аналіз дозволив виявити особливості сучасної китайської культури та соціальних норм, які визначають динаміку взаємодії між персонажами. У процесі дослідження були висвітлені основні теми, що можуть випливати з міжособистісних стосунків, такі як проблеми сімейного життя, конфлікти із самим собою, а також взаємини на робочому місці.

Оскільки, попри кількість наукових розвідок у площині художнього дискурсу, сучасна китайська література представляє перспективне джерело досліджень за рахунок надзвичайно великої кількості творів, котрі з'являються на ринку щороку, та малу кількість дослідників-літературознавців, постійно існує категорія творів, що залишається практично невідомою для світового суспільства попри те, що несе інформацію про соціальні та психологічні особливості представників сучасного китайського суспільства, відображені носіями китайської культури й ментальності для інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенюк О. А. Художній дискурс як відображення авторської картини світу (лінгвокультурологічний підхід). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69 № 1 Ч. 2). С. 7–10.
2. Searle J. (1989). Conversation. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 7–29.
3. Кондратенко Н. Поліфонія як вияв карнанвалізації мови в художньому дискурсі некласичної парадигми. *Мова.* 2012. №18. С. 205–208.
4. Лотман Ю. Семіотика культури і поняття тексту. Прогрес, 1992. 470 с.
5. Contemporary Television (2005). «Ziwo sangshi he jingshen weihun—Zhongguoshi Lihun de nu¨xing beiju tanyin'», [Dangdai dianshi]201. P. 37–38.
6. 《中国式离婚》：说透了婚姻的无奈和悲凉，没经历过的人不会懂, (2022). URL: https://k.sina.com.cn/article_7285894183_1b245ec27001014oc2.html (дата звернення: 10.04.2024).
7. Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. URL: http://foreign-languages.karazin.ua/resources/2d40347642640489e7ee4d0e12c8d3e5.pdf#page=22 (дата звернення: 10.04.2024).
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика:термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 167 с.

Анна ЛИСЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: avlysenko.fsm23m@kubg.edu.ua ORCID: 0000-0002-4233-3909
Одарка КРАВЧЕНКО, канд. філ. наук, доцент
e-mail: oo.kravchenko@kubg.edu.ua ORCID: 0000-0003-4682-8228
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ОДОРАТИВНЕ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ ГАЛУЗЕЙ МОВОЗНАВСТВА

Ключові слова: *одоративи, ольфакторне, запахи, сенсорна лексика, галузі мовознавства, лексико-семантична класифікація.*

Останнім часом набуває широкої популярності дослідження сенсорної лексики, яка є відображенням та узагальненням світосприйняття як окремої людини, так і цілої спільноти. Проте ще відносно малодослідженою залишається «лексика на позначення запахів» (Яриновська, 2020, с. 155), що визначає актуальність та потребу в узагальненні та систематизації досліджень на цю тему. Зокрема, комплексний огляд українськомовних, англійськомовних та китайськомовних наукових праць проводитиметься в українському мовознавстві вперше.

Мета – проаналізувати наукові доробки вітчизняних та закордонних мовознавців та визначити основні галузі мовознавства, в рамках яких проводились дослідження одоративів, узагальнено представити ключові досліджувані питання та результати наукових пошуків.

Будучи об’єктом зацікавленості мовознавців одоративи розглядались в рамках різних наукових галузей, що сприяло формуванню багатоаспектного та комплексного погляду на це явища. Так, доволі плідні результати демонструють переважно англійськомовні роботи в царині психолінгвістики. Серед низки питань, що порушувалися для розгляду, можна назвати ступінь інтерсуб’єктивної узгодженості значень слів (Маджид та ін., 2021); співвідношення буквального вживання до фігуративного (Флойд та ін., 2018); застосування предметних одоративів на противагу абстрактним (Маджид, 2017); відсоток репрезентації одоративів із позитивною та негативною оцінною семантикою (Флойд та ін., 2018); частота використання різних мовленнєвих стратегій опису ольфакторного досвіду

(Маджид, 2017); швидкість та довжина висловлювань (Маджид, 2017); вплив культурної та мовної ідентичності та оцінку приємності / неприємності запаху (Маджид, 2017); наявність синестезійних асоціацій із іншими сенсорними доменами під час акту називання запаху (Дерой, 2022). Доволі новаторською на цьому поприщі є праця Р. Пеллегріно та ін. (2021), які провели аналіз репрезентації та оцінки в мові ретроназального та ортоназального ольфакторного досвіду.

Певна частина наукових пошуків здійснювалась в рамках діахронічного мовознавства. Так, закордонні науковці найчастіше звертали увагу на поступове зміщення оцінного семантичного компонента значення слова в негативну сторону (Ібарретче-Антуньяно, 2021, як цитується у Єнджейовський&Станевський, 2021, с. 872), а також характерну для західних мов тенденцію до «деодоризації» (Хілл, 2021, як цитується у Єнджейовський&Станевський, 2021, с. 874).

Не обійшли увагою дослідники одоративного й метафорологію. В межах цієї галузі мовознавства предметом уваги науковців стає синестезійна метафора, зокрема об'єктно-суб'єктна роль ольфакторного домену в ній (Завіславська&Фальковська, як цитується у Єнджейовський&Станевський, 2021, с. 875), кількісне співвідношення лексичної сполучуваності п'яти видів сенсорної лексики (Мелько, 2010), а також культурно обумовлений діапазон потенційних метафоричних комбінацій (Хун, 2014).

Серед інших напрямів здійснених досліджень цієї групи лексики є функціональний, прагматичний, словотвірний, компаративний, лінгвоаксіологічний, корпусний, лінгвокультурний.

Однак найбільш кількісні дослідження цієї групи лексики виконуються в рамках лексикології та семантики, де ми можемо спостерігати доволі суттєві відмінності між українськомовними, англійськомовними та китайськомовними академічними здобутками. Так, українські науковці здебільшого приділяють увагу розгляду одоративів в рамках певного історичного періоду, жанру літератури, літературного напряму або творчості окремого письменника. Здебільшого їхні наукові пошуки спрямовані на визначення ролі одоративів у творенні художньої образності та створенні якомога більш повної класифікації за джерелами запахів. Іншим напрямом лексико-семантичного аналізу є здебільшого англійськомовні крос-культурні дослідження різноманітних мов світу, де науковці переважно приділяють

увагу унікальній специфіці вираження одоративного в тій чи іншій мові, взаємозв'язку мови та мислення. Натомість серед китайських науковців найбільш популярними є аналіз лексико-семантичних варіантів полісемантичних одоративів (Лі, 2023). Окремо вчені розглядають питання взаємного обміну значень між ольфакторними та аудіальними словами (Сі, 2022), що є характерним явищем не лише для одоративів китайської, але й для багатьох інших мов світу.

Здобутки науковців цієї групи здебільшого представлені розгалуженими та різноманітними класифікаціями одоративної лексики, що є результатом багатобічного розгляду об'єкту дослідження. Серед них основними є класифікація за якостями запаху (Форманова, 2016; Меніні, 2022); класифікація за частиномовною приналежністю (Флойд та ін., 2018; Чжан, 2008, як цитується у Лю, 2020); низка класифікацій за семантичними компонентами в структурі значення одоративів, де ми можемо виділити такі підвиди: за оцінкою (Єнджейовський&Станевський, 2021); за «активністю / пасивністю» (Лю, 2020); за ступенем зв'язку значення із ольфакторним доменом (Клєщова, 2018); за ступенем абстракції значення (Дерой, 2022); за цілеспрямованістю / нецілеспрямованість сприйняття (Грабович, 2020). Проте найбільш популярним різновидом є класифікація за джерелами запаху.

Отже, одоративи були предметом зацікавлення не лише вітчизняних, але й закордонних мовознавців. Дослідження цієї групи сенсорної лексики здійснювалися в рамках лексикології, семантики, психолінгвістики, діахронічного мовознавства, метафорології, лінгвокультурології, корпусної, функціональної, порівняльної лінгвістики, лінгвопрагматики, словотвору, лінгвоаксіології.

Актуальними та затребуваними напрямами подальших розвідок вважаємо систематизацію та представлення наукових парадигм, методологій, методик для дослідження одоративного в мові, а також їх конкретних методів, прийомів та операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яриновська К. Т. (2021) Морфологічні засоби вираження одоративів у поезії Юрія Іздрика «Календар любові». У Ж. В. Колоїз, З. П. Бакум, Л. А. Білоконенко та ін. (Ред.), Матеріали студентських наукових читань : зб. наук. пр. 2021. С. 215−221. URL: http://eprints.zu.edu.ua/35195/
2. Majid, A. (2021). Olfactory Language Requires an Integrative and Interdisciplinary Approach. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(6), 421−422. URL: https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.03.004
3. Floyd, S., San Roque, L., & Majid, A. (2018). Smell is coded in grammar and frequent in discourse: Cha'palaa olfactory language in cross-linguistic perspective. *Journal of Linguistic Anthropology*, 28(2), 175-196. URL: https://doi.org/10.1111/jola.12190
4. Majid, A., Burenhult, N., Stensmyr, M., de Valk, J., Hansson, B.S. (2017). Olfactory language and abstraction across cultures. *Phil. Trans. R. Soc. B*, 373(1752). URL: https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0139
5. Deroy, O. (2022). Olfactory abstraction: a communicative and metacognitive account. *Phil. Trans. R. Soc. B*, 378(1870). URL: https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0369
6. Pellegrino, R., Hörberg, T., Olofsson, J., Luckett, C. R. (2021). Duality of Smell: Route-Dependent Effects on Olfactory Perception and Language. *Chemical Senses*, 46, 1–11. URL: https://doi.org/10.1093/chemse/bjab025
7. Jędrzejowski, Ł., Przemysław, S. (2021). The linguistics of olfaction: Typological and diachronic approaches to synchronic diversity. *Linguistic Typology*, 26(3), 871−877. https://doi.org/10.1515/lingty-2021-0064
8. Мелько, Х. Б. Типологія засобів відображення синестетичних уявлень людини в постмодерністському художньому дискурсі (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. … дис. канд. філол. наук, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Цифровий репозитарій Укр. держ. ун-т ім. М. Драгоманова, 2010. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10289
9. Hong, D., Li, G. (2014). Construction of Sensory Transfer Model of Gustatory and Olfactory-Synaesthetic Metaphor (GO-STM) and English-Chinese Comparative Study. *Open Journal of Modern Linguistics*, 4, 290−300. URL: http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2014.42023
10. 李宁. (2023). 汉英嗅觉词对比研究——以“臭”为例. 今古文创, 28. 109−111. URL: 20024/j.cnki.CN42-1911/I. 2023. 28.034
11. Xi, F. (2022). Navigating the Smellscape of Medieval China [Doctoral dissertation, University of Cambridge]. Apollo − University of Cambridge Repository]. URL: https://www.repository.cam.ac.uk/items/d56a7dfe-3be1-4d34-9998-77d7e4f82ca2
12. Форманова С. В. Одоративна лексика: класифікація, структура, семантика (на матеріалі творчості Ірен Роздобудько). *Записки з українського мовознавства*. 2016. 23. С. 181−188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2016_23_27
13. Menini, S., Paccosi, T., Tekiroğlu, S. S., Tonelli, S. (2022). Building a Multilingual Taxonomy of Olfactory Terms with Timestamps. By N. Calzolari, F. Béchet, P. Blache, K. Choukri, C. Cieri, T. Declerck, S. Goggi, H. Isahara, B. Maegaard, J. Mariani, H. Mazo, J. Odijk, S. Piperidis (Ed.), *In Proceedings of the Thirteenth Language Resources and Evaluation Conference* (p. 4030–4039). European Language Resources Association. URL: https://aclanthology.org/2022.lrec-1.429

14. 刘丹. (2020). 俄汉语"嗅觉,味觉"词隐喻对比研究. (Doctoral dissertation, 吉林大学). 万方数据. URL: https://d.wanfangdata.com.cn/thesis/D02004238
15. Клєщова О. Є. Одоративна лексика в поетичній творчості Андрія Кузьменка («Скрябіна»). *Лінгвістика*. 2018. 2(39), 143−149. URL: http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5472
16. Грабович М. В. Природа авторської сенсорики як іманентної властивості художнього тексту. У T. Borowiak, A. Wróbel (Ed.), Scientific Development of European Countries in the Area of Philological Research: Collective monograph. 2020. Part 1. (P. 118−135) Cuiavian University in Wloclawek. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-56-3.1.7

Андрій МАСЛЕННИКОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: aamaslennykov.fsm23m@kubg.edu.ua
Світлана ЦИМБАЛ, канд. філол. наук, доцент каф. китайської мови й перекладу
e-mail: sv.tsymbal@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

СИМВОЛІЗМ У ПЕЙЗАЖНІЙ ПОЕЗІЇ ВАН ВЕЯ

Ключові слова: *символізм, пейзаж, Ван Вей, ліричний герой, 山水 («поезія річок та гір»).*

Метою цієї праці є дослідження та аналіз багатофункціонального символізму, вкладеного в пейзажну поезію Ван Вея. Шляхом вивчення поетичних творів ми маємо на меті зобразити глибші значення образності природи, розкриваючи, як цей поет використовував символізм для передачі філософських концепцій, емоційної глибини та духовного зв'язку ліричного героя зі світом природи.

Згідно з визначенням професора Мюррея та Анни С. Роковіц з письменницького центру Міського університету Нью-Йорка «Символ – це особа, предмет, місце, подія чи дія, яка передбачає більше, ніж її буквальне значення» [1, с.1]. Вони зазначають наступне: «У поезії символи можна класифікувати як конвенціональні, тобто такі, що, за загальним визнанням, репрезентують певну ідею. Крім того, символи можуть бути контекстуальними або літературними, тобто такими, що виходять за межі традиційного публічного значення» [1, с.1]. В ході проведення дослідження ми виявили, що вірші Ван Вея містять у собі велику кількість символів, які відображають високу культурну та філософську глибину китайського мистецтва, дозволяють поринути у внутрішній світ ліричного героя, зрозуміти його думки, почуття, емоції, переживання тощо.

Слід зазначити, що пейзажну поезію можна розділити на дві категорії:

1)山水(«поезія річок та гір»);

2) 田園(«поезія полів та садів»).

Перша категорія поезії є надбанням Ван Вея, в той час як вірші з циклу «полів та садів» належать такому майстру художнього слова, як Тао Юаньмінь. Доцільно

сказати, що кожна категорія віршів, які належать до пейзажної поезії, має свій унікальний набір символів. Ми хотіли б звернутися до наступного вірша Ван Вея що має назву «竹里館».

Сиджу на самоті у заростях бамбука,

Граю на лютні та співаю пісні.

В лісових хащах невідомий я нікому,

Мій єдиний супутник – місячне сяйво.

(獨坐幽篁裏，彈琴復長嘯。

深林人不知，明月來相照。)

Аналізуючи цей вірш, в першу чергу ми хотіли б звернути увагу на такий символ, як «зарості бамбука» (幽篁). Згідно з визначенням Chinadaily.com - найбільшого англомовного порталу в Китаї, що надає новини, ділову інформацію та навчальні матеріали, «Бамбук - це символ краси Сходу. Він уособлює моральну цілісність, стійкість, скромність і вірність. Крім того він також є прикладом самотності та елегантності. Ці якості стають одними з найголовніших тем китайського живопису, каліграфії та поезії» [2, с.1]. На нашу думку, цей символ відображає бажання ліричного героя на деякий час піти зі світу людей і поринути у світ природи, усамітнитися, зосередитися на своїх почуттях, думках та переживаннях. Він прагне отримати моральний та фізичний відпочинок, поповнити запаси духовної енергії та помедитувати. Ми вважаємо, що інший елемент у вірші є підтвердженням цього прагнення. Можна сказати, що один символ підсилює та надає більшого значення іншому. Мова йде про «місяць» (明月). Цзіцяо Цзан – викладачка Гронінгенського Інституту Конфуція, яка має ступінь магістра з лінгвістики та прикладної лінгвістики зазначає наступне: «Місяць символізує чистоту і бездоганність, позбавлену забруднень. Вночі місяць особливо білий і яскравий у нічному небі. Поети часто використовують цей образ, щоб вивести кришталево чисте царство з природною чистотою, що відповідає чистоті людського серця» [3, с.5].

Наприкінці хотілося б зазначити, що майже кожен елемент у пейзажній поезії Ван Вея несе у собі символічне значення, відображаючи різні аспекти нашого життя та взаємозв’язок між світом людей та світом природи. На нашу думку, поет

використовує природу як полотно для дослідження глибоких філософських концепцій, таких як мінливість життя, швидкоплинність часу, єдність усіх речей та аспектів буття. Символи, які використовує Ван Вей, відображають такі теми, як самотність, вказують на прагнення віднайти баланс та внутрішню гармонію. На нашу думку, поет запрошує читачів здійснити подорож вглиб своєї свідомості, де зовнішні пейзажі стають брамою до внутрішніх пейзажів людської душі.

Завдяки цьому дослідженню ми прагнемо на більш глибокому рівні зрозуміти китайську поезію, детальніше проаналізувати символи і те, як вони відображають внутрішній стан та світосприйняття ліричного героя. Ми маємо на меті задати відповідний вектор для подальшого дослідження та аналізу художніх засобів у віршах Ван Вея іншими мовознавцями, а також створити фундамент для того, щоб інші науковці змогли окреслити вплив цього поета на подальший розвиток китайської літературної, художньої та культурної традиції загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anna C. Rockowitz & Murray. *Symbolism in Poetry.* Writing Center, Hunter College, City University of New York. URL: https://www.hunter.cuny.edu/rwc/repository/files/writing-for-english-courses/ (дата звернення: 18.03.2024).
2. China Culture.org. (2011). *Bamboo, a symbol of traditional Chinese values.* China Daily.com. URL: https://www.chinadaily.com.cn/life/2011-01/19/content_11882983.htm (дата звернення: 19.03.2024).
3. Ziqiao Zang. (2022). *The Symbolic Function of the Moon in Ancient Chinese Poetry*. Global China Insights. URL: https://www.globalchinainsights.nl/articles/the-symbolic-function-of-the-moon-in-ancient-chinese-poetry (дата звернення: 19.03.2024).

Олександра МОРЕНЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: ovmorenchuk.fsm23m@kubg.edu.ua
Одарка КРАВЧЕНКО, канд. філол. наук, доцент
e-mail: oo.kravchenko@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКИХ РАМКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Ключові слова: *рамкові конструкції, діловий дискурс, перекладацькі адаптації, об'єкт, конкретизація.*

Поняття "框式介词" (*рамкові конструкції*) привернуло увагу великої кількості синологів після того, як світ побачив працю "Види порядку слів і структура теми мовлення" ("语序类型与话题结构") мовознавця Лю Данціна [3]. Попри активне вживання рамкових конструкцій у діловому дискурсі, питання дослідження та адаптації даних структур при перекладі є актуальним як серед українських, так і іноземних синологів.

О. Зосімова у статті "Типологічні характеристики перекладу китайськомовної науково-технічної літератури англійською та українською мовами"[1], зауважує, що китайська мова є мовою ізолюючого типу, а українська - синтетичною. А отже, дві мови відрізняються одна від одної формально-структурними характеристиками, які зумовлюють типологічно значущі відмінності, являють собою одну з головних причин відсутності повної еквівалентності при перекладі і використання перекладацьких операцій.

Ця наукова розвідка присвячена класифікації рамкових конструкцій у письмовій та усній формі ділового спілкування сучасної китайської мови та можливостям їх інтерпретації в українському перекладі.

Сьогодні одними з найуживаніших рамкових конструкцій ділового дискурсу є такі структури, як :"就……来说","拿……来说", "从……来说", "按……来说","对……来说", "角度义"和"对象义";"就

……来说".У дослідженні подано детальний аналіз компонентів рамкової конструкції:"就/拿……来说" . Конструкція складається з трьох частин: постійного компонента "就/拿", інтегрованого компонента "来说" та змінного компонента "X".

Вживання зазначених вище конструкцій можна розглянути на матеріалі наступних прикладів:

Приклад 1. **拿**当前的市场竞争**来说**，我们需要制定更具前瞻性的营销策略，以应对不断变化的消费者需求和竞争压力。*Що стосується поточної ринкової конкуренції, нам потрібно розробляти більш перспективні маркетингові стратегії, щоб реагувати на мінливі потреби споживачів та тиск з боку конкурентів.*

Аналізуючи конструкцію "拿……来说", можна побачити, що подібна структура використовується у випадках, коли автор висловлювання хоче зробити акцент на конкретному прикладі, фокусуючи увагу на тому, що оцінка, спрямована на об'єкт в реченні безпосереднім вираженням точки зору мовця. При адаптації даної конструкції англійською мовою виявлено, що її аналогом можуть бути такі вирази, як : *take sth\smb for instance,take sth\smb for example.*

*Приклад 2.***就**我们公司的产品质量**来说**，我们承诺提供高品质、可靠的产品，以满足客户的需求和期望。*Стосовно якості продукції нашої компанії, ми прагнемо надавати високоякісну та надійну продукцію, яка відповідає потребам та очікуванням наших клієнтів.*

Аналізуючи вищезгадані приклади, ми дійшли висновку, що прийменник "拿\就" може використовуватись для вираження місця, часу, об'єкта, обсягу і тд. "来说" є допоміжним компонентом, що приєднується до прийменникової структури і слугує маркером, за яким слідує зміст мовлення. У рамковій конструкції "拿\就" у поєднанні із "来说" виражає сенс обмеження сфер аргументації. Така граматична конструкція є одним з інструментів *конкретизації （具体译法）* об'єкта або обставин у китайських реченнях. Для адаптації цієї конструкції під час перекладу українською мовою, можемо вживати словосполучення, як-от : *що стосується, говорячи про, враховуючи, беручи за приклад…*

У статті "Особливості вживання прийменникових конструкцій типу 介词+来说"[2] Одарка Кравченко та Сюй Вей зазначають, що структура "就……来说" вживається у сучасній китайській мові у ситуаціях, коли мовець хоче чітко відмежувати тему розмови або конкретизувати суб'єкт, предмет чи об'єкт, на що спрямований головний її фокус.

Крім того, у діловому стилі використовуються речення з рамковими конструкціями з прийменником "在", що виражають категорії : часу **(在……内）**, місця, процесу（在……中）умови（在……下）, виду, сфери діяльності （在……内）,（在……方面**).**

Приклад 1. 请在本周内确认您对合同条款的接受与否。*Будь ласка, підтвердіть свою згоду або відмову від умов договору протягом цього тижня.*

Вищенаведений приклад ілюструє рамкову конструкцію **(在……内)**, що утворена поєднанням прийменника з постфіксом. У простому реченні рамкові конструкції з двох сторін слова чи словосполучення виконують функцію обставини часу або місця. Під час перекладу українською мовою виконує уточнювальну функцію.

Приклад 2. 在询盘中指出所需商品的准确名称、等级、数量以及进口方所希望的供货期限。*У запиті вкажіть точну назву необхідного товару, сорт, кількість і бажаний для імпортера період поставки.*

Отже, у проведеному дослідженні було розглянуто рамкові конструкції "就……来说","拿……来说","在……内","在……中""从…… 来说", "按……来说","对……来说", "角度义"和"对象义";"就……来说". Нами було виявлено, що дані рамкові конструкції мають уточнювальну функцію та є засобами конкретизації при їх адаптації засобами української мови.

Оскільки тема є актуальною у перекладознавстві, у майбутніх дослідженнях можна розширювати аналіз інших рамкових конструкцій, дослідити їхню вживаність у різних жанрах ділового дискурсу та розвивати стратегії адаптації при їх перекладі на українську мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зосімова О. Типологічні характеристики перекладу китайськомовної науково-технічної літератури англійською та українською мовами. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки.* 2018. №27. С. 107–113.
2. Кравченко О., Вей С. Особливості вживання прийменникових конструкцій типу 介词+来说. *Молодий вчений*. 2022. 1 січ. С. 102–106.
3. 赵智慧. 汉语关涉 类框式介词 "就/拿……来 说"的研究综述 / 赵智慧, 任宏艳. // 南京信息工程大学文学院. – 2020, №210044, С. 11–25.

Катерина ОЛЕНДЕР, викладач англійської мови
e-mail:olenderkateryna@gmail.com
Відокремлений структурний підрозділ «Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя», м. Тернопіль, Україна

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Ключові слова: *м'які навички, комунікація, креативність, критичне мислення, емоційний інтелект, командна робота, тайм-менеджмент.*

ІТ-галузь є однією з провідних в українській економіці. Все більша кількість студентів хоче пов'язати своє майбутнє зі сферою інформаційних технологій. Зростає конкуренція. Професіоналізм полягає не лише у технічних знаннях, але і у сформованості м'яких навичок, на які звертають увагу при працевлаштуванні та від яких значною мірою залежить кар'єрний ріст. Відтак зростають вимоги щодо підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Формуванню м'яких навичок у фахівців різних галузей присвячені дослідження багатьох українських та зарубіжних вчених. Ж. Діденко вивчала особливості формування soft skills у майбутніх менеджерів, М. Чикалова – у майбутніх фахівців сфери міжнародних відносин, О. Кондур, Г. Михайлишин, Л. Серман – у майбутніх спортсменів та викладачів фізичної культури. B. Cimatti досліджувала вплив сформованості м'яких навичок працівників на розвиток підприємств, F. Almeida – удосконалення гнучких навичок завдяки використанню гри Fligby, S. Gibb – оцінку рівня розвитку таких навичок. Незважаючи на велику кількість публікацій, немає єдиної думки щодо класифікації м'яких навичок. Додаткового вивчення потребують нові форми і методи навчання для підготовки фахівців, які здатні мислити творчо та критично, працювати у команді, спілкуватись та вести переговори, раціонально використовувати час, бути стресостійкими. Сфера інформаційних технологій постійно розвивається, попит на висококласних фахівців зростатиме.

Мета дослідження полягає у вивченні ефективних шляхів формування м’яких навичок майбутніх ІТ-фахівців на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням.

Сучасні тенденції глобалізації, швидкого соціально-економічного розвитку спричинили зміни на ринку праці та вимог роботодавців до працівників. М’які навички будуть істотною перевагою не лише на етапі працевлаштування, але й допоможуть адаптуватись у новому колективі, ефективно взаємодіяти із колегами та партнерами, сприятимуть кар’єрному росту.

Немає єдиної думки стосовно класифікації м’яких навичок. Погоджуємось із Г.Корнюш [1], яка розрізняла персональні та інтерперсональні м’які навички. До особистісних навичок вона віднесла самоорганізацію, гнучкість, рішучість, вміння правильно розподіляти час, здатність знаходити вирішення проблеми. До міжособистісних навичок належать вміння працювати в команді, емоційний інтелект, здатність співпереживати та досягати порозуміння з оточуючими, вміння бути переконливим під час публічних виступів, переговорів, лідерські навички. Тож на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням доцільно поєднувати індивідуальні, парні та групові форми роботи. Індивідуальні завдання сприятимуть удосконаленню організованості, відповідальності, умінню раціонально використовувати час. Під час роботи у групах доцільно постійно змінювати учасників у кожній із них. Таким чином студенти будуть вчитись налагоджувати контакт із людьми з різними типами темпераменту та поглядами.

Використання методу проектів сприяє розвитку творчих здібностей, навичок групової діяльності, самоосвіти та самоконтролю, презентації та публічних виступів, дозволяє інтегрувати знання з різних дисциплін. Цей метод відповідає моделі практико-орієнтованого навчання. Здобувачі освіти набувають досвіду дослідницької роботи, збору, аналізу, синтезу інформації, планування своєї роботи, відповідальності за прийняті рішення.

Удосконалити навичку вирішення проблеми можна завдяки використанню методу кейсів. Цей метод дає змогу змоделювати ситуацію професійного спрямування, у яку в майбутньому можуть потрапити здобувачі освіти. Викладач виступає у ролі модератора, а студентам надається самостійність у пошуку

найкращого способу вирішення проблеми, формуються лідерські навички, розвивається творче, аналітичне та критичне мислення [2].

У формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців інформаційних технологій велике значення має використання методу рольової гри. Студенти мають можливість виконувати різні ролі. Метою такої гри є підготовка її учасників до ситуацій, які виникають або можуть виникнути у майбутній професійній діяльності. Характерними ознаками рольової гри є наявність ролей, рольових дій, моделі комунікації. Рольова гра належить до активних методів навчання, за допомогою якої покращуються навички міжособистої взаємодії, міжкультурної комунікації, самостійність, гнучкість, творче мислення.

М'які навички можна удосконалити на тренінгах з управління часом, мотивації, лідерства, особистого розвитку, роботі в команді, менеджменту, проведення презентацій, продажів [3]. Безумовною перевагою тренінгу є активна взаємодія учасників, яка дає змогу більш ефективно закріпити здобуті знання на практиці та оволодіти необхідними навичками. Учасникам тренінгу необхідно дотримуватись заздалегідь обговорених правил. Тренер повинен досконало володіти методикою проведення та створювати позитивну атмосферу.

Застосування дебатів на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням сприяють удосконаленню навичок публічних виступів, вмінню аргументувати власну думку, переконувати, толерантно ставитися до іншої точки зору, мислити критично, аналізувати та синтезувати ідеї.

Завдяки дискусії здобувачі освіти займають активну позицію у пошуку істини шляхом обговорення різних думок, точок зору. Необхідною передумовою ефективної дискусії є ретельна підготовка до неї. Під час дискусії її учасники вчаться дотримуватись правил, слухати та чути інших, не перебивати, критикувати ідеї, а не особистість.

Отже, в умовах глобалізації суспільства зростають вимоги щодо рівня підготовки майбутніх фахівців сфери інформаційних технологій. Для того, щоб бути конкурентоспроможними, їм недостатньо мати лише технічні знання. Зростає роль м'яких навичок. На відміну від hard skills, рівень сформованості soft skills складніше оцінити, а їх розвиток є довготривалим процесом. Використання методу проектів,

кейс-методу, рольових ігор, тренінгів, дискусій, дебатів, участь у міжнародних конференціях, програмах обміну сприятиме удосконаленню комунікативних навичок, критичного, аналітичного та креативного мислення, навичок ведення переговорів, публічних виступів, пошуку нестандартних шляхів вирішення проблеми, командної роботи, самостійності, гнучкості, відповідальності. Розвивати м'які навички потрібно під час вивчення усіх дисциплін.

Доцільно систематично проводити опитування серед роботодавців щодо задоволеності рівнем підготовки випускників та коригувати програми навчальних дисциплін відповідно до їх запитів. Також необхідно розробити критерії рівня сформованості м'яких навичок здобувачів освіти та навчально-методичні матеріали для викладачів. Потрібно досліджувати ефективність форм, прийомів, методів навчання, апробовувати нові методики, вивчати та запозичувати передовий досвід іноземних колег.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнюш Г. В. Формування м'яких навичок у студентів закладів вищої освіти в контексті навчання іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти.* 2020. (36). С. 99–110. URL: ttps://www.researchgate.net/publication/ 341399821
2. Гурська О. О. Іноземна мова як засіб формування професійно важливих якостей майбутніх ІТ-фахівців в умовах освітнього середовища технічного університету. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2019. (76). С. 27–30.
3. Абрамова О. В., Пуляк О. В., Терещук А. І. (2021). Формування м'яких навичок у здобувачів освіти через застосування тренінгових технологій. *Вісник післядипломної освіти. Випуск 18(47) «Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»).* 2021. С. 10–28.

Ірина ПОЛЯК, канд. філол. наук, старший викладач
e-mail: kovalukjrin2@gmail.com
Ірина КІБИШ, здобувачка вищої освіти
e-mail: irakibush@gmail.com
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна

ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ В РОМАНІ БОГДАНА КОЛОМІЙЧУКА «ГОТЕЛЬ «ВЕЛИКА ПРУССІЯ»»

Ключові слова: *прикметник, лексико-семантичні розряди, Богдан Коломійчук, роман «Готель «Велика Пруссія»», семантика, якісні тематичні групи.*

Роман «Готель «Велика Пруссія»» занурює нас у світ пригод героя з попередніх книг автора – похмурого, але обдарованого детектива Адама Вістовича. У новому творі Богдана Коломійчука маємо всі необхідні елементи для відмінного читання детективу: таємничі змови, контрастні мафіозі, історії, що заплутують. У тексті також відчувається певне емоційне наповнення. Однак, коли йдеться про почуття, автор хоче уникнути вживання слова «любов». Також, можливо, письменник не є прихильником писати сцени кохання, у книзі «Готель «Велика Пруссія»» є певні моменти, але вони не вражають щирістю та правдивістю. Відчувається, що автор, можливо, додав їх до свого твору на примус, але не вдалося зробити їх переконливими та захопливими до кінця.

Мета – виявити роль і місце прикметників у детективному романі Богдана Коломійчука «Готель «Велика Пруссія»».

Серед усіх частин мови, прикметник є тим, що має найширший лексико-семантичний потенціал, оскільки включає слова, що передають ознаки предметів, вступає в різноманітні взаємозв’язки з іншими лінгвістичними одиницями і «переносить» інформацію під час мовленнєвого спілкування між людьми.

До категорії якісних прикметників відносяться ті, що виражають прямі та безпосередні характеристики предметів, які можуть виявлятися у різних ступенях.

Дослідниця Н. Костусяк, зазначає, що: «якісні прикметники охоплюють

властивості та якості предметів, які сприймаються зором, слухом, нюхом, смаком, дотиком; просторові та часові ознаки; риси характеру та розумового складу людей, вікові ознаки та фізичні риси людей і тварин; загальну оцінку та інші характеристики» [1, с. 54].

Якісні прикметники мають ряд морфологічних, словотвірних та лексичних особливостей, що відрізняють їх від прикметників відносних та присвійних. Зокрема, вони можуть утворювати ступені порівняння (вищий і найвищий), вказуючи на різні вияви ознаки предмета. Деякі якісні прикметники можуть мати повні та короткі форми.

Від багатьох якісних прикметників можуть утворюватися прислівники з суфіксами *-о, -е* та абстрактні іменники зі суфіксами *-ість, -от-, -ин-, -ств-, -еч, -ав-(-яв-)*. Від якісних можуть утворюватися прикметники зі значенням здрібнілості, згрубілості та інших ступенів вияву ознаки.

Детективна романістика Богдана Коломійчука насичена використанням прикметників, які формують конотативні відтінки значень, надають тексту виражену емоційність, наповнюють його образністю та виступають ключовим засобом передачі лексико-семантичних характеристик, що зображуються у романістиці згаданого автора.

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано чимало якісних прикметників у творі «Готель «Велика Пруссія»».

Об’єктом аналізу постають прикметники різних тематичних груп (якісні прикметники):

1) прикметники на позначення кольорів (*посинілий, темно-сірий, сіро-блідий, червоний, червонощокий, червонуватий, жовто-синій, жовто багряний, сіро-зелений, чорно-сірий, блакитний, темно-бурштиновий, білий, сріблястий, рожевий і т. п.)*. Наводимо приклади використання колоративів письменником: *«Комісар витягнув з шухляди пляшку з <u>темно-бурштиновою</u> рідиною і обережно її відкоркував»* [2, с. 158]; «*Над ним мерехтіла лампа, поливаючи його виснажене обличчя скупим <u>жовто-синім</u> світлом»* [2, с. 70]; *«<u>Рожеві</u> щоки блищали, мов натерті горнята, а маленькі поросячі очі звузилися до вузьких щілин»* [2, с. 41]; *«Погляд його мимоволі затримувався на <u>сіро-зелених</u> облущених стінах «криміналу»* [2, с. 18].

2) ад'єктивні лексеми, які позначають стан людини (*байдужий, напівсонний, голодний, отетерілий, веселий, злий, розпачливий, здоровий, дратівливий)*: *«Підлеглий звів на нього отетерілий погляд, і комісар, не втримавшись, від душі зареготав»* [2, с. 38]; *«Говорили, що той злий, мов чорт, на поліцію, яка плутається під ногами в контррозвідки»* [2, с. 158].

3) прикметники, які позначають зовнішність людини *(миршавий, худорлявий, сивоголовий, вродливий, симпатичний, бравий, жилавий, високий, худий, дикий, лисуватий і т. п.).* Наводимо приклади: *«Самковський глянув на шефа з не меншим подивом, аніж перед тим дивився сивоголовий нападник»* [2, с. 45]; *«Боксер із Лемберга, на якого поставив Ніцпон, і жилавий боєць із Бреслау»* [2, с. 83].

4) прикметники, які позначають особистісні риси людини *(шановний, добрий, догідливий, вимогливий, дратівливий, багатий, нервовий, ласкавий, уважний, характерний, впливовий і т. п.)*. У творі зустрічаємо приклади: *«З невідомих Самковському причин він спохмурнів, став непривітний і дратівливий»* [2, с. 48]; «*Впевнений у собі й вимогливий чи радше делікатний з глибоко затаєною сором'язливістю?*» [2, с. 28]; «*Ласкавий пане, ми зачиняємося, – скоромовкою говорив кельнер, – і якщо пан...»* [2, с. 65].

5) прикметники, які позначають фізичні характеристики *(короткий, важкий, маленький, роздутий, подовгуватий, продовгастий, прямокутний, великий, сильний, чималий, статечий та т. п.)*: «*...я досі, щойно заплющу очі, бачу роздутий посинілий Феліксовий труп в очереті»* [2, с. 13]; *«Поруч із рукомийником, що проглядався з відчиненої вбиральні, лежав прямокутний шматок мила»* [2, с. 52].

6) прикметники, які відображають особливості вдачі, характеру *(геніальний, напівбожевільний, вмілий, зухвалий, добрий, догідливий, скурвий та т. п.).* Віднаходимо речення у художньому тексті: *«Росіяни – напівбожевільний народ»* [2, с. 150]; *«Рухи, подібні до тих, що виконує вмілий рибалка, виплутуючи спійману рибу з сітей»* [2, с. 28]; *«Ще в студентські роки амбітний і зухвалий син антиквара, що понад усе прагнув вирватися з бідності, познайомився з такими ж відчайдухами, як і він сам»* [2, с. 76].

7) прикметники, які визначають фізичні особливості людини *(червонощокий, глухонімий, чуючий)*: «*Червонощокий кухар наповнював утробу цього механічного*

персоналу розфасованою в металевий посуд їжею та напоями» [2, с. 153]; *«З цього моменту їхня розмова стала схожою на спілкування чуючого з глухонімим»* [2, с. 147].

8) прикметники, що позначають характеристики, пов'язані із психологічним станом людини (*догідливий, нервовий, безрадісний, п'яний, захоплений, впевнений, напівсонний, заглиблений, привітний і т. п.*). Наводимо приклади: «*Лютке був п'яний і ненароком перевернув гасову лампу, потім зомлів і задихнувся; Він затиснув у зубах свою люльку й пройшовся колом, щоб, наче догідливий кельнер, влити кожному в склянку нову порцію бренді»* [2, с.18]; *«Вони ще кохалися напівсонними, хоч смак першої близькості вже загубився, але зоставалося бажання взяти від цієї ночі якнайбільше»* [2, с. 169].

9) прикметники, які використовують для позначення локації або відстані *(північний, катедральний, безмежний, грецький, зустрічний, земний, Старофарний, вуличний, готельний): «Довгий через руку... В щелепу зустрічний...»* [2, с. 9], «*Вінкель не приховував подиву, побачивши перед собою цих людей, і вже збирався закинути який-небудь цинічний жарт зі свого безмежного арсеналу»* [2, с. 78].

10) прикметники, які позначають смакові та запашні характеристики *(солодкий, гіркий, гіркуватий, запашний, солоний, смердючий)*. Наводимо приклади: *«Коли знадвору смерклося, охоронець приніс в'язневі лоєву свічку, сірники і старий смердючий коц»* [2, с. 143]; *«Але тільки тому, що в ящики з цим запашним колоніальним товаром було зручно ховати нелегальний опіум»* [6, с. 76]; *«Втягнувши в легені гіркуватий дим, поліцейський відчув, як бридко запершіло в горлі – сьогодні він курив більше, ніж завжди»* [2, с. 23].

11) прикметники, які позначають температуру (*морозяний, гарячий, теплий, холодний, морозний)*. Наводимо приклади: *«Кілька хвилин чоловіки мовчали, дослухаючись, як десь під стелею ліниво гуділа муха, розбуджена, вочевидь, теплим осіннім сонцем»* [2, с. 45]; *«Сказавши це, фон Гарпе підніс холодний бокал до чола й болісно скривився»* [2, с. 74].

12) прикметники, які позначають вік персонажів *(юний, молодий, старий, старечий)*: *«Видно було, що попри таке неприємне нагадування, в його старечій голові зародилася раптова втішна думка»* [2, с. 163]; *«В одну мить той наче помолодів років на десять, а в очах у нього з'явилися майже юнацькі бешкетливі*

іскорки» [2, с. 68].

Отже, особливу увагу автор приділяє використанню прикметників, значення яких пов’язані з абстрактними поняттями, фізичними характеристиками та колоритом. Зазначимо також високий інтерес Богдана Коломійчука до використання прикметників, чиї значення пов’язані з ароматами і смаками. Також було виокремлено інші тематичні групи якісних прикметників, які трапляються у детективному романі.

У подальших наукових розвідках плануємо дослідити методичні аспекти вивчення творчості Богдана Коломійчука під час опрацювання розділу «Морфологія» (тема «Прикметник») на уроках української мови в ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костусяк Н. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників. Луцьк : РВВ «Вежа». Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 180 с.
2. Коломійчук Б. Готель «Велика Пруссія». Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 280 с.

Оксана РІБА-ГРИНИШИН, канд. філол. наук, доцент
e-mail: oksanka-rom@ukr.net ORCID: 0000-0002-7579-0903
Сузанна САВЧУК, здобувачка вищої освіти
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ, Україна

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАШИНОБУДУВАННЯ

Ключові слова: *термінологія, багатокомпонентні терміни, машинобудування, термінологічні словосполучення.*

Машинобудування – головна галузь світової промисловості, основа економіки будь-якої країни. Йому належить важлива роль в прискоренні науково-технічного прогресу, спрямованого на впровадження прогресивних форм організації виробництва, безперервний розвиток і вдосконалення засобів виробництва, створення принципово нових машин та технологічних процесів.

Професійна технічна термінологія галузі машинобудування охоплює широкий спектр спеціалізованих термінів, характерних для проєктування, виробництва та експлуатації машин і механічних систем. Термінологію, пов'язану з різними інженерними дисциплінами, а також специфічні терміни на позначення виробничих процесів, компонентів машин і промислових стандартів зараховуємо також до досліджуваної термінолексики.

В терміносистемі машинобудування англійської мови важливе місце займають багатокомпонентні терміни. У процесі розвитку науки і техніки виникала необхідність у створенні більш точних позначень. Це зумовило появу нових термінів через співвіднесення вже існуючих з уточнюючими словами, які виокремлюють предмети із групи подібних за певними додатковими ознаками. У таких термінологічних словосполученнях об'єктивуються складні поняття, ознаки яких не можуть бути інтегровані одним словом (cold forming press – прес для холодної штамповки; single acting cylinder – циліндр однобічної дії).

Важливою особливістю англомовного багатокомпонентного терміна є його відтворення у фаховій сфері машинобудування для вираження конкретного спеціального поняття, що пов’язане зі стійкістю структури терміна-словосполучення.

Виявлені багатокомпонентні англомовні терміни машинобудування диференційовано за типом їхньої структури, тобто за кількістю компонентів, що входять до їх складу на двокомпонентні (press drill – вертикально-свердлильний верстат), трикомпонентні (straight shank tool – прямий різець) та полікомпонентні (scanner fabric stop-motion mechanism – фотоелектронний механізм автоматичної зупинки).

За морфологічною ознакою головного слова багатокомпонентні терміни підсистеми машинобудування можна класифікували в залежності від ролі головного слова на іменникові (vertical engine – вертикальний двигун, practical base – технологічна база), прикметникові (fast in operation – швидкодіючий) та дієслівні (to finish face – остаточно підрізувати торець, to cut drill – свердлити ріжучим інструментом). Аналіз різних типів багатокомпонентних термінів підсистеми машинобудування продемонстрував, що зазначені мовні одиниці утворюються в основному за допомогою іменника, до якого приєднуються інші частини мови в препозиції або постпозиції.

Важливо зауважити, що незважаючи на те, що терміни повинні бути точними, зрозумілими, можна стверджувати, що можливість і доцільність функціонування багатокомпонентних терміноконструкцій сфери машинобудування є обґрунтованою. Велика кількість досліджуваних багатокомпонентних термінів зумовлена, з однієї сторони, лінґвальними чинниками (обмеженість способів творення нових термінів), а з іншої, – екстралінґвальними (потребою більш термінологічно та точно ідентифікувати об’єктивну дійсність машинобудівельної галузі).

Отже, терміносистема машинобудування – складне і неоднозначне явище. Вона утворює особливий лексичний прошарок, який з перебігом часу зазнає змін і динамічно розвивається, забезпечуючи комунікативні потреби фахівців даної галузі.

Подальше вивчення термінології машинобудування відкриває перспективу для поглиблення досліджень галузевої терміносистеми в текстах різних стилів і жанрів та для порівняльного і перекладацького аналізу особливостей української та англійської фахової термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов В. О. Професійна технічна термінологія у галузі машинобудування : навчальний посібник / В. О. Іванов, І. В. Павленко, Т. М. Косова; за ред. В. О. Іванова. Харків : НТМТ, 2015. 348 с.
2. Скуратовський, А. К., Корсун, Г. О., Литовченко, І. М. (Уклад.) Українсько-англійський словник-довідник термінів і визначень з машинобудування / для студентів напрямів підготовки «Інженерна механіка» та «Прикладна механіка». К.: НТУУ «КПІ», 2011. 160 с.
3. Engineering Encyclopædia Britannica. URL: https://www.britannica.com/technology/engineering (date of access: 14.04.2024).

Людмила СИПКО, канд. філол. наук, доцент
e-mail: logaed111@gmail.com
ПВНЗ «Тернопільський фаховий коледж Університету «Україна»,
м. Тернопіль, Україна

МОВНІ СПОСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧУЩИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Ключові слова: *актуалізація, алітерація, парцеляція, сегментація, анаклаза, лексикалізація морфем, конвергенція.*

Будь-який художній текст являє собою складну систему. На відміну від наукового, він актуалізує в реципієнта, у першу чергу, не мисленнєві процеси, а емоційну, чуттєву сферу його особистості. Бінарність такого тексту породжена синкретичною єдністю двох художніх парадигм: з одного боку, це створена письменником суб'єктивна модель світу, а з другого – сприйняття прочитаного на особистісному рівні «споживачем» художнього матеріалу, завдання якого – якомога точніше «декодувати» твір мистецтва.

Специфіка художньої літератури полягає в тому, що у кожного її адресата є право на власну інтерпретацію художніх образів і ідей. Водночас цей особистісний елемент все-таки не повинен переходити ту межу, поза якою вже починається спотворення вкладеного у текст авторського змісту. Саме тому для розкриття справжньої цінності художнього твору необхідна гармонія двох рівнів – авторського і читацького.

Щоб допомогти читачеві правильно зрозуміти твір, письменники можуть (свідомо чи інтуїтивно) використовувати своєрідні «підказки» – за допомогою певних прийомів акцентувати увагу на найбільш значущих елементах тексту. Акцентування може бути спрямоване як на змістову складову, так і на особливості художнього образотворення. Цей прийом досить детально був описаний вченими Празького лінгвістичного гуртка (1920-40-і рр.) і закріплений в їх теоретичних працях за такими термінами як «висування» або «актуалізація». Прихильники лінгвістичного структуралізму представляли мову як відкриту функціональну систему, у якій кожен

елемент виконує певне завдання стосовно інших елементів [1, с. 263]. Одним із положень їх теорії була теза про те, що актуалізовані одиниці виділяються на фоні контексту і беруть активну участь у формуванні концепту твору, його функціональної перспективи.

Актуалізація тісно пов'язана з руйнуванням стандарту звичності, відступом від встановлених норм і правил. Актуалізований (тобто певним чином вичленований) елемент, як правило, набуває об'ємності, обростає новими гранями і отримує нові властивості, а тому здатний якнайповніше реалізувати свій художній потенціал. «Вичленування того чи іншого компонента речення зумовлює його актуалізацію і набуття ним власної внутрішньотекстової значущості, що вимірюється напрямом актуалізації та замкненістю текстових величин на ньому» [2].

Ще одна теза з теорії актуалізації полягає в тому, що актуалізована одиниця виконує в тексті дві функції: локальну і загальнотекстову, тобто вона розкривається спочатку точково, одномоментно, а вже потім – у контексті всього твору, його ідейно-художньої структури.

Питання актуалізації елементів художнього твору можна певною мірою розглядати і як одну зі складових поняття «інтерпретація тексту». Вона має дві сторони: лінгвістичну (об'єктивну) і психологічну (суб'єктивну). І лінгвістична, і психологічна інтерпретація пов'язані з герменевтикою, оскільки перша стосується загальних понять мови, а друга – того, що характерно для конкретного автора. Це вчення набуло фундаментального вираження в теоріях кількох німецьких вчених – Фридриха Шлейєрмахера, Ханса-Георга Гадамера, Вільгельма Дільтея і Августа Бьока, які підкреслювали, що процес виділення в тексті актуалізованих одиниць поєднує в собі, з одного боку, задум автора твору, а з іншого – розуміння (чи не розуміння) цього художнього прийому читачем.

Актуалізація концептуально значущих текстових елементів здійснюється багатьма способами, серед яких основне місце займають різного типу повтори, сегментовані, парцельовані конструкції, вставні структури, графічне виділення, авторська пунктуація тощо. Якщо ж говорити про поетичні тексти, то в них цей процес доповнюється ще й особливою віршовою формою, ритмікою і римуванням.

Спираючись на осмислений нами теоретичний матеріал, розглянемо окремі випадки актуалізації мовних засобів на прикладі української поезії.

1. На фонетико-фонологічному рівні відбувається актуалізація окремих звуків і звукосполучень, які, багаторазово повторюючись в тексті, сприяють виникненню додаткових ефектів, необхідних для більш повного розкриття авторського задуму. Цей художній процес збільшує естетичне і емоційно-експресивне навантаження тексту. Так, яскравий звукопис з шиплячими «ш», «щ» відчутний в рядках О. Кононенка: *Ти**ш**а у лісі, ти**ш**а, / вітер ку**щ**і коли**ш**е;* у В. Симоненка знаходимо повтор вібранта «р»: *І **р**аптом – віте**р** ст**р**ибнув уго**р**у, / Підняв шалений і дикий **р**ев, / **Р**вав на де**р**евах т**р**ухляву ко**р**у / І сльози-**р**оси т**р**усив з де**р**ев;* а в П. Тичини до алітерації на «р» додається ще й відчутний асонанс на «о»: *Че**р**воний к**р**ик, к**р**ивавий к**р**ик, / че**р**воних сонць п**р**отубе**р**анці!* (П. Тичина). Створена алітерацією й асонансом евфонія не тільки породжує слухові асоціації, але й стає текстотворчим засобом, забезпечує фонетичну цілісність в його оформленні. Таким чином, фонема, яка є асемантичною одиницею, у структурі зв'язного тексту стає комунікативно значущою і бере активну участь у процесі прирощування додаткових смислів, у формуванні оновлених поетичних образів.

2. «Декодування» поетичної мови проходить не лише на рівні функціонального аналізу його звукової оболонки, але й через тлумачення візуального, графічного оформлення тексту. Виділена автором графема приваблює погляд своїм незвичним виглядом, а тому стає актуалізованою. Це своєрідний попереджувальний знак, який має обов'язково помітити читець і якимось чином відреагувати на нього.

У поетичній мові існують кілька способів графічної актуалізації: використання у слові всіх великих літер (цей прийом дуже властивий Л. Костенко), включення в текст латиниці, гра різновидами шрифтів тощо. Менш вживаним, але найбільш цікавим є прийом дефісації (анаклази) – експресивної графіки, яка являє собою подвоєння (потроєння) звуків, розбивку слів на склади за допомогою дефісу. *«Кр-рагуєваць» - / ніби черга / автоматна. (Кар-ркнув вор-рон. Хр-руснув чер-р-реп. ...Р-розколовся вірш)* (Б. Олійник). Як правило, призначення анаклази – передати сильне збудження мовця. Але вона може набувати «різних смислових відтінків залежно від того, що повторюється» [3, с. 29].

До актуалізованої графіки належить також парцеляція – розмежування речення на частини: *Вирізали. Дітей моїх. / Моїх дітей. І не моїх дітей. / Всіх дітей. Вирізали* (О. Пахльовська); *А відьма все ворожить. На віск. На жар. На воду* (Л. Костенко). І хоча парцеляція являє собою експресивну конструкцію синтаксичного рівня, у письмовій мові вона завжди є графічно виділеною на фоні контексту. Тобто, якщо звукове сприйняття тексту базується на артикуляційно-акустичних характеристиках фонеми і виявляється в усному мовленні, то актуалізація на графічному рівні спрямована на формування візуально-зорових образів і асоціацій.

До графічних засобів актуалізації текстових елементів у поезії відносимо також особливості побудови строфи чи цілого віршованого твору. Так, наприклад, в акцентному вірші, написаному «драбинкою», найбільш значуще у смисловому плані слово часто виносять на злом сходинки, що забезпечує йому особливу увагу через наявність після нього паузи. Цей процес має назву сегментації – зміни порядку слів шляхом винесення в початок або кінець речення того із них, у якому міститься головна думка. У логаеді акцент на окремі слова створюється змішуванням віршових розмірів, а в тріолеті повторюються цілі віршові рядки, які виконують функцію концентрації змісту. Наприклад: *За те, що ти у мене є, / Я посмішку дарую небу. / І щастя більшого не треба, / За те, що ти у мене є. / Подякою йому за тебе, / Молитвою – ім'я твоє. / За те, що ти у мене є, / Я посмішку дарую небу* (О. Лахоцька).

3. У поезії представлені й різні способи актуалізації на морфемному рівні. Одним із них є лексикалізація морфем. Наведемо приклад контактного повтору, в якому один із афіксів (тут – префікс) функціонує як еквівалент окремого слова: *От і дубам старим прийшла пора: / Один по одному вмирають пра- / Прапрадіди зеленої малечі* (М. Вінграновський).

4. Збільшення інформативності й акцентування комунікативно значущих елементів у поетичній мові створюється також на лексичному рівні. До найуживаніших способів належать повтор і тавтологія. Повтор може бути контактним і дистантним, а може, як у віршованих рядках П. Тичини, поєднувати ці дві характеристики: *Я дух, дух вічності, матерії, я мускули передосвітні. / Я часу дух, дух міри і простору, дух числа*. Слова у повторах можуть вживатися як в однаковій

граматичній формі, так і в різних: а) *Не плач, не плач за юністю своєю* (М. Рильський), б) *Лошиця нюхає туман, / З туману пахне їй туманом* (М. Вінграновський).

Повтор лежить в основі створення таких властивих віршованій мові стилістичних прийомів, як анафора і епіфора (єдинопочаток і єдинозакінчення): *Тобі одній, намріяна царівно, / Тобі одній дзвенять мої пісні, / Тобі одній в моєму храмі дивно / Пливуть молитви і горять огні* (М. Рильський); *Сили дано мені долею, / Удача дана мені долею, / І невдача — долею; / Все у світі вершиться долею* (М. Гаспаров). Досить поширеним способом актуалізації текстових одиниць на лексичному рівні є тавтологія: *Було видно, було чути, / Як реве ревучий* (Тарас Шевченко); *Чи людством бути / люди ще спроможні?* (Л. Костенко).

5. Характерною особливістю поетичної мови є накладання або суміщення кількох стилістичних прийомів, які виконують спільну функцію. Таке явище має назву конвергенція. Його теж розглядають як один із прийомів актуалізації. Конвергенція сприяє посиленню експресивності і виразності поетичних текстів, формуванню яскравих художніх образів. Наприклад, у тексті *У ньому дуби задубілі, величні / Січе завірюха січнева у січні* (Л. Первомайський) поетичний образ створюється актуалізованими кореневими морфемами *(дуби задубілі, січнева у січні)*, а також звуковими повторами свистячих «з» і «с», які формують у читача образ заметілі.

Отже, вміле використання поетами різноманітних прийомів актуалізації художнього тексту надає творам особливої експресивності, поглиблює їх зміст і підсилює психологічний вплив на читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалів Ю. (Авт.-уклад.). Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. К: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
2. Івкова Н. Основні способи актуалізації художнього тексту. URL: https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/46-shistnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/321-osnovni-sposobi-aktualizatsiji-khudozhnogo-tekstu (дата звернення: 30.04.2024).
3. Коломієць І. (Укл.) Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога). Умань ВПЦ «Візаві», 2015. 202 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/3335/1/Slovnyk-dovidnyk_zi_stylistyky.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

Анна СУКАЧ, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.sukach_ftm_2m_23_m_z@knute.edu.ua
Науковий керівник – **Дар'я ХАРИТОНОВА,** канд. філол. наук, ст. викладач
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ДЕСТРУКТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЧИННОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА ЧИННОГО ПРЕЗИДЕНТА США ДЖ. БАЙДЕНА)

Політичний дискурс є складним соціокультурним феноменом, в якому переплітаються мова, ідеологія, влада та соціальні процеси. Вивчення політичного дискурсу є особливо актуальним у сучасних умовах, коли політики все частіше вдаються до маніпулятивних і деструктивних стратегій для досягнення своїх цілей [3]. Вивчення таких стратегій дозволяє виявити приховані механізми впливу на громадську думку, а також проаналізувати, як мова використовується для конструювання бажаної політичної реальності.

Одним із ключових аспектів дослідження деструктивних стратегій у політичному дискурсі є аналіз промов політичних лідерів. Адже саме в публічних виступах політики найяскравіше демонструють свої ідеологічні установки, комунікативні тактики та маніпулятивні прийоми [1]. Особливий інтерес становить вивчення дискурсивних практик нових політичних акторів, які приходять на зміну традиційним лідерам, оскільки це дозволяє виявити трансформації у способах легітимації влади та впливу на громадську думку.

У цьому контексті актуальним видається дослідження деструктивних стратегій, характерних для дискурсу чинного президента України Володимира Зеленського та чинного президента США Джозефа Байдена. Обидва ці політики є представниками нового покоління лідерів, які прийшли до влади на хвилі суспільного запиту на зміни та «нові обличчя». Аналіз їхніх промов дозволить простежити, як вони вдаються до деструктивних комунікативних практик для формування іміджу.

Таким чином, метою є дослідження деструктивних стратегій у політичному дискурсі на основі аналізу промов президентів України та США. Це дозволить глибше

зрозуміти механізми сучасної політичної комунікації, а також окреслити перспективи розвитку більш відкритого та демократичного діалогу між владою та суспільством.

Для комплексного дослідження деструктивних стратегій у політичному дискурсі було застосовано метод критичного дискурс-аналізу [4]. Емпіричною базою дослідження стали промови чинного Президента України Володимира Зеленського та чинного Президента США Джозефа Байдена.

Аналіз промов Президентів України та США засвідчив, що обидва лідери активно використовують деструктивні стратегії у своєму дискурсі. Зокрема, можна виокремити такі основні стратегії: 1) Стратегія прозорості та підзвітності. Політики могли б демонструвати відкритість у своїх діях, регулярно звітуючи про результати своєї діяльності та відповідаючи на запитання громадськості. Це сприяло б формуванню атмосфери довіри та підвищенню рівня підзвітності влади. 2) Стратегія конструктивного діалогу. Замість протиставлення «своїх» і «чужих», політики могли б зосередитись на пошуку компромісів та спільних рішень, залучаючи до обговорення різні політичні сили та експертів. Це допомогло б знизити рівень конфронтації та налагодити продуктивну взаємодію. 3) Стратегія відкритого обговорення складних питань. Замість уникнення «незручних» тем, політики могли б ініціювати відкрите обговорення проблемних питань, залучаючи різні погляди та експертні оцінки. Це дозволило б формувати більш об’єктивну картину ситуації та шукати оптимальні рішення. 4) Стратегія включення громадян. Політики могли б активніше залучати громадян до процесів вироблення та прийняття рішень, створюючи майданчики для діалогу та врахування громадської думки. Це сприяло б розвитку демократичних практик та підвищенню легітимності влади.

Проведений аналіз промов Президентів України та США дозволяє стверджувати, що деструктивні стратегії є невід’ємною частиною їхнього політичного дискурсу. Це дає змогу Зеленському й Байдену формувати картину реальності та впливати на громадську думку. Це, своєю чергою, ставить під сумнів принципи відкритості та підзвітності влади, ускладнює розвиток демократичного діалогу в суспільстві.

Критичне осмислення та викриття деструктивних стратегій у політичному дискурсі є важливим кроком на шляху до підвищення медіаграмотності громадян та

формування більш відповідального ставлення політиків до своїх комунікативних практик. Лише за умови розвитку демократичних інститутів, прозорості влади та культури раціонального публічного дискурсу можливе становлення збалансованої, стабільної та орієнтованої на суспільні інтереси політичної системи.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть стати порівняльний аналіз деструктивних стратегій у політичному дискурсі інших країн, вивчення їхнього впливу на електоральні процеси, а також розробка рекомендацій щодо мінімізації негативних наслідків використання таких стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія: автореф. … дис. канд. філол. наук : 10.02.15. Маріуполь, 2006. 20 с.
2. Павлюх М. В. Соціально-політична комунікація в сучасних польських медіа : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2016. 20 с.
3. Van Dijk T. A. (2008). Discourse and Power. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3

Наталія ТОЛОЧКО, канд. наук із соц. ком., доцентка кафедри журналістики
e-mail: nataliia.tolochko@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-9828-9687
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

СПЕЦИФІКА ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: *телебачення, Суспільне мовлення, Суспільне Ужгород, повномасштабна війна, програми, національні спільноти.*

Від початку повномасштабної російсько-української війни в медіасистемі відбулися суттєві перетворення: зросла потреба в оперативній верифікованій інформації, актуалізувалася воєнна журналістика, зазнали руйнувань редакційні приміщення, скоротилися обсяги реклами і спонсорська підтримка, та, звісно, частина фахівців змінила місце проживання, роботу. В умовах локальних і глобальних загроз аудиторія частіше звертається до соціальних мереж, та, як не дивно, починає більше довіряти місцевим ЗМІ. Навіть перегляд регіональних телеканалів залишається на рівні 45 %, натомість аудиторія національного ТБ у 2023 році зменшилася, про що свідчать результати опитування USAID-Internews [1, с. 4, 15]. Медіасистема об’єктивно потребує змін, адже втрачає актуальність і перетворюється на рупор влади «Єдиний марафон», а журналістам необхідно шукати доцільні формати для представлення галузевих різнотематичних програм. У зв’язку з вищеописаною проблематикою актуалізується регіональна журналістика, особливо в тилових областях. Тож у цій розвідці прагнемо схарактеризувати телевізійну комунікацію прикордонного полікультурного Закарпаття на третьому році війни та запропонувати оптимальні рішення для подолання кризових явищ, задоволення інформаційних потреб жителів краю.

Регіональні телевізійні медіа в Україні досліджують із різних позицій, зокрема аналізують формально-змістові риси (В. Гоян, А. Іщенко, І. Мащенко, Т. Рогова та інші); залежність телебачення від політичного, економічного, культурного розвитку регіону (Ю. Бідзіля, О. Головчук, В. Нахапетов); вивчають роботу інформаційного мовлення, у тому числі під час війни (П. Дворянин, Л. Путькалець, Є. Соломін) тощо.

У попередніх наукових розвідках ми зверталися до особливостей телевізійної комунікації на Закарпатті, досліджували телебачення як засіб комунікації в поліетнічному прикордонному регіоні [2, с. 496–519]. Утім функціонування локального ТБ під час війни залишається актуальною темою для наукових досліджень.

У тиловому прикордонному регіоні – на Закарпатті – у 2024 році продовжують роботу чотири телевізійні канали, «Суспільне Ужгород», що входить до АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України», створений на базі колишнього обласного мовника, а також приватні «21 Ужгород», «М-Студіо», «Перший кабельний», які працюють із 90-х років. Донедавна функціонували ще чотири комерційні канали – «Uzhinform», «Sirius», «РТК "Хуст"», «Виноградів ТВ». Вони припинили створення контенту в період 2018–2020 рр. із різних причин, в основному – через недостатнє фінансування.

Із перших днів повномасштабної війни філії Суспільного, зокрема закарпатська, створюють міжрегіональний проєкт «Суспільне. Спротив». На початку березня його оновили та перейменували на «Суспільне. Студія», що виходить вранці, вдень та ввечері на місцевих телеканалах. «Суспільне Ужгород» навесні 2024 року має денний слот (11.00–15.00 у будні). Аналіз випусків восени 2023 р. та навесні 2024 р. показав, що медійники інформаційно об'єднують регіони, адже представляють загальнонаціональні новини, аналізують різну проблематику, однак в ефірі загалом недостатньо регіонального контенту із Закарпаття [3, с. 195]. Розуміємо, що це, можливо, зумовлено форматом, ідеєю, недофінансуванням, відтоком кадрів чи іншими причинами, утім вважаємо, що місцеві канали могли б бути більш автономними, отримувати краще фінансування, а також зосереджуватися на локальній проблематиці, розвивати різнотематичні авторські проєкти. Припускаємо, ситуація була б іншою, якби на початку вторгнення в 2022 році саме Суспільний мовник отримав ті можливості й підтримку від держави, яку сьогодні має «Єдиний марафон».

На «Суспільне Ужгород» також виходить дайджест «Тиждень. Ужгород». Окремі сюжети та цілісні випуски програми можна переглянути в будь-який час на ютуб-каналі, де також тривають прямоефірні трансляції. Щодо проблемно-

тематичного наповнення, у випусках бачимо історії військових із Закарпаття, волонтерів, внутрішньо переміщених осіб, представників різних етноспільнот; сюжети суспільного, економічного, освітнього, культурного, екологічного, релігійного, спортивного характеру. Позитивно, що матеріали «Суспільне Ужгород» якісно вирізняються на фоні деяких приватних каналів, оскільки журналісти дотримуються стандартів у роботі, що зафіксовано регулярними моніторингами, а мовник загалом має високий рейтинг довіри [4].

Також «Суспільне Ужгород» транслює програми для етносів, які, однак, уже не є його особливістю і створені в рамках роботи Координаційного центру мовлення національних меншин Суспільного. У таких програмах, що виходять, зокрема для угорців, словаків, ромів, румунів, прямо чи опосередковано озвучують проблеми ВПО. Маємо на увазі як добре відомі аудиторії регіонального телеканалу програми «Magyar szó / Угорське слово», «Acasă la români / У румунів вдома», «Mit eigenen Augen / На власні очі», «Slovenské pohľady / Словацькі погляди», «Романо Джівіпен», а також програму угорською і румунською, що з'явилася під час війни – «Спільна мета» («Obiectiv Comun» / «Közös cél». Щодо тематичних домінантів програм для етноспільнот, медійники оприлюднюють проблеми надання прихистку, гуманітарної допомоги переселенцям, створюють сторителінги про вірмен, ромів, кримських татар, які приїхали до крайньої західної області [3, с. 196–197].

Контент телеканалу «21 Ужгород» також суттєво змінився під час повномасштабної війни: були призупинені спортивна, мистецька, дитяча програми, низка галузевих угорськомовних проєктів. Від 2022 року домінують інформаційно-аналітичні програми – «Новини» та «Дослівно». Восени 2023 року відновили програму «На часі», у рамках якої пропонують інформаційно-аналітичні інтерв'ю. Журналісти телеканалу максимально зосереджені на регіональній проблематиці та висвітлюють не тільки теми, пов'язані з війною, волонтерством, ВПО, а й культурно-мистецькі події. Також час від часу в ефірі представлена програма «Актуальне», що також за форматом є відеоінтерв'ю з фахівцями, відомими особистостями. Від червня 2022 року на телеканалі виходить рубрика «Історії війни / Обпалені війною» у рамках програми «Дослівно». У кожному випуску, що триває від 4 до 6 хв., переселенці діляться розповідями про життя, яке змінила війна. Героями програми є представники

різних професій, які приїхали з областей, що постраждали внаслідок бойових дій чи навіть тимчасово окуповані.

У сюжетах про проблеми ВПО журналісти «TV21Унгвар» нерідко висвітлюють актуальні питання в контексті допомоги угорських благодійників, серед яких урядові й неурядові організації. Оскільки частина акції мовника належить ГО «Товариство угорської культури Закарпаття», в новинах досить часто озвучують забезпечення ВПО медикаментами, їжею, водою, генераторами, комп'ютерами саме з Угорщини, а також розповідають про організацію відпочинку, культурних заходів для дітей і дорослих (близько 20 сюжетів про підтримку сусідньої країни за січень-серпень 2023 р. на «TV21Унгвар» проти 2, зафіксованих у новинах «Суспільне Ужгород»). Утім, на нашу думку, трансляція такого контенту може створювати хибне уявлення в телеаудиторії та використовуватися з метою піару [3, с. 196]. Натомість угорськомовні дубляжі україномовних інформаційних програм, та створення політичних, воєнних, економічних новин про Україну угорською мовою оцінюємо позитивно. Завдяки такому відеоконтенту друга за чисельністю громада Закарпаття, а також жителі прикордоння можуть дізнатися важливі, збалансовані новини.

На телеканалі «М-Студіо», що є одним із найдавніших приватних телеканалів на Закарпатті, до початку повномасштабного вторгнення виходили галузеві телевізійні проєкти: економічні, медичні, освітні, психологічні, туристичні, релігійні, гумористичні. В умовах війни їх призупинили, транслюють тільки новинні сюжети, хоча деякі телепроєкти були б корисні глядачам, наприклад, психологічний. В рамках новин «Час» висвітлюють регіональні події, суспільно важливі теми, а крім того, і культурно-мистецькі, спортивні заходи, що відбуваються на Закарпатті. Сюжети про ВПО, представлені у випусках, можна згрупувати за темами: потреби переселенців, житлові проблеми, робота, життєві історії, благодійність, здобуття знань, розвиток нових вмінь, дозвілля. Хронометраж – від хвилини до шести.

Приватний телеканал «Перший кабельний» в умовах війни також транслює в основному новини та експериментує з новими форматами – запустив короткі сюжети про день в історії. Звісно, такі відео виконують інформаційно-просвітницьку функцію, утім повторюють факти, які доступні аудиторії в мережі, супроводжуються кадрами з інтернету, й особливої цінності для телеканалу не мають. Інформаційна

програма «Час пік» виходить щодня, крім вихідних. Верстка окремих випусків потребує ретельнішого підходу, наприклад, у новинах від 10.04.2024 р. журналісти першим подають сюжет про депресію, продовжують матеріалом про спортивні змагання, натомість спогади про загиблого Героя, а також вручення нагороди родині захисника представляють всередині програми (випуск від 10.04.2024 р.). Хронометраж сюжетів цього телеканалу залежить від проблематики і варіюється в межах 2-6 хв.

Отже, з часу повномасштабного вторгнення журналісти закарпатських телеканалів приділяють увагу злободенним проблемам регіону, тематиці ВПО та подіям, пов'язаним із війною. Спостерігаємо актуальний інформаційно-аналітичний контент про житлові питання, медицину, соціальну галузь, освіту. Всі мовники готують матеріали про вимушено переміщених осіб у новинах, телемарафоні, тематичних спецпроєктах. Щодо формально-змістових ознак, тенденційним для каналу «Суспільне Ужгород» є використання сторителінгу, інформаційного сюжету. Приватні канали здебільшого створюють матеріали за типовою моделлю для сюжетів (закадрова начитка, стендап, синхрони). Основною програмою, що характерна для всіх телеканалів наразі, є новини. Вважаємо, що на третьому році війни мовники могли б приділяти більшу увагу аналітичному контенту, конструктивній журналістиці. Позитивно, що медійники «Суспільне Ужгород» працюють над масштабним проєктом, який інформаційно об'єднує регіони, утім трансляцію однакового контенту на регіональних каналах вважаємо недоцільним. За таких обставин філії майже нічим не відрізняються і в близькому майбутньому можуть перетворитися на звичайні корпункти, котрі збиратимуть новини для центрального каналу. Крім того, «Суспільне Ужгород» працює в прикордонному мультикультурному регіоні, тому повинен мати хороші можливості, зокрема фінансові, для створення різнотематичних програм, зокрема мовами національних спільнот, транслювати якісний медіапродукт на широку аудиторію, та, звісно, дотримуватися стандартів у роботі. Актуальним вважаємо посилення зв'язків закарпатських телеканалів із телерадіоорганізаціями країн ЄС, принаймні сусідніх держав, що сприяло б запозиченню позитивних практик, підвищенню кваліфікації журналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р. : опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. Листопад 2023. URL: https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf (дата звернення 1.04.2024).
2. Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття: монографія / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі, Г. В. Шаповалової, Я. М. Шебештян. Ужгород: РІК-У, 2021. 628 с.
3. Толочко Н. В., Шаповалова Г. В., Путрашик В. І. Виклики і завдання філії суспільного мовлення прикордонного регіону в умовах війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Том 34 (73) № 1. С. 193–199.
4. Баранівська М. КЖЕ: Суспільне залишається острівцем якісного контенту, якому довіряють споживачі. Детектор медіа: вебсайт. URL: https://detector.media/infospace/article/226105/2024-04-29-kzhe-suspilne-zalyshaietsya-ostrivtsem-yakisnogo-kontentu-yakomu-doviryayut-spozhyvachi/ (дата звернення: 29.04.2024).

Вікторія ТУРЧИН, здобувачка вищої освіти
e-mail: vyturchyn.fsm23m@kubg.edu.ua
Ден Сік КАН, д-р політ. наук, професор
e-mail: d.kan@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ДІАЛЕКТІВ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ МОВНИМ РОЗМАЇТТЯМ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

Ключові слова: *діалект, мовне розмаїття, національна ідентичність.*

Китайська мова є одною з найстаріших та найпопулярніших мов світу, вона має дуже глибокі корені і тривалу історію. Незважаючи на столітній розвиток, вона не є однорідною і складається з численних діалектів, що репрезентують різноманітні культурні, географічні та історичні спадщини різних регіонів Китаю.

Розуміння динаміки розвитку діалектів китайської мови має важливе культурне та історичне значення, а також допоможе краще зрозуміти культурну спадщину китайського народу. Також наша робота може надати нові уявлення про лінгвістичні процеси, які відбуваються в межах однієї мовної системи, що має велике практичне значення для загальної лінгвістики.

Метою нашої роботи є виявлення історичних факторів, які впливали на еволюцію китайських діалектів протягом часу. Аналіз сучасного стану діалектів китайської мови, змін у їхній лексиці, фонетиці, синтаксисі та інших аспектах. Дослідити, як соціальні фактори, такі як масові міграції, глобалізація та модернізація, впливають на розвиток діалектів та їхнє сприйняття в сучасному суспільстві.

Енциклопедія сучасної України зазначає, що «діалект» – це різновид певної мови, що разом із літературним становить національну мову; засіб спілкування між представниками однієї територіальної чи соціальної групи [3]. Через діалекти люди відчувають свою приналежність до певної культурної спільноти, закоріненість у своєму регіоні та вираження власної унікальної культурної та мовної спадщини, що в свою чергу має великий вплив на національну ідентичність.

Історію китайських діалектів можна назвати довгим і складним еволюційним процесом, що простягається протягом тисячоліть. Їх зародження можна відслідкувати ще у давні часи, коли китайська мова виникла як система спілкування в долині річки Хуанхе. З того часу кожен регіон країни винайшов свою власну варіацію мови, що призвело до появи багатьох діалектів. Від древніх мандаринських на півночі до кантонських на півдні, які відрізняються як на фонетичному, так і на лексичному та граматичному рівнях. В Китаї виділяють сім діалектних груп:

1. Гуаньхуа поширений на Північному Сході, Північному Заході, в західній та центральній частині КНР, а також у районах течії річки Хуайхе. Включає в себе пекінський діалект та є основою стандартної китайської мови.
2. Група Сян, часто називають хунанським діалектом, здебільшого ним спілкуються на території провінції Хунань. В ньому немає придихових звуків, вони вимовляються як глухі.
3. Група У – шанхайський діалект, розповсюджений в регіоні Шанхаю та у провінціях Цзянсу та Чжецзян. Фонетична особливість цієї групи полягає в тому, що вона налічує 22 голосних звука, 4 з яких притаманні лише шанхайському діалекту. Ще одна відмінність це дзвінкі приголосні, які ми можемо побачити у нижче прикладах [4]:

   Яблуко (苹果) на путунхуа буде звучати як pingguo, а на шанхайському bingu.

   Дієслово підтримувати (支持 zhichi) буде вимовлятися як zizi.
4. Група Гань – цзянсійський діалект, вживається у провінції Цзянсі та південно-східній частині провінції Хубей.
5. Група Хакка – її носії проживають у північно-східній частині провінції Гуандун, південній частині провінції Цзянсі, а також у західній та північній частинах провінції Фуцзянь. Збереження кінцевих голосних -p, -t, -k, яких вже давно не існує у путунхуа, свідчить про архаїчний характер цього діалекту та його зв’язок з давніми формами китайської мови.
6. Група Юе поширена в центральній та південно-західній частинах провінції Гуандун, у східній та південній частинах провінції Гуансі, Гонконгу та Макао. Є найменш схожим на путунхуа, має свої унікальні особливості вимови та

читання. Наприклад, різниця у довжині голосних звуків (довгі та короткі звуки a).

7. Група Мінь, діалекти цієї групи розповсюджені на території острову Тайвань та Хайнань, також частково поширений у провінції Гуандун та Фуцзянь. Не має звука "f", замість нього можуть вживатися "h" або "p". Заміна звуків "c" і "ch" на "t" у деяких місцевостях є характерною особливістю. Наприклад, ієрогліф 茶, який у мандаринській мові читається як chá, може бути вимовлений як tá.

У сучасному Китаї є кілька наддіалектних варіантів китайської мови, серед них – два загальнодержавні (путунхуа – у КНР, ґоюй – у Тайвані), а також у Сінгапурі поширений ще один варіант путунхуа – хуаюй, зауважує у своїй статті «Койне як змішаний діалект Китаю» О. Березінська [1]. Розберемо детальніше чим відрізняється путунхуа від ґоюй.

Ґоюй, так називають мову у Тайвані, відрізняється від інших діалектів китайської, зокрема стандартного мандаринського, за рахунок широкого спектру звуків та тонів. Наприклад: звуки zh, ch, sh вимовляються як z, c, s.

Р. К. Махачашвілі та І. В. Семеніст виокремили лексичні особливості ґоюй [6]:

- терміни;
- неологізми (菜鸟 càiniǎo – простак; 不赖 bùlài –непогано, добре);
- поняття, які притаманні лише місцевому населенню (机车 jiche – мотоскутер);
- запозичення (блог – 博客 – bókè – материковий варіант та 部落格–bùluògé – ґоюй).

Аналізуючи вищесказане, можна стверджувати, що деякі слова відрізняються в Китаї та на Тайвані і, в більшості випадків, це може призвести до непорозуміння між китайцями. Але частіше ті самі лексичні одиниці мають подвійне вживання, тому розуміння, як правило, відбувається. Наприклад: 土豆 tǔ dòu арахіс (значення на Тайвані) / картопля (значення в Китаї); 出租车 chū zū chē машина для оренди (значення на Тайвані) / таксі (значення в Китаї) [2].

Отже, під час дослідження виявлено відмінності китайських діалектів на фонетичному та лексичному рівні. Це різноманіття відображається у способі

спілкування, культурі та ідентичності мешканців різних регіонів. Діалекти грають важливу роль у формуванні національної ідентичності та самосвідомості китайського народу. Вони стають символами регіональної приналежності та культурного спадку, сприяючи зміцненню почуття приналежності до своєї мовної спільноти.

Діалекти китайської мови представляють інтерес для лінгвістичних досліджень, а їх вивчення може сприяти розумінню процесів мовної еволюції та розподілу мовних функцій у суспільстві. Розуміння динаміки розвитку діалектів та їхнього впливу на ідентичність може мати велике значення для розробки мовної політики, зокрема в контексті збереження та підтримки мовного розмаїття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березінська О. В. Койне як змішаний діалект Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021/ (1). С. 184–193. URL: https://doi.org/10.51198/chinesest2021.01.184
2. Куліш О. В. Відмінності тайванського гоюй та континентального путунхуа: лексико-фонетичний аспект. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки.* 2014. Вип. 119. С. 122–125.
3. Енциклопедія Сучасної України. Т. 7: «Ґ» – «Ді» / Гол. редкол.: І.М. Дзюба А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. 708 с.
4. Ковальова В. В. Фонетичні особливості шанхайського діалекту. *Сходознавство. Актуальність та перспективи* : тези доп. І Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 20 берез. 2020 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2020. С. 23–24.
5. Махачашвілі Р. К., Семеніст І. В. Діагностика порівняльної оцінки якості електронного навчання європейських та східних мов у регіонах України. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика»*. Київ: Нац. акад. СБУ, 2021. С. 194–201.

Марія ЧАЙКІВСЬКА, канд. наук із соц. ком.
e-mail: mary_smyrnova@ukr.net ORCID: 0009-0009-9446-6031
Тернопільський фаховий коледж Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Тернопіль, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *журналістика, журналіст, етика, журналістські стандарти, військова журналістика.*

Під час війни роль журналістів стає надзвичайно значущою. Але важливо, щоб журналісти розуміли, що їхня робота може мати велике значення для обох сторін конфлікту, і тому діяли відповідально та етично, не надавали ворожій стороні важливої інформації. Непідготовлений журналіст може несвідомо надавати ворогові інформацію, яка може використовуватися проти власної країни або військових сил. Тому важливо, щоб медійники, які працюють у зоні конфлікту, були добре навчені та свідомі ризиків, пов'язаних із їхньою діяльністю.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей впливу воєнного стану в Україні на журналістську професію через виникнення дилеми: власною безпекою й безпекою населення та виконанням обов'язку журналіста.

Під час воєнного стану обмеження щодо розповсюдження певної інформації можуть створювати труднощі для медіапрацівників, які намагаються висвітлити теми, важливі для суспільства. Проте важливо пам'ятати, що воєнний стан не виключає можливості для журналістів чесно інформувати громадськість. Журналісти повинні дотримуватися етичних норм і професійних стандартів, щоб забезпечити якісне та об'єктивне висвітлення важливих для населення тем. Оскільки професійні журналісти спеціально навчені збирати, перевіряти й подавати інформацію; повинні знімати не те, що хочуть, а те, що є суспільно важливим, та дотримуватись журналістських стандартів та Кодексу етики [1].

Кодекс етики українського журналіста, ухвалений 24 квітня 2004 року на з'їзді журналістів – підписантів Кодексу (у редакції зі змінами від 4 жовтня 2013 року,

прийнятими з'їздом підписантів Етичного кодексу українського журналіста). Кодекс містить 19 статей та визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні своїх професійних обов'язків. Вони написані на основі прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства [2]. Як зазначено на сайті «Детектор Медіа»: «з одного боку, журналістські стандарти під час війни нічим не відрізняються від стандартів часів миру. З іншого боку, саме через війну журналісти й редакції мають посилювати свою пильність до стандарту достовірності й точності, подаючи матеріали в ефіри телеканалів, радіо чи онлайн» [3].

В умовах воєнного стану журналісти пов'язані правилами висвітлення війни та низкою обмежень, оскільки головне правило на фронті – не заважати. Ці правила затверджені 3 березня 2022 року Головнокомандувачем Збройних Сил України Валерієм Залужним у Наказі № 73 [4] та є дуже важливими для забезпечення безпеки військових та цілісності оборонних ліній. Він регулює порядок акредитації представників ЗМІ під час воєнного стану, визначає перелік інформації, яку не можна розголошувати, встановлює порядок роботи журналістів в зоні ведення бойових дій Розголошення таких даних може стати серйозною загрозою для національної безпеки та відкрити можливість для ворожих дій. Тому журналісти повинні дотримуватися цих правил і відповідально висвітлювати події в межах зазначених обмежень, щоб не загрожувати безпеці країни [1].

Більше того, в Наказі ЗСУ є перелік інформації, яку не можна розголошувати в медіа [4; 3]: найменування військових частин та інших військових об'єктів в районах виконання бойових завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин і підрозділів, кількість, тип бойової техніки та її технічний склад; описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують чи можуть ідентифікувати військові об'єкти; інформацію щодо бойових дій чи операцій, які проводяться або плануються; інформацію про відкладені або скасовані операції; планування та проведення заходів забезпечення безпеки

застосування військ; дані про зниклий або збитий літак або зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться тощо.

У разі, якщо журналіст планує здійснити відрядження на передову чи працювати на військових об'єктах, то він має отримати спеціальну акредитацію, а також пройти певну підготовку: проходження спеціального тренінгу з роботи у ворожому середовищі та з надання першої медичної допомоги. Потрібно мати захисне спорядження (бронежилет, каска), а також аптечку [1].

Журналістка «Детектор медіа» Світлана Остапа справедливо зауважує, що «не можна списувати на війну порушення норм професійної етики. Навпаки, під час війни треба ще більше звертати увагу на журналістські стандарти. Бо від того, наскільки перевірену й повну інформацію дає медіа, інколи залежить життя людей» [5]. Вона зазначає, що є медіа, які повідомляють імена загиблих раніше, ніж про це повідомляють їхнім рідним, що є неприпустимим, а також використовують крупні плани наслідків насильства, «зловтішаються, показуючи допити полонених, або ілюструють старими відео/фото свіжі події» тощо [5].

За її спостереженнями, найчастіше порушуються стандарти достовірності й точності, оскільки медіа можуть розміщувати неперевірені повідомлення із соцмереж або ілюструвати текст невідповідними відео чи фото. Щодо стандарту достовірності, то тут часто ігнорується вимога покликатися на офіційні джерела, повідомляючи про кількість загиблих і поранених. Також іноді журналісти порушують стандарт відокремлення фактів від думок, узагальнюючи, що «більшість українців хочуть…», не посилаючись на результати якогось соцопитування [5].

Спеціалісти Інституту масової інформації запропонували кілька порад для журналістів щодо особливостей спілкування з військовими [6]:

- не робити записи та не включати мікрофон, не отримавши дозвіл від бійців;
- не знімати обличчя бійців, їх озброєння та не розголошувати кількість військ або їх координати, якщо ця інформація не є доступною з офіційних джерел;
- озпитувати бійців краще про те, що відбувається на тому місці, де вони дислокуються;
- уникати фотографування разом з бійцями, щоб не викликати небезпеку;
- бути ввічливими та терплячими, навіть якщо бійці виявляють агресію;

- уникати використання камер в небезпечних обставинах, оскільки вони можуть бути помилково сприйняті як загроза, бо об’єктиви можуть давати відблиски як оптичний приціл;
- ніколи не брати у руки зброю;
- на блокпостах поводитись як журналісти та виконувати всі вимоги військовослужбовців.

В умовах війни журналісти стикаються з дилемою: вони хочуть передати атмосферу міст, що перебувають у зоні оборони, але одночасно бояться, що певні фотоматеріали можуть нашкодити військовій стратегії та цивільному населенню. Тут варто враховувати, що недопустимо називати точну адресу, куди поцілили під час обстрілу, і варто показувати лише крупний план руйнувань чи уламків, де не видно географічних подробиць. Також важливо перевіряти достовірність джерела, використовуючи матеріали із мережі. Проте можна публікувати інформацію, якщо окупанти завдали пошкодили важливі об’єкти цивільної інфраструктури (дитсадки, школи, лікарні, пологові будинки, телевежі тощо), оскільки ця інформація є важливим доказом злочинів Росії проти України [7].

Цілком зрозуміло, що журналістика на військовому фронті відіграє ключову роль у відтворенні образу війни та важливих подій. Журналісти відіграють важливу роль у передачі інформації про військові дії та події на передовій, і їх робота є невід’ємною частиною інформаційної стратегії країни. Зважаючи на обмеження воєнного стану, журналісти повинні діяти відповідально та етично, дотримуючись актуальних стандартів і норм професії. Вони мають забезпечувати якісне та об’єктивне висвітлення подій, уникаючи розголошення конфіденційної інформації для безпеки військових та національної безпеки загалом. Такий підхід дозволяє зберегти нейтральність та довіру громадськості до медіа в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень можуть включати аналіз впливу воєнного стану на журналістську діяльність загалом та дослідження взаємодії між журналістами та військовими у контексті інформаційного ведення війни. Ці напрямки досліджень можуть допомогти краще зрозуміти роль журналістики під час воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роль професійних журналістів і блогерів під час війни. Комісія з журналістської етики: вебсайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716082-rol-profesijnih-zurnalistiv-i-blogeriv-pid-cas-vijni.html (дата звернення: 30.05.2023).
2. Кодекс етики українського журналіста (2002, 14 квітня). У редакції зі змінами від 4 жовтня 2013 року, прийнятими з'їздом підписантів Етичного кодексу українського журналіста. НСЖУ: вебсайт. URL: https://web.archive.org/web/20170420235423/ http://www.nsju.org/page/196 (дата звернення: 4.04.2024).
3. ЗМІ в умовах воєнного стану. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати. Детектор медіа: вебсайт. URL: https://detector.media/infospace/article/197627/2022-03-17-zmi-v-umovakh-voiennogo-stanu-rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-informatsii-yaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty/ (дата звернення: 17.03.2022).
4. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану» № 73 (2022, 3 березня), (зі змінами, внесеними згідно з наказом №196 від 12.07.2022; №266 від 03.10.2022; №49 від 27.02.2023, №51 від 03.02.2024). Міністерство оборони України: вебсайт. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf (дата зверненя: 13.04.2024).
5. Остапа С. Не варто списувати на війну порушення норм журналістської етики. Детектор медіа: вебсайт. URL: https://detector.media/blogs/article/198957/2022-05-05-ne-varto-spysuvaty-na-viynu-porushennya-norm-zhurnalistskoi-etyky/ (дата звернення: 05.05.2022).
6. Правила для журналістів щодо поведінки з військовими. Інститут масової інформації: вебсайт. URL: https://imi.org.ua/monitorings/pravyla-dlya-zhurnalistiv-shhodo-povedinky-z-vijskovymy-i44056 (дата звернення: 26.02.2024).
7. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики: Аналітично-довідковий збірник / За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Кущ, М. Дворового, О. Погорелова. К.: Комісія з журналістської етики, 2022. 90 с.

Ганна ЧУЧМАЙ, здобувачка вищої освіти
e-mail: hychuchmai.fsm23m@kubg.edu.ua
Дмитро МОСКАЛЬОВ, канд. філол. наук,
доцент кафедри китайської мови й перекладу
e-mail: d.moskalov@kubg.edu.ua
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

РЕМЕДІАЦІЯ КИТАЙСЬКИХ МАНЬХУА: ЕВОЛЮЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ У СУЧАСНИХ МЕДІА

Ключові слова: *маньхуа, комікси, еволюція, ремедіація, медіа.*

Китайські маньхуа, відомі також як китайські комікси, мають багату історію, що налічує десятиліття еволюції та трансформації. Цей жанр мистецтва зародився у 20-х роках XX століття з видання таких часописів, як «Shanghai Sketch», що відображали бурхливі зміни культурного ландшафту Китаю. Сьогодні китайські маньхуа активно взаємодіють з сучасними медіа, включаючи соціальні мережі та мобільні додатки, демонструючи свою гнучкість і життєздатність у цифровій епосі. Поняття «ремедіації» надає можливість розглядати те, як ці маньхуа адаптуються до нових форматів та медіа, відображаючи еволюцію китайського коміксу у сучасному культурному контексті.

Мета нашого дослідження полягає в розгляді еволюції та адаптації китайських маньхуа у контексті сучасних медіа, зокрема соціальних мереж та мобільних додатків. Ми прагнемо вивчити, як китайські комікси змінюються під впливом цифрової трансформації, а також як вони взаємодіють з іншими формами медіа в сучасному інформаційному середовищі. Також маємо на меті дослідити історію та культурні впливи китайських маньхуа, з'ясувати їхню роль у формуванні сучасної культурної панорами та розкрити їх можливості та перспективи у світі медіа в майбутньому.

У результаті нашого дослідження ми отримали глибше розуміння еволюції та адаптації китайських маньхуа у сучасних медіа. Починаючи зі своєї далекої історії, яка сягає 20-х років XX століття з видання «Shanghai Sketch», китайські маньхуа

пройшли шлях еволюції та адаптації, відображаючи зміни в соціальному, політичному та технологічному середовищі.

За часів Культурної революції маньхуа виступали як громадське мистецтво поряд з поширеними великими плакатами, відображаючи політичні та ідеологічні погляди того періоду. Пізніше, в епоху реформ та відкриття після 1978 року, вона знову знайшла шлях до аудиторії, ставши регулярним додатком до провідних газет, таких як «People's Daily» та «Xinmin Evening News» [1, с. 18].

Відкриття Китаю для світу в 1980-х роках призвело до іноземних впливів, зокрема імпортованого японського манга, що змінило ландшафт коміксів в країні. З підвищенням доступності Інтернету у 2000-х роках виникла нова ера для китайських маньхуа, коли молоді художники мали можливість ділитися своєю творчістю та взаємодіяти з аудиторією онлайн.

Сучасні тенденції включають появу незалежного андеграундного маньхуа, який розповсюджується через онлайн-платформи та міжнародні комікс-ярмарки. Пропагандистські маньхуа залишаються актуальними, наприклад форми пропагандистського маньхуа, підтримувані Комуністичною Партією Китаю, від мистецтва на стінах в міських та сільських районах до масового виробництва освітніх плакатів та коміксів. На виставці П'ятої «Санманівської вправи вивчення закону» конкурсу маньхуа, були яскраві виконання під чорнило-відбитки найбільш улюбленого коміксового персонажа Китаю, Санмао, який читає книгу про «соціалістичні цінності» поряд з Сі Цзіньпінем, засмоктуючи «сили темряви» суспільства великим пилососом та руйнуючи протести у Гонконгу великими кулаками [2, с. 13]. Більш тонким та спонтанним є швидкоплинна гра з кмітливими мемами та мовними натяками, що еволюціонують та мутують на багатофункціональних платформах, таких як WeChat, в сучасному Китаї. Один з майстрів цього елітарного мистецтва – це Куан Бяо, учень старшого сатирика маньхуа Ляо Бінсьон, чий вмілий використання символів, алегорій та червоного кольору обережно тисне на постійно змінні межі допустимого.

Зараз, якщо ви хочете знайти та придбати одяг, який бачили на зображенні в Інтернеті або навіть на фотографії, яку зробили самі, ви можете завантажити зображення в застосунок для смартфона, який покаже вам онлайн-магазини, що

продають схожі товари. Це маленьке спостереження нагадує нам про те, як модерність, виражена в ручному ілюстрованому журналі, подібному до «Shanghai Sketch», залишається з нами у гіперіндустріалізованій цифровій епосі. Смартфони та планшетні комп'ютери, що є в нашому повсякденному житті, можна назвати цифрово покращеними версіями журналів з ілюстраціями, що передували телебаченню та Інтернету. Девід Болтер і Річард Грусін називають це переосмисленням одного медіа в інше «ремедіацією» і аргументують, що цей процес є «визначальною ознакою нових цифрових медіа» [3, с. 25].

Таким чином, ілюстровані журнали надали шаблон для мультимедійного світу особистих цифрових медіа, які ми переживаємо сьогодні. Усі ці етапи історії китайських маньхуа свідчать про їхню відмінність та гнучкість у відповіді на умови та потреби свого часу. Вони відображають важливі аспекти культурного, політичного та соціального життя в Китаї та впливають на сприйняття сучасної культури в цілому.

Наше дослідження привернуло увагу до різноманітних аспектів еволюції та адаптації китайських маньхуа у сучасних медіа. Шляхом аналізу історії цього жанру, ми виявили, що він має давнє коріння. Спочатку ці маньхуа служили засобом пропаганди під час Культурної революції, але згодом пережили етап розвитку та реформ, що вплинули на їхню тематику та стиль.

Одним із ключових аспектів нашого дослідження було розглянути поняття «ремедіації» і його застосування до китайських маньхуа. Ми досліджували, як ці комікси перетворюються та адаптуються до нових форм медіа, зокрема соціальних мереж та мобільних додатків. Їхня взаємодія з цими платформами створює нові можливості для сприйняття та спілкування з аудиторією.

Зокрема, ми проаналізували вплив китайських маньхуа на соціальні мережі, такі як WeChat та Weibo, де зображення та меми швидко розповсюджуються та мутують. Ці комікси стають частиною культурного діалогу в Інтернеті, відображаючи не лише смішні ситуації, а й серйозні теми, що цікавлять сучасне суспільство.

Також ми дослідили історичний контекст та культурні впливи, які визначають розвиток китайських маньхуа. Виявилося, що вони відіграють важливу роль у формуванні культурної панорами Китаю, втілюючи традиційні цінності та сучасні тенденції.

Ми також звернули увагу на перспективи майбутнього розвитку китайських маньхуа. Зараз вони переживають тиху революцію в експериментальних коміксах, ініційовану розрідженим союзом творців [4]. Цей процес відбувається на фоні швидкого розвитку технологій та змін у способах споживання медіа, що відкриває нові можливості для творців та аудиторії.

Дослідження перспектив у цій сфері може охоплювати дослідження впливу китайських маньхуа на культурні дискусії та взаємодію в соціальних мережах. Також буде цікаво дослідити взаємодію маньхуа з іншими медійними форматами, такими як мультфільми, фільми та ігри, а також їх вплив на культурний ландшафт як у Китаї, так і за його межами. Окрім цього, важливим аспектом є аналіз реакції та сприйняття аудиторії китайських маньхуа, а також виявлення нових технологічних та медійних трендів, які впливають на цей жанр. Ці напрямки досліджень відкривають широкі можливості для подальшого розширення наших знань про китайські маньхуа та їхню роль у сучасному медійному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. John A. Crespi (2020). Manhua Modernity: Chinese Culture and the Pictorial Turn, University of California Press, 1–24.
2. Sullivan, Michael (1996). Art and Artists of Twentieth-Century China. Berkeley: University of California Press, 5–15
3. Contemporary Television (2005). «Ziwo sangshi he jingshen weihun – Zhongguoshi Lihun de nu¨xing beiju tanyin'», [Dangdai dianshi] 201, 22–28.
4. The Coming of Age of Chinese Comics: Manhua, «Mr. Wang», and Shanghai Sketch (2013) https://doi.org/10.1002/j.2831-865X.2013.tb00267.

Анастасія ШАЛАМАЙ, аспірантка
e-mail: shalamay.ao@pdpu.edu.ua ORCID: 0000-0002-2868-8770
ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ВІДЕОІГОР РІЗНИХ ЖАНРІВ

Ключові слова: *відеогра, комп'ютерна гра, відеоігровий дискурс, дискурс відеоігор, внутрішньоігровий текст, стилістика, прагматика, лексико-семантична група.*

Відеоігрова індустрія є однією з найбільш прибуткових медіагалузей сучасності, що зумовлює необхідність у підготовці фахівців з локалізації відеоігор для різних ринків та дослідженні дискурсивних особливостей відеоігрового тексту. Втім, незважаючи на велику кількість робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених дискурсу відеоігор, слід зазначити, що «відеоігровий дискурс» – мультирівневе явище, яке охоплює мовлення між різними адресатами та адресантами (Ensslin 2011; Ensslin 2015; Ensslin & Balteiro 2019). З цієї причини, предмети та об'єкти досліджень робіт, пов'язаних із вивченням дискурсу відеоігор, загалом вагомо відрізняються один від одного: від вивчення геймерського сленгу (Ensslin, 2015) до порівняльного аналізу локалізацій відеоігор та прийомів, використаних перекладачами (Гнатенко та ін., 2020; Єльцова, Алаєва 2019). В той же час, бракує досліджень з відеоігрового дискурсу, які б мали за мету виділити лінгвістичні особливості мовлення в: 1) різних видах внутрішньоігрового тексту (усному сюжетному, письмовому сюжетному, тексті інтерфейсу); 2) ігрових жанрах (екшн, стратегія тощо); 3) наративних жанрах (як-от фентезі, наукова фантастика тощо).

Метою цієї роботи є інтерпретація результатів лінгвістичного аналізу тексту шести відеоігор 2015-2020 років та різних ігрових жанрів (екшн, шутер, екшн-пригодницький, рольова гра, стратегія, симулятор) в американській локалізації. Обсяг тексту склав близько 520 000 слів. Аналіз було здійснено за допомогою програми MaxQDA Analytics Pro 2020.

У результаті аналізу було виявлено, що вагомих стилістичних відмінностей між внутрішньоігровим текстом ігор різних жанрів немає, бо наявні стилістичні відмінності доречніше поясняти видом внутрішньоігрового тексту (усним чи письмовим) чи «сетингом» відеоігор. Втім, «ігровий жанр» гри, під яким на увазі ми маємо вид перешкод, які належить подолати гравцю, має вплив на граматичний та лексичний склад внутрішньоігрового тексту. Таким чином, внутрішньоігровий текст жанру «екшн» характеризується високим відсотком маркерів модальності (27,9% від усіх маркованих граматичних рис у тексті), зокрема маркерів спонукальної модальності (21,7% проти 3,7% в інших жанрах). Більшість з них включає наказовий спосіб дієслова другої особи (13,6%) та використання модальних дієслів (*need to; should; must; have (got) to* тощо) для позначення необхідності дії (5,2%). На наш погляд, ці граматичні форми легше сприймаються та швидше привертають увагу гравця (наприклад, наприклад, *“Climb the ladder over there”, “We must look around”*), що пояснює їхню високу частотність в екшн-жанрі. Піджанр «шутер», який потрібує ще швидшої реакції гравця, вирізняється ще більшою кількістю маркерів модальності: 48,7% (проти 31,9% в інших жанрах); 43,3% з яких припадає на спонукальну модальність. У той же час, у піджанрі «шутер» використання спонукальних конструкцій майже винятково обмежується наказовим способом другої та першої особи, не використовуючи інші граматичні та лексичні засоби.

Також у всіх відеоіграх жанру «екшн» привертає увагу частіше використання різних форм минулого часу (18,1% усіх маркованих граматичних одиниць проти 7,2% в інших жанрах) та засобів вираження майбутнього часу (9% проти 0,8%), але це пояснюється не стільки особливостями жанру, скільки наявністю в обраних іграх насиченого подіями сюжету, внутрішньоігровий текст яких мусить розкрити мотивацію персонажів через опис минулих подій та пояснити гравцеві наступні дії персонажів.

Щодо жанрів «стратегія» та «симулятор», представлених в нашій вибірці однією відеогрою, ігровий процес в них часто реалізується за допомогою письмового тексту інтерфейсу, через що вони вирізняються більшою кількістю маркерів теперішнього часу (57,8% проти 37,5% в інших жанрах), а також ширшим використанням пасивного стану (18,6% проти 0,9%) та умовного способу (12,6%

проти 2,3%). Меншу розповсюдженість спонукальної модальності (3,7% проти 21,7% в інших) також можна пояснити особливостями жанру, оскільки у грі-стратегії чи «симуляторі» гравець має більшу свободу дій у порівнянні з лінійними іграми.

Лексичні особливості різних ігрових жанрів проявляються насамперед у частоті вербалізації в них різних лексико-семантичних груп. Жанр «екшн» виділяється частотністю вживання слів, що належать до лексико-семантичних груп «рух» (10,7% від усієї маркованої лексики), «насильство» (7,9%), «смерть» (3,6%), «здоров'я та безпека» (2,2%), «допомога» (2,1%). Це стосується і його піджанрів «шутер», «екшн-пригодницький».

Частіше вживання лексико-семантичного поля «рух» у внутрішньоігровому тексті жанру «екшн», на наш погляд, можна пояснити швидкозмінністю дій на екрані в іграх цього жанру. Цей жанр «зосереджений на швидкості та фізичних здібностях, який потребує від гравця гарної координації рухів та швидких рефлексів» (Egenfeldt-Nielsen et al., 2016, p. 50), а отже вербальне відображення цих вимог у внутрішньоігровому тексті не є неочікуваним. Щодо ж лексико-семантичних груп «насильство», «здоров'я та безпека», «смерть», їхня реалізація в тексті пов'язана як із ігровими випробуваннями, притаманними жанру «екшн», так і з його наративною стороною: чергування безпечних та небезпечних ситуацій, смерті деяких героїв та порятунок інших, допомогу головного героя іншим персонажам та навпаки, що також зумовлює високу реалізацію лексико-семантичної групи «допомога».

У піджанрі «шутер», окрім рис жанру «екшн» загалом, більш визначена лексично-семантична група «відношення між людьми» (7,1% проти 4,8% в жанрі «екшн» загалом), із найчастотнішими лексемами *"enemy"* (50 вживань), *"team"* (53 вживань), *"target"* (41 вживань), що в свою чергу відображає сутність «шутер»-ігор – стрільбу по противниках.

В піджанрі «екшн-пригодницький» у додаток до вищезгаданих рис більше виокремлюються групи «природа» (5,8% проти 5,6% в жанрі «екшн» сукупно, в більшості – підгрупа «ландшафт») та «пошук» (4,7% проти 4,5% в жанрі «екшн» загалом). Вживання лексем для опису різних видів ландшафту в жанрі «екшн» пояснюється тим, що по-перше, зазвичай гравець подорожує віртуальним світом (розробленим ще детальніше в піджанрі «екшн-пригодницький), і тим, що окрім

декоративної функції, різні види ландшафту створюють різноманітні ігрові перешкоди для гравця, що відображається у мовленні персонажів. Реалізація лексико-семантичної групи «пошук», в свою чергу, є наслідком типових сюжетних завдань жанру: гравець подорожує світом щоб знайти певний предмет чи персонажа.

Лексичні особливості жанрів «рольова гра», «стратегія» та «симулятор» виражаються в частішому використанні числівників та лексем, що описують зміну стану, але це притаманно лише тексту інтерфейсу, отже ці дві риси залежать не тільки від ігрового жанру. Для тексту інтерфейсу жанру «рольова гра» показник використання числівників склав 22,7% проти 4,9% в інших жанрах, в той час як для жанрів «стратегія», «симулятор» він склав 29,1% проти 11,7%. Причиною їхнього частішого вживання є те, що «в рольових іграх зріст персонажа відбувається через числові показники» (Adams, 2013, p. 87), а отже вони є невід'ємною частиною механік гри. Гравцю надається вибір у розвитку його персонажа, а використання числових показників уможливлює об'єктивне та зрозуміле порівняння різних варіантів вибору.

Лексико-семантична група «зміна стану», яка склала 7,4% в тексті інтерфейсу «рольової гри» та 7% в тексті інтерфейсу жанрів «стратегія», «симулятор», так само допомагає порівняти наслідки різних виборів гравця.

У результаті здійснення лінгвістичного аналізу було виявлено, що ігровий жанр відеогри має вплив на її внутрішньоігровий текст та проявляється насамперед в його граматичному та лексичному складі. Жанр «екшн» та, в особливості, його піджанр «шутер», вирізняються більшою кількістю апелятивних висловлювань, а отже в них переважають маркери спонукальної модальності; передусім – наказовий спосіб дієслова другої особи. Жанри «стратегія» та «симулятор», відзначаються перевагою в їхньому граматичному складі форм теперішнього часу, пасивного стану, умовного способу – тобто засобів, які дозволяють пояснити правила гри.

Серед лексичних особливостей, жанр «екшн» відокремлює частіша реалізація в ньому лексем, що належать до лексико-семантичних груп «рух», «насильство», «смерть», «здоров'я та безпека» та «допомога», що проявляється і в його піджанрах «шутер» та «екшн-пригодницький». Піджанр «шутер» вирізняється частішим вживанням лексем, що характеризують відношення між людьми («свій-чужий»), а «екшн-пригодницький» – частішою реалізацією в ньому лексико-семантичних груп

«природа», а саме «ландшафт», та «пошук», що пов’язано як з особливостями віртуального світу, яким подорожує гравець, так і з типовими сюжетними завданнями піджанру. Жанри «рольова гра», «стратегія» та «симулятор» характеризуються частішим вживанням числівників, через які гравець стежить за зростом свого персонажа чи віртуального світу. Також жанр «рольова гра» вирізняє більше розповсюдження лексем, що належать до групи «зміна стану».

Подальші перспективи досліджень вбачаємо у лінгвістичному аналізі внутрішньоігрового тексту різних ігрових жанрів у локалізаціях іншими мовами та виділенні спільного та різного в отриманих результатах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатенко Д., Венгер, Ю., Дружина Т. Особливості перекладу англомовних комп’ютерних мультимедійних відеоігор. *Науковий Вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2020. 31. С. 66–83.
2. Єльцова С., Алаєва Л. Локалізація комп’ютерних відеоігор. *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету.* Сер.: Філологія. 2019. 4(43). С. 60–63.
3. Ensslin, A. (2011) *The Language of Gaming*. Macmillan Education.
4. Ensslin, A. (2015) *Discourse of Games. The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. Wiley-Blackwell.
5. Ensslin, A., Balteiro, I. (2019). *Approaches to Videogame Discourse: Lexis, Interaction, Textuality*. Bloomsbury Academic.
6. Egenfeldt-Nielsen, S., Smith, J. H., & Tosca, S. P. (2016). *Understanding Video Games: The Essential Introduction* (3rd ed). Routledge.
7. Adams, E. (2013). *Fundamentals of Game Design (3rd ed.)*. New Riders.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 10. ПЕДАГОГІКА. ПИТАННЯ ДОДИПЛОМНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

SECTION 10. PEDAGOGY. ISSUES OF UNDERGRADUATE AND POSTGRADUATE EDUCATION

Iryna SOKOLOVSKA, candidate of medical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Physical Education and Sports of the Municipal Institution of Higher Education
e-mail: irinasokol10@meta.ua ORCID 0000-0002-5664-2382
Valentyna NECHYPORENKO, doctor of pedagogical sciences, professor, rector of the Municipal Institution of Higher Education
ORCID 0000-0001-9183-442X
Olena POZDNIAKOVA, doctor of pedagogical sciences, professor, first vice-rector of the Municipal Institution of Higher Education
ORCID 0000-0002-4151-437X
Nataliia HORDIIENKO, doctor of sociological sciences, professor, vice-rector for scientific and innovative activities of the Municipal Institution of Higher Education
ORCID 0000-0002-4060-6846
Nataliia SERHATA, candidate of sciences in physical education and sports, associate professor, associate professor of the department of physical education and sports of the Municipal Institution of Higher Education
ORCID 0000-0002-3684-688X
Maria GERKO, deputy director of educational work of the Svalyavsky Professional Construction Lyceum
"Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy" of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhia, Ukraine

INNOVATIVE ACTIVITY OF A TEACHER AS AN EFFECTIVE MEANS OF DEVELOPING THE POTENTIAL OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Key words: *pedagogy, innovations in education, pedagogical innovation*

Introduction. At the present stage of social development, education is the key area on which not only the level of general culture and professional training of a person depends, but also his achievement of personal maturity. Innovative pedagogical activity associated with the rejection of well-known cliches, stereotypes in teaching, upbringing, and personal development of a student goes beyond the current standards, creates new standards for the

personal-creative, individual orientation of the activities of teachers, and new pedagogical technologies that implement these activities. In it, the teacher realizes himself more deeply as a bearer of social innovation.

Goal: to reveal the problems of innovative activity of a teacher in modern conditions, the essence of the concepts of “innovative activity”, “innovation” and their relationship with the concept of “innovation”.

Materials and research methods. Philosophical and pedagogical literature devoted to the innovative activities of a teacher was analyzed.

Research results and discussion. The innovative activity of a teacher is one of the most pressing pedagogical problems in modern reality. Consideration of this problem is impossible without understanding the basic terms “innovation activity”, “innovation” and their relationship with such a concept as “innovation”.

Innovation (innovatis: in – in, novus – new) in Latin means the entry of something new into a certain sphere, implantation into it and the generation of a whole series of changes in this sphere. This means that innovation is, on the one hand, a process of renewal, implementation, implementation, and on the other hand, it is an activity to integrate innovation into a certain practice [1].

The innovation process is a development process, an object of development management educational institution, the process of developing and mastering innovations [2]. Innovative technologies are the production (invention) of a new component for the education system.

Innovation is the process of introducing “innovations”—components or connections that were not previously present in the educational system. The process of transition of a system from one qualitative state to another based on the introduction of innovations.

Innovation (novelty) in teaching - the introduction of something new in the goals, content, methods and forms of teaching and upbringing, in the organization of joint activities of the teacher and the student; changes in thinking style [3]. As a pedagogical category, this term is relatively young, and this is one of the reasons that there are different approaches to defining this concept. In the most general sense, innovation is the final result of innovative activity, embodied in the form of a new or improved product; new or improved technological process.

Pedagogical innovation is changes aimed at improving the development, education and training of educational objects. Innovation in education is understood in a broad sense as introducing something new, changing, improving and improving the existing one. Novelty always has a specific historical character. It does not matter whether an idea, concept, technology is currently objectively new or not, it is possible to determine the time when it was objectively new. Born at a specific time, progressively solving the problems of a certain stage, an innovation can quickly become the property of many, the norm, generally accepted mass practice, or become obsolete, obsolete, and become a brake on development at a later time. Therefore, the teacher needs to constantly monitor innovations in education and carry out innovative activities. The most important components of pedagogical innovation can be considered the presence of appropriate research, design, and management components [4].

The formation of an innovative focus involves the use of certain criteria that allow one to judge the effectiveness of a particular innovation. Taking into account the existing experience of research in pedagogy, we can determine the following set of criteria for pedagogical innovations: novelty, optimality, high efficiency, the possibility of creative application of innovation in mass experience.

The main criterion for innovation is novelty, which is equally relevant to both the assessment of scientific pedagogical research and advanced pedagogical experience. Therefore, for a teacher who wants to get involved in the innovation process, it is very important to determine what the essence of the proposed new is, what is the level of novelty. For one it may be truly new, for another it may not be. In this regard, it is necessary to approach the inclusion of teachers in innovative activities taking into account voluntariness, personal characteristics, individual psychological characteristics. There are several levels of novelty: absolute, locally-absolute, conditional, subjective, differing in the degree of fame and scope.

The introduction of optimality into the system of criteria for the effectiveness of pedagogical innovations means the expenditure of effort and resources for teachers and students to achieve results. Different teachers can achieve equally high results with different intensity of their own work and the work of students. The introduction of pedagogical innovation into the educational process and the achievement of high results with the least

physical, mental and time costs indicate its optimality. Effectiveness as a criterion of innovation means a certain sustainability of positive results in the activities of teachers.

The concept of “innovation activity” has a wide semantic range. In pedagogy, it is considered as a type of pedagogical activity, as a creative process of planning and implementing pedagogical innovations aimed at improving the quality of education, as a socio-pedagogical phenomenon that reflects the creative potential of the teacher.

In pedagogical science, innovative activity is understood as purposeful pedagogical activity based on understanding (reflection) of one’s own practical pedagogical experience through comparison and study, change and development of the teaching and educational process in order to achieve better results, obtain new knowledge, and qualitatively different teaching practice.

The model of innovation activity includes: an innovator, regulatory requirements, an innovation environment, a procedural component, an innovation, a work. Innovation in this way is understood as the result of innovation, and the innovation process includes at least three stages: generating an idea (in a certain case, a scientific discovery), developing an idea in an applied aspect, implementing an innovation in practice

The main functions of a teacher’s innovative activities include:

- ✓ progressive (defect-free) changes in the pedagogical process and its components: change in goals;
- ✓ changes in the content of education; new teaching tools; new ideas of education; new ways and techniques of training, development, education [5].

Innovative activities in pedagogy can also be considered at one level simultaneously in several parallels. Hence, the following types of innovations are distinguished within one level of the pedagogical process: technological, methodological, organizational, economic, social, legal.

In our opinion, there are three prerequisites for mastering any pedagogical innovation - understanding, reflection and personal preparedness. Problematization of one’s own activities in order to change it (understanding) and the ability to change it, having previously realized one’s own social, communicative, economic and other attitudes and prejudices (reflection), are prerequisites in order to “conceive a different pedagogical reality” (G. P Shchedrovitsky).

Conclusion. The process of forming an innovative culture of a future teacher consists of a number of stages and is accompanied by mastery of innovative activities by imitation of creative behavior patterns, which ensures ease of entry into teaching activities, increases the level of its development, reduces the number of “trials and errors,” and determines productivity and originality.

Prospects for further research. The possibility of applying innovations in mass teaching experience, but only after their testing and objective evaluation

Conflict of interest. There is no conflict of interest.

REFERENCES

1. Dychkivska I. M. Innovative pedagogical technologies: textbook. 2nd ed., supplement. Kyiv, Akademvydav. - 2012. - 352 p.
2. Kremen V.G. Philosophical and educational activity: innovative aspects // Formation and development of scientific and pedagogical schools: problems, experience, prospects: coll. of science works / edited by Vasyl Kremen and Tadeusz Levovytskyi. – Zhytomyr, Department of ZhDU named after I. Franka, 2012. – P.10
3. National strategy for the development of education in Ukraine for 2012-2020 [Electronic resource]. – Access mode: www /mon /gov /ua /images/files /.../4455/pdf
4. Podlasy A.I. Pedagogical innovations // Native school. – 1998. – No. 12. – P.1.
5. Professional pedagogical education: acme-synergistic approach: [monograph] / [ed. O. A. Dubasenyuk]. – Zhytomyr: View - in ZhDU named after I. Franka, 2011. - 389 p

Tetiana VAINAGII, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Public Health and Humanitarian Disciplines
e-mail: tetiana.vainagii@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-0569-2048
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

IMPLEMENTING AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TO TEACHING ENGLISH FOR MEDICAL PURPOSES AT UNIVERSITIES

Key words: *interdisciplinary approach, English for Specific Purposes, English for Medical Purposes, medical students, EMP teachers, teachers of professional disciplines.*

Introduction. Given the rapid advancement of knowledge throughout the globalization era by means of English as a lingua franca, the implementation of an interdisciplinary approach to teaching English for Specific Purposes (ESP) at universities becomes absolutely inevitable. The fact that English for Medical Purposes (EMP) is commonly studied in medical educational institutions all around the world is one indication that English is prevalent in modern medical communication too. Thus, interdisciplinary higher education is rapidly gaining favour as one of the most efficient means to prepare medical students for their highly demanding and challenging future careers. Yet it can be difficult to integrate interdisciplinary learning into EMP courses.

Aim. The current study aims to identify the most efficient strategies for implementing an interdisciplinary approach in the EMP teaching methodology and substantiate the principles of their implementation. It also adds to a deeper understanding of the opportunities and challenges associated with implementing the interdisciplinary approach to teaching EMP at universities.

Results. Modern ESP methodologists believe that an interdisciplinary approach involves the functional synthesis of multiple theoretical and/or practical educational disciplines, as well as the collaboration of ESP teachers and teachers of professional disciplines to develop syllabi and educational materials. These efforts should be demonstrated in the completion of professionally oriented tasks that require the use of the English language.

In this respect, M. DelliCarpini (2008) claims that interdisciplinary cooperation ultimately results in the successful accomplishment of the following significant goals:

- For ESP students, language and content acquisition in the subject area are facilitated by collaboration between ESP teachers and teachers of professional disciplines. Furthermore, students may find it less difficult to succeed academically due to the combined acquisition of professional content and the English language.
- Collaboration between ESP teachers and teachers of professional disciplines fosters a more profound and meaningful comprehension of ESP students' unique needs.
- In terms of syllabi, cooperation promotes the development of a community of students who create meaning and participate in inquiry-based, constructivist learning that celebrates diversity, bridges differences, and improves academic achievement and language acquisition for ESP students.

N. Saienko (2015) holds a similar point of view, stating that an interdisciplinary approach to teaching ESP courses entails two aspects: 1) component formation of the educational content; 2) thematic content of educational materials. High-quality implementation of these aspects is impossible without the involvement of professional discipline teachers.

Since the modern ESP methodology views language instruction as an essential part of the complete curriculum that attempts to meet a graduate profile specification, an interdisciplinary approach is increasingly frequently given prominence when designing a language teaching process for EMP courses at universities. Due to this, EMP teachers should take into account the specific needs of medical students and build their syllabi around the material of core medical courses. A strategy like this naturally leads to interdisciplinary partnerships between medical subject instructors and EMP teachers. In fact, EMP teachers are generally the ones who initiate such collaborations, as medical subject instructors are not very interested in these partnerships; in fact, some of them do not even think that EMP professors are as important to a study program as they are. Therefore, since it is typically the EMP teachers who enlist the assistance of the subject specialists, it is their primary responsibility to make sure that potential problems are anticipated and avoided and that a harmonious working environment is created. The effectiveness of the relationship between EMP and medical subject instructors depends greatly on how it is handled by both parties.

One of the most distinctive aspects of ESP and, consequently, EMP in practice is material design. This is due to the following reasons (Hutchinson & Waters, 1987):

1) It may be the goal of an educator or an institution to provide teaching materials that are tailored to the specific subject area. Commercially, these materials are not available.
2) Even when appropriate materials are accessible, it may not be possible to purchase them for various reasons.
3) The available materials need to be didactically modified since they often do not meet the requirements for teaching students in a specific subject area.

Thus, in order to design efficient study materials for teaching EMP courses, cooperation between EMP teachers and medical subject instructors is really inevitable. Although the language content may be influenced by particular medical disciplines as well as the subject area in general, an EMP teacher is the one to choose the language elements, such as appropriate professionally oriented texts, vocabulary, and specific grammar.

In addition to creating study materials that are appropriate for the students, it is crucial to ensure that these resources match the professional competency level of the students at a given point in their educational process. According to the chronology of the study material presentation, interdisciplinary connections are divided into *accompanying*, *retrospective*, and *anticipatory*. We believe that accompanying and retrospective interdisciplinary connections are the most effective within EMP courses. It is only possible to implement accompanying connections if you take EMP courses throughout the duration of your university education and have more than two academic hours per week. Retrospective connections can be implemented as early as the II–III years of study, by which time students have already gained certain professional expertise. Because it enables the activation, consolidation, systematization, and enhancement of knowledge, skills, and abilities acquired within professional disciplines, the retrospective approach appears to be the most efficient for EMP students.

Interdisciplinary connections can also be implemented within classroom and extracurricular forms of students' training, which involve individual, pair, and group assignments. The practical nature of the interdisciplinary approach is demonstrated by the employment of two main methods: 1) project-based learning, which is a component of

extracurricular individual, pair, and group forms of work; and 2) problem-based learning, which is primarily applied when students are working in pairs or groups in the classroom.

In order to maximize the success of implementing an interdisciplinary approach within EMP courses, a number of requirements must be met. First and foremost, medical subject teachers with prior experience teaching medical disciplines in English and a proficiency in English no less than B2-C1 are required to participate in the material design and support of the EMP courses. This indicates that the professional discipline instructor is sufficiently knowledgeable about English medical terminology to advise the EMP teacher on the precise usage and context of particular professional terms in the English medical setting, should the need arise. Secondly, medical subject teachers need to be licensed physicians with professional experience in the field, having interacted in English with patients and colleagues abroad. It is only under these conditions that they are able to objectively evaluate the level of professional medical terminology and communication skills that medical students should possess in order to perform their jobs well and communicate in a professional English-speaking setting. Compliance with the prescribed requirements guarantees a comprehensive selection of themes and a higher quality of instructional materials that match the present professional needs of students majoring in medicine, as well as deeper and more thorough coverage of professional medical issues.

Conclusions. Therefore, the benefit of the interdisciplinary approach is that EMP teachers are now viewed as moderators and facilitators rather than as an authoritative source of knowledge. Their major task is to help students activate their professional knowledge, skills, abilities, and creative potential to demonstrate the practical communicative aspect of the implementation of medical knowledge in the English professional environment. The collaboration of EMP teachers and medical subject instructors is the key to the organization of a dynamic educational process, the selection of authentic materials with current content, and quality control of the acquisition and use of professional English communication skills in the practical sphere.

Perspectives for further research include conducting relevant studies in the area of EMP teaching at universities to promote collaboration between EMP and medical subject teachers on all levels in order to enhance interdisciplinary cooperation among study program participants and thus raise the standard of medical education in Ukraine.

Conflict of interest. The author declares that there is no conflict of interest concerning the publication of this abstract.

REFERENCES

1. DelliCarpini, M. (2008). Teacher Collaboration for ESL/EFL Academic Success. *The Internet TESL Journal, XIV* (8). http://iteslj.org/Techniques/DelliCarpini-TeacherCollaboration.html
2. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733031
3. Саєнко, Н. С. (2015). Міждисциплінарний підхід до навчання іноземної мови у вищій технічній школі. *Материали за XI Международна научна практична конф. [«Бъдещите изследвания – 2015»], 17–25 февруари 2015, София (с. 29–31), 8*. https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/saenko_mizdystsypllinarnyi.pdf

Svitlana KARPLIUK, dr nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika
s.karpliuk22@gmail.com ORCID: 0009-0007-6350-3421
Społeczna Szkoła Podstawowa nr 3 z Oddziałami Dwujęzycznymi BTO w Białymstoku, Białystok, Polska

NIEKTÓRE ASPEKTY PROBLEMU PRZYGOTOWANIA ASYSTENTÓW MIĘDZYKULTUROWYCH DO PRACY Z DZIEĆMI Z DOŚWIADCZENIEM MIGRACJI W KONTEKŚCIE KSZTAŁCENIA PODYPLOMOWEGO W POLSCE

Słowa kluczowe: *asystent międzykulturowy, uczniowie z doświadczeniem migracji, kształcenie podyplomowe.*

Wstęp. Według danych Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji, liczba międzynarodowych migrantów wzrosła do 281 milionów w 2020 roku [1]. Ten zróżnicowany przepływ migrantów nieuchronnie wpływa na społeczeństwo, gospodarkę, politykę i inne obszary życia wielu krajów, w tym Polski. Wynika to z faktu, że Rzeczpospolita Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej, do którego w pierwszej kolejności trafiają migranci i uchodźcy, wśród których są także dzieci.

W tym kontekście szczególnie istotną kwestią staje się organizacja procesu edukacji oraz zapewnienie dzieciom z doświadczeniem migracji odpowiednich warunków do korzystania z usług edukacyjnych podczas pobytu w obcym kraju.

Jednym z możliwych rozwiązań wspomnianych problemów jest przygotowanie wykwalifikowanych specjalistów – asystentów międzykulturowych, którzy pomogą dzieciom w adaptacji i integracji w środowisko o innym języku, zrozumieniu wymagań programów nauczania oraz zapoznaniu z kulturą.

Asystentem międzykulturowym może być osoba, która nie posiada wykształcenia pedagogicznego i dlatego kształcenie podyplomowe staje się kluczowym narzędziem w przygotowaniu takich specjalistów.

Programy kształcenia podyplomowego, które mają na celu przygotowanie asystentów międzykulturowych, powinny obejmować szeroki zakres dyscyplin, obejmujących psychologię migracji, umiejętności językowe oraz metody interakcji z dziećmi różnych grup kulturowych, ponieważ głównym zadaniem asystentów

międzykulturowych jest wsparcie cudzoziemskich dzieci uczęszczających do szkół w Polsce.

Biorąc pod uwagę aktualność omawianego problemu, istnieje konieczność opisania sposobów i metod przygotowania asystentów międzykulturowych do pracy z dziećmi z doświadczeniem migracji w ramach kształcenia podyplomowego, co jest **celem** niniejszej publikacji.

Analizując różne źródła naukowe, które ukazują wyniki badań dotyczących równego dostępu do edukacji i traktowania uczniów z doświadczeniem migracji [2], psychologicznego diagnozowania dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowości i wielojęzyczności [3], specyfiki działalności zawodowej nauczycieli, a także głównych zasad pracy asystentów międzykulturowych w szkole [4], przekonująco świadczą o tym, że podczas przygotowania asystentów międzykulturowych należy zwrócić uwagę zarówno na aspekt praktyczny, jak i teoretyczny.

Asystenci międzykulturowi powinni mieć możliwość zdobycia niezbędnej wiedzy teoretycznej, która pomoże im znaleźć sposoby rozwiązania realnych sytuacji. Jednocześnie potrzebują praktycznych umiejętności do współpracy z dziećmi z doświadczeniem migracji, z nauczycielami i pracownikami socjalnymi, z rodzicami i opiekunami itp.

W Polsce istnieje możliwość uzyskania takiego przygotowania w ramach kształcenia podyplomowego. Oto kilka sposobów i metod:

- *Programy akademickie:* Uniwersytety i wyższe uczelnie w Polsce mogą oferować specjalistyczne programy kształcenia podyplomowego dla asystentów międzykulturowych. Uniwersytet Warszawski w 2022 roku otworzył rekrutację na studia podyplomowe w ramach programu "Asystentura międzykulturowa w szkole".
- *Fundacje:* Niektóre fundacje specjalizujące się w szkoleniu kadry pedagogicznej i mogą organizować seminaria i szkolenia dla pracowników pedagogicznych, w tym dla asystentów międzykulturowych. Wśród nich są: Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej [5], Fundacja Ocalenie [6], Fundacja Polskie Forum Migracyjne [7] itp.
- *Stowarzyszenia, grupy i wymiana doświadczeń:* Tworzenie sieci współpracy między

placówkami edukacyjnymi i organizacjami może przyczynić się do wymiany doświadczeń i najlepszych praktyk w pracy z dziećmi z doświadczeniem migracji. Przykładami takiej współpracy są: "Akademia Asystentów Międzykulturowych w Krakowie", "Stowarzyszenie Asystentów Międzykulturowych ‘TanDem’ w Białymstoku" itp.

Wyniki: Podczas analizy dostępnych źródeł i istniejącego doświadczenia stwierdzono, że wszystkie wyżej wymienione sposoby i metody przygotowania w ramach kształcenia podyplomowego mogą pomóc asystentom międzykulturowym zdobyć niezbędną wiedzę, umiejętności i kompetencje do skutecznej pracy z dziećmi z doświadczeniem migracji.

Wnioski: Generalnie można powiedzieć, że przygotowanie asystentów międzykulturowych w ramach kształcenia podyplomowego umożliwi rozwinięcie niezbędnych kompetencji dotyczących zrozumienia potrzeb dzieci z doświadczeniem migracji, co ogólnie przyczyni się do integracji tej grupy dzieci w polskim systemie edukacji.

Perspektywy dalszych badań: Dla dalszego rozwoju tego tematu można przeprowadzić dodatkowe badania dotyczące skuteczności różnych metod przygotowania asystentów międzykulturowych.

Konflikt interesów: Brak.

LISTA WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ

1. International Organization for Migration. https://www.iom.int/data-and-research
2. Kubin, K., & Pogorzała, D. E. (Ред.). (2015). *Równe traktowanie w szkole wielokulturowej - potszeby, działania i przykłady rozwiązań instytucjonalnych*. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, s. 366.
3. Jurek, A., (2015), Psychologiczne aspekty doświadczeń migracyjnych u dzieci i młodzieży, w: N. Krolek, K. Kubin (red.), Migracja, tożsamość, dojżewanie. Adaptacja kulturowa dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracyjnym, Warszawa: Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, s. 27-61.
4. *„(Nie)Widzialne granice…”(2015) «fundacja na rzecz różnorodności społecznej*. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej. http://ffrs.org.pl/ biblioteka/ ksiazki/niewidzialne-granice/
5. *Fundacja na rzecz różnorodności społecznej*. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej. https://frs.org.pl
6. *Strona główna - fundacja ocalenie*. Fundacja Ocalenie. https://ocalenie.org.pl
7. *Polskie forum migracyjne*. https://www.forummigracyjne. org

Марія АНДРІЙЧУК, викладач каф. медичної і біологічної фізики та інформатики
e-mail: amarid1957@gmail.com ORCID: 0000-0003-0112-3830
Ангеліна ГАСАН, здобувачка вищої освіти
НМУ імені О. О. Богомольця, Київ, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ОСВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Актуальність. Тема цифрової трансформації в освіті на сьогоднішній день є не просто актуальною, вона є визначальною для майбутнього сучасної науки та освіти. Вплив технологій на освіту не може бути переоцінений. Від віртуальних класів до онлайн-ресурсів, від штучного інтелекту до розумних платформ навчання – це лише вершина айсберга цифрової трансформації, яка змінює наше розуміння навчання та знань. Однак разом з безліччю переваг, які вони принесли, виникають і виклики. Одним із головних викликів є рівень доступності. Цифрові технології пропонують неймовірні можливості для навчання, але не кожен має доступ до цих можливостей через обмеженість ресурсів або інфраструктури. Отже, забезпечення широкого доступу стає важливим завданням для всієї глобальної освітньої спільноти. Іншим викликом є підготовка вчителів та учнів до використання цифрових інструментів в навчальному процесі. Від них вимагається не лише технічна компетентність, але й здатність адаптувати нові технології до різноманітних потреб учнів, створювати стимулююче навчальне середовище та розвивати критичне мислення [1]

Цифрова трансформація в освіті – це не просто перехід до нових технологій. Це крок до нового типу освіти, що базується на взаємодії, інноваціях та гнучкості. Це виклик для всіх нас – вчителів, учнів, батьків та дослідників. Тому наша місія - не тільки використовувати цифрові технології для поліпшення процесу навчання, але й створювати екосистему, де кожен може розвивати свій потенціал, навчатися та співпрацювати для створення кращого світу [2].

Мета. Розглянути актуальність та важливість цифрової трансформації в освіті, спрямованій на висвітлення викликів та перспектив цього процесу у сучасному світі. Проаналізувати ключові аспекти освіти висвітлити її вплив на навчальний процес,

вчителів та учнів, а також розглянути переваги та виклики, пов’язані з використанням цифрових технологій у сфері освіти. Також додатковою метою є підкреслення важливості гнучкості та адаптабельності в освіті, а також висвітлення необхідності підготовки педагогів до використання цифрових інструментів у навчальному процесі. Робота спрямована на підкреслення можливостей, які відкриває цифрова трансформація для індивідуального навчання, розвитку творчості, та стимулювання критичного мислення учнів. Крім того, метою цього твору є підвищення усвідомленості про потенціал цифрової трансформації в освіті як ключового фактора в розвитку сучасного суспільства [3].

Матеріали і методи. Для дослідження та аналізу теми були використані різноманітні матеріали та методи, включаючи: літературний аналіз (огляд наукових публікацій, статей, книг та досліджень), різні опитування, статистичні дані, кейс-студії та групові обговорення.

Результати. Розглянувши всі необхідні матеріали, можна зрозуміти, що поставлена мета, є цілком реальною. І ось які були отримані результати в ході дослідження:

- оцінка рівня доступності цифрових засобів у навчальних закладах та серед учнів;
- аналіз та оцінка того, як часто та ефективно використовуються цифрові технології в навчанні. Це включає в себе використання онлайн-платформ, віртуальних уроків, інтерактивних методів навчання тощо;
- оцінка впливу використання цифрових технологій на академічні успіхи учнів, їхню мотивацію та загальну ефективність навчання;
- дослідження думок вчителів та учнів щодо переваг та викликів використання цифрових технологій в навчальному процесі.
- засновані на отриманих даних, рекомендації щодо оптимізації використання цифрових інструментів у навчальному процесі та поліпшення якості освіти.
- порівняльний аналіз між різними установами, регіонами та країнами щодо рівня цифрової трансформації в освіті та її впливу на процес навчання.

Також було проведено дослідження на базі медичного університету імені О.О. Богомольця, серед 100 студентів, результати представлені на рис. 1.1

Рис. 1 *- Переваги дистанційного навчання.*

23% опитаних вважають, що використання новітніх технологій та електронних бібліотек підвищить якість навчання, оскільки це дасть доступ до навчальних ресурсів у будь-який зручний час. Крім того, 25% опитаних переконані, що зниження витрат на навчання є бажаним, а 6% респондентів вважають створення єдиного освітнього середовища ефективним. Деякі студенти навчального закладу також відзначили переваги дистанційного навчання, такі як можливість глибше вивчати конкретні теми за допомогою додаткових матеріалів та сприятливі умови для навчання.

Висновки. Цифрова трансформація в освіті є не тільки актуальним явищем, але й необхідним кроком у розвитку сучасного навчання. Дослідження та аналіз викликів та перспектив цього процесу дозволяють нам побачити яскраві можливості та визначити ключові аспекти, які потребують уваги та вдосконалення. Трансформація надає унікальні можливості для розвитку освіти, змінюючи спосіб, яким ми отримуємо знання та спілкуємося. Вона відкриває двері до індивідуального навчання, допомагаючи кожному учневі або студенту, розвивати свій потенціал та здібності, що було доведено в дослідженні. Крім того, вона стимулює творчий підхід до навчання та сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей.

Проте цифрова трансформація в освіті вимагає уваги до деяких важливих аспектів. Необхідно забезпечити доступність цифрових технологій для всіх, а також

навчати педагогів ефективному використанню цих інструментів у навчанні. Безпека та етика використання цифрових платформ також є критичними аспектами, на які необхідно звертати увагу.

У світлі цих висновків, наша місія – розвивати і покращувати цифрову трансформацію в освіті, забезпечуючи її інклюзивність, доступність та ефективність. Подальші дослідження та ініціативи, спрямовані на оптимізацію використання цифрових технологій у навчальному процесі, є важливими для покращення якості освіти та підготовки молодого покоління до викликів сучасності.

Отже, цифрова трансформація у сфері освіти – це ключовий елемент у формуванні майбутнього освіти, який вимагає спільних зусиль, уваги та підтримки для створення більш якісного та доступного освітнього середовища для всіх [3,4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Колеснікова І. В. Цифровізація освітнього процесу в закладі післядипломної педагогічної освіти. Науковий часопис Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Серія
2. Арешонков В. Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. Вісник НАПН України. 2020. № 2 (2). С. 1-6.
3. Наказ МОН України «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності». 2021. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyatipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-z-rozvitkucifrovoyi-kompetentnosti (дата звернення: 23.12.2023).
4. Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Сбруєва А. А. та ін. Відкриті цифрові освітні ресурси в галузі ІТ: Кількісний аналіз. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Том 75, №1. С. 331-348.

Ганна БЕРЕЖАНСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: berezhanska.hanna@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ ПРИРОДНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Ключові слова: *початкова школа, рідний край, природні умови, природні ресурси, природничо-екологічна освіта, інтеграційний підхід.*

Вступ. Оновлення сучасної школи передбачає широке використання інтегрованого підходу, аби під час навчання поєднувати різні освітні галузі, методи, форми та засоби навчання. У початковій школі така можливість реалізується завдяки інтегрованому курсу «Я досліджую світ» (далі ЯДС). Одним із варіантів такої інтеграції можливе вивчення особливостей рідного краю, що на прикладі можливостей STEM-освіти висвітлено авторами [1].

Рахівський район, який розташований в Карпатах, – це надзвичайно мальовничий гірський район Закарпатської області України, який відомий своєю багатою природною красою та унікальними особливостями (гірські ліси, річки, водоспади, гірські озера, різноманітність рослинного і тваринного світу тощо). Клімат району вологий, з прохолодними зимами та прохолодними літами, що створює сприятливі умови для розвитку різних видів життя [2]. З огляду на це, важливо для шкіл регіону використовувати такі особливості в освітньому процесі початкової школи, а саме на уроках інтегрованого курсу ЯДС, оскільки: по-перше, це допомагає покращити мотивацію молодших школярів до навчання, розуміння рідного довкілля та розвивати екологічну свідомість; по-друге, сприяє розвитку патріотизму та любові до рідного краю у дітей.

Мета дослідження: виявити можливості оновлення змісту навчання з курсу «ЯДС» на основі врахування деяких особливостей Рахівського району Закарпатської області, аби розвивати в учнів свідоме ставлення до природи, виховувати в них відповідальність за довкілля та сприяти формуванню екологічної свідомості на прикладі рідного краю. Досягнення цієї мети може включати в себе: вивчення

місцевої флори та фауни під час уроків ЯДС, розуміння кліматичних умов, проведення екскурсій та польових занять, залучення до проєктів з охорони навколишнього середовища: учні можуть брати участь у проектах та ініціативах, спрямованих на збереження природи та довкілля в районі.

Результати. Реальна практика навчання в початковій школі показує, що у роботі з учнями молодшої ланки під час занять з ЯДС, насамперед, потрібно звернути увагу на географічне положення та кліматичні умови рідного краю. Рахівщина знаходиться на заході країни, прикордонно з Румунією та Угорщиною. Географічне положення цього району визначається гірським ландшафтом Карпат. Річки, озера та ліси додають унікальний колорит цьому регіону, а його прикордонне положення визначає культурну та історичну спадщину, а також взаємодію з сусідніми країнами, що робить район цікавим для туристів, дослідників та любителів природи, які бажають насолодитися красою Карпат та відкрити для себе унікальність цього регіону [2].

Значний вплив на життя місцевого населення та навчальний процес початкової школи має клімат Рахівського району. Наприклад, холодні зими з великою кількістю снігу можуть ускладнювати транспортне сполучення та доступ до основних послуг для мешканців району. Також, низькі температури можуть впливати на здоров’я людей, особливо дітей та літніх людей [3].

У навчальному процесі початкової школи клімат може впливати на режим проведення уроків та занять на вулиці. Наприклад, у холодну зиму діти можуть мати обмежений доступ до фізичних вправ на вулиці або до спортивних майданчиків. Також, негода може призводити до закриття шкіл на деякий час, що впливає на навчальний процес та розклад уроків. Однак, місцеве населення зазвичай добре пристосоване до місцевих кліматичних умов і вміє розробляти заходи для покращення умов навчання. Наприклад, у навчальний процес можуть бути введені додаткові заходи безпеки та організації, щоб забезпечити комфортні умови для навчання дітей незалежно від погодних умов. Також, можуть бути розроблені програми та проекти, спрямовані на вивчення та збереження природи регіону, що допомагає дітям краще розуміти вплив клімату на їхнє оточення [3, 4].

Наступне, на що варто звертати увагу учнів – це природні ресурси району та важливість використання природних умов у навчальному процесі. Район має значний потенціал у сфері природних ресурсів. Основними серед них є ліси, ґрунти, водні та мінеральні запаси. Ліси Рахівщини є важливим природним ресурсом, який забезпечує деревину, ягоди, гриби та інші лісові продукти, вони відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття та регулюванні клімату. Водні запаси району включають річки, ставки та джерела, які забезпечують водопостачання та використовуються для рибальства і рекреації, важливі для зрошення сільськогосподарських угідь. Сільське господарство є важливою галуззю економіки району, і у розвитку цієї галузі ключову роль відіграють ґрунти. Мінеральні запаси включають різноманітні корисні копалини, такі як кам'яне вугілля, кам'яна сіль, будматеріали та інші. Саме такі природні ресурси є важливим джерелом для розвитку економіки та забезпечення життєвих потреб місцевого населення. Важливо зберігати та раціонально використовувати їх для забезпечення сталого розвитку району [4, 5].

На учнів початкової школи під час проведення занять з ЯДС, вивчення природних умов має значний позитивний вплив, що дозволяє набагато цікавіше проводити навчальні заняття. Серед важливих аспектів, які варто включити у навчальну програму можна виділити: вивчення біорізноманіття, природних умов та ресурсів, екологічну освіту, вивчення географії та клімату.

Крім цього, наступним аспектом, якому варто приділити увагу під час роботи з учнями є традиції, культура та історія, адже цей край відомий своєю багатою спадщиною, яка відображає багатовікову історію та місцеві особливості. До цього ключового аспекту необхідно віднести: етнічну різноманітність, фольклор та народні звичаї, кулінарну спадщину, релігійні свята та обряди [5, 6]**.**

Щодо історії Рахівського району, то вона може мати значний вплив на сучасний навчальний процес початкової школи. До способів, якими історія краю впливає на навчання можна віднести: інтеграцію місцевої історії у навчальну програму, екскурсії та польові дослідження, використання місцевих традицій у навчальних проектах, розвиток патріотизму та поваги до спадщини. Окремо хочеться звернути увагу на інтеграцію місцевих традицій у навчальну програму молодших школярів, яка може бути важливим кроком у збереженні культурної спадщини та розвитку почуття

патріотизму серед учнів**.** Ось деякі способи, які можна використати для такої інтеграції: уроки культури та традицій, тематичні проекти та презентації, майстер-класи та ремеслярські заняття, екскурсії та віртуальні подорожі. Враховуючи такі способи інтеграції можна не лише збагатити навчання учнів, а й сприяти збереженню та популяризації культурної спадщини Рахівського району.

Висновок. Таким чином, врахування природних особливостей рідного краю у освітньому процесі початкової школи на уроках ЯДС, є ключовим для розвитку учнів та формування їхньої екологічної свідомості. Знання про місцеву природу, клімат, рослинність, тваринний світ та географічні особливості допомагають учням краще розуміти світ навколо себе, розвивати почуття поваги до природи та відповідальності за довкілля. Інтеграція цих знань допомагає створити глибший зв’язок між учнями та їхнім рідним краєм, сприяє розвитку любові до природи та бажанню зберегти її для майбутніх поколінь. Такий підхід не лише сприяє навчанню, а й формує в учнів емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу, що є основою для сталого розвитку суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження, з нашого погляду, варто спрямувати на використання сучасних цифрових засобів та методів інтерактивного навчання під час вивчення природи рідного краю.

Конфлікт інтересів. У даному дослідженні конфлікт інтересів може виникнути у зв’язку з різними підходами до вивчення та врахування природних особливостей даного району у навчальному процесі. Освітяни можуть мати: різні погляди на те, які географічні особливості району слід враховувати у навчальних програмах; різні підходи до вивчення екологічних проблем; розбіжності у виборі тем для вивчення історичних особливостей краю, підходів до використання місцевих традицій у навчанні тощо. Для вирішення такого конфлікту інтересів важливо спільно обговорити різні підходи, знайти компроміс та способи інтеграції різноманітних аспектів природних особливостей Рахівського району у навчальний процес початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зрайло, М.В., Староста, В.І. (2023). Деякі елементи STEM-освіти молодших школярів у класах-комплектах. У Т.Є. Гура (гол. ред.) Цифрова освіта: сучасні реалії та перспективи розвитку. Вилучено із: https://drive.google.com/file/d/1_3MJIoLDAAr79GVqjDxNI8mx_HuOWOxy/view
2. Запотоцький, С.П., Брайчевський, Ю.С., Галаган, О.О. .... (2015). Рахівський район: природа, населення, господарство. Київ: ВПЦ «Київський університет». ISBN 978-966-439-832-6.
3. Балабух, В. О., Лук'янець, О. І. (2015). Зміна клімату та його наслідки у Рахівському районі Закарпатської області. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія, (2), 132-148. Вилучено із: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ glghge_2015_2_18
4. Медвідь, В. В. Публічний звіт голови Рахівської районної державної адміністрації про результати роботи райдержадміністрації за 2018 рік. (2018). Вилучено із: https://rakhiv-rda.gov.ua/sites/default/files/upload/publichnyy_zvit_golovy_2018.docx
5. Про місто Рахів та Рахівську територіальну громаду. (2019). Вилучено із: https://rakhiv-mr.gov.ua/turyzm-i-sport/pro-misto/
6. Рахівський район. Туристичний путівник. (2022). Вилучено із: https://tourinform.org.ua/zakarpatska-oblast/rahivskyj-rajon

Тетяна БУЛГАКОВА, канд. пед. наук, доцент
e-mail: bulgakova_a_0702@ukr.net ORCID: 0000-0003-3511-4158
Галина ЖУКОВА, канд. пед. наук
e-mail:galinazh1299@gmail.com ORCID: 0000-0002-1248-4669
Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ,, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗААКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ВИДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *знання, освіта дорослих, освіта впродовж життя.*

Вступ. В суті сучасної освіти закладений не тільки гуманістичний характер отримання знань, а й спрямування на відновлення у кожній особистості запасів сукупних знань країни, народу, світу. Професійне навчання навичок, розвиток талантів та бажань людини у позаакадемічній освіті є свідомим підвищенням вагомості на ринку праці. Людина, яка протягом життя навчається, здобуває, у тому числі, і позаакадемічну освіту є фундаментом розвитку інформаційного суспільства, сприяючи укоріненню такого способу життя молодому поколінню [1]. Індивід завжди прагне до нових вражень, цікавих відомостей, ефективних досягнень, перетворення умов свого життя на більш зручніші, основою чого є освітній капітал людини.

Мета дослідження. У центрі уваги нашого дослідження – з'ясування напрямів організації позаакадемічної освіти.

Результати. Позаакадемічна освіта дає можливість переорієнтації світогляду людини протягом життя, що, в свою чергу, змінює академічну освіту та забезпечує її модернізацію. Прогресивні шляхи розвитку освіти існують як головні об'єкти гідності освіти нашого часу та сприймаються суб'єктами освіти з метою осмислення об'єктивних реалій [2]. Продуктом позаакадемічної освіти є праксіологічні факти, які мають вагому роль у сучасній дійсності. Позитивним чинником є той момент, що здобувати позаакадемічні знання можна короткочасово та суттєво. Особистість, як інтерпретуючий індивід, забезпечує перевірку та контроль позаакадемічних знань, що втілюється у можливості набувати та застосовувати ці знання протягом усього життя [3].

Функціями позаакадемічної освіти, на нашу думку, є визначення стилю життя особистості, підвищення освітньо-уміннєвого її рівня, конкурентоспроможності людини і отриманому нею видом освіти на ринку освітніх послуг у відкритому суспільстві. Суттєва роль позаакадемічної освіти стверджується багатоаспектністю світового розвитку освіти, де відображається і повторюється оточуюча дійсність. Феномен позаакадемічної освіти є чинником розвитку суспільства, який розкриває шлях здобуття важливості у суспільстві означеного суб'єкта. Його можна визначити за станом розвитку, способом існування серед других видів освіти та популярністю у суспільстві.

Відповідно до попереднього існування освіти, позаакадемічне навчання увібрало у себе її потенціал, вміння розкривати здібності, можливості та ресурси людини, розкриваючись у неперервній, мобільній, віртуальній та інших видах освіти. Осучаснена, інтерпретована, найбільш повернута до споживача освіта поєднує логічність, систематичність, стислість модернізованих знань. Конкретизація найнеобхідніших умов, чуттєвість обставин є перспективною, чіткою лінією, яка відокремилась від академічного ставлення до освіти, до знаннєвого буття. Гуманістичні, гармонійні, практичні знання уточнюють потребу людини у праці, у розумінні її філософії, сенсу свого буття.

Щире прагнення особистості до свого самовираження, до находження своєї ролі, до уточнення способу сприймання дійсності у швидкоплинному трансформованому соціумі веде до аргументації ефективності позаакадемічної освіти. Тільки у тому випадку може існувати цілісність поєднання освіченості і практичності особистості, коли є рух до максималізації розумової активності і мінімілізації пасивності існування. Відповідно до цього є ситуативна радіальність у виборі людиною професії і свого буття та раціональність зовнішніх та внутрішніх обставин. Незважаючи на потенціально активне життя людини у суспільстві, яке має параметри адаптації до уявлень суспільства щодо ролі своїх громадян, пізнавальний характер життєдіяльності людини завжди переважає у непохитному прагненні до підняття себе на більш високий щабель предметного бачення [4].

Прагнення особистості до досконалості, до цінності знань, до мобільності навчання класифікує людину як специфічну істоту, що судить про оточуючу дійсність

на основі здорового глузду. Цей погляд є більш значимим відповідно до знакового усвідомлення буття у порівнянні з науковим баченням світу. Подальший розвиток існування індивіда, самовизначення його свободи дій відбувається у внутрішньому процесі діяльнісного бачення реальності еталонів та оцінок норм буття. Анонімність складових характеру та спрямувань цілей особистості можуть бути рушійною силою підняття рівня освіченості суспільства.

Висновки. Отже, взаємодія людини з специфічністю освіти закарбовується у непередбачуваності процесів системи освіти. Альтернативною противагою деструкції академічної освіти для забезпечення людиною постійного значення на ринку праці є розкриття самовизначеності людини протягом усього життя. Наразі для людини важливим є бути непересічним майстром, знавцем своєї справи, повсякчас удосконалюватися, вміти зважувати переваги та недоліки під час мобільності у своїй професії, тобто здобувати позаакадемічні знання.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення позаакадемічної освіти як основи модернізації освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ямполь, Ю., Косенюк, Г., Жукова, Г., & Булгакова, Т. (2023). Розвиток комунікаційного простору закладу освіти: світовий досвід розвитку професійного спілкування в умовах цифровізації освітнього процесу. Академічні візії. 18.
2. Zhukova, G., Mordous, I. (2021). Virtual Platform of Educational Institutionalism in the Context of Social Transformations. Studia Warmińskie. 58, 219-235.
3. Кивлюк, О. П. (2017). Неформальна освіта в концепції lifelong learning. *Освітній дискурс*. 1, 22-34.
4. Zhukova, H, Vashevich, O, Patlaichuk, O, Shvets, T, Torchynska, N, Maidaniuk, I. (2022). Dialogue in the philosophical and educational postmodern view. *Postmodern Openings.* 13(2), 303-320.

Олена ВЕРНИГОРА, канд. пед. наук
e-mail: vn.elena@ukr.net ORCID: 0000-0002-1725-6075
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *професійне спілкування, культура мовлення, викладач, військовий заклад вищої освіти.*

Вступ. Професійне спілкування є невід'ємним складником науково-педагогічної діяльності викладача військового закладу вищої освіти. Проблема не втратила свого значення, адже в процесі педагогічного спілкування викладач здійснює комплексний вплив на курсантів для забезпечення якісного навчання, виховання та всебічного розвитку. Важливим є те, що культура спілкування викладача розкриває його інтелектуальні здібності, багатство мовлення, уміння зацікавити слухачів, а правильно обраний стиль спілкування допомагає налагодити сприятливий контакт з аудиторією, створити дружню та ділову атмосферу між співрозмовниками.

Мета. Дослідження присвячене аналізу особливостей професійного спілкування викладача військового закладу вищої освіти.

Результати. Проблему педагогічного спілкування розглядали Н. Бутенко, Н. Добіжна, В. Галузяк, С. Голярдик, О. Пономарьов, Л. Мавенкова; культуру професійного спілкування досліджували О. Берестенко, Т. Калюжна, Т. Слюсар, Л. Прокопець, Н. Мирончук; педагогічне спілкування у військовому колективі вивчали О. Андріянова, Н. Кострица, С. Тарасенко тощо. У Положенні про вищі військові навчальні заклади зазначено, що викладачі повинні бути для курсантів «взірцем бездоганного виконання службового обов'язку, професійної підготовленості, ретельності, творчого ставлення до справи, високої культури та моралі» *(Положення про вищі військові навчальні заклади,* 2021). Для успішної комунікації викладач військового закладу вищої освіти повинен знати норми української мови і використовувати їх як в усній, так і в письмовій формі; ознаки

культури ділового мовлення; основні положення нормативно-правових документів щодо застосування української мови в професійній діяльності; лексичні засоби офіційно-ділового стилю тощо. Передумовою ефективного професійного спілкування також є опанування викладачем мовленнєвого етикету, уміння застосовувати різні інтонаційні прийоми та невербальні засоби. Готуючись до заняття, більшість фахівців підбирають інформацію і обдумують, що саме сказати, а не як сказати. Тому дуже важливим є те, чи сприйме аудиторія поданий матеріал, чи вдасться викладачу зацікавити й мотивувати здобувачів вищої військової освіти до навчання, самостійної та науково-дослідної роботи.

У словниках та довідниках термін «спілкування» зазначено як «сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, умінням, навичками, результатами діяльності, взаємовпливами та корекцією поведінки тощо» (*Словник термінів міжкультурної комунікації,* 2007, с. 162). Спілкування викладача спрямоване на досягнення поставленої професійної мети і є необхідною умовою в навчально-педагогічній діяльності. Науковці розмежовують фахове і професійне спілкування. С. Солодчук (2020) розкриває поняття професійного спілкування у двох значеннях: «у вузькому значенні спілкування включає особливості окремо взятої професії; у широкому значенні – це комунікативні навички, вміння та якості, властиві професіоналу. Загалом, професійне спілкування розуміють як спілкування, включене в діяльність і обслуговує її» (с. 340).

Досліджуючи роботи вітчизняних науковців, можна окреслити певні особливості професійного спілкування як форми взаємодії викладача й здобувача вищої військової освіти:

1) демонстрація ґрунтовних знань викладача з дисципліни, яку він читає, а також його ерудованість, інтелектуальність, самовираження;
2) володіння культурою мовлення, що включає змістовність, логічність, послідовність, дотримання норм літературної мови, доречність, емоційність;
3) організація спілкування й дотримання певних стратегій;
4) підпорядкованість певним правилам і заведеному порядку у військовому закладі вищої освіти;

5) взаємоузгодженість дій щодо виконання певних рішень;
6) наявність між співрозмовниками налагодженої співпраці та готовності до обміну інформації;
7) заохочення та мотивація здобувачів вищої освіти до науково-дослідної та пізнавальної діяльності, що сприятиме ґрунтовному вивченню дисципліни, пошуку нової інформації та написання наукових робіт;
8) створення доброзичливої атмосфери, комфортної для сприйняття інформації;
9) налагодження ділових стосунків з аудиторією, що передбачає значущість кожного учасника комунікації як особистості;
10) творчий характер спілкування, спрямований на розв'язання ділових питань.

Н. Замотаєва (2021) зазначає, що для ефективної комунікації також важливим є підбір правильного стилю спілкування, «у якому знаходять своє вираження особливості комунікативних можливостей військового педагога. Це усталена система способів та прийомів налагодження педагогічної взаємодії» (с. 300). Розрізняють авторитарний, демократичний та ліберальний стилі. Авторитарний передбачає спілкування у формі наказів і суворого дотримання правил, що не дає курсантам вибору дій і самостійності. Саме такий стиль поширений у військовому колективі. Ліберальний обмежується лише формальним спілкуванням, відстороненням і невтручанням у колективні справи, що дає відчуття відчуженості викладача і сприяє втрати авторитету. Демократичний стиль науковці вважають доцільним, адже він ґрунтується на заохоченні курсантів до спільної діяльності, що сприяє повазі і довірливим взаєминам у колективі, тому здобувачі вищої військової освіти виявляють ініціативу та впевненість у навчально-пізнавальному процесі. Цей стиль спрямований на всебічний розвиток майбутнього військовослужбовця. На думку Н. Замотаєвої (2021), налагодження результативного професійного спілкування можливе лише за умови сформованості у викладача військового закладу вищої освіти наступних якостей: уміння співпереживати, здатність заглиблюватися у внутрішній світ військовослужбовців, розуміти їхні потреби і проблеми; уміння налагоджувати діалогічне спілкування; здатність до педагогічної імпровізації тощо.

Висновки. Аналіз наукових джерел дозволив дійти висновку, що особливостями ефективного спілкування є узгоджена діяльність між співрозмовниками, налагодження ділових стосунків, творчий підхід, взаємоповага і створення доброзичливої атмосфери. Цікава ретрансляція матеріалу, вибір правильного стилю педагогічного спілкування, культура й техніка мовлення впливають на ефективність професійного спілкування і сприяють результативній співпраці викладача й курсанта в процесі навчання та науково-дослідної роботи у військовому закладі вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Перспективою подальшого дослідження можуть бути формування необхідних комунікативних якостей майбутнього військовослужбовця в процесі вивчення фахових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Положення про вищі військові навчальні заклади* затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 467. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021.
2. Бацевич, Ф.С. (Ред.). (2007). *Словник термінів міжкультурної комунікації.* М-во освіти і науки України. Нац. ун-т ім. І. Франка. Київ; Львів: Довіра. 205 с.
3. Солодчук, С.Є. (2020). Професійне спілкування як предмет дослідження у психології. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр., Інституту психології імені Г.С. Костюка. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. 9 (13), 339-348.
4. Замотаєва, Н. В. (2021). *Військова педагогіка: історія, теорія, практика*: навч. посіб. Київ: Альфа Реклама. 364 с.

Олександра ВОЙНАЛОВИЧ, канд. пед. наук, доцент
e-mail: Vvvalexandra@ukr.net ORCID ID: 0000-0003-3920-4898
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

КОУЧИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *інноваційна технологія, коучинг, сучасна освіта, педагогічний коучинг, формування особистості, коуч.*

Пріоритетними напрямками сучасної освітньої реформи є оновлення педагогічного процесу, впровадження в традиційну систему нових напрацювань за допомогою сучасних інноваційних технологій, пошук оптимальних шляхів виховання відповідальної, комунікабельної та активної особистості. Саме тому коучинг став інтерактивною освітньою технологією для західних та українських педагогів. Ця технологія базується на побудові взаємодії між вчителем та учнем. Коучинг створює умови для розвитку та формування особистості, здатної реалізувати власний потенціал та приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях.

Коучинг як інноваційна технологія сучасної освіти в індивідуальній та особистісній підтримці педагога та студента допомагає по-новому поглянути на наставництво: коучинг не вчить, а допомагає вчитися, у цьому його суть. Коучинг відкриває широкі можливості для творчості, розвитку професійних навичок, сталого саморозвитку; виступає потужним інструментом, який підготує нове покоління молодих спеціалістів: впевнених, самодостатніх, цілеспрямованих, позитивних, здатних жити й працювати насамперед у гармонії з собою [3].

Коучинг – це гнучка, адаптивна технологія взаємодії; дозволяє застосовувати його в різних сферах життя, в тому числі й у сфері освіти. Коучинг набуває особливого значення у зв’язку з розвитком і становленням інноваційної освіти. В умовах модернізації виробництва освітніх послуг, конкуренції між новими учасниками та традиційними постачальниками послуг, між новими освітніми технологіями та старими методиками навчання важливо забезпечити ефективну роботу вищих навчальних закладів. Коучинг доцільно використовувати не лише у

сфері управління освітніми процесами, а й в організації педагогічної взаємодії, як філософію відносин і технологію взаємодії, орієнтовану на розвиток як студента, так і педагога.

Коучинг – інноваційна технологія навчання, яка створює умови для формування особистості студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, здатного реалізувати свій потенціал. Ця інноваційна технологія сприяє актуалізації внутрішніх ресурсів як педагога, так і студента в досягненні запланованого результату.

Коучинг – це метод навчання та консультування, під час якого коуч допомагає студенту не лише зосередитися на конкретній, чітко визначеній професійній чи життєвій меті, а й досягти її. Іншими словами, коуч «переносить» свого учня туди, де цей учень хоче бути [3]. Для того, щоб технологія коучингу була ефективною для обох сторін, коучу необхідний певний рівень самосвідомості, володіння спеціальними методиками, тренінговими практиками, які дозволяють знайти ключ до успішної підтримки професійного самовизначення та саморозвитку студента. Тому головне завдання – допомогти студенту усвідомити себе, усвідомити свої проблеми та мобілізувати свої внутрішні сили та можливості для їх вирішення. Коучинг – це сучасна технологія, яку створили для розвитку потенціалу людей і команд, задля досягнення заздалегідь узгоджених цілей та докорінної зміни моделей поведінки, що призводить до розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Коучинг – це система, яка забезпечує оптимізацію людського потенціалу, переводить суб'єкт діяльності з проблемної сфери в конкретну сферу ефективного розв'язання проблем. Технологія педагогічного коучингу дозволяє пізнати, відчути, осмислити нові ідеї, а також вірогідність їх ефективного вирішення [2, с. 383].

Проте, якщо виходити з епістемологічного визначення поняття «коучинг» (керувати, навчати, надихати), то його педагогічний аспект становить собою конструктивну систему механізмів, спрямованих на досягнення освітніх цілей і сприяють розвитку творчого потенціалу всіх учасників освітнього процесу, переважно на основі саморозвитку та самореалізації. Технології коучингу можна використовувати не тільки як стиль навчання, а і як спосіб взаємодії з колегами та учнями. Такий підхід дозволяє по-новому поглянути на суть самого процесу та

відкриває нові можливості для розвитку емоційного інтелекту вчителя [3]. У процесі коучингу відбувається розкриття потенціалу людини, розвиток її професійних та особистих якостей завдяки чому розвиваються нові здібності й навички, які підвищують ефективність роботи та покращують якість життя людини в цілому.

Коучинг може бути використано як універсальну технологію, яка дозволяє ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні, тобто вміти керувати собою, своїм станом, своїми ресурсами, допомагати іншим у розвитку особистісного потенціалу, у підвищенні особистої ефективності, розвивати навички комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами, які максимально підвищують ефективність вирішення актуальних життєвих завдань [1,с.44]. Коучинг як інноваційна технологія сучасної освіти в індивідуальній та особистісній підтримці педагога та студента допомагає по-новому поглянути на наставництво: коучинг не вчить, а допомагає вчитися, у цьому його суть. Коучинг відкриває широкі можливості для творчості, розвитку професійних навичок, сталого саморозвитку; виступає потужним інструментом, який підготує нове покоління молодих спеціалістів: впевнених, самодостатніх, цілеспрямованих, позитивних, здатних жити й працювати насамперед у гармонії з собою [4].

Таким чином, коучинг як інноваційна технологія навчання є одним із ресурсних аспектів у педагогічній діяльності та передбачає виведення стосунків між педагогом-коучем та його вихованцями на новий рівень міжособистісної взаємодії на основі зацікавленості, педагогіки співпраці та гнучкості у вирішенні нагальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик Н.І., Любченко Н.В. Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку вчителя в системі підвищення кваліфікації. *Імідж сучасного педагога.* 2023. №5. С. 41–46.
2. Зонов Б. Коучинг як процес підтримки та розвитку нових моделей поведінки в освітньому середовищі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2021. №4. С. 380-387.
3. Коучинг як сучасна технологія підвищення ефективності навчального процесу. URL: https://naurok.com.ua/kouching-yak-suchasna-tehnologiya-pidvischennya-efektivnosti-navchalnogo-procesu-337732.html (дата звернення: 18.08.2023).
4. Нежинська О.О., Тименко В.М. Коучингові технології як засіб підвищення якості вищої освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/709736/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_2017_%D0%9D%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf (дата звернення: 18.08.2023).

Євгенія ГАЙОВИЧ, аспірантка кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, начальник відділу електронного навчання центру інформаційних технологій
e-mail: y.haiovych@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0008-3855-7476
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: АКТУАЛЬНЕ ТА ПЕРСПЕКТИВНЕ

Ключові слова: *цифрова трансформація, діджиталізація, інновації в освіті, штучний інтелект, імерсивні технології.*

Вступ. Динамічність розвитку сучасного світу відбувається завдяки впровадженню цифрових технологій у всі сфери життя. Освітній процес є складовою цієї тенденції, і діджиталізація стає важливим елементом сучасного навчання. Такий процес відкриває нові можливості для здобувачів освіти, викладачів та всієї освітньої системи в цілому. Буде розглянуто інновації, що визначають вплив на сучасне навчання в сучасному глобалізованому світі.

Мета. Доповідь буде присвячена тенденціям та перспективам використання цифрових технологій в освіті, зокрема, тим, що уже активно використовуються, і тим, які впроваджуються. Аналіз стану діджиталізації в освітньому секторі допоможе зрозуміти поточний рівень ефективності впровадження цифрових технологій в освітній процес, окреслити їхні переваги та недоліки.

Буде визначено перспективи використання даних методів у сфері освіти та оцінено їхній вплив на навчання і викладання. Ними можуть бути такі як штучний інтелект, віртуальна реальність, онлайн-навчання, машинне навчання тощо. На основі проведеного аналізу буде окреслено рекомендації щодо вдосконалення стратегій впровадження цифрових технологій в освіту. Основними завданнями є не лише описати сучасний стан цифровізації в освіті, а й визначити шляхи його подальшого розвитку для забезпечення якісної та доступної освіти в майбутньому.

Оскільки перехід до високотехнологічного суспільства неможливий без відповідного рівня освіти населення, і в першу чергу – формування висококваліфікованих кадрів, основне завдання сфери освіти в перехідний період –

формування цифрової грамотності населення. Однак є ряд проблем, що заважають розвитку в країні діджиталізації і переходу економіки до цифрової: це застаріла система освіти, методики викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту, soft skills та підприємницькі навички, недосконалі моделі трансферу технологій та закріплення знань та умінь [1].

Сучасні тенденції цифровізації освіти повинні змінити та модернізувати підходи до організації освітнього процесу. Онлайн-платформи для навчання, віртуальні класи і цифрові підручники – актуальні кроки до оновлення навчання. Крім того, набуває поширення персоналізоване та машинне навчання, гейміфікація та використання штучного інтелекту.

Онлайн платформи, такі як Coursera, Udemy, стають все більш популярними та дозволяють здобувачам отримувати доступ до освітнього контенту з будь-якої точки світу в будь-який час. Також пропонують широкий спектр курсів, від базових навичок до наукових ступенів. Такі ресурси сприяють саморозвитку освітянської когорти, адже кожен має можливість опублікувати власний контент та поділитися досвідом.

Цифрові підручники – ще один із напрямів цифровізації освіти. Це електронні версії традиційних підручників, що доступні у цифровому форматі через комп’ютер, планшет чи смартфон. Вони часто включають такі інтерактивні функції, як відео, вікторини, анімації та доповнену реальність. Зокрема, деякі підручники для Нової української школи містять QR-коди, при зчитуванні телефоном яких «оживає зображення» на екрані мобільного пристрою.

Гейміфікація – використання елементів ігрового дизайну в неігрових контекстах. Такий підхід дозволяє робити навчання більш захоплюючим і веселим. Гейміфікація може бути реалізована різноманітними засобами – від традиційних до цифрових. Завдяки цифровим – технологія набуває динамічності та інтерактивності. При застосуванні ігрових методів в учасників підвищується активність, активізовується кмітливість та формується конкурентоспроможність. Яскравим прикладом є платформа Kahoot!, яку застосовують у всьому світі. Так, цей інтерактивно-ігровий ресурс популярний як серед закладів загальної середньої освіти, так і вищої, адже наповнений вправами, вікторинами та квізами провідних фахівців усього світу. Будь-який зареєстрований вчитель чи викладач має можливість

користуватися доступною базою або створювати власну і поширювати. Крім квізів та вікторин, можна створювати презентації і навіть цілі курси, працювати в команді над складними освітніми проєктами.

Найбільшої уваги до себе притягує штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання. Традиційна система освіти в останні роки зазнає значної критики на підставі того, що вона не здатна задовольнити індивідуальні потреби здобувачів та освітніх менторів. Глобальні освітні системи схиляються до більш персоналізованого, орієнтованого на здобувача підходу. Такі інновації, як великі дані, машинне навчання та штучний інтелект дозволили сучасним технологіям врахувати відмінні риси людини – розумні машини і комп'ютери були створені для того, щоб розуміти індивідуальні потреби людини. Це відкриває шлях до «персоналізації» в освітньому секторі. Починаючи зі стрімкого зростання стартапів у сфері освітніх технологій (EdTech) і закінчуючи державним фінансуванням досліджень у галузі ШІ, очевидно, що освітні реформи наступного покоління зроблять квантовий стрибок вперед завдяки аналізу великих даних та штучному інтелекту [2].

Однією з найактивніших цільових груп щодо використання ШІ є здобувачі освіти, для яких важлива не тільки інформація, а й підвищення показників академічної успішності. Персональний характер адаптивного навчання гарантує, що студенти отримають спеціалізований контент і підтримку, яка відповідає їхнім унікальним навчальним потребам. Це, у свою чергу, сприяє більш динамічному та ефективному навчанню.

Для науково-педагогічного контингенту інтеграція ШІ призводить до зміни парадигми. Статистика прогресу студента в режимі реального часу дозволяє точно втручатися там, де допомога найбільше потрібна. Здатність виявляти й усувати прогалини в навчанні миттєво змінює стратегії викладання, роблячи освіту більш адаптивним процесом. Такий підхід спрямований на створення більш інклюзивного та справедливого освітнього середовища [3], зокрема:

– ШІ може аналізувати дані про успішність та здібності кожного здобувача, щоб створювати персоналізовані навчальні плани; рекомендувати конкретні завдання, матеріали та методи навчання, які найбільш ефективно відповідають потребам кожного;

– є можливість автоматично відстежувати прогрес учасника освітнього процесу, аналізуючи їхні відповіді на тестування, завдання та інші оцінювальні матеріали, оперативно виявляти проблемні моменти та надавати додаткову підтримку тим здобувачам, які цього потребують;
– ШІ може бути використаний для створення інтерактивних навчальних середовищ, які залучають здобувачів до навчання через ігри, віртуальні експерименти та інші цікаві форми взаємодії.

Результати. Висхідна траєкторія розвитку освіти з використанням ШІ відкриває нові можливості для персоналізованої освіти майбутнього покоління, але також несе з собою певні виклики. Проблеми конфіденційності даних, доступності цифрових ресурсів і цінової політики є перешкодами на шляху просування таких технологій у повсякденну практику.

Висновки. В еру освіти, керованої ШІ, синергія між технологіями та педагогікою очевидна. Таким чином, можливо використовувати попередні здобутки в технологічному плані та досвід педагогів попередніх років. Спільні зусилля викладачів і платформ, керованих штучним інтелектом, створюють навчальну екосистему, яка не тільки йде в ногу з технологічним прогресом, але й надає пріоритет індивідуальному розвитку та успіху здобувача. Трансформаційний вплив виходить за межі традиційної аудиторії, формуючи майбутнє, де освіта полягає не лише в передачі знань, а й у розвитку унікального потенціалу кожного учня.

Перспективи подальших досліджень. Які майбутні тенденції цифровізації освіти? У першу чергу ШІ в освіті потребує глибокого дослідження й аналізу, так як ця технологія ще на стадії розвитку. Освітні технотренди включатимуть використання віртуальної реальності, доповненої реальності та технології блокчейн. Віртуальна реальність (VR) дозволяє користувачам відчувати симуляцію середовища. В освіті VR можна використовувати для створення ефекту занурення в навчання. Наприклад, студенти можуть здійснювати віртуальні екскурсії до історичних місць або досліджувати людське тіло у 3D. Активного застосування VR набуває не тільки в освіті, а й медицині та природничих науках, особливо в тих галузях, де потрібно візуалізувати мікроскопічні дані. Поряд з VR розвивається доповнена реальність (AR) – технологія, яка накладає цифрову інформацію на реальний світ. AR можна

використовувати для покращення навчального досвіду, до прикладу, щоб побачити 3D-моделі молекул чи структуру елементів. Поки менш поширена технологія блокчейн – використання децентралізованої бази даних для зберігання та захисту документів про освіту (академічні довідки та дипломи). Ця технологія може забезпечити захищений від підробки спосіб зберігання і перевірки цих записів, що полегшує роботодавцям і закладам освіти перевірку кваліфікації осіб. Крім того, технологія блокчейн може бути використана для створення системи відстеження та перевірки автентичності цифрових підручників та інших освітніх матеріалів, що може сприяти зменшенню піратства та забезпеченню справедливої винагороди авторам і видавцям за їхню роботу.

Конфлікт інтересів. Діджиталізація в освіті може викликати конфлікт інтересів з традиційними методами навчання. Деякі педагоги та батьки можуть опираються цифровізації, стверджуючи, що традиційні методи навчання ефективніші, ніж нові технології. Це може створювати конфлікт між тими, хто прагне зберегти старі методи, і тими, хто підтримує інновації. Цифрові технології можуть порушити приватність та безпеку даних учасників освітнього процесу, що викликає обурення. Збір та аналіз даних може бути сприйнятим як порушення особистої приватності та може викликати конфліктні відносини. Деякі вчителі можуть опиратися змінам у своїй ролі та відчувати загрозу для своєї професійної ідентичності через вимогу до набуття нових навичок та підходів до навчання. Розв’язання таких конфліктів вимагатиме уваги до потреб усіх учасників освіти та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медведовська, О. Г. (2021). Впровадження цифрових технологій в освітній процес в Україні. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (198), С. 132 – 136. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-132-136
2. Bhutoria, A. (2022). Personalized education and Artificial Intelligence in the United States, China, and India: A systematic review using a Human-In-The-Loop model. Computers and Education: Artificial Intelligence 3. 100068. P. 1 – 18.
3. Fullan, M. (2013). Commentary: The New Pedagogy: Students and Learning in the Digital Age. Teaching and Learning in the Digital World: Possibilities and Challenges. Vol. 6 №2. P. 23 – 29. https://doi.org/10.36510/learnland.v6i2.601

Михайло ДРАГАН, аспірант
e-mail: mykhailodrahan@gmail.com ORCID: 0009-0002-5583-2907
Ірина БЛОХІНА, канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогіки
e-mail: irinablohina1@ukr.net ORCID: 0000-0002-6766-8879
НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *викладач, комунікативні якості, моральні якості, вольові якості, організаційні якості, педагогічний такт, невербальне спілкування.*

Вступ. Психологічні особливості особистості викладача, його моральні та комунікативні якості здійснюють значний вплив на процес спілкування зі студентами який, зі свого боку, визначає якість та ефективність навчання. Нерідко провідну роль у безпосередньому засвоєнні матеріалу студентами відіграють саме особистісні якості викладача та вміння побудови якісного зв'язку зі здобувачами освіти. На сучасному етапі розвитку вищої освіти спостерігається оновлення педагогічного складу, молоді викладачі усвідомлюють важливість психологічної компоненти в процесі навчання, що породжує актуальність аналізу та виділення провідних морально-етичних та комунікативних якостей свідомого викладача.

Мета. Метою нашої роботи є теоретичний аналіз професійно важливих якостей сучасного викладача закладу вищої освіти.

Результати. В. Сухомлинський вважав, що «слово – найтонший і найгостріший інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців» та «навчання – це насамперед людські відносини» [1]. Так педагог підкреслював важливість комунікативних якостей при спілкуванні зі студентами.

Очевидно, що сучасна парадигма підготовки здобувачів вищої освіти передбачає розвиток особистості індивіда, набуття ним навичок самовдосконалення та особистісного зростання. Викладач же виступає не тільки джерелом знань та інформації, а й вмілим мотиватором, підтримкою та допомагає, спрямовує студентів виявляти помилки та неточні твердження в процесі навчання. Л. Подоляк та

В. Юрченко стверджують, що спілкування є основою та одним з найголовніших аспектів професіоналізму викладача. Також науковці зазначають, що досвідчений педагог забезпечує психологічно-комфортну і комунікативно-творчу педагогічну взаємодію, взаємообмін інформацією, взаємовплив і взаєморозуміння зі здобувачами вищої освіти [2].

На думку В. Стрельнікова моральне виховання уможливлюється шляхом демонстрації якостей на особистому прикладі, а не лише в словесній формі. Головною моральною якістю, що є важливою для особистості педагога, вважається гуманізм – визнання людини найвищою цінністю. Гуманне ставлення передбачає зацікавленість особистістю здобувача освіти, співчуття, надання допомоги у разі складних життєвих обставин тощо. До того ж викладач повинен бути принциповим, самокритичним та справедливим. Товариськість, ввічливість та доброзичливість формують підвалини якісних комунікативних якостей, однак викладач мусить вміти швидко знаходити вихід зі складних ситуацій та бути обґрунтовано вимогливим, адже будь який прояв розгубленості чи безпринципної поблажливості руйнує повагу до викладача та навчального процесу в цілому [3].

У кожному виді діяльності існують своєрідні необхідні особливості, які відокремлюють експертів від посередніх виконавців. Такою особливістю хорошого викладача є педагогічний такт. Він є набутою сумішшю практичних та теоретичних комунікативних навичок [4]. Науковці влучно та лаконічно зазначають важливість педагогічного такту – «педагогічний такт є обов'язковою умовою реалізації принципів гуманізму в навчально-виховному процесі, в професійно-педагогічному спілкуванні» [5]. На думку В. Владимирова та О. Шевченко педагогічний такт – це почуття розумної міри на основі співвіднесення завдань, умов і можливостей учасників спілкування, це тонка грань між природністю, простотою, щирістю, довірою, зверненням без фамільярності, проханням без прохання, рекомендацією та порадою без нав'язування, вимог без придушення самостійності, серйозності без натягнутості, гумору без глузливості, тощо. Педагогічний такт є однією з форм педагогічної етики [6].

Невербальне спілкування відіграє панівну роль в передачі інформації між людьми, допомагає відображати емоції, ставлення, настрій, стиль мислення, рівень

комфорту тощо. Завдяки специфічним рухам тіла, жестам, інтонації та міміці викладач може виражати стриману повагу до студента або ж м'яко вказувати йому на помилку, не ображаючи останнього. Природнє розуміння невербальних сигналів допомагає встановити порозуміння, покращити міжособистісні відносини чи підвищити ефективність комунікації між викладачем та здобувачами освіти.

На додачу до цифровізації спілкування, в 2020 році світ охопила пандемія, яка силоміць перевела освітній процес у цифровий простір. Викладачі та студенти почали використовувати різноманітні онлайн-платформи, вебінари, відеоконференції та інші цифрові інструменти для проведення занять. Це продукує потребу у адаптації викладачів не лише до новітніх технологій, а й до моделей спілкування, які дозволяють досягти порозуміння зі студентами. Це означає, що сучасні викладачі мусять розвивати новітні поведінкові шаблони та принципи педагогічного такту, які враховують скутість або ж повну відсутність невербального спілкування зі здобувачами освіти.

Аналіз наукової літератури дає змогу виділити основні групи якостей викладача-професіонала, а саме: моральні, комунікативні, вольові та організаційно-адміністративні якості.

Моральні якості викладача спрямовані на регулювання відносин зі студентами. Ці якості регулюють взаємодію зі студентами та спрямовані на те, щоб ставитись до них з повагою та не заподіяти їм шкоди. Керуючись цими нормами, викладач мусить відчувати наслідки своєї поведінки та демонструвати приклад етичного ставлення до оточуючих. До переліку важливих моральних якостей викладача відносяться: гуманність, інтелігентність, чесність, порядність, свідомість, скромність, сумлінність, надійність, доброту, принциповість, уміння тримати слово. Безперечно, найшвидшим та найбільш ефективним способом формування морально-етичних якостей студентів є власний приклад. Гуманне ставлення викладача до студентів, певно, формує у них усвідомлення їхньої цінності, значущості та «захищеності». Інтелігентність – теоретичний ідеал іманентної людської якості всебічно розвиненої особистості, яка створює навколо людини ореол загадковості та досконалості. Разом з умінням тримати слово, чесністю та порядністю, скромністю та добротою, надійністю та

принциповістю вибудовується чіткий приклад для наслідування молодим поколінням, який сприяє неминучому особистісному зростанню студентів.

Комунікативні якості, на відміну від моральних, впливають саме на стиль спілкування викладача зі студентами, мовні конструкції та прийоми, які викладач використовує, реакцію викладача на успіхи та невдачі студентів. До основних комунікативних якостей належать: особиста чарівність, ввічливість та повага до оточуючих, готовність допомогти та доступність для спілкування, тактовність та толерантність, увага і довіра до оточуючих, уміння бути хорошим співрозмовником та товариськість. Саме комунікативні якості відіграють панівну роль при мотивуванні та підтримці студентів. Влучно підібрані слова підтримки та вміння знаходити позитив у будь-яких подіях дарують студентам відчуття «правильного шляху» та мотивацію розвиватись у обраній предметній галузі. На превеликий жаль, спілкування онлайн суттєво знижує відсоток невербально отриманої інформації, це означає, що викладач мусить педантично добирати слова при спілкуванні.

Вольові якості викладача покликані врегулювати його емоційний стан, забезпечити професійне та емоційне зростання, контролювати прояв емоцій. Впевнений у собі викладач володіє достатнім рівнем урівноваженості, самовладання та витримки для того щоб залишатись з «холодною головою». Схильність до ризику, наполегливість, ініціативність, уміння ставити досяжні цілі, рішучість, самостійність, незалежність та цілеспрямованість дозволяють викладачу здобувати успіху та своїм прикладом вмотивовувати студентів діяти.

Якими би не були моральні, комунікативні та вольові якості викладача, організаційно-адміністративні якості безпосередньо формують процес навчання. Задля досягнення належного рівня організації навчального процесу педагог мусить оволодіти наступними якостями, а саме: умінням контролювати та координувати роботу аудиторії, схильністю брати на себе відповідальність та приймати виважені рішення, умінням правильно оцінювати студентів та себе, залишатись вимогливим, однак не забувати про позитивну мотивацію, бути для студентів другом, однак не допускати фамільярності. Не менш важливим є й пунктуальність, підготовка викладача до заняття та дотримання норм, інакше студенти можуть відчути байдужість та легковажне ставлення, що вщент зруйнує навчальний процес.

Висновки. Отже професійно важливими якостями сучасного викладача закладу вищої освіти є: гуманне ставлення до студентів, мотивування студентів влучно підібраними словами та заохочення на власному прикладі, готовність допомогти, не применшуючи внесок студентів, вміння ставити реалістичні цілі та досягати їх, бути в міру вимогливим до себе та до здобувачів вищої освіти, однак найбільш важливою якість є – повага. Повага демонструється, не тільки під час діалогу, а й коли викладач зберігає пунктуальність, охайність та етичне ставлення до оточуючих.

Перспективи подальших досліджень. Перспективою подальшого дослідження є визначання рівня сформованості комунікативних якостей, моральних якостей, вольових якостей та організаційних якостей сучасного викладача закладу вищої освіти

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міхно, О. П. (2018). Василь Сухомлинський. Афоризми.
2. Подоляк, Л. Г., & Юрченко, В. І. (2014). Психологія вищої школи: підручник.
3. Стрельніков, В. Ю. (2012). Модель професійної компетентності викладача вищої школи. Наукові записки ПОІППО: Моделі ключових та професійних компетентностей педагогічного працівника.–Полтава: ПОІППО, 30 – 39.
4. Чертов, В. І. (2023). Педагогічний такт і педагогічна культура. Сімдесят треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки.
5. Несторук, Н. А., & Нікітіна, А. В. (2021). Педагогічний такт та етика викладача.
6. Владимирова, В. І., & Шевченко, О. М. (2021). Комунікативна культура як прояв професійної культури сучасного викладача.

Ірина ЖУКЕВИЧ, канд. пед. наук, доцент, доцент спеціальної кафедри №2
Інститут Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Ірина НОВІКОВА, викладач каф. англійської мови гуманітарного спрямування №3
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Підготовка сучасних конкурентоспроможних фахівців потребує застосування під час навчання студентів найсучасніших методів викладання, тому що в реаліях сьогодення як викладачі, так і студенти повинні «йти в ногу» з новітніми технологіями. Вивчаючи англійську мову в контексті та поєднуючи з ігровими технологіями – це і є один з оптимальних шляхів, що допоможе не лише мотивувати студентів, а й досягати поставлених цілей. Ігрові технології завжди використовувалися у навчальному процесі, але на сьогоднішній день інтерес до комп'ютерних ігор зростає серед студентів, що в свою чергу стимулює викладачів іноземних мов активніше впроваджувати онлайн технології, а саме елементи гри онлайн у проведенні занять з англійської мови.

Ігри дозволяють створити позитивний емоційний фон на занятті, що в свою чергу веде до подолання мовного бар'єру, сприяє розвитку навчальної мотивації, підвищує інтерес до вивчення англійської мови. Ігри на заняттях повинні відповідати певним вимогам, а саме [2]:

1. Бути добре підготовленими як за змістом, так і за формою, чітко організованими;
2. Повинні зменшити напругу на занятті та стимулювати активність студентів;
3. Підходити для усієї групи студентів;
4. Проходити в дружній, творчій атмосфері;
5. Не залишати жодного студента пасивним.

Більшість вчених поділяють навчальні ігри на рольові, фонетичні, лексичні та граматичні. Такий поділ ігор є надзвичайно важливим критерієм при підготовці викладача до заняття, тому що потрібно максимально ефективно використати ту, чи іншу гру, яка відповідає потребам студентів.

З метою забезпечення позитивної мотивації студентів до навчальної діяльності у процесі вивчення іноземної (англійської мови) професійного спрямуванням доцільно вводити ігрові вправи на кшталт Hangman, Horse Race, Pairing game, Crossword, Group Puzzle, Multiple Choice Quiz, Matching Tasks, Simple Order, Free Text Input, Cloze Test, Audio / Video with Notices тощо. Завдання типу гри на занятті слугують зростанню зацікавленості студентів до вивчення дисципліни, підвищують рівень мотивації до навчання та результативність [1]. Використання ігор позитивно впливає на підвищення якості знань з англійської мови, рівень навчальної мотивації до предмету та збереження психологічного стану студентів у навчальній діяльності.

Використання ігрових технологій в процесі викладання англійської мови дає можливість практикувати мовлення, пропонує контекст і умови, за яких мова повноцінно використовується як мовне явище і засіб спілкування, виступає як діагностичний засіб як для викладача, так і для студента, висвітлюючи труднощі, що виникають, розвивається творче мислення. Крім того, що ігрові технології мають чудове методологічне значення, вони просто цікаві як для викладача, так і для студента. Знання, отримані без інтересу, не забарвлені власним позитивним ставленням, емоціями, не стають корисними. Тому використовуючи ігрові технології для досягнення кращого результату, необхідно комбінувати знання мови, психології та методів навчання.

Результати передових досліджень багатьох вчених, науковців, методистів та викладачів іноземних мов підтверджують, що використання ігрових технологій в процесі викладання англійської мови розширюють словниковий запас, який є найбільш домінуючою мовною навичкою, що практикується. Завдяки дизайнерам цифрових ігор викладачі можуть застосовувати сучасні розробки для вивчення англійської мови. Оскільки освітні технології продовжують трансформувати вивчення мови, необхідно продовжувати дослідження ігрових технологій, які можуть покращити викладання англійської мови і, відповідно, результати вивчення мови.

Тому, використання ігрових технологій у процесі викладання англійської мови є ефективним та інноваційним підходом, який підвищує мотивацію та зацікавленість, покращує запам’ятовування та розуміння, розвиває комунікативні навички студентів. Для викладача – це можливість урізноманітнити заняття, зробити їх динамічнішими, зекономити час та створити позитивну атмосферу на заняттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тимощук Н. Гейміфіковані елементи на заняттях з іноземної мови професійного спрямування. Humanities science current issues. 2020. Т. 4, № 28. С. 147–151. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/28.208823.
2. Shaykhina A. B. The use of gaming technologies in English lessons // Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference «Science and Practice: Implementation to Modern Society». Manchester, United Kingdom, 2003. S. 197-203.

Руслан ІЩЕНКО[1], канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: rm_ischenko@ukr.net ORCID: 0000-0003-0158-4020
Ірина ГОРБУНОВИЧ[2], канд. техн. наук, доцент
e-mail: irina.gorbunovich@gmail.com ORCID: 0000-0002-6859-0663
[1,2]Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
Галина ІСАЄНКО, канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: gl_isayenko@ukr.net ORCID: 0000-0003-0479-9596
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут, м. Київ,

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ ФІЗИКИ І ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Ключові слова: *міжпредметні зв'язки, програма з фізики, програма з вищої математики, технічні спеціальності, студенти.*

Вступ. Відомо, що навчальні дисципліни «Фізика» і «Вища математика» відносяться до циклу обов'язкових навчальних дисциплін природничо-наукової та математичної підготовки, що вивчаються студентами технічних спеціальностей закладів вищої освіти (далі ЗВО). Загальні та професійні компетентності, набуті під час вивчення фізики і вищої математики, сприяють формуванню наукового світогляду і наукового стилю мислення студентів та є основою для подальшого успішного опанування загальнотехнічних навчальних дисциплін. У той же час, як фізика, так і вища математика є традиційно найскладнішими дисциплінами для більшості студентів першого курсу навчання. Складнощі, які виникають під час засвоєння фізики і вищої математики, є одними з головних причин низької успішності студентів-першокурсників. Таким чином, проблема встановлення міжпредметних зв'язків фізики і вищої математики та їх реалізація в освітньому процесі є актуальною науково-педагогічною задачею.

Проблемі встановлення міжпредметних (міждисциплінарних) зв'язків присвячено значну кількість робіт у науково-педагогічній літературі. Зокрема, у роботі [1] авторами проаналізовано міждисциплінарні зв'язки фізики, математики та інформатики. Встановлено, що міждисциплінарний підхід до освітнього процесу

дозволяє структурувати, систематизувати та узагальнити навчальний матеріал зазначених дисциплін. У роботі [2] обґрунтовано необхідність підготовки майбутніх викладачів фізики і вищої математики до міждисциплінарного навчання вказаних дисциплін. Розглянуто переваги міждисциплінарного навчання у порівнянні з монодисциплінарним. Однак, більшість наукових робіт присвячені вивченню міжпредметних зв'язків фізики і математики в закладах загальної середньої освіти. Особливості міжпредметних зв'язків фізики і вищої математики та їх реалізація під час освітнього процесу в ЗВО недостатньо досліджені, що актуалізує мету представленої роботи.

Мета. Мета роботи полягає у встановленні міжпредметних зв'язків фізики і вищої математики під час навчання студентів першого курсу Національного транспортного університету (далі НТУ).

Результати. Узагальнивши результати дослідження інших авторів, у роботі [3] запропоновано розглядати міжпредметні зв'язки як дидактичну категорію, що передбачає узгодження програм двох чи більше навчальних дисциплін, взаємне використання і взаємозбагачення спільних для них знань, умінь і навичок, а також методів, форм і засобів навчання.

Для дослідження узгодженості викладання навчального матеріалу з фізики і вищої математики було проаналізуємо програми з вказаних навчальних дисциплін, за якими навчаються студенти технічних спеціальностей НТУ. Типовий курс фізики в НТУ читається протягом перших двох семестрів. Зазначений курс фізики складається з наступних розділів: 1) фізичні основи механіки; 2) молекулярна фізика і термодинаміка; 3) електрика; 4) магнетизм; 5) коливання та хвилі; 6) оптика; 7) квантова фізика. Зокрема, вказаний курс фізики в НТУ читається студентам, що навчаються за спеціальностями 015 «Професійна освіта (транспорт)», 131 «Прикладна механіка», 132 «Матеріалознавство», 152 «Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка», 192 «Будівництво та цивільна інженерія», 193 «Геодезія та землеустрій», 274 «Автомобільний транспорт».

Курс вищої математики для студентів зазначених технічних спеціальностей в НТУ читається протягом перших двох семестрів. До вказаного курсу вищої математики входять наступні розділи: 1) елементи лінійної та векторної алгебри; 2)

вступ до математичного аналізу; 3) диференціальне числення функцій однієї змінної; 4) інтегральне числення функцій однієї змінної; 5) диференціальне числення функцій багатьох змінних; 6) кратні та криволінійні інтеграли.

Під час аналізу програм з фізики та вищої математики, за якими навчаються студенти технічних спеціальностей НТУ, особливу увагу було приділено запланованим термінам вивчення розділів вищої математики, які використовуються під час вивчення тих чи інших розділів фізики. Результати аналізу представлено у табл. 1. Знак «+» вказує на використання тем відповідного розділу вищої математики під час вивчення того чи іншого розділу фізики. Також у табл. 1 вказано семестри вивчення відповідних розділів фізики і вищої математики.

Таблиця 1

Розділи вищої математики, що використовуються під час вивчення відповідних розділів фізики

Розділи фізики	**Семестр вивчення розділу фізики**	**Розділи вищої математики**					
		Семестр I			Семестр II		
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Фізичні основи механіки	I	+	+	+	+	+	
Молекулярна фізика і термодинаміка	I			+	+		
Електрика	I	+	+	+	+	+	+
Магнетизм	II	+	+	+	+	+	+
Коливання і хвилі	II	+	+	+	+	+	
Оптика	II	+	+	+	+		
Квантова фізика	II	+	+	+	+	+	

Як видно з табл. 1, для вивчення фізичних основ механіки студентам необхідно володіти усіма розділами вищої математики, за винятком останнього. Однак, розділи 4 і 5 вищої математики студенти опановують у другому семестрі, а знання, практичні уміння і навички із зазначених розділів вищої математики їм необхідні в першому семестрі, оскільки фізичні основи механіки вивчаються саме на початку першого семестру навчання. Зокрема, вивчаючи теми «Класифікація поступального руху в залежності від значень тангенціального і нормального прискорення» та «Класифікація обертального руху», необхідно мати поняття про визначений інтеграл,

формулу Ньютона-Лейбніца, які розглядаються в четвертому розділі «Інтегральне числення функцій однієї змінної» курсу вищої математики, тобто в другому семестрі.

Під час вивчення молекулярної фізики і термодинаміки в першому семестрі, зокрема, під час розгляду законів Максвела про розподіл молекул ідеального газу за швидкостями та за значеннями кінетичної енергії поступального руху необхідно знати таблицю інтегралів, володіти основними методами інтегрування, які вивчаються в курсі вищої математики в другому семестрі.

Під час вивчення електрики і магнетизму необхідно володіти знаннями, практичними уміннями і навичками з усіх розділів вищої математики. Зокрема, під час розгляду теореми Остроградського-Гауса для діелектрика і вакууму в електриці та теореми Гауса для магнітного поля в магнетизмі необхідно мати поняття про подвійний і потрійний інтеграли, їх властивості, обчислення та застосування. Зазначені теми з вищої математики вивчаються в шостому розділі «Кратні та криволінійні інтеграли», що розглядається в кінці другого семестру. А зазначені теореми в електриці та магнетизмі розглядаються в кінці першого та на початку другого семестрів відповідно. Подібні міркування можна навести й для інших розділів курсу фізики.

З проведеного аналізу програм з навчальних дисциплін «Фізика» і «Вища математика», за якими навчаються студенти вище вказаних спеціальностей НТУ, виявилося, що фізика і вища математика викладаються як окремі, непов’язані між собою дисципліни. При цьому під час освітнього процесу не враховуються хронологічні міжпредметні зв’язки фізики і вищої математики, що забезпечують узгоджене викладання зазначених навчальних дисциплін у часі, відповідно до потреб кожної з них. Останнє призводить до ускладнення освітнього процесу та негативно впливає на якість фізичної освіти здобувачів.

Для ефективного вирішення проблеми неузгодженого у часі розгляду навчального матеріалу з фізики і вищої математики, на думку авторів, необхідно перенести початок вивчення фізики студентами технічних спеціальностей на другий семестр. Зокрема, років 15-20 тому студенти більшості спеціальностей НТУ починали вивчати фізику саме у другому семестрі. Перенесення початку вивчення фізики на другий семестр забезпечить більш узгоджене у часі викладання фізики і вищої

математики та призведе до того, що студенти почнуть вивчати фізику, маючи більш ґрунтовну математичну підготовку. Останнє, в свою чергу, дозволить студентам отримати більш глибокі і міцні знання з курсу фізики, що призведе до підвищення мотивації студентів до вивчення зазначеної дисципліни та, відповідно, до прискорення і полегшення освітнього процесу в технічному університеті.

Висновки. За результатами проведеного аналізу програм з навчальних дисциплін «Фізика» і «Вища математика», за якими навчаються студенти технічних спеціальностей НТУ, встановлено, що під час викладання фізики студентам першого курсу не враховуються хронологічні міжпредметні зв'язки фізики і вищої математики, що забезпечують узгоджене викладання вказаних навчальних дисциплін у часі, відповідно до потреб кожної з них. Ефективним шляхом вирішення зазначеної неузгодженості у часі під час вивчення фізики і вищої математики, на думку авторів, є перенесення початку вивчення курсу фізики на другий семестр, що забезпечить наявність більш ґрунтовної математичної підготовки студентів перед початком вивчення фізики.

Перспективи подальших досліджень. Наступну роботу планується присвятити ґрунтовному дослідженню хронологічних і змістових міжпредметних зв'язків фізики і вищої математики під час викладання розділу «Коливання і хвилі» курсу фізики студентам технічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hazra, R., Singh, M., Goyal, P., Adhikari, B., & Mukherjee, A. (2023). Modeling interdisciplinary interactions among physics, mathematics and computer science. *Journal of Physics: Complexity*, 4, 045001 (10).
2. Michelsen, C. (2015). Mathematical modelling is also physics-interdisciplinary teaching between mathematics and physics in Danish upper secondary education. *Physics Education*, 50 (4), 489-494.
3. Іщенко, Р.М., & Горбунович, І.В. (2020). Міжпредметні зв'язки фізики і математики під час викладання фізичних основ механіки студентам технічного університету. *Фізико-математична освіта*, 1 (23), 2, 39-44.

Олексій КАРАМАНОВ, д-р пед. наук, професор
e-mail: ank@online.ua ORCID: 0000-0002-0067-0747
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ STEAM-ОСВІТИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І МУЗЕЮ

Ключові слова: *музей, школа, STEAM-освіта, музейна педагогіка, технологія, взаємодія, середовище навчання.*

В сучасних освітніх реаліях проблеми інтеграції та розвитку міждисциплінарних зв'язків між навчальними предметами набувають значної ваги, адже зумовлюють ефективність засвоєння школярами нових знань, формування постійного інтересу до пізнання нового, активне звернення до сучасних інформаційних технологій.

Вагома роль у цьому процесі належить музейній педагогіці з їх величезним арсеналом організації педагогічної комунікації зі школярами у просторі музею та навколомузейному просторі, характерними ознаками якої є невимушеність, психологічно комфортна атмосфера, здивування, цікавість та безпосередність (Караманов 2013: 35). У свою чергу STEAM-освіта (синтез науки, технології, інженерії, мистецтва, математики) дає можливість учням навчатися за програмою, в яку інтегровано різні дисципліни для розвитку їхнього креативного мислення та здатності до вирішення складних проблем. Одним з ключових аспектів ефективної взаємодії цих технологій є використання потенціалу музею, який надає унікальні можливості для поглиблення знань через практичний досвід та взаємодію з експонатами.

Дослідження вище наведених аспектів допоможе пояснити, як об'єднання технологій музейної педагогіки та STEAM-освіти сприятиме покращенню якості навчання, розвитку креативності та інноваційного мислення учнів, що і є метою даної розвідки.

Однією з головних характеристик сучасної музейної педагогіки є інтерактивність та дослідницький підхід. Музеї надають відвідувачам можливість не

лише пасивно спостерігати за експонатами, а й активно досліджувати їх, задавати питання та шукати відповіді. Інтерактивні виставки, експериментальні зони та різноманітні програми створюють стимулююче середовище для навчання та вивчення. Це середовище має свої особливості, адже для школи характерне стаціонарно-універсальне середовище, а для музею – предметно-просторове, із можливістю постійного конструювання. Відповідно до інструментальних відмінностей, школа застосовує вербальний принцип, у той час як музей орієнтується на наочно-евристичний (Караманов 2013а: 43).

Дослідники вже давно порушують питання, як можна збільшити зацікавленість учнів до різних предметів, зокрема, покращити успіхи у вивченні предметів природничо-математичного циклу. Цього можна досягти, якщо зробити більший акцент на творчості учнів, надаючи їм необхідні навички, пов'язані з дизайн-мисленням, інноваційними підходами, критичним мисленням та вирішенням нестандартних задач нестандартними способами (Вакарін 2021: 14).

Музейна педагогіка відіграє важливу роль у отриманні та ефективному засвоєнні знань у людей різного віку, пропагуючи універсальне «суспільство знань», яке виступає за інтегрований економічний, соціальний і культурний розвиток світової спільноти. Культивування та поширення нових знань за допомогою музейного діалогу, орієнтованих на досягнення практичних результатів в умовах багатокультурного світу, відповідає потребам сучасного «суспільства знань», коли прогресивні освітні технології та концепції витісняють застарілі ідеологічні постулати і аксіоми. Це безпосередньо стосується STEAM-освіти, яка сприяє інтеграції знань з різних наукових дисциплін.

Ідеї STEAM-освіти співзвучні з сучасною концепцією «Музей 4.0 STEAM», яка виступає за музеї «без стін» у вигляді відкритого простору комунікації, прогнозування та індивідуального підходу до відвідувачів, спільної діяльності та відкритої комунікації, базованої на проектній діяльності, тактильних іграх і цифровізації (Walhimer 2016).

Застосування STEAM-освіти у процесі інтерактивної комунікації в музеї дозволяє залучати до навчання широкий спектр аудиторії, включаючи дітей, молодь та дорослих, інтегруючи різні стилі навчання та репрезентацію інформації. Це робить

музеї більш доступними та привабливими для різних соціальних груп і сприяє розвитку інклюзивної освіти. Усі ці методи навчання допоможуть сучасному суспільству виховати людей які будуть здатні швидко пристосовуватись до нових професій, таких як: ІТ-фахівці та програмісти, інженери, професіонали у галузі високих технологій, фахівці біо- та нанотехнологій, завдяки розвитку креативного мислення.

Підсумовуючи, зазначимо, що на даний момент у вітчизняній середній освіти існує чимало прогалин, які потребують свого заповнення. Для цього максимальну користь може принести інтеграція технологій музейної педагогіки та STEAM-освіти із використанням сучасних методів комунікації, що сприятиме розширенню в учнівської молоді загальної картини навколишнього світу, інтеграції технічних, природничих та гуманітарних знань у контексті взаємодії академічної і неформальної освіти.

Взаємодія музейної педагогіки та STEAM-освіти в сучасних закладах загальної середньої освіти у перспективі не лише забезпечить формування креативних умінь і навичок у молоді, а й сприятиме усебічному розвитку у різних сферах життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Караманов, О. В. (2013). Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні. *Матеріали науково-практичної конференції "Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи" (Київ, 24-25 вересня 2013 р.), Київ, 35–37.*
2. Караманов, О. В. (2013а). Роль навчального середовища в реалізації музейних педагогічних програм і проектів. *Постметодика, 3, 41 – 44.*
3. Walhimer, Mark (2016). «Museum 4.0 as the Future of STEAM in Museums», *The STEAM Journal,. 2, 2, 14.* DOI: 10.5642/steam.20160202.14 Available at: http://scholarship.claremont.edu/steam/vol2/iss2/14
4. Вакарін, С. (2021). *Нова українська школа: Дидактичні основи STREAM-освіти в початковій школі : Навчально-методичний посіб*. Київ : Саміт-книга.

Валентина КОВАЛЕНКО, канд. пед. наук, старший дослідник
e-mail: kovalenko@iitlt.gov.ua ORCID: 0000-0002-4681-5606,
Василь РУДОВОЛ, аспірант
e-mail: rudovol.va@iitlt.gov.ua ORCID: 0009-0000-8215-1539
Інститут цифровізації НАПН України, м. Київ

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Ключові слова: *цифрова компетентність, змішане навчання, вчителі.*

Вступ. Сьогодні сучасна освіта, слідуючи сучасним освітнім трендам, все більше використовує змішане навчання в освітньому процесі, це поєднує традиційні методи навчання з онлайн навчанням. Для успішної реалізації впровадження моделі змішаного навчання в освітньому процесі вчителю часто, окрім знання свого предмету, необхідна цифрова компетентність для організації і проведення змішаного навчання.

Результати.

Цифрові компетентності – це базова річ, без якої неможливо уявити ефективну роботу сучасного вчителя. В умовах періодичних локдаунів і карантинів саме цифрові технології дають змогу не зупиняти навчання, а безпечно продовжувати його в дистанційному або змішаному форматі. Тому сьогодні цифрова грамотність для вчителя стає пріоритетом [2].

У публікації [1, с. 10] визначено, що змішане навчання, відоме також як «гібридне навчання (hybrid)», «комбіноване навчання (mixed-mode)», «інтегроване навчання (web-enhanced)» та інші терміни, виникає з ідеї інтеграції онлайн навчання з традиційними методами. По суті, ці назви відображають значення англійського слова «змішувати», що точно відображає сутність змішаного навчання. Вчені розглядають «змішане навчання» як педагогічну практику, що поєднує електронні засоби навчання з традиційними методами. Це включає навчання в групах, самостійну роботу як у класі, так і в онлайн форматі, використання електронних

навчальних ресурсів, а також доповнення очних занять інтерактивними та доступними онлайн матеріалами [1, с. 10].

Основними передумовами щодо зростання популярності змішаного в Україні є:

1) все доступність цифрових технологій, а саме доступ до високошвидкісного Інтернету в глобальному масштабі; поширення гаджетів, таких як: смартфон, планшет, ноутбук та ін., що робить онлайн-навчання доступнішим для багатьох; постійне вдосконалення/оновлення онлайн-платформ та сервісів, спеціально розроблених для змішаного навчання;

2) потреби вчителів: можливість адаптувати навчальний матеріал до потреб та темпу навчання кожного учня; можливості інтерактивного навчання шляхом використання онлайн-сервісів для більш залученості учнів та створення інтерактивних уроків; можливість навчання в будь-який час і в будь-якому місці; осучаснення освітнього процесу, що робить процес навчання більш цікавим для учнів і вчителів;

3) потреби учнів: використання учнями своїх гаджетів і різних цифрових технологій у повсякденному житті, цікавить і їх застосування й у навчанні; у процесі змішаного навчання відбувається розвиток цифрових навичок учнів, що дає їм можливість розвивати свої навички, необхідні для успішного життя у сучасному цифровому суспільстві;

4) економічні переваги: змішане навчання може допомогти знизити фінансові витрати на здобуття освіти, до прикладу, на транспорт, оренду приміщень, друк підручників, в тому числі і на освітні послуги, зокрема, додаткові, до прикладу послуги репетитора онлайн дешевше а ніж очна робота в класах чи групах; змішане навчання робить освітні послуги більш доступними для учнів з обмеженими можливостями або тих, хто живе в сільській місцевості;

5) у 2020 році пандемія COVID-19 «переключила» українське суспільство на онлайн-навчання та підготувала підґрунтя для більш широкого впровадження змішаного навчання, використання онлайн-сервісів стало нормою, і багато закладів загальної середньої освіти вже мають досвід роботи з ними;

6) вплив повномасштабного вторгнення росії на територію України, традиційне навчання поставило на друге місце після онлайн-навчання, та ще більше

актуалізувало впровадження змішаного навчання в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Передумови які зазначені вище формують сучасні виклики до змішаного навчання, а саме: необхідність підтримки з боку держави та закладів загальної середньої освіти у забезпеченні успішного впровадження змішаного навчання; важливість доступу до цифрових технологій, нажаль не всі учні мають однаковий доступ до якісного Інтернету та пристроїв; важливість цифрової компетентності вчителів, учнів та їх батьків/опікунів, зокрема, компетентності щодо критичного добору якісних онлайн-сервісів у процесі змішаного навчання.

Проте, незважаючи на сучасні виклики, змішане навчання має значний потенціал для сучасної освіти. Впровадження змішаного навчання може зробити освітній процес більш персоналізованим, інтерактивним, гнучким та доступним для кожного учня.

Дослідниками Heather Clayton Staker, Michael B. Horn [3] було визначено основні моделі змішаного навчання.

На рис. 1 зображено основні моделі змішаного навчання. Багато закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) реалізують більше однієї моделі змішаного навчання у освітньому процесі.

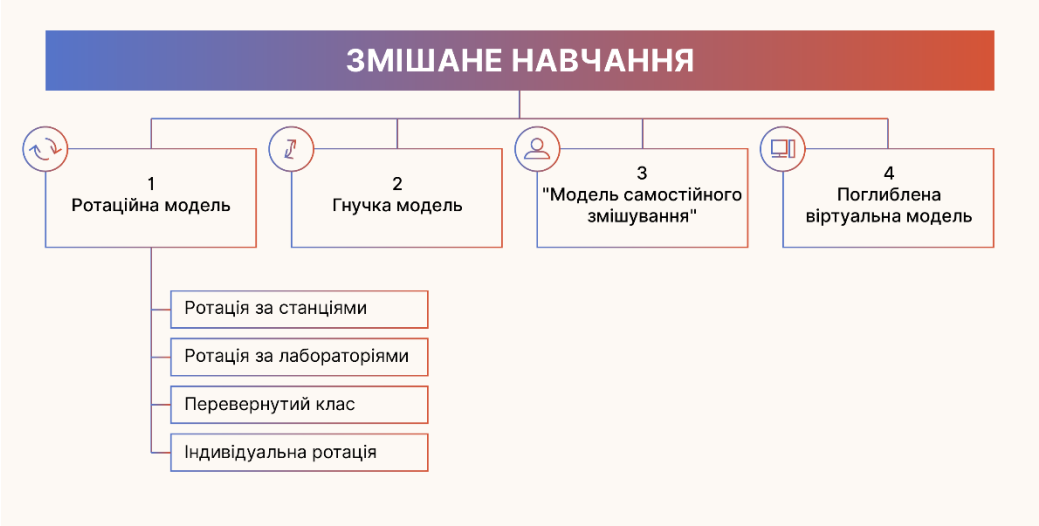

Рис. 1. Основні моделі змішаного навчання
за Heather Clayton Staker & Michael B. Horn [3]

1. *Ротаційна модель.* У цій моделі учні змінюють онлайн- та офлайн-навчання згідно з певним графіком або вказівками вчителя, до якого можуть входити: робота в малих групах або цілим класом, групові проекти, індивідуальні заняття з учителем та письмові завдання. Ротаційна модель включає чотири підвиди: ротація за станціями, ротація за лабораторіями, перевернутий клас і індивідуальна ротація.

2. *Гнучка модель.* Це модель, за якої учні отримують основну частину інструкцій через інтернет. Учні мають гнучкий графік, який змінюється відповідно до їхніх потреб у певній темі чи курсі. Кількість і роль вчителів у цьому форматі можуть змінюватися від значної кількості групової роботи та обговорень з учнями до переважно індивідуальної онлайн-роботи учнів і консультування за потреби.

3. *Модель самостійного змішування.* У цій системі учні можуть повністю вивчати певний курс онлайн, проводячи заняття вдома або в школі для закріплення основного матеріалу. Вчитель також працює з учнями онлайн. Ця модель відрізняється від повного онлайн-навчання тим, що онлайн вивчається лише один предмет, тоді як інші предмети учні проходять у школі.

4. *Поглиблена віртуальна модель.* У цій моделі учні самостійно визначають, які частини курсів будуть онлайн, а які офлайн. Онлайн-частини можна проходити як у освітньому закладі, так і поза його межами. Багато онлайн-курсів були трансформовані в цю модель, щоб забезпечити учням досвід особистого спілкування. Вона відрізняється від моделі «самостійного змішування» тим, що охоплює всі курси, а не лише один вибраний предмет. Від «перевернутого класу» вона відрізняється тим, що учні не відвідують школу щодня [3].

Авторами публікації [1, с. 28] зазначено, що оскільки діти шкільного віку багато часу проводять у ЗЗСО та за екраном гаджетів вдома при змішаному навчанні, важливо створювати умови для безпечного навчання та формування знань про здоров’язбережувальне використання цифрових технологій у всіх учасників освітнього процесу, зокрема учнів. Наявність відповідних знань, умінь та навичок здоров’язбережувального використання цифрових технологій, сформовані ціннісні установки та переконання щодо необхідності дотримання заходів безпеки, а також мотивація до цього, створюють основу для безпечного використання цифрових технологій. Тож, розвиток цифрових навичок у школярів може позитивно вплинути

на досягнення однієї з основних цілей навчання з використанням сучасних пристроїв – формування здорових і конкурентоспроможних членів інформаційного суспільства, здатних орієнтуватися в інформаційних потоках та застосовувати цифрові технології на компетентному рівні [1, с. 28].

Висновки. Важливо зазначити, що змішане навчання не є універсальним вирішенням всіх освітніх проблем. Вважаємо, що змішане навчання це лише один із методів, який може бути використаний для покращення ефективності освітнього процесу. Найефективніший підхід до змішаного навчання буде залежати від конкретних потреб учнів і рівня професійних компетентностей вчителів, зокрема, цифрової компетентності вчителів. Це зможе надати певні переваги щодо підвищення мотивації та залученості учнів до навчання, збільшення інтерактивності та цікавості до уроків математики, персоналізація навчання для кожного учня, покращення результатів навчання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти: метод. рекоменд. / Коваленко В. В., Мар'єнко М. В., Сухіх А. С. / За ред. М. В. Мар'єнко, А. С. Сухіх. Київ : ІІТЗН НАПН України, 2021. 87 с., іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728506/
2. Як учителям підвищити цифрові компетентності. НУШ. URL: https://nus.org.ua/view/yak-uchytelyam-pidvyshhyty-tsyfrovi-kompetentnosti/
3. Heather Clayton Staker, Michael B. Horn. Classifying K-12 Blended Learning. URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED535180.pdf.

Тетяна КРУШИНСЬКА, канд. пед. наук, доцент
e-mail: tkrushinska@gmail.com ORCID: 0000-0002-9985-6292
Олена ПАЛЬЧУК, канд. екон. наук, доцент
e-mail: opalchuk@gmail.com ORCID: 0000-0003-1188-7201
Університет Ювяскюля, м. Ювяскюля, Фінляндія

СПІВПРАЦЯ УНІВЕРСИТЕТІВ З РОБОТОДАВЦЯМИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Ключові слова: *вища освіта, співпраця між університетами та бізнесом, освітньо-професійні програми, забезпечення якості освіти, природничі дисципліни.*

Вступ. Якісна вища освіта по праву вважається керівною силою розвитку будь-якого суспільства. Вона надає здобувачам загальні та професійні компетентності, необхідні для подальшого успішного життя. Ефективність освіти є визначальним фактором для досягнення високого рівня розвитку та конкурентоспроможності нації. Однією з ключових характеристик ефективності освіти є відповідність здобутих студентами компетенцій потребам економіки та бізнесу. Взаємодія навчальних закладів з виробництвом та бізнесом допомагає розвивати освітню систему відповідно до вимог сьогодення та за підтримки приватного сектору [1]. Це дозволить молоді здобути навички адаптовані до потреб ринку праці, та, відповідно, отримувати вищий дохід, а роботодавцям формувати нові бізнес-партнерства, активно впливати на розробку та вдосконалення освітніх програми.

На нашу думку, цілями партнерства навчальних закладів з бізнесом мають стати:

- Отримання ефективної освіти, орієнтованої на ринок праці.
- Підвищення якості вищої освіти, програм підготовки фахівців.
- Підвищення кваліфікації для викладачів, в тому числі на виробництві.
- Ознайомлення випускників з реальними умовами праці, забезпечення їх можливістю проходити навчання на робочому місці на підприємствах.

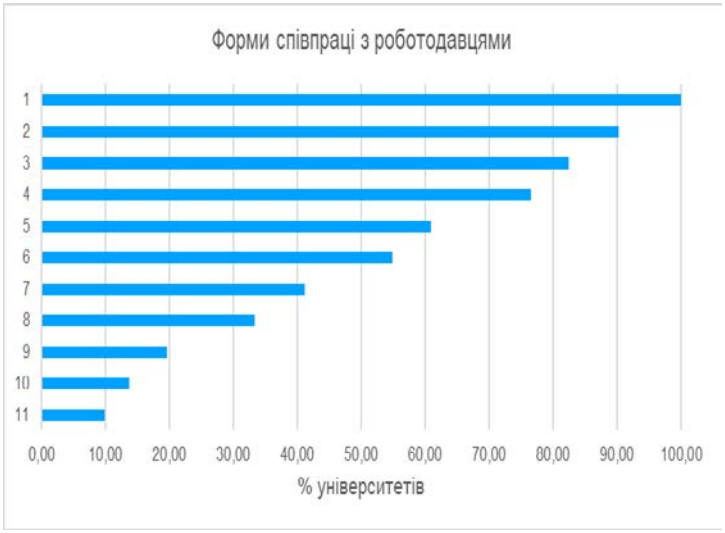
Співпраця між університетами та бізнесом покращує передачу знань, активізує дослідження, розвиток технологій і управлінських компетенцій, приносячи користь

студентам, викладачам і партнерам, сприяє інноваціям у закладах вищої освіти [2]. Ми проаналізували діяльність українських університетів щодо наявного стану взаємодії освіти із бізнесом.

Мета. Метою дослідження було проаналізувати залученість роботодавців до реалізації освітніх програм та виявити основні форми їх взаємодії з університетами.

Дизайн та методика дослідження. Участь роботодавців у підготовці майбутніх спеціалістів своєї галузі є одним з показників якості вищої освіти. Тому відомості самооцінювання, які заклади вищої освіти (ЗВО) подають до Національного агенства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) для акредитації своїх освітніх програм, завжди висвітлюють це питання. Перевірка відомостей самооцінювання здійснюється експертною групою НАЗЯВО під час візиту до ЗВО, що забезпечує достовірність наданої ними інформації. Акредитаційні справи належать до публічної інформації і розміщені у відкритому доступі на сайті НАЗЯВО. Всі самозвіти виконані у єдиному форматі, близькому до структурованого опитувальника з відкритими відповідями. Це дало можливість вилучення та узагальнення якісних даних, що стосуються завдань дослідження.

У звітах ЗВО відомості щодо взаємодії з роботодавцями міститься у розділах Проектування та цілі освітньої програми, Людські ресурси та Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми, де вони викладені у довільній формі. Пілотний перегляд 15 випадково обраних звітів та врахування досвіду зарубіжних дослідників [3] дозволило скласти орієнтовний перелік форм участі роботодавців у реалізації освітніх програм. Користуючись цим переліком два рев'юери незалежно провели екстракцію даних. Узгодженість результатів склала 81,2%. Після сумісної перевірки та обговорення сумнівних даних було остаточно сформульовано 11 основних форм взаємодії університетів з роботодавцями та встановлено, які з них притаманні кожному університету.

1. Роботодавці залучені до розробки й оновлення ОПП
2. Роботодавці епізодично проводять лекційні і практичні заняття
3. Проходження практики на підпрємствах роботодавців
4. Конференції, тренінги, майстер-класи тощо за участю работодавців
5. Работодавці залучені до контрольних заходів
6. Работодавці проводять навчальні заняття як сумісники/ штатні працівники
7. Проведення занять та позааудиторний заходів на виробництві
8. Работодавці сприяють працевлаштуванню випускників
9. Функціонує рада роботодавців
10. Матеріально-технічна допомога університетам
11.Підвищення кваліфікації викладачів на підприємстві роботодавця

Рис.1. Поширеність різних форм співпраці між університетами та підприємствами у сфері природничої освіти.

Дослідження охоплює освітньо-професійні програми бакалаврського рівня з чотирьох природничих спеціальностей (фізика, хімія, біологія та екологія), які подавалися до акредитації у 2020-2024 рр. Всього проаналізовано 139 звітів від 52 університетів, що представляють усі регіони України. Форми співпраці оцінювалися за двобальною шкалою (присутня/відсутня). Коли університитет веде підготовку за кількома програмами, то певна форма взаємодії з роботодавцями зараховувалася, якщо вона вказана хоча б для однієї освітньої програмі.

Результати та обговорення. Співпраця між університетами та бізнесом має вирішальне значення для розробки навчальних програм, що є запорукою необхідної кваліфікації випускників, створення можливостей їх подальшого працевлаштування та сприяння розвитку регіональних людських ресурсів [4]. В Україні заємодія університетів з роботодавцями виступає суттєвим фактором вищої освіти у природничій галузі. Дослідження показало, що ЗВО практикують від 3 до 9 (в середньому 5-6) різних форм співпраці з цією категорією стейкголдерів.

Роботодавці залучені до формування та перегляду змісту навчальних програм в усіх університетах. Це зумовлено прямою вимогою до якості вищої освіти, орієнтацією на європейські та світові практики, які послідовно просуває НАЗЯВО. Дуже поширеною виявилася нерегулярна участь роботодавців у навчальному процесі (90%) та позааудиторних заходах (76%), тоді як стажування викладачів ЗВО у

організаціях-роботодавцях є не дуже популярним (до 10%). Доволі високий (82%), але, на жаль, не абсолютний показник забезпечення умов проходження практики. Це відбувається в основному за рахунок акредитаційних справ 2023-2024 рр., коли через воєнний стан стало неможливо організувати безпечну виробничу практику для студентів. Більше ніж у половині ЗВО професіонали-практики ведуть заняття на умовах сумісництва, є головами або членами екзаменаційних та атестаційних комісій. Таким чином, відбувається безпосередня передача практичного досвіду, що долає розрив між науковими та галузевими вимогами, студенти отримують ключові компетенції, необхідні на ринку праці [5], а роботодавці можуть побачити конкретні результати навчання.

Слід відмітити недостатню активність (33%) роботодавців щодо працевлаштування випускників освітніх програм, не зважаючи на те, що у звітах ЗВО представлений досить широкий спектр відповідних заходів. Це може бути пов’язано з відсутністю координаційних органів, як то Ради роботодавців, що функціонують у менше ніж 20% університетів, бо відсутність механізмів контролю та ефективних шляхів комунікації, які мають сильний негативний вплив на співпрацю [6]. Матеріально-технічну допомогу від роботодавців, в основному представників хімічної промисловості, отримує тільки 13,6 % досліджених ЗВО. Частково це можна пояснити порівняно гіршим матеріальним становищем у галузях, де працюють випускники інших природничих спеціальностей.

Висновки. Найбільш активно співпраця університетів з роботодавцями відбувається у безпосередній організації навчального процесу, тоді як потенціал роботодавців щодо сприяння працевлаштуванню випускників, підвищення кваліфікації викладачів на виробництві та матеріально-технічної допомоги університетам, наприклад, через фінансування сумісних науково-долідних проектів, використовується явно недостатньо. Особливістю українського контексту є те, що серед механізмів співпраці академічних і промислових установ особисті контакти є не менш дієвими ніж формалізовані процедури.

Перспективи подальших досліджень. Поглиблене дослідження за секторами економіки, з урахуванням успішності навчання та подальшого працевлаштування

здобувачів освіти, а також аналіз досвіду європейських університетів дозволили би виявити найбільш ефективні моделі співпраці університету з роботодавцями.

Конфлікт інтересів вітсутній**.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українсько-швейцарський проєкт EdUP “Публічно-приватне партнерство для поліпшення професійної освіти в Україні”. Режим доступу: https://www.edup.org.ua/about-project/
2. Sharma D. K., Kaushik H. (2022). A Study of Role and Importance of Academic Collaborations/Memorandum of Understanding in Higher Education Institutions. 10th International Conference on Reliability, Infocom Technologies and Optimization (Trends and Future Directions) (ICRITO), Noida, India, pp. 1-8, doi: 10.1109/ICRITO56286.2022.9964550.
3. Igbongidi P. B. (2023). Promoting Partnership between Universities and Industries in Business Education Programme. International journal of research and innovation in social science, VII(V):451-456. doi: 10.47772/ijriss.2023.70537
4. Mejerytė-Narkevičienė K. (2019). Benefits of business and university collaboration in curriculum development. Гуманітарний вісник ЗДІА. 75:132-142. doi: 10.30839/2072-7941.2018.155559
5. Biały S.A., Markowski J., Brzakala, M. (2022). Business and university collaboration: how partnership leads to gaining key competencies by graduates? ACNS Conference Series: Social Sciences and Humanities, 2, p.01004. Available from: https://doi.org/10.55056/cs-ssh/2/01004
6. Marinho A., Silva R., Santos G. (2020). Why Most University-Industry Partnerships Fail to Endure and How to Create Value and Gain Competitive Advantage through Collaboration – A Systematic Review. Quality Innovation Prosperity. 24(2):34-50. doi:10.12776/QIP.V24I2.1389

Марія ЛАЗУРКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: marichkalazurko@gmail.com
ЛНУ ім. Івана Франка, м. Львів, Україна

РОЛЬ НАОЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Ключові слова: *наочність, візуалізація, навчальний матеріал мотивація навчальної діяльності, урок, образне мислення.*

Використання наочних методів навчання на уроках ґрунтується на дидактичному принципі наочності, який реалізується через використання різноманітних візуальних посібників у навчальному процесі, зокрема й у процесі вивчення грамоти. Принцип наочності обґрунтований у "Великій дидактиці" Я.А. Коменського, де зазначено: «Тобто те, що можна бачити, – зором, те, що можна чути, – слухом, те, що можна нюхати, – нюхом, те, що можна куштувати, – смаком, те, що можна торкатися, – дотиком» [6].

Мета праці – окреслити важливість використання наочності у засвоєнні навчального матеріалу.

Принцип наочності розвивали всі великі педагоги минулого; І. Г. Песталоцці зазначав: «Моя найістотніша і перша точка зору така: споглядання (чуттєве сприйняття) самої природи людиною є настільки ж єдиною основою навчання, наскільки воно (споглядання) є єдиною істинною основою єдиною істинною основою. Все, що слідує за ним, є лише результатом або абстракцією цього чуттєвого сприйняття» [2]. Песталоцці значно посилив принцип наочності. Хоча він відстоював необхідність наочності, він також вважав, що органи чуття приносять невпорядковані дані про навколишній світ. Навчання має руйнувати безлад у спостереженні, розрізняти об’єкти, тобто формувати поняття.

А. Дістервег у відповідь на заяви тих, хто вважав, що занадто багато уваги приділяється наочності, говорив: «Тисячі вчителів використовують абстрактні методи навчання, тому ще рано зупинятися» [3].

Протягом усієї історії прогресивні педагоги зверталися до проблеми винайдення нових методичних прийомів, а також засобів, що полегшують процес навчання. Зокрема, прогресивні педагоги Західної Європи зробили значний внесок у розвиток початкової освіти, удосконаливши систему наочності та розробивши відповідні методи навчання, які допомагали подолати труднощі в навчанні читання і письма, але повністю вирішити проблеми початкової освіти вони не змогли. Без зору діти не можуть швидко розпізнавати навколишній світ і робити конкретні висновки. На ранніх етапах навчання дітям не потрібні висновки, докази чи логічні послідовності. Їм потрібні конкретні образи – все, що привертає їхню увагу та ідентифікує певне поняття.

К. Ушинський також надавав великого значення принципу візуалізації. Вчений закликав поєднувати використання наочних посібників з розвитком мови і мислення, ставлячи розвиток образного мовлення в залежність від використання своєрідної наочності; К.Д. Ушинський говорив про наочне навчання: «Це навчання, засноване не на абстрактних ідеях і словах, а на конкретних образах, які безпосередньо сприймаються людиною. Цей рух навчання від конкретного до абстрактного, від уявлень до думок настільки природний і заснований на таких ясних психічних законах, що заперечувати його необхідність може тільки той, хто заперечує необхідність враховувати природу людини взагалі і дітей зокрема». І далі: «Природа дитини явно вимагає ясності. Якщо пояснити дитині дуже просту ідею, вона її не зрозуміє. Поясніть цій же дитині складну картину, і вона одразу зрозуміє її. Спробуйте розповісти двом однаково здібним дітям про одну і ту ж подію, одному з малюнками, а іншому без, і ви побачите, яке значення мають малюнки для дитини» [5].

У візуальному навчанні педагог, так би мовити, присутній у самому процесі формування мови дітей і може керувати цим процесом. При цьому основну педагогічну функцію виконують певні наочні посібники. Інакше кажучи, вони "виправляють" некоректні слова, вибудовують неструктуровані фрази або вказують на пропуск певних частин. Тобто наочні посібники фактично роблять те, що вчителю вкрай складно зробити вербально.

К. Д. Ушинський стверджував, що наочне навчання слід проводити доти, поки учні не вироблять достатніх навичок свідомого, правильного і швидкого читання, після чого слід переходити до пояснювального читання, яке, звичайно ж, максимально використовує наочність. Саме за таким принципом побудований підручник з читання "Рідне слово", який складається з трьох книг, залежно від року навчання. Перший рік включає в себе абетку та першу книгу для читання після абетки. Діти вивчають голосні та букви комплексно, а приголосні – аналітично, відокремлено від добре підібраних слів. Спочатку підручник був надрукований рукописним шрифтом, але згодом він став складатися з двох шрифтів одночасно. Книга містить багато казок, оповідань, прислів'їв та загадок, взятих з життя народу, що відображають його погляди. Крім того, є багато малюнків, які розвивають спостережливість дітей, сприяють розвитку їхньої розумової діяльності, розвивають мислення та мовлення. Однак тогочасна ситуація не дозволяла широко впроваджувати навчання візуальної грамоти через обмежені фінансові ресурси окремих шкіл. Крім того, багато консервативно налаштованих вчителів були проти цієї ідеї. Та з появою теоретичних праць і конкретних методичних розробок К. Д. Ушинського принцип наочності в освіті знайшов багато прихильників серед видатних педагогів-теоретиків і широкого кола вчителів-практиків [4].

Актуалізація емоційних спостережень дітей є особливо важливим джерелом чуттєвого досвіду майже в усіх класах початкової школи; цю ідею глибоко розвиває у своїх працях В.О. Сухомлинський: «Природа дитячого мозку така, що мислення переключається з наочних образів на "переробку" інформації про цей образ». Вчений наголошував, що природа дитячого мозку вимагає, щоб він ріс близько до джерела думки, в наочних образах, і особливо в природі, щоб переключатися з наочних образів на «переробку» інформації про ці образи. Якщо діти будуть ізольовані від природи і з самого початку навчання сприйматимуть лише слова, їхні клітини мозку швидко втомляться і не зможуть впоратися із завданнями, які їм пропонують вчителі. Цим клітинам потрібно розвиватися, зміцнюватися і набиратися сил. Ось чому вчителі часто стикаються з цим явищем у початкових класах. Діти сидять тихо, дивляться вчителю в очі і нібито уважно слухають, але не розуміють жодного слова з того, що говорить вчитель. Їм потрібно думати над правилами, розв'язувати задачі, наводити

приклади, і все це абстрактно, узагальнено, без живого образу [1]. Важливість візуальних засобів у навчанні випливає з концепції нейронної активності вищого порядку. Ця концепція передбачає, що візуальні матеріали ефективно сприяють розвитку первинної сигнальної системи людини, а також вторинної сигнальної системи, на якій вона базується.

Отже, сприйняття і розуміння дітьми навчального матеріалу має ґрунтуватися на уявленнях, що зберігаються в їхній пам'яті, чуттєвому досвіді або фонових знаннях, набутих до і під час вивчення відповідного предмета. Однак такий досвід може містити поверхневі та неоднозначні знання. Тому для успішного навчання в школі важливо формувати конкретні образи, уявлення про навколишній світ та сенсорний (чуттєвий) досвід дітей. Якщо вчитель захопиться тільки розповіддю або поясненням нового матеріалу, то цим він може до певної міри забезпечити усвідомлення для учнів виучуваних понять, правил. Але для осмислення і розуміння матеріалу потрібні й інші методи і прийоми навчання, бо один метод вивчення нового матеріалу належного ефекту не дасть. Так в основному і працюють досвідчені вчителі, урізноманітнюючи методи і прийоми вивчення нового матеріалу. При цьому основним у виборі методів і прийомів сприймання нового є забезпечення свідомого засвоєння знань і навичок. Практична ж реалізація цієї ідеї залежить від особливостей навчального предмета, теми уроку, змісту навчального матеріалу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипець В. П. (1989) Використання динамічних карток-завдань у добукварний період. *Початкова школа*, 10, 48-50.
2. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. (1982) *Робота з дитячою книжкою*. Радянська школа.
3. Гордіюк Н. (2000) Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. *Мандрівець*, 3, 75-78.
4. Дорошенко М.І. (1961) *Наочність при навчанні грамоти*. Радянська школа.
5. Ігнатенко М. (2000) Основні етапи роботи над художнім твором на уроках читання. *Педагогіка і психологія,* 3, 44-51.
6. Коменський Я. А. (2006) Велика дидактика. Закони добре організованої школи. Коменський Я. А. *Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Центр учбової літератури,155–185.

Тетяна ЛЕОНТЬЄВА, викладач
e-mail: tleontjyeva@sl.ukr.education ORCID: 0009-0005-8692-7097
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ОСВІТЯН У ЖИТТІ ГРОМАДИ ТА ДЕРЖАВИ

Ключові слова: *Громада, педагог, освіта, патріотизм, учні, держава.*

Вступ. Відповідальність вчителя – це не просто завчені слова. Відповідальність вчителя – це демонстрація розуму, сили і людяності та патріотизму. Це свідчення того, що ми піклуємось один про одного та цінуємо кожне життя на нашій землі. Сьогодні, як ніколи, наші учні і їх сім'ї потребують відчуття впевненості у своєму майбутньому. І ми, педагоги різних напрямів і кваліфікацій можемо задовольнити цю потребу, як зв'язковий ланцюжку держава - освіта - громада.

Мета. Виклад обґрунтування необхідності участі освітян у житті місцевих громад і у державних процесах загалом. Продемонструвати вплив педагога на формування патріотичної свідомості здобувачів освіти.

Результати. Суспільство має усвідомити значущість освітян, як серйозної та потужної сили, яка здатна піднести та закріпити велич держави та нації. Нам, освітянам, конче необхідно мати безперервний зв'язок із представниками не тільки освітнього управління а й з усіх напрямів, важливих для функціонування держави.

Висновки. Труднощі, які виникають в комунікативній системі освітяни-суспільство, викликані суспільною думкою, що педагоги не здатні бути важливою ланкою у житті громад та держави загалом. Потрібно долати ці труднощі через підвищення мотивації освітян до публічної діяльності та активізувати їх участь у соціально-значущих подіях та вітчизняних проєктах.

Перспективи подальших досліджень. Перспективою подальшого дослідження є розробка системи постійної комунікації між здобувачами освіти, педагогами та представниками української та зарубіжної громадськості. Співпраці із керівними органами країни та громадськими організаціями на засадах партнерства. Освітянство має мати представників на всіх рівнях держави.

Конфлікт інтересів. Не присутній.

Сьогодні весь світ захоплюється мужністю та незламністю України. Сильні, професійні військові та рятівники, медики та волонтери кожен день невтомно наближають нашу перемогу.

І кожен з нас, хто б він не був, може зробити свій внесок у перемогу - сумлінно виконувати свій обов'язок.

Всі українці несуть великий тягар цієї війни як фізично так і психологічно. Постійно лунають заклики почути думки бізнесу, громадських організацій, тощо. І цілком зрозуміло, адже представники громад, представники бізнесу та медіа, разом із нашими захисниками на передовій, наближають велику перемогу над злом. Разом з тим, треба розуміти, що сучасні здобувачі освіти - це та категорія, яка буде розвивати та продукувати майбутнє України. Ми вважаємо, дуже важливим донести до української та зарубіжної спільноти думки та сподівання учнівської та студентської молоді, та представників освітянства. Їх плани на відновлення та розвиток Української держави. Організувати постійний діалог між здобувачами освіти, педагогами та представниками української та зарубіжної громадськості.

Так історично склалося, що від школи громадяни очікували актуальних новин з життя країни, роз'яснення незрозумілих процесів та подій. Багато хто пам'ятає, як гарячі голови в класі сперечались із вчителем, відстоюючи своє бачення тих чи інших суспільних процесів. Сперечались, бо завжди бачили у освітянах та школі представників держави, а може і саму державу. Тому так важливо, аби і сам вчитель відчував у собі державу: жив її розвитком, відчував її зрушення, розумів події та був їх активним учасником на засадах людяності та взаємоповаги.

А щоб бути частиною держави - треба бути, спочатку, частиною своєї громади. Школа повинна знати чим живе регіон та громада. Вона має бути включеною в усі категорії життєдіяльності громади. Бути, без перебільшення, її серцем та сумлінням. А для цього треба мати довіру громадян. На превеликий жаль, стереотип вчителя в головах та душах громадян не дуже приємний, вірогідно, в цьому наша провина, педагогів, що спостерігаючи формування такої суспільної думки нічого не змогли вдіяти, аби довести нікчемність цих уявлень. Як би то не було, але довіра громадян нам потрібна, по-перше, тому, що ніхто не буде виконувати вимоги тих, кого

зневажає! І ми це чудово розуміємо. Тож давайте включатись у суспільне життя і брати участь в тих справах які реально впливають на життя наших регіонів. Треба нагадати людям що вчитель це не тільки той, хто вивчав педагогіку, а ще й фізик, географ, правознавець, тощо. Коли учень знає, що його вчитель приймає участь у суспільному обговоренні, або проектуванні чогось важливого для регіону, або хоча б має професійні контакти поза школою і до нього звертаються за експертною думкою - це змушує звернути увагу на особистість такого вчителя і зрештою, на його предмет. Можливо зараз це виглядає утопічним, але варто пам'ятати, що досягнувши поваги моральної ми досягнемо поваги і матеріальної. І тоді вже ніхто не скаже, що педагоги в школах марно отримують зарплатню.

Також, не зайвим буде пояснювати громадянам значимість розповсюджених зараз олімпіад, конкурсів. Не секрет, що останніми роками в суспільстві популярна думка, що ці заходи потрібні вчителям для отримання премій та доплат. І мало хто замислюється над тим, що іноді на таких заходах виступають дуже талановиті учні. А хто ж знає про ці таланти? Хто, будемо відверті, гортає фейсбук та інстаграм школи або ліцею? Правильно - вчителі і родичі учнів. А треба, щоб про досягнення талановитих дітей знали всі в їх громаді, пишались та допомагали. І тоді, маючи таку підтримку рідного міста та області може і не поїде той талант шукати вигоди до іншої землі, а буде прославляти свою рідну країну й надалі.

Також, суспільство має усвідомити значущість освітян, як серйозної та потужної сили, яка здатна піднести та закріпити велич держави та нації. Нам, освітянам, конче необхідно мати безперервний зв'язок із представниками не тільки освітнього управління а й з усіх напрямів, важливих для функціонування держави.

Освітяни потребують і гідні співпраці із керівними органами країни та громадськими організаціями на засадах партнерства, а не виключно підлеглості. Освітянство має мати представників на всіх рівнях держави. Ми повинні бути в курсі всього, що відбувається і отримувати якісну та актуальну інформацію про всі, без винятку, процеси на загальнодержавному та місцевих рівнях. Ми не можемо більше допускати того, що учні на подіях у державі знаються краще ніж вчитель! Представникам громад та державних служб необхідно зрозуміти, що освітянам не можна просто наказати щось робити або щось декларувати - це призводить, як ми вже

мали змогу впевнитись, до того, що вчителя перестають слухати і сприймати його слова серйозно. А як можна виховати патріота в учневі, для якого ти не авторитет? Відповідь – ніяк! А ми цього допустити не можемо! Не можемо згаяти ні хвилини і не можемо втратити жодної особистості на шляху до перемоги людяності та справедливості!

Можна підвести підсумок, що освітянам слід бути залученими як рівні партнери до обговорення та втілення всіх важливих справ в країні. Це забезпечить вчителю такий необхідний авторитет в громаді і, водночас, змусить його щоденно працювати над особистісним та професійним самовдосконаленням аби не впасти в очах своїх учнів та своєї громади. І тоді ми зможемо пишатись кожним поколінням патріотів - вчителів і патріотів -учнів!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нечипоренко, В. В. (2013). Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції. Вид-во Хортиц. нац. навч.-реабілітац. багатопроф. центру. (Оригінал опубліковано 2013 р.)
2. Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

Вікторія МАТУСЕВИЧ, канд. істор. наук
e-mail: vv.matusevych@gmail.com ORCID: 0000-0002-9887-1730
Наталія СОКОЛОВСЬКА
e-mail: sokolovska@ukrintei.ua ORCID: 0000-0003-3799-4005
Анна ЯЦИШИН, д-р пед. наук
e-mail: anna13.00.10@gmail.com ORCID: 0000-0001-8011-5956
Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ), м. Київ, Україна

РОЛЬ УКРІНТЕІ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ НАУКОВИХ, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА АСПІРАНТІВ ЩОДО ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Ключові слова: *цифровізація науки, відкрита наук, УкрІНТЕІ, підвищення кваліфікації, наукові семінари.*

Вступ. Досліджуючи різні аспекти впровадження відкритої науки [1-4], визначено, поняття «відкрита наука» розглядається, як новий інноваційний підхід до наукової діяльності, який перетворює спосіб, яким ми робимо та ділимося науковими відкриттями. Основна ідея відкритої науки полягає у тому, щоб зробити наукові дані, публікації і результати більш доступними, доступними та спільно використовуваними для всіх, а не лише для обмеженої групи вчених. Це допомагає збільшити якість наукових досліджень, підвищити прозорість та сприяти інноваціям. Важливим є проведення спеціалізованих тренінгів, семінарів, конференцій щодо впровадження принципів відкритої науки та інновацій в Україні. Проведення таких заходів сприятиме: пошуку шляхів вирішення нагальних проблем безперебійного доступу до науково-дослідницької інфраструктури; вільного доступу до результатів наукової діяльності; пришвидшенню інтеграції української науки до Європейського дослідницького простору та ін. Також, актуальним є організація і проведення спеціально організованого навчання щодо оволодіння чи розвитку компетентностей з відкритої науки для різних цільових груп: дослідників, викладачів університетів, аспірантів, вчителів та студентів.

На сайті Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) [5] зазначено, що він створений з метою забезпечення здійснення та наукового супроводу заходів з реалізації державної політики у сферах наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та трансферу технологій. Для реалізації окреслених завдань, працівниками УкрІНТЕІ окрім проведення наукових досліджень та супроводу інформаційно-аналітичних систем [6-7], щомісячно організовується та проводиться низка наукових заходів (семінарів, круглих столів, конференцій тощо) для підвищення кваліфікації та обізнаності вчених, зокрема щодо відкритої науки. На цих наукових заходах висвітлюється різноманітна тематика, зокрема: практичні аспекти впровадження принципів відкритої науки в Україні; особливості доступу до науково-дослідницької інфраструктури та результатів наукових досліджень; напрями інтеграції української науки до Європейського дослідницького простору; реформування системи оцінювання наукових досліджень; особливості та перспективи інноваційний розвиток України; передумови досягнення Цілей сталого розвитку; інформування про грантові програми для українських дослідників; розвиток цифрової компетентності вчених та аспірантів; застосування штучного інтелекту у наукових дослідженнях, економіці та освітніх практиках та ін. Ознайомитися з тематикою вже проведених наукових заходів можна у розділі «заходи» (https://webinar.ukrintei.ua), на сайті УкрІНТЕІ постійно публікуються анонси щодо проведення різних наукових заходів (рис.1.), зокрема станом на січень-лютий 2024 р. вже було організовано 4 наукові семінари.

Результати. Нині інтеграція науки і освіти стає необхідною умовою розбудови суспільства знань, каталізатором інноваційних зрушень, підвищення якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти. У розрізі побудови суспільства знань європейська спільнота розвиває напрям, пріоритетний для європейської дослідницької та науково-інноваційної політики. Відкрита наука заснована на високих стандартах прозорості, співробітництва та комунікації, що базується на спільній роботі та нових способах поширення наукових знань шляхом використання цифрових технологій і засобів [3].

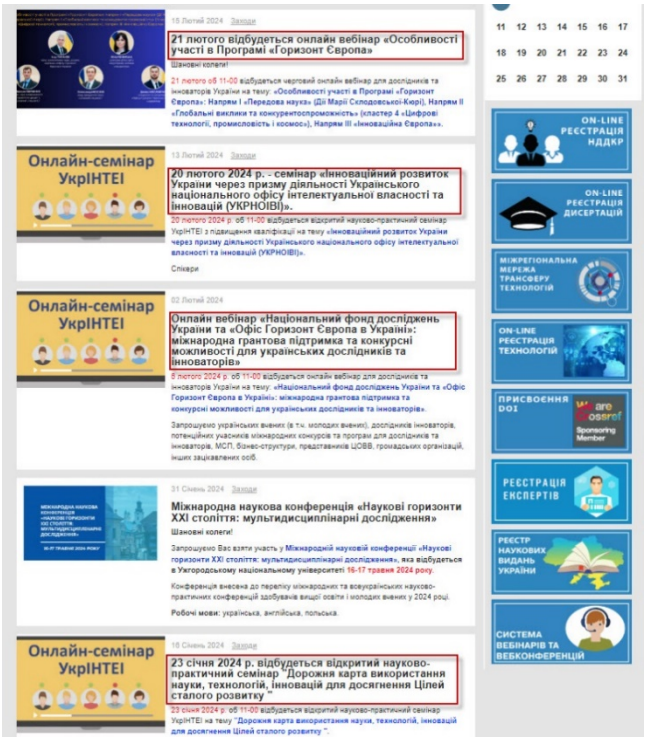

Рис. 1. Оголошення про проведення семінарів/вебінарів
на сайті УкрІНТЕІ січень-лютий 2024 р.

У публікації [4] наголошено, що відкрита наука може дати українським вченим і національній науковій системі багато переваг: підвищення достовірності наукових результатів (через оприлюднення не лише кінцевого висновку – статті, а й експериментальних даних та інших матеріалів, на яких цей висновок базується), що формує довіру до вчених і дуже актуально в часи так званої «кризи відтворюваності», коли багато наукових досліджень неможливо повторити з отриманням прогнозованого результату через помилки або свідомі фальсифікації; більшу видимість для статей та інших оприлюднених наукових результатів (наприклад, публікації, розміщені у відкритому доступі, завантажують приблизно вчетверо частіше), що робить імовірнішим їх цитування іншими вченими, а також використання в індустрії та суспільстві під час прийняття управлінських рішень; підвищення ефективності наукового процесу через зменшення дублювання зусиль і витрат на створення, передачу та повторне використання дослідницьких даних.

У дисертації [1] під поняттям «компетентність з відкритої науки» розуміється «здатність особи на основі знань, умінь, навичок та особистісного ставлення успішно здійснювати науково-дослідну діяльність відповідно до принципів відкритої науки».

Також, до складників компетентності з відкритої науки віднесемо такі аспекти: навички й досвід, необхідні для публікації у відкритому доступі; навички й досвід щодо даних досліджень, управління, аналізу / використання / повторного використання, поширення; навички й досвід роботи у власній дисциплінарній спільноті та поза нею; навички й досвід, що випливають із загальної та широкої концепції науки, коли дослідники взаємодіють із широкою громадськістю, щоб посилити вплив науки та досліджень [1].

Здійснивши аналіз наукових публікацій [1-4] та на підставі власного досвіду [6-8] визначено основні складові компетентності вчених з відкритої науки:

1) розуміння принципів відкритої науки (знання та розуміння основних принципам відкритої науки, включаючи відкритий доступ до даних та публікацій, відкрите рецензування та ін.);
2) використання відкритих інструментів і ресурсів (знання та навички застосування інструментів відкритої науки, репозитаріїв та інших відкритих ресурсів, що допоможе користувачам бути більш продуктивними та ефективними у своїй науковій чи освітній діяльності);
3) публікація відкритих даних (дослідники повинні навчитися публікувати отримані наукові результати та дані відкрито, щоб інші могли використати їх для подальших досліджень);
4) застосування інструментів відкритої науки у власних дослідженнях (вміти впроваджувати принципи відкритої науки у своїх дослідженнях та сприяти розвитку відкритої науки для освітньої і наукової галузі).

Висновки. Отже, вважаємо, що підвищення рівня обізнаності та розвиток компетентності з відкритої науки є важливою складовою цифрової трансформації науки та освіти. Формування компетентностей з відкритої науки сприяє покращенню якості освітнього процесу, наукових досліджень, розвитку інновацій та підвищенню доступності наукової інформації для всіх зацікавлених сторін. До основних шляхів підвищення рівня обізнаності та розвиток компетентності з відкритої науки відносимо: 1) спеціалізовані освітні програми та навчальні курси (вдосконалення існуючих освітніх програм, створення нових освітніх програм та курсів з відкритої науки на всіх рівнях освіти та післядипломна освіта; 2) створення національних

відкритих інформаційних ресурсів для науки та освіти; 3) проведення вебінарів, конференції, тренінгів (організація регулярних наукових та навчальних масових заходів з обговорення актуальних питань відкритої науки, обміну досвідом та навчання); 4) залучення до співпраці (заохочення дослідників до участі у проектах та ініціативах відкритої науки, що сприяють їхньому зростанню обізнаності та навичок).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мар'єнко, М.В. (2022) Проектування хмаро орієнтованої методичної системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів для роботи в науковому ліцеї. Дис. …. доктора педагогічних наук; 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті (01 – Освіта/Педагогіка). 42.
2. Мар'єнко, М.В., Коваленко, В.В. (2023). Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. Фізико-математична освіта, 1 (38). 48-53.
3. Nosenko Yu., Sukhikh A. (2020) Open science in terms of building a knowledge society and digital transformations of the european space. Physical and Mathematical Education. 4(26). 85-92. https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-026-4-015.
4. Березко, О. (2022) Відкрита наука — другий шанс для української наукової системи? 26 жовтня, 2022. https://zn.ua/ukr/science/vidkrita-nauka-druhij-shans-dlja-ukrajinskoji-naukovoji-sistemi.html.
5. Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ) (2024) http://www.uintei.kiev.ua.
6. Камишин, В.В., Сухий, О.Л., Яцишин, А.В. (2023) Досвід УкрІНТЕІ у розробці національних інформаційно-аналітичних систем. Матеріали ІІ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції «Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану», 27-29 вересня 2023 року, 147-148.
7. Kamyshyn, V., Iatsyshyn, A., Sukhyi O., Spirin, O., Semerikov, S., Balanchuk I. and Iatsyshyn A. (2023). Information-Analytical Systems for Scientific Research: A Case Study of Ukraine in the Digital Era. CEUR Workshop Proceedings (in press).
8. Програма І онлайн школи "Цифрові технології в наукових дослідженнях". Укладачі: Яцишин Анна, Губеладзе Ірина, Котун Кирил, Коваленко Валентина та ін. Київ: ІЦО НАПН України, 2023. 12 с. https://lib.iitta.gov.ua/738732.

Ольга НАЗАРКО, канд. соціолог. наук, доцент
e-mail: osvita.nazarko@gmail.com ORCID ID 0000-0002-7147-8111
Наталя ЛИСЕНКО, канд. філол. наук, доцент
e-mail: natalilisenko1977@gmail.com ORCID ID 0000-0001-8607-2213
Алла БЕРЕСТОВА, канд. філол. наук, доцент
e-mail: balla19682802@gmail.com ORCID ID 0000-0001-6036-7961
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

ПІДГОТОВКА ТЬЮТОРІВ ДИСТАНЦІЙНИХ КУРСІВ

Ключові слова: *MOODLE, дистанційний курс, тьютор, гейміфікація.*

Вступ. Сьогодення України та світу характеризується швидкоплинними загальноцивілізаційними трансформаціями. Вища освіта як потужний соціальний маркер оперативно реагує на суспільні виклики. Так, в умовах російсько-української війни на теренах Харківщини питання безпеки студентської спільноти й викладацького складу під час навчального процесу посідає одне з провідних місць. Відтак організація повноцінного дистанційного навчання, що мусять забезпечувати додатково підготовлені педагогічні кадри, здатні розробляти оригінальний навчальний контент та працювати з курсами на платформі MOODLE останнього покоління, набуває особливого значення.

Мета – узагальнити практичний досвід науково-педагогічних працівників (НПП) Національного фармацевтичного університету, які є сертифікованими розробниками та тьюторами дистанційних курсів (ДК), висвітлити підготовку викладачів до роботи з платформою Moodle та активне використання дистанційних курсів у навчальному процесі.

Результати. Національний фармацевтичний університет має понад десятилітній досвід підготовки викладачів-тьюторів. В університеті на постійній основі діють курси з підвищення кваліфікації, на яких робота НПП організується за двома напрямами – пропонується або опанувати абсолютно нову царину («Теорія і практика дистанційного навчання» – для тих викладачів, хто немає досвіду роботи з ДК), або удосконалення вже набутих навичок й вмінь («Інноваційні технології

викладання» – для тих викладачів, хто є досвідченими розробниками дистанційних курсів, та прагне підвищувати вже сформовану інформаційно-комп'ютерну компетентність).

Ресурси, розташовані на сервері Центру дистанційних технологій навчання НФаУ, умовно поділяються на дві складові: дистанційну підтримку самостійної роботи здобувачів вищої освіти та дистанційні курси для студентів-фармацевтів із усіх освітніх компонент. Усі здобувачі вищої освіти університету мають вільний цілодобовий доступ до дистанційного ресурсу. Це вкрай важливо з урахуванням того, що в університеті навчаються студенти-іноземці, які мешкають у різних часових поясах інших країн. Навчання здійснюється як в синхронному (наприклад, тестування під час практичних занять), так і в асинхронному (самостійна робота студента) форматах.

У НФаУ з 2015 року впроваджена й діє Інтегрована система управління якістю за міжнародними стандартам ISO та створена процесна модель університету. Усі процеси (управлінські, основні, забезпечувальні) регламентовані Положеннями (ПОЛ), Стандартними операційними процедурами (СОПАлгоритм роботи та вимоги до дистанційних курсів регламентується ПОЛ А2.2-53-032 «Положення про дистанційну форму навчання в Національному фармацевтичному університеті» (2020), у якому зазначені єдині вимоги до структури, змістовного наповнення, зазначається наявність зворотнього зв'язку, кількість та обсяг навчального матеріалу й тестів, даються настанови щодо візуальної складової тощо.

Відтак, кожен викладач, який пройшов відповідні курси підвищення кваліфікації у НФаУ, має навички планувати, створювати, належним чином оформлювати й працювати з дистанційними курсами.

Викладацька спільнота НФаУ узяла на озброєння навіть тотальну гейміфікацію свідомості наших студентів й скеровує внутрішній потенціал учасників освітнього процесу в конструктивне русло для отримання ефективного результату навчання.

У ДК університету використані такі елементи гри, як яскравість, проходження за рівнями з поступовим ускладненням, гнучка система заохочень. Усі зазначені елементи стануть в нагоді при розробці тестів-тренажерів на платформі Moodle. Також до наших курсів додаються ігри із зовнішніх платформ, а саме: LearningApps,

посилання для створення відеоскрайбів із навчальною метою за допомогою сервісів GoAnimate чи Powtoon чи інтелект-карт типу XMind.

Висновки. Дистанційні курси, розроблені на платформі Moodle**,** надають сучасному викладачеві широкі можливості не тільки для навчання й перевірки рівня отриманих знань, а й є потужним заохочувальним важелем та мотиватором для студентства. Креативні викладачі-тьютори, досвідчені й мотивовані, – це той потужний потенціал кожного закладу вищої освіти, що здатен не тільки допомогти здобувачам вищої освіти подолати освітні втрати, а й вивести на якісно новий рівень викладання навіть тих освітніх компонент, які потребують практичної підготовки та присутності в лабораторіях.

Перспективи подальших досліджень. Плануємо й надалі скеровувати свої зусилля на підвищення ефективності дистанційних курсів та створення конкурентоспроможного інтелектуального продукту, що, сподіваємося, допоможе здобувачам зробити впевнений крок до опанування великих масивів фахової інформації та отримання необхідних для подальшої професійної діяльності навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисенко, Н. О. (2020) Проблеми дистанційного класу, *Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві* (с. 35-36). Видавництво Національної академії Національної гвардії України.
2. Лисенко Н., & Литвиненко О. (2021) Проблеми дистанційного навчання у викладанні української мови іноземним студентам, *Мова та література у полікультурному просторі* (с. 103-105). «Наукова філологічна організація «ЛОГОС».
3. Lysenko N., Berestova A.,& Kovalenko Z. (2023) The audiovisual content usage at classes on the discipline "Ukrainian as a foreign language", *Застосування інноваційних технологій та методів навчання при викладанні фундаментальних та мовних дисциплін у вишах* (с. 33-36). Видавництво Національного фармацевтичного університету.
4. ПОЛ А2.2-53-032. Положення про дистанційну форму навчання в Національному фармацевтичному університеті (2020).https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/pol-a2.2-53-032-polozhennja-pro-distanciine-navchannja-v-nfau-red.-2-2021.pdf
5. ПОЛ А2.2-53-028. Положення про експертизу дистанційного курсу (2021).https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/pol-a2.2-53-028_polozhennja-pro-ekspertizu-distancijnogo-kursu-u-nfau-red.-02-2021-1.pdf
6. Биков М. Ю.,&Кухаренко, В. (2008). *Технологія створення дистанційного курсу*. Міленіум.

Богдан ПОПАДИЧ, аспірант
e-mail: bohdan.popadych@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-4978-5035
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЧЕРЕЗ ТЕХНОЛОГІЮ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ

Ключові слова: *професійна компетентність, майбутні юристи, технологія, контекстне навчання, модель, заклад вищої освіти.*

Вступ. Сучасна вимога до професійної підготовки майбутнього фахівця – це формування людини, яка здатна орієнтуватися у багатьох напрямах людської діяльності та швидко самонавчатися на окремих її ділянках (Ануфрієва, 2018, с. 160). Ми з'ясували, що професіонал – це фахівець, який опанував високий рівень професійної діяльності, свідомо змінюється і розвивається під час діяльності, вносить індивідуальний творчий вклад у професію, знайшов своє індивідуальне призначення, стимулює в суспільстві інтерес до результатів своєї професійної діяльності та підвищує престиж своєї професії у суспільстві (Попадич О. О., 2022, с. 124). Професіонал повинен бути мобільним, комунікабельним, потрібним на ринку праці. У зв'язку з цим завдання вищої освіти полягає в тому, щоб майбутні юристи не тільки здобули глибокі знання юриспруденції, а й стали людьми з високою загальною і професійною культурою, гуманними, відповідальними за свої дії. Підготовка майбутніх юристів зі сформованою професійною позицією є пріоритетним напрямом у професійному навчанні у виші.

Мета. Здійснити аналіз ключових аспектів формування професійної компетентності майбутніх юристів через технологію контекстного навчання.

Проблема формування професійної компетентності майбутніх юристів є актуальною. Окремі її аспекти досліджені вітчизняними й закордонними науковцями: формування професійної компетентності майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання (Скворцова С. О.), майбутній учитель і контекстне навчання (Безносюк О. О.), технологія контекстного навчання в організації дидаскалогічної підготовки студентів у вищій педагогічній школі (Гузій Н. В.). Закордонні дослідники

С. Сіз (Sears Susan) Susan, S. К. Хадсон (Clemente Charles Hudson), В. Візлер визначають контекстну освіту як таку концепцію навчання, за якою співвідноситься зміст навчального предмета з реальним світом ситуацій, що спонукає студентів до встановлення зв'язку між отриманими знаннями та їх застосуванням у різних контекстах життя: як сім'янина, громадянина, професіонала (Мирончук, 2018, с. 96). Однак недостатньо досліджена проблема формування професійної компетентності майбутніх юристів через технологію контекстного навчання.

Результати. Професія юриста – це особливий рід занять, який посідає особливе місце в системі суспільного поділу праці. Сьогодні в процесі підготовки кваліфікованих фахівців-юристів потрібно врахувати багатофункціональність і багатозадачність змісту професійної діяльності в умовах, які здатні розв'язувати спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі права або у процесі навчання та виховання, що передбачає застосування правових доктрин та принципів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (*Освітньо-професійна програма «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 «Право» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, б. д.)

Аналіз технологій навчання показав, що традиційні навчальні технології, які ґрунтуються на пасивній ролі студента в отриманні знань, не задовольняють сучасні вимоги суспільства до випускника як до юриста з активною життєвою позицією. Тому важливо переглянути технології навчання з погляду їхньої соціальної корисності.

Серед інноваційних навчальних технологій у професійній підготовці фахівців нам імпонує технологія контекстного навчання (лат. contextus – тісний зв'язок, зчеплення, сплетіння) – це навчання, в якому динамічно моделюється предметний і соціальний зміст професійної праці, чим забезпечуються умови трансформації навчальної діяльності студента в професійну діяльність фахівця (Вейландє & Прокоф'єва, 2021, с. 246).

Для технології контекстного навчання використано один із важливих загальнонаукових методів дослідження – моделювання (О. О. Попадич, 2021, с.188). Контекстне навчання виступає динамічною моделлю поступального руху діяльності студентів (рис. 1).

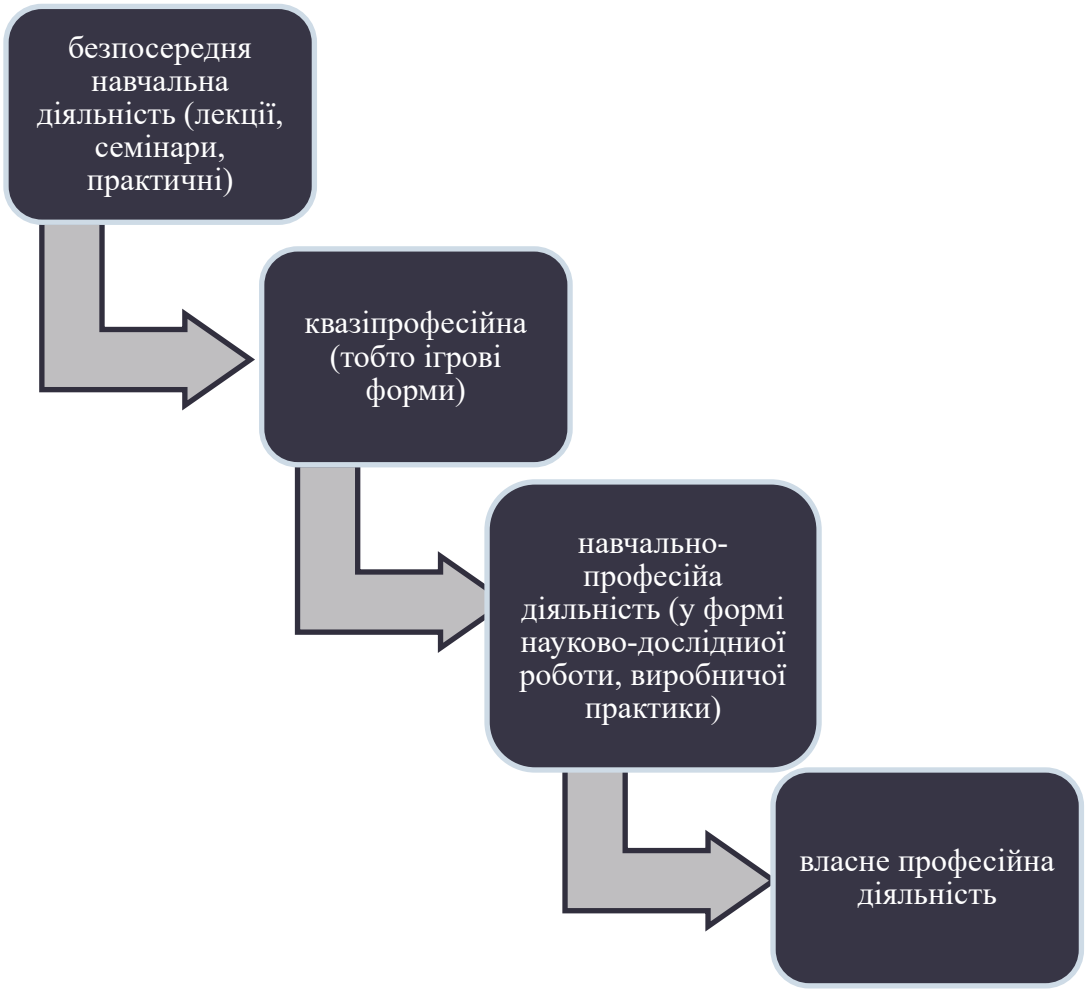

Рис. 1. Динамічна модель контекстного навчання

Контекстне навчання реалізують за допомогою семіотичної, імітаційної та соціальної навчальних моделей. Розглянемо зміст цих моделей навчання.

Суть семіотичної навчальної моделі полягає в тому, що майбутні юристи вивчають вербальні або письмові тексти, що містять теоретичну інформацію у формі лекційного матеріалу, традиційних навчальних занять, виконання індивідуальних завдань. Одиницею роботи студента виступає мовленнєва дія, а засобом роботи – текст.

Імітаційна навчальна модель – це змодельована ситуація майбутньої юридичної діяльності. Одиницею роботи студента-юриста є предметна дія, яка практично перетворює професійну ситуацію, що імітується. Засобом роботи виступає в цьому випадку контекст.

Соціальна навчальна модель – це фрагмент професійної діяльності або

проблемна ситуація, які вирішують студенти. Вчинок є основною одиницею активності студента, він передбачає спрямовану на іншу людину дію, відповідний відгук і корекцію цієї дії. Засобом роботи в даній моделі слугує підтекст, який формує ціннісне ставлення майбутнього юриста до людей і своєї професії.

Згідно з теорією контекстного навчання модель діяльності юриста дістає відображення в діяльнісній моделі його підготовки у виші. Предметний зміст діяльності студента проєктується як система навчальних проблемних ситуацій і завдань, що наближені до професійних. Засвоєння соціальних норм відбувається паралельно з навчальним процесом через форми спільної діяльності студентів-юристів. Цьому сприяє проблемний підхід у навчанні, який визначає більш змістовий, цікавий і продуктивний шлях пізнавальної діяльності студента, ніж за традиційного підходу.

Контекстне навчання у закладі вищої освіти знімає проблему адаптації випускників-юристів до професійної діяльності в організації, оскільки передбачає не тільки активний розвиток розумової діяльності, а й професійний та соціальний контекст навчання.

Висновки. Таким чином, технологія контекстного навчання готує майбутнього юриста до професійної діяльності вже у закладі вищої освіти, поетапно формуючи в нього вже практичні навички, необхідні безпосередньо в роботі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді проблематики формування професійної компетентності майбутніх юристів у контексті цифровізації освітнього процесу.

Конфлікт інтересів. Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва, О. Л. (2018). *Конкурентоспроможний випускник закладу вищої освіти: модель оцінки рівня конкурентоспроможності майбутнього менеджера*. ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Навчально-науковий інститут менеджменту та психології.
2. Попадич, Б. Т. (2022). Відмінності hard-skills та soft-skills компетенцій майбутніх юристів. У «*Світ наукових досліджень*. Випуск 14» (с. 123–126). ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. – Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б.
3. Скворцова, С. О. (2010). Формування професійної компетентності майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, (35), 66–71.
4. Безносюк, О. О. (б. д.). Майбутній учитель і контекстне навчання. У *Теорія навчання* (с. 43–51). http://nv-kogpi.ucoz.ua/index/vipusk_7/0-20
5. Гузій, Н. В. (2012). Технологія контекстного навчання в організації дидаскалогічної підготовки студентів у вищій педагогічній школі. *Вища освіта України, 1*, 363–370.
6. Susan, S. (2003). *Introduction to Contextual Teaching and Learning*. Bloomington.
7. Clemente Charles, C. C., & Whisler, V. R. (б. д.). *Contextual Teaching and Learning for Practitioners*. http://www.iiisci.org/journal/cv$/sci/pdfs/e668ps.pdf
8. Мирончук, Н. М. (2018). Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. *Креативна педагогіка*, (13), 95–101.
9. *Освітньо-професійна програма «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 «Право» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. (б. д.). https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/48020
10. Вейландє, Л. В.-В., & Прокоф’єва, Л. Б. (2021). Контекстне навчання як фактор формування професійної компетентності магістрів спеціальності «Освітні, педагогічні науки». *Актуальні питання гуманітарних наук*, *1*(36), 245–251.
11. Попадич, О. О. (2021). *Підготовка майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи: теорія та практика*. Термінова поліграфія.

Ангеліна ПОПОВИЧ, здобувачка вищої освіти
e-mail: anjelinapopovich@ukr.net
Науковий керівник **– Анна КОШЕЛЬ,** канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У дослідженні виокремленні основних шляхи оптимізації навчального процесу в ЗДО за допомогою впровадження мультимедійних технологій та їх вплив на формування логічного мислення дітей старшого дошкільного віку. Методологічною основою дослідження є емпіричний та теоретичні підходи до аналізу наукової літератури робіт вітчизняних дослідників.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, новітні технології, мультимедійні засоби навчання.*

Постановка проблеми Ера інформаційних технологій активно запроваджує нові тенденції в освітній галузі. Сучасну освіту важко уявити без мультимедійних засобів та новітніх технологій. Комп’ютеризація освітньої процесу пов’язана не лише з інформаційним прогресом, але й сучасними потребами освітньої галузі, а саме цифрової освіти.

Розвиток цифрової освіти в Україні зумовлений вимушеною дистанційною формою освіти, спричиненою соціальними факторами: COVID - 19 та повномасштабною війною в Україні з 2022 року, в східних регіонах країни – з 2014 року. Саме із впровадженням цифрової освіти виникає нагальна потреба пошуку шляхів оптимізації навчального процесу з використанням новітніх технологій.

Дошкільна освіта також впроваджує новітні форми подачі матеріалу дітям дошкільного віку через монітор мультимедійного екрану. Нині завданням дошкільної освіти постає пошук оптимальних шляхів впровадження мультимедійних технологій

в освітній процес закладів дошкільної освіти, враховуючи індивідуальні та вікові особливості дітей дошкільного віку.

Аналіз основних наукових публікацій. Новітні технології в освітній системі є однією із актуальних та сучасних тем для наукових пошуків дослідників як освітньої, так і технічної галузі знань. Проблема формування логічного мислення шляхом використання мультимедійних технологій знайшла своє відображення у наукових пошуках вітчизняних дослідників таких, як В.В. Зеліч, О.М. Спірин, М.М. Близнюк, С.І. Лиса, М.І. Жалдак, І.Ю. Шахіна, О.Г. Ємчик, Ж.В. Матюх, Л.С. Шевченко, О.С. Чекан, П.М. Бабич, Ю.Г. Носенко, Т.В. Бондаренко, С.І. Тітаренко та інші.

Мета роботи дослідити шляхти оптимізації освітнього процесу в ЗДО з використанням мультимедійних технологій та обґрунтувати позитивний вплив мультимедійних технологій на формування логічного мислення дітей дошкільного віку.

Оптимізація навчального процесу дітей дошкільного віку, полягає у застосуванні мультимедійних технологій за напрямками роботи вихователя:

- з колегами;
- з дітьми;
- з батьками.

Принцип оптимізації навчального процесу для дітей старшого дошкільного віку реалізується з урахуванням критеріїв:

- технічного обладнання – попри активне запровадження мультимедійних технологій в усі сфери життя, та в кожний навчальний заклад та населений пункт, у результаті – реалізація цифрової освіти у сучасних реаліях є непершочерговою. Місцеві бюджети міста, районів, ОТГ та підпорядковані відділі освіти, направляють усі кошти на підтримку української армії. Тому фінансування дитсадків та виділення коштів на закупівлю додаткового технічного обладнання у державні установи є мало імовірним, через нестабільну економічну ситуацію. За підтримки спонсорів та пошук меценатів державні ЗДО можуть сформувати цифровий осередок, облаштований новітніми технологіями для всебічного розвитку дітей.

– підготовки освітніх кадрів до роботи з новітніми технологіями – освітня програма другого освітнього рівня ЗВО передбачає вивчення новітніх технологій у роботі вихователя дошкільного навчального закладу. Самоосвіта педагога відіграє важливу роль у застосуванні мультимедійних технологій на заняттях з дошкільниками.
– віковими особливостями дітей дошкільного віку – процес оптимізації навчального процесу в ЗДО, полягає у застосуванні різних форм, методів та засобів для організації навчального процесу дошкільнят таким чином, аби дітям було комфортно сприймати інформацію через мультимедійний екран у процесі навчання.

Діти із раннього віку контактують із батьківським телефоном, дивляться розважальні передачі по телевізору та мають навички із користування планшетом (малювати, грати в ігри). Саме тому, діти дошкільного віку уже поступово інтегрується в сучасний світ інформаційних технологій. Застосування мультимедійних ІКТ на заняттях є продуктивним та успішним, відображає позитивний ефект та динаміку успішного сприйняття інформації.

ЗДО успішно впроваджують цифрові технології на заняттях та на дозвіллі дітей, беручи до уваги вік та індивідуальні особливості дитини.

Педагоги дошкільних навчальних закладів дотримуються вище перерахованих критеріїв та корегують частоту і часову тривалість використання мультимедійних технологій в освітньому процесі.

Адаптуючись у інформаційному суспільстві з використанням МТ, дитина, як індивід стає поневолі учасником інформаційного суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв’язку [1].

У ЗДО діти також безпосередньо є учасниками інформаційного суспільства. Користуючись мультимедійними засобами напряму чи через посередників (вихователів), вихованцям дитсадка надаються послуги – у нашому випадку навчальний процес, що здійснюється за допомогою інформаційних технологій.

Одним з критеріїв формування логічного мислення в ЗДО за допомогою мультимедійних технологій виділяємо цифрову грамотність дітей дошкільного віку.

Щоб вберегтися від негативних наслідків процесу комп'ютеризації та ІКТ, завдання батьків і педагогів постає не просто залучити дитину до мультимедійно-комунікативного простору, але й навчити, як безпечно користуватися мультимедійними засобами у повсякденному житті. Критерій цифрової грамотності відносимо до старшої вікової групи дітей дошкільного віку.

Мультимедійні засоби поділяються на апаратні (комп'ютер з процесором, мультимедіа-монітор із вбудованими стерео динаміки, TV—тюнери, звукові плати) та програмні (програми та проблемного орієнтовані мови програмування, що враховують особливості мультимедіа) [2].

Оптимізація навчального процесу полягає у задіянні зорових та слухових органів чуття людини. Систематична робота із задіянням мультимедійних технологій Впровадження новітніх технологій формує нові компетентності самих працівників дошкільної галузі, що досягаються лише шляхом практичної роботи з використанням мультимедійних технологій у роботі з дітьми. Результат цієї педагогічної роботи і є сам шлях оптимізації навчального процесу в ЗДО.

Згідно досліджень в області анатомії та фізіології, дитина здатна сприймати інформацію у відсотковому еквіваленті – 20% слухом, та за допомогою зору – 30% поданої інформації. Можемо прийти що висновку, що якщо задіяти слухові та зорові канали одночасно, то дитина може максимально засвоїти інформації до 50%. Систематична робота із задіянням мультимедійних технологій, а саме комп'ютера, презентацій, аудіо програвачів та інших технічних засобів підвищує ефективність та якість засвоєння навчального матеріалу на заняттях дітей дошкільного віку, зокрема.

Аудіо- та відео- засоби в освітньому процесі дошкільнят створюють комфортні умови для всебічного розвитку в ЗДО, як на програмових заняттях так і на самостійних іграх дітей в дитсадку. За допомогою мультимедійних засобів навчання, ефективно подається навчальний матеріал на заняттях. До таких засобів відносимо:

- комп'ютерні презентації;
- інфографіка;
- флеш анімації;
- аудіо- та відеоматеріали;
- електронні словники і довідники;

- програмні продукти для тестування;
- відкриті освітні інтернет-ресурси;
- носії для програмного забезпечення [3].

До оптимізація навчального процесу за допомогою мультимедійних засобів навчання відносимо і якість освіти, яка орієнтується на Базовий компонент освіти.

Перспективи Застосування мультимедійні технології є відносно новий нетрадиційний напрям роботи у дошкільній освіті. Поєднання різних напрямків роботи за допомогою освітніх технік та мультимедійних застосунків шляхом оптимізації навчального процесу у ЗДО має на меті створення єдиної та універсальної методики у роботі з мультимедійними технологіями. Формування логічного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами мультимедійних технологій може бути успішним лише з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку, технічного обладнання, підготовки освітніх кадрів до роботи з новітніми технологіями, якості освіти, освітніх потреб дітей дошкільного віку, задіяні сенсорних властивостей дитини на занятті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеліч В. В. Інформаційне суспільство.: веб - сайт. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9748/1/6_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE.pdf (дата звернення 22.01.2024).
2. Близнюк М. М. Мультимедійні технології в навчанні декоративно-прикладному мистецтву.: веб - сайт. URL: https://repositary.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e7ceed9-a63d-4195-b937-fa53ac6a2dc2/content (дата звернення 06.02.2024).
3. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник/ ав.: Жалдак М. І., Шут М. І., Жук Ю. О., Дементієвська Н. П., Пінчук О. П., Соколюк О. М., Соколов П. К. / За редакцією: Жука Ю. О. – К.: Педагогічна думка,: електрон. версія посіб. 2012. 112 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/618/4/Multymed_syst_posibn.pdf (дата звернення 14.01. 2023).

Алла ПОТАПОВА, канд. геогр. наук, доцент
e-mail: potapova.alla@vnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-4287-2486
Вадим ЛІТВІНЧУК, здобувач вищої освіти
e-mail: vadym062004@gmail.com
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

ШКІЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Ключові слова: *шкільна освіта, шкільна економічна освіта, економічні знання.*

Вступ. XXI століття – час безкінечного руху. Усе безперестанно розвивається й вдосконалюється, набуваючи нових форм і проявів. Економіка завжди була і буде невід'ємною частиною життя суспільства, тому вивченню цієї науки слід приділяти особливу увагу ще зі шкільних років. Усі ми є частиною економіки і нам життєво необхідно рухатись разом з нею нога в ногу. Отримані знання, обов'язково будуть використані упродовж усього нашого життя, неодноразово.

Мета. Метою дослідження є вивчення, аналіз та оцінка шкільної економічної освіти визначити, визначення її структури і особливостей для пошуку оптимальних методів викладання у сучасній школі.

Результати. В новій українській школі Міністерством освіти і науки України запропоновано два предмети, які будуть вивчатися здобувачами освіти – «Фінансова грамотність» та «Економіка» [1; 2].

Навчальний предмет «Фінансова грамотність» дійсно життєво необхідний для сучасних школярів не тільки в молодшому, підлітковому віці, а і у дорослому житті. Сучасні діти мають з раннього дитинства мають доступ до фінансів, як у готівковому, так і безготівковому розрахунку. Тому з'являється необхідність у базових навичках та знаннях користування принципами готівкового і безготівкового типів розрахунків. Батьки та вчителі повинні постійно наголошувати про важливість фінансових інструментів і правила користування ними.

Курс «Економіка», який рекомендовано до вивчення на профільному рівні, досить корисний дисципліна, адже завдяки їй здобуваються знання, які будуть

необхідні при становленні майбутнього підприємця. Завдяки набутим знанням та навичкам старшокласники зможуть досягти значного успіху в житті [2].

Втім, на нашу думку, програми НУШ мають два значних недоліки, які несуть за собою негативний вплив. Головними недоліками є те, що згадані нами навчальні предмети не є обов'язковими до викладання та вивчення для усіх учнів закладів загальної середньої школи. Також значним недоліком є те, що ці навчальні програми призначені для вивчення тільки в старших класах, хоча, як було зазначено вище, сучасні діти значно раніше отримують доступ до фінансів, а отже повинні раніше отримати знання для їх раціонального користування [1; 2].

Хоча ці проблеми досить вагомі та в даному питанні можна виділити декілька аспектів, які матимуть свій влив на шкільну економічну освіту в майбутньому, адже усе буде залежати від того, яка саме буде ситуація в Україні та у світі в цілому. Не секрет, що світ дуже мінливий та не передбачуваний. Позитивні сценарії мирного розвитку цивілізованого світу допоможуть не тільки економічній освіті, а й освіті в цілому розвиватися і покращуватися. Також не варто забувати про підготовку фахівців та висококваліфікованих професіоналів, які мають креативне критичне мислення та сучасний світогляд, здатні здійснювати компетентне навчання економіки у закладах освіти, здатні розв'язувати складні задачі і проблеми, що характеризуються невизначеністю умов в економічній освіті та науці. Набуті здатності застосування сучасних теорій та методів в освітньому процесі відповідають за те щоб допомогти учням здобути ці вкрай необхідні в нашому світі знання та навички. Випускники ОПП Середня освіта (Географія. Економіка) другого (магістерського) рівня вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки вдало впроваджують свої знання та компетентності на своїх робочих місцях [3; 4].

Висновки. Економіка, як наука, тісно пов'язана з нашим життям, є важливою частиною суспільства та держави, без знань та навичок якої не можливо уявити економічний розвиток світу. Оволодівши знаннями, підростаючому поколінню буде надана можливість на початок самостійного життя з упевненими кроками у майбутнє.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки економічні процеси ніколи не стоять на місці, то подальші дослідження завжди будуть актуальними. Саме

використовуючи актуальну інформацію, яка буде відповідати дійсності ми будемо розуміти тенденції економічного життя.

Конфлікт інтересів. На нашу думку, економічні предмети потрібно вивчати з початкової школи на постійній основі. Адже від вдосконаленої системи освіти залежить розвиток суспільства, економіки і державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальна програма курсу за вибором «Фінансова грамотність». (б. д.). Міністерство освіти та науки України. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/fingram/4Financial%20Literacy%20Course%20structure_program%20105%20hours.pdf
2. Програма «Економіка». (б. д.). Міністерство освіти та науки України. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/ekonomika-profilnij-riven-31102017.doc.
3. Потапова, А. Г. (2023, 29 серпня). СИЛАБУС нормативного освітнього компонента «Основи економіки». Волинський національний університет імені Лесі Українки. 15 с. https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/ОК%2016.%20Основи%20економіки%20бакалавр%202023_0.pdf.
4. Новосад, О. В. (2023, 29 серпня). Силабус освітнього компонента «Фінансова грамотність у закладах загальної середньої освіти». Волинський національний університет імені Лесі Українки. 15 с. https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2024-01/ОК%2015.%20Фінансова%20грамотність%20у%20закладах%20загальної%20середньої%20освіти%20%281%29.pdf.

Іван ПРОСКУРІН, старший лаборант кафедри педагогіки,
викладач української мови та літератури, магістрант українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка
e-mail: sintaksisesperanto@gmail.com ORCID: 0000-0003-4922-223X
ДВНЗ «Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна», м. Харків, Україна
ДВНЗ «Харківський національний університет ім. Г. С. Сковороди», м. Харків, Україна
Харківський ліцей № 38 Харківської міської ради, м. Харків, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ С. Ф. РУСОВОЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ «ТЕОРІЯ ПЕДАҐОҐІКИ НА ОСНОВІ ПСИХОЛЬОҐІЇ», ЧИТАНОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕДАҐОҐІЧНОМУ ІНСТИТУТІ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У ПРАЗІ). РОЗВІДКА ДРУГА

Ключові слова: *педагогіка; психологія; свідомість; пам'ять; емоції; уява; фантазія.*

Вступ. Психолого-педагогічна спадщина С. Ф. Русової не втрачає актуальності донині. Вивчення цієї спадщини є безцінним досвідом для кожного педагога-практика, оскільки педагогічні відкриття дослідниці та ейдетичний потенціал текстів спонукатимуть до власних педагогічних пошуків та розвідок.

Мета. Метою нашої розвідки є висвітлення поглядів С. Ф. Русової на певні аспекти вікової психології за матеріалами лекційного курсу «Теорія педагогіки на основі психольогії», читаного в Українському Педагогічному Інституті імені Михайла Драгоманова у Празі.

Результати. Розглядаючи чинники, що впливають на формування пам'яті, С. Ф. Русова концептуалізує поняття «органічної пам'яті»: «Як тільки дитинка починає бачити або чути або має вже яке почуття, хоч би воно було ще не ясне, від нього зараз залишається якийсь слід у мізку, і той слід затримується, а від повторних приймань стає виразним» (Русова (1921)); «органічна пам'ять» «приводить нас і до

уґрунтовування звичок руху, чистоти, поведінки, й до розуміння оточення, цебто до освіти (біциклісти, праця, гра на фортепяні) – через правильність, систематичність слідів, що їх треба проводити яко-мога раніш, щоб вони в перших роках автоматизувалися і щоб пізніш не треба було з ними морочитися, мати вільний розум для вищих завдань» (Русова (1921)).

Дослідниця вказує на проблемність питання «локалізації спогадів»: «Визначити, в який саме час закльовуються наші найраніші спомини – нелегко» (Русова (1921)). Безперечну актуальність для психолого-педагогічної діяльності мають три фактори пам'яті, які виокремлює С. Ф. Русова: 1) спогади; 2) перші враження; 3) «живість вражіння»; 4) повторення. Але найважливішим чинником дослідниця вважає формування асоціацій: «Але коли б уживати всіх… 4 способів затямлювання, то вони не можуть дати таких певних наслідків, як ось дає їх орґанізованість споминів через з'ясовання їх відносин, їх зв'язку між собою, наслідком чого вони укладуються в голові без надзвичайних зусиль…Замісць, щоб затямлювати якусь кількість відокремлених фактів, краще подавати відносини межи фактами, зв'язок між ними, зв'язок, який часто можна формулювати як загальний закон, а все це на те, щоб *викликати розсуд ув учня*[9]» (Русова (1921)).

На основі асоциативної уяви у мисленні відбувається процес формування «зв'язків ідей» (thought links) та репродуктивної уяви: «Коли дитина забалакає, вона загальне поділяє на частини. Деякі ідеї може вже й існували в неї неясно, але потроху тепер вони стають ясніші й виразніщі в міру того, як дитина концентрує власну увагу на них через асоціяції[10]. Так дитина каже: «Три старі жінки йшли дорогою» – тут вже є й конкретні й абстрактні ідеї, які виникли після багатьох перцепцій і спостережень; і чим кращі, певніші спостереження, тим краще йде оповідання, чи опис. Усі ідеї звязані асоціяціями: одна ідея викликає іншу – це є ланцюг думок (а не асоціяції). Ці звязки ідей багато допомогають у процесі спостережень і репродукцій – це можна бачити і по тому, як мляво він іде там, де немає цих звязків. Процес, на основі якого ми можемо оповідати про наші спостереження, коли їх уже нема перед нами, й є репродуктивне уявління» (Русова (1921)).

[9] Курсив наш – *І. П.*
[10] «Нахил до тих чи тих асоціяцій залежить від спадщини або індивідуальних особливостей [психіки] – *І. П.*

Розглядаючи різні аспекти розвитку уяви, С. Ф. Русова зазначає: «Перший вияв уяви буває уві сні. Діти часто прокидаються з плачем, що, мовляв, у хаті є слон, що собака кусає дитину і т. д. Після того декілька тижнів дитина не хоче йти спати в ту хату, де їй усе це снилося. Перші нові комбінації починаються тоді, коли дитина слухає оповідання і коли сама навчається оповідати маленькі епізоди зі свойого власного життя. Тоді для неї слова справді стають образами, тим то вона так і слідкує за тим, щоб ув оповіданні не зміняти ні слова, ні факту. Оповідання, що їх дитина складає, ясна річ, неймовірні для нашого розуміння, але для дитини все можливо: і дірка у скелі, де живуть феї та ґноми, й життя в воді в товаристві з рибами і т. д.» (Русова (1921)).

Явище «предиктивної перцепції» дослідницею описується наступним чином: «У протилежність до нижчих істот людина не може жити тільки конкретним оточенням, лише власними перцепціями. Вона ще має щось розуміти і в минулому, і в майбутньому, може приладнюватися не лише до такого становища, що настане тільки за якийсь час, брати на увагу такі обставини, що були в минулому» (Русова (1921)).

Окрім «предикативної перцепції», С. Ф. Русова до «конструктивної уяви» відносить фантазію: «Нового нічого ні в духовному, ані в фізичному світі люде утворити не можуть, а можуть творити лише нові комбінації, які підлягають якійсь головній кермівничій ідеї – idée de rective[11], у зв’язку з тими або иншими асоціяціями, які можна виявити не лише словом, а й малюнком, згуками. Таку творчу уяву бажано як-найкраще розвинути в дітей, бо вона потрібна не тільки поетові чи мисцеві, а й вченому» (Руова (1921)).

Висновки. На нашу думку, С. Ф. Русову можна вважати послідовницею «формального» навчання, але, звісно, цей «консерватизм» ґрунтується на засадах «здорового глузду»: «Формальне навчання має бути звязане з чимось цікавим; не можна складати проґрам поза дитиною, а треба їх робити відповідно до її інтересів… У процесі вчення чимало експериментів виявили, що в ньому буває насамперед три періоди деякого успіху, потім настає “plateus”, зупин, учень не виявляє ніякого поступу, після чого знов появляється три періоди поступу. Появляється чуткість до

[11] Термін належить Анрі Бергсону – *І. П.*

зокільних умов, легка втома, найменше фізичне недомогання викликає реґрес. Але в часі “plateus” є рух, тільки такий, що не піддається виміренню – це період розумового збентеження «confusion»; нові фактори навчання нагромаджуються занадто швидко для безпосередньої їхньої асиміляції, і поки вони не стануть розсудно автоматичними, очевидний поступ неможливий. Коли намічається зупин, тоді треба… *оживити інтерес*[12] » (Русова (1921)). Після «оживлення інтересу» стан “plateus” зникає (тривалість 1-2 доби).

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні психолого-педагогічної спадщини С. Ф. Русової для подальшого використання у практичній діяльності. Заслуговують актуалізації у сучасних психолого-педагогічних дискурсах погляди дослідниці на феномени:

1) свідомості: «Свідомість є динамічна течія, вона розвивається зсередини і без угаву збагачується досвідами» (Русова (1921));

2) емоції: «Емоція є вузький особистий досвід» (Русова (1921)).

Вивчення психолого-педагогічної спадщини С. Ф. Русової спонукатимуть педагогів-практиків до власних пошуків та напрацювань у царині педагогіки.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Русова, С. Ф. (1924). *Теорія педагогіки на основі психології. Лекції, читані в Укр. Педагог. Інст. ім. М. Драгоманова у Празі*. Видавництво СІЯЧ при Українському Педагогічному Інст. ім. М. Драгоманова.

[12] Курсив наш – *І. П.*

[1] **Олексій РЕВА,** д-р техн. наук, професор
ORCID: 0000-0002-5954-290X
[1] **Володимир КАМИШИН,** д-р пед. наук, старший науковий співробітник,
член-кореспондент НАПН України
ORCID: 0000-0002-8832-9470
[1] **Сергій БОРСУК**, д-р техн. наук, доцент
ORCID: 0000-0002-7034-7857
[2] **Ксенія АНДРОСОВИЧ,** д-р психол. наук, старший науковий співробітник
ORCID: 0000-0001-7308-8179
[3] **Лариса САГАНОВСЬКА**
ORCID: 0000-0002-2560-4383
[1]*ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»,*
м. Київ, Україна
[2]*Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая,*
м. Київ, Україна
[3]*Льотна академія Національного авіаційного університету,*
м. Кропивницький, Україна

МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ ДУМОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЩОДО КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНІВ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Ключові слова: *психолого-педагогічні дослідження, нечіткі моделі і критерії оцінювання рівнів освітніх досягнень, показники узгодженості думок науково-педагогічних працівників*

Вступ. На сьогодні фактично усі психолого-педагогічні дослідження (ППД) освітньо-виховного процесу (ОВП) є, за суттю, реалізацією різноманітних експертних технологій, серед яких під час розроблення відповідних критеріїв та нормативів чільне місце займають показники узгодженості групових думок (УГД). Адже саме групові думки, не зважаючи на можливі деформації і зсув ризику, традиційно вважаються більш об’єктивними у порівнянні з індивідуальними. Показники ж УГД

– суть коефіцієнти конкордації (згоди), що мають зазвичай дисперсійний чи ентропійний характер. Дослідження авторів сприяли суттєвому розширенню спектру показників (критеріїв) УГД. Однак, сфера їх застосування розповсюджується лише на системи переваг (упорядкування) досліджуваних показників / характеристик ОВП і не торкається нечітких оцінок та моделей, широко розповсюджених на сьогодні у практиці ППД.

Відомі рекомендації щодо встановлення компетентності експертів, спираючись саме на нечіткі моделі [1]. Зазначені рекомендації було розвинуто для встановлення ступеня УГД курсантів-авіадиспетчерів щодо небезпек порушення норм ешелонування повітряних суден [2]. Відповідна технологія універсальна і може бути застосованою для встановлення УГД експертів (фахівців) у будь-яких дослідженнях.

Мета. Таким чином, *метою* наших досліджень є встановлення ступеня УГД науково-педагогічних працівників (НПП) у їх ставленні до критеріїв оцінювання рівнів освітніх досягнень (РОД) студентів, застосовуючи при цьому відповідні нечіткі моделі.

Результати. Адаптувавши для потреб досліджень шкалу Купера-Харпера, було опитано $m=256$ НПП, які висловили своє ставлення до якісних (лінгвістичних) РОД діючої 4-бальної шкали, співвідносячи їх з кількісними показниками 100-бальної шкали. Відкинувши думки явно ліберального-демократичного змісту у ставленні випробуваних до оцінювання РОД, за допомогою так званої «матриці підказок» було побудовано функції належності (ФН) лінгвістичної змінної «РОД» для результатів опитування $m_0=149$ НПП, що залишилися, і які мають об'єктивно-харизматичне ставлення до результатів навчання студентів (рис. 1). Як бачимо з рис. 1, усі точки *A, B, C* перетину ФН сусідніх термів (оцінок) 4-бальної шкали більші за так звану «точку переходу» Л. Заде, що має значення ФН 0,5. Таким чином, відповідні інтервали 100-бальної шкали) «скоріше належать» відповідним лінгвістичним оцінкам (термам) 4-бальної шкали. На рис. 1 $\tilde{T}_H$ – умовна позначка початкового (низького) РОД, $\tilde{T}_C$ – середнього РОД, $\tilde{T}_Д$ – достатнього РОД, $\tilde{T}_B$ – високого РОД.

Вважатимемо, що значення ФН, яке встановлюється для думок кожного випробуваного згідно рис. 1, й визначає збіг з загально груповою думкою, якій відповідає абсолютне значення ФН. І якщо □ij – значення ФН, що відображає думки j-го

випробуваного щодо відповідності оцінок 100-бальної і 4-бальної шкали, то інтегративна узгодженість думок зазначеного випробуваного встановлюється за допомогою формули:

$$\mu_j^*(n) = \sqrt[4]{\prod_{i=1}^{4} \mu_{ij}(n)}, \quad j = \overline{1,\ m_0} \qquad (1)$$

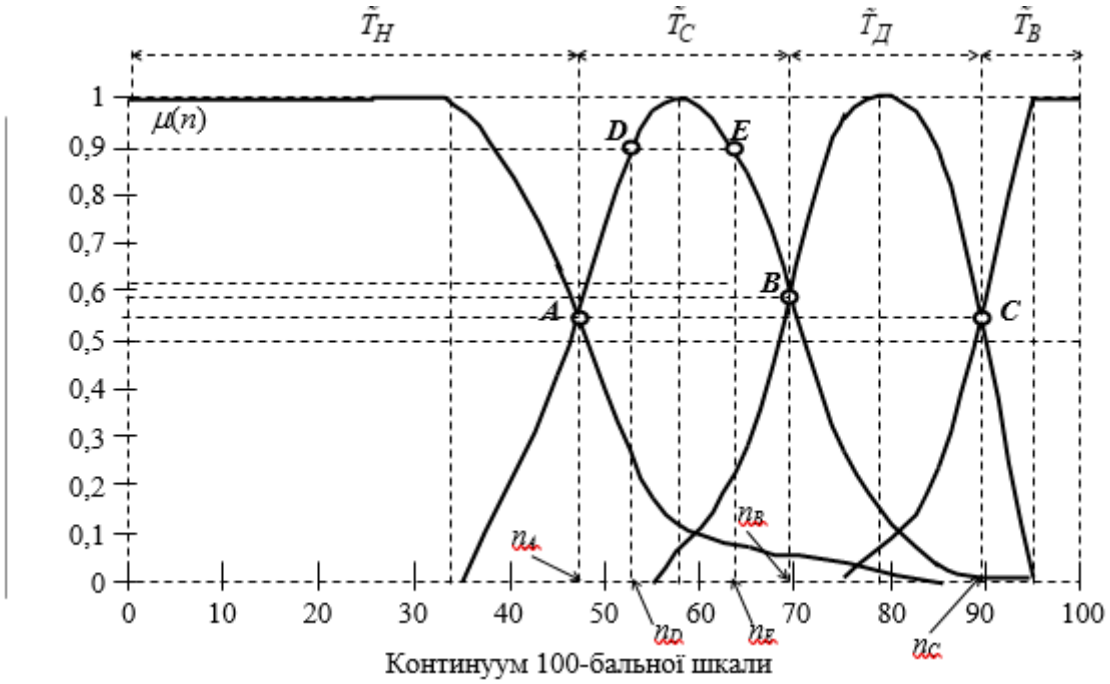

Рис. 1. Нечіткі моделі – функції належності лінгвістичної змінної «РОД»

Узагальнюючи показники індивідуальної узгодженості думок, отримуємо агрегований показник УГД по всій сукупності РОД:

$$\text{УГД}_{РОД} = \mu_{РОД} = \sqrt[m_0]{\prod_{j=1}^{m_0} \mu_j^*(n)} = \sqrt[m_0]{\prod_{j=1}^{m_0} \sqrt[4]{\prod_{i=1}^{4} \mu_{ij}(n)}}. \qquad (2)$$

Для встановлення УГД НПП по окремих РОД застосовується така формула:

$$\text{УГД}_{РОД_i} = \mu_{РОД_i} = \sqrt[m_0]{\prod_{j=1}^{m_0} \mu_{ij}} \qquad (3)$$

Тоді агрегований показник УГД по всій сукупності РОД матиме такий вид:

$$\text{УГД}_{РОД} = \mu_{РОД} = \sqrt[4]{\prod_{i=1}^{4} \text{УГД}_{РОД_i}} = \sqrt[4]{\prod_{i=1}^{4} \mu_{РОД_i}} = \sqrt[4]{\prod_{i=1}^{4} \sqrt[m_0]{\prod_{j=1}^{m_0} \mu_{ij}}}. \qquad (4)$$

Зрозуміло, що вирази (2) і (4) адекватні за результатами їх реалізації.

Ввівши ЛЗ «Рівень узгодженості індивідуальних думок з груповою (РУІДГ)» та

відповідні критерії, отримуємо розподіл зазначених термів (табл. 1). Як бачимо з останнього рядка табл. 1, більше ⅘, а саме 82,72% складають у сумі показники високого ($\tilde{R}_B$) і дуже високого ($\tilde{R}_{ДВ}$) збігу індивідуальних думок випробуваних НПП з загально груповою, що свідчить про правильність вибору у якості точок відліку збігу індивідуальних думок з груповою значення ФН, що дорівнює 1 (рис. 1).

Таблиця 1

Розподіл показників лінгвістичної змінної
«Рівень узгодженості індивідуальних думок з груповою»

$\tilde{T}_{\text{РОД}_i}$	Показники збігу думок по рівнях освітніх досягнень, *k* / %					Інтегративний показник, $\tilde{R}^*_{РОД_i}$
	$\tilde{R}_{ДН}$	$\tilde{R}_H$	$\tilde{R}_C$	$\tilde{R}_B$	$\tilde{R}_{ДВ}$	
1	2	3	4	5	6	7
$\tilde{T}_H$	15 / 10.07	11 / 7.38	7 / 4.70	12 / 8.05	104 / 69.80	$\mu^*_H = 0{,}68 \Rightarrow \tilde{R}^*_{\tilde{T}_H} = \tilde{R}_B$
$\tilde{T}_C$	7 / 4.70	5 / 3.36	14 / 9.40	41 / 27.52	82 / 55.02	$\mu^*_C = 0{,}74 \Rightarrow \tilde{R}^*_{\tilde{T}_C} = \tilde{R}_B$
$\tilde{T}_Д$	3 / 2.01	7 / 4.70	12 / 8.05	26 / 17.45	101 / 67.79	$\mu^*_Д = 0{,}76 \Rightarrow \tilde{R}^*_{\tilde{T}_Д} = \tilde{R}_B$
$\tilde{T}_B$	5 / 3.36	8 / 5.37	9 / 6.04	16 / 10.74	111 / 74.49	$\mu^*_B = 0{,}79 \Rightarrow \tilde{R}^*_{\tilde{T}_B} = \tilde{R}_B$
$\tilde{R}_{РОД_i}$,*k* / %	30 / 5.03	31 / 5.20	42 / 7.05	95 / 15.94	398 / 66.78	

Бачимо також (графа 7 табл. 1), що усі інтегративні показники УГД по окремих РОД$_i$, визначені згідно формули (3), мають високий рівень $\tilde{R}_B$, що підтверджує правильність вибору критеріїв відмови від думок НПП з ліберально-демократичним ставленням до результатів навчання. Встановлено, що 77,85% збігу узгодженості інтегративних індивідуальних думок щодо значущості РОД з інтегративною груповою думкою мають дуже високий ($\tilde{R}_{ДВ}$) і високий ($\tilde{R}_B$) рівень. Інтегративний показник УГД по всій сукупності думок, визначений відповідно до формули (2) / (4), дорівнює $\mu_{РОД} = 0{,}74$ і відповідає високому рівню $\tilde{R}_B$.

Висновки

1. Уперше в практиці ППД реалізований інструментарій оцінювання ступеня УГД, спираючись на нечіткі моделі. Інструментарій реалізований на прикладі критеріальних нечітких моделей – ФН ЛЗ «РОД», що будуються для лінгвістичних термів (оцінок) 4-бальної шкали на континуумі кількісної 100-бальної шкали оцінювання знань. Основу досліджень складає припущення, що ступінь узгодженості думок має визначатися шляхом співвідношення значення ФН, що відображає

індивідуальне ставлення випробуваного до РОД, з точкою відліку, якій відповідає абсолютне значення ФН, що дорівнює 1. Правильність цього припущення підтверджено експериментально: більше ⅘, а саме 82.72% складають у сумі показники високого ($\tilde{R}_B$) і дуже високого ($\tilde{R}_{ДВ}$) ступеня збігу індивідуальних думок випробуваних НПП з загально груповою.

2. Інтегративні показники УГД по окремих РОДi дорівнюють $\mu_{РОД_Н} = 0{,}68$, $\mu_{РОД_С} = 0{,}74$, $\mu_{РОД_Н} = 0{,}76$, $\mu_{РОД_Н} = 0{,}79$ і відповідають високому рівню узгодженості $\tilde{R}_B$. Інтегративний показник УГД по всій індивідуальних сукупності думок НПП дорівнює $\mu_{РОД} = 0{,}74$ і відповідає високому рівню узгодженості $\tilde{R}_B$. З наведеного також витікає певна тенденція у покращенні кількісно-якісної розрізненості відповідності оцінок 4-бальної шкали континууму 100-бальної.

3. Виходячи з вищенаведеного, робимо узагальнений висновок щодо досягнення мети цієї публікації, а саме дійсного розроблення методу оцінювання УГД

Перспективи подальших досліджень. Якщо порівнювати з вищезазначеними точками відліку не значення ФН, а успішність навчання, визначену у 100-бальній шкалі, то це відкриває перспективи для виявлення мотивації на досягнення успіху і кваліметрії самооцінки випробуваних, що й буде метою подальших досліджень.

Конфлікт інтересів. Автори наголошують на відсутності конфліктів інтересів і на рівному внеску у проведення досліджень, отримання і обробку їх результатів, а також оформлення цієї публікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новосад, В.П., Селіверстов, Р.Г., Артім, І.І. (Уклад.) (2009) *Кількісні методи експертного оцінювання.* НАДУ.
2. Oleksii, Reva, Serhii, Borsuk, Volodymyr, Kamyshyn & Andrii, Nevynitsyn (2023). Development of a Fuzzy Approach for Consistency Determination of ATC Students' Opinions During Aircraft Flight Norms Violation Hazard Identification. Edition by Antonio J. Tallon-Ballesteros, Raquel Bertran-Barba. *Fuzzy Systems and Data Mining IX. Proceeding of FSDM 2023. IOS Press.* (P. 77-81 (960)).

Юлія РОГУШИНА, канд. фіз.-мат. наук, доцент
e-mail: ladamandraka2010@gmail.com ORCID: 0000-0001-7958-2557
Олена АНІЩЕНКО, доктор пед. наук, професор
e-mail: anishchenko.olena@gmail.com ORCID: 0000-0002-6145-2321
Анатолій ГЛАДУН, канд. техн. наук, доцент
e-mail: glanat@yahoo.com ORCID: 0000-0002-4133-8169
Сергій ПРИЙМА, доктор пед. наук, професор
e-mail: pryima.serhii@tsatu.edu.ua ORCID: 0000-0002-2654-5610
Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН та МОН України, м. Київ, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна
Інститут програмних систем НАН України, м. Київ, Україна
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Запоріжжя, Україна

ACTIVE-BOOK: СЕМАНТИЧНИЙ ВІКІ-РЕПОЗИТОРІЙ В ЕКОСИСТЕМІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ АНДРАГОГА

Ключові слова: *Active-Book, семантичний вікі-репозиторій, професіоналізація андрагогів, екосистема професіоналізації, освіта дорослих.*

Вступ. Актуальність професіоналізації андрагогів в Україні передусім зумовлена зростанням попиту на освітні послуги у сфері освіти дорослих. В умовах війни росії проти України на тлі поширення негативних тенденцій на ринку праці особливо важливого значення набуває надання освітніх послуг вразливим категоріям дорослого населення – ветеранам війни, внутрішньо переміщеним особам, особам з інвалідністю, людям третього віку та іншим категоріям дорослих.

На андрагогів покладено навчання, виховання дорослих здобувачів освіти. У своїй професійній діяльності ці фахівці мають враховувати специфіку навчання таких осіб (наявність відповідних освітніх потреб, гетерогенного досвіду, їх відповідальність і внутрішня мотивація навчання, потреби у більш детальному

плануванні процесу навчання та прогнозуванні його результатів, зацікавленість у практичному застосуванні набутих компетенцій тощо). Професіоналізація андрагогів уособлює динамічний процес, який стосується формування їхньої готовності до професійної діяльності на основі набуття специфічних знань і вмінь, необхідних для навчання дорослих здобувачів освіти [1]. Отже, означений процес пов'язаний із удосконаленням професійної підготовки, професійного розвитку, професійної діяльності андрагогів.

На наше переконання, андрагогу потрібно мати постійний доступ як до інформації з відповідної предметної області (ПрО) навчання, так і до актуальних методичних розробок, документів, що стосуються андрагогіки. Задоволення такої інформаційної потреби складається з кількох елементів: 1) визначення структури тих інформаційних об'єктів (ІО), що потрібні андрагогу в процесі його професіоналізації; 2) створення репозиторію цих ІО, де містяться як самі ці об'єкти, так і їх структуровані метаописи; 3) побудова сервісів для пошуку та обробки цих ІО. Потрібно брати до уваги, що розробка такого репозиторію є лише одним із компонентів дорадчої системи, яка має задовольняти широкий спектр задач професіоналізації андрагогів [2].

Мета публікації – проаналізувати окремі особливості використання Active-Book – семантичного вікі-репозиторія як інновації в екосистемі професіоналізації андрагогів.

Результати. Навчальні об'єкти в екосистемі професіоналізації андрагогів. Специфікою запропонованого репозиторію є те, що до його складу входять лише навчальні об'єкти (НО) – ті ІО, які можуть бути використані для процесу навчання, і саме ці аспекти – у вивченні якої саме дисципліни, спеціальності, у набутті якої компетенції або навички – мають явно відображатися у метаданих цих інформаційних об'єктів. Це відрізняє його від більш широкого класу онлайнових бібліотек та енциклопедій, в яких метадані зазвичай описують лише формальні характеристики ІО або співставляють їх із певними підрозділами галузей знань (так, як це робиться у різноманітних харвестерах наукових бібліотек Open Science – приміром, у harvester.nas.gov.ua). НО можуть бути визначені як окремі фрагменти навчальних матеріалів, придатні для повторного використання у навчальному середовищі [3], які

можуть бути пов’язані один з одним на змістовому рівні. НО забезпечує більш загальне представлення джерела інформації, ніж документи, і включає послуги та структурні об’єкти, такі як навчальні курси.

З іншого боку, НО конкретизують поняття ІР за допомогою додаткових знань домену про їх структуру. Формалізація опису НО за допомогою онтологій, вікішаблонів тощо є основою для інтеграції відомостей з різних джерел та для пошуку навчального контенту на семантичному рівні.

Навчальні об’єкти можуть міститися у довільних ІР (наприклад, природномовних документах) або у репозиторіях ІО певного типу (наприклад, у репозиторіях навчальних курсів або у репозиторіях онтологій), що пертинентні області навчання.

Ми розглядаємо різні типи НО, які можуть бути представлені у репозиторії: підручники, навчальні посібники – цифрові аналоги паперових навчальних видань; наукові видання – статті, монографії, тези конференцій; електронні довідники, онлайнові енциклопедії; масові відкриті онлайн-курси (МООС) [4]; онтології та тезауруси; відео- та аудіоматеріали; графічні об’єкти у різних форматах подання; бази даних та навчальні вибірки; інтерактивні мультимедійні матеріали. Незважаючи на значне розмаїття типів та форматів подання НО, з точки зору їх використання для всіх них можна виділити спільний набір характеристик: тематика; дисципліни, для вивчення яких вони можуть використовуватися; автори; рік створення; умови розповсюдження.

Active-Book. Active-Book – це репозиторій навчальних матеріалів, що організований на основі семантичного розширення вікітехнологій [5]. Система Active-Book призначена для інформаційної підтримки освітнього процесу. Її користувачами можуть бути викладачі і здобувачі освіти, автори навчальних матеріалів та їх видавці, бібліотекарі закладів освіти тощо. У побудові Active-Book можна виділити такі основні складові: онтологічна модель НО, що формалізує їх та відношення між ними; семантичне розширення Semantic MediaWiki технологічної Wiki-платформи MediaWiki: є основою для колаборативного використання інформації; набір Wiki-шаблонів, що відповідають обраному набору НО.

Вважаємо за доцільне виокремити функції, які підтримує Active-Book:

1. Подання описів НО у вигляді семантично розмічених вікісторінок.
2. Виконання семантичних запитів користувачів, параметрами яких є значення їх властивостей (назва, тип ресурсу, спеціальність, компетенції, автори, тощо).
3. Інтеграцію відомостей про ресурси на вікісторінках авторів, спеціальностей та результатів навчання за допомогою набору вбудованих запитів.
4. Колаборативне редагування сторінок НО для різних спеціальностей.
5. Експорт бази знань за запитами користувачів у форматі RDF.

Active-Book дозволяє інтегрувати відомості щодо матеріалів, представлених у різних відкритих джерелах – бібліотеках навчальних закладів та академічних інститутів, персональних сторінках дослідників, корпоративних порталах. Користувачі мають змогу створювати досить складні запити, умовами яких можуть бути обмеження щодо властивостей ресурсів та їх категорій. Семантична розмітка ресурсів базується на онтології освітніх ресурсів, що забезпечує інтероперабельність контенту. Передбачено можливість автоматизованого імпорту контенту із зовнішніх структурованих джерел (електронних бібліотек, репозиторіїв), що підтримують відповідні стандарти подання знань. Система підтримує пошук та співставлення на семантичному рівні таких складних інформаційних об’єктів, як «Підручник», «Спеціальність», «Компетенція» тощо [6]. Система містить розширюваний набір шаблонів, які описують структуру різних типів ресурсів. Це забезпечує як уніфіковане подання інформації, так і, що найбільш важливо, семантичний пошук та навігацію. Важлива перевага колаборативних вікітехнологій – це те, що користувачі самі можуть поповнювати репозиторій інформацією про нові ресурси або доповнювати метадані вже представлених об’єктів.

Практичне застосування. Наразі Active-Book апробовано як зовнішній сервіс систем AdvizOnt [3] та AndraMedia, що призначається для професіоналізації андрагогів. AndraMedia – це засіб інформаційної підтримки професіоналізації андрагога, яка допомагає знаходити найбільш придатні навчальні ресурси на основі аналізу їх семантики. Active-Book забезпечує семантичне структурування та пошук документів, які застосовуються для професійного вдосконалення цих спеціалістів, а також для семантичного анотування навчальних матеріалів з метою їх співставлення

із програмами навчання та автоматизованого налаштування індивідуальних освітніх траєкторій.

Висновки. У процесі аналізу професійної діяльності андрагога було виявлено елементи, для інформаційної підтримки яких доцільно застосовувати семантичний вікі-репозиторій, що забезпечує семантичну розмітку НО та пошук на основі цієї розмітки: 1) організація доступу до документів і довідкових матеріалів, що безпосередньо стосуються професіоналізації андрагогів, з можливістю семантичного пошуку та навігації; 2) семантична індексація НО, що визначені андрагогом як релевантні певній спеціальності. Таким чином, в AndraMedia використовуються два незалежні репозиторії, що побудовані на основі Active-Book, а саме – репозиторій ресурсів з андрагогіки і репозиторій ресурсів з дисципліни навчання. Обрані технологічні рішення дозволяють змінювати довільним чином другий репозиторій на інший для підтримки навчальної діяльності андрагога за іншими дисциплінами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті потенціалу Active-Book для складання індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів в умовах формальної і неформальної освіти. Це потребує поповнення репозиторію сервісами, що забезпечують комбінаторну оптимізацію у виборі ресурсів для покриття простору компетенцій здобувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко, О.В., Баніт, О.В., Калюжна, Т.Г., Коваленко, О.Г., Піддячий, В.М., Самко, А.М. (2022). Професіоналізація педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теоретико-методичний аспект [монографія]. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 404 с.
2. Rogushina, J., Gladun, A., & Pryima, S. (2022). Use of semantic technologies in advisory software development. In: Proc. of the International Conference on Software Engineering – SoftEngine22. 2022. Kyiv. Ukraine. 20-37.
3. Koppi, T., Bogle, L., & Bogle, M. (2005). Learning objects, repositories, sharing and reusability. Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, 20(1), 83-91.
4. Yousef, A. M. F., Chatti, M. A., Schroeder, U., Wosnitza, M., & Jakobs, H. (2014). MOOCs-A Review of the State-of-the-Art. Computer Supported Education, 2, 9-20.
5. Рогушина, Ю.В., & Гладун, А.Я. (2024). Трансформація університетських бібліотек на джерела відкритих знань на основі семантичного розширення вікітехнології. Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024), 238-240. https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/13508/1/tezy_AI_2024.pdf
6. Rogushina, J., Gladun, A., & Valencia-Garcia, R. (2023). Reuse of Ontological Knowledge in Open Science: Models, Sources, Repositories. CITI 2023. Communications in Computer and Information Science, 1873.

Володимир РОДІКОВ, полковник, кандидат педагогічних наук,
начальник 143 Об'єднаного навчально-тренувального центру «ПОДІЛЛЯ»
Сил підтримки Збройних Сил України
e-mail: rodikovvolodimir@gmail.com ORCID: 0009-0006-8683-359X

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКОНАННЯ ФАХОВИХ ФУНКЦІЙ

Надходження сучасної зарубіжної військової техніки до лав української армії та розвиток технологічних систем, заснованих на новітніх інноваціях у військовій сфері, ставлять перед собою виклик щодо необхідності фундаментального оновлення у підготовці інженерно-військових кадрів (Воловник, Лебедєв & Маслій, 2022). Питання модернізації освіти для майбутніх інженерів військового напрямку набуває особливої актуальності в умовах воєнних дій, оскільки російські війська активно застосовують мінування територій та різноманітні вибухові пристрої. Це зумовлює необхідність висококваліфікованої підготовки фахівців з розмінування та вжиття заходів щодо зниження мінної загрози, а також запобігання втрат серед військовослужбовців у війні України з росією.

У контексті сучасних військових викликів ведеться інтенсивна розробка інженерних засобів озброєння, включаючи системи зі штучним інтелектом, роботизовані комплекси та безпілотні літальні апарати (БПЛА), а також спеціалізовані міни. Завдяки оснащенню армії оновленим озброєнням від західних партнерів збільшуються та ускладнюються завдання інженерного забезпечення військ (Ковальов, Корнієнко & Івченко, 2021). Таким чином, перед військовим персоналом, задіяним у цих процесах, постають нові високі вимоги, які відповідають сучасним реаліям ведення військових дій. Окреслені факти актуалізують оновлення процесу підготовки майбутніх фахівців інженерних військ шляхом організації цифрового освітнього середовища, тобто використання можливостей цифровізації.

В епоху стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних систем цифровізація військової освіти – один з найбільш перспективних шляхів вирішення багатьох

педагогічних завдань (Корносенко, Даниско & Бухун, 2022), серед яких і ефективне формування знань в умовах обмеженої кількості часу на підготовку фахівців, розвиток вмінь та навичок на основі створення квазіпрофесійного контекстного середовища, сприяння особистісно-професійному самовизначенню та становленню.

Цифровізація професійно-технічної військової освіти передбачає не лише інтеграцію педагогічних та інформаційних технологій, а посилення ролі інформаційних процесів в освітній діяльності здобувачів та управлінні освітнім процесом. До прикладу, в умовах цифровізації освіти (включаючи управління освітнім процесом) виникають численні технічні й практичні можливості для проведення моніторингу особистісно-професійного розвитку курсантів, який передбачає максимально можливе врахування факторів, детермінованих позаосвітнім середовищем (польові навчання, взаємодія з колегами, психологічний стан тощо).

Розвиток та вдосконалення процесу цифровізації професійно-технічної військової освіти взаємопов’язаний з вирішенням сукупності значущих завдань, серед яких:

- методологічне обґрунтування та розробка педагогічно доцільних та методично ефективних шляхів упровадження цифрових технологій в процес підготовки військових інженерів;
- розробка та змістовне наповнення електронних матеріалів для інтенсифікації освітнього процесу; систематизацію програмно-інструментальних продуктів в єдине середовище підготовки майбутніх фахівців інженерних військ;
- впровадження автоматизованих систем діагностики та контролю рівня підготовки майбутніх фахівців інженерних військ на різних етапах навчання;
- обґрунтування вимог до дидактичних засобів, що функціонують в цифровому середовищі, проведення педагогіко-ергономічної оцінки обраних засобів;
- автоматизація управління освітнім процесом підготовки майбутніх фахівців інженерних військ шляхом створення банків даних навчально-методичної, науково-технічної інформації та їх активного використання для проміжного та підсумкового контролю.

Засадничими основами цифровізації майбутніх фахівців інженерних військ вважаємо принципи диверсифікації, комплексності, функціональності, полісуб'єктності. Принцип диверсифікації заснований на багатогранності, гнучкості розвитку та функціонування освітньої системи підготовки майбутніх фахівців інженерних військ, а також на збагаченні її структури через впровадження різноманітних навчальних програм. Це спрямовано на розширення освітніх можливостей та адаптацію до змінних умов та потреб. Принципи функціональності та комплексності вказують на інтегрований підхід до всіх інформаційних ресурсів та методів їх використання, що гарантує повне інформаційне забезпечення всіх освітніх і наукових аспектів діяльності військової установи відповідно до програм базової, вищої та додаткової професійної освіти. Множинність суб'єктів відображає прагнення задовольнити інформаційні потреби всіх категорій здобувачів та викладачів, забезпечуючи легкість доступу та використання інформаційних ресурсів. Ведучи мову далі, зазначимо, що використання цифрових застосунків у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних військ дає змогу змоделювати умови виконання бойових завдань й сприяє розвитку усіх компонентів готовності до професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воловник, В. Є., Лебедєв, Б. В., & Маслій, О. М. (2022). Організаційно-педагогічні умови формування інформаційно-освітнього простору при підготовці майбутніх інженерно-військових фахівців. *Інноваційна педагогіка*, 54 (1), 106–110.
2. Ковальов, І. М., Корнієнко, О. Д., & Івченко, А. О. (2021). Моделювання педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки та оборони України до застосування заходів фізичного впливу проти переважаючого за силою супротивника. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 75 (1), 37–42.
3. Корносенко, О. К., Даниско, О. В., & Бухун, А. Г. (2022). Сучасні педагогічні технології проєктної діяльності як основа науково-дослідницької компетентності майбутніх військових фахівців. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*, 12, 62–69.

Тетяна САВЧУК, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник - **Оксана ШВЕЦЬ,** канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, Україна

ПОНЯТТЯ ПРО ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Майбутній вихователь сучасного закладу дошкільної освіти – це лідер, організатор, керівник дитячого та батьківського колективів, котрий вільно володіє своїми компетентностями, прагне до професійного зростання, соціальної та фахової мобільності. Саме він буде здатний реалізувати на практиці завдання модернізованої дошкільної освіти, використовуючи свої лідерські якості.

Питання формування лідерських якостей під час професійної освіти вихователів закладів дошкільної освіти знайшли відображення в науково-методичній літературі. У працях сучасних психологів, педагогів обґрунтовано потребу формування лідерських якостей майбутніх фахівців під час професійної підготовки: Ю. Волинець дослідила формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в умовах євроінтеграції [1], Н. Мараховська – педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу [2], М. Машовець – лідерство-служіння як професійну компетентність дошкільного педагога [3], О. Науменко – лідерство як соціальна проблема [2], О. Пономаренко – організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей та вмінь студентів [5], Я. Яхнін – сучасні підходи до виховання лідера [7]. Означені праці доводять до думки, що лідера формують ціль і підлеглі, відносини між якими мають бути обов’язково партнерськими. Для прикладу, П. Сенге стверджував про лідерів: «Таких людей узагалі не можна створити, тому що вони створюють себе самі» [6, с. 45].

Вивчаючи різні аспекти педагогічного лідерства, означені дослідники підкреслювали важливість формування загальної і педагогічної культури особистості,

розвитку лідерських вмінь і навичок у процесі професійної діяльності. Проте немає підстав стверджувати, що у масовій практиці закладів вищої освіти сповна використовуються соціально-виховні умови професійної освіти, які можуть сприяти формуванню лідерських якостей майбутніх вихователів ЗДО. Це зумовлює необхідність виявлення основних тенденцій, психолого-педагогічних умов і технологій, які сприяли б формуванню і розвитку лідерських якостей особистості в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Лідерство – сукупність якостей і характеристик поведінки особистості, яка оцінюється як здатність впливати на інших для досягнення поставлених цілей [4, с. 2]. Для нашого дослідження актуальними є визначені О. Науменком такі лідерські риси, як комунікабельність, ініціативність, наполегливість, усвідомлення шляхів досягнення мети, упевненість у собі, відчуття ситуацій (пильність), кооперативність (готовність до співробітництва), популярність, адаптивність, вербальні здібності. Рисами, які мали досить високу кореляцію з лідерським статусом, автор вважає оригінальність, популярність, пильність, комунікабельність, агресивність, бажання виділитися, гумор, кооперативність, жвавість, енергійність, спортивні здібності [4, с. 2].

Аналіз досліджень дав змогу з’ясувати, що лідер – це особистість,яка постійно перебуває в пошуку ідей, нових рішень. Лідером може стати той, кому притаманні комунікабельність, всестороння розвиненість, уміння переконувати, вселяти віру, володіє цілепокладанням. Лідер повинен також вміти і бути здатним приймати самостійні рішення, відстоювати їх, уміти стратегічно мислити та планувати, розвивати ініціативність підлеглих та без страху приймати нові виклики сьогодення, долати труднощі та досягати заплановане.

Він зазвичай прагне вести за собою, має чітко виражену мотиваційну першість, впливовий, активно занурений у свою справу, захоплений нею, компетентний, креативний, психологічно стійкий, здатний до адекватної самооцінки й саморегуляції, постійно професійно самовдосконалюється та шукає нове тощо. Цікавим є те, що ефективні лідери володіють різними особистісними якостями, проте у вирішенні справ їх об’єднує чимало спільних поглядів, тенденцій та шляхів виконання запланованих завдань тощо.

Зауважимо, що прояви і характер лідерства залежать від багатьох факторів. Зокрема, в освітянському лідерстві важлива роль належить таким особистісним якостям людини, як гуманність, впевненість, оптимізм, ентузіазм, порядність, переконаність, наполегливість, організованість, комунікативність тощо. Однак, недоцільно пов'язувати лідерство тільки з індивідуальними особливостями людини. Це явище групової діяльності й прояву відносин, що виникають у процесі цієї діяльності.

Н. Мараховська трактує лідерські якості як «сукупність характеристик особистості, що допомагають їй займати позицію лідера в групі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрій людей, бути прикладом для наслідування» [2, с.20].

Цілком погоджуємося з думкою Я. Яхніна, що для вихователя закладу дошкільної освіти важливо володіти загальнолюдськими, професійними й особистісними цінностями, бути наділеним високими морально-духовними чеснотами, по-справжньому любити обраний фах, постійно самовдосконалювався й саморозвивався. Найвищою вартістю у ціннісно-смисловій ієрархії фахівця дошкільної освіти, на думку науковця, повинна бути дитина [7, с. 17]. Саме ці якості сприяють ефективному керівництву дитячим колективом у ЗДО та тісній систематичній співпраці з колективом батьків дітей дошкільного віку. Як слушно зауважують науковці, майбутній вихователь ЗДО повинен глибоко оволодіти не тільки професійними знаннями, вміннями та навичками, а й певним набором лідерських якостей, які дозволять йому успішно реалізувати свій творчий потенціал у практичній діяльності та стати основною рушійною силою створення нової ефективної національної системи освіти.

Серед причин, чому не стають лідерами ті, хто прагнув чи відчував у собі лідерський потенціал: незнання основ управління, недостатня освітня наполегливість, недостатня харизматичність. Вказане не дозволяє освітянам перейти від «посади» до такої сходинки «лідер освіти», що об'єднує професію і покликання.

Таким чином, формування лідерських якостей у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти передбачає розуміння ними особливостей своєї майбутньої

діяльності та наявність бажання діяти, перетворювати світ, створювати нове, бути першим у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волинець Ю. О. Формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в умовах євроінтеграції: теоретичний аспект. *Молодий вчений : науковий журнал*. 2017. № 10. С. 14–17.
2. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2009. 155 с.
3. Машовець М. А. Лідерство-служіння як професійна компетентність дошкільного педагога. *Молодий вчений : науковий журнал*. 2017. № 3.2 (43.2). С. 29–35.
4. Науменко О. С. Лідерство як соціальна проблема. URL: http://www.info-library.com.ua/books-text11438.html1 (дата звернення: 12.04.2024)
5. Пономаренко О. В. Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей та вмінь студентів. *Наукові записки. Серія : «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)* / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. № 5. С. 45–47.
6. Сенге П. П’ята дисципліна: мистецтво і практика організації, котра самонавчається. Київ : Олімп-бізнес, 2011. 408 с.
7. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до виховання лідера. Київ: Наук. думка, 2010. 143 с.

Оксана САХАЦЬКА, аспірантка
e-mail: oksanasakhatskaya@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ ВИЯВЛЕННЯ МОВИ НЕНАВИСТІ У МЕДІА І ЗАПОБІГАННЯ ЇЇ ПОШИРЕННЮ

Мова ворожнечі зазвичай спрямована проти "інших" у суспільстві. Це проявляється через "іншування" груп меншин, таких як расові, етнічні, релігійні та культурні меншини, жінки та ЛГБТКІ+ спільноти.

У 1997 році Рада Європи видала рекомендацію щодо мови ворожнечі, яка визначає її як "усі форми вираження, які поширюють, підбурюють, заохочують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм або інші форми ненависті, засновані на нетерпимості"[1, с. 5].

Гейтспіч ґрунтується на протиставленні двох концептів: "ми-група" і "вони-група".

"Вони" - це представники чужої спільноти, відмінності з якою всіляко підкреслюються на користь "своїх". Темою обговорення часто стає неблагополуччя, неповноцінність "чужих" і погрози, що йдуть з їхнього боку.

В Інтернеті існує безліч типів медіа та контенту. Мова ворожнечі можна знайти на різних платформах та онлайн-форумах. Як правило, на платформах, відомих більш поблажливими умовами надання послуг, або на тих, які не займаються активною модерацією контенту, мови ворожнечі, швидше за все, буде більше.

Незважаючи на загальну заборону, мова ворожнечі нерідко зустрічається на основних платформах соціальних мереж, таких як Twitter і Facebook. Хоча ці компанії забороняють мову ворожнечі і прагнуть її видаляти, їм не завжди вдається це зробити. Іноді це відбувається тому, що про контент не було повідомлено або він не був виявлений їхнім програмним забезпеченням, призначеним для його пошуку. Іноді це пов’язано з тим, що канали повідомлень платформи заблоковані, і модератори

контенту ще не встигли до нього дістатися. Іноді сумнівний контент є частиною приватної або групової дискусії, яка закрита навіть для модераторів компанії. Іноді контент, про який повідомляють як про мову ворожнечі, не підпадає під визначення забороненого контенту, а іноді модератори приймають помилкові рішення через те, що вони не повністю розуміють політику компанії або не дотримуються її [4, с.13]

Більшість публічної критики щодо мови ворожнечі припадає на основні популярні платформи, але багато молодих людей переходять на новіші онлайн-простори, особливо пов’язані з іграми, прямими трансляціями та платформами для обміну зображеннями.

Мова ворожнечі також може зустрічатися в чатах або на форумах у стилі дошки оголошень, у тому числі відомих так званими "суперечливими висловлюваннями", а також на більш поширених сайтах, де вона може прослизнути під час ігрових сесій, чатів або форумів, які не піддаються постійному модеруванню.

Мова ворожнечі може міститися у відео, карикатурах, малюнках і навіть фотографіях. Платформи на основі зображень і відео також можуть містити контент, що розпалює ненависть. Модерація на них може бути різною: від дотримання та створення правил користувачами до повної відсутності модерації. Дошки оголошень містять контент, створений користувачами, а на деяких форумах дозволений будь-який тип контенту. Дошки оголошень є батьківщиною багатьох мемів та інтернет-містифікацій, які часто можуть містити мову ворожнечі.

Мова ворожнечі також зустрічається на платформах для обміну зображеннями та відео, деякі з яких є надзвичайно відомими та популярними. Більші з них і навіть деякі менші є модерованими форумами, але вони все ще мають проблеми з модерацією контенту через відсутність контексту, пов’язаного із зображеннями. Платформи містять суміш користувацького контенту та реклами. На відміну від Facebook і Twitter, тут часто можна зустріти молодь та інтернет-інфлюенсерів. "[3, с. 45].

Не кожен ненависницький коментар легко помітити, зрозуміти та засудити. Люди, які модерують контент, повинні бути знайомі з незрозумілою мовою, мемами та контекстом коментаря.

Підбурювання до ненависті або насильства є центральним елементом злочинів у всіх країнах. Тому корисно уточнити, що саме можна вважати підбурюванням. Це може бути заклик до когось зробити щось (ви повинні...), заклик до дії (ми повинні...), заохочення (хтось повинен...) або розпалювання дебатів (прокиньтеся...). Заяви, що містять такі фрази, можуть бути кваліфіковані як підбурювання.

Види мови ворожнечі у медіа.

1. Заклики до насильства. Йдеться про заклики у зв'язку з конкретною ситуацією, із зазначенням об'єкта насильства; проголошення насильства допустимим засобом у своїх статтях і повідомленнях, у тому числі й у вигляді прямих закликів до насильства щодо групи.

2. Пряме підбурювання до дискримінації, у тому числі у вигляді загальних гасел.

3. Завуальовані заклики до насильства і дискримінації. Тобто пропаганда "позитивних", історичних або сучасних, прикладів насильства або дискримінації; вирази на кшталт "добре б зробити з …", "давно час …" і т. п.

4. Створення негативного образу етнічної, релігійної чи певної соціальної групи. У тому числі пов'язане не з конкретними подієвими звинуваченнями, а радше передані ширшими термінами, загальним змістом чи інтонацією тексту або фрагмента тексту.

5. Виправдання історичних випадків насильства і дискримінації. Йдеться про вирази на кшталт "турки різали вірмен в 1915 році в порядку самооборони".

6. Публікації та висловлювання, які піддають сумніву загальновизнані історичні факти насильства і дискримінації. Наприклад, заперечення Голокосту чи твердження, що "кримських татар вислали за те, що вони стали на бік Гітлера".

7. Твердження про неповноцінність (нестачу культурності, інтелектуальних здібностей, нездатність до творчої праці) тієї чи іншої етнічної чи релігійної, або певної соціальної, групи як такої. На кшталт "вони придатні тільки для підмітання вулиць".

8. Твердження про історичні злочини тієї чи іншої етнічної чи релігійної групи як такої. На кшталт "вони завжди вдавалися лише до насильства", "вони завжди змовлялися проти нас".

9. Твердження про кримінальність тієї чи іншої етнічної або релігійної групи. Наприклад, чеченців у повідомленнях українських ЗМІ про збройний конфлікт на Донбасі називали “чеченськими вбивцями, посланими Кадировим” (Кореспондент, 02.06.2014).

10. Твердження про моральні недоліки тієї чи іншої етнічної або релігійної групи. Наприклад, “євреї – користолюбні”, “роми – брехуни”.

12. Звинувачення в негативному впливі тієї чи іншої етнічної, релігійної або певної соціальної групи на суспільство чи державу. “Спочатку чорношкірі та арабські кав’ярні, потім вулиці та мікрорайони. Асиміляція, від якої не втечеш. Але в асиміляції щось (хтось) домінує. У нашому випадку це будемо не ми”, – написало у березні 2015 року івано-франківське видання “Стик”.

13. Згадка певної групи або її представників в принизливому або образливому контексті. У тому числі у кримінальній хроніці або просто при згадці етноніма [2, с.5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боротьба з мовою ворожнечі / Рада Європи. Страсбург : [Рада Європи], 2022. 49 с.
2. Дорош М. Мова ворожнечі – нові прояви та наслідки. *Детектор медіа*. URL: https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/12829/2015-03-17-mova-vorozhnechi-novi-proyavy-ta-naslidky/ (дата звернення: 20.04.2024).
3. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 15 : Протидія мові ворожнечі : ухвал. 8 груд. 2015 р. / Європ. коміс. проти расизму та нетерпимості, Рада Європи. Страсбург : [Б. в.], 2016. 69 с.
4. Мова ворожнечі та ЗМІ : міжнар. стандарти та підходи / ред. та упоряд.: О. Бондаренко, М. Буткевич, І. Федорович. Київ : [Б.в.], 2015. 64 с.
5. Печончик Т. Чому мова ворожнечі потрапляє у ЗМІ і як цьому запобігти?. *ZMINA*. URL: https://zmina.info/articles/chomu_mova_vorozhnechi_potrapljiaje_u_zmi_i_jiak_comu_zapobigti-2/ (дата звернення: 20.04.2024).

Тетяна ШАФАРЧУК, старший викладач
e-mail: algool33@gmail.com ORCID: 0000-0002-1540-2200
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д Ушинського», м. Одеса, Україна

ВОКАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ВМІННЯ ЗДОБУВАЧА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *вокально-технічні вміння, вокальні здібності, здобувачі мистецько-педагогічної освіти.*

Автор розглядає питання специфіки вокально-технічних вмінь здобувачів мистецько-педагогічної освіти з фізіологічного та психологічного аспектів. На основі аналізу науково-методичної літератури пропонуються наступна група вокально-технічних умінь: точне інтонування, повноцінний набір співацького дихання, розподіл співацького дихання, одночасне застосування головних і грудних резонаторів, артикуляційно-дикційні вміння, плавне голосоведення, аналітичні та інтерпретаційні вміння тощо.

Формування вокально-технічних умінь є одним з фундаментальних сегментів процесу фахового навчання здобувачів мистецько-педагогічної освіти.

Проблематику теоретичних основ постановки співацького голосу висвітлювали такі автори, як В. Антонюк, А. Зданович, О. Микиша, Г. Стулова, Т. Ткаченко та ін. Розвиток вокальних здібностей був предметом розгляду Р. Валькевич, Н. Гребенюк, І. Шевченко, О. Яненко та ін.

С. Гончаренко трактує поняття вміння як «здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок» [1, с. 468].

Фізіологія вокально-технічних умінь та навичок зумовлена тим, що м’язові рухи голосового апарату співака постійно контролюються корою головного мозку. Ця частина мозку відповідає за аналіз і синтез конкретних рухів, що дозволяє коригувати їх під час співу за допомогою нервових імпульсів. От же, фізіологічний аспект формування вокально-технічних навичок у здобувача мистецько-педагогічної освіти

ґрунтується на функціонуванні його нервової системи, яка забезпечує взаємодію між руховою активністю м'язів, та слуховим сприйняттям.

Психологічний аспект розгляду вокально-технічних умінь та навичок навичок здобувачів мистецько-педагогічної освіти включає в себе не лише здатність до свідомого рефлексивного осмислення їх розвитку, заснованого на знаннях в галузі вокальної педагогіки та виконавства. Важливим є вміння яскраво виражати художні образи та ідейний зміст вокального твору за допомогою використання навичок музично-теоретичного та художньо-педагогічного аналізу вокальних творів, що в свою чергу є підгрунтям для художньо-виконавської інтерпретації та артистизму [2, с. 67].

Розгляд наукових праць у галузі вокальної педагогіки та виконавства дозволили визначити зміст комплексу вокально-технічних умінь здобувачів мистецько-педагогічної освіти, який включає:

- здатність до чистого інтонування на базі звуковисотного та ритмічно точного відтворення мелодії вокального твору: вміння точного інтонування мелодії як в опрацьованих вокальних творах та партіях, так і під час «читання з аркушу» на основі координації вокальної фонації та слухових уявлень;
- здатність до повноцінного нижньо-реберного діафрагмального співацького дихання: вміння повноцінного набору співацького дихання із виключенням так званого «ключичного дихання»;
- володіння рівномірним розподілом співацького дихання: вміння розподілу співацького дихання, в залежності від темпу музичного твору й довжини та логіки побудови музичної фрази;
- здатність до комплексного застосування головних та грудних резонаторів: уміння щодо одночасного застосування головних і грудних резонаторів відповідно до доцільного тембру для виконання певних елементів вокального твору;
- володіння формуванням «вокального» роту у контексті загального естетичного виразу обличчя: вміння під час виконання певних «незручних» голосних, таких як «Е», «Є», «І» тощо, а також під час виконання теситурно складних елементів вокальних творів відкривати рот у повному обсязі,

зберігаючи гарний вираз обличчя;

- здатність до чіткої вимови тексту вокального твору: артикуляційно-дикційні вміння, спрямовані на донесення змісту вокального твору до слухачів;
- володіння мистецтвом кантиленного співу у вокальних творах з мелодією «широкого дихання» й цілеспрямованим музичним розвитком: комплексні вміння плавного голосоведення, що інтегрують уміння співу «подовжених голосних», уміння під час видиху посилати вокальний звук вперед до слухача;
- володіння мистецтвом рухливості співацького голосу у контексті виконання різних музичних штрихів (legato, staccato, non legato та ін.): вміння чіткого виконання музичного малюнку, викладеного у різних штрихах у швидкому темпі;
- здатність до музично-теоретичного та художньо-педагогічного аналізу вокальних творів: аналітичні вміння щодо визначення форми, засобів музичної виразності, жанрово-стильових особливостей, педагогічного потенціалу вокального твору;
- здатність до творчо-інтерпретаційного опрацювання вокальних творів у контексті жанрово-стильового підходу: інтерпретаційні вміння щодо самостійного створення оригінального інтерпретаційного концепту вокального твору тощо [3, с. 89].

Слід зауважити, що вказаний перелік умінь і навичок не є вичерпним. Він передбачає основні позиції виконання вокальних творів, що обумовлюється рівнем вокальної підготовленості та особистісними музичними здібностями здобувачів мистецько-педагогічної освіти.

Аналіз і дослідження всього спектру вокально-технічних умінь здобувачів мистецько-педагогічної освіти доводить, що означені вміння взаємопов’язані між собою й відокремити їх одне від одного на практиці неможливо, отже мова може йти виключно про комплексний підхід до проблеми формування та розвитку вокально-технічних умінь здобувачів мистецько-педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
2. Лі Чуньпен. Методика формування вокальної компетентності майбутніх учителів музики. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ: 2013. 20 с.
3. Тянь Лінь. Методика формування вокально-технічних умінь майбутнього вчителя музики в процесі фахового навчання. Дисерт. канд. пед. наук. Київ, 2021. 254 с.

Юлія ШЕВЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: shevchukyulia22@gmail.com
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ ДЛЯ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ

Ключові слова: *штучний інтелект, інформатика, графічний дизайн.*

Вступ. У сучасному світі, де швидкість технологічних змін постійно зростає, використання штучного інтелекту (ШІ) стає не лише актуальним, а й необхідним компонентом навчального процесу. Особливо це стосується галузі інформатики, завдяки відкриттю нових можливостей, під час застосування інноваційних підходів на основі ШІ на уроках із графічного дизайну.

Мета. Розглянути можливості використання штучного інтелекту на уроках інформатики для графічного дизайну. Визначити переваги використання ШІ що змінюють підхід до навчання та роботи з графікою.

Результати. Використання штучного інтелекту на заняттях із графічного дизайну є дуже актуальним у сучасному світі з декількох ключових причин. По-перше, зростаюча кількість цифрового контенту вимагає підвищення продуктивності та швидкості виробництва графічного дизайну. По-друге, розвиток технологій штучного інтелекту відкриває нові можливості для автоматизації та оптимізації процесів створення графічних елементів, що дозволяє створювати якісні та оригінальні дизайни швидше та ефективніше.

Використання штучного інтелекту на заняттях з графічного дизайну має багато переваг, які суттєво змінюють підхід до навчання та роботи з графікою.

По-перше, ШІ дозволяє підвищити продуктивність і швидкість виконання завдань. Алгоритми та програми на основі штучного інтелекту можуть автоматизувати рутинні завдання, які раніше вимагали багато часу та зусиль. Наприклад, системи, які автоматично створюють макети, ретушують зображення або

підбирають кольорові палітри, можуть значно скоротити час, необхідний для виконання завдань графічного дизайну.

По-друге, використання ШІ допомагає підвищити якість та оригінальність графічних робіт. Алгоритми машинного навчання здатні аналізувати великі обсяги даних і знаходити найкращі рішення для конкретних завдань. В результаті виходять високоякісні графічні роботи, які відповідають потребам та очікуванням користувачів [1, с. 22].

Штучний інтелект стає все більш невід'ємною частиною освітнього процесу, особливо в галузі комп'ютерних наук та графічного дизайну. Розглянемо роль викладача у впровадженні методів штучного інтелекту на заняттях з інформатики для графічного дизайну та адаптації програмного забезпечення до потреб навчального процесу.

Викладачі відіграють ключову роль у впровадженні методів штучного інтелекту на заняттях з графічного дизайну. Вони повинні бути добре знайомі з потенціалом ШІ та його можливостями в контексті графічного дизайну, щоб ефективно використовувати ці інструменти у процесі навчанні.

Перш за все, викладачі повинні вміти обирати відповідні інструменти ШІ для конкретних завдань й створювати належні умови для їхнього використання в класі. Вони повинні вести діалог із здобувачами про можливості та обмеження штучного інтелекту і заохочувати їх до творчого використання цих інструментів у своїх графічних роботах.

Адаптація програмного забезпечення до потреб навчального процесу є важливим аспектом використання штучного інтелекту на уроках інформатики для графічного дизайну. Викладачі та програмісти спільно працюють над створенням та модифікацією програм та засобів навчання, які враховують особливості навчального процесу та потреби студентів [2, с. 54].

Адаптовані програми можуть включати інтерактивні вправи, ігри, тестування та інші форми активного навчання, які допомагають залучити студентів і підвищити їхню мотивацію. Вони можуть надавати зручний інтерфейс та інструменти для створення і редагування графічних робіт, що спрощує процес навчання і забезпечує доступність для всіх учнів.

Вчителі та програмісти повинні спільно працювати над адаптацією програмного забезпечення для використання на уроках інформатики для графічного дизайну, щоб забезпечити ефективне та продуктивне навчання з використанням штучного інтелекту.

Використання інтерактивних методів на заняттях з графічного дизайну на уроках інформатики є важливим елементом стимулювання інтересу учнів до навчання. Інтерактивність дозволяє залучити учнів до активної участі в навчальному процесі, створює сприятливу атмосферу для взаємодії та співпраці та збагачує навчальний досвід завдяки практичним вправам та експериментам.

По-перше, інтерактивні методи дозволяють створювати цікаві та захоплюючі уроки, які заохочують учнів до активної участі. Використання інтерактивних елементів, таких як відео, аудіо, ігри та інтерактивні завдання, робить процес навчання більш привабливим і захоплюючим для учнів, що стимулює їх інтерес до вивчення предмета [3, с. 305-310].

По-друге, інтерактивні методи сприяють активній взаємодії між викладачем і студентами та між самими студентами. Вони створюють можливості для обговорення та обміну ідеями, сприяють взаємопідтримці та співпраці в групах, що підвищує мотивацію та позитивне ставлення до навчання [4, с. 145].

Висновки. Загалом, використання штучного інтелекту на заняттях із графічного дизайну на уроках інформатики є надзвичайно перспективним та ефективним підходом до навчання. Він допомагає покращити навчальний процес, розвинути навички здобувачів та залучити їх до активного навчання. Штучний інтелект допомагає зробити навчання більш цікавим, доступним та ефективним, що стимулює розвиток здібностей до навчання та академічну успішність.

Перспективи подальших досліджень. Використання ШІ в освітньому процесі має великий потенціал для подальшого розвитку та вдосконалення в галузі освіти графічного дизайну, що становить значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023), 255 с.
2. Романовська М. Б. (2007) Метод проєктів у навчальному процесі (методичний посібник). Харків : Ранок, 2007. 160 с.
3. Кривонос М. П., Мінгальова Ю. І. (2023) Використання віртуальної реальності (VR) і доповненої (AR) реальності в сучасній освіті. Modern Approaches to Problem Solving in Science and Technology : II International scientific and practical conference. November 15-17, 2023. Warsaw, 2023, 305-310.
4. Тадеуш О. М. (2017). Метод проєктів як форма продуктивного навчання. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29, 142-146.

Руслана ШТАЄР, аспірантка кафедри ЗППВШ
e-mail: ruslana.shtaier@uzhnu.edu.ua ORCID: 0009-0003-2743-8256
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі, що постійно змінюється та розвивається, освіта стає ключовим фактором успіху та конкурентоспроможності. Зростаюча потреба у висококваліфікованих кадрах, які здатні адаптуватися до нових умов і викликів, підкреслює важливість впровадження інноваційних підходів у навчальний процес. Один із таких підходів - використання інтерактивних методів навчання.

Цей дослідницький напрямок стає все більш актуальним у контексті розвитку інформаційного суспільства та цифрової епохи. Інтерактивні методи навчання дозволяють студентам активно залучатися до навчального процесу, розвивати критичне мислення, комунікаційні навички та здібності до колективної роботи.

У цьому контексті, ця доповідь спрямована на розгляд ролі використання інтерактивних методів навчання у формуванні інформаційної компетентності студентів у вищих навчальних закладах. Вона висвітлить основні принципи та переваги інтерактивного навчання, а також дослідить його вплив на процес навчання та розвиток студентів у сучасному освітньому середовищі.

Мета дослідження полягає в аналізі та оцінці ролі інтерактивних методів навчання у формуванні інформаційної компетентності студентів у вищих навчальних закладах. Конкретні цілі включають:

1. Визначення основних принципів інтерактивного навчання та їх відповідність сучасним вимогам освіти.
2. Аналіз ефективності застосування інтерактивних методів у формуванні інформаційної компетентності студентів.
3. Вивчення впливу інтерактивного навчання на активність студентів, їхнє критичне мислення та здібності до розв’язання проблем.

4. Виявлення основних перешкод та проблем, з якими можуть зіткнутися викладачі при впровадженні інтерактивних методів навчання.
5. Запропонування рекомендацій щодо оптимізації процесу використання інтерактивного навчання для ефективного формування інформаційної компетентності студентів.

Результати дослідження свідчать про значний вплив інтерактивних методів навчання на формування інформаційної компетентності студентів у вищих навчальних закладах. Зокрема:

1. Студенти, які брали участь у заняттях з використанням інтерактивних методів, проявляли більшу зацікавленість у навчальному процесі та більшу мотивацію до активної участі.
2. Застосування інтерактивних методів сприяло розвитку критичного мислення, здатності до самостійного аналізу інформації та розв’язання проблем.
3. Студенти, які зазнали впливу інтерактивного навчання, демонстрували кращі результати на практичних завданнях та тестах, що вимагали застосування отриманих знань.
4. Викладачі відзначили збільшення зацікавленості студентів у предметі та більшу активність на заняттях, що сприяло покращенню загальної атмосфери в класі та підвищенню якості навчання.
5. Однак, деякі викладачі відзначили складнощі у впровадженні інтерактивних методів через відсутність необхідного обладнання та підготовки до їх використання.

Отже, результати дослідження підтверджують ефективність інтерактивних методів навчання у формуванні інформаційної компетентності студентів, проте вказують на необхідність подальшої підготовки викладачів та створення сприятливих умов для їх впровадження.

У результаті дослідження було встановлено, що інтерактивні методи навчання є ефективним інструментом для формування інформаційної компетентності студентів у вищих навчальних закладах. Вони сприяють покращенню якості навчання, стимулюють активну участь студентів у навчальному процесі та розвивають їхні критичні мислення та аналітичні здібності.

Однак, для успішного впровадження інтерактивних методів необхідно забезпечити викладачів необхідними знаннями та навичками, а також відповідними ресурсами та підтримкою. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості студентів та адаптувати методи навчання до їхніх потреб та можливостей.

У подальших дослідженнях можна розглянути питання впливу різних типів інтерактивних методів на результативність навчання, а також розробити стратегії підготовки викладачів до використання цих методів. Такі дослідження допоможуть оптимізувати процес навчання та підвищити якість освіти в цілому.

Перспективи подальших досліджень у цій області включають дослідження:

1. Впливу конкретних інтерактивних методів на рівень інформаційної компетентності студентів. Детальне порівняння різних методів (наприклад, групова робота, дискусії, проектні завдання тощо) може виявити їхню ефективність і вплив на навчальний процес.
2. Розроблення та впровадження нових інтерактивних методів, спрямованих на покращення інформаційної компетентності студентів. Це може включати в себе ігрові технології, використання віртуальної реальності, мобільних додатків тощо.
3. Вивчення впливу інтерактивних методів на розвиток інших ключових компетентностей, таких як критичне мислення, співпраця, комунікація та рішення проблем.
4. Дослідження факторів, які впливають на успішність впровадження інтерактивних методів у вищій освіті, таких як підготовка викладачів, доступ до технічних ресурсів, організаційна підтримка тощо.
5. Вивчення ефективності інтерактивних методів у різних контекстах навчання, таких як різні предметні області, типи навчальних закладів та групи студентів.

Ці напрямки досліджень можуть допомогти вдосконалити практику викладання та сприяти подальшому розвитку освіти.

Конфлікт інтересів виникає, коли особа має різні ролі або інтереси, які можуть впливати на її рішення, дії або зобов’язання. Наприклад, конфлікт інтересів може виникнути, коли особа, яка має владу приймати рішення, має особисті інтереси або зв’язки, які можуть вплинути на об’єктивність її рішень.

У науковому дослідженні конфлікт інтересів може виникнути, наприклад, коли дослідник має фінансові зв’язки з компанією, яка може скористатися результатами його дослідження. Це може спотворити або спромалювати його дослідницькі висновки.

Щоб уникнути або зменшити конфлікт інтересів у наукових дослідженнях, дослідники повинні дотримуватися принципів етики досліджень, ретельно оцінювати та декларувати будь-які можливі конфлікти інтересів, а також дотримуватися прозорих та об’єктивних процедур у проведенні досліджень.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 11. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКИ (ЗОКРЕМА МОЛОДІЖНОЇ) В УКРАЇНІ

SECTION 11. PROBLEMS AND PROSPECTS OF SCIENCE (INCLUDING YOUTH SCIENCE) IN UKRAINE

Роман ЮЖЕКА, здобувач вищої освіти, член ГО «Спілка освітян України»
ORCID: 0009-0007-6031-4182
Науковий керівник – **Галина КАПЛЕНКО,** д-р екон. наук, професор
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КРАЩИХ ПРАКТИК НЕУРЯДОВИХ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У сучасному світі, де технології та вимоги до професійної діяльності постійно змінюються, адаптація на робочому місці стає ключовою компетенцією для ефективної праці. Особливо важливою ця проблематика є для державних службовців, які мають оперувати складними правовими нормами та розв'язувати актуальні суспільні питання.

Україна, перебуваючи на шляху модернізації державних інституцій, відчуває потребу у постійному удосконаленні системи адаптації державних службовців. На фоні цієї необхідності, варто звернутися до кращих практик неурядових та комерційних організацій, які вже вдосконалили свої методики адаптації та ефективно впроваджують їх у свою практичну діяльність.

Сучасні підходи до адаптації на робочому місці охоплюють індивідуальний підхід до кожного працівника, орієнтований на його потреби та особистість, розвиток soft skills, які допомагають управляти стресом та змінами, а також активне використання технологій для навчання та розвитку [1, с.164].

На прикладі успішних неурядових та комерційних організацій можна побачити, як впровадження цих підходів сприяє підвищенню ефективності роботи та задоволеності працівників. Чи то через систему менторства та коучингу, чи то через створення сприятливого середовища для саморозвитку, ці організації демонструють, що інвестування в адаптацію на робочому місці приносить значні позитивні результати.

Ефективна адаптація нових державних службовців на робочому місці є ключовим фактором їх успішної та ефективної роботи. Проте, в Україні існують певні

проблеми з процесом адаптації, що негативно впливає на загальну ефективність державної служби.

Адаптація державних службовців в Україні стикається з рядом важливих викликів, що впливають на їхню ефективність та задоволеність від роботи. Однією із ключових проблем є відсутність чіткої та структурованої програми адаптації, що призводить до відчуття новими працівниками невизначеності та розгубленості. Недостатня комунікація та підтримка з боку керівництва та колег також ускладнює процес адаптації, змушуючи працівників відчувати себе ізольованими та неспроможними [2, с.233].

Додатковою проблемою є незнання специфіки роботи в державному секторі, що може призвести до непорозумінь та помилок у виконанні обов'язків, а отже, зниження ефективності роботи. Відсутність мотивації та зацікавленості в роботі також відіграє свою роль, і це частково пов'язано з низьким рівнем оплати праці та нестабільністю у професійному розвитку. Всі ці чинники разом ускладнюють процес адаптації нових державних службовців і можуть негативно позначитися на ефективності державного управління.

Некомерційні та комерційні організації активно застосовують різноманітні програми адаптації для нових співробітників, що накопичили значний досвід у цій сфері. Один з найвідоміших прикладів – програма «Start@Google», яка використовується для адаптації новачків у компанії Google. Ця програма охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення успішного старту нових співробітників [3, с.7].

У першу чергу, програма «Start@Google» передбачає орієнтацію новачків протягом перших тижнів роботи, під час якої вони знайомляться з корпоративною культурою та цінностями компанії. Це допомагає новим працівникам швидше відчувати себе частиною команди та розуміти внутрішні механізми організації. Крім того, в рамках програми забезпечується наставництво від досвідчених співробітників, що дозволяє новачкам швидше освоюватися та розвиватися в новому середовищі.

Третім важливим компонентом програми є тренінги з розвитку навичок, необхідних для ефективної роботи в Google. Ці тренінги спрямовані на розвиток ключових компетенцій та вмінь, необхідних для успішної кар'єри в компанії.

Нарешті, програма «Start@Google» забезпечує доступ нових співробітників до онлайн-ресурсів та підтримки, що дозволяє їм швидше засвоювати необхідну інформацію та отримувати допомогу в процесі адаптації.

Microsoft відомі своєю впевненою позицією на ринку інформаційних технологій та програмного забезпечення, і компанія добре знає, як забезпечити ефективну адаптацію нових співробітників. Програма «Microsoft Onboarding» розроблена з метою забезпечення успішного вступу новачків в компанію. Ця програма включає орієнтаційний семінар, на якому нові працівники знайомляться із компанією, її цінностями та корпоративною культурою. Це дозволяє їм швидше відчути себе частиною команди та засвоїти основні принципи роботи в Microsoft.

Одним із ключових аспектів програми є наставництво від досвідчених співробітників. Це допомагає новачкам швидше освоюватися у новому середовищі та вчитися у кращих. Крім того, компанія пропонує програму «Microsoft Learning», спрямовану на розвиток професійних навичок співробітників. Це дозволяє працівникам поглиблювати свої знання та навички відповідно до вимог індустрії та компанії [4, с.41].

Нарешті, в рамках програми надається доступ до онлайн-платформи з ресурсами та підтримкою. Це дозволяє співробітникам отримувати необхідну інформацію та підтримку у будь-який час та в будь-якому місці, що сприяє їхній ефективній адаптації та розвитку в компанії Microsoft.

Amazon відомий як компанія, яка прагне забезпечити ефективну адаптацію своїх нових співробітників. Програма «Amazon A to Z» розроблена з метою надання новим працівникам необхідного набору інструментів та ресурсів для успішного старту у компанії. У рамках цієї програми проводиться орієнтаційний семінар, під час якого нові співробітники знайомляться з Amazon, цінностями компанії та корпоративною культурою. Цей етап дозволяє новачкам краще зрозуміти специфіку роботи та відчути себе частиною команди.

Ще однією із ключових складових програми є наставництво від досвідчених співробітників. Це дозволяє новим працівникам швидше освоюватися в новому середовищі та навчатися від професіоналів у своїй галузі. Крім того, компанія пропонує програму «Amazon Leadership Academy» для розвитку лідерських навичок.

Ця програма допомагає співробітникам розвивати свій лідерський потенціал та здійснювати успішні кар'єрні переходи всередині компанії [5, с.115].

Нарешті, в рамках програми «Amazon A to Z» надається доступ до онлайн-платформи з ресурсами та підтримкою. Це забезпечує новачкам можливість швидко засвоювати необхідну інформацію та отримувати допомогу у розв'язанні різноманітних питань. Всі ці елементи програми сприяють успішній адаптації нових співробітників та їхньому подальшому розвитку у компанії Amazon.

Для покращення процесу адаптації державних службовців в Україні необхідно спрямувати зусилля на кілька ключових напрямків. По-перше, важливо розробити та впровадити чітку та структуровану програму адаптації, яка б забезпечила новим співробітникам ясне розуміння їхніх обов'язків, механізмів взаємодії та очікувань від них. Це дозволить уникнути відчуття невизначеності та розгубленості у нових працівників [6, с.20].

Другим важливим аспектом є забезпечення нових службовців необхідною інформацією та підтримкою на різних етапах їхньої адаптації. Це може охоплювати проведення орієнтаційних заходів, надання розширеної інформації про структуру та процеси в установі, а також доступ до ресурсів та контактів для отримання допомоги та консультацій.

Створення системи наставництва є ще одним ефективним способом покращення адаптації. Досвідчені службовці можуть стати цінними наставниками для новачків, допомагаючи їм швидше освоюватися у новому середовищі та вирішувати виникаючі питання.

Проведення тренінгів та семінарів із питань специфіки роботи в державному секторі також має велике значення. Це допоможе новим співробітникам краще розібратися у внутрішніх процесах та вимогах, що стосуються їхньої роботи [7, с.113].

Не слід забувати про мотивацію та заохочення нових державних службовців до плідної роботи є важливим фактором. Важливо створити стимули для їхнього успіху та досягнень, чи то через систему винагород та премій, чи шляхом розробки кар'єрних траєкторій та можливостей для професійного зростання.

Отже, використання кращих практик некомерційних та комерційних організацій, разом із розробкою та реалізацією чіткої програми адаптації для

державного сектора, може допомогти державній службі України підвищити ефективність роботи, зменшити плинність кадрів та створити більш професійне та мотивоване робоче середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов, І. В. Зіноватна; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. 597 с.
2. Пижова М. О., Пижов О. М. Адаптація працівників як ключовий елемент сучасного ринку праці. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 8/2023. С. 232-234.
3. Акімов О. О. Аналіз застосування парадигми системогенезу державноуправлінської діяльності до процесів підготовки державних службовців. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. № 3. С. 5–7.
4. Білик О. І., Блинда Ю. О., Васькович І. М. Удосконалення системи найму та адаптації державних службовців. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 4 (6). С. 30–45.
5. Любимов О. І. Характеристика проблем, які виникають у процесі адаптації законодавства України про державну службу до норм Європейського Союзу. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2019. Т. 38. № 4. С. 113–117.
6. Битяк Ю. П. Пріоритетні напрями забезпечення ефективного функціонування публічної служби в України. *Теорія і практика правознавства.* 2015. №1. С. 8–21.
7. Шовгеля О. М. Зарубіжний досвід мотивування професійної діяльності посадових осіб місцевого самоврядування. *Публічне управління: теорія та практика.* 2016. Вип. 4. С. 112–117.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 12. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ (ФІЗИЧНІ ТА ХІМІЧНІ НАУКИ)

SECTION 12. NATURAL SCIENCES (PHYSICAL AND CHEMICAL SCIENCES)

Liliia DEVA
e-mail: liliya.r.guminilovych@lpnu.ua ORCID: 0000-0001-6770-7260
Ruslana HUMINILOVYCH, Ph.D., Associate Professor
e-mail: ruslana.r.huminilovych@lpnu.ua ORCID: 0000-0003-3814-7721
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

$A^{II}B^{VI}$ GROUP QUANTUM WELLS: INVESTIGATION OF DIMENSIONAL EFFECTS AND APPLICATIONS IN HIGH-PERFORMANCE SEMICONDUCTOR DEVICES AND OPTOELECTRONICS

Key words: *$A^{II}B^{VI}$ group quantum wells, dimensional effects, semiconductor devices.*

The purpose of this work is a thorough analysis of dimensional effects in $A^{II}B^{VI}$ group quantum wells (QW) and their potential applications in various fields. The research is aimed at identifying the relationship between the dimensional properties of QW and their impact on the characteristics of semiconductor devices, as well as substantiating the prospective use of these materials in modern technologies, science, medicine, and safety.

$A^{II}B^{VI}$ group quantum wells belong to semiconductor materials, where group A and B atoms form a crystal structure and can be embedded in semiconductor materials, and their dimensions effect the electron energy spectrum and optical properties. QW consists of a thin layer of semiconductor (e.g., cadmium sulfide) between two semiconductors with a larger band gap (e.g., zinc sulfide). This creates dimensional quantization of electronic levels, which can be used to control electronic properties. Therefore, studying the properties of QW is important for understanding the physics of low-dimensional systems and developing new technologies. Investigations in this direction may have practical importance for modern electronics, semiconductor devices [1], optics, computing, medicine, communication, and safety.

To investigate quantum dimensional effects (QDE) in $A^{II}B^{VI}$ group quantum wells, the analysis of Raman scattering, luminescence, and impedance spectra is employed. QW provides quantum confinement of electrons in three-dimensional space. This means that

electrons can only exist in certain quantized energy states within the well. This unique property allows:

- to reduce the electron delay time and to increase the charge transfer speed, leading to enhanced transistor operation speed;
- to create a quantum tunnel effect, through which electrons seep through energy barriers, reducing energy losses and increasing the efficiency of transistors and lasers;
- control the impurity levels in semiconductor materials, which is important for creating optimal conditions for charge transfer;
- achieve high efficiency and stability of laser emission, helping to keep electrons and wells in a limited space, in which QW acts as active regions for light excitation and amplification.

Diluted magnetic semiconductors based on the $A^{II}B^{VI}$ semiconductors ($\Delta_{LT} \sim 1$ meV) spin relaxation rates will be orders of magnitude larger than those for diluted magnetic semiconductors based on the $A^{III}B^{V}$ semiconductors ($\Delta_{LT} \sim 0.1$ meV) [2].

The paper considers the fields of $A^{II}B^{VI}$ group quantum wells application:

- **Photodetectors**. QW can be used for highly sensitive photon detection across a wide range of wavelengths, making their application relevant for high-speed optics, medical diagnostic systems, and communication networks. For example, photodetectors based on cadmium selenide quantum wells can be used to detect various diseases, such as cancer or heart disease; to measure weak light signals in vacuum systems, or to investigate photochemical reactions in real-time. Authors [3] reported on obtaining solid-state compounds ZnS, ZnSe, CdS, CdSe, CdTe, and HgTe from the corresponding compounds $M(ER)_2$ (M = Zn, Cd, Hg; E = C, Ce, Te; R = n-butyl, phenyl) and/or phosphine complexes. Room-temperature infrared photodetectors based on HgTe QW solve several problems, such as the large volume, high cost, and inconvenient use of refrigeration detectors. Additionally, important results for the theoretical modeling of anisotropically stressed systems were obtained in [4], demonstrating an approach to tuning the optical properties of 2D semiconductor nanocrystals across a wide range, thereby expanding the range of applications of CdSe QW in optics and optoelectronics.

- **Lasers**. QW are used as active regions in semiconductor lasers, where light emission is stimulated through the transitions of excitation between quantized states, which allows obtaining laser emission across a wide range of wavelengths. Due to their very narrow photoluminescence peaks, these materials have found their place in applications related to light emission, such as films for enhancing down-conversion [5].
- **Quantum Dot Defects** can be used for storing and processing information in quantum computers and cryptographic applications. One of the goals of spintronics is to create a unified cell for storing and rapidly manipulating information using the spin states of charge carriers. The solution can be provided by a hybrid structure compatible with semiconductor technologies, consisting of a ferromagnet (FM) and a semiconductor quantum well. In the Fe/(Cd, Mg)Te/CdTe QW hybrid structure, where CdTe QW and Fe film are separated by a gradient non-magnetic (Cd, Mg)Te barrier, the effects of FM both short-range and long-range proximity coexist [6].
- **Qubits** are the fundamental building blocks of quantum computing systems. They provide high-speed calculation and the power of parallel data processing [7-8].
- **Transistors** based on QW can have high speed and low power consumption. The authors [9] established that the presence of an additional "buffer" layer of HgCdTe with a specific chemical composition between the CdTe buffer layer and the barrier layers in the QW structure was very important, as it determined the quality of the entire heterostructure, and, consequently, the properties of the resulting device.
- **Light-emitting diodes** (LEDs) effectively emit light in the visible and ultraviolet spectrum. For example, LEDs based on cadmium selenide quantum wells can be used to produce high-efficiency LED light sources for illumination and displays, as well as ultraviolet LEDs for disinfection and catalysis. QW makes it possible to create LEDs that emit light across a wide range of colors. This can be achieved by controlling the sizes and compositions of the QW, which affect the energy levels from which light emission occurs. By being able to control the size and shape of QW, precise color emission can be achieved, ensuring high color accuracy in reproducing various colors. For example, they can be used in street lamps, car headlights, and household fixtures to reduce energy consumption and increase

service life. LEDs based on cadmium selenide quantum wells are also known to emit light with an optimal spectrum for photosynthesis, which allows for increased crop yield and product quality.

Conclusions. The $A^{II}B^{VI}$ group quantum wells considered in the work open wide prospects for application in various fields, from electronics to medicine. Investigating their dimensional effects allows a better understanding of the physical properties of these materials and the development of new technologies. In particular, the identified possibilities for reducing electron delay time and increasing charge transfer speed indicate the potential use of QW in the fabrication of high-speed transistors and lasers. Also, dimensional effects investigation may be useful for the development of new photodetectors with high sensitivity and a wide range of wavelengths, which will be needed in medical diagnostic systems and communication networks. Thus, the study of $A^{II}B^{VI}$ group quantum wells opens the way for new opportunities in the development of efficient semiconductor devices and optical systems.

Declaration of competing interest. The authors declare that they have no known competing financial interests or personal relationships that could have appeared to influence the work reported in this paper.

Acknowledgments. This work was carried out under the project for young scientists “Theoretical and experimental bases of chemical synthesis of modified $A^{II}B^{VI}$ type film semiconductors for alternative energy” (Ukrainian state registration number 0124U000522).

REFERENCES

1. Kvon, Z.D. (2023). Semiconductor quantum wells and nanostructures. Nanomaterials, 13, 1924 (2 p.). https://doi.org/10.3390/nano13131924.
2. Tsitsishvili, E., Baltz, R.V., Kalt, H. (2005). Phonon-induced exciton spin relaxation in semimagnetic quantum wells. Physical review B, 71, 155320 (8 p.). DOI: 10.1103/PhysRevB.71.155320.
3. Li, T., Tang, X., Chen, M. (2022). Room-temperature infrared photodetectors with zero-dimensional and new two-dimensional materials. Coatings, 12, 609 (29 p.). https://doi.org/10.3390/coatings12050609.
4. Antanovich, A., Achtstein, A.W., Matsukovich, A., Prudnikau, A., Bhaskar, P., Gurin, V., Molinari, M., Artemyev, M. (2017). A strain-induced exciton transition energy shift in CdSe nanoplatelets: the impact of an organic ligand shell. Nanoscale, (12 p.). DOI: 10.1039/c7nr05065h.
5. Diroll, B.T. (2020). Colloidal quantum wells for optoelectronic devices. Journal of Materials Chemistry C, (13 p.). DOI: 10.1039/d0tc01164a.
6. Kalitukha, I.V., Ken, O.S., Korenev, V.L., Akimov, I.A., Sapega, V.F., Yakovlev, D.R., Dimitriev, G.S., Langer, L., Karczewski, G., Chusnutdinow, S., Wojtowicz, T., Bayer, M. (2021). Coexistence of short- and long-range ferromagnetic proximity effects in a Fe/(Cd, Mg)Te/CdTe quantum well hybrid structure. Nano Lett. 21, 2370−2375 https://dx.doi.org/10.1021/acs.nanolett.0c04218.
7. Tshipa, M. (2023). Probing semiconductor quantum well qubits and associated Shannon entropy using semi-relativistic quantum mechanics. Optical and Quantum Electronics, 55:925, (14 p.). https://doi.org/10.1007/s11082-023-05043-w.
8. Jakubczyk, P., Majchrowski, K., Tralle, I. (2017). Qubits in double quantum well structure. Acta physica polonica A, 132 (1), 115-117.
9. Bonchyk, O.Yu., Savytskyy, H.V., Swiatek, Z., Morgiel, Y., Izhnin, I.I., Voitsekhovskii, A.V., Korotaev, A.G., Mynbaev, K.D., Fitsych, O.I., Varavin, V.S., Dvoretsky, S.A., Mikhailov, N.N., Yakushev, M.V. (2019). TEM studies of structural defects in HgTe/HgCdTe quantum wells. Applied Nanoscience, (5 p.) https://doi.org/10.1007/s13204-019-01142-x.

Валерія КОВАЧ, д-р з держ. упр., старший дослідник
e-mail: valeriiakovach@gmail.com ORCID: 0000-0002-1014-8979
Євген ПИЛИПЧУК, канд. хім. наук
e-mail: ievgenpylypchuk@gmail.com ORCID: 0000-0001-5467-2839
Теодозія ЯЦИШИН, д-р техн. наук, доцент
e-mail: yatsyshyn.t@gmail.com ORCID: 0000-0001-5508-7017
Володимир КУЦЕНКО
e-mail: kuts.vo@gmail.com ORCID: 0000-0002-0577-2056
Євген КРАСНОВ
e-mail: yevhen.krasnov@gmail.com ORCID: 0009-0009-7971-0761
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

СПОСОБИ ПРИГОТУВАННЯ РАДІАЦІЙНО-ЗАХИСНИХ ПОЛІМЕР-МАТРИЧНИХ КОМПОЗИТІВ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Ключові слова: *радіація, композити, наповнювачі.*

Вступ. Полімер-матричні композити стали виступають важливою галуззю досліджень завдяки їх потенціалу створювати альтернативу звичайним матеріалам для захисту від радіації [1]. Введення наповнювачів у полімерну матрицю може не тільки покращити властивості полімеру, але й наділити його необхідними функціями. Тому актуальним є проведення останніх досліджень в галузі полімерних композитів, які мають покращені характеристики при захисту від радіації. Розглянемо детальніше існуючі способи приготування композитів для вище окреслених задач.

Результати. *Метод полімеризації.* У методі полімеризації *in situ* наночастинки спочатку ретельно диспергують і утворюють зародки в мономері, а потім отриману суміш полімеризують за допомогою випромінювання, нагрівання або ініціатора. Застосування полімеризації є різноманітними; наприклад, цей метод може бути використаний для виготовлення термопластичних і термореактивних нанокомпозитів [2]. Це одноетапний метод, який усуває потребу у вторинному процесі змішування, тим самим уникаючи потенційної термічної деградації.

Змішування в розчині. Змішування в розчині було найбільш широко використовуваною технікою для виготовлення радіаційно-захисних композитів [3]. Цей новий підхід відкриває нові можливості для проектування та розробки передових матеріалів із різноманітним застосуванням у різних областях, пов'язаних з радіацією.

Обробка розчином. Порівняно з попереднім методом, обробка розчином надає переваги низької в'язкості та низьких напруг зсуву, викликаних у полімері, сприяючи чудовій дисперсії наповнювачів усередині матриці [4]. Проте метод обробки розчином має небажаний для промислового виробництва ефект через необхідність роботи з великою кількістю розчинників, що призводить до забруднення навколишнього середовища та високих витрат на виробництво. Крім того, лише обмежена кількість розчинників придатна для розчинення полімеру та диспергуючих наповнювачів, що обмежує універсальність композитів, отриманих обробкою розчину.

Електроспіннінг (електроформування або електропрядіння). Традиційні свинцеві фартухи можуть запропонувати прийнятний радіаційний захист, на практиці вони демонструють проблеми з розтріскуванням через згинання та неправильне використання, а їхня велика вага обмежує рухливість оператора. Таким чином, існує нагальна потреба в легкому та гнучкому захисті, який б замінив свинцеві фартухи. Метод електроспіннінгу є найпоширенішим методом виробництва органічних/неорганічних композитних волокон, що екранують радіацію, з легкою вагою та хорошою гнучкістю.

Текстиль, виготовлений із таких волокон, як правило, має високопористу структуру, що значно покращує пропускання вологи та повітря. Це зменшує локальне накопичення тепла та поту, забезпечуючи комфортне носіння для користувачів. Як правило, традиційні текстильні волокна не можуть відповідати вимогам захисту від радіації через свій хімічний склад. Звичайні екрануючі тканини виготовляються шляхом нанесення на текстиль поліефірного або гумових композитів, що містять поглиначі випромінювання [5].

Техніка багатошарової ко-екструзії. Техніка багатошарової коекструзії була спочатку розроблена в 1960-х роках Толларом Джеймсом. У техніці багатошарової спільної екструзії композити або полімери розплавляються та транспортуються двома

або більше незалежними екструдерами, а потім збираються за допомогою блоку спільної екструзії. Згодом шаруваті полімери або композити розділяються вертикально, стискаються та розширюються і потім рекомбінуються один на одному в шарових повторюваних елементах, що подвоює кількість шарів [6]. Процес повторюється для кожного шару мультиплікаційного елемента.

Покращення міжфазної взаємодії. Полімерні композиційні матеріали часто використовуються як матеріал для захисту від радіації. Вони часто страждають від поганої сумісності між полімерною матрицею та неорганічними наповнювачами. Ця проблема виникає через складну структуру композитів і величезну різницю у фізико-хімічних властивостях наповнювачів і матриці. Міжфазна несумісність призводить до неоптимального розподілу наповнювачів у композиті, що призводить до незадовільної екрануючої дії та механічної міцності [7]. Такі обмеження можуть спричинити нестабільність радіаційного захисту та не відповідати необхідним характеристикам у різних застосуваннях. Тому вирішення цього питання є надзвичайно важливим. В наукових публікаціях пропонується кілька стратегій з для покращення міжфазової сумісності в радіаційно-екрануючому композиті [1]: змішування різних типів наповнювачів в один наповнювач; модифікація поверхні наповнювачів; розроблення гібридних наповнювачів зі структурою «ядро-оболонка» для створення достатньої кількості реакційноздатних центрів між наповнювачами та полімерною матрицею.

Висновки. Коротко розглянуто існуючі способи приготування композитів, які використовуються при захисті від радіації, а саме: метод полімеризації; змішування в розчин; обробка розчином; електропрядіння; техніка багатошарової коекструзії; покращення сумісності інтерфейсу.

Введення наповнювачів у полімерну матрицю дозволяє підвищити екрануючу здатність полімеру та модифікувати його фізичні властивості. Це не тільки стабілізує наповнювачі, але й забезпечує функціональне поєднання матриці та армування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chang, Q., Guo, S., & Zhang, X. (2023). Radiation shielding polymer composites: Ray-interaction mechanism, structural design, manufacture and biomedical applications. Materials & Design, 233, 112253. https://doi.org/10.1016/j.matdes.2023.112253
2. Pavlidou, S., & Papaspyrides, C. D. (2008). A review on polymer–layered silicate nanocomposites. Progress in Polymer Science, 33(12), 1119–1198. https://doi.org/10.1016/j.progpolymsci.2008.07.008
3. Arif Sazali, M., Khair Alang Md Rashid, N., Hamzah, K., Mohamad Idris, F., Syahir Sarkawi, M., & Syazwani Mohd Ali, N. (2022). Polyethylene composite with boron and tungsten additives for mixed radiation shielding. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 1231(1), 012010. https://doi.org/10.1088/1757-899x/1231/1/012010
4. Mehrara, R., Malekie, S., Kotahi, S. M. S., & Kashian, S. (2021). Introducing a novel low energy gamma ray shield utilizing Polycarbonate Bismuth Oxide composite. Scientific Reports, 11(1). https://doi.org/10.1038/s41598-021-89773-5
5. Maghrabi, H. A., Vijayan, A., Deb, P., & Wang, L. (2015). Bismuth oxide-coated fabrics for X-ray shielding. Textile Research Journal, 86(6), 649–658. https://doi.org/10.1177/0040517515592809
6. Rongzhi, H. (2014). Multilayer co-extrusion and twin-screw compounding of polymeric elastomer systems. Case Western Reserve University.
7. Zhang, Q., Sun, N., Zheng, J., Wang, S., Wu, Y., Luo, D., & Zhou, Y. (2016). Fabrication of Lead Borate Single Crystal Nanosheets for Attenuating Both Neutron and Gamma Radiations. Advanced Engineering Materials, 19(3). Portico. https://doi.org/10.1002/adem.201600650

Діана КУЛЯ, здобувачка вищої освіти
Діана КУТ, аспірант
Микола КУТ, канд. хім. наук, доцент
e-mail: mykola.kut@uzhnu.edu.ua
Михайло ОНИСЬКО, д-р хім. наук, доцент
Микола КАРАБІНЮК, канд. геогр. наук., доцент
Володимир РОМАНКО, канд. с-г. наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна

4-АЛІЛЗАМІЩЕНІ ХАЛЬКОГЕНОФУНКЦІОНАЛІЗОВАНІ ТІАЗОЛОХІНАЗОЛІНИ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ РІСТРЕГУЛЮЮЧІ АГЕНТИ

Ключові слова: *електрофільна циклізація, 3-аліл-2-алілтіо хіназолін-4-он, регіоселективність, броміди тіазоло[3,2-а]хіназолінію, халькогенорганічні сполуки, рістрегулюючі агенти.*

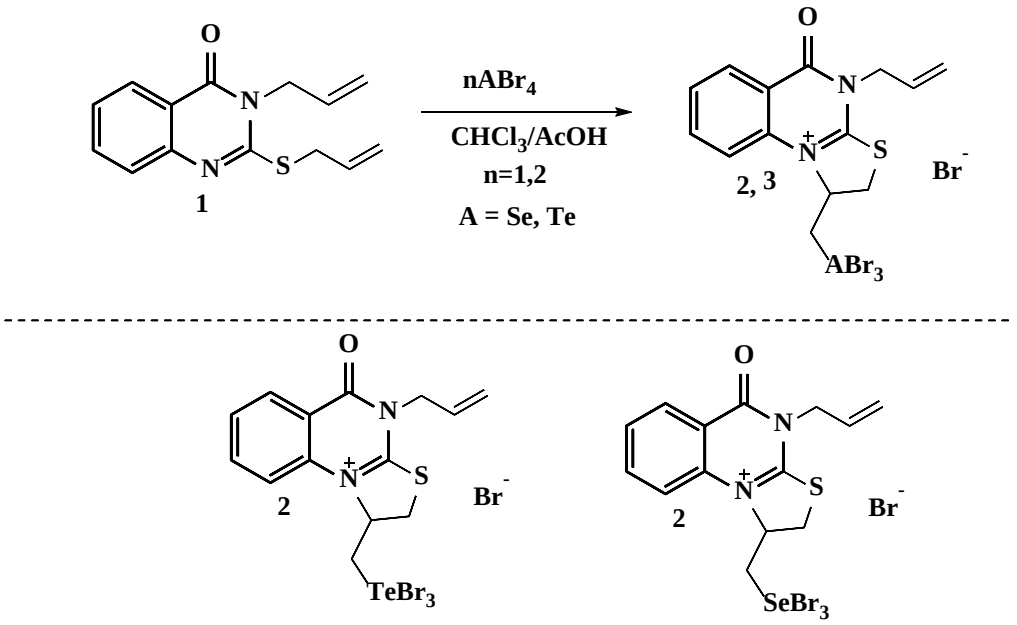
Вступ. Конденсовані похідні хіназоліну виявляють широкий спектр біологічної активності. Важливе місце серед них займають лінійні та ангулярні тіазолохіназоліни, які проявляють протисудомну, протипухлинну, анальгетичну та антибактеріальну активності. Одним із найбільш перспективних методів синтезу конденсованих похідних хіназоліну є реакції електрофільної внутрішньомолекулярної циклізації, які знаходять широке використання для синтезу азинів та їх конденсованих похідних.

Мета дослідження. з'ясування перебігу реакцій електрофільної гетероциклізації (ЕВЦ) 3-аліл-2-алілтіохіназолін-4-ону під дією тетрабромідів селену та телуру та вивчення їх рістрегулюючої активності.

Результати. Вихідним субстратом для наших досліджень слугував алільний тіоетер **1**, який містить декілька реакційних центрів для атаки електрофільних реагентів: алільні фрагменти в положенні 2 та 3, N^1-атом хіназоліну, та атом оксигену карбонільної групи.

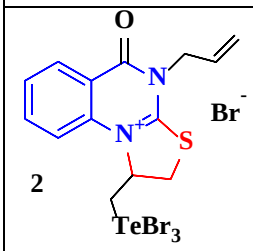
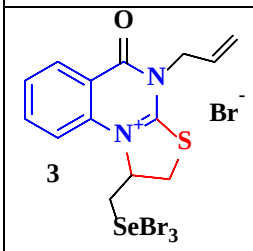
В якості електрофільних циклізуючих агентів використано тетраброміди телуру та селену. Встановлено, що халькогенування алільного тіоетеру **1** в хлороформі або льодяній оцтовій кислоті приводить до утворення ангулярних бромідів —тіазоло[3,2-

а]хінахолін-10-ію **2, 3**. Будову одержаних солей доведено спектрами ЯМР ^{1}H та ^{13}C, а склад елементним аналізом. Важливо відмітити, що надлишок електрофільного реагента не змінює напрямок реакції. Інертність N^{3}-алільного фрагмента хіназоліну в реакції халькогено-індукованої циклізації пояснюється кінетичним фактором або меншою активністю амідного аліла в порівнянні із тіоамідним.

З метою практичного використання броміди **2, 3** досліджували на предмет їх рістрегулюючої активності. При аналізі одержаних експериментальних даних виявилось, що при обробці насіння сої *Glycine max (L.) Merrill* концентраціями 0,001-0,1% сполуки **2** та 0,001-0,01% сполука **3**, такі показники як маса і довжина проростка характеризуються більш високими значеннями ніж у контрольному досліді, а саме маса проростка збільшувалася на 14-18%, довжина проростка збільшувалась на 3-19%. Бромід **2** в концентрації 0,1% суттєво пригнічує ріст та розвиток організму (Таблиця 1).

Таблиця 1. Вплив синтезованих бромідів **2**, **3** на основні параметри сої *Glycine max (L.) Merrill* на ранніх етапах органогенезу.

Сполука	Показник	Концентрація			
		Дист. вода	0,1%	0,01%	0,001%
 2	Схожість насіння, %	99,8	98,6	98,8	97,4
	Середня маса одного проростка, г	0,284	0,332	0,333	0,325
	Середня довжина одного проростка, см	9,56	9,97	10,01	10,20
 3	Схожість насіння, %	99,8	95,5	99,8	99,4
	Середня маса одного проростка, г	0,284	0,270	0,336	0,328
	Середня довжина одного проростка, см	9,56	9,05	11,41	9,88

Найкращими показниками основних параметрів росту організму показав бромід **3** в концентрації 0,01% і в перспективі дана сіль може бути використана в якості стимулятора росту рослин.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження бромідів 4-алілтіазолохіназолінію та їх структурно подібних аналогів в якості ріст регулюючих реагентів дозволить підвищувати стресостійкість рослин, якість та кількість врожаю найбільш рентабельних сільськогосподарських культур, а також дасть розуміння біохімічним процесам, які відбуваються в рослині при їх обробці даними зразками.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Висновки. У даному дослідженні встановлені закономірності перебігу електрофільної внутрішньомолекулярної гетероциклізації 3-аліл-2-алілтіо-хіназолін-4-ону під дією тетрабромідів селену та телуру та досліджено їх ріст регулюючу активність, щодо сої *Glycine max (L.) Merrill*.

Роботу виконано в межах держбюджетної теми «Органічно-мінеральні композити на основі біовугілля та гетероциклічних солей, як інноваційні агрохімічні засоби», державний реєстраційний номер: 0124U000364.

Вікторія ПРОХОРЕНКО, магістрантка
e-mail: samoidvika@gmail.com
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗЗСО ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Ключові слова: *інтерактивні технології, природничі дисципліни, загальна середня освіта, компетентність, навчання, педагогіка.*

Вступ. Сучасна освіта в Україні перебуває на порозі змін. Традиційні форми та методи навчання вже не відповідають вимогам сучасного суспільства та світу. У зв'язку з цим виникає необхідність упровадження нових форм навчання, які сприятимуть осмисленому засвоєнню знань, умінь і навичок.

Аналіз джерел показує, що науковці використовують три терміни: «інтерактивна технологія», «інтерактивні технології навчання», «технологія інтерактивного навчання». Відмінності в тлумаченні цих термінів пов'язані зі складністю та специфікою інтерактивного навчання. Так, термін «інтерактивна технологія» вживається у широкому сенсі й може описувати будь-яку технологію, що ґрунтується на взаємодії між учасниками навчального процесу. Термін «інтерактивні технології навчання» має більш вузьке значення й описує сукупність методів та прийомів, що використовуються для організації інтерактивного навчання. Термін «технологія інтерактивного навчання» підкреслює системний підхід до організації інтерактивного навчання, де всі компоненти (цілі, контент, методи, засоби) працюють узгоджено. Вибір терміна залежить від контексту та конкретного аспекту, який досліджується.

Одним із перспективних напрямів розвитку освіти є інтерактивне навчання. Воно передбачає активну участь всіх учасників навчального процесу в оволодінні знаннями та вміннями. Інтерактивне навчання спрямоване на розвиток творчого мислення, критичного ставлення до інформації, уміння працювати в команді.

Теоретико-методологічні засади інтерактивного навчання в Україні почали активно розроблятися з початку 90-х років XX століття. У цьому напрямку працювали такі науковці, як Л. Артемова, К. Баханова, І. Богданова, О. Глотова, С. Гончаренко, І, Дичківська, А. Зязюн, О. Комар, Т. Назарова, К. Нор, Н. Павленко, О. Пєхота, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Сисоєва, М. Скрипник, О. Ярошенко та інші. У своїх дослідженнях вони обґрунтували необхідність упровадження інтерактивного навчання в освітній процес, розробили теоретичні основи цього підходу та методи його реалізації.

Мета дослідження полягає у дослідженні можливостей використання інтерактивних технологій в освітньому процесі ЗЗСО під час викладання природничих дисциплін.

Результати. Інтерактивне навчання є ефективним засобом розвитку особистості та формування ключових компетентностей учнів. Воно сприяє підвищенню якості освіти та успішності учнів. У цьому контексті важливим є подальше дослідження теоретико-методологічних засад інтерактивного навчання та розробка ефективних методів його реалізації. Інтерактивне навчання, перш за все, – діалогове навчання, тому що відбувається взаємодія учня та вчителя, який не просто передає інформацію, а виступає як фасилітатор, що створює умови для активного навчання учнів. Учень не є пасивним споживачем знань, а являється активним учасником навчального процесу. Він може ставити запитання, висловлювати свої думки та ідеї, обмінюватися інформацією з іншими учнями (Гевко, 2018, с. 54).

О. Комар обґрунтовано стверджує, що інтерактивне навчання є багатовимірним явищем, оскільки воно вирішує одночасно три завдання: навчально-пізнавальне, комунікативно-розвиваюче та соціально-орієнтоване (Комар, 2010, с. 6). Навчально-пізнавальне завдання полягає в тому, щоб забезпечити ефективне засвоєння учнями навчального матеріалу. Інтерактивне навчання дозволяє учням глибше та міцніше засвоїти навчальний матеріал, що зумовлюється активною взаємодією з ним і використанням у практичній діяльності. Комунікативно-розвиваюче завдання полягає в тому, щоб розвинути в дітей комунікативні навички, вміння співпрацювати з іншими, вміння критично мислити та аргументувати свою точку зору. Інтерактивне навчання сприяє розвитку в учнів цих навичок, оскільки вони постійно взаємодіють

один із одним. Соціально-орієнтоване завдання заключається у підготовці здобувачів освіти до життя в суспільстві. Інтерактивне навчання сприяє розвитку у дітей таких соціальних навичок, як вміння працювати в команді, вміння вирішувати конфлікти, вміння спілкуватися з різними людьми.

Існує безліч різних інтерактивних технологій, які можна класифікувати за різними ознаками. Так, Н. Суворова виокремлює найбільш відомі на Заході та Україні форми групової роботи: «велике коло», «вертушка», «акваріум», «мозковий штурм», «дебати». Л. Півень додає до названих Н. Суворовою форм групової роботи такі: «розігрування ситуацій», «коло ідей», «займи власну позицію». Г. Сиротенко виділяє п'ять груп інтерактивних технологій навчання: кооперативне навчання, технології навчання у грі, дискусія, метод проектів, тренінгові методи навчання (Мостіпака, 2014, с. 144-145).

Узагальнюючи, можна охарактеризувати інтерактивне навчання наступники ознаками: по-перше, це взаємодія учнів між собою та вчителем (безпосередньо чи опосередковано). Учні активно взаємодіють один з одним, вчаться один від одного, допомагають один одному, а вчитель, в свою чергу, створює умови для взаємодії учнів і надає їм підтримку та допомогу.

По-друге, відбувається процес спілкування «на рівних», де всі учасники такого спілкування зацікавлені в ньому і готові обмінюватися інформацією, висловлювати свої ідеї та рішення, обговорювати проблеми і відстоювати свою точку зору. Учні є рівноправними суб'єктами навчання. Вони мають рівні можливості для висловлення своїх думок та ідей, для обговорення проблем та відстоювання своєї точки зору.

По-третє, навчання, засноване на реальних проблемах і ситуаціях навколишньої дійсності. Інтерактивне навчання спрямоване на те, щоб учні могли застосовувати отримані знання в реальному житті.

Інтегрований природознавчий курс є новою формою організації навчання природничих наук у старшій школі. Він охоплює матеріал, який традиційно викладався в окремих курсах фізики, біології, хімії, астрономії. Виклад змісту окремих дисциплін в одному курсі, на основі єдиного підходу має низку методичних переваг:

- Дозволяє позбавитися від одногодинних предметів, що дає можливість більш ефективно використовувати час на вивчення природничих наук;
- Долає блоковість та фрагментарність знань. Інтегрований курс дозволяє учням побачити зв’язки між різними природничими науками, а також між природою та суспільством;
- Дає можливість формувати єдину картину природи.

Таким чином, курс має містити знання про визначальні ідеї природознавства, найголовніші наукові теорії та вчення, досягнення сучасної науки. Він повинен давати їхнє узагальнення на підставі уявлень про еволюцію природничо-наукової картини світу та стилів мислення. Визначальною особливістю інтегрованого курсу є використання загальних закономірностей природи та ядра природничо-наукових знань як чинника інтеграції знань.

У ході організації інтерактивного навчання у процесі викладання природничих дисциплін можна використовувати наступні методи навчання. Для вивчення нового матеріалу, узагальнення та закріплення доцільно використовувати метод «мозкового штурму» або метод спроб і помилок. Для закріплення та узагальнення навчального матеріалу можна застосовувати капелюшний дискурс. Для повторення, закріплення та активізації знань доречно провести активізуючу вікторину чи експрес-тест. Для відпрацювання дискусійних запитань застосовують метод «шкала думок», «метод ПРЕС», «континуум» (Дем’янчук, 2020, с. 162). До основних методів реалізації інтерактивного навчання відносяться: мозковий штурм, дискусії, проекти, рольові ігри, кейси, кластери та віртуальні лабораторії.

Висновки. Отже, використання інтерактивних технологій трансформує навчальний процес, роблячи його динамічним та захоплюючим. Межі предметного викладання розширюються, даючи простір для творчості та досліджень. Досягнення освітніх стандартів стає не просто рутиною, а свідомим прагненням до знань. Захоплюючі методи дають учням можливість не лише слухати, а й досліджувати, творити, ділитися думками, а нестандартні завдання стимулюють креативність та гнучкість мислення. Швидкий зворотній зв’язок дозволяє одразу оцінити результати та скоригувати їх. Таким чином, інтерактивні технології – це потужний інструмент, що здатен оживити вивчення біології, зробити його захоплюючим та результативним.

Це шлях до нового рівня знань, де учні стають активними учасниками процесу, а не пасивними слухачами.

Перспективами подальших досліджень може бути розробка нових інтерактивних технологій для викладання природничих дисциплін та вивчення впливу цих технологій на розвиток компетентностей учнів. Доцільним також буде вивчення ефективності використання інтерактивних технологій в освітньому процесі ЗЗСО та розробка методичних рекомендацій щодо використання інтерактивних технологій вчителями природничих дисциплін. Майбутні перспективи можуть заключатися в дослідженні особливостей використання інтерактивних технологій в інклюзивному освітньому середовищі.

Конфлікт інтересів. Автор статті не має жодних конфліктів, пов’язаних з дослідженням інтерактивних технологій в освітньому процесі ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гевко І. В. (2018). Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія: Педагогічні науки. (CXXXIX (139)). 53-60.
2. Комар О. А. (2010). Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика: монографія. 326.
3. Мостіпака Т. П. (2014). Інтерактивні технології у викладанні природничих дисциплін. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: збірник наукових праць*. 143-148.
4. Дем’янчук О. О., Адамович І. В. (2020). Теоретичні засади використання інтерактивних технологій в навчальному процесі. *Науковий вісник ужгородського університету.* 1(46). 160-163.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 13. СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПОЛІТОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, МИСТЕЦТВО

SECTION 13. SOCIAL AND BEHAVIOURAL SCIENCES: POLITICAL SCIENCE, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY, CULTURAL STUDIES, ART

Анастасія АНТОНОВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: antonovanastya951@gmail.com
Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ключові слова: *політична культура, культура, явище, суспільство.*

Вступ. Явище політичної культури з давніх часів досліджували Платон, Аристотель, Ш. Монтеск'є, Н. Макіавелі та інші. Поняття «політичної культури» вперше вжив Й. Г. Гердер (XVIII ст.), проте широкого вжитку в якості політологічної категорії це поняття увійшло лише в середині XX століття у працях Г. А. Алмонда, С. Верби, Д. Пауелла, Т. Парсонса та інших.

Сьогодні в політологічній науці існує чимало різних підходів до визначення сутності політичної культури, проте найбільш поширеним та універсальним залишається визначення, запропоноване Г. А. Алмондом і С. Вербою, які розглядали політичну культуру як «конкретну модель орієнтацій на політичні дії, пов'язану з особливостями політичної системи»[1, с. 396]. У праці «Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах» (1963 р.) ці дослідники виокремили три типи таких орієнтацій учасників політичної системи: пізнавальні (знання про політичну систему і процеси); емоційні (відчуття щодо політичної системи і процесів); оціночні (судження і оцінки щодо політичної системи і процесів) [2, с. 13-15].

Метою дослідження є вивчення основних цінностей, які керують політичною поведінкою громадян, включаючи такі аспекти, як демократія, права людини, соціальна справедливість тощо.

Результати. Політична культура представляє собою важливий аспект загальнонаціональної культури, відображаючи рівень активності та зрілості суспільства в політичній сфері. Вона охоплює різні аспекти, такі як ставлення до політичної влади, електоральний процес, формування політичних інститутів, політична поведінка, свідомість та спілкування. Проте важливо зауважити, що

політична культура відображає лише типові аспекти політичного життя суспільства, те, що стало звичайним для даної соціальної групи.

На мою думку, політична культура є комплексом стійких уявлень, цінностей, переконань та моделей поведінки, що стосуються влади та її взаємодії з суспільством. Ці орієнтири формують те, як люди сприймають політичну систему, беруть участь у ній та взаємодіють з владою.

Політологічна наука використовує різноманітні методи типологізації політичної культури для кращого розуміння і аналізу її різних аспектів. Виділяють такі види:

1. За суб'єктом: індивідуальна, групова, суспільна
2. За режимом: демократична, авторитарна, тоталітарна.
3. За консенсусом: інтегрована, фрагментарна.
4. За орієнтацією на засоби: реформістська, революційна, контрреволюційна, консервативна.
5. За комунікативним критерієм: відкрита, закрита.

Особливості політичної культури зумовлюються історичними, економічними, соціальними, національними, релігійними, ментальними, психологічними чинниками, а її стан істотно впливає на формування і функціонування всієї політичної системи, багато в чому визначає перспективи суспільного розвитку. За визначенням авторів «Політології» (2004 р.), що була підготовлена науковцями Київського національного університету ім. Т. Шевченка, «політична культура є інтегративним якісним показником розвитку суспільства. Вона включає в себе культуру політичного пізнання й поведінки громадян та їхніх формувань, культуру організації й функціонування політичних інституцій, громадянського суспільства» [3, с. 264].

Соціологічні дослідження 1991 року показали, що ідея про високий інтерес українців до політики та їхню компетентність у цій сфері була лише стереотипом. В той час, коли в Україні вирішувалася доля СРСР і незалежність країни, лише 31–32% опитаних віддавали значну увагу політичним подіям у пресі та телепередачах. Близько половини опитаних не вважали себе достатньо компетентними, щоб оцінити свою політичну позицію на шкалі «ліві – праві». Навіть якщо лише 9% опитаних уважно прочитали проект союзного договору, 41% від них не могли висловити своє

ставлення до необхідності підписання цього документа. Ці дані свідчать про низький рівень політичної компетентності українців на початку їхньої незалежності, а також про їхню готовність брати участь у вирішенні питань, навіть якщо вони не мають достатньої інформації.

Розвиток демократичного громадянського суспільства неможливий без того, щоб люди вірили у свій вплив на політичні процеси. В 1991 році, після століть авторитарного правління, більшість українців (74%) не вірили, що мають вплив на владу. Лише 7% вірили, що можуть вплинути на рішення уряду, що не відповідає їхнім інтересам. Незважаючи на низьку віру в ефективність, люди були готові до законних та не агресивних форм протесту (збір підписів, мітинги).

Сучасна політична культура України знаходиться у стадії переходу, поєднуючи в собі риси як нового, так і старого. Домінуючими залишаються авторитарні тенденції, що проявилося під час виборчих кампаній 2006-2007 років, коли виборці орієнтувалися не стільки на політичні програми, скільки на харизму та обіцянки лідерів, а часом і на «подачки» (приклад - мер Києва Л. Черновецький).

Переважають патерналістські настрої: замість активної громадянської позиції люди шукають «заступництва» з боку влади. Спостерігається поєднання протилежних цінностей: з одного боку, декларується прагнення до демократичних свобод, з іншого - схвалюються недемократичні методи вирішення проблем. Висловлюється підтримка ринкових відносин, але водночас вимагається соціальна рівність. Такі суперечності свідчать про роз'єднаність політичної свідомості громадян та дефіцит політичної культури як у політиків, так і в суспільстві загалом, що може ускладнити вступ України до ЄС.

Українське суспільство багатогранне у багатьох аспектах: національному, соціальному, регіональному, економічному, ідейно-політичному, мовному тощо. Істотну роль у роз'єднанні відіграють політичні сили, які задля отримання влади штучно розмежовують країну на «Схід» та «Захід», що також може стати перешкодою на шляху до євроінтеграції.

В Україні спостерігаються суттєві відмінності у політичній культурі різних регіонів. Ці розбіжності проявляються в таких сферах:

1. Ставлення до мови: рівень володіння та використання української мови у публічному житті, важливість мови як національного й етнічного чинника порівняно із соціальними цінностями.
2. Патріотичні орієнтири: пріоритети щодо геополітичного розвитку: інтеграція з Європою та НАТО чи зближення з країнами СНД або ж взагалі залишитись окремо від Європи, НАТО та інших об'єднань держав.

Висновки. Враховуючи в сукупності усі фактори, Україну можна охарактеризувати як плюралістичне, багатокомпонентне суспільство з «розділеною демократією». Існування множинних субкультур ускладнює внутрішній діалог. «Біполярність» та тиск на владні структури з боку різних світоглядних та ціннісних систем призводять до дуалізму в підходах та послідовних дій з боку влади.

Перспективи подальших досліджень. На мою думку, перед Україною стоїть важливе історичне завдання - формування політичної та національної свідомості, об'єднатися та подолати існуючу роз'єднаність. Найсерйознішим викликом для української ідентичності є наявність двох ключових осередків тяжіння: східного, орієнтованого на росію, та західного, що прагне до європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Almond G. Comparative political system. Journal of Politics, 1956. 18. P. 396.
2. Almond G, Verba S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. P. 562.
3. Політологія / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.; За ред. Ф. М. Кирилюка. – Київ, Здоров'я, 2004. 776 с .

Гаяне БАБАДЖАНЯН, старша викладачка
кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
e-mail: g.babadzhanian@knute.edu.ua
Анастасія ГАРЬКАВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.harkava_fmtp_16_22_b_d@knute.edu.ua
Катерина КОВАЛІВСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: katakovalevskaa060@gmail.com ORCID: 0009-0003-8103-1326
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

ТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові слова: *співробітництво, торговельні відносини, лібералізація торгівлі.*

Вступ: У світлі реалізації Україною стратегії європейської інтеграції вкрай необхідні зміна економічної політики, перегляд ключових її принципів та механізмів реалізації. Лише за такої умови вже в найближчій перспективі можна буде розраховувати й на поглиблення торговельно-економічного співробітництва з Республікою Польщею, а водночас – досягнення українською економікою стандартів ЄС.

Україна як кандидат на членство в ЄС має поглибити торговельно-економічне співробітництво між країнами Союзу та розпочати потрібно з Польщі, яка є не тільки територіально близька до України, але й підтримує відносини з Україною з моменту проголошення її незалежності в 1991 році.

Торговельні відносини між Україною та Республікою Польщею беруть початок з часів набуття Україною незалежності. У той час було підписано перший договір - Консульська конвенція між Україною і Республікою Польща (набув чинності у 1994 році), а також декілька інших угод про співробітництво у сфері безпеки, науки та господарства, встановлення пунктів пропуску через державний кордон, залізничне та повітряне сполучення та багато інших.

Наведені вище документи забезпечують існування нормативно-технічної бази та дозволили співпрацювати із Польщею як на державному рівні, так і на рівні фізичних та приватних осіб [1].

Мета: Дослідити торговельні відносини між Україною та Польщею, провести аналіз змін в економічній політиці, які є важливими для поглибленого співробітництва між двома країнами.

Результати: За ці роки Республіка Польща стала надійним союзником для України, оскільки близькість країн дозволяє торгувати товарами без великих додаткових витрат на перевезення, а можливість працевлаштування громадян Польщі в Україні та навпаки відкривало нові перспективи та сприяло ще більш тісній співпраці щодо питань міграції населення.

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Польща активно підтримувала та продовжує підтримувати українців не тільки забезпечуючи гуманітарною та військовою допомогою і приймаючи біженців, а ще й надаючи преференції для українських виробників та спрощуючи торгівлю.

Отож, пропонується визначити місце Польщі у структурі українського експорту та імпорту за 2023 рік (рис. 1).

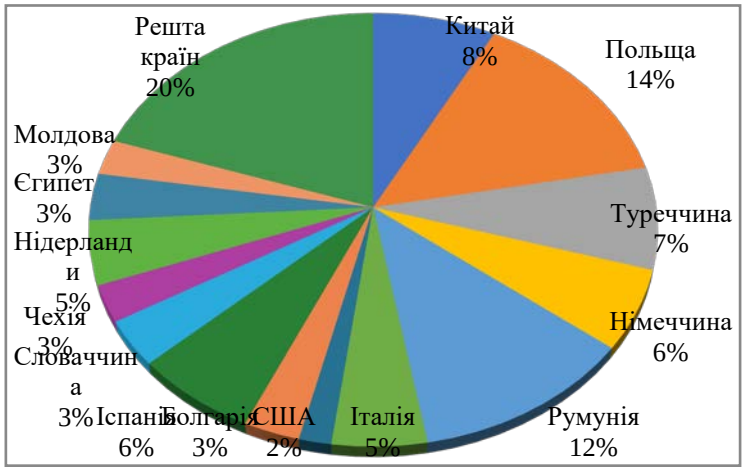

Рисунок 1 – Частка Польщі в структурі експорту України за період 2023 року, %.

Джерело: [9]

Аналізуючи дані рисунку 1, ми бачимо, що найбільша частка в структурі експорту України належить країнам ЄС, а саме Польща та Румунія, сумарна частка яких становила 26% всього експорту України. Польща стала найбільшим експортним партером України за 2023 рік [9].

Наступним дослідимо місце Польщі у структуру імпорту (рис. 2).

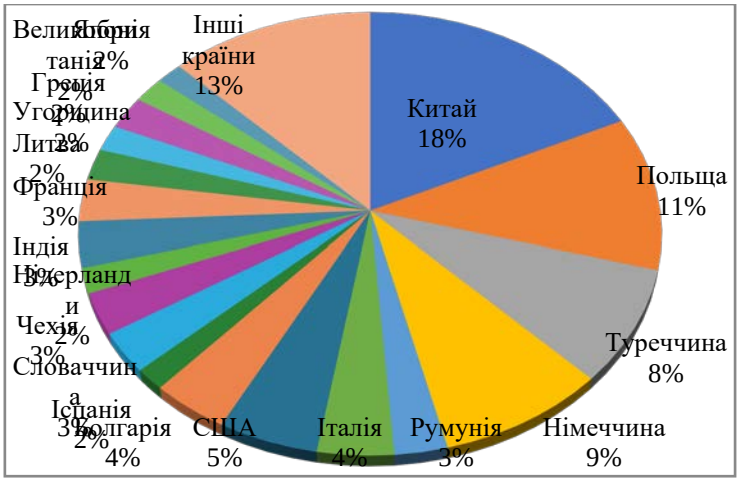

Рисунок 2 – Частка Польщі в структурі імпорту України за період 2023 року, %.

Джерело: [9]

Можна побачити, що частка Польщі у структурі імпорту України становить 11% та на поряд з Китаєм та Німеччиною вона є одним із ключових імпортних партнерів нашої країни [9]. Отже, саме Польща є основним ключовим торговельним партнером України.

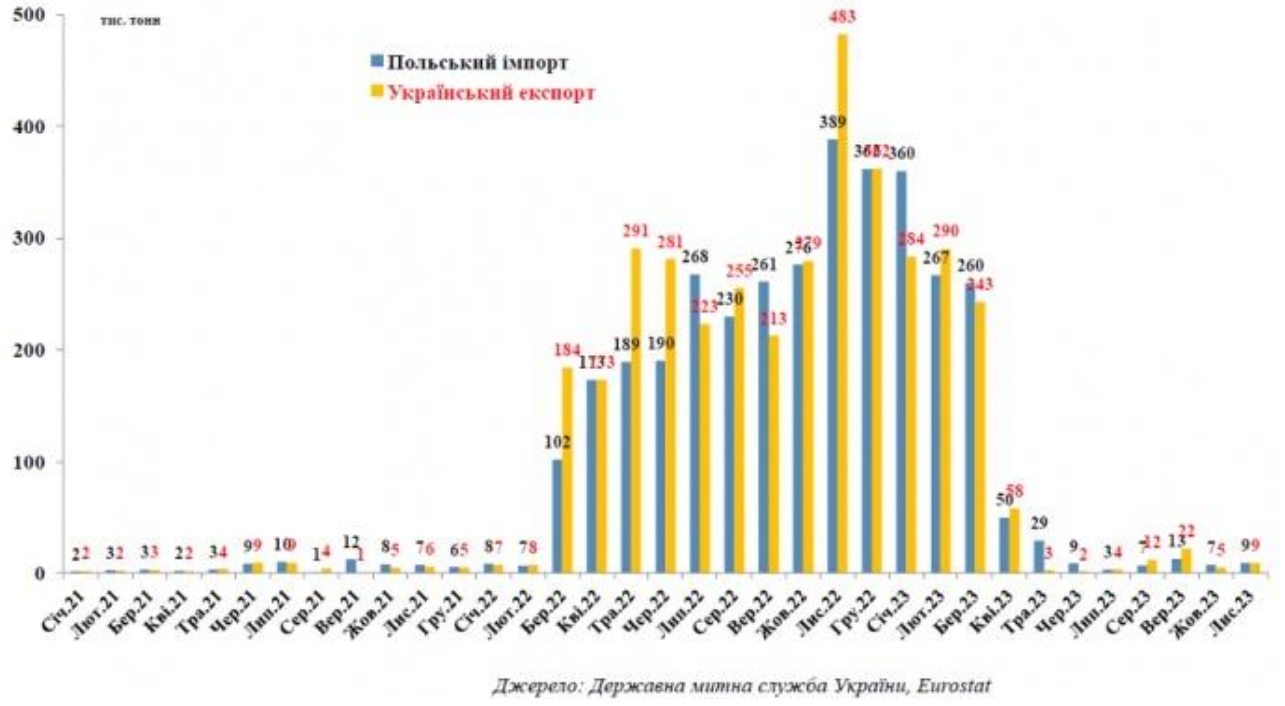
Висновок: Республіка Польща була та залишається партнером України, проте торгові преференції, введені після 24 лютого 2022 року, викликають обурення з боку польського населення, тому можливе зниження обсягів торгівлі між країнами та періодичні загострення ситуації.

Перспективи подальших досліджень: Відносини будуть підтримуватися, проте протести через торгові преференції можуть продовжуватися, тому експорт товарів в Польщу не буде збільшуватися. Наразі польський міністр сільського господарства Чеслав Секерський висловлюється проти продовження торгових преференцій щодо імпорту сільськогосподарської продукції з України на територію ЄС, оскільки, на його думку, відсутність квот хоча б на такі товари, як яйця, цукор,

м’ясо призведе до негативних наслідків для прибутковості сільськогосподарського господарства на території Європейського Союзу [5].

Проте варто зазначити, що Польща залишатиметься стратегічним партнером України, оскільки довгострокове тісне співробітництво призвело до того, що на території Республіки проживає велика кількість українських діаспорян, а також перебуває близько мільйона українських біженців (дані на кінець 2023 року). У цей же час на території України проживає до 150 тисяч етнічних поляків [6, 7, 8].

Конфлікт інтересів: Преференції для українських виробників та спрощення торгівлі викликав обурення з боку польських фермерів та перевізників, тим самим блокуючи доставку гуманітарної та військової допомоги на територію України та створюючи штучні черги на кордоні та пунктах пропуску. З часом протести з боку поляків ставали все більш жорстокими: висипали зерно, що Україна експортувала в інші країни, проїжджаючи транзитом територію Польщі, зупиняли рух автобусів та залізниці, внаслідок чого було зафіксовано два випадки гибелі водіїв [2, 3].

Таблиця 1 – Поставки зерна в Польщу з України, 2021-2023 роки, тис. тонн.

Джерело: [4].

З березня 2022 року внаслідок лібералізації імпорту українських товарів обсяг експорту з України зріс у десятки разів. 8 тисяч тонн у лютому 2022 проти 184 тисяч тонн в березні того ж 2022 року [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний сайт України. Договірно-правова база між Україною та Польщею. URL: https://tinyurl.com/2nknet7p (дата звернення 27.04.2024)
2. BBC news Україна. Чому поляки блокують кордон з Україною і скільки це триватиме. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cx7lxxw45w2o (дата звернення 26.04.2024)
3. BBC news Україна. Перекрили залізницю, висипали зерно, зупиняють автобуси. Польська блокада кордону стає жорсткою. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cd1v42gzznno (дата звернення 26.04.2024)
4. Економічна правда. Статистика з польського кордону. Чому Польщі не вигідне згортання економічних відносин з Україною? URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/5/710739/ (дата звернення 26.04.2024)
5. RFI. Польський уряд проти продовження торгових преференцій для України — ЗМІ. URL: https://tinyurl.com/yc39ex3f (дата звернення 27.04.2024)
6. Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України (2021). URL:https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywy-partnerstwa_ua_web-1.pdf (дата звернення 27.04.2024)
7. Ukraïner. Поляки України. Хто вони? (2021, 10 січня). URL: https://www.ukrainer.net/poliaky-ukrainy/ (дата звернення 26.04.2024)
8. Укніформ (2024, 28 квітня). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3800026-u-polsi-znovu-zrostae-kilkist-ukrainskih-bizenciv.html (дата звернення 28.04.2024)
9. Національний банк України. Статистика зовнішньої торгівлі України (2024). URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external (дата звернення 28.04.2024)

В’ячеслав БОРИСОВ, заслужений працівник освіти України,
д-р пед. наук, професор кафедри дизайну
e-mail: borysow13@gmail.com ORCID: 0000-0002-3117-2118
Максим КОПОТІЛОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: kopotilov.maxim@gmail.com
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

КОМІКС, ЯК ФОРМА МИСТЕЦТВА, ЯКА РОЗВИВАЄ ТВОРЧІ ОСОБИСТОСТІ

Ключові слова: *комікс, розвиток, навичок, уява та креативність, розвиток графічного дизайну, популяризація.*

Вступ. Комікс — це форма мистецтва, що поєднує в собі текст та малюнок для розповіді історії. Він має давню історію, ідеї та техніки якого постійно розвивалися та змінювалися з часом. Починаючи з простих коміксів у газетах і досягаючи великих графічних романів, комікс став не лише засобом розваги, важливим мистецьким жанром, а й дидактичним матеріалом. Наш авторський дизайн-проєкт спрямований на актуальність створення сторінок журналу, веб-сайту або поліграфії, виготовлених за допомогою методів і засобів графічного дизайну.

Метою нашої роботи є визначення переваг та з’ясування функції коміксу, де об’єкт дослідження є створення українського коміксу, а предмет дослідження є формування графічних навичок завдяки коміксу. Розвиток потенційно обдарованих дітей графічному дизайну за допомогою ефективної формі візуалізації, а саме – коміксу, який завдяки поєднанню візуального та вербального становить інтерес для розвитку комікс-культури в нашій країні.

Аналізуючи останні дослідження та публікації, такі науковці звертають увагу на це питання: Д.Бєлов [1], О.Колесник, С.Підопригора, Б.Філоненко [7], Г. Почепцов. А використання коміксів для дидактичного матеріалу: Л.Остапенко [5], Є. Даниленко [3].

Досвідчений графічний дизайнер В. Борисов в праці «Креативність і надивленість у творчій діяльності графічного дизайнера» пише: «Візуальне мистецтво безпосередньо впливає на формування творчого потенціалу та може бути використане для підвищення його рівня» [2, с. 19].

Тому комікс з дидактичним матеріалом реально допоможе формувати творчий потенціал та підвищувати його рівень. Може стати популярними, оскільки він поєднає у собі текст та малюнок, що полегшить запам'ятовування. Згадаємо великого німецького вченого Альберта Ейнштейна, який наголошував: «Правильно навчає той, хто навчає цікаво» [6], та розглянемо ідею застосування коміксів у навчанні графічного дизайну.

Як відомо, саме діти першими підхоплюють щось нове і цікаве. Розглядаючи, що таке комікси і їх практична значущість для залучення дітей у цікавий світ графічного дизайну варто спочатку визначити саме термін «комікс». За Ю. Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії» комікс є серією «чорно-білих або кольорових розважальних малюнків, що ілюструє розвиток сюжету, представлений мінімальним, здебільшого діалогічним текстом» [4, с. 508]. Є. Даниленко тлумачить важливість коміксів для навчання саме збудженням образного мисленням: «Комікс підвищує навчальну мотивацію. Фізіологічний механізм дії мотивів полягає у виникненні підвищеного тонусу в усіх ділянках центральної нервової системи. Пусковим мотивом в навчальній діяльності є створення проблемної ситуації, під час якої діти доходять певного висновку» [3]. Поєднання візуального, вербального сприйняття та емоційного забарвлення коміксу покращує запам'ятовуваність.

Якщо за Л. Остапенко розглянути дидактичний потенціал коміксів як чудовий інструмент для розвитку та навчання дітей графічному дизайну, то такого виду комікс буде формувати креативне дизайн-мислення, так як створюючи власну модель коміксу кожен зможе проявити свою власну індивідуальність і зробити розповідь по-своєму. Також розвивати логічне мислення — потрібно бути створити певну розповідь та проілюструвати її, не втрачаючи зв'язку з темою. Створення коміксів-інструктажів для роботи з графічними редакторами активізують знання з технічних питань [5, с. 6].

Результати. Так як згідно науковця В. Борисова «високий рівень творчого потенціалу характеризується стійкою потребою у творчій діяльності, здатністю до самостійної творчості, створення нових об’єктів, вирішення творчих проблем» [2, с. 19], то новий дидактичний, насичений та яскравий дитячий журнал коміксів може містити такі три рубрики: перша — навчальний комікс у цікавій, можливо, в казковій формі, створений художником, викладачем чи студентом факультету графічного дизайну, що відповідає певній темі: шрифти, кольори, композиція і т.д; друга рубрика — комікс складений дитиною яка виграла на конкурсі найкращого комікса започаткованого саме цим журналом; третя рубрика — шаблон для коміксу, для створення дитиною власної історії з картинками та текстом. Перед цією рубрикою треба пояснити дітям структуру коміксу: комікс складається з послідовності зображень, розташованих горизонтально, щоб їх можна було читати як розповідь. Слова можуть бути в картинці або поруч з нею. Зміст коміксу може бути реальним, повчальним або бути фантастичною пригодою. Також пояснити що вони можуть використовувати різні графічні можливості, самостійно обирати героїв та їх локацію, фокусуватися на своїх емоціях, використовувати бульбашки для реплік або відображати свої думки без слів, тому що в коміксі текст функціонально не повинен домінувати.

Згідно Д. Бєлова і його видової і жанрової специфіки комікса склали пропонований варіант практичної реалізації дидактичного журналу коміксів (див. табл.1) [1].

Таблиця 1

Варіативність реалізації журналу відповідно класифікації різновидів коміксів

№	Класифікація	Пропонований варіант реалізації
1.	Вид коміксу	Кольоровий (намальований повністю в кольоровому форматі).
		Чорно-білій (тільки декілька фрагментів та обкладинка кольорова).
2.	Спосіб створення	Рукописний (друкований) – тільки в друкованому, матеріальному вигляді.
		Веб-комікс – графіка, створений в DIGITAL-форматі (виконаний на комп'ютері та намальований за допомогою комп'ютерних графічних програм). Можна читати тільки на електронних носіях.
3.	Цільова аудиторія	Для хлопчиків, дівчаток, молоді, дорослих.
4.	За обсягом	Стрип (має кілька кадрів, друкується в газетах і журналах)
		Вебкомікс (Webcomic). Графічні історії, які поширюють в Інтернеті, через власний сайт авторів. Якщо стане популярним, згодом видається в журналах видавництвами.
		Трейд (Trade Paperback, TPB) – збірник кількох випусків однієї серії, пов'язаної однією історією в м'якій обкладинці (3-10 випусків однієї графічної історії). Видається в розмірі від ста до двохсот сторінок.
		Щорічник (Annual / Yearbook) – окрема серія з нумерацією відповідно до видання (за роком видачі). Має більше сторінок, ніж щомісячник і включає в себе кілька нових оповідань і матеріалів.
		Авторський комікс (Creator-owned Comics) , який по праву належить лише своїм творцям, на противагу коміксам, що належать видавництву (publisher-owned properties).

Створення журналу дасть можливість дітям читати якісні ілюстровані українські комікси. Головна фішка журналу — коміксів це власне виробництво цікавих, пізнавальних і веселих коміксів. Головна мета — популяризування графічного дизайну просуванням якісних україномовних коміксів.

Журнал-комікс стане ефективним та цікавим дітям тому що вони будуть не тільки читати, а й самі створювати їх. У такому випадку вони стають зручною формою комунікації та відкривають якісно новий підхід до універсальності та доступності для різних аудиторій.

Перспективи подальших досліджень. Дитячий журналу коміксів для навчання дітей графічному дизайну може мати ряд переваг і можливостей. По-перше, це дозволить привнести різноманітність введенням різних стилів малюнку, техніки дизайну. Крім того, журнал дозволить залучити талановитих авторів та ілюстраторів з різних куточків країни, що підніме якість та цікавість журналу. Видання матеріалів зробить журнал доступним для широкого кола читачів по всій країні, що збільшить його популярність. Журнал має можливість також стати платформою для співпраці та обміну досвідом між дітьми та молодими художниками. Це сприятиме розвитку талантів молодого покоління.

Висновки. Довівши, що комікси можуть мати великий потенціал у навчанні та розвитку навичок підлітків, і що поєднання тексту та малюнків допомагає краще запам’ятовувати інформацію та розвивати креативне мислення, можна розглядати створення спеціалізованих навчальних коміксів з різноманітними темами, що відповідають навчальним програмам графічного дизайну, а також розробку інтерактивних коміксів для використання в онлайн-навчанні. Такі ініціативи можуть допомогти залучити підлітків до навчання та розвитку їхніх компетенцій.

Створення дитячого журналу коміксів може стати чудовим інструментом для розвитку та навчання дітей графічному дизайну. Цей журнал може містити не лише цікаві та захоплюючі комікси, а й інформацію про те, як створюються комікси, які техніки та інструменти використовуються графічними дизайнерами. Такий журнал може сприяти розвитку у дітей навичок малювання, композиції, використання кольорів та тексту в графічному дизайні. Крім того, він може виховувати у дітей інтерес до мистецтва та творчості, розвивати їхню уяву та креативність. Такий журнал може стати цінним ресурсом як для дітей, які мріють стати графічними дизайнерами, так і для тих, хто просто цікавиться мистецтвом і хоче розвивати свої творчі здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєлов, Д. Видова і жанрова специфіка коміксу в Україні. In: Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. №5. 2020. С.29-42. URL: http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/download/205728/205798 (дата звернення 21.04.2024).
2. Борисов В. В., Кійченко С. В. Креативність і надивленість у творчій діяльності графічного дизайнера. Design, Visual Art, & Creativity: Modern Trends and Technologies (DVAC). Zaporizhzhia, 2022, December 12. С. 18–21. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7488954
3. Даниленко Є. Специфіка використання коміксів у освітньому процесі. Педагогічні дослідження. 2014. №1 С. 35–41 URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5491/Danylenko.pdf?sequence=1 (дата звернення: 03.04.2024).
4. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / авт.-укладач Ю. І. Ковалів. – Київ: Академія, 2007. Т. 1. 608 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kovaliv_Yurii/Literaturoznavcha_entsyklopediia_U_dvokh_tomakh_T_1/
5. Остапенко Л.П., Соловйова О.К Дидактичний потенціал коміксів. URL: http://www.institutemvd.by/components/com_chronoforms5/chronoforms/uploads/20160404154807_OstapenkoSoloviova.pdf (дата звернення: 03.04.2024).
6. Томін Г.Б. Життєве та педагогічне кредо / Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/blogs/zhyttieve-ta-pedahohichne-kredo-21689.html (дата звернення 21.04.2024).
7. Філоненко Б. Робити комікси з національними героями зараз на часі / Борис Філоненко // Читомо. 2014. URL: https://archive.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robiti-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi (дата звернення: 03.04.2024).

Анастасія БРОВЧЕНКО, канд. психол. наук, доцент
e-mail: brovch.anastasiia@gmail.com ORCID: 0000-0003-2208-296X
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»,
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНА ІЗОЛЯЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Ключові слова: *соціальна ізоляція, ментальне здоров'я, психологічні аспекти дистанційної освіти.*

Вступ. Проблема психоемоційного стану студентів в процесі навчання має важливе практичне значення у контексті вивчення емоційної стійкості особистості майбутнього фахівця, яка стає особливо актуальною зараз, у складні для країни часи, коли випробування, що постають перед всіма громадянами України, вимагають особливих ресурсів для подолання труднощів та стресів. Все частіше дослідники звертають увагу не лише на інтелектуальні і особистісні фактори академічної успішності студентів, а й на стан їхнього психічного здоров'я, що визначає як успішність під час навчання, так і їх майбутню професійну діяльність.

Крім того, нині стрімко зростає соціальна значимість інформаційних технологій, відбувається так звана «цифровізація» багатьох суспільних галузей. Дистанційні умови освітнього середовища відгукуються різними наслідками на психологічному стані здобувачів освіти. Освітній процес в умовах соціальної депривації молоді, на жаль стає для нас звичною реальністю. Ця ситуація породжує психологічні труднощі, пов'язані з дистанційним навчанням, які прямо чи опосередковано впливають на його суб'єктів і вимагають пошуку оптимальних шляхів підтримки ментального здоров'я студентів.

Метою дослідження є аналіз впливу соціальної ізоляції на ментальне здоров'я здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання.

Результати. У психології та педагогіці з середини XX століття періодично піднімалося питання середовищної проблематики. Однією з ключових складових

процесу навчання в останні десятиліття вважається освітнє середовище. Середовище є сукупністю психологічних, соціальних і фізичних можливостей, і навіть бар'єрів відносно цілей навчальної діяльності суб'єкта. У дистанційному форматі навчання змінюється саме середовище, тому важливо звернути увагу та проаналізувати його психологічну безпеку.

Розвиток індустріалізації, разом із епохою індивідуалізму, внесло деякі корективи у соціальне середовище людських комунікацій. Одночасно в психології проводилися дослідження впливу соціальності ізоляції та самотності на всі рівні здоров'я людини, в яких відзначалися певна психотична та соматична симптоматика, що іноді призводила навіть до психозів [1]. Душевний стан людей, які перебували в певній ізоляції від суспільства, або суттєво обмежували своє спілкування і взаємодію в реальному світі, з різною швидкістю, але поступово погіршувався. Втрата емоційних зв'язків у повній відірваності від колективу поступово призводить до стану страху, недовіри та до песимізму.

Ізоляція, обмеження дружніх та ділових контактів у реальній взаємодії негативно впливає психоемоційний стан людини – з'являються важкі симптоми тривоги, депресії, посттравматичних стресових розладів, що було описано у низці робіт [2]. Звичайно, означені стани підсилюються нині тривогою і станами пригнічення через війну у країні і неможливість спрогнозувати майбутнє, побудувати його позитивний образ у власній уяві.

Психологічні аспекти сприйняття ситуації обмеження соціальних контактів є актуальними всім вікових груп. При цьому студентська молодь як соціальна спільність характеризується найбільшою адаптивністю до викликів часу та темпу сучасного життя, але водночас молоді люди мають недостатній життєвий досвід подолання складних ситуацій, тому дуже вразливі в плані переживання різних негативних емоцій внаслідок обмеження соціальної підтримки однолітків, яким у мирні часи було студентське середовище [3].

В сучасних дослідженнях часто зустрічається думка про те, що тенденції соціального середовища за умов інформатизації формують нову особистість, особливо якщо означені процеси стосуються саме молодого покоління, чия психіка є пластичною, а особистість ще знаходиться в процесі формування. Розвиток

суспільства є процесом, під час якого створюються умови для самоактуалізації людини та формування адаптаційного потенціалу до умов освітнього середовища. Що стосується дистанційного навчання, яке в останні кілька років набуло вимушеного характеру, воно може не зовсім підходити здобувачам освіти, які, по-перше, мають особливо негативні наслідки для свого ментального здоров'я в силу своїх особистісних особливостей, а також майбутнім фахівцям допомагаючих професій, до яких відносяться і педагоги.

Щодо останньої категорії, слід зазначити, що для них необхідним є очне навчання в силу специфіки професії, яка вимагає оволодіння навичками емпатії, співчуття, підвищеної сензитивності, тренувати які в дистанційному форматі надзвичайно складно. Наприклад, важко набути вміння співчувати через електронні засоби комунікації або вчасно реагувати на несподівані ситуації, які зустрічаються у реальному житті.

Важливим елементом, що залежить від формату навчання, є мотивація. Низький рівень мотивації та неорганізованість сприяють відчуттю відчуженості від професії, що в подальшому може призвести до недостатньої психологічної готовності до виконання професійних обов'язків. Відсутність живого та якісного зворотного зв'язку щодо засвоєння матеріалу, а також зниження його інтенсивності загалом знижує якість підготовки і підвищує тривожність попередньо умотивованої молоді. Студенти можуть почувати відсутність соціальної підтримки та взаємодії, яку вони зазвичай отримують у навчальному середовищі. Відсутність можливості обмінюватися ідеями, ділитися досвідом та взаємодіяти з одногрупниками може погіршити їхнє психічне благополуччя [4]. Але, звичайно, особи, які мали труднощі зі збереженням мотивації та саморегуляцією у навчальному процесі ще на початку навчання, зазнають найбільших проблем саме при дистанційному форматі навчання, де вони повинні більш самостійно організовувати свій час та дисциплінувати себе.

Намагаючись вирішити питання збереження та підтримки ментального здоров'я здобувачів освіти, дослідники відзначають, що частим є явище, коли дистанційне навчання може підсилити вже існуючі проблеми зі здоров'ям, такі як депресія, тривожність чи ізольованість, оскільки студенти виявляються нездатними самостійно шукати джерела підтримки та не мають можливість знайти заміну або

створити самостійно стимулююче середовище. Це стосується як інтровертованих, нетовариських осіб, так і тих, що мають обмежені можливості для соціального спілкування, хто живе в ізольованих районах або має обмежені можливості для взаємодії через технічні пристрої.

В групи ризику серед здобувачів освіти, чиє ментальне здоров'я може найбільш постраждати від негативних наслідків недосконало організованої дистанційної форми освіти, можуть попасти особи, які вже мають діагнози, пов'язані з ментальними розладами, такі як депресія, тривожність, аутизм або розлад дефіциту уваги з гіперактивністю.

Але дистанційна освіта, незважаючи на можливі складнощі в процесі організації та впровадження, може стимулювати саморегуляцію та сприяти творчому самовияву здобувачів освіти, а також свідомому опануванню нових умов навчання. Отже, гармонізація навчального процесу у дистанційному форматі передбачає прийняття нових методик навчання, здатність до адаптації та розвиток творчого потенціалу, що є важливим для формування професійних навичок у цих умовах. Якщо студент усвідомлює цілі та завдання навчання, має здатність бачити позитивні аспекти складеної ситуації та володіє навичками самодопомоги, дистанційне навчання може надати можливості для більшої самостійності та глибини при вивченні матеріалу [5].

Піклування про ментальне здоров'я здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання включає декілька важливих аспектів. По-перше, важливо створити розуміння та підтримку серед співробітників та викладачів щодо психологічних викликів, з якими стикаються студенти. Це може включати регулярні консультації з психологом або доступ до ресурсів з психологічної підтримки. Крім того, під час практичних занять важливо стимулювати здобувачів освіти до підтримки один одного, надавати можливості для спілкування та співпраці над завданнями, що сприяє відчуттю приналежності та підтримки в академічному оточенні.

Крім занять, важливо сприяти збалансованому життю студентів позааудиторний час. Це допомога у встановленні соціальних зв'язків та зацікавлення у будь якій доступній конструктивній соціальній активності, що відновлює енергію та збільшує життєстійкість.

Висновки. Таким чином, існує ризик того, що дистанційні умови навчання можуть мати негативні наслідки для професійних навичок та психічного самопочуття здобувачів освіти. Однак важливо підкреслити, що з відповідними стратегіями та підходами можна пом'якшити ці ризики. Зокрема, активна підтримка соціальних зв'язків, регулярна психологічна підтримка, створення збалансованого навчального та життєвого середовища, а також сприяння здоровому способу життя можуть допомогти студентам подолати виклики, пов'язані з соціальною ізоляцією під час дистанційного навчання.

Перспективи подальших досліджень. Особливу актуальність проблема вивчення психоемоційного стану студентів набуває для розробки програм психопрофілактики, психокорекції та психолого-педагогічного супроводу здобувачів вищої освіти, спрямованих на підтримку їхнього ментального здоров'я та досягнення оптимального навчального результату. Важливо дослідити ефективні методи та інструменти, які допоможуть у покращенні психологічного благополуччя студентів під час дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Султанова, Л., & Желуденко, М. О. (2021). Вплив вимушеного дистанціювання на психічне здоров'я студентської молоді: міжнародний огляд. Norwegian Journal of Development of the International Science, 65, 43-48.
2. Землянська, О. В., Третякова, Л. Д., Праховнік, Н. А., & Семененко, Р. Ю. (2020). Вплив дистанційної форми навчання на психічне та фізичне здоров'я студента. У Енергозбереження та промислова безпека: виклики та перспективи: науково-технічний збірник: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (с. 280–286). Київ: Основа.
3. Овчаренко, Л. К., Гуцаленко, О. О., Мохначов, О. В., & Рустамян, С. Т. (2023). Вплив дистанційного навчання на психічне здоров'я студентів. У Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір: матеріали навч.-наук. конференції з міжнародною участю (с. 180–184). Полтава.
4. Цюняк, О. П. (2021). Стан ментального здоров'я здобувачів вищої освіти у період дистанційного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук, 27(5), 250−255.
5. Науменко, Н. В., & Козлов, А. В. (2020). Шляхи збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді. У Сучасні тенденції спрямовані на збереження здоров'я людини: збірник наукових праць наук.-практ. internet – конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті професора О.В. Пєшкової (с. 104-106). Харків.

Дар'я ВЄЛІКСАР, фаховий молодший бакалавр
e-mail: veliksar.daria@stud.onu.edu.ua
Фаховий коледж ОНУ ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ВПЛИВ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ НА ПОЯВУ ДЕВІАЦІЙ У МОЛОДІ

Ключові слова: *девіантна поведінка, соціальні норми, соціум, молодь*.

Актуальність проблеми: Різкі зміни соціально-економічних умов, політичної ситуації та культурного контексту сьогодення мають вплив на формування соціальних норм і можуть вплинути на появу девіацій. До того ж, з підвищенням впливу соціальних мереж та медіа, також виникають нові форми девіантної поведінки, такі як кіберзлочинність, онлайн булінг та інші, а швидка глобалізація може призвести до швидкого поширення вже існуючих форм девіацій через глобальні комунікаційні мережі. Зростаюча увага до питань психічного здоров'я та боротьба зі стигматизацією також сприяє актуальності вивченню взаємозв'язку між психічними станами та девіантною поведінкою.

Мета роботи - теоретичне дослідження явища девіантної поведінки в молоді та соціальних факторів, що зумовлюють таку поведінку.

Результати. Соціум має значний вплив на появу девіацій, оскільки формує соціальні норми, цінності та очікування, які можуть визначати, що вважається прийнятною або неприйнятною поведінкою.

З себе соціальні норми представляють правила поведінки, очікування і стандарти, засновані на цінностях, які регулюють дії і вчинки людей та соціальних груп, сприяючи стабільності та єдності суспільства. Ці норми втілюються в юридичних законах, моралі та етикеті, а виходження за межі цих норм у суспільстві розглядається як девіантна поведінка, яка, у більшості випадків, може призвести до соціальних санкцій, від громадського осуду до кримінального покарання.

Тож, соціальні норми визначають цінності, формуючи стандарти, що регулюють прийнятну поведінку, а відхилення від них може викликати стигматизацію, що є негативним соціальним позначенням, яке прикріплюється до особи чи групи людей через їх відмінність від загальноприйнятих норм і цінностей.

Вона може бути пов’язана із стереотипами та упередженнями, що призводять до відчуття неприйняття та відторгнення. [4, с. 72]

Стигматизація і відкидання грають важливу роль у взаємодії суспільства з особами, які відхиляються від соціальних норм, та може сприяти формуванню альтернативних соціальних груп, що підтримують девіантну поведінку.

Також стигматизація може мати серйозні наслідки для соціальної адаптації особи, що є ще однією важливою проблемою, яка впливає на появу девіацій.

Соціальна адаптація та дезадаптація підлітків або молоді, яка полягає у засвоєнні та пристосуванні до норм соціального життя, або в труднощах, які полягають у відмові від соціально безпечних норм і що становлять загрозу для життя та здоров’я дитини, має безпосередній вплив на самопочуття людини. Це передусім стосується проблем, пов’язаних з неадекватною та девіантною поведінкою, дезадаптацією, переважно, дітей та підлітків у соціальному середовищі, які вважаються "важкими" (некерованими, педагогічно занедбаними або агресивними). Також труднощі у адаптації може бути через причетність до кримінальних обставин або перебування на обліку в міліції, вживання алкоголю та наркотиків і агресія до оточення. [4, с. 67] Дезадаптація до соціальних норм у колективі призводить до самотності та дефіциту спілкування, що, в свою чергу, може сприяти формуванню негативних психосоціальних та емоційних станів у індивіда.

Така ізоляція від соціального оточення може призвести до зниження самооцінки та почуття відокремленості, формування негативних емоційних станів, стресу, тривоги та невпевненості у собі.

Подібні труднощі в адаптації до соціальних норм часто виявляються в періоди суспільних криз, де загострюються проблеми соціального взаємодії та психосоціального добробуту. Особливо це помітно під час воєн, економічних труднощів чи інших соціальних потрясінь. У таких умовах невизначеність соціальних норм та контролю можуть стати основою для зростання випадків девіантної поведінки серед людей, що шукають способи виживання в таких умовах, чи відповідають на зміни в соціальному середовищі.

Щодо соціальної структури, вона також має значний вплив на появу девіацій, визначаючи умови для розвитку девіаційної поведінки. Фактори, такі як можливості,

соціальний клас і інші складові соціальної структури, впливають на сприйняття і можливості особистості в суспільстві. Наявність різних шарів у соціальній структурі може створювати нерівності в розподілі можливостей, що, в свою чергу, може стимулювати виникнення девіаційної поведінки. [1, с. 6]

Умови, в яких люди знаходяться у соціальній структурі, визначають їх доступ до ресурсів та можливостей для соціальної адаптації. Таким чином, соціальна структура виступає важливим чинником у формуванні девіаційної або соціально прийнятної поведінки в суспільстві.

Отже тепер, спираючись на вплив соціуму щодо появи девіацій, можна розглянути і основні види девіантної поведінки, які можуть з'явитися через проблеми людини у соціумі. Серед них:

- інноваційність, яка виявляється у визнанні цілей суспільства, але з використанням новаторських, нетрадиційних методів (крадіжок, зловживання і т. д.);
- ритуалізм, який передбачає відмову від суспільних цілей і цінностей, але дотримується установлених норм відповідно до суспільних уявлень про припустимі методи досягнення цілей;
- ескейпізм, що є відходом або втечею особистості від соціальної дійсності, коли визнання цілей і методів їх досягнення відсутнє (анархія, наркоманія, бродяжництво і т. д.);
- бунт і заколот, які передбачають відкидання суспільних цінностей, цілей та методів їх реалізації – особистість активно протистоїть їм і прагне замінити новими (тероризм, радикалізм і т. д.). [2, с. 2]

Висновки. Підсумовуючи, взаємозв'язок соціалізації та девіантної поведінки є складним і визначається впливом суспільства на формування цінностей, норм та уявлень особистості. Соціалізація визначає, як особистість сприймає світ та своє місце в ньому, а також формує особистісні цінності та соціальні норми.

У процесі соціалізації людина вивчає, як вести себе відповідно до соціально прийнятних стандартів. Якщо суспільство приймає або не реагує на певні форми девіантної поведінки, це може вплинути і на становлення девіацій як зразків для інших людей. Зокрема, якщо в певному соціокультурному середовищі деякі форми

девіаційної поведінки не тільки терпляться, а й отримують соціальну підтримку чи визнання, це може сприяти їх поширенню. Наприклад, у певних субкультурах або групах, де девіаційна поведінка вважається нормою, нові члени цих груп можуть адаптуватися до цих стандартів. [3, с. 124]

З іншого боку, якщо соціалізація акцентується на підтримці соціальних норм і відхилення вважається неприйнятним, то особистість буде спрямована на узгодження своєї поведінки з прийнятними стандартами.

Отже, взаємозв'язок між соціалізацією та девіантною поведінкою полягає в тому, як суспільство формує і приймає певні цінності, як ці цінності передаються і відображаються в особистості, і як це впливає на прийняття чи відхилення від соціальних норм.

Перспективи подальших досліджень. До того ж, для подальших досліджень у темі статті можна рекомендувати аналіз впливу конкретних соціальних факторів на виникнення девіантної поведінки у різних соціокультурних контекстах, а також розробку та впровадження програм профілактики та корекції девіантної поведінки серед різних груп населення, зокрема, дітей та підлітків, які опинилися у вразливих соціальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відкритий міжнародний університет розвитку людини України. Причини виникнення девіантної поведінки, 2021 6 с. URL: https://studfile.net/preview/5184362/page:5/ (дата звернення: 26.04.2024).
2. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах: стаття, 2018. 4 с. URL: http://surl.li/nnwxg (дата звернення: 28.04.2024).
3. Максимова Н. Ю. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія. Київ, 2018. 272 с. URL: http://surl.li/mawoy (дата звернення: 30.04.2024).
4. Національна академія наук: інститут соціології. Соціальна напруженість у кризовому соціумі: соціально-психологічний аналіз. Київ, 2019. 291 с. URL: http://surl.li/mawlh (дата звернення: 26.04.2024).

Володимир ГНАТЮК, доктор філософії з політичних наук, науковий співробітник
e-mail: v.v.hnatiuk@gmail.com ORCID: 0000-0002-2608-659X
Міжнародний інститут освіти, культури і зв'язків з діаспорою
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ДІМ ЯК КОНЦЕПТ У МІГРАЦІЙНИХ РОЗВІДКАХ

Ключові слова: *дім, міграція, простір, місце, відчуття дому.*

Вступ. Події 24 лютого 2022 р. в Україні зумовили масштабний рух мігрантів у цілому світу. За статистикою УВКБ ООН зафіксовано майже 6,5 млн. українських біженців, з яких основна частина припадає на країни Європи – 5,9 млн. [1]. Тривале – уже понад дворічне – перебування воєнних мігрантів у приймаючих соціумах підняло питання не лише їх інтеграції (економічної, соціальної, культурної і т.д.), а поставило на порядок денний проблему подальшого майбутнього, яке частина від біженців пов'язує з країнами теперішнього проживання. Для вимушених мігрантів особливо гостро відчувається зміна питання *дому*, яке повинно опредметитися у нових реаліях. Чим є *дім* і які його виміри аналізу? Проблема набуває все ширшої наукової репрезентації у дослідницьких колах, зважаючи на тенденцію до зростання обсягів потоків із року в рік. А також через зміну статусу міграції – сьогодні вже невід'ємної складової сталого розвитку – у прийнятому в 2015 р. Генеральною Асамблеєю ООН *Порядку денному сталого розвитку* до 2030 р., гарантуючи дотримання базового принципу – *no migrant is left behind*, або ж «кожен мігрант буде братися до уваги» [2]. Як наслідок, фокус на умовах та середовищі, в яких перебуває новоприбулий, чи не найперше звертається до *дому* як ідеї, з чого розпочинається входження у систему приймаючої країни.

Метою матеріалів тез є розгляд концепту *дому* та його аналітичних вимірів в міграційних дослідженнях.

Результати. До питання концепту *дім* зверталося досить значне число вчених, однак серед останніх праць варто виділити дисертаційну роботу Діас, присвячену *відчуттю дому* крізь вимір міграції на прикладі португальських жінок, що переїхали

у Сполученому Королівстві [3]. Авторка детально проаналізувала масив розвідок, що є основою для сучасного тематичного дискурсу. Спираючись на думки вченої та інших науковців, надалі буде розглянуто такий концепт та його виміри аналізу в міграційно орієнтованому ракурсі.

Загалом, як відзначає Діас [3, с. 29], ідея *дому* і її концептуалізація є особливо цінною під час аналізу міграційних процесів та, певним чином, відправною точкою. І з цим складно не погодитися, цитуючи Бланта та Доулінга, бо «можна бути у будинку і водночас не відчувати себе, як вдома» [4, с. 10]. Це екстраполюється і на ширший контекст, зокрема як інтегрується мігрант у приймаюче середовище, яке вже розуміє та ідентифікує як свій *новий дім*, проте поки без відповідного відчуття. Таким чином, вчені апелюють до специфіки формування зв'язків у процесі зміни *місця проживання* як винятково фізичного виміру перебування індивіда на *місце переживання* як поля, що акумулює значно більше аспектів. Цю думку ґрунтовно розвиває Діас, котра звертає увагу на *відчуття перебування вдома* крізь призму фізичного і сенсорного зрізів, які розглядає в аналітичній матриці, що утворена зі сфери матеріальної культури, повсякденного життя, рутини, міграційного контексту та вивчення *житла* як об'єкта у відтворенні домашньої атмосфери [3, с. 61].

Наукове значення і важливість ідеї *дому* для міграційних розвідок обґрунтовує Бокканьї, виділяючи дві причини. По-перше, концепт є універсальним, бо *можливий будь-де*, будучи *звичайним та водночас цінним об'єктом* для аналізу, аби осмислити його поза усталеними рамками, шаблонами та стереотипами. І, по-друге, завдяки концепту вченим є шанс зрозуміти «постійну взаємозалежність між суб'єктивними поглядами та почуттями, пов'язаними з ним, і його матеріальними та стосунковими точками дотику в повсякденному житті» [5, с. 33-34]. Як наслідок, фокусуючись на *домі як середовищі* серед інших можливих полів для вивчення, можна відтворювати ситуацію, у якій поєднано місце *індивідуального переживання* зв'язку з «домом» (у відповідності до вкладеного у нього змісту) та актуальне середовище, що впливає на відчуття *себе вдома* або його відсутність, на тлі повсякденного життя, додає Діас [3, с. 29-30].

Дискусія про виміри аналізу концепту *дому* за останні дві декади ведеться на постійній основі. Знову ж звертаємося до Бланта та Доулінга [4], які виділяють такі

напрями інтерпретації: по-перше, *дім як місце*, що асоціюється з житлом, але часто не обмежується ним; по-друге, *дім як ідея*, що переміщується разом з мігрантом, попри те, що вона локалізується десь, але завжди здатна втілитися в іншому місці; по-третє, *дім як зразок* (або план), який окреслює прагнення індивідів, що мешкають у ньому; і, по-четверте, *дім як час*, що схоплює у теперішньому стані минуле (те, яким мав би бути «дім» як представлення попередніх ідей) та майбутнє (те, яким є і яким має бути «дім» як зображення поточних бажань для версії, на яку орієнтуються зараз і будуть надалі).

Як демонструє критична література, інтерпретація *дому* навколо виміру *місця* є найбільш популярною серед дослідників. Зокрема дослідниця Маллетт, слідуючи логіці про такий контекст, вважає, що *дім* конструюється через простір Батьківщини або тієї країни, яка стає її наближеним аналогом після міграції, тобто *просторовим домом* [6], що переноситься разом з переміщеним. Більше того, у ньому – у *домі як місці* – важливими є соціальні відносини, що окреслюють *буття дому*, впливаючи на його атмосферу і відчуття його таким. Розширюють відповідний момент Ленхард і Саманані, які асоціюють *дім* з людьми та об'єктами, включаючи життєві й ідеальні аспекти [7, с. 15], наголошуючи не тільки на багатовимірності, а на процесуальності.

Але водночас Маллетт відзначає, що концепт *дому* є не настільки статичним, аби його остаточно розглядати через простір, місце чи відчуття [6, с. 62], а виділення зв'язку між *домом* і *будинком* (потенційна форма 'дому') потребує визначення через пов'язаність, але не об'єднання [6, с. 64]. Таким чином, *будинок* може стати *домом*, а може ні, залишаючись контрольованим простором (житлом) без відчуття домашньої атмосфери. Тобто відношення поміж категоріями не спричинює усталені однозначні форми вияву у повсякденному житті, про що необхідно не забувати. Попередньо цю думку висловив ще Дуглас, зауваживши, що «розташування дому у просторі не обов'язково потребує, щоб він був фіксований… проте має бути щось регулярне та повторювальне в його появі» [8, с. 288-289]. Окрім цього, вчений концептуалізує *дім як тиранію*, що контролює фізичний, розумовий, часовий аспекти схоплення його мешканців, а також їхні уподобання та способи комунікації. Однак паралельно ці індивіди, що перебувають у домі, контролюють його теж.

Пояснюючи *дім як місце* в міграційно орієнтованому аспекті, Батчер розуміє концепт як динамічну побудову, що переміщується разом з мігрантами як *елемент кількох домівок* [9, с. 23], будучи акумуляцією попереднього досвіду. Вчена вводить поняття *перебудови дому*, що інтегрує подвійний смисл, де відображено міграційний рух індивіда з перенесенням із собою відчуття перебування вдома. Проте *дім* не зводиться лише до матеріального виміру, а включає процедури повсякденності та відносини між його жителями. Таким чином, *дім* для науковиці – це місце, яке має відчуватися домом його мешканцями, а домашнє середовище має бути комфортним з культурною відповідністю, на відміну від контексту, що породжує невизначеність і загрозу [9, с. 25]. Під останніми Батчер комплексно розглядає міграцію, в якій зміна житла є ситуацією з потенційним підривом звичного укладу життя, що спричинена переміщеннями та спроможністю переосмислення себе.

Контекст міграційного досвіду і його вплив на побудову нового *дому* виникає через планування, про що відзначили Блант і Доулінг, описуючи, що «дім не просто є, а створюється нами… завдяки пережитому досвіду... постійному відтворюванні щоденних практик» [4, с. 23]. В проблемному полі це питання може розглядатися через *переосмислення себе* в кореляції до ідеї *дому*, як стверджує Уолш, у ширшому масштабі, ніж самовираження, а через практику перетворення приватного простору у *місце з ідентичністю дому*, виділяючи йому окрему роль серед інших просторів індивідуума [10, с. 126-127]. Таким чином, підсумовуючи *осмислювальний аспект* у розумінні *дому* (або за словами Маллет феноменологічний), маємо його первинно асоціювати з практиками, завдяки яким контексти, як місце, люди, об’єкти і т.д., набувають значення та стають уособленням *дому* [6, с. 80], тобто його невід’ємними атрибутами. Тут доречно згадати про підхід Уінтера, що сконструював матрицю з чотирьох категорій – місця, ідеї, відчуттів та процесу *одомашнення* (нововведення автора) – для концептуалізації *дому* [11, с. 58]. Відповідно, *дім є місцем зустрічі*, де поєднуються в цілісну структуру з сенсом особистісний досвід, матеріальність та відношення поміж всіма компонентами [11, с. 62-63]. Як наслідок, кожен мігрант може мати *відчуття дому* у багатьох місцях, оскільки *дім є внутрішнім простором людини*, який вона переносить з собою.

Висновки. Концепт дому за своїм смисловим навантаженням багатовимірний, а його осмислення та апробація у різних галузях гуманітарного знання позиціонує його міждисциплінарним. Однак серед цих напрямів аналізу особливо важливим (а функціонально між ними ще й сполучним) є міграційно орієнтований фокус. Якраз міграція ставить актуальні питання, як відчуття дому у нових умовах, перенесення дому з одного місця на інше, процеси одомашнення як налаштування атмосфери у новому домі і т.д. Таким чином є зрозумілим, чому концепт є науково значимим у поясненні успішної чи ні інтеграції індивідів у приймаючих країнах. Як показують наявні дослідницькі доробки вчених, цей підхід слід враховувати.

Перспективи подальших досліджень. У рамках поставленої проблеми, перш за все, дослідженню підлягає досвід українських вимушених мігрантів у країнах їх перебування. Це дасть можливість, з одного боку, виявити особливості у практиках перенесення дому (вдалих і ні), окреслити його ідею та зрозуміти, чи є зв’язок між індивідуальним баченням дому та країною проживання. З іншого, первинні дані і їх інтерпретація відносно розглянутих випадків може сприяти обережному порівнянню та формулюванню узагальнень.

Конфлікт інтересів. Конфлікту інтересів поміж автором публікації, членами редколегії та організаторами конференції у жодній з можливих форм немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNHCR (2024). Ukraine Refugee Situation – Data Explanatory Note. Operational Data Portal. Retrieved April 19, 2024, from https://data.unhcr.org/en/situation s/ukraine.
2. Migration Data Portal (2024). Migration Data and the Sustainable Development goals (SDGS). Retrieved April 19, 2024, from https://www.migrationdataportal.org/sdgs?node=0.
3. Dias, M. (2023). «Feeling at Home» in Migratory Contexts: The experiences of Portuguese women in the UK (Ph.D. Dissertation, University of Manchester, Manchester, UK).
4. Blunt, A. & Dowling, R. (2006). *Home*. London and New York: Routledge.
5. Boccagni, P. (2017). *Migration and the Search for Home. Mapping Domestic Space in Migrants' Everyday Lives*. New York: Palgrave Macmillan.
6. Mallett, S. (2004). Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 62-89.
7. Lenhard, J. & Samanani, F. (2020). *Home: Ethnographic Encounters*. London and New York: Routledge.
8. Douglas, M. (1991). The Idea of a Home: A Kind of Space. *Social Research, 58*(1), 287-307.
9. Butcher, M. (2010). From «Fish Out of Water» to «Fitting In»: The Challenge of Replacing Home in a Mobile World. *Population, Space and Place, 16*, 23-36.
10. Walsh, K. (2006). British Expatriate Belongings: Mobile Homes and Transnational Homing. *Home Cultures, 3*(2), 123-144.
11. Winther, I. (2009). «Homing oneself» – Home as a practice. *Home and Space, 4*(2), 49-83.

Андрій ГОЛЬЦОВ, доктор політичних наук, доцент
e-mail: andrgengolts1@nubip.edu.ua ORCID: 0000-0001-7696-3223
Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Ключові слова: *геополітика, геополітологія, міждисциплінарність, геоекономіка, політична геокультурологія, політична геоекологія.*

Вступ. У сучасному світі реальні міжнародні відносини значною мірою ґрунтуються на жорсткій міждержавній конкуренції у різних сферах, посилюється вплив недержавних акторів, зокрема «позасистемних». Вважаємо, що оновлена геополітика у взаємодії з іншими науками надає можливість адекватно аналізувати розвиток політичної організації світу, просторові аспекти взаємин між державами, роль недержавних політичних акторів, виявляти основні тенденції розвитку політичних процесів на різних рівнях геопросторової організації суспільства.

Мета роботи: розглянути основні підходи до трактування геополітики, визначити сутнісні особливості сучасної геополітики, виявити її зв'язки з іншими науками.

Результати. Поняття «геополітика» вперше запропонував шведський вчений та політик Р. Челлен, котрий у своїй праці «Держава як форма життя» (1916 р.) сформулював її в якості вчення про державу як географічний організм, що розвивається в певному просторі. Попри величезний обсяг проведених у світовій науці протягом XX – початку XXI ст. геополітичних досліджень, питання щодо науковості геополітики і нині залишається дискусійним.

За час існування геополітики було запропоновано велику кількість її визначень, котрі суттєво різняться між собою за підходами до об'єкту та предмету дослідження. У багатьох із визначень наголошується на такій сутнісній ознаці, як спрямованість на дослідження взаємозв'язків політики держави з природними, економічними, соціальними, культурними та іншими факторами її розвитку. Результати взаємодії між природничими та гуманітарними дисциплінами надають можливість

інтегрованого підходу до дослідження просторових аспектів політичного розвитку суспільства на різних рівнях його організації. Тобто пропонується комплексний підхід, котрий покликаний охопити максимальний обсяг факторів, що впливають на політичний розвиток певного актора (насамперед держави). Крім того, вельми поширеними в літературі є трактування геополітики з ухилом на функціональний аспект у сфері зовнішньої політики та міжнародних відносин. Зустрічається також визначення геополітики як науки, що є системою знань про контроль над простором. З погляду міжнародних відносин, геополітику нерідко вважають наукою, котра вивчає увесь комплекс взаємин між політичними суб'єктами (насамперед державами), а також процеси просторової інтеграції в межах регіонів світу.

Беручи до уваги широкий спектр авторських підходів до трактування геополітики, уявляється можливим виділити такі основні підходи до визначення її сутності.

Геополітика може уявлятися як світоглядна, ідеологічна доктрина, що обґрунтовує експансіоністський чи оборонний напрям зовнішньої політики держави її національними інтересами в географічному просторі. Для такого напряму політичної думки найбільш вдалою назвою, на наш погляд, буде «геоідеологія». Саме цей підхід, з надмірним наголосом на ідеологічній сутності геополітики, завдав найбільшої шкоди її науковому розвитку. У Третьому Рейху геополітика активно використовувалася як псевдонаукова база для обґрунтування загарбницької політики, тому виникло ототожнення геополітики з нацистською ідеологією.

На внутрішньодержавному рівні розробляється та втілюється в життя внутрішня геополітика як практична політика держави щодо своїх окремих територій (регіонів). Загалом прикладний підхід передбачає вивчення політичної діяльності в географічному просторі різноманітних акторів, яких варто віднести, передусім, суверенні держави, а також політичні партії, національно-визвольні, етнічні та релігійні рухи тощо.

Геополітика часто-густо трактується як міждисциплінарний науковий напрям зі своїм об'єктом, предметом та методологією досліджень, що вивчає залежність міжнародних відносин і розвитку держав та народів від умов географічного простору. Такий погляд, попри його науковий зміст, виявляється завузьким. Наголошуємо на

необхідності комплексного підходу до вивчення сукупності різноманітних геопросторових факторів, що визначають політику держав та інших акторів. При цьому вельми актуальною проблемою постає дослідження закономірностей існування геопросторових політичних систем різних ієрархічних рівнів.

У сучасних геополітичних дослідженнях застосування міждисциплінарних підходів виступає нагальною потребою. Міждисциплінарність зазвичай трактується як взаємодія між різними науковими дисциплінами. При цьому можливий широкий спектр варіацій – від простого обміну ідеями до взаємної методологічної та теоретичної інтеграції, а також організації спільної науково-дослідної діяльності [1, p. 23-26]. Прикладні завдання, що стоять перед геополітикою, безпосередньо пов'язані зі стратегією зовнішньої політики держави, що передбачає розробку заходів щодо її економічної, культурної, екологічної, інформаційної політики на міжнародній арені. Тому виникає потреба у застосуванні напрацювань економічних наукових дисциплін, культурології, екології, міжнародного права тощо.

Сучасна геополітика виходить на новий, більш високий рівень. Тому доцільно виокремити повноцінну науку – геополітологію. Її «ядром» має бути політологія, котра тісно взаємодіє з географією, а також економікою, соціологією, культурологією, екологією тощо. Геополітологію варто трактувати як міждисциплінарний наукового напрям, що вивчає процеси виникнення, трансформації, функціонування та взаємодії геопросторових політичних систем різних ієрархічних рівнів і розробляє прогнози їхнього розвитку [2, с. 26].

Проблемним питанням постає виявлення співвідношення між геополітикою та політичної географією. За поширеним поглядом, політична географія як наука головну увагу зосереджує на вивченні географічного середовища та його впливу на політику держави, а геополітика – на активному використанні політикою факторів фізичного середовища та впливу на нього в інтересах воєнно-політичної, економічної та екологічної безпеки держави. Політична географія досліджує, передусім, просторову організацію політичного життя суспільства, просторові політичні структури, взаємозв'язки між компонентами територіальних політичних систем тощо. Геополітика ж вивчає, насамперед, функціонування політичних систем, тенденції їхнього розвитку, процеси взаємодії держав на міжнародній арені,

просторові аспекти зовнішньої та внутрішньої політики держав тощо. Таким чином, варто погодитися з думкою, що політична географія у своєму предметі має головним просторовий аспект, а геополітика – функціональний (діяльнісний). Геополітика має досить розвинені зв'язки також з іншими суспільно-географічними дисциплінами (економічною та соціальною географією, географією населення, культури, релігії, військовою та ін.), а також традиційно з фізичною географією.

Міждисциплінарне, по суті, розуміння геополітики запропонував свого часу Б. Яценко, який суттєво розширив предметне поле геополітики, і вона стала трактуватися ним як «наука про багатогранну політику держав та інших суб'єктів, спрямована на вивчення можливостей активного використання даностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної, економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодії» [3, с. 147].

Геополітика, безперечно, тісно пов'язана з політичними науками: теорією політики, політичною філософією, політичною соціологією, політологією міжнародних відносин, політичною психологією, політичним менеджментом тощо. Вона також активно взаємодіє з правовими науковими дисциплінами, економічними науками (зокрема, міжнародною економікою, розміщенням продуктивних сил), соціологічними, психологічними науками, етнологією, історичними науками, культурологією тощо. Водночас, геополітика тісно пов'язана з усім комплексом наукових дисциплін, що вивчають міжнародну проблематику. Йдеться про історію та теорію міжнародних відносин, а також дослідження міжнародних політичних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин, міжнародних інформаційних відносин тощо.

Як вельми перспективна міждисциплінарна наука постає нині геоекономіка, що досліджує геопросторові економічні системи різних ієрархічних рівнів, процеси їх взаємодії всередині держав та на міжнародній арені. Враховуючи дедалі активніші процеси економічної інтеграції на світовому рівні і в окремих регіонах, зростаючий вплив економіки на політику, окремі автори вважають, що геоекономіка може в перспективі навіть «поглинути» геополітику.

На стику геополітики з геоекологією формується політична геоекологія, що досліджує політичні аспекти просторових процесів взаємодії між суспільством і

природою на різних ієрархічних рівнях, вплив політичних процесів на геоекологічну ситуацію в окремих країнах і регіонах тощо [4, с. 21].

Пропонується також виділити таку наукову дисципліну, як політична геокультурологія, що має досліджувати вплив різноманітних географічних факторів на формування політичної культури населення територіально-політичних систем, просторові процеси розвитку політичної культури окремих соціальних, етнічних, релігійних груп, їх взаємодії в державах і регіонах [4, с. 22].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри відносно нетривалий час існування геополітики як науки, вона вже накопичила значний досвід вивчення конкретно-історичних форм впливу геопросторових факторів на розвиток держав та їхніх угруповань, локальних, регіональних та глобальних політичних процесів, зовнішньої політики окремих держав світу. На сучасному рівні свого розвитку геополітика має численні об’єкти вивчення й дуже широке предметне поле. У рамках сучасної наукової геополітики (геополітології) тривають процеси формування методологічних засад та розробки методик конкретних досліджень геопросторових об’єктів, процесів та явищ. При цьому доцільним є широке використання методологічних та методичних здобутків філософії, соціології, економіки, культурології та інших наук. Відповідно, у геополітичних дослідженнях застосування міждисциплінарних підходів постає вельми актуальним завданням.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berger G. Opinions and Facts. *Interdisciplinary: Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris, OECD, 1972. P. 23–74.
2. Гольцов, А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ, ЦУЛ, 2018. 392 с.
3. Політична географія і геополітика: навч. посіб. / Б. П. Яценко та ін.; за ред. Б. П. Яценка. Київ, Либідь, 2007. 255 с.
4. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія: підручник. Київ, ЦУЛ, 2012. 416 с.

Аліна ГОЦЬ, доцент кафедри філософії та соціології
e-mail: ukolova_alina@ukr.net
Максим КОПОТІЛОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: kopotilov.maxim@gmail.com
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

НАУКОВА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО: ВИЗНАЧЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Ключові слова: *наукова революція, мистецтво, причинно-наслідкові зв'язки*

Вступ. Радикальна, швидка зміна всієї системи — революція, це гарно чи погано?

Давайте скористуємось гносеологічною потребою людей, тобто потребою в задоволенні власної цікавості. Про цю доволі гарну потребу лаконічно і гарно сказав Арістотель у знаменитій «Метафізиці» у Книга I першою фразою наголошує: «Усіх людей від природи вабить знання» [4, с. 17].

Мета – визначити причинно-наслідкові зв'язки між науковою революцією та цифровим мистецтвом.

Результати. Т. Кун в главі про природу і необхідність наукових революцій сказав: «Наукові революції - це такі некумулятивні епізоди розвитку науки, під час яких стара парадигма заміщується цілком або частково новою парадигмою, несумісною зі старою» [3, с. 106].

Тож, найсуттєвішим, найголовнішим у науковій революції - це становлення науки саме в період раннього, так званого Нового, часу - тоді, коли був бурхливий розвиток фізики, математики, хімії, астрономії та звичайно біології з анатомією людини. Це становлення змінило погляди на суспільство та на природу. Як відомо, наукова революція розпочалася в кінці епохи Відродження в Європі і тривала до кінця XVIII століття і вплинула головним чином на інтелектуальний громадський рух. Рух, під назвою Просвітництво в корені змінив погляди на саму природу та суспільство.

Визначаючи причинно-наслідкові зв’язки наукової революції, передумову наукової революції, на мою думку, треба наголосити на зміну насамперед фізики, зокрема на появу квантової механіки, яка і дала змогу описати всі явища мікросвіту.

Надалі наукова революція принесла прорив у розвитку науки і відповідно і промисловості, яка припала на кінець XIX - початок XX ст. Таким чином розширились обсяги виробництва, підвищилась продуктивність праці завдяки введенню у виробництво новітніх технологій та механізмів.

Розглядаючи ті часи, можемо зазначить, що вплив наукової революції безперечно проявився в повній мірі в суспільному розвитку. Стали помітними не тільки розширення прав жінок та інших соціальних груп, а і взагалі змінення соціальних стереотипів. Результатом впровадження нових технологій стало те, що жінки змогли мати можливості займати більше професійні посади ніж раніше та дійсно активно брати участь у великій кількості різноманітних видів діяльності. Зараз ми можемо чітко розуміти, що цей період став підґрунтям для такого терміну як емансипація жінок.

А розглядаючи головні особливості цього корисного, для нас – сучасників, процесу, так і кортить згадати такі значні відкриття та винаходи, як електрика, телеграф, літак, автомобіль, радіо та телефон. Все це дозволило покращити як транспортування та комунікації, так і зв’язок. Логічно, що цей бурхливий розвиток буквально розштовхав економіку та культуру. Це привело до виникнення зовсім нових енергетичних джерел, якими користується весь світ – нафта, електрика, а в той час це забезпечило промисловість новими джерелами енергії і уможливило збільшення продуктивність праці і, що саме головне, на мою думку, для виробників - це скоротити час виробництва та зменшити витрати та підвищення якості всієї продукції.

На якості продукції сучасна людина звертає прискіпливу увагу, а саме підвищення якості продукції стала можливою в ті гарні часи завдяки прориву винайдених та впроваджених механізмів і технологій у всі виробництва.

Наукова революція, що відбулася в кінці епохи Відродження і тривала до кінця XVIII століття, мала значний вплив на сучасну міжнародну науково-практичну мистецьку та дизайнерську діяльність. Ці принципи стали важливими для розвитку

мистецтва та дизайну, де кожен елемент створення став обґрунтованим та логічно виправданим.

Також, наукова революція сприяла розвитку нових технологій та методів, що значно полегшили процес створення мистецьких та дизайнерських робіт. Вплив цих змін можна побачити в сучасних міжнародних практиках у галузі мистецтва та дизайну, де логіка та наукові принципи використовуються для створення інноваційних та творчих рішень.

Наукова революція має значний вплив на сучасний графічний дизайн. Наукові відкриття та теорії того часу стали основою для формування нових підходів у графічному дизайні.

Крім того, встановлено, що наукова революція сприяла розвитку нових технологій та інструментів, які значно полегшили процес створення графічних робіт. Вплив цих змін можна побачити в сучасних методах роботи графічного дизайнера, де використання логіки та наукових принципів є невід'ємною частиною творчого процесу.

Пропоную розглянути причинно-наслідковий зв'язок такого сучасного і повсякденного і необхідного явища як цифрове мистецтво і наукової революції.

Сьогодні світ переживає період, коли спостерігається зміна у напрямку цифрової трансформації. Цей процес включає в себе діджиталізацію. А. Семилітко однозначно визначає діджиталізацію «як перехід організації до нових способів мислення й роботи на базі використання соціальних, мобільних та інших цифрових технологій» [2, с. 25].

Розвиток сучасних технологій розкриває нові можливості для митців з різними уподобаннями та баченням, дозволяючи їм глибше заангажуватися у свою творчість. Швидкий розвиток "нових" технологій призвів до появи нових художніх засобів та інтерактивності, особливо в області доповненої реальності (AR). AR є частиною змішаної реальності, де віртуальний світ поєднується з реальними об'єктами за допомогою комп'ютерних технологій.

Висновки. Підбиваючи підсумки досліджень і аналізу, можемо відзначити позитивні результати наукової революції: наукова революція зробила значні зміни в усіх сферах людської діяльності включаючи графічний дизайні. В наслідок з'явились

сучасні новітні технології у графічному дизайні - з’явилося цифрове мистецтво. Цифрове мистецтво вплинуло на традиційні види образотворчого мистецтва, такі як графіка, скульптура та живопис. Ці види художньої діяльності мають тісний зв’язок. Наприклад, віртуальна реальність, тривимірна анімація та інтерактивні системи відкрили нові творчі можливості для дизайнерів.

Перспективи подальших досліджень. З результатів досліджень можна зробити висновок: завдяки новим технологіям художники стають ближче до своїх творів. Технологія доповненої реальності (AR) дозволяє залучити суспільство до мистецтва у повсякденному житті. Це призвело до сплеску цифрового мистецтва, VR/AR мистецтва та інших форм мистецтва, які відповідають сучасним потребам. AR-об’єкти допомагають популяризувати міста, піднімають впізнаваність молодих художників та сучасного мистецтва загалом. Технологія AR робить існуючу реальність яскравішою та інформативною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baker Mark Digital Transformation, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. - 226 p. URL: https://www.amazon.com/Digital-Transformation-Dr-Mark-Baker/dp/1500448486
2. Багацька К., Гейдор А. Бізнес-процеси в умовах диджиталізації економіки // ВІСНИК КНТЕУ. 2019. № 5. С.23-32. URL: http://visnik.knute.edu.ua/files/2019/05/5.pdf
3. Кун Томас. Структура наукових революцій. - Київ: Port-Royal, 2001. 228 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kun_Tomas/Struktura_naukovykh_revoliutsii.pdf
4. Метафізика / Аристотель ; [пер. с древнегр., вступит, ст. и ком. А. В. Маркова]. — Харків, ФОЛІО. 2020. 384 с. URL: https://folio.com.ua/system/books/samples/000/002/214/original/Арістотель_Метафізика.pdf?1589358090

Юлія ГРЕБЕНІЧЕНКО, викладачка/аспірантка
e-mail: jullyhreben@ukr.net ORCID: 0000-0002-8777-6981
КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, Україна

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ НУШ

Ключові слова: *нова українська школа, учитель, цінності, професійна діяльність, наскрізний процес виховання.*

Вступ. Реформа загальної середньої освіти, проголошена в Концепції Нової української школи (2016), демонструє, що сучасному суспільству потрібен учитель, професійно-педагогічна діяльність якого відповідає новим підходам до організації освітнього процесу. Від вчителя нової школи вимагається високий професіоналізм у роботі, соціальна активність, творче ставлення до власної діяльності, толерантність, вміння співпрацювати з оточуючими та формування цінностей в учнівства. У центрі освітнього процесу в Новій українській школі є «особистість учня, його потреби, мотиви, попередній досвід, здібності, активність, інтелект, індивідуально-психологічні особливості, ціннісні орієнтири…[3, с.85].

Мета. Дослідження цінностей учителя нової української школи та його готовність до професійної діяльності, яке передбачає виявлення провідних цінностей педагогів різних рівнів освіти (враховуючи дві групи цінностей, які зазначені в Концепції «Нова українська школа»).

Результати. Одним із восьми компонентів формули «Нової української школи» є наскрізний процес виховання, який формує цінності. Педагоги нової української школи повинні формувати ціннісні ставлення в учнів, які слугують базою для щасливого їх особистого життя та успішної взаємодії з суспільством в майбутньому.

Сьогодні освітній процес «Нової української школи» орієнтується на базові цінності:

- морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей);
- соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови, і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність[1, с.105].

Левітас Фелікс Львович, завідувач кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти та виховання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор у своїй статті окреслює портрет сучасного вчителя, як носія цінностей» таким:

- вірність гуманістичним і демократичним цінностям, повага до дітей, вміння навчати і організовувати дитячий колектив, на добрі і важливі справи;
- прагнення до самовдосконалення, навчання передового педагогічного досвіду, комунікації зі своїми колегами;
- активна громадянська позиція, патріотизм, вчитель як приклад в повсякденності (у побуті, культурі поведінки, в ставленні до оточуючого світу, до рідних, близьких, товаришів, колег);
- сучасність вчителя, його налаштованість на оптимізм у викладанні і вихованні молоді, розуміння сучасних викликів і суспільних перспектив [2, с. 6-7].

Педагогами базової школи Київської області, слухачами курсів підвищення кваліфікації КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» з проблеми «Ціннісні орієнтири педагога Нової української школи» (з компонентом медіаграмотності) було створено ціннісний портрет сучасного учителя НУШ:

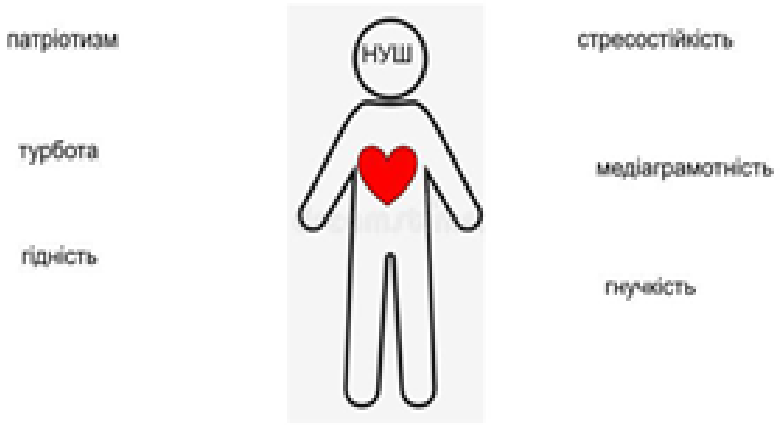

Рис. 1 Ціннісний портрет учителя НУШ

У свою чергу, вчителі початкової школи, вихователі та психологи – слухачі курсів підвищення фахової кваліфікації з проблеми «Юнгіанська казкотерапія в роботі педагога, вихователя та психолога» виокремили важливі для них цінності, серед яких такі: свобода, турбота, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля.

Висновки. Отже у професійній діяльності учитель нової української школи керується більше соціально-політичними цінностями, такими як свобода та патріотизм. Можна зробити припущення, що такий вибір цінностей пов’язаний з реаліями воєнного часу сьогодення.

Перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження цінностей педагогів НУШ відповідно до вікових показників та місцевості в якій працюють педагоги у ході дисертаційного дослідження «Розвиток аксіологічної готовності учителя нової української школи до професійної діяльності» .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коптіла Ю. Підготовка вчителів до формування базових цінностей в учнів нового покоління: тези науково-практичної конференції. URL: https://eir.kristti.com.ua/handle/eirkristti/314.
2. Левітас Ф. Вчитель, як носій цінностей: стаття. URL: https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ushynskyi/paper/viewFile/36/8.
3. Мотуз Т. Цінності професійної діяльності вчителя початкових класів нової української школи. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_3/17.pdf.

Матвій ДАРІЙЧУК, викладач кафедри психології та філософії
e-mail: dariichuk.matvii@bsmu.edu.ua ORCID: 0009-0008-2173-0543
Юлія ОЛЬХОВЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: olkhovenko.yuliia.mps@bsmu.edu.ua
Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, Україна

ЕМОЦІЙНА ІНГІБІЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Ключові слова: *емоційна інгібіція, емоційне стримування, емоційне пригнічення, психологічна підтримка, психічне здоров'я, психологічний комфорт, морально-психологічне забезпечення.*

Вступ. Психоемоційний стан військовослужбовців - надзвичайно актуальне питання в умовах російсько-української війни. Проблематика морально-психологічного забезпечення порушується на різних рівнях суспільства та влади, проте досі є аспекти психологічного благополуччя військовослужбовців, які потребують додаткової уваги. Емоційна інгібіція - це процес пригнічення або стримування вираження своїх емоцій, часто через соціальні чи культурні обмеження, страх перед реакцією оточуючих або з метою приховати свої справжні почуття. Відповідно, в рамках нашого дослідження, ми оглянули вітчизняні та міжнародні наукові джерела, а також провели власне емпіричне дослідження. За допомогою авторської анкети на встановлення рівня емоційної інгібіції та отриманих результатів, ми дослідили частоту емоційної напруги під час виконання військових обов'язків, стримування почуттів та емоцій, стратегії подолання емоційної напруги та інші аспекти в контексті формування, протидії, регуляції емоційної інгібіції.

Мета - дослідити наявність емоційної інгібіції військовослужбовців, які на момент опитування є діючими військовими або перебувають на реабілітації.

Результати. Емоційна інгібіція у військовослужбовців - це стан, коли особа стримує свої емоції або не виявляє їх, навіть коли це може бути корисним або необхідним для вирішення ситуацій або взаємодії з оточуючими. Це може відбуватися через внутрішні або зовнішні фактори, які обмежують вільний вираз емоцій.

Причини емоційної інгібіції у військовослужбовців можуть включати тривожність щодо професійної репутації, бажання підтримувати військову дисципліну та ієрархію, а також страх перед показом слабкості або вразливості у військовому середовищі. Також, деякі військовослужбовці можуть переживати травматичні події, які призводять до внутрішньої блокування емоційного відгуку.

Симптоми емоційної інгібіції у військовослужбовців можуть включати: відчуття внутрішньої напруги або подавленості, уникання висловлювання своїх почуттів, збереження емоційної стійкості у взаємодії з колегами та/або близькими; а також періодичні приступи агресії або роздратування.

Наслідки емоційної інгібіції у військовослужбовців можуть включати збільшення стресу та тривожності, зниження професійної ефективності, погіршення міжособистісних відносин у військовому колективі, а також загрозу для психічного та емоційного здоров'я в цілому. У деяких випадках, емоційна інгібіція може призвести до розвитку психічних порушень, таких як депресія або посттравматичний стресовий розлад.

Деякі питання з нашої авторської анкети та опрацьовані результати отриманих даних після анкетування:

1. "Вік респондентів: 18-22 роки - 5,3%; 22-30 роки - 39,5%; 30-40 роки - 42,1%; більше 40 - 13,2%.".
2. "Стать респондентів: чоловіча - 86,8%; жіноча - 13,2%.".
3. "Географія респондентів: м. Вінниця, м. Чернівці, м. Хмельницький, м. Херсон, м. Любомль, м. Суми, м. Бердичів, м. Свердловськ, м. Івано-Франківськ, м. Жовті Води, м. Волочиськ, м. Коблеве, м. Дніпро, м. Миколаїв, м. Жмеринка, м. Львів, м. Коломия, м. Кам'янець-Подільський".
4. "Як часто респонденти відчувають емоційну напругу: завжди -13,2%; часто - 28,9%; іноді - 34,2%; рідко - 18,4%; ніколи - 2,6%; коли десь близько прилітає - 2,6%.".
5. "Чи доводиться респондентам стримувати почуття та емоції під час служби: так, завжди - 39,5%; іноді - 47,4%; ні -10,5%; дуже рідко - 2,6%.". "Які ситуації чи фактори, на думку респондентів сприяють емоційній стриманості серед військовослужбовців (Можливо було обрати декілька варіантів): висока

військова відповідальність - 60,5%; страх перед небезпекою - 39,5%; необхідність приховувати власні емоції - 26,3%; недостатність психологічної підтримки - 21,1%; страх засудження побратимами через вияв власних емоцій - 15,8%.”.

6. “Чи відчувають респонденти, що висока емоційна напруга та інгібіція (складність виражати свої емоції) можуть впливати на їх відносини з членами родини та близькими людьми: так - 28,9%; переважно - 10,5%; інколи - 34,2%; ніколи - 26,3%.”
7. Чи відчувають респонденти певний тиск на вираження своїх емоцій від інших військовослужбовців чи військового керівництва: так - 23,7%; ні - 52,6%; не впевнений - 23,7%.”

В рамках огляду сучасних теоретичних вітчизняних та міжнародних джерел та нашого емпіричного дослідження(авторська анкета на встановлення рівня емоційної інгібіції), було визначено, що таке емоційна інгібіція, а також рівень інгібіції військовослужбовців, які на момент опитування є діючими військовими або перебувають на реабілітації.

Висновки. Оцінивши теоретичні та емпіричні дані, ми прийшли до висновків, що емоційна інгібіція у військовослужбовців, які на момент опитування є діючими військовими або перебувають на реабілітації - це процес пригнічення або стримування вираження своїх емоцій, страх перед реакцією оточуючих або з метою приховати свої справжні почуття. Отримані нами результати опитування свідчать нам про співвідношення різних факторів емоційної інгібіції та відносний суб’єктивний рівень переживань, стримання, емоційної напруги та інші показники в рамках питання емоційної інгібіції.

Перспективи подальших досліджень. Наше дослідження показало, що тема потребує додаткових теоретичних та емпіричних оглядів і враховуючи отримані дані в рамках нашого емпіричного дослідження, ми розглядаємо можливе масштабування дослідження цієї теми. Ми вважаємо, що для того, щоб наше дослідження мало більш репрезентативний характер, ми плануємо збільшувати вибірку та кількість респондентів. Теперішнє дослідження є початком майбутньої наукової роботи, де на

основі цього дослідження буде побудована подальша досконаліша анкета та ще глибше занурення в проблематику та збільшенням кількості респондентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванов П. Психологічні аспекти емоційної інгібіції у військовослужбовців. С. 10-20.
2. Горбенко О. М. Вплив емоційної інгібіції на стресостійкість військовослужбовців. С. 25-35.
3. Ковальчук І. В. Роль емоційної інгібіції у формуванні психологічного стану військових. С. 40-50.
4. Сидорова А. О. Психологічні механізми емоційної інгібіції в умовах військової діяльності. С. 55-65.
5. Захаров В. С. Емоційна інгібіція як чинник впливу на професійну діяльність військових. С. 70-80.
6. Карпенко Д. П. Стратегії подолання емоційної інгібіції у військовослужбовців. С. 85-95.
7. Михайлова Н. В. Взаємозв’язок емоційної інгібіції та психологічного здоров’я військових. С. 100-110.
8. Rebetez, M. M. L., Rochat, L., Billieux, J., Gay, P., & Van der Linden, M. (2015). *Do emotional stimuli interfere with two distinct components of inhibition?* Cognition and Emotion, 29(3), 559–5671
9. *Emotional response inhibition is greater in older than younger adults.* Neuropsychologia, 41(2), 195–2022
10. *Emotion regulation in social interaction: Physiological and emotional …* Psychiatry, 53(11), 1033-10393
11. *Taylor & Francis Journals Standard Reference Style Guide: American …* This reference guide details methods for citing and formatting reference entries in accordance with principles established by the Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition (2020)4
12. Malagoli, C., Chiorri, C., Traverso, L., & Usai, M. C. (2021). *Inhibition and individual differences in behavior and emotional regulation in adolescence.* Psychological Research, Advance online publication5

Олександр ДУБОВИЙ, аспірант
e-mail: oleksandr.dubovyi@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ РЕЛІГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ключові слова: *трансформація, інститут релігії, оцінка, суспільство.*

Вступ. Релігія є важливою частиною української культури та суспільства. Трансформація соціального інституту релігії в сучасному українському суспільстві визначається комплексом факторів, які включають культурні, соціальні, політичні та економічні аспекти. Цей процес неперервний і відзначається рядом ключових тенденцій.

Мета – обґрунтувати проблеми трансформації соціального інституту релігії в сучасному українському суспільстві

Результати. Однією з основних рис трансформації релігійного інституту в Україні є відновлення її незалежності у 1991 році, воно зіграло ключову роль у зміні динаміки релігійного життя в країні, та зміні релігійної картини суспільства. Перехід від радянського атеїзму до вільного вибору релігій створив різноманіття віровчень серед населення. Різні конфесії конкурують за вірян та намагаються адаптуватися до нових умов. Зростає роль індивідуального релігійного вибору, що підкреслює важливість особистого духовного пошуку.

Зміна релігійної ідентифікації населення – це ще одна ключова тенденція. Зараз спостерігається зростання кількості людей, які не визначають себе за релігійними рамками, що відзначається більшою релігійною плюралізацією та індивідуалізацією підходів до духовності.

Цитата від українського соціолога та релігієзнавця М. Паращевіна вказує на важливість релігії у сучасному українському суспільстві: «*Релігія, як соціальний інститут, стає джерелом духовно-моральної підтримки, надає глибший сенс життя та впливає на різноманітні аспекти культурного розвитку* [1]».

Іншим аспектом трансформації є взаємодія релігії та суспільства в політичному контексті. Релігійні групи виступають активними учасниками громадянського суспільства, зокрема, в боротьбі за права та свободи. Велика увага приділяється ролі релігії у формуванні етичних цінностей та громадського моралі.

Спостерігається також зростання впливу релігійних організацій у сфері освіти та благодійності. Це створює певний контекст для обговорення ролі релігії у формуванні громадського добробуту та соціальної відповідальності.

З іншого боку, спостерігається інклюзивний підхід до релігійної толерантності, де різні віросповідання мають можливість співіснувати та взаємодіяти. Це стимулює розвиток інтеррелігійного діалогу та сприяє спільним ініціативам у сфері благодійності та громадської діяльності..

Висновки. Отже, трансформація соціального інституту релігії в українському суспільстві є складним та багатогранним процесом, що відображає сучасні тенденції у відносинах між релігією, культурою та політикою. Важливо враховувати ці динаміки для розвитку відкритого та плюралістичного суспільства, яке поважає права та свободи кожного громадянина.

Перспективи подальших досліджень. Українське суспільство також стикається з викликами глобалізації, що впливає на релігійні практики та ідентичність. З одного боку, це може призвести до розширення горизонтів та збагачення культурного спадку, а з іншого – до появи нових конфліктів та напруження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Паращев М. «Релігія в сучасному українському суспільстві» URL: https://isnasu.org.ua/index.php?q=ru/institute/parashhevin-maksim-anatolijovich (дата звернення 27.04.2024).

Марина ЗАХАРІНА, канд. філос. наук, доцент кафедри соціальної роботи
Катерина РИЖЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: kate.ryzhenko2002@gmail.com
НУ «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Ключові слова: *емоційне вигорання, студенти, фактори ризику, симптоми, профілактика.*

Вступ. Поняття «емоційного вигорання» наразі досягає все більшого значення у сучасності, особливо у відношенні до професійної діяльності та періоду навчання. Це явище стає предметом уваги багатьох наукових досліджень, задля того, аби зрозуміти його зміст, причини та можливі напрямки запобігання.

Мета. Метою даної роботи є можливість проаналізувати поняття «емоційного вигорання» серед студентської молоді, виявити його симптоми та деякі фактори ризику, а також оглянути певні напрямки профілактики цього феномена.

Результати. Емоційне вигорання серед студентів є доволі актуальною проблемою, яка таки має вплив на їхню успішність під час навчання та спілкування. Симптомами вигорання визначають: фізичні, емоційні, соціальні, поведінкові та інтелектуальні прояви. Головними факторами ризику є особистісні, рольові та організаційні чинники.

Емоційне вигорання має значний вплив на студентську молодь, тому дуже важливо своєчасно виявити його симптоми та вжити заходів задля його запобігання. Саме профілактичні заходи, які включають в себе організацію тренінгів, розробку програм підтримки та оптимізацію навчального процесу, можуть суттєво зменшити ризик емоційного вигорання серед студентів.

Поняття «емоційного вигорання» почали досліджувати зовсім недавно. Суто змістовно існує доволі багато визначень цього поняття. В цілому, емоційне вигорання розглядають як процес виникнення певних стресових ситуацій в професійній діяльності, описуючи вигорання як складне та динамічне явище [1, с. 194].

Про сучасне визначення цього терміну говорить Г. Кизим, визначаючи його як досвідчену професійну поведінку та механізм психологічного захисту, створений через травмуючі ситуації й має форму зникнення емоцій, маючи здатність збережено використовувати емоційні ресурси [2, с. 116]. В той же час, як М. Павлюк, стверджує, що емоційне вигорання має негативний вплив на професійну діяльність та стосунки з колегами та іншими людьми [3, с. 226].

На думку Н. Коінкової та В. Тропової для синдрому емоційного вигорання характерні симптоми: фізичні, емоційні, соціальні, поведінкові та інтелектуальні. Фізичні симптоми – це постійна втома, безсоння, ускладнене дихання, запаморочення, тремтіння, пітливість; емоційні – беземоційність, втрата оптимізму, злість, тривожність, одинокість; соціальні – відсутність мотивації, ізольованість, неактивність, непорозуміння; поведінкові – імпульсивність; інтелектуальні – втрата інтересу до нових ідей, стабільність, байдужість [4, с. 134].

Значним фактором, який визначає успішність студентів у навчанні, розвитку та спілкуванні, є психічне здоров’я. Однак здебільшого, навчальний період характеризується надмірним навантаженням, особливо в період сесії. Тому неможливість розподіляти свої особистісні ресурси, частіше за все, призводить до емоційного вигорання. До виникнення таких суперечностей відносять: занизьку психологічну культуру, власну дисгармонію, тривогу, негаразди. Як застерігає І. Кондратенко, головне вчасно помітити виникнення цих симптомів та формувати діяльність так аби знизити ризик вигорання [5, с. 89].

Науковці О. Сергеєнкова та О. Столярчук вважають, що емоційне вигорання – це поступове зниження емоційної, фізичної та когнітивної енергії студента, яка виявляється у виснаженні та втраті задоволення від навчання [6, с. 77]. В цілому, головні фактори емоційного вигорання студентської молоді такі: особистісні, рольові, організаційні. Однак переважають особистісні фактори, бо це передусім глибинні та мотиваційні чинники. Хоча Т. Вашек та С. Тукаєв запевняють, що саме соціальна незахищеність, відсутність соціальної підтримки та особистісних досягнень впливають на формування емоційного вигорання [7, с. 47].

Вищезазначені положення та висновки щодо емоційного вигорання наголошують на гострій необхідності вирішення цієї проблеми та визначенні того, що

головне для внутрішньої емоційної рівноваги, і як відбувається регуляція поведінки. Тривожність, фрустрованість, негатив, паніка, меланхолійний темперамент та погане самопочуття лише зумовлюють розвиток синдрому емоційного вигорання. Чим більший рівень агресивності у студента, тим більше він схильний до вигорання. Чим гірше самопочуття студента, тим швидше в нього розвивається синдром емоційного вигорання [2, с. 116].

Тобто, емоційне вигорання – це стан, який заважає студентській молоді успішно навчатися та спілкуватися з людьми, дуже важливо вчасно виявити появу симптомів та побудувати діяльність та спілкування таким чином, аби понизити ризик виникнення емоційного вигорання.

Одним з головних напрямків запобігання емоційному вигоранню є профілактика, яка полягає в організації спеціальних тренінгів, розробці програм підтримки, проведенні заходів, оптимізації систем стимулювання, плануванні подальшої діяльності. Дослідники Г. Лемко та М. Косюч, вважають що врахування особистісних характеристик та якостей студентів, більш чіткий навчальний процес, залучення викладачів та керівництва, посилення виховної роботи допоможуть уникнути емоційному вигоранню [8, с. 75]. Також, Н. Коляденко говорить, що важливою є адекватна оцінка та розрахунок своїх можливостей, уважність до себе, відновлення ресурсів [9, с. 12].

Висновки. Отже, ризик «синдрому емоційного вигорання» можна зменшити шляхом дотримання вищезазначених суджень та рекомендацій, які можуть запобігти емоційному виснаженню та збережуть особистісне психологічне благополуччя сучасного студента.

Перспективи подальших досліджень. Щодо подальшого розвитку досліджень в цій сфері, то важливо дослідити ефективність і успішність відповідних профілактичних заходів та їхній вплив на психологічне благополуччя студентів.

Конфлікт інтересів. Автори не мають конфліктів інтересів щодо цієї наукової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лаврова М.Г. Теоретичний аналіз сучасних поглядів на поняття «емоційне вигорання». Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 194–202.
2. Кизим Г.С. Прояв емоційного вигорання у практичних психологів. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 14. Ч. ІІ. С. 116–123.
3. Павлюк М.М. Психологічні чинники емоційного вигорання у професійній діяльності. Актуальні проблеми психології. Київ, 2018. Т. XI. Вип. 18. С. 226–244.
4. Шкраб'юк В.С., Млиниська М.М. Профілактика емоційного вигорання як умова психологічного благополуччя працівників пенітенціарних закладів. Молодий вчений. 2017. № 7. 134 с.
5. Галецька І., Сосновський Т. Психологічне здоров'я. Психологія здоров'я: теорія і практика. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. С. 89–122.
6. Сергеєнкова О.П. Криза фахового навчання як підґрунтя емоційного вигорання студентів. Збірник наукових праць. Київ, 2017. № 27. С. 77–81.
7. Вашек Т.В. Детермінанти емоційного вигорання студентів-психологів в процесі навчання. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України. Київ, 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 47–55.
8. Лемко Г., Косюч М. Шляхи запобігання емоційного вигорання у студентів: соціально-педагогічний аспект. Обрії. 2013. № 1 (36). С. 75–78.
9. Коляденко Н.В. Навчальна програма дисципліни «Стратегії подолання професійного вигорання соціальних працівників» (для бакалаврів). Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 12 с.

Наталія ЗОЛОТАРЬОВА-ПАСЮТА, провідний концертмейстер
e-mail: Zolotarevapasyuta@gmail.com ORCID: 0009-0004-4371-166X
Тетяна ШЕРШОВА, доктор філософії з культурології, асистент
e-mail: tatyanashershova@gmail.com ORCID: 0000-0003-1993-4236
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: *концертмейстер, психологічна підготовка, емоційний стан, комунікація, емоційний інтелект.*

Вступ. Концертмейстерська діяльність – це складний і багатогранний процес, який вимагає не лише високого рівня музичної майстерності, але й значних психологічних ресурсів. Виконання ролі концертмейстера супроводжується цілою низкою психологічних аспектів, які потребують ретельного вивчення та розуміння.

Питанням концертмейстерської діяльності присвячені наукові розвідки А. Готліб, Г. Коган, І. Кравченко, В. Медушевського, Д. Мура, В. Петрушина, Г. Ципіна та інших психологів, філософів та музикознавців.

Сучасний стан музично-педагогічної освіти висуває нові вимоги до професійної майстерності концертмейстера. Окрім високого рівня виконавської майстерності та педагогічної компетентності, все більшого значення набуває психологічна компетентність.

Мета – дослідження психологічних особливостей творчого процесу в концертмейстерській діяльності, аналіз впливу емоційного стану на концертмейстерську діяльність.

Результати. Концертмейстерство – це унікальна професія, що поєднує в собі елементи майстерності педагога, виконавця, імпровізатора та психолога. Професійна діяльність концертмейстера вимагає володіння широким спектром музично-теоретичних знань, високим рівнем виконавської майстерності та методичної обізнаності. Поряд з цим необхідні розвинені загальні, педагогічні та музичні здібності, а також надзвичайно важливе значення має наявність високих моральних

принципів, широкого культурного світогляду та глибока психолого-педагогічна підготовка [1, с. 75].

Як зазначає О. Мартинюк, для концертмейстера важливо мати стійку нервову систему, зберігати емоційний тонус і самовладнання у будь-якій ситуації. Вміння оперативно реагувати на будь-які несподіванки під час виступу вельми цінно, як і важливість швидко знаходити шляхи подолання форс-мажорних ситуацій для збереження плавного ходу концерту [2, с. 63]. Окрім перелічених якостей, концертмейстер повинен володіти артистизмом, бути комунікабельним, зосередженим, здатний до тривалої праці, вільно відчувати стиль, жанр, характер музичного твору.

Слід зазначити, що робота концертмейстера, яка базується на індивідуально обраних методиках досягнення поставлених завдань, відноситься до структури діяльності змінного типу. Це вимагає від спеціаліста не лише виконання завдань, але й постійного адаптування до змінюючи обставин.

Особлива складність полягає у вмінні адаптуватися до різноманітних ситуацій та швидко знаходити оптимальні рішення. Акумуляція практичних знань і теоретичних висновків протягом років самостійної роботи потребує систематизації, структурування і об’єктивного аналізу. На цьому етапі особливо важливим стає підвищення кваліфікації, обмін досвідом та обговорення складних питань, які часто виникають у зв’язку з відсутністю достатніх психологічних знань. Такий обмін допомагає розширити горизонти та підвищити професійну майстерність.

Концертмейстер має бути обдарований рядом позитивних психологічних якостей, які є важливими для успішного виконання його професійних обов’язків. Увага концертмейстера має бути винятковою, багатоплановою, розподілятися не лише між його власними діями, а й до соліста та ансамблю. Контроль над кожним моментом виконання, включаючи рухи пальців, використання педалей та слухову увагу, потребує постійної концентрації та стійкої психіки.

Мобільність, швидкість реакції і високий рівень уваги є також критичними для концертмейстера. Він зобов’язаний оперативно реагувати на будь-які непередбачені ситуації, такі як помилки соліста під час виступу, і безперервно підтримувати виконання музичного твору. Досвідчений концертмейстер може також зняти нервове

напруження у соліста перед виступом шляхом виразного виконання акомпанементу та створення творчого натхнення, що сприяє підвищенню впевненості та м'язовій свободі виконавця.

Таким чином, психологічна підготовка концертмейстера є невід'ємною складовою його професійної діяльності. Вона включає в себе: розвиток стресостійкості, вміння концентрувати увагу, емоційний контроль, комунікативні навички та здатність до саморегулювання. Емоційний стан концертмейстера істотно впливає на його виконавську майстерність. Хвилювання, страх, невпевненість у собі можуть негативно вплинути на якість виступу. Тому важливо, щоб митець умів володіти своїми емоціями та залишатися спокійним і зосередженим під час виступу.

Концертмейстер, виступаючи як акомпаніатор, зіштовхується з великим навантаженням на увагу та її концентрацію. Він змушений одночасно контролювати власні дії, соліста та ансамблю, а також відповідати за звучання музики в цілому. Це може призвести до стресу, тривожності та втоми. Для успішного подолання психологічного тиску концертмейстери використовують різноманітні стратегії управління стресом. До них відносяться практики релаксації, дихальні вправи, медитації, візуалізація успішного виконання, а також психологічна підготовка перед виступом для набуття оптимального концертного стану.

Висновки. Концертмейстерська діяльність є складною з психологічної точки зору, оскільки вона вимагає високого рівня концентрації уваги та емоційного контролю. Ефективне управління стресом та власними емоціями, а також розвинений емоційний інтелект є ключовими факторами успішної професійної діяльності концертмейстера. Дослідження психологічних аспектів концертмейстерської діяльності має важливе значення для розуміння та підтримки музичних виконавців у їхній професійній практиці.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій з психологічної підготовки концертмейстерів, вивчення впливу психологічних факторів на ансамблеву гру, дослідження психологічних особливостей роботи концертмейстера з різними інструментами.

Конфлікт інтересів. Автори статті декларують відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавльова Н., Каленик І. (2021). Психологічні аспекти діяльності концертмейстера у сфері музичного мистецтва. Актуальні питання гуманітарних наук. 36. 1. 74-78.
2. Мартинюк О. В. Педагогічні та психологічні аспекти діяльності концертмейстера (2021). Світ під час пандемії: нові виклики та загрози, LXIX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Вінниця. 60-66.

Анастасія ІЛЬЇНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: anastasia.spgaz@gmail.com
ВНЗ «Білоцерківський національний аграрний університет»,
м. Біла Церква, Україна

СВІТОВИЙ ПОРЯДОК: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

Ключові слова: *світовий порядок, глобалізація, міжнародні відносини, геополітика.*

Вступ. Поява поняття світового порядку у теорії міжнародних відносин викликає у всіх науковців, що вивчають теоретичні аспекти світової політики, закономірне питання: наскільки можливий будь-який порядок у середовищі, де діють суверенні держави, які мають власні системи цінності та потреби? Більшість з цих держав не можуть задовольнити свої потреби без взаємодії з іншими країнами, які стають для них зовнішнім середовищем. Вплив однієї держави на міжнародній арені зазвичай відбивається на стані та інтересах інших держав, особливо на їхніх найближчих сусідах[1].

Мета. В публікації ставиться за мету з’ясувати, чи дійсно стабільність, яка донедавна вважалася невід’ємною складовою світового порядку, наразі ставиться під питання і переглядається під новим кутом зору? Вважаємо, що сучасний світовий порядок стоїть на порозі суттєвих змін та прийняття нової системи світової колективної безпеки, що доводить проведене нами дослідження.

Результати. Підсумовуючи значну кількість наукових досліджень щодо концепції «світового порядку», необхідно виокремити його ключові характеристики. Перша характеристика – легітимність – відображення узгодження між дієвими сторонами з реальною владою щодо цих правил і принципів. Друга – механізм змін – наявність визнаного процесу та процедури формулювання, зміни та впровадження нових принципів і правил для всіх міжнародних учасників. Третя – баланс сил, або можливість фізичного захисту від агресії [2].

Нині питання світового порядку залишається однією з головних проблем міжнародних відносин і об’єктом політичних аналізів. Проте, сам термін «світовий

порядок» є умовним, оскільки, за визнанням ряду науковців, відсутнє єдине та загально прийняте визначення. Відомий дослідник Г. Кіссінджер у своїй праці «Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті» зауважує, що конкретної системи світового порядку не існувало. У розумінні сучасного світового порядку він відзначає, що таке поняття сформулювали 400 років тому на Вестфальській конференції, де встановили правила для європейських країн після Тридцятирічної війни [3].

Після анексії Криму Ялтинська система світового порядку практично припинила своє існування і сучасна ООН стала безсильною перед такими загрозами. Анексія Кримського півострова та розпалювання конфлікту в Україні стали викликом для існуючого світового порядку і Західного світу загалом. рф проголосила пострадянський простір зоною своїх особливих інтересів, включаючи право на анексію території сусідніх держав. Вона завжди намагалася запобігти перетворенню України на геополітичний плацдарм Заходу для подальшого розширення американських інтересів в Європі. У результаті Україна стала полем боротьби між євроатлантичною та євразійською парадигмами трансформації світового порядку у міжнародній системі безпеки. Традиційний світовий порядок, що ґрунтувався на багатосторонніх інституціях, встановлених після Другої світової війни, перестав працювати і захищати права окремих малих націй, які не можуть вижити самостійно. Сучасний світовий порядок, ймовірно, буде багатополярним, де кожна держава матиме рівні права незалежно від розмірів та економічного стану [4]. Україна значною мірою впливає на світовий порядок, завдяки своєму військовому спротиву, який ми спостерігаємо сьогодні.

Контролюючи інформацію та передові технології, провідні країни забезпечили своє інформаційно-технологічні переваги на планеті та залучили до себе інші країни. Проте зростаюча технологічна могутність Китаю та Індії створює серйозні виклики існуючій інформаційно-технологічній складовій світового порядку, що розглядається провідними країнами Заходу (зокрема, США) як реальна загроза для їх домінування. Одним з кінцевих результатів глобалізації стала поява двох класів – багатих і бідних. Перший клас володіє світовим капіталом через національні та транснаціональні фінансові структури, що створюється і управляється провідними країнами, а також

корпоративними структурами. Другий клас – це основне населення планети, яке переважно складається з представників країн, що розвиваються. Ця суперечність між багатством і бідністю стала дестабілізуючим фактором для існуючого світового порядку [5].

Світовий порядок є результатом взаємодії силових центрів глобальної влади і відображає порівняно стабільні геополітичні структури на певних етапах міжнародних відносин. Зміни у потенціалах окремих країн і регіонів світу призводять до революційних змін на геополітичній мапі. Проте формування об'єктивного уявлення про світовий порядок як просторове співвідношення силових полів, пов'язаних із простором, який контролюється державою, є завданням, яке має багато невідомих. Сучасна геополітика визначається не лише залежністю зовнішньої політики держави від її географічного розташування, але й від сукупності факторів, які дозволяють державі контролювати простір і не може бути визначений виключно в категоріях військового або політичного контролю. Контроль набуває нових форм завдяки розвитку технологій та зростанню взаємозалежності у світі [6].

Нові конфлікти між державами вказали на неефективність міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, НАТО, що виступали універсальними регуляторами міжнародних відносин після Другої світової війни. Російська агресія проти України, з 24 лютого 2022 року, спричинила формування антипутінської антиросійської коаліції країн демократичної цивілізації. Однією з найбільш визначних рис формування нового світового порядку є протистояння між блоком демократичних країн, на чолі зі США, та авторитарними режимами, де провідну роль відіграють росія, Китай, Іран [7].

Використовуючи потенціал політичного прогнозування, можна передбачити майбутні міжнародні зміни у XXI столітті, такі як, формування світової коаліції демократичних держав, як однієї з ключових тенденцій. Формування світового блоку авторитарних держав є іншою важливою тенденцією, де Китай, росія, КНДР, Іран та інші країни утворюють свій союз. Нова двополярність світу відхиляє як однополярний, так і багатополярний погляд на геополітичну дійсність. Існує думка, що до середини XXI століття буде створена модель світового устрою з двома глобальними полюсами: Заходом, який очолюватиме США, і Сходом, з елементами

Півдня, яким керуватиме Китай. У період з 2000 по 2024 роки можна спостерігати формування рушійних сил, які до 2099 року не лише призведуть до фундаментальних змін у політичній динаміці існуючих країн і націй, а й ставлять перед людством питання його власного існування [8].

Штучний інтелект (ШІ) представляє собою один із ключових технологічних досягнень останніх десятиліть, що має потенціал відіграти значну роль у різних сферах життя, включаючи науку, медицину, економіку та оборону. Впровадження ШІ може мати істотне значення для забезпечення міжнародної безпеки та стабільності світового порядку. Наряду з потенційними перевагами, ШІ може становити виклик для міжнародної безпеки та світового порядку: зміна балансу сил і виникнення нових форм геополітичного впливу; загроза стабільності соціальних систем через автоматизація та розповсюдження ШІ; залежність від технології та можливість виникнення технологічної нерівності між країнами; нестабільність ринків праці через автоматизацію процесів та втрату робочих місць; зростання загрози кібертероризму та можливість використання штучного інтелекту для здійснення кібератак; проблеми приватності та етичні питання, пов’язані з використанням особистих даних для навчання алгоритмів штучного інтелекту [9].

Новий світовий порядок має багатосторонній характер і включає різноманітні аспекти, такі як глобальний, континентальний, регіональний, геополітичний, цивілізаційний, культурний, національний та інші. Згідно з Р. Хаасом, чотири сили – транснаціональні корпорації, недержавні організації, самовизначення нових націй та стрімко зростаюча мобільність населення – руйнують попередню систему та впливають на формування нового світового порядку [10]. Незважаючи на те, що авторитарні та тоталітарні режими використовують антидемократичні ідеологічні доктрини для протистояння уніфікації, глобалізація залишається провідною тенденцією сучасності. Паралельно з цим відбувається тенденція фрагментації та локалізації людських спільнот за національними, релігійними, цивілізаційними та політико-режимними ознаками. Підтримуючи думку автора зауважимо, що період стабільної однополярності завершився, а світ увійшов у епоху бесполюсного порядку, де відбувається дифузія сили та впливу, зростає число активних гравців, включаючи недержавних. Це свідчить про зміну тенденцій у світовому порядку та можливий

перехід до багатополярної моделі, коли світ буде поділений на макрорегіони з власними центрами впливу.

Висновки. Відмітимо, що система сучасної світової колективної безпеки зіштовхнувся з тривалою та непередбачуваною кризою, наслідком якої став ядерний шантаж світу, здійснюваний рф. Військово-силовий чинник, що набуває все більшої уваги в геополітичних розрахунках нового світового порядку. Маніпулюючи доступом до ключових ресурсів (газ, нафта), використовуючи військову агресію та ядерний шантаж, деякі країни, зокрема рф, намагаються компенсувати відсутність сучасних технологій та інновацій у виробництві та інших сферах.

Перспективи подальших досліджень. На жаль, військово-силовий чинник поступово витісняє цивілізаційні та міжнародно-правові складові та стає домінуючим у новому світовому порядку, тому завдання світової спільноти знайти прийнятне для цивілізації вирішення цієї глобальної проблеми.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ялі, М. (2009). Поняття та підходи до тлумачення світового порядку. *Дослідження світової політики*. Збірник наукових праць, (48), 160-171. http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16005/14-Ijali.pdf?sequence=1
2. Міщенко, А. (2020). Новий світовий порядок: міжнародний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (6), 44-55. http://nbuv.gov.ua/UJRN/irtpa_2020_6_6
3. Таран, Є. (2022). Місце України у системі формування нового світового порядку. *У* Г. П. Ситник, Л. М. Шипілова (Ред.), *Виклики і загрози дестабілізації суспільно-політичної системи України.* (с. 51-58). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/1948/files/3fadf13a-c17f-46a4-b56f-e3b5f92ec3bd.pdf
4. Ситник, Г. (2022). Концептуальне осмислення факторів, які визначають національні інтереси у контексті глобальних тенденцій. *У* Г. П. Ситник, Л. М. Шипілова (Ред.), *Виклики і загрози дестабілізації суспільно-політичної системи України.* (с. 5-14). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/1948/files/3fadf13a-c17f-46a4-b56f-e3b5f92ec3bd.pdf

5. Ситник, Г. (2023). Світовий порядок як відображення балансу інтересів силовихцентрів глобальної влади. У Л. Г. Комаха (Ред.), *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* (с. 76-79). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/farenyuk.pdf
6. 6. Таран, Є. (2023). Ознаки формування нового світового порядку. У Л. Г. Комаха (Ред.), *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* (с. 81-83). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
7. Орел, М. (2023). Вплив наслідків трансформації світового порядку на національну безпеку. У Л. Г. Комаха (Ред.), *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього.* (с. 58-60). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/farenyuk.pdf
8. Смолянюк, В. (2023). Світопорядок XXI століття: напрями змін. У Л. Г. Комаха (Ред.), *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* (с. 79-81). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/farenyuk.pdf
9. Андрейчук, В. (2023). Глобальні виклики штучного інтелекту міжнародній безпеці і світовому порядку. У Л. Г. Комаха (Ред.), *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* (с. 9-11). Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/farenyuk.pdf
10. Поліщук, І. (2022). Геополітичні ознаки нового світового порядку. *Політичне життя,* (2), 30-35. https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12180

Людмила КАЗНАЧЕЄВА, канд. істор. наук, доцент
e-mail: l.m.kaznacheyeva2023@gmail.com ORCID: 0000-0002-8896-2145
Марія ЛАВОР, здобувачка вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

СПІВПРАЦЯ БІЗНЕСУ ТА КУЛЬТУРНИХ ІНСТИТУЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ М.РІВНЕ)

Ключові слова: *творча колаборація, співпраця, бізнес, культурні інституції, проєкт, м. Рівне.*

Вступ. Сучасний соціокультурний простір України багатий на різноманітні експерименти та новації, що активно почали впроваджуватися останніми роками і дещо пригальмувалися нині, у часи повномасштабного вторгнення. Одними з таких цікавих новацій є різноманітні форми співпраці бізнесу та інституцій сектору культури. Такі приклади творчої колаборації потребують пильної уваги та ретельного вивчення, а ефективні з них – масштабування та введення у широку практику.

Мета: окреслити приклади співпраці бізнесу та культурних інституцій Рівного.

Результати. Сучасне культурне життя м. Рівне характеризується функціонуванням численних інституцій як державного, так і приватного сектору. А окремою новацією у культурному житті міста стали творчі колаборації приватного сектору та державних культурних інституцій міста. Серед них – активні пошуки нових цікавих рішень торговельно-розважального центру (ТРЦ) «Злата Плаза». У 2017 році територія біля закладу була реконструйована: з’явилися місця для відпочинку, сучасне озеленення декоративними рослинами, безкоштовний Wi-Fi, дитяча ігрова зона, ковзанка, відкрита сцена, де відбуваються концерти та виступи творчих колективів, різні мистецькі проєкти.

З 2019 року ТРЦ запровадив так звану КСВ – корпоративну соціальну відповідальність. Це концепція, згідно з якою компанія добровільно враховує інтереси суспільства, вимоги захисту навколишнього середовища і сталого розвитку, тобто бізнес готовий сприяти вирішенню суспільних проблем, які напряму не пов’язані з його комерційними інтересами. КСВ передбачає такі аспекти, як етичне

ведення бізнесу, дотримання прав людини, недопущення дискримінації персоналу, відповідальне ставлення до екології та безпечності продукції, розвиток персоналу, надання йому гідних умов праці та оплати.

Серед інших завдань КСВ включає в себе підтримку та спонсорство соціальних, освітніх, екологічних, культурних проєктів. І у перший же рік запровадження КСВ ТРЦ «Злата Плаза» зреалізував 15 різнопланових проєктів, серед яких еко-фест, де збирали гроші на озеленення міста, проводилися тематичні лекції, майстер-класи, гастро-фестивалі та ін. Тоді ж задля створення безбар'єрного простору та доступності людей з інвалідністю було модернізовано спеціальні кімнати, вбиральні, побудовано пандус та ін. [4].

Поступово простір біля ТРЦ місце став одним із улюблених місць проведення дозвілля молоддю і не тільки – там відбуваються різноманітні масові події, концерти, новорічні свята, ярмарки. Після повномасштабного вторгнення 2022 року саме площа біля ТРЦ стала одним із небагатьох місць у місті, де споруджують новорічну ялинку.

Яскравим прикладом активного втілення КСВ останніми роками можна вважати унікальний проєкт-колаборацію, зреалізовану спільно з Рівненським обласним краєзнавчим музеєм (РОКМ) «Рідне.Рівне Рідна.Країна». Проєкт був присвячений Дню Незалежності України та Дню міста і тривав впродовж серпня-вересня 2022 року. У приміщенні ТРЦ відвідувачам було представлено десять інсталяцій, які були створені з артефактів музейних колекцій РОКМ. Важливо, що більшість цих музейних предметів експонувалися вперше. Виставкові інсталяції представляли собою елементи історії Рівного та незалежної України. Цікавим експонатом став перший прапор незалежної України, встановлений у квітні 1990 року у місті [2].

Ще одним цікавим проєктом ТРЦ стала співпраця із відомим рівненським художником-муралістом Костянтином Качановським, в результаті якої на стінах ТРЦ з'явився мурал «Сміливий народ сміливої країни». Серед інших ініціатив закладу – лекції, благодійні ярмарки, волонтерські акції, постійне проведення фотовиставок та ін. [1]. Нині, у часи повномасштабної війни, через неможливість довгострокового планування та з міркувань безпеки ТРЦ не проводить масових заходів, однак у вихідні

дні «Злата Плаза» виступає співорганізатором культурних, музичних, хореографічних, гастрономічних та інших подій.

Подібну практику співпраці бізнесу та культурних інституцій міста впроваджує торгово-розважальний центр «Екватор», який на своїх площах реалізовує різноманітні культурні проєкти: танцювальні батли, вокальні конкурси, тематичні акції, концерти, вистави, виставки, майстер-класи, тренінги, лекції.

У жовтні 2023 року спільно із Рівненським обласним краєзнавчим музеєм у ТРЦ було проведене Свято національного костюму «Файні традиції». Музей запропонував відвідувачам центру експозицію традиційного українського вбрання XIX – XX століть. Крім того, на святі відбулися популярні лекції на теми впливу культури на традиційний одяг та заборони українського вбрання, виступили гурти сучасної української музики, етно-гурти та колективи традиційного поліського співу, центром вуличної культури було проведено флешмоб вишиванок. Відвідувачі також мали змогу взяти участь у майстер-класах із одягання традиційного поліського строю від відомих рівненських збирачів та популяризаторів фольклору, а галерея Євро Арт запропонувала виставку тематичних картин. Завершенням свята стали цікаві майстер-класи із виготовлення традиційних солодких страв, ляльки-мотанки, домашніх оберегів та ярмарок від українських майстрів [3].

Ще одним прикладом колаборації бізнесу та представників культури стали мистецькі події, ініційовані та підтримані магазином техніки КТС. Так, у кав'ярні «17a_juice_bar», що функціонує у просторі магазину, проводяться виставки робіт місцевих митців: у вересні 2022 року – у перший рік повномасштабного вторгнення було презентовано виставку автопортретів з негативними емоціями Мирослави Лук'янчук, у січні 2024 року відбулося відкриття персональної виставки робіт ню арт на чорній основі Наталії Бабич «Колір ночі» [5].

Висновки. Творча колаборація та співпраця бізнесу й культурних інституцій є важливою як для культурних інституцій, митців, такі і для бізнесу. Для культурних інституцій – це може бути додатковим джерелом фінансування у вигляді спонсорства, меценатства, ресурсної підтримки від бізнесу, що дає змогу реалізовувати нові мистецькі проєкти. Для митців – це гарна можливість презентувати своє мистецтво широкій аудиторії. З боку бізнесу – це можливість покращити свій імідж, просувати

свій бренд серед широких верств населення, бути соціально відповідальним. Цінним є такий досвід і для мешканців Рівного – зростає доступність культурних послуг і заходів, розвивається культурна інфраструктура міста, підвищується суспільна свідомість. Така взаємодія сприяє розвитку меценатства, волонтерства, корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, тому партнерство бізнесу та культури – це симбіоз, вигідний усім сторонам і суспільству в цілому.

Результати подальших досліджень полягають у необхідності вивчення подібного досвіду та його масштабування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрі справи Злати у 2022 році. URL: https://zlata-plaza.com.ua/news/dobri-spravi-zlati-u-2022-roci
2. Музей у ТРЦ: Злата Плаза та Рівненський обласний музей об’єдналися в унікальний проєкт. URL: https://www.ucsc.org.ua/muzej-u-trcz-zlata-plaza-ta-rivnenskyj-oblasnyj-muzej-obyednalysya-v-unikalnyj-pro%D1%8Dkt/
3. Файні традиції – ТРЦ в Рівне. URL: https://ekvator.ua/rivne/fajni-traditsiyi/
4. Як і навіщо ТРЦ впроваджувати соціальну відповідальність. Досвід Злата Плаза. URL: https://www.mallsclub.com/ksvzlata
5. 17a_juice_bar. URL: https://www.facebook.com/17aJuiceBar/

Денис КАРЧЕВСЬКИЙ, аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
e-mail: denys.karchevskiy@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: *діджиталізація, інститут освіти, навчальні ресурси.*

Вступ. У сучасному світі, де технологічний прогрес розвивається зі швидкістю блискавки, інститут освіти вступає в нову еру, де цифрові технології стають не лише інструментами, але і необхідним елементом освітнього процесу. Цей перехід відтікає від традиційних методів викладання та навчання до інноваційних підходів, орієнтованих на використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

Діджиталізація в освіті дозволяє створювати адаптивні та інтерактивні середовища, де кожен учень може розвивати свої здібності та навички на основі власних потреб і темпу. Цифрові платформи, онлайн-ресурси та програми навчання відкривають нові можливості для гнучкості та індивідуалізації навчального процесу.

Мета – обґрунтувати проблеми трансформації інституту освіти під впливом трансформації.

Результати. Одним із ключових аспектів діджиталізації освіти є зручність доступу до знань та навчальних ресурсів. Завдяки цифровим платформам, студенти можуть вивчати матеріал в будь-якому місці та часі, що робить освіту більш гнучкою та адаптивною до індивідуальних потреб.

Технології відкривають нові можливості для використання віртуальної реальності, ігрових технологій та інших інноваційних методів, які зроблять навчання більш цікавим та ефективним. Впровадження діджиталізації дозволяє створювати інтерактивні сценарії навчання, де учні можуть взаємодіяти з матеріалом та один з одним.

Однак, разом із всією цією інноваційною перспективою, важливо враховувати виклики, пов’язані із кібербезпекою, етичними аспектами використання технологій

та нерівністю доступу до цифрових ресурсів. Спільна робота освітніх установ, громадськості та владних органів є ключовою для забезпечення справедливого та ефективного впровадження діджиталізації в освіті.

Усе ж враховуючи, діджиталізація освіти відкриває широкі перспективи для удосконалення навчального процесу та підготовки учнів до викликів сучасного світу. Це не лише зміна технологічних підходів, але й новий етап у розвитку освіти, що сприяє розширенню можливостей для навчання та розвитку кожного індивіда.

Важливо також враховувати, що діджиталізація освіти розглядається не лише як засіб покращення для студентів, але й для педагогів. Використання цифрових інструментів може полегшити процес викладання, дозволяючи вчителям ефективніше взаємодіяти з учнями, а також адаптувати свої методи до сучасних вимог.

Висновки. Усе це ставить перед системою освіти завдання адаптуватися до швидко змінюваного світу та забезпечити учням необхідні знання та навички для успішної інтеграції в цифрове суспільство. Таким чином, діджиталізація освіти відкриває двері до нових можливостей та розвиває потенціал кожного індивіда, формуючи інноваційне та динамічне освітнє середовище.

Перспективи подальших досліджень. Отже, діджиталізація має значний вплив на інститут освіти, змінюючи способи навчання, викладання та оцінки. Ці зміни мають потенціал зробити освіту більш доступною, ефективною та цікавішою. Однак важливо, щоб ці зміни були спрямовані на те, щоб забезпечити всім учням рівні можливості для навчання, і щоб були враховані виклики, пов’язані з трансформацією інституту освіти під впливом діджиталізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЮНЕСКО "Діджиталізація освіти: можливості та виклики" 2020 року. URL: https://iite.unesco.org/news/international-partnership-of-distance-and-online-learning-for-covid-19/ (дата звернення 27.04.2024).

Тетяна КЕТЛЕР-МИТНИЦЬКА, канд. психол. наук
e-mail: catmeatt@gmail.com ORCID: 0000-0002-1665-4282
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР,
м. Запоріжжя, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Ключові слова: *психологи, вторинна травматизація, професійна підготовка, зміст освіти, екстрена психологічна допомога.*

Вступ. Війна та її наслідки спричиняють психологічну травматизацію населення України, що значно підвищує вимоги до компетентності практичних психологів щодо надання якісної допомоги клієнтам. В свою чергу, це висуває нові вимоги до професійної підготовки цих фахівців, які включають як суттєве оновлення змісту освіти, так і надання студентам допомоги у підтримці їх власного психічного здоров'я. Водночас, як влучно зазначає О. Шатілова (2022), процес навчання студентів-психологів під час війни ускладняється внаслідок додаткових навантажень, пов'язаних із збільшенням обсягу навчального матеріалу, залученням до волонтерської діяльності, високою відповідальністю за результати своєї добровільної допомоги та страхом нашкодити клієнтам. Ці чинники, підсилені обмеженнями можливостей формування навичок практичної діяльності в умовах дистанційної освіти, загострюють типові навчально-професійні кризи здобувачів вищої освіти (с. 45). Таким чином, організація навчання та зміст психологічної освіти не завжди враховують складні виклики сучасного етапу. З урахуванням необхідності розв'язувати складні проблеми відновлення психічного здоров'я населення України після закінчення війни це актуалізує проблему осмислення шляхів покращення освітнього процесу студентів-психологів.

Мета: окреслити напрями оновлення змісту підготовки психологів в закладах вищої освіти до здійснення професійної діяльності у повоєнний час.

Результати. Огляд психологічної літератури дозволив нам сформулювати деякі бажані зміни змісту професійної підготовки майбутніх психологів з метою підвищення ефективності їх роботи в повоєнних реаліях.

Для формування компетенцій практичних психологів щодо надання професійної допомоги постраждалим під час війни І. Пахомов (2023) вважає ефективним впровадження у навчальний процес таких дисциплін, як «Психологія травмуючих ситуацій», «Психологія посттравматичного стресового розладу», «Психологія життєвих криз» тощо (с. 245–248). Цей список можна доповнити предметами за вибором студентів, наприклад «Екстремальна психологія», «Екстерна психологічна допомога», «Наративна психологія», «Основи кризової інтервенції» та іншими. А. Диндіна (2023) піднімає надзвичайно актуальне у наш час питання відсутності у значної кількості психологів-практиків навичок роботи з військовими та іншими учасниками військових конфліктів, у зв'язку з чим майбутніх фахівців потрібно навчити основам військової психології, етичним принципам роботи з різними категоріями жертв війни, а також принципам співпраці з іншими спеціалістами – психіатрами, юристами, соціальними робітниками, лікарями (с. 102).

Крім того, вимагає розв'язання проблема відновлення психологічного благополуччя самих практичних психологів та інших фахівців допомагаючих професій, які відчувають подвійне емоційне навантаження через вплив травмівних подій як на себе, так і на своїх клієнтів. О. Остракова (2023) акцентує увагу на тому, що психологу важливо помічати у себе ознаки вторинної травматизації (як от нав'язливі думки про проблеми клієнта, їх візуалізація, затягування сесії, відсутність особистого життя тощо) та застосовувати навички саморегуляції для їх подолання (с. 58–59). Спираючись на методичні розробки, презентовані Г. Лазос (2020), вважаємо надзвичайно цінною перспективу розробки дисципліни, центрованої на технологіях підвищення резильєнтності психологів-практиків, які працюють з постраждалими. Серед таких технологій вчена зазначила тренінг асертивності для психологів, методи удосконалення готовності до здорових стосунків та стимулювання саморозвитку (с. 154–155).

Бажаним є оновлення й змісту дисциплін, традиційно передбачених навчальними планами підготовки майбутніх психологів, зокрема «Вікова

психологія», «Психодіагностика», «Психологічне консультування», «Психокорекція», «Теорія і практика психологічного тренінгу» тощо. І. Інкіна (2023) висвітлює важливість володіння знаннями щодо механізмів виникнення панічних атак, специфіки стану гострого горя, умов відновлення резильєнтності та життєстійкості, особливостей онлайн форм роботи з клієнтами тощо (с. 18). Також матеріал лекцій бажано збагатити інформацією про психологічну проблематику різних категорій постраждалих від війни: вікових, професійних, гендерних (Пахомов, 2023).

Затребуваною є підготовка майбутніх психологів до використання широкого спектру реабілітаційних технік, які студенти можуть відпрацювати під час практичних занять. Зокрема, необхідно навчити студентів практикам невідкладної психологічної допомоги та самодопомоги, майндфулнесу та м'язової релаксації. О. Остракова (2023) наголошує на необхідності наявності в арсеналі сучасних українських консультантів власного набору ефективних прийомів, спрямованих на емоційну стабілізацію клієнтів, зокрема дихальні та тілесно-орієнтовані техніки, використання музики та приємних на дотик предметів для заспокоєння, зміна світла, аромотерапія тощо (с. 58–59). Перелік психологічних методик можна продовжувати майже безкінечно, водночас, обмежений обсяг практичної роботи з кожної дисципліни вимагає жорсткого відбору найбільш ефективних практик, які будуть потрібні студентам-психологам у роботі з різними категоріями клієнтів після закінчення війни.

Висновки. Підвищенню якості підготовки студентів-психологів до роботи з клієнтами у повоєнний час сприятиме як впровадження в освітній процес нових навчальних дисциплін, так й оновлення змісту традиційних предметів з метою засвоєння теоретичних та практичних засад допомоги жертвам війни та військовослужбовцям. Бажаним є включення нової інформації до матеріалу лекцій, а також збагачення змісту практичних занять за рахунок відпрацювання найбільш затребуваних технік психологічної терапії, консультування, діагностики, тренінгової роботи. Вимагає уваги проблема формування у майбутніх психологів навичок самодопомоги та саморегуляції.

Перспективи подальших досліджень полягають у систематизації технік відновлення психологічного здоров'я практичних психологів в умовах вторинної травматизації.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо даних, опублікованих у цій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шатілова, О.С. (2022). Студенти-психологи в умовах війни: окремі стани та емоції. *Актуальні проблеми фахової підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія*, м. Київ, 18 листоп. 2022 р. Київ, 44–46.
2. Пахомов, І.В. (2023). Підготовка майбутніх психологів до надання ефективної психологічної допомоги. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця*: зб. матеріалів ІІ Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Біла Церква, 18 травня 2023 р. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, м. Біла Церква, 245–249.
3. Диндина, А.В. (2023). Особистість фахівця у галузі психології в умовах воєнного часу. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та постворєної реабілітації* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 101–104.
4. Остракова, О.Г. (2023). Актуалізація навичок психостабілізації у підготовці психологів-консультантів для роботи з психотравмованими особами. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку*: збірник матеріалів XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті д.пед.н., професора Федоришина Б. О. / за ред. Н. В. Павлик. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 57–60.
5. Лазос, Г.П. (2020). Психотехнологія з розвитку резільєнтності у психологів/психотерапевтів, які працюють з постраждалими. *Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу*: монографія / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос [та ін.]; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Видавничий Дім «Слово», 135–158.
6. Інкіна, С. (2023). Профілактичні засоби збереження психологами-волонтерами ментального здоров'я населення в умовах воєнних дій. *Психічне здоров'я в умовах війни: шляхи збереження та відновлення* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Київ, 13 жовтня 2023 р.). Київ : НУБІП України, 5–8.

Анна КОЛОДКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: kolodka.anna2712@gmail.com
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ,
м. Вінниця, Україна

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ТА ЇЇ ПРОЯВИ

Ключові слова: *девіантна поведінка, соціальний працівник, етичні норми, професійні стандарти, наслідки, клієнти, організація, суспільство, запобігання, контроль.*

Вступ. Сучасне суспільство стикається з безліччю проблем, що потребують уваги та втручання з боку соціальних працівників. Однак, у процесі здійснення своєї професійної діяльності, соціальні працівники можуть зіштовхнутися з різними складнощами, які можуть призвести до девіантної поведінки. Девіантна поведінка соціального працівника може мати серйозні наслідки як для нього самого, так і для його клієнтів та спільноти загалом.

Метою дослідження є розгляд поняття девіантної поведінки соціального працівника, її прояви та наслідки.

Результати. Перед тим як розглядати девіантну поведінку соціального працівника та її прояви, слід з’ясувати, що таке девіантна поведінка загалом. Девіантна поведінка – це тип соціальної поведінки, який суперечить прийнятим у даному суспільстві правовим, моральним, соціальним нормам і стереотипам, безпосередньо пов’язана з актом свідомого вибору порушувати чи не порушувати соціальну норму [1]. Така поведінка соціального працівника може бути визначена як будь-яка діяльність, яка суперечить етичним та професійним стандартам професійної діяльності. Це може охоплювати різноманітні порушення, починаючи від неетичної поведінки у взаємодії з клієнтами до зловживання владою або навіть корупційних дій.

Прояви девіантної поведінки соціального працівника:

– неетична поведінка у взаємодії з клієнтами: соціальні працівники можуть порушувати принципи конфіденційності, виходячи за межі необхідності або використовуючи конфіденційну інформацію в особистих цілях. Також можуть

виникати ситуації, коли працівник встановлює з клієнтом непрофесійні або навіть неетичні стосунки;

- корупція та зловживання владою: деякі фахівці можуть використовувати своє посадове становище для особистої вигоди або отримання підкупу від клієнтів. Це може мати в себе приховане отримання коштів або послуг в обмін на послуги, які соціальний працівник зобов'язаний надавати безоплатно;
- недбалість у виконанні обов'язків може призвести до недостатньої уваги до потреб клієнтів, непродуманих рішень та неповного виконання обов'язків, що загрожує якості послуг, наданих соціальним працівником. Це може призвести до неефективного розв'язання проблем та несвоєчасного надання підтримки. Також клієнти можуть втратити довіру до соціального працівника, якщо вони будуть відчувають, що їхні потреби не враховуються належним чином або їм надається недостатня підтримка.

Важливо розуміти, що девіантна поведінка соціального працівника може мати значний вплив на роботу як для самого працівника, так і для його оточення, включаючи клієнтів, організацію та суспільство в цілому та спричинити різноманітні негативні наслідки:

1. девіантна поведінка може підірвати довіру до соціальних працівників як професійної групи, що ускладнить їхню роботу та спричинить втрату підтримки з боку громадськості, а також може порушити співпрацю з іншими професіоналами, що працюють у тій же сфері. Це може вплинути на можливість обміну інформацією та координації дій для надання комплексної підтримки клієнтам;
2. непрофесійна поведінка може завдати шкоди клієнтам, порушуючи їх права або чинити шкоду їхньому емоційному або фізичному становищу;
3. соціальні працівники, які здійснюють девіантну поведінку, можуть стати об'єктом досліджень та розслідувань відповідних органів, що може призвести до дисциплінарних санкцій, включаючи звільнення з роботи або відсторонення від професійної діяльності;
4. девіантна поведінка може суттєво пошкодити репутацію як самого працівника, так і організації, в якій він працює;

5. у випадках серйозних порушень, соціальний працівник може втратити можливість працювати у цій сфері або навіть бути позбавленим професійного статусу.

Висновки. Існує ряд механізмів, які допомагають виявити та запобігти девіантній поведінці соціальних працівників. Одним з найважливіших інструментів є етичні кодекси. Ці документи чітко окреслюють принципи та стандарти поведінки, дотримання яких є обов'язковим для всіх фахівців у цій сфері. В Україні діє «Етичний кодекс соціального працівника України», затверджений Національною федерацією соціальних працівників України. Цей кодекс ґрунтується на загальноприйнятих міжнародних принципах соціальної роботи та визначає основоположні принципи діяльності соціального працівника. Наступним інструментом є система нагляду. Ця система передбачає моніторинг діяльності соціальних працівників, розслідування випадків порушення етики та вжиття відповідних заходів. Важливим фактором запобігання девіантній поведінці є самоконтроль. Кожен соціальний працівник несе особисту відповідальність за свою поведінку та має постійно вдосконалювати свої етичні та професійні якості.

Перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що девіантна поведінка соціального працівника є серйозною проблемою, яка може мати серйозні наслідки для всіх сторін. Вона вимагає уважного спостереження та вчасних заходів з боку керівництва організації та професійних спілок для запобігання та виявлення порушень. Важливо, щоб соціальні працівники дотримувалися високих стандартів етики та професійної поведінки, щоб забезпечити найкращу можливу підтримку для своїх клієнтів та зберегти довіру суспільства до своєї професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Девіантна поведінка / О. Стегній // Енциклопедія Сучасної України Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. UR : https://esu.com.ua/article-23844

Олена КОПОТІЛОВА, керівник гуртка декоративно-прикладного відділу
e-mail: elena456k3179@gmail.com
КПНЗ "ЦДЮТ "Дивосвіт" КМР, м. Кривий Ріг, Україна

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ З АКЦЕНТОМ НА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ АПСАЙКЛІНГУ В ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ

Ключові слова: *самоефективність, розвиток, виховання, апсайклінг, творчість, мистецтво.*

Вступ. Глобальний виклик XXI століття — самоефективність. У вітчизняній психології «самоефективність» є синонімом «ефективності особистості». *Це* віра в поняття «можу зробити», яка дозволяє багатьом людям сучасності змінити свій власний спосіб життя. Вона відображає здатність людини до постійного розвитку і самовдосконалення протягом життя. Це ключовий аспект її особистісного розвитку, що стимулює бажання досягати успіху у різних сферах. У підлітковому віці це вимагає певних умов, таких як прагнення до саморозвитку, формування мотивації до успіху, уміння контролювати свої емоції та поведінку, а також здатність до самооцінки і прогнозування результатів своїх дій. Самоефективність сприяє активній участі у житті, умінню керувати своєю поведінкою та приймати обґрунтовані рішення.

Метою нашої роботи є розкриття особливості ціннісно-цільового компоненту самоефективності у організації освітнього процесу та екологічне виховання молодого покоління, що здійснює формування глибокого розуміння важливості самовдосконалення і бережливого ставлення до природи. Ця компетентність може включати у себе розвиток цінностей, спрямованих на підтримку сталого розвитку та збереження навколишнього середовища. Таке виховання сприяє формуванню громадянської позиції, готовності брати відповідальність за свої вчинки та діяти на користь суспільства і природи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій показує, що зарубіжній фахівець Ш. Бюлер акцентує свою увагу на розумінні підлітків послідовності життєвих подій, на зміну їх цінностей та розгортання ними загального сценарію життя. Науковець Н. Орешко вказує на те, що «підлітковий вік є складним та контраверсійним періодом у житті особистості, оскільки відбувається перебудова всіх її структурних і гостро постає проблема вибору між позитивним та негативним, між прагненнями й реальними можливостями» [3, с. 512].

О. Потєряхін в роботі «Самоефективність і мотивація діяльності» наголошує на тому, що «наявність високої самоефективності, тобто усвідомлення власної компетентності, впевненість у своїй спроможності, віра у можливості успішно виконати завдання, очікування успіху приводить до того, що така людина докладає більше зусиль для виконання справи» [5].

За даними ООН, щорічно ми продукуємо близько 300 мільйонів тон відходів з пластику. На щастя, тренд дбайливого ставлення до природи набирає обертів і проникає у різні сфери людської діяльності: харчування, машинобудування, хімічна та парфумерна галузі, мода й легка промисловість, архітектура, будівництво та інші. Апсайклінг в мистецтві стає все популярнішим, особливо завдяки своїм екологічним властивостям.

Аналізуючи публікації в мережі Інтернет, виявили, що деякі автори обмежуються описом окремих проектів, але не досліджують комплексність явища екологічного фактору до формування об’єктів дизайну, зокрема в декоративно-прикладному мистецтві [1].

Але є інші, наприклад, Т. Павліченко в рубриці «Що можна зробити разом з дітьми» називає декілька цікавих речей, які можна зробити з вживаних речей: обкладинки для зошитів, книг, блокнотів, ваза для квітів, хатинка для домашнього улюбленця, органайзер для речей, годівничка для безпритульних тварин [4].

Вперше термін "апсайклінг" був вжитий у статті британської газети "Salvo" у 1994 році. Її автор, інженер Райнер Пілс, критикував методи утилізації будівельних відходів і запропонував альтернативу у вигляді апсайклінгу. Як зазначає М. Забара, «слово “апсайклінг” має англійське походження (upcycling — вторинне використання) і означає творче перевтілення відходів у витвори мистецтва, побутові

вироби, одяг, аксесуари тощо. Важливим є те, що в результаті отримана таким шляхом річ перевершує своїми якостями (як естетичними, так і функціональними) вихідний матеріал. Водночас на відміну від процесу переробки відходів у вторинну сировину не потрібно значних додаткових виробничих витрат» [2].

Уявляючи купу старих речей: старий одяг, дерев'яні дошки, ґудзики, відра і багато іншого, розуміємо, що для багатьох це просто сміття, але насправді це може бути джерелом нескінченних можливостей для творчості та нових виробів. В мистецтві апсайклінгу саме таке використання старих речей знаходить своє вираження. Вміло поєднуючи матеріали та техніки, художники перетворюють старе на нове, надаючи йому друге життя та розкриваючи його потенціал. Творчі люди бачать у цих речах потенціал для творчості та створення чогось нового та корисного. Це може бути не лише спосіб використання відходів, але й шлях до створення унікальних та цікавих виробів, які привертають увагу та надихають оточуючих.

Введення теми апсайклінгу в програму гурткових занять позашкільної освіти з декоративно-прикладного мистецтва може мати значний вплив на формування цінностей та навичок підростаючого покоління. Крім технічних аспектів мистецтва, таке навчання спрямоване на виховання екологічно свідомого підходу до використання ресурсів та відходів. Учасники гуртка можуть навчитися бачити потенціал у речах, які інші можуть вважати сміттям, та перетворювати їх на щось корисне та естетичне. Це сприяє розвитку креативності та відчуття прекрасного, а також виховує повагу та любов до навколишнього середовища.

Відповідно власному досвіду, на гурткових заняттях з декоративно-прикладного мистецтва виготовляли декоративні вироби з паличок від морозива та еко-паличок для розмішування кави для виробу «Різдвяна зірка і Ангелочок» (рис.1). Приклад такого апсайклінгу доречно і святково виглядає у застосуванні (рис. 2).

Рис. 1 Різдвяна зірка і Ангелочок.

Рис. 2 Застосування.

Також виготовили декоративні вироби з вживаного текстилю «Квітка» (рис.1). Приклад «Квітка-браслет» у застосуванні приємно порадували юних дівчат-дизайнерів (рис. 2).

Рис. 1 Квітка з текстилю.

Рис. 2 Застосування.

Результати. Ми розглянули лише кілька прикладів власного апсайклінгу та його застосування. Ці чудові ідеї вже знайшли своє втілення, і ми можемо очікувати ще більше нових можливостей у майбутньому.

Висновки. Переглянувши можливості апсайклінгу, прийшли до висновку, що навіть прості маленькі кроки можуть принести вагомий внесок у збереження нашого довкілля. Реалізуючи ідеї апсайклінгу в гурткових заняттях з декоративно-прикладного мистецтва, ми не лише створюємо креативні речі, але й вчимо дітей екологічному мисленню та розвиваємо їхній естетичний смак. Цей підхід може

допомогти зменшити відходи та навчити населення більш бережливо ставитися до природи. Таким чином, апсайклінг стає важливим інструментом розвитку особистості з акцентом на самоефективність у боротьбі за чисте середовище і може мати далекосяжні наслідки для майбутніх поколінь..

Перспективи подальших досліджень. В перспективі використання апсайклінгу в освітніх закладах, зокрема в позашкільних та в вищих закладах освіти, можна очікувати значний вплив на формування екологічної культури та підвищення екологічної свідомості серед учнів та студентів. Застосування апсайклінгу в навчальних програмах може допомогти виховати покоління, що бере відповідальність за свої дії щодо природи та вміє шукати творчі та ефективні рішення для її охорони.

У позашкільних закладах, програми з апсайклінгу можуть сприяти розвитку творчих здібностей учнів, стимулюючи їхню уяву та креативність. Крім того, це дасть можливість молодому поколінню навчитися практичним навичкам в роботі з вторинними матеріалами, що в подальшому може стати корисним для їхньої кар'єри та підприємницької діяльності.

У вищих закладах освіти, використання апсайклінгу може сприяти розвитку наукових досліджень та технологій у сфері вторинного використання ресурсів. Студенти можуть вивчати та розробляти нові методи та технології апсайклінгу, що сприятиме створенню більш сталого та екологічного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eco Design - die Liste der umweltfreundlichen Produkte URL: https://www.ecodesign-beispiele.at/ (дата звернення: 18.04.2024).
2. Забара Марина Апсайклінг: як сміття може врятувати планету Громадський простір 27.09.2021 URL: https://www.prostir.ua/?library=apsajklinh-yak-smittya-mozhe-vryatuvaty-planetu (дата звернення: 17.04.2024).
3. Орішко Н.К. Специфіка самовдосконалення особистості на різних етапах її онтогенезу / Н. К. Орішко // Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 507-519. URL: https://cutt.ly/ljA24vR (дата звернення: 17.04.2024).
4. Павліченко Тетяна Апсайклінг – що це? 5 ідей для спільної творчості дітей і батьків НУШ 27 Березня 2020 URL: https://nus.org.ua/articles/apsajkling-shho-tse-5-idej-dlya-spilnoyi-tvorchosti-ditej-i-batkiv/ (дата звернення: 17.04.2024).
5. Потєряхін О.Л. Самоефективність і мотивація діяльності. URL: https://cutt.ly/bjMSA37 (дата звернення: 18.04.2024).

Ігор КОРЖУК, аспірант
e-mail: igorkorzhuk84@gmail.com ORCID: 0000-0002-3072-1795
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна

ІНТЕРНЕТ МЕРЕЖІ, ЯК АГРЕГАТОРИ СУЧАСНОЇ МЕДІА КУЛЬТУРИ

Ключові слова: *Медіакультура, Інтернет, Соціальні мережі, Візуальний контент, Подкасти, Медійна грамотність, Споживання медіа*

Вступ. Сучасний світ неможливо уявити без медіа. Телебачення, радіо, Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки – всі ці форми медіа формують наше сприйняття дійсності та впливають на різні аспекти життя: від індивідуального до суспільного.

Мета вказаної роботи - ця робота зосереджена на аналізі ключових характеристик сучасної медіакультури, її впливу на суспільство та окремих людей, а також на важливості медійної грамотності та критичного мислення в цьому контексті.

Результати. Дослідники визначають сучасну медіакультуру як унікальне явище інформаційної епохи. Вона виступає посередником між державою та суспільством, особистістю та соціумом, різними країнами та континентами. Медіакультура пронизує всі сфери життя: бізнес, освіту, політику, культуру. Швидкий розвиток технологій, віртуалізація, ігрофікація, неієрархічність, бліцкомунікація та персоналізація – все це рушійні сили сучасних культурних змін.

Науковець Ороховська Л. визначає сучасну медіакультуру – як особливий тип культури інформаційної доби, яка є посередником між суспільством і державою, особистістю та соціумом, різними країнами і континентами [1, с. 50].

Зражевська Н. вказує, що сучасна медіакультура — «це особлива нова форма медіакомунікації, яка проникає в усі сфери життя людини: бізнес, освіту, політику, культуру. Віртуалізація, ігрофікація, неієрархічність, бліцкомунікація, персоналізація зумовлюють процес сучасних культурних змін» [2, с. 74].

Медіакультура формує наше мислення та світогляд, надаючи платформу для різноманітних поглядів, інформації та думок. Цифрові платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter, TikTok, стали основними засобами спілкування, самовираження та споживання інформації.

Однак, розширення медіапростору вимагає розвитку критичного мислення серед користувачів, аби вони могли аналізувати, оцінювати та розрізняти інформацію.

Соціальні мережі, завдяки своєму глобальному характеру, сприяють культурному розмаїттю та зіткненню ідей. Люди з різних куточків світу можуть взаємодіяти, обмінюючись цінностями, ідеями та досвідом, що розширює світогляд та підвищує культурну освіченість.

Соціальні мережі – це потужний інструмент організації та управління інформацією, що забезпечує горизонтальне спілкування між людьми, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навичками спілкування.

Коневщинська О. у своїй роботі визначає, що «соціальні мережі можна розглядати як технологічні комплекси організації й управління обмінами електронними даними між суб'єктами навчально-виховного процесу, соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому суб'єктів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами і навичками спілкування» [3, с. 39].

Висновки. Таким чином, соціальні мережі відіграють ключову роль у формуванні сучасної медіакультури, відкриваючи нові можливості для комунікації, самовираження та обміну інформацією.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження медіакультури можуть бути зосереджені на аналізі її впливу на суспільну свідомість, формування цінностей та сприйняття важливих суспільних питань. Також важливо досліджувати етичні аспекти медіакультури, зокрема, конфлікт інтересів, який може виникати у дослідженнях, що фінансуються медіа-компаніями чи корпораціями.

Конфлікт інтересів – аналіз конфлікту інтересів у контексті досліджень медіакультури, особливо щодо об'єктивності досліджень, що фінансуються медіа-компаніями або корпораціями, сприяє таким подальшим рекомендаціям, як сприяння розвитку медійної грамотності та критичного мислення серед користувачів та вивчення етичних аспектів досліджень медіакультури та запобігання конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ороховська Л. А. Роль ідей космізму для сучасної медіакультури. *Вісник національного авіаційного університету*. 2013. № 18. С. 50–54.
2. Зражевська Н. Нові медіа і нові форми комунікації в медіакультурі. *Current Issues of Mass Communication*. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка. 2013. № 14. С. 70–75.
3. Коневщинська О. Е. Розвиток медіаосвіти і медіакультури в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. № 54(4). С. 32–41.

Наталя КОШЕЛЕВА, канд. пед. наук, доцент
e-mail: cosheleva.natali@ukr.net ORCID: 0000-0002-0380-3242
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Дніпро, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *арт-терапія, психотравма війни, травматична подія, стрес, психологічна допомога, кризове консультування.*

Вступ. В умовах повномасштабної війни російського агресора проти України значна кількість наших співвітчизників зіткнулась з важкими, трагічними, травматичними подіями. Бомбардування мирних українських міст, загибель людей, руйнування, збитки, вимушені переселення, втрата звичного налагодженого життя, постійні тривога і страх за себе, рідних та близьких, – усе це призводить до виникнення численних психотравм українців і обумовлює надзвичайну актуальність психологічної допомоги всім, хто на неї потребує. Одним із дієвих засобів такої допомоги є технології арт-терапії, які дозволяють м'яко та екологічно долати симптоми психотравми і відновлювати ресурсний стан людини.

Мета статті – дослідити можливості технологій арт-терапії для подолання психотравми війни у цивільного населення.

Результати. У результаті трагічних подій повномасштабної війни велика кількість дорослих та дітей отримали не тільки матеріальні, фізичні, але й психологічні травми. Психотравма – це шкода, завдана психічному здоров'ю людини у результаті впливу несприятливих, важких, стресових подій на її психіку. Психотравма порушує відчуття безпеки. Травматична ситуація різко відрізняється від звичних умов життя людини, змінює її картину світу, обмежує можливості прогнозування подальшого розвитку подій, несе загрозу і руйнування для особистості. Існують різні класифікації психотравм, але травма війни, безперечно, належить до категорії шокових травм. Виявляється вона у таких симптомах, як важкі нав'язливі спогади (при ПТСР – флешбеки); проблеми зі сном та апетитом;

порушення пізнавальних процесів, емоційної рівноваги, саморегуляції, комунікації; негативні емоційні стани (дратівливість, депресія, пригніченість, безпорадність, відчай, тривожність, страхи); поведінкові труднощі та ін. При психотравмі травматичні спогади ніби «капсулюються» і формують установки, що обмежують подальший розвиток людини та її життя у звичайному ритмі («я не зможу», «я не впораюсь», «я боюсь», «у мене немає сил» та ін.). Спогади про травматичну подію можуть бути фрагментарними, що призводить, по-перше, до їхньої високої суб'єктивності, а по-друге, до неприйняття людиною себе, що зрештою може спричинити депресію. Травматичні спогади можуть повертатись до людини в неочікувані моменти, через дію випадкових тригерів, у вигляді емоційних станів, тілесних відчуттів, певних образів, або викликати регресивні моделі поведінки.

Перед психологами, що працюють з травмами, зокрема і з травмою війни, стоять такі загальні завдання, як проведення діагностики клієнта; допомога йому знайти в собі сили для змін (пошук ресурсів) та прожити почуття від травматичних подій (конфронтація з травмою); психоедукація (навчити клієнта новим способам реагування, сформувати в нього позитивний сценарій майбутнього). Одним із методів психологічної допомоги, який може бути використаний на всіх етапах кризового консультування, є арт-терапія, яка містить велику кількість напрямків (ізотерапія, казкотерапія, метафоричні асоціативні карти, мандалотерапія, піскова терапія, лялькотерапія, глинотерапія, фототерапія та ін.), технік і методик. Арт-терапія передбачає використання різних видів мистецтв з метою подолання наслідків психотравм у процесі кризового консультування. Метою кризового консультування є допомога клієнту в стабілізації його емоційного стану, у подоланні кризової ситуації, у пошуку наявних та нових ресурсів, у вирішенні складних проблем через активізацію його потенціалу. Тобто основне завдання психолога полягає в тому, щоб клієнт зміг опанувати психотравму, адаптувався до змін, які відбулись у його житті та свідомості, і міг жити далі у звичайному ритмі і режимі життя. Подолання психотравми означає, що в людини відновлюються порушене травматичною подією почуття безпеки, довіри до світу, нормальні стосунки з оточенням, баланс між різними сферами життя. Людина здатна продуктивно працювати, забезпечувати себе фінансово, має плани

щодо подальшого життя та саморозвитку, відчуває впевненість і психологічний добробут.

Методи й засоби арт-терапії дозволяють людині на невербальному рівні виразити та прояснити свій психоемоційний стан, що є наслідком травматичних подій. Ефективність арт-терапії забезпечується такими чинниками, як нестандартність, оригінальність, залучення внутрішніх ресурсів, самоактуалізація, саморегуляція та ін. Завдяки творчим засобам людина може зрозуміти свої емоції, спогади, не використовуючи вербальні засоби, що буває складно при переживанні травматичної події. А також арт-терапія дає можливість дослідити приховані в підсвідомості потреби, бажання, емоції, моделі поведінки, зрозуміти свої вчинки, розробляти сценарій свого майбутнього життя, покращувати свій емоційний стан, знижувати тривожність, долати страхи і формувати активну життєву позицію людини.

Актуальні напрямки застосування методів арт-терапії для дорослих та дітей, що мають психотравму війни, – це робота з втратою, агресією, страхом, гнівом, внутрішнім супротивом, неприйняттям; усвідомлення емоцій та керування ними; подолання наслідків стресу, зниження напруження і тривожності, розслаблення, релаксація; покращення адаптації, пошук життєвих ресурсів, побудова внутрішніх опор, формування мотивації і нових сенсів та цінностей, відновлення, покращення психологічного стану тощо.

Прикладами застосування є численні авторські техніки, які часто сполучають у собі різні напрямки арт-терапії, що допомагає досягти комплексного ефекту в досягненні цілей психологічної допомоги. Так, наприклад, для дітей з родин переселенців, що відчувають високу тривожність, напруженість, проблеми зі спілкуванням, самооцінкою, корисною може бути техніка «Вулиця моєї мрії» Г. Красіної, що поєднує ізотерапію та роботу з тілом (Красіна та ін., 2023). Діти розповідають про те, де вони зараз живуть, як виглядає їхній будинок та вулиця, що їм подобається чи не подобається; потім вони малюють свій ідеальний будинок, розповідають про нього та наклеюють свої будинки на підготовлених великих аркушах ватману, тим самим створюючи свою вулицю Мрії. Потім біля будинків діти малюють пальчиковими фарбами дерева, роблячи відбитки своїх долоньок,

розмальовують простір біля своїх будинків. Робота завершується обговоренням малюнків і психогімнастичною вправою та спрямована на подолання тривожності, негативізму, внутрішніх обмежень, розвиток комунікації та емпатії, сприяння позитивним емоціям дітей.

Для дітей та дорослих з метою зниження впливу травматичної події, діагностики тривожності й агресивності, розвитку комунікативних навичок можуть бути корисними техніки, що передбачають поєднання метафоричних асоціативних карт, наративних технік та ізотерапії. Наприклад, один з варіантів може бути таким (Сабліна, 2023): учасники групової сесії (наприклад, родина) формулюють запит або проблемну ситуацію, перший учасник бере в закриту карту з колоди SAGA або COPE і починає розповідь про цю ситуацію, спираючись на зображення на карті. Наступний учасник теж бере карту і продовжує історію, спираючись на нове зображення. Психолог спрямовує ці розповіді за допомогою додаткових питань про героя, його сильні та слабкі сторони, перешкоди, з якими він стикається, його почуття та ресурси, варіанти вирішення його ситуації та ін. Коли рішення знайдене, карта, яка його уособлює, кладеться на аркуш паперу і навколо неї всі учасники домальовують спільний малюнок. У підсумку кожен учасник має визначити, чому він став сильнішим завдяки цій роботі, і що важливого для себе він усвідомив. Таким чином, родиною може бути знайдене вирішення складної ситуації, яких у воєнний час, на жаль, дуже багато, вони завдають великого стресового впливу і часто не дають можливості самотужки розробити позитивні сценарії виходу з кризи.

Дуже актуальними для дорослих і дітей у часи війни є різноманітні ресурсні техніки, наприклад «Трансформація досвіду» Г. Красіної. Техніка виконується з метафоричними асоціативними картами, для чого використовується універсальна або сюжетна колода (Красіна та ін., 2023). Клієнт зображує на окремих аркушах кожні 10 років свого життя. На цьому графіку відмічає кризові ситуації і відповідний вік тим кольором, який він обирає самостійно. До кожної ситуації він добирає карту (у відкриту), розповідає про неї, оцінює ступінь інтенсивності ситуації, розміщує карту на аркуші. Далі добирає до кожної ситуації ресурсну карту (одну чи декілька), розповідає про те, як і з чиєю допомогою він тоді впорався з цією ситуацією, оцінює цей ресурс. Коли опрацьовані всі ситуації, оцінені всі ресурси, клієнт обирає ті з них,

які отримали найвищі бали і були для нього найбільш ефективними, та аналізує, якими з них він може скористатись зараз, складає їх перелік і план, як він зараз може отримати ці або подібні ресурси. Техніка дозволяє знайти ефективні рішення у складній ситуації, стабілізувати емоційний стан, знайти життєві ресурси.

Висновки. Таким чином, у часи війни та важких травматичних подій дуже важлива психологічна підтримка цивільного населення нашої країни, як дорослих, так і дітей. Кризові ситуації викликають стреси та емоційні розлади, підвищену тривожність, агресію, невпевненість, страх тощо. Негативні психоемоційні стани не дають людям можливості жити повноцінним життям, ефективно вирішувати проблеми і планувати своє майбутнє. Методи арт-терапії дозволяють надати людям дієву психологічну допомогу, допомагають пережити важкі події та емоції через творчість, покращити свій стан, знайти відповіді на складні питання та життєві ресурси через вивільнення підсвідомого, що часто не є можливим через суто вербальні засоби. Арт-терапія дозволяє людям, які пережили травматичні ситуації, відокремити їх від себе, подивитись на них зі сторони і знайти вихід, що робить її ефективним методом роботи в часи війни.

Перспективи подальших досліджень. Плануємо надалі детально дослідити можливості застосування методів арт-терапії на всіх етапах кризового консультування.

Конфлікт інтересів. Подана стаття не містить конфлікту інтересів автора в науковому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Красіна, Г., Гавриловська, К., & Гурець, Н. (2023). *Техніки арт-терапії в роботі кризового психолога з цивільним населенням в умовах війни*. Видавець ФОП Захаренко В.В. 106 с.
2. Сабліна, Н. (Авт. проекту). (2023). *Арт-терапія у роботі з постраждалими дорослими та дітьми у дні війни*. Твори. 104 с.

Кирило МІТАКІ, здобувач вищої освіти
e-mail: baldr9ai@gmail.com
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІЧНЕ ТА ФІЗИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКА

Ключові слова: *стрес, психіка, здоров'я, підліток, вплив*.

Вступ. Відомості про вплив стресу на психічне та фізичне здоров'я підлітків є важливими в сучасній психології та медицині, оскільки підлітковий вік є періодом інтенсивних фізіологічних та психологічних змін. Стрес може мати значний вплив на цей процес, викликаючи різні реакції у підлітків та впливаючи на їхній розвиток і добробут.

На сьогоднішній день підлітки зазнають різноманітних стресорів, які впливають на їх психічне та фізичне здоров'я. Одне з основних джерел стресу для підлітків – це шкільне середовище та соціальні взаємодії у ньому. Несприятливе безпосереднє оточення, а також сучасні військові дії стають джерелом значного стресу для підлітків.

Мета. Огляд різних аспектів впливу стресу на психічне та фізичне здоров'я підлітків є важливим для розуміння цих процесів та розробки ефективних стратегій підтримки і допомоги.

Результати. Підлітковий вік характеризується значними змінами у функціонуванні мозку, гормональному балансі та соціальних взаємодіях. Підлітки особливо вразливі до стресу, який може впливати на психічне здоров'я, спричиняючи виникненню депресії, нервових і серцево-судинних розладів та інших фізичних і психічних проблем [1, 2].

Крім того, стрес може мати фізичні наслідки, такі як порушення сну, зниження імунітету та інші прояви, які впливають на загальний стан здоров'я підлітка. Дослідження показують, що стрес може мати довгострокові наслідки для підлітків, включаючи вплив на їхній емоційний розвиток, соціальну адаптацію та навчальну діяльність [3].

Вплив стресу на психічне та фізичне здоров’я підлітків має значний зв’язок із закріпленням негативних життєвих подій. Негативні події, такі як втрата близької людини, розлучення батьків, конфлікти в сім’ї або проблеми у школі, можуть стати джерелом стресу для підлітків, особливо в умовах військового стану. Ці події сприяють формуванню негативних емоцій, тривоги та внутрішньої напруги, яка може закріплюватись у спогадах та впливати на подальше життя [4].

Вплив стресу на психічне здоров’я підлітка є значущим, оскільки підлітки демонструють особливу вразливість до стресових подій у зв’язку з їх віковими особливостями. Підлітки також можуть виявляти зміни у емоційному стані та соціальній поведінці під впливом стресу. На фізичному рівні зміни можуть відображатися на фізичному здоров’ї у різних психосоматичних проявах, які не підкріплені справжнім фізичним захворюванням [5].

Особливої уваги привертає стрес від соціальної поразки, який може викликати у підлітків феномен, схожий на депресію, який часто проявляється у формі поведінкової та емоційної дисфункції. У підлітків цього віку соціальні аспекти, такі як успіх у спілкуванні з однолітками, становлять важливу складову їхнього самовизначення та соціальної адаптації. Втрата соціальної позиції або почуття відхилення від соціально прийнятих стандартів може викликати стрес, який має великий вплив на психічне здоров’я підлітка [6].

Вплив стресу в контексті сучасного медіапростору є одним з найбільш впливових на сучасних підлітків, які дуже багато часу проводять в цьому просторі. Поширення шокуючих новин, фейкових повідомлень або негативного контенту в мережі може збільшити рівень тривоги та невпевненості серед підлітків. Завдяки медіа, підлітки можуть стикатися з багатьма стресовими подіями і переживати їх так само, як вони пережили б це у реальному житті. Крім відсутності контролю за контентом, який споживають особи підліткового віку, складною проблемою є також цькування в інтернеті, які іноді важко розпізнати та попередити [7].

Соціальна підтримка має велике значення для підлітків, які зазнають сильного стресу. Наявність підтримуючої соціальної мережі може значно покращити психічне здоров’я та здатність підлітків адаптуватися до стресових ситуацій. Друзі, родина,

вчителі та інші дорослі можуть виступати як важливі джерела підтримки, надаючи емоційну підтримку, поради та позитивне відношення [8].

Однак вирішення глобальної кризи психічного здоров'я дітей та підлітків вимагає комплексного підходу. Системні зміни у сфері освіти, медицини та соціального захисту є важливими для забезпечення доступу до якісної психологічної допомоги та підтримки. Важливо створювати і розвивати програми та ініціативи з психічного здоров'я, які спрямовані на попередження стресу та психічних проблем у дітей та підлітків.

Також, зростає усвідомлення важливості впливу соціальних чинників на психічне здоров'я. Збільшення уваги до цих питань дозволить створити сприятливі умови для розвитку здорової психіки у молодого покоління, що є важливим кроком у вирішенні глобальної кризи психічного здоров'я дітей та підлітків [9].

Висновки. Розуміння механізмів впливу стресу на різні аспекти життя підлітків дозволяє розробляти індивідуальні та колективні підходи до підтримки психічного та фізичного здоров'я в цьому віковому періоді. Розробка ефективних стратегій психологічної підтримки та інтервенцій може допомогти зменшити негативні наслідки стресу на психічне здоров'я підлітків.

У боротьбі зі стресом важливо використовувати ефективні стратегії адаптації. Психологічні методи, здоровий спосіб життя та розвиток резильєнтності можуть допомогти підліткам зберегти своє психічне, а, завдяки цьому, і фізичне здоров'я. Важливо також розробляти програми психосоціальної підтримки для підлітків у стресових ситуаціях та забезпечувати доступ до психологічної допомоги.

Перспективи подальших досліджень. Однією з перспектив є більш детальне вивчення індивідуальних факторів, які впливають на вразливість підлітків до стресу, таких як генетичні особливості, рівень психологічної стійкості та резерви стресостійкості.

Дослідження можуть розширити наше розуміння того, чому одні підлітки краще адаптуються до стресових ситуацій, ніж інші. Порівняльні дослідження між різними групами підлітків допоможуть у розумінні універсальних та унікальних аспектів стресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nooner KB, Mennes M, Brown S, et al. (2013). Relationship of trauma symptoms to amygdala-based functional brain changes in adolescents. J Trauma Stress, 26(6), 784–787. DOI: 10.1002/jts.21873.
2. Resende LS, Amaral CE, Soares RB, et al. (2016). Social stress in adolescents induces depression and brain-region-specific modulation of the transcription factor MAX. Transl Psychiatry, 6(10), e914-e914. DOI: 10.1038/tp.2016.202.
3. Eiland L, Romeo RD. (2013). Stress and the developing adolescent brain. Neuroscience, 249(3), 162–171. DOI: 10.1016/j.neuroscience.2012.10.048.
4. Ganzel BL, Kim P, Gilmore H, Tottenham N, Temple E. (2013). Stress and the healthy adolescent brain: evidence for the neural embedding of life events. Dev Psychopathol, 25(4 Pt 1), 879–889. DOI: 10.1017/S0954579413000242.
5. Grant KE, Compas BE, Thurm AE, McMahon SD, Gipson PY. (2004). Stressors and child and adolescent psychopathology: measurement issues and prospective effects. J Clin Child Adolesc Psychol, 33(2), 412–425. DOI: 10.1207/s15374424jccp3302_23.
6. Iñiguez SD, Riggs LM, Nieto SJ, et al. (2014). Social defeat stress induces a depression-like phenotype in adolescent male c57BL/6 mice. Stress, 17(3), 247–255. DOI: 10.3109/10253890.2014.910650
7. Keles B., McCrae N., Grealish A. (2020). A systematic review: The influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents. Int. J. Adolesc. Youth, 25(1), 79–93. DOI: 10.1080/02673843.2019.1590851.
8. Licitra-Kleckler D.M., Waas G.A. (1993). Perceived Social Support among High-Stress Adolescents. J. Adolesc. Res, 8(4), 381–402. DOI: 10.1177/074355489384003.
9. Benton T.D., Boyd R.C., Njoroge W.F. (2021). Addressing the Global Crisis of Child and Adolescent Mental Health. JAMA Pediatr, 175(11), 1108–1110. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2021.2479.

Ольга НАУМЕНКО, канд. політ. наук
e-mail: naumenko.olya@gmail.com ORCID: 0000-0003-0136-460X
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У СТІНАХ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: *політична еліта, парламент, Верховна Рада України, ефективність, народний депутат.*

Вступ. Україна з початку повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 р. постала перед новими викликами. Неабияке значення в умовах правового режиму воєнного стану було покладено на народних депутатів України як одного з суб'єктів законодавчої ініціативи, якими також є Президент України та Кабінет Міністрів України. Саме згуртованість та ефективність діяльності політичної еліти у стінах українського парламенту за час війни є боротьбою на політичному фронті з забезпеченням відкритого інформаційного поля, боротьби з пропагандою та забезпеченням всіма можливими засобами захисту національної безпеки і обороноздатності України.

Мета. Визначення за кількісними показниками ефективності роботи політичної еліти у стінах українського парламенту під час війни.

Результати. В Україні роль парламенту традиційно применшується, розуміючи її як місце де проводиться голосування, а необхідні реформи зазвичай зазнають краху, що викликає відповідне сприйняття депутатів. До моменту російського вторгнення віра громадян у Верховну Раду України була невисокою, здавалося що навіть війна не в змозі була змінити недовіру суспільства до політичних партій і парламентарів.

Воєнний рік врешті змінив парламент: втрата громадянами доступу до матеріалів про роботу депутатів та неможливість впливу на рішення; неодноразова зміна складу неформальної коаліції; незважаючи на єдність щодо питань війни, потрібні для влади рішення все складніше ухвалювати.

Підсумками роботи Верховної Ради України за 2022 р. можна назвати: входження Верховної Ради України з неформальною коаліцією фракції «Слуга народу» з групами «Довіра» і «За майбутнє», що можна простежити в голосуванні за головний фінансовий документ країни, як закон про Державний бюджет. Значне згуртування народних депутатів спостерігалося ближче до повномасштабного вторгнення з введенням надзвичайного стану, потім воєнного стану, мобілізацією, збільшенням відповідальності за колабораціонізм, зміни до бюджету були підтримані представниками усіх парламентських фракцій конституційною більшістю, що утворило «оборонну коаліцію». Політична партія і фракція «Опозиційна Платформа – За Життя» припинила своє існування, та попри заборону рішенням РНБО і судом, обрані з її списків народні депутати продовжили свою роботу і утворили дві групи «Відновлення України» та «Платформа за життя та мир», куди увійшли 25 та 19 депутатів (Заболотний та Савичук, 2022).

Відповідно до даних представлених в Звіті «Парламент в умовах війни: приклад України. Емпіричний звіт», щодо роботи Верховної Ради України за період з лютого 2022 р. – червень 2023 р., де авторами експертами Програми USAID «РАДА: наступне покоління» зосереджена увага на законодавчій функції парламенту. До кількісних показників Верховної Ради України можна віднести за період з 24 лютого 2022 р. по 30 червня 2023 р. проведення 58 днів пленарних засідань Верховної Ради України, тоді як за період з 1 січня 2021 р. по 23 лютого 2022 р. проведено було 94 днів пленарних засідань; Верховна Рада України ухвалила за основу 315 проектів законів; за основу та в цілому було ухвалено 246 проектів законів – 49 % від загальної кількості законів (Венгер та ін., 2023, с. 10; 15; 16); було ухвалено 21 постанову про дострокове припинення повноважень народного депутата України (Венгер та ін., 2023, с. 28).

За твердженням деяких депутатів правлячої партії «Слуга народу», парламент та український уряд здійснили все можливе для зміцнення обороноздатності країни. За час війни відбулися зміни: головна діяльність народних депутатів зосереджувалася в комітетах Верховної Ради України; в комітетах відбувалося обговорення всіх можливих законопроектів; фінальний розгляд законопроектів здійснювався лише на засіданнях Погоджувальної ради, яка збиралася за 3–4 дні до початку голосування;

голосування по ухваленню кожного законопроекту проводилося прямим голосуванням глав фракцій парламенту (Бухалова та ін., 2023, с. 16; 29).

Висновки. Плани агресора не здійснилися, Верховна Рада України продовжує свою роботу, народні депутати систематично збираються, обговорюють і ухвалюють рішення. Втрата суспільного контролю над парламентом створюватиме розбіжність між виборцями та їх представниками в парламенті, що матиме ризики як для політичних еліт, сталості реформ, успішності процесу відбудови та відновлення (Заболотний та Савичук, 2022). Законодавча діяльність Верховної Ради України є вагомою, оскільки за її ефективністю визначається така соціально-культурна характеристика як легітимність.

Перспективи подальших досліджень. Упродовж подальшого перебігу війни актуальним буде дослідження кількісних показників динаміки діяльності народних депутатів України. За рівнем виконання поставлених перед парламентарями завдань оцінка їх ефективності як представників політичної еліти.

Конфлікт інтересів. Не має.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заболотний, Н., Савичук, О. (2022, грудень, 30). *Воєнний рік Верховної Ради: як працювали і що ухвалювали депутати у 2022-му.* LB.ua URL: https://lb.ua/news/2022/12/30/540814_voienniy_rik_verhovnoi_radi_yak.html
2. Венгер, В., Бондар, М., Дорошенко, Б., Кириченко, Ю., та Івасик, С. (2023). *Парламент в умовах війни: приклад України. Емпіричний звіт.* Центр політико-правових реформ. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Parlament-v-umovah-vijny_pryklad-Ukrayiny.-Empirychnyj-zvit.pdf
3. Бухалова, Н., Давліканова, О. та Тимченко, С. (2023). *Аналітичний звіт: Парламент України під час війни.* Київ, ТОВ «Вістка». URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/20967.pdf

Людмила МОТОЗЮК, канд. психол. наук, доцент
e-mail: luynik31@gmail.com
Катерина ПОБЕРЕЖНА, здобувачка вищої освіти
e-mail: katasevcuk484@gmail.com
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна

ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПРОСТІР САМОПРЕЗЕНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Ключові слова: *інтернет-середовище, простір, самопрезентація, молодь.*

Вступ. Усі сфери існування сучасної людини зараз охоплені процесом інтернетизації, що призвело до зростання залежності публічного та приватного життя від віртуального світу. Численні інформаційні потоки пропонують різноманітні комбінації нових значень, цінностей і моделей поведінки, що призводить до переосмислення та перегляду реальних і віртуальних кордонів, змінюючи спосіб сприйняття світу та впливаючи на самоідентифікацію та визначення користувачів Інтернету. Вчені припускають, що структура ідентичності може зазнавати змін, коли індивід наслідує традиційні моделі батьківської ідентичності в стабільному соціокультурному середовищі, що пов’язано з появою інформаційного суспільства. З’являється нова, інноваційна ідентичність із основними рисами, такими як множинність, мінливість, динамічність, мінливість. Ці риси відомі як множення, варіація та нестабільність [1; 5; 6; 7; 8; 9]. О. А. Сергодєєва зауважує, що в сучасному суспільстві ідентичність стає більш гнучкою та відкритою, оскільки глобалізація та віртуалізація розмивають попередні форми ідентичності [3].

Інтернет-технології (ІТ) дозволяють трансформувати ідентичність. Використання цих технологій дозволяє кожному користувачеві створювати нові образи себе та демонструвати їх у новій віртуальній Інтернет-середовищі. Користувачі Інтернету в основному складається з молодих людей, які відмовляються від батьківської ідентичності, щоб знайти унікальну ідентичність серед своїх однолітків.

Мета: дослідження самопрезентації користувачів у віртуальному Інтернеті на основі концепції Дж. Сулера про те, що самоідентифікація в глобальній мережі Інтернет переважно досягається через самопрезентацію [6]. Віртуальний Інтернет-простір розглядає самопрезентацію особистості як результат вербальної та невербальної комунікації, а також подання інформації про себе іншим користувачам, що сприяє створенню певного враження [2]. Ми вважаємо, що різноманітні акти саморепрезентації в соціальних мережах є комунікативними жестами, що відображають індивідуальне почуття особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники, серед яких О. Бєлінська, Ф. Уебстер, О. Горошко, О. Астаф'єва, Дж. Рітцер, Ф. Джеймісон, І. Шевченко та багато інших, проводили дослідження впливу віртуального Інтернет-простору. У постмодерністському суспільстві люди можуть проявляти прагматичну поведінку, легко пристосовуватися до нових ситуацій і демонструвати толерантність до інших. Ідентичність, що розвивається, служить гарантією підтримки плюралізму соціокультурних переконань і сприяє диверсифікації зусиль щодо інтеграції по всьому світу [2; 5; 6; 7; 8; 9].

Психологи наголошують на потенціалі ідентичності бути джерелом різноманітності в реальності, а також на можливості співіснування різних ціннісних орієнтацій і семантичних структур. Однак це може мати негативні наслідки через складність структурних особливостей ідентичностей [1; 4; 5; 6; 7; 9]. Боротьба за когерентність і послідовність у створенні «Я-образів» стає все більш поширеною в сучасному суспільстві, яку О. О. Труфанова висвітлює як відображення кризи людської ідентичності в нашому синтетичному світі [2].

На думку кіберпсихологів, віртуальне інтернет-середовище є гібридною реальністю, яка створюється шляхом поєднання реальних і віртуальних елементів, які вони називають «інтерреальністю» [5; 6; 7; 8; 9]. Вони відповідають за встановлення принципів і правил спілкування, які ґрунтуються на спільних інтересах, цінностях і цілях кожної зі сторін. Завдяки використанню інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) люди можуть розширювати свої соціальні мережі, створювати образи самовпевненості та репрезентувати свою поведінку іншим.

Відповідно концепції Дж. Сулера, самопрезентація індивіда у віртуальному світі може охоплювати: реальну соціальну ідентичність, або ж віртуальну ідентичність, іншими словами новоутворену «гібридну» ідентичність, яка виникає в результаті інтеграції віртуального і реального. Дослідник виділяє шість стратегій, які допомагають людям перейти від віртуальної та реальної особистості до «гібридних» особистостей [1]:

1) інформувати незнайомих користувачів у мережі про своє реальне життя;

2) інформувати знайомих у мережі про своє реальне життя;

3) зустрічі із незнайомими користувачами в реальному житті;

4) зустрічі з знайомими людьми всередині спільноти;

5) застосування моделей поведінки мережі в реальному житті;

6) використання моделей поведінки в контексті онлайн-взаємодій.

Висновки. Таким чином, сьогодні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють користувачам створювати нове соціальне середовище, яке дозволяє людям презентувати себе в Інтернеті. Віртуальне Інтернет-середовище диктує автономне вираження, межі, стандарти, цінності та способи спілкування для кожного суб'єкта взаємодії. У віртуальному середовищі виникає нова, змішана, гібридна (за Дж. Сулером) модель ідентичності, що ґрунтується на меті спілкування одного індивіда з іншими, для задоволення потреби в конкретний момент самоідентифікації, а також на загальноприйнятих залежних від загальноприйнятих норм поведінки.

Перспективи подальших досліджень з даної проблеми мають полягати в уточненні тактик самопрезентацій молоді в соціальних мережах, та дослідження гендерних, вікових, мотиваційних та інших аспектів самопрезентації молоді у мережі Інтернет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Краснякова А. О. Дослідження інтенцій самопрезентації в політичному дискурсі. Психологічні перспективи. Луцьк, 2014. Вип. 24. С. 161–171.
2. Краснякова А. О. Інтернет-середовище як новий комунікативний простір самопрезентацій особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2016. Вип. 38. С. 286-297.
3. Тканова В. В. Особистісна самопрезентація сучасної молоді у соціальних мережах. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2017. Вип. 7. С. 140-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/akprpzo_2 017_7_23 (дата звернення: 05.03.2024).
4. Штанько В.І. Віртуальний комунікативний простір і проблеми самоідентифікації особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія : Теорія культури і філософія науки. 2012. № 1029(1)/ Вип. 47. С. 5-12.
5. Doering N. Sozialpsychologie des Internet. Hogrefe Verlag, 2003. 516 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/277153097_Review _Nicola_Doring_2003_Sozialpsychologie_des_Internet_Die_Bedeutung_des_Internet _fur_Kommunikationsprozesse_Identitaten_soziale_Beziehungen_und_Gruppen_Soci al_Psychology_of_the_Internet_The_Importa (дата звернення: 02.03.2024).
6. Facebook Profiles Reflect Actual Personality, Not Self-Idealization. *Psychological Science*. 2010. № 3. P. 372–374. URL: https://www.researchgate.net/publication/43348228_Facebook_Profiles_Reflect_Actu al_Personality_Not_Self-Idealization (дата звернення: 05.03.2024).
7. Omoniyi T. Hierarchy of Identities. The Sociolinguistics of Identiy. London: Continuum, 2006. P. 11–33. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10. 1111/j.1467-9841.2008.00397_6.x (дата звернення: 01.03.2024).
8. Suler J. Identity Management in Cyberspace. URL: https://johnsuler.com/article_pdfs/identity_managemen t.pdf (дата звернення: 03.03.2024).
9. Turkle S. What Are We Thinking about When, We Are Thinking about Computers? URL:https://mariapiecescute.blogspot.com/2007/10/what-are-we-thinking-about-when-we.html (дата звернення: 01.03.2024).

Ольга ПІМЕНОВА, канд. соціол. наук, доцент
e-mail: socio.lntu@ukr.net ORCID: 0000-0003-3384-6806
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Ключові слова: *волонтерство, волонтерський рух, соціальна солідарність, співробітництво, толерантність, громадянська свідомість.*

Вступ. Складні умови, які сьогодні переживає українське суспільство, викликають необхідність ґрунтовного осмислення такого соціального явища як волонтерство. За своєю суттю волонтерство - це вираз безкорисливої турботи та готовності допомогти іншим, не чекаючи ніякої винагороди, а волонтерський рух є не лише ознакою громадянської активності, але й основою для формування соціальної солідарності. Актуальність цієї проблеми в площині українського суспільства набуває особливого значення в умовах повномасштабної війни.

Мета. Проаналізувати особливості волонтерського руху як основи соціальної солідарності.

Результати. Дослідження волонтерського руху як основи соціальної солідарності представлено у працях таких вчених: Білич І., Вайнола Р., Дементов В., Денисенко І., Дьомкіна Ю., Захарчук Р., Кадлубович Т., Крапівіна Г., Круцюк О., Кульчицький Т., Лазарева А., Павленко О., Рубан М., Сірий Є., Свистун Ю., Степаненко В., Тохтарова І., Хижняк О., Черниш Н.

Важливо відзначити, що волонтерство відіграє ключову роль у формуванні суспільства ще з давніх часів. Відомо, що такі організації допомагають потерпілим під час війн, природних стихій та епідемій. Проте в сучасному світі волонтерський рух набув нових форм та масштабів.

У наш час волонтерство охоплює різноманітні сфери життя, починаючи від допомоги потерпілим від природних катастроф і закінчуючи наданням безкоштовної освіти та медичної допомоги. Під час війни волонтери активно допомагають в лікарнях, притулках для бездомних, організаціях допомоги мігрантам, екологічних ініціативах та багатьох інших сферах.

Як стверджує українська дослідниця Руденко В.: “Значення волонтерства, особливо в країні, яка захищає свою територіальну цілісність – важко переоцінити. Воно має потужну здатність об’єднувати людей навколо спільних цінностей, адже колаборація, з метою допомоги іншим, спільна мета, яка перевищує індивідуальні інтереси та навіть політичні різноголосся – є досить важливим для боротьби проти агресора, як на фронті, так і в тилу. Це створює платформу для співробітництва та злагодженої дії на благо всієї країни. До того ж, волонтерство сприяє формуванню спільнот, де люди знаходять спільні цінності та взаєморозуміння, стимулює взаємодопомогу, толерантність та взаємну повагу, що сприяє зміцненню соціальної єдності та розвитку громадянської свідомості” [1].

Соціальна солідарність - це явище, яке відображає ступінь співчуття, підтримки та взаємодопомоги між членами суспільства. Основними характеристиками цього явища є:

1. взаємопідтримка та співчуття: соціальна солідарність передбачає усвідомлення потреб і проблем інших членів суспільства та готовність допомогти їм;
2. рівноправність та справедливість: соціальна солідарність передбачає уважне ставлення до потреб різних соціальних груп і прагнення забезпечити їм рівні можливості та справедливе ставлення;
3. згуртованість та спільні цінності: ґрунтується на взаємоповазі, довірі та спільних цінностях, які об’єднують членів суспільства;
4. готовність до допомоги та підтримки: Це виявляється у готовності віддати час, зусилля та ресурси для допомоги тим, хто цього потребує, навіть якщо це не приносить безпосередню вигоду.
5. взаємодопомога та співробітництво: передбачає активну участь в різних формах взаємодопомоги та співробітництва для досягнення спільних цілей і благополуччя суспільства.

Ці характеристики відображають ключові аспекти соціальної солідарності та показують, як вона сприяє підтримці та зміцненню взаємозв’язків у суспільстві.

Можна стверджувати, що волонтерський рух відіграє важливу роль у формуванні соціальної солідарності. Причина його ефективності полягає у тому, що

він відкриває людям можливість не тільки допомагати іншим, але й спілкуватися, взаємодіяти та об’єднуватися на основі спільних цінностей. Волонтерство створює сприятливу атмосферу для розвитку взаємоповаги, толерантності та розуміння між різними верствами суспільства. У світі, де існують численні соціальні проблеми та конфлікти, волонтерство виступає як один з ключових інструментів для розв’язання цих проблем. Відчуття спільності та взаємодопомоги, що виникає серед волонтерів, сприяє формуванню соціальної солідарності.

Висновки. У ході дослідження було розглянуто роль волонтерського руху у формуванні соціальної солідарності. Результати аналізу показали, що волонтерство відіграє значущу роль у сприянні взаємодії та співпраці в суспільстві. Шляхом безкорисливої допомоги та активної участі у різних громадських ініціативах волонтери сприяють формуванню почуття спільності та взаємодопомоги. Волонтерський рух допомагає зближувати різні соціальні групи та сприяє розвитку толерантності та розуміння між ними.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень у цій області є досить обширними та мають потенціал для розвитку. Основні напрямки включають вивчення впливу волонтерського руху на рівень соціальної солідарності, розгляд психологічних аспектів волонтерства, оцінку ефективності волонтерських програм, роль волонтерства у розв’язанні соціальних проблем та дослідження технологічних інновацій у волонтерстві. Ці напрямки можуть допомогти краще зрозуміти роль волонтерства у формуванні соціальної солідарності та розвитку суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rudenko V. (2023). Volunteering as a leading phenomenon in the process of ensuring social security of Ukraine: evolution, significance, current state and problems. Economy and society, 52, 149-145.

Анастасія САКУНОВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: anastasiasakunova95@gmail.com
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ У ПІДЛІТКІВ

Ключові слова: *російсько-українська війна, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), психотравмуючі події, середній шкільний вік, корекція ПТСР, арт-терапія.*

Вступ. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є викликом для сучасної України. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, призвела до збільшення кількості стресових та травмуючих ситуацій для українського суспільства.

Особливого впливу війна завдає дітям, які переживають психотравмуючі події, що протягом тривалого періоду, у майбутньому, вплинуть на їх фізичне і психічне здоров'я.

На відміну від дорослих, у підлітків симптоми ПТСР довготривалі. Дана вікова категорія повністю не усвідомлює ситуацію, а лише запам'ятовує свої переживання у конкретний момент. Незважаючи на кількість наукових робіт у вітчизняній та зарубіжній психології, проблема ПТСР у підлітків залишається малодослідженою.

Мета. Полягає в системному аналізі прояву ПТСР у підлітків під час війни та побудові практики його корекції.

Результати. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, а набула повномасштабних дій з 24 лютого 2022 року, призвела до збільшення значної кількості стресових та травмуючих ситуацій для українського суспільства. Особливо від впливу війни стресу зазнали діти, які є більш вразливими до тої чи іншої ситуації. Втрата близьких людей, домівок, друзів, можливості розвиватися, навчатися; постійні обстріли та руйнування; зміна місця постійного проживання; зґвалтування; депортація; викрадення; психологічні насильства – все це спричиняє не тільки стрес,

але і тривалі тривожні стани, які є передвісниками розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що впливає на психічне та фізичне здоров'я дитини.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) - це психічний розлад, що розвивається у результаті психотравмуючого впливу загрозливого або катастрофічного характеру, що супроводжується екстремальним стресом, основними клінічними проявами виступають повторні переживання елементів травмуючої події: повторювальність снів, що супроводжується частою тривогою та панікою, але, можливо, також і гнівом, злістю, почуттям провини чи безнадійності [2].

Згідно статистики, ПТСР у дітей виявляють не частіше, ніж у дорослих, але фахівці в галузі психотерапії запевняють, що розлад у дітей прогресує швидше. Діти є групою ризику через підвищену схильність до посттравматичного синдрому, вразливості та чутливості; несформовані механізми копінгу.

ПТСР у підлітків проявляється такими симптомами: бунт, агресія, головні та інші болі, тотальна недовіра, занижена самооцінка, безсоння, кошмари, дратівливість, апатія, депресія, небезпечна поведінка.

Отже, основними *симптомами ПТСР* у підлітків є:

- спалахи гніву – часто батьки та педагоги пояснюють спалахи гніву як неслухняність, при цьому не розуміють, що це може бути симптом ПТСР.
- психосоматичні симптоми: головні болі, біль у животі, безсоння, нічні кошмари.
- втрата зосередженості і дратівливості – простежується неуважність дітей, погіршення пам'яті.
- страх розлуки – посилений страх розлучатися зі своїми батьками.
- уникнення – уникнення будь-якої особи, події, яка нагадує їм про травму; бажання втекти з дому.
- відтворення травмуючої події – часте повернення подумки до травмуючи подій.

Зазвичай, ознаки посттравматичного розладу виявляються протягом 2-3 місяців після події, проте існують випадки, коли вони починаються через роки. Симптоми бувають надто сильними і можуть тривати щонайменше місяць, а також повторюватися з певною періодичністю на різних стадіях. Це позначається на якості життя та функціонуванні організму людини.

Хвороба протікає у кожного по-різному. Деякі одужують протягом півроку, а в інших симптоми виявляються настільки сильно, що продовжуються набагато довше. Навіть можуть стати хронічними.

Для дітей підліткового віку, які пережили військові дії, характерні проблеми у навчанні та спілкуванні. Їм властиві порушення поведінки від депресії до агресії. У підлітків також відзначаються різні соматичні скарги, які за результатами медичних оглядів не мають органічної природи.

Можна виділити кілька *основних стадій ПТСР* у підлітків:

Гострий стрес. Під час психотравмуючої події та кілька днів після неї підліток перебуває у стані шоку. Ця стадія включає безпосередньо почуття страху, жаху, пригніченості, розгубленості, вразливості. Може також виникати захисна реакція - заперечення того, що відбувається (коли створюється відчуття, що подія сталася ніби уві сні).

Стадія посттравматичного стресового розладу у підлітків включає всю яскраву симптоматику. Дитина замикається в собі, знову і знову програє травмуючу ситуацію в голові, її думки стають нав'язливими, зникає інтерес до навколишнього світу. Можуть виникнути проблеми з навчанням, фізичні симптоми (тахікардія, пітливість, головний біль), порушення сну. Як швидко підліток вийде із цієї стадії – залежить від підтримки близьких, своєчасного звернення до психолога чи психотерапевта.

Стадія відновлення. Поступово симптоми стають менш вираженими, думки про психотравмуючу подію виникають все рідше, дитина починає повертатися до нормального життя. І все ж таки, деяка симптоматика може залишитися з підлітком на все життя. Наприклад, певні страхи (страх собак, темряви), недовіра до незнайомих людей та інше.

Важливо зазначити, що лише 70% людей протягом року проходять стадію самовідновлення, а в 30% ПТСР ускладнюється.

Висновки. У ситуаціях, коли стрес не переживається природньо, формується відставлена в часі реакція – посттравматичний стресовий розлад або травма. Травматичний досвід формується в людині, якщо в стресовій ситуації їй не надали соціальну підтримку. Згідно зі статистикою, хворобу у дітей виявляють не частіше, ніж у дорослих, але фахівці в галузі психотерапії запевняють, що розлад у дітей

прогресує швидше. Діти є групою ризику через підвищену схильність до посттравматичного синдрому, вразливості та чутливості.

Перспективи подальших досліджень.Військові дії, постійні сигнали тривоги, обстріли та підвищена тривожність – все це може стати причиною розвитку ПТСР у дітей.На жаль, через військові дії росії в Україні стрес веде до негативних довгострокових наслідків для психіки дітей, і чим триваліший конфлікт, тим сильніші його симптоми.

Конфлікт інтересів. Психіка дорослих, і, особливо, дітей та підлітків має величезні резерви на відновлення і саморегуляції. Завдяки соціальної підтримки та, за необхідності, психологічної підтримки фахівців людина може повернутися до норми після травматичного досвіду. Перший і головний крок корекції ПТСР у дітей – забезпечити дитині безпеку та зняти з неї почуття власної провини. Дітям необхідно донести, що вони у безпеці, такі реакції цілком природні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александер Коррітко. Посттравматичний стрес у дітей та підлітків. Розпізнати, зрозуміти, вирішити. *Посібник для батьків*. 1-е видання / пер. з нім. Мар’яна Солтис, 2023. 88 с.
2. Марціновська І. П. Характеристика посттравматичного стресового розладу у дітей та підлітків. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки, 2018. С. 178-184.
3. Напроєєнко О. К., Марценковський Д. І. Депресії при посттравматичному стресовому розладі у дітей та підлітків. 2019.
4. Barnett, E, Hamblen, J. (2019). PTSD in Children and Adolescents. *National Center for PTSD*. Updated September, 16.

Роман САМОТОВКА, аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
e-mail: roman.samotovka@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВПО: ОСНОВНІ ПОТРЕБИ ТА ВИКЛИКИ

Ключові слова: *соціальна робота, внутрішньо переміщені особи (ВПО), потреби, виклики.*

Вступ. В Україні, внаслідок війни, виникла трагічна ситуація масового вимушеного внутрішнього переміщення населення (ВПО). За даними станом на 1 січня 2024 року, кількість внутрішньо переміщених осіб перевищує 8 мільйонів, що складає практично 10% від загальної чисельності населення країни. Цей величезний обсяг ВПО визначає необхідність активних заходів і підтримки для тих, хто втратив свою домівку, роботу та зазнав величезних емоційних та фізичних випробувань.

Мета – обґрунтувати проблеми та виклики соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Результати. Як казав український соціолог та фахівець соціальної роботи О. Кістков: «Війна змушує людей втрачати все, що вони мають, включаючи свій дім, роботу, близьких людей. Соціальна робота з ВПО - це робота з людьми, які пережили трагедію. Соціальні працівники повинні бути готові до того, що вони будуть стикатися з важкими історіями та травмами. Вони повинні бути чуйними та розуміючими, щоб допомогти ВПО пережити цей важкий час [1]».

Основні потреби внутрішньо переміщених осіб (ВПО) включають невідкладні аспекти, такі як житло, організація доступу до безпечного та комфортного проживання, оскільки багато з них були змушені покинути свої зруйновані або пошкоджені будинки через бойові дії. Надання достатньої кількості їжі стає невід’ємною частиною підтримки, оскільки ВПО часто мають обмежений доступ до продуктів харчування. Забезпечення медичної допомоги є важливим, оскільки багато з них стикаються з травмами та захворюваннями, що виникли внаслідок воєнних подій. Крім того, освіта та соціальна підтримка, зокрема для дітей ВПО, є ключовими аспектами в реабілітаційному процесі.

Фахівці соціальної роботи, які взаємодіють з ВПО, стикаються з численними викликами, такими як велика кількість людей, що вимагає значних ресурсів для забезпечення всебічної допомоги. Різноманітність потреб ВПО також ускладнює надання ефективної допомоги, оскільки кожна ситуація вимагає індивідуального підходу.

Висновки. Загалом, соціальна робота з ВПО в Україні є важливою складовою процесу відновлення країни після війни. Вона є не лише актуальною, але й критично необхідною для відновлення та підтримки тих, хто втратив все через війну. Також вона вимагає об’єднаних зусиль влади, громади та соціальних працівників для забезпечення не лише фізичного, але й психосоціального відновлення тих, хто пережив трагічні події війни. Такий підхід допомагає визначити та впроваджувати ефективні стратегії, які сприяють побудові стійкого та гуманітарного суспільства в майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. Для подолання цих викликів необхідно забезпечити належне фінансування для соціальних працівників, а також розвивати міждисциплінарну командну роботу зі спеціалістами різних галузей, таких як психологи, медики та освітяни. Використання інноваційних технологій може сприяти покращенню ефективності допомоги ВПО, зокрема в дистанційному режимі. Забезпечення ефективної соціальної роботи з ВПО є важливою місією, яка потребує спільних зусиль влади, громадськості та соціальних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інтерв’ю Олександра Кісткова для сайту "Українська правда" 2022 року. URL: https://www.pravda.com.ua/interview/ (дата звернення 27.04.2024).

Анна СІНКЕВИЧ, здобувачка вищої освіти
e-mail: sinkevych_a@univer.km.ua
Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова
м. Хмельницький, Україна

ВРАХУВАННЯ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: *темперамент, сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик.*

Вступ. Темперамент є стійкою сукупністю вроджених психофізіологічних властивостей людини, що визначають динаміку її психічних процесів і поведінки. Він проявляється в швидкості, інтенсивності, мінливості й емоційності реакцій, а також у темпі й ритмі діяльності. Це одна з тих невидимих сил, що визначають спосіб сприйняття світу і взаємодії з ним.

У професійній діяльності врахування типу темпераменту має величезне значення, оскільки воно може вплинути на ефективність та задоволення від виконання роботи. Десь потрібна швидка реакція, а десь здатність ретельно до дрібниць аналізувати дані. Врахування типу темпераменту в професійній діяльності базується на теоріях, що розглядають взаємозв’язок між особистісними характеристиками і ефективністю виконання завдань. Одна з таких теорій - це теорія типів темпераменту, яка включає в себе розділення особистостей на кілька типів відповідно до їхніх властивостей у сприйнятті, реакції на подразники та реагування на них [1].

Мета. Дослідити вплив типу темпераменту на професійні функції людини.

Результати. Згідно з класифікацією темпераменту Галена: люди різних типів темпераменту мають різні схильності та сильні сторони. Це є усім відомі чотири основні типи - сангвінік, холерик, меланхолік і флегматик.

Темперамент пов’язаний з особливостями нервової системи людини, тому вважається її вродженою властивістю. Змінити темперамент досить складно, тому простіше й правильніше навчитися враховувати персональні здібності в процесі професійної діяльності, ніж намагатись щось змінити [2].

Холерики, стикаючись з труднощами у професійній діяльності, відчувають азарт, це запалює та мотивує їх. Незважаючи на енергійність, не завжди доводять почату справу до кінця, що може негативно впливати на їх продуктивність у роботі. Працездатність у людей цього типу темпераменту сильно залежить від настрою. Холерики непосидючі, завжди шукають нового, а рутина втомлює їх. Вони схильні до поспішних рішень, про які потім можуть шкодувати й довго переглядати. Проте з позитивного для них - у колективі часто виступають як лідери, які відзначаються активністю та ініціативністю. Їхній жвавий темперамент і бажання досягати результатів можуть стати в нагоді в управлінні проектами або в ролі лідера команди.

Найбільш підходящими професіями для такого типу є керівні посади, робота, яка пов’язана з ризиком, журналістика, адвокатська діяльність, робота в силових структурах.

Сангвініки відрізняються рухливістю, швидкою адаптацією до нових умов. З іншими людьми сангвінік поводить себе жваво, життєрадісно та привітно. Вони відзначаються високою працездатністю, можуть тривалий час зосереджено працювати над завданням та легко переключатися на інші. Проте схильні до поверховості при прийнятті рішень. Люди сангвінічного темпераменту гарно проявляють себе в різних професіях, які потребують як фізичної, так і інтелектуальної праці. Їх стійка працездатність дозволяє їм успішно функціонувати незалежно від зовнішніх або внутрішніх факторів. Така особистість чудово впорається з роботою в сферах обслуговування. Також вони легко пристосовуються до різних графіків роботи і швидко адаптуються до нововведень. Це робить їх привабливими кандидатами для професій, що вимагають гнучкості і здатності швидко реагувати на зміни.

Найбільш підходящими професіями для такого типу є вчитель, адміністратор, кореспондент, продавець, бухгалтер, технолог та юрист.

Флегматик відрізняється від інших темпераментів надзвичайно стійкою нервовою системою. Такі люди відзначаються здатністю терпляче переносити будь-які стреси та мають низький рівень емоційності. Їхня мова повільна, рухи неспішні, а недбалість у їхніх діях свідчить про типового флегматика. У спілкуванні флегматики проявляють себе спокійно, багатослівність для них не характерна, вони не шукають

активного спілкування. Для досягнення високої продуктивності флегматику необхідне спокійне оточення, все повинно бути впорядковано, а метушня та несподівані обставини викликають велику втому. Особи із темпераментом флегматика відзначаються стабільністю у своїх інтересах і відносинах, вони завершують початі справи, але можуть довго затягувати з початком роботи. Також вони працелюбні, наполегливі, проте у справах, що їх не цікавлять можуть бути інертними. Завдяки своїй спокійній поведінці є корисними у сферах, де потрібна стабільність та стратегічне мислення.

Флегматик успішно справляється з такими професіями як диспетчер, лаборант, агроном, інженер, ветеринар, та ювелір. Відзначаємо флегматиків у функціонуванні у професіях, що пов’язані з обробкою даних, а також інших схожих на ці.

Меланхолік є висококласним спеціалістом у професіях, які вимагають дбайливості, точності, спостережливості та ретельного вивчення деталей, при цьому не потребуючи від виконавця роботи активного спілкування з іншими. Такі люди болісно реагують на непередбачені обставини та стрес, що може негативно позначитися на їх продуктивності. Для меланхоліка важливо працювати у такій професії, де його компетентність буде оцінюватися за якістю, а не кількістю результатів. Зазвичай такі заняття можуть здатися одноманітними, проте ні. Така діяльність потребує постійного розвитку від людини її творчого та інтелектуального потенціалу.

Найбільш підходящими професіями для такого типу можуть бути ті, що пов’язані з технічними аспектами: обробка інформації та творення мистецьких образів. Меланхоліки здійснюють великі досягнення в літературі, образотворчому мистецтві, кінокритиці, а також в сферах ІТ, економіки та архітектури. Численні представники меланхоліків працюють в наукових галузях. Меланхолік може виявити себе успішним у професіях аудитора, аналітика, програміста, редактора. Також він може бути талановитим психологом, працюючи в особистих консультаціях, наукових дослідженнях та діагностиці [3].

Зрозуміло, що темперамент - це лише один із факторів, який впливає на професійну діяльність. Не менш важливими є знання, навички, досвід й особиста мотивація.

Висновки. Кожному для того, щоб могти повноцінно розкрити свій потенціал та можливості потрібно знати свій тип темпераменту. Адже та особа, яка осягнула свої сильні сторони та, що є головним, вміє користуватись ними, є безцінним робітником та буде мати перспективні пропозиції, що виявляються у чудові можливості для майбутнього кар'єрного зростання. Вона матиме шанси отримувати гідну оплату праці, при цьому отримуючи задоволення від своєї діяльності.

Для роботодавців врахування типу темпераменту працівників сприятиме кращій адаптації його співробітників до робочого середовища, підвищенню продуктивності та зниженню конфліктів. Такий підхід також допоможе зміцнити командну взаємодію та створити сприятливу атмосферу для досягнення спільних цілей.

Отже, врахування типу темпераменту у професійній діяльності є ключовим елементом успішної співпраці та досягнення високих результатів.

Перспективи подальших досліджень. Після сформульованих результатів даного дослідження, перспективною є тема про те, як тип темпераменту може впливати на просування по службі та кар'єрний зріст.

Конфлікт інтересів. Під час даного дослідження не виникло конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як вибрати професію за темпераментом?. *Палац дітей та юнацтва м.Ізмаїла - Хвилю Тримай!*. URL: http://xt.od.ua/106-psykholoh-rekomenduie/1760-yak-vibrati-profesiyu-za-temperamentom(дата звернення: 17.05.2024).
2. Темперамент і вибір професії | Миколаївський обласний центр зайнятості. *Головне | Миколаївський обласний центр зайнятості*. URL: https://mik.dcz.gov.ua/publikaciya/temperament-i-vybir-profesiyi(дата звернення: 17.05.2024).
3. Темперамент і вибір професії. *Профорієнтація в Україні*. URL: https://proforientator.com.ua/ua/vopros-otvet-o-proforientatcii/temperament-i-vyibor-professii.html(дата звернення: 17.05.2024).

Максим СЛІПЕНКО, здобувач вищої освіти
e-mail: slipenkomaks911@gmail.com
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, Україна

БАГАТОСТОРОННЯ ДИПЛОМАТІЯ США НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ

Ключові слова: *європейський континент, дипломатія США, зовнішня політика США, трансатлантичні відносини, європейська безпека, економічне співробітництво.*

Вступ. Багатостороння дипломатія США на європейському континенті є важливою складовою зовнішньої політики США. Вона має значний вплив на трансатлантичні відносини, європейську безпеку та економічне співробітництво. В умовах сучасних геополітичних викликів, таких як війна в Україні, зростання авторитаризму та транснаціональні загрози, роль багатосторонньої дипломатії США в Європі стає ще більш актуальною.

Метою дослідження є характеристика багатосторонньої дипломатії США на європейському континенті, дослідження її цілей, інструментів та впливу на трансатлантичні відносини, європейську безпеку та економічне співробітництво.

Результати. Багатостороння дипломатія США – це система зовнішньополітичної діяльності, спрямована на досягнення цілей США через співпрацю з іншими країнами в рамках міжнародних організацій та форумів. Цілями такої діяльності є: сприяння миру та безпеці, захист та просування демократії та прав людини, сприяння економічному процвітанню, боротьба з глобальними викликами [1, с. 391-395].

США прагнуть до запобігання конфліктам, врегулювання криз та зміцнення міжнародної безпеки через співпрацю з союзниками та партнерами. Країна використовує багатосторонню дипломатію для підтримки демократичних цінностей, захисту прав людини та сприяння розширенню демократії в усьому світі. США прагнуть до стимулювання глобального економічного зростання, відкриття ринків та розширення торгівлі через співпрацю з іншими країнами. Держава співпрацює з

іншими країнами для вирішення таких проблем, як зміна клімату, бідність, епідемії та транснаціональна злочинність.

США мають розгалужену мережу двосторонніх та багатосторонніх партнерських відносин з європейськими країнами. Ці партнерські відносини ґрунтуються на спільних цінностях та інтересах, і передбачають співпрацю з питань безпеки, торгівлі, інвестицій, енергетики, довкілля та інших сфер. США традиційно підтримують європейську інтеграцію та розширення ЄС. США вважають, що сильний та об'єднаний ЄС є важливим партнером у вирішенні глобальних проблем.

Сполучені Штати Америки відіграють ключову роль у трансатлантичних відносинах, співпрацюючи з європейськими партнерами з питань безпеки, економіки, торгівлі та інших сфер. США послідовно просувають демократію та права людини в Європі. США підтримують демократичні інституції та процеси, а також захищають права людини та основоположні свободи. Сполучені Штати Америки відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки та стабільності в Європі. США беруть участь у ряді безпекових ініціатив, спрямованих на стримування агресії та врегулювання конфліктів [2, с. 29-35].

США співпрацюють з європейськими партнерами у вирішенні таких глобальних проблем, як зміна клімату, тероризм, поширення зброї масового ураження та транснаціональна злочинність. США підтримують та співпрацюють з європейським громадянським суспільством, включаючи неурядові організації та ЗМІ.

Сполучені Штати Америки ведуть активну публічну дипломатію в Європі, щоб інформувати європейську громадськість про політику США, розширювати зв'язки з європейськими людьми, просувати спільні цінності та інтереси. США використовують широкий спектр дипломатичних інструментів, таких як дипломатичні ноти, заяви, зустрічі, візити та санкції, для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей в Європі.

Сполучені Штати Америки відіграють значну роль у ключових європейських багатосторонніх інституціях, таких як НАТО, ОБСЄ, ЄС, Рада Європи, ОЕСР.

Так, США є одним із засновників НАТО та його найбільшим членом за чисельністю військ, бюджетом та військовим потенціалом. США відіграють лідерську роль у НАТО, зокрема беруть участь у військових операціях НАТО,

надають значну військову допомогу європейським членам НАТО, розміщують війська в Європі.

США є одним із 57 учасників ОБСЄ, яка прагне до миру та безпеки в Європі. США відіграють активну роль у ОБСЄ, зокрема беруть участь у місіях ОБСЄ з моніторингу та спостереження, підтримують демократію та права людини в Європі, сприяють врегулюванню конфліктів в Європі.

Сполучені Штати Америки не є членом ЄС, але мають з ним тісні політичні, економічні та безпекові відносини. США співпрацюють з ЄС з таких питань, як трансатлантична торгівля та інвестиції, боротьба з тероризмом, зміна клімату, глобальна безпека.

США не є членом Ради Європи, але мають з нею статус спостерігача. США співпрацюють з Радою Європи з таких питань, як захист прав людини, демократія, верховенство права.

Сполучені Штати Америки є одним із 38 членів Організації економічного співробітництва та розвитку, яка прагне до покращення економічного та соціального добробуту своїх членів. США відіграють активну роль в ОЕСР, адже беруть участь у розробці економічної політики, сприяють вільній торгівлі та інвестиціям, борються з корупцією [3, с. 2-6].

Багатостороння дипломатія США відіграє значну роль у трансатлантичних відносинах, європейській безпеці та економічному співробітництві.

У трансатлантичних відносинах це проявляється в наступному:

- сприяння співпраці. США співпрацюють з європейськими союзниками в рамках НАТО, ОБСЄ, ЄС та інших міжнародних організацій для вирішення спільних проблем, таких як тероризм, зміна клімату та поширення зброї масового ураження;
- підтримка демократії та прав людини. США та європейські країни поділяють цінності демократії та прав людини;
- вирішення торгових суперечок. США та ЄС ведуть переговори щодо торгових угод, щоб стимулювати економічне зростання та інвестиції [4, с. 58-64].
- Дипломатія США відіграє роль у європейській безпеці крізь такі аспекти:

– стримування Росії. США та європейські союзники співпрацюють, щоб стримати Росію від агресії проти України;
– підтримка України. США надають Україні військову та економічну допомогу у її боротьбі з російською агресією;
– боротьба з тероризмом. США та європейські союзники співпрацюють у боротьбі з тероризмом, обмінюючись розвіданими та координуючі дії правоохоронних органів [5, с. 179-182].
– В економічному співробітництві багатостороння дипломатія США проявляється в наступному:
– трансатлантична торгівля. США та ЄС є одними з найбільших торгових партнерів один для одного;
– інвестиції. США та європейські країни інвестують один в одного, що стимулює економічне зростання та створення робочих місць;
– співпраця в галузі науки та технологій. США та європейські країни співпрацюють у галузі науки та технологій, щоб стимулювати інновації [6, с. 15-19].

Важливо зазначити, що багатостороння дипломатія США на європейському континенті не позбавлена викликів. До них належать: зростання євроскептицизму та популізму в Європі; розбіжності в інтересах та пріоритетах між США та європейськими країнами; складні відносини з Росією; трансатлантичні торговельні суперечки.

Незважаючи на ці розбіжності, багатостороння дипломатія США залишається важливим фактором у трансатлантичних відносинах, європейській безпеці та економічному співробітництві.

Висновки. Багатостороння дипломатія є важливим інструментом зовнішньої політики США, який дає можливість країні досягати своїх цілей у співпраці з іншими країнами. США є одним із найактивніших учасників багатосторонньої дипломатії в світі. Країна прагне до лідерства в міжнародних організаціях та на форумах. США використовують багатосторонню дипломатію для просування своїх національних інтересів, адже вона є важливим інструментом для вирішення глобальних проблем.

Перспективами подальших досліджень є дослідження впливу війни в Україні на багатосторонню дипломатію США в Європі, а також вивчення нових форм співпраці та партнерства між США та європейськими країнами.

Конфлікт інтересів. Важливо зазначити, що багатостороння дипломатія США на європейському континенті з часом змінюється. З одного боку, США прагнуть зберегти свою лідерську роль у Європі. З іншого боку, США визнають, що Європа стає все більш самостійним актором у світовій політиці. В результаті, США та Європа мають знайти нові способи співпраці, щоб відповідати на спільні виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дендеберя Д. О. Шляхи підвищення ефективності економічної дипломатії в глобальній економіці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27-28 квітня 2023 р., м. Херсон – м. Хмельницький). Херсон : Видавництво ФОП Вишемирський В.С. 2023. С. 391-395.
2. Мицик Л. Еволюція глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин. Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 1 (64). С. 29- 35.
3. Фесенко М. Особливості формування зовнішньої політики США за президентства Дж. Байдена: Дипломатичний прогноз. Зовнішні справи. 2021. №3-4. С. 2-6.
4. Шамара І. М. Сучасні концепції зовнішньої політики США: можливості та реальність. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм. 2019. № 10. С. 58-64.
5. Сидорук Т., Віценко В. Еволюція відносин США з європейськими партнерами за президентства Дж. Байдена під впливом російсько-української війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Вип. 2 (16). 2023. С. 179-196.
6. Шлапак А. В. Нові пріоритети інноваційної політики США. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29. С. 15-19.

Ярослав СЛУЦЬКИЙ, д-р пед. наук
e-mail: yaroslav.slutskiy.mail@gmail.com ORCID: 0000-0002-5328-7274
Університет прикладних наук Рейн-Майн, м. Вісбаден, Німеччина

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОКОМПОНЕНТУ МЕДІА ТЕХНОЛОГІЙ У КОРИГУВАЛЬНИХ ЗАХОДАХ ПРИ РОБОТІ З ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Ключові слова: *депресивний стан, культурний шок, індивідуальне та групове коригування, консультування, емоційний резонанс.*

Вступ. Актуальність соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, що включає і психологічний напрям, ґрунтується на потребі подолання представниками інших соціокультурних груп наслідків культурного шоку, що безпосередньо впливає на психоемоційний стан індивіда. Відсутність належної уваги до такого впливу стає причиною розвитку депресивних станів, а це безпосередньо пов’язано із соціальною та академічною діяльністю. Згідно з висновками Н. Северин та С. Чернявської, «перебуваючи в чужій країні, іноземні студенти часто стикаються з відмінностями у нормах поведінки, з новими традиціями, звичаями та цінностями місцевих жителів» [1, с. 116]. Такі розбіжності соціокультурного, релігійного та інших аспектів потребують консультаційної підтримки за участю викладацького складу закладу освіти та/або спеціалізованих центрів підтримки іноземних студентів, завдання яких полягає не лише в наданні організаційно-інформаційної допомоги представникам інших країн, а й у проведенні заходів (часто терапевтичного характеру), спрямованих на зниження впливу культурного шоку на особистість, підвищення ефективності залучення іноземних студентів до нового суспільства. У зв’язку з цим, консультантами можуть застосовуватися різні засоби і технології, які забезпечать необхідний рівень роботи з іноземними студентами та досягнення поставлених цілей. Серед можливих технологій можна виділити медіа технології, компоненти яких мають тісний зв’язок і можуть бути застосовані як окремо, так і в комплексі. У цьому дослідженні розглянемо аудіо компонент медіа технологій, який можна використовувати для впливу на психоемоційний стан іноземного студента.

Мета. З огляду на вищевикладене, метою дослідження виокремлюємо виявлення особливостей застосування аудіо компонента медіа технологій у процесі виконання коригувальних заходів з іноземними студентами.

Результати. Досліджуючи різні способи застосування аудіо компонента медіа освіти, необхідно зазначити, що він представлений у якості класичних та сучасних музичних творів, аудіо тренінгів, аудіозаписів лекційного матеріалу; а також як складова частина інших компонентів медіа освіти: відео (фільми та візуальний контент має аудіо складову) і електронного/інтернет (за умови онлайн-конференцій або під час передачі аудіо матеріалів від користувача до користувача) компонента. Нами буде розглянуто можливість використання саме музичних творів у психологічному напрямі соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів.

Однак, соціально-психологічна підтримка також є доволі широким поняттям, тому виокремимо саме коригувальну складову. Її роль полягає в трансформаціях внутрішньоособистісних порушень іноземного студента, пов'язаних із впливом культурного шоку і, таким чином, відновленні спроможності особистості виконувати діяльність соціального та академічного характеру. Саме психологічне коригування сприяє перешкоджанню виникненню більш складних психологічних проблем. Розуміючи принципи коригування, ми можемо розглянути ситуаційні випадки, коли в його процесі може бути задіяний аудіо компонент медіа освіти.

Насамперед, звернемося до дослідження Я. Лукацької, яка вказувала, що «труднощі адаптації іноземних студентів взаємообумовлені і являють собою психологічний бар'єр, подолання якого пов'язане з особистісними, емоційними, інтелектуальними та фізичними навантаженнями» [2, с. 213]. Отже, коригувальні заходи мають застосовувати музичні твори які, по-перше, спрямовані на подолання психологічного бар'єру особистості; по-друге, для стабілізації психоемоційного та поведінкового стану. Для цього важливо враховувати, який саме формат роботи буде застосовано — індивідуальний чи груповий. При індивідуальному коригуванні, консультант здатен обрати аудіо композиції залежно не тільки від коригувальної потреби, а й від уподобань іноземного студента. Якщо передбачається робота у складі групи, на перший план виходить саме коригувальна потреба, що дає змогу зробити

висновок, що індивідуальний формат роботи характеризується особистісно-орієнтованим підходом.

У подальшому, необхідно визначити, яка жанрова складова необхідна під час психологічного коригування. Так, у випадку індивідуальних консультаційних заходів можливий розгляд варіанту включення до коригувальної програми музичних творів, що не сприяють нормалізації психоемоційного стану особистості (наприклад, музика швидкого темпу або важкий рок). Однак, якщо такий аудіо контент має позитивний вплив на іноземного студента, його також можна включити до робочого плейлиста.

Дещо інша ситуація виникає з вибором жанру аудіо творів під час групових коригувальних заходів. У такому разі, краще застосовувати аудіо композиції, що безпосередньо спрямовані на зниження хвилювання та тривожності, які є безпосередніми проявами наслідків впливу культурного шоку та, як наслідок, відчуття себе «не таким» і, у підсумку, формування почуття соціальної невлаштованості в новому соціумі.

Після вибору формату коригувальних заходів та жанрової складової аудіо композицій, розпочинається безпосередній консультаційний процес, що може бути представлений очним форматом (під час роботи в психологічних лабораторіях при закладах освіти), або/та дистанційним (що є гнучкішим варіантом і дає змогу виконувати коригувальні дії без потреби для іноземних студентів перебувати в конкретному місці). Насамперед, правильне коригування має ґрунтуватися на результатах діагностики. Для цього також можна використовувати аудіо компонент, пропонуючи іноземному студенту обрати та відтворити за допомогою комп’ютера чи мобільних засобів аудіо композицію, яка б характеризувала його поточний емоційний стан. Такий підхід розглядався в дослідженні Л. Литвинчук, яка вказувала, що «індивід надаватиме перевагу тій музиці, яка відповідає його емоційному стану» [3, с. 244]. Після отримання запропонованих студентами варіантів, консультанту необхідно провести їх аналіз або в поточному моменті, або з використанням паузи. Після чого, консультаційний процес має ґрунтуватися на безпосередньому спілкуванні з іноземним студентом і використанні обраних (за результатами аналізу відповідей індивідів) аудіо композицій.

Важливо зазначити, що однією з основних цілей використання музики, що стабілізує психоемоційний стан іноземного студента, є його відволікання від стресових ситуацій, пов'язаних з культурним шоком. Як зазначали О. Кресан, С. Смольянінова та Т. Кресан «ще один психологічний момент, який необхідно врахувати у процесі навчання, — це відволікання від стресової ситуації» [4, с. 67]. Саме відволікання від проблем, що впливають на свідомість індивіда, є першим кроком до коригування; після чого можна проводити безпосередньо музикотерапію корекційного спрямування, обговорюючи з індивідом актуальні для нього соціальні проблеми до прослуховування аудіо композицій та після. Згідно з висновками М. Крета та Н. Левчук, «музика завдяки своїй здатності впливати на внутрішній світ людини … коректує емоційний стан, допомагає звільнитися від негативних емоцій» [5, с. 166]. Кількість таких коригувальних заходів залежить безпосередньо від ступеня негативного впливу на іноземного студента культурного шоку і, природно, індивідуальних особливостей особистості, пов'язаних із наявністю навичок самоаналізу, самоорганізації тощо.

Водночас зазначимо, що окреслена послідовність дій більш характерна саме індивідуальній роботі з індивідом. У разі групових консультаційних занять (які також мають включати діагностичні заходи, вибір жанру аудіо композицій) важливою умовою є створення на таких зустрічах (онлайн чи офлайн) ефекту емоційного резонансу, що є необхідним для створення єдиних умов коригування. Ґрунтуючись на висновках таких дослідників, як А. Кифенко, Х. Голян та Г. Власенко, що «техніку емоційного резонансу можна визначити як спосіб створення у широкої аудиторії певного єдиного настрою» [6, с. 372], можемо підкреслити, що ефективність групових коригувальних занять безпосередньо залежить від здатності консультанта/психолога створити умови для єдиної психоемоційної атмосфери, що сприятиме довірливим взаємовідносинам, абстрагуванню від зовнішніх стресорів, а також зосередженню на аудіо композиціях, що прослуховуються.

Висновки. Отже, коригувальні заходи для іноземних студентів є наслідком негативного впливу на них проявів культурного шоку, що проявляються у відчутті непотрібності та соціальної відстороненості. Застосування в психологічному

коригуванні аудіо композицій має супроводжуватися такими діями консультанта/психолога:

1. Визначенням формату коригувального заходу, який може бути індивідуальним або груповим, а також очним або дистанційним (з використанням відеозв'язку);
2. Проведенням початкової діагностики стану індивіда/-ів та вибір відповідного аудіо контенту;
3. Безпосереднім виконанням коригування із застосуванням аудіо матеріалів і (за групового формату коригування) техніки емоційного резонансу.

Перспективи подальших досліджень. Поточне дослідження не висвітлює особливості всього комплексу медіа засобів, які можуть бути застосовані в роботі з іноземними студентами під час психологічного коригування. Подальші пошуки мають бути спрямовані на вивчення можливості та ефективності застосування відео та текстового компонентів, а також сполучної ролі електронного/інтернет компонента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Северин, Н., Чернявська, С. (2021). Умови успішної адаптації іноземних студентів в Україні. *Новий колегіум, 1*(103), с. 114-118.
2. Лукацька, Я. (2020). Особливості навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: «Педагогіка і психологія», 1*(20), с. 211-218.
3. Литвинчук, Л. М. (2013). Коригування музикою як вербально-музична психорегуляція особистості. *Вісник Національного університету оборони України, 5*(36), с. 243-248.
4. Кресан, О., Смольянінова, С., & Кресан, Т. (2023). Психологічні аспекти навчання студентів ВНЗ у ситуації надзвичайного стану. *Габітус, 45*, с. 64-68.
5. Крет, М., Левчук, Н. (2021). Музикотерапія як чинник впливу на психоемоційний стан особистості. *Нова педагогічна думка*, *2*(106), с. 164-168.
6. Кифенко, А., Голян, Х., & Власенко, Г. (2023). Музикотерапія у формуванні інноваційних технологій навчання та виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтв: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти* (с. 370-373). Волинський національний університет імені Лесі Українки. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47037/1/ Muzykoter_Kyfenko%20_Golyan.pdf

Іван СТАНІСЛАВ, аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
e-mail: ivan.stanislav@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВПЛИВ МОДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА СПОЖИВАЦЬКУ ПОВЕДІНКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Ключові слова: *модні тенденції, споживацька поведінка, оцінка, молодь.*

Вступ. Мода є важливим аспектом життя молоді в Україні. Молоді люди, як правило, більш відкриті до нових тенденцій і більш схильні до їхнього наслідування. Це пов'язано з тим, що молодь знаходиться в процесі формування своєї індивідуальності та ідентичності, і мода є одним із способів самовираження. Як говорилала Коко Шанель, французька модельєрка: «*Мода - це не те, що ти одягаєш, а те, що ти є*» [1].

Мета – обґрунтувати влив модних тенденцій на споживацьку поведінку молоді.

Результати. З погляду соціології, вплив модних тенденцій на споживацьку поведінку молоді можна розглядати в рамках таких теорій: теорія символічного інтеракціонізму підкреслює важливість символів у соціальній взаємодії. Мода є одним із таких символів, який може використовуватися для передачі певних смислів. Наприклад, одяг може символізувати соціальний статус, приналежність до певної групи або спосіб життя; теорія соціальної ідентифікації стверджує, що люди прагнуть ідентифікуватися з певними групами або спільнотами. Мода може бути використана для демонстрації приналежності до певної групи або спільноти. Наприклад, молоді люди можуть носити одяг, який є популярним у їхньому оточенні, або одяг, який символізує їхні інтереси або цінності; теорія споживацької поведінки розглядає споживання як соціальний процес. Мода може впливати на споживацьку поведінку молоді, формуючи їхні потреби та бажання. Наприклад, модні тенденції можуть спонукати молодих людей купувати нові речі, навіть якщо вони не мають для цього необхідності.

Вплив модних тенденцій на споживацьку поведінку української молоді можна продемонструвати на таких прикладах: мода як спосіб самовираження. Молоді люди

часто використовують моду для того, щоб показати свою індивідуальність і виділитися з натовпу. Вони можуть це робити, вибираючи одяг, аксесуари, зачіску та макіяж, які відповідають їхньому стилю та уподобанням; мода як спосіб приєднання до групи. Молоді люди також можуть використовувати моду для того, щоб відчувати себе частиною групи або спільноти. Наприклад, вони можуть вибирати одяг, який є популярним у їхньому оточенні, або носити одяг, який символізує їхні інтереси або цінності; мода як спосіб демонстрації достатку. Молоді люди також можуть використовувати моду для того, щоб продемонструвати свій достаток. Вони можуть це робити, купуючи дорогі брендові речі або одяг, який є модним, але не завжди доступним.

Висновки. Вплив модних тенденцій на споживацьку поведінку української молоді зростає завдяки розвитку соціальних мереж. Соціальні мережі дозволяють молодим людям швидко отримувати інформацію про модні тенденції, а також спілкуватися з іншими молодими людьми, які цікавляться модою. Це сприяє тому, що модні тенденції стають більш поширеними серед молоді.

Для бізнесу, який орієнтований на молоду аудиторію, важливо враховувати вплив модних тенденцій на споживацьку поведінку молоді. Бізнес може використовувати модні тенденції для того, щоб розробляти привабливі для молоді продукти та послуги. Наприклад, бізнес може пропонувати модний одяг, аксесуари, косметику або інші товари, які відповідають останнім модним тенденціям.

Перспективи подальших досліджень. Отже, модні тенденції мають значний вплив на споживацьку поведінку української молоді. Вони можуть впливати на те, що молоді люди носять, як вони виглядають і як вони себе сприймають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Могілевич Д. Коко Шанель - про моду, жіночу красу і чоловіків… URL: https://www.unian.ua/lite/style/koko-shanel-pro-modu-zhinochu-krasu-i-cholovikiv-nishcho-tak-ne-starit-zhinku-yak-11518177.html (дата звернення 27.04.2024).

Анастасія СТЕЦЕНКО, фаховий молодший бакалавр
e-mail: stetsenko.anastasia@stud.onu.edu.ua
Фаховий коледж ОНУ ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

АДАПТАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Ключові слова: *особистість, соціалізація, адаптація.*

Мета: полягає в розгляді важливості процесу адаптації для соціалізації особистості, зокрема в контексті навчання та професійної діяльності. Стаття має на меті висвітлити основні аспекти адаптації, її вплив на навчання та розвиток студентів , також надати рекомендації щодо стратегій підтримки адаптації.

Результати. *Адаптація* та *соціалізація* є двома взаємопов'язаними процесами, які впливають на розвиток та формування особистості. Адаптація визначається як здатність особистості пристосуватися до нових умов, ситуацій та вимог, що виникають у соціальному середовищі. **Соціалізація**, з свого боку, охоплює процес передачі та освоєння соціальних норм, цінностей, знань та умінь, які необхідні для ефективної взаємодії з оточуючими людьми. [1, с. 20]

Адаптація є важливим компонентом соціалізації особистості з декількох причин:

По-перше, успішна адаптація допомагає індивіду впоратися з новими вимогами та викликами, що виникають у процесі соціалізації. Це стосується як соціальних ситуацій, таких як нове оточення або нова робота, так і культурних та ціннісних норм, які можуть відрізнятися від тих, що були вивчені раніше.

По-друге, адаптація сприяє розвитку самоусвідомленості та саморегуляції особистості. Коли людина змушена адаптуватися до нових обставин, вона змушена звертати увагу на свої власні потреби, реакції та стратегії, що сприяє розвитку інтроспекції та саморозвитку. Цей процес допомагає особистості краще розуміти себе та свої можливості, а також встановлювати більш ефективні способи взаємодії з навколишнім середовищем.

По-третє, адаптація впливає на формування соціальних зв'язків та взаємодію з оточуючими людьми. У процесі адаптації особистість навчається встановлювати контакти, спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, розуміти їхні потреби та очікування. Це сприяє розвитку соціальних навичок та здатності до співпраці, що є важливими компонентами соціальної компетентності. [1, с. 22]

Існує багато факторів, які впливають на процес адаптації особистості. Серед них можуть бути культурні різниці, статусна нерівність, особистісні особливості та попередній досвід. Особистість, яка успішно адаптується, здатна виявляти гнучкість, толерантність, вміння приймати нові ідеї та точки зору, а також швидко навчатися та змінюватися.Важливо зазначити, що адаптація є постійним процесом, оскільки суспільство постійно змінюється, і виникають нові вимоги та виклики.

Особистість є складним та многогранним поняттям, яке описує унікальні індивідуальні характеристики, які визначають поведінку, думки, почуття та способи сприйняття світу людини. Вона включає сукупність стійких психологічних особливостей, які формуються внаслідок взаємодії генетичних, біологічних, соціальних та культурних факторів. [2]

Особистість включає такі аспекти:

1. Темперамент: Включає рівень активності, емоційну реактивність і стійкість нервової системи.

2. Характер: Це сукупність психологічних рис, які визначають, як людина сприймає світ, реагує на події та взаємодіє з іншими.

3. Когнітивні процеси: Особистість включає когнітивні функції, такі як сприйняття, мислення, пам'ять, увага та рішення. Ці процеси впливають на спосіб сприйняття та обробки інформації людиною.

4. Соціальні взаємини: Особистість формується в контексті соціального середовища.

5. Індивідуальність:. Особистість виражається унікальністю кожної людини Кожна особистість має свої унікальні риси, які відрізняють її від інших людей.

Особистість є динамічним поняттям, яке може змінюватися протягом життя під впливом різних факторів, таких як досвід, виховання, освіта та життєві обставини.

Вона є основою для формування ідентичності та визначає спосіб, яким людина взаємодіє з оточуючим світом. [2]

Соціалізація та адаптація - це два взаємопов'язаних процеси, які відбуваються в житті людини і допомагають їй взаємодіяти з оточуючим світом. Хоча ці терміни мають свої відмінності, вони часто використовуються разом, оскільки взаємодоповнюють один одного.

Соціалізація - це процес, за якого людина набуває соціальних норм, цінностей, ролей та навичок, які є необхідними для взаємодії зі суспільством. Вона відбувається через взаємодію з родиною, школою, ровесниками, релігійними інституціями, культурою та іншими соціальними агентами. Соціалізація формує особистість, впливає на її цінності, переконання, ставлення до світу та спосіби поведінки.

Адаптація - це процес, за якого людина змінюється, пристосовується та відповідає на змінні умови свого оточення. Це може включати фізичну, психологічну та соціальну адаптацію до нових середовищ, ситуацій та вимог. Адаптація відбувається, коли людина змінює свої знання, навички, поведінку або ресурси, щоб відповідати новій ситуації та досягти успіху.

Соціалізація і адаптація взаємопов'язані, оскільки соціалізація надає людині основу знань, навичок та цінностей, необхідних для адаптації до різних соціальних контекстів. Соціалізація надає людині розуміння соціальних норм, очікувань та ролей, що полегшує її взаємодію з оточуючими людьми та соціальним середовищем. Адаптація, зі свого боку, допомагає людині змінювати свої знання, навички, поведінку та пристосовуватися до нових умов. Це може включати адаптацію до нового робочого місця, нового міста або культурного середовища. Адаптація дозволяє людині успішно функціонувати та досягати своїх цілей у нових умовах.

Загалом, соціалізація та адаптація є важливими процесами, які допомагають людині інтегруватися в суспільство і пристосовуватися до оточення яке постійно змінюється . Ці процеси відбуваються протягом усього життя людини і впливають на її розвиток та самоствердження у соціумі.

1. Академічна адаптація: дослідження може охоплювати аспекти, пов'язані зі здатністю студентів впоратися з новими навчальними вимогами, навичками самостійного навчання, освоєнням нових предметів та методів навчання.

2. Соціальна адаптація: дослідження може аналізувати процес інтеграції студентів у студентське співтовариство, взаємодію з однокурсниками, відносини з викладачами та іншими працівниками університету. Також можуть досліджуватися аспекти адаптації до нових соціальних ролей, відповідного стилю спілкування та норм поведінки.

3. Психологічна адаптація: дослідження може включати аналіз емоційного стану, самооцінки, стресу та самопочуття студентів-першокурсників. Вивчення таких аспектів, як самодовіра, мотивація та психологічна готовність до нових викликів, може допомогти зрозуміти процес адаптації.

4. Професійна адаптація*:* дослідження може досліджувати студентів у контексті їх майбутньої професійної діяльності, включаючи вивчення вимог професії, вмінь та компетенцій, необхідних для успіху в цій галузі. Можуть досліджуватися очікування студентів щодо майбутньої кар'єри та їх готовність до професійного розвитку. [3]

Стратегії підтримки адаптації особистості:

Психологічна підтримка**:** включає надання особистості можливості висловлювати свої емоції та страхи, отримувати консультації та підтримку від психолога або кваліфікованого фахівця. Це може включати індивідуальні консультації, тренінги з психологічної адаптації, групові заняття та психологічні підгрупи.

Соціальна підтримка: включає підтримку від оточуючих людей, таких як родина, друзі, однокурсники та викладачі. Важливо створити сприятливу соціальну атмосферу, де студенти відчувають підтримку, допомогу та можливість спілкуватися з однолітками та старшокласниками.

Академічна підтримка **:** передбачає надання студентам додаткової підтримки у навчанні, такої як додаткові курси, тьюторинг, менторство та консультації з викладачами. Важливо, щоб студенти відчували, що їхні навчальні потреби враховуються і що вони отримують необхідну допомогу для успішного впорядкування з навчальними завданнями. [4]

Висновки. Отже адаптація є важливим компонентом соціалізації особистості, особливо в контексті навчання та професійної діяльності. Дослідження показують, що

студенти, які успішно адаптуються, мають більшу ймовірність досягти успіху в навчанні та розвитку. Підтримка адаптації, включаючи психологічну, соціальну та академічну підтримку, є важливою для створення сприятливого навчального середовища, де студенти можуть розкрити свій потенціал і розвиватися як особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

2. Андросович К. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Вип. 3(46) 03, 2016. С. 20–24.
3. Особистість у сучасній психології. Психологічна характеристика. *Освіта.UA*. URL: *https://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/10026/* (дата звернення: 23.04.2024).
4. Соціалізація і адаптація як базові процеси соціальної роботи. Бібліотека BukLib.net. URL: https://buklib.net/books/31321/ (дата звернення: 23.04.2023).
5. Темперамент і вибір професії. Житомирський обласний центр зайнятості. Головне. *Житомирський обласний центр зайнятості.* URL*: https://zhy.dcz.gov.ua/publikaciya/temperament-i-vybir-profesiyi#:~:text=РОЗРІЗНЯЮТЬ%204%20ТИПИ%20ТЕМПЕРАМЕНТУ:,МЕЛАНХОЛІК* (дата звернення: 26.04.2024).

Анастасія СУПРУН-ЖИВОДРОВА, режисер, практичний психолог, аспірантка
e-mail: izumka95@gmail.com ORCID: 0000-0003-1633-6417
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, м. Київ, Україна

КРОС МОДАЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ КІНОТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ

Ключові слова: *синестезія, крос модальне сприйняття кіно, український кінематограф, синестетичне сприйняття, аудіовізуальне мистецтво, синестетичний інсайт, художній прийом.*

Вступ. Поняття «крос модального сприйняття» співвідноситься з поняттям «синестезії» — фактом виникнення певних відчуттів, що є результатом подразнення іншої сенсорної системи. Тобто при наявності, наприклад, звукових стимулів, окрім подразнення слухових рецепторів, можуть виникати реакції смакові, нюхові, зорові, кінестетичні, гаптичні, тактильні, колірні тощо (Hubbard, 2008). Одним з найпоширеніших напрямків вивчення феномену кросмодального сприйняття є психологія, яка досліджує питання синестезії як нетипового вияву сприйняття навколишнього світу. З точки зору мистецтвознавства не менш доречно розглядати цей феномен, адже деякі види мистецтва слугують стимульним матеріалом, який провокує появу синестетичних почуттів. Аудіовізуальне мистецтво за своєю природою має дуже високий потенціал для появи крос модального сприйняття у глядача, незважаючи на наявність чи відсутність в нього вродженого феномену сприйняття — синестезії. На противагу «синкретизму», яке в культурології та мистецтвознавстві означає поєднання різних елементів мистецтв, крос модальне сприйняття виникає внаслідок поєднання художніх прийомів та перехресно впливає на різні органи чуття. У сучасній теорії кіно синестезія — це концепція, яка стосується численних чуттєвих переживань як умови, яка формує наш досвід кіно. Проте які саме художні прийоми провокують крос модальне сприйняття кінотвору? В українському сучасному аудіовізуальному мистецтві активно використовуються різноманітні

художні прийоми та засоби, які все частіше звертаються до синестетичних відчуттів, що висуває якість творів на вищий щабель та дозволяє пережити досвід кіно глибше.

Мета. У межах нашого дослідження основною метою виступає визначення художніх прийомів аудіовізуального мистецтва, в наслідок використання яких можуть викликатися синестетичні відчуття у глядачів кінотворів. Прагнемо з'ясувати сутність поняття «крос модального сприйняття» у контексті кіномистецтва, визначити його різновиди та окреслити перспективу вивчення феномену кросмодального сприйняття творів кіномистецтва.

Результати. Існують різні типології синестезії. Одні дослідники поділяють її на сильну (вроджену) і слабку (з огляду на типи виникнення між модальних зв'язків). Інші виділяють просту і розгорнуту синестезію, яка виникає у відповідності до кількості одиниць-носіїв чуттєвого образу (Berman, 1999). Чуттєві сфери, які виділяє Стівен Ульман – це зір і слух як високоорганізовані відчуття та нюх, дотик, смак, відчуття температури як більш примітивні. Усього він визначає 22 типи синестезії: 1) зорово-дотикова; 2) зорово-слухова; 3) температурно-тактильна; 4) температурно-нюхова; 5) смаково-тактильна; 6) зорова-температурна; 7) слухо-зорова і т.д. (Ullmann, 1959). У позначеннях виду синестезії перше слово означає сенсорну систему, яка безпосередньо подразнюється, а друге слово позначає сенсорну систему, яка додатково реагує на подразнення (Діденко, 2012). Оскільки при класичному перегляді кінофільму глядач отримує лише візуальну та аудіальну інформацію, то майже завжди задіюються органи слуху та зору. Тож, першим означуваним завжди буде або зорова або слухова сенсорні системи.

Синестетичний (крос модальний) інсайт може бути як випадковий (ефект), так і розрахований (прийом). До таких прийомів часто звертаються з метою передати враження від одного виду мистецтв засобами іншого. Проте згодом запозичення та переноси можуть складати вже самостійну мову сформованого виду мистецтв, наприклад, візуальна музика, графіті, імерсивний театр, 5D кіно тощо. Такі види мистецтва не активують механізмів кросмодальної проекції, адже стають синкретичними. Класичний кінематограф породжує саме синестетичні відчуття, адже несе в собі пряму інформацію лише для зорової та слухової сенсорних систем. Хотілося б звернути увагу на засоби вираження, які має лише аудіовізуальне

мистецтво, зокрема, на суто технічні прийоми, що широко використовуються сьогодні в кіно та телебаченні, які здатні надати зображенню метафоричного, асоціативного характеру та впливати на виникнення крос модального сприйняття кінотексту.

Як приклад авторських прийомів (парадигм) для досягнення крос модального впливу у сучасному українському аудіовізуальному мистецтві, можна розглянути декілька різновидів таких інсайтів. Зорово-звуковий синестетичний інсайт яскраво виражений у фільмі «Плем'я» (реж. М. Слабошпицький, 2014). Беручи до уваги те, що стрічка висвітлює історію людей з вадами слуху, фільм знятий без синхронів та не має звукових реплік, лише жестову мову. Субтитри, що пояснюють значення слів у жестовій мові, допомагають орієнтуватися у подіях і разом з тим створюють звуковий синестетичний інсайт: коли ми бачимо жести, читаємо слова по губам та у субтитрах, створюється враження, ніби ми їх чуємо. Якщо спочатку фільму це викликає незвичні почуття, можливо навіть дискомфортні, то з часом, приймаючи такі правила гри, глядач починає чути побачене.

Предметно-просторовий інсайт у фільмі «Номери» (реж. О. Сенцов та А. Сеітаблаєва, 2020) відбувається завдяки гіперболізації, кінометафорі та певним запропонованим умовам. Уся дія фільму розгортається в межах одного знімального павільйону, який умовно розділений на декілька приміщень та вулиць. Герої фільму сприймають ці розподілення простору як реальні та природні. Таким чином, у глядача відбувається перехресне сприйняття предметів, де лінія на підлозі може сприйматися як стіна та замкнений простір або наявність кошика для баскетбольного м'яча робить з того самого павільйону вже вулицю. Інсайт такого типу завжди присутній у сприйнятті глядача театральної вистави, але аудіовізуальне мистецтво дозволяє глибше зануритись у відчуття, які виникають внаслідок такого інсайту. Кінострічка данського режисера Ларса фон Трієра «Догвіль» (2003) стала однією з перших у світовому кінематографі, де застосовано концепцію уявного простору, що розділений предметами.

Звуко-смакові та зорово-смакові інсайти у фільмі «Смак свободи» (реж. О. Березань, 2022) та «Віддана» (реж. Х. Сиволап, 2020) досягаються завдяки акцентованому показу процесу приготування їжі з ефектом занурення у страву, на

крупному та макро планах, уповільненням зйомки (рапід), з використанням саунд-дизайну, що підкреслює процес приготування їжі (смаження, хрускіт, тощо). При цьому можуть відбуватися перехресні нюхові-смакові відчуття. Звуко-колірні інсайти притаманні анімаційному кінематографу, де позначається атмосфера сцени, характеристика персонажа, предмета або явища (Горпенко, 1999). Наприклад, в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» (реж. О. Рубан, 2023) саунд-дизайн, що підкреслює яскравість сонця, колихання трави від вітру, музичний супровід, що втаємничує події, підкреслює радість, теплу приємну пору року тощо, може викликати колірні відчуття.

Звуко-шкірні відчуття (ASMR-ефекти) виникають при перегляді більшості сучасник стрічок, які мають саунд-дизайн. Автономна реакція сенсорного меридіана (ASMR) — це сенсорне явище, при якому люди відчувають поколювання, схоже на статику, на шкірі голови, задній частині шиї та іноді в інших ділянках тіла у відповідь на специфічні звукові та візуальні стимули (Barratt та ін., 2017). Акцентований шум дощу, вітру, піску, води, зерна, комах, інших предметів або явищ, шепотіння створюють відгук шкірних рецепторів та можуть викликати фрісон. Як правило, такий ефект досягається завдяки тривалому переважанню такого звуку, тлом для якого є тиша або не інтенсивний ембієнт.

Висновки. Крос модальне сприйняття творів аудіовізуального мистецтва — це враження або досвід, який виникає, коли сприйняття одного змісту (наприклад, звуків) впливає на сприйняття іншого змісту (наприклад, візуальних образів), і навпаки. У контексті кіно або відео це означає, що музика, звукові ефекти, ритм або інші аспекти звуку можуть впливати на сприйняття візуальних образів і навпаки, створюючи комплексний емоційний досвід для глядача. Різновидів крос модального сприйняття творів кіномистецтва може бути більше 22 видів. Вони можуть поєднуватись, виникати почергово або поодиноко. Візуальні та аудіальні художні засоби, що поєднуються або навпаки застосовуються окремо створюють умови для нетипового перехресного відгуку сенсорних систем людини. В українському сучасному аудіовізуальному мистецтві також присутні техніки, які впливають на синестетичні відчуття при перегляді фільму, що свідчить про творчий розвиток та технологічний прогрес вітчизняної індустрії. Феномен крос модального сприйняття

кінотворів цікавий не лише з точки зору мистецтвознавства та психології, а й можливих рішень для дослідження роботи мозку, психологічної реабілітації, нейрофізіології та інших медичних напрямків.

Перспективи подальших досліджень. Міждисциплінарний підхід у вивченні означеної дослідницької ніші сприятиме розвитку галузей – феноменології кіно, філософії, психології та соціології кіно. В таких дослідженнях позитивним є і практична необхідність, адже використання здобутих знань на виробництві аудіовізуального контенту дозволить підвищити якість та попит таких творів, надасть потужний товчок та фундамент для розвитку мистецьких течій у культурному просторі Україні.

Конфлікт інтересів у викладеному дослідженні відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hubbard E. Synaesthesia: the sounds of moving patterns // Current Biology. 2008. Vol 5. P. 657–659.
2. Berman G. Synesthesia and the Arts // *Leonardo*. 1999. Vol. 32, No. 1. P. 15–22.
3. Ullmann S. The principles of semantics. Glasgow: Oxford Basil Blackwell. 1963. 352 p.
4. Клінічна психологія: словник-довідник / Авт.- уклад. С. В. Діденко. Київ, Академвидав, 2012. 320 с.
5. Горпенко В.Г. Телевізійна специфіка кольору. Кольоромузика. Київ, ДІТМ, 1999. 68 с.
6. Barratt EL., Spence C., Davis NJ. Sensory determinants of the autonomous sensory meridian response (ASMR): understanding the triggers. PeerJ. 2017. Vol.6. No 5. P. 38–46

Денис СУЧКОВ, доктор філософії,
старший викладач кафедри звукорежисури
e-mail: denele@ukr.net
Київський національний університет культури та мистецтв,
м. Київ, Україна

НЕТ-АРТ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Ключові слова: *цифрове середовище, нет-арт, культурний продукт*.

Вступ. Нет-арт або як його ще називають «Мережеве мистецтво» є унікальною формою вираження, де Інтернет стає не лише середовищем, а й основним інструментом для творення. Його можна розглядати як арт-проект, що потребує обов'язкового використання мережі для сприйняття аудиторією. Він не обмежується лише візуальним аспектом, але й створює платформу для взаємодії, викликаючи реакції та участь у спільних інтерактивних проектах.

Мета – охарактеризувати нет-арт, як культурний продукт цифрового середовища.

Результати. Одним із складних аспектів нет-арта є те, що його твори можуть здаватися простими або непрофесійними на перший погляд. Це часто випливає з того, що багато нет-арт-проектів створюються аматорами, необмеженими традиційними межами мистецтва.

Головною ідеєю нет-арта є не просто відтворення реальності, але й активна комунікація. Тому роботи нет-арт характеризуються енергією, безпосередністю та швидкістю виразу. Використання комп'ютерних технологій дозволяє художникам швидко та ефективно спілкуватися через свої твори, відкриваючи нові можливості для взаємодії та вражень.

Мережа стала справжньою ареною для реалізації ідей художників, спрямованих на залучення глядачів у світ нет-мистецтва. Це сфера, де художники втілюють ідеї хепенінгу, намагаючись залучити випадкових користувачів до спільної творчості та діалогу.

На думку дослідниці Катерини Носко, яка в своїй статті під назвою «Мистецтво, створене для Інтернету та з Інтернету: що ми знаємо про нет-арт» зазначає «художники активно винаходили шляхи для репрезентації своїх ідей поза стінами галерей. Нет-мистецтво використовує Інтернет як матеріал і засіб. Тобто тканина мережі стає основою для мистецького твору, а власне Інтернет – експозиційним простором.». Та зазначає активну фазу розвитку з 1990-х років [2].

На початку свого існування нет-арт не викликав особливого інтересу у сучасному мистецтві. Проте з розвитком цифрової культури та змінами у сприйнятті художніх творів, відстань між автором і глядачем почала зменшуватися, що сприяло зростанню популярності нет-арту. Наприклад, колекцію з 100 різних творів, створених з 1980-х до 2010-х років, зараз можна знайти у цифровому архіві "Net Art Anthology". Подібні ініціативи спрямовані на формування історичного образу нет-арту, заповнення прогалин та представлення цифрових творів усій громадськості [2].

Дослідницю Катерину Носко зацікавили роботи німецького художника Себастьяна Шміга. У художника є цікавий проєкт "Gallery.Delivery" який дослідниця порівняла з українським сервісом доставки "Glovo". Ідея проєкту полягає в доставці творів мистецтва прямо до вас додому. Катерина Носко стверджує що «Подібні проєкти існують на межі реального та віртуального просторів, а в контексті практики Себастьяна Шміга досліджують «приховані та абсурдні реалії» в наших кіберсуспільствах.» [2]

Доречним продовженням думки Катерини Носко буде твердження Марини Дорош, науковиця пище «самого твору як матеріального об’єкта фактично не існує, тому зрозуміло, що нет-арт є некомерційним. Не потрібно платити за квиток у галерею, все відбуватиметься у вікні вашого браузера.» [1].

Мережеве мистецтво широко експлуатує звуки та музику як основний творчий матеріал. Один з визнаних першопроходьців у цій галузі – проект http://www.codeorgan.com. Тут ви можете конвертувати у звукову хвилю будь-який веб-сайт, вставивши даний URL у відповідну строку. За допомогою процесу трансмедіації, Сайт а точніше його код, перетворюється на музичну послідовність, дозволяючи нам почути музику, що «представляє» веб-сторінку. Недавнім прикладом нет-арту є проект медіахудожника Девіда Крафтсоу – YouTube Free Jazz. На цьому

ресурсі ви можете створювати джазову музику з різних відео на YouTube, вставляючи ключові слова у поле та обираючи free_jazz. Програма автоматично обере відеоролики та створить новий унікальний джазовий трек із їх звукових доріжок [1].

Ще одним цікавим проектом є сайт www.zefrank.com/v_draw_beta/index3.html, де ви можете малювати голосом, використовуючи мікрофон комп'ютера. Залежно від інтенсивності звукового тиску, лінії на холсті змінюють свій напрямок і товщину. Це не тільки експериментальний спосіб виразу, але і можливість відпочити від щоденної рутини через творчість. Сайт http://playauditorium.com дозволяє вам уявити мелодії як світлові потоки, керуючи променями під певним кутом. Це надає можливість відчути музику через візуальний досвід [1].

Висновки. Отже культурні продукти цифрового середовища можуть бути дуже різними, а також один цифровий продукт може бути в якості вхідних даних для генерації нового. В традиційних видах мистецтва таке майже не можливо або зовсім неможливо зробити.

Перспективи подальших досліджень. Принагідно зазначимо що для сучасного даного виду мистецтва необхідний веб браузер. Художники можуть використовувати будь-які формати та програмний код, та навіть взаємодіяти з реальними об'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорош М. (2011) Net.art. Мистецтво у вікні браузера. Детектор медіа. URL: https://ms.detector.media/onlain-media/post/8748/2011-11-01-netart-mystetstvo-u-vikni-brauzera/ (дата звернення: 14.03.2024).
2. Носко К. (2021) Мистецтво, створене для Інтернету та з Інтернету: що ми знаємо про нет-арт. Суспільне Культура. URL: https://suspilne.media/84766-mistectvo-stvorene-dla-internetu-ta-z-internetu-so-mi- znaemo-pro-net-art/ (дата звернення: 15.03.2024)

Злата ЦІОСЬ, здобувачка вищої освіти
e-mail: zlatacios1970@gmail.com
НН Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ЕМОТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ПРОПАГАНДИ

Ключові слова: *Пропаганда, психологія, візуальне сприйняття, афективність, конструювання реальності.*

Вступ. Розвиток засобів масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій є технічним і культурним феноменом, що створює новий та подекуди тривожний вимір, такий, що сприяє конструюванню нової реальності або декількох реальностей. Нині візуальна пропаганда ширше досліджується і в розрізі її психологічного впливу на підсвідомість людини.

Метою дослідження є аналіз емотивно-комунікативного аспекту пропаганди в сучасному інформаційному суспільстві.

Жак Еллюль справедливо пише, що наслідком пропаганди є психологічна кристалізація, яка посилює і закріплює упередження, поширені ідеї та стереотипи. На його думку, «метою сучасної пропаганди більше не є модифікація ідей, а провокування дії. Не змінити прихильність людей до доктрини, а ірраціонально залучити їх до активного процесу. Не підводити до вибору, а викликати роздуми. Мета цієї пропаганди - змусити людину діяти» [1].

Фундаментальною опорою пропаганди в масових комунікаціях є пряме чи опосередковане поєднання індивіда, який керується наміром впливати, та індивіда, який є об’єктом цього впливу. Думки, переконання, ставлення і поведінка особи, на яку здійснюється вплив, повинні розвиватися або змінюватися в напрямку, який задумав суб’єкт впливу.

Віртуальний світ стає все більш переконливим. У відеогрі глядач стає актором. Так само, під час перегляду фільму глядач часто замінює акторів у їхніх ролях. Емоційний стрес виникає через конструювання образів у нашій внутрішній системі сприйняття інформації, коли ми навіть не усвідомлюємо цього. Існує великий ризик

сприйняти сконструйовані ілюзії за реальність і піти у віртуальний світ, який викликає дедалі більше тривоги.

Образи створюють цінності. Образи викликають симпатію або відторгнення. Зображення апелює до уяви, збуджує емоції і стимулює сумління; загалом, завдяки картинкам сконструйована реальність свідчить про беззаперечну реальність пережитого досвіду, чого може і не бути насправді. Саме в цьому полягає суть телебачення. І цією перевагою користується візуальна пропаганда.

Слід зазначити, що саме здатність впливати на аудиторію пов'язана із емотивним аспектом, зі спроможністю не залишити людину байдужим спостерігачем. Це зв'язок з особливостями її поведінки та сприйняттям інформації, пам'яті, вольових якостей і соціальних установок [2].

Варто зауважити, що інформація, для якої характерне емоційне забарвлення, істотно краще запам'ятовується і відразу потрапляє в довгострокову пам'ять. Про це пишуть багато психологів. Ключовими важелями впливу пропаганди є ті меседжі, що викликають у суспільства емоційну реакцію, тобто важливою рисою пропаганди, що і є її перевагою, являється саме емотивний аспект. Хибною вважається думка, що пропаганда переважно викликає негативну емоційну реакцію: злість, роздратування та розчарування тощо.

Так, передача інформації між живими організмами тісно пов'язана з будовою і функціями нервової системи цих організмів - в фізіологічному і психологічному аспектах. При інформативних процесах, що відбуваються між людьми, останній аспект особливо важливий, оскільки сприйнята інформація в психіці людини перетворюється в процесі мислення.

Варто зазначити, що теза Ліппмана про можливість психологічної обробки людей за допомогою ілюзорних стереотипів була підтримана майже усіма теоретиками пропаганди. Усі вони стверджують, що пропаганда повинна бути звернена не до розуму людини, а до емоцій [3].

Психологічні технології посідають чільне місце серед технологій пропаганди. Без задіяння психологічного чинника жодна інформація не може вплинути ані на свідомість, ані на поведінку індивіда, групи чи суспільства. Пропаганда має за мету викликати почуття, співпереживання та мотивувати до зміни ситуації.

Протягом Другої світової війни, креативне використання політичних плакатів і карикатур відігравало важливу роль у морально-психологічному впливі на суспільство. Ці тексти, що поєднували мовні засоби з образністю, виявилися надзвичайно ефективними, виконуючи різноманітні функції, покладені на них. Плакат і карикатура виявили здатність оперативно, динамічно, гнучко, яскраво й водночас лаконічно віддзеркалювати найактуальніші явища та події внутрішньо- або зовнішньополітичного життя, а головне – забезпечувати зворотний зв'язок, тобто реакцію глядача (він же – об'єкт пропагандистського впливу), формувати його спосіб світосприйняття у заданому руслі й, зрештою, домагатися сповідування певних цінностей та моделей поведінки. Саме мобілізаційний потенціал креолізованої продукції дає підстави відносити його до найрезультативніших ідеологічних засобів, що сприяє максимальній інструменталізації ідеологічного протистояння [4].

Соціальна реклама, яка охоплює широкий спектр проблем суспільства, є яскравим прикладом впливу пропаганди на соціально-психологічному рівні. UAnimals і Агентство BBDO Ukraine об'єднали зусилля в рамках кампанії #якщозтобоютак, розповідаючи про проблеми вуличних кішок та собак. Серія постерів закликає відноситися до тварин так само, як і до людей. Також одна із лікарень Індії в черговий раз вирішила привернути увагу суспільства до глобальної проблеми ожиріння, тим самим, пропагуючи здоровий спосіб життя [5].

Немає сумнівів, що візуальний компонент допомагає просувати гуманітарну пропаганду і підвищує нашу зацікавленість і співчуття до страждань інших людей. Образ «страждання на відстані» викликає глибоке співчуття, оскільки йому вдається привернути увагу широкої громадськості, вразливі верстви населення і допомагає мобілізувати людську свідомість із певною метою.

Варто відмітити, що зростає роль недержавних акторів, а саме індивідів та неурядових організацій, у глобальному світі. Таким чином, в умовах сучасних викликів українське подружжя фотографів Костянтин та Влада Ліберови вдало пропагують ідею героїзму українського народу та образ наполегливих, сміливих та незламних військовослужбовців завдяки фотовиставці «Культура vs війна» [6].

Результатами дослідження є виявлення психологічних факторів та їх визначальна роль у пропагандистському процесі. Одним лише логічним

обґрунтуванням, без застосування психологічних засобів, подіяти на аудиторію у бажаному напрямку дуже важко, здебільшого просто неможливо. Взагалі, без урахування психологічних особливостей конкретної аудиторії, з якою доводиться працювати, домогтися успіху в пропагандистській діяльності неможливо.

Висновки. Таким чином, в умовах сучасного інформаційного суспільства пропаганда як соціальний феномен має великий вплив на підсвідомість людини. А вплив візуальної пропаганди особливо породжує афективність, тобто емоції та почуття, переконання, прагнення, суб'єктивні вподобання, нахили та бажання. Узагальнюючи результати психологічних студій, одним із важливих висновків є те, що людська психіка не розрахована на такий маніпулятивний тиск, який спроможна здійснювати сучасна пропаганда.

Перспективи подальших досліджень. Тому при подальших дослідженнях варто більше звертати увагу і на позитивний вплив візуальної пропаганди на підсвідомість людини, враховуючи такі її переваги, мультимодальність, динамічність, візуальність, музичність та емотивний аспект. Адже картинка варта тисячі слів і нині візуалізація є невід'ємним атрибутом сучасного буття людини, що може слугувати потужним інструментом пропаганди, зокрема позитивної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ellul Jacques. (1991). Propagandes. Economica.
2. Кузнєцов М.А. (2010). Емоційна пам'ять людини. Вісник Харківського національного університету, 93-98.
3. Ліппман У. (2004). Громадська думка.
4. Маєвський О. (2018). Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. Ін-т історії України НАН України.
5. ТСН. (2021, 29 березня). "Якщо з тобою так": UAnimals запустили незвичний соціальний проєкт. Взято 29 квітня 2024 р. URL: https://tsn.ua/video/video-novini/yakscho-z-toboyu-tak-uanimals-zapustili-nezvichniy-socialniy-proyekt.html
6. Укрінформ. (2023, 1 вересня). У Таїланді проходять фотовиставки «Культура vs війна» та «Україна очима тайського журналіста». Взято 29 квітня 2024 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3755829-u-tailandi-prohodat-fotovistavki-kultura-vs-vijna-ta-ukraina-ocima-tajskogo-zurnalista.html

Андрій ЦУП, викладач
e-mail: m.skilska@gmail.com
Тернопільський фаховий коледж, Університету «Україна»,
м. Тернопіль, Україна

ЖИВОПИС В ІНТЕР'ЄРІ. ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦТВА В ДИЗАЙН

Ключові слова: *живопис, інтер'єр, дизайн, мистецтво, інтеграція*

Вступ. Мистецтво має дивовижну здатність надихати, викликати емоції та робити інтер'єри неповторними. Внесення арт-елементів у дизайн інтер'єру не лише додає характеру та індивідуальності, а й допомагає створити унікальну атмосферу, що відображає уподобання та стиль господаря приміщення.

Мета – розглянути різні засоби інтеграції мистецтва в інтер'єр, створення гармонійного поєднання між дизайном і творами мистецтва.

Результати. Будь-яке мистецтво, як форма суспільної свідомості, передбачає собою художньо-образне відображення життя. Народившись із потреб життя, воно покликане давати вірне відображення дійсності та відповідати естетичним запитам людини.

Австрійський художник, Густав Клімт, говорив, що мистецтво – це лінія навколо твоїх думок. Свій творчий шлях він розпочинав як декоратор інтер'єрів, створив свій власний, впізнаваний стиль. Відображаючи світ, художник втілює у творах свої думки, почуття, прагнення, естетичні ідеали. надає образ явищам природи, пояснює їх сутність і зміст. Так створюються твори всіх видів мистецтва, зокрема і дизайну.

Твори мистецтва живопису теж несуть у собі певну концепцію. Але структура художнього образу та форма його вираження мають свою специфіку: вони є візуально достовірними. Живописець відбиває сутність і красу життя у формах самого життя, в багатстві їх пластичних і колористичних якостей, які він пізнає у спілкуванні з природою, із самим життям.

Отже, твори живопису створюється на основі соціального та професійного досвіду: образного мислення. уяви, спостережливості, вміння живописними засобами

правдиво відтворити натуру, передавати її конструктивні, об'ємні, просторові, тонально-колористичні складові. Без поєднання цих складових елементів творчого процесу та професійної майстерності, неможливо створити повноцінний мистецький твір живопису, до якого б жанру ми не звернулися.

Процес інтеграції мистецтва починається з вибору творів, які відповідають стилю, концепції, та візії інтер'єру. Інтеграція творів мистецтва чи елементів дизайну, тісно пов'язані з персоніфікацією.

Питання персоніфікації внутрішнього простору виникало протягом усієї історії людства та було пов'язане з удосконаленням комфортності проживання його мешканців. Людина прагнула створити внутрішній простір середовища максимально пристосований до реалізації своїх потреб, зручно поєднавши організоване місце проживання із зоною для впровадження професійної діяльності.

Відповідно до концепції організації інтер'єру прийнятого у сучасному дизайні, перед автором проєкту ставиться задача забезпечення механізму його індивідуалізації, співвідношення із конкретними мешканцями для стимулювання їх активності. Таким чином, інтер'єр повинен бути зіставленим із конкретним суб'єктом, часом та обмежений у просторі, як зона безпосереднього впливу на особу.

Проблема, що розглядається, виключно багатоаспектна і є однією пріоритетних у теорії та методиці дизайну інтер'єру і середовища.

Актуальність дослідження визначається необхідністю врахування змін у сучасному суспільстві при методиці вибору творів, які відповідають стилю, концепції, та візії інтер'єру.

Інтер'єр слід досліджувати з точки зору семіотики, оскільки дизайн є об'єктом вибору – наприклад, вибір того, якого місця вимагає картина, і яка картина підходить даному місцю. Здійснюючи цей вибір, людина керується своїми психологічними реакціями, спирається на специфіку своєї культури. Важливо спробувати визначити деякі з цих правил через призму поєднання мистецтва з різними об'єктами і середовищем та їх співвідношенням.

Світлана-Роксолана Дудка зазначає, що один і той же функціональний процес можна укласти в незліченну кількість дизайн-оболонок. Функціональний процес у формоутворенні інтер'єру є «виправним коефіцієнтом». Він коригує і контролює

дизайнерські рішення, процеси руху, сприйняття. Він є тим своєрідним стимулом, який породжує формоутворення, повідомляє йому початковий імпульс. Ці процеси пов’язані з технологічною схемою дизайнерського рішення, просторово-часовою характеристикою композиції і проблемою образу дизайн-об’єкту [1, с. 34].

Отже, дизайн інтер’єру є складним і трудомістким творчим процесом, його облаштування вимагає від людини сукупності професійних знань та умінь і мистецького смаку, про що варто знати.

В першу чергу потрібно звернути увагу на такий момент, як сумісність картини з навколишнім простором. Поєднуватися полотно має не тільки за колірною гамою, але і по стилю. Зрозуміло, в кожному правилі є свої винятки. Досить несподівано може виглядати картина в стилі епохи Відродження в інтер’єрах хай-тек або модерн. Або, навпаки, мінімалістичне зображення на полотні оригінально доповнить помпезне приміщення. Важливо, вибираючи картину, зупинитися на одному з варіантів: полотно буде «зливатися» з загальним антуражем, або ж навпаки - картина виступить певним акцентом на загальному фоні.

У першому випадку картина органічно впишеться в традиційний інтер’єр. Другий варіант більш підходить для сучасних дизайнерських рішень, особливо ефектно «відтіняючи» мінімалістичний інтер’єр.

Основні твори мистецтва в якості центральних точок в інтер’єрі. Це можуть бути великі картини, розпис чи абстрактні композиції на стіні. Центральні точки привернуть увагу і стануть ключовими елементами візуальної композиції.

Найкраще місце для розміщення картини - на рівні очей. У разі, якщо полотно розташовують над спальним місцем або диваном, потрібно звернути увагу на розміри картини. Припускається підхід, коли ширина полотна становить мінімум половину від підголів’я. В іншому випадку, воно просто загубиться на стіні. Якщо немає можливості підібрати картину відповідних габаритів, можна використовувати композиція з кількох елементів, які доповнюють одне одного. Це може бути диптих або триптих. Проте, підійти до цього питання варто дуже обережно, щоб не спотворити дизайн банальним кічем.

Так само потрібно враховувати колір і малюнок стіни. На візерунчастій поверхні, натюрморт, пейзаж або абстрактні твори мистецтва втрачають свій колорит

чи автентичність, у той час як на однотонній стіні ці ж картини будуть виглядати більш гармонійно.

Важливу роль відіграє обрамлення чи оформлення картини. Масивна, «багата» рама з позолотою і безліччю завитків буде доречна виключно в приміщеннях відповідного стилістичного напряму: бароко, ренесанс, готичний або мавританський стиль. У інших випадках краще дотримуватися правила «простоти» - обійтися простою, рамою, або ж взагалі без неї. Проте при вмілому підході, фахівець може запропонувати концепцію з «поєднанням не поєднуваного», але гармонійного дизайну.

Гра з різними матеріалами та формами допомагає створити цікаві текстурні контрасти. Спробуйте поєднувати метал, скло, дерево та тканину у ваших арт-елементах. Змішування різних текстур додає глибину і динамічність в інтер'єр.

Дотримання балансу між мистецтвом і іншими елементами інтер'єру дуже важливо. Якщо в наявності великий і значний твір мистецтва, обов'язково врівноважте його сусідніми елементами, щоб уникнути перевантаження.

Не обмежуйте мистецтво тільки однією кімнатою. Розміщення творів по всьому будинку, створює єдину художню палітру. Освітлення є ключовим в сприйнятті мистецтва. Акцентні світильники над картинами створюють драматичні тіні і виділяють деталі.

Створення галерейних стін або кластерів творів - це кумедний спосіб експериментувати з композицією. Розміщуйте твори на різних висотах і в різній конфігурації, щоб створити оригінальні композиції.

Демессіе Мекуріа Келкай, у своєму дослідженні основних функцій дизайну зазначає, що «дизайн як окремий вид діяльності сформувався завдяки інтеграції та взаємовпливу на його еволюцію багатьох історично обумовлених факторів, що відносяться як до науково-технічної, соціально-економічної, так і до соціально-культурної сторін прогресу». Погоджуючись з дослідником, можемо сказати, що у дизайні знаходять відображення результати взаємодії декоративно-прикладного мистецтва і художньо-стильового напрямку, архітектури і проблеми взаємозв'язку природи та предметно-просторового середовища в різних галузях життєдіяльності людей. [2, с.141].

Обираючи картину багато хто забуває про важливий нюанс: картина, за великим рахунком, викликає певні емоції і формує настрій. Залежно від того, що зображено на полотні, можна отримати різне емоційне посилання.

Роботи, на яких відображена жива природа, приносять спокій і умиротворення. Абстрактні картини активізують фантазію, викликають найрізноманітніші асоціації. Полотна, що зображують перспективу, що йде вдалину, створюють відчуття набагато більшого простору, ніж є насправді.

Динаміку передають полотна, розвішані асиметрично по відношенню одне до одного. Ту саму мету можуть досягти різні за розміром картини. І навпаки, картини, розміщені симетрично, свідчать про стриманість, стабільність і відданість традиціям. Хаотично розташовані полотна привносять в приміщення пустощі і ритм.

Сюрреалістичний сюжет картини може бути дуже важким і тиснути на психіку. Якщо творіння з якихось причин є важливим або написане власноруч і ніяк не повинно залишитися без уваги, краще помістити його в кімнату, в якій можна милуватися шедевром час від часу.

Висновки. Яскраві акценти в інтер’єрі. Цей метод простий і надзвичайно ефективний, тому дизайнери із задоволенням використовують його в своїй практиці. Яскраві акценти легко вписуються в різні стилі, тенденції та напрямки сучасного дизайну.

Інтеграція мистецтва в інтер’єр - це широкий і творчий процес. Ключове в цьому процесі - це концепція і здатність бачити потенціал кожного твору в контексті дизайну середовища.

Перспективи подальших досліджень. Мистецтво в інтер’єрі стає тим акцентом, який несе у собі атмосферу абсолютної досконалості. Яким буде ефект, та фінальний вигляд – залежить від предмета сюжету, колірної гами, розташування елемента. Ці факти тільки підтверджують, що вибір і розміщення предметів дизайну - це дійсно велике мистецтво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудка, С.-Р. О. (2019). Ергодизайнерські принципи організації інтер’єрних просторів ресторанних закладів. [автореферат дисертації кандидата мистецтвознавства].
2. Демессіе, М. К. (2017). Сучасні тенденції та перспективні напрямки у формуванні дизайну інтер’єрів. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв, 2, 138–142.

Кіра ШЕВЦОВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: kirashevtsova2002@gmail.com
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

ГУМОР, ЯК МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ

Ключові слова: *гумор, труднощі. механізми подолання*

Вступ. Коли у житті людини відбуваються стресові чи конфліктні ситуації, неприйнятні для свідомості думки, бажання чи почуття, як реакція виникають захисні механізми. Захисні механізми у психології - це психічні стратегії, що використовуються людиною для уникнення або зменшення відчуття стресу, напруги чи конфлікту. Ці механізми допомагають зберегти психічну рівновагу та відсторонитися від неприємних подій чи думок, сприяючи психологічному захисту.

Мета – обґрунтувати гумор, як механізм подолання труднощів

Результати. Одним із таких механізмів вважається гумор, оскільки він часто використовується як спосіб впоратися зі стресом, тривогою або дискомфортом. Це дозволяє людям створити певну відстань від складної ситуації, знайти полегшення, а також переглянути ситуацію у більш позитивному світлі. Крім того, гумор може допомогти людям побічно вирішувати та обробляти делікатні теми, роблячи їх більш керованими.

Гумор - це феномен, що викликає сміх, що базується на складному поєднанні когнітивних, емоційних та соціокультурних аспектів. Він виявляється у сприйнятті ситуацій або жартів як комічних, усвідомленні глибинного сенсу чи суперечностей у висловлюванні та здатності реагувати на це емоційно шляхом сміху чи посмішки. Гумор приймає різні форми, такі як іронія, сарказм, сатира, анекдоти, карикатури, комедії тощо. Він відіграє значущу роль у культурі та міжособистісних відносинах, сприяючи підтримці позитивного настрою, розумінню складних ситуацій та полегшенню розв’язання конфліктів.

На думку професора психології Рода Мартіна [6] хоча гумор - це форма гри, проте він виконує безліч "серйозних" соціальних, когнітивних та емоційних функцій,

основними з яких є покращення стосунків між людьми та зняття стресу через сміх над загрозливими речами.

Р. Мартін розглядає чотири основні стилі гумору, кожен з яких відображає певні аспекти використання гумору у взаємодії з іншими та в самопідтримці:

1) Самопідтримуючий гумор виражається у здатності людини підтримувати гумористичний погляд на світ навіть у важких ситуаціях. Це може включати використання гумору як стратегії адаптації до стресу та труднощів;
2) Агресивний гумор характеризується використанням гумору для критики, зневаження або маніпуляції інших людей. Він може виражати перебільшення негативних рис особистості чи ставлення до неї з підозрою;
3) Афіліативний гумор полягає в тому, щоб жартувати у толерантний спосіб, спрямований на збільшення спільності та згуртованості групи. Це може включати в себе вживання гумору для підтримки позитивних відносин з іншими;
4) Самознижуючий гумор виявляється у здатності сміятися над собою та своїми недоліками. Цей стиль гумору спрямований на покращення міжособистісних відносин через здатність до самокритики та відкритості.

З цих стилів афіліатиіний та самопідтримуючий гумор Мартін розглядає як адаптивний, а агресивний та самознижуючий як потенційно шкідливий.

Почуття гумору зазвичай позитивно взаємодіє як зі стратегіями подолання труднощів, так і зі стратегіями уникнення. Перша група стратегій, відома як "стиль подолання труднощів", сприяє зменшенню стресу та поліпшенню психічного здоров’я у довгостроковій перспективі. З іншого боку, друга група стратегій, відома як уникаючий стиль подолання труднощів, збільшує стрес та може призвести до погіршення психічного здоров’я.

Висновки. Гумор виступає як ефективний механізм подолання труднощів завдяки кільком факторам. По-перше, гумор допомагає знизити рівень стресу. Сміх викликає в організмі вивільнення ендорфінів, які сприяють почуттю радості і знижують рівень кортизолу, гормону стресу. Це може призвести до зниження психологічної напруги та покращення загального самопочуття. По-друге, він підвищує настрій та покращує емоційний стан. Він дозволяє переосмислити ситуацію

з більш оптимістичного кута зору, що допомагає зменшити відчуття безпорадності та підвищити віру в власні сили у вирішенні проблем. По-третє, почуття гумору сприяє покращенню спілкування та взаєморозумінню з іншими людьми. Спільний сміх може зблизити людей, створюючи сприятливу атмосферу для спілкування та взаємодії. Крім того, гумор має фізіологічний вплив на організм. Сміх сприяє розслабленню м'язів, поліпшенню кровообігу та зниженню артеріального тиску, що сприяє загальному відчуттю розслаблення та комфорту. Нарешті, гумор стимулює творчий розум. Він допомагає дивитися на проблеми з іншого ракурсу та знаходити нестандартні, творчі рішення.

Перспективи подальших досліджень. Отже, гумор може бути корисним для здоров'я, як психічного, так і фізичного, і використовуватися для подолання стресу в житті. Високий рівень стресових подій може негативно впливати на психічне та фізичне здоров'я, спричиняючи емоційні та когнітивні проблеми, а також порушення у поведінці. Однак люди з розвиненим почуттям гумору мають тенденцію краще впоратися зі стресом, використовуючи різні стратегії подолання та захисні механізми, такі як когнітивне переструктурування та контроль над емоціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш, Н. В., & Курінна, С. М. (1999). Дошкільне виховання. 20-21.
2. Йодченко П. (2019). Як позбутися стресу: нові методи психологів «Стрес не встоїть перед жартами, сміхом та почуттям гумору».
3. Abel, M. H. (2002). Humor, stress, and coping strategies. Humor – International Journal of Humor Research, 15, 365–381.
4. Carver C. S., Scheier M. F., & Weintraub K.J. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. J. Pers. Soc. Psychol, 56, 267–283.
5. Henman L. D. (2001). Humor as a coping mechanism: Lesson from POWs.
6. Humor: International Journal of Houmor Research, 14 (1), 83-94.
7. Martin R. (2007) The Psychology of Humor: An Integrative Approach. Academic Press. Cambridge, MA, USA.

Леся ШЕЛУДЬКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: Lesya10081981@gmail.com ORCID: 0000-0001-8364-1660
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ДО МАТЕРІ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Вступ. Прив'язаність до батьків та розвиток емоційного інтелекту є двома ключовими аспектами психологічного розвитку людини. Теорія прив'язаності, запропонована Джоном Боулбі, висвітлює важливість взаємин з батьками у ранньому дитинстві для формування стійкого та безпечного базису для подальшого розвитку особистості. З іншого боку, емоційний інтелект визначається здатністю особистості розуміти, виявляти та керувати власними емоціями, а також емпатією та ефективним міжособистісним спілкуванням. Ці дві концепції мають глибокі взаємозв'язки, адже рівень емоційного інтелекту може бути суттєво позначений типом прив'язаності до батьків у ранньому віці. Дослідження в цій області дозволяють розуміти, як саме взаємини з батьками впливають на розвиток особистості та формування емоційних навичок у дитинстві та у подальшому житті.

Мета. У цьому дослідженні ми розглянемо основні типи прив'язаності до батьків та їх вплив на розвиток емоційного інтелекту у різні вікові періоди. Аналізуючи актуальні теорії та дослідження в цій області, ми прагнемо розкрити механізми взаємозв'язку між прив'язаністю до батьків та емоційним інтелектом, а також виявити практичні наслідки для розвитку психологічного благополуччя у різні вікові періоди.

Результати. Тема взаємозв'язку прив'язаності до матері та розвитку емоційного інтелекту завжди була актуальною і цікавила багатьох науковців у сфері психології та розвитку дитини. У своїй статті Джон Боулбі розглядає важливість ранніх взаємин з матір'ю для подальшого розвитку емоційного інтелекту дитини. Він стверджує, що безпечна прив'язаність дитини до матері сприяє розвитку емоційної стійкості та емпатії [1]. Ізабелла Грант досліджує взаємозв'язок між типами

прив’язаності та розвитком емоційного інтелекту у дітей та дорослих. Вона аналізує, як різні типи прив’язаності можуть впливати на сприйняття та вираження емоцій [2]. У своєму дослідженні Н. Фокс досліджує, як ранні взаємини з батьками впливають на розвиток емоційного інтелекту у дорослому віці. Вона звертає увагу на значення безпечних та підтримуючих взаємин у ранньому дитинстві для формування здатностей до розуміння та керування емоціями у дорослому житті [3]. Ці дослідження та статті демонструють широкий інтерес науковців до теми впливу прив’язаності до матері на емоційний інтелект та вказують на значущість цієї взаємодії для розвитку особистості. Також вони вказують на загальну узгодженість у науковій спільноті щодо важливості ролі прив’язаності до матері у формуванні емоційного інтелекту та підтверджують необхідність подальших досліджень у цій області.

Основні типи прив’язаності, визначені у рамках теорії прив’язаності, включають безпечний, уникнутий, амбівалентний та дезорганізований типи. Діти з безпечним типом прив’язаності почуваються комфортно та безпечно в присутності батьків. Вони здатні ефективно взаємодіяти з батьками, показуючи довіру та відкритість у спілкуванні. У стресових ситуаціях вони зазвичай шукають підтримку від батьків та виявляють здатність до емоційного врегулювання. Діти з уникнутою прив’язаністю можуть не виявляти сильної реакції на присутність або відсутність батьків. Вони можуть проявляти недбалість або відмовлятися від близькості з батьками у стресових ситуаціях. У дорослому житті ці особи можуть мати складнощі у побудові та підтримці близьких відносин через невідповідність емоційної важливості. Діти з амбівалентним типом прив’язаності можуть бути переповненими або невпевненими у відносинах з батьками. Вони можуть бути підвищено залежними від батьків та виявляти протест або злість у випадку розлуки. У дорослому віці ці особи можуть мати тенденцію до переймання надмірної відповідальності за відносини та виявляти страх перед відмовою. Діти з дезорганізованим типом прив’язаності можуть виявляти несподівані та суперечливі реакції на батьківську присутність, такі як страх або заплутаність. Ці діти можуть демонструвати поведінку, яка не співзвучна з нормальними стратегіями прив’язаності, таку як розщеплення поведінки або загальна дезорганізація. У дорослому віці особи з цим типом

прив’язаності можуть мати складнощі у встановленні стабільних та здорових відносин через свої емоційні та психологічні труднощі.

Ці типи прив’язаності розглядаються як стратегії взаємодії з батьками та іншими близькими людьми, які формуються у ранньому дитинстві та можуть впливати на поведінку та емоційний розвиток у подальшому житті.

Відносини з батьками впливають на формування емоційного інтелекту у різних аспектах:

1. Моделювання емоційного виразу: Діти спостерігають, як їхні батьки виражають свої емоції, і навчаються наслідувати ці зразки. Позитивне моделювання емоційної виразності може сприяти розвитку емоційного інтелекту.
2. Відповідь на емоції: Реакції батьків на емоційні вирази дітей також важливі. Підтримка, розуміння та надання засобів для впорядкування емоцій допомагають дітям розвивати навички емоційної саморегуляції.
3. Підтримка та ніжність: Батьки, які надають емоційну підтримку та виявляють ніжність, створюють емоційно безпечне середовище, що сприяє розвитку емпатії та соціальної компетентності.
4. Спілкування: Якість спілкування з батьками впливає на розуміння та вираження власних почуттів. Відкрите та підтримуюче спілкування допомагає дітям навчатися назвати свої емоції та виражати їх словами.

Відносини з батьками грають ключову роль у формуванні емоційного інтелекту, вони створюють фундамент для розвитку емоційних навичок та здатності до міжособистісної взаємодії.

Так, люди з різними типами прив’язаності можуть розвивати різні стратегії адаптації та компенсації для розвитку свого емоційного інтелекту. Особи з уникнутою прив’язаністю можуть навчитися розвивати здатність до самостійності та саморегуляції емоцій. Вони можуть шукати альтернативні джерела підтримки та розвивати незалежність у вирішенні проблем. Особи з амбівалентною прив’язаністю можуть вчитися розпізнавати свої емоції та вивчати стратегії для ефективного вираження та регуляції їх. Люди з безпечною прив’язаністю можуть розвивати здатність до емпатії та ефективної комунікації в міжособистісних відносинах. Вони

можуть також вивчати стратегії вирішення конфліктів та підтримки інших у важкі моменти. Незалежно від типу прив'язаності, люди можуть навчитися використовувати нові досвіди та знання для адаптації до різних ситуацій. Це може включати в себе відкритість до нових ідей, здатність до вчителів та адаптацію до змін. Особи з будь-яким типом прив'язаності можуть активно навчатися соціальним навичкам, таким як емпатія, співпереживання, співробітництво та розв'язання конфліктів. Ці навички допомагають створювати міцні міжособистісні зв'язки та впоратися зі складними емоційними ситуаціями.

Люди можуть навчитися самостійності, самопідтримці та самозахисту як стратегії адаптації до стресових або складних ситуацій. Це включає в себе розвиток внутрішніх ресурсів та навичок здорового ставлення до себе.

Незалежно від типу прив'язаності, люди можуть навчитися активно шукати та приймати підтримку від інших людей, коли це необхідно. Це може включати в себе звернення за професійною допомогою, підтримку від друзів або участь у групах підтримки.

Кожен з цих механізмів адаптації допомагає людям з різними типами прив'язаності зрозуміти, прийняти та керувати своїми емоціями, що сприяє їхньому емоційному розвитку та благополуччю, адаптуватися до різних життєвих обставин та розвивати здатність до позитивного емоційного розвитку.

Висновки. Для поліпшення емоційного інтелекту важливо враховувати потреби та особливості людей з усіма типами прив'язаності до матері. Ми можемо запропонувати такі основні практичні рекомендації:

1. Підтримка і допомога: Надання емоційної підтримки та позитивних міжособистісних взаємин є важливим для всіх типів прив'язаності. Батьки, друзі, партнери та професіонали можуть допомагати людям розвивати їхні емоційні навички та створювати емоційно підтримливе середовище.
2. Розвиток навичок саморегуляції: Навчання стратегій саморегуляції, таких як медитація, глибоке дихання, управління стресом та розслаблення, може допомогти людям краще керувати своїми емоціями та реакціями у різних ситуаціях.

3. Навчання міжособистісної взаємодії: Важливо вчити людей з усіма типами прив’язаності до матері навичкам ефективної комунікації, вираження емпатії, слухання та встановлення здорових міжособистісних меж.
4. Розвиток соціальної підтримки: Сприяння створенню та утримання підтримки від друзів, родини та спільноти може допомогти людям з усіма типами прив’язаності відчувати себе більш підтриманими та безпечними.
5. Самовдосконалення: Пошук власних слабких місць у розумінні та керуванні емоціями може сприяти особистісному розвитку. Розвивати ці навички можна за допомогою самостійної рефлексії, навчальних курсів, літератури та практики.
6. Створення емоційно підтримуючого середовища: Якщо ви батько, вихователь чи керівник, створюйте умови, щоб діти та підлеглі відчували підтримку та відкритість у вираженні своїх емоцій. Це може зробити середовище більш емоційно здоровим для всіх.
7. Практика медіації та міндфулнесу: Вивчення медитації та міндфулнесу може допомогти в управлінні стресом, поліпшенні концентрації та розумінні власних емоційних реакцій.
8. Самовиявлення: Важливо відчути та визнати свої власні емоції. Це дозволяє краще розуміти себе та впливати на своє емоційне становище.
9. Стратегії для управління стресом: Розвивайте свої стратегії управління стресом, такі як фізична активність, хобі, соціальна підтримка або техніки релаксації.

Враховуючи ці рекомендації, можна сприяти поліпшенню емоційного інтелекту та психологічного благополуччя у людей з будь-яким типом прив’язаності до матері.

Ці рекомендації спрямовані на підвищення емоційного інтелекту та забезпечення загального психологічного благополуччя. Вони можуть бути корисними для всіх, незалежно від їхнього типу прив’язаності до матері або інших соціальних чинників.

У підсумку слід зазначити, що тип прив’язаності до матері впливає на розвиток емоційного інтелекту у людей. Безпечна прив’язаність сприяє позитивному емоційному розвитку, уникнута та амбівалентна можуть призводити до складнощів у

вираженні та розумінні власних емоцій. Люди з різними типами прив'язаності можуть розвивати різні стратегії адаптації для вирішення емоційних викликів. Ці стратегії включають навички саморегуляції, сприйняття нових досвідів та розвиток соціальних навичок. Для поліпшення емоційного інтелекту важливо надавати підтримку та допомогу людям з усіма типами прив'язаності до матері. Крім того, розвиток навичок саморегуляції та міжособистісної взаємодії є ключовими для покращення емоційного благополуччя.

Перспективи подальших досліджень. Розвиток емоційного інтелекту має велике значення не лише для індивідуального благополуччя, а й для стабільності та гармонії у суспільстві. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту мають кращі можливості управляти своїми емоціями, розв'язувати конфлікти та будувати здорові міжособистісні відносини. Тому важливо стимулювати розвиток емоційного інтелекту у всіх сферах життя, починаючи від освіти та закінчуючи робочим оточенням. Це сприятиме створенню більш емпатичного, розуміючого та здорового суспільства. Постійна потреба у підтримці та розвитку: Емоційний інтелект є навичкою, яка може і повинна постійно розвиватися протягом усього життя. Підтримка та стимулювання розвитку емоційного інтелекту через освіту, тренування та практику в міжособистісних відносинах є ключовими для досягнення емоційної гнучкості та успіху в особистому та професійному житті. Тому важливо створювати умови для постійного саморозвитку та навчання емоційної компетентності для кожної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books.
2. Grant, J., (2002). The Therapeutic Alliance in Counselling and Psychotherapy, Counselling and Psychotherapy Association Newsletter, June: 13–15.
3. Fox, N. A. (1995). Of the way we were: Adult memories about attachment experiences and their role in determining infant-parent relationships: A commentary on van IJzendoorn (1995). Psychological Bulletin, 117(3), 404–410.

Анастасія ШМАТЛАЙ, здобувачка вищої освіти
e-mail: shmatlai_a@univer.km.ua
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

СТРЕС ЯК ЧИННИК ПОГІРШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Ключові слова: *стрес, психіка, здоров'я людини, стресові стани, негативний фактор.*

Вступ. У сучасному світі на кожну людину впливає досить багато факторів, які можуть стати причинами стресу. Зважаючи на теперішню ситуацію у нашій країні, стає дедалі важче контролювати власні емоції та почуття. Саме тому найважливішим завданням є збереження гармонійного та здорового психоемоційного і психофізичного стану, адже станом на зараз нам необхідні обмірковані й узгоджені дії задля прийняття виважених рішень.

Мета. Сформулювати комплексне розуміння негативних наслідків стресових ситуацій та аспекти його впливу на психологічне здоров'я.

Результати. Стрес є природною реакцією психіки на будь-які зміни, однак постійний вплив стресових чинників призводить до хронічного стресу, що безпосередньо впливає на наше психічне та фізичне здоров'я. Феномен такого психологічного явища як стрес став предметом дослідження багатьох вчених: М. О. Кузьменчук, Н. М. Маліновська, Л. Т. Пазюк, А. В. Шиделко, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова, О. Ю. Чекстере та інші.

Саме хронічний стрес виникає у той момент, коли людина не може знайти виходу з складної ситуації, тому що вона тоді не контролює власне життя та відчуває безнадійність і зневіру. Зазначене психологічне явище характеризується постійним тиском на людину, до якого ми здатні звикати. Це діє проти нас, адже така адаптація призводити до поступового зношування організму, погіршення якості життя та ментального здоров'я.

А. А. Твердоступ у своїй праці виділяє декілька проявів вбивчого впливу стресу: поява безсоння, гіперзбудження, порушення травлення, нездатність контролювати страх і тривогу та зниження концентрації [1, с. 220].

Перш за все хронічний стрес діє на центральну нервову систему, внаслідок чого вона стає вразливою. Це у свою чергу призводить до змін у поведінці, до переїдання або ж, навпаки, недоїдання, до зловживання спиртними напоями, наркотичними речовинами, до соціальної ізоляції та відчуття втрати контролю над життям, до зниження настрою і знервованості [2].

Задля подолання вищевикладених проявів нервового потрясіння, ми пропонуємо використовувати декілька таких способів, як: зайняття різного роду спортивними видами діяльності (фізична активність буде корисною лише в тих випадках, коли ми будемо мати бажання нею займатись; якщо ми змушуватимемо себе до спорту, то це лише поглибить психологічне навантаження); знаходження хобі (улюблена справа приноситиме задоволення, абстрагуватиме від попередніх проблем та зменшить тривалість стресових факторів); зміна свого ставлення до ситуації, що виникла, або вміння її переосмислити (іноді самостійно зробити це буває складно, тому краще звернутись з такою проблемою до професійного психолога); організація декількох незапланованих перерв (навіть регулярний короткостроковий відпочинок послабить дію стресора). Якщо ми зможемо послабити дію фактора, який деструктивно змінює нервову систему, то вдасться перейти до попередньої стадії розвитку стресу і так поступово вивести особу з стану тривалого психічного навантаження.

Висновки. Стрес значно впливає на ментальне здоров’я і тим самим завдає багато шкоди нашому соціальному існуванню, професійному зростанню та організму в цілому. Внаслідок згубної дії стресу рівень життя кожного з нас може різко знизитись, тому багато науковців та працівників зі сфери охорони здоров’я впродовж багатьох років намагаються напрацювати ефективні методи боротьби з таким психологічним тягарем. Дослідивши усі негативні аспекти цього чинника погіршення психологічного здоров’я, ми запропонували наступні шляхи подолання проявів стресу та його мінімізації: фізична активність, хобі, кваліфікована допомога психолога, додаткові періоди відпочинку, переосмислення стресових ситуації.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження обраної тематики будуть спрямовані на знаходження високоефективних способів боротьби з наявним стресом, що допоможе запобігти негативним наслідкам стресових ситуацій на психіку людини і на психологічне здоров'я загалом. Також наступні праці сприятимуть подоланню результатів тривалої дії стресорів, які вже спричинили погіршення психоемоційного стану.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Твердоступ А. А. Вплив стресу на здоров'я та життя людини. Збірник тез 75-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка". Том 2, 2023. 437 с.
2. КНП Чернігівська психоневрологічна лікарня ЧОР. Що таке хронічний стрес та як його подолати? URL: https://www.chopnl.com.ua/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D1%85%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81-%D1%82%D0%B0-%D1%8F%D0%BA-%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE/ (дата звернення: 28.04.2024).

Людмила ШУМЕЙКО, аспірантка
e-mail: arianna88w@gmail.com ORCID: 0000-0002-0182-6432
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна

ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СФЕРІ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Ключові слова: *мистецька освіта, трансформаційні процеси, реформа початкової мистецької освіти.*

Вступ. Умови глобалізованого світу в XXI столітті актуалізують питання ролі та значення свободи і творчості в освіті. Система освіти має передусім не виробляти, а вирощувати і розвивати людський потенціал.

Будь які трансформаційні процеси являють собою еволюційний процес, який передбачає поєднання старих та нових форми. Перебування систем (структур) у біфуркаційному стані призводить до того, що вони «знаходяться немовби на перехресті, і навіть незначні зовнішні коливання можуть призвести до зміни подальших еволюційних шляхів, переходів до інших атракторів» [5].

За задумом Міністерства культури та інформаційної політики, після низки опитувань та відкритих громадських обговорень у 2016 – 2017 роках, проголошено реформи в мистецькій освіті, початок яких повинен відбуватись із мистецьких шкіл, а згодом дійти до вищих навчальних закладів.

Із прийняттям 2017 року Закону України «Про освіту» на законодавчому рівні визнано, що мистецька освіта належить до спеціалізованої освіти. Цим Законом було визначено структуру мистецької освіти (Розділ II, Стаття 21) та проголошено: «мистецька освіта передбачає здобуття спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття особою комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей та спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва» [1].

20 грудня 2017 року Наказом Міністерства культури України № 2704–VIII затверджено Концепцію сучасної мистецької школи, в якій визначено її головну

місію, сформовано «Модель сучасної мистецької школи» (школа-держава, школа-громада, школа-здобувач початкової мистецької освіти, школа-батьки). Сформульовано принципи автономії, напрямки, зміст і стандарти, окреслено проблематику моніторингу та забезпечення якості початкової мистецької освіти (кадрове забезпечення) [2].

Мета. Спираючись на нормативно-правову базу, охарактеризувати стан реформ, що відбулися на законодавчому рівні та сприяли дієвим трансформаційним змінам в системі початкової мистецької освіти.

Результати. Із 01 вересня 2018 року Міністерством культури України було запущено пілотний проект з упровадження в освітній процес оновлення програм початкової мистецької освіти, в якому взяло участь 29 мистецьких шкіл з Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Запорізької, Житомирської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Хмельницької областей та міста Києва, довівши цим прогресивність своїх поглядів, можливість та бажання практично модернізувати свою діяльність.

Вагомими кроками у 2018–2019 роках в процесі впровадження реформ стало прийняття низки Наказів та Постанов, зокрема:

- 05 жовтня 2018 року набуває чинності Наказ Міністерства культури України від 09.08.2018 № 686 «Про затвердження Положення про мистецьку школу» [3];
- 25 квітня 2019 року внесено зміни до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000 р.) № 2704 – VIII;
- Наказ Міністерства культури, молоді та спорту України від 23.07.2019 № 562 «Про затвердження типових освітніх програм середнього (базового) підрівня початкової мистецької освіти».
- 16 липня 2018 року Наказом Міністерства культури України від № 633 затверджено методичні рекомендації з розроблення освітніх програм для мистецьких шкіл.

Реформування сфери позашкільної початкової мистецької освіти кардинально вплинуло на не лише на структуру, а й на її зміст [6]:

Зміст початкової мистецької освіти

Підрівень освіти/ рівень акредитації	Термін навчання	Напрямок навчання
Елементарний	4 роки	Музичне мистецтво *(інструментальне, хорове, фольклор).* Образотворче / декоративне Хореографічне / циркове
Базовий: 1. Загальний мистецький 2. Початковий професійний	4–5 років	Музичне мистецтво *(інструментальне, хорове, фольклор).* Образотворче / декоративне. Хореографічне/циркове. Театральне мистецтво. Кіно-, телемистецтво / мультимедіа.
Поглиблений	2 роки	Музичне мистецтво *(інструментальне, хорове, фольклор).* Образотворче / декоративне. Хореографічне / циркове. Театральне мистецтво. Кіно-, телемистецтво / мультимедіа.

Дані таблиці: розробка автора.

2020-2023 роки.

Наказом Міністерства культури, молоді та спорту України від 27.01.2020 № 339 затверджено Концепцію інклюзивної мистецької освіти;

У 2022 році вийшов Наказ Міністерства економіки України від 04.05.2022 № 1110-22 «Про затвердження професійного стандарту «Викладач мистецьких дисциплін» від 19 червня 2014 року № 475.

2023 року затверджено Наказ Міністерства культури України від 08.01.2023 № 684 «Про затвердження типової освітньої програми з музичного мистецтва початкової мистецької освіти середнього (базового підрівня) загального мистецького спрямування».

Висновки. Від початку реформ в системі мистецької освіти організація мистецько-освітнього позашкілля базується на важливих нормативних актах. Ключовим є принцип гуманізації освіти, який полягає у визнанні унікальності кожної особистості, надання відповідних умов для розвитку, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії. Не менш важливими постають також принципи добровільності, культуровідповідності, цілісності, систематичності та послідовності, інтенційності та

інтерсуб'єктності. Трансформаційні процеси стали рушійною силою змін у сфері початкової мистецької освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні висновків про результати впливу реформ на учасників освітнього процесу, зокрема, здобувачів освіти в мистецькій школі.

Конфлікт інтересів. Не зважаючи на дієві кроки з боку держави, вітчизняна система спеціалізованої початкової мистецької освіти подекуди «дрейфує» у старих радянських парадигмах, оскільки учасники освітнього процесу вбачають у державних реформах та модернізаційних змінах різноманітні загрози. Констатуємо, що еволюція трансформаційних змін в початковій мистецькій освіті продовжує проходити соціальну оцінку, що є цілком пояснюваним з наукової точки зору, проте у реальному житті це значно уповільнює процеси прогресивного поступу даної сфери в напрямку формування відповідності європейським та світовим стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 24.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 13.05.2024).
2. Концепція сучасної мистецької школи : Наказ Міністерства культури України від 20 грудня 2017 р. № 1433. URL: https://arts.gov.ua/misteczka-osvita/pochatkova-profilna-mysteczka-osvita/ (дата звернення: 13.05.2024).
3. Про затвердження Положення про мистецьку школу: Наказ Міністерства культури України від 09.08.2018 р. № 686. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18?lang=uk#Text (дата звернення: 13.05.2024).
4. Про затвердження методичних рекомендацій з розроблення освітніх програм для мистецьких шкіл: Наказ Міністерства культури України від 05.10.2018. № 633. URL: https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/metodrekomendacziyi-pages-1-16-1.pdf.
5. Поченчук Г. М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. Економічна думка. 2014. № 16 (1). 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_16%281%29__20 (дата звернення: 13.05.2024).
6. Структура та зміст початкової мистецької освіти. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: https://mcip.gov.ua/files/pdf/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf (дата звернення: 13.05.2024).

Василь ЩУР, аспірант кафедри соціології та соціальної роботи
e-mail: sc.vasia1981@gmail.com
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ СЕРЕД МОЛОДІ

Ключові слова: *трудова міграція, молодь, повномасштабна війна.*

Вступ. Трудова міграція як загальноприйнятий економічний механізм поєднання попиту на робочу силу та пропозиції робочої сили в межах функціонування міжнародного ринку праці існує в більшості країн світу і відрізняється лише співвідношеннями імміграційних та еміграційних потоків.

Мета – обґрунтувати вплив повномасштабної війни на трудову міграцію серед молоді.

Результати. Міграція знайома кожному з нас. До війни вона була способом успішно вирішити персональні економічні проблеми. Україна не балувала своїх громадян швидким економічним зростанням, а наш ринок праці був однаково поганим для всіх, безвідносно рівня кваліфікації працівника. Немає сенсу працювати на низькоякісний посаді в Україні за 300$, коли можна просто перетнути західний кордон і робити те саме за 600$.

В результаті, за останні 10 років щонайменше 5 млн осіб отримали перший дозвіл на проживання в ЄС. Звісно, не всі вони остаточно покинули Україну. Проте з часом емігрантів ставало все більше і якась частина з них точно залишила країну назавжди. Раніше це сприймалося як звичний стан речей, але війна радикально змінила наш суспільний дискурс.

Сьогодні наша інформаційна повістка заповнена безпекою, війною, та викликами майбутнього, тому це дає змогу переосмислити багато речей, в тому числі й міграцію. Ще вчора вона була пов’язана з персональним вибором та благом, але сьогодні ми знаємо – вона призводить до відчутних суспільних наслідків.

Міграція дуже довго вважалася благом для української економіки. Протягом останніх років було написано безліч статей та коментарів експертів, які розповідали

про корисний вплив грошових переказів мігрантів на курс гривні та доходи домогосподарств, які їх отримують. І це правда, але, як і завжди, «диявол криється в деталях».

Висновки. За своєю економічною суттю міграція є наслідком значного безробіття на ринку праці в країні, звідки походить мігрант. Він їде працювати до іншої країни, забезпечуючи своє домогосподарство (котре залишається вдома) доходом і звільняючи національну економіку від надмірного тиску цього ж безробіття. Проте все це працює лише тоді, коли таких мігрантів не дуже багато відносно кількості усіх працюючих на батьківщині. А також тоді, коли бар'єри, які стримують мігрантів від повального виїзду з країни, достатні.

Перспективи подальших досліджень. Однак, вплив міграції на економіку виходить далеко за межі мілітаризації, вона також підриває той фундамент, на якому тримається будь-яке економічне зростання. Тому її подальше вивчення має першочергове значення, а. особливо у період війни.

Олексій ЯВКУН, слухач навчальної групи № 1106
e-mail: alekseyyjavkun@gmail.com
Інститут державного військового управління
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА УГОРЩИНОЮ.

Ключові слова: *двосторонні відносини, політичний діалог, взаємодія*

Вступ. Для України вкрай важливим є зміцнення та якісний розвиток двосторонньої взаємодії з країнами-сусідами, однією з яких є Угорщина, сучасний стан відносин з якою важко охарактеризувати позитивно. Для побудови стратегії нормалізації двосторонніх відносин з Угорщиною корисним є проведення аналізу їх етапів розвитку. Пропонуємо розглядати етапи розвитку сучасних відносин між Україною та Угорщиною за критерієм подій в середині обох держав, які впливали на їх зовнішньополітичний курс. В такому випадку періодизація відносин виглядатиме таким чином: 1. Становлення України як самостійного політичного актора; 2. Угорщина на шляху до членства в ЄС та НАТО; 3. Україна після помаранчевої революції, вступ Угорщини до ЄС; 4. Військова агресія рф, окупація українських територій та анексія Криму; 5. Повномасштабне вторгнення рф.

Мета – проаналізувати етапи розвитку сучасних відносин між Україною та Угорщиною.

Результати. *Перший етап* можна охарактеризувати як позитивний, з огляду на динаміку двосторонніх візитів та кількість продукованих нормативно-правових документів, регламентуючих подальший розвиток співробітництва, напрямів взаємодії, їх специфіки та особливостей. Початок дипломатичних відносин відмічається з 1990 р., від перших взаємних візитів офіційних осіб держав, вже у 1991 році були підписані Декларація про основи відносин між Україною та Угорською Республікою, Консульська конвенція, Декларація про принципи співробітництва щодо забезпечення прав національних меншин, укладено Договір про основи добросусідства та співробітництва, що визначали головні напрями

співробітництва держав, а також заклали фундамент майбутньої нормативно-правової бази українсько-угорських відносин. У 1991-1992 рр. були відкриті посольства в Києві та Будапешті. Важливим елементом розвитку співробітництва було підписання багатосторонньої Угоди та Статуту транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад «Карпатський єврорегіон» (Мудрієвська І., 2014).

Другий етап розвитку українсько-угорських відносин також оцінюється на досить високому рівні – після вступу Угорщини до НАТО у 1999 р. та на шляху до ЄС, відмічається активна співпраця країн у напрацюванні договірно-нормативної бази й удосконалення існуючих нормативно-правових документів відповідно до норм, правил та принципів цих міжнародних організацій. Також це сприяло активізації консультацій в контексті євроатлантичної інтеграції України.

На цьому етапі напрацьовувались шляхи розширення торговельно-економічного, науково-технічного співробітництва та транскордонного співробітництва (тут варто відзначити програми «Стратегія розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні «Карпати 2003–2011» та «Ніредьгазька ініціатива» (2003 р.)). (Мудрієвська І., 2014). У 2003 р. Державними зборами Угорщини було прийнято Постанову щодо Голодомору 1932–1933 рр., у якій засуджується винищення українського народу (Віднянський С. В., 2018).

Третій етап. Події у 2004 р. в Україні чітко окреслили європейський вектор розвитку України, що активізувало співпрацю двох країн у консультуванні та підтримки Угорщиною України на шляху до членства в ЄС. Угорщина надавала підтримку в процесі розробки нової посиленої угоди між Україною та ЄС, у питанні створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, спрощення візового режиму для українських громадян, активно підтримували Україну у прагненні членства в НАТО, більш тісного залучення до роботи в рамках Вишеградської четвірки та в рамках Центральноєвропейської ініціативи (Лукашенко А. В., 2019).

На даному етапі, продовжувався активний розвиток двосторонніх відносин між країнами у культурно-освітній сфері, енергетичному секторі та розвитку прикордонного співробітництва і використання транзитних можливостей обох країн.

Четвертий етап відзначається охолодженням українсько-угорських взаємин: анексія Росією Криму та збройний конфлікт на Донбасі у поєднанні зі зростаючою

залежністю економічного добробуту Угорщини від співпраці з РФ сприяли призупиненню політичного діалогу, хоча візити та перемовини представників обох країн все ще тривали. Політичні кола Угорщини почали проводити кампанію на зниження підтримки угорською спільнотою України, акцентуючи увагу на збитках, які зазнає угорська держава від санкцій, запроваджених ЄС проти РФ (Бенце В., 2019), та маніпулюючи на питанні національних меншин, використовуючи наративи російської пропаганди і підбурюючи до сепаратистських тенденцій стосовно Закарпаття; у вересні 2014 року Угорщина на чотири місяці призупинила реверси газу в Україну (Горло Н. М., 2017); систематично затягувала чи блокувала прийняття рішень міжнародних інституцій у питаннях накладення санкцій на державу агресора тощо. Ще більше поглибило кризу двосторонніх відносин прийняття ЗУ «Про освіту» у 2017 р., якій містив норму про необхідність вивчення української мови національними меншинами (Горло Н. М., 2017); активні дії Угорщини по залученню етнічних угорців Закарпаття до отримання угорського паспорта, пропонуючи спрощені умови працевлаштування, навчання тощо; втручання у виборчий процес 2019 р. в Україні, проводячи агітацію на користь конкретної людини, як кандидата в народні депутати Верховної ради, та політичної партії «Партія угорців України» до складу місцевих рад (Перга Т. Ю., 2021). Від президентських виборів в Україні у 2019 році, очікували перезавантаження українсько-угорських відносин і вирішення назрівших конфліктних питань, проте не було досягнуто жодних домовленостей чи висунуто пропозицій, які б сприяли зрушенню у відносинах країн (Бурейко Н., Максак Г. (ред), 2020).

П'ятий етап. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну, Угорщина зайняла доволі обережну позицію, засвідчивши підтримку цілісності української держави, але не засудивши дії рф й одразу зазначивши не можливість надання військової допомоги Україні аби не бути втягнутою в «конфлікт». Впродовж повномасштабної війни Угорщина неодноразово блокувала й затягувала рішення ЄС по запровадженню санкції проти російських нафти та газу, пропозицій по фінансовій допомозі Україні, не дозволяла використовувати транзитні шляхи країни для летальної зброї тощо. В. Орбан постійно наголошує про втрати, руйнування та падіння економіки, як наслідок продовження військових дій, закликає до початку

переговорів, неможливість перемогти рф та необхідність поступок територіями України (Катриченко Т., 2023, 07 червня). Гучною подією стало проведення «гуманітарної місії» Угорщини спільно з представниками російської православної церкви, без інформування української сторони, по поверненню групи українських військовополонених угорського етнічного походження, яких, на думку журналістів, в подальшому планували використати для демонстрації гуманності російської сторони, гуманітарної ролі РПЦ та дискредитації ЗСУ (Катриченко Т., 2023, 20 червня).

На цьому етапі майже не відбувається двосторонніх зустрічей офіційних осіб, варто уваги лише зустріч президента В. Зеленського з президенткою Угорщини К. Новак у серпні 2023 року, на якій українською стороною було наголошено про важливість підтримки територіальної цілісності, а також євроінтеграційного курсу України, та поновлення роботи міжурядової робочої групи з питань освіти щодо мови навчання національних меншин, яка кілька років була заморожена.

Для справедливості, слід відзначити, що Угорщина надавала гуманітарну допомогу Україні як від держави, так і різних угорських громадських організації, переважно медичні засоби та ліки. Також Угорщина виділяла фінансування на відбудову школи, забезпечення модульних будиночків для внутрішньо переміщених осіб та лікування українських військовослужбовців в угорських медичних закладах (Ерман Г., 2022, 11 серпня).

Висновки. Протягом 90-х років ми бачили активну і динамічну співпрацю двох сусідніх держав у сфері напрацювання якісних та ефективних напрямів та шляхів співробітництва. Також відчутною була співпраця держав у питаннях підтримки євроінтеграційного та євроатлантичного курсів одна одної. Після отримання членства в ЄС і НАТО Угорщина активно підтримувала й Україну у прагненні членства. Проте зміна внутрішньої політики Угорщині у поєднання зі зміщенням вектора від Європи до тісної співпраці з РФ в економічній сфері суттєво вплинула на розвиток українсько-угорських відносин, а в дійсності майже повністю їх заморозила.

Перспективи подальших досліджень: вдосконалення наявних та продукування нових рекомендацій/механізмів щодо можливого розвитку двосторонньої взаємодії України та Угорщини.

Конфлікт інтересів: економічна залежність Угорщини від енергоресурсів рф – війна рф з Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мудрієвська І. (2014) Розвиток політичного співробітництва України з Угорської Республікою (1991–2011 рр.). Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини, вип. 72–73. С. 214–220. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/3050/1/nvchnuipmv_2014_702-703_44.pdf
2. Віднянський С. В. Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки [Електронний ресурс] / С. В. Віднянський // Стратегічні пріоритети, 2018. № 1. С. 16–25. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2018_1_6.pdf (дата звернення: 15.11.2023)
3. Лукашенко А. В. (2019) Українсько-угорські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції України. Наукові записки студентів та аспірантів. Наукові записки студентів та аспірантів. С. 148–159. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8274/1/18.pdf
4. Бенце В. (2019) Аспекти українсько-угорських відносин 2004–2019 рр. Міжнародний науковий вісник: зб. наук. пр., Вип. 1–2 (19–20). С. 146–156. URL:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30115/1/АСПЕКТИ%20УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ%20ВІДНОСИН.pdf
5. Перга Т. Ю. (2021) Відносини Угорщини з сусідніми країнами у ХХ – на початку ХХІ ст. Проблеми всесвітньої історії. № 3(15). URL: https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/download/187/167/334
6. 6Бурейко Н., Максак Г. (ред) (2020) Українська призма: Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження, 390 с. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_ukr.pdf
7. Катриченко Т. (2023, 07 червня) Російський агент: чому угорський прем’єр Орбан підтримує лінію Путіна та заважає Україні. URL: https://focus.ua/uk/politics/571159-rosiyskiy-agent-chomu-ugorskiy-prem-yer-orban-pidtrimuye-liniyu-putina-ta-zavazhaye-ukrajini
8. Катриченко Т. (2023, 20 червня) Українські полонені в Угорщині: де і навіщо Будапешт та російська церква ховають військових. URL: https://focus.ua/uk/politics/573703-ukrajinski-poloneni-v-ugorshchini-de-i-navishcho-budapesht-ta-rosiyska-cerkva-hovayut-viyskovih (дата звернення: 15.11.2023)
9. Ерман Г. (2022, 11 серпня) Чому в Угорщини така політика щодо України і чи можна її змінити. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-62472746

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 14. ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

SECTION 14. TOURISM AND RECREATION AND ENVIRONMENTAL ISSUES

Victoria PANCHENKO, 3rd year student of higher education
e-mail: vpanchnekov@gmail.com
Scientific supervisor – **Liudmyla VLASENKO**
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

EFFECTIVE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES TO IMPROVE THE QUALITY OF SERVICE AND MEET THE NEEDS OF INTERNATIONAL TOURISTS

Key words: *Tourism, interactive technologies, service quality, international tourists, enriched experience, efficiency, competitive advantage*

Introduction: Tourism, interactive technologies, service quality, international tourists.

Objective: Enhancing service quality and meeting the needs of international tourists through effective use of interactive technologies.

Results: Enriched tourist experience, increased efficiency, competitive advantage, improved communication and information support.

Conclusions: The use of interactive technologies in tourism is crucial for ensuring service quality and satisfying the needs of international tourists.

Future Research Perspectives: Development of new interactive technologies, exploration of their impact on the tourism industry.

Conflict of Interests: None.

In today's world, where the tourism industry is becoming more and more competitive, the effective use of interactive technologies becomes crucial to meet the needs of international tourists and ensure high quality of service. Interactive technologies such as virtual reality (VR), augmented reality (AR), chatbots and mobile applications open up new opportunities to engage tourists, provide them with a personalized experience and increase their satisfaction. It is worth considering different ways of using interactive technologies and their impact on the quality of service and meeting the needs of tourists.

For example, museums can use AR technologies to create interactive exhibits where tourists can interact with virtual objects and get additional information about them. Tour

operators can offer VR tours to get acquainted with hotels, restaurants and other objects of tourist infrastructure even before the arrival of tourists. Virtual 3D walks and online museum tours allow you to travel around the country without leaving your home. This became especially relevant during the quarantine period.

Ukraine offers a variety of virtual travel options. One of the most popular is an online walk through the museum's virtual halls. Just go to the appropriate section on the website and move around the virtual rooms with the mouse.

For those looking for more exciting experiences, tour operators offer online tours of various cities in Ukraine, including virtual walks on the streets of Lviv, Kharkiv, and even trips through the underground tunnels of the Kyiv metro with a real-time guide [1].

Chatbots and mobile applications are another effective way to improve the quality of service and meet the needs of international tourists. AI-powered chatbots can provide tourists with personalized recommendations, answer their questions and help solve problems in real time. They are available around the clock and can serve tourists in different languages, overcoming the language barrier. RailwayBot allows you to search for train tickets and view available train routes in Ukraine. Users leave positive feedback about its convenience and efficiency. Bussy helps you plan your bus trips by tracking up to 3199 routes offered by more than 300 carriers, such as Eurolines, FlixBus, RegioJet, Ecolines and others. AirTrack serves to select flights and allows you to follow schedule changes and ticket availability. The service helps users find the cheapest tickets and set up notifications about price changes. To collect information, the chatbot uses data from 98% of available airlines. This is very convenient for tourists, so tourism companies should develop some bots of their own [2].

Mobile apps are also a powerful tool to enhance the experience of international tourists. They can provide tourists with real-time information about transport schedules, weather, places to eat and entertainment. In addition, tourists can use apps to book hotels, flights and tours, which simplifies the trip planning process. For example, Momondo, a travel application that will help you find cheap flights and book accommodation, Booking, the most popular accommodation booking service. Foodspotting, an application containing a large directory of establishments serving national dishes. And many other and super convenient applications for tourists [3].

Interactive technologies also play a key role in personalizing the tourist experience through data analysis. By collecting and analyzing data about tourists' preferences, behavior and travel history, travel companies can provide them with more relevant recommendations and offers. For example, if a tourist prefers ecological tourism, the system can offer him tours to national parks or ecological hotels.

Data analysis also helps identify trends and patterns in tourist behavior, allowing companies to tailor their services and marketing strategies to meet customer needs.

In conclusion, we can say that the use of interactive technologies in tourism brings a number of advantages for both travelers and companies:

1. Enriched user experience, because interactive technologies make the tourist experience more exciting, personalized and comfortable, which increases the satisfaction of travelers.
2. Increasing efficiency and profitability. Process automation, data analysis and personalized recommendations help companies reduce costs and increase profits.
3. Competitive advantage, because the introduction of innovative interactive technologies helps companies stand out from competitors and attract more customers.
4. Improved communication and information support: Chatbots, mobile applications and augmented reality facilitate the exchange of information with travelers and provide them with the support they need.

REFERENCES

1. Віртуальний туризм в Україні. Віртуальний туризм в Україні - блог Doba
2. Як реально чат-боти можуть допомогти в бізнес-туризмі та організації заходів. puscha-hotel.com.ua/about/news/kak-realyno-chat-boty-mogut-pomochy-v-biznes-turizme-i-organizacii-meropriyatiy
3. Олександр Довгопол. ТОП-20 найкращих додатків для подорожей на IOS та Android. ТОП-20 найкращих додатків для подорожей на IOS та Android - XO

Наталія МЕДВЕДЄВА, здобувачка вищої освіти
e-mail: nataliamedvedeva1709@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

АНАЛІЗ РИНКУ СТАРТАПІВ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ. СТАРТАП ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТУРИЗМУ

Ключові слова: *туризм, стартап, туристичний стартап, туристичний бізнес, інновації.*

Вступ. Стартапи стали вже чимось звичним у повсякденному словесному використанні. Світ рухається вперед і втілює свої, іноді, найшаленіші задуми, які, в результаті, стають революційними, визнаються кожним і перетворюються у невід'ємну частину життя. Безперечно, стартапи не оминають туристичну сферу, в якій задіяння нових високотехнологічних проектів є важливою частиною розвитку. Отже, важливо постійно відстежувати напрям нових проектів, щоб мати можливість втілювати власні ідеї з метою популяризування та удосконалення туристичної індустрії.

Мета дослідження полягає в ознайомленні з найвидатнішими світовими туристичними стартапами, включаючи найкращі українські проекти, та, в результаті, пропонується ідея з розробки власного технологічного продукту, який стане корисним для використання в українському туристичному бізнесі.

Результати. Ринок стартапів в туристичній сфері моніторить престижне міжнародне змагання стартапів Seedstars Summit, орієнтоване на ринки, що розвиваються. Щорічно відбираються кращі інноваційні проекти різних галузей, серед яких обирається один переможець номінації Seedstars World Best Startup.

В сучасному туристичному секторі було представлено ряд інноваційних стартапів, включаючи онлайн-страхування пасажирів від непередбачених обставин, таких як затримки або скасування рейсів, додатки для безготівкової оплати проїзду в громадському транспорті, сервіси, що допомагають відшукати найбільш вигідні пропозиції щодо перельоту та проживання в межах визначеного бюджету, платформи

для замовлення ексклюзивних перельотів, а також системи для ефективного управління бронюванням готелів.

У минулі роки, в туристичній галузі було відзначено декілька важливих проектів. Серед них мобільні додатки Tickey Mobile Solutions, що дозволяють оплачувати проїзд в громадському транспорті, а також сервіс Maramoja, створений для безпечного проїзду на таксі.

Також варто відзначити MyQ – мобільний додаток для управління багажем, реєстрацією на рейс і покупки квитків на транспорт, додаток Airshop дозволяє резервувати товари в duty-free та отримувати їх під час подорожі, платформа для управління бронюванням готелів ezCloud, та Seeusoon – пошукова система, що формує комбінації перельотів і проживання через сервіс Airbnb.

Серед успішних українських проектів слід відзначити Tripmydream, який допомагає знайти найбільш вигідні пропозиції щодо перельоту та проживання в рамках заданого бюджету. Завдяки цьому додатку, користувачам достатньо лише вказати свої побажання та бюджет поїздки, а сервіс самостійно підбере найкращі напрямки, проаналізує та видасть найдешевші рейси та варіанти проживання [1].

Серед новітніх проектів українських розробників, стартап Flat Planet, який спеціалізується на аудіоекскурсіях з геолокаційними маркерами. Цей стартап має на меті революціонізувати туристичний досвід за допомогою сучасних технологій та аудіо-путівників. Flat Planet надає своїм користувачам унікальну можливість віртуально подорожувати, користуючись аудіоекскурсіями, які синхронізовані з географічними координатами [2].

Зважаючи на вже існуючі стартапи у туристичній сфері, у даному дослідженні бралося за мету використати те, що наразі є найактуальнішим у сфері інформаційних технологій та інновацій, що, в комбінації, стало б корисним для використання в індустрії подорожей.

Слідуючи сучасним тенденціям, неможливо не помітити ріст зацікавленості населення до ринку криптовалюти. Відповідно найпопулярніші криптобіржі, до прикладу, Binance, дають змогу розраховуватися наявними коштами, створюючи спеціальні проекти та взаємодіючи з партнерами, що дає змогу власникам

криптовалюти безпосередньо розраховуватися нею в супермаркетах, автозаправних станціях, платити за авіаквитки тощо.

Згідно з вищевказаним, чудовим стартапом міг би стати електронний сервіс, який надавав би можливість сплачувати кошти за покупку туристичних продуктів, використовуючи технології блокчейну та криптовалюти.

Однак, для повної реалізації стартапу в Україні потрібні певні умови, а саме:

- законодавче визнання криптовалюти як платіжного засобу, бо наразі Закон України «Про віртуальні активи» не вступ в силу і не визначає криптовалюту засобом платежу на території України, зважаючи на це, криптовалюта не може бути предметом обміну на товари чи послуги [3];
- для налагодження системи обміну токенами необхідно задіяти провідну криптобіржу, зокрема, слід перейняти досвід Binance, яка на даний момент надала змогу в Україні розплачуватися криптовалютою за допомогою власного платіжного інструменту Binance Pay на заправних станціях WOG та оплачувати авіаквитки зарубіжних рейсів на Tickets UA [4];
- слід проводити масштабну маркетингову компанію з популяризації криптовалюти як платіжного засобу, за допомогою якого легко та швидко можна розраховуватися за надані туристичні послуги, зокрема з бронювання турів у туроператорів, купівлі турів у туристичних менеджерів, безпосереднє бронювання готелів та транспорту, використовуючи оплату криптоактивами.

Чому даний стартап є виграшним у туристичній сфері саме в Україні? Як свідчать міжнародні рейтинги, Україна в топі країн, великий відсоток населення якої володіє криптоактивами, а отже, попит на даний стартап буде високим. Сучасні тренди з діджиталізації та оцифровування всіх сфер життєдіяльності підштовхує на переосмислення поняття грошей в звичному розумінні та пропонує інші шляхи з їх реалізації, цікавим втіленням чого є саме криптовалюта.

Використання криптовалюти як оплати є зручним, так як процедура відкриття рахунку, надсилання коштів на нього та майбутнє використання є децентралізованим, неконтрольованим банками та державними структурами, є анонімним та безпечнішим, ніж застосовування вже звичних традиційних способів оплати таких як банківська карта.

Висновки. Зважаючи на швидкісні темпи розвитку людської цивілізації, важливо постійно відслідковувати нове, що тільки з'являється в інформаційному полі. Нараз досить важко вигадати зовсім унікальне і неповторне, однак, як показує практика, найуспішніші проекти ті, що є доопрацюванням та покращенням старих.

Проводячи паралелі з туристичною сферою, очевидно, що індустрія постійно розвивається за рахунок впровадження в систему технологічних стартапів, котрі стають корисними як для споживачів туристичних послуг, так і для представників туристичного бізнесу. Запропонована ідея зі створення додатку з інтегрованою оплатою криптовалютою за туристичні послуги може стати дійсно корисним проектом, який надалі матиме нагоду змінювати індустрію подорожування в Україні в кращу сторону.

Перспективи подальших досліджень. Питання щодо втілення туристичних стартапів буде актуальним завжди так як щороку будуть з'являтися все нові проекти, які буде важливо дослідити і донести до масового споживача, що стане темою для майбутніх наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. У ТОП-10 кращих туристичних стартапів світу увійшов український сервіс. Взято 29 квітня 2024 з https://www.unian.ua/science/1279315-u-top-10-kraschih-turistichnih-startapiv-svitu-uviyshov-ukrajinskiy-servis.html
2. Запустили туристичний стартап з аудіолекціями та прив'язкою до геолокації. Взято 29 квітня 2024 з https://shotam.info/zapustyly-turystychnyy-startap-z-audiolektsiiamy-ta-pryv-iazkoiu-do-heolokatsii/
3. Про віртуальні активи. Закон України від 17. 02. 2022 № 2074-IX. Взято 30 квітня 2024 з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text
4. Binance Pay. Взято 30 квітня 2024 з https://pay.binance.com/uk-UA

Олександра НІКОЛАЙЧУК, здобувачка вищої освіти
e-mail: alyaniko905@gmail.com
Науковий керівник – **Василь БУДЗЯК,** д-р екон. наук, професор
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

РОЛЬ ТУРИЗМУ В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *культурна спадщина, туризм, Україна, війна, збереження, фінансування.*

Мета: дослідити роль туризму в збереженні культурної спадщини України.

Українська культурна спадщина формувалась впродовж багатьох століть. Наш спільний обов'язок зберегти її цінність для наступних поколінь. І в цьому виступає несподіваним союзником туризм.

Туризм відіграє важливу роль у збереженні нашої історії та самоідентичності, шляхом популяризації української культурної спадщини. Туристи, відвідуючи культурні пам'ятки, не тільки отримують незабутні враження, а й ще стають амбасадорами української культури, розповсюджучи інформацію про них через свої фотографії та розповіді, тим самим привертаючи увагу все більше і більше туристів зі всього світу. Цей інтерес, у свою чергу, впливає на державну політику.

Візити іноземних громадян та відгуки мають значний вплив на те, як наша держава сприймає та інвестує в збереження культурної спадщини, адже їхнє становище відбивається на задоволенні потреб туристів та репутації країни в цілому. Україна має низку нормативно-правових актів та законів, спрямованих на збереження та охорону культурної спадщини. Закон України "Про охорону культурної спадщини" є ключовим документом, що регулює збереження та охорону культурної спадщини в нашій країні, він вказує на визначення термінів, органів охорони, об'єктів, заходів збереження та відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини [1]. Також існує закон "Про туризм", який у 25 статті наголошує на тому, що туристи повинні зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування [2].

Окрім того що туризм стимулює нашу державу розвивати та удосконалювати наші закони, туристична галузь також має відношення до фінансування відновлення та реставрації наших пам'яток. Це відбувається через податки, які сплачують туристичні підприємства та працівники цієї сфери.

Незаперечний факт, що з початку повномасштабного вторгнення, Україну стало відвідувати менше туристів, що призвело до значного зменшення надходжень податків. Державне агентство розвитку туризму підрахувало що за перші три місяці 2023 року представники тургалузі України сплатили податків на 29% менше, у порівнянні за аналогічний період 2022-го року [3].

Незважаючи на всі складнощі, в Україну все ж їдуть іноземці. Так наразі більшість з них їдуть не з метою відпочинку чи розваг, а з метою висвітлення війни та її наслідків, допомоги та підтримки українців, зазвичай це волонтери, іноземні журналісти, представники благодійних фондів та політики. Держприкордонслужбовець Андрій Демченко в інтерв'ю порталу VisitUkraine.today зазначив, що за період війни у 2022 до країни в'їхало майже мільйон іноземців [4].

Паньків Наталія у своїй статті вказала на те, що в Україні на обліку держави перебуває понад 150 тисяч пам'яток. Але у національному туризмі задіяно менше об'єктів. За оцінками науковців, до 72 % усіх об'єктів культурного надбання зараз перебуває в незадовільному та критично-аварійному стані. Причиною цього вважають відсутність належного облаштування для потреб туризму та самих туристів [5]. Дуже важливо вирішувати ці проблеми, щоб максимально використовувати потенціал нашої культури для розвитку туризму та забезпечення її збереження для майбутніх поколінь.

Важливо зазначити, що після нашої перемоги, туризм буде мати ще більший вплив, чим наразі. Люди будуть приїжджати до нас набагато частіше, що стовідсотково призведе до більшого попиту на наші культурні об'єкти, а це, в свою чергу, змусить нас та нашу державу активніше займатися їх збереженням та охороною. Проте, не слід забувати, що ми повинні приділяти увагу цим питанням вже зараз. Важливо залучатись до відновлення окремих об'єктів та їх інвестування.

Висновок: туризм і збереження культурної спадщини тісно пов'язані між собою. Розвиток туризму сприяє популяризації культурної спадщини, стимулюванню

державної підтримки та фінансування її збереження. Також збережена та належним чином представлена культурна спадщина стає потужним туристичним магнітом, що робить значний внесок у розвиток економіки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону культурної спадщини, Закон України № 1805-III (2023) (Україна). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text (дата звернення 30.04.2024)
2. Про туризм, Закон України № 324/95-ВР (2024) (Україна). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text (дата звернення 30.04.2024)
3. Державне Агентство Розвитку Туризму України. *У 2023 році до державного бюджету від туристичної галузі надійшло 383 млн грн //* ДАРТ. URL: https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2023-roci-do-derzhavnogo-byudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-nadiyshlo-383-mln-grn (дата звернення 30.04.2024)
4. Троценко, Л. (2022). *З початку війни Україну відвідав мільйон іноземців.//* Корреспондент.net. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/4522983-z-pochatku-viiny-ukrainu-vidvidav-milion-inozemtsiv (дата звернення 30.04.2024)
5. Паньків, Н. (2021). *Вплив культурної спадщини на розвиток туризму в Україні*.// Вісник Хмельницького національного університету, 1(6). URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/01/en-2021-6t1-36.pdf (дата звернення 30.04.2024)

Софія ОВДІЄНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: 0vinterner0@gmail.com
Науковий керівник – **Василь БУДЗЯК,** д-р екон. наук, професор
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ, ЯК ОДИН З НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ключові слова: *екологічні проблеми, війна, Україна, довкілля, Каховськ ГЕС.*

Війна – безперечно, одне з найгірших явищ, яке може статися з державою. Активні бойові дії впливають на всі аспекти функціонування суспільства та країни в цілому. На жаль, така участь спіткала Україну. Ще зі збройної агресії росії проти України в 2014 році почалася війна, яка триває й досі, за виживання українського народу та суверенітету держави. На цьому фоні не таким помітним залишився вплив війни на навколишнє середовище та виникнення екологічних проблем значних масштабів.

Мета: дослідити вплив військових дій на екологію України.

Ми живемо пліч-о-пліч з природою, і як вже зазначалося, бойові дії шкодять навколишньому середовищу, а його погіршення несе наслідки у вигляді погіршення здоров’я людей та сповільнення темпів економічного зростання.

Зараз неможливо повністю статистично оцінити шкоду, яку завдає агресор. Можливі лише припущення так як війна досі триває, тому перебування фахівців у зонах бойових дій та на тимчасово окупованих територіях задля досліджень дуже небезпечне. Проте методами спостережень та наявних даних можемо розглянути теперішню ситуацію та наслідки перебування ворога на нашій землі.

На початку повномасштабного вторгнення обидві сторони, російська та українська армії, готувались до битв, тому вони створювали фортифікаційні споруди скрізь, як в населених пунктах, так і на просторах природних угідь. Роблячи це, вони шкодили ґрунтовому покриву. Таку ж саму шкоду завдає і пересування важкої техніки. токсичні речовини, постійні бомбардування, а саме вирви які від них залишаються [1], [2].

То що ж небезпечного в забруднення ґрунтового покриву? Перш за все це впливає на родючість ґрунтів. Ерозія та хімікати спричиняють погіршення утримання вологи в землі та втрату родючих властивостей. А ось щодо врожаю, за попередніх умов, кількість його виробництва може скоротитися через неможливість його виростити, але якщо навіть це вдасться, то речовини від ракет потраплять до організму людини, що в довгостроковому періоді може призвести до проблем зі здоров'ям.

Ґрунт - це не тільки про здоров'я, це також важливий фактор економіки. Через вище наведені причини, Український експорт знизився, що не може не повпливати на економічну сферу держави. Врожай зернових культур на 2022 рок став найнижчим за останні 5 сезонів. На цей рік виробництво врожаю скоротилося на 37% в порівнянні з 2021 роком.

За період з початку повномасштабного вторгнення росія випустила по Україні більше ніж 7500 ракет. Вони несуть загрозу як під час влучання, так і під час знешкодження або польоту. Детонація боєприпасів супроводжується викидами низки хімічних сполук: від азоту до чадного газу. Керівниця відділу клімату «Екодії» Євгенія Засядько зазначає, що токсичні елементи становлять загрозу ґрунту, людині, рослинам, тваринам та птахам через можливість зміни pH. [4]

Ворог зазначає, що цілить по військовим об'єктам, але на справді це виявляється цілковитою брехнею. Найбільше страждають цивільна та критична інфраструктури. Під час вибуху викидаються парникові гази. Вони не є токсичними, але можуть впливати на клімат, а ось щодо влучать в енергетичні структури та нафтобази, то за час їх горіння виділяються шкідливі речовини, що потім осідають на ґрунт та потрапляють в організм людини, що може викликати респіраторні захворювання. [4]

Початок червня 2023 року сколихнув як Україну, так і весь світ – росіяни підірвали Каховську Гідроелектростанцію. Наслідками цих подій стали обміління Каховського водосховища, затоплення поселень, підняття рівня води та забруднення Чорного моря нафтопродуктами. Євген Коржов – старший науковий співробітник ХДАЕУ кафедри водних ресурсів біоресурсів та аквакультури прокоментував, що екокатастрофа набула значних масштабів та знищили біорізноманіття пониззя

Дніпра. Також Держекоінспекція повідомила про потрапляння нафтопродуктів в Дніпро-Бузький лиман, річки Кошова та Вірьовчина та в Чорне море [5]. Наслідки таких подій знаходять відображення у середовищі існування морських жителів. Нафта труїть їх, перешкоджає потрапляння кисню у воду, унеможливлює пошук їжі та розмноження.

Висновок: варто зазначити, що непередбачувані дії ворога шкодять навколишньому середовищу. В свою чергу це несе лякаючі наслідки для життя суспільства, які впливають як і на населення, так і на природу та економіку країни. Екологічні проблеми, які були наведені вище є реальними та з ними потрібно боротись. Влада України робить усе можливе задля збереження навколишнього середовища, але нам потрібно пам’ятати, що ми також можемо зробити свій внесок – донати або волонтерська допомога завжди будуть корисними, особливо в реаліях нашого сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омельчук О., Садогурська С. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України. *Екодія*. URL: https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?amp (дата звернення: 01.05.2024). [1]
2. Вовк К. Як війна впливає на родючість ґрунтів та якість їжі?. *Екодія*. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-vplyvaie-na-grunty.html (дата звернення: 01.05.2024). [2]
3. Маковей Ю. Як війна вплинула на врожай зернових та олійних – підсумки сезону 2022. *Kurkul*. URL: https://kurkul.com/spetsproekty/1406-yak-viyna-vplinula-na-vrojay-zernovih-ta-oliynih--pidsumki-sezonu-2022 (дата звернення: 01.05.2024). [3]
4. Панченко О. Як обстріли та бої впливають на наше довкілля. Запитуємо в українських та міжнародних фахівців. The Village. URL: https://www.village.com.ua/village/city/eco/326103-yak-strazhdae-ekologiya-cherez-obstrili (дата звернення: 01.05.2024). [4]
5. Кузнецова К. Проявлятимуться не один рік: науковці фіксують нові катастрофічні наслідки через підрив Каховської ГЕС. *ТСН*. URL: https://tsn.ua/ukrayina/proyavlyatimutsya-ne-odin-rik-naukovci-fiksuyut-novi-katastrofichni-naslidki-cherez-pidriv-kahovskoyi-ges-2370562.html (дата звернення: 01.05.2024). [5]

Тетяна ПОКШЕВНИЦЬКА, аспірантка
e-mail: officenttn@gmail.com ORCID: 0009-0008-6606-5073
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

АНТРОПОГЕННЕ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНИХ ЗАПОВІДНИКІВ

Ключові слова: *водні об'єкти, природні заповідники, екосистеми, антропогенне забруднення*

Вступ. Природні заповідники відіграють важливу роль у захисті біорізноманіття та екосистем, надаючи притулок багатьом видам рослин і тварин. Однак заповідники стають все більш вразливими до антропогенного забруднення, створюючи серйозну загрозу для екологічної цілісності. Водні об'єкти в межах природоохоронних територій особливо вразливі до забруднення з різних джерел, таких як промислові, сільськогосподарські та побутові відходи. Накопичення забруднювачів у водному середовищі може мати значний вплив на якість води, біорізноманіття та стабільність екосистем.

Мета. Метою дослідження є вивчення причин і наслідків антропогенного забруднення водних об'єктів в межах природоохоронних територій для розробки ефективних стратегій пом'якшення його негативних наслідків.

Результати. Природні заповідники є важливими екосистемами, які відіграють ключову роль у захисті природного біорізноманіття та рівноваги. Проте, навіть у такій унікальній природній зоні водойми стикаються з різними формами забруднення внаслідок діяльності людини [1]. Антропогенне забруднення водних об'єктів природно-заповідного фонду має різні причини та джерела. Деякі з них пов'язані з безпосередньою діяльністю людини, інші – з безвідповідальним використанням ресурсів або недосконалими технологіями. Основними причинами та джерелами забруднення води в природних заповідниках є скидання промислових стічних вод. Сільськогосподарська діяльність також може сприяти забрудненню води через використання пестицидів, фунгіцидів та добрив. Крім того, неконтрольовані сміттєзвалища також можуть становити загрозу для якості води. Викиди

автотранспорту, включаючи вуглеводні та інші забруднюючі речовини з вихлопними газами, можуть потрапляти у водойми [2] (рисунок 1).

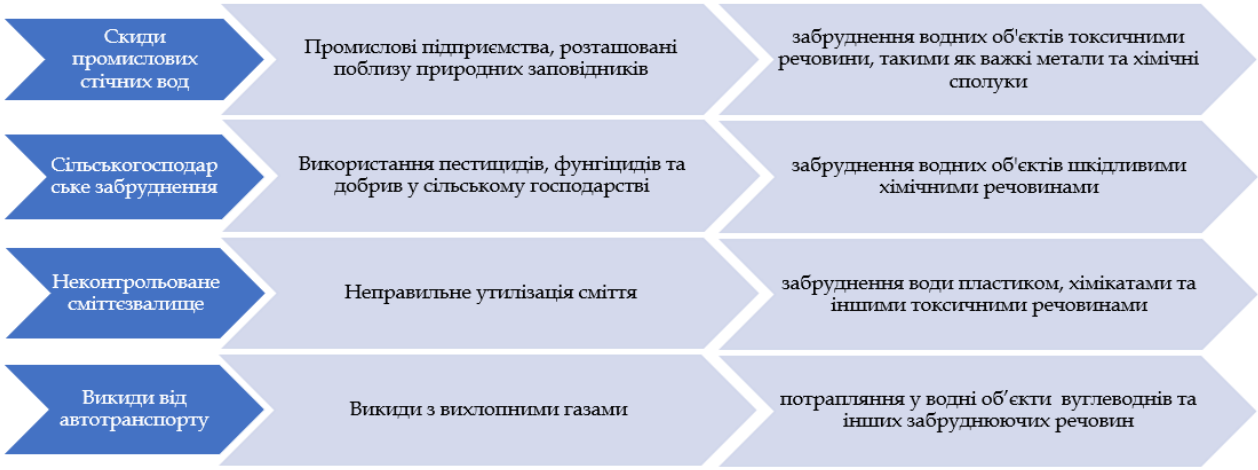

Рисунок 1 – Джерела антропогенного забруднення водних об’єктів

Антропогенне забруднення водойм на природоохоронних територіях може мати серйозні наслідки для екосистем. Забруднення хімікатами, нафтою або відходами може призвести до загибелі риби та інших водних організмів, а також до зміни біологічного складу водних екосистем. Крім того, антропогенне забруднення може вплинути на якість питної води для місцевого населення, що може призвести до поширення захворювань. Антропогенне забруднення водойм має кілька важливих наслідків, серед яких зменшення біорізноманіття, знищення природних місць гніздування та харчування диких тварин, зменшення можливостей для відпочинку людей. Крім того, забруднення може призвести до масштабних екологічних катастроф на природоохоронних територіях, які можуть знищити унікальні екосистеми і завдати значної шкоди природі та життю (рисунок 2).

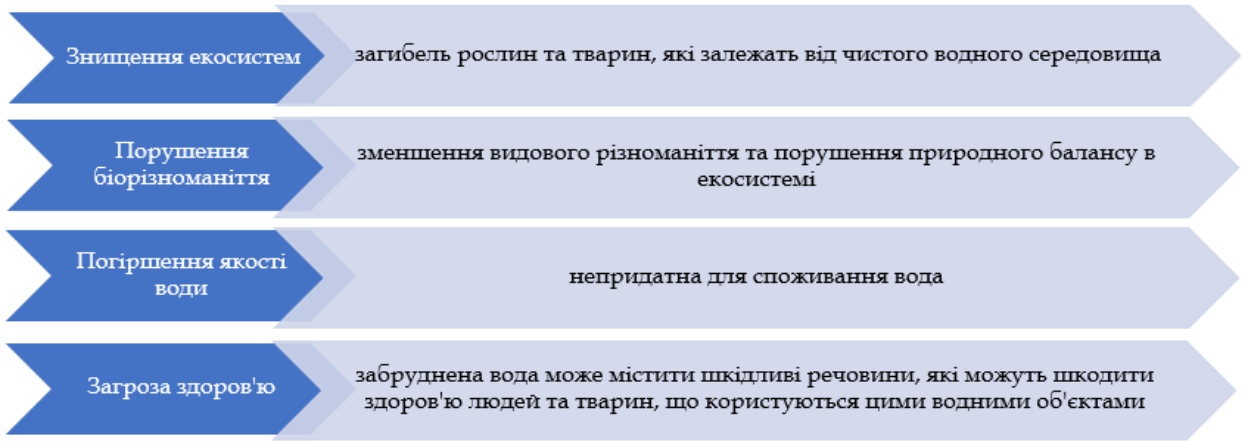

Рисунок 2 – Наслідки антропогенного забруднення водних об’єктів

Після аналізу причин і наслідків антропогенного забруднення водних об’єктів можна розглянути різноманітні стратегії для пом’якшення цих наслідків [3] (рисунок 3).

Рисунок 3 – Стратегії для пом’якшення наслідків антропогенного забруднення водних об’єктів.

Завдяки системі моніторингу можливо постійно контролювати якість води та екологічний стан водних об’єктів, що дозволить оперативно реагувати на будь-які зміни та проблеми. Дослідження надають важливу інформацію про джерела та масштаби забруднення, що дозволяє розробити ефективні стратегії для його подолання, а результати досліджень сприяють покращенню управління водними ресурсами та впровадженню заходів з мінімізації забруднення. Впровадження та

розвиток екологічно чистих технологій у різних галузях, включаючи промисловість та сільське господарство, може мати позитивний вплив на якість води. Також можуть застосовуватися інноваційні методи очищення. Для покращення методів очищення води рекомендується використовувати інноваційні методи, такі як фільтрація з використанням природних матеріалів або системи біологічного очищення. Крім того, важливо встановити і забезпечити дотримання суворих екологічних стандартів і правил для обмеження викидів і скидів забруднюючих речовин. Розробка та впровадження планів управління водними ресурсами має вирішальне значення для збереження природних екосистем та забезпечення доступу до води для місцевих громад.

Висновки. Аналіз антропогенного забруднення водних об'єктів в межах природних заповідників підкреслює необхідність термінових дій для захисту цінних екосистем. Подальше забруднення водних ресурсів може мати серйозні наслідки для біорізноманіття, здоров'я людей та екологічного балансу.

Однак розробка та впровадження ефективних стратегій для пом'якшення негативних наслідків може стати важливим кроком на шляху до збереження природних ресурсів. Посилення моніторингу, впровадження чистих технологій, проведення освітніх та інформаційних кампаній, сприяння співпраці між усіма зацікавленими сторонами є основними заходами, які можна вжити для вирішення цієї проблеми.

Перспективи подальших досліджень. Існують широкі можливості для розвитку наукових знань і практичних рішень, якщо в майбутньому будуть проводитися подальші дослідження антропогенного забруднення вод на природоохоронних територіях. Слід зауважити, що важливо покращити наше розуміння впливу нових забруднювачів і технологій на водні екосистеми та якість води в межах природно-заповідних територій. Важливо провести детальний аналіз наслідків та впливу вже існуючих технологій на стійкість водних ресурсів та природних екосистем. Крім того, слід зосередитися на вивченні соціальних та економічних наслідків антропогенного забруднення води, а також розробити стратегії для забезпечення сталого водокористування в природних заповідниках. Нарешті, важливо підтримувати і впроваджувати новітні технології та інноваційні методи для

зменшення забруднення води і підтримки екологічної стійкості. Ці напрямки досліджень мають великий потенціал для вирішення проблеми антропогенного забруднення води на природоохоронних територіях та забезпечення сталого розвитку довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nature reserve | Insee. (n.d.). https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c2085/
2. Shannon, K. L., Lawrence, R. S., & McDonald, D. (2011). Anthropogenic Sources of Water Pollution: Parts 1 and 2. Water and Sanitation-Related Diseases and the Environment: Challenges, Interventions, and Preventive Measures, 289–302. https://doi.org/10.1002/9781118148594.ch24.
3. Arihilam, N. H., & Arihilam, E. C. (2019). Impact and control of anthropogenic pollution on the ecosystem/A review. Journal of Bioscience and Biotechnology Discovery, 4, 54–59.

Валентина РУДИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: rudikvalintina@gmail.com ORCID: 0000-0002-1048-0656
ЗУНУ «Західноукраїнський національний університет»,
м. Тернопіль, Україна

ЕКОБЕЗПЕКА ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ: ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Ключові слова: *забруднення, область, хвороб, підприємство, захворювання.*

Мета: Вияснити екологічні проблеми та захворюваності населення Вінницької області та з'ясувати можливі способи полегшити або частково позбутися проблем.

В індустріальній період світ розвивається, Україна також, по тій причині виникають більше ризиків не тільки на ті самі засухи, також виявлення хвороб, що розвиваються через зворотний відлік – саме забрудненню навколишнього світу. Нашою ціллю розібрати один із областей України, щоби демонструвати причину, наслідки і те, що можливо змінити.

Для своєї уваги взяла Вінницький область, за площиною 26 513 км², в ньому налічується 17 видів копалин наприклад як мінеральних, запаси вапняку, піску, граніту, особливо зазначити незваних будівельних матеріалів. Через виробництво, або же здобуття мінералів є один зі проблем відходів промисловості: Наприклад Ладижинський ТЕС, який півмільйона тону золо-шлакової суміші накопичує щорічно, за станом 2020 році приблизно понад 27 млн.т. Ладижинський ТЕС є один із причин викидів магістральних газопроводів, яка становить цілих 3%.

Якщо ми доторкнулися до проблеми викидів тоді – це проблема по забрудненні повітря, як вуглець і сирків, що ближче до 80% від загал. обсягу. За даними ДУ «Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України» що 6,9% пробного повітря, котрі є міських та сільських поселеннях не відповідали вимогам за вмістом забруднюючих речовин за рахунок перевищення пилу(0.2 мг\м3), азоту діоксиду(0.7 мг\м3) та його похідних. Як зрозуміло, що причина забруднення є викиди енергетичних підприємств, переробної промисловості та транспорт.

Автомобільний транспорт є джерелом забруднення повітря на рівні шару, де люди дихають своє повітря. Техногенні забруднювачі переважає навантаженню організму людини: в трубах чи інші отворах даного транспорту(автомобіль, грузовик і т.і.) містить 200 висококонцентрованих токсичних сполук. Один із основних Оксиди азоту, Оксид вуглецю, Діокосид. Концентрація СО в повітрі призводить до фізіологічних змін: таким чином наступає гіпоксія, ще при впливі оксиду вуглецю порушується дихальні функції, що вважається клітинною отрутою. [4]. Діоксид сірки при спалюванні палива з'являється разом з загальновідомим сирком: виникає хронічні хвороби з диханням, або його загострює. Даний забруднювач проникає сльозові оболонки, яке викликає запаленню. Разом з Діоксидом сірком поруч заходиться Оксид азоту(також діоксид азот), що призводить порушенню цілісності мембранних клітин, навіть здорова людина, котра багато вдихала, може нашкодити дихальні шляхи від запалювання. Для рішення з підприємствами, які відкидають викидів: виміряти кількість шкідливих речовин при спалюванні, обробити інформацію і встановити певну межу підприємстві, особливо якщо ця підприємство не є інфраструктурою чи фабрикою масового виробництва (державні). Теж встановити датчики та детектори, щоби слідкувати за рівнем повітря, або же є певні підприємства, які мають дозвіл на викид забруднюючих речовин в атмосферу: там є певний термін та норм по якому підприємці мають підтримувати повітря стаціонарними джерелами

Поступово переходимо до водного середовища: близько 3.6 тис річок протикає територію Вінницького області та належіть до басейнів трьох основних річок України – це Південний Буг, Дністре й Дніпро. Але 70% водного місцевості формується в басейні Південного Бугу.

Якість води річок був стабільним, втім не відміняється забрудненню органічними сполуками з побутових забрудненню, притому вміст забруднювачів не перевищував ГДК. Все одно техногенні чинники каналізаційних насосних станцій проводили до скиду неочищених вод по річці Південного Бугу, но падіння харчової і переробних промисловостей зменшили сам обсяг скиду Окрім забрудненню промислових і побутових було підмічено «цвітіння» вод, яка з кожним роком погіршувалася через органічні сполуки та потеплінню, що призводить до

розмноженню синьо-зелених водоростей. Людина, яка купалася в такій воді може появитися висипання та, можливо, пухир, почервоніння, коли п’ють як питну воду – нудота, біль в животі, інші болі, також виникненню печінки та нирок. Потрібно звернути уваги також про саму питну воду, який ми п’ємо кожен раз: при нерегулярній очищенню води за допомогою механізмів зворотних вод, який зараз в самій області за даними 2021 року – цілих 55 очисних споруд. Хвороби, які проникають через питну воду, встановлять інфекційні захворювання по типу вірусу гепатиту А (дуже знайомо нам після знищення Каховського ГЕС), червоний тиф, холера та інше. Щоби запобігти цвітінню, загальному забрудненню водойм любого походження: туди нічого, або менше викидати/випускати, бо органічні відходи є природного(тваринне, рослинне) і техногенного походженню(промисловості, харчові заводи, гідроелектростанції), що накопичують великий відсоток до прискоренню розмноженню синьо-зелених водоростей та зміною складової біорізноманіття(відчувається по запаху: тухлого риби чи інших неприємних запахів).Також стеження і регулятивне покращення(чистки, зміни) очищених споруд.

Станом на 01.0.7.-2017 року за даними інвентаризації області обліковується 849,239 тон непридатних та заборонених пестицидів та агрохімікатів(без Джуринського отрутомогильника).Очищення від пестицидів є 4 райони: Вінницька, Липовецький, Немирівський та Хмільницький.[2]. В селі Джурин, Шаргородського району, в бетонних бункерах знаходяться заборонені отрутохімікати для використання хімічного засобу захисту рослин(ХЗЗР) з 1978 році були завезені з областей. Найбільше накопичує відходи за звітом 2019 року по IV клас небезпеки - Філія "Жданівський цукровий завод" ТОВ "Цукрагропром", який накопив 921,592 т у селі Ольгине, а саме Осади фультраційні як джерело забрудненню. За ним йде ДП "Гайсинський спиртовий завод" – 802,880 т від села Тимар відстані 1,6 км.[6], який джерело забрудненню є барда мелясна. За шламом є КП "Калинівкаводоканал" Калинівської районної ради – 635,7 т, однак Відокремлений підрозділ Ладижинська теплова електрична станція ПрАТ «ДТЕК Західенерго» має 5239,638 – що на 5 разів більше. Є багато операцій з поводженням з небезпечними відходами як ТОВ ПОДІЛЬСЬКА СІЧ (м. Вінниця), ТОВ ІМАР(с. Уладівка). Переходячи від хімічних відходів до побутових то по всьому області в реєстру виявлено 13 полігонів та 786

сміттєзвалищ, відведено 732 га переважно в минулих продуктивних земель. І відходи, що не мають системи фільтрату лише збільшує небезпеку експлуатації подібних об’єктів. Щоби запобігати зменшенню відходів: відкладати на перероблення в тих самих заводах, які працюють з сміттєзвалищами, як сортування, утилізації й т.д.

Земельний фонд області складає 2649,2 тис. га. Сільсько-господарських угідь по площі суші області становить 77%, при адміністративних районах це 68% до 88%.Екологічну стійкість характеризується ступінь розораності землі, що по області є 65-70%, нестійкими є території переважені стабільністю угідді як сіножаті, пасовища. Появи вітрової й водної ерозії земель виникає через нераціональний використанню, як інтенсивність згуртуванні/користуванням, відсутністю протиерозійних заходів щодо землі (таких більше 30). Також існує штучний підсів трав, що змінили природне різноманіття трав(асоціацій лук на однотипові): в результаті замість 40 видів скоротилося на 6 після сільського господарства. Використання великих доз пестицидів й мінеральних добрив призвело хоч до інтенсивного(масового) виробництва, но накопичення всередині землі лише погіршує та змінює структуру ґрунту, що веде як до окислення – так само до отруєнню земель, зване друга токсикація. Пестициди мігрують з ґрунту в рослини, для людини, яке доходить то може призвести до збільшенню хромосом в статевих клітина, що веде до безпліддя, онкологічних захворювань, спонтанних абортів та інше. Надто небезпечно для дітей, людей похилого віку та немовлят, які вигодовують штучно може також виникати водно-нітратна метгемоглобінемією. Пестициди й мінералів(азоту й фосфору) є один із факторів «цвітінню» води. Щоби уникати подібних проблем - потрібно менше використовувати або користуватися лише при край необхідності, якщо в сільському господарстві не діють звичайні методи (органічні добрива, періодичність зміни культури та інше).

Задля запобігань більшість жахливих наслідків міські ради можуть провести моніторинг, здібний прогнозувати небезпеку. За цим займаються як ДП "Вінницький обласний лабораторний центр МОЗ України" (стежить за поверхневими водами – 21 точок) і Державна екологічна інспекція у Вінницькій області (стежить за викидами в атмосфері та ґрунтами – разом 45 точок мереж).

Висновки. Ми виявили основні проблеми навколишнього середовища Вінницького області та його причини: на сам перед потрібно віднайти джерело проблеми, обробити інформацію, прогнози. Даний момент є відкриті певні джерела по статистиці, по якому ми можемо відслідкувати, наприклад останні дані по 2017 року кількість захворюваності населенню приблизно 1020,8, зараз під час воєнних дій та погіршенню навкруги через матеріальні потреби самої людини, розвитку індустрії. Особливо коли говоримо про альтернативні палива, заходів, які роблять активісти, тому моніторинги так експедиції є ключовими факторами для розкриття причини та його вирішення. Легше попередити/уникнути чинники, які можуть призвести до різноманітних хвороб, чим просто їх ігнорувати та надалі зловживати природними ресурсами до точки не поверненню

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вінницька обласна військова адміністрація *(*2021рік). *Звіт про стратегічну екологічну оцінку Програми економічного і соціального розвитку Вінницької.* URL:. https://www.vin.gov.ua/images/ekonomika/Zvit_SEO_PSER.pdf
2. Вінницька обласна військова адміністрація (2019рік) *ЕКОЛОГІЧНИЙ ПАСПОРТ Вінницької області*. URL: https://www.vin.gov.ua/images/UPRTER/oholoshennia/2023_%20Vinnitska_08.12.2023_F.pdf
3. Головне управління Держпродспоживслужби у Вінницькій області(2018. 16 квітня) «*Обережно, пестициди!» https://www.vingudpss.gov.ua/news/oberezhno-pesticidi-0*
4. О.В.Степанчук &I.M.Степанчук(2004 рік)*Атомобільний транспорт і екологічні проблеми міст.* URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/19469/1/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D1%96%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82.pdf
5. Л. М. Скорина&А. В. Нагорна, студ.(2011) ВПЛИВ ВИКИДІВ АВТОТРАНСПОРТУ НА РОЗВИТОК ХВОРОБ ОРГАНІВ ДИХАННЯ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ(Ред.) *Кафедроа моделювання та моніторингу складних систем.* Вінницький національний технічний університет. URL: https://visnyk.vntu.edu.ua/ index.php/visnyk/article/view/1555/1555
6. В.Н.Григорівна,&В.Н. Григорьевна(2021) №22. АНАЛІЗ СТАНУ ВОДИ РІЧОК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ(Ред.) *Екологія та охорона навколишнього середовища.* Вінницький національний аграрний університет. URL: http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/30343.pdf

Ольга ТИЩЕНКО, викладач
e-mail: tyshchenkoolga2020@gmail.com ORCID: 0000-0003-4843-4505
Черкаський фаховий коледж харчових технологій та туризму,
м. Черкаси, Україна

ГОЛОВНІ ТУРИСТИЧНІ ТРЕНДИ 2024 РОКУ

Ключові слова: *туризм, тренди, астротуризм, розвиток, екондайвінг, skip-gen, міський сад, дикий банкет.*

Вступ. З року в рік тенденції міжнародних туристичних подорожей змінюються.

Світові експерти прогнозують, що у 2024 році мандрівки стануть ще особистішими для туристів, які визначатимуть власні плани, враховуючи особисті цінності, надаючи перевагу глибоким позитивним враженням, максимально приділяючи проведення часу з рідними та акцентуючи увагу на збереженні здоров'я.

Мета. Метою дослідження є провести аналіз сучасного розвитку туризму та визначення основних туристичних трендів у 2024 році.

Результати. У цьому році перед мандрівниками розкриються захоплюючі перспективи у сфері туризму, принесені новаторськими тенденціями.

Спостереження за зірками здавна був для людей джерелом заспокоєння. Сьогодні все більше людство поглинає віртуальний світ, люди відчувають потребу розширити свій кругозір у реальному всесвіті. Метою астротуризму є побачити астрономічні явища на землях, позбавлених будь-якого забруднення, натовпів людей і руху транспорту, допомагають людям зосередитися виключно на небі над головою і скоротати час, дивлячись на зірки, планети і сузір'я [1].

Останнім часом дайвери обирають місця для подорожей, враховуючи стійкість та екологічність дайвінг-центрів, що більш позитивно впливають на відновлення океану. Люди все частіше занурюються у воду не просто для того, щоб помилуватися підводним світом, а й зробити при цьому щось корисне для нього, наприклад, прибрати сміття або зібрати необхідні вченим дані.

Новою цікавою ідеєю на сьогодні по всьому світу є реконструкція історичних залізничних вокзалів. Вокзали стають новими та цікавими місцями проведення часу та харчування туристів. Залізничним станціям, коли поїзди все частіше затримуються, стає вигідно пропонувати мандрівникам послуги магазинів, ресторанів і барів, де вони можуть провести час з користю.

Спортивно-подієві подорожі з кожним роком приваблюють все більше туристів. Туристи отримують можливість повболівати за рідну чи команду іншої країни, за яку вони вболівають та побачити кращих атлетів, відвідати найкращі світові арени тощо. Все це можна прекрасно поєднувати з іншими видами подорожей, зокрема здійснюючи пізнавальні мандрівки з оглядом місцевих визначних пам'яток.

Одним з різновидів подієвого туризму є концертний туризм. Під час пандемії люди не мали можливості відвідувати музичні фестивалі та концерти, тому меломани прагнуть надолужити згаяне, при цьому поєднавши виступи улюблених виконавців з дослідженням нових міст, регіонів, країни.

З появою ChatGPT мандрівники почали дуже часто використовувати чат-боти зі штучним інтелектом, для отримання порад щодо варіантів цікавих подорожей. Основні платформи бронювання подорожей вже почали інтегрувати чат-боти з ШІ в процес пошуку. У 2024 році ШІ буде намагатися стати вашим помічником у мандрівках [2].

Коли бабусі та дідусі мандрують зі своїми онуками, «пропускаючи» покоління, це називається Skip-gen Travel. Оскільки пріоритетним є змістовний досвід, старші покоління подорожують зі своїми молодшими членами сім'ї, щоб налагодити зв'язок та створити незабутні спогади. Крім того, додатковою перевагою, справжнім подарунком, є те, що батьки отримують таку необхідну перерву, власну відпустку без своїх нащадків.

Мандрівки потягом стають гламурними. Останнім часом туристи дуже часто відмовляються від авіаперельотів на користь залізниць, щоб зробити свою подорож більш екологічною. Залізничні компанії до послуг туристів пропонують розкішні умови, що притаманні найфешенебельнішим готелям світу за дизайном, кулінарними шедеврами та додатковими послугами.

Готельні та ресторанні заклади є основою індустрії гостинності. Ресторатори все частіше власноруч відкривають готелі, відзначаючи зростання популярності подорожей, орієнтованих на їжу. Гастрономічний туризм – яскравий, перспективний напрямок, який дозволяє глянути на будь-яку державу через призму національних кулінарних традицій. Мандрівник відвідує різні регіони світу, знайомиться з місцевими кулінарними традиціями, куштує національні страви та напої, дізнається секрети їх приготування у місцевих шеф-кухарів.

Все більше жителів міст, які прагнуть тихого, розміреного, близького до природи життя, а також тих, хто бажає відірватися від метушні міста та порелаксувати приваблює «тихий відпочинок». Так звана безшумна подорож пропонує усвідомлений відпочинок з можливістю відновлення та перезавантаження. Неспішні йога тури, медитативні ретрити, велнес мандрівки стають все більш популярною оздоровчою тенденцією.

Цілі міста перетворюються на сади, стають неймовірно зеленими та красивими. Сучасні архітектори та дизайнери розроблюють та втілюють в життя листяний мікроклімат посеред сірого бетону, щоб люди могли сповна насолодитися красою, прохолодою, чистим повітрям, не покидаючи межі міста.

Дедалі популярнішими стають подорожі без плану. Спонтанність є вірним супутником затятих мандрівників. Без довгого вибору місця, без попереднього бронювання житла – просто зібратися й вирушити у вояж. Авантюризм, яскраві спогади, нові маршрути, заощадження часу, гнучкість у виборі – це далеко неповний список переваг подорожей без плану. Якщо ви віддасте перевагу спонтанним рішенням, то не тільки зможете збагатити свій досвід дивовижними відкриттями, а й дозволите собі насолодитися мандрівкою сповна.

Не втрачають свою популярність і екстремальні подорожі. Сміливі мандрівники шукають індивідуальні та менш очевидні враження, які поєднують в собі гострий досвід з розширенням можливостей, оскільки популярні шляхи стають завантаженими [3].

Висновки. Travel-тренди 2024 року відображають глибокі соціокультурні та технологічні зміни. Подорожі стають більш свідомими, екологічно чистими та персоналізованими. Прогнозовано, що саме ці тенденції будуть визначати майбутнє

індустрії туризму, стимулюючи розвиток нових технологій та сприятимуть сталому його розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Туризм на сучасному етапі виступає однією з високодохідних галузей господарювання, що в умовах глобалізації динамічно розвивається та сприяє вирішенню комплексу соціально-економічних проблем. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем. У багатьох країнах світу саме за рахунок туризму виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни. Таким чином, туризм у сучасній світовій системі господарювання займає провідні позиції та виступає невід'ємною складовою розвитку світового ринку і потребує подальшого вивчення.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астротуризм, охолодження та допомога ШІ: названо головні туристичні тренди на 2024 рік. (б. д.). Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. https://salo.li/aEE2521
2. Подорожі з ШІ, обмін будинками та інше: якими будуть найбільші туристичні тренди 2024 року. (б. д.-а). Visit Ukraine - RULES OF SAFE VISIT TO UKRAINE. https://salo.li/F360042
3. Тревел тренди 2024. (б. д.). tripmydream.ua. https://salo.li/92F23cc

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 15. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ

SECTION 15. PHYSICAL CULTURE, SPORTS

Yuliana KULYK, student of Faculty of Trade and Marketing
e-mails: y.kulyk_ftm_2_22_b_d@knute.edu.ua
Vladyslav SLIESARCHUK, student of Faculty of Trade and Marketing
e-mails: v.slyesarchuk_ftm_2_22_b_d@knute.edu.ua
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF SPORT IN HUMAN DEVELOPMENT AND EDUCATION

Key words: *physical culture and sports, element, activities, development*

Introduction. An important element of modern culture is physical culture and sports. They have a positive effect on health and physical perfection, but at the same time on the spiritual world, on the ethical and aesthetic foundations of the individual, on his worldview, emotions, moral principles and aesthetic tastes, as well as on harmonious relationships between people in society.

Objective. The purpose of this study is to define sports not only as a means of strengthening human health and its physical improvement but also as an essential factor of influence on other aspects of human life: labor activity, moral and intellectual qualities; the process of self-knowledge and self-improvement, on the formation of will.

Outcome. Fundamental universal values are inextricably linked with the essence of sports, turning it into a mechanism for translating and disseminating ideas of peace, tolerance and respect for opponents regardless of ethnic, cultural, religious and other differences.

In sports, there are huge opportunities for a comprehensive humanistic impact on personality. Sport makes it possible to consciously and very effectively influence various physical, mental, spiritual qualities and abilities of a person.

Conclusion. Hence, under the influence of sports, people form personal qualities that significantly depend on the chosen sport: individual or team-oriented. Every sport specifically affects the formation of personality, which is reflected the motivation of their sports activities, and the development of specific personal qualities. With the growth of sportsmanship, changes occur in the personality structure of individuals engaged in sports, which is reflected in the qualitative indicators of individual psychological development.

Prospects of further research. This topic is quite relevant since most people see in sports the development of physical qualities of a person and not its comprehensive improvement. In modern research on the philosophy of sports, authors often turn to the humanistic origins of sports activities that connect a person and his capabilities with ethical, aesthetic and intellectual culture [1, p. 26].

An important element of modern culture is physical culture and sports. They have a positive effect on health and physical perfection, but at the same time on the spiritual world, on the ethical and aesthetic foundations of the individual, on his worldview, emotions, moral principles and aesthetic tastes, as well as on harmonious relationships between people in society [2, p. 94].

The role of sport in the formation of a harmoniously developed personality lies in its transformative actions based on certain psychological patterns. Sport is a unique social institution whose potential transformative capabilities exceed those of many other social institutions. This is due to the following factors: the combination of qualitative characteristics of labor, art, culture and profession; a huge stock of documentary life situations and biographies of specific people, which are examples of the victorious opposition of the power of the spirit of the common power of rivals to a fatal set of circumstances, tragic events; meets the deep needs of man in various forms of psychological identification (from heroic to national).

Sports activity is one of the ways in which a person can show his perfection, using physical abilities to achieve certain results. Sport is a natural laboratory of human capabilities. This activity has a high motivation, clear criteria for evaluating the results and requires activity from a person. It is associated with great physical and psychological stress, the need to overcome not only the resistance of a strong opponent but also personal weakness.

Physical culture and sports as important elements of modern culture accumulate huge opportunities for positive action not only on health and physical perfection, but also on the spiritual world, on the culture of man and, ultimately, on his positive worldview [3, p. 56]. The social function of physical culture and sports is that it allows it to develop the right answers to the questions of modern life, focuse on the creative solution of urgent problems, equip with a real understanding of the prospects for social development.

One of the main goals of exercise should be associated with the belief that it has great value in human life. To do this, it is important that students are constantly aware of the beauty and pleasure of such activities and physically feel the joy [4, p. 90]. It is necessary to build the educational process so that it contributes to the development of the ability to see not temporary, but eternal and holy values of life, to experience such moments that contribute to the feeling of a certain achievement, the fullness of the joys of being, to have positive emotional experiences.

Conflict of interest. Sport affects moral qualities, the development of volitional and emotional spheres of man, aesthetic and ethical representations and needs. It affects the formation of the character of a person, that is, those personality traits that affect the actions and relationships with other people and the outside world.

Sports have a positive effect on the intellectual sphere [5, p. 169]. Motor activity that underlying them, contributes to:

- the formation in man of ideas about the motor capabilities of his own body;
- development of observation, since sports activities require concentration attention on the conditions that accompany the movement, as well as a quick shift of attention to various kinds of stimuli;
- development of speed orientation since most sports produce an ability to an adequate change in behavior depending on the conditions that have arisen;
- the development of thinking, since sports activities are creative; during training it is necessary to analyze the reasons for the success and failure of their achievements correctly assess the situation that has arisen, to search for ways to rationally solve motor problems.

Also, sports affect the formation of moral qualities, under certain conditions his organization is one of the means of forming such moral qualities as patriotism, a sense of public and personal responsibility, collectivism, discipline, truthfulness and ability to self-control.

Sport contributes to the development of patriotic feelings, asserting in the minds of athletes and sports teams belief that success increases the prestige of the Fatherland in the eyes of humanity. A sense of public responsibility manifests itself in all cases of sports

activities and especially during competitions, when the athlete stands for the team, sports society, protect the honor of their school, university or state.

Participation in sports is always associated with the need to take the appropriate risk, fight fatigue and other negative states. The main motive that motivates the athlete to overcome these difficulties is the understanding of his public duty [6, p. 45].

In most cases, sports activities are associated with the joint actions of people in extreme conditions and therefore it unites athletes to a greater extent than those actions that are performed under normal conditions. Sports and sports develop communicative properties of character, contribute to the structure of the intra-collective connectedness of members of a sports organization as in many psychophysiological (state health, peculiarities of the processes of perception, emotions, etc.), and on socio-psychological grounds (common goals, interests, attitudes, etc.).

Sports psychologists have identified strong-willed qualities important for athletes to overcome obstacles that arise in the process of their activities: purposefulness and perseverance, determination and courage, initiative and independence, endurance and self-control.

However, these qualities are important not only to the athlete but also to each person to achieve certain goals in life. These volitional qualities that develop when engaged in physical culture or sports are undoubtedly useful in the future [7, p. 45].

REFERENCES

1. Базилевич В. (2008). *Інтелектуальна діяльність в контексті глобалізаційних процесів.* Вища школа.
2. Мороз Л. (2004). *До концепції морального виховання молоді. Вища освіта України.*
3. Виткалов В. (2008). *Українська культура у системі сучасної вищої освіти.* Вища школа.
4. Жорнова О. (2007). *Формування студента як суб'єкта соціокультурної діяльності.* Вища освіта України.
5. Кириленко О. (2007). *Соціологічний аналіз спортивної активності населення України.* Соціологія: теорія, методи, маркетинг.
6. Хомутінкова Н. (1999). *Цінність життя як проблема розвитку особистості.* НДІ.
7. Шаронова Н. (2000). *Духовність, соціалізація і освіта: механізми взаємодії в сучасному суспільстві.* НДТ.

Владислава БАНДУРА, здобувачка вищої освіти
e-mail: v.bandura_ftm_4_23_b_d@knute.edu.ua
Родіон ЗАХОЖИЙ, здобувач вищої освіти
Науковий керівник – **Світлана ГАЙДАЙ,** старший викладач каф. фізичної культури
Державний торговельно-економічного університету, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Ключові слова: *психічне здоров'я, фізична активність, фізичні вправи, тривожність, депресія, стрес.*

Вступ. Фізичну активність протягом століть визначають як важливий компонент здорового способу життя, що сприяє покращенню фізичного стану та має профілактичну дію проти розвитку хронічних захворювань. Проте, останнім часом все більше уваги приділяється впливу фізичного навантаження саме на психічне здоров'я людини та зміну емоційного стану після виконання фізичних вправ. Таке переміщення фокусу відбулося через те, що в сучасному світі стали поширеними стрес, тривога, депресія та інші психічні проблеми. Тож в даному питанні важливо розуміти роль дії фізичного фактору в підтримці та зміцненні ментального здоров'я.

Мета. Дослідити вплив фізичної активності на психічний стан людини. Поглибити розуміння важливості заняття спортом як складника здорового способу життя та потенціального елементу для покращення якості життя й емоційного самопочуття. Розглянути способи боротьби з психічними розладами, а також випередження їх за допомогою фізичних вправ.

Результати. Кожного дня людина стикається з низкою проблем, що негативно відображається на її самопочутті та моральному стані. Це все може призвести до постійного стресу, тривожності і навіть депресії, якщо вчасно не звернути увагу на проблему і не почати її вирішувати. Регулярні фізичні навантаження, навіть такі прості дії, як прогулянка пішки, катання на велосипеді чи на роликових ковзанах, ранкове розтягування, присідання, може зменшити стрес і симптоми психічних розладів (депресія, занепокоєння), а також допомогти у відновленні після проблем з психічним здоров'ям. [1] Таке покращення ментального здоров'я зумовлюється тим,

що під час фізичних вправ в організмі людини зменшується рівень адреналіну та кортизолу, а у мозку виробляються хімічні речовини: ендорфін та серотонін. Їх ще називають “гормони щастя” і саме вони надають гарний настрій, відчуття задоволеності життям, зменшують стрес та підтримують загальний психічний стан. Також доведено, що систематичні фізичні навантаження посилюють прилив крові до мозку та покращують його структуру.

До здорового ментального стану відноситься і самооцінка людини. Вона впливає на спосіб ведення життя і прийняття важливих рішень в залежності від того, на якому рівні вона знаходиться. Людина, що невпевнена в собі, буде постійно обмежувати себе у всіх сферах життя. Фізична активність може допомогти і в такому випадку. Регулярне тренування та будь-які фізичні вправи, зміцнюють самооцінку, соціальні навички та взаємодію з людьми, а також позитивно впливають на успіхи у навчанні та на роботі. [2]

Всі компоненти життя взаємозв’язані одне між одним. Якщо хоч один випадає або відіграє негативну роль на стан людини, вона може впасти в депресію, тим самим погіршити своє становище. Іноді, депресивний стан не помічають, вважаючи, що це просто втома, тож навіть задля профілактики потрібно займатися спортом. Нещодавне дослідження виявило, що біг протягом 15 хв/ на день або ходьба протягом 1 год. знижує ризик серйозної депресії на 26%. На додаток до полегшення симптомів депресії, дослідження також показує, що дотримання графіка вправ може запобігти рецидиву. Прості фізичні вправи можуть також відволікати увагу, дозволяючи знайти трохи спокійного часу, щоб відволіктися від негативних думок. [1]

Висновки. Фізична активність має доволі великий вплив на психічний стан людини. Вона сприяє зменшенню рівня стресу, тривоги та депресії, покращенню настрою і поліпшенню самооцінки. Регулярна фізична активність – це чудове самопочуття і проживання кращого життя, тому варто приділяти увагу заняття спортом кожен день хоча б по декілька хвилин. Фізичне і психічне здоров’я нероздільні та взаємозалежні, адже “У здоровому тілі − здоровий дух”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Київський міський центр громадського здоров’я КМЦГЗ. (2021, 28 травня). Які вправи та рухи можуть поліпшити психічне здоров’я? Kyiv Fast-Track. https://kyiv-fast-track.org.ua/ua/informatsiini-matrialy/yaki-vpravi-ta-rukhi-mozhut-polipshiti-psikhichne-zdorovya
2. Центр громадського здоров’я МОЗ України . (2023, 09 вересня). Як заняття спортом покращує ваш психоемоційний стан та зміцнює психічне здоров’я? https://phc.org.ua/news/yak-zanyattya-sportom-pokraschue-vash-psikhoemociyniy-stan-ta-zmicnyue-psikhichne-zdorovya

Єлизавета БЕЛИБА, здобувачка вищої освіти
e-mail: elizavetabeliba@gmail.com
Ігор ТЮТЕНКО, старший викладач
кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: tiutenko.ihor@pdaba.edu.ua ORCID: 0000-0001-5458-9189
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ
м. Дніпро, Україна

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ НАДРИВУ ЗВ'ЯЗОК КОЛІННОГО СУГЛОБУ

Ключові слова: *пошкодження суглобу, розтягнення зв'язок, реабілітація, колінний суглоб, надрив зв'язок.*

Вступ. Пошкодження та надмірне розтягнення зв'язок колінного суглоба часто трапляються у людей, які займаються активними видами спорту або можуть виникнути через побутові або рідше виробничі травми. Такі травми можуть виникнути через надмірну рухливість суглоба, удар, або тиск на гомілку. Раптові обертання верхньої частини тіла або стегон, а також стабільне положення опорної гомілки, можуть також призвести до травм хрестоподібної зв'язки (рис. 1).

Рис. 1. Структура колінного суглоба

Спортивні види діяльності, такі як футбол, баскетбол, хокей, лижі, та важка атлетика, часто призводять до внутрішньо-суглобових травм із залученням зв'язок, хрящів та кісток. Травми колатеральних зв'язок (фібулярних та великогомілкових) зазвичай виникають через надмірне обертання гомілки під час падінь або поворотів і можуть супроводжуватися розривами хрестоподібної зв'язки та меніска. Фахівці беруть до уваги місце ушкодження, враховуючи можливість травм бічних та хрестоподібних зв'язок.

Мета: дослідити особливості фізичної реабілітації після надриву зв'язок колінного суглобу.

Результати. Незалежно від обставин отримання травми, лікування має здійснюватися за участю комплексних заходів, які включають терапевтичну дію та реабілітацію. У важких випадках призначається операція та відповідна реабілітація після неї (табл. 1).

Таблиця 1

Симптоми пошкодження зв'язок

Назва травми	*Симптоми*
Симптоми пошкодження зовнішньої бічної зв'язки	біль у місці пошкодження, який стає чіткішим при спробі відхилити гомілка усередину; обмеження рухливості ноги та при сильному пошкодженні можлива розбовтаність суглоба.
Симптоми пошкодження внутрішньої бічної зв'язки	• набряк суглоба; • біль при пальпації та русі; • скупчення крові в порожнині суглоба; • відхилення гомілки від нормального становища; • обмеження рухливості.
Симптоми пошкодження хрестоподібних зв'язок	• виражений набряк та біль; • накопичується кров у суглобі; • рухливість суглоба у передне-задньому напрямку.

У порядку першої допомоги необхідно виконати такі дії: накласти холод на місце травми; іммобілізувати кінцівку; вживати знеболюючий препарат.

Розтягнення зв’язок суглоба може мати різний ступінь тяжкості:

- перший ступінь – порушується цілісність окремих волокон чи його ділянок;
- другий ступінь – відбувається неповний розрив зв’язок;
- третій ступінь – діагностується повний розрив структур зв’язкового апарату разом із пошкодженням менісків, хрящів та ін.

Далі слід відвідати лікарню, де спеціаліст проведе огляд, призначить додаткові методи дослідження за потреби (рентген, УЗД) та визначиться з подальшими діями.

Протягом періоду лікування рекомендується обмежити активність рухів. Щоб зафіксувати суглоб, використовується наколінник. Для зменшення навантаження на суглоб рекомендується використовувати допоміжні засоби для переміщення, а в разі серйозних травм — дотримуватися постільного режиму.

Лікування розтягнення зв’язок колінного суглоба 1 і 2 ступеня проводиться консервативними методами, включаючи призначення препаратів, масажу та фізіотерапевтичних процедур. При наявності крововиливу може знадобитися пункція суглоба, яка здійснюється в амбулаторних умовах у клініці. Фізіотерапія проводиться як частина консервативного лікування, навіть після операції. Використання УВТ, лазерної терапії та магнітотерапії підвищує кровообіг, сприяє обмінним процесам і збільшує чутливість організму до призначених медикаментів. У випадку болю при розриві або пошкодженні зв’язок колінного суглоба можуть бути призначені знеболювальні препарати. У клініці фізіотерапія проводиться за допомогою сучасного обладнання, доповнюючись спеціальними вправами та масажем для максимального терапевтичного ефекту.

До можливих ускладнень після операції можна віднести:

- пошкодження підшкіряних нервів навколо колінного суглобу;
- інфекція у колінному суглобі;
- переломи надколінника;
- дискомфорт у передньому відділі коліна;
- рецидив нестабільності коліна;
- виражені больові відчуття і важкорухливість колінного суглоба (комплексний регіональний больовий синдром)

Хірург має вжити всі можливі заходи для запобігання післяопераційних ускладнень та лікувати їх у разі потреби. Проте не все залежить від нього. У багатьох випадках успішне відновлення функції коліна залежить від ваших дій після операції. Важливо усвідомлювати, що у медицині неможливо гарантувати повну відсутність ускладнень. Після лікування важливо пройти реабілітаційний курс під керівництвом кваліфікованого спеціаліста, щоб повністю відновитися і уникнути проблем. Цей курс включає комплекс спеціально підібраних вправ, фізіотерапевтичні процедури, лікувальний масаж та кінезіотейпування.

Висновки. При дослідженні особливостей проведення реабілітаційних заходів при цій травмі слід відзначити, що важливо враховувати індивідуальні можливості кожного пацієнта. Програми фізичної реабілітації повинні індивідуалізованими, враховуючи тип та ступінь тяжкості ушкоджень. Заняття мають бути легкими, а навантаження повинно збільшуватися поступово. Особливу увагу слід звертати на різновиди фізичної активності, які підходять для пацієнта з урахуванням тяжкості пошкодження. Наприклад це може бути ось такий комплекс вправ: https://youtu.be/B4xMpmsJWd0?si=B6DWdkcDb-ifKtMG

Але консультація з лікарем хірургом та травматологом завжди повинна бути первинною, щоб виключити необхідність оперативного втручання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм Здоров’я - сучасний центр фізичної реабілітації при захворюваннях опорно-рухового апарату [електронне джерело] - режим доступу: https://youtu.be/B4xMpmsJWd0?si=B6DWdkcDbhttps://youtu.be/B4xMpmsJWd0?si=B6DWdkcDb-ifKtMGifKtMG, станом на 16.04.24р.
2. Інститут вертебрології та реабілітації [електронне джерело] - режим доступу: https://ivr.ua/ua/povrezhdenie-svyazok-kolennogo-sustava_, станом на 16.04.24р.
3. Клініка доктора Лінько [електронне джерело] - режим доступу: https://arthroscopy.kiev.ua/ua/артроскопія-реабілітація-хрестоподібна-звязка.ht, станом на 16.04.24р.
4. Клініка сучасної неврології Аксімед [електронне джерело] - режим доступу: https://aksimed.ua/reabilitacziya-pislya-rozryvu-zvyazok/_, станом на 16.04.24р.
5. Vertebra - Клініка вертебрології та нейроортопедії [електронне джерело] - режим доступу: https://vertebra.ua/chto-myi-lechim/povrezhdenie-svyazok-kolennogo-sustava.html, станом на 16.04.24р.

Ангеліна БОСЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.bosenko_ftm_13_23_b_d@knute.edu.ua
Родіон ЗАХОЖИЙ, здобувач вищої освіти
Науковий керівник – **Світлана ГАЙДАЙ,** старший викладач каф. фізичної культури
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПОРТУ

Ключові слова: *емоційний стрес, професійне вигорання, стресостійкість, самооцінка, спортсмени, тренери.*

Вступ. В сучасному спортивному світі, окрім фізичних навичок та технічної майстерності, велике значення має психологічний аспект. Психологічні фактори можуть вирішально впливати на успіх та результати спортсменів і навіть на їхнє загальне самопочуття та емоційний стан. Одним з найважливіших психологічних аспектів у спорті є самооцінка спортсменів та їхня психологічна стійкість. В цьому контексті, розуміння впливу психологічних чинників на результативність та вдачу в спорті відкриває шлях до подальших досліджень та розвитку психологічної підтримки для спортсменів. Далі ми розглянемо ключові аспекти психологічного фактору у спорті, від самооцінки до стресостійкості та психологічної підготовки, та їх вплив на успішність та досягнення цілей у спорті.

Мета. Дослідити психологічні аспекти, з якими стикаються спортсмени та тренери. Підкреслити важливість стресостійкості та самооцінки для успіху спортсменів. Розглянути способи підтримки психологічного благополуччя спортсменів та тренерів.

Результати. Спортсмени, займаючись спортом на професійному рівні, зазнають значного емоційного стресу, обумовленого високими вимогами до результатів, постійною конкуренцією, можливістю невдачі та травмами. Цей стрес може впливати на їхнє психічне становище і продуктивність.

Спортсмени щодня стикаються з великим навантаженням не лише на фізичному, але й на емоційному рівні. Вони піддаються постійному тиску досягнення результатів, конкуренції та внутрішніх очікувань. Емоційний стрес може виникати

через переживання невдач, пошкодження або травми, несприятливі умови змагань, а також під час тренувань та підготовки до важливих змагань. Цей вид стресу може впливати на загальне самопочуття спортсменів, їхню мотивацію та професійне вигорання. Про те порівнюючи з іншими психологічними типами професій, то тип людина-людина, до якої належить професія спортсмен, найменше підтверджена вигоранням.[1]

Професійне вигорання не є привілеєм лише спортсменів; воно може стати реальністю і для тренерів. Надмірне фізичне та емоційне навантаження, постійний тиск досягнення результатів, а також навантаження психологічної підтримки спортсменів можуть призвести до вигорання у тренерів. Це стане перешкодою у їхній роботі та може негативно вплинути на успіх спортсменів, оскільки тренери відіграють ключову роль у їхньому розвитку та досягненні результатів. Тому важливо надавати тренерам підтримку, організовувати для них необхідні відпочинок та забезпечити можливості для професійного розвитку та самореалізації, щоб запобігти професійному вигоранню та забезпечити якісне навчання та підтримку спортсменів.[2]

Стресостійкість є критично важливою якістю для спортсменів, оскільки вона дозволяє їм ефективно впоратися з викликами та негативними ситуаціями під час змагань та тренувань. Спортивний конкурсний середовище може бути дуже напруженим, і спортсмени, які володіють високою стресостійкістю, здатні зберігати чіткий розум та зосередженість, уникати втоми та виходити на найвищий рівень виконання, навіть у найскладніших ситуаціях. Відповідна психологічна підготовка та розвиток стресостійкості можуть забезпечити спортсменам конкурентну перевагу та допомогти досягти високих результатів у своїй галузі.

Самооцінка, як і стресостійкість грає важливу роль у житті спортсменів, оскільки вона впливає на їхній успіх та психологічний стан. Висока самооцінка може підвищити мотивацію, допомогти зберегти віру у власні здібності та допомагати подолати виклики на шляху до досягнення цілей. З іншого боку, низька самооцінка може призвести до втрати впевненості, страху перед провалом та психологічного дискомфорту, що може вплинути на виступи та результати спортсменів. Було проведенно дослідження про вплив самооцінки хокеїстів на їх успіх. Дослідження

показали що впевненість та здорова самооцінка має позитивний вплив на гру хокеїстів. [3] Тому важливо підтримувати позитивну самооцінку спортсменів, розвивати їхню віру у власні сили та навички, а також надавати психологічну підтримку та психологічне тренування для зміцнення психологічної стійкості та підвищення ефективності їхньої діяльності.

Перспективи подальших досліджень: Спираючись на данне дослідження можна продовжити наукову роботу в таких напрямках як: вплив різних методів психологічної підтримки на стресостійкість та самооцінку спортсменів: Дослідження різних методів, таких як когнітивно-поведінкова терапія, тренування на уважності, аутогенне тренування, та їх вплив на емоційний стан та результативність спортсменів. Розробка нових методів психологічної підготовки та тренування спортсменів: Вивчення та впровадження нових методів та інструментів для підтримки психологічного благополуччя, розвитку стресостійкості та підвищення самооцінки у спортсменів. А також вивчення того, як психологічний тиск та емоційний стрес у спорті впливають на фізичне та психічне здоров'я спортсменів у довгостроковій перспективі.

Конфлікт інтересів: він був відсутній оскільки всі сторони мали спільну позицію у всіх питаннях.

Висновки. Психологічні аспекти спорту є невід'ємною частиною тренувань та змагань. Вони потребують ретельної уваги та підтримки, оскільки мають великий вплив на ефективність спортсменів та тренерів. Створення сприятливого психологічного середовища сприяє збереженню та підвищенню їхнього психологічного благополуччя. Розвиток стресостійкості та позитивної самооцінки є ключовими елементами успішної спортивної діяльності. Ці аспекти допомагають спортсменам подолати труднощі та досягти високих результатів у своїй галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кокун, О. М. (2012). Особливості професійної спрямованості, компетентності та професійно-важливих якостей фахівців професій типу «людина–людина» у порівнянні з фахівцями професій інших типів. Актуальні проблеми психології, 95-96.
2. Ковальчук, В. І., Воронова, В. І. (2014). Особливості професійного вигорання тренерів із різним професійним досвідом. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, (3), 15-17.
3. Міхнов А.П. (2017). Підвищення ефективності змагальної діяльності висококваліфікованих хокеїстів засобами корекції самооцінки, 5.

Лариса ВОЛОШКО, канд. пед. наук, доцент
e-mail: larisavoloshko5@gmail.com ORCID: 0000-0002-4347-8907
Галина БОЙКО, д-р пед. наук, професор
e-mail: galka87u@gmail.com ORCID: 0000-0002-2912-3384
Український центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт», м. Київ, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕРЕДСТАРТОВОГО СТАНУ СПОРТСМЕНІВ-ПАРАЛІМПІЙЦІВ ІЗ ВАДАМИ РОЗУМОВОГО ТА ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ

Ключові слова: *спортсмени з вадами розумового та фізичного розвитку, короткострокове психологічне консультування, засоби психологічної корекції, передстартовий стан, психологічна готовність, змагальна діяльність.*

Вступ. Для досягнення максимальних результатів у спортивній боротьбі важливе значення має динаміка передстартового стану спортсменів-паралімпійців з вадами розумового та фізичного розвитку, яка демонструє ступінь мобілізації їхніх функціональних ресурсів. Відомо, що передстартова лихоманка супроводжується зростанням нервового збудження, провокуючи різні прояви підвищеної тривожності, зниження психологічної готовності, а в подальшому й успішності змагальної діяльності спортсменів-паралімпійців [1]. У зв'язку з чим актуалізується проблема оптимізації небажаного рівня передстартового стану спортсменів-паралімпійців із вадами розумового та фізичного розвитку [2]. Особливо ця проблема загострилась під час війни Росії проти України, коли в умовах тривалої утрати почуття безпеки значно підвищилась уразливість спортсменів до різних проявів психосоціального стресу, посилились невротичні реакції. Отже, необхідний пошук та реалізація ефективних інструментів психокорекції негативних передстартових станів у процесі короткотривалого психологічного консультування спортсменів-паралімпійців із вадами розумового та фізичного розвитку.

Мета. Обґрунтувати теоретико-методичні особливості та можливості практичної реалізації короткотривалого психологічного консультування

спортсменів-паралімпійців із вадами розумового та фізичного розвитку на передзмагальному етапі тренувального періоду з метою психокорекції негативних передстартових станів.

Результати. Ситуаційні та матеріальні обмеження тренувального періоду спортсменів-паралімпійців із вадами розумового та фізичного розвитку у сучасних українських умовах воєнного стану обмежують застосування широкого спектру методик та одночасно вимагають використання короткострокових технік психологічної корекції. У зв'язку з цим нами запропоновано та визначено зміст трьохетапного короткострокового психологічного консультування з метою психокорекції передстартового стану лихоманки у спортсменів-паралімпійців із вадами розумового та фізичного розвитку.

Підготовчий етап передбачає вирішення таких завдань:

1) уточнення запиту у спортсмена з вадами розумового та фізичного розвитку та його тренера; роз'яснення спортсмену причин його стану та можливих наслідків;
2) структуроване інтерв'ю зі спортсменом для збирання інформації про обставини виникнення тривожного стану, встановлення психологічного контакту зі спортсменом, оцінка його актуального психологічного стану;
3) первинна психодіагностика особистісних особливостей спортсмена. Методики, що використовуються: біографічний метод; метод спостереження; восьмикольоровий тест Люшера – для оцінки нервово-психічного стану; госпітальна шкала тривоги і депресії (HADS), шкала тривоги Бека – для оцінки рівня тривоги та депресії; матриці Равена – для оцінки когнітивних процесів; коректурна проба – для оцінки уваги та швидкості; тест руки Вагнера – для діагностики агресивності та готовності до соціальної взаємодії т. ін.

Консультативний етап вирішує основні завдання психологічної корекції та включає:

1) навчання спортсмена з вадами розумового та фізичного розвитку навичкам самоспостереження, технікам психічної саморегуляції, управління своїм психоемоційним станом (з урахуванням специфіки нозології F 70). Цей етап може включати вправи на дихання та зниження м'язового тонусу з тілесно-орієнтованого підходу, оскільки вони тісно пов'язані з психічним станом

людини. З арт-терапевтичних психотехнік може бути запропонована техніка ліплення з використанням скульптурного пластиліну, що вимагає певного м'язового зусилля кисті у процесі ліплення, що позитивно впливає на м'язи, знижує психоемоційну напругу. З технік когнітивно-поведінкових інтервенцій може бути застосована прогресивна релаксація м'язів, аутогенна релаксація, відпочинок на базі хобі т. ін. [3]. У кожній конкретній ситуації психолог-консультант застосовує набір технік і методик, які підходять спортсмену, задовольняють його актуальні індивідуальні потреби;

2) мотивування спортсмена з вадами розумового та фізичного розвитку до регулярного застосування рекомендованих технік самодопомоги у позасесійний час із психологом. Для цього може бути використані методи переконання та нейролінгвістичного програмування (рефреймінг (зміна контексту), припущення (імплікація), зміщення фокусу уваги) [4].

Мотивування спортсмена на консультативному етапі відіграє особливу роль, адже тільки при встановленому контакті психолога зі спортсменом, розумінні спортсменом механізму запуску переживань тривоги, віри в можливість корекції негативних станів можливе усвідомлене та якісне практичне застосування засобів психокорекції у профілактиці негативних передстартових станів.

Завершально-підсумковий етап передбачає:

1) виявлення та аналіз позитивних змін спільно зі спортсменом та його тренером;
2) рекомендації спортсмену щодо закріплення результату та прийомів самодопомоги;
3) рекомедації тренеру щодо реалізації психологічного компоненту готовності спортсмена із вадами розумового та фізичного розвитку до змагальної діяльності.

Висновки. Трьохетапне короткострокове психологічне консультування дозволяє домогтися зниження рівня тривоги у спортсменів із вадами розумового та фізичного розвитку, покращити якість сну, емоційного фону у відносинах з найближчим соціальним оточенням, позитивно змінити їхні поведінкові реакції, тобто позбутися симптомів передстартової лихоманки та інших тривожно-фобічних станів. Застосування короткострокових технік у процесі психологічного

консультування на передзмагальному етапі тренувального періоду дозволяє провести завершений психотерапевтичний цикл для спортсменів із вадами розумового та фізичного розвитку в нетипових умовах спортивної підготовки, пов'язаних із військовими діями.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з оцінкою ефективності короткострокого психологічного консультування у процесі підготовки спортсменів із вадами розумового та фізичного розвитку (дисциплини: теніс настільний, плавання) до участі в Паралімпійських іграх 2024.

Конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Г.М. (2012). Психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності плавців із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті: монографія. Полтава: АСМИ. 360 с.
2. Волошко Л., Бойко Г. (2023). Психологічне здоров'я спортсменів з інвалідністю як визначальний фактор спортивної діяльності. Березневий науковий дискурс 2023 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України». Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції для освітян (Чернігів, 22 березня 2023 р.). (с.206-207) Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій».
3. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. (2014). Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів.
4. Гнатюк,С.О.,та ін., (Ред.). (2023). Сучасні технології нейролінгвістичного програмування: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури.

Анна ГЕРАСИМЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: az1b12kasp@gmail.com
Євгеній ЖУРАВЕЛЬ, старший викладач
кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: zhuravel.yevhenii@pdaba.edu ORCHID: 0009-0009-4646-5958
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ,
м. Дніпро, Україна

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ НА ЗІР

Ключові слова: *фізична культура, фізичні вправи, зір, очі, захворювання зору.*

Вступ. Зір – це одне з основних сенсорних відчуттів людини, яке дозволяє сприймати і аналізувати візуальну інформацію навколишнього середовища. Це відчуття базується на складній системі рецепторів в очах та обробці інформації в мозку. У сучасному світі велика поширеність захворювань очей створює необхідність дослідження впливу фізичної активності на зоровий аналізатор. Але різні види фізичного навантаження можуть по різному впливати на органи зору. Активний спосіб життя сприяє профілактиці певних захворювань очей, і потрібно пам'ятати, що добрий стан зору має важливе значення не лише для фізичного, а й для психічного благополуччя людини. Тому дослідження впливу фізичної культури на зір є актуальною проблемою.

Мета: дослідити вплив занять фізичною культурою на зір.

Результати дослідження. Як сказано на сайті клінічної лікарні «Новий Зір», око людини складається з трьох оболонок: зовнішньої, судинної і сітківки, а також внутрішнього вмісту. Зовнішня оболонка ока, склера, є непрозорою і виконує функцію підтримки ока.

Судинна оболонка складається з різних частин, включаючи райдужку, циліарне тіло і хоріоідею. Райдужка визначає колір очей і регулює розмір зіниці в залежності від освітлення. Циліарне тіло виробляє внутрішньоочну рідину, яка живить і очищує різні частини ока. Хоріоідея забезпечує необхідне живлення сітківки, яка лежить безпосередньо позаду неї.

Сітківка ока, за інформацію з сайтів клінічних лікарень «GlazGo» і «Новий Зір» – це тонка мембрана, що розташована між склоподібним тілом і судинною оболонкою очного яблука. Вона складається з декількох шарів нервових клітин і відповідає за сприйняття зображення. На сітківці відображаються предмети, які ми бачимо, і інформація про них передається по зоровому нерву в головний мозок. Найбільшою зоровою здатністю володіє макула, центральна частина сітківки, де розташована основна кількість зорових клітин, які називаються колбочками. Макула, також відома як жовта пляма, відповідає за забезпечення центрального зору. Товщина сітківки може варіюватися від краю диска зорового нерва до ямочки [1, 2].

Діти з проблемами зору, такими як далекозорість або короткозорість, можуть бути звільненими від уроків фізичної культури у школі, але це не означає, що їм слід повністю відмовлятися від фізкультурно-оздоровчої діяльності. На сайті клініччної лікарні «Візіум», зазначено, що раціональна фізична активність, у межах розумних норм, може покращити і підсилити функції зору [3].

У випадку серйозних проблем із зором не рекомендується займатися інтенсивними фізичними вправами. На сайтах лікарень «Візіум» та «Новий зір» вказано, що важкі фізичні навантаження, які підвищують внутрішньоочний тиск, такі як силовий спорт, єдиноборства та футбол, не рекомендується для людей, що мають проблеми із зором. Проте це не означає, що потрібно повністю відмовлятися від фізичної активності. Головне – уникати таких дій, як піднімання важких предметів, різкі рухи і дії, які можуть призвести до травм ока або голови, і підвищити внутрішній тиск. Слід повністю відмовитись від фізичних навантажень при таких діагнозах, як: різноманітні запалення оболонок ока, як-от: кон’юнктивіт (слизової оболонки), кератит (рогової), увеїт (судинної); виражені ретинопатії, тобто ураження сітківки на фоні цукрового діабету або гіпертонічної хвороби [3, 4].

На сайті лікарні «Візіум» також є інформація про особливості занять фізичною культурою для людей з короткозорістю та далекозорістю.

При короткозорості можливі види фізичної активності, які допоможуть поліпшити та підтримати зір, включають плавання та біг, а також інші види фізкультурно-оздоровчої діяльності, де навантаження не є надто інтенсивними, а пульс не перевищує 140 ударів на хвилину. Якщо ефективно розпланувати та

витратити час на фізичну активність, це може призвести до наступних позитивних ефектів: нормалізація циркуляції внутрішньоочної рідини; стабілізація роботи циліарного м'яза; підвищення еластичності і акомодації кришталика, що означає його здатність змінювати форму при фокусуванні на об'єктах, розташованих на близькій або далекій відстані.

Заняття з м'ячом вважаються особливо корисні для покращення зору при короткозорості, та можуть включати гру в теніс, бадмінтон або волейбол. Під час цих видів активності людина швидко перемикає увагу між об'єктами, що сприяє тренуванню та зміцненню очних м'язів.

Проте при короткозорості варто уникати піднімання важких предметів та занять спортом, де передбачені силові вправи, ривки та інші дії, які можуть підвищити пульс до 150-180 ударів на хвилину. На ранніх стадіях короткозорості не обов'язково повністю відмовлятися від фізичних навантажень, але вони повинні бути невеликими, і їх інтенсивність повинна зростати поступово [3].

Вплив фізкультурно-оздоровчої діяльності на зір залежить від стадії захворювання. На першій стадії далекозорості, настільний теніс, волейбол і баскетбол можуть бути корисними. Проте тривалість занять не повинна бути дуже великою, дозволяється максимум пів години кілька разів на тиждень. Це допоможе стабілізувати і зміцнити очні м'язи.

На другій стадії хвороби існують більше обмежень. Заборонені будь-які навантаження, які створюють надмірне напруження м'язів, такі як: стрибки в довжину або висоту. Зазвичай дозволяється займатися тенісом, футболом, плаванням, легкою атлетикою, але потрібно постійно контролювати частоту серцевих скорочень.

Таким чином, спорт може впливати на зір в позитивний або негативний спосіб, залежно від діагнозу, стадії захворювання та інтенсивності навантаження. З правильним вибором виду фізичної активності під керівництвом офтальмолога і постійним контролем вашого здоров'я можна досягти позитивних результатів: насичення крові киснем покращується; рідина всередині очей циркулює нормально; зорові м'язи стають сильнішими; покращується кровопостачання очей [3].

Отже спорт може позитивно впливати на зір, підвищуючи кровопостачання, міцність м'язів та роботу ока, але вибір виду фізичної активності і її інтенсивність

повинні бути відповідні діагнозу і стадії захворювання, обрані під наглядом офтальмолога.

Висновки.

1. Проведення дослідження свідчить про те, що фізична активність може впливати на зір, як позитивно, так і негативно. Вибір виду активності має залежати від діагнозу і стадії захворювання.
2. У випадку дітей з проблемами зору, такими як далекозорість або короткозорість, важливо зазначити, що вони можуть уникати уроків фізичної культури у школі, проте це не вимагає повної відмови від фізкультурно-оздоровчої діяльності.
3. При серйозних проблемах із зором не рекомендується займатися інтенсивними фізичними вправами, що підвищують внутрішньоочний тиск; однак це не означає, що треба повністю відмовлятися від фізичної активності; важливо лише уникати дій, які можуть призвести до травм ока або голови.

Перспективи подальших досліджень: дослідити вплив фізичної активності на зір людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будова ока людини. Анатомія ока. Новий Зір. Новий Зір. URL: https://www.zir.com.ua/uk/stroenie-glaza/ (дата звернення: 01.11.2023).
2. Сітківка ока – що це таке, її будова | Блог | GlazGo. *Glazco*. URL: https://cataract-glaucoma.com.ua/sitkivka-oka-shcho-tse-take-yii-budova/ (дата звернення: 31.10.2023).
3. Фізичні навантаження та зір: який спорт найбільш корисний | «Візіум». *Visium*. URL: https://visium.com.ua/ua/blog/fizichni-navantazhennya-ta-zir-yakij-sport-najbilsh-korisnij/ (дата звернення: 01.11.2023).
4. Як фізичні навантаження можуть впливати на зір. *Новий Зір*. URL: https://www.zir.com.ua/uk/kak-fizicheskie-nagruzki-mogut-vliyat-na-zrenie/ (дата звернення: 07.11.2023).

Вадим КАЛІНОВСЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: vadimkalinovsky105@gmail.com
Валерій СИСУН, старший викладач
кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: sysun.valerii@pdaba.edu.ua ORCID: 0000-0002-9995-9099
ННІ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури" УДУНТ,
м. Дніпро, Україна

ВПЛИВ СКЕЛЕЛАЗІННЯ НА ФІЗИЧНЕ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я

Ключові слова: *скелелазіння, студенти, самоконтроль, фізичні якості, фізичний стан, психічне здоров'я.*

Вступ. Вплив скелелазіння на фізичне та психічне здоров'я може бути захопливою темою, яка розкриває різні аспекти цього виду активності. Скелелазіння – це не просто спортивний вид діяльності, а й справжнє випробування для фізичного та психічного здоров'я людини. Під час подолання перешкод альпіністи стикаються з власними страхами, ризиками та стресом. Ця діяльність вимагає від них міцної внутрішньої сили, рішучості та контролю над емоціями. Саме тому вплив скелелазіння на фізичне та психічне здоров'я буде цікавою та актуальною темою для дослідження.

Мета: дослідити вплив скелелазіння на фізичне та психічне здоров'я.

Аналіз літературних джерел. У своїй науковій роботі доктор Александр Гаймбек сказав: "У здоровому тілі —здоровий дух", — те, що для здорового життя потрібно дбати про «дім», у якому живеш, безумовно, стосується кожного. Скелелазіння – прекрасний приклад того, як можна зробити щось корисне як для свого тіла, так і для душі.

Завдяки регулярним сходженням стає більш підтягнутим і міцним не тільки тіло, а й психічний стан. Скелелази вчяться протистояти своїм страхам як на скеледромі, так і в реальному житті, знаходити нові шляхи та краще вирішувати проблеми – а іноді просто відпускати та довіряти собі та іншим [2].

У статті Ірини Земцової та Павла Векла "Фізіологічні аспекти спортивного скелелазіння" розглядається особливості розвитку основних фізичних якостей у студентів, які займаються скелелазінням. На думку авторів: заняття скелелазінням викликають високий інтерес у студентів, і це пов'язано із суттєвими та відчутними позитивними зрушеннями в їх організмі. Навчаючись у закладах вищої освіти та займаючись скелелазінням, студенти активно розвивають фізичні якості та рухові навички, які допоможуть забезпечити гарний стан здоров'я та високу працездатність [1].

В науковій роботі В. М. Михайленко: "Спортивне скелелазіння і його вплив на зміцнення здоров'я студентів ВНЗ" проаналізовано наукові праці західноєвропейських авторів щодо морфофункціональних та метаболічних змін в організмі спортсменів-скелелазів. Охарактеризовано вплив фізичного навантаження, що виникає в процесі скелелазіння, на м'язову, серцево-судинну, дихальну та опорно-руховий апарат.

В досліджені вперше описано дані щодо фізіологічних змін в окремих системах організму українських спортсменів-скелелазів високої кваліфікації, а також проведено порівняльній аналіз результатів досліджень українських та європейських спортсменів. За результатами проведених досліджень тренерам було надано практичні рекомендації [3].

Результати дослідження. Під час занять скелелазінням, працює більшість основних груп м'язів і багато дрібних. Мова звичайно йде про верхній плечовий і нижній пояси, м'язи ніг, дрібні м'язи рук і стабілізатори. Заняття скелелазінням суттєво впливає на загальну витривалість.

Аналіз наукових робіт, присвячених цьому питанню, свідчить про зміни у будові скелета й у компонентному складі маси тіла скелелазів: відмічається відносно невеликий зріст з низькою масою тіла та низьким процентом жирової тканини. Такі данні можуть свідчити, що скелелази-початківці, за початкову своєї діяльності мають мету не тільки підвищити силові показники, але й оптимізувати масу тіла.

Багато досліджень свідчать, що заняття скелелазінням і аналогічні види активностей допомагають у лікуванні деяких видів психічних розладів.

Скелелазіння в моменті вимагає повної психологічної концентрації. Це фізичні вправи, які допомагають вам зосередитись, повністю перемикають від побутових та робочих проблем. Це позитивно впливає на впевненість та самооцінку, що, своєю чергою, позитивно діє на психічне здоров'я. Скелелазіння розвиває корисні навички, такі як: уміння планувати наперед, приймати нестандартні рішення, вирішувати завдання, які до цього здавалися неможливими.

Висновок. Скелелазіння - це складний і захоплюючий вид спорту, який має позитивний вплив як на фізичне, так і на психічне здоров'я. Воно допомагає зміцнити м'язи, кістки, зв'язки і сухожилля, а також розвиває координацію, баланс, гнучкість, творче мислення і вирішення проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земцова І., & Векла П. (2013). Фізіологічні аспекти спортивного скелелазіння. зб. наук. пр., т. 3. - С. 132 - 136.
2. Гаймбек *Александр.(*2023). Скелелазіння як терапія при психічних розладах.: Електронне джерело, режим доступу до ресурсу: https://4sport.ua/articles?id=35581
3. Михайленко, В. М. (2017). Спортивне скелелазіння і його вплив на зміцнення здоров'я студентів ВНЗ. зб.наук. Рб., ч. 5. – С. 127–131.
4. Chat GPT [Електронне джерело] − режим доступу: https://chat.openai.com/auth/login?next=%2Fc%2F5cbd0ea1-f5af-4921-86fd-96ede0b18a07, станом на 15.09.2023.

Марія ЛИПНИЦЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: lipnitskamaria@gmail.com
Світлана СОЛОГУБОВА, доцент кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: sologubova.svitlana@pdaba.edu.ua ORCID: 0000-0002-0374-1686
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ
м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ПРИ МІОПІЇ

Ключові слова: *короткозорість, фізична активність, фізична культура.*

Вступ. Двадцять перше століття вважається ерою інформаційного суспільства та інформаційних технологій. Через постійне використання гаджетів око звикає працювати на короткі відстані, що є основною причиною розповсюдження міопії. Моніка Джонг та Ноел Бреннан у своєму дослідженні «Роль короткозорості у непоправному глобальному порушенні зору у 2020 році» зазначають, що серед 7,79 мільярдів людей 33,9 % від загальної кількості страждають від короткозорості, а у 2050 році це число зросте до 50 %. Проблема швидкого розповсюдження міопії має глобальний характер, а тому потребує якнайшвидшого вирішення. Ефективними для корекції порушень зору є тренування, спрямовані на зміцнення очних м'язів та організму в цілому. Саме тому дослідження особливостей занять фізичною культурою при міопії є актуальною проблемою [1].

Мета: дослідити особливості занять фізичною культурою при міопії та розглянути шляхи зменшення негативного впливу використання гаджетів на зір під час дистанційного навчання.

Результати дослідження. Дослідники С. К. Картикеян та Д. Л. Ашвіні у своїй статті "Фізична активність, час, проведений на відкритому повітрі та за роботою, у зв'язку з поширенням захворювань та прогресуванням короткозорості" (2022) зазначають, що скорочення часу перебування на свіжому повітрі та одночасне зменшення фізичної активності, а також збільшення часу роботи на коротких зорових відстанях, є рушійними силами зростання короткозорості. За результатами анкетування вчені зробили висновки, що діти з міопією витрачали менше часу на

заняття спортом, ніж діти з нормальною рефракцією ока (1,87 проти 4,04 години/день). Також вони зазначають, що заняття фізичною культурою на свіжому повітрі є набагато ефективнішими ніж у приміщенні, тому що збільшення кількості денного світла сприяє зниженню ризиків прогресування короткозорості [2].

Серед видів спорту, що потребують занять на свіжому повітрі викладачі Одеської юридичної академії у своїй статті "Заняття фізичною культурою і спортом при короткозорості" (2012) відзначають плавання, біг та ходьбу на лижах, як сприятливі для гемодинаміки та підвищення акомодаційної здатності ока [3].

Також офтальмологи рекомендують пацієнтам із порушеннями зору займатись ігровими видами спорту, такими як теніс та волейбол. За незначних фізичних навантажень спортивні ігри дозволяють зоровому аналізатору перемикатись на різні відстані [4].

Однак, існують і такі види спорту, що протипоказані для осіб з короткозорістю. Серед них бокс, боротьба, біг на короткі дистанції, важка атлетика та стрибки. Ці протипоказання пов’язані із ризиком розриву або відшарування сітківки ока [3].

Серед засобів фізичної реабілітації при короткозорості провідне місце займає лікувальна гімнастика. Так ЛФК при міопії передбачає виконання вправ для окорухових м’язів та зорової гімнастики, дихальних вправ, вправ для зміцнення м’язів шиї і спини. К. Барінова (2020) зазначає, що ці вправи сприяють поліпшенню функціонування серцево-судинної і дихальних систем, а також зміцненню м’язів шиї і спини, ослаблених неправильною позою при зоровій роботі. За даними її статті, також щоденні короткі сеанси масажу органів зору можуть відновити гостроту зору або, щонайменше, зупиняють прогресування захворювання. Масаж покращує кровообіг, сприяє розслабленню м’язів ока та знижує внутрішньо очний тиск [5].

Отже, існує велика кількість комплексів вправ, спрямованих на корекцію міопії та зупинення її прогресування. Серед найвпливовіших факторів, що сприяють покращенню зору — збільшення часу перебування на свіжому повітрі задля отримання денного світла, виконання вправ лікувальної гімнастики для зміцнення м’язів ока та вправ для стимуляції кровообігу.

За результатами дослідження встановлено, що заняття фізичною культурою на свіжому повітрі при денному освітленні позитивно впливають на покращення

рефракції ока. Незважаючи на це, слід зазначити, що для осіб із короткозорістю є певні протипоказання до виконання вправ із різкими нахилами голови та тулуба, стрибками та підніманням ваги.

Однак, існують різноманітні комплекси вправ, які застосовують для профілактики прогресування міопії: вправи для покращення кровообігу тканин ока, м'язів шиї та спини, вправи для зміцнення склери та внутрішньої акомодації зорового апарату. За допомогою цих вправ тренують циліарний м'яз ока, постійно напружений через роботу зорового апарату на коротких відстанях, а також підтримують тонус м'язів організму в цілому.

Як вже зазначено раніше, постійна робота з гаджетами негативно впливає на зір. Крім того, через тривалу напругу циліарних м'язів скорочується частота блимання, що в свою чергу сприяє пересиханню ока. Однак, із початком пандемії 2020 року деякі сфери життя поступово переміщувалися в онлайн-простір. Так практика онлайн-навчання набуває все більшої популярності. Незважаючи на те, що дистанційне навчання відкриває безліч можливостей, ситуація із погіршенням зору в молодого покоління набуває катастрофічних масштабів.

Серед способів протидії негативному впливу гаджетів на зоровий апарат найбільш популярний – Pomodoro method, що є досить ефективним для збереження концентрації під час навчання та зменшує час напруги м'язів ока. Цей метод передбачає фокусування протягом 100 хв. із короткими перервами кожні 25 хв. Після довгої перерви можна відновити цикл роботи. Важливо не використовувати мобільні пристрої протягом перерв, тому що мінімальний час, за який можна відновити максимальний рівень концентрації після використання гаджетів становить 22 хв.

Однак, деякі види діяльності тривають набагато довше ніж 25 хв. У такому випадку рекомендують працювати без перерв не більше ніж 90 хв., оскільки здатність до концентрації людини тісно пов'язана із циркадними ритмами, які в середньому тривають близько 90 хв. Після довгої перерви тривалістю до 30 хв. можна знову відновити роботу. Особам із порушеннями зору необхідно виконувати вправи з лікувальної гімнастики для очей під час таких перерв, щоб зменшити відчуття дискомфорту та протидіяти випаровуванню слізної рідини. Таким чином можна мінімізувати негативний вплив гаджетів на органи зору.

Висновки:

1. Проведені дослідження свідчать про позитивний вплив занять фізичною культурою на свіжому повітрі при денному освітленні на рефракцію ока, а застосування спеціальних комплексів вправ сприяє покращенню кровообігу в тканинах ока, зміцненню склери та тренуванню циліарного м'яза, але людям з міопією слід уникати вправ з різкими нахилами голови, стрибками та підніманням ваги.
2. При застосуванні гаджетів важливо робити перерви кожні 25-90 хвилин, щоб дати очам відпочити та відновити слізну плівку, оскільки тривале їх використання негативно впливає на зір, сприяючи пересиханню ока та погіршенню акомодації.
3. Особам з порушеннями зору рекомендується робити вправи з лікувальної гімнастики для очей, на шталт вправ за метод Pomodoro, які допомагають зберегти концентрацію під час роботи з гаджетами та зменшити час напруги м'язів ока.

Перспективи подальших досліджень: дослідити вплив різних видів фізичної активності на свіжому повітрі на рефракцію ока.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jong, M., Brennan, N. A., & Bullimore, M. A. (2022). The Role of Myopia in 2020 Uncorrected Global Visual Impairment. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, *63*(7), 243-A0097.
2. Karthikeyan, S. K., Ashwini, D. L., Priyanka, M., Nayak, A., & Biswas, S. (2022). Physical activity, time spent outdoors, and near work in relation to myopia prevalence, incidence, and progression: An overview of systematic reviews and meta-analyses. *Indian journal of ophthalmology*, *70*(3), 728 с.
3. Мороз, І. В., Павлов, Ю. В., & Кучеренко, Г. В. (2012). Заняття фізичною культурою і спортом при короткозорості. *Одеса: Фенікс,* С. 458-460.
4. Тіткова, О. Ю., Дорошенко, Е. Ю., Гурєєва, А. М., Сазанова, І. О. (2019) Профілактика захворювань очей і придаткового апарату засобами фізичного виховання. *Актуальні питання сучасної медицини і фармації: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. з міжнародн. участю молодих вчених та студентів*, С. 22-23.
5. Барінова, А. О. (2020). Застосування методів фізичної терапії при міопії. *Херсон: ХДУ,* 47 с.

Кірілл НАЗАРОВ, здобувач вищої освіти
e-mail: mag14.nazarov@365.pdaba.edu.ua
Андрій СЕРДЮКОВ, старший викладач
кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: serdiukov.andrii@365.pdaba.edu.ua ORCID: 0009-0004-0847-550X
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ, м. Дніпро, Україна

БАСКЕТБОЛ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ ТА ЛЮДЕЙ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

Ключові слова: *баскетбол, підтримка здоров'я, молодь, загальне здоров'я.*

Вступ. Баскетбол – не тільки захоплююча гра, але й важливий інструмент для підтримки фізичного стану особливо для підлітків та людей середнього віку. Регулярні заняття з баскетболу покращують координацію, здоров'я серцево-судинної системи та загальне самопочуття. Саме тому дослідження баскетболу для підтримки фізичного стану для підлітків та людей середнього віку є актуальною проблемою.

Мета: дослідити вплив занять баскетболом на фізичний стан підлітків та людей середнього віку.

Результати дослідження. Для аналізу літератури використані наукові статті та монографії, присвячені баскетболу та його впливу на фізичне та психічне здоров'я людини. Для узагальнення отриманих результатів використано таблиці та схеми.

У літературі, присвяченій баскетболу, виділяють такі основні переваги та користь гри в баскетбол для підлітків та людей середнього віку:

У науковому віснику О. Іваненко зазначає що зайняття баскетболом сприяє поліпшенню аеробної та анаеробної фізичної витривалості, розвитку координації рухів, силових показників та загальної фізичної активності. Також висвітлюється позитивний вплив баскетболу на кардіо систему та сприяння загальному здоров'ю молоді.

Збереження загального здоров’я: баскетбол сприяє збереженню загального здоров’я, допомагаючи запобігти розвитку захворювань серцево-судинної системи, ожиріння та інших хронічних захворювань [1].

Крім того, баскетбол сприяє розвитку моральних і вольових якостей, таких як колективність, змагальність, самостійність та емоційність [2].

У дослідженні О. Нешпи увага акцентується на тому, що фізична культура сприяє розвитку не лише фізичних, але й соціальних, емоційних та когнітивних аспектів особистості. Вона допомагає формувати цінності співпраці, відповідальності, толерантності та самодисципліни, сприяючи комплексному вихованню школярів. Також висвітлюється роль фізичної активності у підтримці здоров’я та психічного благополуччя учнів [3].

Баскетбол є ефективним способом підтримки фізичної форми та здоров’я для підлітків та людей середнього віку. Регулярно займаючись баскетболом, можна поліпшити фізичний стан, підвищити витривалість, розвинути координацію та зберегти загальне здоров’я [4].

На основі аналізу літератури можна зробити висновок, щодо включення баскетболу у режим фізичної активності для підтримки здорового способу життя. При цьому заняття баскетболом слід проводити регулярно, не менше 3-4 разів на тиждень.

Заняття фізичною культурою мають позитивний вплив на шкільну успішність та сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Баскетбол є відмінним способом фізичного розвитку. В цій грі використовуються різні види рухової активності, включаючи біг, ходьбу та стрибки. Заняття баскетболом сприяють поліпшенню здоров’я через фізичні навантаження з різною інтенсивністю.

Заняття фізичними вправами підвищують потребу організму в кисні та призводять до покращення дихальної системи та рухливості грудної клітки. Легені стають більш об’ємними, а рухливість грудної клітки покращується. Заняття також сприяють підвищенню настрою та бадьорості.

Баскетбол розвиває різні фізичні якості, включаючи силу м’язів, спритність, швидкість і гнучкість. Це допомагає зміцнювати здоров’я та розвивати рухові навички. Крім того, баскетбол сприяє вихованню моральних і вольових якостей,

таких як колективність, змагальність, самостійність та емоційність. Важливим аспектом є також регулювання фізичного навантаження.

Висновок. Баскетбол стає захоплюючим та ефективним засобом покращення фізичного самопочуття як для підлітків, так і для людей середнього віку. Регулярні заняття баскетболом сприяють покращенню серцево-судинної системи, фізичного стану, розвитку координації та силових якостей. Крім того, баскетбол сприяє формуванню командного духу, розвитку стратегічного мислення та зниженню стресу. Ці аспекти роблять баскетбол доступним та ефективним засобом підтримання здоров'я та активного способу життя для широкого діапазону. Інклюзивний характер баскетболу не тільки сприяє створенню почуття спільності, але й створює стійкий шлях до більш здорового способу життя для учасників на різних етапах життя.

Перспектива подальших досліджень: з'ясувати вплив баскетболу на рівень сенсомоторних реакцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко, В. (2017). Особливості розуміння психологічної сутності мотивації досягнення в спортивній діяльності. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, (18), 86-90.
2. Мітова, О.О., Сушко, Р.О. Основні проблеми науково-дослідної роботи в системі підготовки баскетболістів. Методи наукових досліджень у баскетболі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/37965/1/O_Mitova_R_Sushko_basket_doslid.pdf (станом на 26.04.2014).
3. Непша, О. В., & Ушаков, В. С. (2017). Фізична культура як середовище виховання школярів. In Наука ІІІ тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.(20-21 квітня 2017 року): збірник тез (pp. 309-310). БДПУ, Бердянськ.
4. Піддубний, О., & Мусієнко, А. (2020). Вплив занять з баскетболу на адаптаційні можливості підлітків до фізичних навантажень. Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти, 1, 81-83.

Богдан ПАНАСЕНКО, здобувач вищої освіти
e-mail: bogdanpanasenko2005@gmail.com
Євген МОЛЧАНОВ, старший викладач
кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: molchanov.evgen@pdaba.edu.ua ORCID: 0000-0003-2911-4901
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ,
м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ЗВО ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТІ 1 ТИПУ

Ключові слова: *цукровий діабет, фізичне навантаження, заняття фізичною культурою.*

Вступ. Цукровий діабет є однією з найважливіших соціально-медичних проблем сьогодення. Ця хвороба займає третє місце серед найрозповсюдженіших хвороб у світі. За останні десятиліття відзначається різке зростання захворюваності саме на цукровий діабет 1 типу. Встановлено, що захворюваність на цукровий діабет щороку зростає і кожні 10-15 років кількість хворих подвоюється. Захворювання частіше виникає у дітей в період активного росту та статевого дозрівання. Саме тому встановлення особливостей занять фізичною культурою під час навчання в ЗВО при цукровому діабеті 1 типу є актуальною проблемою дослідження.

Мета: дослідити особливості занять фізичною культурою під час навчання в ЗВО при цукровому діабеті І типу, а також розглянути особливості підготовки до заняття.

Результати дослідження. Як сказано в статті О. І. Логачової та О. А. Демченка (рік) "Організація уроків фізичної культури для дітей. Хворих на цукровий діабет. Рекомендації з фізичної активності", цукровий діабет 1 типу - ендокринне захворювання аутоімунного типу, основним симптомом якого є постійно підвищений рівень цукру в крові, що спричиняє появу спраги, втрату ваги, голоду та загальну втому організму.

Як стверджують О.В. Кузишин, Н. В. Ковалишин, Х.В. Алмашина у своєму дослідженні "Біохімія цукрового діабету" цей стан обумовлений абсолютним або частковим дефіцитом інсуліну внаслідок впливу різних імунних, генетичних та ендокринних факторів. Дефіцит інсуліну призводить до дисфункції вуглеводного обміну. Саме тому хворим на цукровий діабет назначають інсулін для підтримання нормального цукру, а через незмогу компенсувати свій стан можуть виникати різні захворювання, рання інвалідизація та смерть [1, 2].

Проте В.О. Літвінова та О.Д. Петрухнов як і М.М. Долиніна з І.С. Павлюком у своїх дослідженнях стверджують, що фізичні вправи відіграють важливу роль у регулюванні рівня глюкози у людей з цукровим діабетом. Фізичні вправи збільшують використання глюкози м’язами, кетонових тіл та жирних кислот, що знижує їхній вміст в крові. Одна з виникаючих проблем при цукровому діабеті це резистентність до інсуліну, проте наукові дослідження свідчать, що внаслідок фізичного навантаження чутливість до інсуліну збільшується. Це означає, що під впливом фізичних вправ поліпшується ефективність інсуліну, покращується абсорбування глюкози у хворого, підвищується стійкість до вуглеводів, що зменшує ризик гіперглікімічної коми. Отже фізичне навантаження це одна з важливих складових терапії цукрового діабету [3, 4].

В.О. Літвінова та О.Д. Петрухнов у дослідженні “Вплив фізичної активності при захворюванні цукровий діабет” і М.М. Долиніна та І.С. Павлюк “Фізичне навантаження студентів при захворюваннях на цукровий діабет” О.І. Логачова та О.А. Демченко у дослідженні “Організація уроків фізичної культури для дітей. Хворих на цукровий діабет. Рекомендації з фізичної активності” дають наступні поради під час занять спортом: фізична активність рекомендована при рівні цукру від 6 до 13 ммоль/л. Оскільки фізичні навантаження підвищують ризик гіпоглікемії, кожен має свій підхід до вправ залежно від виду діяльності, тривалості та інтенсивності фізичної активності, а також рівня підготовки учня. Рекомендується займатися помірним та кількісним навантаженням, таким як ігри з м’ячем, піші прогулянки, катання на лижах, гімнастика, бадмінтон, їзда на велосипеді та плавання. Заборонені вправи з високоінтенсивними навантаженнями і вправи на швидкість, оскільки існує ймовірність утворення кисневого боргу, то рівень цукру в крові може збільшитись.

При цукровому діабеті легкого та середнього ступеня тяжкості на заняттях ЛФК виконуються вправи на всі групи м’язів. Але учням важливо знати, що при появі почуття голоду, слабкості або тремтіння рук необхідно з’їсти 1-2 цукерки і припинити фізичну активність. Після зникнення гіпоглікемії заняття можна відновити, але на наступний день необхідно зменшити навантаження. У важких випадках цукрового діабету не слід виконувати фізичні навантаження, оскільки це може погіршити стан [1, 3, 4].

За результатами дослідження встановлено, що цукровий діабет типу 1 є ендокринним захворюванням викликаним дефіцитом інсуліну що призводить до порушення вуглеводного обміну. Фізичні вправи сприяють зниженню вмісту глюкози в крові, підвищують чутливість до інсуліну та поліпшують ефективність його дії.

Фізичні вправи мають бути адаптовані до рівня цукру в крові, де рекомендовано займатися від 6 до 13 ммоль/л. Рекомендовано помірні та кількісні види фізичної активності, такі як ігри з м’ячем, бадмінтон, плавання, прогулянки, їзда на велосипеді, катання на лижах, гімнастика, піші прогулянки. Заборонені вправи з високою інтенсивністю і на швидкість, що може призвести до підвищення рівня цукру в крові.

При легкому та середньому перебігу хвороби можна виконувати вправи для всіх груп м’язів, якщо у студента з’являється почуття голоду, треба підняти цукор швидким вуглеводом. У важких випадках цукрового діабету рекомендується утриматися від фізичних навантажень, оскільки це може погіршити стан здоров’я.

Як зазначалось раніше, фізичне навантаження посилює дію інсуліну. Профілактикою низького цукру під час фізичних навантажень є додаткове приймання вуглеводів. Необхідно виміряти рівень цукру до та після навантажень. Якщо рівень глюкози становить від 10 до 13 ммоль / л, то додаткове приймання вуглеводів не потрібно або за необхідністю слід прийняти 1 або 2 хлібні одиниці повільно засвоюваних вуглеводів. Якщо неможливо контролювати рівень цукру в крові, слід приймати по 1 хлібній одиниці до і після тренування. Щоб уникнути гіпоглікімії при тривалому фізичному навантаженні (більше 2 годин) варто зменшити дозу інсуліну. Тому слід планувати тривале навантаження: зменшити дозу препаратів інсуліну короткої дії, що діють під час і після ***фізичної активності (ФА),*** на 20-50% (дотримуватись рекомендацій лікаря). При дуже тривалій або інтенсивній ФА:

знизите дозу інсуліну, який діє вночі. Під час і після тривалої ФА: кожні 2-3 години додатково контролювати рівень глюкози в крові і, при необхідності, приймати 1-2 хлібну одиницю повільно засвоюваних вуглеводів (якщо рівень глюкози в плазмі < 7 ммоль/л) або швидко засвоюваних вуглеводів (якщо плазма рівень глюкози < 5 ммоль/л).

Висновки. В роботі досліджено вплив занять фізичною культурою при цукровому діабеті 1 типу та з'ясовано, що постійна фізична активність зменшує рівень цукру в крові та збільшує чутливість до інсуліну. Під час розгляду особливостей підготовки до заняття людьми із цукровим діабетом з'ясовано, що перед та після фізичних навантажень необхідно виміряти рівень цукру в крові, для розуміння того, що треба робити далі. Якщо глюкоза коливається від 10 до 13 ммоль/л, додаткові вуглеводи не завжди потрібні. У разі відсутності змоги контролювати цукор, слід приймати 1 хлібну одиницю до та після тренування. При тривалому навантаженні рекомендується зменшити дозу короткого інсуліну на 20-50%, слідкуючи за порадами лікаря. Для тривалої або інтенсивної фізичної активності: розглядається зниження нічного інсуліну. Після тривалої ФА: контроль рівня глюкози кожні 2-3 години та, при необхідності, вживання вуглеводів з урахуванням рівня цукру в крові.

Перспективи подальших досліджень: дослідити вплив лікувальної фізкультури на стан здоров'я хворого з цукровим діабетом 2 типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Логачова, О. І., & Демченко, О. А. (2018) Організація уроків фізичної культури для дітей, хворих на цукровий діабет. рекомендації з фізичної активності.. *Редакційна колегія,* 581.
2. Кузишин, О. В., Ковалишин, Н. В., Алмашина, Х. В. (2010) Біохемія цукрового діабету: *І. Теоретична частина (огляд). Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Хімія.* Вип. 9. С.74-115.
3. Долиніна, М. М. (2016) Фізичне навантаження студентів при захворюваннях на цукровий діабет. *Сучасні проблеми теорії та практики фізичного виховання, спортивних дисциплін і туризму: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції: зб. наук. праць. - Переяслав-Хмельницкий, Ч. 2.* С. 132-136.
4. Літвінова, В.О. (2023) Вплив фізичної активності при захворюванні цукровий діабет. Сучасні досягнення фізичного виховання: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Харків, 29 листопада 2023 р.). Харків: ХНМУ, С. 74-77.

Артем РЄПІН, здобувач вищої освіти
e-mail: repinartem046@gmail.com
Дмитро ГОЛОВАНЬ, здобувач вищої освіти
e-mail: dimasikg05@gmail.com
ДТЕУ «Державний торговельно-економічний університет», м. Київ, Україна

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Ключові слова: *механізми впливу, різні аспекти здоров'я, оптимальні рівні, типи фізичної активності, групи населення, психічне здоров'я, стрес та психічні розлади*

Вступ. Під час обговорення фізичної активності багато людей автоматично асоціюють її зі спортом. Проте важливо розуміти, що фізична активність - це не лише заняття спортом, ні аматорським, ні професійним. За даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), спорт становить лише частину загальної фізичної активності, яка охоплює багато інших видів активності та включає практично всі можливі м'язові рухи людини. Термін "фізична активність" визначається як сукупність різних рухів тіла, які виконуються протягом доби і споживають енергію, включаючи роботу скелетних м'язів [2].

Мета. Розглянути важливість фізичної активності як ключового елемента збереження здоров'я та психічного благополуччя. Проаналізувати вплив різних видів фізичних вправ на фізичне та психічне здоров'я, включаючи їхні корисні аспекти та можливі ризики. Надати зрозумілу картину про переваги регулярної фізичної активності для загального благополуччя та підкреслити необхідність включення її в щоденний розклад для досягнення оптимального стану здоров'я і емоційного комфорту.

Результати. Згідно ВООЗ, цілеспрямована, регулярна, помірно-підвищена та компенсована фізична активність має такі впливи на здоров'я людини:

- поліпшення стану та функціонування серцево-судинної та легеневої систем, зниження активності системи згортання крові;

- підтримка здорової ваги;
- зміцнення м’язів та кісток;
- профілактика та лікування неінфекційних хвороб;
- зниження ризику розвитку хронічних метаболічних патологій;
- підвищення стійкості до інфекцій, коливань температури та атмосферного тиску, інших змін зовнішнього середовища;
- підвищення фізичної працездатності;
- зниження наслідків стресів, тривожності та депресії.

Підтримка вищого за середній рівня фізичної активності відіграє ключову роль у забезпеченні дітей, підлітків і молоді (віком від 3 до 17 років) здоров’ям, оскільки недостатня активність та харчування призводять до розвитку ожиріння у 20% цієї групи в розвинених країнах Європи.

Збереження фізичної активності важливо також у літньому та старечому віці. Це питання вивчається протягом тривалого часу, і нові дослідження постійно доповнюють загальне розуміння. Наприклад, у статті "Щоденна фізична активність як прогностичний фактор смертності у літньому віці" зазначено, що після 80 років менше активні дорослі мають утричі більше ризику смерті порівняно з менш сидячими однолітками. Тому чоловікам після 70 років рекомендується збільшити фізичну активність та дотримуватися принципів здорового способу життя більше, ніж жінкам того ж віку [1]

Фізична активність відома своїм позитивним впливом на обмін речовин, регуляцію ліпідів і вуглеводів, чутливість м’язів та жирових клітин до інсуліну, а також на ритмічну секрецію гормону росту. Зменшити ризик метаболічних порушень та досягти нормалізації ваги, а також зменшення надмірного абдомінального жиру можливо завдяки аеробним динамічним навантаженням з низькою або середньою інтенсивністю, які мають повторювальний характер.

Відомо, що без активності м’язи поступово атрофіюються, це явище спостерігається у будь-якому віці. Саркопенія, що означає втрату м’язової маси та сили, виникає через недостатність руху, що призводить до порушення процесів мітохондріального біогенезу та ремоделювання, а також зниження щільності та

життєздатності мітохондрій міоцитів. Навпаки, фізичні навантаження допомагають зберігати або збільшувати об'єм та силу скелетної мускулатури.

Психічне благополуччя людини тісно пов'язане з її самосвідомістю і залежить від мотиваційних потреб та вольових якостей. Визначення Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) описує психічне здоров'я як стан, що дозволяє особі реалізовувати свої потенціали, ефективно протистояти стресовим ситуаціям, працювати продуктивно, контролювати емоції та поведінку, а також існувати як активний член суспільства. У поняття психічного здоров'я входить не лише розум, інтелект і емоції, але й моральне здоров'я, що охоплює систему цінностей, мотивацію та вольові якості, що визначають поведінку особистості [1].

Висновки. Фізична активність сприяє поліпшенню здоров'я, навіть невеликі види активності мають позитивний вплив. Підвищення активності до потрібного рівня сприяє зменшенню ризику захворювань та продовжує тривалість життя. Регулярна фізична активність є ключовим чинником для підтримки здоров'я і запобігання хворобам серця, ожирінню, діабету та раку. Вона також позитивно впливає на психічне здоров'я, зменшуючи тривожність та депресію, а також покращує когнітивні функції.

Перспективи подальших досліджень.

1. Глибше розуміння механізмів впливу різних типів фізичної активності на різні аспекти здоров'я.
2. Вивчення оптимальних рівнів та типів фізичної активності для різних груп населення.
3. Дослідження впливу фізичної активності на психічне здоров'я в контексті сучасних життєвих умов, зокрема, зростання викликів, пов'язаних із стресом і психічними розладами.

Конфлікт інтересів. Конфлікту інтересів не виявлено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важливість фізичної активності для підтримки фізичного та психічного здоров'я - Блог Білок.юа. (б. д.). Belok-Блог про здоров'я і спорт. https://belok.ua/blog/ua/vazhlivist-fizichnoi-aktuvnosti/#fizichna-aktivnist-ta-fizichne-zdorov-ya
2. Підтримка фізичного здоров'я. (б. д.). Головна сторінка. http://multycourse.com.ua/ua/page/18/40

Аліна ТРОЦЬ, здобувачка вищої освіти
e-mail: alinatroc569@gmail.com
Ольга ШИЯН, доцент кафедри фізичного виховання та основ здоров'я
e-mail: shiyan.olga@pdaba.edu.ua ORCID: 0000-0002-9989-2939
ННІ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури" УДУНТ, м. Дніпро, Україна

ЗАСОБИ Й МЕТОДИ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ

Ключові слова: *фізична активність, гнучкість, засоби, методи.*

Вступ. Розвиток гнучкості в будь-якому віці є доцільним і важливим. Регулярне виконання вправ на розтягування сприяє відновленню еластичності м'язів та суглобів. Окрім того, вправи спрямовані на розвиток гнучкості сприяють покращенню психоемоційного стану, регулюють функціонування вегетативної нервової системи та підвищують енергетичний рівень. Саме тому дослідження засобів і методів розвитку гнучкості є актуальною проблемою.

Мета: дослідити основні засоби та методи розвитку гнучкості, визначити їх ефективність.

Результати дослідження. У своєму дослідженні Л. А. Прокоф'єва та О. Г. Санду (2019) розглядають загальні характеристики гнучкості як фізичної якості людини. Автори стверджують, що виконання розтяжок та інших вправ для покращення гнучкості сприяє зміцненню суглобів, збільшенню еластичності м'язів, покращенню стану зв'язок та суглобів, допомагає запобігати травматизму [1].

С. С. Васькевич, І. В. Рогаль (2019) у своїй статті розповіли про результати свого дослідження розвитку гнучкості у студентів і дійшли висновку, що багато студентів мають відхилення в фізичному розвитку та фізичній підготовленості [2].

У своїй дослідницькій роботі О. В. Савченко, Д. Г. Лавриненко та Т. В. Кононенко (2022) стверджують, що рівень психологічної гнучкості має вплив на стан психологічного здоров'я и не впливає на переживання суб'єктивного благополуччя [3].

О. Ю. Бубела (2018) у дослідженні «Гнучкість як рухома якість людини. Основи методики розвитку гнучкості» визначає основні засоби розвитку гнучкості: вправи на розслаблення та розтягування м'язів; а також активні, пасивні, силові та комбіновані вправи [4].

А. М. Гурєєва, Е. Ю. Дорошенко та І. О. Сазанова (2019) у своїй дослідницькій роботі «Фізичне виховання та здоров'я: методика розвитку гнучкості» розглядають методи розвитку гнучкості, серед яких виділяють: метод повторної вправи, статичного розтягування, суміщення вправ на гнучкість з силовими вправами [5].

Проведений аналіз літературних джерел дав можливість визначити поняття «гнучкість», дослідити основні засоби й методи розвитку гнучкості, а також вплив гнучкості на рівень психологічного здоров'я людини.

Гнучкість є однією з важливих якостей людини, яка визначає здатність суглобів та м'язів виконувати рухи з повною або оптимальною амплітудою. Ця фізична якість є важливою для здоров'я людини. Гнучкість важлива для нашого здоров'я, а саме для підтримання правильної постави, запобігання травматизму і покращення фізичної підготовленості. При регулярних заняттях покращується рівновага та координація рухів. Також вправи на гнучкість сприяють налагодженню системи кровообігу, що може впливати на загальний стан серцево-судинної системи. Крім цього, розвиток гнучкості впливає на психічне здоров'я, допомагаючи знизити рівень стресу та знизити напругу.

Серед основних засобів розвитку гнучкості слід виділити:

- *силові вправи* (доцільно комбінувати з виконанням вправ на розслаблення м'язів та вправ на розтягування цих м'язів);
- *вправи на розслаблення м'язів* (використання хлистоподібних рухів за допомогою розслаблених рук з різкими поворотами тулуба);
- *вправи на розтягування м'язів* (поділяються на активні, пасивні та комбіновані).

Методи розвитку гнучкості поділяють на:

- *метод повторної вправи* (вправи засновані на чисельних повторах).
- *метод статичного розтягування* (величина розтягування залежить від тривалості його застосування);

– *метод суміщення вправ на розтягування з силовими вправами*.

Заняття, спрямовані на розвиток гнучкості, викликають необхідність самоаналізу та самопізнання. Таким чином, під час розтяжки людина може дізнатися більше про себе, свої можливості та обмеження, що стимулює особистий розвиток.

Висновки: Під час дослідження основних засобів та методів розвитку гнучкості з'ясовано, що розтяжка позитивно впливає на фізичний стан людини. Також було визначено основні види вправ для розтягування м'язів. Регулярні вправи поліпшують координацію рухів, сприяють підтримці правильної постави, запобігають травмам та покращують психоемоційний стан людини.

Перспектива подальших досліджень: з'ясувати вплив розтяжки на досягнення особистих цілей в сучасному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прокоф'єва, Л. А., & Санду, О. Г. (2019). Загальна характеристика, засоби удосконалення та методичні правила розвитку гнучкості, як провідної якості в художній гімнастиці. Голова організаційного комітету, С. 161.
2. Васькевич, С. С., & Рогаль, І. В. (2019). Розвиток гнучкості у студентів на заняттях з фізичного виховання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26590 (станом на 01.10.23).
3. Савченко, О. В., Лавриненко, Д. Г., & Кононенко, Т. В. (2022). Психологічна гнучкість як чинник психологічного благополуччя персоналу організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, (3 (27), 118-129.
4. Бубела, О.Ю. (2018). Гнучкість як рухома якість людини. Основи методики розвитку гнучкості. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://repository.ldufk.edu.ua (станом на 01.12.23)
5. Гурєєва, А.М. (2019). Фізичне виховання та здоров'я: методика розвитку гнучкості: навч. посіб. для самостійної роботи студентів I-VI курсів мед. та фармац. ф-тів, спец. «Технологія медичної діагностики та лікування», «Фізична терапія, ерготерапія», «Стоматологія», «Медицина», «Фармація, промислова фармація», «Педіатрія» / А. М. Гурєєва, Е. Ю. Дорошенко, І. О. Сазанова. – Запоріжжя: ЗДМУ. С. 88.

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

СЕКЦІЯ 16. ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

SECTION 16. EUROPEANISATION OF UKRAINIAN LAW

Kateryna KHMELENKO, the 4rd year of studying
Higher Education Applicant, Law Speciality
e-mail: khmelenko.1gold@gmail.com ORCID: 0000-0001-7089-4386
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine
Erasmus student of the FABIZ
Bucharest University of Economical Studies (ASE), Bucharest, Romania
Scientific adviser – **Kateryna SHAPOVALOVA,** Attorney, PhD in Law and Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines
ORCID: 0000-0003-4027-7576
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

CRYPTOCURRENCY REGULATION IN THE EUROPEAN UNION: THE GENERAL ASPECTS

Key words: *cryptocurrency, virtual assets, cryptocurrency regulation, European Union law, crypto, virtual currency.*

Introduction. Ukrainian citizens are active users and owners of the virtual assets, mostly of the virtual currency named cryptocurrency. From the “white paper of Bitcoin” i.e. fundamental article of the cryptocurrency official inventor Satoshi Nakamoto “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” we found out the aim of cryptocurrency development that was to create peer-to-peer version of electronic cash which would allow making online payments directly from one party to another without going through a financial institution [1, p.1]. At the same time, the cryptocurrency transactions depend on the companies running the mint (mint means creation of new coins) with every transaction having to go through them, just like a bank, as Satoshi Nakamoto noticed [1, p.2]. It means that the person becomes a party of crypto legal relationships from the moment of registration on the company mint platform, so earlier then from the moment of crypto minting, purchasing and other operations.

The legal relationships with financial elements have to be regulated by law. The purpose of the crypto legislation is to provide an effective and real mechanism of human rights protection, establishment of understandable rules of behavior for natural persons,

business, state institutions and other parties in order to ensure the guarantees for them and especially in the case of violation. For instance, the European Union has already created a crypto regulation. In 2019 Ukraine constitutionally enshrined the intention of European integration. Our target now is to implement the EU legislative standards into national legislation.

The purpose of this paper is to clarify the general features of the EU cryptocurrency legislation in order to form the foundation for future Ukrainian law changes.

Results. As I mentioned before, the cryptocurrency is a type of virtual currency. So the first legal act in the EU was dedicated especially to virtual currencies. It was the Directive (EU) 2018/843 adopted with the aim to extend the scope of Directive (EU) 2015/849 so as to include providers engaged in exchange services between virtual currencies and fiat currencies as well as custodian wallet providers [2]. The Directive 1) distinguishes the concept of *virtual currency* and electronic money, and the larger concept of 'funds', and monetary value stored on instruments exempted, and in-games currencies and local currencies in par.10 and 11; 2) defines the terms of *virtual currencies* (...does not possess a legal status of currency or money, but is accepted by natural or legal persons as a means of exchange and which can be transferred, stored and traded electronically) in p.18 art.1 and *custodian wallet provider* (...entity that provides services to safeguard private cryptographic keys on behalf of its customers, to hold, store and transfer virtual currencies) in p.19 art.1; 3) establishes the obligation for member states to ensure the registration of providers of exchange services between virtual currencies and fiat currencies, and custodian wallet providers in art.44 par.29 etc [2]. So every Member State created the procedure of registration of VASP (virtual assets service providers). Mostly VASP receives a license.

The second important document is the Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA) no.2023/1114 of 31.05.2023. In comparison with the previous document, this one is dedicated especially to crypto-assets (digital representation of a value or of a right that is able to be transferred and stored electronically using distributed ledger technology or similar technology) [3]. MiCA classifies crypto-assets into three types, which should be distinguished from one another and subject to different requirements depending on the risks they entail: 1) *'e-money tokens'* (aim to stabilise their value by referencing only one official currency), 2) *'asset-referenced tokens'* (aim to stabilise their value by referencing another

value or right, or combination thereof, including one or several official currencies), 3) *crypto-assets other than asset-referenced tokens and e-money tokens*, and covers a wide variety of crypto-assets, including utility tokens [3]. In the same time the document lays down requirements for the market related to the 3rd type of the crypto-assets. According to art.1 part 2, MiCA establishes the a) transparency and disclosure requirements for the issuance, offer to the public and admission of crypto-assets to trading on a trading platform for crypto-assets (‘admission to trading’); b) requirements for the authorisation and supervision of crypto-asset service providers, issuers of asset-referenced tokens and issuers of e-money tokens, as well as for their operation, organisation and governance; c) requirements for the protection of holders of crypto-assets in the issuance, offer to the public and admission to trading of crypto-assets; d) requirements for the protection of clients of crypto-asset service providers; e) measures to prevent insider dealing, unlawful disclosure of inside information and market manipulation related to crypto-assets, in order to ensure the integrity of markets in crypto-assets [3]. So this document focuses on B2C relationships, not P2P.

Here I want to draw attention to the requirements for admission to trading of the 3rd type of crypto-assets (the classification is described above). According to the art.5, the person shall seek admission to trading of such crypto-assets if its a legal person; drawn up a crypto-asset white paper in respect of that crypto-asset, notified and published it; drafted the marketing communications, if any, in respect of that crypto-asset and published it; and complies with conditions written in art.14 which require to act honestly, fairly and professionally; communicate with holders and prospective holders of the crypto-assets in a fair, clear and not misleading manner; identify, prevent, manage and disclose any conflicts of interest that might arise; maintain all of their systems and security access protocols in conformity with the appropriate Union standards [3]. The document establishes that ‘a crypto-asset white paper’ is an information document containing mandatory disclosures like general information on the issuer, offeror or person seeking admission to trading, on the project to be carried out with the capital raised, on the offer to the public of crypto-assets or on their admission to trading, on the rights and obligations attached to the crypto-assets, on the underlying technology used for such crypto-assets and on the related risks (except of description of risks that are unforeseeable and very unlikely to materialise) – par. 24 [3].

In accordance with MiCA, the crypto-assets services *are* providing custody and administration of crypto-assets on behalf of clients; operation of a trading platform for crypto-assets; exchange of crypto-assets for funds; exchange of crypto-assets for other crypto-assets; execution of orders for crypto-assets on behalf of clients; placing of crypto-assets; reception and transmission of orders for crypto-assets on behalf of clients; providing advice on crypto-assets; providing portfolio management on crypto-assets; providing transfer services for crypto-assets on behalf of clients [3]. This Regulation also contains the definitions of each of the crypto-assets services types. It is a big advantage of the MiCA because legal parties have an opportunity to realise the essence of the crypto market.

Furthermore, art.62 establishes the requirement for an authorisation for legal persons who intend to become a CASP (crypto-assets service provider). They need to submit an application to the competent authority of their Member State [3]. The article contains the list of the obligatory information that has to be filled in the application. For example, the applicants should explain the proof that members of the management body of the applicant crypto-asset service provider are of sufficiently good repute and possess the appropriate knowledge, skills and experience to manage that provider [3].

It is important to notice that the European Security and Markets Authority prepares and publishes the Consultation Packages for specifying the MiCA`s provisions. And in the first Consultation Package [4, p.12] we may find the detailed description of the art.62 requirements. From my point of view, the publishing of such papers is an example of EU intention to ensure human rights, starting with the explanation of the legislation. It means that the aim of the EU authority is to create a foundation for effective legal relationships without violations.

Another act dedicated to crypto-assets is the Regulation (EU) 2023/1113 of 31.05.2023. This document fixes a term ‘crypto-ATM’ that means physical or on-line electronic terminals which can enable users to perform transfers of crypto-assets to a crypto-asset address by depositing cash, often without any form of customer identification and verification [5].

Also I would like to mention the art.4 of the Regulation. According to it, the transfer of funds should be accomplished by the name of the payer and the payee; the payer’s and payee`s payment account numbers; the payer’s address including the name of the country,

official personal document number and customer identification number, or, alternatively, the payer's date and place of birth; and subject to the existence of the necessary field in the relevant payments message format, and where provided by the payer to its payment service provider, the current LEI (legal entity identifier is a unique alphanumeric reference code based on the ISO 17442 standard assigned to a legal entity) of the payer and payee or, in its absence, any available equivalent official identifier [5].

Conclusion. Nowadays the main European Union legal acts on cryptocurrency are the Directive (EU) 2018/843 (dedicated to virtual currency), the Markets in Crypto-Assets Regulation 2023/1114 (MiCA) and Regulation (EU) 2023/1113. The MiCA establishes the general important rules for crypto business such as requirements for 'white paper of crypto-assets', marketing strategy and so on. The Regulation (EU) 2023/1113 draws attention on features of the interaction with clients, for example data exchange etc. Ukrainian authorized entities need to take into account the EU crypto standards and build the effective national system of the relations on the crypto-assets market.

Prospects for further research. The topic of cryptocurrency from the legal perspective is not sufficiently researched by Ukrainian and foreign experts. So that the field for science works is quite wide, which gives an opportunity to concentrate on peculiarities related with taxes, contract law, licensing activity etc both in Ukraine and abroad.

REFERENCES

1. Satoshi Nakamoto (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Bitcoin - Open source P2P money*. URL: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf
2. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843
3. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1114
4. Consultation Paper "Technical Standards specifying certain requirements of the Markets in Crypto Assets Regulation (MiCA)" of 12 July 2023. *European Securities and Markets Authority*. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2023-07/ESMA74-449133380-425_MiCA_Consultation_Paper_1st_package.pdf
5. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets and amending Directive (EU) 2015/849. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj

Yelyzaveta STEPANOVA, student
e-mail: lizstep2006@gmail.com
Scientific supervisor – **Khrystyna YAMELSKA,** PhD in International Law,
Senior Lecturer of the Department of International Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

ANALYSIS OF OPPORTUNITIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN ECONOMY THROUGH THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS AND PRACTICES OF LEGAL REGULATION

Key words: *Europeanization, EU legislation, European standards.*

Introduction. The principles of European society are centered around achieving sustainable development, upholding stability, advancing democracy, and providing its citizens with a high standard of living.

As a candidate for EU accession in June 2022, it is important for Ukraine to consider implementing the above principles, as well as other European standards and best practices, in order to address economic challenges and the complex issues arising from Russia's full-scale invasion and the COVID-19 pandemic.

The implementation of European standards and practices in legal regulation is believed to have the potential to aid in the recovery and modernization of Ukraine. It is thought that this could contribute to the competitiveness of the Ukrainian economy, enhance consumer and investor protection, strengthen the fight against corruption, improve healthcare and the environment, and increase the efficiency of public administration.

Objective. In order to increase the competitiveness of the Ukrainian economy and encourage sustainable growth, this topic aims to investigate the feasibility of integrating European norms and practices into the legal framework of Ukraine. This process comprises reviewing the EU's socioeconomic development experience, evaluating the impact of applying European norms on the Ukrainian economy, and developing legislative recommendations to ease the country's integration into European markets and the impact of the application of European norms on the Ukrainian economy.

To promote the modernization of the Ukrainian economy and its inclusion into European institutions, this paper aims to develop potential methods and solutions. Moreover, its objective is to recognize possible hazards and possible actions to alleviate them.

Results. The practice of integrating Ukrainian legislation with European legislation opens up new business opportunities, facilitates foreign investment, and improves legal regulation. Additionally, this process harmonizes industrial policy, promotes international cooperation, and provides support to Ukraine during the military conflict.

The authors' analysis of the article 'Implementation of European principles in strategic planning of post-war recovery of Ukraine' suggests that implementing European legal standards and practices can enhance the competitiveness of the Ukrainian economy. The methodology, developed by renowned international organizations such as the World Bank, the UN, and the EU, has already been successfully employed to restore peace and promote development in post-conflict countries. This approach effectively meets current needs and forms the foundation for long-term development programs. Furthermore, the EU's support measures and programs for Ukraine, such as trade liberalization and financial aid, demonstrate the international community's willingness to assist in strengthening economic resilience and reform [1].

Other specific examples of Europeanisation of Ukrainian law that have a positive impact on the country's economy include intellectual property protection, competition law, and tax reform. Additionally, the Ukrainian Cabinet of Ministers started a gradual transition to the European standardizing system in 2015 by eliminating 15,773 Soviet state standards [2].

The Ministry of Economic Development and Trade created a new technical regulation system plan with the goal of modernizing the economy and guaranteeing Ukrainian goods' competitiveness on international markets. The technical regulation system reform will be implemented by modernizing laws, adjusting to EU regulations, and increasing involvement in global fora [2].

To date, Ukraine has adopted 83 technical regulations, 77 of which are based on EU legislation. Out of these regulations, 60 are already binding. Ukraine is also working towards finalizing an Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products

with the EU (ACCA Agreement). This will help Ukrainian products gain access to international and European markets [3].

In addition, when discussing potential problems related to the Europeanization of Ukrainian legislation, it is important to pay attention to the risks that cooperation with the EU creates for Ukraine. For example, the EU's expectations of rapid legislative changes, particularly in the areas of electoral law and anti-corruption initiatives, which are the main sources of political risks and challenges in Ukraine.

One way to manage financial risks is to ensure that new legislation is implemented with enough money to attract profitable private investment. The obstacles to Ukraine's EU membership persist even though it has partially fulfilled its financial obligations. High market openness, dependence on foreign economic conditions, and resource-oriented exports are the main causes of commodity concerns. Further risks include pricing disparities that disregard the solvency of the Ukrainian population and quotas on certain commodities [4].

Conclusions. Improving legal regulation, attracting foreign investment, and increasing the competitiveness of the Ukrainian economy can all be achieved by harmonizing legislation with European standards. The EU aids Ukraine through financial assistance and trade liberalization.

Future research could explore the challenges and benefits of implementing European legal standards and practices in post-conflict countries, the impact of EU collaboration on Ukraine's economic development and political stability, and the role of international organizations in promoting economic recovery and modernization in post-conflict countries.

Conflict of interest. The potential loss of sovereignty and the imposition of foreign interests on Ukraine's political and economic systems due to the influence of external actors such as the EU and international organizations represents a significant conflict of interest in this topic.

REFERENCES

1. Kushnirenko, O. and Gakhovych, N. (2023). Implementation of European principles in strategic planning of post-war recovery of Ukraine. Scientific Bulletin of the International Association of Scientists, 2(2), 2-2. DOI:10.56197/2786-5827/2023-2-2-2
2. Pyzhyk, O. (2016). Implementation of the European system of technical regulation in Ukraine as a crucial step for entering foreign markets. Galician economic bulletin, 50(1), 120-129. http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/18625
3. Export.gov.ua. (2023). Technical regulations, conformity assessment system, and accreditation in Ukraine. https://export.gov.ua/12-tekhnichni_reglamenti_sistema_otsinki_vidpovidnosti_ta_akreditatsiia_v_ukraini
4. Zubko, T. L. and Danchenko, L. M. (2023). European integration: challenges for foreign trade. Foreign Trade, 128(1), 1-12. DOI: 10.31617/3.2023(128)01

Anastasiia VASYLYSHYNA, higher education student, bachelor's degree student
e-mail: nastyavasylyshyna12@gmail.com
Scientific supervisor – **Khrystyna YAMELSKA,** PhD in International Law,
Senior Lecturer of the Department of International Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

HARMONIZATION OF EU AND UKRAINIAN LEGISLATION: PROSPECTS AND CHALLENGES

Key words: *EU-Ukraine legislation harmonization, EU acquis, Association Agreement.*

Introduction. Ukraine wanted to join the European Union (EU) for a long time, while the thoughts of its population were constantly changing. Before the Russian invasion of Ukraine, only 58% of Ukrainians desired to integrate with Europe, but in 2023, according to the National Democratic Institute opinion poll, 87% of Ukrainians were in favor of EU accession. [1] Furthermore, most of the political elite held the same opinion.

The "European choice," which is interpreted as the intention of the President and the Government to become an official state doctrine in the future, is based on Ukraine's integration into the European Union. Thus, there is a formal consensus, which in principle makes it possible to plan a consistent policy based on the support of public opinion. Therefore, an important component of the ongoing legal reform in Ukraine is the process of harmonization of the national legal system to the EU legislation.

The necessity for such reconciliation stems from the fact that the expansion and deepening of trade and commercial links with European nations are dependent on social, economic, and legal circumstances. Our country's strategic route to European integration envisions a thorough admission into the European political, economic, and legal arena. Harmonization of national laws with EU law is one of the most significant prerequisites for each state that wants to join the EU to increase collaboration with it and gradually integrate into its ranks (associate or full member). [2, p. 35]

The development of relations with the European Union is heavily dependent on the legislative consolidation of Ukraine's irreversible market reforms and the provision of

reliable guarantees of human rights protection, which will demonstrate our country's readiness to fulfill its international obligations and sincerity of intentions regarding European integration, which is one of the main directions of the unification process. According to Ukraine's Integration Strategy into the European Union, one of the primary goals of the integration process is legislative adaptation. [3, p. 52]

Ukraine applied for EU membership in February 2022 and was granted EU candidate status in June 2022. Now Ukraine, which is at the stage of integration, may and should take specific steps to align its law with the European one. [4]

The objectives are to establish what harmonization of Ukrainian legislation entails and why it is critical for Ukrainian entrance to the European Union. Furthermore, assessing the opportunities and problems that may arise during the legislative adaptation process is just as essential as the core goal of this abstract.

Results. Even before admittance, legal harmonization brings significant prospects to Ukraine. It helps Ukraine's economic development by addressing structural flaws in market structure, as the EU is its primary trading partner. As a consequence, legislation harmonization will allow Ukrainian businesses to quickly bring their operations in line with European standards, allowing them to compete more successfully in the European market in the future.

Furthermore, legislative harmonization is critical for the more fundamental legal institutions and procedures that safeguard the rule of law in the EU and its member states, such as the judiciary, the independence of government branches, equality of state, and other forms of ownership, etc. All member countries of the European Union should apply the same rules of law. Thus, harmonizing Ukrainian laws with the EU acquis helps to enhance the rule of law in Ukraine.

Finally, legislative harmonization helps Ukraine integrate with the EU as an important actor in the international arena, which has significant political and legal implications for both Ukraine's and the European Union's foreign relations, particularly in the security area. Naturally, harmonizing security and foreign policy laws will make Ukraine a more trustworthy and predictable actor.

Harmonization is a sophisticated and comprehensive process that presents not only opportunities for Ukraine but also problems for its execution. First and foremost, while

approximating national legislation to the EU acquis, Ukrainian authorities must consider the genesis, intentions, and objectives of each single EU legislative act as an essential foundation for comprehending the relevance of its unique provisions.

The first challenge to harmonizing Ukraine's legislation is a large number of legislative changes, which means that the executive bodies of the Ukrainian government will need to create a large personnel reserve while also involving (regularly through working groups) experts in European and Ukrainian law from the commercial and non-governmental sectors, education and medical institutions, and so on. [5]

In addition, there is the issue of adaptation time. Before ratifying the EU-Ukraine Association Agreement, Ukraine should ideally implement the Ukrainian equivalent of the EU acquis. This is highly expensive since Ukraine cannot benefit from the synergies of the EU's collective organizations.

Third, a valuable resource in the process of harmonizing national law with the EU acquis is the proper translation into Ukrainian of all rules, which is required for their right interpretation when bringing national legislation into conformity.

Furthermore, any delays in publishing, particularly for EU legislative acts, will damage the efficiency and execution of EU legislation in Ukraine. According to the case law of the European Union's Court of Justice, such unpublished legal acts cannot be utilized by state authorities against people, even if the latter's activities constitute circumvention or breach of EU law.

Finally, the most challenging phase is successfully implementing the EU acquis. Administrative capability, enforcement measures, and public awareness will all play important roles in this process. Furthermore, addressing constitutional court reform and guaranteeing the effectiveness of anti-corruption measures are crucial steps towards successful harmonization.

Conclusions. Harmonizing EU and Ukrainian legislation presents both a challenge and an opportunity. Being a member of the EU can provide many prospects for Ukraine, but it will also need a lengthy process of making several legislative changes, translating papers, and finally implementing everything in real life. So, the way ahead is via consistent efforts, rational execution, and smart decision-making.

Ukraine faces a long road ahead; adopting legislation to the EU acquis may take time, but the ultimate result will be worthwhile. Furthermore, effort has already been made toward the conformity of Ukrainian legislation.

Prospects for further research. The topic of this abstract is very important for Ukraine and has a lot of possibilities for further research, such as the implementation effectiveness assessment. Investigating how harmonized laws are practically implemented remains crucial. Researchers can assess compliance, identify bottlenecks, and explore the role of administrative capacity and enforcement mechanisms, as real-world impact matters beyond legal texts.

REFERENCES

1. Rating Group. (2023, January 14-16). Twentieth national poll: Foreign policy moods. URL: https://shorturl.at/mBN04
2. Baimuratov, M., & Maksymenko, S. Strategy of Ukraine's Integration into the European Union: political-legal Analysis. Law of Ukraine, № 10. p. 101
3. Kartavtsev, V. (2006). Adaptation of Ukraine's Legislation in the Field of National Security to the Legal Systems of the EU and NATO. Euroatlantic Inform. № 4. p. 50-55
4. European Council. (n.d.). Ukraine - Enlargement - Policies - European Union, URL: www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/
5. Zahnytko, O., & Korchyev, Y. (2023, December 1). Harmonization of Ukrainian Legislation as a Condition for EU Membership: Progress and Perspectives - Juridical Gazette. URL: https://shorturl.at/hpyL3

Adrian SZATKIEWICZ, magister, doktorant VI roku na kierunku prawo
e-mail: adrian.szatkiewicz@gmail.com, a.szatkiewicz@wpia.uw.edu.pl
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

INSTYTUCJA PRZERWANIA BIEGU TERMINU PRZEDAWNIENIA ZALEGŁOŚCI PODATKOWYCH W POLSKIM PRAWIE

Słowa kluczowe: *instytucja przedawnienia zaległości podatkowych, zaległości podatkowe, skutek przerwania, bieg terminu przedawnienia, rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia, polskie prawo, środek egzekucyjny.*

Wprowadzenie

W kontekście następstw prawnych instytucja przerwania biegu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego wymaga podkreślenia wagi destrukcyjnego działania upływu czasu[13], co *a natura rei* dotyczy nie tylko gałęzi prawa podatkowego (Pałdyna 2010 a). Jest bowiem jednym z przypadków dawności[14], gdyż wiąże skutki prawne z okolicznością upływu czasu (Kordasiewicz 2002: 529). Można zatem stwierdzić, iż przedawnienie jest swoistym zaprzeczeniem prawa, ponieważ powoduje, że działa ono wbrew swojej funkcji i ze względu na wspomniany upływ czasu odmawia ochrony uprawnionemu (Wójcik 1988: 142). Niemniej jednak, równocześnie stanowi *sui generis* winę z tytułu zaniedbywania własnych interesów (*poena neglegentiae*) (Gwiazdomorski 1955: 5-7).

Cel prowadzonych badań naukowych

Od dnia 01.01.2016 r., na podstawie art. 1 pkt 59 lit. a i b (ustawa z dnia 10 września 2015 r. o zmianie ustawy - Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw), w polskim prawie podatkowym obowiązuje nowe brzmienie art. 70 § 3 O.p. Wprowadzone zmiany

[13] Zgodnie z poglądami doktryny prawa podatkowego, termin przedawnienia prawa organu podatkowego do wymiaru podatku (ustalenia wysokości zobowiązania podatkowego) posiada charakter procesowy, nie zaś materialny - S. Presnarowicz, *Przedawnienie prawa do wydania decyzji o wysokości zobowiązań podatkowych*, Przegląd Podatkowy 1997/1, s. 3; Z. Ofiarski, *Prawo podatkowe*, Warszawa 2006, s. 160 (cyt. za M. Wincenciak, *2. Przedawnienie w prawie cywilnym* [w:] *Przedawnienie w polskim prawie administracyjnym*, Warszawa 2019.; Ponadto, w ocenie H. Dzwonkowskiego i M. Kurzaca przedawnienie nie jest instytucją prawa materialnego w tym sensie, aby przepisy materialnoprawne były tworzywem konstrukcji przedawnienia - H. Dzwonkowski, M. Kurzac [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, red. H. Dzwonkowski, Warszawa 2018, s. 486; J. Jabłońska-Bonca, T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska (red.), *A Synthesis of Polish Law. Part I-II*, Frankfurt am Mein - Berlin - Bern - Bruxelles - New York - Oxford - Wien 2009, PiP 2010, nr 4, s. 113-115.

[14] Termin „dawność" posiada charakter staropolski, w związku z czym, aktualnie nie jest terminem prawnym. Niemniej jednak w dalszym ciągu funkcjonuje on w języku prawniczym - Z. Radwański, *Prawo cywilne - część ogólna*, Warszawa 2003, s. 338.

wiązały się z dostosowaniem analizowanego przepisu do wówczas obowiązującej ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe. Przechodząc *ad rem*, dotychczas treść art. 70 § 3 zd. 2 O.p., w kontekście biegu terminu przedawnienia od nowa, odnosiła się *stricte* do „postanowienia o ukończeniu postępowania upadłościowego", którego jednakże nie wykorzystano w P.u. Wprowadzało to *a natura rei* pewne niejasności, a przede wszystkim niespójność prawodawstwa. W głównej mierze dotyczyło to wątpliwości, czy badane pojęcie należy postrzegać jako postanowienie o umorzeniu postępowania upadłościowego, czy też nie. W związku z czym, modyfikacje legislacyjne wprowadzone nowelą z 2015 r., zastępowały określenie „postanowień o ukończeniu postępowania upadłościowego" za pomocą normatywnych zwrotów „postanowienia o zakończeniu postępowania upadłościowego" oraz „postanowienia o umorzeniu postępowania upadłościowego". Natomiast, sprecyzowanie brzmienia normy art. 70 § 3 O.p., bez wątpienia było ważkie dla mechanizmu przedawnienia zaległości daninowych, gdyż fakt uprawomocnienia się weryfikowanych postanowień stanowi *ipso iure* swoisty wyznacznik dla daty powtórnego biegu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego[15]. Tym samym celem prowadzonych badań naukowych jest weryfikacja prawidłowości spornych regulacji prawnych rozpatrywana w szczególności z perspektywy stabilności temporalnej obrotu podatkowego.

Wyniki prowadzonych badań naukowych

Z orzecznictwa sądów administracyjnych wynika, iż normalizacja art. 70 § 3 O.p., dotyczy wyłącznie zobowiązań podatkowych, które w dacie ogłoszenia postanowienia zarówno istniały, jak również były wymagalne. Tylko w przypadku oznaczonych kategorii zobowiązań weryfikowany termin przedawnienia rozpoczyna swój bieg, który może zostać następnie przerwany (wyrok NSA z dnia 08.09.2016 r., I FSK 373/15). Ponadto, eksplikowany przepis po zastosowaniu wykładni logiczno-językowej określa również początek biegu terminu przedawnienia poboru podatku. Jest to bowiem ostatni dzień roku kalendarzowego, w którym upłynął termin płatności konkretnego podatku. Wskutek czego, przesłanka ogłoszenia przez podatnika upadłości może mieć miejsce również przed rozpoczęciem biegu terminu przedawnienia. Niemniej jednak, ziszczenie się implikacji

[15] Wskazane powyżej dwa rodzaje postanowień charakteryzują się tym, iż w aspekcie funkcjonalnym kończą postępowanieupadłościowe - J. Rudowski, *Art. 70.*, W: *Ordynacja podatkowa. Komentarz,* wyd. XI. Wolters Kluwer Polska 2019.

przerwania jest prawnie dopuszczalne tylko i wyłącznie wówczas, gdy analizowany termin rozpoczął już swój bieg. W odmiennym przypadku (*a contrario*), pomimo ziszczenia się normatywnej przesłanki zawartej w art. 70 § 3 O.p., nie może dojść do skutku przerwania biegu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego.

Wnioski prowadzonych badań naukowych

Naczelny Sąd Administracyjny podzielił zdanie linii orzeczniczej wyrażonej w stosunku do regulacji wiążących w reżimie temporalnym poprzedzającym znamienną nowelizację, zgodnie z którym bieg terminu przedawnienia zobowiązań podatkowych rozpoczyna się wraz z końcem roku, w którym one powstały (wyrok NSA 7 sędziów NSA Warszawa z dnia 28.06.2010 r., I FPS 5/09, wyrok NSA z dnia 02.12.2010 r., II FSK 1433/09, wyrok NSA z dnia 27.06.2013 r., II FSK 1625/12, wyrok NSA z dnia 04.04.2014 r., II FSK 1110/12, wyrok NSA z dnia 24.10.2014 r., II FSK 2628/12, wyrok NSA z dnia 26.06.2018 r., I FSK 522/16).

Perspektywa dalszych badań naukowych

Z perspektywy prospektywnej *a priori* zachodzi konieczność stałego monitorowania poglądów judykatury sądowej, gdyż kształtują one proces stosowania prawa przez organy podatkowe. Nadto, w sposób paralelny oddziałują na aktywności legislacyjne ustawodawcy podatkowego generując tym samym swoisty asumpt dla potencjalnego prawodawstwa *de lege ferenda*.

Konflikt interesów

Tym samym, wprowadzenie do polskiego prawa podatkowego normy art. 70 § 3a O.p., wiązało się *stricte* z prawną możliwością przerwania biegu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego, wówczas gdy relewantna okoliczność ogłoszenia upadłości wystąpiła w sytuacji nieobjętej unormowaniem art. 70 § 3 O.p., *ergo* jeszcze przed rozpoczęciem biegu analizowanego terminu. Było to *a natura rei* połączone z paralelnie rodzącą się implikacją nierozpoczęcia biegu terminu przedawnienia aż do dnia następującego po dniu uprawomocnienia się postanowienia o zakończeniu lub umorzeniu postępowania upadłościowego. Można zatem *a posteriori* postawić tezę, iż weryfikowane rozwiązanie legislacyjne ma na celu wydłużenie okresu temporalnego, w którym możliwa jest realizacja wierzytelności daninowych, wskutek czego jest to zgodne z regulacją art. 70 § 3 O.p. (Rudowski 2019). Przenika to koherentnie materię interesów fiskalnych zarówno

Skarbu Państwa, jak i jednostek samorządu terytorialnego, co jednakże równocześnie nie deprecjonuje pozycję prawnej poszczególnych podatników, lecz stanowi *sui generis* odpowiedź na konieczne potrzeby legislacyjne.

ŹRÓDŁA CYTOWAŃ

1. Pałdyna, Tomasz (2010), 'Zakończenie biegu przedawnienia' W: *Przedawnienie w polskim prawie cywilnym.*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis – a;
2. Presnarowicz, Sławomir (2019), 'Przedawnienie prawa do wydania decyzji o wysokości zobowiązań podatkowych', *Przegląd Podatkowy* 1997/1, ss. 3;
3. Ofiarski, Zbigniew (2006), *Prawo podatkowe*, Warszawa, ss. 160;
4. Wincenciak, Mirosław (2019), 'Przedawnienie w prawie cywilnym' [w:] *Przedawnienie w polskim prawie administracyjnym*, Warszawa;
5. Dzwonkowski, Henryk, Kurzac, Małgorzata (2018) [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, red. Dzwonkowski Henryk, Warszawa, ss. 486;
6. Jabłońska-Bonca, Jolanta, Guz, Tadeusz, Głuchowski, Jan, Pałubska, Maria Renata (2010) (red.), 'A Synthesis of Polish Law. Part I-II', Frankfurt am Mein - Berlin - Bern - Bruxelles - New York - Oxford - Wien 2009, *Państwo i Prawo*: nr 4, ss. 113-115;
7. Radwański, Zbigniew (2003), *Prawo cywilne - część ogólna*, Warszawa, ss. 338;
8. Wójcik, Sylwester (1988), 'Zagadnienia etyczne przedawnienia roszczeń' [w:] *Zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego*, red. Sawczuk Mieczysław, Lublin, ss. 142;
9. Gwiazdomorski, Jan (1955), *Podstawowe problemy przedawnienia*, NP 1955/1, ss. 5–7;
10. Kordasiewicz, Bogudar (2002), [w:] 'System Prawa Prywatnego', t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Radwański Zbigniew, Warszawa, ss. 529;
11. Rudowski, Jan (2019), 'Art. 70', W: *Ordynacja podatkowa. Komentarz,* wyd. XI. Wolters Kluwer Polska; Etel, Leonard (2019), 'Art. 70', W: *Ordynacja podatkowa. Komentarz aktualizowany.*, System Informacji Prawnej LEX;
12. Wyrok NSA z dnia 08.09.2016 r., I FSK 373/15, LEX nr 2167188;
13. Uchwała NSA z dnia 03.06.2019 r., II FPS 1/19, LEX nr 2676809;
14. Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 30.01.2019 r., III SA/Gl 1210/18, LEX nr 2628665;
15. Wyrok NSA z dnia 24.10.2018 r., I FSK 1542/18, LEX nr 2589892;
16. Wyrok NSA 7 sędziów NSA Warszawa z dnia 28.06.2010 r., I FPS 5/09, LEX nr 604178;
17. Wyrok NSA z dnia 02.12.2010 r., II FSK 1433/09, LEX nr 1169477;
18. Wyrok NSA z dnia 27.06.2013 r., II FSK 1625/12, LEX nr 1557724;
19. Wyrok NSA z dnia 04.04.2014 r., II FSK 1110/12, LEX nr 1442773;
20. Wyrok NSA z dnia 24.10.2014 r., II FSK 2628/12, LEX nr 2349387;
21. Wyrok NSA z dnia 26.06.2018 r., I FSK 522/16, LEX nr 2523730

Евеліна БЕРЛІНСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: evelina.berlinskaya@gmail@gmail.com
Науковий керівник – **Леонід ВИГОВСЬКИЙ,** д-р філос. наук, професор
Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькового,
м. Хмельницький, Україна

ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Політичні явища, виступають об'єктами політичної культури, які відображення в цінностях, ідеалах, міфах, символах тощо. Це – набутий протягом років досвід організації політичних процесів. Тому, вони виступають об'єктами культурної детермінації.

Ідеальний образ політичного явища використовується для відтворення або корекції реальних подій і процесів в політичному житті відповідно до національних традицій та нових обставин. Це вказує на необхідність відрізняти об'єкт відображення в національній політичній культурі від об'єкта впливу на політичне життя елементів культури.

У вітчизняній політологічній літературі до об'єктів політичної дії належать індивіди, групи осіб та політичні інститути. До прикладу, А. Колодії вказує, що до суб'єктів та об'єктів політики належить особа як первісний суб'єкт і об'єкт політики, політичний лідер – персоніфікований суб'єкт і об'єкт політики, здатний суб'єктивно впливати на політичні процеси й одночасно змушений враховувати вплив того середовища, в якому діє, а отже, бути його об'єктом, також політична еліта, діяльність якої має вирішальне значення для розробки і проведення державної політики; соціальні групи як основний суб'єкт і об'єкт політики та етнонаціональна спільнота, яка проявляється певною мірою через національну свідомість (суб'єкт) і яку підтримує чи переслідує влада (об'єкт), а також громадські рухи, організації, політичні партії і держава [1, с. 640–641].

Глибше вникають у процеси політичного чи культурного впливу соціальні та політичні психологи й культурологи. Зокрема, О. Бойко зазначає, що у політичній сфері «маніпулятивний вплив, як правило, націлений на чинники, що визначають,

регулюють і змінюють поведінку особи: а) потреби, інтереси, схильності; б) установки, групові норми, самооцінки людей; в) стани, в яких людина може перебувати» [2, с. 20]. Подібної точки зору дотримується і В. П. Горбатенко «Вплив культури на сферу «соціуму», – вважає він, – здійснюється як інформаційно-комунікативний процес, пов'язаний зі спрямованою передачею інформації, її сприйняттям, осмисленням і засвоєнням» [2, с. 19].

Розглядаючи комунікативну модель національної політичної культури, ми мали змогу виокремити функціональні дії не лише суб'єктів, а й об'єктів політико-культурного впливу. Йдеться про сприйняття культурної інформації, її оцінку та використання для досягнення мети.

Основними етапами дослідження об'єктів національної політичної культури є вивчення опосередкованих та безпосередніх об'єктів, а також функціональних елементів цієї культури. Перший етап включає аналіз суб'єктних якостей, які дозволяють сприймати та аналізувати культурну інформацію, а також робити вольові рішення стосовно її використання. На другому етапі проводиться оцінка політичних і політизованих аспектів, аналіз стану і тенденцій у політичному плані та визначення перспектив трансформації. На третьому етапі проводиться оцінка функціональних елементів культури з огляду на їхню відповідність потребам сучасності та майбутнього, а також аналіз можливих бар'єрів для політико-культурної детермінації. Нарешті, на четвертому етапі проводиться оцінка реального впливу політичної культури на політичні явища та процеси з метою створення механізмів корекції цієї детермінації.

Об'єктами дослідження у національній політичній культурі є нація як етнополітична спільнота, національна держава, її політична система, члени нації з їхніми політичними правами, інші країни та міжнародні угруповання, з якими взаємодіє нація. Також об'єктами є різноманітні політичні процеси, такі як національна ідентифікація, інтеграція та консолідація, розвиток держави, партійної системи та політичної системи в цілому, діяльність парламенту та уряду, стратегія національного розвитку, реалізація національної ідеї та зовнішня політика.

Об'єкти національної політичної культури можна умовно поділити на політичні й політизовані. До політизованих належать етнокультурні явища: розвиток

державної мови та мов етнічних меншин, формування правдивої національної історії, функціонування та зміцнення релігій, формування громадянських та патріотичних почуттів.

Механізми впливу елементів політичної культури на політичні явища ще потребують дослідження. Для глибшого розуміння цього впливу можна порівняти концепції політичної культури з теорією раціональної дії.

Теорія раціональної дії, що вважається однією з популярних у сучасній американській і світовій політології, стверджує, що політичні актори мають певні цілі та діють відповідно до своїх інтересів, обираючи найвигідніші варіанти. Ця концепція підкреслює, що раціонально діяти в політиці може будь-хто, проте важливо з'ясувати, чи може така спільнота, як нація, приймати обґрунтовані рішення. Також, вона виключає аспекти емоційної та раціональної поведінки, а також припускає, що політичні установки завжди логічно обґрунтовані, що не завжди відповідає дійсності. [3, с. 78].

Вплив елементів культури на політичний суб'єкт полягає в тому, що вони стають мотивами для прийняття рішень. Поведінка суб'єкта політики може бути ірраціональною, але цілком обґрунтованою та корисною, особливо в умовах невизначеності або стресу. Політична культурологія допомагає розкрити механізми впливу культури та дає можливість прогнозувати поведінку людей, але не може змінити культурний феномен чи його детермінацію не може змінити природи культурного феномена та культурної детермінації.

Таким чином, об'єктом національної політичної культури є в першу чергу сама нація та її політична діяльність. Це означає, що національні цінності, ідеали, традиції та інші аспекти культури впливають на політичну свідомість і поведінку її членів, груп та всієї нації. Однак індивіди, групи, інститути та нація являють собою опосередковані об'єкти політичної культури, оскільки зміни, спричинені дією політико-культурного інструментарію, відбуваються не з ними як такими, а з елементами їхньої свідомості, політичними установками, переконаннями та їх психологічними станами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 664 с
2. Терешкун О. Ф. Політична суб’єктність української нації: ґенеза, стан, тенденції розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Історія та теорія політичної науки» / О. Ф. Терешкун. – Львів, 2005. – 21 с.
3. March J. G. The New Institutionalism: Organization Factors in Political Life / J. G. March, J. P. Olsen // American Political Science Review. – 1984. – Vol. 78. – P. 738–749.

Крістіна БУБЛИК, здобувачка вищої освіти
e-mail: bublyk.kristina1@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ "Ужгородський національний університет", м. Ужгород, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ТОРГОВИХ ЗАКОНІВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЄВРОІНТЕГРАЦІЄЮ
OPTIMIZATION OF UKRAINIAN TRADE LAWS IN CONNECTION WITH EUROPEAN INTEGRATION

Ключові слова: *інтеграція, законодавство, бізнес, тенденції.*

Для України успішне здійснення інтеграції в загальноєвропейський простір являє собою не тільки економічний, але загальносоціальний і політичний інтерес, заснований не тільки на прагматичних інтересах, а й на загальноєвропейській ідентичності та культурі. Гармонізація законодавства є необхідною на цьому шляху і неминучою, в силу як значущості самого права в житті суспільства, так і його взаємозв'язків з іншими галузями суспільного життя. Питання гармонізації двох правових систем – України й Європейського Союзу набуває в даний час особливої актуальності в силу того, що проблема адаптації складається вже не тільки зі створення нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід правового регулювання економіки Європейським Союзом, але і в упорядкуванні та гармонізації існуючих та в усуненні протиріч і правових лакун, що виникли вже на новітньому етапі.

For Ukraine, successful integration into the pan-European space is not only of economic but also of general social and political interest, based not only on pragmatic interests but also on a common European identity and culture. Harmonization of legislation is necessary on this path and inevitable, due to both the importance of law itself in the life of society and its interrelationships with other spheres of public life. The issue of harmonization of the two legal systems - Ukraine and the European Union - is currently of particular relevance due to the fact that the problem of adaptation consists not only in the creation of new national legal acts that take into account the experience of legal regulation of the economy by the European Union, but also in the streamlining and harmonization of

existing ones and in the elimination of contradictions and legal gaps that have arisen at the latest stage.

Метою цієї статті є дослідити проблематику оптимізацію торгових законів України у зв'язку із євроінтеграційними процесами та окреслити основні тенденції даного процесу.

Отриманими результатами є аналіз адаптації законодавчої бази України до законодавства ЄС на даний момент в цілому та визначення ключових аспектів оптимізації торгових законів України, спричиненої євроінтеграцією, зокрема.

Останнім часом виникає питання щодо можливості та необхідності пристосування всього цього комплексу до права ЄС. Крім того, переважна більшість фахівців згодні в тому, що правова система є принципово відкритою, динамічною системою, що саморегулюється, взаємодіючи з іншими підсистемами суспільства. Її динаміка більшою мірою визначається об'єктивними закономірностями і глибинними тенденціями суспільного розвитку, ніж суб'єктивними намірами і діями політиків-реформаторів

Адаптацію законодавчої бази України до законодавства ЄС було розпочато ще в 1998 році із набуттям чинності Угодою щодо партнерства та співробітництва між Україною й ЄС, яку було підписано в 1994 році. У статті 51 даної угоди передбачено зобов'язання України привести поступово національну законодавчу базу у відповідність до європейської. Так, зокрема, наступними документами було визначено загальні принципи адаптації законодавства:

- ЗУ «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», який було ухвалено в 2004 році;
- Постанова КМУ «Про концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16.08.1999 р. № 1496.

Чим саме адаптація національного законодавства до законодавчих норм ЄС є корисною для українського бізнесу:

– ЄС надає допомогу Україні щодо вдосконалення законодавства, зокрема, для утворення найкращих умов задля розвитку бізнесу та залучення інвестицій.

– У межах ініціативи EU4Business завдяки підтримки ЄС тільки в 2023 році було реформовано 211 законодавчих норм України, регуляторних актів, політик і процедур, а також оптимізовано діяльність у 236 урядових інституцій.

Дане мало позитивний вплив на стан бізнес-середовища як для малого, так і для середнього бізнесу. Деякі із впроваджених нововведень викликають економічний ефект, який можна виміряти у розмірі декількох десятків мільйонів гривень. Можна як приклад зазначити анулювання процедури ліцензування практики із посередництва у працевлаштуванні за межами країни. Дана новація стала можливою, бо ліцензія у сучасних умовах вже не є знаряддям у державному регулюванні, що надає захист правам громадян в Україні. Таким чином, тому підприємцю, який має бажання надавати послуги із посередництва у працевлаштуванні за межами країни, наразі немає необхідності надавати безліч документів у паперовій формі до органу ліцензування, потім витрачати час на очікування видачу чи відмову ліцензії, витрачаючи при цьому кошти та час. Натомість достатньо задекларувати наміри щодо здійснення даної діяльності. Так, економічний ефект лише за 1 рік від такої ініціативи для майбутніх господарюючих суб'єктів є близько 80 млн грн.

Іншим прикладом є анулювання потреби у погодженні режиму діяльності підприємства у сфері послуг місцевими органами влади, як було за радянських часів. Отримання цієї послуги залишалось тягарем для бізнесу, хоча така послуга була безкоштовною, оскільки було необхідним опрацьовувати та подавати до органу місцевої влади певні документи, а також чекати рішення органу та, можливо, зіштовхуватись навіть із корупційними ризиками. Скасування даної вимоги тільки за перший рік регулювання принесло економічний ефект для організацій у сфері послуг близько 30 млн грн.

Євроінтеграційний досвід України має унікальний характер в умовах війни. Потерпаючи від незмірних людських і фінансово-економічних втрат, реалізуючи опір збройній широкомасштабній російській інтервенції, країна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, розвиває партнерство з ЄС на секторальних напрямах, надалі веде європейську інтеграцію у різних галузях, втілює рекомендації Єврокомісії та запроваджує положення Угоди про асоціацію на практиці. Особливість сучасного етапу євроінтеграції є обумовленою комплексом різноспрямованих викликів, впливів

і загроз. У даному розділі окреслюються певні зовнішні та внутрішні чинники, які позначаються на євроінтеграції України, зокрема, — проблемні тенденції на теренах ЄС, турбулентність геополітичних процесів, вплив російської агресії на рух України до євроспільноти. Надаючи оцінку сучасний стану й особливостям співробітництва між Києвом та Брюсселем у воєнний період, слід насамперед відзначити послідовну та чітку політико-дипломатичну солідарність об'єднаної Європи з Україною. Вагоме значення має фінансово-економічна, воєнна, а також гуманітарна підтримка нашої держави. Водночас є очевидною потреба удосконалення наявних інструментів допомоги й акумуляції ресурсів з огляду на стан, масштаби та динаміку війни в Україні. Важливою складовою об'єднаного протистояння російській експансії, своєю чергою, є поглиблення та розвиток економічних контактів Україна-ЄС, зокрема, впровадження «безвізових режимів» на різних напрямах співробітництва, лібералізація взаємної торгівлі.

Отже, відносини Україна-ЄС у значній мірі є залежними від світової кон'юнктури. Й тому кризові явища і виклики, складні та непередбачувані глобальні процеси тією або іншою мірою мають відбиток як на внутрішній ситуації в Україні й ЄС, так і на якості та темпах євроінтеграції. Широкомасштабна війна, що розв'язана росією проти України, зумовила низку ризиків і загроз, змінила картину світу, спричинила турбулентні процеси у політичному, безпековому, економічному середовищах, результати яких наразі вкрай важко спрогнозувати. Також російська агресія загострила протиріччя в сучасному світі, зіпсувала соціально-економічну ситуацію як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Так, зокрема, збільшення вартості енергоресурсів, спровокована нестача продуктів харчування на ринку спричинили зростання цін на споживчі товари і, як наслідок, масштабний вплив на ступінь добробуту громадян у багатьох країнах світу. Паралельно із цим у різних регіонах світу із початку 2022 р. пришвидшились інфляційні процеси.

Перспективи подальших досліджень: необхідно провести глибший аналіз впливу євроінтеграції на певні галузі української торгівлі, крім того провести порівняльний аналіз законодавства України та ЄС, визначити ключові розбіжності та подібності між двома системами та розробити рекомендації щодо гармонізації українського законодавства з європейським.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенова М. В. (2018) Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга. К.: Видавничий дім «Гельветика», . 380 с.
2. Жаровська Г.П. «Acquis communautaire»: європейська правнича термінологія. 2022. URL: https://law.chnu.edu.ua/acquis-communautaire-yevropeiska-pravnycha-terminolohiia/
3. Постанова Кабінету Міністрів від 16.08.99 № 1496 “Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/normatyvna-baza/rishennia/print-53885.html
4. Дорогань О.Д., Ковтун М.С. (2024) Правова євроінтеграція: як українське законодавство адаптується до європейського. Разом вистоїмо Voice в партнерстві с Forbes. URL: https://forbes.ua/ru/money/pravova-evrointegratsiya-yak-vidbuvaetsya-adaptatsiya-ukrainskogo-zakonodavstva-do-evropeyskogo-15012024-18295
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Рратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. № 1049-р Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2023-2025 роках . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-р#Text

Віталій БУРБИКА, канд. юрид. наук
Сумська міська рада, м. Суми, Україна

КОРУПЦІЯ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Проблема корупції в правоохоронних органах становить один із найбільш гострих викликів для сучасного суспільства. Вивчення цього явища показує, що існує багато причин, які сприяють поширенню корупції в правоохоронних структурах та ускладнюють боротьбу з нею. Тому важливо ретельно проаналізувати ці причини для ефективної протидії цьому негативному явищу. Необхідно акцентувати увагу на розробці та впровадженні стратегій, спрямованих на запобігання та припинення корупції в правоохоронних органах.

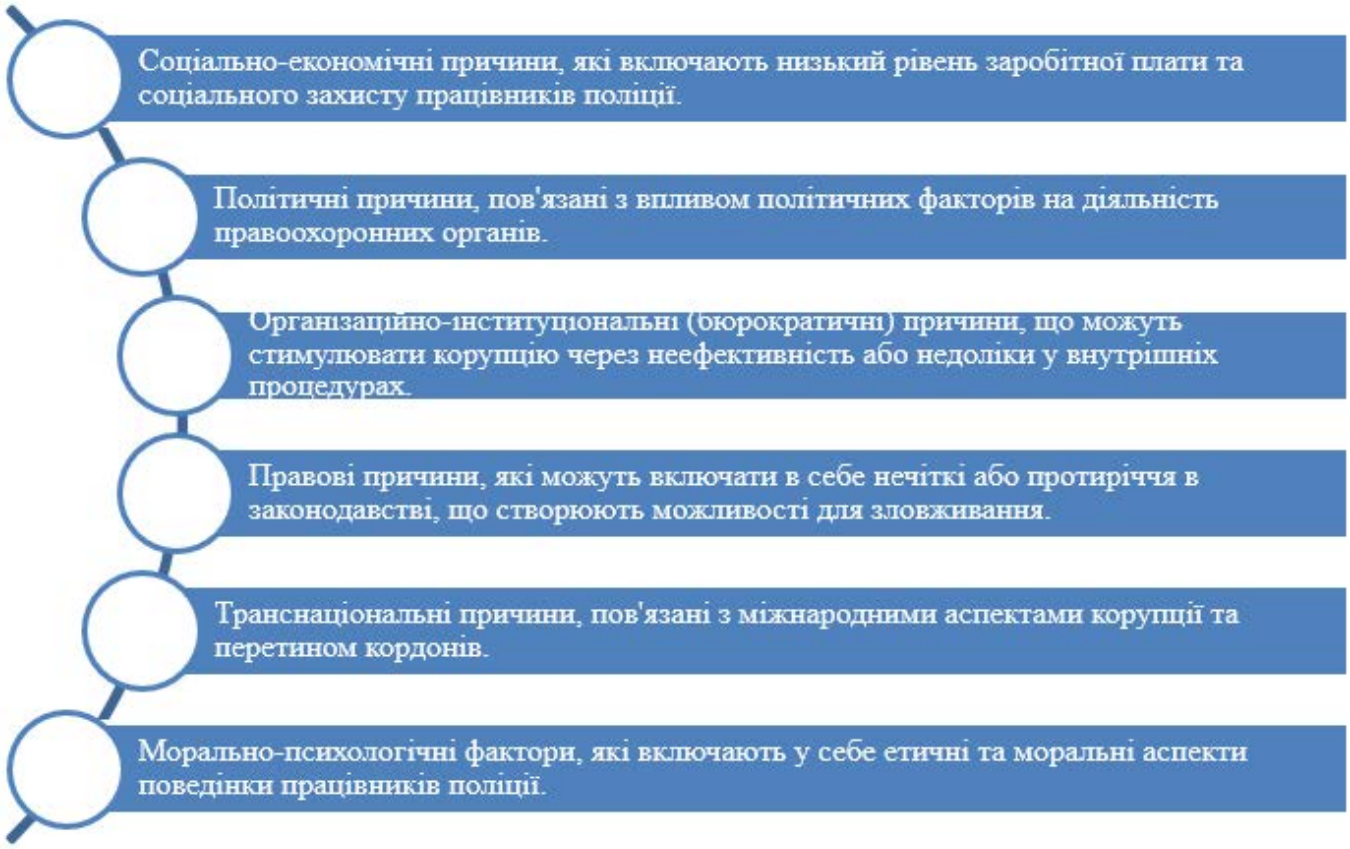
Факти корупції всередині правоохоронних органів негативно вражають суспільство та підривають довіру громадян до системи правоохоронних структур та державних інституцій. Це негативно впливає на ефективність боротьби зі злочинністю, оскільки корупція допомагає злочинцям уникнути відповідальності. Крім того, вона порушує дисципліну та законність серед працівників правоохоронних органів, спричиняє девальвацію моральних цінностей та змінює мотивацію у сфері державного управління та серед громадян у різних сферах соціального життя [1].Оскільки правоохоронні органи зазнають впливу системної корупції в публічних структурах влади, їх специфіка діяльності, яка включає в себе владно-розпорядчі, дозвільні та репресивні функції, призводить до унікальних виявів корупції. Це викликає зростання рівня злочинності та порушує один із найважливіших принципів кримінального права - невідворотність покарання. Корумповані працівники правоохоронних органів надають допомогу злочинцям у уникненні відповідальності, проявляючи безпорядність в верховенстві права, етичних нормах та суспільній моралі [2].

Причини та умови, що сприяють поширенню корупційних проявів серед працівників поліції, суттєво перетинаються з тими, які є характерними для інших категорій державних службовців. Високий рівень впливу поліцейських на різні

аспекти суспільного життя, відповідно до чинного законодавства, а також низький рівень оплати праці та соціального захисту, створюють умови для поширення корупції. Також велике значення має переконаність посадових осіб поліції в своїй непокараності. Негативний вплив цього явища проявляється у зниженні довіри суспільства до поліції [3].

Узагальнюючи й систематизуючи причини виникнення корупції, можна виділити кілька категорій:

Схема 1.

Створено автором

Низький рівень освіти також може бути причиною корупційних проявів серед працівників поліції. Освічене суспільство здатне більш обізнано реагувати на корупційні випадки та вимагати їх усунення. Також високий рівень освіти сприяє формуванню високої моральності та правової культури, що може зменшити толерантність до корупції в середовищі поліції [3].

З урахуванням цього, ми вважаємо, що професійний відбір обов'язково має включати, серед інших етапів, співбесіду, під час якої доцільно залучати представників громадських антикорупційних організацій. Вони можуть забезпечити комплексний фінансовий моніторинг способу життя заявників та перевірку їхніх соціальних мереж на предмет виявлення незаконного збагачення чи прихованих активів. Важливо також пройти перевірку на детекторі брехні, щоб уникнути працевлаштування в правоохоронних органах осіб, схильних до вчинення корупційних правопорушень [2].

Другим заходом у боротьбі з корупцією у правоохоронній системі є створення внутрішніх та зовнішніх каналів зв'язку для осіб, які хочуть повідомити про випадки корупції. Це забезпечить оперативне та відповідальне реагування на всі повідомлення та заяви щодо корупційних дій правоохоронців.

Третій захід передбачає постійне навчання та підвищення кваліфікації правоохоронців. До цього також входить щорічне проходження реального психологічного обстеження для визначення схильності до корупційних дій, професійного вигорання, булінгу та босингу. Особлива увага повинна бути приділена керівництву правоохоронних органів, щоб уникнути спотворення понять пристойності та гідності, можливого негативного впливу з боку колег, які здійснюють корупційні дії, а також формування схильності до недотримання принципових позицій [2].

Отже, можна узагальнити, що причини корупційних проявів серед працівників правоохоронних органів можна поділити на суб'єктивні та об'єктивні. Об'єктивні причини включають економічні, організаційно-управлінські, політико-правові та соціальні, тоді як суб'єктивні - ідейні та морально-психологічні. З урахуванням цього, комплекс заходів протидії корупції в правоохоронних органах має бути спрямований на їх подолання, враховуючи специфіку їх походження та взаємозв'язок між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Плекан В.В. Особливості та причини виникнення корупції в правоохоронних органах України. *Підприємсвто,господарство і право*. 2021.
2. Бондаренко О.С. Корупція у правоохороних органах: причини та система заходів протидії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/79.pdf.
3. Шишкаренко Н.П. Причини виникнення корупції в органах національної поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 3.

Іван ГАБАНІ, *доктор філософії, асистент кафедри міжнародного права*
e-mail: ivan.habani@uzhnu.edu.ua ORCID: 0000-0003-2929-5343
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ОСВІТА АДВОКАТІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ВИМОГИ

Ключові слова: *компетентність, освіта, адвокати, міжнародні стандарти, національні вимоги до адвоката України, доступ до правосуддя, справедливий суд*.

Вступ. Адвокатська діяльність на сьогодні є однією з найбільш розповсюджених та потрібних професій в світі, яка здійснюється у господарській сфері, так і в особистих правових питаннях фізичних осіб. Завдання адвокатури полягає у забезпеченні права на справедливий суд, правового захисту прав та інтересів громадян та підприємств, а також у забезпеченні дотримання прав та свобод людини.

Одним з найважливіших аспектів адвокатської діяльності є забезпечення доступу до адвокатури всім громадянам, без винятку. Це означає, що будь-яка людина має право на отримання правової допомоги та захисту своїх прав відповідно до закону.

Мета. Яким чином можна забезпечити високий рівень освіти та професійної підготовки адвокатів, щоб відповідати міжнародним стандартам та національним вимогам? Які основні виклики стоять перед Україною у контексті інтеграції до Європейського Союзу, і як це впливає на адвокатську практику та освіту? Ці питання є особливо актуальними, враховуючи необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими директивами та стандартами.

Аналогічним чином визначається, що особа, яка хоче стати адвокатом, має скласти кваліфікаційний іспит, який «полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону» (ст. 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність [1]») [5, с. 39].

Однією з ключових вимог щодо здобуття доступу до адвокатської діяльності є необхідність здобуття вищої юридичної освіти. Проте здобуття вищої освіти включає необхідність аналізу у декількох аспектах.

Результати. Дослідження освітніх парадигм та завершальних етапів навчання в юридичній сфері сприяє глибшому розумінню архітектури та динаміки процесу здобуття правової освіти. Це, в свою чергу, дозволяє виявити потенційні слабкі місця та можливості для прогресу в системі підготовки юридичних кадрів. У контексті України, юридична освіта імплементована через систему вищих навчальних закладів, включаючи юридичні факультети університетів та академій, а також через спеціалізовані інституції. Набуття вищої юридичної освіти є імперативом для здійснення адвокатської практики в Україні, що корелює з законодавчими вимогами країн Європейського Союзу, зокрема Чеської та Словацької Республік, які ментально близькі по душу України. Вимога про здобуття вищої освіти в Україні міститься в статті 6 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [1], який регулює правову діяльність адвокатів в Україні. Згідно з цією статтею, для здійснення адвокатської діяльності необхідно мати вищу юридичну освіту та пройти вступні випробування в адвокатську асоціацію. У Словаччині вимога про здобуття вищої освіти міститься у Законі про адвокатуру Словацької Республіки [2] §3 b), а саме що необхідно здобув вищу юридичну освіту другого ступеня на юридичному факультеті університету в Словацькій Республіці або має визнаний документ про вищу юридичну освіту другого ступеня, виданий іноземним університетом; якщо заявник здобув вищу юридичну освіту першого ступеня, а потім вищу юридичну освіту другого ступеня, необхідно, щоб він здобув вищу юридичну освіту на обох ступенях. В Чехії вимога про здобуття вищої є подібною закріплена у Законі про адвокатуру Чеської Республіки [3] §5 b) особа повинна навчатися на магістерській програмі, навчаючись у вищому навчальному закладі в Чеській Республіці, або шляхом навчання у вищому навчальному закладі за кордоном, якщо така освіта визнана в Чеській Республіці еквівалентною освіті, на підставі міжнародного договору, яким зобов’язана Чеська Республіка, або якщо така освіта була визнана на підставі спеціального правового акта, і при цьому така освіта за змістом і обсягом відповідає загальній освіті, яку можна отримати в рамках магістерської програми з права у вищому навчальному

закладі в Чеській Республіці. Здобуття вищої юридичної освіти є важливою складовою для здійснення професійної діяльності адвоката, яка забезпечує якісний рівень надання правової допомоги та захисту прав. У Європейському Союзі також існують вимоги до здобуття вищої освіти для здійснення адвокатської діяльності.

Стандарти вищої освіта — це нормативна база функціонування всієї системи вищої школи. Вони відображають взаємопов'язані вимоги до змісту, обсягу, рівня якості вищої освіти, зокрема й юридичної [4].

Розробка стандартів вищої освіти відбувається у відповідності з Національною рамкою кваліфікацій, що слугує основою для оцінювання якості освітнього контенту та його кінцевих результатів.

Компетентнісний підхід має на меті сприяти розвитку особистості студента, забезпечуючи його предметну функціональну грамотність. Якість підготовки випускника має стати результатом гармонійного поєднання академічних знань і практичних навичок, а також засвоєння фундаментального змісту наук, які слугують основою для майбутньої професійної діяльності та інтеграції до стандартів ЄС.

Зміст навчання повинен бути адаптований до потреб практики, а студенти повинні мати більше академічних свобод для формування свого індивідуального навчального плану. Це включає не лише вибіркові дисципліни, але й практичну підготовку, пов'язану з обраною спеціалізацією. Аналіз програм підготовки юристів у Чеській та Словацькій республіках може слугувати зразком для України у контексті її інтеграції до Європейського Союзу та відповідності міжнародним стандартам та національним вимогам у сфері освіти адвокатів [5, с. 38].

У контексті України, система вищої юридичної освіти включає бакалаврські, магістерські та докторські програми, які пропонуються понад ста університетами, академіями та іншими освітніми інституціями, як державного, так і приватного сектору.

Аналогічно, у Чеській та Словацькій Республіках, які є членами Європейського Союзу, існує значна кількість освітніх програм для підготовки юристів. Хоча конкретні програми можуть варіюватися в залежності від країни та навчального закладу, вони мають спільну основу, яка включає вивчення основних правових принципів, процесуального права та спеціалізованих галузей, таких як міжнародне

право та право ЄС. В цих країнах особлива увага приділяється практичному застосуванню права, і програми часто включають практичні курси, стажування та роботу з реальними судовими справами. Для отримання права на заняття адвокатською діяльністю в Чеській та Словацькій Республіках необхідно скласти спеціалізований іспит. Це відображає міжнародні стандарти та національні вимоги до компетентності та освіти адвокатів

Виконання професійних обов'язків адвоката в Україні, а також у державах Європейського Союзу, зокрема в Чеській та Словацькій Республіках, передбачає отримання вищої юридичної освіти. Така освіта є фундаментом для набуття необхідного комплексу знань та практичних навичок, які є невід'ємними для якісного надання правових послуг клієнтам. Хоча освітні програми можуть варіюватися в залежності від країни та навчального закладу, існує консенсус щодо базових принципів підготовки юристів, спрямованих на розвиток компетентностей, необхідних для ефективної правової практики.

Висновки. Розглянуті ключові аспекти, що стосуються компетентності та освіти адвокатів у контексті міжнародних стандартів та національних вимог. Було встановлено, що вища юридична освіта є фундаментальною вимогою для здійснення адвокатської діяльності, як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу. Освітні програми, хоч і різняться в залежності від країни та навчального закладу, мають спільну мету — підготовку висококваліфікованих правників, здатних ефективно застосовувати право та надавати якісні правові послуги.

Виявлено, що сучасні тенденції в освіті юристів/адвокатів вимагають інтеграції практичного досвіду та міжнародної перспективи, що відповідає потребам глобалізованого правового середовища. Це включає академічну мобільність, двоступеневі програми освіти та підготовку до складання кваліфікаційних іспитів.

Завершуючи, можна сказати, що компетентність та освіта юристів/адвокатів є динамічними та багатогранними концепціями, які розвиваються у відповідності з міжнародними стандартами та національними вимогами, що вимагає постійного оновлення та адаптації освітніх програм для підготовки правників до викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 05.04.2024).
2. Закон № 586/2003 про адвокатуру із змінами і доповненями до Закону № 423/2020 https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/586/20160701 (дата звернення: 05.04.2024).
3. Закон № 85/1996 про адвокатуру із змінами і доповненями до Закону № 261/2021 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1996-85#p3 (дата звернення: 05.04.2024).
4. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 05.04.2024).
5. Бойчук Ю. Компетентнісна парадигма в сучасній вищій професійній освіті / Ю. Бойчук, Ю. Таймасов // Новий колегіум. — 2015. — № 1. — С. 38–44.

Катерина ГАЛУШНЕВСЬКА, здобувачка вищої освіти
e-mail: halushnevskaya@gmail.com
Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна
Науковий керівник – **Михайло ФРОЛОВ,** канд. юрид. наук, доцент
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ТРАВМ ОТРИМАНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОНАННЯ ПРАЦІ

Проблема професійних захворювань та травм, що виникають на робочому місці, є актуальною як у світовому масштабі, так і для України, адже у сучасних умовах розвитку суспільства та технологій, зростає ризик виникнення травм під час виконання роботи. Незважаючи на наявність законодавчого регулювання, ця проблема залишається важливою через високий рівень виникнення подібних ситуацій та необхідність постійного вдосконалення правових механізмів захисту працівників.

До професійних захворювань належать такі захворювання, які виникли внаслідок професійної діяльності працюючого та зумовлені виключно або переважно впливом шкідливих речовин, певних видів робіт та інших факторів, пов’язаних з роботою [3], такими захворюваннями можуть бути захворювання опорно-рухового апарату, дихальної системи, психічні та неврологічні розлади тощо. У свою чергу, виробнича травма – травма, отримана працівником на виробництві. Сукупність виробничих травм називають виробничим травматизмом [5].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я (надалі - ВООЗ) на 2023 рік, смертність від виробничого травматизму на сьогодні займає третє місце у статистиці після серцево-судинних захворювань і онкологічних хвороб. У той час як серцеві проблеми та онкологія найбільше вражають людей похилого віку, нещасні випадки забирають життя людей молодого та середнього (працездатного) віку [2].

Основним нормативним актом, що регламентує право на належні, безпечні і здорові умови праці є Конституція України, де також вказується заборона на

використання праці жінок та неповнолітніх осіб на небезпечних для їхнього життя роботах [4].

Також, виходячи з положень статті 2 Кодексу Законів про працю України(надалі - КЗпП України), працівники мають право на на здорові і безпечні умови праці, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби або реабілітації, повної або часткової втрати працездатності та, відповідно до ст. 173 КЗпП України - на відшкодування шкоди в разі ушкодження здоров'я [1].

Проте, не завжди роботодавці забезпечують належні умови безпеки та гігієни на робочих місцях, що може призвести до виникнення професійних захворювань і травм. Ще однією проблемою є недостатня компенсація збитків та недостатнє медичне обслуговування потерпілих з боку роботодавців, що може послужити мотивацією для вдосконалення законодавства України у сфері праці. Крім того, існує недостатній контроль за дотриманням законодавства про працю [7].

Варто зазначити, що джерелами правового регулювання є також Накази Міністерства Охорони Здоров'я, зокрема від 2000 р. № №374/68/338 «Про затвердження Інструкції про застосування переліку професійних захворювань», від 09. 04. 2022 р. № 603 «Про затвердження Переліку установ і закладів, що мають право встановлювати остаточний діагноз хронічних професійних захворювань», від 2000 р. № 370 «Про затвердження Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості» тощо [2].

У свою чергу, Кабінет Міністрів України також приділив увагу цьому питанню. Наприклад, видані постанови: від 11. 02. 2015 р. № 337 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», від 17. 04. 2019 р. №96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці», від 08. 11. 2000 р. №1662 «Про затвердження переліку професійних захворювань» тощо[6].

Отже, правове регулювання щодо професійних захворювань та травм, що виникають в результаті праці, має значний обсяг і різноманітність. Однак широкий спектр нормативно-правових актів може спричиняти невизначеність та заплутаність при захисті прав працівників і роботодавців. Крім того, законодавча база стосовно

отримання професійних захворювань та травм є недосконалою, що виявляється у проблемах, пов’язаних з наданням безпечних умов праці роботодавцями та забезпеченням належного медичного обслуговування постраждалих осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 27.02.2024).
2. Всесвітня організація охорони здоров’я. URL: https://www.who.int/ru (дата звернення : 27.02.2024).
3. Про затвердження Інструкції про застосування переліку професійних захворювань : Наказ МОЗ України від 29.12.2000 р. № 374/68/338 : станом на 25 лют. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-01#Text (дата звернення: 08.04.2024).
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 27.02.2024).
5. Виробнича травма: як розслідувати. Охорона праці та промислова безпека «RACIO» URL: https://racio.ua/vyrobnycha-travma-yak-rozsliduvaty/
6. Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України URL: https://www.kmu.gov.ua/ (дата звернення 27.02.2024).
7. Конспект лекцій з дисципліни «Охорона праці в галузі та цивільний захист» Державний університет «Житомирська політехніка». Освітній портал. Житомир, 2018. С. 107.

Діана ГРЕБЕНЮК, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Кирило СТЕПАНЕНКО,** канд. юрид. наук, доцент
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Наукові дослідження з тематики захисту прав жінок, гендерної рівності та боротьби з дискримінацією за всіма ознаками та видами вже привернули увагу значної кількості науковців, зокрема представників української школи міжнародного права.

Однак, аналіз праць згаданих авторів показав певні прогалини, зокрема у розумінні та висвітленні проблеми насильства стосовно жінок. Насильство проти жінок має складний глобальний характер і становить загрозу не лише для жінок, а й для дітей, які стають свідками чи жертвами такого насильства. Ця проблема є актуальною як на міжнародному, так і на національному рівнях, і потребує негайного правового вирішення [1, с. 6]. Крім того, слід зазначити, що питання захисту прав жінок були висвітлені у численних міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 року, Європейська декларація про рівність чоловіків та жінок 1988 року, Декларація про викорінювання насилля щодо жінок 1993 року, Пекінська Платформа Дій та Пекінська декларація 1995 року, Декларація Тисячоліття ООН 2000 року та інші.

К.І. Чижмарь провів міжнародно-правовий аналіз юридичного змісту міжнародних стандартів щодо рівноправ'я жінок і чоловіків, а також ступеня виконання Україною зобов'язань за Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року. Він також розглянув шляхи підвищення відповідальності державних органів та посадових осіб за порушення стандартів щодо рівноправ'я жінок і чоловіків. За даними ООН, насильство стосовно жінок є широко

поширеною проблемою, що відбувається в усіх регіонах та культурах світу [3, с. 63]. Це підкреслює актуальність та необхідність подальших заходів для розв'язання цієї проблеми. Отже, наукові дослідження з теми захисту прав жінок та боротьби з дискримінацією важливі для розуміння та вирішення складних проблем сучасного суспільства [2, с. 77].

Проблема насильства, незважаючи на існуючі конвенції, такі як Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, що містить окремі положення, пов'язані з насильством та пропагує заборону таких явищ, має свої складнощі. Однією з найавторитетніших нормативних баз, що осуджує всі форми насильства стосовно жінок і домашнього насильства, є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) 2011 року.

Україна підписала Стамбульську конвенцію ще в 2011 році, однак до цього часу її не ратифікувала. Це значний недолік, оскільки ця конвенція є першим законодавчо закріпленим інструментом, що створює вичерпний законодавчий підхід до боротьби з гендерно обумовленим насильством [4, с. 14].

Прийняття Законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» – це значний крок у побудові ефективної державної системи боротьби з насильством стосовно жінок. Однак, сучасні форми насильства, такі як психологічне, сексуальне та фізичне насильство, досі залишаються поза увагою держави і не визначені у законодавстві як злочини.

Проблема насильства щодо жінок вимагає серйозних досліджень та пошуку міжнародно-правових шляхів боротьби з цим явищем. Незважаючи на велику кількість міжнародних і національних інструментів, прийнятих для захисту прав жінок, існують важливі прогалини, які потребують уваги та вирішення.

Висновки з проблем міжнародно-правових стандартів захисту жінок мають важливе значення для розуміння сучасної ситуації та визначення шляхів подальшого розвитку законодавства та практики в цій сфері. Попри існуючі міжнародні

документи, що стосуються захисту прав жінок, такі як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, виникають деякі проблеми та прогалини [2, с. 37].

Перша проблема полягає в недоліках у визначенні понять та видів насильства стосовно жінок. Чітке формулювання понять та типів насильства в міжнародних документах допомагало б краще розуміти та боротися з цією проблемою. Друга проблема стосується процедури покарання кривдника та захисту прав жертви. Недостатня увага до механізмів судового захисту та покарання за дії насильства може створювати перешкоди для жертв у отриманні справедливості та захисту. Третя проблема полягає в недостатній кваліфікації жертви та кривдника. Для ефективного захисту прав жінок важливо правильно визначати статус кожного учасника конфлікту та враховувати специфічні аспекти статі при розгляді справ [4, с. 63].

Отже, для вирішення проблем міжнародно-правових стандартів захисту жінок необхідно поглиблене дослідження цієї проблеми, внесення змін до існуючих нормативно-правових актів та розвиток ефективних механізмів захисту прав жінок на міжнародному рівні. Тільки таким чином можна досягти повного та всебічного захисту прав жінок у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [Електронний ресурс]. Council of Europe Convention on Preventing and Combatting Violence against Women and Domestic Violence
2. Міжнародно-правовий захист прав жінок. [Електронний ресурс]. Международный научный журнал «Интернаука». № 9(49), 3 т., 2018. 2018. Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/BEST/Desktop/mnj_2018_9(3)__13.pdf.
3. Права жінок і гендерна рівність в Україні [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу до ресурсу: https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-vukrajini-o-uvarova/.
4. Кучко, Артем Валерійович. Щодо питання міжнародно-правових стандартів забезпечення недопущення дискримінації у царині праці. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського ОІ (31 березня 2023 року).Харків, 2023. 624 с.: 150.

Ірина Марія ГУК, аспірантка
e-mail: irenmary2304@gmail.com ORCID: 0000-0002-4407-3944
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Ключові слова: *державно-приватне партнерство, правове регулювання, євроінтеграція, відбудова, проєкт, інфраструктура.*

Вступ. Наразі питання взаємодії держави та бізнесу, необхідність швидкого відновлення інфраструктури під час та після війни, ефективного використання коштів для отримання необхідного сервісу в короткі строки з мінімальними витратами є надзвичайно актуальним з огляду на стан війни в Україні. У сучасних умовах розвитку суспільних відносин правове регулювання державно-приватного партнерства (далі - ДПП) показало свою недостатню життєздатність. Тому важливим є комплексне дослідження як договірної конструкції, яка певним чином забезпечує регулювання правовідносин у державно-приватному партнерстві, так і механізму правового регулювання цих відносин, особливо в умовах євроінтеграції.

Основна гіпотеза цієї роботи полягає в тому, що європейська інтеграція позитивно впливає на розвиток інфраструктурних проєктів ДПП.

Мета. Основною метою цього дослідження є аналіз правового регулювання державно-приватного партнерства в Україні в умовах євроінтеграції та післявоєнної відбудови України, а також розгляд європейського регулювання з даного питання.

Результати. Державно-приватне партнерство в Україні регулюється Законом України "Про державно-приватне партнерство" № 2404-VI від 01 липня 2010 року (2010) та Законом України "Про концесії" № 155-IX від 03 жовтня 2019 року (2019).

Україна продемонструвала певний рівень готовності у сфері підприємництва та промислової політики, хоча прогрес у приведенні законодавства України до вимог законодавства ЄС на даному етапі є незначним. Україні рекомендується:

1) розробити середньострокові пріоритети розвитку малого та середнього підприємництва та вжити заходів для покращення бізнес-середовища та інвестиційного клімату;
2) ухвалити необхідне законодавство для приведення його у відповідність до Директиви 2011/7/ЄС, зокрема щодо прострочення платежів у комерційних операціях (2011).

Реформування чинного законодавства у сфері укладення та реалізації концесійних договорів здійснюється в рамках виконання зобов'язань України відповідно до умов Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо поступової гармонізації чинного та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель відповідно до законодавства ЄС у сфері державних закупівель (Директива 2014/24/ЄС, 2014).

Директива ЄС про концесії містить, з урахуванням тлумачень, розроблених практикою Суду ЄС, тип винагороди та розподіл ризиків між приватною та державною сторонами концесійного договору: надання концесії на виконання робіт або надання послуг передбачає передачу концесіонеру операційного ризику, пов'язаного з використанням цих робіт або послуг, що охоплює або ризик попиту, або ризик пропозиції, або обидва ці ризики. Вважається, що концесіонер бере на себе операційний ризик, коли за нормальних умов діяльності немає гарантії відшкодування зроблених інвестицій або витрат, понесених при виконанні робіт або наданні послуг, які є предметом концесії. (Спільно, Впровадження ДПП в Україні, 2017).

Що стосується ризиків державно-приватного партнерства в Україні, то вони полягають у наступному:

1. Корупція залишається поширеною проблемою в українській адміністрації. Попри зменшення досвіду та сприйняття під час війни, рівень корупції залишається високим. Значні кошти, виділені на відновлення інфраструктури, створюють підвищені ризики шахрайства та корупції в циклі закупівель.

Заходи, спрямовані на усунення загроз доброчесності, включають оцінку корупційних ризиків, посилення внутрішнього контролю, прозорість, незалежні перевірки, професійний аудит та участь громадянського суспільства.

2. Тривалі та обтяжливі тендерні процедури, зарегульованість та неефективність можуть перешкоджати своєчасному здійсненню закупівель. Законодавство у сфері закупівель потребує спрощення з одночасним захистом прозорості та доброчесності. Механізм моніторингу має виявляти вузькі місця, а центральні закупівельні установи потребують зміцнення шляхом збільшення ресурсів та розбудови потенціалу.
3. Тиск на надання преференцій вітчизняним компаніям або компаніям з країн-донорів може спотворювати ринок і порушувати принципи ЄС. Хоча певна підтримка місцевої економіки є прийнятною, вона повинна відповідати законодавству ЄС у сфері державних закупівель.

Недостатня спроможність імплементаційних інституцій є проблемою, що вимагає міжнародної підтримки. Це включає широкомасштабні тренінги, центри консультативної підтримки, розробку навчальних матеріалів і пряму допомогу українським установам, залученим до процесу реконструкції. (Державні закупівлі у післявоєнній відбудові України

Висновки. Тож, можна зробити висновок, що Україна поступово вдосконалює свою нормативно-правову базу щодо регулювання ДПП: сформульовано і введено в дію регуляторну структуру для ДПП, в той час, як концесійне законодавство потребує вдосконалення з метою приведення його у відповідність до стандартів ЄС. Більше того, для України важливо імплементувати механізми, передбачені Директивами ЄС про закупівлі та платежі, а також привести законодавство у сфері ДПП у відповідність до вимог ЄС. Також важливими є інституційна спроможність реалізовувати такі проєкти, передбачуваність законодавства та, особливо в умовах післявоєнної відбудови, спрощення процедур.

Щодо основної гіпотези цієї роботи, яка полягає в тому, що європейська інтеграція позитивно впливає на розвиток інфраструктурних проєктів ДПП і Україна може використати досвід країн ЄС для відновлення після війни, зазначимо, що дійсно, європейське регулювання та фінансування проєктів ДПП дозволяє реалізовувати та

розвивати такі проєкти. Проте значну роль відіграє доступність механізмів та прозорість проведення тендерів, а також передбачуваність законодавства та правових процедур.

Перспективи подальших досліджень. Щодо подальших досліджень, то вважаємо за доцільне вивчити досвід ЄС у впровадженні державно-приватного партнерства у сфері інфраструктури та перспективи таких проєктів для України.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України №2404-VI від 01 липня 2010 (2010). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text
2. Про концесії: Закон України №155-IX 03.10.2019. (2019) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-IX
3. Directive 2011/7/EU on combating late payment in commercial transactions (2011). https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:048:0001:0010:en:PDF
4. Directive 2014/24/EU on public procurement (2014). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024
5. Spilno. Implementation of PPP in Ukraine. (2017) https://mtu.gov.ua/en/timeline/Spilno.html

Марія ДЕМЧЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mal: mariyademchenko05@gmail.com ORCID: 0009-0004-4454-6571
Маріупольський державний університет, м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД ЯК ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТВИНОГО СУДОЧИНСТВА

Ключові слова: *учасники адміністративного судочинства, суб'єкти адміністративного судочинства, адміністративний суд, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір.*

Вступ. Нерівність вихідних можливостей сторін у адміністративному процесі, обумовлена специфікою визначення суб'єктів, змушує адміністративний суд здійснювати роль специфічного «важеля», необхідного для збалансування сил та сприяння захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Це, у свою чергу, зобов'язує суд вживати всіх передбачених законом заходів для гарантування захисту порушених прав і свобод людини та громадянина. Активна роль суду обумовлюється ще й тим, що саме дії (або бездіяльність) публічної адміністрації часто стають причиною публічно-правових спорів, що спонукають особу звертатися до суду.

З цього боку, логічно буде стверджувати про те, що активна роль адміністративного суду є виправданою та необхідною для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ, де однією із сторін виступає представник влади.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз та визначення ролі адміністративного суду у процесі здійснення адміністративного судочинства. Визначити перспективи подальшій досліджень та можливі категорії виникнення конфлікту інтересів.

Результати дослідження. Термінологія Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) часто стає причиною багатозначних та доволі неоднозначних трактувань, зокрема це стосується і поняття «учасники адміністративного судочинства». Так, глава 4, розділу 1 КАСУ, що присвячена саме

цій категорії, окреслює правовий статус осіб, які беруть участь у справі, включаючи сторін, третіх осіб та інших учасників (помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста).

У зв'язку з цим, цілком логічно виникає питання стосовно процесуального становища самого суду, адже він не підпадає під визначення, визначеного КАСУ «учасника адміністративного судочинства» [1].

У найзагальнішому правовому розумінні, суд є незалежним органом держави, що покликаний здійснювати правосуддя шляхом розгляду та вирішення певних категорій справ. Тому, перш ніж розглядати правовий статус адміністративного суду, необхідно визначити саму правову сутність поняття «правовий статус державного органу». У такому разі правовий статус державного органу можна окреслити як сукупність юридичних норм, що визначають [2]:

1) Місце органу в системі органів держави;
2) Компетенцію органу: його права та обов'язки, основні повноваження.
3) Організаційні засади діяльності: структура, порядок утворення та функціонування.

Цілком логічно, що правовий статус державного органу закріплюється у відповідних нормативно-правових актах (Конституція, Закони України тощо). Ці норми визначають повноваження органу на момент його функціонування.

Правовий статус адміністративного суду, у свою чергу, є конкретною реалізацією загальної концепції правового статусу державного органу з урахуванням особливостей його діяльності. Він охоплює такі елементи [2]:

1) Компетенція: розгляд адміністративних справ, перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади.
2) Функції: захист прав громадян, забезпечення законності в діяльності державних органів.
3) Організаційні засади: здійснення правосуддя.

Правовий статус адміністративного суду є специфічною категорією, яка відображає особливості його діяльності у системі державного управління.

Згідно з адміністративним процесуальним законодавством, учасниками адміністративного процесу визнаються ті особи, які мають безпосередній інтерес у результаті справи, тобто їхні права, свободи або законні інтереси можуть бути врегульованими рішенням суду; та які здатні впливати на перебіг справи, адже наділені певним обсягом процесуальних прав та обов'язків, що можуть безпосереднім або опосередкованим чином вплинути на результат адміністративної справи.

Як вже було визначено раніше, адміністративний суд не віднесено законодавством до учасників адміністративного судочинства, але він є головним та обов'язковим суб'єктом адміністративних процесуальних правовідносин, права й обов'язки якого не суперечать правам та обов'язкам інших учасників процесу.

Висновки. Адміністративний суд відіграє ключову роль у забезпеченні справедливого та неупередженого розгляду справ, адже саме на ньому лежить обов'язок максимальної реалізації прав та обов'язків усіх учасників адміністративного судочинства.

Таким чином, враховуючи процесуальний статус досліджуваної державної установи, цілком обґрунтованим є твердження, що адміністративний суд має самостійний владно-розпорядчий статус у адміністративному процесі щодо вирішення публічно-правових спорів, а звідси – не є звичайним учасником справи, а виступає суб'єктом, наділеним адміністративною процесуальною правосуб'єктністю, має чітко визначену юрисдикцію та покликаний забезпечувати ефективний захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Перспективи подальших досліджень. Існують численні перспективні напрямки для подальших досліджень з цієї теми:

1) Дослідження практики адміністративних судів щодо захисту прав людини в різних сферах (наприклад, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення).
2) Аналіз ефективності застосування адміністративними судами міжнародних стандартів прав людини.
3) Аналіз доктринальних поглядів на роль адміністративного суду в системі органів влади. Здійснення порівняльно-правового аналізу з метою дослідження досвіду інших країн з цих аспектів.

4) Вдосконалення адміністративного судочинства та зменшення кількості юридичних колізій в адміністративному законодавстві: дослідження проблем адміністративного судочинства та шляхи їх вирішення. Аналіз міжнародного досвіду адміністративного судочинства та можливості його застосування в Україні.

Конфлікт інтересів. Адміністративний суд як головний та невід'ємний суб'єкт адміністративного судочинства має важливе значення для забезпечення верховенства права та справедливого розгляду справ. Однак при цьому існують певні ризики виникнення конфлікту інтересів, які можуть негативно впливати на діяльність та функціонування адміністративних судів. Ось деякі з потенційних конфліктів інтересів:

1) Вплив інших органів влади: адміністративні суди можуть відчувати тиск з боку інших органів влади, наприклад, органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування. Це може призвести до того, що суди будуть приймати рішення на користь цих органів, навіть якщо такі рішення не є законними.
2) Вплив інтересів приватно-правового характеру: Суддя (колегія суддів), в особі якого діє адміністративний суд, може мати особистий або фінансовий інтерес в результаті справи, яку розглядає, що може призвести до упередженості в його рішеннях.
3) Вплив політичних інтересів: Доволі нерідкими у практичному досвіді є випадки, коли судді можуть бути під впливом політичних інтересів певних партій або груп, що призводить до того, що вони приймають рішення, які не ґрунтуються на законі, а на політичних міркуваннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kopenyuk M. Administrative court as a subject of administrative justice. Istoriko-pravovoy chasopis, 2(12), 58-62. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/16057/1/13.pdf
2. Korotkykh A. Y. (2013). The concept and structure of the legal status of an administrative court as a subject of administrative jurisdiction. Mitna sprava, 5(89), Retrieved from file:///C:/Users/Home/Downloads/Ms_2013_5(2.2)__25.pdf

Олександр ІСАЄВИЧ, аспірант кафедри міжнародного права
e-mail: oleksandr.isaievych@uzhnu.edu.ua
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПРИНЦИП ЄДИНОГО ГРОМАДЯНСТВА"

Ключові слова: *громадянство, держава, право, законодавство, Україна.*

Вступ. Поняття "принцип єдиного громадянства" є одним з ключових понять у сфері права, що визначає статус громадян у конкретній державі та їхні права та обов'язки. В цілому, цей принцип означає, що кожна особа має лише одне громадянство і єдиний правовий статус в рамках даної держави.

Мета. Дослідити поняття "принцип єдиного громадянства" його аспекти та його значення у законодавстві України.

Результати. До найважливіших аспектів визначення поняття можна віднести:

1. Правовий статус особи.

Принцип єдиного громадянства визначає правовий статус кожної особи в межах конкретної держави. Це означає, що особа є громадянином лише однієї держави, і цей статус наділяє її певними правами та обов'язками за законодавством цієї держави.

2 Визначення громадянства.

Принцип єдиного громадянства визначає, як визначається громадянство особи. Це може ґрунтуватися на різних критеріях, таких як місце народження, походження батьків, місце проживання тощо, і закріплюється у відповідному законодавстві.

3 Основні права та обов'язки.

Принцип унітарного громадянства встановлює основні права та обов'язки громадян у межах держави. До них відносяться право голосу, доступ до освіти та охорони здоров'я, право на працю та інші соціальні та економічні права, а також обов'язок сплачувати податки і дотримуватися законів.

4. Правовий захист.

Принцип унітарного громадянства також означає, що кожен громадянин має право на рівний доступ до правового захисту перед законом, незалежно від свого походження чи соціального статусу.

В українському законодавстві принцип єдиного громадянства не можна ототожнювати із забороною подвійного/множинного громадянства як такого. Він скоріше означає невизнання правових наслідків іноземного громадянства (громадянств) для осіб, які мають українське громадянство [1].

Реформування законодавства в ідеалі має починатися зі зміни положень Основного Закону України. Зокрема, якщо принцип єдиного громадянства буде збережено в новій редакції Конституції, то змінений текст потребуватиме більш детального формулювання цього принципу, яке б чітко розкривало його зміст, щоб уникнути різного тлумачення цього принципу та забезпечити його правильне і однакове застосування. При цьому слід також мати на увазі, що стаття 4 Конституції належить до її Розділу І, який може бути змінений лише на всеукраїнському референдумі після складної процедури у Верховній Раді та Конституційному Суді України [2].

Висновки. Отже, у контексті дослідження, що стосується асоціації України з Європейським Союзом, аналіз принципу єдиного громадянства може включати оцінку впливу асоціації на громадянські права та обов'язки українців.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження цієї теми можуть зробити значний внесок у наше розуміння складного взаємозв'язку між громадянством, європейською інтеграцією та національною ідентичністю в сучасній Україні.

Конфлікт інтересів. Вирішення конфлікту інтересів у контексті громадянства вимагає прозорості, підзвітності та дотримання етичних стандартів у процесах вироблення політики та прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Naturalization. Вікіпедія – Вільна енциклопедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Naturalization
2. What is single citizenship? – Quora. URL: https://www.quora.com/What-is-single-citizenship-1

Катерина КАМЕНЕЦЬКА, здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – **Кирило СТЕПАНЕНКО,** канд. юрид. наук, доцент
Навчально-науковий інститут права та іноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Після Другої світової війни, особливо наприкінці XX та на початку XXI століття, світ зазнав впливу жорстоких військових конфліктів, які призвели до втрат мільйонів цивільних осіб. Ці конфлікти, відбуваючись на фоні військових операцій, призвели до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародних гарантій на захист прав людини.

Нажаль, подібні порушення стали звичайним явищем, особливо під час конфлікту, спровокованого Росією проти України 24 лютого 2022 року. Незважаючи на те, що протягом років було укладено різноманітні міжнародні договори для захисту людей під час мирного життя та в період збройних конфліктів, ці правила, на жаль, часто не дотримуються, особливо в контексті захисту цивільних осіб та військовослужбовців під час воєнних дій. Також, вони не забезпечують належного захисту від тиранії авторитарних режимів [2, с. 417].

Ця ситуація є доказом невдалого функціонування міжнародних механізмів контролю та впливу на додержання гуманітарних норм у воєнний час. Необхідно активніше впроваджувати міжнародні стандарти захисту прав людини та ефективні механізми відповідальності за порушення цих норм. Тільки таким чином можна забезпечити справедливість та безпеку для всіх людей, незалежно від їхнього статусу чи місця проживання.

Міжнародні судові органи розглядають порушення як грубі випадки правопорушень, що рівнозначні геноциду, воєнним злочинам та злочинам проти людяності. Це відображає складні виклики, які стоять перед міжнародним співтовариством у забезпеченні справедливості та захисту прав людини під час війни та конфліктів.

Суб’єктом, що несе відповідальність за виконання зобов’язань за Міжнародним Гуманітарним Правом (МГП), є держава як суб’єкт міжнародного права. Основою для цього є система відповідальності за порушення законів та звичаїв війни. У виконанні міжнародних зобов’язань Україною застосовуються норми МГП, що передбачають захист жертв війни, зокрема цивільного населення, осіб, що не беруть безпосередньо участі у збройному конфлікті, цивільних об’єктів, а також захист небезпечних об’єктів та культурних цінностей.

Сучасне міжнародне право покладає відповідальність на кожну державу щодо забезпечення правових стандартів під час збройного конфлікту, будь то внутрішній чи міждержавний. Згідно з вимогами міжнародної спільноти, закони країн-учасниць міжнародних організацій повинні відповідати міжнародним нормам і принципам. Наприклад, Женевські конвенції та Додаткові протоколи чітко визначають обов’язки сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об’єкти від військових нападів. Дотримання цих принципів та норм є ключовим для забезпечення гуманітарних стандартів під час війни.

Міжнародні договори, що гарантують права людини, мають значення навіть у внутрішніх збройних конфліктах. Ці документи розширюють і уніфікують режими захисту прав людини, сприяючи зміцненню захисту основних прав та свобод людини в умовах конфлікту.

Механізми забезпечення дотримання зобов’язань за міжнародними документами з прав людини можуть стати ефективним інструментом для забезпечення гуманітарного захисту під час збройних конфліктів. Однак, у контексті оцінки ситуації як збройного конфлікту, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зазвичай утримується від безпосереднього визначення цього статусу, що є важливим у контексті застосування міжнародного гуманітарного права [3, с. 142].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зосереджується на оцінці того, чи виконує держава свої зобов’язання згідно з Конвенцією про захист прав людини. Цей підхід означає, що суд не завжди має повну юрисдикцію для вирішення питань, що стосуються дотримання Женевської конвенції про захист жертв війни або її Додаткових протоколів. Такий підхід дозволяє уникнути прямого втручання суду в

міжнародне гуманітарне право і забезпечує більшу консистентність у вирішенні питань прав людини в умовах конфлікту.

Коли мова йде про співвідношення міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права, важливо відзначити, що обидва ці напрями мають важливе значення, особливо у воєнних конфліктах. Міжнародне гуманітарне право ставить за мету захист особистої гідності та зменшення страждань під час війни. Воно встановлює стандарти поведінки для учасників конфлікту й забезпечує захист непричетних до бойових дій, включаючи цивільне населення та поранених. З іншого боку, міжнародне право прав людини гарантує захист основних прав і свобод кожної особи, незалежно від ситуації конфлікту. Його мета полягає в забезпеченні відповідальності урядів перед своїми громадянами та міжнародним співтовариством за порушення прав людини.

Важливо розрізняти підходи цих двох галузей міжнародного права. Гуманітарне право спрямоване на запобігання надмірним стражданням та захист життя та гідності осіб під час збройних конфліктів. Воно обов’язкове для всіх сторін конфлікту і не допускає винятків, підкреслюючи необхідність дотримання мінімальних стандартів у веденні війни. У той же час, право прав людини націлене на гарантування основних прав кожної особи, включаючи право на життя, свободу слова, право на справедливий судовий процес тощо. Це право покладає відповідальність за захист прав людини на уряди та вимагає їх дотримання навіть у складних обставинах воєнного конфлікту [1, с. 133].

Важливо підкреслити, що обидва напрями міжнародного права співпрацюють у вирішенні конфліктів та запобіганні порушенням прав людини під час воєнних дій. Гуманітарне право надає певні механізми захисту в умовах конфлікту, тоді як право прав людини забезпечує загальний фреймворк для захисту прав та свобод людини у будь-яких обставинах. Розвиток обох цих напрямів міжнародного права сприяє покращенню ситуації з правами людини та гуманітарної діяльності в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ногас Н. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (32). 2022. С. 132–136.
2. Примаков К.Ю., Бідняк С.С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. С. 417 – 420.
3. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов’язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.*2022. Вип. 70. С. 141–145.

Крістіна КОНОВАЛЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: kri.stina.konovalenko88@gmail.com
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВСТУПУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ключові слова: *Європейський Союз, верховенство права, національне право, державний суверенітет.*

Вступ. У відповідності до того, що протягом всього періоду незалежності Україна намагається стати частиною Європейського Союзу (далі – ЄС), постає питання про відповідність національного законодавства принципам права ЄС. Перш за все, до них належить, наприклад, принцип демократії, верховенства права, універсальності та неподільності прав людини й фундаментальних свобод, поваги до людської гідності, рівності та солідарності, поваги до засад Статуту ООН та міжнародного права [1, с.23]. Ці принципи розповсюджуються на всі держави-учасниці ЄС і є обов'язковими до впровадження кожною країною, яка є кандидатом на вступ. Тобто, для того, щоб Україна вступила до Європейського Союзу, законодавство повинно чітко відповідати всім визначеним принципам, які зазначені у Копенгагенських Критеріях, а також, це повинно на постійній основі реалізуватись на практиці.

Мета. Метою даної статі є висвітлення проблематики вступу України до Європейського Союзу, а саме імплементація наддержавного законодавства та його дія в межах держави. У даній площині дослідження постає питання чи не загрожує принцип верховенства права ЄС національному суверенітету країн-учасниць союзу.

Окремим критерієм для країн, які вже є учасниками, є принцип верховенства права ЄС. Він зазначає, що право Європейського Союзу є вищим і першочерговим у прийнятті державних рішень. Принцип верховенства права ЄС стосується як норм первинного, так і норм вторинного (похідного) права Європейського Союзу. Цей принцип безпосередньо повинен застосовуватись кожною країною-членом ЄС, поширюватись на всіх суб'єктів права (в тому числі інституції та громадян кожної

країни-члена ЄС), і, навіть якщо норма права ЄС не імплементована до національного права, вона у будь-якому разу повинна застосовуватись на території всього Європейського Союзу і кожної країни-члена ЄС. Таким чином, Європейське право стосується усіх національних норм права, незалежно від їх місця в ієрархії джерел права, в тому числі конституційних норм. З точки зору застосування принципу верховенства права ЄС немає значення, коли норми національного права набрали чинності, до чи після набрання чинності договорів про створення та функціонування ЄС. [2, с.39]. Відповідно до даного положення міжнародна Спільнота зазначає, що право ЄС має безпосередню перевагу і вищу юридичну силу над національним законодавство. Стаття I-6 проєкту Конституції Європейського Союзу передбачала, що «Конституція і право, прийняті інституціями Союзу в межах їх компетенції, мають верховенство над правом держав-членів».

Повертаючись до верховенства права в Україні, постає питання щодо втручання ЄС до національного законодавства та обмеження ініціативи держави у її власних межах. Згідно зі ст. 5 та 8 Конституції України єдиним джерелом влади в Україні є народ, а Конституція України має найвищу юридичну силу. Усупереч цьому, маємо ст. 9 Конституції України, де вказано, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, може відбутись тільки після внесення змін до Конституції України [3]. Таким чином, Україна на конституційному рівні затверджує верховенство міжнародного права, і готова затвердити такий же принцип щодо ЄС. Проте, говорячи про суверенітет держави, ми говоримо про безпосередню вільну законотворчу ініціативу тільки легітимної влади країни, яка опікується перш за все інтересами власного народу та його безпекою. Право ЄС затверджує беззаперечні важливі норми для демократичного світу, але в цей же час має пряме втручання у суверенітет іншої країни за допомогою свого законодавства. Для вступу до Європейського Союзу Україна, перш за все, повинна відповідати всім вимогам та принципам, і, по-друге, визнати верховенство міжнародного законодавства вище ніж своє.

У наукових дослідженнях існує думка, що саме принцип верховенства права є дуже мінливою складовою, оскільки законодавство має стикатися з новими викликами. Демократична природа й публічна транспарентність політичного процесу

не є достатніми для того, щоби забезпечити верховенство права, оскільки навіть в демократичних суспільствах інколи потрібна відвага, щоби чинити опір політичним та публічно домінуючим очікуванням, коли верховенство права опиняється під загрозою [1, с.26]. Верховенство права не є статичним, адже суспільство еволюціонує, відбуваються економічні, соціальні, технологічні та політичні зміні. Достовірно не можна стверджувати, що верховенство права ЄС є абсолютно ідеально визначеною складовою для кожної держави, оскільки країни переживають різні етапи розвитку, різні політичні, соціальні або економічні загрози або покращення. Де одна країна має змогу увесь час дотримуватись всіх принципів ЄС, так в той же час інша країна вимушена використовувати й інші засоби для збереження власної цілісності, захисту або розвитку.

Суд Справедливості ЄС встановив, що невідповідність національного права праву Співтовариства повинна не тільки призводити до автоматичного незастосування першого, але й запобігати прийняттю нових національних законів, які б були невідповідні нормам наднаціонального права [2, с.40] У супереч цьому, Європейська комісія «За демократію через право» наголошує, що реалізація міжнародного права у національному є дуже важливою, але це не означає, що воно завжди повинно мати верховенство над Конституцією або звичайним законодавством [4]. Таким чином, Венеціанська комісія, яка діє з принципу демократії, зазначає важливий аспект для збереження цілісного суверенітету країн, без обов'язкового втручання в законотворчу діяльність. Верховенство права ЄС повинно нести в собі обов'язкові ідеї, які несли б у собі принципи можливі для реалізації всіма країнами, як наприклад, принцип неподільності прав людини, демократії. Принцип верховенства права ЄС не є абсолютно можливим до виконання всіма країна, адже не всі норми права можуть так чи інакше у повній мірі бути реалізовані країною-членом ЄС на даний етап.

Висновки. Отже, виходячи з вищевикладеного, варто звернути увагу на два важливих критерії при вступі до ЄС та усвідомити всі ризики такої ініціативи. По-перше, Україна не зможе повною мірою задовольнити всі принципи Європейського Союзу, оскільки в даний момент знаходиться у стані війни та для збереження власної цілісності не може повністю реалізувати всі права громадян. По-друге, визнання

принципу верховенства права ЄС над національним законодавством несе в собі ризики втручання в суверенітет держави, а отже потрібне усвідомлення того, наскільки даний ризик є необхідним і чи готова Україна поставити на найвищу ланку не власне законодавство, а принципи Спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забокрицький І.І. (2019). Принцип верховенства права в Європейському Союзі як ознака транснаціоналізації сучасного конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 23-26
2. Юхимюк О., Дмитрук С. (2018). Формування принципу верховенства права Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*, №2 (12), 39-43
3. Конституція України : офіц. текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4174 (дата звернення:08.04.2024)
4. Rule of law checklist: The European Commission for Democracy through Law. (дата звернення: 08.04.2024)

Олексій КОРНІЙЧЕНКО, аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
e-mail: okorniichenko@cuspu.edu.ua ORCID: 0009-0009-3497-4966
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ПОНЯТТЯ «ЗАКЛАД ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я»: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ВИМІР

Ключові слова: *охорона здоров'я, заклад охорони здоров'я, інституція охорони здоров'я, медичний заклад, законодавство Європейського Союзу, acquis ЄС*

Вступ. За сучасних обставин не викликає сумнів те, що охорона здоров'я є пріоритетним напрямом державної політики. Держава гарантує громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я та, відповідно, забезпечує ефективне і доступне медичне обслуговування, що насамперед досягається шляхом створення організованої мережі закладів охорони здоров'я. На підставі означеного, а також у зв'язку з триваючими євроінтеграційними процесами, й обумовлюється доцільність проведення семантичного аналізу поняття «заклад охорони здоров'я» крізь призму права Європейського Союзу (acquis ЄС).

Мета – з'ясувати дефініції поняття «заклад охорони здоров'я», що застосовуються у законодавчих актах Європейського Союзу.

Результати. Перш за все варто зазначити, що у контексті українського законодавства поняття «заклад охорони здоров'я» характеризується як уніфіковане й інтегруюче. Ним позначається вся сукупність підприємств, установ та організацій, які провадять діяльність з медичного обслуговування населення, незалежно від виду (типу) або спрямованості, а також воно широко використовується у нормативно-правових актах різної юридичної сили.

Профільний Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII визначає, що заклад охорони здоров'я – це юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, що забезпечує медичне обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних)

працівників і фахівців з реабілітації [1]. Із цього визначення прослідковується, що: 1) заклад охорони здоров'я – виключно юридична особа або її відокремлений підрозділ; 2) предметом діяльності й основним завданням такого закладу обов'язково є здійснення медичного обслуговування населення; 3) діяльність закладу охорони здоров'я (відповідна медична практика) підлягає ліцензуванню.

Диференціація закладів охорони здоров'я за окремими критеріями встановлюється як вищевказаним Законом (надкластерні, кластерні, загальні заклади; заклади екстреної, первинної, спеціалізованої, паліативної медичної допомоги; державні, комунальні, приватні заклади тощо), так і деякими підзаконними актами, зокрема Переліком закладів охорони здоров'я, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385.

На противагу вищевикладеному, законодавство Європейського Союзу (acquis ЄС) не містить усталеного чи уніфікованого терміну, який би у цілому позначав інституції, діяльність яких спрямована чи безпосередньо пов'язана із забезпеченням медичного обслуговування населення. Відповідні поняття та визначення можуть варіюватися в залежності від предмета правового регулювання.

Змістовно наближеною до розуміння українського законодавця є дефініція, закріплена у Регламенті (ЄС) 2017/745 Європейського Парламенту і Ради від 05.04.2017 р. про медичні вироби, внесення змін до Директиви 2001/83/ЄС, Регламенту (ЄС) № 178/2002 і Регламенту (ЄС) № 1223/2009 та скасування директив Ради 90/385/ЄЕС та 93/42/ЄЕС, Регламенті (ЄС) 2017/746 Європейського Парламенту і Ради від 05.04.2017 р. про медичні вироби для діагностики in vitro та про скасування Директиви 98/79/ЄС та Рішення Комісії 2010/227/ЄС, Рекомендаціях Європейської комісії 2013/172/ЄС від 05.04.2013 р. щодо спільної основи для системи унікальної ідентифікації медичних виробів у Союзі. Згідно із зазначеними актами заклад охорони здоров'я (англ. health institution; фр. établissement de santé) – організація, первинною метою діяльності якої є догляд за пацієнтами, лікування пацієнтів або забезпечення охорони громадського здоров'я. Поряд з цим вказується, що таким поняття не охоплюються установи, діяльність яких пов'язана зі сферами краси чи здорового способу життя [2; 3; 4]. У межах європейського правового виміру таке

визначення є найбільш універсальним, проте термін, стосовно якого воно застосовується, може бути й дещо відмінним.

У наведених прикладах застосовується термін «health institution», що в дослівному перекладі – інституція (установа, заклад) здоров'я. Такий термін є частковим відповідником до вітчизняного – «заклад охорони здоров'я», оскільки з лексичної точки зору належним еквівалентом має бути – «healthcare institution» (інституція (установа, заклад) охорони здоров'я). Водночас окремого дефінітивного закріплення поняття «healthcare institution» у праві Європейського Союзу не має, проте воно широко використовується у нормативно-правових актах як рівнозначне поняттю «health institution» [2; 5].

Поряд з цим у законодавстві Європейського Союзу зустрічаються й інші поняття, якими означується сукупність закладів (установ, організацій) охорони здоров'я, зокрема «healthcare establishment» [6], «health facility (healthcare facility)» [7]. При цьому у залежності від контексту вказані поняття можуть використовуватися як у загальному (широкому) значенні закладу охорони здоров'я (health institution), так і спеціалізованому, для позначення, як приклад, лікувально-профілактичної, хоспісної чи медико-соціальної організації. Також варто звернути увагу й на термін «медичний заклад (установа)» (англ. medical institution) [8], який у європейському правовому вимірі здебільшого стосується лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я (лікарень, диспансерів, клінік, поліклінік тощо).

Серед іншого, Директива 2011/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 09.03.2011 р. про застосування прав пацієнтів у сфері транскордонного медичного обслуговування містить термін «надавач медичних послуг» (англ. healthcare provider), під яким розуміється будь-яка фізична чи юридична особа, будь-яка організація, що здійснює медичне обслуговування на законних підставах. Медичне обслуговування у цьому контексті визначається як надання медичними працівниками медичних послуг пацієнтам з метою оцінки, підтримки та/або відновлення їх стану здоров'я, включаючи призначення та відпуск лікарських засобів і медичних виробів [9]. При цьому прикметно, що такий термін закріплений і в українському законодавстві.

Так, згідно із Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. № 2168-VIII, надавачі медичних послуг

– заклади охорони здоров’я всіх форм власності та фізичні особи-підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики й уклали договір про медичне обслуговування населення з уповноваженим органом [10]. Водночас послуга з медичного обслуговування (медична послуга) трактується як послуга, що надається пацієнту закладом охорони здоров’я, реабілітаційним закладом або фізичною особою-підприємцем на підставі відповідної ліцензії [1].

Таким чином, заклади охорони здоров’я входять до переліку надавачів медичних послуг, однак у контексті медичного обслуговування європейське законодавство, на відміну від вітчизняного, акцентує увагу на діяльності медичних працівників, а не відповідних закладів. Означений підхід Європейського Союзу, звісно, не позбавлений логіки, але цілком закономірно, що забезпечення медичного обслуговування населення досягається через заклади охорони здоров’я усіх форм власності, які, у свою чергу, функціонують на основі діяльності медичних працівників. Тобто за відсутності організованої мережі закладів охорони здоров’я будь-яка національна система охорони здоров’я буде нежиттєздатною.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, можемо констатувати, що загалом правовий статус закладу охорони здоров’я на рівні права Європейського Союзу (acquis ЄС) не має предметної регламентації. У зв’язку з цим у відповідному законодавстві відсутні як уніфікований термін-відповідник до вітчизняного поняття «заклад охорони здоров’я», так і його єдина (усталена) дефініція. Для означення інституції, що здійснює (забезпечує) медичне обслуговування населення використовуються різні терміни, зокрема «health institution (healthcare institution)», «healthcare establishment», «health facility (healthcare facility)», «medical institution», «healthcare provider». Конкретна дефініція застосованого в акті терміну може варіюватися та залежить від предмета правового регулювання.

Перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що обрана тематика має перспективи для наступних дослідницьких розвідок, зокрема шляхом з’ясування відповідного досвіду правового регулювання у державах-членах Європейського Союзу.

Конфлікт інтересів. На переконання автора будь-який конфлікт інтересів відсутній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Law of Ukraine Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Healthcare № 2801-XII. (1992, November 19). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 4, pp. 19 [in Ukrainian].
2. Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on medical devices, amending Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) № 178/2002 and Regulation (EC) № 1223/2009 and repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC. (2017, April 5). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/745/oj.
3. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU. (2017, April 5). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/746/oj.
4. Commission Recommendation 2013/172/EU of 5 April 2013 on a common framework for a unique device identification system of medical devices in the Union. (2013, April 5). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2013/172/oj.
5. Council Recommendation of 9 June 2009 on patient safety, including the prevention and control of healthcare associated infections. (2009, June 9). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32009H0703(01).
6. Commission Directive 2006/17/EC of 8 February 2006 implementing Directive 2004/23/EC of the European Parliament and of the Council as regards certain technical requirements for the donation, procurement and testing of human tissues and cells. (2006, February 8). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/17/oj.
7. Commission Directive 2005/61/EC of 30 September 2005 implementing Directive 2002/98/EC of the European Parliament and of the Council as regards traceability requirements and notification of serious adverse reactions and events. (2005, September 30). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2005/61/oj.
8. Council Decision 86/181/EEC of 6 May 1986 concerning the accession of the European Economic Community to the Agreement on the temporary importation, free of duty, of medical, surgical and laboratory equipment for use on free loan in hospitals and other medical institutions for purposes of diagnosis or treatment. (1986, May 6). *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1986/181/oj.
9. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. (2011, March 9) *eur-lex.europa.eu*. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/24/oj.
10. Law of Ukraine On State Financial Guarantees of Medical Service to the Population № 2168-VIII. (2017, October 19). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 5, pp. 31 [in Ukrainian].

Андріана КРАСІЛИНЕЦЬ, здобувачка вищої освіти
e-mail: krasilynets.andriana@student.uzhnu.edu.ua
ДВНЗ "Ужгородський національний університет", м. Ужгород, Україна

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АДМІНІСТРАТИВНИЙ ВИМІР

Ключові слова: *європеїзація права; адміністративне право; Європейський Союз; Рада Європи; acquis communautaire; гармонізація.*

Вступ. Преамбула Конституції України містить положення, яким підтверджується прагнення нашої держави до впровадження європейських цінностей та стандартів у правову систему України та "...незворотність європейського та євроатлантичного курсу..." [1]. Україна будучи найбільшою країною за площею на європейському континенті наслідувала правосвідомість, ціннісні орієнтири та культуру, що є характерними для Європи. Саме тому постає цілком логічне питання про забезпечення ефективного впровадження європейського законодавства на національному рівні охоплюючи глибокі зміни в законодавстві, інституційній сфері та правозахисних механізмах. Орієнтація України на європейський простір є стратегічним напрямком, який закладений в Основному Законі та визначає зовнішню політику країни, її економічний розвиток та культурні зв’язки.

Мета. Метою дослідження є концептуалізація ідей європеїзації права, зокрема адміністративного та аналіз вжитих Україною заходів на шляху до гармонізації свого законодавства з правом Європейського Союзу.

Результати. Термін "європеїзація" українського законодавства починає широко використовуватись в наукових колах з того часу, коли Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (2014 рік), що поставило перед нашою державою завдання імплементувати в практичну діяльність положень останньої. Сьогодні зустрічається безліч понять, під якими розуміється процес "європеїзації" - адаптація, гармонізація, європейська інтеграція, імплементація та інституціоналізація, що нерозривно пов’язані з процесом приведення правових норм держав-учасниць до стандартів ЄС. Проте, як зазначає Ю.Л. Юринець: "не слід

забувати, що ще 14.06.1994 р. Україною була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом та їх державами-членами, і вже відтоді був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [2].

Однак, розглядаючи феномен європеїзації слід пам’ятати, що це стосується не лише ЄС, а й інших правозахисних європейських організацій, зокрема Ради Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, які для досягнення основних цілей з дотримання прав людини взаємодіють між собою. Так, позитивним моментом європеїзації українського права, в тому числі адміністративного, є ратифікація Конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року (1997 р.), а також прийняття Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" 2006 року. Отже, бачимо, що практичний ефективний механізм захисту прав людини у вигляді цього Закону впроваджений Україною через майже 10 років. Згаданий Закон передбачає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Це в свою чергу, підкреслює вагоме значення рішень Суду та вказує на обов’язковий характер останніх (erga omnes). На прикладі виконання положень Конвенції та практики ЄСПЛ можна простежити "жорстку" модель європеїзації українського законодавства.

В контексті моделей європеїзації доречним буде розглянути дослідження О.Р. Радишевської, за словами якої, в європейській фаховій літературі виділяють три механізми європеїзації: "1) позитивна інтеграція, що охоплюється «нав’язуванням» моделі з обмеженою свободою вибору на національному рівні, у вигляді шаблонів політики для досягнення внутрішніх «правил гри». Позитивна інтеграція має примусовий характер і більше розрахована на країни, які прагнуть набути повноцінного членства у ЄС; 2) негативна інтеграція використовує зразки політики в певних секторах і має на меті інтеграцію у національний правопорядок. Тобто, негативна інтеграція є більш диспозитивною, а правове регуляторне втручання є меншим, ніж під час позитивної інтеграції; 3) рамкова інтеграція використовує «м’які» заходи впливу, при яких можливість ЄС застосувати примусові методи послаблена. Таким чином, "м’яка" європеїзація проявляється в трансфері ідей та запозиченні найкращих практик acquis communautaire" [3]. Варто також відзначити,

що дана класифікація не є єдиною, але на нашу думку вона виявляється найбільш ґрунтовною.

Аналізуючи період з 1994 по 2013 рр., можна з упевненістю сказати, що Україна реалізовувала інтеграцію в європейські структури, а саме - РЄ та ЄС. Виконуючи зобов'язання перед РЄ українське законодавство доповнилось Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ, 2005 р.), а щодо ЄС - прийняття Закону України " Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" (2004 р.). Метою даного Закону було визначено досягнення відповідності українського законодавства європейським стандартам та нормативним актам ЄС (acquis communautaire) [4].

Однак, якщо сьогодні досліджувати узгодженість адміністративного права України з парадигмою європейського права ми стикаємось з доволі негативними показниками у правозастосовній діяльності. Як влучно зауважує О.Р. Радишевська, лідируючі позиції у рейтингу звернень до ЄСПЛ, на жаль все ще належать Україні. Як приклад, дослідниця наводить статистику за 2020 рік - це 14,8 % від 61 950 зареєстрованих заяв [5]. За звітом ЄСПЛ у 2023 році Україна посіла 2-ге місце за кількістю скарг - проти України винесено 130 рішень. На національному рівні спостерігаються також невтішні показники, адже до місцевих адміністративних судів у 2021 р. надійшло 559 тис. справ, у 2022 р. - 382 тис., а в 2023 показник сягнув 604 тис [6].

Висновки. Підсумовуючи, варто відзначити, що європеїзація права України свідчить про складний та тривалий процес, який відіграє вагому роль у розвитку нашої держави, її демократизації, дотриманні міжнародних стандартів і цінностей, а також засад верховенства права органами публічної адміністрації. З початку проголошення незалежності Україна підтвердила свій стратегічний напрямок у вигляді орієнтації на європейський правовий простір, вживаючи ряд законодавчих та судових реформ. Європеїзація права України є ключовим елементом на шляху до більш глибокої інтеграції з Європейським Союзом, а європеїзація національного адміністративного права здійснюється за "м'якою" моделлю, що пропонує стандарти та найкращі практики ЄС.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи проведене вище дослідження вважаємо, що доцільним є подальше вивчення стану відповідності КАСУ вимогам Ради Європи, додаткове вивчення та оцінка виконання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також оцінка ефективності інституцій, які покликані сприяти європеїзації українського законодавства, задля успішної інтеграції України у європейський простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, № 254к/96-ВР (1996). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр - Text
2. Юринець, Ю. Л. (2016). Проблеми європеїзації права України: адміністративно-правовий вимір. *Часопис академії адвокатури України, 9(30),* 43-71. https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/36563/1/Chaau_2016_9_1_8.pdf
3. Радишевська, О. Р. (2020). Європеїзація адміністративного права України: особливості сучасної тектоніки механізмів впливу. *Часопис Київського університету права, (1),* 150–154. https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/276/261
4. Закон України "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" № 1629-IV (2004). https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1629-15 - Text
5. Радишевська, О. Р. (2021). *Європеїзація адміністративного права України: питання теорії та практики* [Автореф. дис. канд. юр. наук]. Київський національний університет імені Т. Шевченка.
6. Верховний Суд. (2024). *Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2023 році.* https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2023.pdf

Альона МІРОШНІЧЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.miroshnichemko@gmail.com
Науковий керівник – **Оксана ЛІЩУК,** адвокат, старший викладач
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

У роботі розглянуто основні положення Європейської конвенції з прав людини, зокрема статті, що стосуються права на справедливий судовий процес. Досліджено практику Європейського суду з прав людини, спрямовану на розвиток господарського процесуального права в Україні, зокрема реформування процесуального законодавства.

Ключові слова: *господарське процесуальне право, судовий захист, Європейська конвенція з прав людини, судова практика.*

Постановка проблеми. Протягом 74 років, з моменту прийняття у 1950 році, Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) відіграє ключову роль у міжнародній системі захисту прав людини. Україна стала членом Ради Європи 9 листопада 1995 року і ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини 17 липня 1997 року. З того часу перед фізичними та юридичними особами постала можливість звернутися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у разі порушення їхніх прав і свобод органами влади в Україні. Аби зменшити кількість тких звернень, національні суди повинні забезпечити, щоб усі сторони у господарських справах мали рівний доступ до правосуддя та їх спори об’єктивно розглядалися у судовому порядку.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням впливу міжнародних актів на становлення господарського права в Україні багато уваги приділяють вітчизняні вчені, зокрема: О.А. Беляневич, О.В. Ілляшенко, Н.І. Норіцина, А.С. Савченко, О.І. Сліпченко, М.О. Ткалич та інші.

Мета роботи: аналіз практики судового захисту прав суб’єктів господарювання в контексті стандартів Європейської конвенції прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових складових господарського процесуального права є забезпечення справедливого судового процесу в господарських спорах. Дана теза підтверджується нормою, що втілена у статті 2 Господарського процесуального кодексу України [1]. І, на мою думку, Європейська конвенція з прав людини [2] мала прямий вплив на ці аспекти українського законодавства та судочинства.

Так, відповідно до статті 6 даної конвенції [2], кожна особа має право на справедливий судовий процес. Проводячи аналогію з вищезгаданим кодексом, ми можемо помітити, що в господарському процесі сторонам гарантується право на розгляд справи незалежним і неупередженим судом. Тобто українське законодавство певною мірою відповідає нормам, які закладені європейськими стандартами, забезпечуючи сторонам достатній рівень захисту.

Окрім цього, Європейська конвенція з прав людини заклала фундамент і для інших принципів господарського процесу, наприклад:

— Захист права власності - у статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції [3] зазначається, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном.

У процесі адаптації принципів Європейської конвенції до внутрішнього законодавства України, були внесені зміни та доповнення до господарського процесуального законодавства, спрямовані на забезпечення недоторканності даного права. Наприклад, подання пояснень від третіх осіб, які можуть мати інтерес у справі, розширення можливостей подання доказів до суду, запровадження інституту свідків, який почав слугувати додатковою гарантією неупередженого розгляду справи, та інші процесуальні норми, які сприяють справедливому та ефективному вирішенню спорів та захисту прав й інтересів осіб.

— Свобода підприємництва - Європейська конвенція з прав людини гарантує свободу підприємництва, що є ключовим чинником для створення сприятливого господарського середовища. І тому суди України зобов’язані здійснювати захсит прав підприємців від будь-якого дискримінаційного чи неправомірного втручання з боку держави та інших осіб.

Таким чином, вплив Європейської конвенції з прав людини може спостерігатися у розвитку процесуального законодавства України в напрямку забезпечення більш справедливого, прозорого та ефективного судочинства у вирішенні господарських спорів.

Також неможливо оминути рішення Європейського суду з прав людини, які приймаються на основі Європейської конвенції прав людини та слугують орієнтиром для українських судів при розгляді подібних справ. Рішення ЄСПЛ надають чітку інтерпретацію та встановлюють стандарти з приводу прав людини у контексті господарського права. Такі норми можуть стимулювати уряд і парламент до внесення змін у законодавство, якщо воно виявиться несумісним із встановленими стандартами.

Розглянемо справу ЄСПЛ «ЗАТ «Авіакомпанія «А.Т.І.» проти України» (заява №1006/07) від 05.10.2017 року [4]. У Європейському суді з прав людини авіакомпанія аргументувала, що процесуальне законодавство не передбачає повноважень Верховного Суду скасувати рішення суду касаційної інстанції та залишити в силі рішення апеляційного суду. Суд погодився з доводами авіакомпанії та відзначив, що, дійсно, Верховний Суд вийшов за межі своєї компетенції та визнав порушення статті 6 Європейської конвенції.

З огляду на зазначене, враховуючи рішення ЄСПЛ, суди України можуть змінити свою практику або інтерпретацію господарського процесуального права. І відповідно, якщо такі рішення вказують на системні проблеми в господарському процесуальному праві України, воно може стимулювати законодавчі зміни та реформи з метою покращення правової системи.

Отже, можемо зробити висновок, що Європейська конвенція з прав людини узагальнює та захищає права людини у всіх сферах життя, включаючи господарські правовідносини. Вона встановлює стандарти справедливого судового розгляду, принципи законності та пропорційності, які безпосередньо застосовуються у господарському процесі.

Крім того, дана конвенція впливає на законодавство України, оскільки держава, ратифікуючи документ, зобов’язується привести свої закони та практику у відповідність з вимогами конвенції. Як правило, така процедура веде до вдосконалення господарського процесуального законодавства, включаючи процеси розгляду справ та сам порядок захисту прав та інтересів осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України № 1798-XII від 06.11.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text
2. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11 (994_536) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
4. Справа ЄСПЛ «ЗАТ «Авіакомпанія «А.Т.І.» проти України» (заява №1006/07) , рішення від 05.10.2017 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/ATI.pdf

Альона МІРОШНІЧЕНКО, здобувачка вищої освіти
e-mail: a.miroshnichemko@gmail.com
Науковий керівник – **Наталія РИЖЕНКО,** канд. юрид. наук, адвокат, доцент
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА ЗМІСТ ТА ФОРМУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

У роботі визначено ключові підходи до трактування поняття «процесуальні документи». Сформовано етапи впровадження європейських стандартів у правову систему України. Розглянуто спільні та відмінні риси між європейськими та українськими процесуальними нормами, що регулюють процеси судового розгляду, доказову базу тощо.

Ключові слова: *європейський стандарт, процесуальний документ, судовий захист, права громадян.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, де глобалізація та міжнародна співпраця стають все більш вагомими, визначення та впровадження стандартів є важливим елементом сучасного середовища. Україна, як і багато інших країн, зазнає впливу європейських норм у різних сферах життя, зокрема й у правовій системі. Одним з ключових аспектів, де цей вплив особливо відчутний, є процес складання процесуальних документів.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанням відповідності процесуальних документів європейським стандартам багато уваги приділяють вітчизняні вчені, зокрема: О.А. Беляневич, О.В. Дзера, А.В. Луць, П.М. Рабінович, А.С. Савченко, О.І. Сліпченко, М.О. Ткалич та інші.

Мета роботи: розглянути теоретичні аспекти впливу імплементації європейських стандартів на роботу судів, адвокатів та інших учасників судового процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході інтеграції України до європейського правового простору, постає питання впливу європейських норм на структуру процесуальних документів в Україні.

Перш за все, це відображається на змісті процесуальних документів в Україні саме через впровадження нових нормативів. Наприклад, принципи справедливого судочинства та права на ефективний захист, які визначені у Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1], впливають на зміст рішень та документів, які стосуються правової процедури. Наприклад, стаття 8 даної Конвенції (право на приватне та сімейне життя) встановлює певні методи захисту від втручання у це право з боку державних органів. У зв'язку з цим, при складанні процесуальних документів в Україні, важливо враховувати деякі вимоги, що випливають із цієї статті: зазначення відомостей про згоду обробки персональних даних, застереження щодо несанкціонованого доступу та використання наданої інформації тощо.

Окрім цього, наразі англійська та французька мови є офіційними мовами Європейського Союзу. На мою думку, саме спираючись на цей факт, Верховна Рада ухвалила законопроект 9432 про обов'язкове вивчення англійської мови в Україні [2].

Цей законопроект несе в собі амбітну мету – зробити англійську мову невід'ємною частиною щоденного життя українців, закріпити статус цієї мови як однієї з мов міжнародного спілкування в Україні.

І саме така зміна неодмінно знайде відображення у процесі складання процесуальних документів:

1) процесуальні документи, які раніше складалися українською мовою, можуть складатися англійською, що призведе до збільшення витрат часу та ресурсів на здійснення перекладів,
2) застосування англійської мови може викликати певні колізії у розумінні того чи іншого слова, оскільки юридичні терміни в українській мові не завжди «композиційно» збігаються з поняттями, які є їх еквівалентами в англійській мові,
3) але з другого пункту випливає і наступний наслідок - запровадження англійської мови може сприяти стандартизації мовлення в правовій сфері, оскільки буде використовуватися одна мова для усіх міжнародних комунікацій.

Важливим аспектом впровадження європейських стандартів в Україні стає захист прав людини. Це випливає з міжнародних зобов'язань країни, що ґрунтуються на принципах справедливості та гуманізму. У цьому пункті я б хотіла виокремити рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які відіграють значну роль у формуванні процесу складання процесуальних документів в Україні та стали обов'язковими для виконання з прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у 2006 році [3].

Так, у справі «Науменко проти України» (ЄСПЛ, справа № 41984/98) [4] ЄСПЛ визнав порушення статті 6 Конвенції про права людини (гарантії права на справедливий суд) через тривалість розгляду судової справи в Україні. Це рішення має важливе значення, оскільки встановлює стандарти щодо адекватних термінів розгляду судових справ.

І тому, як результат, в Україні можуть бути внесені зміни до процесуального законодавства, що включатиме зменшення строків для ухвалення суддями відповідного рішення.

Наостанок, хочу зазначити про Європейську електронну систему правосуддя (E-Justice). Завдяки доступності даних через E-Justice, правоохоронні органи, суди та інші структури можуть швидко знаходити необхідну інформацію, що значно спрощує пошук відомостей для складання заяв, клопотань тощо. Для України така база може сприяти уніфікації стандартів та процедур складання процесуальних документів, що зробить процес більш прозорим та ефективним.

Отже, можна зробити висновок, що вплив європейських стандартів на зміст та форму процесуальних документів в Україні сприяє покращенню якості правосуддя, забезпеченню захисту прав громадян та створенню сприятливих умов для міжнародного співробітництва. Ці зміни можуть стати ключовим етапом у вдосконаленні правової системи країни та підвищенні її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Проект Закону про застосування англійської мови в Україні 9432 від 28.06.2023 URL:https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42201
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини, Закон від 23.02.2006 № 3477-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text
4. Справа «Науменко проти України» (заява N 41984/98), Страсбург, 9 листопада 2004 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_353#Text

Аліна МОШНЯГА, здобувачка вищої освіти
e-mail: moshnyaga_alina@ukr.net
ННІ ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВОВІ СИСТЕМИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: *глобалізація, правові системи, універсалізація, уніфікація, міжнародне право, міжнародні стандарти.*

Вступ. Глобалізація проникла в усі сфери суспільного життя. Її проявом у сфері права є зближення різних правових систем, при цьому зростаючою залишається роль міжнародного права. Це і є основною тенденцією розвитку правових систем на сучасному етапі.

Мета. Визначити ключові тенденції у розвитку правових систем у контексті глобалізації, особливості універсалізації та уніфікації права, а також зростання ролі міжнародного права.

Результати. Глобалізація сприяє уніфікації та універсалізації права як на міжнародному, так і на національному рівнях. Зростаюча роль міжнародного права підтверджується рядом обставин, таких як конституціоналізація міжнародного права та визнання його як джерела внутрішнього права.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових тенденцій на глобальному та регіональному рівнях є тенденція до універсалізації та уніфікації права. Вона проявляється і в міжнародному праві, і в праві національних держав. Звісно, універсалізація та уніфікація права відбуваються на різних етапах розвитку права, але в умовах глобалізації ці процеси набирають особливої актуальності та відбуваються динамічно. Основою для виникнення та розвитку такої тенденції лежить об’єктивний процес інтеграції різних сфер суспільного життя. Так, зростання міжнародної торгівлі та обміну інформацією призводить до потреби в уніфікації правових стандартів для забезпечення єдності у міжнародних відносинах. Зокрема угоди Європейського Союзу, такі як Шенгенська угода, є прикладом регіональної уніфікації права, яка спрощує перетин кордонів для громадян країн-учасниць.

Особливо активно процес уніфікації відбувається у сфері прав людини. Універсалізація права проявляється у світовому бажанні розвинути загальний, всебічний підхід до права, що передбачає уніфікацію його шляхом "введення в правові системи держав спільних норм". Цей підхід спрямований на створення єдиного набору правових стандартів, які були б застосовні у різних країнах та контекстах [1, с. 6]. Прийняття загальних міжнародних стандартів прав людини, таких як Всесвітня декларація прав людини, є важливим кроком у створенні універсальних норм, що захищають права кожного індивіда незалежно від його національності чи культурних особливостей.

На сучасному етапі розвитку суспільства, правові системи взаємодіють між собою, перебуваючи у процесі постійного культурного обміну. Проте, цю взаємодія часто доволі складно виявити, оскільки вплив одних правових концепцій на інші може бути неочевидним і не завжди відображатися у текстах законів. У результаті впровадження норм європейського права в національні системи права, рецепції права іншої держави, створення власного відбувається взаємопроникнення елементів різних правових культур[2, с. 44]. Це сприяє створенню передумов для подальшого розвитку та удосконалення права. Це природній процес за умов глобалізації.

Однією з важливих тенденцій глобалізації у сфері права є зростання ролі та значення норм і принципів міжнародного права. Але це не означає знищення меж між міжнародним та внутрішнім правом країн. Спостерігається затвердження розширення сфер суспільних відносин, які підпадають під регулювання міжнародного права, і зростання авторитету та формальної юридичної сили міжнародного права в різних правових системах світу.

Зростання ролі міжнародного права проявляється у ряді обставин, зокрема:

1. Конституціоналізація міжнародного права, коли норми міжнародного права включаються безпосередньо до конституцій країн.
2. Визнання норм і принципів міжнародного права як джерела внутрішнього права держав, що раніше було нехарактерним.
3. Поява "м’яких" (рекомендаційних) норм міжнародного права, які хоча й не є обов’язковими для держав, але впливають на формування національного законодавства.

4. Розробка модельних нормативно-правових актів, які можуть бути використані державами для створення чи модернізації свого законодавства.

Висновки. Розглянуті тенденції вказують на те, що міжнародне право розглядається як невід'ємна складова частина національного законодавства та підтверджують ростучу роль міжнародного права в сучасному світі. Дослідження теми може бути розширене для вивчення конкретних аспектів впливу глобалізації на правові системи, а також для аналізу ефективності міжнародного права в різних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марченко М.М. Основні тенденції розвитку права в умовах глобалізації. Держава право. / М.М. Марченко 2009. № 6. С. 5-11.
2. Жалінський А., Реріхт А. Введення у німецьке право. / А. Жалінський, А. Реріхт 2001. - 767 с.

Дмитро САНЧЕНКО, аспірант
e-mail: dsanchenko@e-u.edu.ua ORCID: 0000-0002-0824-2720
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», м. Київ, Україна

КЛЮЧОВІ ЗАВДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Ключові слова: *громадянське суспільство, демократія участі, завдання громадянського суспільства.*

Вступ. Показником зрілості суспільства в загальних рисах можна відзначити ступінь утвердження громадянського суспільства, яке певним чином є маркером демократично-правових цінностей. Зважаючи на неосяжний потенціал діяльності і сфери залучення громадянського суспільства у межах цього допису зосереджуємо увагу на ключових завданнях громадянського суспільства у сфері охорони здоров'я.

Мета. Позначити проблематику нормативно-правової точності (узгодженості) та недостатньої рецептивності у контексті ключових завдань громадянського суспільства.

Результати. Власне в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки (далі – Стратегія) [1] демонструється комплексний підхід до нормативного охоплення завдань, пов'язаних із розвитком громадянського суспільства, які суміжно знаходять втілення у Національній стратегії у сфері прав людини, Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Охорона здоров'я потрапляє до переліку стратегічних завдань згаданої Стратегії.

У ході аналізу наукових джерел ми звернули увагу на словосполучення «партисипаційна демократія» [2], яке передає зміст демократії участі і є вказівкою на іноземний досвід (практики), що сукупно, констатуємо, перебуває у гроні актуальних донині проблем, які пропонуємо поділити на два блоки: проблема нормативно-правової точності та проблема недостатньої рецептивності.

Проблема нормативно-правової точності (узгодженості). Ніронка Ю. пише: «Деякі аспекти громадського контролю встановлені законами України, указами

Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, підзаконними актами міністерств та відомств... До основних недоліків поданих для обговорення в законодавчий орган законопроєктів належить неузгодження правових положень законопроєктів із чинним законами, нечіткість визначення окремих процедур у проведенні громадського контролю, невідповідність деяких проєктів вимогам антикорупційного законодавства, концептуальні погрішності.» [3, с. 66]. В свою чергу, Федоренко Т. зазначалося: «Основний Закон не містить категорій «громадськість» і «громадянське суспільство», а законодавство не визначає їх правосуб'єктність» [4, с. 139]. З цього переконуємося, що безперешкодне виконання завдань громадянським суспільством у сфері охорони здоров'я звужується до проблематики його правосуб'єктного (інституційного) визначення. Втім, зазначений підхід сприймати категорично не слід. Ще у 2011 році у роз'ясненні Міністерства юстиції України було опубліковано: «Законодавством України досить повно визначена адміністративна правосуб'єктність громадських організацій, що дає широкі можливості залучення громадських організацій до державного управління. Проте, самі інститути громадянського суспільства ці механізми майже не використовують; їм бракує солідарності, цілеспрямованості, ініціативності та усвідомлення власної значущості у досягненні завдань громадянського суспільства.» [5].

Проблема недостатньої рецептивності або «колективне право бути почутим». У ракурсі взаємодії громадянського суспільства і держави у сфері охорони здоров'я, вважаємо за доцільне визначити цю проблему як основну. Так, на прикладі, за матеріалами проведеної експертизи Громадської експертизи діяльності МОЗ України у 2021 році актуалізовано питання відсутності персоналізованого дозування лікарських засобів, яка була ініційована ГО «Експертна спільнота пацієнтів України» [6]. Саме у такій формі було виражено фахове представлення запиту власне інституційного громадянського суспільства до Міністерства охорони здоров'я України щодо повернення екстемпоральної рецептури. В подалі, МОЗ України за результатами розгляду запиту підготовлено план заходів, спрямованих на реалізацію експертних пропозицій.

Окремої уваги вартують тенденції до набуття «коаліційних» властивостей інститутами громадянського суспільства у відповідь на виклики воєнного стану в Україні, що відновлює гостру потребу в нормативному закріпленні та врегулюванні можливості проведення електронних консультацій (онлайн-платформ) в розумінні законопроекту «Про публічні консультації».

Висновки і перспективи подальших досліджень. В міру актуальності завдань, що постають перед суспільством в умовах воєнного стану на теперішньому етапі, відстоюємо позицію, відповідно до якої ключовим завданням громадянського суспільства у сфері охорони здоров'я є посилення рівня рецептивності його інституційних форм. Відповідно, реалізація контрольно-моніторингового впливу позначається нами як одна із властивостей партисипаційної демократії поряд із ключовим завданням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n23 (дата звернення: 11.03.2024).
2. Федоренко Т. А. Право громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=980 (дата звернення: 11.03.2024).
3. Ніронка Ю. Огляд законопроєктів «Про громадський контроль». Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3. С. 66. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48632/1/Ніронка.PDF (дата звернення: 11.03.2024).
4. Федоренко Т. А. Громадськість і громадянське суспільство як суб'єкти формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2016. № 4. С. 139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2016_4_21 (дата звернення: 11.03.2024).
5. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства : Роз'яснення від 24.01.2011 р. № n0016323-11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11#Text (дата звернення: 11.03.2024).
6. Експертні пропозиції, підготовлені ГО «Експертна спільнота пацієнтів України» за результатами громадської експертизи діяльності МОЗ. https://moz.gov.ua/gromadska-ekspertiza. URL: https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/Громадська%20експертиза/2021/05/11/Частина%201.pdf (дата звернення: 11.03.2024).

Андрій СІТАРСЬКИЙ, здобувач вищої освіти
e-mail: andrijsitarskij@gmail.com
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, м. Вінниця, Україна

ДЕБАТИ ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Дебати вважаються важливим інструментом для розвитку критичного мислення, незалежно від часу. Вони не лише сприяють обміну аргументами, але й є інтелектуальним викликом, що сприяє розвитку критичного мислення, аргументаційних здібностей та уміння розуміти погляди інших осіб.

У сучасному світі, де інформація поширюється швидко і часто без достатньої перевірки, вміння критично мислити стає все більш важливим. Дебати стимулюють людей досліджувати різні точки зору, аналізувати докази, виявляти недостовірність інформації та аргументувати свої погляди на основі логіки та даних. Крім цього, дебати сприяють розвитку комунікативних навичок, вмінню вести діалог та конструктивні дискусії. Вони також навчають людей ефективно працювати в групі, збирати та аналізувати інформацію, а також швидко формулювати аргументи.[1]

У контексті сучасних викликів та потреб, актуальність теми дебатів як засобу розвитку критичного мислення залишається надзвичайно високою. Головною метою дебатів як інструменту розвитку критичного мислення є стимулювання учасників до аналізу та обговорення різних точок зору з метою набуття навичок критичної оцінки інформації, формулювання обґрунтованих аргументів та розвитку логічного мислення.[2]

Критичне мислення є складною навичкою, яка передбачає здатність аналізувати ситуації та обставини для досягнення збалансованих висновків. Воно дозволяє розглядати ситуацію з різних ракурсів і утримуватися від підпорядкування першим враженням. Основна ідея критичного мислення полягає в умінні поставляти питання та робити рішення, що ґрунтуються на виявлених фактах, а не на припущеннях щодо наявної інформації.

Дебати сприяють розвитку критичного та творчого мислення, навчають переконливо висловлювати свої думки та ефективно звертатися до аудиторії.

Водночас важливо зауважити, що дебати – це складна "мистецька" діяльність, а не просто безконтрольна боротьба. У цьому процесі важливі унікальні навички атаки та захисту, які можна опанувати перед виступом перед публікою.

Важливою складовою дебатної методики та розвитку критичного мислення є вміння задавати запитання. Під час підготовки до дебатів особа повинна зосередитися на різних типах запитань, таких як закриті та відкриті, прості та складні, контроверсійні та уточнюючі.

Дебати мають велике значення для розвитку мовлення. Під час підготовки до будь-якої теми людина збагачує свій словниковий запас і освоює нові терміни та поняття. Під час дебатного раунду кожен учасник має виступати протягом 1-6 хвилин, залежно від формату. Судді оцінюють структуру виступу, рівень засвоєної інформації та якість її викладення. Ця практика сприяє розвитку мовлення учасників дебатів і позитивно впливає на збагачення їх словникового запасу; інформація, яку вони висловлюють та сприймають під час дебатів, осмислюється свідомо. Також під час дебатного процесу формується елемент критичного мислення, такий як вміння спростовувати аргументи опонентів, висувати контраргументи та аналізувати.

Учасникам дебатів важливо спілкуватися об’єктивно, утримуючись від вираження своїх емоцій. Дебати спонукають до сумнівів у тривіальних фактах та навчають протистояти маніпуляціям. Це сприяє розвитку здатності аналізувати та оцінювати інформацію на основі переконливих доказів, розрізняти правду від помилкової інформації, а також систематизувати та використовувати інформацію під час активної комунікації, що забезпечує можливість використовувати надійні знання.[3]

Отже, під час дебатів розвивається критичне та творче мислення, що дозволяє поєднувати загальний, груповий та індивідуальний підходи, набуваючи знань і навичок, які сприятимуть розвитку критичного мислення та творчого підходу до проблем. Розвиток цих навичок під час обговорення спірних питань у дебатах сприяє самостійності в ухваленні рішень, умінню аналізувати та вирішувати нетипові ситуації, а також активізує розумову активність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Все про дебати: що таке дебати та яка від них користь? Institute Respublica:веб-сайт. URL:https://inrespublica.org.ua/aktyvna-hromada/vse-pro-debaty-shho-take-debaty-ta-yaka-vid-nyh-koryst.html (дата звернення 26.04.24)
2. Акімова О.В, Нагорняк С.В. Дебати як метод формування критичного та творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку. Журнал Вісник науки та освіти 2023 №2(8). С. 234-243.
3. Вальденмайєр Ж. Що таке дебати? І чому вони стають все більш і більш популярні в сучасному світі? GreenForest Journal: веб-сайт. URL: https://greenforest.com.ua/journal/read/csho-take-debati-i-chomu-voni-stayut-vse-bilsh-i-bilsh-populyarni-v-suchasnomu-sviti (дата звернення 26.04.24)

Ірина ФЕКЕТА, магістр права, аспірантка
e-mail: iryna.feketa@lnu.edu.ua ORCID: 0000-0002-6553-2433
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ІНОЗЕМНОЇ КОМПАНІЇ

Ключові слова: *КІК, контрольована іноземна компанія, оподаткування прибутку, План дій BEPS, ОЕСР.*

Вступ. 1 січня 2017 року Україна, шляхом приєднання до Програми розширеного співробітництва в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку, зобов'язалась впровадити «Мінімальний стандарт» Плану дій BEPS. Крок 3 Плану дій BEPS, що стосується розробки та впровадження правил щодо контрольованих іноземних компаній (далі також – КІК) хоч і не входить до «Мінімального стандарту», однак завдяки додатково взятим зобов'язанням з боку України також потребує достатнього рівня законодавчого регулювання. Наразі в Україні вже розроблена законодавча база, що регулює оподаткування прибутку КІК, тому варто на початковому етапі її функціонування описати та проаналізувати.

Мета. Дослідити розроблену в Україні законодавчу базу, що регулює оподаткування прибутку контрольованої іноземної компанії.

Результати. 16 січня 2020 року Верховною Радою України було прийнято Закон України №466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» (далі також - Закон України №466-IX) [1].

Законом України №466-IX на дотримання Кроку 3 Плану дій BEPS, запроваджується концепція оподаткування прибутку КІК на рівні фізичної або юридичної особи, що є контролюючою особою такої компанії. Завдяки цьому ж Закону України №466-IX у Податковому кодексі України (далі також – ПКУ) [2]

з’явились стаття 39^2, доповнено підпунк. 134.1.7. п. 134.1 статтю 134, п. п. 170.13 та 170.13^{-1} статтю 170, п. 120.7. статтю 120, п. 297.6. статтю 297 ПКУ.

Статтею 39^2 ПКУ «Контрольовані іноземні компанії», врегульовано визначення КІК, контролюючої особи КІК, суб’єктний і об’єктний склад правовідносин з оподаткування прибутку КІК, норми щодо оподаткування прибутку КІК, звільнення від оподаткування прибутку КІК, норми щодо складання та подання звіту про КІК та повідомлень про набуття або припинення участі у КІК, норми щодо податкового контролю за КІК.

Підпунк. 134.1.7. п. 134.1 статті 134 «Об’єкт оподаткування» Розділу ІІІ «Податок на прибуток підприємств» ПКУ, яким скоригований прибуток КІК відноситься до об’єкту оподаткування КІК, але визначається окремо від інших об’єктів оподаткування.

П. п. 170.13 та 170.13^{-1} статті 170 «Особливості нарахування (виплати) та оподаткування окремих видів доходів» Розділу IV «Податок на доходи фізичних осіб» ПКУ регулюються механізми оподаткування прибутку КІК та доходів КІК.

П. 120.7 статті 120 «Неподання або несвоєчасне подання податкової звітності або невиконання вимог щодо внесення змін до податкової звітності» ПКУ перераховано фінансові правопорушення та фінансові санкції за їх вчинення.

Пунктом. 297.6. статті 297 «Особливості нарахування, сплати та подання звітності з окремих податків і зборів платниками єдиного податку» Розділу XIV «Спеціальні податкові режими» ПКУ, встановлена норма, яка зобов’язує платника єдиного податку – юридичну особу, яка визнана контролюючою особою КІК нараховувати та сплачувати податок на прибуток підприємств. Ця норма кореспондує підпунк. 133.1.1 пункту 133.1 статті 133 ПКУ, відповідно до якої суб’єкти господарювання - юридичні особи, що обрали спрощену систему оподаткування, є платниками податку при отриманні скоригованого прибутку контрольованої іноземної компанії, що оподатковується в порядку, визначеному статтею 39^2 ПКУ.

Крім Закону України №466-IX та ПКУ необхідно було також прийняти інші нормативно-правові акти, що додатково впорядкували б механізм оподаткування прибутку КІК.

22 вересня 2021 року Міністерство фінансів України видало Наказ «Про затвердження форми та Порядку надсилання до контролюючого органу Повідомлення про набуття (початок здійснення фактичного контролю) або відчуження частки (припинення фактичного контролю) резидентом в іноземній юридичній особі або майнових прав на частку в активах, доходах чи прибутку утворення без статусу юридичної особи» [3], яким врегульовало: форму Повідомлення про набуття (початок здійснення фактичного контролю) або відчуження частки (припинення фактичного контролю) резидентом в іноземній юридичній особі або майнових прав на частку в активах, доходах чи прибутку утворення без статусу юридичної особи; терміни, засоби та порядок надсилання такого повідомлення; підстави відмови у прийнятті Повідомлення контролюючим органом. Таким чином, обов'язок подання повідомлення, зазначений у підпункті 39^2.6.3 п. 39^2.6 ст. 39^2 ПКУ може бути реалізований у вищезазначеному порядку.

Також відповідно підпункту 39^2.5.2 п. 39^2.5 ст. 39^2 ПКУ, контролюючі особи зобов'язані подавати звіт про КІК до контролюючого органу. Так форма Звіту про КІК, форма скороченого Звіту про КІК, порядок заповнення повного та скороченого звітів про КІК і подання їх до контролюючого органу міститься у Наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Звіту про контрольовані іноземні компанії, скороченої форми Звіту про контрольовані іноземні компанії, Порядку заповнення Звіту про контрольовані іноземні компанії, скороченої форми Звіту про контрольовані іноземні компанії і подання до контролюючого органу та Змін до форми Податкової декларації з податку на прибуток підприємств» від 25.08.2022 №254 [4].

Наказом Міністерства фінансів України від 1 листопада 2022 року №360 затверджено Порядок проведення перевірки контролюючої особи (далі також – Порядок) [5]. Особливості перевірки контролюючої особи окреслено в підпункті 39^2.6.4. пункту 39^2.6. статті 39^2 ПКУ, однак у Порядку розкрито: процес прийняття рішення про проведення перевірки; перелік та вимоги до об'єктів перевірки контролюючого органу; особливості (об'єкти та способи) перевірки контролюючим органом фактів здійснення фактичного контролю над іноземною юридичною особою; особливості проведення перевірки контролюючої особи; строки проведення,

продовження перевірки контролюючої особи; оформлення документів (акт (довідка) про результати перевірки) за результатами проведення перевірки контролюючої особи.

Крім вищезазначених підзаконних нормативно-правових актів, наразі існують декілька листів Державної податкової служби та Наказ Міністерства фінансів України від 06.01.2022 №2 «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо оподаткування доходів фізичних осіб, одержаних від ліквідації (припинення) іноземної юридичної особи або іноземного утворення без статусу юридичної особи»[6].

Зазначена податкова консультація стосується розгляду не включення до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку відповідно до пункту 170.13^1 статті 170 ПКУ, певних видів доходів в грошовій та/або майновій формі.

Як у ПКУ, так і в податковій консультації зазначаються терміни перехідного періоду, відповідно до якого вищевказані об'єкти оподаткування тимчасово від включення до бази оподаткування контролюючої особи КІК.

Своїм листом № 19398/7/99-00-21-02-02-07 від 26.08.2021 [7] Державна податкова служба України надала роз'яснення щодо абзацу другого підпункту 39^2.4.1 пункту 39^2.4 статті 39^2 ПКУ, а саме щодо однієї з умов звільнення від оподаткування прибутку КІК. У даному листі ДПС України, аналізуючи норми Конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у податкових справах, дійшла висновку, що її можна розглядати як чинний договір про обмін податковою інформацією у розумінні абзацу другого підпункту 39^2.4.1 пункту 39^2.4 статті 39^2 ПКУ.

Листом **№ 15061/7/99-00-21-02-01-07 від 25.11.2022 року Державна податкова служба України** [8] роз'яснює деякі питання, що стосуються подання Звіту про контрольовані іноземні компанії до контролюючго органу. Зокрема, випадки подання скороченої форми Звіту про КІК, спосіб подання Звіту про КІК, супровідні документи, які подаються до Звіту про КІК, про початок звітного (податкового) року для Звіту про КІК.

Висновки. Таким чином, законодавцем розроблена мінімальна база щодо правового регулювання оподаткування прибутку КІК в Україні. Розробка додаткових

нормативно-правових актів та внесення змін у вже існуючі, є можливою за наявності сталого правозастосування, що виявить недоліки або переваги існуючих норм.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження є перспективним для доповнення теоретичної бази розуміння, ідентифікації контрольованих іноземних компаній та застосування правил щодо КІК в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» №466-IX (2020, 16 січня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text
2. Кодекс України «Податковий кодекс України» № 2755-VI (2010, 2 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми та Порядку надсилання до контролюючого органу Повідомлення про набуття (початок здійснення фактичного контролю) або відчуження частки (припинення фактичного контролю) резидентом в іноземній юридичній особі або майнових прав на частку в активах, доходах чи прибутку утворення без статусу юридичної особи» №512 (2021, 22 вересня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1525-21#Text
4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Звіту про контрольовані іноземні компанії, скороченої форми Звіту про контрольовані іноземні компанії, Порядку заповнення Звіту про контрольовані іноземні компанії, скороченої форми Звіту про контрольовані іноземні компанії і подання до контролюючого органу та Змін до форми Податкової декларації з податку на прибуток підприємства» №254 (2022, 25 серпня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-22#Text
5. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку проведення перевірки контролюючої особи» №360 (2022, 1 листопада). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1432-22#Text
6. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо оподаткування доходів фізичних осіб, одержаних від ліквідації (припинення) іноземної юридичної особи або іноземного утворення без статусу юридичної особи» №2 (2022, 6 січня). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002201-22#Text
7. Лист Державної податкової служби України № 19398/7/99-00-21-02-02-07 (2021, 26 серпня). https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennya-ta-mijnarodne-opodatkuvannya/kontrolovani-inozemni-kompanii/listi-rozyasnennya/76075.html
8. Лист Державної податкової служби України № 15061/7/99-00-21-02-01-07 (2022, 25 листопада). https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennya-ta-mijnarodne-opodatkuvannya/kontrolovani-inozemni-kompanii/listi-rozyasnennya/77785.html

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

ДОПОВІДІ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

PLENARY SESSION REPORTS

THE ROLE OF TERTIARY EDUCATION INTERNATIONALIZATION IN BUILDING PEACE

Antonina BULYNA,
Deputy Head of the International Relations Department,
Assistant Professor at the Department of English Philology
e-mail: antonina.bulyna@uzhnu.edu.ua
Uzhhorod National University

UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY

SCIENTIFIC HORIZONS OF THE XXI CENTURY: MULTIDISCIPLINARY RESEARCHES

The Role of Tertiary Education Internationalization in Building Peace

Antonina Bulyna,
Deputy Head of
the International Relations Department,
Assistant Professor at the Department of English Philology
Uzhhorod National University,
antonina.bulyna@uzhnu.edu.ua

Uzhhorod
May 16-17, 2024

Outline

- Internationalization. Separate aspects
- (PEACE INTENDED) HUMANITARIANISM expanded
- Internationalization of higher education for society (IHES)
- Internationalization at home. E-learning (COIL /Collaborative Online International Learning). The Case of Uzhhorod National University

internationalization

- **Internationalization became a key change agent in higher education, in the developed world but also in emerging and developing societies**
- **Knight: Internationalization of higher education in theory** is "the process of integrating an international, intercultural, or global dimension into the purpose, functions or delivery of postsecondary education."
- **Internationalization of higher education in practice is "**the process of commercializing research and postsecondary education, and international competition for the recruitment of foreign students from wealthy and privileged countries in order to generate revenue, secure national profile, and build international reputation."

Internationalisation of higher education for society (IHEs)

- the emergence of the practical values of IHES we deal with being responsive to societal issues. Brandenburg et al. (2020) identify xenophobia, hate speech, environmental change and global warming as critical societal issues facing the global population today – the challenges that IHES ought to engage and enact upon
- it focuses on three areas: "People, Place, Perpetuity"

- The service or "third mission" of higher education institutions - to contribute to the social, economic, and cultural development of communities - has long been a core function of universities alongside teaching and research. However, the **service mission** is often disconnected from the internationalisation agenda. Service to society is rarely the focus of internationalisation strategies, and third mission strategies are predominantly domestically oriented.

humanitarianism

- Internationalization sprang from the need for institutions to address the growing interrelatedness of peoples around the world (Marginson).
- According to O. Özturgut, it is erroneous to think about diversity, equity, and inclusion (the DEI) within the higher educational context and in the society as natural and inherent.
- Teachers / students become more effective communicators, more engaged citizens, and learn to think critically about the relationships between local and global issues. These skills are all vital to building peace in a world full of conflict.

Humanitarianism is related to preserving human dignity, warm attitude, benevolence, compassion, mercy, awareness of human vulnerability

"Humanitarian action was formerly recognized as a separate sphere of activity, defined by the impartial relief to victims of manmade and natural disaster; now the term, according to many, includes human rights, access to medicine, economic development, democracy promotion, and even building responsible states.

A person who knows vs A person who sees

Academia is chiefly associated with the environment where

'a person who knows' rather than **'a person who sees' is trained.**

Task orientation vs **relationship orientation**

Execute culture - executing orders comes to the fore.

COOPERATION VERSUS COMPETITION

- **Competition: "to compete" – to strive to gain or win something by defeating or establishing superiority over others who are trying to do the same.**
- **Cooperation: working together for a common purpose; activity shared for mutual benefit.**

E-learning – a tool for internationalization

- Virtual exchange (VE)
- Virtual mobilities (VM)
- Collaborative Online International Learning (COIL)

Virtual Exchange is:

- Sustained: unfolding over time with regular, intensive interaction;
- Technology-enabled: using new media, digital, and/or mobile technologies;
- Preferably based on regular synchronous or near-synchronous meetings;
- People-to-people;
- Learner-led;
- Facilitated: with the support of trained facilitators and/or educators;
- Educational: Integrated into formal and/or non-formal educational programmes Structured to foster mutual understanding

Benefits of virtual exchange:

-Unbureaucratic implementation - no bilateral agreements or authorisation required

-International & intercultural experience for students, often also acquisition of foreign language skills, acquisition of digital competences

-Enabling international experience also for non-mobile students (care obligations, employment);

California State University, Dominguez Hills

Connection building first,

Task performance afterwards

Virtual mobility (2d round of Zooms): Epistemic (In)justice 2023

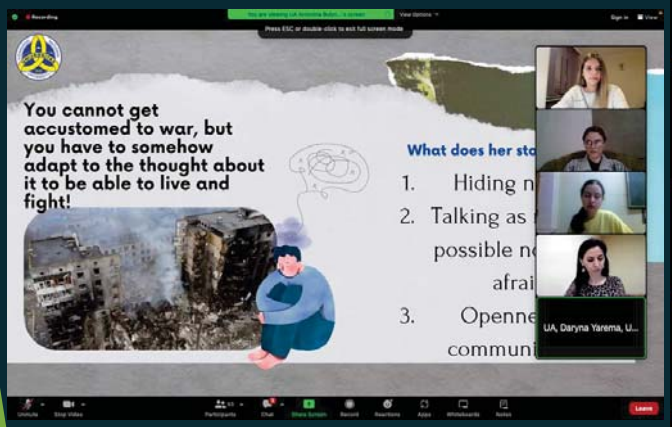

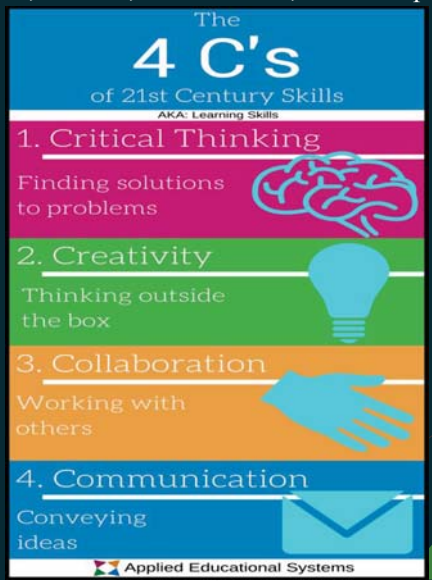
Universidad del Azuay (Ecuador)
Masaryk University (the Czech Republic)
Pontificia Universidad Católica Madre y Maestra (Dominican Republic)
Catholic University of Salta (Argentina)
University College London (the UK)
UzhNU & Horlivka Institute of Foreign Languages (Ukraine)

Virtual Mobility (3d round of Zooms) "Epistemic (In)justice: Transcultural Competence and Identity Sustainability" (related to the theme of global migration) 2024

8 countries: Argentina, Ecuador, Dominican Republic, Mexico, Great Britain, Czech Republic, Turkey and Ukraine.

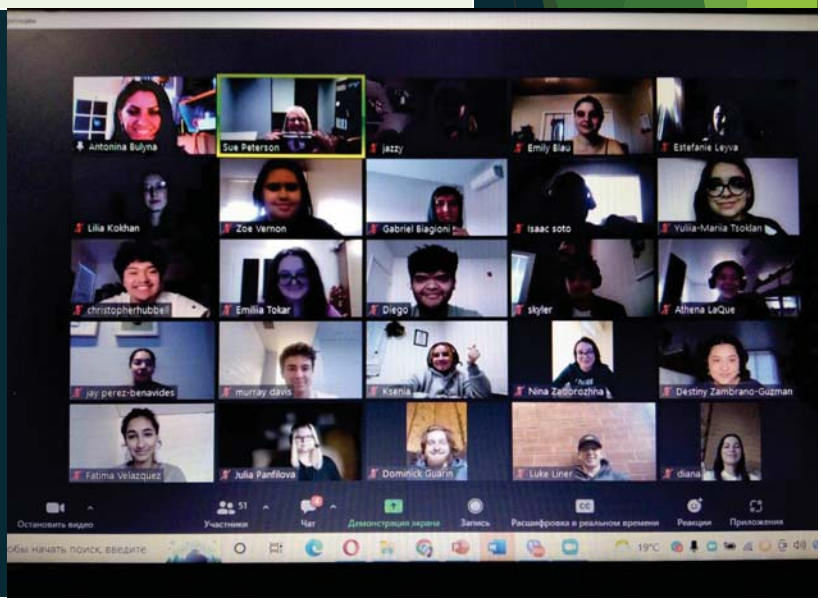

California State University, Chico & Uzhhorod National University

"Small Group Collaboration Using the Principles of Nonviolent Communication"

September – December 2022

More

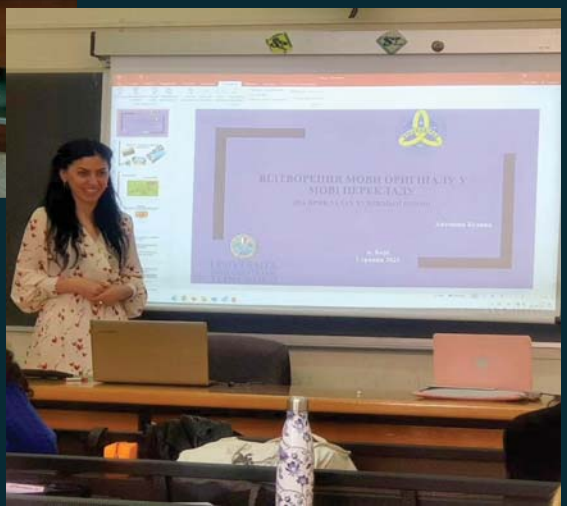

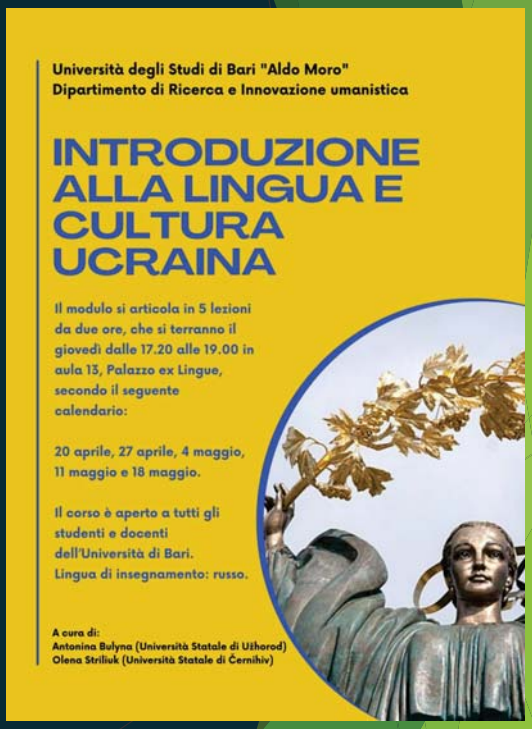

More

Università degli Studi di Bari "Aldo Moro"
Dipartimento di Ricerca e Innovazione umanistica
INTRODUZIONE ALLA LINGUA E CULTURA UCRAINA
Il modulo si articola in 5 lezioni da due ore, che si terranno il giovedì dalle 17.20 alle 19.00 in aula 13, Palazzo ex Lingue, secondo il seguente calendario:
20 aprile, 27 aprile, 4 maggio, 11 maggio e 18 maggio.
Il corso è aperto a tutti gli studenti e docenti dell'Università di Bari. Lingua di insegnamento: russo.
A cura di:
Antonina Bulyna (Università Statale di Užhorod)
Olena Striliuk (Università Statale di Černihiv)

Special Trainings:
Management of Internationalisation and German - Ukrainian Academic Cooperation 2022 – 2023
“Internationalization Leadership Academy” Program

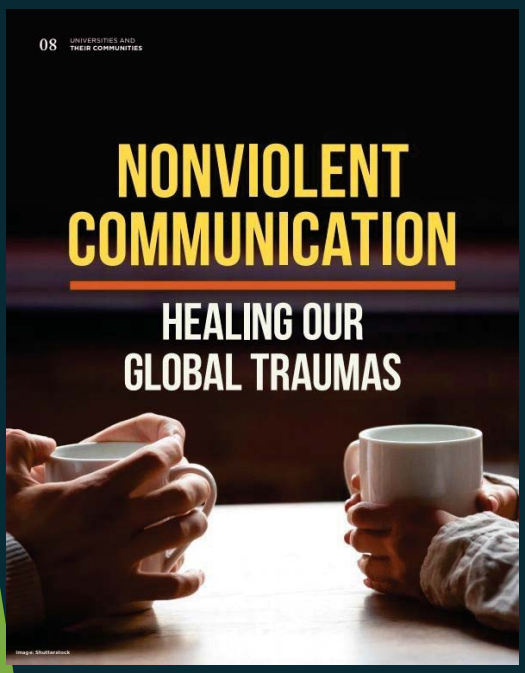

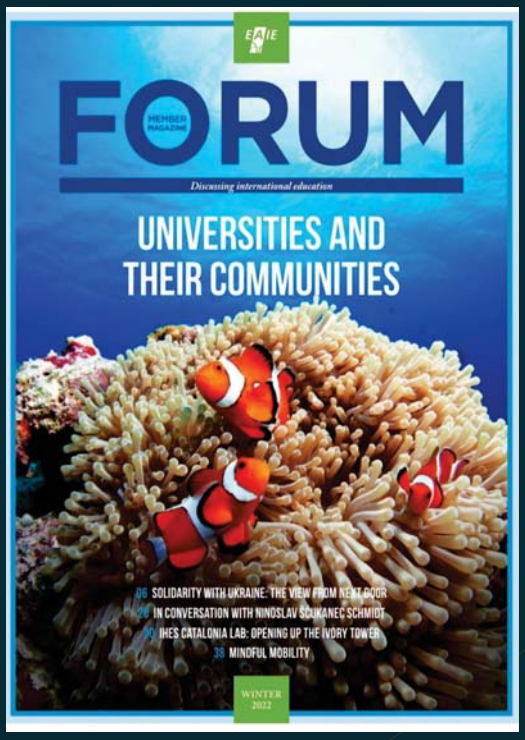
Non-formal education
Multilingualism

Relevant Publications

American anthropologist Margaret Mead, known for commenting on a wide array of societal issues, such as women's rights, nuclear proliferation, race relations, environmental pollution, and world hunger, highlights:

“For the human species to evolve, the conversation must deepen”

Setting a course for peace!

Through

Internationalization

The value of each in togetherness

РЕФОРМА ОЦІНЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Олександр БЕРЕЗКО,
кандидат технічних наук, доцент
Призидент ГО «Інститут відкритої наукки та інновацій»
e-mail: oleksandr.l.berezko@lpnu.ua
НУ «Львівська політехніка»

«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

Реформа оцінювання наукової діяльності в Україні

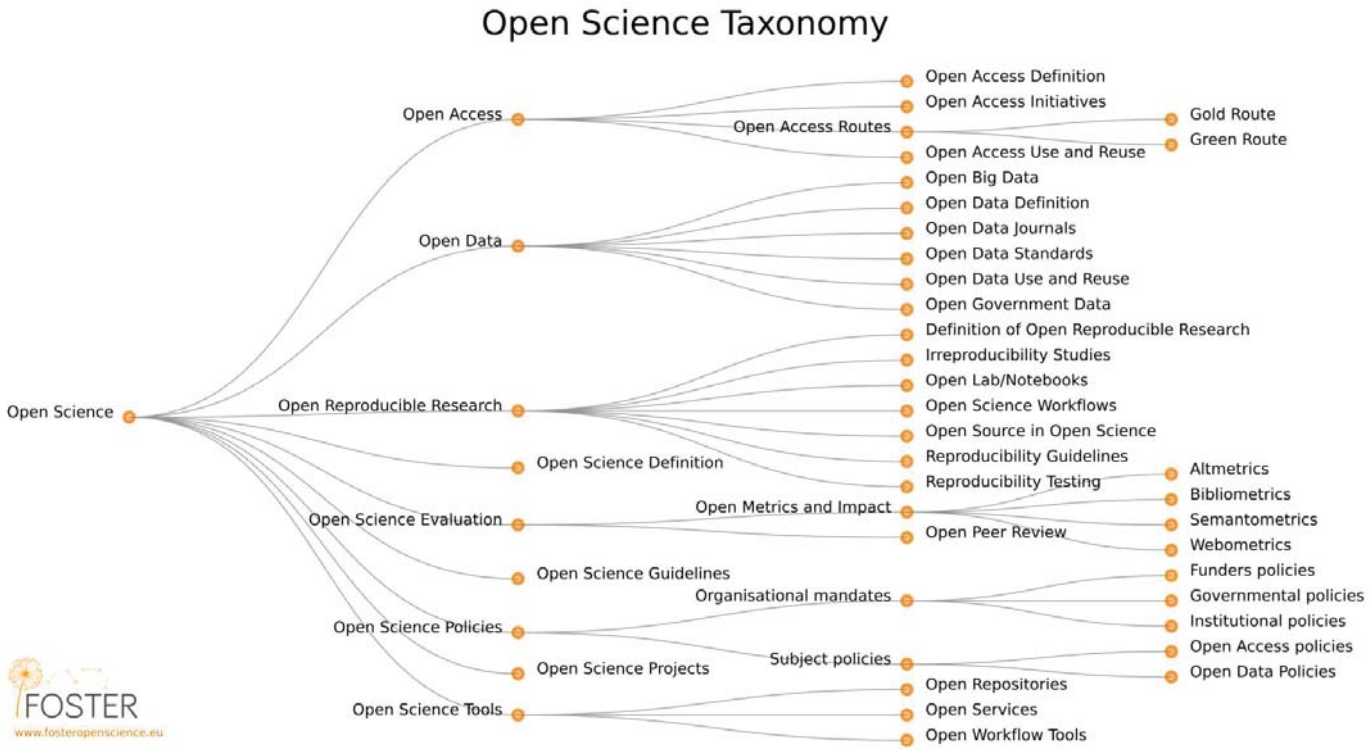
Олександр Березко

к.т.н., доцент Національного університету «Львівська політехніка»,
Президент ГО «Інститут відкритої науки та інновацій»

Відкрита наука

Відкрита наука – це більш відкритий підхід до організації наукових процесів та поширення знань, націлений на розвиток співпраці між вченими та суспільством, що базується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях

CC-BY by https://www.fosteropenscience.eu

“Science done right”

- збільшення достовірності наукових результатів, що формує **довіру до вчених**
- більша видимість для наукових результатів, що робить більш ймовірним їхнє ширше використання та **вплив на суспільство**
- **підвищення результативності** наукового процесу через зменшення дублювання зусиль

Що таке (реальний) вплив досліджень?

«Вплив досліджень – це наочний внесок, який дослідження роблять у суспільство та економіку»

The UK Economic and Social Research Council (ESRC)

Це включає:

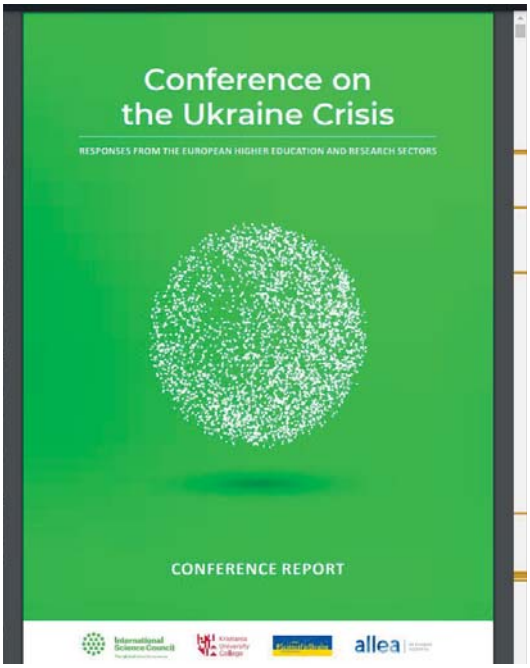
- **академічний вплив** є наочним внеском, який соціальні та економічні дослідження роблять у зміну розуміння та розвиток наукових методів, теорії та практики між дисциплінами та в межах дисциплін
- **економічний та суспільний вплив** – це наочний внесок, який дослідження мають на суспільство та економіку, а також його користь для окремих осіб, організацій чи націй.

«Відкрита наука має вирішальне значення для подолання COVID-19»

«Відкрита наука може стати справжнім поворотним моментом у подоланні розриву в науці, технологіях та інноваціях між країнами та всередині них, а також у реалізації права людини на науку»

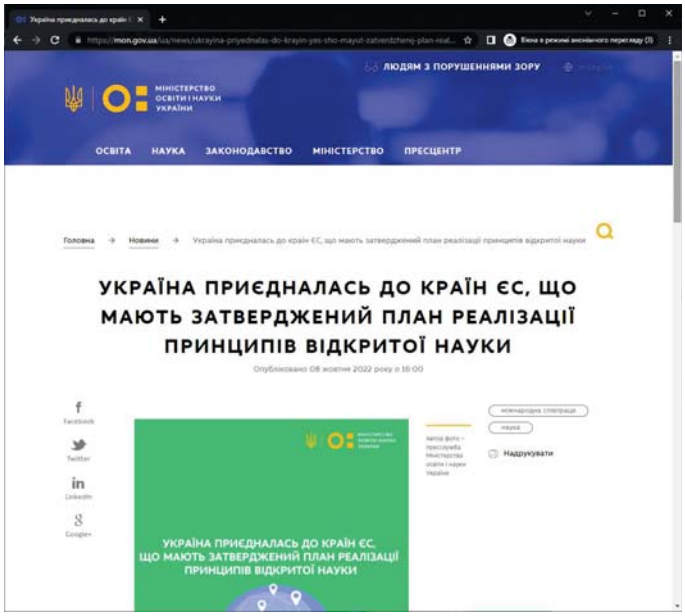
«Криза COVID-19 підкреслила, наскільки швидкою та відкритою може бути публікація наукових результатів, коли вчені цього хочуть»

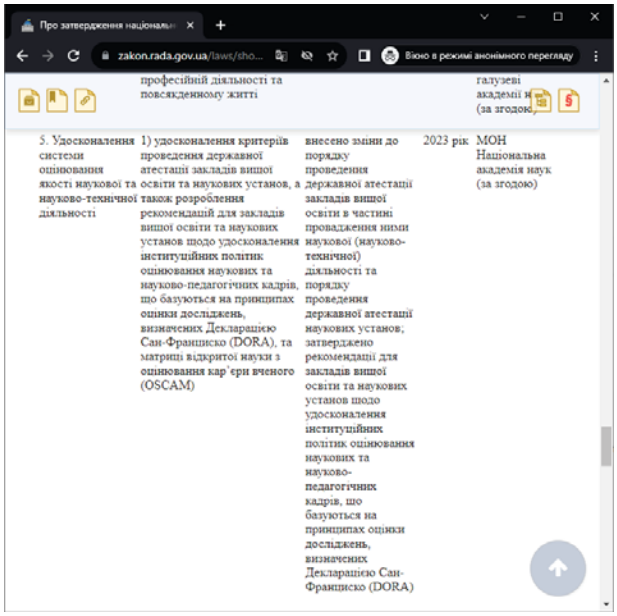
«Міжнародна наукова спільнота повинна надати науковим системам, що постраждали від військових конфліктів, засоби для відновлення шляхом повного прийняття рекомендацій ЮНЕСКО щодо відкритої науки»

ISC, 2022. Conference on the Ukraine Crisis: Responses from the European higher education and research sectors. Paris, International Science Council DOI: 10.24948/2022.04
https://allea.org/wp-content/uploads/2022/09/Conference-Report-Responses-from-the-European-Higher-Education-to-the-Ukraine-Crisis.pdf

Національний план щодо відкритої науки

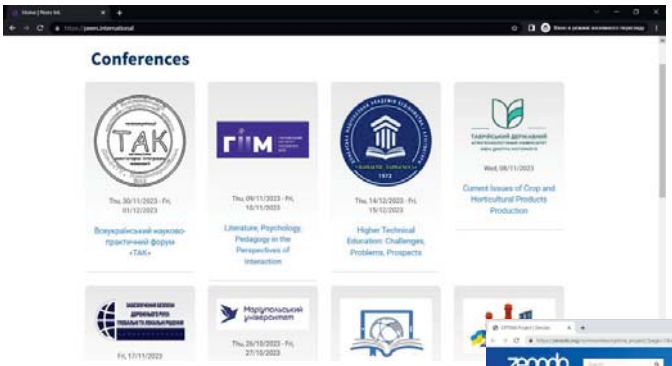

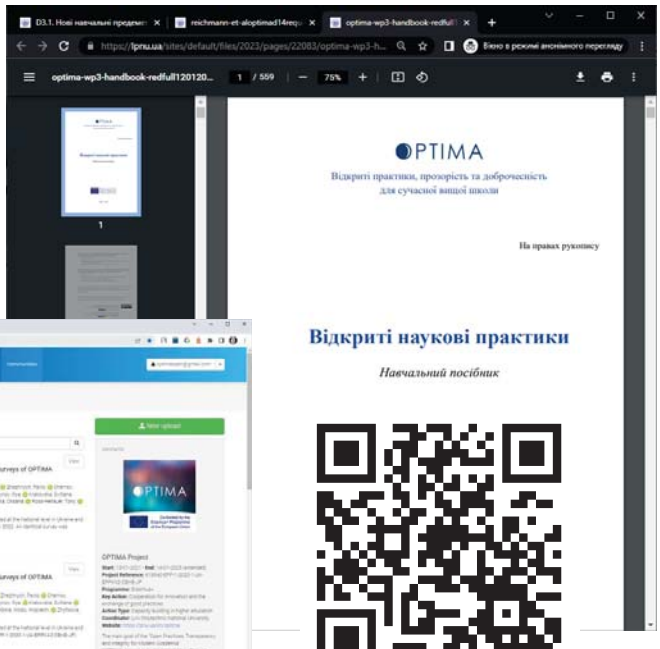
Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

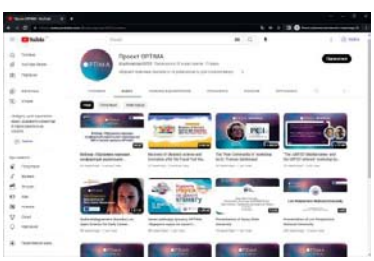
OPTIMA

https://lpnu.ua/optima

https://peers.international/

Бар'єри на шляху до відкритої науки

- Брак знань, розуміння, навичок
- Брак інфраструктури
- Брак ресурсів (фінансів, часу)
- **Відсутність визнання та стимулювання**

	Базовий рівень	**Рівень конкуренції**	**Рівень співпраці**
Основна потреба	Доступ до базової якісної наукової комунікаційної інфраструктури	Можливість публікації у **престижних** виданнях	Доступ до відкритої, швидкої та гнучкої публікаційної інфраструктури
Фокус на	участі	особистій **досконалості**	співпраці
Основні показники успіху	кількісні бібліометричні показники (наприклад, кількість публікацій в індексованих міжнародних рецензованих журналах))	якісні бібліометричні показники (наприклад, h-індекс, публікації в журналах з високим імпакт-фактором)	вплив різноманітних результатів досліджень в академічних колах (наприклад, повторне використання набору даних іншими) і за межами академічних кіл (наприклад, висновки, які використовуються для прийняття суспільних рішень)

Berezko O, Medina LMP, Malaguarnera G *et al.* Perspectives on Open Science and Scholarly Publishing: a Survey Study Focusing on Early Career Researchers in Europe [version 1; peer review: 2 approved with reservations]. *F1000Research* 2021, **10**:1306 (https://doi.org/10.12688/f1000research.74831.1)

DORA

https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000737

Hong Kong Principles

San Francisco Declaration on Research Assessment

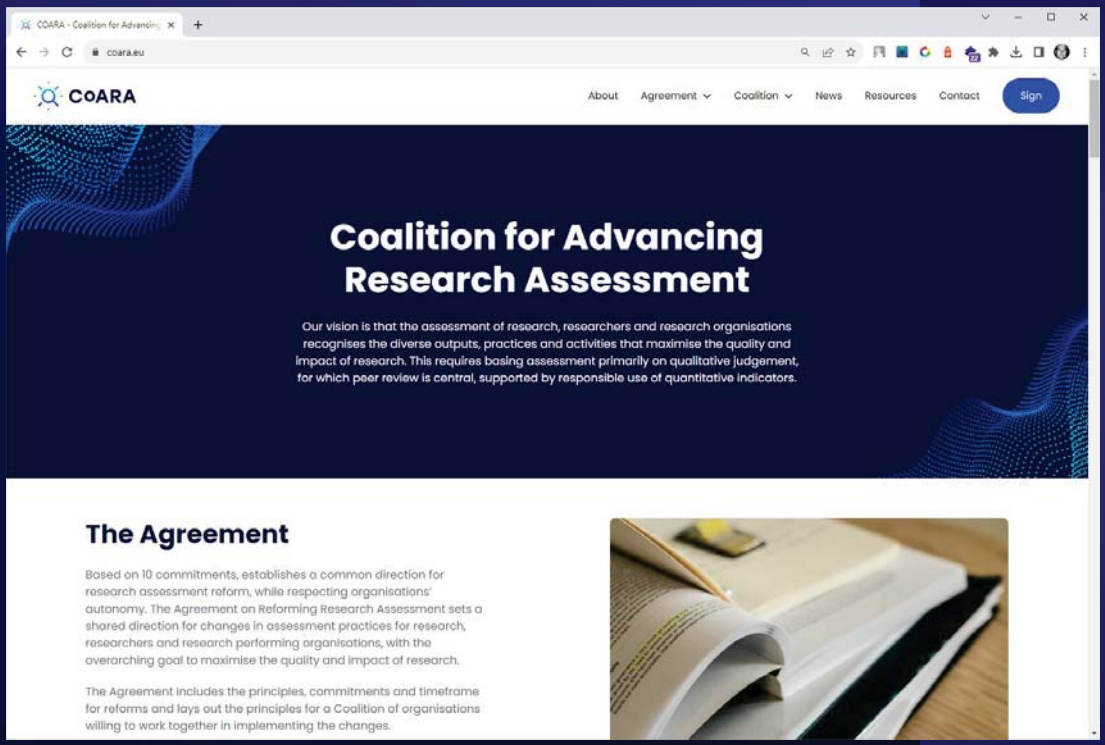
Основна рекомендація:
«не використовуйте бібліометричні показники, такі як імпакт-фактор журналів, як сурогатну міру якості окремих наукових статей, для оцінки внеску окремого вченого або під час прийняття рішення про найм, просування по службі чи фінансування»

COMMENT

The Leiden Manifesto for research metrics

Use these ten principles to guide research evaluation, urge Diana Hicks, Paul Wouters and colleagues.

Nature 520, 429–431 (23 April 2015) doi:10.1038/520429a

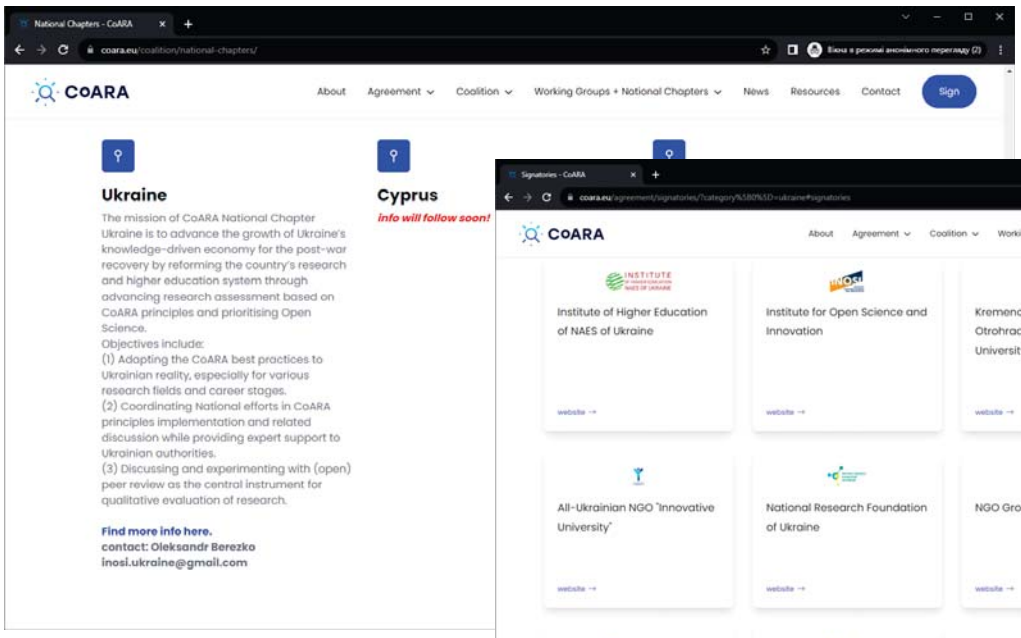
Ключові зобов’язання CoARA (4 з 10)

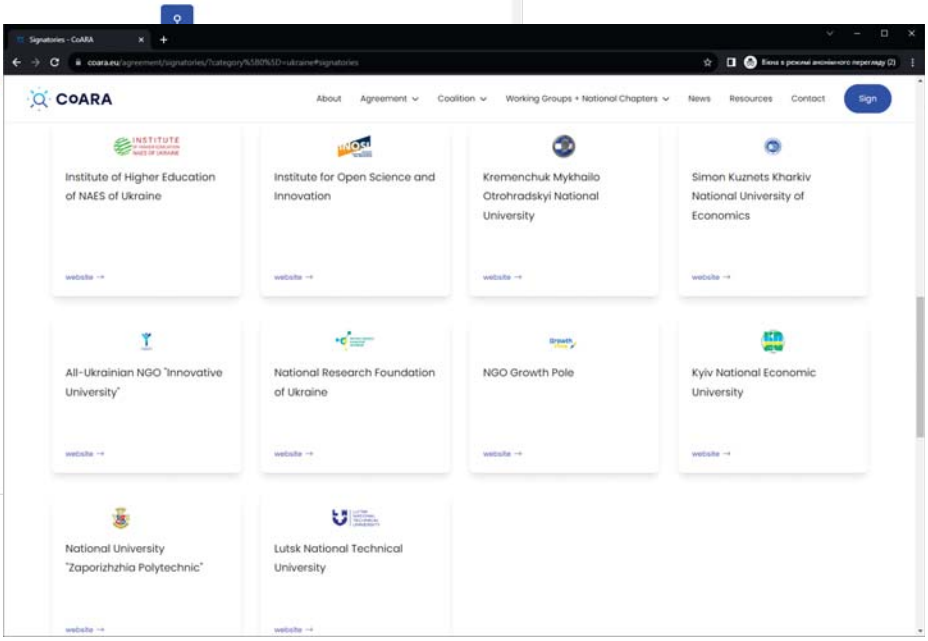
1. Визнавати різноманітність внесків у науку та наукових кар'єр, відповідно до потреб і характеру досліджень.

2. Базувати оцінку досліджень насамперед на якісній оцінці, для якої центральне місце посідає рецензування, підкріплене відповідальним використанням кількісних показників

3. Відмовитися від неналежного використання в оцінюванні досліджень метрик, що базуються на журналах і публікаціях, зокрема від неналежного використання імпакт-фактора журналів та індексу Гірша (h-index)

4. Уникати використання рейтингів науково-дослідних організацій під час оцінювання досліджень

CoARA
National Chapter Ukraine

Open4UA

Co-funded by the European Union

Повна назва: Open Science for Ukrainian Higher Education System
Програма: ERASMUS-EDU-2023-CBHE-STRAND-3 – розбудова потенціалу в сфері вищої освіти (структурні проєкти)
Бюджет: ~ 1 млн. євро

Тривалість: 36 місяців (початок – 15.01.2024)
Координатор: Національний університет «Львівська політехніка»

Мета проєкту: Сприяння зростанню знаннєвої економіки України для післявоєнного відновлення шляхом реформування системи вищої освіти з наданням пріоритету відкритій науці на національному, інституційному та індивідуальному рівнях.

Проєкт прямо орієнтований на реалізацію Національного плану з відкритої науки, зокрема його завдання №5 «Удосконалення системи оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності».

Open4UA

Co-funded by the European Union

Open4UA – Ціль 1

Сприяння національній реформі з провадження відкритої науки для модернізації системи вищої освіти та її євроінтеграції шляхом підтримки змін до законодавства на основі організованого національного консенсусу. Зокрема заплановано:

- Розроблення проєкту Закону України про внесення змін до законодавства щодо державної політики у сфері відкритої науки.

Co-funded by the European Union

Open4UA – Ціль 2

Впровадження на національному рівні передових підходів та механізмів оцінювання наукових досліджень з пріоритезацією відкритої науки під час державної атестації ЗВО та оцінювання наукових проєктів. Зокрема заплановано:

- Підготовка рекомендацій щодо імплементації принципів CoARA в політику та практику оцінювання проєктів національними донорами.
- Розроблення відкритої бази даних проєктів, профінансованих НФДУ.
- Підготовка рекомендацій щодо державної атестації ЗВО на основі принципів відкритої науки.

Co-funded by the European Union

Open4UA – Ціль 3

Сприяння інституційній реформі у сфері відкритої науки та розвитку оцінювання наукових досліджень у ЗВО шляхом розробки та пілотування відповідного інструментарію. Зокрема заплановано:

- Розроблення інституційного інструментарію для впровадження відкритої науки та реформування оцінювання наукової діяльності.

Co-funded by the European Union

TU Delft

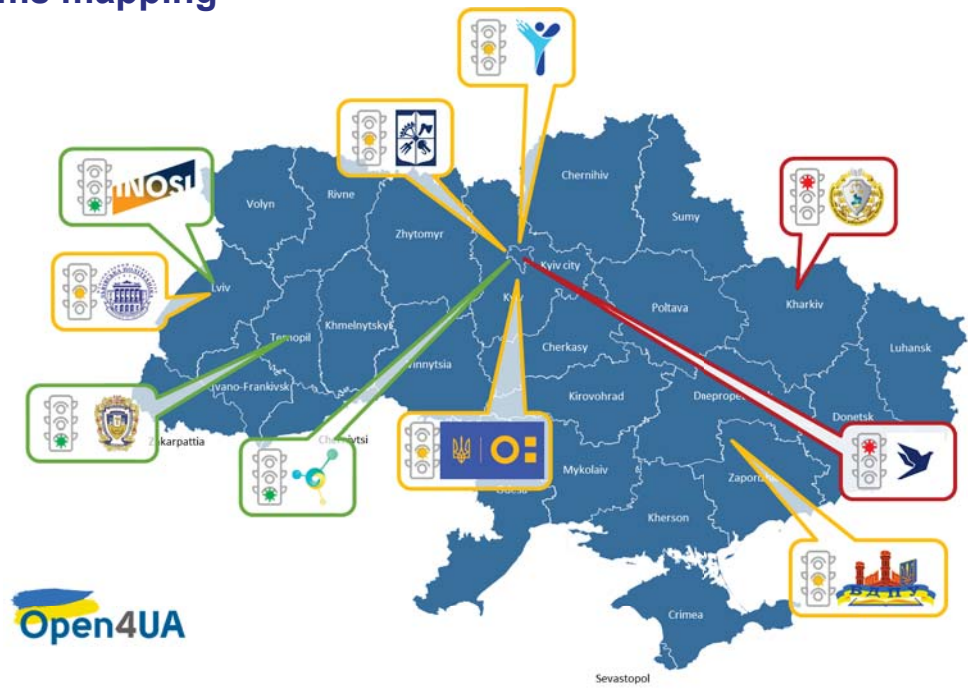
ULB UNIVERSITÉ LIBRE DE BRUXELLES

University of Ljubljana

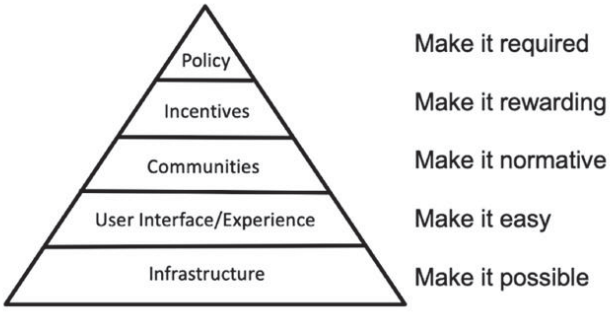
Open Science Mapping

RA reforms mapping

Open4UA – висновки

Висновки випливають з підходу, запропонованого Брайаном Носеком (Brian Nosek), що складається з 5-и поверхів “піраміди”, які ми розглядаємо окремо на чотирьох рівнях: міжнародному, національному, інституційному та на рівні окремого вченого.

https://www.cos.io/blog/strategy-for-culture-change

Co-funded by the European Union

Open4UA – висновки

В результаті обговорень на семінарах ми дійшли висновку, що практики відкритої науки значною мірою:

- переплітаються з **науковою доброчесністю**,
- пов'язані з **подоланням кризи відтворюваності** та
- тісно пов'язані з покращенням як практики **оцінювання досліджень**,
- так і **дослідницької культури**.

Тому ми не робимо окремих висновків щодо практик оцінювання чи відкритої науки, а пропонуємо спільні рекомендації щодо формування академічного середовища у світлі сучасних практик та інсайтів.

Co-funded by the European Union

	Міжнародний рівень	Національний рівень	Інституційний рівень	Особистий рівень
Політики	**Рекомендуємо взяти участь у:** • cOAlition S • SF DORA • ERA reforms	**Через зміни до законодавчої та нормативно-правової бази:** • Національні стратегії, вимоги та Національний план з відкритої науки • Правила для фундаторів науки та агенцій із забезпечення якості • Правила для розбудови інфраструктур та розбудови потенціалу • Правила щодо збереження авторами авторських прав на наукові результати **Через забезпечення фінансування:** • Оцінювання проєктних заявок згідно принципів CoARA • Вимоги до виконання проєктів та методичного забезпечення • Співфінансування публікацій відкритого доступу, журналів, конференцій, Національного осередку CoARA **Через акредитацію та забезпечення якості:** • Забезпечити відповідність принципам відкритої науки та CoARA • Ввести відкриті практики в освітні програми як акредитаційну вимогу	**Мати в наявності:** • Інституційні стратегії, вимоги та плани дій Включити в політики: відриту науку, принципи управління дослідницькими даними, реформування оцінювання науки **Заохочувати установи до впровадження:** • HRS4R (Charter&Code) • EU Framework for careers; ResearchComp **Заохочувати впровадження:** • OPUS RAF • CoARA, SF DORA, Leiden, Hong-Kong, cOAlition S	• Persistent ID for Researchers (e.g. ORCID) • Author CredIT taxonomy
Спільноти	• CoARA	• Національний осередок CoARA • National Research Data Allience (RDA) nodes • Reproducibility network (UARN – 22.11.2024!!)	• Local reproducibility nodes (UARN)	• Experimenting with OSC's • Data ambassador network
Користувацький досвід			• Data Stewards • Training programs incl. reproducibility	• SOPs4IR toolbox • RIPP / OS promotion plan
Інфраструктури	• EOSC • OpenAire • OpenAlex • Zenodo • ORE • NI4OS	• National Research and Education Network service (NREN) • Eduroam • Certification (e-signatures / e-identity / AAI) • Supercomputing / HPC • Digital Competence Centers / Data centers (Storage, Archive, Repository, DMP) • National nodes of EU infrastructures CLARIN, ELIXIR etc. • Publishing consortia to jointly negotiate journal subscriptions & APCs		

Open4UA Co-funded by the European Union

Open4UA – наскрізні рекомендації

- Впровадити **наративні резюме** для оцінювання досліджень і утриматися від використання традиційних резюме або суто бібліометричних оцінок.
- Дозволити **диверсифікацію профілів академічної кар'єри**, які уможливлюють виконання різноманітних змішаних ролей для дослідників і викладачів у вищій освіті та включають відповідні практики оцінювання TEAM або TRIPLE.
- Утриматися від використання рейтингів університетів чи журналів.
- Не включати індекси цитування в оцінювання досліджень.
- Проактивно сприяти розвитку позитивної, інклюзивної та сталої дослідницької культури.

Open4UA

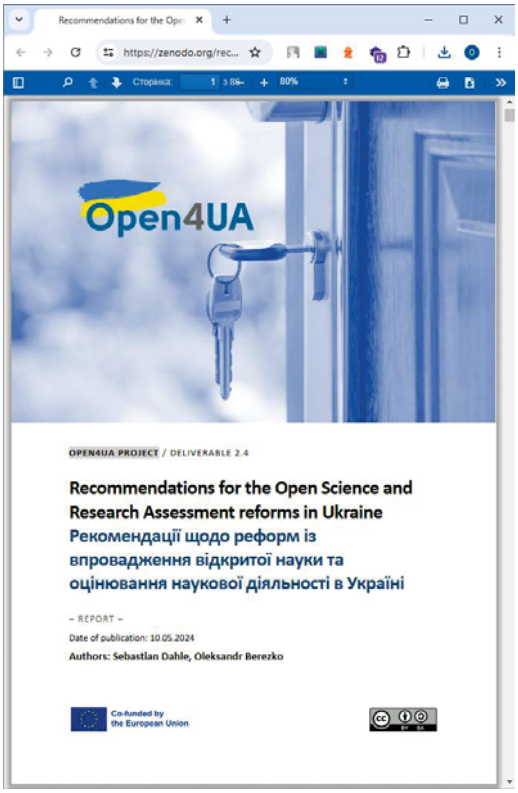

Open4UA – наскрізні рекомендації

- Проактивно наголошувати на необхідності належного управління дослідницькими даними та їх відтворюваності.
- Підтримувати кар'єру та розвиток дослідників на початку кар'єри.
- Надавати конкретну підтримку переміщеним університетам та встановити для них особливий статус з метою формування сталого майбутнього для відповідних команд.
- Підтримувати та винагороджувати наукову діяльність громадян та надавати відповідні можливості для навчання.
- Проаналізувати потреби та можливості створення спеціального державного органу на національному рівні, відповідального за впровадження ОС, або формальної спільноти ОС.

Dahle, S., & Berezko, O. (2024). Recommendations for the Open Science and Research Assessment reforms in Ukraine (1.1.4a). Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.11182068

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОСВІТА НАУКА ЗАКОНОДАВСТВО МІНІСТЕРСТВО ПРЕСЦЕНТР МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ
Головна → Новини ... →
МОН ПРОПОНУЄ ДЛЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБГОВОРЕННЯ ПРОЄКТ НАКАЗУ «ПРО ДЕРЖАВНУ АТЕСТАЦІЮ НАУКОВИХ УСТАНОВ ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИВ ЧАСТИНІ ПРОВАДЖЕННЯ НИМИ НАУКОВОЇ (НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ»
Опубліковано 18 квітня 2024 року о 15:25
Facebook
громадське обговорення
наука

30 квітня 2024 | 15:00-17:00 за Києвом
Co-funded by the European Union
Open4UA
Проєкт «Відкрита наука для української системи вищої освіти» /Erasmus+ CBHE Strand 3/
#1
Семінар з формування національного консенсусу щодо відкритої науки
National consensus on Open Science workshop #1

lpnu.ua/open4ua
youtube.com/@Open4UA

Дякую за увагу!

Олександр Березко

- к.т.н., доцент Національного університету «Львівська політехніка»
- Координатор проєкту Open4UA
- Президент ГО «Інститут відкритої науки та інновацій»
- співголова Національного осередку CoARA в Україні

oleksandr.l.berezko@lpnu.ua
https://twitter.com/berezko
https://www.facebook.com/oleksandr.berezko/

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕРІ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ. КРІЗЬ МЕЖІ НАУК ТА ЗНАНЬ ДО НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ.

Тарас ГРЯДІЛЬ

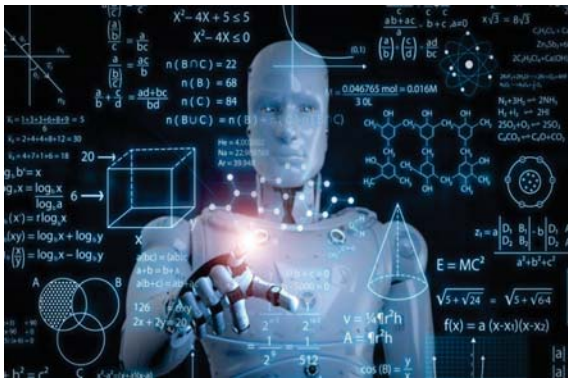
голова Ради молодих вчених ДВНЗ «УжНУ», асистент кафедри терапії та сімейної медицини факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, асистент кафедри Внутрішньої медицини медичного факультету №2

e-mail: taras.griadil@uzhnu.edu.ua

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Міжнародна наукова конференція

«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

М. УЖГОРОД, УКРАЇНА
16-17 ТРАВНЯ 2024 РОКУ

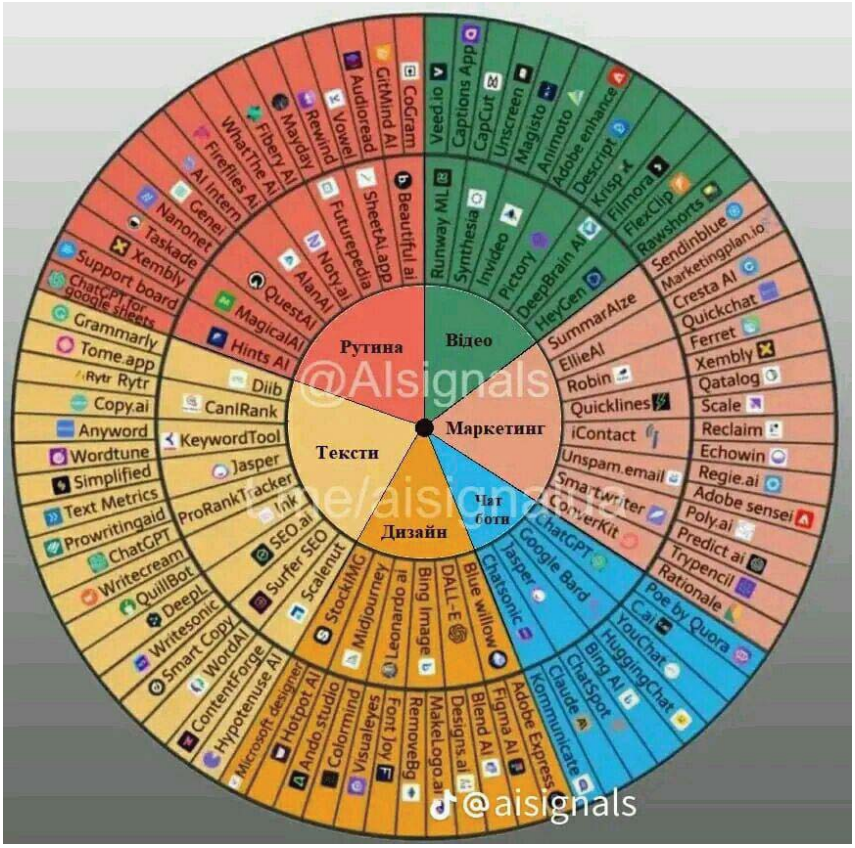
Міждисциплінарні дослідження в ері генеративного штучного інтелекту. Крізь межі наук та знань до нових можливостей.

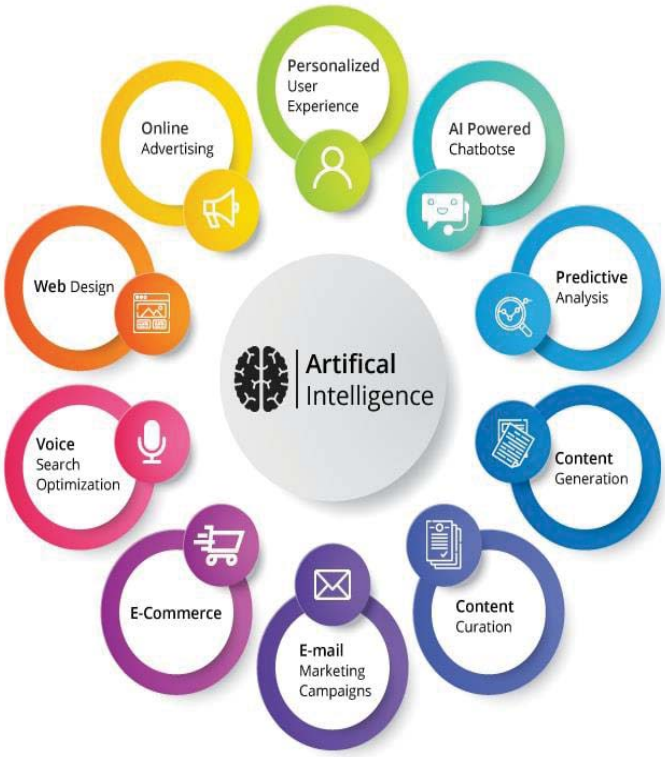
Гряділь Тарас Іванович

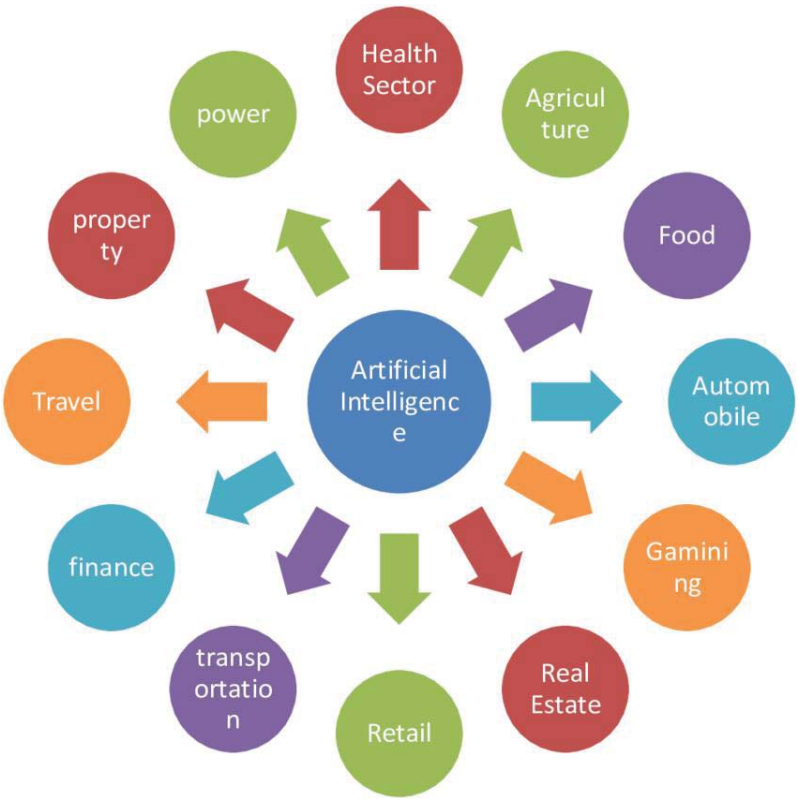
голова Ради молодих вчених ДВНЗ «УжНУ»,
асистент кафедри терапії та сімейної медицини
факультету післядипломної освіти та
доуніверситетської підготовки, асистент кафедри
Внутрішньої медицини медичного факультету No2

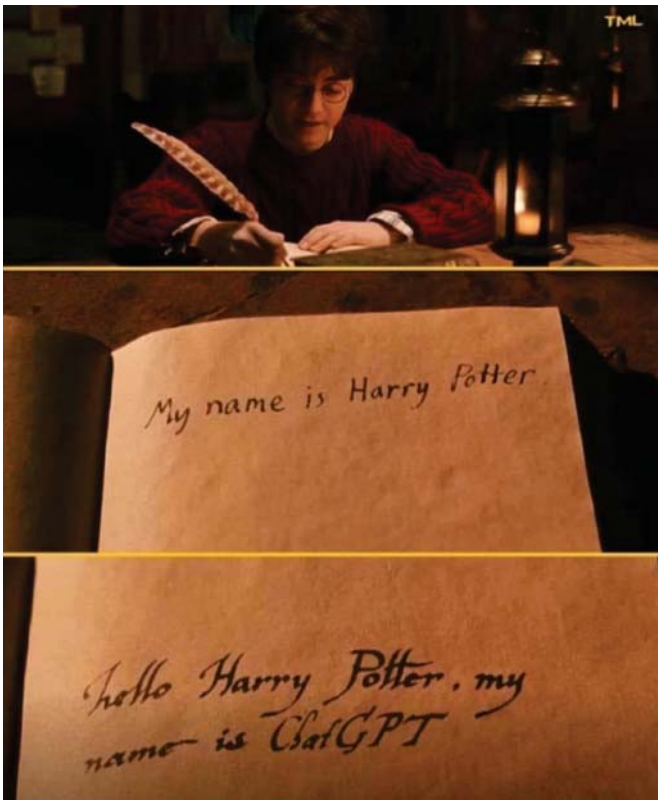
We now live in Generative AI era...

Content Type	Tool	Application
Text	Bard, ChatGPT, ChatSonic, Claude, Jasper AI	Conversation in question answering
Image	DALL-E, picsart, canva, pixlr	Image generation including photos and artworks
Video	Wibbitz, pictory, Synthesia	Create short form video online in minutes
Speech	Whisper, Replicastudios	AI voice actors for games, film & the metaverse
Audio	Ampermusic, Veed, Murf	Create your own songs and compositions

Рутина
Відео
Тексти
Маркетинг
Дизайн
Чат боти
@AIsignals
@aisignals

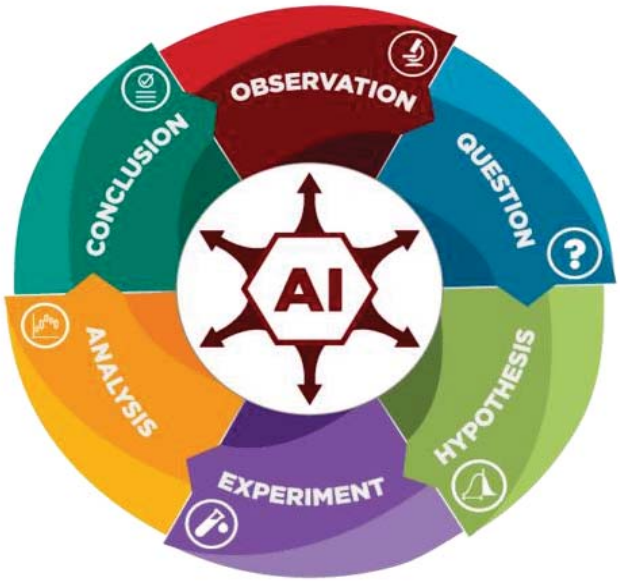

Artifical Intelligence
Personalized User Experience
AI Powered Chatbotse
Predictive Analysis
Content Generation
Content Curation
E-mail Marketing Campaigns
E-Commerce
Voice Search Optimization
Web Design
Online Advertising

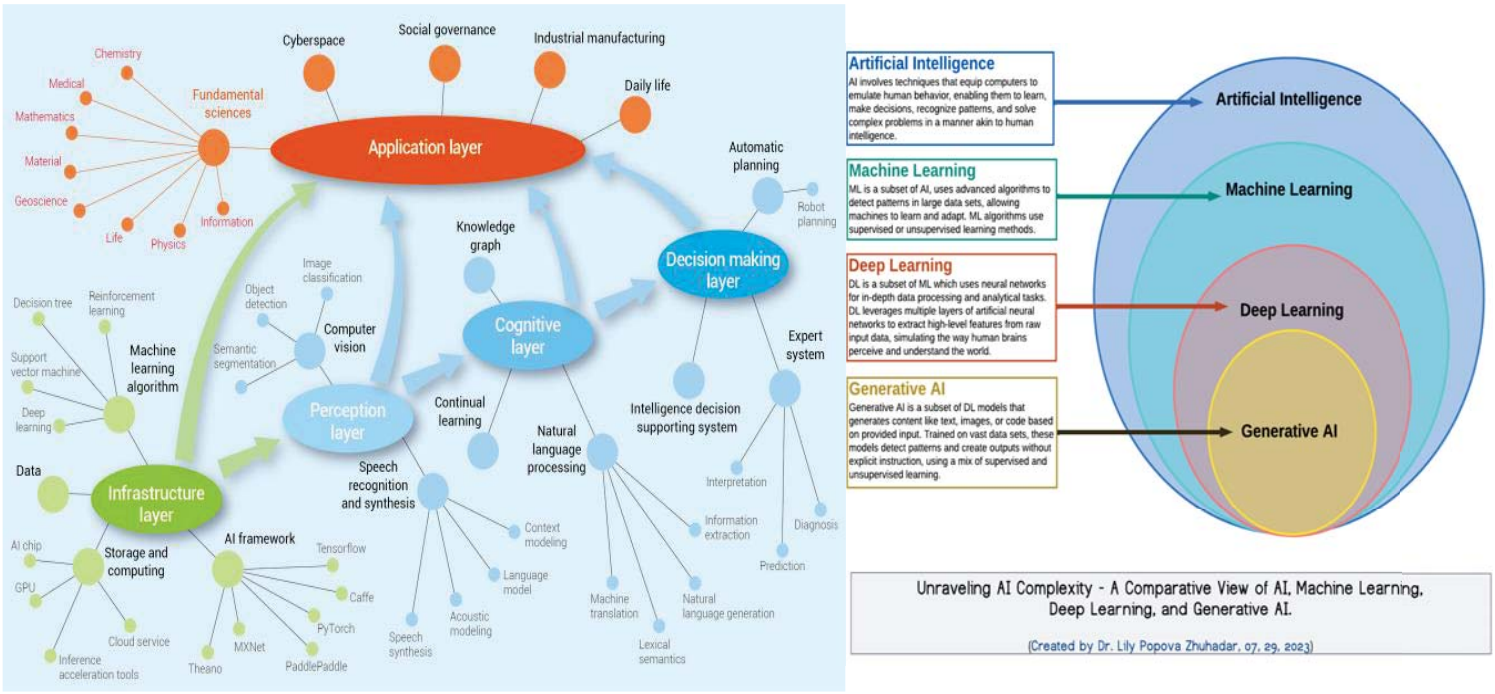

Artificial Intelligence
Health Sector
Agriculture
Food
Automobile
Gaming
Real Estate
Retail
transportation
finance
Travel
property
power

PROMPT

- КОНТЕКСТ
- ЗАВДАННЯ
- ОБМЕЖЕННЯ
- ФОРМАТ ВИВОДУ

https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666675821001041

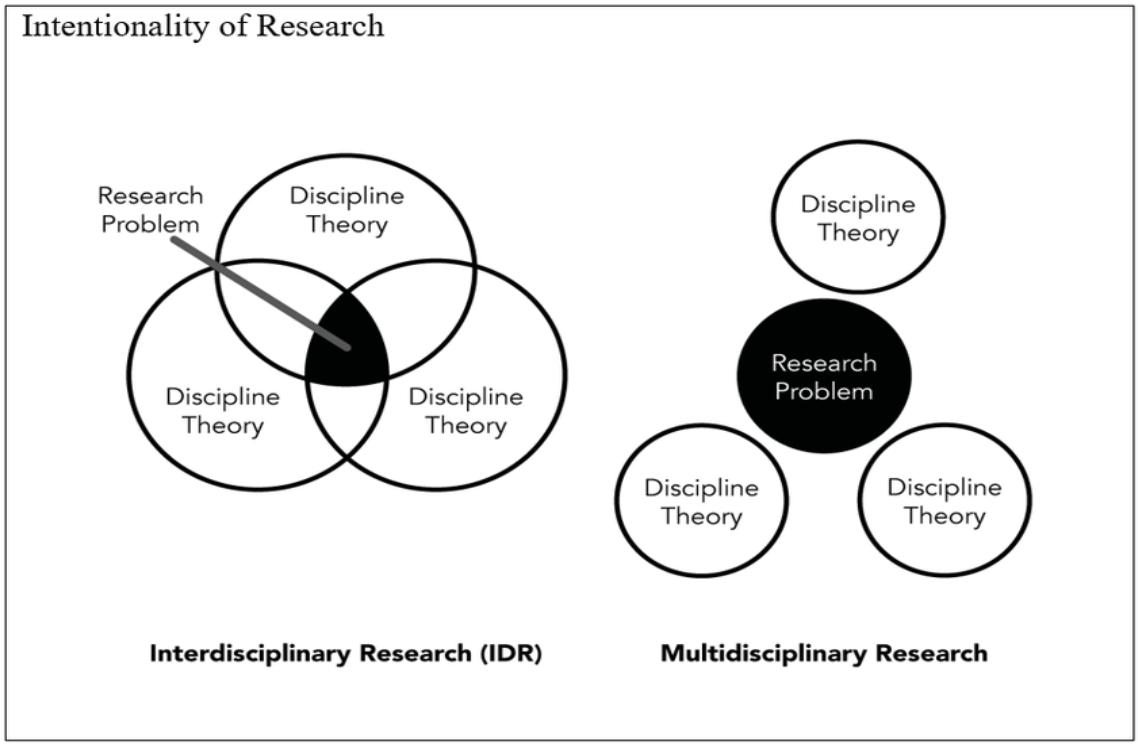
Рейтинг прозорості систем штучного інтелекту / Графіка Stanford Center for Research on Foundation Models
https://24tv.ua/tech/vcheni-sklali-reyting-naybilsh-zakritih-shtuchnih-intelektiv_n2420110

Foundation Model Transparency Index Scores by Major Dimensions of Transparency, 2023

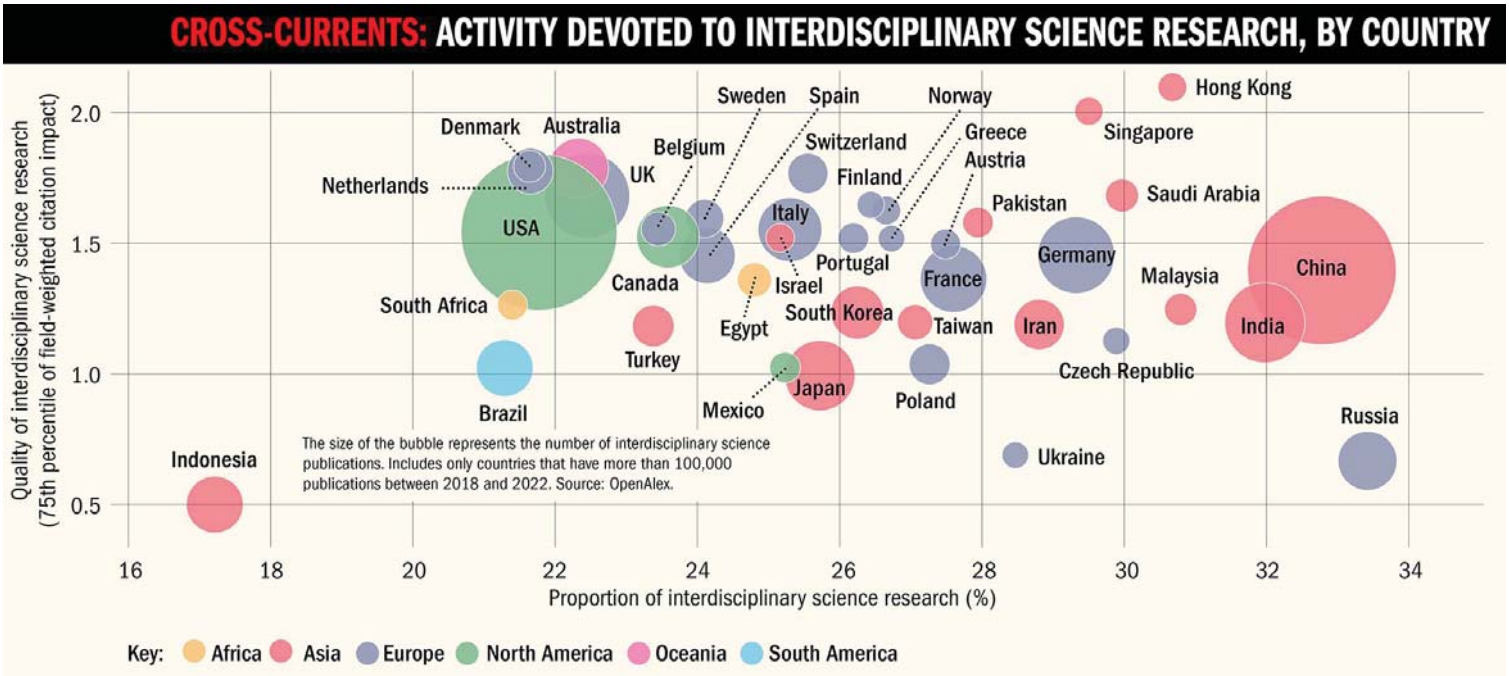
Source: 2023 Foundation Model Transparency Index

Major Dimensions of Transparency	Meta Llama 2	BigScience BLOOMZ	OpenAI GPT-4	stability.ai Stable Diffusion 2	Google PaLM 2	ANTHROPIC Claude 2	cohere Command	AI21labs Jurassic-2	Inflection Inflection-1	amazon Titan Text	Average
Data	40%	60%	20%	40%	20%	0%	20%	0%	0%	0%	20%
Labor	29%	86%	14%	14%	0%	29%	0%	0%	0%	0%	17%
Compute	57%	14%	14%	57%	14%	0%	14%	0%	0%	0%	17%
Methods	75%	100%	50%	100%	75%	75%	0%	0%	0%	0%	48%
Model Basics	100%	100%	50%	83%	67%	67%	50%	33%	50%	33%	63%
Model Access	100%	100%	67%	100%	33%	33%	67%	33%	0%	33%	57%
Capabilities	60%	80%	100%	40%	80%	80%	60%	60%	40%	20%	62%
Risks	57%	0%	57%	14%	29%	29%	29%	29%	0%	0%	24%
Mitigations	60%	0%	60%	0%	40%	40%	20%	0%	20%	20%	26%
Distribution	71%	71%	57%	71%	71%	57%	57%	43%	43%	43%	59%
Usage Policy	40%	20%	80%	40%	60%	60%	40%	20%	60%	20%	44%
Feedback	33%	33%	33%	33%	33%	33%	33%	33%	33%	0%	30%
Impact	14%	14%	14%	14%	14%	0%	14%	14%	14%	0%	11%
Average	**57%**	**52%**	**47%**	**47%**	**41%**	**39%**	**31%**	**20%**	**20%**	**13%**	

Scores for 10 major foundation model developers across 13 major dimensions of transparency.

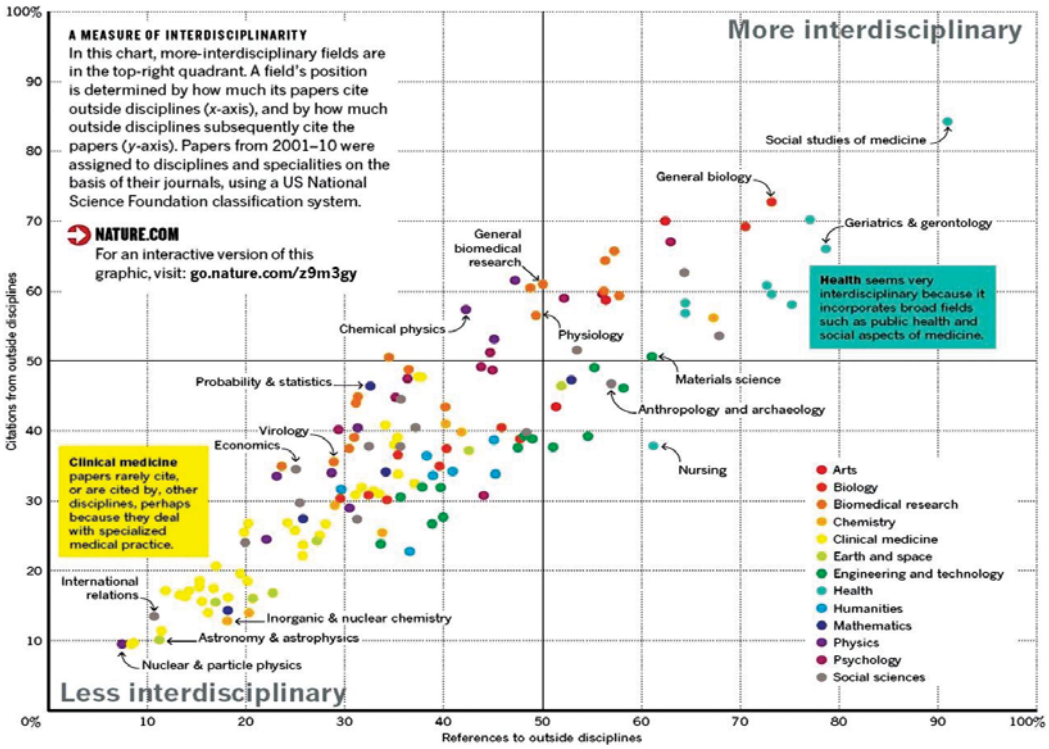

https://www.researchgate.net/figure/Intentionality-of-interdisciplinary-research-in-contrast-to-multidisciplinary-research_fig1_333601533

October 18, 2023

https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/interdisciplinary-science-research-by-country-large.jpg

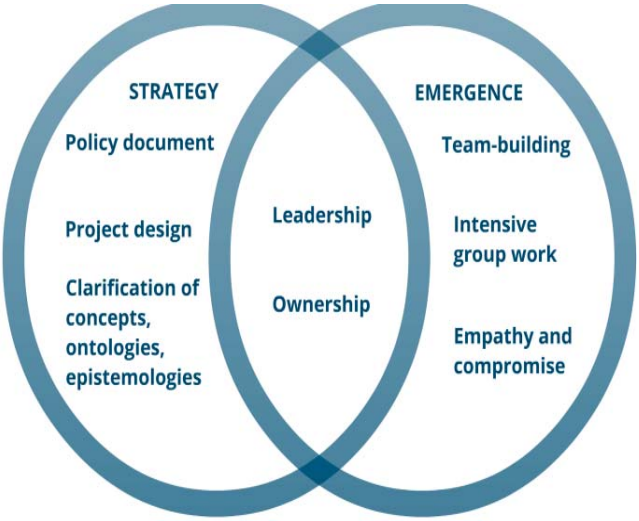

Measure of interdisciplinarity of fields. Reproduced with permission from Van Noorden R. Interdisciplinary research by the numbers. Nature 2015;525:306–7.

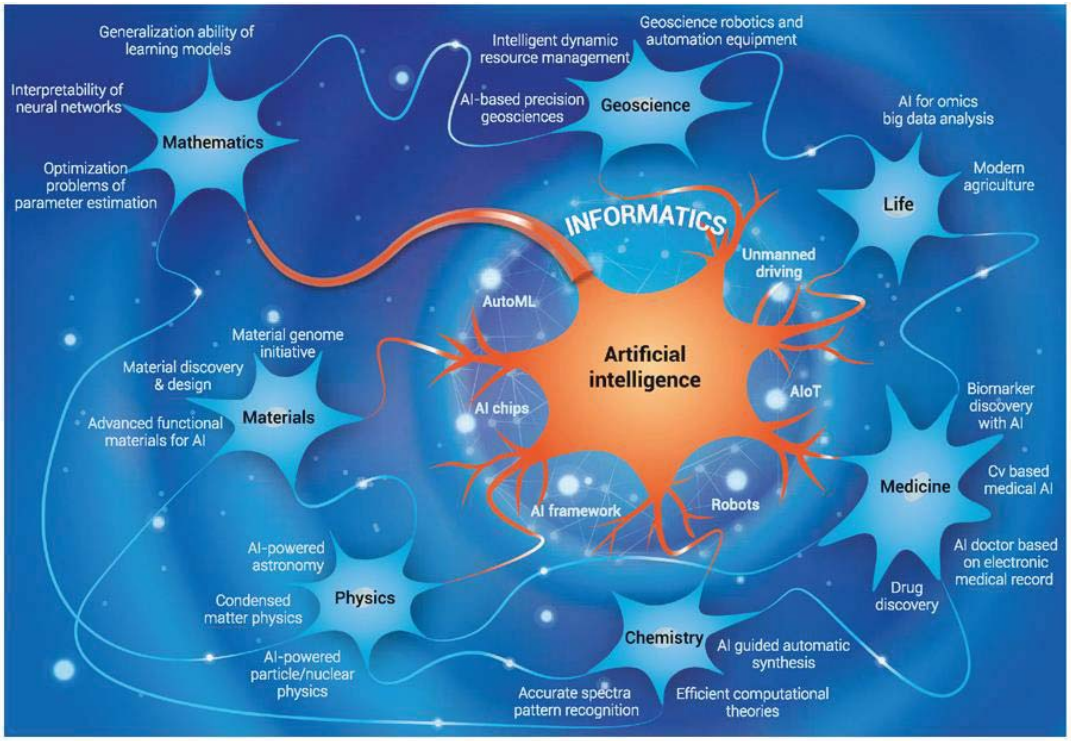
https://www.rcpjournals.org/content/futurehosp/8/2/e218

Interdisciplinary Barriers

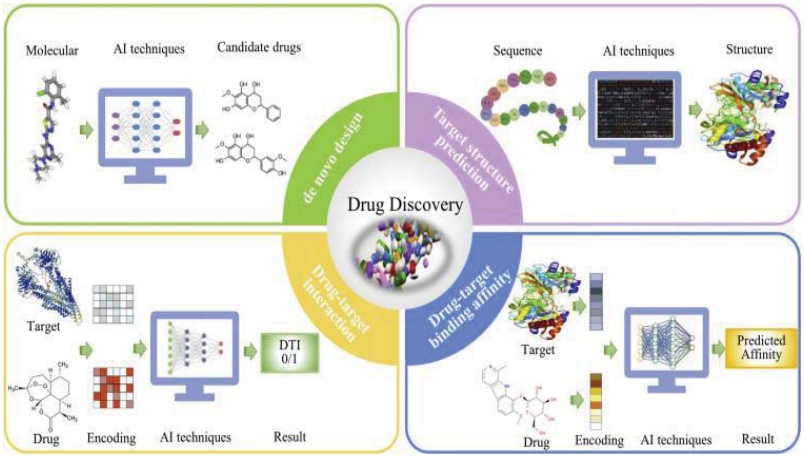

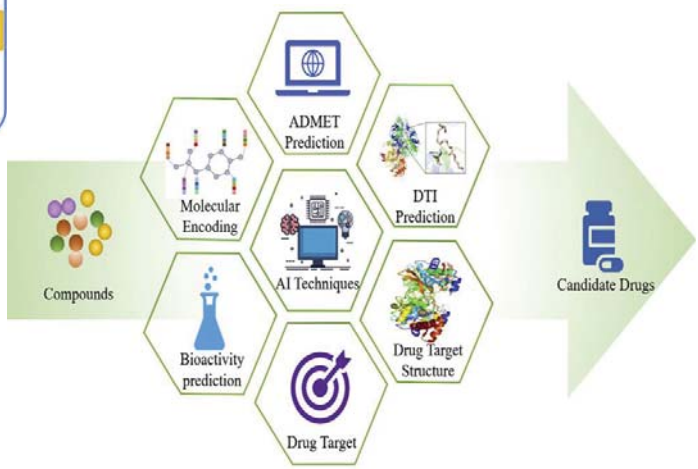

https://www.ppu.mrc.ac.uk/sites/default/files/inline-images/barriers.png
https://www.semanticscholar.org/paper/Achieving-integration-in-interdisciplinary-Strategy-Sokolova/ef2bb2c0d680cdb811db4681e915bb409e672342

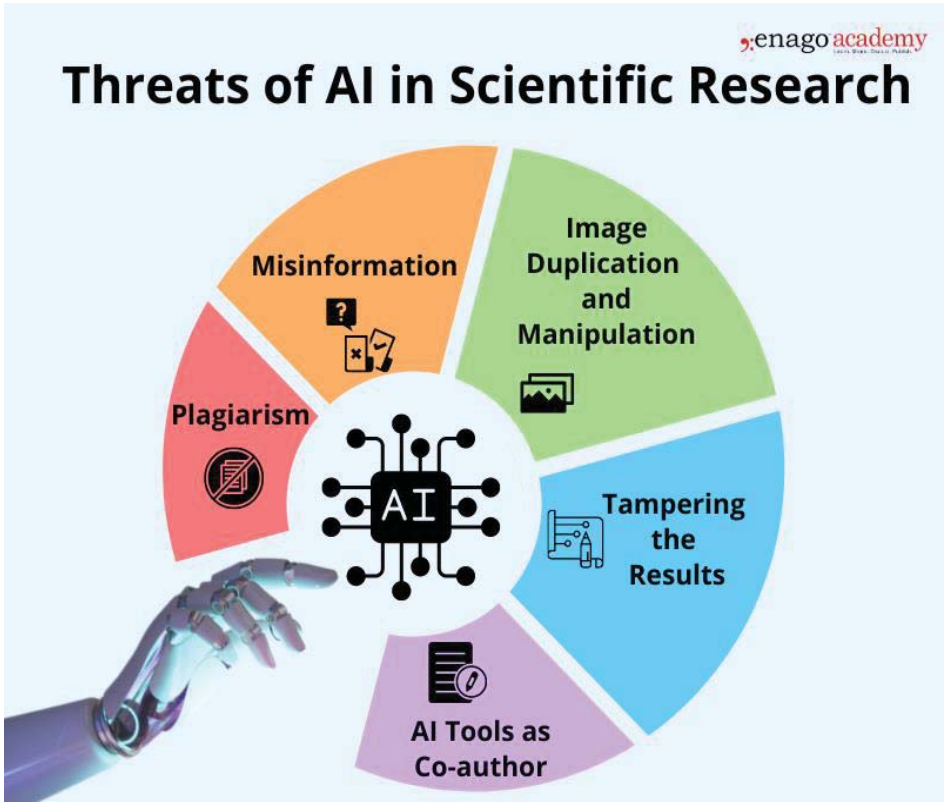

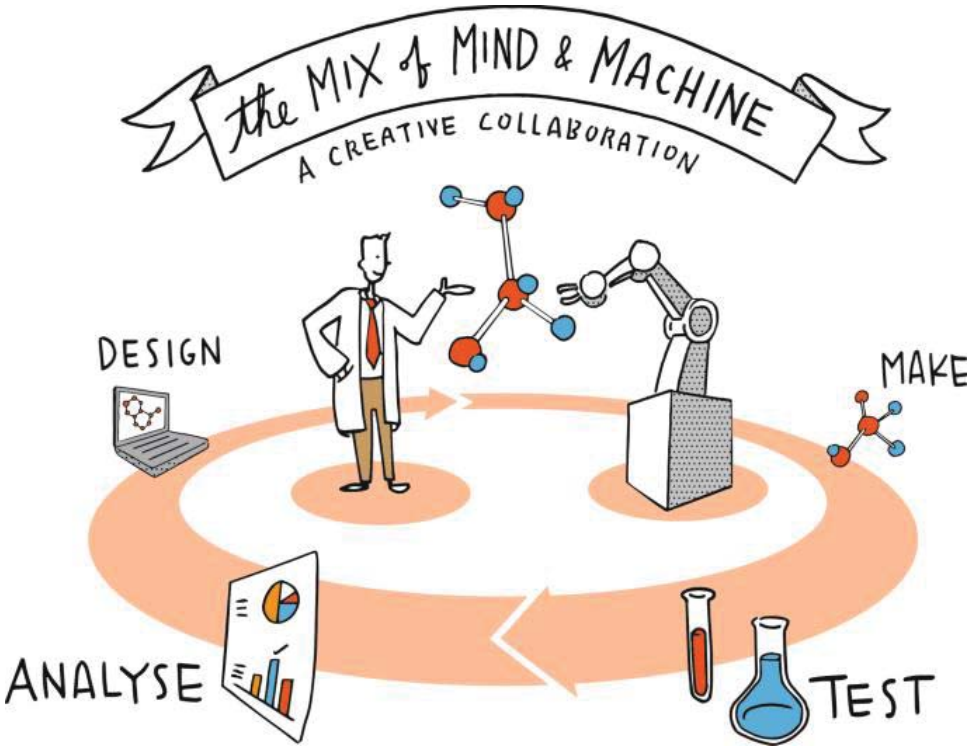
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666675821001041

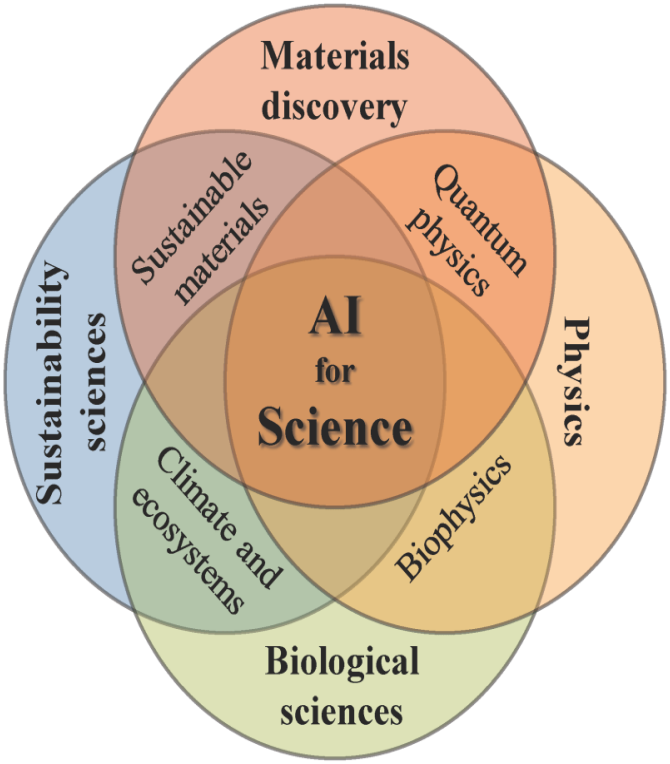

https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2162253123000392

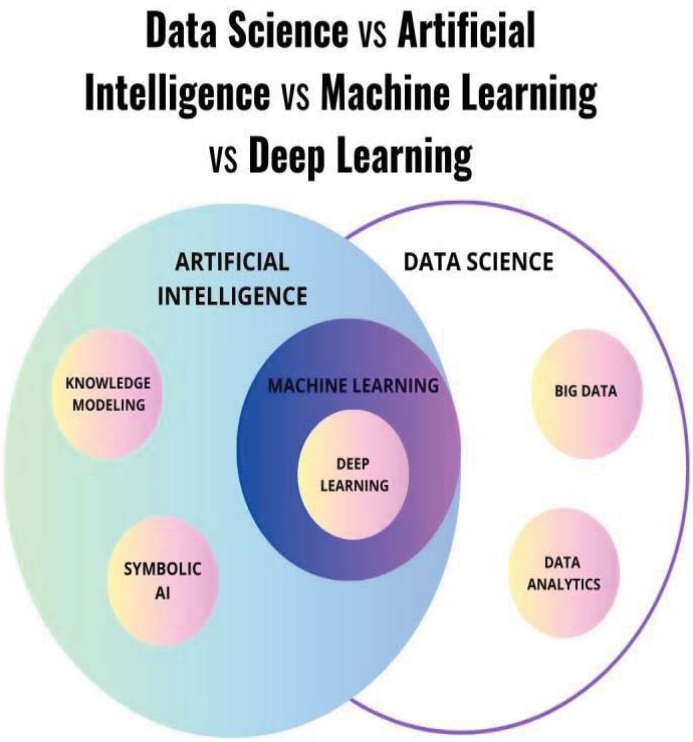

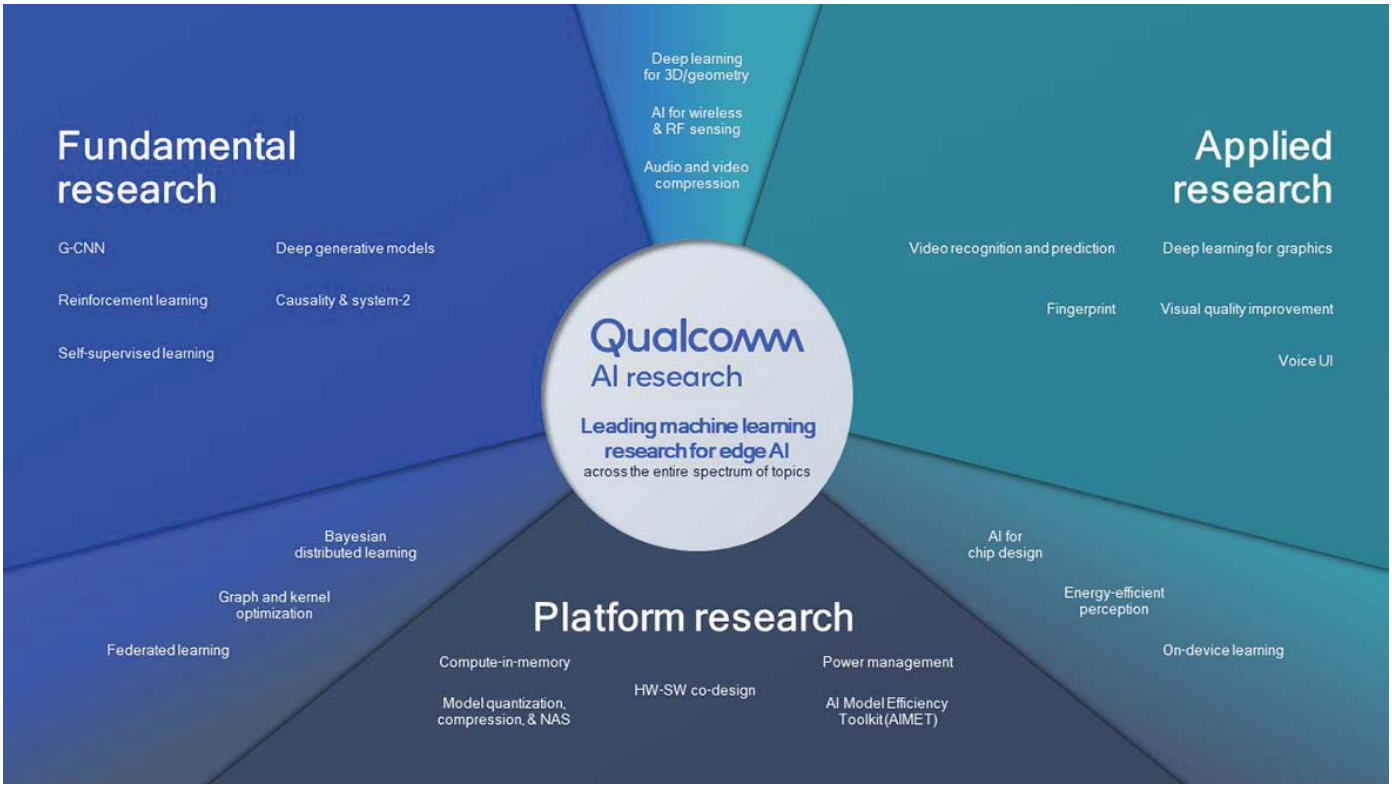
https://www.nature.com/articles/s41573-019-0050-3

https://science.ai.cornell.edu/

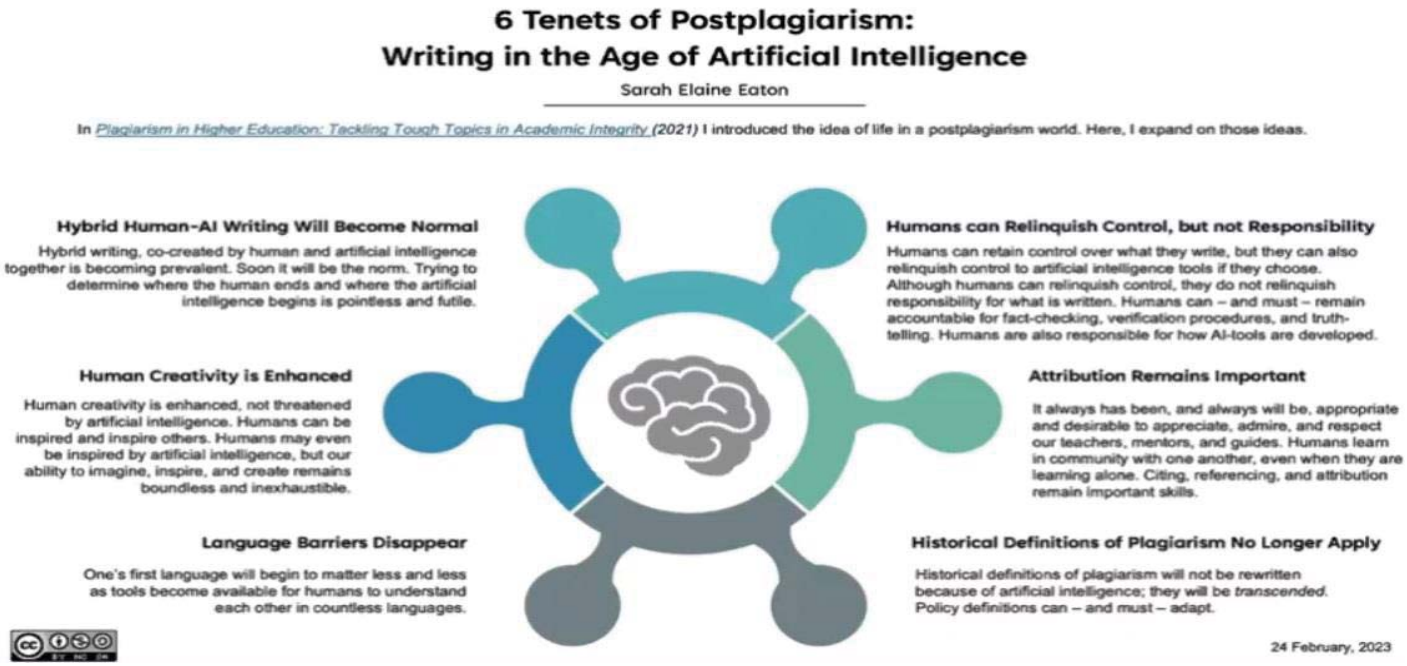

https://www.linkedin.com/pulse/unraveling-artificial-intelligence-data-science-barrios-morales-agdof

https://www.qualcomm.com/research/artificial-intelligence/ai-research

Ми вже існуємо в світі коли тексти є як згенеровані людьми так і штучним інтелектом.

6 Tenets of Postplagiarism: Writing in the Age of Artificial Intelligence

Sarah Elaine Eaton

In *Plagiarism in Higher Education: Tackling Tough Topics in Academic Integrity (2021)* I introduced the idea of life in a postplagiarism world. Here, I expand on those ideas.

Hybrid Human-AI Writing Will Become Normal

Hybrid writing, co-created by human and artificial intelligence together is becoming prevalent. Soon it will be the norm. Trying to determine where the human ends and where the artificial intelligence begins is pointless and futile.

Human Creativity is Enhanced

Human creativity is enhanced, not threatened by artificial intelligence. Humans can be inspired and inspire others. Humans may even be inspired by artificial intelligence, but our ability to imagine, inspire, and create remains boundless and inexhaustible.

Language Barriers Disappear

One's first language will begin to matter less and less as tools become available for humans to understand each other in countless languages.

Humans can Relinquish Control, but not Responsibility

Humans can retain control over what they write, but they can also relinquish control to artificial intelligence tools if they choose. Although humans can relinquish control, they do not relinquish responsibility for what is written. Humans can – and must – remain accountable for fact-checking, verification procedures, and truth-telling. Humans are also responsible for how AI-tools are developed.

Attribution Remains Important

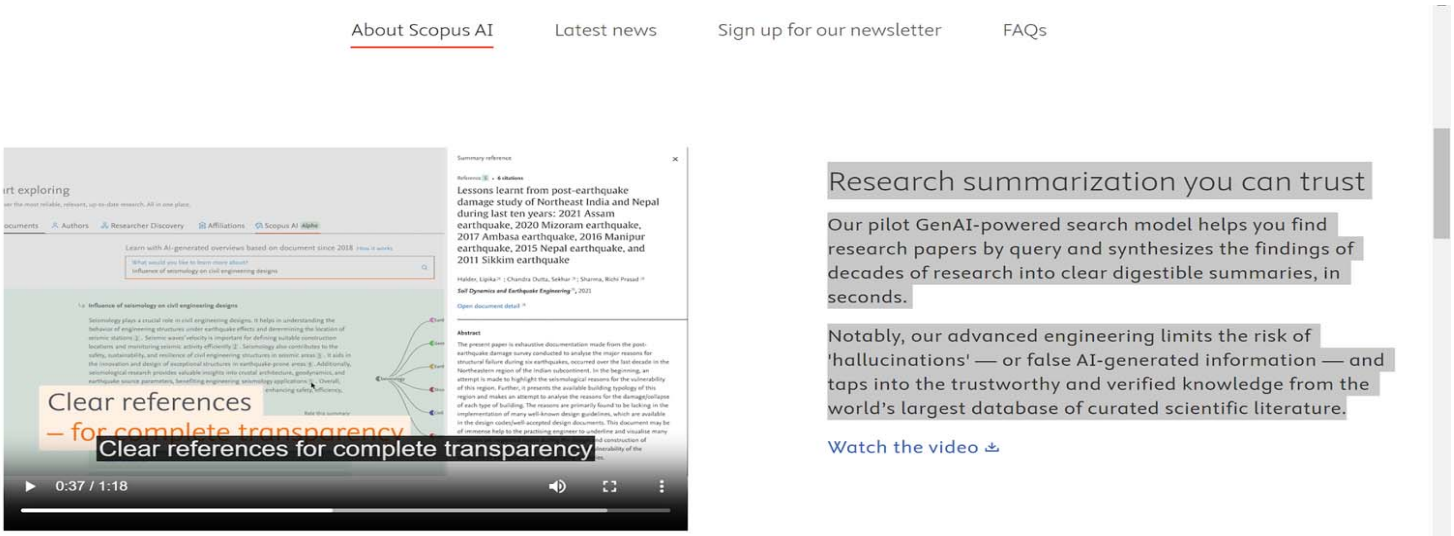
It always has been, and always will be, appropriate and desirable to appreciate, admire, and respect our teachers, mentors, and guides. Humans learn in community with one another, even when they are learning alone. Citing, referencing, and attribution remain important skills.

Historical Definitions of Plagiarism No Longer Apply

Historical definitions of plagiarism will not be rewritten because of artificial intelligence; they will be *transcended*. Policy definitions can – and must – adapt.

24 February, 2023

Scopus AI: Change the way you view knowledge Elsevier's new generative AI provides you with concise, trustworthy AI-based summaries of your queries. Whether you are looking to get up to speed on a new field quickly or find cross-disciplinary collaborators to push your research to the next level, Scopus AI can help.

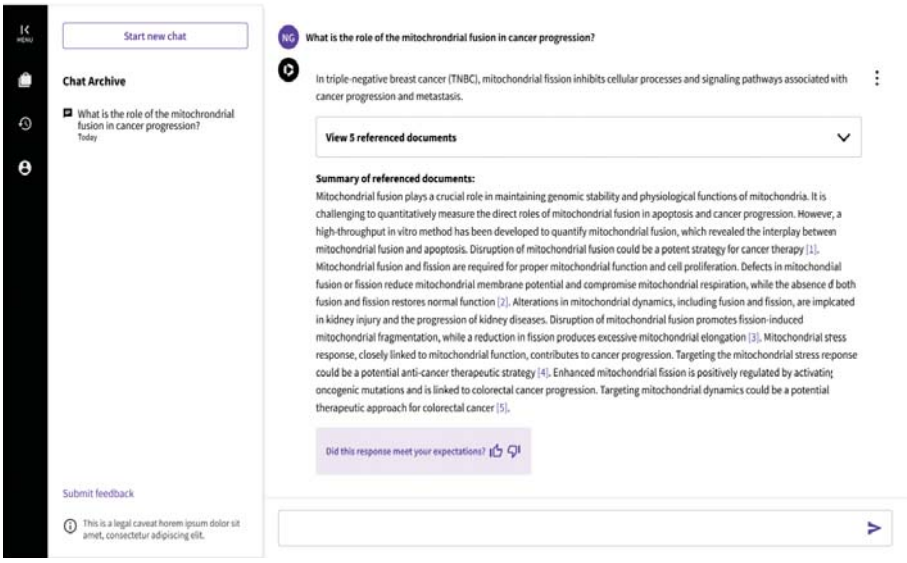
https://www.elsevier.com/products/scopus/scopus-ai

The use of generative AI and AI-assisted technologies in writing for Elsevier

Please note the policy only refers to the writing process, and not to the use of AI tools to analyze and draw insights from data as part of the research process.
Where authors use AI and AI-assisted technologies in the writing process, these technologies should only be used to improve readability and language of the work and not to replace key authoring tasks such as producing scientific, pedagogic, or medical insights, drawing scientific conclusions, or providing clinical recommendations.
The authors are ultimately responsible and accountable for the contents of the work.
Authors should disclose in their manuscript the use of AI and AI-assisted technologies and a statement will appear in the published work.
Authors should not list AI and AI-assisted technologies as an author or co-author, nor cite AI as an author.
Elsevier does not permit the use of generative AI or AI-assisted tools to create or alter images in submitted manuscripts.
The only exception is if the use of AI or AI-assisted tools is part of the research design or research methods (such as in AI-assisted imaging approaches to generate or interpret the underlying research data, for example in the field of biomedical imaging).
The use of generative AI or AI-assisted tools in the production of artwork such as for book or commissioned content covers or graphical abstracts is not permitted.

https://www.elsevier.com/about/policies-and-standards/the-use-of-generative-ai-and-ai-assisted-technologies-in-writing-for-elsevier

Clarivate™ is developing cutting-edge AI technology that will remove roadblocks in the research and publishing process and ultimately contribute to the betterment of research.
The Web of Science™ AI Research Assistant will be available for beta testing this December.
Current AI innovations already implemented in the Web of Science Core Collection™, the world's only publisher-neutral, multidisciplinary citation index, were heavily guided by user feedback; enriched cited references provide a good example of this.
Web of Science data, with the AI Research Assistant cutting through the complexity of data and making connections between articles, as well as helping them to browse concise summaries of articles and results sets.
With this new conversational capability, the Web of Science user will be more agile than ever, freeing up valuable time for activities that add new knowledge to the ecosystem.

https://clarivate.com/blog/bringing-generative-ai-to-the-web-of-science/

Generative AI can support you…

Grammarly, DeepL, Perplexity, QuillBot, ResearchRabbit, Bing, Bard (Experiment)

- Brainstorming
- Research and project ideas
- Topic summarization
- Writing tools
- Test preparation
- Subject and career exploration
- Study guides

How to detect GPT?

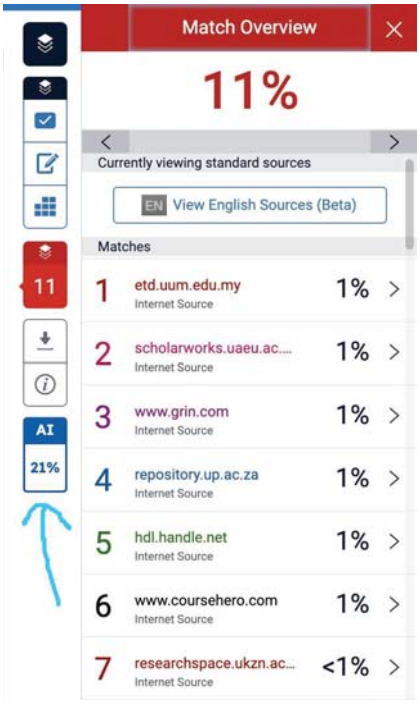
For detecting ChatGPT, several tools can be used:

https://x.writefull.com/gpt-detector

https://detector.dng.ai

https://gptzero.me

https://writer.com/ai-content-detector/

Національний репозитарій академічних текстів
Провідний співавтор · 30 серпня о 08:55 ·

PLAGIAT.PL ЗАПУСТИВ МОДУЛЬ ПОШУКУ ВМІСТУ, ЗГЕНЕРОВАНОГО ШІ

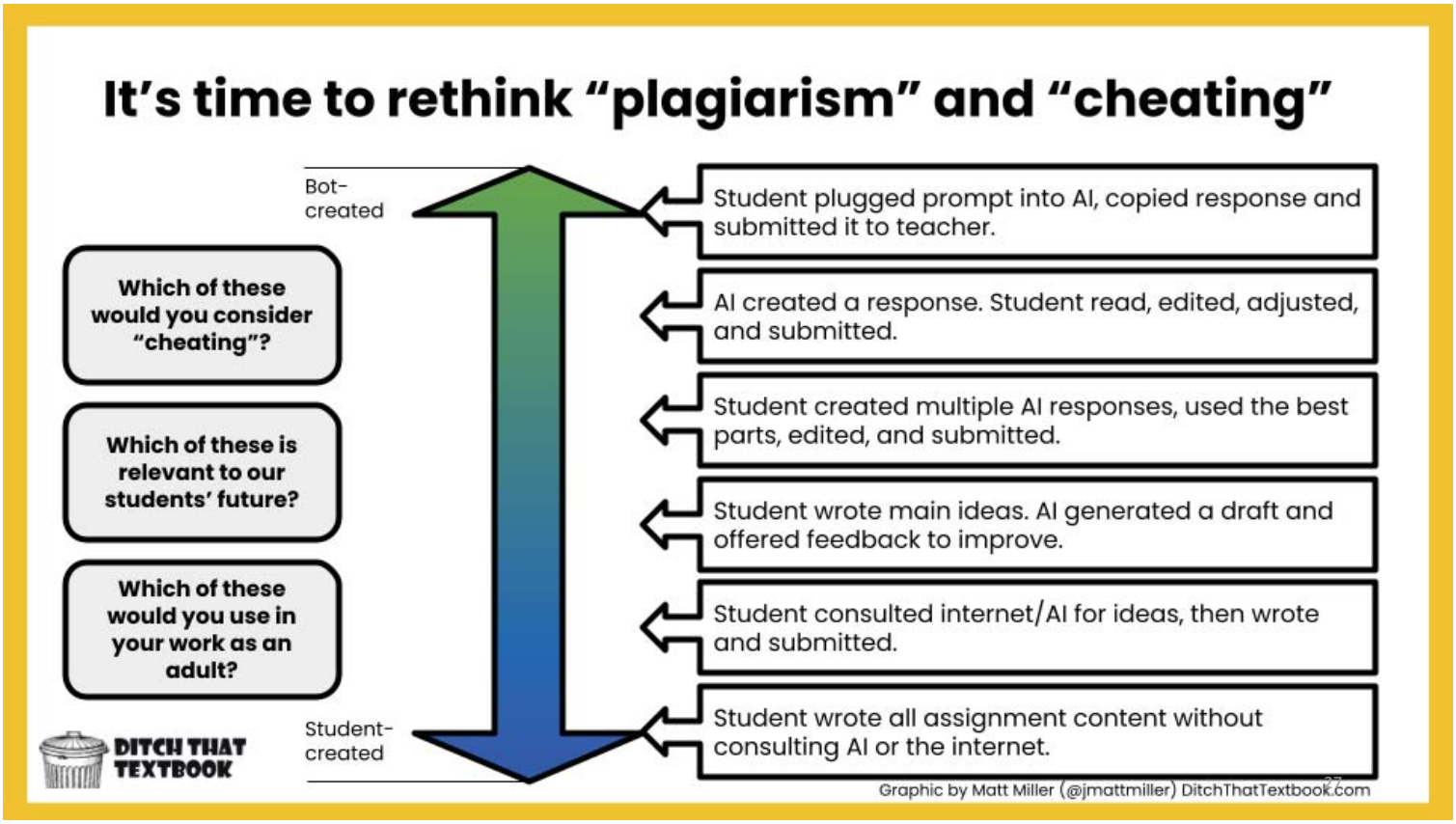
Компанія PLAGIAT-PL повідомила про запуск у системі StrikePlagiarism модулю пошуку вмісту, згенерованого інструментами штучного інтелекту. Цей модуль розроблено у відповідь на нові виклики, спричинені масштабним використанням інструментів ШІ у різних сферах, включаючи академічну. Науковці та освітяни відтепер можуть скористатись детектором контенту, отриманого від ChatGPT (ChatGPT, GPT-2, GPT-J, GPT-NEO, GPT-3, GPT-4) та Bard. Це дозволить краще підтримувати етичну поведінку студентів, захистити їх від порушення принципів академічної доброчесності, зберегти стандарти якості освіти. Модуль створений на основі алгоритму пошуку штучного інтелекту, який належить зовнішньому постачальнику, демонструє високу точність (93%) і працює з 20-ма мовами. Наразі у відкритому доступі є відповідна пропозиція про тестування нового модулю, його короткий опис та презентація.

Детальніше: https://is.gd/SrjV0y, https://originality.ai/, https://docs.google.com/.../1xA9tm.../viewform..., https://t.me/StrikePlagiarism/116, https://t.me/StrikePlagiarism/118

Фото: скріншот

#НРАТ_Усі_новини #НРАТ_АкадемДоброчесність_новини #НРАТ_ШтучнийІнтелект #НРАТ_Науковцям_новини #НРАТ_Освітянам_новини

https://www.facebook.com/groups/repository.ukrintei/posts/2039154373092251/

Поняття академічної доброчесності та його нормативне регулювання в Україні

NATIONAL AGENCY for HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE (UKRAINE)

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р.

Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (ч. 1 ст. 42).

Перелік суб'єктів, на яких поширюються правила академічної доброчесності, їх обов'язки, форми порушення академічної доброчесності, відповідальність (ст. 42).

Форми (різновиди) порушень академічної доброчесності

NATIONAL AGENCY for HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE (UKRAINE)

1) академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
2) самоплагіат;
3) фабрикація;
4) фальсифікація;
5) списування;
6) обман;

7) хабарництво;
8) необ'єктивне оцінювання;
9) надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання;
10) вплив у будь-якій формі на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання

В Україні розробили дорожню карту для регулювання ШІ

ТЕКСТ: ІННА ЛІТВИН, 9 жовтня 2023, 14:50

0 0 ЧИТАТИ НОВИНУ РОСІЙСЬКОЮ 1

Фото: Мінцифри
Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров

Реалізація відбуватиметься у два етапи. Перший розпочнеться 2023 року й триватиме орієнтовно два роки.

Віцепрем'єр з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій - міністр цифрової трансформації Михайло Федоров повідомив, що Мінцифри розробило дорожню карту імплементації регулювання сфери штучного інтелекту (ШІ) в Україні.

Зазначається, що документ базується на bottom-up підході, який передбачає рух від меншого до більшого. Реалізація підходу відбуватиметься у два етапи. Перший розпочнеться 2023 року й триватиме орієнтовно два роки, протягом яких бізнесу буде надано інструменти для підготовки до майбутнього регулювання, а державі - час на розуміння ринку, ризиків та набуття фактичної спроможності впровадити закон (створення регулятора),

Протягом двох років заплановано підписання добровільних кодексів поведінки та формування культури саморегуляції, підготовку загальних рекомендацій, секторальних рекомендацій, участь у пілотному проєкті HUDERIA (Human Rights, Democracy, and the Rule of Law Impact Assessment), підготовку драфту Білої книги та її публікацію, використання та адаптацію AI Labeling і майбутніх суспільних і приватних ініціатив.

На другому етапі запланована імплементація європейського законодавства, що регулює сферу ШІ в Євросоюзі AI Act.

"Під час першого етапу надаємо бізнесу інструменти для підготовки до майбутнього регулювання ШІ. Від оцінки впливу технології на права людини - до підписання добровільних кодексів поведінки. Також опублікуємо рекомендації та Білу книгу для відповідей на запитання про те, що робити просто зараз і чого очікувати в майбутньому. Другий етап - ухвалення закону (його підготовка розпочнеться 2024 року), аналогічного європейському AI Act. Це змогу можливість створити ідентичні правові режими з ЄС у сфері ШІ, спростити співпрацю з європейськими партнерами, залучити інвестиції", - зазначив Федоров.

https://ua.korrespondent.net/ukraine/4630024-v-ukraini-rozrobyly-dorozhnui-kartu-dlia-rehuluivannia-shi

Україна застосовує штучний інтелект під час розмінування: як це працює

Українські військові почали використовувати штучний інтелект під час розмінування своїх територій.

Як пише TIME, від початку повномасштабного вторгнення Росії Україна випередила Афганістан і Сирію та стала найбільш замінованою країною на землі.

Третина країни всіяна мільйонами нерозірваних мін і касетних бомб, а також дротами, мінами-пастками й осколками снарядів.

Величезні мінні поля загальмували не лише військовий контрнаступ України. Вони поставили під загрозу життя шести мільйонів мирних жителів і зробили непридатними частинами найцінніших сільськогосподарських угідь країни, що вплинуло як на економіку країни, так і на світове постачання продовольства.

Щоб пришвидшити процес розмінування, українські військові почали застосовувати штучний інтелект.

Як працює штучний інтелект

Компанія Palantir, яка допомагає у розробці цієї системи, працює з українським урядом з червня 2022 року.

Наразі платформа інтегрувала 82 набори даних, за даними Palantir, і з'єднала 6 мільйонів будівель, 60 тис. сегментів поїздів і один мільйон сегментів доріг.

Завдяки штучному інтелекту військові аналізують big data, щоб ухвалювати якісні рішення та розставляти пріоритети, щоб розуміти потреби й те, які ресурси потрібно залучати, щоб швидше розмінувати українські землі.

Зокрема система аналізує дані щодо потенційно замінованих територій, поєднує їх із даними з додаткових джерел, наприклад, наявності об'єктів соціальної чи критичної інфраструктури та формує варіанти більш пріоритетних шляхів розмінування.

Міністерка економіки України Юлія Свириденко продемонструвала журналістам TIME, як працює система.

> – На верхньому поверсі будівлі Кабінету міністрів у Києві міністр економіки України Юлія Свириденко та двоє радників працюють біля ноутбука. На екрані карта країни, покрита стільниковим візерунком із шестикутних плиток – від блідо-жовтого до криваво-червоного. Коли група вводить запитання в чат-бот, фільтруючи райони поблизу шкіл або ліній електропередач, модель наближає супутникове зображення, поки не стане видимим поле з окремими деревами. Червона підказка зі знаком оклику позначає ймовірну міну. Співробітник натискає кнопку, створюючи запит на відряджання групи саперів для розмінування, – описують процес журналісти.

https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231102-ukrayina-zastosovuye-shtuchnyj-intelekt-pid-chas-rozminuvannya-yak-cze-praczyuye/

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

ЗИНИ ПУБЛІКАЦІЇ КОЛОНКИ СПЕЦПРОЄКТИ ЗЕМЕЛЬНИЙ ГІД БО Є РОБОТА БІЗНЕС ПОПРИ ВІЙНУ ПЛ

Європарламент готує жорсткі вимоги щодо використання штучного інтелекту – FT

П'ЯТНИЦЯ, 14 КВІТНЯ 2023, 19:27 - ОЛЕКСІЙ ПАВЛИШ

Поширити 16 Твіт

4300 ПЕРЕГЛЯДІВ 0

Європарламент готує нові жорсткі заходи щодо використання штучного інтелекту, в тому числі змусить розробників чат-ботів повідомляти, чи використовують вони матеріали, захищені авторським правом.

Про це пише Financial Times із посиланням на джерела, знайомі з цим процесом.

За словами співрозмовників, знайомих з процесом, депутати Європарламенту в Брюсселі близькі до узгодження низки пропозицій, які стануть частиною європейського закону про штучний інтелект - масштабного набору нормативних актів щодо використання ШІ.

"Серед заходів, які, ймовірно, будуть запропоновані парламентарями, - зобов'язання розробників таких продуктів, як ChatGPT від OpenAI, декларувати, чи використовується захищений авторським правом матеріал для навчання їхніх ШІ-моделей, що дозволить творцям контенту вимагати оплату.

Депутати Європарламенту також хочуть, щоб відповідальність за зловживання програмами штучного інтелекту покладалася на розробників, таких як OpenAI, а не на менші компанії, які їх використовують", - пише FT.

Однією зі спірних пропозицій євродепутатів є заборона на використання розпізнавання облич у громадських місцях за будь-яких обставин. Очікується, що країни-члени ЄС під тиском своїх місцевих поліцейських сил будуть виступати проти повної заборони біометрії, кажуть джерела, які безпосередньо знайомі з ходом переговорів.

програмами штучного інтелекту покладалася на розробників, таких як OpenAI, а не на менші компанії, які їх використовують", - пише FT.

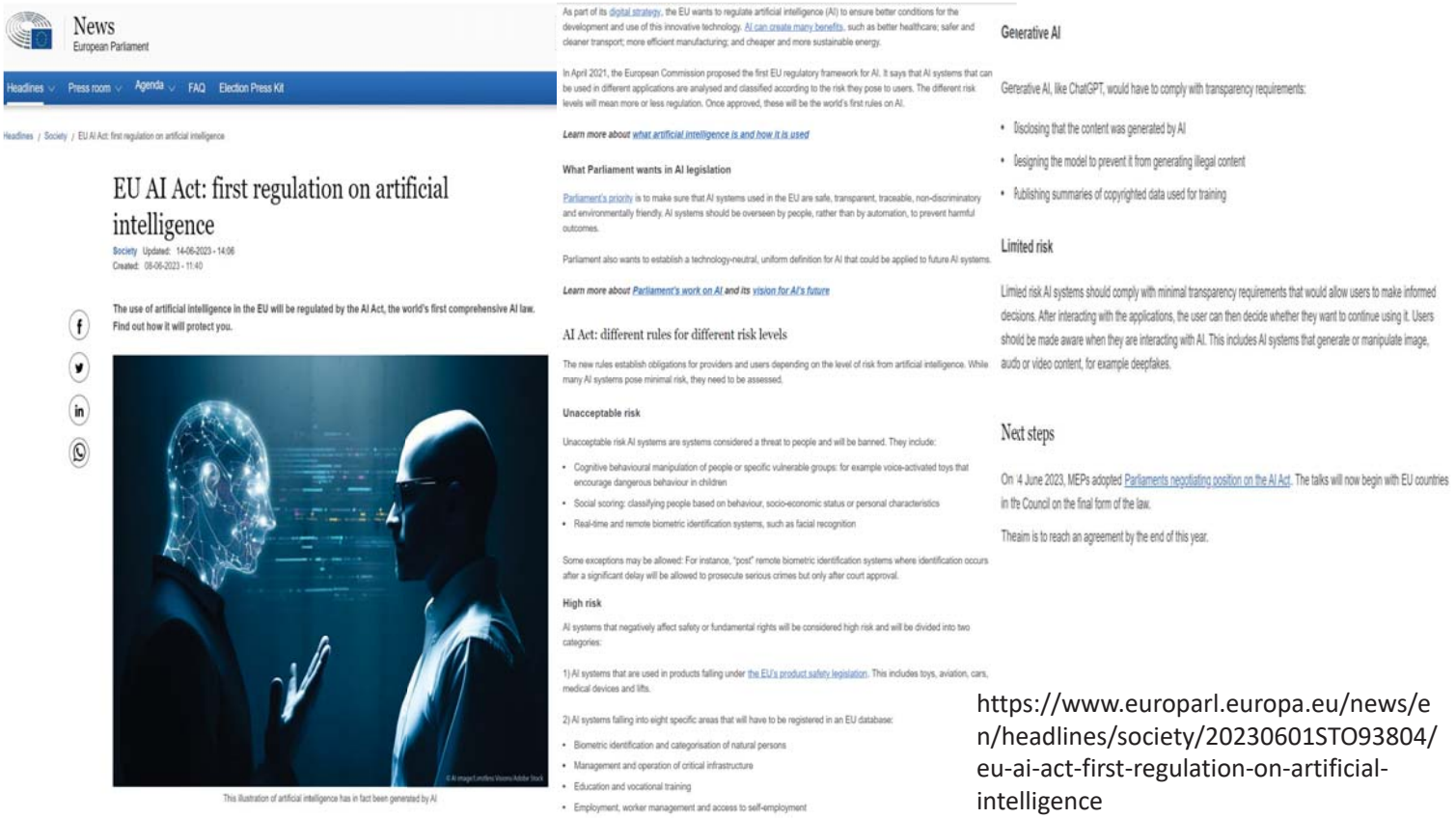
Однією зі спірних пропозицій євродепутатів є заборона на використання розпізнавання облич у громадських місцях за будь-яких обставин. Очікується, що країни-члени ЄС під тиском своїх місцевих поліцейських сил будуть виступати проти повної заборони біометрії, кажуть джерела, які безпосередньо знайомі з ходом переговорів.

Досягнення згоди між депутатами Європарламенту, які вже майже два роки ведуть боротьбу за заходи щодо контролю над штучним інтелектом, має вирішальне значення для початку більш широких переговорів щодо закону про штучний інтелект.

Запропонований закон міститиме одні з найжорсткіших правил щодо розвитку штучного інтелекту і з'явився на хвилі зростаючого занепокоєння щодо потенційних зловживань технологією, додає газета.

Після того, як парламент узгодить свою позицію, держави-члени, Європейська комісія та депутати Європарламенту спільно розроблять остаточний варіант законопроєкту, щоб ухвалити його до кінця поточної каденції Європарламенту в 2024 році.

Економічна правда

News
European Parliament

Headlines Press room Agenda FAQ Election Press Kit

Headlines / Society / EU AI Act: first regulation on artificial intelligence

EU AI Act: first regulation on artificial intelligence

Society Updated: 14-06-2023 - 14:06
Created: 08-06-2023 - 11:40

The use of artificial intelligence in the EU will be regulated by the AI Act, the world's first comprehensive AI law. Find out how it will protect you.

This illustration of artificial intelligence has in fact been generated by AI

As part of its digital strategy, the EU wants to regulate artificial intelligence (AI) to ensure better conditions for the development and use of this innovative technology. AI can create many benefits, such as better healthcare; safer and cleaner transport; more efficient manufacturing; and cheaper and more sustainable energy.

In April 2021, the European Commission proposed the first EU regulatory framework for AI. It says that AI systems that can be used in different applications are analysed and classified according to the risk they pose to users. The different risk levels will mean more or less regulation. Once approved, these will be the world's first rules on AI.

Learn more about what artificial intelligence is and how it is used

What Parliament wants in AI legislation

Parliament's priority is to make sure that AI systems used in the EU are safe, transparent, traceable, non-discriminatory and environmentally friendly. AI systems should be overseen by people, rather than by automation, to prevent harmful outcomes.

Parliament also wants to establish a technology-neutral, uniform definition for AI that could be applied to future AI systems.

Learn more about Parliament's work on AI and its vision for AI's future

AI Act: different rules for different risk levels

The new rules establish obligations for providers and users depending on the level of risk from artificial intelligence. While many AI systems pose minimal risk, they need to be assessed.

Unacceptable risk

Unacceptable risk AI systems are systems considered a threat to people and will be banned. They include:

- Cognitive behavioural manipulation of people or specific vulnerable groups: for example voice-activated toys that encourage dangerous behaviour in children
- Social scoring: classifying people based on behaviour, socio-economic status or personal characteristics
- Real-time and remote biometric identification systems, such as facial recognition

Some exceptions may be allowed: For instance, "post" remote biometric identification systems where identification occurs after a significant delay will be allowed to prosecute serious crimes but only after court approval.

High risk

AI systems that negatively affect safety or fundamental rights will be considered high risk and will be divided into two categories:

1) AI systems that are used in products falling under the EU's product safety legislation. This includes toys, aviation, cars, medical devices and lifts.

2) AI systems falling into eight specific areas that will have to be registered in an EU database:

- Biometric identification and categorisation of natural persons
- Management and operation of critical infrastructure
- Education and vocational training
- Employment, worker management and access to self-employment

Generative AI

Generative AI, like ChatGPT, would have to comply with transparency requirements:

- Disclosing that the content was generated by AI
- Designing the model to prevent it from generating illegal content
- Publishing summaries of copyrighted data used for training

Limited risk

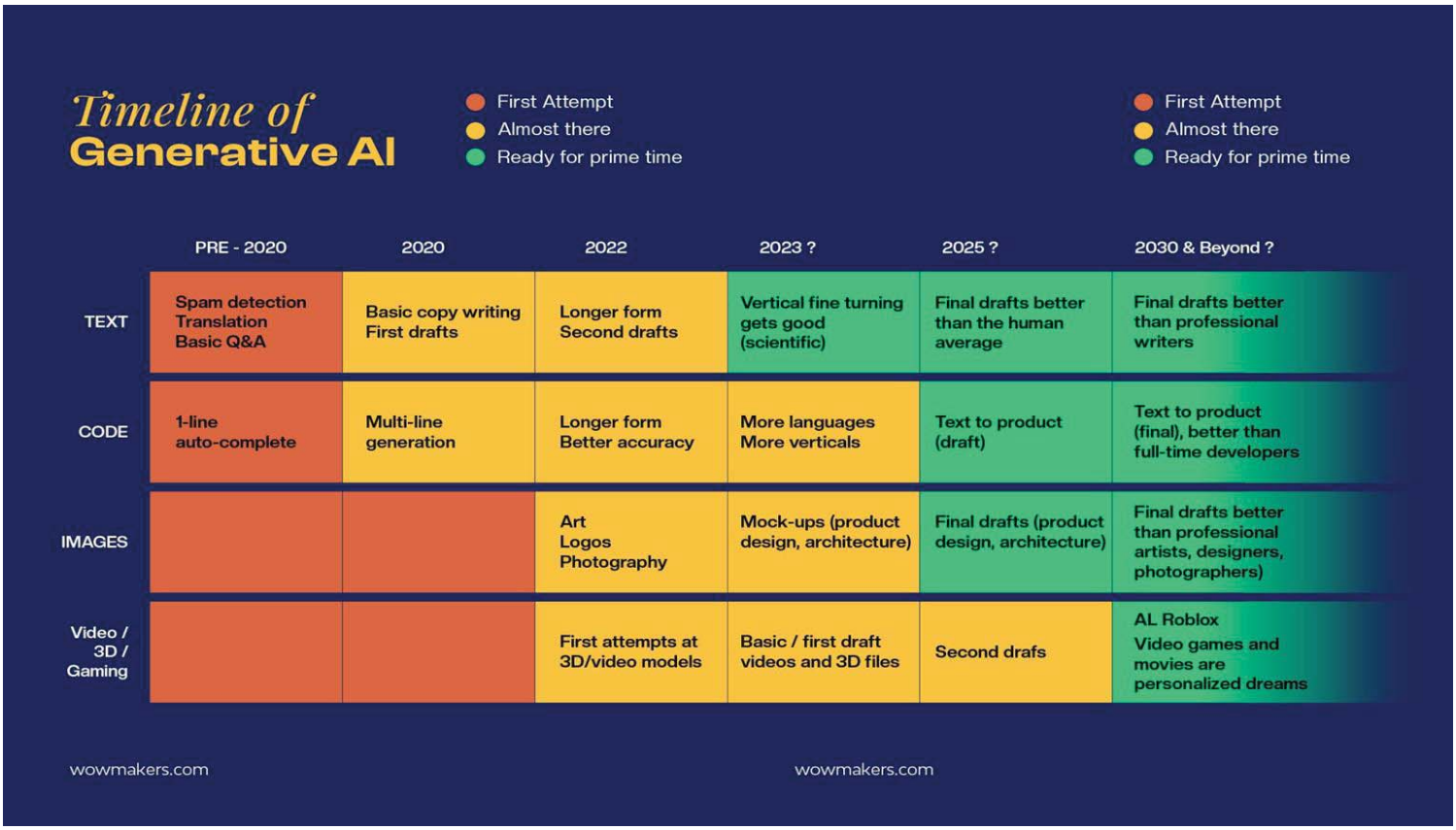
Limited risk AI systems should comply with minimal transparency requirements that would allow users to make informed decisions. After interacting with the applications, the user can then decide whether they want to continue using it. Users should be made aware when they are interacting with AI. This includes AI systems that generate or manipulate image, audio or video content, for example deepfakes.

Next steps

On 14 June 2023, MEPs adopted Parliament's negotiating position on the AI Act. The talks will now begin with EU countries in the Council on the final form of the law.

Theaim is to reach an agreement by the end of this year.

https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence

The top 20 positions that GPT-4 may replace in the future:

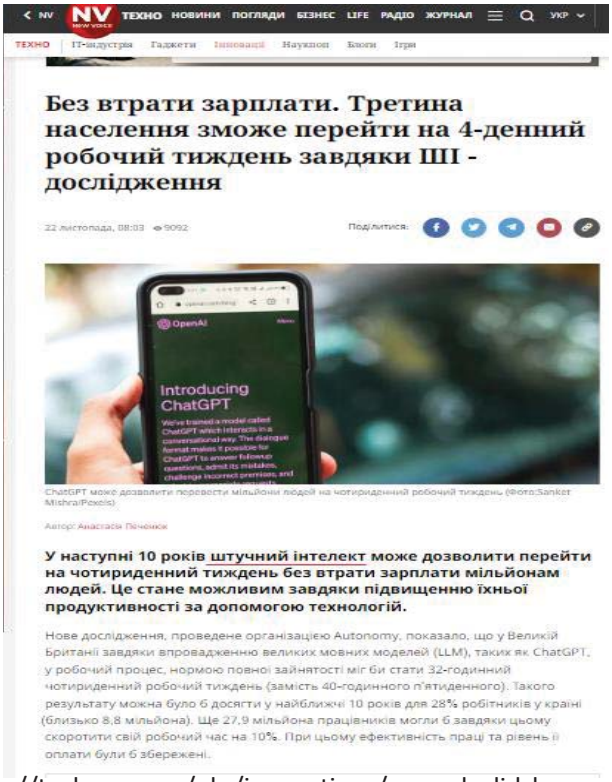
- Data entry clerk
- Customer service representative
- Proofreader
- Paralegal
- Bookkeeper
- Translator
- Copywriter
- Market research analyst
- Social media manager
- Appointment scheduler
- Telemarketer
- Virtual assistant
- Transcriptionist
- News reporter
- Travel agent
- Tutor
- Technical support analyst
- Email marketer
- Content moderator
- Recruiter

AI will also generate opportunities for people. Job profiles like automation engineer, robotics engineer, machine learning expert, deep learning trainer, etc., will rise.

Positive factors of AI replacing manual jobs include:

- Reduction in human errors
- Faster task completion
- Automation saves people from doing tedious work
- Increases efficiency and productivity
- Reduces monetary expenses

https://www.mlyearning.org/jobs-are-in-danger-due-to-chatgpt-4/

Без втрати зарплати. Третина населення зможе перейти на 4-денний робочий тиждень завдяки ШІ - дослідження

22 листопада, 08:03 · 9092

Поділитися:

ChatGPT може дозволити перевести мільйони людей на чотириденний робочий тиждень (Фото:Sanket Mishra/Pexels)

Автор: Анастасія Печеніна

У наступні 10 років штучний інтелект може дозволити перейти на чотириденний тиждень без втрати зарплати мільйонам людей. Це стане можливим завдяки підвищенню їхньої продуктивності за допомогою технологій.

Нове дослідження, проведене організацією Autonomy, показало, що у Великій Британії завдяки впровадженню великих мовних моделей (LLM), таких як ChatGPT, у робочий процес, нормою повної зайнятості міг би стати 32-годинний чотириденний робочий тиждень (замість 40-годинного п'ятиденного). Такого результату можна було б досягти у найближчі 10 років для 28% робітників у країні (близько 8,8 мільйона). Ще 27,9 мільйона працівників могли б завдяки цьому скоротити свій робочий час на 10%. При цьому ефективність праці та рівень її оплати були б збережені.

Найбільший потенціал щодо скорочення робочого часу, згідно з аналізом Autonomy, показали органи місцевої влади міст Великої Британії, включно з Лондоном, де скочення є можливим для 38% працівників.

Також Autonomy провела аналогічне дослідження в США, яке показало, що 128 мільйонів працівників, тобто 71% робочої сили країни, можуть скоротити робочий день щонайменше на 10% завдяки ШІ-технологіям. В окремих штатах, як Массачусетс, Юта та Вашингтон, понад чверть працівників могли б перейти на чотириденний робочий день завдяки використанню великих мовних моделей.

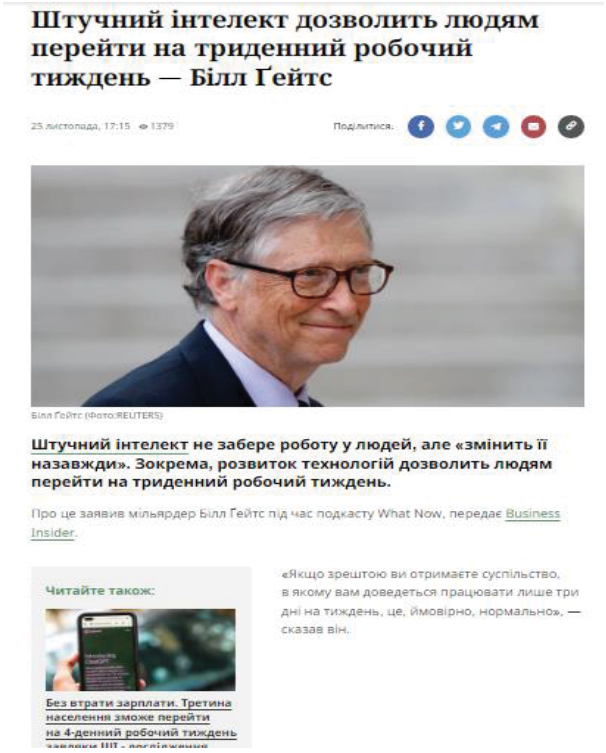
Впровадження LLM, на думку дослідників, дозволило б розширити ролі працівників, звільнити більше їхнього часу. Крім цього, це могло б допомогти уникнути масового безробіття та зменшити поширені психічні та фізичні захворювання.

«Забагато досліджень штучного інтелекту, великих мовних моделей і так далі зосереджуються виключно на прибутковості або апокаліпсисі робочих місць. Це дослідження намагається показати, що коли технологія розгортається на повну силу, але мета технології змінюється, вона може покращити не лише робочі практики, але й баланс між роботою та особистим життям», — зазначив у коментарі The Guardian директор з досліджень Autonomy Вілл Стронг.

Раніше NV писав, що дослідження, проведене організацією 4 Day Week Global у співпраці з вченими Бостонського коледжу та Кембридзького університету показало, що близько 40% із 2900 працівників британських компаній, які перейшли на скорочений робочий тиждень, констатували покращення якості сну.

А експеримент з впровадженням чотириденного робочого тижня в Валенсії показав позитивний вплив не тільки на здоров'я людей, а й на якість повітря.

https://techno.nv.ua/ukr/innovations/nove-doslidzhennya-pro-chatgpt-ta-chotiridenniy-robochiy-tizhden-50370061.html

Штучний інтелект дозволить людям перейти на триденний робочий тиждень — Білл Ґейтс

25 листопада, 17:15 · 1379

Поділитися:

Білл Ґейтс (Фото:REUTERS)

Штучний інтелект не забере роботу у людей, але «змінить її назавжди». Зокрема, розвиток технологій дозволить людям перейти на триденний робочий тиждень.

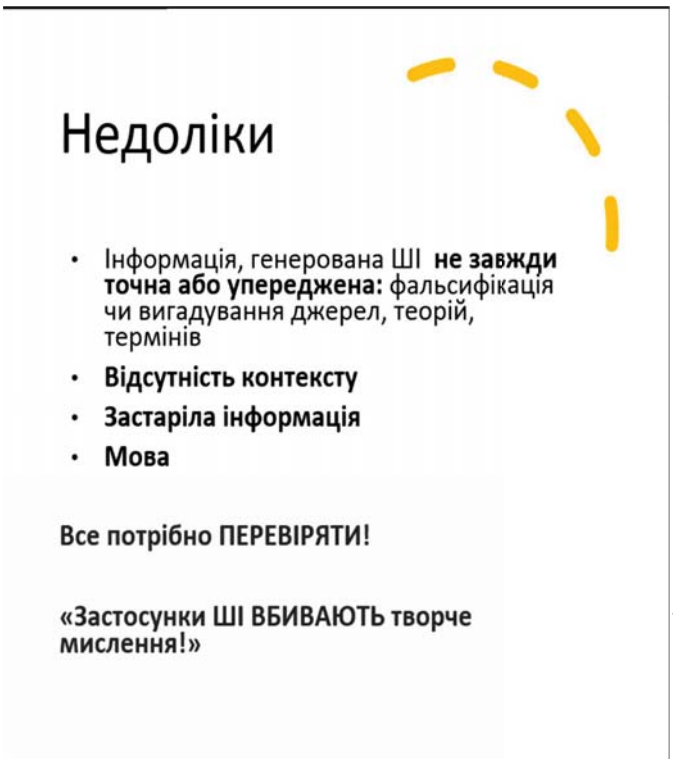
Про це заявив мільярдер Білл Гейтс під час подкасту What Now, передає Business Insider.

Читайте також:

Без втрати зарплати. Третина населення зможе перейти на 4-денний робочий тиждень завдяки ШІ - дослідження

«Якщо зрештою ви отримаєте суспільство, в якому вам доведеться працювати лише три дні на тиждень, це, ймовірно, нормально», — сказав він.

https://biz.nv.ua/ukr/tech/robochiy-tizhden-skorotisya-zavdyaki-shtuchnomu-intelektu-prognozi-50370939.html

Поради щодо чатботів, що базуються на штучному інтелекті:

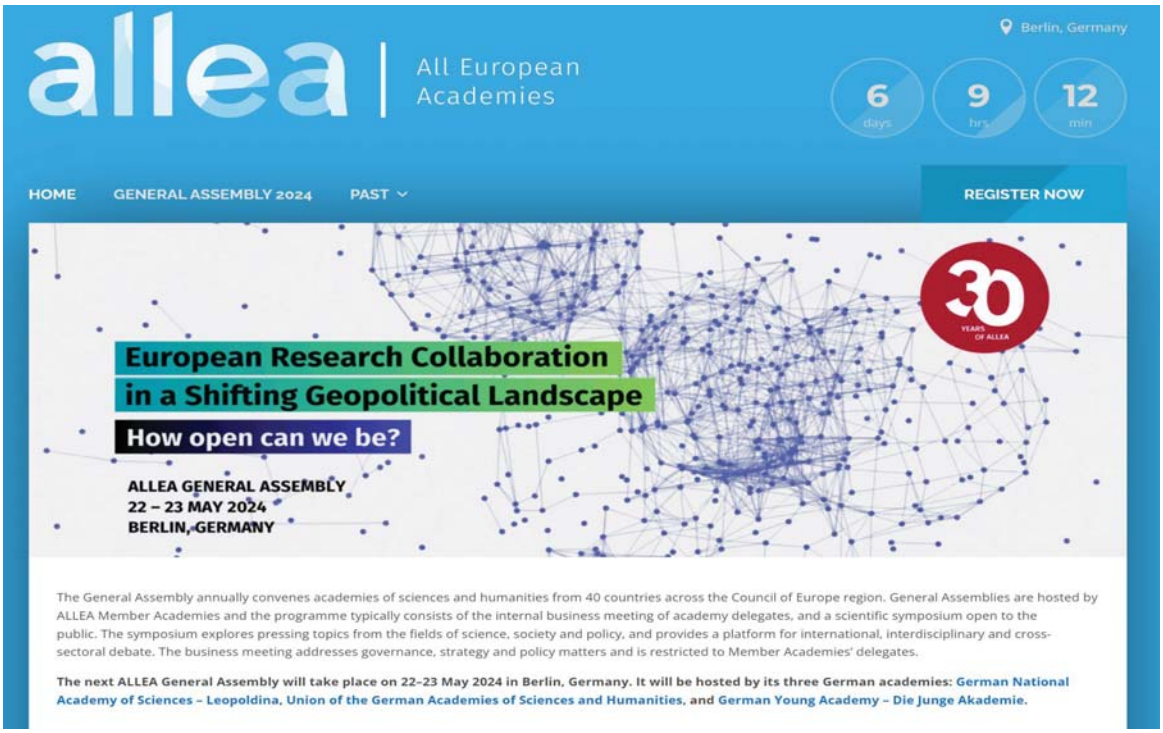
- намагайтесь щоразу покращувати відповіді які генерує чат-бот
- спонукайте чатботи покроково аналізувати та перевіряти згенеровані відповіді…

Все змінюється…
Натомість алгоритми чат-ботів покращуються…

Поки залишаються відкритими питаннями кому все ж належать авторські права щодо генерованого тексту…

Відкритими питання залишаються етичні питання щодо ГШІ та наукових досліджень, зокрема клінічних…

ПІДТРИМКА З БОКУ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ФОНДУ США
Національний науковий фонд США (National Science Foundation / NSF) пропонує українським дослідникам власний механізмів фінансування для сприяння міжнародній науковій співпраці. Науковці з України можуть підготувати та подати на розгляд NSF пропозицію щодо інтеграції до дослідницьких проєктів у рамках програм OISE: IRES (Міжнародний дослідницький досвід для студентів), AccelNet (Прискорення досліджень через міжнародну співпрацю між мережами), PIRE (Партнерство для міжнародних досліджень та освіти). Також приймаються запити на доплату за встановлення нової міжнародної співпраці в рамках спеціальних пропозицій: RAPID (Дослідження швидкого реагування); EAGER (Гранти ранніх концепцій на пошукові дослідження); **RAISE** (Передові **міждисциплінарні дослідження** у сфері науки і техніки). Детальніше: https://beta.nsf.gov/, https://bit.ly/3Zh1Qj2, https://bit.ly/3WOfWXf, https://bit.ly/3GdNZ40

https://www.alleageneralassembly.org/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR3rUTFZwRMZs0-_PQ01ZkfuScM5Tk02SQfxN0W8Gnw_eXB_1ZbdQymKzRU_aem_AfedA7-puOLboTEnV0HnpXr4BrSMNXZ5_MBamdwvul7IJ5Ezpgkvp3Et3Mx4t8tbjqjkJTFY-HnXsc01666b-E__

Ми українці:
честь і слава незламним!

СЛАВА УКРАЇНІ!
ГЕРОЯМ СЛАВА!

ДЯКУЄМО
НАШИМ ЗАХИСНИКАМ!

Царство небесне
нашим захисникам.
Вічна Пам'ять
Синам України.
Співчуття родинам
загиблих.
Молімося сьогодні
за синів,
які не повернулися
із бою.
Душею помолімося.
Без слів.
ВІЧНАЯ ПАМ'ЯТЬ
КОЖНОМУ
ГЕРОЮ !

МІФИ ПРО SCOPUS: ЧЕСНІ ВІДПОВІДІ НА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Аліна КРИВОБОКОВА,
редактор редакційно-видавничого відділу
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
редактор науково-технічної бібліотеки Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
e-mail: science.help.today@gmail.com

МІФИ ПРО SCOPUS: ЧЕСНІ ВІДПОВІДІ НА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

АЛІНА КРИВОБОКОВА

редактор редакційно-видавничого відділу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

редактор науково-технічної бібліотеки Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

SCOPUS – ЛИШЕ ЗА ШАЛЕНІ ГРОШІ?

- 70% журналів - безкоштовні для авторів (у закритому доступі);
- Журнали відкритого доступу – від 400$ до кількох тисяч $;
- Публікації в межах гранту – лише у відкритому доступі;
- Можна просити знижку (wave letter);
- Зараз багато журналів друкують авторів з України безкоштовно у OA;
- Конференції Scopus – дешевше, але не завжди 100% гарантія;
- Оплата публікації – ЛИШЕ після рецензування та прийняття редакцією.

АГЕНЦІЇ «ШВИДКИХ» ПУБЛІКАЦІЙ – ШВИДКА ДОПОМОГА?

- Співавторство з незнайомцями – не доброчесно;
- Співавторами можуть виявитись представники країни-агресора;
- Журнал також може бути афілійований з рф;
- Ви можете стати автором у «братській могилі»;
- Журнали, які співпрацюють з такими агенціями мають погану репутацію, яка зачепить і вас;
- В уряді розробляють законодавство щодо регулювання діяльності цих агенцій.

МОВА МАЄ ЗНАЧЕННЯ?

- Мова наукового спілкування – англійська. Вчить англійську!
- Публікація українською або іншою європейською мовою – можлива, але треба ретельно шукати такі журнали;
- Користуйтесь послугами перекладачів;
- Використовуйте програми для автоперекладу (Deepl), корегуйте за допомогою спеціальних сервісів (Grammarly);
- Приділяйте увагу термінології;
- Журнали надають послуги перевірки \ корегування перекладу на комерційний основі для авторів з не англомовних країн.

SCOPUS vs AI : МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО

- Інструменти типу ChatGPT не можна вказувати як автора статті;
- Дозволяється використання **AI** для формування основних ідей дослідження (наприклад, цільова аудиторія, структура, контекст), а також вибору методології, очікуваних результатів та форматів;
- НЕ дозволяється генерувати основні частини дослідження та фальсифікувати його результати;
- Автори повинні чітко та прозоро повідомляти, які інструменти **AI** і як саме вони використовували в процесі написання роботи;
- Scopus пропонує власний пошуковий інструмент Scopus **AI.**

ЩО ЩЕ ПОТРІБНО ЗНАТИ?

- Академічна доброчесність – основа наукової репутації. Наразі комітет ВР розглядає проєкт Закону України «Про академічну доброчесність»;
- Наявність плагіата та ШІ журнали перевіряють за допомогою антиплагіатних систем (наприклад, IThenticate від Turnitin);
- Не подавайте статтю одночасно в декілька журналів;
- Дотримуйтесь стилю оформлення цитат у тексті та списку літ-ри, який обрав журнал: APA, Vancouver, Harvard, Chicago тощо. Кожне процитоване джерело має відображатись у списку літ-ри;
- Рецензенти бажають добра вашій публікації (навіть, якщо так не здається);
- Опублікована стаття не дорівнює проіндексованій статті в базі Scopus. На індексацію потрібен додатковий час.

ФБ СПІЛЬНОТА
ХОЧУ В SCOPUS / WOS

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ !

ЕФЕКТИВНЕ ПРОСУВАННЯ ЦІННОСТІ

Андрій ХОРОЛЬСЬКИЙ,
кандидат технічних наук,
голова ради молодих вчених ІФГП НАН України
e-mail: andreykh918@gmail.com
Інститут геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України

Створення та просування цінностей в соціальних мережах

... і не тільки☺

Хорольський А.О.

Давайте знайомитись ;)

Google Академія

Scopus

Telegram

Facebook

095-240-40-07

Так?

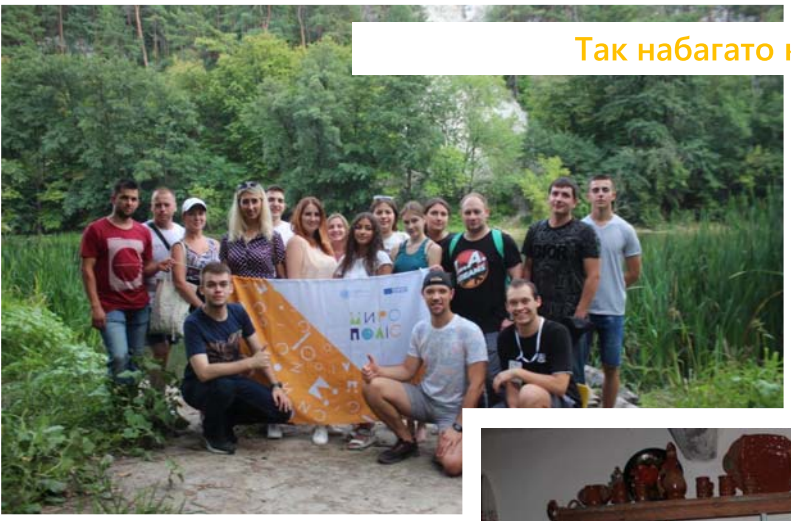

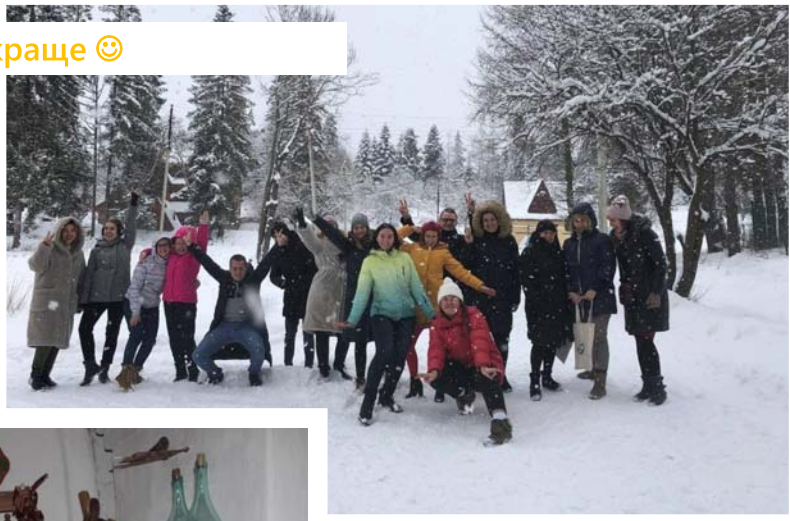

Так набагато краще ☺

В чому проблема?

Ефективний проєкт можна описати наступними **ХАРАКТЕРИСТИКАМИ**:

- має власну **«цінність»;**
- враховує потреби суспільства;
- високий рівень залученості;
- має чітко сформульовану **мету**;
- є **розподіл ролей** в команді, а також строки виконання;
- враховує **ризики**;
- є **сталим**.

Окрім цього базується на застосуванні SMART підходу

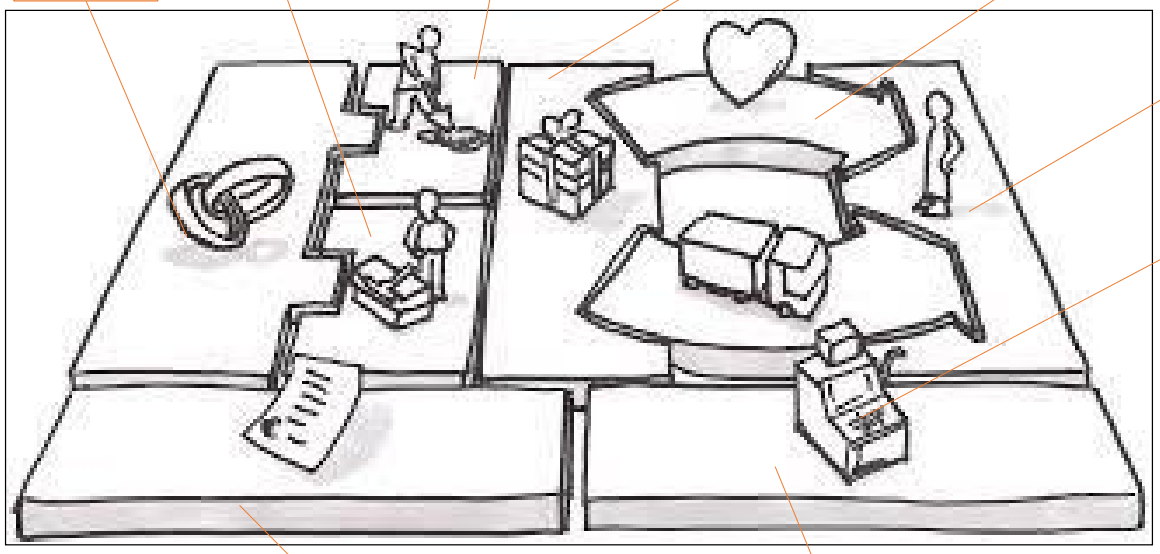
- Конкретність
- Вимірюванність
- Наявність виконавця
- Реалістичність
- Обмеженість у часі

Отже!

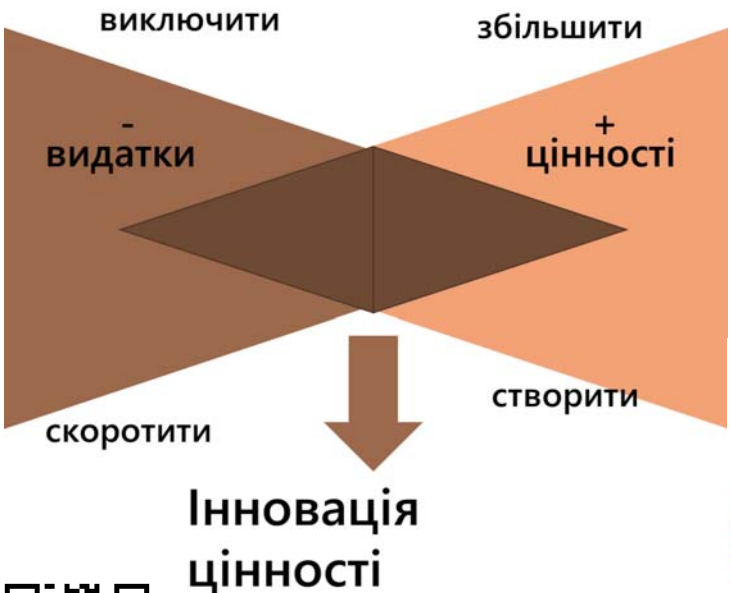
Все починається зі створення «цінності» - набору специфічних, притаманних лише цьому проєкту та команді виконавців функціоналу, який вони прагнуть реалізувати

Створюємо цінність

Як це працює?

Матриця цільової аудиторії

Задоволення критичної потреби	Відчуття «унікальності»	Емоція

Треба завжди виходити з того, що людина вкладала великі зусилля і час в певну роботу чи ситуацію

Вона потребує вашої реакції, вашого зворотнього зв’язку.

Ви можете вважати себе чесною людиною, яка відверто скаже правду. Не обманювати ж співрозмовника?

Це звісно, що так, але *форма*, в якій ви подаєте інформацію, важлива.

З одного боку, ви можете показати всю свою експертизу в питанні для обговорення і цим демотивувати співрозмовника повністю.

Однак, обравши трохи іншу стратегію, ви виграєте і отримаєте мотивованого до дії, вдячного співрозмовника та покажете власну експертизу на зовсім іншому рівні.

П’ять правил ефективної комунікації

Правило 1. Зворотній зв’язок

Важливо не нав’язати власну точку зору чи рішення

П’ять правил ефективної комунікації

Правило 2. Не нав’язуй свою думку

Допоможіть вашій дитині, студенту, чоловіку (дружині) чи людині, яка перед вами, вчитися думати та приймати рішення самостійно.

Спершу людина може відчути себе розгубленою, мовляв, чого від мене чекають і який правильний вихід?

Та з другого-третього разу вона вчиться критично аналізувати ситуацію та думати над її вирішенням, знаючи про бажаний результат.

Іноді, перш ніж дати відповідь на певне конкретне питання, потрібно запитати людину.

У вашому зворотньому зв’язку немає бути місця звинуваченням та викликанню відчуття провини

П’ять правил ефективної комунікації

Правило 3. Не звинувачуй

Також не варто з`ясовувати хто правий, а хто ні, чи хто знає краще.

Часто спілкування в українському суспільстві зводиться саме до цього. На жаль, така модель інтеракції ні до чого конструктивного не призводить.

Натомість, дуже важливо бачити справу/роботу лише тим, чим вона є, а не частиною особистості перед вами. Не переходьте на особистості.

Якщо ви хочете звернути увагу на особисті якості людини, це має сенс лише у випадку відзначення позитивних.

Говорячи про критичні пункти у позитивному руслі, можна використати наступні конструкції

– *"Мені це неприємно"* замість *"ти робиш мені боляче чи ти чиниш неправильно".*

– *"Мені здається, було б краще вчинити трохи по-іншому"* замість *"ти вчиняєш недобре", "що ти наробив, скільки разів я тобі казала, ти зіпсував мені день/життя/відпустку ".*

– *"Твоє ставлення мене турбує, неприємне"* замість *"ти все робиш не так, неправильно".*

Правило 4. Підбирай слова

У менш персоналізованих контекстах можна використати наступний приклад:

– Молодець, ти добре справилася із завданням! Гарно вийшло, мені дуже сподобалось. Та наступного разу варто було б звернути додаткову увагу і на (...). Цей аспект, насправді, досить важливий. Якщо ти його наступного разу врахуєш, це зробить твою справу ще успішнішою/професійнішою/кращою.

Закривати зворотній зв'язок завжди треба на позитивній ноті

Незалежно від того, наскільки критичним він був.

– Я знаю, ти справишся, але, прошу, приділи достатньо уваги цьому і цьому.

– Ти на правильному шляху. Можливо, успішне завершення справи займе трохи часу, але якщо ти приділиш достатньо уваги цьому та цьому, в тебе все вийде/ти підготуєш реферат хорошої якості/ досягнеш своєї цілі.

Правило 5. Будь позитивним!

Зворотній зв'язок – це мистецтво, яке щоразу налаштоване на потреби людини, окремої ситуації, часто реалізоване в чітких часових та тематичних межах.

Хороший зворотній зв’язок – той, після якого людина вмотивована та натхненно береться до справи.

Якщо людина розчарована і покращувати свою роботу не має бажання, вам саме час поглибити власні знання та практику ефективного зворотнього зв'язку!

Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами;

Метою пізнавальної комунікації є розширення рівня інформації іншої людини за допомогою її передачі.

Переконлива комунікація має на меті довести іншій людині правильність своєї позиції.

Експресивна комунікація формує між співрозмовниками психоемоційний настрій, передає почуття, переживання, спонукає до необхідної дії.

Як мотивувати та навіть трансформувати світогляд людини? У пригоді стане сугестивна комунікація. Її метою є вплив на людину для зміни мотивації, ціннісних орієнтацій та установок, поведінки та відносин.

Сенс екологічної комунікація полягає у «ненасильницьких» (екологічних) методах спілкування.

Екологічні методи спілкування:

1.Перефразування (ехо-техніка) – співрозмовник своїми словами передає висловлювання думки та почуття партнера. Головна «технічна» мета перефразування – уточнення інформації.

2.Розвиток ідеї – співрозмовник виводить логічний наслідок зі слів партнера або висуває припущення щодо причин висловлювання.

3.Резюмування – співрозмовник відтворює висловлювання партнера в скороченому, узагальненому вигляді, коротко формулює найголовніше в них: «Вашими основними ідеями, як я зрозумів, є...», «Отже...». Резюмування допомагає при обговоренні, розгляді претензій, коли необхідно розв'язати будь-які проблеми.

4.Повідомлення про власні почуття – ви повідомляєте партнеру, як ви себе почуваєте в цій ситуації. Говорити про власний стан корисно та екологічно, особливо в емоційно напружених ситуаціях.

Техніка «Гамбургеру»

Її суть полягає в тому, щоб екологічно показати співрозмовнику, який момент потребує удосконалення та додаткової уваги. Умовно ця техніка поділяється на три етапи, за аналогією до шарів гамбургера (булочка-начинка-булочка).

Спершу говоримо людині, що було зроблено добре (2-3 пункти). Лише потім говоримо, що можна поліпшити. Тут важливо дати зворотний зв'язок у правильному форматі. Не використовуйте фрази: ти зробив неправильно або ти зробив погано. Вони приведуть до протилежного ефекту. Скажіть людині, що можна було поліпшити. Насамкінець даємо загальну позитивну оцінку.

Трохи «плюшок»

Project Management Institute.

Scrum.org™ The Home of Scrum

kanban

Google Digital Workshop

25 років

ВЕЛИКАІДЕЯ

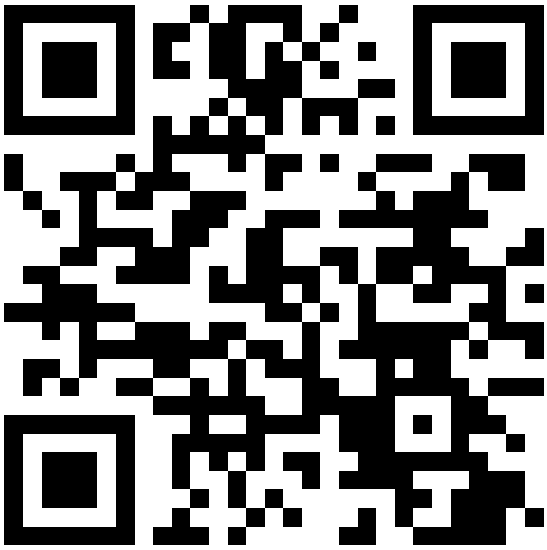
громадський ПРОСТІР

Дія Бізнес

ПРОСТОРА
МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ТЕБЕ

ЦЕ ДУЖЕ ПРОСТО

RAZOM!

Дякую!

ERASMUS FORYOUNG ENTREPRENEURS

Ксенія ЧУМАКОВА

e-mail: project_office@duan.edu.ua

Alfred Nobel University

she founder

Erasmus for Young Entrepreneurs

Erasmus for Young Entrepreneurs

можливості для розвитку

1. Факти про програму
2. Переваги, які дає участь
3. Як долучитися
4. Відповіді на питання

project_office@duan.edu.ua

Чумакова Ксенія
+380663661466
(Telegram, WhatsApp, Viber)

Факти про програму

програма транскордонного обміну, що є частиною програми ЄС COSME та фінансується Європейською Комісією

Беруть участь: країни-члени Європейського Союзу **та** країни, що приєдналися до Програми єдиного ринку

з лютого 2025 року США, Сполучене Королівство, Сінгапур, Канада, Ізраїль

Україна успішно бере участь у програмі з **2018** року

Університет імені Альфреда Нобеля вже допоміг **60+** підприємцям взяти участь у програмі та досягти їхніх цілей

Програма може бути **корисною для:** починаючих підприємців

досвідчених власників малого й середнього бізнесу

Що отримує починаючий підприємець (New Entrepreneur = NE)?

- **ще не маєте власної справи, замислюєтесь над її запуском**
- **ваш досвід ведення бізнесу не більше двох років**
- **вік від 18 до ...**

1. Можливість навчатися бізнес навичкам у досвідченого підприємця з обраної країни
2. Шанс побачити, як функціонує ваша галузь у країні обміну
3. Корисні знайомства та встановлення партнерських зв'язків
4. Співфінансування вашого обміну на період від 1 до 6 місяців (сума залежить від країни)
5. Приємним бонусом є розвиток ваших мовних навичок та софт скілз

Що отримує досвідчений підприємець (Host Entrepreneur = HE)?

- **маєте досвід ведення бізнесу більше трьох років**
- **бажаєте поділитися знаннями**
- **прагнете розвитку**

1. Можливість отримати інноваційні ідеї та новий досвід
2. Шанс побачити свій бізнес під іншим кутом
3. Корисні знайомства та встановлення партнерських зв'язків
4. Можливість дослідити зарубіжні ринки
5. Побудова мережі контактів для пошуку партнерів за кордоном

Як взяти участь молодому підприємцеві (New Entrepreneur = NE)??

project_office@duan.edu.ua

Чумакова Ксенія
+380663661466 (Telegram, WhatsApp, Viber)

1. Перейдіть на сайт https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/
2. Ще раз ознайомтеся з правилами
3. Пройдіть реєстрацію (резюме, мотивація, бізнес план)
4. Оберіть країну для обміну та досвідченого підприємця, в якого хочете навчатися
5. Отримайте підтвердження та співфінансування
6. Здійсніть обмін, складіть звіт, поділіться своїм досвідом

Як взяти участь досвідченому підприємцеві (Host Entrepreneur = HE)??

project_office@duan.edu.ua

Чумакова Ксенія
+380663661466 (Telegram, WhatsApp, Viber)

1. Перейдіть на сайт https://www.erasmus-entrepreneurs.eu/
2. Ще раз ознайомтеся з правилами
3. Пройдіть реєстрацію (резюме, опис вашого бізнесу)
4. Оберіть молодого підприємця, якого хочете прийняти (якщо маєте обмаль часу, ми можемо періодично пропонувати вам варіанти)
5. Отримайте підтвердження обміну, плідно попрацюйте з молодим підприємцем, поділіться своїм досвідом у звіті

Дякую за увагу
з радістю відповім
на ваші запитання

project_office@duan.edu.ua

Чумакова Ксенія
+380663661466
(Telegram, WhatsApp, Viber)

ANU Alfred Nobel University · she founder · Erasmus for Young Entrepreneurs

ЩО НЕ ТАК В УКРАЇНІ ІЗ СИСТЕМОЮ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ?

Анна ЯЦИШИН,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору моніторингу наукової діяльності
e-mail: anna13.00.10@gmail.com
ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації»

Міжнародна наукова конференція
«НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

ЩО НЕ ТАК В УКРАЇНІ ІЗ СИСТЕМОЮ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ?

Анна ЯЦИШИН

ВИКОНАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИМИ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"

ПРО НАУКОВУ ЕКСПЕРТИЗУ

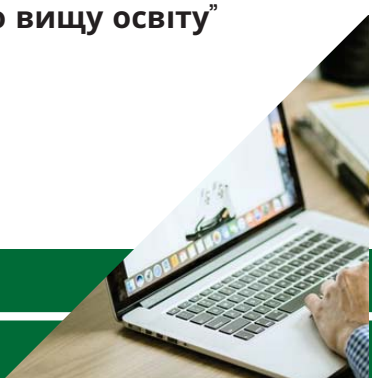
Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу"

Наукова і науково-технічна експертиза - це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обгрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"

Закон України "Про освіту"

Закон України "Про вищу освіту"

Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу"

"..експертизі підлягають:

- **окремі науково-технічні проекти;**
- **науково-технічна продукція;**
- **науково-дослідні роботи в усіх галузях наукової діяльності;**
- **дослідно-конструкторські роботи;**
- **наукові праці у вигляді спеціально підготовлених рукописів, наукових доповідей, опублікованих монографій чи посібників;**
- **процес впровадження результатів наукових досліджень і розробок, інші види наукової та науково-технічної діяльності, що сприяють прискоренню науково-технічного прогресу;**
- **дисертаційні дослідження, науково-технічна документація на раціоналізаторські пропозиції, винаходи;**
- **інші об'єкти наукової і науково-технічної діяльності, щодо яких виникає потреба у проведенні експертизи, отриманні науково обгрунтованих експертних висновків.**

Закон України "Про вищу освіту"
Стаття 66. "...підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення навчального процесу у вищій школі".

ЕКСПЕРТ

“експертний висновок”

Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу”
Стаття 4.
Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обгрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи

РЕЦЕНЗЕНТ?

“наукова рецензія”

“Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”

Рецензент – особа, яка за основним місцем роботи працює науково-педагогічним або науковим працівником закладу, в якому утворена разова рада, має науковий ступінь та є компетентним вченим за тематикою дослідження здобувача;

“...рецензент подає разовій раді рецензію..”

ПРО РЕЦЕНЗЕНТА

Рецензент (лат., “recensere” перегляд, повідомлення, оцінка, відгук про щось) розглядає твіт і пише огляд, дає оцінку твору. Особа, яка пише рецензію, те саме, що й критик.

Рецензент - це особа, яка рецензує певну роботу, результат діяльності та встановлює або присвоює оцінку такій роботі. Як правило, це досвідчені науковці, які є експертами у певній вузькій галузі знань.

Публікація рецензії (post publication review) - метод при якому оприлюднення рецензії відбувається після публікації та не виключає інші види експертної оцінки. Для рецензентів важливо знати про ці моделі проведення експертної оцінки, їх унікальні переваги та недоліки.

Рецензування (експертна оцінка) рукописів статей...”

Рецензія інформує про новий твір, містить його короткий аналіз та оцінку.

ВЖИВАННЯ ТЕРМІНІВ

Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”	експерт ...тиза 46 рецензування 4
Закон України “Про освіту”	експертиза 34 рецензування 0
Закон України “Про вищу освіту”	експерт ...тиза 23 рецензування 1
Постанова № 502 “Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів”	експерт ...тиза 2 рецензування 5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

- Узгодження Законодавства і нормативних документів в частині термінології
- Підвищення кваліфікації рецензентів, експертів
- Внесення експертної діяльності до законодавства.....

УкрІНТЕІ

Державна наукова установа “Український інститут науково-технічної експертизи та інформації”:

- **головна спеціалізована експертна установа з організації та проведення державної наукової і науково-технічнорї експертизи;**
- **головна організація у сфері науково-технічної інформації;**
- **базова установа для діяльності Національного інформаційного центру зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій.**

Сайт: http://www.uintei.kiev.ua

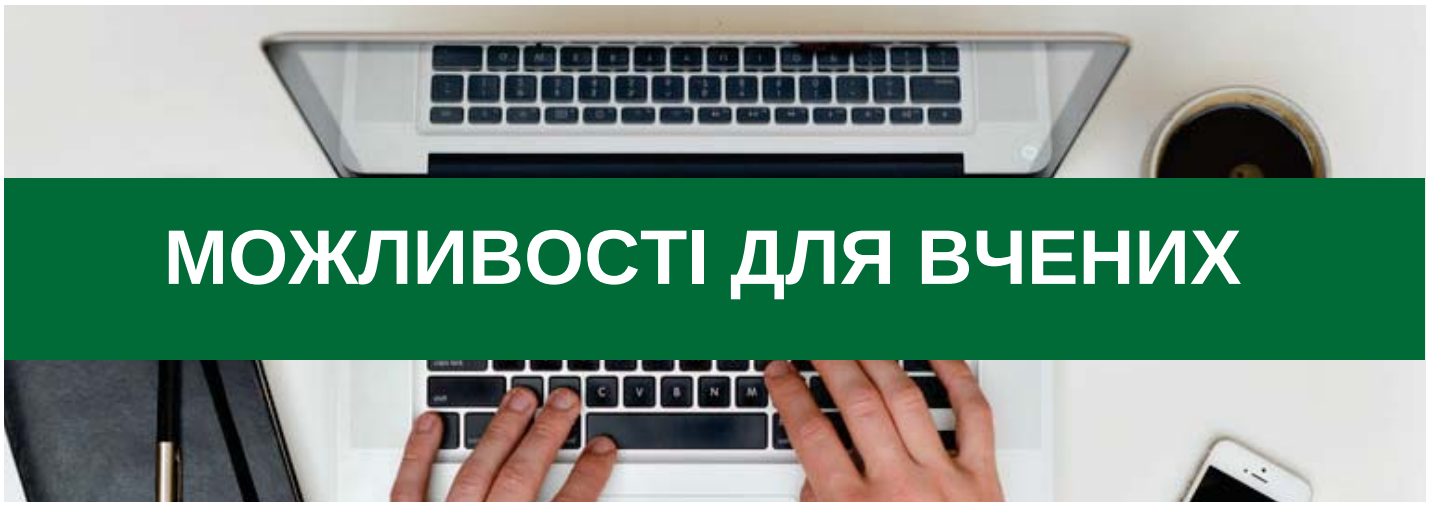
Адреса: Київ, вул. Антоновича, 180.

ДОСВІД УКРІНТЕІ

5500+
ПРОВЕДЕНИХ ЕКСПЕРТИЗ

30 КОНКУРСІВ
15 МІЖНАРОДНИХ

700+
ЕКСПЕРТІВ

МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВЧЕНИХ

Основні переваги приєднатися до команди експертів:

Ексклюзивний доступ до найновіших розробок у вашій галузі.

Отримання актуальних новин та аналітичної інформації прямо від УкрІНТЕІ.

Ознайомлення з міжнародними та білатеральними науковими проектами.

Додаткова грошова компетсація за підготовку експертних висновків.

ВСТУПИТИ ДО СПІЛЬНОТИ ЕКСПЕРТІВ

Заповніть форму реєстрації:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfQEgeZIQmYRyjLyZaV3NJdNPgVWpn36Mu7-gA8ex0Y1PF47Q/viewform

16-17 травня 2024 року
м. Ужгород, УКРАЇНА

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

ROUND TABLE MATERIALS

Тарас ГРЯДІЛЬ
асистент кафедри терапії та сімейної медицини
факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки,
асистент кафедри Внутрішньої медицини медичного факультету №2
голова Ради молодих вчених
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
e-mail: taras.griadil@uzhnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1048-0656

Руслана ДЖУГАН
кандидатка соціологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: м. Ужгород, Україна
ruslana.sopko@uzhnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5999-7752

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

Опитано 35 молодих вчених ДВНЗ Ужгородський національний університет. Дослідження не є репрезентативним, його можна вважати пілотним, яке потрібно спостерігати у динаміці. Рік народження респондентів був в межах з 1982 до 2001, проте найбільше серед опитаних були 1992 року народження (середній вік респондентів склав 28,3±1,6 років). Серед опитаних молодих вчених 23 жінки та 12 чоловіків (Рис.1).

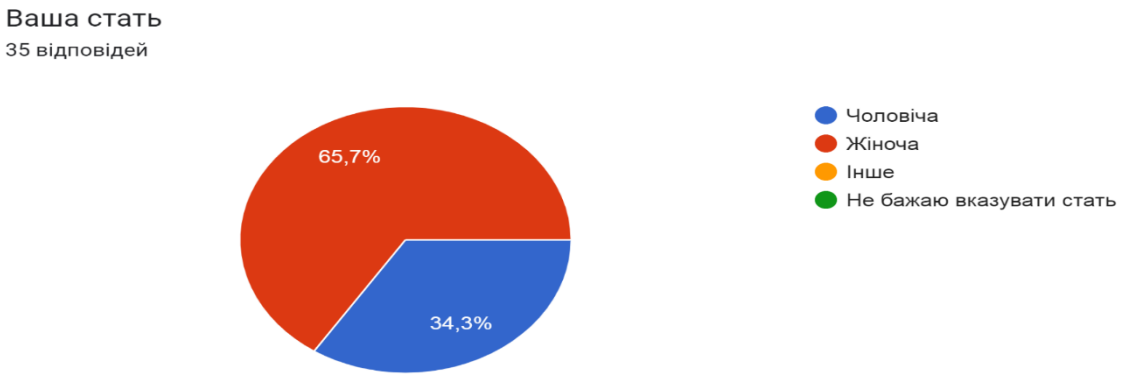

Рис.1

Щодо стосується сімейного статусу 18 респондентів не одружені, 16 одружених, 1 не захотів відповідати на це питання (Рис.2).

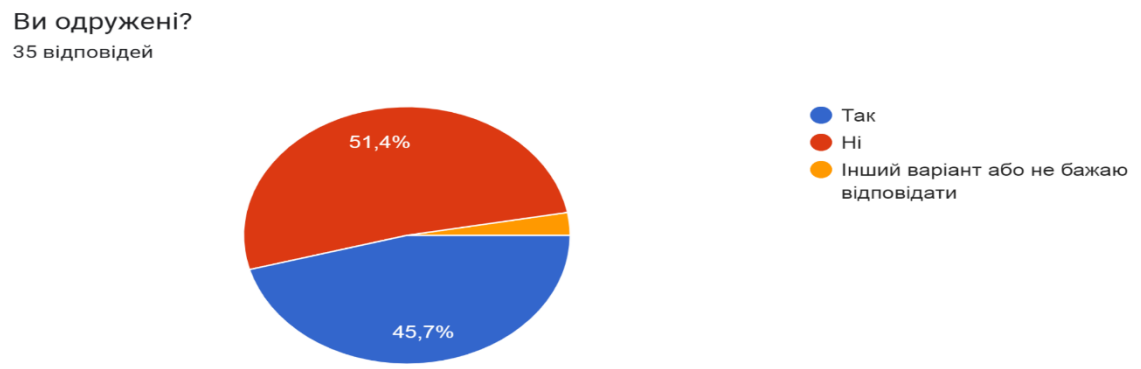

Рис.2

Що стосується доходів 19 респондентів є працівниками університету у 7 стипендія, 3 працівників державного сектору, 3 не бажають відповідати (рис.3).

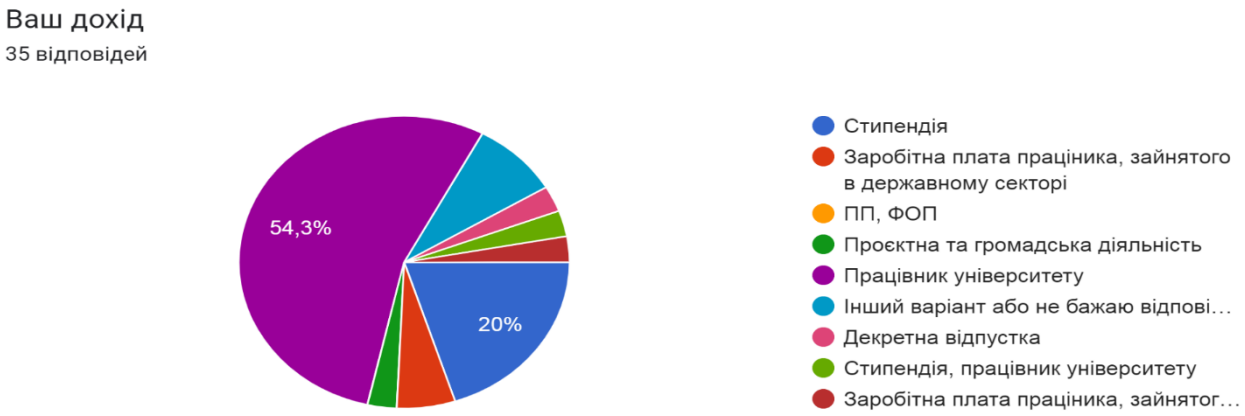

Рис.3

Що стосується еквіваленту доходу молодих вчених 18 отримують від 5 до 10 тис. грн., 11 отримують від 10 тис. грн., 3 отримують до 5 тис. грн., 3 не бажають відповідати (Рис.4).

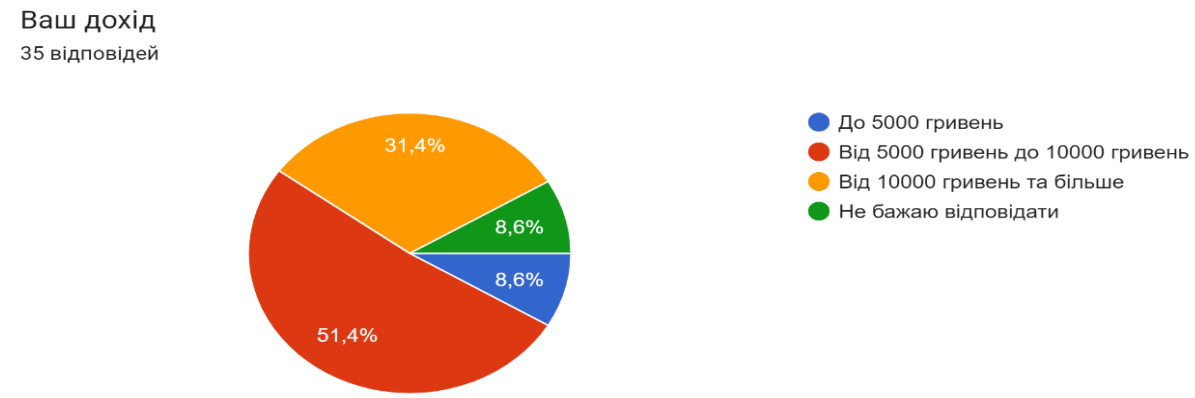

Рис.4

Щодо наявності дітей 23 респондентів не мають дітей у 12 респондентів є діти (Рис.5).

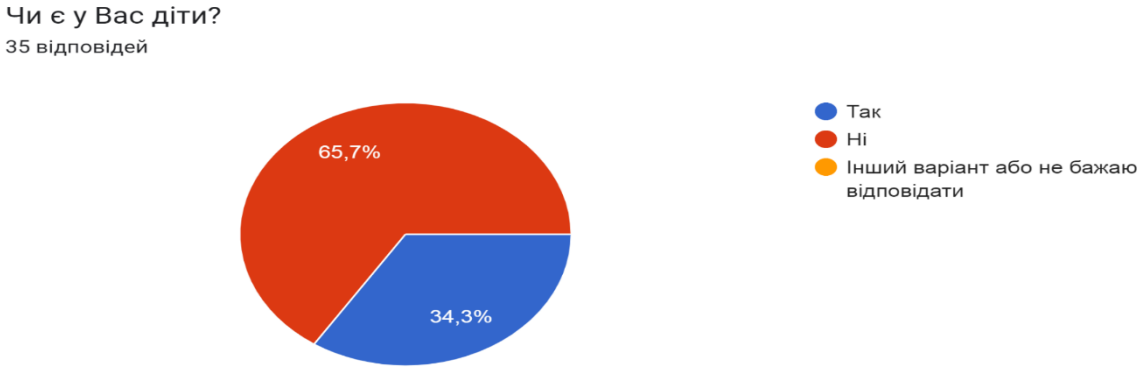

Рис.5

Щодо наявності власного житла 11 молодих вчених живуть з батьками, 10 мають власне житло, 9 мешкають в орендованому житлі, 5 проживають у гуртожитку (Рис.6).

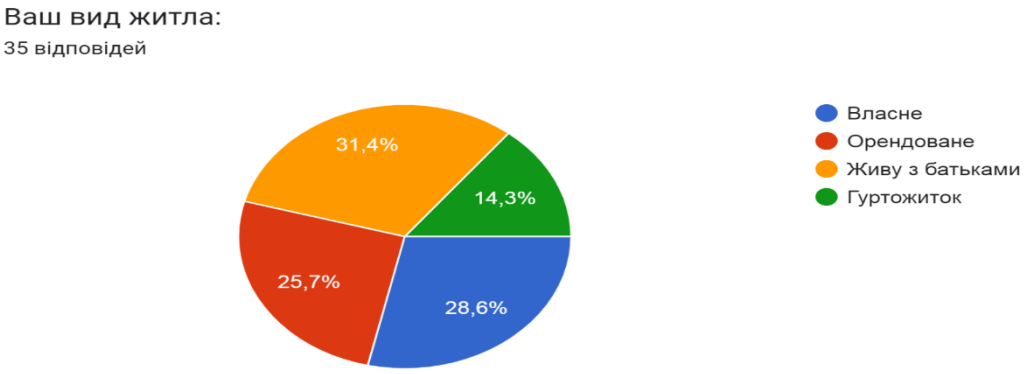

Рис.6

Щодо офіційного статусу молодих науковців 13 є аспірантами, 10 - доцентами, 4 - асистенти кафедри, 2 – лаборанти, 1 - науковий співробітник (Рис. 7).

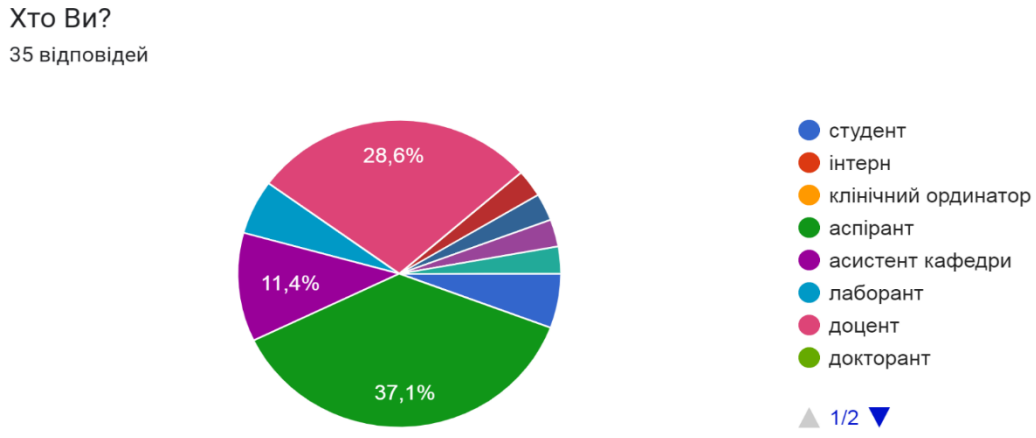

Рис.7

Найбільше опитаних респондентів проводять дослідження у біологічних науках 8 молодих вчених по 4 молодих вчених - суспільні та медичні, 3 -математичні та фізичні, 2 - інформаційні та філологічні по 1 інші галузі наук (Рис.8).

Рис.8

Найбільшою перепоною у проведенні наукових досліджень молодого науковця є відсутність фінансування- 60 %, завантаженість внаслідок виконання додаткового навантаження – 54,3%, відсутність власної мотивації 14,3%, відсутність партнерів – 11,4%, відсутність інформації про гранти, конкурси – 8,6%, інші твердження набирають 2,9%. (Рис.9).

Рис.9

Про Раду молодих вчених відомо 77,1% респондентів, 11,4% є членами Ради, 11,4 % не відомо (Рис.10).

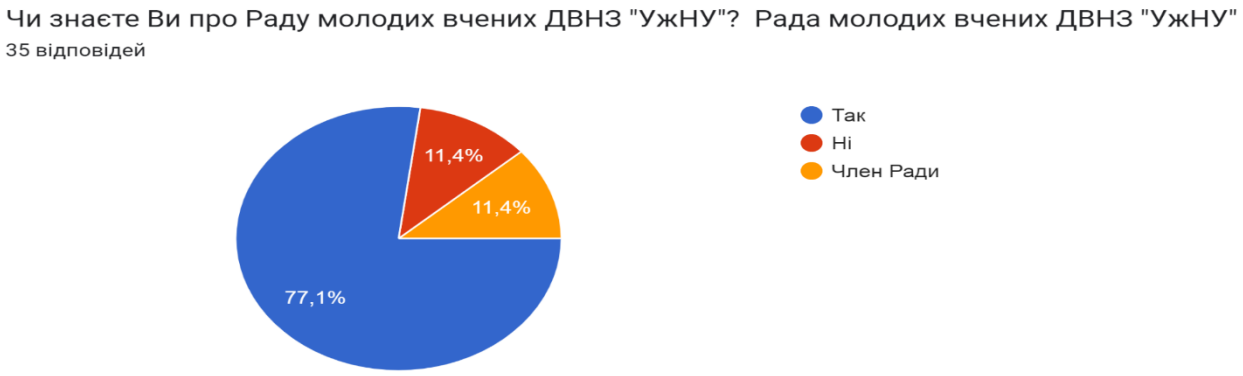

Рис.10

Про Наукове товариство студентів та аспірантів відомо 74,3 %, не відомо 25,7%. Жоден з опитаних не є його членом (Рис.11).

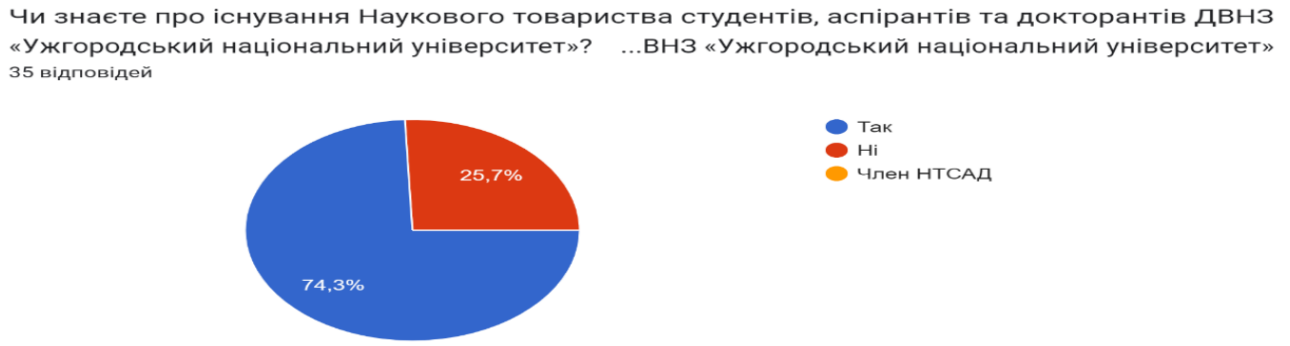

Рис.11

З законодавством України, щодо наукових досліджень обізнані 65,7% респондентів, не обізнані 34,3% (Рис.12).

Рис.12

На запитання, щодо нестачі на робочому місці: 31,4% - регулярного поповнення від університету витратних матеріалів; 28,6% - комп'ютера; 20% - устаткування; 17,1% - наукової літератури; 14,3% - канцелярії, принтера; 11,4% -реактивів, доступу до інтернету; 8,6% - не мають робочого місця; 5,7% - робочого телефону; 2,9% - помічника, хмарних обчислень, доступу до платних статей (Рис.13).

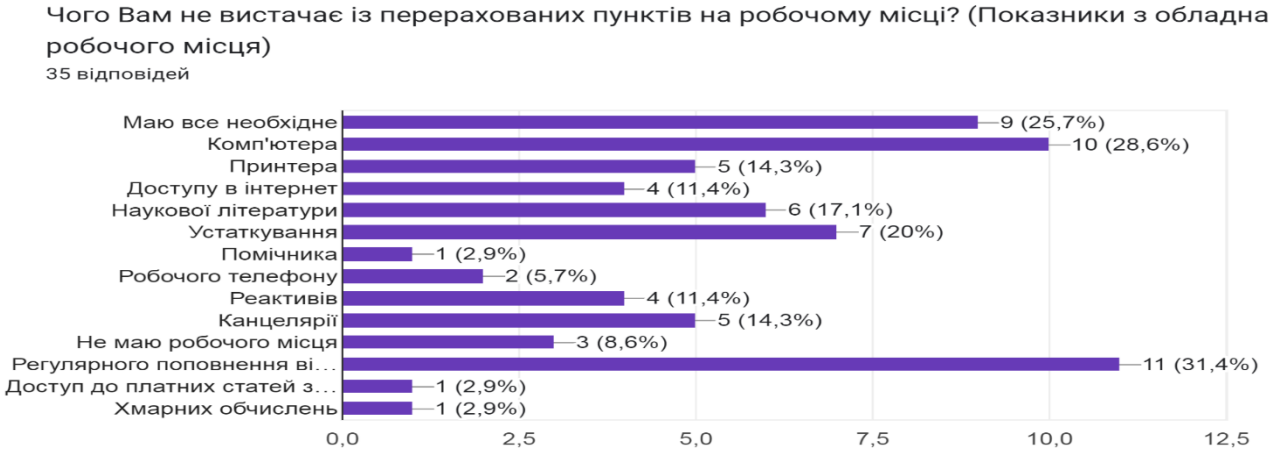

Рис.13

Молоді вчені частіше працюють вдома – 45,7%, університеті – 31,4%, лабораторії - 8,6% , в орендованому житлі – 8,6%, гуртожитку – 5,7% (Рис. 14).

Рис.14

Для ознайомлення з наукової літературою молоді вчені виділяють від 1 до 2 години – 42,9%, до 1 години – 20%, від 2 до 4 годин – 20%, 4 та більше годин – 8,6%, 2,9 % набирають інші твердження (Рис. 15).

Рис.15

Серед науково-методичних здобутків молодих вчених найбільше публікації тез – 80%, публікації у фахових виданнях – 57.1 %, у виданнях науково метричних базах Scopus та ін.- 37,1%, методичні рекомендації – 25,7%, публікації монографії – 8,6%, інші відповіді набирають 2,9 % (Рис 16).

Рис.16

Протягом останнього року молоді вчені найбільше приймали участь у міжнародних конференціях: учасники – 62,9%, доповідачі – 34,3%. В міжнародних стажуваннях 25,7%. Інші твердження набирають 2,9% (Рис.17).

Рис.17

Щодо оплати наукових публікацій: 54,3% - оплачують самостійно, 28,6% - шукають співавторів, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.18).

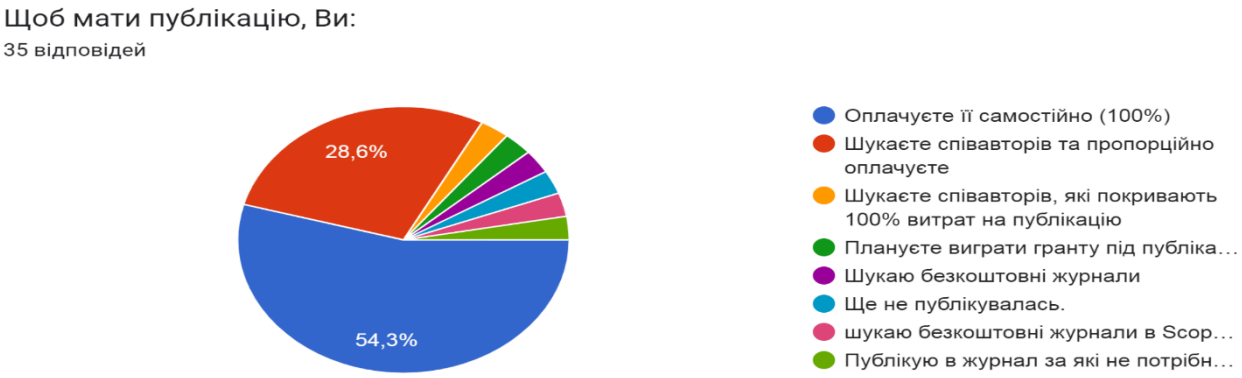

Рис.18

Щодо обізнаності та зв’язків з фахівцями своєї галузі, то молоді вчені 82.9% - знають тільки їхні праці, 48,6% - спілкуються на конференції, 42,9% - мають спільні публікації, 25,7% - приватно листуються, 17,1% мають досвід спільних проєктів, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.19).

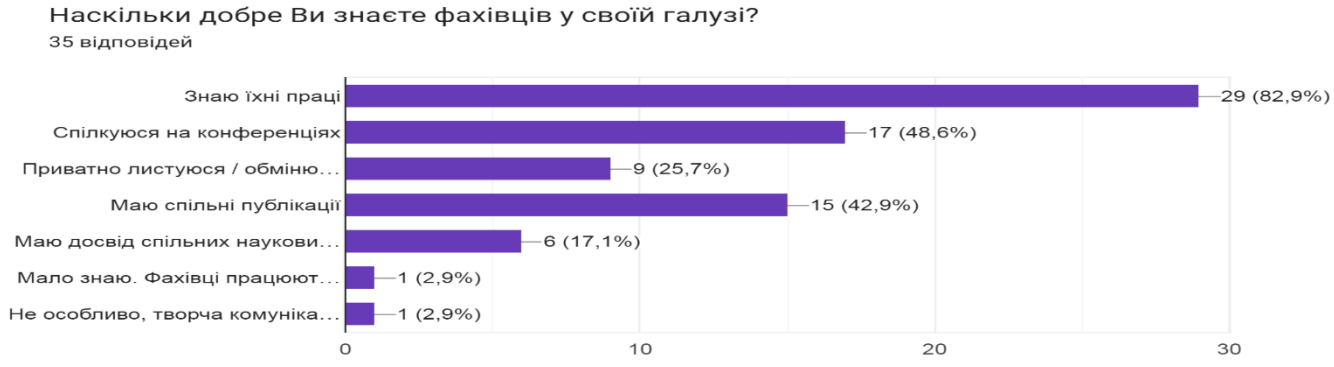

Рис.19

Контакти з молодими вченими підтримують 51,4% респондентів (Рис.20).

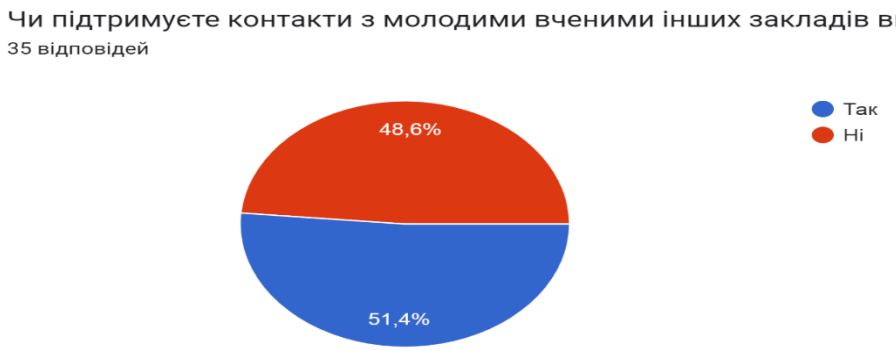

Рис.20

Серед молодих вчених 34,3 % є у реєстрі науковців дослідників, 31,4% - не має, 20% - вперше чують, 11,4% планують зареєструватись, 2,9% - не знають (Рис.21).

Рис.21

Щодо мотивації займатись наукової сферою: 77,1% - отримують задоволення, 28,6% - визнання та офіційне працевлаштування, 22,9% - зобов’язання перед університетом та науковим керівником, 17,1% - фінанси, 11,4% - відсутність кращих пропозицій роботи, 2.9% - умови гранту (Рис.22).

Рис.22

Молоді вчені у майбутньому хочуть працювати:80% у ДВНЗ «УжНУ», 31,4% - за кордоном, 14,3% - інші держ. установи та сфери бізнесу, 11,4 % - іншому ВНЗ, 8,6% - галузевому інституті, 2,9% - пасивний дохід та філософські студії (Рис. 23).

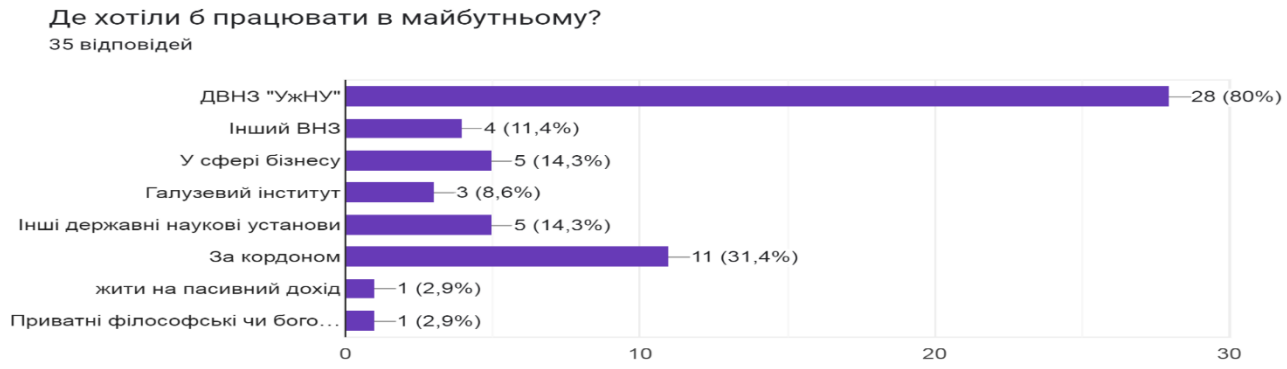

Рис.23

Щодо намірів виїзду за кордон на постійне місце проживання: 64,7% - ні, 26,5% - так, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.24).

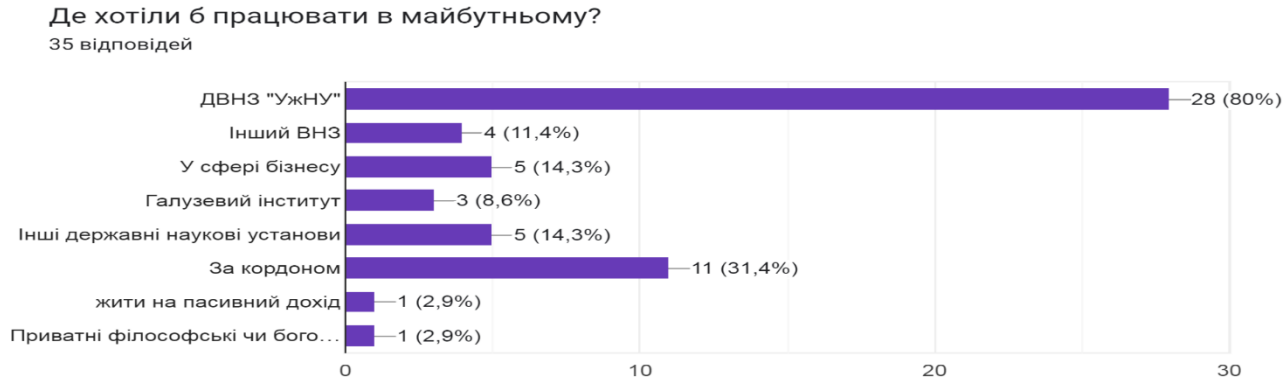

Рис.24

Щодо досвіду співпраці з Центром колективного користування науковим обладнанням ДВНЗ "УжНУ": 48,6% - ні, 37,1- не чули і тільки 8,6% мають досвід користування, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.25).

Рис.25

Щодо досвіду співпраці Науковим парком ДВНЗ "УжНУ: 71,4% - ні, 22,9% - не чули і тільки 5,7% мають досвід співпраці, 2,9% - мають спільний реалізований проєкт (Рис.26).

Рис.26

Щодо досвіду співпраці Науково-дослідними інститутами, центрами та лабораторіями ДВНЗ "УжНУ": 57,1% - ні, 31.4% - так, 5,7% - не чули і тільки 2,9% - мають спільний реалізований проєкт (Рис.27).

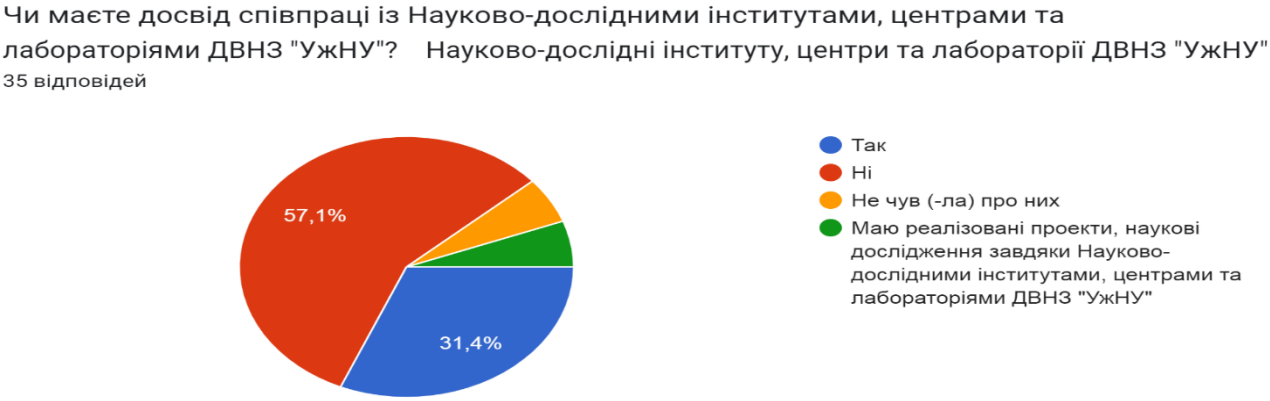

Рис.27

Наукову бібліотеку ДВНЗ «УжНУ» відвідують – 48,6 %, не відвідують – 48,6 %, 2.9% - відвідують регулярно (Рис. 28).

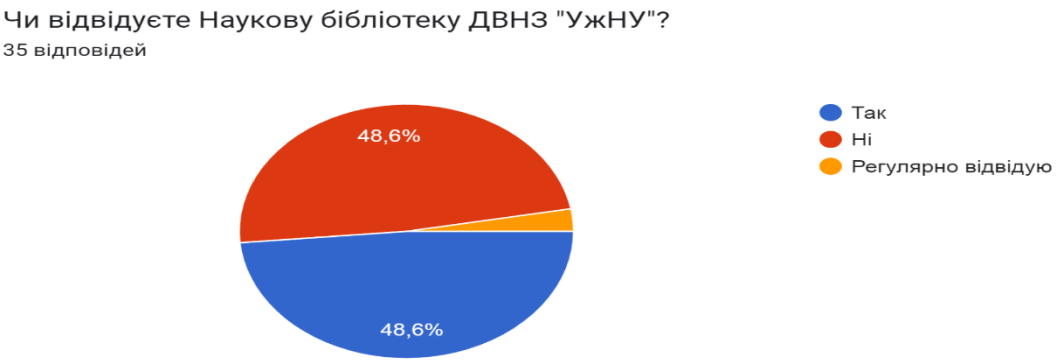

Рис.28

Репозиторієм ДВНЗ «УжНУ» користуються – 57,1% молодих вчених, 28,6% періодично поповнюють його і такий же % не користується, 20% - періодично відвідують та 2,9 % - не чули про нього (Рис.29)

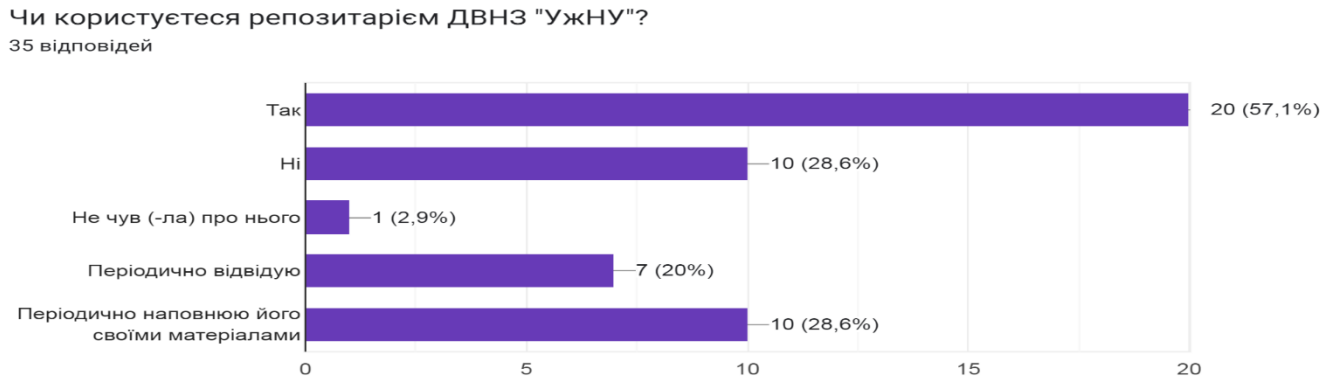

Рис.29

Сайтом електронного навчання ДВНЗ «УжНУ» користуються – 80% молодих вчених, 11,4% періодично поповнюють його, 17.1% періодично відвідують та 2,9 % - створюють нові курси, 14,3 % не користуються (Рис.30).

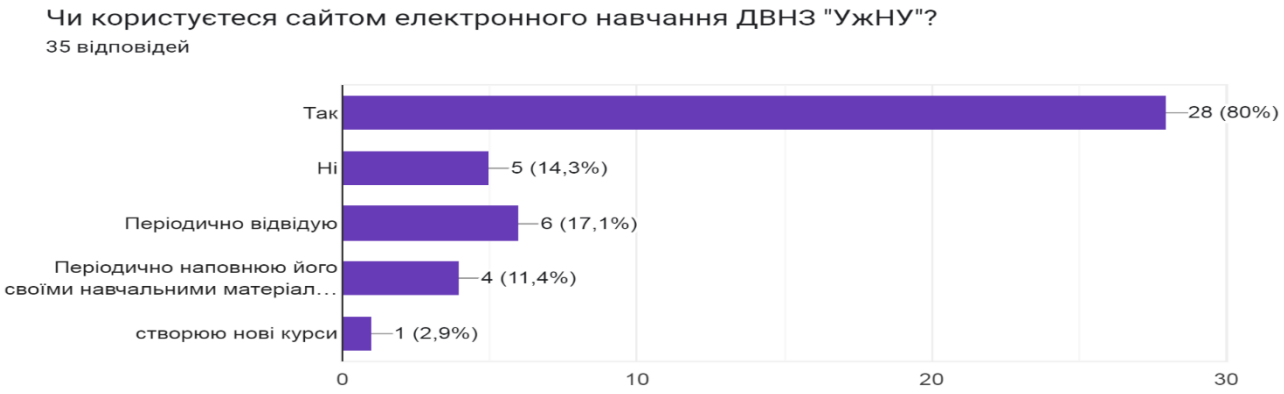

Рис.30

Щодо досвіду співпраці Науково-дослідною частиною ДВНЗ "УжНУ": 62,9% - так, 37,1% - ні і тільки 11,4% - мають спільний реалізований проєкт (Рис.31).

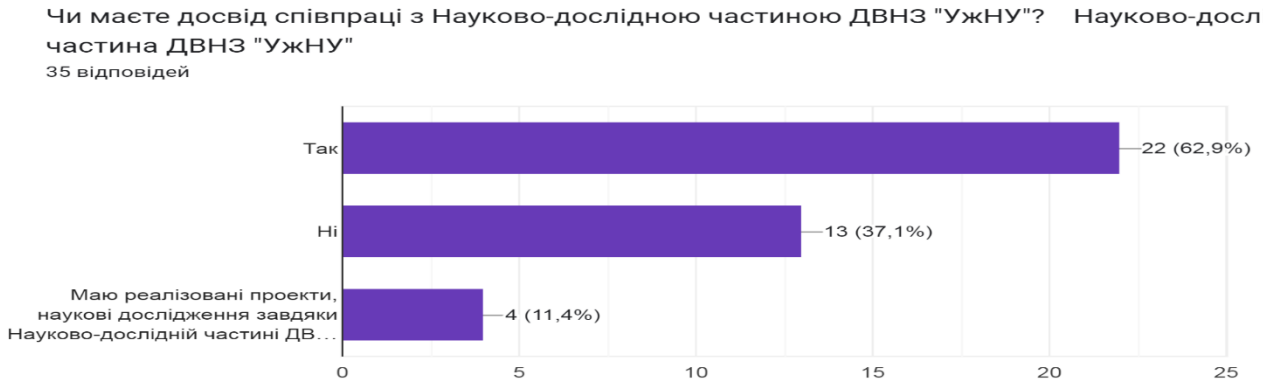

Рис.31

Щодо обізнаності молодих вчених з маршрутом науковця розробленого Науково-дослідною частиною ДВНЗ "УжНУ": 42,9% - ні, 34,3% - так, 25,7%- не чули і тільки 2,9% - мають спільний реалізований проєкт (Рис.32).

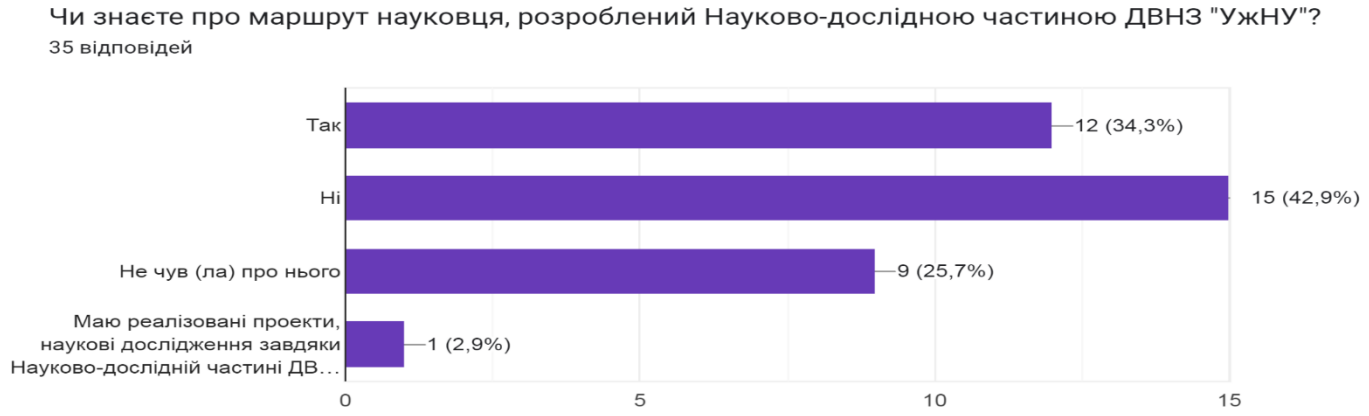

Рис.32

Щодо участі молодих вчених в інноваційному конкурсі стартапів ДВНЗ «УжНУ»: 80% - не подавали, 20% - подавали (Рис.33).

Рис.33

Щодо участі молодих вчених в конкурсах стартапів за межами ДВНЗ «УжНУ»: 97,1% - ні, 2,9% - так (Рис.34).

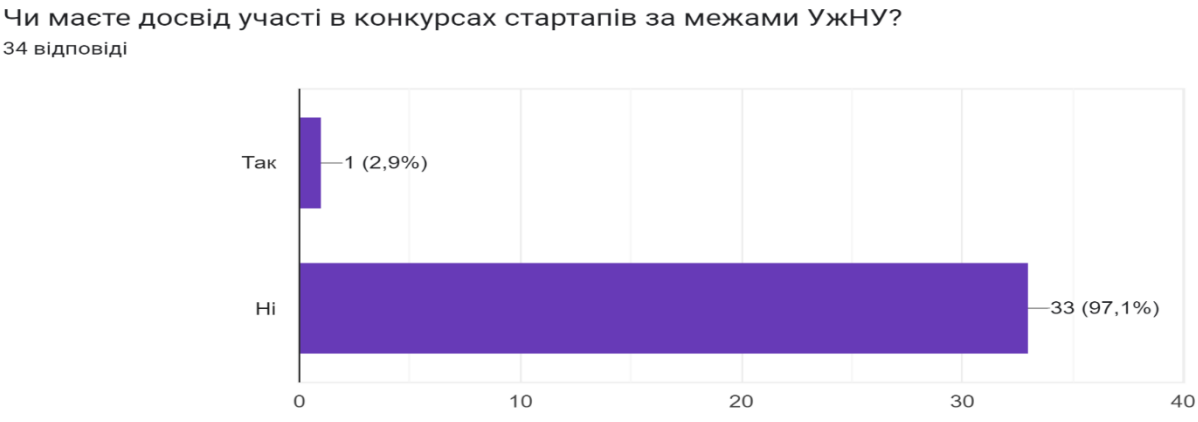

Рис.34

Сайтом ДВНЗ «УжНУ» користуються – 80% молодих вчених та 20% не користуються (Рис.35).

Рис.35

Вільний час для дозвілля мають 37,1%, у 62,9% не вистачає часу ні на що (Рис.36) .

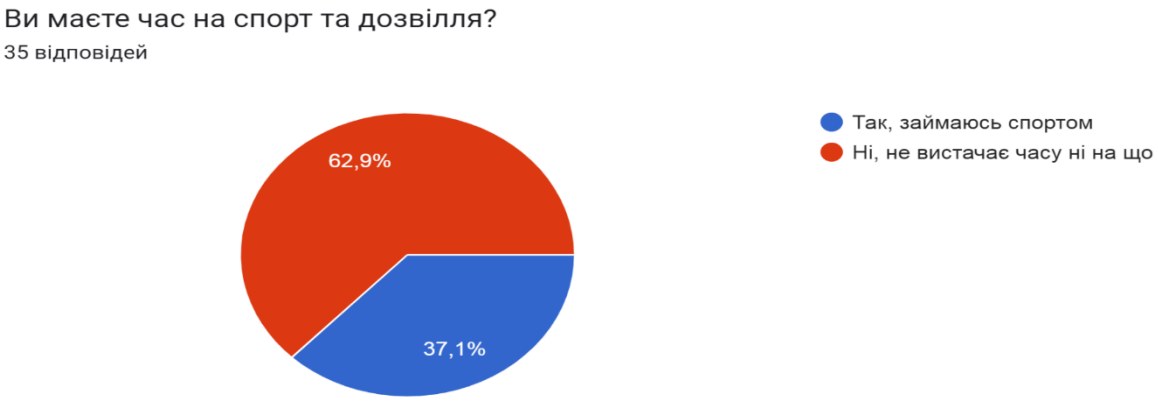

Рис.36

Про можливості для занять спортом у ДВНЗ «УжНУ» відомо 51,4% та 48,6% не відомо (Рис.37).

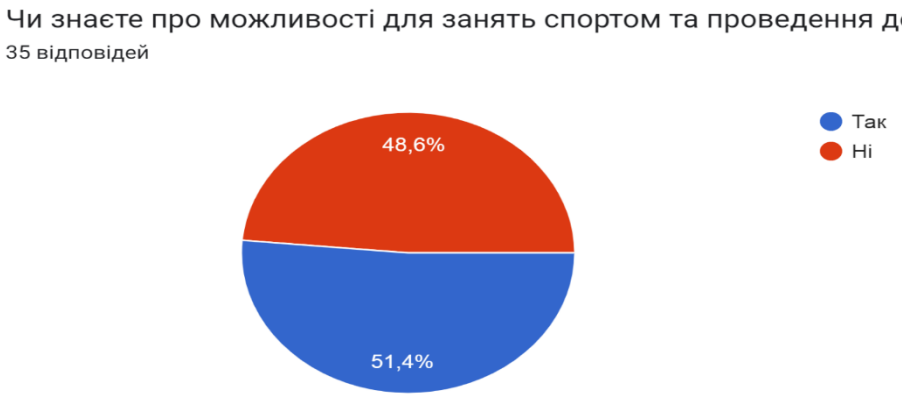

Рис.37

Щодо потрібності додаткових стимулів для дозвілля у ДВНЗ «УжНУ»: 45,7% - ні, 31,4% - так, 22,9% - задоволені тим, що є (Рис 38).

Рис.38

Дозвіллям ДВНЗ «УжНУ» задоволені – 71.4%, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.39).

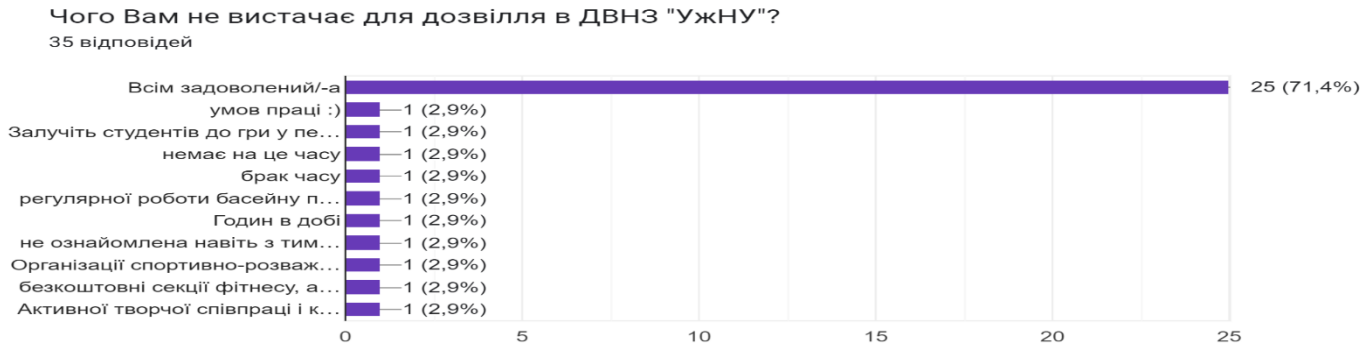

Рис.39

Серед причин, що заважають молодим вченим подавати запити на отримання іноземних грантів чи стажувань: 51,4% - брак досвіду, 45,7% - брак часу, 37,1% - мовний бар’єр, 28,6% - економічні, 25,7% - нічого не заважає, 20% - відсутність інформації, 14,3% - культурні та психологічні причини, 5,7% - не має консультанта чи помічника (Рис.40).

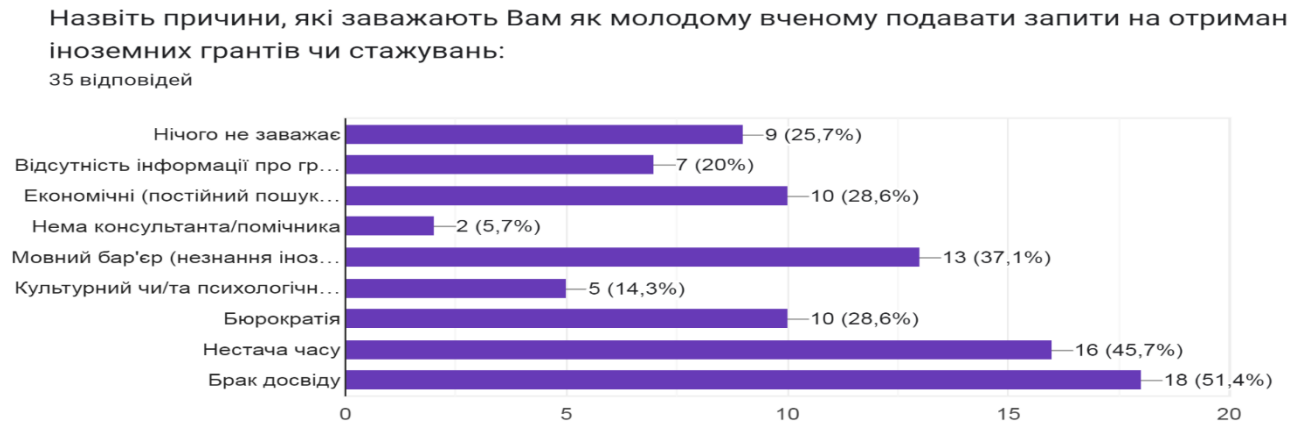

Рис.40

Рівнем здобутої освіти у ДВНЗ «УжНУ» задоволені - 82,9%, 2,9% - ні, 14,3% - важко сказати (Рис.41).

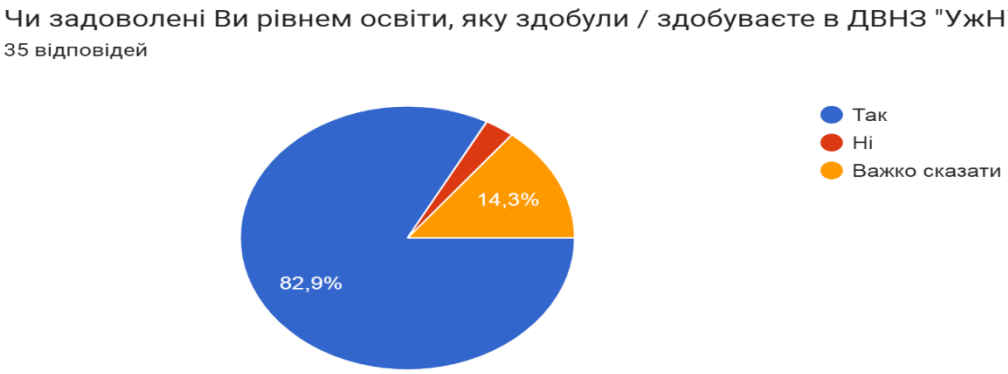

Рис.41

Матеріально-технічною базою у ДВНЗ «УжНУ» задоволені - 37,1%, 25,7% - не задоволені, 37,1% - важко сказати (Рис.42).

Рис.42

Чи плануєте Ви захищатись, якщо навчаєтесь у аспірантурі та докторантурі: 51,4% - так, 23,2% - захищені, 20% поки що не аспіранти чи докторанти, 2,9% - важко сказати (Рис.43).

Рис.43

Щодо впливу на мотивацію займатись наукою після захисту кандидатської дисертації: 22,9% -так, 14,3% - ні, 14,3 – важко сказати, 34,3% поки що не аспіранти чи докторанти, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.44).

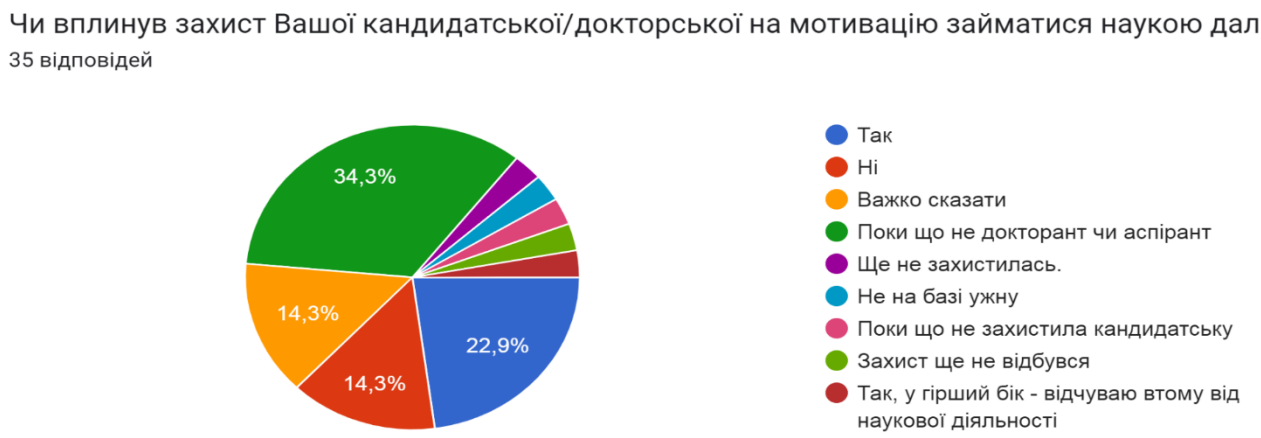

Рис.44

Чи стикались з корупцією на етапі захисту дисертації: 11.8% - так, 35,3% - ні, 8,8% - не мають бажання відповідати, 32,4% поки що не аспіранти чи докторанти, інші варіанти набирають 2,9% (Рис.45).

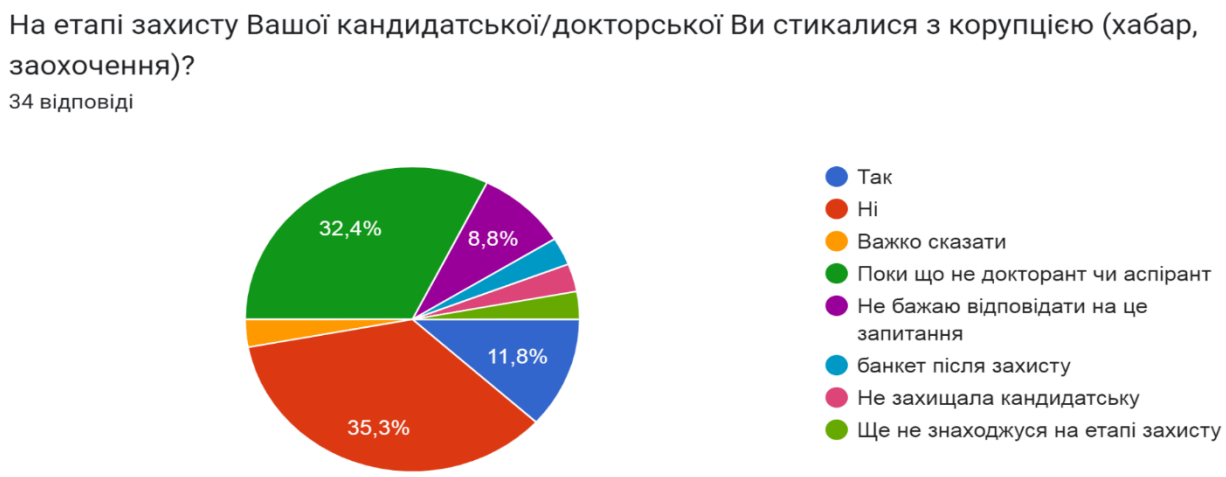

Рис.45

Щодо наявності досвіду громадської роботи: 45,7 – не мають, 28,6% - волонтерство, 25.7% - участь у громадських організаціях, 14.3% - участь у Раді молодих вчених, 8,6% - участь у студентських радах, 2,9% - член Українського географічного товариства (Рис.46).

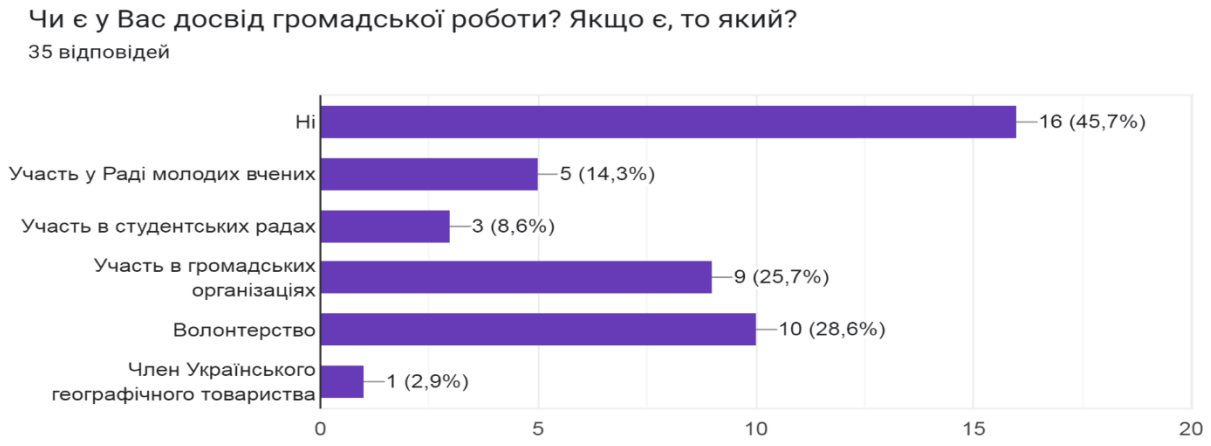

Рис.46

На запитання «Що, на Вашу думку, найбільше заважає молодому вченому повноцінно реалізувати свій потенціал? Ми отримали 24 відповіді від молодих вчених: «*Бажання молодого вченого*». «*Бажання, брак часу та малий досвід*». «*Мовний бар'єр, відсутність мотивації, фінансові проблеми, відсутність підтримки від держави, відсутність додаткових фінансових стимулів*». «*Нічого*». «*Фінансова сторона*». «*Нестача часу, недооцінювання та знехтуване ставлення із боку 'старої професури'*». «*Матеріально-технічне забезпечення*». «*Браку фінансування*». «*Нічого не заважає*». «*Фінансова підтримка*». «*Значне навантаження в межах робочого часу*». «*Відсутність фінансової мотивації, брак часу, відсутність матеріального забезпечення*». «*Для розвитку і реалізації науково потенціалу молодого вченого необхідно відвідувати конференції за кордоном. На жаль в нашому університеті немає можливості фінансування таких конференцій для молодих вчених. А гроші по грантах, які фінансуються МОН, не дозволяють оплачувати такі відрядження*». «*Недостатнє фінансування*». «*Відсутність мотивації*». «*Недостатня фінансова забезпеченість, що вимагає від аспіранта працювати поза наукою, невмотивованість, незнання як це можна зробити*». «*Недостатність матеріальної підтримки*». «*Фінансовий момент*». «*Дефіцит часу*». «*Війна в країні, постійне відключення світла та економічна нестабільність*». «*Відсутність фінансової підтримки для розвитку наукових ідей, матеріальне заохочення, заробітна плата*». «*Відсутність постійних доходів для її забезпечення, а найбільше - відсутність часу через постійне завантаження в освітній, методичній та організаційній роботі*». «*Брак творчих лабораторій, якоїсь синергії між науковцями*».

На запитання «Як, на Вашу думку, добиватись фінансування наукових досліджень?» Ми отримали 35 відповідей молодих вчених: *«Писати проєкти, гранти». «Подаватись на гранти». «Приймати участь у грантових проєктах». «Виграння грантів під публікацію». «Брати участь у колективних проєктах, подаватися на гранти, порушувати питання підтримки від держави, активно виявляти позицію». «Гранти». «Переконувати в необхідності та актуальності тематики наукових досліджень». «Стукати в усі двері». «Отримувати фінанси від університету». «Подавати на іноземні гранти». «Підтримка досвідчених науковців, відсутність бюрократії». «Звертатись з відповідними проханнями до МОНу, та ін. інституцій». «Шукати партнерів, співавторів». «Приймати участь в написанні міжнародних проектів та грантів, а також проектів, які фінансуються державою». «Багато працювати, розширювати свій світогляд і заводити побільше знайомств із закордонними науковцями». «Брати участь у проектах». «Подавати заявки на конкурс». «Бути справді корисним, робити щось цікаве і тоді не прийдеться добиватись і звичайно говорити про те чим займаєшся на відповідних заходах». «Гранти, стипендії, міжнародні співавтори, що можуть взяти на себе частину фінансування». «Не знаю». «Мати більше інформації, на мою думку маршрут науковця цьому посприяє». «Підібрати актуальну тематику». «Звертатися до відповідних відділів університету». «Самостійно». «Фінансувати самому, або шукати співучасників». «На справді дуже важко, а інколи це просто неможливо». «Важко відповісти». «Співпраця та міждисциплінарні дослідження». «Через залучення до грантових проектів». «Не треба їх добиватись, треба працювати, а все решта прийде саме». «Поширювати їх в медіа».*

На запитання «Як, на Вашу думку, молодий науковець може боротися з делегованими на нього обов'язками, які він не повинен виконувати?» Ми отримали 23 відповіді молодих вчених: *«Ніяк». «Не можу відповісти, так як з таким не стикався у своїй практиці». «Юридично підтвердити неправомірність такого навантаження та довести до відому наукового керівника». «Заявити про це у відповідний орган, відділ, тощо». «Ніяк. Якщо не виконує додаткову роботу - стає непотрібним». «Є статут правил за якими науковець має слідити». «Колективні звернення з метою зменшення педагогічного навантаження, задля раціонального розподілу часу й для наукової роботи». «Саботувати». «Ніяк. Швидше рости по кар'єрній драбині». «На жаль ніяк». «Ніяк». «Це повинно керівництво організовувати. Кожен повинен займатися виключно своєю роботою». «Ігнорувати їх». «Комунікувати з керівництвом з приводу надмірного навантаження, розділяти обов'язки між колегами, повідомляти про порушення своїх прав». «Відмовитись від виконання». «Не знаю». «Відстоювати свої права та чітко знати й виконувати обов'язки». «Я думаю, що їх потрібно виконувати». «Аргументувати свою відмову виконувати обов'язки посадовими інструкціями, законодавством, статутом, положенням і т.д.».*

На запитання «Як на Вашу думку, молодий науковець може додатково заробляти кошти, окрім заробітної плати, стипендії, премій?» Ми отримали 21 відповідь молодих вчених: «Працювати на ще одній роботі». «Волонтерство, допомога ЗСУ, громадська активність». «Залежить від сфери. Можна пробувати фріланс». «Репетиторство». «Приватні проекти, замовлення, ґранти». «Мати власний бізнес». «Може, якщо не виконує ще десяток робіт, які не оплачуються». «Вигравати міжнародні гранти». «Міжнародні проекти та гранти». «Нажаль ні! Якщо хочеш бути успішним в цій сфері, потрібно постійно розвиватися і вчитися. Це займає багато часу, і не дозволяє займатися чимось додатково». «Фріланс». «Додаткова робота, фріланс». «Найпростіше - знайти ще одну роботу:), виграти грант, брати участь у конференціях як запрошений лектор, співпраця з бізнесом (проведення досліджень)». «Працювати ще по фаху». «Займатися фрілансом, брати участь у грантах, проєктах, ОВД і т.д.». «Громадська та проєктна діяльність». «Можливо, гранти». «Простір можливостей не є обмеженим головне мотивація».

На запитання «Чим Ви могли б допомогти Раді молодих вчених ДВНЗ "УжНУ", або що б Ви нам порадили? Ми отримали 14 відповідей молодих вчених: *«Частіше збиратися». «Наразі, через малий досвід у науці, поки що не можу нічого порадити». «Поки не знаю як». «Частіше вникати у справи молодих вчених, частіше збиратися - розбирати труднощі». «Не знаю». «Створити гранти для молодих вчених УжНУ для участі в міжнародних конференціях, щоб молоді вчені мали можливість брати участь в міжнародних конференціях, вчитися новому, розвиватися і заводити важливі наукові знайомства». «Не знайома з цією радою так близько, щоб щось радити». «Незрозуміле питання як саме допомогти: Допомогти популяризувати науку в університеті? Як покращити комунікацію із науковцями? Організація зустрічей науковців? Колаборація науковців для наукової діяльності?». «Написати спільні міждисциплінарні дослідницькі проєкти». «Провадити спільні творчі вечори, обмін досвідом».*

На запитання «Як, на Вашу думку, краще займатися популяризацією наукових досліджень?» Ми отримали 17 відповідей молодих вчених: *«Через соцмережі». «Читати відкриті лекції, видавати статті в не наукових журналах, тощо.». «Приймати участь у конференціях». «Реклама, стимулювання». «Соц. мережі». «Групи, зустрічі». «Через соціальні мережі». «Проводити наукові заходи, дні науки». Соціальні мережі та проведення різноманітних наукових заходів». «Брати участь в міжнародних конференціях, симпозіумах...». «Показати приклад успішних науковців, які заробляють як відомі спортсмени чи співаки». «Давати студентам хороші перспективи після виграшу з питання не зрозуміло для кого ми хочемо популяризувати наукові дослідження». «Серед науковців - можливість отримати бенефіти різного характеру, для починаючих і майбутніх науковців можливо більш*

активно розповідати про наші досягнення в соцмережах, адже скоріш за все на сайт УжНУ заходить дуже цільова аудиторія, яка вже достатньо мотивована та не потребує популяризації наукових досліджень, можливо ввести рубрику : «наукові статті: переклад із наукового для всіх», щоб показати що за науковою мовою стоять звичайні зрозумілі речі». «При популяризації наукових досліджень одразу акцентувати увагу на їх фінансовому підґрунті, оскільки ентузіазм має бути підкріплений фінансами, інакше нічого не вийде». «Налагоджувати контакти з іноземними дослідниками». «Їх не треба популяризувати, все ж краще публічно, наживо».

Молоді вчені коротко описали наукову діяльність та **сферу наукових інтересів**:

- *Синтез конденсованих поліядерних халькогенорганічних сполук методом електрофільної внутрішньомолекулярної циклізації.*
- *Життя єврейської громади Закарпаття у міжвоєнний період; відносини із міжнародним європейським співтовариством.*
- *Педагогіка, освіта*
- *Дослідження груп Чернікова, що є розширенням повної абелевої групи з умовою мінімальності за допомогою скінченної групи. Сфера інтересів: Алгебра, лінійна алгебра, алгебра і теорія чисел, аналітична геометрія.*
- *Соціальні комунікації, журналістика, медіа. Беру участь у міжнародних та українських наукових проєктах.*
- *Екологія*
- *Філологія, юриспруденція, міжнародна економіка*
- *Гідроекологія, конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів, освіта й наука, картографія.*
- *Мікробіом шкіри, нейроендркринна регуляція роботи шкіри*
- *Кишкова мікробіота, персоніфіковані препарати для його корекції, антибіотикочутливість*
- *Розробка новітніх біоцидів рослинного походження, розробка новітніх фармабіотиків для корекції мікробіому людини*
- *Мікробіом, персоніфікована корекція, фармабіотики*
- *Медицина, скринінг неінфекційних хвороб в жінок у вивченні змін в лімфоїдних (імунних) органах та їх судинному руслі за умов дії різних екзо- та ендоантигенів.*
- *Фізична географія, метеорологія та кліматологія, ГІС*
- *Соціологія соціальної роботи, соціальна робота з людьми похилого віку, процеси старіння населення, електоральна соціологія, психологія особистості, соціальна психологія.*
- *Суспільні науки (етнополітологія, конфліктологія, регіональні політичні дослідження).*

Побажання щодо опитувальника: 96,7% - усе враховано, 3,3% - загальні питання (Рис.47).

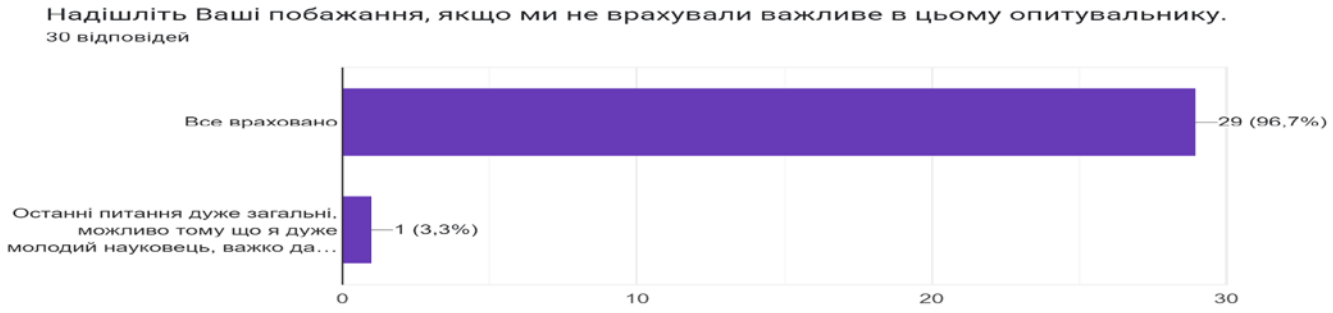

Рис. 47

В підсумку аналізуючи отримані дані ми дійшли до висновку, що молоді вчені стикаються з проблемами:

1) не можливістю самореалізації використовуючи ресурси альма-матері;
2) супроводу в наукових дослідження, пошуку та подачі на грантові проєкти;
3) делегування на них обов'язків, які не повинні виконувати і не можуть від них відмовитись в силу зв'язку – молодий вчений та науковий керівник;
4) фінансування публікацій, зокрема в науково-метричних базах Scopus та Web of Science;
5) пошуку додаткових можливостей для заробітку для існування та забезпечення своєї сім'ї, що впливає на час виділений для наукових досліджень;
6) надмірним педагогічним навантаженням;
7) перепонами, що виникають при кар'єрному просуванню та ін.

Натомість в молодих вчених відсутні проблеми із дозвіллям, яке можна отримати на базі Ужгородського національного університету, а також кейсами успіху взаємодії з структурними підрозділами університету, що відобразилось у відповідях щодо співпраці з Науково-дослідною частиною, участі в стартап-заходах у використанні обладнання Центру колективного користування науковим обладнанням ДВНЗ "УжНУ" тощо.

В 2024-2025 навчальному році плануємо продовжити дослідження проблем молодих вчених ДВНЗ «Ужгородського національного університету.

РЕЗОЛЮЦІЯ

Міжнародної наукової конференції «Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження», яка відбулася 16-17 травня 2024 року на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та у змішаному форматі

Організатори конференції: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Рада молодих вчених ДВНЗ «УжНУ», University of Public Service (Будапешт, Угорщина), University of Bialystok, Faculty of Education (м. Білосток, Польща), Польська асоціація аспірантів, Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації», Національний авіаційний університет, Одеський державний аграрний університет, Інститут сімейної медицини ДВНЗ «УжНУ», Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України, Рада молодих вчених при Одеській обласній державній адміністрації, РМН Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Т.Г. Шевченка, ВГО «Українська асоціація сімейної медицини», ГО «Асоціація сімейних лікарів Закарпатської області», ГО «Карпатські обрії», Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики НАН України, Інститут цифровізації освіти НАПН України.

За результатами роботи учасниками конференції було сформульовано такі висновки та рекомендації:

- Провести у 2025 р. II Міжнародну наукову конференцію «Наукові горизонти XXI століття мультидисциплінарні дослідження». До організації конференції залучити зарубіжних колег із закладів вищої освіти та наукових установ. Під час конференції провести круглі столи, майстер-класи.
- Ініціювати створення тимчасових міждисциплінарних колективів, зокрема з молодих вчених для виконання проєктів, проведення фундаментальних і прикладних досліджень.
- Налагодити співпрацю із закордонними закладами вищої освіти та науковими установами шляхом укладання меморандумів про партнерство щодо організації і проведення конференцій, проходження стажування та виконання спільних досліджень/проєктів.
- Популяризувати цінність науки та освіти, сприяти залученню молодих вчених до налагодження взаємодії з бізнесом, владою та наукою.
- Стимулювати постійну взаємодію, колаборацію та комунікацію Рад молодих вчених України з метою: реалізації прав та свобод молодих вчених; залучення молоді до наукової діяльності; проведення спільних наукових масових; популяризації професії вченого.
- Поширювати відомості про заходи і роботу Рад молодих вчених через електронні соціальні мережі та офіційні сайти організацій;
- Направити листи з інформацією про матеріали цієї конференції на заклади вищої освіти та наукові установи для ознайомлення та використання.

Резолюція прийнята 17 травня 2024 р.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК
AUTOR INDEX

Aleksandrov T. ***847***
Aleksandrova T. ***847***
Antonevich M. ***865***
Atorin A. ***206***

Baletskyi V. ***855***
Barannyk M. ***522***

Chukhnii O. ***214***

Deva L. ***1233***
Diahyleva O. ***796***
Druzhkin M. ***851***

Gerko M. ***1095***

Havryliuk L. ***125***
Hordiienko N. ***1095***
Horzov A. ***855***
Huminilovych R. ***1233***

Ishchuk A. ***979***
Ishchuk M. ***211***
Ishchuk O. ***979***

Karpliuk S. ***1105***
Kernesh V. ***800***
Khmelenko K. ***1494***
Kononova O. ***796***
Kulaga Ya. ***526***
Kulyk Yu. ***1450***
Kuzina N. ***800***

Levytska M. ***526***
Lutsiv R. ***214***

Marchenko O. ***522***
Melenevych A. ***858***

Nazarenko D. ***219***
Nechyporenko V. ***1095***
Nykyporets S. ***982***

Panchenko V. ***1422***
Pozdniakova O. ***1095***

Raichuk L. ***223***

Savchuk V. ***987***
Serhata N. ***1095***
Serheta I. ***861***
Shpilchak L. ***865***
Sliesarchuk V. ***1450***
Sokolovska I. ***1095***
Stepanenko O. ***526***
Stepanova Ye. ***1500***
Szatkiewicz A. ***1508***

Tschertenko L. ***800***

Vainagii T. ***1100***
Vasylyshyna A. ***1504***
Vesolovska M. ***227***

Wieczorek J. ***231***

Yurzhenko A. ***796***

Zhovtonizhko I. ***522***

Аврамчук Б. ***804***
Адженілок Є. ***990***
Азаренко О. ***531***
Александрова Т. ***955***
Алмашій В. ***658***
Амінов Р. ***128***
Ананьїна Г. ***170***
Андрєєва А. ***868***
Андрієнко К. ***238***, ***242***
Андрійчук М. ***1108***
Андріянова Т. ***246***
Андросович К. ***1192***
Андрусенко А. ***910***
Аніщенко О. ***1197***
Антонова А. ***1251***
Артемчук В. ***649***
Артьоменко В. ***881***
Афанасенко Т. ***534***, ***558***

Бабаджанян Г. ***1255***
Бабич А. ***42***
Багрій І. ***649***
Баженов О. ***118***
Балецький В. ***876***, ***895***
Бандура В. ***1454***
Бацуровська І. ***538***
Бегун С. ***253***
Безушко Б. ***871***
Белиба Є. ***1457***
Бережанська Г. ***1112***
Берест А. ***662***
Берестова А. ***1172***
Берлінська Е. ***1512***
Беспала О. ***542***
Битко Д. ***601***
Біда В. ***910***, ***916***
Білас Д. ***311***
Білищук Л. ***946***
Блохіна І. ***1133***
Бобось О. ***807***
Бойда А. ***666***
Бойко Г. ***1465***
Бойко Н. ***881***
Болобан А. ***837***
Боловацький А. ***130***
Бондаренко А. ***671***
Бондаренко Л. ***249***

Борак В. ***811***
Борисов В. ***1260***
Борсук С. ***1192***
Бортош М. ***546***
Бортун К. ***994***
Босенко А. ***1461***
Брижик О. ***998***
Бровченко А. ***1266***
Бублик К. ***1516***
Булгакова Т. ***1117***
Булеза В. ***876***
Бурбика В. ***1521***
Бурдельна С. ***1001***
Бурець О. ***253***
Бурмей С. ***881***
Бутко Я. ***884***

Ван В. ***1004***
Ван І. ***1004***
Вантюх Д. ***46***
Варава О. ***542***
Василенко А. ***675***
Василик А. ***257***
Васильєв Д. ***549***
Вернигора О. ***1120***
Весніна Л. ***941***
Вєліксар Д. ***1271***
Височанська В. ***889***
Вішован А. ***552***, ***558***
Вовк О. ***531***
Войналович О. ***1124***
Войтків П. ***184***
Войтович М. ***184***
Волобоєв В. ***261***
Волошко Л. ***1465***
Волянюк І. ***1008***
Ворошило А. ***949***
Вронський С. ***563***

Габані І. ***1525***
Гаврилюк М. ***679***
Гадинко О. ***682***
Гайдук Х. ***266***, ***271***
Гайович Є. ***1128***
Галушневська К. ***1530***
Гармаш К. ***189***
Гарькава А. ***1255***
Гасан А. ***1108***
Гельмбольдт В. ***868***
Герасименко А. ***1469***
Гладун А. ***1197***
Глебена М. ***568***
Гнатюк В. ***1275***
Гнений А. ***570***
Головань Д. ***1487***
Гольцев А. ***136***
Гольцов А. ***1281***
Гончаров А. ***967***
Гораль Л. ***485***
Горбатенко Ю. ***892***
Горбунович І. ***1141***
Горзов А. ***895***
Гоць А. ***1286***
Гребеніченко Ю. ***1290***
Гребенюк Д. ***1533***
Грек І. ***716***
Греміт К. ***275***
Гречишкіна Т. ***280***
Гриша І. ***136***
Грінь А. ***284***
Гряділь Т. ***871***
Губанов А. ***49***
Гук І. М. ***1536***
Гуляйко А. ***287***
Гуменюк І. ***160***
Гурняк О. ***892***

Данилко Р. ***139***
Дарійчук М. ***1293***
Демченко М. ***1540***
Деребальт О. ***689***
Дика Б. ***898***, ***902***
Дівізінюк М. ***531***
Добровольська А. ***1013***
Довгаль М. ***693***
Докус А. ***815***, ***8819***
Дорошенко М. ***906***, ***910***, ***914***
Дорошенко Макс. ***910***, ***918***
Дорошенко О. ***910***, ***915***
Драган М. ***1133***
Драгунова В. ***823***
Дубів О. ***596***
Дубовий О. ***1297***
Дубровський Р. ***1018***

Єршова Н. ***175***

Жибер Т. ***418***
Жовнір М. ***1023***
Жукевич І. ***1138***
Жукова Г. ***1117***
Журавель Є. ***1469***

Завальнюк Є. ***575***
Запорожець А. ***630***
Засько Б. ***143***
Захаріна М. ***1299***
Захарченко Ю. ***292***
Захожий Р. ***1454***, ***1461***
Золотарьова-Пасюта Н. ***1303***
Зомбор К. ***946***

Іванов Є. ***184***
Іванов О. ***485***
Івасюта Ю. ***698***
Івашко М. ***881***
Ігнатко Я. ***920***
Ігнатюк А. ***923***
Ільїна А. ***1307***
Ісаєвич О. ***1544***
Ісаєнко Г. ***1141***
Іщенко Р. ***1141***

Йорж А. ***249***

Казначеєва Л. ***1313***
Каліновський В. ***1473***
Камак О. ***54***
Каменецька К. ***1546***
Камишин В. ***580***, ***1192***
Кан Д. С. ***1076***
Капленко Д. ***59***
Карабінюк М. ***1242***
Караманов О. ***1146***
Карась О. ***296***
Карчевський Д. ***1317***

Кашина Г. ***538***
Кетлер-Митницька Т. ***1319***
Кирнасівська Н. ***192***
Кисилиця Т. ***65***
Кібиш І. ***1054***
Кінд-Войтюк Н. ***734***
Кір'як В. ***1029***
Кірейцева Я. ***1032***
Ключевич М. ***139***
Коваленко В. ***1149***
Коваленко Н. ***300***
Коваленко О. ***630***
Ковалівська К. ***1255***
Ковальчук В. ***703***
Ковач В. ***1238***
Козаченко В. ***113***
Козачишин Н. ***927***
Колесник В. ***967***
Колісецька Д. ***1018***
Колодка А. ***828***, ***1323***
Кондратенко А. ***304***
Коноваленко К. ***1550***
Копотілов М. ***1260***, ***1286***
Копотілова О. ***1326***
Коптєва Т. ***197***
Коренкова Г. ***590***
Коржук В. ***585***
Коржук І. ***1331***
Корнієнко Р. ***308***
Корнійченко О. ***1554***
Коротка І. ***143***
Корсун Т. ***149***
Косенко Р. ***930***
Костандогло І. ***590***
Косяк О. ***952***
Котелевський М. ***705***
Котлінський О. ***371***
Кошелева Н. ***1334***
Кравченко І. ***42***
Кравченко О. ***1038***, ***1046***
Крайна М. ***153***
Красілинець А. ***1559***
Краснов Є. ***1238***
Круглякова В. ***311***
Крушинська Т. ***1154***
Кузнєцов В. ***68***
Кузьміна І. ***936***
Кулаковська М. ***353***
Кулікова Є. ***275***, ***399***, ***460***
Куля Д. ***1242***
Куніцька Т. ***593***
Куриляк В. ***710***
Куруца О. ***596***
Кут Д. ***1242***
Кут М. ***1242***
Куценко В. ***1238***
Кучмійова Т. ***157***, ***601***
Кушніренко О. ***54***
Кушнірук В. ***316***
Кущ А. ***413***
Кущ Ю. ***930***

Лабунець І. ***815***
Лавор М. ***1313***
Лазурко М. ***1159***
Лапа І. ***321***
Левішко А. ***160***
Леонтьєва Т. ***1163***
Лещенко Т. ***1023***
Липницька М. ***1476***
Липський Т. ***42***
Лисенко А. ***1038***
Лисенко Н. ***1172***
Литвинчук І. ***868***
Літвінчук В. ***1185***
Літвіченко Ю. ***714***
Ломага М. ***568***
Лошакова Ю. ***804***
Луханін В. ***605***
Луценко О. ***136***

Майстренко К. ***807***
Макодзеба С. ***73***
Максимова Ю. ***470***
Макуха Т. ***77***
Малеончук Г. ***729***
Малик Р. ***423***
Малишко І. ***371***
Мамонтова Т. ***941***
Маркіна Л. ***649***
Мартинюк І. ***630***
Марценюк В. ***170***
Масленников А. ***1043***
Матусевич В. ***1167***
Мауер Д. ***324***
Медведєва В. ***608***
Медведєва Н. ***1425***
Мельник В. ***946***
Мельник К. ***327***, ***331***
Мельник Л. ***716***
Мельник О. ***610***
Мисан С. ***77***
Михалко А. ***82***, ***85***
Михалко Г. ***82***, ***85***
Михалко Я. ***82***, ***85***
Мірошниченко І. ***335***
Мірошніченко А. ***1563***, ***1567***
Мітакі К. ***1339***
Міхалко В. ***721***
Міщенко В. ***884***
Міщук Є. ***338***
Молчанов Є. ***1483***
Моргун Д. ***343***
Моренчук О. ***1046***
Москальов Д. ***1085***
Мотозюк Л. ***1346***
Мохнюк Д. ***949***
Мошняга А. ***1571***
Музика А. ***614***

Назаренко Д. ***348***
Назаркіна В. ***884***
Назарко О. ***1172***
Назаров К. ***1480***
Наумейко І. ***605***
Науменко Н. ***353***
Науменко О. ***1343***
Немченко Ю. ***88***
Нетяженко В. ***927***
Нехайчик Є. ***505***
Ниник Я. ***725***
Ніколайчук О. ***1429***
Ніпот О. ***175***
Новарчук А. ***736***, ***741***
Носевич В. ***359***, ***363***
Носова Н. ***165***
Нямещук Г. ***367***

Овдієнко С. ***1432***
Однорог М. ***371***
Олександренко Є. ***99***
Олендер К. ***1050***
Ольховенко Ю. ***1293***
Омельяненко О. ***910***, ***917***
Онисько М. ***1242***
Орлов С. ***618***
Осадчий М. ***238***, ***242***, ***266***, ***271***, ***359***, ***363***, ***376***, ***381***, ***391***, ***438***, ***442***
Останков М. ***136***
Островерх В. ***316***

Павлишин М. ***386***
Павлюк А. ***391***
Палига А. ***396***
Пальчук О. ***1154***
Панасенко Б. ***1483***
Панько Д. ***621***
Паращак Л. ***625***
Пастухова С. ***68***
Перевозова І. ***494***
Пєркова М. ***257***
Пєткова К. ***399***
Пивоваров О. ***949***
Пилипчук Є. ***1238***
Пильгук О. ***952***
Підгірська М. ***621***
Піменова О. ***1350***
Піх В. ***485***
Плєнова О. ***927***
Побережна К. ***1346***
Погоріла І. ***149***
Погоріла М. ***833***
Погоріла О. ***833***
Подлящук О. ***649***
Покшевницька Т. ***1435***
Поліщук А. ***404***
Поліщук К. ***409***
Полупанов Д. ***739***
Поляк І. ***1054***
Попадич Б. ***1175***
Попов М. ***955***
Попов О. ***630***
Попович А. ***1180***
Потапова А. ***1185***
Прийма С. ***1197***
Проданчук О. ***94***
Проскурін І. ***1188***
Прохоренко В. ***1245***
Прянчикова В. ***994***
Пряхіна К. ***413***

Рагуліна А. ***157***
Рассоха І. ***743***
Рева О. ***1192***
Рєпін А. ***1487***
Рибіна Л. ***428***
Риженко К. ***1299***
Ріба-Гринишин О. ***1059***
Рогушина Ю. ***1197***
Родіков В. ***1203***
Романко В. ***1242***
Романчук А. ***418***
Романюк О. ***575***
Романюк О. ***610***
Росохата А. ***423***
Руденко М. ***960***
Руденко С. ***175***
Рудик В. ***1440***
Рудовол В. ***1149***
Рябов С. ***747***

Савчук С. ***1059***
Савчук Т. ***1206***
Сагановська Л. ***1192***
Сакунова А. ***1353***
Саланда І. ***570***
Самотовка Р. ***1357***
Санакуєв М. ***634***
Санченко Д. ***1574***
Сахацька О. ***1210***
Сегін Н. ***964***
Семенюк А. ***637***
Семчишин Г. ***642***
Сердюков А. ***1480***
Синявська О. ***647***
Сипко Л. ***1062***
Сисун В. ***1473***
Сідельов А. ***531***
Сінкевич А. ***1359***
Сітарський А. ***1577***
Скороход Д. ***819***
Скубіна Н. ***751***
Скуратівський С. ***630***
Славкова О. ***428***
Сліпенко М. ***1363***
Слобожан І. ***756***
Слуцький Я. ***1368***
Смірнов Т. ***761***
Собкевич О. ***433***
Сокіл Л. ***136***
Соколовська Н. ***1167***
Сологубова С. ***1476***
Сорока А. ***475***
Сорока Є. ***898***
Станіслав І. ***1373***
Степанюк О. ***170***
Степанюк О. ***494***
Стеценко А. ***1375***
Стечишин М. ***99***
Стручков І. ***967***
Сукач А. ***1067***
Супрун-Живодрова А. ***1380***
Сухий О. ***580***
Сучков Д. ***1385***

Таратіна К. ***433***, ***442***
Тафічук Т. ***969***
Темченко В. ***104***
Тинта В. ***386***
Тищенко О. ***1445***
Ткаченко В. ***446***
Ткачук С. ***449***
Тодавчич М. ***534***
Толочко Н. ***1070***
Топчий В. ***764***, ***767***
Трибусовська Н. ***454***
Троць А. ***1490***
Трощанська В. ***772***
Трунько В. ***460***
Труфанов О. ***170***
Турчин В. ***1076***
Туряниця В. ***546***
Тютенко І. ***1457***

Фаррахов О. ***531***

Фекета І. ***1580***
Фролов А. ***465***

Харченко К. ***59***
Хімчик Є. ***902***
Ходюк С. ***470***
Хома П. ***472***
Хоменко І. ***475***
Хоменко О. ***776***

Цепенюк М. ***99***
Цимбал С. ***998***, ***1032***, ***1043***
Ціось З. ***1388***
Цуп А. ***1392***

Чабаненко О. ***175***
Чайківська М. ***1080***
Чаус Є. ***108***
Чередніков О. ***54***
Чередніченко О. ***480***
Чернишенко Л. ***136***
Чернова О. ***485***
Чіка В. ***180***
Чучмай Г. ***1085***

Шаламай А. ***1089***
Шандар А. ***837***
Шараєвська Ю. ***490***
Шафарчук Т. ***1214***
Швайко М. ***1008***
Шевцова К. ***1398***
Шевченко Д. ***54***
Шевчук П. ***842***
Шевчук Ю. ***1218***
Шейко Н. ***113***
Шекета В. ***494***
Шелудько Л. ***499***, ***1401***
Шершова Т. ***1303***
Шийко В. ***494***
Шишпанова Н. ***505***
Шиян О. ***1490***
Шлапай М. ***781***
Шматлай А. ***1407***
Шпакова Н. ***175***
Штаєр Р. ***1222***
Штурмак О. ***202***
Шумейко Л. ***1410***
Шумілов Б. ***510***

Щербакова Д. ***973***
Щур В. ***1414***

Ювсечко Я. ***714***, ***784***
Юденко К. ***514***
Южека Р. ***1227***
Юрчик Г. ***518***

Явкун О. ***1416***
Яковець О. ***790***
Ялова А. ***118***
Ястребова О. ***973***
Яцишин А. ***649***
Яцишин Ан. ***804***, ***1167***
Яцишин Т. ***1238***
Яшина В. ***653***

ДЛЯ НОТАТОК

Кількість отриманих матеріалів тез: 368

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ XXI СТОЛІТТЯ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали

Міжнародної наукової конференції

м. Ужгород, 16-17 травня 2024 р.

Укладач, верстка - О. Адамчо
Дизайн обкладинки - А. Полухіна

Формат: PDF. Об’єм даних 27,5 Мб.
Інтернет-адреса видання: http://www.uintei.kiev.ua/page/mizhnarodna-naukova-konferentsiia-naukovi-horyzonty-xxi-stolittia-multydystsyplinarni-doslidzhennia-2024

Редакція: ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)
03150, м. Київ, вул. Антоновича, 180 Тел. (044) 521-00-10, e-mail: uintei@uintei.kiev.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 5332 від 12.04.2017 р.